

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PERSONALHISTORISKE, SOGNEHISTORISKE

OG STATISTISKE BIDRAG TIL EN

DANSK PRÆSTE OG SOGNEHISTORIE

(KIRKELIG GEOGRAFI)

1849—1949 (1957)

SAMLET OG UDGIVET AF

PAUL NEDERGAARD

SOGNEPRÆST, KØBENHAVN

IV.

LOLLAND-FALSTER STIFT

KØBENHAVN

1957

DUPLEX-TRYKKERIET - KØBENHAVN
(VED HARRY OLSEN)

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

Forkortelser 4
Alfabetisk fortegnelse over pastoraterne 5
Forord 7
Patronat for Dansk Præste- og Sognehistorie 8

Lolland-Falster stift

Oversigter

Naturen 9
Lidt historie 10
Folkekarakteren 11
Religion og kirke 15
Kirkerne 20

Lidt kirkehistorie

Biskopperne 20
Præsterne, præsteslægter 28
Kirkeliv, Grundtvigianisme 29
do: Indre Mission 30
do: Andre bevægelser 33
Præstegaardene 33
Kalenter og konventer 33
Stiftsstatistik 34

Biskopper 35

Sognebeskrivelser

Fuglse herreds provsti 50
Lollands nørre herreds provsti 91
Lollands sønder herreds provsti 122
Musse herreds provsti 155
Falsters nørre herreds provsti 206
Falsters sønder herreds provsti 245

Lidt personalia-statistik

Hvor kommer stiftets præster fra? 296
Fra hvilke egne? 296
Fra hvilke samfundslag? 296
Fra hvilke skoler er præsterne dimitteret? 296
De ældste og de yngste 296

Registre

Alfabetisk fortegnelse over præsterne 297
Alfabetisk fortegnelse over præstefruer 302
Alfabetisk fortegnelse over lægfolk 304
Oplysninger ang kirkeligt kort over østifterne 307

Tilføjelser

Bind I (Kbhvns stift) 308
Bind II (Roskilde stift) 312
Bind III (Fyns stift) 314
Stamtavleheftet 315

FORKORTELSER

De hyppigst citerede værker er forkortet saaledes:

BDG: Barfods Danske Gejstlighed 1850 f.
CBI: N. Clausen-Bagge: Grundtv banebrydere 1941 f.
CBII: do Grundtvigske hjem, 1945 f.
CBIII: Grundtvigske lægmands ordførere, 1941.
DBH: Dansk biografisk haandlexikon I—III, 1920 f.
DBL: Dansk biografisk lexikon, I—XXVII, 1933 f.
DLF: Daniel Bruun: Danmark, land og folk, 1919 f.
DKT: Dansk Kirke Tidende.
DnA: IMs almanak »Det nye aar«, 1907 f.
Dsk K: Dansk kirkeliv, adventsbog, 1924 flg.
E: Erslews forfatterlexikon, 1843 f.
E S: (eller S): Supplement til Erslews forfatterleksikon, 1858 f.
E I: Elvius præstehistorie, 1884.
E II: Elvius præstehistorie, 1911.
G: Giessings jubellærere.
Gl gr Hj: H. P. B. Barfod: Minder fra gl grundtvigske hjem, 1922 f.
Gr Hj, 19: Holger Begtrup: Grundtvigske hjem i 19. aarh, 1929 f.
H-F: Hauch-Fausbølls præstehistorie, 1911, I—II.
H og T: E. Steenvinkel: Hjemliv og trosliv, 1932 f.
Højsklbl: Højskolebladet.
IM hist: Louis Elauenfeldt: Den indre missions historie, 1912.
IM Tid: Indre missions tidende.
KH: Kirkelig haandbog, 1923 f.
Khst saml: Kirkehistoriske samlinger.
KLfN: Kirkeleksikon for Norden, 1900 f.
Lkm: Pastor Lakmanns samlinger (Wiberg I, 9).
L. Koch: L. Koch: Fra grundtvigianismens og rationalismens tid, 1898.
L P B Lengnicks personalhist. Bidrag til Danmarks og Norges gejstl hist.
Mackeprang: M. Mackeprang: Danmarks middelalderlige døbefonte, 1941.
Mbl: Menighedsbladet.
M S: Ministeriets Samlinger (se Wiberg I, 8).
N: Nyerup og Krafts forfatterleksikon.
Nørlund og Lind: P. Nørlund og E. Lind: Danmarks romanske kalkmalerier 1944.
P G L: P. G. Lindhardt: Den nordiske kirkes historie, 1945.
PT: Personalhistorisk tidsskrift, 1.—12. række.
Prh saml: Præstehist samlinger, 1930 f.
Prf Bl: Præsteforeningens blad.
Prf h: Paul Nedergaard: Præsteforeningens historie, 1946.
S nekr: Semlers nekrologer.
Sl: Salmonsens konversationsleksikon, 2. udg, 1925 f.
T: Treschows Jubellærere.
Trap: Traps Danmark, 5. udg, 1956.
W: Wibergs præstehistorie, I—III, 1869.

Af litt, der er særligt benyttet til dette bind, anføres flg (forkortelserne under litteraturhenvisningerne vil let kunne forstaas):
P. Rhode: Saml t de dsk øer Laaland og Falsters historie, 1775—95, genudg af J. J. F. Friis 1859, J. H. Larsens top-statist beskr af Loll-F I (de to andre bind udkom ikke).
Im. Barfod: Den Falsterske gejstligheds personalhist I—II, 1851—54. C. C. Haugners og Svend Jørgensens lokalhistoriske skrifter. H. Hjelholt: Falsters hist I—II, 1934 f.
W. Norvin: Kilder og hjælpemidler til studiet af Loll-F's historie, I—II, 1915—19, Sophus Claussen: Lolland-F, 1929, Achton Friis: Danmarks store øer II, 1937, Lolland-F I—III, 1946, M. P. Schmidt: Falsterske livsbilleder, 1947, Jens M. Nielsen: Livstegn, træk af troslivet i Loll-F st, 1943, Festskriftet Loll-F stift gn 150 aar, 1955, Loll-F hist aarbøger, Loll-F hjemstavnsbog, I—II, 1945—50, Turistforeningens aarbøger m. m.

Ved opgivelse af præsteembedernes indtægt 1850 er: a) korntiende, b) kvægtiende, ofte medregnet under a, c) smaaredsel, d) offer og accidencer, e) præstegaardsjordens areal i td land. U: Udgift (efter Hertz' oversigter), 1870: Regul: Reguleringssum, N: Nettoindtægt (efter Jens Møllers haandbog for præster, II, 1879). Skatter, afgifter, pensioner. laaneafdrag og befordring er fradraget i nettoopgivelsen.

Iøvrigt er de hyppigst forekommende forkortelser følgende:

a = ansat.
A = Amt.
Adj = Adjunkt.
Adv = Adventister.
Afh = Afhandling
Alt = Alterbesøg (-gæster).
Arb = Arbejde(re).
BM = Bestyrelsesmedlem.
Bef = Befolkning.
c = cand (theol).
† = død.
D d U = De danske ungdomsforeninger.
Dk = Domkirke.
D K U = Dansk kirke i udlandet.
DMS = Dansk Missionselskab.
egr = egregie.
ev = evangelisk.
Ev Lt Mf = Evangelisk luthersk Missionsforening.
* = født.
F = Forening.
f i slutning af et ord = Forening (kredsf., ungdomsf. o s v).
Fh = Forsamlingshus.
Fm(d) = Formand.
fris = frisindet.
~ = gift med.
~² = gift anden gang.
Gd(e) = Gaarde(e).
Gdjr = Gaardejer.
gl = gammel.
gn = gennem.
Gr = Grundtvigsk (grundtvigianer).
h = haud.
ha = hektar.
h_1 = haud I
h_2 = haud II
Hg = Herregaard.
Hjpr = Hjælpepræst. (pers kap).
IM = Indre Mission.
Indremiss = Indremissionær.
int, Int = interesseret, Interesse.
K C = Kirkeligt centrum.
Kkg = Kirkegang.
Kkp = Kaldskapellan (bruges ogsaa som betegn for de tidl kap pro loco).
Kl = Klasse (lønklasse).
Kr og kr i slutn af ord = kreds.
K S = Kirkelig Samfund af 98.
km = Kilometer.
l = laudabilis.
l i slutn af et ord = Lærer (højskolel, kommunel).
Lt Mf = Luthersk Missionsforening.
m i slutn af ord = møder (samfundsm, ungdomsm).
Mh = Missionshus.
Mgh = Menighed.
Mgh.h = Menighedshus.
n = nærmest.
nc = non contemnendus.
ord kat = ordineret Kateket.
ord medhj = ord medhjælper.
Pgd = Præstegaard.
Pkp = personel kapellan.
prstv = præsteviet.
Rkp = residerende kapellan.
S = Side (pagina).
Sbl = Sognebaandsløser.
Sct = Sanct.
Sd = Siddepladser.
Sdsk = Søndagsskole.
Sk = Skole.
Smf = Samfund.
Soc = Socialdemokrat.
Sp = Sognepræst.
t = til.
Td L = Tønde land.
u (udn) = udnævnt.
u P = uden partipræg.
YM = Ydre Mission.
ØM = Østerlandsmissionen.

Ved teol eksamenskarakterer (efter 1942) er tilføjet pointsantal efter hovedkarakteren.

For ordensdekorationer anvendes de sædv. forkortelser.

Gymnasier og latinskoler er forkortet, saa det antagelig let forstaas, f eks: Mtrp = Metropolitanskolen, Ø Brgd = Østre Borgerdydskole, Hrlf = Herlufsholm, Od = Odense, o s v.

Alfabetisk fortegnelse over pastoraterne

Aastrup 293
Arninge 127
Askø 87

Bandholm 83
Birket 154
Bogø 243

Dannemarre-Tillitse 129
Døllefjelde-Musse 193

Errindlev-Olstrup 65

Fejø 84
Femø 86
Fuglse-Krønge 67

Gloslunde-Græshave 132
Gundslev 214

Halsted-Aunede 157
Herredskirke-L Løjtofte 115
Herritslev 165
Hillested-Skørringe 61
Holeby-Bursø 69
Horbelev-Falkerslev 290
Horslunde-Nordlunde 111
Hunseby 165

Idestrup 255

Kappel 124
Karleby-Horreby 278
Kettinge-Bregninge 202
Kippinge-Brarup 229
Købelev 102

Landet-Ryde 134

Majbølle 179
Maribo 51

Nakskov-Branderslev 91
Nebbelunde-Sædinge 71
Nykøbing 245
Nysted 161
Nørre Alslev 225
Nørre Vedby 217
Nørre Ørslev-Systofte 282
Nørre Ørslev valgmenighed 287

Radsted 181
Rødby-Ringsebølle 55

Sakskøbing 157
Sandby 101
Skelby-Gedesby 267
Skovlænge-Gurreby 143
Skørringe 80
Slemminge-Fjelde 189
Stadager-Nr Kirkeby 232
Stokkemarke 145
Stubbekøbing-Maglebrænde 206
Søllested 136
Sdr Kirkeby-Sdr Alslev 273

Taagerup-Torslunde 62
Taars 174
Tingsted 240
Tirsted-Vejleby 73
Toreby 183
Torkilstrup-Lillebrænde 210

Utterslev 109

Vaabensted-Engestofte 177
Vaalse 225
Veggerløse 263
Vestenskov 122
Vesterborg 147
Vester Ulslev 199
Vigsnæs 176
Vindeby 108

Ønslev-Eskildstrup 234
Øster Ulslev-Godsted 195
Østofte 81

Under henvisning til biskop, dr theol H. Fuglsang-Damgaards forord og til den redaktionelle indledning til dette værks bind I udsendes bind IV omhandlende Lolland-Falster stift. I nævnte indledning er der gjort rede for principper, og kilder, alt dette gælder ogsaa for bind IV. Hver sognebeskrivelse er som regel sendt til gennemsyn til provster og præster (evt ogsaa tidligere præster), ofte ogsaa til lærere, lokalhistorikere osv, først i udarbejdet materialesamling, senere i korrektur. Derved skulle kunne opnaas et nogenlunde alsidigt billede, gennemrettet af flere. Efter 1923 bygges især paa de skiftende præsters beretninger til Kirkelig haandbog. For tiden før 1923 er søgt givet mere samlende fremstillinger. Det har ikke været muligt at skaffe skildringer af alle præster, skønt det er forsøgt. De givne karakteristika skønnes at have deres personalhistoriske værdi, men en præsts betydning kan og skal ikke regnes efter linietallet.

Der har indsneget sig nogle inkonsekvenser og gentagelser, hvad forøvrigt vanskeligt kan undgaas i saa stort et værk og med saa mange medarbejdere. Men det har været mig magtpaaliggende at faa bindet afsluttet indenfor en rimelig tid, saa der ikke skulle gaa for lang tid mellem begyndelsen og slutningen. En varm tak retter jeg til alle de mange præster og lokalkyndige, der har hjulpet med stoffets tilvejebringelse, rettelser og tilføjelser. Uden denne hjælp havde værket ikke kunnet gennemføres. En særlig tak til *undervisningsministeriet* og til *Carlsbergfondet,* der har ydet støtte til udgivelsen, samt til dem, der er indtraadt i patronatet for værket. Aalborg stift, som vil omfatte ca 9 hefter, følger herefter.

Stoffet er afsluttet 20. april 1956. *P. N.*

Patronat

for Dansk Sogne- og Præstehistorie.

Sognepræst, dr theol *L. P. Fabricius,* Charlottenlund, fmd.

Biskop, dr theol *H. Fuglsang-Damgaard,* Kbhvn.

Overarkivar, dr theol *Bjørn Kornerup,* Kbhvn.

Overbibliotekar, dr phil *Helge Topsøe-Jensen,* Universitetsbiblioteket, Kbhvn.

Professor, dr. theol *Hal Koch,* Kbhvn.

Provst *E. L. Balling,* Kbhvn.

Provst *Emil Steenvinkel,* Søborg.

Seminarieforstander, c mag *Paul Holt,* Aarhus.

Genealog *Poul Nygaard,* Charlottenlund.

Kordegn *Otto Sommer,* Husum (sekretær).

LOLLAND—FALSTER

Naturen. Lidt for sig selv, men dog tæt op til Sjælland-Møn og Fyn-Langeland ligger Lolland Falster. Storstrømsbroen har gjort stiftet landfast med Sjælland. Den imponerende 3 kilometer lange bro er et af tidens smukke tekniske mesterværker; fra den ser man ud over det idylliske landskab, de smilende blaa vande, Masnedsund, Grønsund, Bøgestrømmen osv, Sjællands skovklædte kyst med Gaasetaarnet, Bogø, Møn, smaa øer, gyldne marker, skove og byer.

Lolland-Falster nævnes altid sammen, forbundet med en kort bindestreg. Kun et smalt sund skiller de to øer, og to broer forbinder dem. Over Falster gaar under normale forhold Skandinaviens og Sjællands hovedforbindelse til Tyskland og Sydeuropa, og kommer fugleflugtslinien over Rødby igang som færdselsaare sydpaa, vil disse egne blive passeret af tusinder. Ellers hører Lolland-Falster ikke til de meget søgte turistegne. Det flade, frugtbare land med poppelhegn og roemarker og med sin vage natur drager ikke de mange til. Andre steder ligger landets ynde aaben med udsigtspunkter og overblik. Lolland-Falsters dejlighed er: gode bygninger, frugtbare marker, fine landeveje uden bakker, store herregaarde, spredte skove, smaa lune købstæder. Her bor velhavere, sukkerroedyrkere. Fattigdom er der ikke meget af, maaske under herregaardene eller i de største byer. Trods sin prosaiske og noget karakterløse natur, har amtet dog sit særpræg: et frugtbart, rigt land, tung luft, hist og her med idyllisk skønhed.

Førsteindtrykket af *Falster* er smukt, naar man har passeret Storstrømsbroen. Skov, strand og udsigt over det blide vand, sejlsportsfolkenes eldorado. *Guldborgvejen* til Lolland lokker med de smukke kirker i Nr Vedby og Kippinge. Men vi maa først rundt paa *Falster. Stubbekøbing* blev Askepot, da banen lagdes om ad Nykøbing. I denne egn ligger *Næsgaard* ansete landbrugsskole og *Korselitze*-skoven, en rigtig højskov med tæt underskov mellem ranke stammer og dybe slugter. Under bakken ved Grønsund levede *Marie Grubbe* sine sidste trælse aar som Søren færgemands kone, og her lod *J. P. Jacobsen* den unge magister *Ludvig Holberg* tage ophold hos Marie Grubbe. (Holberg omtaler besøget i sine epistler). Den gamle færgegaard ved *Gaabense,* det tidligere færgested til Sjælland, rummer minder aarhundreder tilbage. *J. F. Classens* gaard Korselitze, et vendisk navn, har sine smukke lindealleer og sin prunkløse hovedbygning, – minder om en ædel dansk borger. *Ingemanns* fødested, Torkildstrup præstegaard staar endnu. Vejene snor sig gennem velhavende landsbyer, kedsommelige stationsbyer, over Falsters hovedstad, *Nykøbing,* hvor Guldborgsund snævrer sig ind til et naturligt færgested, byen er som en fjordby med aabent opland til alle sider. Syd for Nykøbing kommer vi til *Veggerløsebakken* der har amtets videste udsigt med overblik over sund og mark. Egnen er her bakket med lave sletter til siderne, gamle vandarealer, ved hvis udtørring lave øer (Bøtø og Hasselø) optoges i »fastlandet«. Sydøstfalster minder om Sydlolland. Men jo længere man naar ud til havet, des mere fattigt og sandet bliver landskabet. Der er kønt i plantagen ved *Marielyst. Tesdorph* var Sydfalsters Dalgas. Plantagen i klitlandet er hans værk. Vest om Bøtø nor gaar bane og vej til Gedser, hvor Danmark ender mod syd i en havombølget odde, ligesom det mod nord ved Skagen ender i den havombølgede odde Grenen. Den lille stationsby *Gedser* er Danmarks port mod syd, præget af færgeleje, jernbane og biler, en hyggelig lille by.

Over broen ved Nykøbing kommer vi til *Lolland,* forbi den anselige Toreby kirke. Lolland rimer paa Holland, og paa to punkter er der lighed: Lolland har landets fladeste og frugtbareste jord, og Lolland maa som Holland værne sig mod havets angreb: digeanlæg, inddæmning, kanaler og afvanding; man vil ikke have stormfloden 1872 gentaget. Ja, her er fladt. Det højeste bjerg, Bavnehøj, mod nordvest, er 29 m højt. Risgærderne er forlængst borte. Poppelhegnene forsvinder. Men mellem skovene ligger de store roe-, korn- eller kløvermarker, sindigt og trygt. Guldborgsund er som en bred flod. *Knuthenborg* park er noget helt for sig selv. Mariboegnen minder om Sorø med sø og skov og en prægtig klosterkirke. Historien hvisker ogsaa her, især om Eleonora Christine og hendes lidelser. Her levede Kaj Munk sin barndom... men den skovrige egn er dog kun et mat spejlbillede af Sorøegnen, selv om *Kaj Munk* i »Foraaret saa sagte kommer« fastslaar, at der findes ingen kønnere steder i verden end Maribo, og *Valdemar Rørdam* digter: »Maribo købstad smiler rød som et skovjordbær«. Omegnen præges af store herregaarde; men man kender knapt Lolland igen, naar man kommer til det »lollandske Schweiz« (som det lidt pretentiøst er kaldt) omkring *Vesterborg* sø, smukkere egne finder man ikke mange andre steder paa Lolland. De smaa købstæder *Saxkøbing, Nysted* og *Rødby* har deres egen charme, sukkerfabrikkernes høje skorstene og godserne præger. Sydkysten er lav og flad, og den lave klitvold langt Østersøen har ikke formaaet at yde værn nok mod havet. Derfor har man maattet bygge diger, et i Danmark enestaaende anlæg. Man vandrer milelangt i ensomhed paa volden med havet til den ene side og eng, sø og sump til den anden side. Et

kæmpeværk af menneskehaand. *Nakskov* ligger i aldeles fladt land, vidt og bredt ligger markerne i horisontalt plan, inddelt af hegn og gærder. Mod nord markerne, mod syd marsken. Nakskov er en levende industriby, herfra gaar overfart til Fyn.

Nord for Lolland ligger Smaalandshavet med sine frodige og frugtrige øer, *Fejø, Femø, Askø* og flere mindre øer. Nord for Falster ligger den idylliske *Bogø,* forbundet med bro til Møn.

Ja, de store gaarde præger Lolland-Falster. Sporene af middelalderens kongsgaarde er næsten borte (Borrebakke i Vaalse, Borgø i Maribo sø, Ravnsborg i Birket). Der er flere voldsteder med rester af middelalderlige fæstningsanlæg (Eriksvolde i Østofte, Gammelholm i Toreby, Grimstrup i Hunseby m fl). Der var betydelige kongeborge i Nykøbing og Nysted (Aalholm). *Aalholm* er nu hovedsæde i grevskabet Christiansholm. Af det gamle *Halsted kloster* (Juellinge) er kun bevaret kirken, medens hovedbygningen er nyere. I det hele er kun faa gamle herregaardsbygninger bevaret. Ældst er vist *Nielstrup, Berritsgaard* (Taars) og *Rudbjerggaard* (Tillitse). *Anseligst* er *Krenkerup* (Hardenberg), alle med bygningsdele tilbage til 16. og 17. aarhundrede. *Fredsholm* i Vestenskov er fra 1633, og noget yngre er den smukke hovedbygning paa *Bramslykke* i Musse. *Christianssæde* i Skørringe er nu børnehjem. *Pederstrup* er museum. *Knuthenborgs* store park er landskendt. Engestofte ligger smukt ved Søndersø.

Lidt historie.

Lolland-Falster ligger lidt upaaagtet i dansk historie. Men naboer har gang paa gang kastet graadige blikke op til disse frugtbare egne. I middelalderen hærgedes de fredelige agerdyrkere af vender, holstenere, lybækkere og 1658–60 af svenske. Det var let at komme ind over de lave kyster og det fede land.

Sjælland, Møn og Lolland-Falster var samhørige i sagnkongernes tid. Her raadede kong **Dan.** Det samhørige kan ses i de bløde overgange mellem egne og folk, selvom typerne staar adskilte (Gravlund, s 306).

Rige bopladser (Godsted, V Ulslev, Vaalse osv) viser, at egnen tidligt var bebygget. Rækker af stendysser og jættestuer ses paa Falster, langs Lollands sydkyst og mod nordvest (Horslunde, Birket), de falsterske lurer viser egnens fine kultur, men rigest har kulturen udfoldet sig i den romerske jernalder (Hoby-fundet). Mange oldtidsminder er sløjfet, fordi man ville udnytte al jord. Stednavnene giver fingerpeg om bebyggelsen: byer paa -inge (eller -brænde, = bregninge) minder om bysamfund med fællesskab om jorden, byer paa -lev minder om høvdinge i folkevandringstiden, byer paa -by om vikingetiden.

Vendertiden var tung. *Saxo* giver ikke noget straalende billede af befolkningen. Venderne kom med vold, lollænderne (eller hedder de lolliker?) købte sig fri, falstringerne kæmpede straks tappert. Absalon ansaa lollænderne for upaalidelige, de var for villige til at underkaste sig. Falstringerne gav ogsaa hurtigt op og fraterniserede med fjenden. Men i den afsluttende kamp under kong *Knud* kæmpede alle her med hæder mod fjenden. Fra vendertiden stammer stednavnene, der ender paa -itse. Nogle mener, at lollændernes mørke lød og ringe højde skyldes vendisk indpas. Man ønskede at passe sin mark i fred, havde ikke lyst til krig. Det saas ogsaa under svenskekrigen, da man ville have fred for enhver pris. Karakteristisk nok gav de sig straks, men da de havde sundet sig, var Nakskov det sted, der ydede mest modstand, og 1807 kæmpede man energisk mod de engelske.

I middelalderen gik øerne her som pant fra haand til haand. Længe var de i den holstenske grev Johans magt (hos ham maatte Christoffer II søge ly i Saxkøbing). Holstenske riddere og svende oversvømmede egnen, til andre tider raadede lybækkerne. De stak Nakskov i brand 1510 og plyndrede overalt, saa landet nedsank i forarmelse. Men befolkningen kunne ogsaa rejse sig mod undertrykkerne, f eks 1335 mod de forhadte holstenere, eller under Grevens fejde. Kirkernes alder synes at tyde paa, at man er kommet ret sent med i udviklingen. I den nyere tid var svenskernes hærgen og krigen 1807 de alvorligste begivenheder.

Stubbekøbing var i mange aar Falsters førende by og drev handel med England, men den blev overfløjet af *Nykøbing,* amtets største by. *Nakskov* blev ogsaa en stor by, en rig handels- og industriby, som allerede 1656 roses for sin rigdom. Adelsvældens stærke økonomiske opdrift og privilegier og de stores godser satte dog skranker for landbrug og handel. Landbruget var hovederhverv, og det var især hvede, der dyrkedes. Fra gammel tid levede bønderne i driftsfællesskab, kun med tofterne inde ved gaardene i de tæt sammenbyggede landsbyer som særeje. Senere udskiftedes jorden efter »solskiftet«, saa bøndernes agre fordeltes efter tofternes plads inde i byen, først toften længst mod øst nærmest solen. Man delte jorden efter bonitet, saa hver gaard fik sine agre forskellige steder. En gaard i Vaalse havde 1683 26 td ld, fordelt paa 51 steder. Tidsrummet 1400–1800 var for landbruget en nedgangsperiode. Storbrug i drift blev mere og mere almindelig, og det var lollandske godsejere, som 1446 viste vej til vornedskabet: Det blev pligt for bøndernes sønner at overtage en fæstegaard paa godset. Selveje gik tilbage. Fr. II's mageskiftepolitik var skæbnesvanger for bønderne. Mange gaarde lagdes sammen. Saaledes blev Krenkerup og Bramslykke til. Trods bøndernes bitre protest nedlagde enkedronning *Sofie* hele byen Rudbjerg i Tillitse. 1660–1730 nedlagdes 110 bondegaarde, og 5 ny herregaarde oprettedes. Hoveriet blev trykkende, i arbejde og i ægt (ustandselig kørsel for herremand eller hof). Bønderne mistede lysten til ordentligt arbejde, og jorden gav kun ringe udbytte. 1766 solgtes det falsterske krongods som ryttergods. Dette satte skel mellem falsterske og lollandske bønder, da de sidste levede under de mange herremænd. Dronning Sofie ejede næsten hele Falster, som hun drev med haard haand, (det fredede jagtvildt kunne æde en trediedel af afgrøden). Man forargedes over hendes ødsle økonomi, mens bønderne sad i armod, men de var dog fri for den lollandske herremands vilkaarlighed og luner.

1766 deltes det falsterske krongods i 7 herregaarde, og falstringerne fik nu haarde, men dygtige herremænd over sig. Bønderne kunne dog rejse sig, f eks den djærve *Ole Villumsen,* Nr Ørslev. Men kaarene var usle. (»Markernes pløjning og Helvedes pine faar ingen ende«) og byerne sank ned til lavpunkt.

Præsterne havde mange opgaver. Skoletilsynet var en opgave, der naturligt faldt paa præstens kappe, eftersom skolernes hovedformaal var undervisning i kristendom, og læsning var baggrund for præstens konfirmationsundervisning. Noget fjernene laa det arbejde, man paalagde ham som opsynsmand med jordemødre. Han skulle paase, at det var ærlige kvinder med den fornødne dygtighed, der røgtede hvervet, og undervise dem om, hvorledes »de sig skulle forholde baade med barselkvinderne og fosteret«. Hr Blicher i Stokkemarke paa Lolland stævnede 1727 en kvinde, Maren Niels Vævers for retten, da hun trods gentagne advarsler vedblivende optraadte som jordemoder og »brugte overtroisk omgang med børnene«, og fik hende idømt en bøde. Af samme grund afholdt præsten i Saxkøbing en kvinde fra sakramentet. Uden uddannelse optraadte hun som jordemoder og havde »stedse været suspekt for alle haande overtro og utilladelig kur med blystøbning og andet signeri«.

Ogsaa til andre sider regnede det med konflikter. Med den nærmeste embedsbroder, degnen, toges mangen tørn. Foruden talrige egentlige processer drejede omtrent en femtedel af samtlige de til bispernes afgørelse indankede sager sig om uoverensstemmelser med denne kirketjener.

I litteraturen (f eks J. A. Dyssel i »Danm og Norges økon magazin« 1757) skildres det aandelige og økonomiske dødvande blandt bønderne. Vejene var ufremkommeligt pløre, den tunge luft medførte koldfeber, drikkevandet var elendigt, befolkningen manglede arbejdslyst. Rhode skriver 1776, at Lolland-Falster er Danmarks fattigste egn, intet sted ædes brødet mere i ansigtets sved, fattigdommen skyldes ogsaa den kostbare levemaade: 5–6 fede maaltider om dagen. Brændevin var en nødvendighed. Embedsmænd skildrede dem som »selvhævdende, mistænksomme og bondestolte«. De holdt ivrigt fast ved gamle skikke.

Omkring 1800 begynder fremgangen. En af førerne for landboreformerne, statsminister, grev *Reventlow,* havde sine godser paa Lolland. Med ungdommelig iver øvede han til det sidste sin velfærdsgerning, forbedrede landbrug, fredede skove, anlagde diger, og han gav – som det Classenske fideikommis – sine bøndergaarde i arvefæste. Han var ogsaa virksom for skolen, 1802 stiftedes *Vesterborg seminarium,* og skolereformen 1814 udnyttede han til gavn for almuen. 1799 oprettedes den første danske landbrugsskole af *Classen* paa *Næsgaard.* Senere stiftedes landboforeningen, og 1831 holdtes stiftets og maaske landets første dyrskue. Planteforædlingen sattes i system af *Erhard Frederiksen. Tesdorph* forædlede kvæget og blev pioner for dræningen. Det gik trægt med udskiftning og udflytning, især i Lollands søndre herred, men lollandske landmænd kom dog i spidsen, og rigdom blev bragt til huse ved byg, hvede, flæsk og ikke mindst ved sukkerroerne. 1872 oprettede *J. D. Frederiksen* den sukkerfabrik ved Højbygaard, der bragte liv i sejlene. De store sukkerfabrikker rejstes. Tusinder af arbejdere sled paa fabrikker og i roemarker, og tusinder af polakker kom til og anbragtes i de lidet pyntelige polakkaserner ved gaardene.

Hertil kom industri af anden art. Lolland-Falster blev i løbet af det 19. aarhundrede et rigt amt. Nakskov og Nykøbing blev store industri- og handelsbyer. Stadig er landbruget det førende erhverv. Storstrømsbroen og Guldborgbroen har skabt gode forbindelser og ogsaa medført, at turister søger hertil.

Hverken det religiøse eller politiske røre i 1. halvdel af 19. aarhundrede greb videre ind i befolkningen. 1835–40 repræsenteredes den lollandske bondestand i Roskilde stænderforsamling af sognefoged *Fr. Jørgensen,* Vindeby, han var bl a med til at rejse husmandssagen. Han efterfulgtes i stænderforsamlingen af overretsprok *Balthazar Christensen.* Efter landkommunalloven 1841 oprettedes landboforeninger, som skulle opdrage bønderne til deltagelse i det offentlige liv. Der var lidt politisk røre. 1841 valgtes *J. C. Drewsen* til stænderforsamlingen (paa Falster), og da Orla Lehmann som hans ledsager holdt en dristig politisk tale i Nykøbing 1841, blev Lehmann idømt 3 mdr fængsel. 1844 begyndte husmandsføreren *Peder Hansen,* Lundby (se II, s 655 f) at agitere og blev mdl af Falsters landboforening. Da landboforeningerne krævede reformer, skred øvrigheden ind i henh til bondecirkulæret af 1845, og da lederne ikke ville under politikontrol, ophævedes foreningerne. Ved valgene til den grundlovgivende forsamling 1848 dominerede venstre, og højre fik kun 1 af 6 repræsentanter. Senere fik højre mere indgang og havde Maribo- og Nakskovkredsen til omkr 1900, i Saxkøbing, Nykøbing og Stubbekøbingkredsen dominerede venstre. 1913 erobrede socialdem Nakskov- og Nykøbingkredsen, som de siden har haft.

Efter aarhundredskiftet voksede den politiske interesse.

Pressen: Den ældste avis er »*Lolland-Falsters Stiftstidende*«, oprettet 1812 i Nykøbing som afløser af det fra 1806 i Maribo udgivne »Lolland-Falsters Adresse Comptoir Efterretninger«. 1901–14 var *Chr. Reventlow* redaktør, og det fik stor udbredelse. Er konservativt. Fra 1873 oprettede venstremanden *Rasmus Clausen* »*Lolland-Falsters Folketidende*«. I Nakskov stiftede 1868 venstrebladet »*Nakskov Tidende*«, nu »*Lollands Tidende*«. I Nakskov udkommer ogsaa den konservative »*Vestlollands avis*«. 1901 grundlagde socialdemokraten *S. Bresemann* amtets socialdemokratiske avis. Fra 1891 udkommer i Nykøbing det radikale »*Lolland-Falsters Venstreblad*«. I Maribo udkommer »*Lollandsposten*« fra 1836.

Lollandsk folkekarakter

»De onde, de gode – og dem fra Lolland«, saaledes lyder den gamle inddeling af de danske . . ., hvor den stammer fra vides ikke, men dermed antydes, at befolkningen ansaas for at være noget for sig selv. Amtsforvalter *Axel Holck* skriver, at befolkningen nok allerede i vendertiden »udefra set har været noget sær, stejl og holdende paa sit eget . . . Snæver op-

tagethed af egen økonomisk interessesfære og ulyst til krigerisk daad kommer ogsaa senere frem for dagen hos befolkningen. Fremmede har fundet dem selvhævdende og ofte mistænksomme . . .«. *Thorkild Gravlund,* som dog vist ikke kan siges at være nogen helt paalidelig skildrer af Lolland-Falsters befolkning, sætter skel mellem falstringer og lollændere: Lollænderen med sin løndomsfyldte tynge, sin fantasi og sin naturfølelse (som den ogsaa ytrer sig i festen om det blomstersmykkede majtræ) i pagt med fynbo og jyde, som han slægter paa i handelsevne. Falstringen med sin kølige klarhed, nøgternhed, stil- og lovsans (der faar udtryk i bylauget), nærmere knyttet til Sjælland.

Det vendiske (slaviske) islæt paavises af professor *Hannover* 1860: Der er flere mørke typer her end ellers i landet, men *Achton Friis* fandt ingen særlig forskel mellem lollænderne og sjællænderne. I nyeste tid er der kommet et *polsk* islæt, gn de polske roearbejdere, der »frøs inde« her efter 1914 og siden har blandet sig med befolkningen.

Inddelingen i gode og onde og dem fra Lolland skyldes nok, at man ikke har kendt videre til disse fjerne egne. Livsvilkaarene er her som andre steder i Danmark, men sindene kan maaske være mere vendt mod mulden end mod det himmelske.

Naar man færdes i disse frodige, flade egne, der hviler i egen stille ro, forstaar man befolkningens præg af sindighed og velvilje. Der er flegma over sindene. Lollænderen ligner sit landskab. Og det gør sproget ogsaa. Falstersk er Danmarks svageste og mest udviskede dialekt. (Man har som paa Sydsjælland og Fyn de tre køn; mærkelig er bøjningen af stedord: min, din, sin er hankøn, mæn, dæn, sæn er hunkøn, mid, did, sid er intetkøn); gloserne er ofte fordrejede og udflydende, saa de er vanskelige at forstaa (tvingen for tinding, tulleker om tulipaner, »ed tvued ferhwel« er: et tvunget forhold; »Je kaa'nne ty' aa sølle« betyder: »Jeg kan ikke taale at synke«. »Ha hænde si' fier hæeste aa si draj« betyder: »Han hentede sine fire heste og sin dreng«. Da biskop Ammundsen efter Kaj Munks ordination i Maribo spurgte Kaj Munks fader, om han nu tog med sønnen over til indsættelsen i Vedersø, svarede faderen med et afværgende armudsving: »Næj, jæ jønne, men mi' koen jø«. (Nej, jeg gør ikke, men min kone). (Foraaret saa sagte kommer, s 339). Dige hedder dæmning, glamhul hedder drommehul, dyder betyder (modsat højdansk) lyder, dusgemang (maaske af fransk: doucement) betyder forknyt (hun døer vist snart, huj æ saa dusgemang«), dybsindig betyder melankolsk (Hai va' saa dybsindig, a hai gik hen aa hængde sai!«). Det er et blidt og elskværdigt sprog, som ikke egner sig til modsigelse.

»Utidig« betyder paa Sjælland: Utilpas, søvnig, paa Lolland-Falster: stemningsløs, uskikkelig (utidige løjer). Det pjokkede og det utidige fører til uorden. Her slider man uden højstemt stemningsytring: »Jeg skal!« Man gør ikke »pjokkede smaahop« og pauser som fynboen, man har ikke et højt maal i sigte som jyden, man slider bare.

Gæstfrihed og elskværdighed møder man fra husmand til herremand.

Falster ligner en skinke, fed og blank i solskinnet. Naturen har mere karakter end Lollands, især mod nord-øst. Horreby lyng og Vendervolden ved Virket er værd at se, ligesom klinterne ved Pomlenakke. Befolkningen er stoute, solide bønder, trygge (»her er vi alle lige gode«) og rolige. Sydsjællænderen er træg og utilgængelig, men falstringen er aaben og fri. Hans dialekt er mere langtrukken og slæbende end lollænderens, og mange udtryk afviger fra rigsdansk (ajahlt: ivrig; fuss: kort for hovedet; hingre: indhente; usnødig: ubeskeden; sik: hund osv), østfalstersk er endda fjernere fra rigsdansk end vestfalstersk. Guldborgsund er et skel. Man skal ikke indlade sig paa at forveksle lollændere og falstringer.

Thorkild Gravlund siger, at »ingen stivnakket bonde er mere særsindet selvstændig end disse øboer af herregaardstvunget æt«. Vaalseboerne vakte opsigt over hele landet med deres valg af Arboe-Rasmussen til præst, fiskeriforeningen ville ikke støtte en sag om en sjællandsk fiskerihavn, skønt den ville gavne fiskeriet.

Medens folkeviddet tegner karakteristiske træk af jyder, fynboer og sjællændere, findes der ikke noget rigtig tilsvarende for disse sydlige øer. Blandt soldater skal der have været et skældsord: »Du er en rigtig lollik!« som betegnelse for de lidt uvillige. Der er i talemaaderne hverken noget ondt eller morsomt om disse folk. En sjællænder, der var valgt som folketingsmand paa Lolland, sagde, at de »var nogle lerede fyre« dernede.

Der foreligger flere gode skildringer fra Lolland-Falster, givet af præster f eks: *Kaj Munks* erindringer og *Fr. Lange Grundtvig:* »Livet i klokkergaarden« (udg af Jørgen Olrik: Danm folkeminder II), en falstersk udvandrerbondes skildring af dagligt liv.

Politik optager meget. Paa Lolland-Falster diskuterer man politik, kraftigt og frisindet. I 1848 havde venstre flertal, senere har radikale og socialister faaet overtaget. Men en del gammel konservatisme sidder fast i sindene. Da jyderne i 80'erne foretog et politisk vikingetog til Lolland-Falster, lod man sig ikke rokke. Venstreførerne var imod.

»Man har afgrænset sig som øfolk i et noget koldt væsen (Gravlund, s 307). En underlig lys, skarp kulde over alting. Landet føles ikke som natur eller historie, men som ager, der skal dyrkes. Kirkerne lyser ikke som de sjællandske og fynske. Sorøs romantik er mere levende og varm end Maribos. Ren logik og matematisk retvendthed finder man i professor Kromans fødeegn. Arbejdet er mere en viljesytring end en livsytring. Der er ikke megen poesi i sindene. (Den poesi Gravlund mødte i et romantisk hus ved en idyllisk sø udtryktes i disse ord: »Vi har ikke ligget paa det lade laar!«). Idræt drives flittigt, hvadenten man tænker paa Nykøbing-smedene, landets mesterroere, eller fodbolden i Døllefjelde-Musse. Bogø-boerne sloges i dagevis med falstringerne, saa der var ikke hyggeligt i Stubbekøbing. Sjællænderne holder dog op at slaas, naar det er spisetid. Det falsterske haarde greb kendes baade i arbejde, sport og fest. Man havde en levende kat i tønden til fastelavn, i Vaalse rev man hovedet af en gaas.

Samme haarde halse mødte man ved de falsterske »møggilder«, naar møddingen var kørt ud. Saa aad og drak og sloges man bravt.

Lolland er anderledes end Sjælland. Ægte lollandsk er byggeskikken med umalet egebindingsværk og den mørke vedbend, den brede port og de store lader. I stuerne finder vi kolde, faste træk; den fynske hygge møder vi ikke saa tit. Alt er paa plads. Men man forstaar svært at hygge sig ved god mad. Og paa disse egne har man sit eget kræs: Store kager ved møggildet, gudmorskage ved barselgilde, mikmoskage ved høstgilde, hvor hver faar sin egen kage med hjem, husmanden den største, en alen i diameter. Lollænderne siger om polakkerne, at »de kan alting, men mad forstaar de sig ikke paa«. Ved husholdningsudstillingen paa Bellahøj 1953 afsløredes en del om danskes spisevaner, bl a at der intet sted spises saa mange frikadeller og æbleskiver som paa Lolland og i Odsherred. Paa Lolland er man særlig glad for sødsuppe, og men hensyn til mælkemad ligger Lolland i spidsen. Til gengæld er Lolland-Falsters forbrug af fisk det laveste i landet. Ved gilder spises der fedt og rigeligt. Men der er udtalt standsforskel. Man holder gilde med sine ligemænd. Der er herremænd og adel, der er proprietærer, der er større og mindre gaardmænd, husmænd og daglejere, embedsmænd, byfolk og landboere, hver med sin omgangskreds.

Mange gamle minder kan man samle, (se Gravlund: Dansk bygd II), f eks fra de dage, da man paa Falster holdt mange gæs og alle deltog i fjerplukningen og historierne fortaltes vidt og saftigt. Falster har kun faa minder om gammel overtro. Men naar vi kommer over Guldborgsund, myldrer beretningerne om den »Jøsses vædder«, om hekse og onde øjne, om sære skikke. Mange gamle skikke holdt sig længe, fastelavnsridtet, skikke ved barsel, bryllup og begravelse (jvf Helene Strange).

Købstæderne føles ikke i særlig grad som samlingssteder. *Nykøbing* »præges af kølig stivhed som en offentlig institution« (Gravlund, s 341). *Nysted* var i krig med sit opland, *Maribos* store torv ligger saa underligt dødt. Historisk stemning og muntert markedsliv kendes ikke rigtigt. Folk fra Vestlolland holdt sig for gode til at gaa til markedsdans.

Morsom og karakteristisk er landbefolkningens spottende ord om købstæderne (Dansk ordspr, s 241):

Aah, herregud! er han fra Rødby!
Aa se, er du fra Nakskov?
Ja, saa! fra Nysted!
Saxkøbing! Ja, det er sandt! Fra Saxkøbing!
Hillemænd! Fra Nykøbing!
Bare fra Stubbekøbing!

I »Livet i klokkergaarden« hedder det, at en købstadstur hurtig er overstaaet, for man skal ikke »drysle« med pengene eller »ravle« paa gaden. Klokkergaarden er en hyldest til det *gamle* landsbyhjem (»en nybygget gaard er ikke et hjem!«).

Men mange har været godt tilfreds paa disse egne. Præsterne slog sig til ro i de store embeder, embedsmændene blev! Den gamle pastor *A. Kall-Rasmussen* skriver (i Hist top efterretn om Musse herred): »Lolland er et dejligt land, og folkene er velvillige, fredelige og arbejdsomme. Jeg nedlægger min tak for den imod mig i de aar jeg boede her, stedse udviste kærlighed.«

Bortset fra det falsterske regiment har amtet været fri for fast garnison (og dermed »for den forbandelse for kvinder og slægt, som en skare militæriske handyr er«, (Gravlund, s 355). Herregaardenes fremmede ejere og arbejdsstab (og middelalderens vendertog) har dog nok haft indflydelse paa folketypen. Falstringen er nordisk, lollænderen mørk og bred. Guldborgsund skiller typerne, falstringen taler hurtigt, lollænderen drævende, de kan drille hinanden, falstringen kan synes, at det ikke er til at komme til bunds i lollænderen, der har en egen fjernhed over sig.

Man kan finde nøjeste knaphed og rig overdaadighed, smaaligt pengepugeri og vild spillelyst side om side paa Lolland. Gravlund fandt mere ligevægt paa Falster. *Kvindetyperne* synes baade paa Lolland og Falster at være ret hjemstavnsbundet. Den gamle lollandske bondekone har noget eget kvindeligt over sig, en øbotryghed, som præger hjemmet og værner om slægten. Kaj Munk havde fra sin ægte lollandske moder arvet en stærk slægtsfølelse. Faa har hæget om sine kæres grave som han. Den lollandske og falsterske kvinde er (ligesom viddet) af dæmpet, drømmende karakter, viddet er langt fra sjællandsk karrikeren. Viddet har ingen dømmende snerren eller snedig afluren. (»Hver bli'r salig i sin tro, sagde min mor, no'en bli'r osse snottede!«). Man mener, at saligheden er alle viss. Selvtryg koldsindighed præger deres ro; rørende eller ophøjede stemninger ligger ikke for dem. (Degnen fik 14 børn. Præsten sagde: Herrens naade er stor! Degnen svarede: Gid den var lidt mindre!). Man har *gamle viser*, hvis poetiske værdi ikke er høj. Mange handler om krig. Paa Fyn synger pigen om sin i krigen dræbte kæreste, paa Falster dræber soldaten sin pige, han tror ikke paa hende. Engelske soldaters grufulde færd over for pigerne 1807 blev der sunget meget om i dette garnisonsløse land. Mørk vilje og tung kraft møder vi i viserne. Men ikke nogen stærk national følelse. Hengivenheden for rigsmagten har været noget dæmpet, man har f eks ikke rejst noget minde for dronning Margrethe, som grundlagde Maribo kloster, men der er ikke uvilje mod at opstille folk udefra som folketingskandidater.

Kredslæge *L. C. Stage,* Saxkøbing, der har været embedslæge baade paa Fyn, i Jylland og paa Lolland, siger: »Hvad der karakteriserer fynboerne er, at de straks, man forelægger en plan, er meget venlige og imødekommende. Det er et aabent folkefærd. Man kan blot ikke være sikker paa, at de er lige saa begejstrede for sagen, naar den skal vedtages. Saa sker det let, at de slaar om igen. Det skal ikke forstaas saadan, at man ikke kan stole paa dem, men de er letfængelige og impulsive. Det er lolliken ikke. Naar man kommer og foreslaar noget nyt, vil han ofte være imod det, lige som han heller ikke lige med det samme akcepterer fremmede. Men er det lykkedes at faa folk hernede med paa en sag, holder de til gengæld fast ved den, og saa kan man regne med at have befolkningens støtte, indtil det ønskede resultat er naaet. Der er

altsaa en tydelig forskel paa lollandsk og fynsk sindelag.

Lollikerne ligner paa en maade mere jyderne – blot varer det maaske endnu længere, inden man faar jyderne med paa en sag. Jyderne er desuden udprægede forretningsfolk. Der skal næsten altid handles og tuskes, og skal der betales noget, er det sjældent, at hele betalingen erlægges i rede mønt. Man prøver gerne at redde nogle af kontanterne ved at erlægge naturalier i stedet for«. (Politiken, 27. febr 55).

Kaj Munk har i »Foraaret saa sagte kommer« tegnet nogle lollandske typer meget levende. Først og fremmest hans fader og hans pietistiske moder, onkel Jacob og tante Helga i Maribo, lærer Larsen i Opager og hans meget kære lærer *M. Wested,* Vejleby, (hos hvem han gik i skole i 4 aar), og hans hustru – de stod for Kaj Munks digtersind da han skrev »Ordet«. Det var lærer Wested, som vakte Kaj Munk nationalt.

Konsul *Georg Wiingaard* har i et par smaa bøger: »Dem fra Lolland« samlet stof om særprægede lollændere fra tiden omkring 1900, f eks himmelmesteren fra Sandby, der blev slaaet ud under et Amerikaophold, fordi hans hjælpsomhed blev misbrugt og nu ernærede sig ved at rejse rundt paa markeder med en »himmelmaskine«, et planetarium, – eller mirakelsmeden fra Torslunde, Stubfrøkenen fra Birket, den 91 aarige Carl Hommel i Kragenæs med sit evighedshjul, eller den gamle fromme smed, Julius Nielsen i Tvede... typer, som man ogsaa skal huske, naar man taler om lollandsk folkekarakter.

Lolland-Falster i dansk kulturhistorie

Lolland og Falster har ydet væsentlige bidrag til **Danmarks kulturhistorie.**

Naar *Peter Schindler* i sin bog »Ønskerejsen« skildrer sin behagelige rejse til Italien, mageligt siddende i en 1. klasses kupe og ser »det blide, brogede danske høstland uden al mærkværdighed glide sig forbi«, falder hans blik i forbifarten ogsaa paa Falster.... »Falster! som man aldrig lærer at kende, fordi man kører lige igennem – og fordi der kun er hændt saa lidt af fædrelandets historie og skabt saa lidt af dets aandsliv paa denne ø.«

Lolland synes helt glemt af denne pilgrim.

Det er til trivialitet gentaget, at Lolland-Falster ligger »lidt uden for det hele«. Klagerne over mangel paa aandelige interesser her i disse egne er legio. En biskop skal have sagt, at han ikke tør bestride, at kristendommen er naaet til Lolland-Falster, men han var stærkt i tvivl om, at den lutherske reformation nogensinde var naaet hertil.

Men vi kan godt fastslaa, at Lolland-Falster indtager en meget smuk plads i dansk kulturs historie, ja Danmark ville være væsentlig fattigere uden denne indsats. Det ligger uden for dette værks rammer at fortælle hele kulturhistorien lige fra oldtidssagn til 1956. Mange stendysser vidner om, at øerne ved Østersøen tidligt var af betydning, og at der er dem, der mener, at Gorm den Gamle begyndte at samle riget fra Lolland. Falsterbo var Falsterfiskernes plads, og de mange gotlandske døbefonte vidner om forbindelser langt op i Østersøen.

Paa *Valdemarernes* storhedstid hørte Lolland-Falster til det centrale i riget. Økonomisk og trafikalt var disse øer værdifulde. Herfra gik Absalon med sin flaade mod venderne, senere førtes kampen mod Hansestæderne herfra. 84 kirker blev bygget paa c 80 aar efter venderkrigene. Der var næppe nogen adelsslægt, som ikke havde godser paa Lolland-Falster. Konger og fyrster mødtes paa Nykøbing slot, her rastede *Erik Ejegod* paa sin pilgrimsfærd og klagede ikke over mangel paa stedlig fromhed, her søgte *Oluf Hunger* fred for sine præstefjender, her sluttede *Svend, Knud* og *Valdemar* forlig, men *Absalon* var vred paa disse øers folk, og Saxo skriver om »de sovende lollændere og de drukne falstringer«. Her søgte den arme Christoffer et ly i Saxkøbing. Valdemar Sejrs jordebogs berømteste afsnit er fra Falster.

Paa reformationstiden var der maaske lidt stille om Lolland-Falster, men den lærde teolog og pædagog, *Niels Hemmingsen* var fra Lungholm i Errindlev, mange af *Peder Laales* ordsprog er lolland-falstersk prægede og Eleonora Christines navn er uløseligt knyttet til Maribo. Fra senere tider nævner vi lærersønnen fra Branderslev, *Chr. Falster,* der blev en berømt skolemand, og biskop *Balle* var degnesøn fra Vestenskov.

Her fremstod grev *Chr. Ditlev Fr. Reventlow* med stavnsbaandets løsning, her byggedes de første rytterskoler. *Oluf Olufsen,* der skrev »Gulddaasen«, var forstander paa Næsgaard. Og her levedes omkr 1800 et enestaaende rigt præstegaardsliv paa det ellers saa »døde« Nordfalster. *Ingemanns* fader var præst i Torkildstrup, *Grundtvigs* broder var præst i Torkildstrup, gift med biskop *Balles* datter, *Grundtvig* fandt sin første hustru mellem pastor *Blichers* smukke døtre i Gundslev, præsterne *Koch,* Horbelev og Nr Vedby, *Biering,* Aastrup, *Glahn'erne,* Nr Vedby og Aastrup... alle disse var bærere af tidens kulturliv. I Horbelev præstegaard legede *J. L. Heiberg* panteleg med sin kokette viv, aarhundredets største skuespillerinde, *Johanne Louise Heiberg,* to af Falsters præster var hans fætre. Og den gamle *Thomasine Gyllembourg* samlede her stof til sine hverdagshistorier. Paa en gaard i Nr Alslev var *St. St. Blicher* huslærer i 2 aar og fik baade friske kræfter efter sin sygdom og stof til sine senere noveller. Her hørte han om Marie Grubbe, adelsdamen, der blev gift med kusken paa Tjele og endte som færgemandskone ved Gaabense.

Ved Hardenberg, paa Maltrup skovridergaard, var *Mathilde Fibiger* lærerinde, hun skrev *Clara Raphaels breve,* bogen der rejste den danske kvindesags bevægelse. Senere var hun telegrafist i Nysted. Og i Ønslev sad hendes slægtning, den tænksomme digterpræst, *Johs. Fibiger,* som sognepræst. Hans plejesøn var digteren *Karl Gjellerup.*

Biskop *Rasmus Møller* var fader til digteren *Poul Martin Møller* og stedfader til *Chr. Winther,* der begge voksede op i Købelev præstegaard og gik i skole i Nykøbing. I Købelev oplevede *Chr. Winther* sin første forelskelse, og her hentede han træk til sine »træsnit«, hvis bønder maaske er mere lollandske end sjællandske. – Digteren *Emil Aarestrup,* det 19.

aarhundredes skønhedstilbeder, var læge i Nysted, senere i Saxkøbing og flyttede 1849 til Odense. Han kørte lange ture paa de lollandske veje, var en yndet gæst paa herregaardene. Hans digte om erotik og naturen blev ikke meget paaskønnet, mens han levede. Det var egentlig først Gerog Brandes, der gjorde ham kendt. Han holdt af kvindelig ynde og ville gerne omgive sig med skønhed. Han skriver:

»Meget Lolland mig gav, den fortryllende ø, da som fremmed jeg med min 19 aars viv kom til dens blomstrende strand«. Han var tyk og grim, men tog revanche over livets uretfærdigheder ved at digte. Han hyldede sin kone i mange vers. De fik 12 børn. Han legede Don Juan i fantasien, han skrev sine ritorneller ud af lollandsk aand med vid og satire.

Vi kigger atter ind i præstegaardene, og navnet *D. G. Monrad* lyser over alle stiftets præstenavne, Danmarks største statsmand siden grundloven 1849, vi finder forskere som *Kofoed-Hansen* i Toreby, vækkere som *L. N. Boisen* i Vesterborg, historikere som *Im. Barfod* i Vaabensted. Men her henvises til den efterfølgende præstehistorie.

Fra den nyere og nyeste tid møder vi atter navne, der fik betydning i dansk aandsliv. Der er først digterne. Fra Idestrup kom *Sophus Claussen,* pilehegnenes, den bohemeagtige troløsheds og naturkærlighedens digter. Hans pilefløjte lokker, hans djævlerier kogler, hans roser blusser, hans hvededynger vokser . . . Fra Holmegaard ved Nakskov kom *Gustav Wied,* det fyrige, satiriske geni, med den daarlige fordøjelse og djævlesplinten i øjet. Digteren *Valdemar Rørdam* var præstesøn fra Holeby, hjemstavnsdigteren *Helene Strange* er fra Nordfalster, hun har givet nogle af de bedste danske bondelivsskildringer. Nakskov-digteren *Olaf Hansen,* Lollands fine elsker, har i mange vers sunget egnens pris. Eventyreren og polarforskeren, forfatteren og Quiz-mesteren *Peter Freuchen,* er vokset op her, og har resideret paa Enøje. Fra Maglebrænde kom forfatteren *Hans Løjmand,* med hele Lolland-Falsters register i sit sind: den sunde bondefornuft, den falsterske selvhævdelse, den blufærdige erotik, den stille religiøse sans. Paa Lolland er *Kaj Munk* født, og her voksede han op, og samtidig maa vi nævne hans fætter, landevejens ridder, vor tids fineste digter, *Nis Petersen.*

Jo, jo, Lolland-Falster kan nok gøre sig gældende i dansk aandsliv. Mon nogen kvinde i Danmark ydede en mere straalende indsats mod nazisterne under besættelsen 1940–45 end *Monica Wichfeld* paa Engestofte. Og saa kan man jo fra helt andre omraader ogsaa nævne navne, der tæller. Etatsraad *H. N. Andersen* fra Nakskov gjorde Danmark til en søfartsnation, paa Vaalsevig drømte *Ellehammer* om at flyve, fra Veggerløse saa *Vald. Poulsen* radio, fra Lolland kom en af husmandsførerne, *Rasmus Jensen Vandman,* undervisningsminister *A. M. Hansen* var lærer i Gundslev, trafikminister *Victor Larsen* var proprietær i Bra. rup. Den socialdemokratiske pioner *K. M. Klausen* var fra Hillested. Gymnastikpædagogen *J. P. Müller* var fra Stadager.

Man kan næppe komme uden om, at i den kirkelige geografi staar stiftet blandt landets svageste, hvad *kirkeliv* angaar. Men i samme aandedræt skal det siges, at i de forskellige beretninger fremhæves det engang imellem, at stiftet paa det eller det omraade har rummet »det *største*«*!* Begrebet »det største« er jo relativt, men det er maaske ikke helt forkert, naar det siges, at aarhundredets »største« biskop og statsmand var *D. G. Monrad,* og at *Kaj Munk* foreløbig er dette aarhundredes »største« dramatiker, *Julius Friis Hansen* fra Saxkøbing var aarhundredets største kirkebygger, *R. B. Clausen* fra Ø Ulslev var aarhundredets »største« bymissionær, og stiftsprovst *Kofoed-Hansen,* Toreby, omtales som den første, der gjorde opmærksom paa *Søren Kierkegaards* epokegørende forfatterskab. Provst *Jens Vahl,* Nr Vedby, var sin tids største missionskyndige, *Jacob Chr. Lindberg* i Tingsted var Grundtvigs ivrigste vaabendrager.

Paa Christiansborg findes i folketingets lokaler to malerier af det typiske Danmark: De vældige egetræer, de blaa vande og himlen, der spejler sig deri. De er malet af professor *Olaf Rude* og viser Danmark fra Hedenold til i dag. Olaf Rude er fra Frejlev paa Lolland. Han var malerlærling i Nykøbing. Og de to billeder er fra Skejten, der fra Fuglsang rækker ud i Guldborgsund . . .

Religion og kirke

»I henseende til religionens tilstand findes mange folk her i almindelighed meget døsige til at lade sig opvække til nogen eftertanke over deres sjæls tilstand. Næppe skal nogen prædikant her faa aarsag til at ivre mod nogen religionsseparatismum«. Saaledes skrev præsten i Utterslev, *P. Rhode,* i sin »Laalands historie« 1776. Senere er det gentaget, at denne karakteristik sørgeligt passer paa mange sogne endnu. Paa Rhodes tid kan man maaske finde en undskyldning i den store fattigdom. Først med den ædle grev *Reventlow* begyndte fremskridtet, men den aandelige udvikling holdt ikke trit med den materielle. Man kan ogsaa lægge skylden paa præsterne, i første halvdel af 19. aarhundrede var de fleste rationalister, ligesom de første biskopper var rationalister. Disse mænd arbejdede energisk for oplysning. Og de havde mange sociale opgaver for. Men de tilhørte »overklassen«. Præstegaardslivet var ret herskabeligt. Der holdtes konventer og selskaber og kortspillet blev flittigt dyrket (jvf Ingemanns erindringer). Professor P. Madsen betegnede Lolland og Himmerland som de sorteste pletter i Danmark (J. Gøtzche: Fr. Zeuthen, s 137).

Til indledning blot dette: Naar det siges, at kirkelivet er særligt ringe paa Lolland-Falster, sammenlignet med andre stifter, saa at dette stift er blevet en slags Prügelknabe i dansk menigheds historie, er sandheden nok den, at kirkelivet som helhed hverken er værre eller bedre end mange andre steder i landet.

Det er rigtigt, at Lolland og Falster i det store og hele har holdt sig uden for det folkelige røre. Hverken IM eller grundtvigianismen har kunnet faa noget særligt tag i disse kølige folk. Afholdssag har ogsaa været i gang. Gravlund siger at han har hørt dem sige: »Ja, de unge maa gerne være afholdsmænd, men jeg

drikker nu en bajer, naar jeg er tørstig« (s 302). Rationalismen i Vaalse stammer fra en lærer (Petersen) ... »denne lærer og Reventlows velgøreri kunne dæmme op baade for Grundtvig og Vilhelm Beck«. Folks tørre pligtsans stængede for de vækkelsesbevægelser, der vakte uro andetsteds. Oplysningstiden staar tilbage her som en stynet pil, knoklet, fantastisk og strid, og »oplysningsmoralen, udsat for lollandsk og falstersk blandet kor, giver en temmelig ensformig melodi« (Gravlund, s 329). De grundtvigske og indremissionske vækkelser synes at kræve bredere land for at kunne slaa rod. Og hvor man ikke optog disse aandelige vækkelser, blev man prisgivet rationalismen eller herregaardsvældet.

Kirkerne ligger tæt, og der er smaa bitte sogne. Dette hænger vist sammen med, at flere kirker er bygget som herregaardskirker, men det forklarer ikke alt. Der maa i middelalderen have rørt sig en del kirkeligt liv. Men nu er det anderledes. Der er mange steder kun faa kirkegængere til de mange kirker, og man er bange for at være faa. Man vil ikke være anderledes end de andre. Naar man derimod ser, at de andre kommer, kommer man ogsaa selv. Man har ikke noget imod kirken, men man er vænnet af med at gaa i kirke. Man vil ikke anses for at være »hellig« (et menighedsraadsmedlem sagde til biskop Plum ved en visitats: »Det er ikke Guds bedste børn, der gaar i kirke«). Der er stærk uvilje mod organisation. Visse steder har der kunnet komme mange til ungdomsgudstjeneste eller møder, men KFUM og K og andre organisationer har det gaaet smaat med.

Der foreligger mange *udtalelser* fra folk, der har haft deres gerning paa Lolland-Falster, om det aandelige liv. Og de er meget forskellige. *D. G. Monrads* udtalelser er anført s 44.

Biskop *Plum* skriver, at den slette kirkegang her næsten er blevet et ordsprog. Forholdene er dog næppe værre her end mange andre steder. Kirkegangen er dog bedre i de senere aar. Men stærkt kirkeliv er der ikke tale om. Vækkelserne spores kun lidt, i midt- og vestlolland er der ret kraftige rester af en IM's vækkelse omkring 1880–1900 som følge af især præsterne *Asschenfeldt Hansen, Bachevolds* og flere indremissionærers arbejde. Grundtvigsk kan man ikke kalde stiftet, men der arbejdes efter grundtvigske linjer i flere sogne, i valgmenigheden og paa Lollands højskole i Søllested. Men højskolen i Nørre Ørslev maatte vige for en ungdomsskole. Valgmenigheden er kun lille (160 medl). Som helhed maa stiftet regnes som ikke partipræget, noget rationalistisk, materialistisk, med en passiv, men opigtig forsynstro og megen interesse for kirkehus og kirkegaard. Store summer ofres paa at gøre disse smukke, og de er i mønsterværdig stand de fleste steder. Man kan faa indtryk af en stærk folkekirkelighed, maaske med mere tryk paa »folke« end paa »kirke«, og i overensstemmelse hermed er mange menighedsraad valgt efter politiske linjer. En vis ø-mentalitet gør sig gældende; man er mistænksomme overfor det fremmede. Og det tager sin tid for præsten at blive regnet med til kredsen.

Pastor *E. Eriksen,* Rødby, skriver: »Hvis ydmyghed er en af de største kristelige dyder, maa Lolland-Falsters præster være naaet højt, thi præstegerning her skal nok lære en præst ydmyghed.« En anden fare for præsten er, at han lader sig »overvælde af døden« og giver op. Grundtanken for mange er: »Vi er jo døbte og dermed kristne, hvorfor skal vi saa gøre mere.«

Man har nævnet flere grunde til den tilsyneladende aandelige sløvhed. 1) De gode materielle kaar. 2) De mange herregaarde. 3) Stiftet havde store embeder og fik derfor ældre præster. I 1880 var af 72 præster de 35 over 60 aar. 4) Den tunge luft – »man spiser og sover for godt og for meget.«

Det polske islæt har skabt konfessionelle problemer. I blandede ægteskaber skal børnene opdrages romersk-katolsk, men naar de gaar i skole med de andre børn, vil de helst konfirmeres sammen med deres kammerater. Man vil være som de andre, og derved opstaar en klasse mennesker, som er udtraadt af den katolske kirke (naar forældrene gaar til alters med deres børn), men som alligevel ikke faar rigtig forbindelse med folkekirken. Børnene vokser op i en blandet atmosfære, og mange taber helt forbindelse med nogen kirke.

Biskop *Høgsbro* talte ved husholdningsforeningernes møde 1952 paa hotel »Baltic« om de aandelige forhold i stiftet og sagde bl a, at situationen var præget af en forbavsende venlighed over for kirke og præst, men man benytter dem forbavsende lidet, ligesom han udtalte, at madglæden var stor og at man ikke slider paa kirkebænkene. Disse ord vakte modsigelse, og i et aabent brev gav biskoppen senere udtryk for sin kærlighed til stiftet, og han henviste til at madglæde og tomme kirker jo ogsaa fandtes mange andre steder. – Jævnligt ser man præster udtale, at »det er sejgt at være præst for lollændere«; de lader sig nødigt rive ud af tilvante former, men der er ogsaa mange trofaste medarbejdere, og der er dog nogle, som lader sig rive ud af de gamle livsformer og bliver levende kristne.

Pastor *H. Skjøt-Pedersen,* Kettinge, har givet flere skildringer af lollandsk fromhedsliv. Han skriver (Prf Blad, 1936, s 671).

»Antagelig er der andre danske egne, der er lige saa ukirkelige eller har været det, Østhimmerland, Aarhusegnen, Nordfyn, Ringstedegnen etc. Men derfor er den lollandske ukirkelighed lige beklagelig og aabenbar. I visse smaasogne paa Lolland kan det endnu ske, at gudstjenesten maa aflyses paa grund af manglende tilslutning, og der er store sogne paa et par tusinde mennesker, hvor præsten undertiden kun har en snes tilhørere, for en del mennesker, der har haft begravelse i den forløbne uge.

Denne ukirkelighed betyder imidlertid ikke, at befolkningen har forkastet kristendommen og er blevet gudsfornægtere. Dem træffer man ogsaa, særlig blandt landarbejderne, men det er vistnok undtagelser. Lolland har blandt sine lærere haft mange dygtige, opvakte religionslærere, og ofte har de betydet mere end præsterne, der ogsaa socialt og politisk kunne staa befolkningen fjernt. Lærerne har gennem en grundig og samvittighedsfuld undervisning indpodet børnene en gudstro, der ikke saa let forsvinder.

Lollænderen holder fast ved sin børnelærdom. Undertiden er det dog med modifikationer. Lollænderens intelligens er ikke spirituel som fynboens og københavnerens kan være det. Men intelligens er der, lollænderen er begavet og nøgtern og denne nøgternhed har skabt en vis skepsis hos flere end man tænker sig. Mange betvivler i deres stille sind mange af bibelens undere og kan ogsaa stille sig skeptisk overfor underet i sakramenterne. Men de taler som regel ikke højt derom for nogen; de holder sig blot noget paa afstand af kirken, ogsa fra altergangen, og holder sig til en vis privat rationalistisk gudstro: der maa være en Gud, der har skabt verden og opretholder verdensordenen – men de kloge, der har forstand paa det, siger saa mange modstridende ting, saa det er svært for almindelige mennesker at finde ud af det – og saa faar problemerne lov til at vige for mere praktiske spørgsmaal.

Der er egentlig kun et punkt, hvor man kan møde en aaben modstand overfor den ortodokse kristendom. Det er med hensyn til læren om fortabelse. Det hænder, at tilrejsende prædikanter kommer for at vække det døde sogn; men adskillige mener, at det er nødvendigt at bruge skarpt skyts og taler stærke, afgjorte ord om helvedes evige pine, der venter den, der ikke omvender sig. Men lollænderen har en venlig, blød natur, og han finder, at denne strenge lære strider afgjort med den kristne tro paa Guds kærlighed; han reagerer bestemt imod denne forkyndelse og bliver for fremtiden borte fra alle den slags møder, hvor indtrængende saa indbydelsen lyder.

Ogsaa denne reaktion er med til at skabe et rationalistisk drag i den jævne mands livsanskuelse. I selvforsvar overfor denne strenge forkyndelse slaar han fast, at han lever et ordentlig, borgerligt liv, hvor han svarer enhver sit; han kan ikke indse, hvorfor han skal gaa fortabt, mens andre, der ikke er bedre end han selv, skal frelses. Lollænderen tror paa et evigt liv, men han har ofte opgivet at forstaa meningen med kirkens lære om frelse og fortabelse.

Saaledes kan indtrykket forme sig af befolkningen i mangt et lollandsk sogn; man holder paa, at der skal være en præst i sognet, men synes ikke at have megen brug for ham, ikke engang naar man skal dø. Der skal ogsaa være en kirke i sognet; men der er noget fattigt og upersonligt over befolkningens tilslutning. Man gaar udenom kirken.

Saaledes har indtrykket været gennem aarhundreder, jvf P. Rhodes udtalelser fra 1770'erne.

Lærer man imidlertid for alvor den lollandske befolkning at kende, vil man opdage, at der er mange undtagelser fra denne regel. Ja, man kan gang paa gang undres over midt i et ukirkeligt sogn at møde mennesker, der er præget af en ægte, inderlig fromhed. Denne fromhed gaar oftest tilbage til barne- og ungdomstiden og er bevaret gennem mange, mange aar midt i verdslige, ukirkelige omgivelser. Det kan være en enkelt eller et helt hjem, der er præget af denne fromhed.

Men dette fromhedsliv kan være vanskeligt at faa øje paa. Lollænderen bærer ikke sit hjerte i knaphullet; der er noget forbeholdent over folkekarakteren. I en forsamling af jyder og lollændere vil det oftest være jyderne, der siger deres mening, mens lollænderen bekender sig til ordet om, at tavshed er guld.

Man kan opleve at træffe mennesker, der et helt liv igennem aldrig udtaler sig om religiøse eller kirkelige spørgsmaal, endsige deres eget personlige gudsforhold. Men i dødsstunden bryder det frem, og deres vidnesbyrd overfor børn og ægtefælle kan være saa skønt og afgjort, at al sorg for en tid forsvinder og de efterlevende aldrig kan glemme det.

Den lollandske fromhed er en ægte forsynstro. Det store spørgsmaal er det samme her som andre steder: Hvorfor? Det store problem er lidelsens problem. Denne befolkning, der i materiel henseende har det godt, har ofte kun ringe modstandskraft overfor sorger og andre lidelser, og tungsinds-selvmordere er ikke ualmindelige. Saa lyder spørgsmaalet: Hvorfor? Vi kommer i kirken med vore dybsindige forklaringer, som den jævne tilhører ikke forstaar. Men gang paa gang oplever man, at mennesker faar kraft til at lægge alle forklaringer til side og lægge ogsaa det onde i Guds haand. En kone, der paa frygtelig vis havde mistet sin mand, sagde et aar efter: Hvis jeg ikke havde kunnet tro paa, at der er en Gud, havde jeg ikke kunnet leve dette aar. Det er forsynssalmerne, der bliver læst og sunget af disse mennesker. Salmebogen er i det hele taget disse menneskers opbyggelsesbog fremfor bibelen, der væsentligst kun læses i de smaa pietistiske kredse, der findes spredt paa øen.

Nogle af disse forsynssalmer staar ikke længere i salmebogen, de har ikke været digteriske eller dybsindige nok, men de lever endnu. Den samme kone nævnte den salme, der havde været hendes hjælp: Dig bør at raade, for legem og for sjæl; al sorg og vaade, du vender mig til held. Jeg knurrer ikke, naar trang mig bøjer ned. Jeg beder ikke om overflødighed; hvad du vil skikke, det vil jeg nøjes med.

Men det er ikke blot forsynstroen, der præger denne fromhed. Ogsaa ordet om syndernes forladelse har disse mennesker taget imod. Ganske vist, korsets betydning har mange af dem ikke rigtigt faaet fat i. De har saa vanskeligt ved at forstaa os præster, naar vi taler om forsoningen, hvad enten vi taler udfra den objektive eller den subjektive forklaring. De kan godt blive grebet af en faste- eller langfredagsprædiken. Men syndsforladelsens gave har de alligevel. Den er tilegnet gennem Jesu ord om vort barneforhold til Gud.

Familielivet betyder umaadelig meget i denne landbefolkning; børn og forældre er nært knyttet sammen. Man kan ganske vist træffe grelle eksempler ogsaa paa forældreegoisme – men det kan ske, at selv den mest materialistiske bonde uden knur ofrer en formue for sit barns skyld. At tro paa Gud som Faderen, at samle hele kristendommen i Jesu ord og aabenbaring heraf, falder dem naturligt; det kan de forstaa og leve paa. Her finder de ogsaa ordet om den syndsforladelse, som de trænger til, Guds daglige tilgivelse.

Men de søger i det hele taget dette ord, hvor det er at finde. Mange af dem, dog ikke alle,

har fundet det klarest og stærkest ved Herrens bord. Altergang er som almindelig kirkelig skik næsten faldet bort paa Lolland; den er kun bevaret i forbindelse med konfirmandaltergang, hvor forældrene som oftest følger deres børn. Der kan være noget upersonligt over disse altergange. Helt anderledes føles det de gange, hvor den lille flok søger op til Herrens bord; denne altergang bliver en bekendelse, den betyder mere end mange ord, og den kan for præsten blive et vidnesbyrd om menneskers fromhed og afhængighed af Gud«. (Jvf H. Skjøt-Pedersen: De døde sogne – de tomme kirker. Dsk kirkeliv 1934, s 88 f).

Pastor *H. Skjøt-Pedersen* har senere i Nationaltid 31. aug 52) paavist, at da grundtvigianisme og IM kom til disse egne, fandt vækkelsen sted nogenlunde i samme milieu, fortrinsvis blandt gaardmændene, og det kunne være ret tilfældigt, om det blev grundtvigianisme eller IM, der kom til at præge sognets kirkeliv. Det afhang af præsterne, f eks *Bachevold* og *Asschenfeldt-Hansen* paa Lolland, og *Bredsdorff* og *Helweg* paa Falster. Men ingen af disse vækkelser slog igennem paa Østlolland, fordi denne del af stiftet fra gammel tid har været ukirkelig. Mest betydning fik vækkelserne paa de egne, hvor der i forvejen var god kirkegang. Allerede før Bachevold kom til Tirsted, var der fyldte kirker der. Der, hvor man gik i kirke, var det mest gaardmændene, der kom, derfor kom vækkelsen ogsaa mest til gaardmandsslægter. Husmænd og landarbejdere var socialt forkomne og optaget af søndagsarbejde. Nu er disse sociale forhold helt ændret, men skal befolkningen som helhed blive et kirkefolk, maa der ske en mentalitetsændring – her som saa mange andre steder i landet.

Fru *Thyra Jensen,* der var præstefrue i Vigsnæs og Søllested, har et lyst syn og skriver (Fra gamle præstegaarde II, s 113), at Lolland bliver ganske undervurderet i det øvrige land. Der er hernede en tone, beslægtet med noget af det bedste i den jyske folkekarakter, jeg synes mere rørende, vemodig og blød end noget andet sted i Danmark. Men den gemmer sig – pilehegnene har været symbol paa folkekarakteren. Her leves endnu mange steder noget bortgemt, aandelig blufærdigt i læ af det nedarvede.

Provst *Th. Elmquist,* Nakskov, fortalte om en gl kvinde, der laa paa et hospital i Kbhvn og i en let syngende tone klagede sin nød for overlægen. Han stod stille, smilede stille og sagde mildt: »Tal videre! Det er saa kønt; det er min moders søde maal. Hun var fra Lolland!« Det var et billede paa den bløde lollandske hjemstavnskærlighed.

Men der er ogsaa en præst, der skriver: »Her er vanskelige forhold for en præst, selvom der er noget charmerende over befolkningen. De lollandske præster burde have en sidestilling med »udlandspræster« med hensyn til forflyttelse«.

Pastor *Boje Jensen,* V Ulslev, skriver: »Naar man kritiserer lollændernes paastaaede manglende kirkelige interesse, maa man aldrig glemme ogsaa at tage deres primitivitet med i sine betragtninger, det umiddelbare, følsomme gemyt, den aandelige blufærdighed, frygten for hvad andre vil tænke og mene osv.

Provst *C. P. Agger,* Halsted, skriver i sin indledning til Jens M. Nielsens »Livstegn« 1943: »Maaske vil nogen spørge, om der overhovedet findes saadanne livstegn paa Lolland-Falster, som jo i mange aar har maattet bære smænavnet »De dødes rige«. Vel kan der ikke skrives en bog om troslivets gennembrud i Lolland-Falster stift, fordi det endnu hører fremtiden til, men livstegn har der været og er der stadig, og vi, der har faaet vor plads og virke her, takker Gud for alle de livstegn der er.«

Pastor *William Larsen,* der har været præst i Nakskov og Karleby-H, skriver (Kr Dbl 13. sept 56), at der var god kkg hvor han virkede, og »i det hele var der mange fyldte kirke paa Lolland og Falster. Trods adskillige udtalelser i modsat retning er kirkegangen dér meget bedre end flere steder i Jylland«.

Holger Begtrup, der i sit 5. binds værk »Dansk menighedsliv i grundtvigske kredse« gennemgaar hele Danmark, har, karakteristisk nok, intet afsnit om Lolland-Falster. Hans datter blev dog præstefrue paa Falster.

Oscar Geismar, der var rkp i Tirsted-S-V, skal iflg Kaj Munk (Foraaret saa sagte kommer, s 122) have sagt: »Her paa Lolland gaar folk ikke i kirke, her gaar de i kærke, dvs det gør de heller ikke.«

Achton Friis skriver, at »befolkningen har faaet sukkerroer paa hjernen, og at de saakaldte aandelige bevægelser ikke trives godt sammen med dette fænomen. Det siges, at jyder trives omtrent lige saa slet som indremissionærer. Jyderne kan ikke hamle op med denne specielle form for agerbrug, og missionæren hører hjemme paa de magre egne, hvor man er indstillet paa at faa sin løn i det hinsidige.« (II, s 348).

En skildring af folke- og kirkelivet blev givet i et foredrag i stiftskonventet af valgmenighedspræst *M. P. Schmidt,* som saa paa befolkningen med friske øjne og som ved sin hjertevarme vandt sig mange venner her, holdt 6. maj 1931 om »det kirkelige livs særpræg paa Lolland-Falster.

Her udtalte han bl a: »Skal man danne sig et overblik over de kirkelige forhold paa Lolland-Falster, falder forskellen mellem de forskellige sogne (og byer) stærkt i øjnene. Enkelte steder er livet stærkt, paa højde med de bedste egne i vort land. Andre steder et rent udvortes, forretningsmæssigt forhold til kirken. Forskellen er nøje sammenhængende med de præster og lægfolk, som har virket i deres sogne. Men alt i alt er hovedpræget et kirkeliv, som er blegt, farveløst og stillestaaende. Som aarsager hertil nævnes: 1) Stiftet er en udkant af vort land. De aandelige samfærdselsveje har altid gaaet udenom Lolland-Falster. – Dertil kommer, at bevægelser og vækkelser først naaede Lolland-Falster, da den første ungdommelige anslagskraft var gaaet af dem. Det gælder baade grundtvigianismen og Indre Mission. Gaar vi længere tilbage, bliver billedet det samme. Pietismen har ingen betydning haft paa Lolland-Falster. De gudelige forsamlinger synes at have været ganske ukendte her. 2) Selve folkesindet er maaske allermest medvirkende til at præge det kirkelige liv. Befolkningen har en forkærlighed for det regelrette, det firkantede, det plane, det

flade. Det gælder i rent udvortes forstand, men virkningen spores i virkeligheden dybere. Det kommer saaledes ogsaa til at præge det aandelige liv. Paa kirkelig grund ønsker man ikke at gaa udenfor det fastlagte. Ejendommeligt er det at se, at sognebaandsløsning f eks findes næsten ikke. Man gaar i kirke der, hvor man hører til, hvis man da i det hele taget gaar i kirke. Hovedsærkendet er, at der vises stort maadehold med hensyn til kirkegang. Men maadehold fører let til tilbagegang, efterhaanden til fuldstændigt ophør af kirkegang. Saaledes tegner situationen sig i mangfoldige sogne i stiftet. Det er da intet under, at nidkære, ikke mindst unge præster faar lyst til at bruge »den store hammer« overfor alt dette. Men den, der faar lyst til en saadan fremgangsmaade, faar nu fare med lempe. For deres egen skyld. Befolkningen er venlig og gæstfri, men vil man forcere, sætter den sig sejgt til modværge. Ved siden af det misforstaaede maadehold, som desværre er til stede, ligger befolkningens aandelige blufærdighed. Præsten bør i al fald have øjet opladt herfor. Befolkningen har svært ved at give udtryk for det, der bor i det indre. Det gælder for præster om at se det gode, det ægte og undgaa at tabe humøret over det skæve, det forkerte. Lader man sig overvinde heraf, er man færdig med det samme. Hos mange er den aandelige længsel slumrende, men det gælder om at opsøge den, nære den og faa den vakt til bevidsthed.«

Fra et præstekonvent noteres enkelte bemærkninger:

S: »Falstringerne skyer afgørelse. Det absolutte er dem en rædsel. De er venlige og gæstfri, men mangler dybde. Vi maa ikke ville lave dem om, men prøve paa at forstaa dem, som de er – og saa iøvrigt bringe dem evangeliet i tro paa, at det skal lade det indhold og de former vokse frem, som er bedst for folket her.« E: Befolkningen føler ikke religiøst. Det politiske sætter sit præg. Herremandsvældet har ligget som et tungt aag over befolkningen. Og de klimatiske forhold begunstiger søvnighed. Selvfølgelig maa man slaa med »den store hammer«.« – W citerede Fr. Nielsens ord: »Ved menighedsraadsloven vaagnede Lolland-Falster op og opdagede, at det var grundtvigsk«. »Et staar fast, at da IM's-bevægelsen kom frem, var det ved hjælp af »den store hammer«. Det underfulde viste sig da, at saa langt fra at ødelægge voksede livet frem.« S: »Der er sikkert større forskel paa Lolland og Falster, end vi tror. Falster har ikke i den grad været under herremandsvældet.« D: »Har vi ikke et venligt blik paa befolkningen, kommer vi ikke ret langt. »Hammeren« – selve evangeliet er hammeren. Heroverfor er det ret ligegyldigt, om vi bruger den ene eller den anden hammer. Er der for resten nogen, der nogensinde har set en levendegørende hammer?« (Lolland-Falster st 150 aar, s 266–67).

En præst, der har været her i 20 aar, skriver: Skulle jeg karakterisere lolliken kan jeg sige, at fra herregaardstiden har han et servilt væsen og hans første bud er: »Du skal være behagelig«. Han er let at fornærme, og han kan ogsaa bære nag. Han gaar i kirke med maadehold.

Biskop, dr *Halfdan Høgsbro* skriver i forordet til jubilæumsbogen 1955, at Lolland-Falster ikke har ry for noget stærkt kirkeligt liv, »men jeg skal ikke her istemme den sædvanlige klage. Der er forskelle fra sogn til sogn, og forøvrigt ligger det næppe anderledes her end i tre fjerdedele af Danmark. Den rige bonde med det fattige liv: Æd, drik og vær glad! har aandsfrænder allevegne. Ogsaa paa vor gode jord her. Men det stærkeste indtryk studiet af disse 150 aar efterlod hos mig, var det: Hvor er der blevet kæmpet her, mellem aand og kød, mellem liv og død, mellem evangeliet og mennesket! Der er blevet stridt fra præstegaarde og kirker for menneskers sjæle. Og lægfolk har stridt med deres præst, eller undertiden for ham eller ogsaa imod ham for menneskers frelse. Mon det ikke vil gaa andre, naar de fordyber sig i vor historie, som det gik mig, at den virker paa dem, som der staar paa Maribo prædikestol:

Monendo, incitando, torrendo, inspirando.

Den paaminder, opildner, ydmyger og beaander.«

De samme ord kan bruges om alle de andre 8 stifter. Men det er en kendsgerning, at sammenlignet med andre stifter, finder man flere pessimistiske skildringer fra dette stift end fra andre stifter. Det er en gennemgaaende klage, (bortset fra ganske enkelte) at Lolland-Falster er en vanskelig arbejdsmark for kirken. Berlingske aftenavis (28. april 1955) gør opmærksom paa, at »det har skadet helheden og objektiviteten«, at man har ladet det kirkelige liv skildre i jubilæumsbogen paa den maade, at en udpræget IM's mand har fortalt om IM, saaledes at naar man har læst det »er man ved at mene, at IM er den kirkelige retning, der dominerer billedet«, og grundtvigianismen er skildret af en udpræget grundtvigsk præst.« Naar man har læst det, føler man sig overbevist om, at Lolland-Falster er grundtvigsk og intet andet«. Og sandheden er dog vist den, at der næppe er noget stift, hvor IM og grundtvigianismen staar saa svagt som her, (jvf menighedsraadsstatistikken), selvom der naturligvis enkelte steder er baade IM's og grundtvigske kredse. Det største kirkelige parti, de folkekirkelige, som ikke slutter sig til nogen retning, har ikke faaet noget kapitel i jubilæumsbogen (hvori *halvdelen* handler om biskopperne). De politiske partier dominerer i menighedsraadene. Flere af stiftets biskopper og præster har været aktive politikere. Stiftet har haft Danmarks roligste bispevalg (med kun een kandidat) og derefter et af de urolige (med 3 bispekandidater).

Kaj Munk skriver 1942 i forordet til »Foraaret saa sagte kommer« bl a: Jeg kunne ogsaa have kaldt min bog: »De lollandske stjerner«. Naar jeg af far blev sendt i brugsen foraarsaftener, da straalede stjernerne over den lave ø højere og blankere end jeg nogensinde har set dem. De straalte af renhed, ære og evigt liv . . . Nu synes jeg, alle stjerner er slukket. Efteraarsstormen pisker i mørke og slud. Men Gud skal tænde dem igen, over Lolland, min kære fødeø, over Danmark, mit fædreland.

Foraaret saa sagte kommer.
Saa sagte, ja.
Men kommer . . .

Kirkerne

Venderkrigene tog haardt paa Lolland-Falster. Mange voldsteder minder derom. Krigene ophørte c 1180, og først da kunne man bygge kirker. De c 84 teglstenskirker er bygget paa c 80 aar fra c 1220–1300, gennemsnitligt een om aaret. Antagelig var der ikke trækirker før stenkirkerne. Lolland-Falster har flere teglstenskirker end nogen anden del af Danmark. Der er 13 markstens- eller *granitkirker*, (7 paa Lolland og 6 paa Falster) f eks Søllested med sin smukke apsis. Flere er stærkt ombygget, og der kan findes billedkvadre, f eks i Halsted, Ringsebølle og Hunseby. De vestlollandske granitkirker har sammenhæng med Langelands og Sydfyns kirker med paavirkning af nordtysk og sydslesvigsk byggekunst.

Paa *Falster* er der enkelte granitkirker, ogsaa af raa marksten, men dog med flere relieffer end de sjællandske markstenskirker, f eks i Horbelev og Sdr Kirkeby. Den eneste kridtstenskirke er Stubbekøbing.

Teglstenskirkerne knytter sig nøje til landskabet, og er som regel nydelige, undertiden dukkeagtigt smaa, undertiden meget anselige, nogle med sirlige, rigt varierede friser og detailler, f eks den lille Nordlunde. Disse kirker er ofte interessante, med begyndende gotik, stejlere tag, rankere gavle, tit en mellemting mellem romansk og gotisk stil. Stadager er rent romansk, lidt yngre er Maglebrænde med sin smukke østgavl, Brarup med apsis, Eskildstrup med rundbuede vinduer men gotisk, tresidet apsis, Ønslev med romansk plan, men spidse buer, og Nr Alslev fra omkr 1300. Kildekirken i Kippinge og den gotiske kirke i Nr Vedby med tresidet kor, er yngre.

De *lollandske* kirker har mere ublandet romansk præg, særligt nævnes Skovlænge og den anselige kirke i Stokkemarke, den stærkt restaurerede Tirsted med romansk taarn, Hillested, Østofte og Fjelde.

Svage minder om andre egnes stavkirker er de svære træ-klokkestabler, f eks i Vestenskov, Arninge, Birket, Gloslunde og Søllested.

Af købstadskirkerne har den stærkt restaurerede Saxkøbing bevaret sin romanske karakter. I Nakskov skjuler de romanske rester sig oppe under taget. Helt gotiske er kirkerne i Rødby, Nysted, og klosterkirkerne i Maribo og Nykøbing. Maribo domkirke er et af landets ejendommeligste bygningsværker (se Maribo). Blandt gotiske landsbykirker kan nævnes: Kappel, Avnede, Vesterborg, Birket, Engestofte, samt Askø, og alle med gotiske tilbygninger. Den store kirke i Toreby har faaet sideskibe; gotiske hvælvinger er knapt saa almindelige som paa Sjælland. En halv snes kirker har bjælkeloft. En halv snes lollandske kirker er kullede, men flere har statelige taarne. Ejendommelig virkning gør de spaantækte spir fra renæssance- eller baroktiden (Radsted, Nysted, Vaabensted, Klippinge, Engestofte).

Temmelig mange kirker har *kalkmalerier*. Alle fra gotisk tid. Det ældste er vist apsisdekorationen i Eskildstrup fra 1300, andre billeder ses i Kippinge, Tirsted, Stubbekøbing, Toreby, Vesterborg og Østofte. Sengotiske malerier ses i Kettinge, Tingsted, Veggerløse og Femø.

Af *kirkeinventaret* viser de romanske *døbefonte* paavirkning fra Fyn og Sydslesvig. Mere karakteristisk for amtet er de gullandske fonte, som indførtes i færdig stand. En af de ældste fonte er sandstensfonten i Løjtofte med relieffer fra Jesu barndomshistorie; enkelte andre har figurer som udsmykning, f eks de ottekantede fonte i Horbelev, Skelby, samt fonten i Birket og Kettinge.

Fra den katolske tid er der ikke meget inventar af interesse. Dog er der interessante krucifixgrupper fra 13.–14. aarh i Toreby og Maribo. Efter reformationen kom den tidlige renæssancestil med dens akantusornamentik, f eks alterpanelet i Vejleby, prædikestolen paa Femø, altertavler i Gloslunde og Græshave. Fra tiden efter 1600 stammer mange altertavler og prædikestole, beslægtet med de sydsjællandske fra Næstved. Typisk er prædikestolen i Maribo fra 1606. Snedkere i Nykøbing har ogsaa virket i kirkerne, f eks med den rige renæssancealtertavle i Nykøbing. *Jørgen Ringnis* (fra Rinkenæs?) var en dygtig billedskærer, som leverede prædikestol og pulpiturer i Nakskov, næsten alt inventaret i Nykøbing, prædikestolen i Stubbekøbing (1634), Kippinge, Vaalse, Nr Vedby, Nr Alslev, Gundslev, Eskildstrup, Nr Kirkeby, Systofte, Halsted, Ryde og Toreby. Hans og hans søns elegante snitværker viser udvikling mod barokken. Men inden Jørgen Ringnis' død 1642 var man allerede inde paa den vildeste bruskbarok. Muligvis har Lorentz Jørgensen, der senere nedsatte sig i Holbæk, skaaret inventaret i Sandby og det pragtfulde gitterværk i Halsted. Henrik Werner skar den store altertavle i Maribo 1641 og senere altertavlerne i S Kirkeby, Arninge, Østofte og Majbølle. En københavnsk mester skar altertavlen i Nakskov. Fra 18. aarh fremhæves altertavlen i Hunseby. Mange kirker har smukke gravmæler og epitafier. En smuk kapeldør ses i Fuglse.

Siden 1849 er flg kirker opført i stiftet: 1869: Vigsnæs, 1874: Bandholm, 1889: Gyldenbjerg (Nr Vedby), 1897: Dannemarre (efter brand), 1901: Langø (Kappel), 1906: Vanthore (Nysted), 1908: Nøbbet (Horslunde), 1915: Gedser.

Mange kirker er blevet hovedrestaureret i nyeste tid.

Af Lolland-Falster stifts kirkelige historie

Lolland-Falster stift er et af Danmarks yngste stifter (Roskilde og Haderslev stift udskiltes 1923) Det udskiltes fra Fyns stift 1804 (1803).

Det er det eneste stift, hvor amt (bortset fra Bogø) og stift har samme grænser. Man havde engang planer om at hvert amt skulle være et selvstændigt stift, men det blev opgivet. I 1922 var der planer om at lægge Sorø og Præstø amter under Lolland-Falster stift.

Bispeembedet

Lolland-Falster (»Smaalandene«) havde en særstilling under Fyns bispestol. Siden 1681 havde de egen »stiftsbefalingsmand«, og der blev holdt særskilt landemode i Maribo. Skrivelser i rigsarkivet viser, at man til en vis grad har betragtet Fyns stift og smaalandene som to stifter med fælles biskop med Fyn.

Der var adskilligt besvær ved et saa stort og splittet stift. Odensebispen havde besværlige visitatsrejser og maatte undertiden lade provsterne lede landemodet. I Kingos salmer findes spor fra de besværlige sørejser.

1799 drøftedes indgaaende en ændring: Distrikternes vidtløftighed medførte lange embedsrejser og umuliggjorde, at biskoppen personligt kunne kende præster og lærere, samtidig med at man anerkendte de udmærkede mænd, der »nu slider sig op paa bispestolen«. Kancelliets erklæring er meget lang; her omtales ogsaa ønsket om, at hvert amt var eet stift, navnlig under hensyn til skoleforholdene. Det blev saa bestemt, at Fyns stift skulle deles ved første vakance i bispeembedet.

1803 døde biskop *Bloch* i Odense. Der blev ikke udstedt noget særligt dokument om oprettelsen af Lolland-Falster stift, men 30. dec 1803 udnævntes domprovst, dr theol *A. Birch,* Roskilde, til biskop over Lolland-Falster (som nr 2 var indstillet professor *Münter,* som nr 3 pastor *Boisen,* Vesterborg, som nr 4 stiftsprovst *Clod,* Odense). Bestallingen er dog først udstedt **6. jan 1804,** og fra denne dato regnes stiftets oprettelse. – Stiftet skulle ogsaa have en stiftsprovst, og kancelliet foreslog sognepræst *Boeck,* Maribo-H, men biskoppen fik sat igennem, at sognepræst *Sidenius,* Ø Ulslev-G, blev stiftsprovst, og indtil 1945 var der den ordning, at stiftsprovstiet ikke havde noget fast sæde, ja ikke engang var forbundet med noget provsti, men sognepræster rundt om i stiftet blev stiftsprovster. Maribo kirke kaldtes domkirke, men først 1922 fik den officielt dette navn.

Biskopper:

1804–05: Dr **A. Birch** (* 1758, † 1829), var en lærd mand, Ny Testamenteforsker af ret stort format, flyttede allerede 1805 til Aarhus bispestol, og i den korte tid han var her, kom han ikke til at sætte spor. 1803 blev en del rkp nedlagt, og han maatte kæmpe med slaphed i kirkens orden. Arkivets deling og overflytning fra Odense var temmelig besværlig. Der var ingen bispegaard, saa Birch maatte selv købe en gaard i Maribo. Han søgte kancelliet om, at den maatte blive bispegaard. Dette blev ikke til noget, men han fik et laan fra Nykøbing hospital; renter og afdrag medførte mange pinlige bryderier. Naar han saa hurtigt ønskede forflyttelse (Aarhus havde 200 rdl mindre i embedsindtægt, et beløb han fik tillagt som personligt tillæg), skyldtes det maaske en strid med Nakskov fattigkommission, som biskoppen krævede til regnskab for en ret stor kapital, – hvorfor man fra fattigkommissionen sendte ham et brev, der angreb ham med haarde ord og trusler. Den fredelige biskop har muligvis som følge af denne sag ønsket at komme bort. Sagen blev derefter henlagt.

1805–31: **P. O. Boisen** (* 1762, † 1831): Samtidig med at Birch blev forflyttet, udnævntes sognepræst *P. O. Boisen,* Vesterborg-B, til »tillige« at være biskop, en ordning, der svarede til, hvad der senere skete paa Als-Ærø, hvor een af stiftets sognepræster tillige var biskop.

Boisen havde fra sin fromme mor (gaardmandskone og kniplerske i Emmerlev ved Tønder) faaet indtryk af stærk tro. Da hjemmet forarmedes, blev han uddannet hos pastor *Ulrik Pedersen,* Tinglev. Han blev student i Kiel, og her tog prokansler *J. A. Cramer* sig af ham og optændte »den varmeste gavnelyst« i ham. Cramers personlighed og iderigdom blev bestemmende for Boisen, der altid følte sig »omsvævet af Cramers aand«. I Vesterborg fik han hele sin gerning, og han var ret en mand efter grev *Reventlows* hjerte. Grev Reventlow var jo en af oplysningstidens patriarkalske godsejere, der var ivrig for at forbedre bøndernes kaar, især gn skolevæsenet (grev J. L. Reventlow oprettede et seminarium paa Brahetrolleborg, og grev R fik her betydning for seminariet, der oprettedes i Vesterborg). Boisens seminarium var en højskole i det 18. aarhundredes stil, hvor foredrag med emner fra fortid og nutid havde hovedpladsen. Derfor opponerede han mod den indbyrdes undervisning efter den Bell-Lancaster'ske metode som aandløs mekanik. Som præst forkyndte han »en oplyst og gavnelysten kristendom«. Den kosmiske livsførelse, der prægede hans optimisme og filantropi, reddede ham fra den flove rationalisme og gav ham til forskel fra de fleste oplysningspræster af gennemsnittet mulighed for at forstaa det ny aarhundredes romantiske fortolkning af tilværelsen, den, der for saa mange af hans samtid kun stod som taaget og farlig mystik. (M. Neiiendam). Baade som skoleleder og som præst bidrog han til at dæmme op mod den kirkefjendtlige og krasse materialisme.

Tidens interesse for skolen (og Boisens trang til højere indtægt) forklarer udnævnelsen til biskop. Boisen afslog at blive biskop i Akerhus, og kronprinsen skal have sagt: »Saa bliv da ved dine seminarister, men biskop skal du være alligevel!« (mellem Boisen og biskop Birch var der en vis uvilje). Boisen ville ikke forlade Vesterborg, og han blev der som stiftets biskop fra 1805 til sin død 1831. Han var rationalist, og han var skolemand. Seminariet, som han havde stiftet 1802, var hans hjertebarn. Han var imod de seminarier, der gjorde seminaristerne »indbildske og bedrevidende«. Læreren skulle være »en fornuftig bonde iblandt bønder«. Ved Boisens død var 3 fjerdedel af stiftets lærere udgaaet fra hans seminarium. 29. aug 1805 udsendte han et hyrdebrev til præsterne, karakteristisk for ham helt igennem: »Vort (præsters og læreres) kald blev at udbrede kristelig oplysning, derved at danne den fremvoksende ungdom til en dygtig slægt, og at gøre vor gudsdyrkelse blid, lærerig og opbyggelig for alle. Vi slutter med hinanden en pagt, som velsignet af himlen, skal bære frugter ogsaa da, naar vi for længe siden slumrer i vore grave.« – Nogle maaneder senere skriver han i en promemoria, at »børnene skal vorde nyttige borgere, lykkelige her og hisset. De maa lære at læse godt i en bog ... mit hjerte bløder, naar jeg træffer en konfirmand, der ikke kan læse ...« Endvidere skal de ved naturkundskab befries fra overtro, og især forstaa den kristendom, som skal trøste i livets sorger og styrke i dødens time. – Boisen var meget samvittighedsfuld med sine visitatser. Hans udførlige antegninger giver baade et billede af præsterne og lærerne og af ham selv. Han gik frem efter en fast plan, og han

fandt skolevæsenet i det store og hele godt. Skønt stiftet havde flere »fede embeder«, var der dog ogsaa embeder med smaa indkomster, saa præsterne klagede. Ved tusindaarsfesten 1826 skrev biskop Boisen om de præster, der havde henvendt sig til ham om lindring i deres nød, og han gjorde forslag om forbedringer. Han maatte ogsaa kæmpe mod præsternes slaphed. Flere præster lod degnene prædike eller kaste jord paa lig.

Man lærer Boisen at kende gennem hans visitatsnotitser, men om kirkelivet faar man ikke megen oplysning. Biskop N. M. Plum skriver (Loll-F st 150 aar, s 64).

Boisens visitatsberetninger er en ren ørkenvandring. Der tales aldrig om prædikenernes kristelige værdi, kun rene banaliteter: »Hjertelig«, »velordnet« eller »ret god«; om præsternes personlighed siges meget lidt: »Brav« eller »flittig« — hans stemning overfor dem er yderst velvillig, men man forstår på sammenhængen, at de rosende adjektiver gælder dem som »religionslærere« — tidens yndlingsudtryk -- ikke som sjælesørgere eller forkyndere af Guds ord. — I de første beretninger nævnes prædikenernes tema (undertiden ogsaa tekst), senere bortfalder endog denne rest af kirkelighed. Og hvilke temaer! Følgende er ikke et tendentiøst udpluk, men en komplet samling fra et herred: »Trøstegrunde i lidelsernes dage«, »Religionens indflydelse paa dydens fremme«, »Saliggørelse ved religionen«, »Forsynets vise styrelse«, »Fredsommelighed«, »Opdragelse«, »Opdragelsens hindringer«, »Religionens værd«, »De kristnes vedvarenhed i det gode«, »Religionslærerens løn, naar han er, som han være bør«, »Hindring for en lykkelig opdragelse«. — For ikke at gøre Boisen uret, bør han sammenlignes med sine samtidige. Münter (1808—1830) er om muligt endnu mere skematisk; han ordner alt i lodrette rubrikker med spalteoverskrifter. Skoleaanden har taget overhaand. Hos Münters forgænger Balle (1783—1808) træffer vi en helt anden aand: personlige bedømmelser (f eks hans udtalelser om Andreas Birch), kristelig vurdering, sognets almindelige tilstand, ikke Boisens stereotype benævnelser, men en vis personlig indlevethed, opfordringer til kancelliet om at ordne dette eller hint osv. — Han taler selvfølgelig ogsaa om skolerne og lærerne; de har ogsaa hans store interesse; men man føler, at Balle er biskop, ikke amtsskolekonsulent.

Men, som sagt, Boisen lagde egentlig kun vægt paa skolen; man kan vist sige, at kirken er først og fremmest skolens fortsættelse. En præst kan faa den lille reprimande: »Han syntes mere at røre end at oplyse ved sit foredrag.« En enkelt gang hører vi, at en præst »særdeles interesserer sig for sin menighed«; men paa hvilket omraade, faar vi ikke at vide; men oplysende er en bemærkning andetsteds, at skolens gode tilstand skyldes præstens flid — i skolen. Skolen (oplysningen) vier Boisen sin udelte interesse og kærlighed. Hvor der er flid og fremgang, skænker han til »almuebiblioteket« »en lille samling praktiske bøger«. Af og til faar nogle særligt »udmærkede« unge personligt overrakt bøger, som de modtager foran alteret tillige med en lille tale af bispen. Han bemærker udtrykkeligt, hvor der holdes aftenskole, meddeler, om læreren er seminarist, og i saa fald, hvorfra — og udtaler af og til en fældende dom over en lærer, enten hans mangler nu skyldes dovenskab (i hvilket tilfælde der gives ham en »erindring«), drukkenskab, sygelighed eller alder.

Paa det kirkelige omraade forfattede Boisen kollekter, især til brug under krig; han fik indført Evangelisk-christelig salmebog i hele stiftet, og hans andagtsbog fra 1820 blev brugt her helt op til omkr 1900. Hans bibelhistorie af 1810 blev indført i alle stiftets skoler. Mest kendt er hans mislykkede forsøg paa plan til en forbedring af den offentlige gudstjeneste. Kancelliet støttede ham, men *Mynster* og *Grundtvig* nedsablede planen, hver fra sit synspunkt. Han fulgte Sjællands eksempel ved at søge at faa præster til at oplæse afhandlinger ved landemodet, men det blev kun til ubetydeligheder. Han var ivrig forkæmper for bibelselskabet, da det blev stiftet 1813; han søgte at stifte bibelselskaber i købstæderne; han bad præsterne indsende lister over, hvem der i sognene trængte til bibler gratis eller til nedsat betaling. I de senere aar brugte han biblen og ikke katekismen som grundlag for sine katekisationer. Man mærker en udvikling hos ham: mindre tro paa fornuften, mere tro paa skriften (udlagt ved fornuften). 1826 (Krds 1000 aars fest i Danmark) klager han over, at folk endnu hylder rationalismen eller mysticismen, og at kun faa gaar den gyldne middelvej, som han selv mente at gaa. – Krigen 1807 fik B til at vise sine smukkeste egenskaber, offervilje, uegennytte og fædrelandskærlighed. Af sin egen lomme tilbød han at betale 120 rdl aarligt (som var bevilget til bøger etc til Vesterborg seminarium) til Blaagaards seminarium, som havde mistet sine bøger ved bombardementet. Han nærede ellers mistillid til Blaagaards seminarium. Han startede en kornindsamling blandt stiftets præster til nødlidende i Kbhvn, ligesom han skaffede et smukt beløb til Vor Frue kirkes genopførelse. Han sad økonomisk smaat i det og var vist ikke nogen god økonom. Det er ikke let at se, hvem der har ret i en noget pinlig korrespondance mellem ham og forgængeren, *Birch*, om afdrag og renter til bispegaarden i Maribo. Boisen ønskede ikke at bo der og ville nødigt vedligeholde den. 1807 var den midlertidigt sygehus og 1809 skriver stiftamtmanden om Birchs uheldige køb af denne gaard, der nu var forfalden. 1810 blev den solgt ved auktion for 3633 rdl. – Han havde en del betydning ogsaa ud over stiftet. Det ses bl a derved, at han fik væsentlig indflydelse paa det hyrdebrev, som udsendtes af biskopperne ved jubelfesten 1817 for reformationen. Boisen var en af stiftets betydeligste biskopper. Hans gerning faldt mest paa skolens omraade, men kirkeligt fik han sat form paa stiftet, og han søgte inden for sin begrænsning at fremme religionens sag. 1814 fik han tilbudt en teologisk doktorgrad, men han havde ikke tid til at skrive en afhandling, saa han nøjedes med at takke for den tiltænkte ære. Personligt virkede han stærkt. Han omfattede præster, lærere og befolkning med sympati og søgte at forbedre deres kaar, vække sans for orden og pligtopfyldelse. Han kunne med mildhed og varme udjævne konflikter.

Boisens følelsesfulde veltalenhed var præget af oplysningstiden. Oplysning kunne ogsaa nok tiltrænges. Overtroen var meget udbredt, mange mente, at præsterne kunne mane og besværge. *Ingemanns* fader, provsten i Torkildstrup, var omtalt for sin dygtighed i saa henseende. Sammen med *Blicher* i Gundslev (Grundtvigs svigerfader) og *Glahn* i Nr Alslev udgjorde Ingemann et falstersk trekløver af fromme mænd, – der var tiltroet evne til at kunne mane. Der var noget at tage fat paa for oplysningsmændene. Boisen arbejdede ikke paa pietistisk linje for omvendelse og tro, – hans praktiske oplysningsarbejde i kirke og skole bar nyttig frugt, men førte ogsaa til den udprægede gerningsretfærdighed man møder saa meget her, og til forvekslingen af lære og liv, saa man mener at regnskabet med Gud er i orden, naar man den rette lære. Det kunne

knibe med moralen ude i sognene, og blandt præsterne var enkelte »fordrukne«. Men Boisen gjorde ogsaa paa dette punkt en udrensende pionergerning. Hans elever rejste et smukt minde over ham i Vesterborg. (Om hans slægt, se stamt 13).

1820 var der 61706 mennesker i stiftet og 58 sognepræster, 2 vicepastorer (Sandby og Vesterborg) og 3 rkp.

1831–42 var **Rasmus Møller** (* 1763, † 1842) stiftets biskop. Han var 68 aar, da han blev biskop, en lærd mand, (dr phil et theol) og havde siden 1802 været sognepræst i Købelev og Vindeby, siden 1820 tillige stiftsprovst. Han var fader til digteren *Poul Martin Møller* og stedfader til *Chr. Winther*. Flere af slægten blev præster her i stiftet. Paa mange maader var han en modsætning til Boisen, jyde, gammeldags, konservativ kristen, stiv latiner. Man sagde, at han havde et stivsind, som det var svært at faa bugt med«. Samtidig skildres han som »den ærværdige olding med det elskelige og barnlige, enfoldige sind, der øvede en stærk tiltrækning paa de forskelligartede naturer.« Han havde været paa tale til Ribe bispestol, men her i det lille stift var han kendt og kendte alle præster. Kancelliet anførte, at det maatte antages, at hele stiftets gejstlighed ønskede ham udnævnt, og han blev udnævnt, skønt kancellipræsidenten fraraadede det paa grund af hans alder. (Desuden var indstillet pastor, dr *N. Schack,* Sengeløse, og provst *T. Müller,* Stege). Rs. Møller skænkede et stort kvantum korn til de fattige i Købelev og flyttede 1832 til Maribo, hvor han boede hos sin datter, der var gift med kbmd Sidenius (stamt 80), indtil han fik en lejet bolig i orden.

Bjørn Kornerup siger i DBL, at han »rummede paa næsten symbolsk maade væsentlige sider af den præstetype, som siden reformationen i saa høj grad har præget dansk kirkeliv.« Hans doktordisputats 1815 handlede karakteristisk nok om spørgsmaalet, om man gjorde ret i at udelukke særlige kristelige dogmer fra undervisningen i skolerne, hvortil han svarede nej. Da han i kirkestriden 1825 udtalte sig imod rationalismen, fik han et affærdigende svar fra H. N. Clausen; han skrev til skolebrug nogle fortolkninger til evangelierne og Ap Gern, og oversatte 1828–30 sm m professor *Jens Møller* dele af Gl Test. Han havde oversat Sallust, Ciceros taler, Livius osv. – Studerekammeret (med hans lange piber) var hans kæreste opholdssted, og selvom Nic. Bøgh i sin bog om Chr. Winther omtaler ham, denne herlige vismand, som »et vankelmodigt, hjælpeløst barn overfor de simpleste praktiske opgaver«, viste han som præst og biskop evne til praktisk forstaaelse af forholdene, og i Købelev præstegaard levede man et patriarkalsk, aandsbaaret familieliv. Biskop Boisen roste hans embedsførelse i Købelev, men i kancelliet var der som nævnt nogen betænkelighed ved at udnævne saa gammel en biskop. Han havde ogsaa selv betænkeligheder ved at blive biskop, men stiftets præster ønskede ham. – Da han blev biskop, fortsatte han det jævne patriarkalske landsbyliv; han bibeholdt den gamle skik at lange til det fælles grødfad med det store smørhul, han var meget gæstfri, og man befandt sig vel i hans hus. Mange betydelige mænd besøgte ham. Præsterne kunne glæde sig over »hans kærlige sjæls dybe humor. Han kunne iklæde alvorlige bemærkninger en humoristisk form, og bispearkivet kunne faa præg af privatkorrespondance. Der var baade mildhed og fasthed over M, en trang til at vejlede og hjælpe. Han førte som kong Fr. VI »et personligt regimente«.

1838 købte han gaarden, Østergade 5, Maribo, for 3800 rdl. Den blev efter hans død solgt til skole. – Som biskop lod han alt gaa i den gamle gænge. Han var ikke præget »af reformiver eller af udadvirkende handlekraft«. Man kunne misbillige, at han var for overbærende mod sognepræsten i Maribo, *Boeck,* der var hans jævnaldrende, en pletfri, rar mand, men han øvede paa den tid ikke sin præstegerning »tilfredsstillende«. Biskoppen bødede derpaa ved jævnligt at prædike i Maribo, og der var stort besøg. Som visitator fulgte han Boisens skema, men han var grundigere, og han giver jævnligt en kristelig vurdering af præsternes prædiken i modsætning til Boisen.

1837 gav han i et resume en oversigt over tilstanden i stiftet. I det store og hele finder han forholdene i kirke og skole upaaklagelige, men han klager over den slette kirkegang: Det daarlige eksempel kommer fra byerne, hvor der drives handel og vandel lige saa fuldt paa hellige som paa søgne dage, saa bønderne drages fra kirke, naar de skal sælge korn, brænde osv om søndagen. – Da han erfarede, at en »vis mand i Kbhvn« havde sagt, at skolerne paa Lolland-Falster stod tilbage for de jyske, hvad religionen angik, gav M et svar derpaa, hvad »jeg skylder biskop Boisens fortjenester af skolevæsenet«. Skønt han selv var jyde, gik han ogsaa paa andre omraader imod tendensen til at fremhæve jyderne paa lollændernes bekostning. Han var ivrig for, at bibelen ikke blot blev udbredt, men ogsaa læst, og søgte 1832 at danne et »centralbibelsamfund«, som dog ikke blev oprettet. Da DMS's formand, grev *F. A. Holstein,* 1835 anmodede biskoppen om at samle midler til DMS, var M villig, men resultatet blev kummerligt. 1842 opfordrede han provsterne til at oprette en forening i stiftet til fremme af missionssagen, men der var kun ringe interesse. Da der i anledning af røret paa Fyn kom en kancelliskrivelse (1840) mod vækkelserne, tilføjede M en bemærkning om, at han »ikke var glad for at blande den verdslige øvrighed deri ... og at det maatte forarge de redelige og velmenende blandt disse mennesker (og af saadanne gives der efter min erfaring mange), at man under straf forbyder de religiøse forsamlinger, medens man taaler de just ikke altid sædelige forlystelsers samkvem«. (Et lignende syn gjorde *D. G. Monrad* gældende). Som modvægt anbefalede han præsterne at holde bibellæsninger og katekisationer. Møller stod mere positivt over de gudelige forsamlinger end *J. P. Mynster,* men ellers stod han Mynster nær. Og det var Møller, som bispeviede Mynster 1834 – her brugte han udtrykket »et sandhedsvidne« om Mynster ... det ord, som *Martensen* 1854 brugte i sin ligtale over Mynster, og som fik *Søren Kierkegaard* til at fnyse.

Da kong *Fr. VI* 1833 besøgte stiftet, oplevede man store dage. P. Ross skriver (fra Maribo):

»Kongen og biskoppen var smaa mænd af lige statur. Biskoppen i sit smukke, sorte ornat, som klædte ham saa godt, gik vel noget bøjet, men kongen, i sin røde uniform og den hvide svajende fjerbusk, havde som bekendt en stiv, militær holdning. Saaledes tog de sig særdeles godt ud sammen ... naturlig og bramfri i ord og væsen som kongen var, maatte han og biskoppen forstaa hinanden. Det lod ogsaa til, at de havde glæde af at tale sammen og se hinanden dybt i øjet ...« (P Ross, s 70). – Biskop Møllers 50 aars jubilæum fejredes med festgudstjeneste i Maribo domkirke og en aftenfest, hvortil *Emil Aarestrup* havde skrevet en banal sang. Med undtagelse af 4–5 falsterske præster var alle stiftets præster til stede, og kongen gav den 78 aarige biskop rang med konferensraader, hvorved »biskoppens rangskat forhøjedes med 30 rdl og hans heste fik ret til at føre blinkere i panden, hvilket den af hjertet ydmyge biskop vist brød sig meget lidt om« (Khst saml 6 r, V, 277).

Pastor *L. M. Lund,* Nr Vedby, har beskrevet festen lidt syrligt: »Nægtes kan det ikke, at denne værdige mand, som er blevet gammel og graa i pligternes redelige opfyldelse, nu burde resignere, thi hans visitatser kan man uden i fjerneste maade at ville krænke den ædle mand, gerne kalde unyttige. Han er tunghør, kan vanskeligt gøre sig forstaaeligt for ungdommen ...« Men M forblev i sit embede til sin død 1842, da han efter et kærligt godnat til sine børn stille sov ind, og samme pastor *L. M. Lund* skrev nu: »Agtet, hædret og elsket af hele stiftets gejstlighed og af enhver som kendte denne herlige mand ... dyb lærdom, megen skarpsind i at tolke den hellige skrift ... derved har han stiftet sig et minde ære perennius (varigere end malm). Altid var han tilbøjelig til at dømme mildt om andre; han var en kristen i ordets højere betydning, og jeg ved ikke bedre end at udtrykke hans hele elskelige personlighed end med disse latinske ord: Vir pius, probus vereque Johannes.« (Om Møllers slægt, se stamt 60 C).

Rationalismen begyndte saa smaat at tabe sin magt. Den sidste gamle rationalist var den godgørende pastor *Galskjøt,* præst i Stokkemarke 1833–83 »han var et lysende eksempel, en mand, hvis liv svarede til hans ord.« Men som ægte rationalist var han imod enhver form for pietistisk vækkelse. Provst *Daniel Smith,* Horslunde, der var Boisens nære ven i oplysningsarbejdet, flyttede 1834 til Stege. Mod slutningen af Møllers tid var der smaa antydninger af vækkelse, og M glædede sig derover. Det var mærkeligt nok i Vesterborg, Boisens og rationalismens højborg, vækkelsen fandt sted. Og det var biskop Boisens næstældste søn og efterfølger, pastor *Lars Nannestad Boisen* (lærd orientalist), der blev redskab til vækkelsen. Sammen med sin broder, *Carl Chr. Boisen,* præst i Nebbelunde-S, redigerede han det opbyggelige tidsskrift »Kristelig samler« 1837–42 (fra 1884 redigeredes det fra Falster af provst *J. Vahl).* Gennem dette tidsskrift ville Lars B virke »til sjælenes frelse«, men ogsaa med sin mund ville han virke. Han holdt mange møder i Vesterborg pgd, og da man var ganske ukendt med saadanne møder, vakte de opsigt. Mange kom til, og nogle blev vrede. Efter den omgængelige fader havde man faaet denne grundtvigske søn, som oven i købet lod lægmænd tage ordet. (Se nærmere under Vesterborg). Der kom dog ikke meget ud af denne vækkelse. Men kirkegangen forblev god.

Der fulgte nu en periode paa c 65 aar med ret hyppige bispeskifter. 1842–1907 var der 9 biskopper.

1842–45: **G. P. Brammer** (f 1801, sp Snedsted 30, udn t sp Vemmelev-H 42 men tiltraadte ikke, flyttede 1845 herfra til Aarhus bispeembede, se der). B havde 1826–30 været kateket i Nakskov, i Snedsted tillige seminarieforstander. Han stod som ung sammen med Grundtvig, men forholdet kølnedes, og som biskop var han Mynsters discipel. Han lejede sig en bolig i Nykøbing. Var en flittig og opmærksom visitator, han nedskrev almindelige vurderinger af kirke- og skoleforhold, klagede over ringe kirkegang flere steder, ønskede en helligdagslov (1845 kom der en helligdagsforordning), saa tjenestefolk og daglejere kunne komme i kirke. Han virkede for, at sognebibliotekerne ogsaa fik god religiøs litteratur, anbefalede aftenskoler og bibellæsninger. Han lagde vægt paa, at prædikenerne var »bibelske« og var overbærende overfor skavanker og mangler, der »ved flid og øvelse kunne rettes«. Han gav ogsaa lærerne en forstaaende bedømmelse; i skolen arbejdede han bl a for mere gymnastik. Med hensyn til konfirmationen optraadte han med fasthed. I Brammers tid kom *J. C. Lindberg* til Tingsted, se der.

1845–48: **P. C. S. Gad** (f 1797, rkp Trinitatis k, Kbhvn 31). Som nr 2 indstilledes provst *H. E. Colding,* som nr 3 provst *J. R. Lautrup,* der senere blev biskop. Indstillingen var mærkelig, fordi den omtaler og bedømmer en mand man ikke ville indstille, dr *A. G. Rudelbach* (se Slagelse). Den unge københavnske kapellan fik embedet efter lange overvejelser, men flyttede 1848 til Fyns bispeembede (se der). Man finder ingen »linie« i denne udnævnelse. Efter rationalisten *Boisen* kom den gl-ortodokse *Møller* og saa den mynstersk-prægede *Brammer.* Gad hørte, baade teologisk og politisk, til den liberale kreds, hvor hans svoger, professor *H. N. Clausen* var lederen. Han var reformivrig, havde i København især interesseret sig for skolevæsenet og modarbejdet den indbyrdes undervisning. Han havde ogsaa arbejdet for hovedstadens forskønnelse og for trykkefrihedens rette brug, men som præst havde han faaet en formaning af biskop *Müller* til at rette sig efter ritualet ved altergangen (Gad rettede paa ritualet i reformert aand), *J. C. Lindberg* skrev da yderst skarpt *imod ham.* Gad skrev et bekymret brev til kong Chr. VIII, og da Mynster anbefalede ham, blev han omsider udnævnt. Aaret før var hans modstander, *J. C. Lindberg,* blevet sp i Tingsted, og der opstod adskillige stridigheder imellem dem. Lindberg var Grundtvigs skarpe og vaagne vaabendrager. Gads visitatsantegning fra 1846 i Tingsted siger om Lindbergs prædiken: »Prædikenen skulle være en slags homili; den indlemmede adskilligt, passende og upassende, og besynderlige dogmatiske sætninger fremsattes. Det var synligt, at alt var ekstemporeret.«

Gad gav iøvrigt sine notater en overfladisk, men individuel karakteristik, som regel i nænsom form.

Han valgte ved visitatserne at prædike over samme tekst som præsten. Han ville uddybe og inderliggøre præstens prædiken. Særligt roste han *Bindesbøll,* Nakskov, den senere biskop. Han udrettede flere praktiske ting. Krigsskatten 1848 kom til at hvile særlig haardt paa præsterne. Gad anfører, at sp i Tingsted skulle betale 178 rdl, mens en civil embedsmand kun skulle betale 12 rdl, hvorefter Viborg stænderforsamling tog sagen op og lettede byrden for præsterne. Under grundlovsforhandlingerne var Gad ligesom H. N. Clausen ivrig for en kirkeforfatning, og i ritualsagen krævede han, at kaos maatte afløses af orden, og krævede et nyt ritual, men heller ikke dette blev til noget. Om det triste forhold til modstanderen, *J. C. Lindberg,* Tingsted, se under Tingsted. – Gad naaede rundt paa visitats til alle sognene, undtagen V Ulslev »hvor særegne omstændigheder endnu ikke har tilladt mig at komme«.

1846 blev *D. G. Monrad* nemlig sp i V Ulslev, og Gad ordinerede Monrad. Da kongen var ærgerlig over, at Monrad allerede et par maaneder efter sin udnævnelse dertil igen begyndte at give sig af med politik og lod sig vælge til Østifternes stænderforsamling, søgte kongen at faa biskoppen til at bevæge Monrad til ikke at modtage valget. Monrad havde ikke givet noget løfte om ikke at deltage i politik. Biskop Plum skriver, at her havde man i stiftet en kim til de store begivenheder, der spirede frem 1848–49. Monrad blev minister 48 og anbefalede Gad til Fyn, og da Monrad var gaaet af som minister nov 1848, udnævnte kultusminister *Madvig Monrad* til *biskop over Lolland-Falster stift,* den første aabenlyst politiske kirkelige udnævnelse, (den gik dog næppe af uden rivninger indenfor ministeriet).

1849–54 var **D. G. Monrad** biskop her i første omgang. Han blev baade udnævnt og afskediget af politiske grunde, et i dansk bispehistorie enestaaende tilfælde. Men hans korte virksomhed her fik betydning. Ikke blot havde hans politiske skæbne vakt overvældende interesse, men kirkeligt havde han givet et eksempel til efterfølgelse med hensyn til energi og positiv-kristelig indsats. Han fik bispesædet varigt knyttet til Nykøbing. Maj 1849 fik han tilladelse til at købe en gaard uden for Nykøbing med gammel have og landbrug. Her opførte han den nuværende bispegaard i dens oprindelige skikkelse, en lang, lav, enetages bygning med en lille frontespice, indvendig smykket af Constantin Hansen og Hilker med de endnu bevarede lofts- og vægmalerier, landets fornemste bispebolig den gang, udadtil en forstørret pgd, indadtil et palæ.

Monrad blev straks modtaget med uvilje og en vis mistillid, men hans færd vendte stemningen, og mange var oprørt over den maade, hvorpaa han blev afskediget. I Musse herreds konvent opstod en vældig strid, og konventet truede med at sprænges. Dette vakte opsigt, og der hentydes maaske hertil, naar det i den kendte vise »Kejseren i Kinesiens land« tales om »lollandske præster«.

Der bestod intet modsætningsforhold for Monrad mellem politisk og kirkelig virksomhed. Tværtimod! »Naar politisk partihad udvikles, maa kristen kærlighed gribe ordnende ind. Jo mere gærende tiden er, des mere fast og alvorligt maa kirken optræde!« Han holdt politik og kirke ude fra hinanden. Kirke og stat havde hver sit formaal. »Netop ved at forfølge sit eget formaal kan kirken medvirke til statens vel«. Han tilbragte megen tid i rigsdagen, men hans prædikener bærer ikke spor af politik. Saa snart han gik i land paa Falster, var han aldeles upolitisk. Hans prædiken var bibelsk, æggende. (»At afdø fra verden er det evige livs begyndelse«, »Det er et strengt aandens arbejde at bøje sig under Herrens tugt«, »Som storm spreder taage og lummer luft, kan en ret streng, haard dom gøre tankerne om os selv friske og klare . . .«). Koleraaaret 1853 gav ham lejlighed til at minde om kærlighedspligterne. Især talte han indtrængende til de unge præster, som han ordinerede: »End ikke de højeste stillinger i samfundet kan i ansvar maale sig med det stille, dybe, inderlige ansvar, der paahviler sjælesørgeren . . .«, »mon der er noget forfærdeligere raab end sjælens raab . . .« »I skal ikke blive i kirken med ordet, men bringe det ind i husene og henvende jer til dem, som ej søger jer og ej kalde paa jer . . .«. »Der er ingen i menigheden saa lille og saa umyndig, at det ikke skal ligge jer paa sinde, at det guddommelige liv kommer til at røre sig hos ham, ingen saa forladt og sorrigfuld, uden I skal sørge med dem, ingen saa fordybet i synden, at I jo skal søge ham som hyrden søger det tabte faar . . .« Saaledes var det ideal, Monrad opstillede for sine præster, og med stor oplagthed gik han i gang med visitatserne. Paa 5 uger visiterede han 20 pastorater og 45 skoler. Hans visitatsnoter er meget kortfattede, flere af dem er anført ndf under sognebeskrivelserne. Monrad ville ikke tilhøre noget kirkeligt parti, og det var ham ligegyldigt, hvilket parti en præst tilhørte, naar han blot var en personlighed, (som f eks stiftsprovst *H. U. Møller, H. P. G. Koch,* Sdr Alslev, *Glahn,* Veggerløse, *Lütken,* Karleby-HNØ, *Galschjøtt,* Stokkemarke, *Trojel,* Købelev, *Boisen,* Vesterborg, *Wegener,* Halsted, *Krogh,* Ønslev osv). De grundtvigske præster kunne ikke beklage sig over hans bedømmelse, og politiske modstandere heller ikke (som *Jespersen,* Utterslev), *Gude,* Hunseby, var en af de betydeligste præster, men skønt han »kastede skarn paa de stakkels rigsdagspræster«, og biskop Martensen i sine breve til Gude haanede Monrad, hævdede Monrad sin klare adskillelse mellem politik og kirkeligt ved i sin beretning om Gude at kalde ham »talentfuld og nidkær«, og hans prædiken »beaandet og vækkende.«

I rigsdagssamlingen 1853–54 stod *Monrad* bag en skarp adresse til kongen med protest mod *A. S. Ørsteds* forslag om en fælles forfatning. Ørsted indstillede Monrad til afsked, fordi han »ved allehaande fordrejende forestillinger, der ingenlunde har været fri for underfundighed, har skaffet sagen indgang for folketinget«, (se nærmere herom side 42). *Monrad blev afskediget 26. april 54,* og 3. maj 54 udsendte han en rundskrivelse og bad provsterne bringe præster og lærere hans tak. 46 præster samledes med ham til en afskedsfest,

hvor han fik overrakt en adresse, andre sendte ham privat varme hilsner *(Fr. Winther, Nannestad, A. L. Krogh, Kofoed Ancher, L. N. Boisen),* og *Jespersen,* Utterslev, skrev i Dsk kirketid: »Med denne afsked endte en virksomhed, som havde været og fremdeles kunne have været den Herre til ære, som hans tjener gav vidnesbyrd, de menigheder og de brødre til velsignelse, blandt hvilke han gjorde sin gerning«. En adresse med 1849 underskrifter krævede forgæves hans genansættelse. Det var aktuelt, men maaske ikke helt taktfuldt, at Monrad som tekst til sin afskedsprædiken 1854 havde valgt Jh. 16, 16 f (Om en liden stund skal I ikke se mig, og atter om en liden stund skal I se mig ... Se dog nærmere her side 42). Og allerede 1856 synes der atter at have været arbejdet for hans ansættelse her. Men han kom først igen hertil 1871.

Mormonerne drev stærk propaganda i 50'erne. Paa Lolland-Falster rejste man sig særligt imod denne propaganda. Biskop Monrad greb energisk ind (se s 39). I maj 1856 indsendtes en petition med 3500 underskrifter fra stiftet med krav om at det skulle forbydes mormonerne offentligt at prædike deres fordærvelige læresætninger. Adressen blev overrakt kongens kabinetssekretær ved kammerherre Wichfeld.

Monrads efterfølger, **J. H. Lautrup** blev bispeviet 1854 sammen med biskop *Laub* (af *H. L. Martensen).* Det var ikke let at overtage Monrads embede, da saa mange var misfornøjede med Monrads afskedigelse, og flere opfordrede Lautrup til at trække sig tilbage. Under henvisning til s 35 skal her blot anføres, at han var en god administrator, præcis og punktlig, meget optaget af skolens fremgang. Han visiterede her kun lige eet aar, hans noter er meget kortfattede, mest om prædikenerne holdtes med eller uden hjertevarme, og selv ønskede han ved sine prædikener at vække varme for den levende tro, følelse for kristelig fromhed og kærlighed til kirken.

1856–71 var **S. C. W. Bindesbøll** biskop her. Han havde været en anset sognepræst i Nakskov og siden 1851 biskop i Aalborg. Han samlede sig straks om bispegerningen (jeg har ingen anden menighed end stiftets præster), men 1866 blev han dog landstingsmand og modarbejdede som saadan valgmenighedsloven. Han udsendte et nøje skema til præsterne om, hvorledes en bispevisitats skulle forløbe. Han fulgte dette skema og skrev ret udførligt om præsterne (se sognebeskrivelserne). Mange af præsterne var gamle, og flere af de nye omtaler han venligt *(Tobiesen,* Dannemarre), ligesom han med tilfredsstillelse omtaler de grundtvigske præsters alvor og dygtighed (*L. N. Boisen,* Vesterborg, *Otto Boisen,* Vigsnæs, *Imm. Barfod),* men han var bekymret for de religiøst ligegyldige sogne. Særlig alvorlig fandt han stillingen paa Nordfalster. (»Der gives næppe nogen provins i kongeriget, hvor i det hele (afset fra præsternes personligheder) er slettere end paa det nordlige Falster«). Han omtaler en avis, der udkom i Stubbekøbing, og som »fremsatte anskuelser enhver kristelig lærer eller præst maatte føle sig opfordret til at bestride«. Avisen blev læst af næsten alle de velhavende og betydende bønder, og avisens omtale af præsternes lønninger bidrog ikke til at gøre bønderne venligt stemt over for kirken. Det blev hævdet, at tidens oplysning havde gjort præstestanden overflødig. – Der kunne ikke tales om menigheder, men kun om tilhørere (f eks i Torkildstrup), kirkerne stod omtrent tomme (Stadager-NK, Kippinge-B) og det ukirkelige Vaalse gav anledning til flere siders bemærkninger i visitatsprotokollen. B arbejdede for indførelse af menighedsraad men fik kun ringe tilslutning. Han var en god, solid biskop, for hvem sjælesorgen var nr 1 (se iøvr s 36). Varige spor satte han ved sine prædikenudkast, som Monrad og Kofoed-Hansen udgav efter hans død. Titlen er træffende: »Tanker til eftertanke over søndagsevangelierne«. Bogen blev meget brugt som andagtsbog, og gennem mere end et slægtled var forkyndelsen i stiftets kirker præget af Bindesbølls tanker til eftertanke. Biskop Vald. Ammundsen kaldte den »en af vore fineste andagtsbøger«.

1871–87 var **D. G. Monrad** atter stiftets biskop efter ministeriets opfordring. 18 aar var gaaet, siden han blev afskediget herfra. Han havde oplevet at blive politisk fører, han havde oplevet fordømmelsen af sin politik 1864, han havde fortvivlet emigreret til Ny Zealand, han havde været en virksom sognepræst i Brøndbyerne. Nu sad han igen i sin gamle bispegaard. Hans hustru døde samme aar han kom hertil, 1871. Under henvisning til omtalen s 36 f skal her anføres om hans 2. bispetid her, at han 1871 udsendte sine »Brøndbyprædikener«, 1876: »Fra bønnens verden«. Han skrev sine politiske breve, og var 1882–86 medlem af folketinget, hvor han forgæves søgte at bringe det politiske liv ud af provisorietidens dødvande.

Det var et ganske andet stift han nu kom til. Grundtvigianismen og Indre Mission var begyndt. Selv satte han vist mere pris paa IM, end IM satte paa ham, han havde nemlig en smule sympati for de gamle rationalistiske præster, hvoraf enkelte endnu var tilbage (Galschiøtt). Han var en flittig og energisk biskop, snertende eller opildnende over for præster og lærere. Han kørte rundt i sin lille gig (»som en slagter!«) paa uanmeldte »visitatser«, tog ubemærket plads i kirkerne, og mange præster blev forskrækkede, naar de kom paa prædikestolen og opdagede biskoppen dernede mellem de faa tilhørere. Bagefter fik præsten ros eller kritik af karsken bælg. Blændende intelligens og naturlig ydmyghed var hans særpræg.

Han var glad for at visitere. I begyndelsen besøgte han hvert pastorat hvert 3. aar, senere hvert 4. En snes præster var tilbage af de præster, der havde haft ham som biskop til 1854, f eks *Boisen,* Vesterborg, *Galschiøtt,* Stokkemarke, *Wegener,* Halsted, *Winther,* Slemminge. Andre var flyttet inden for stiftet, f eks *Koch,* Nr Vedby, *A. L. Krogh* og *A. H. Blume.* Monrad var paaskønnet som biskop, men mange præster synes ikke om hans samarbejde med venstre. Han gjorde stærkt indtryk, hvor han kom. Han talte indtrængende til de enkelte i menighederne: »Betænk din sjæl, der er den eneste ejendom du i sandhed kan kalde din!« Og han understregede stærkt præstens ansvar for den enkelte i sognet. Han advarede mod sognebaandsløsning, fordi »der er noget

fristende i at søge hen til dem, der har samme stikord og samles med hinanden og prise hinanden som dem, der er ene indehavere af al sandhed i verden ...« men »det staar fast, at det er præstens pligt at søge de forladte og de fortabte, og det skal staa fast, at præstens virksomhed splittes, naar han rejser omkring for at udøve præstelige forretninger i sogne, som ligger flere mil fra hans pastorat ...« Med tilfredshed konstaterede han, at der kun var eet tilfælde af sognebaandsløsning i stiftet.

Særligt maa bemærkes Monrads arbejde for at faa forflyttet præster, der var kørt fast, eller for at faa afskediget de alt for gamle eller uduelige præster. Han fik f eks *Erlandsen* forflyttet fra Sandby, og han fik *Meldahl,* Taars, og den rationalistiske *Pontoppidan,* Holeby, til at søge afsked. Han var vagtsom over for de grundtvigske præster. (»Jeg vil nødigt have 2 grundtvigianere sammen; de udøver en skadelig indflydelse paa hinanden«). Med uvilje saa han, at præster medvirkede ved *Cornelius Appels* ordination, og han holdt ikke af den grundtvigske tale om, at »Vorherre ikke kunne undvære Danmark«. Der var grundtvigske præster i stiftet, som ikke behagede ham, *(Løve,* Fuglse, *T. H. V. Hansen,* rkp Vesterborg-B), men Monrad var ikke en fjende af grundtvigianismen (selvom han kunne kalde Grundtvig »en stor vindbeutel«). Han beundrede Grundtvigs salmer, og der var grundtvigske præster i stiftet, som han satte højt *(Nielsen,* Nakskov, *Helweg,* Købelev, *Im. Barfod).* – Der synes ikke at være kritik mod IM i Monrads noter. Han stod uhildet over for IM som over for rationalismen og grundtvigianismen (Gr accentuerer daaben, IM: Nadveren; da ingen af dem synes at gaa uden for kirkens grænser, synes det ønskeligt, at de faar lejlighed til at udvikle sig). *Asschenfeldt-Hansen* undrede sig over Monrads tale om »hvor lunt man sad i det paa Lolland-Falster«; A.-H syntes, at det blæste op til storm, naar man prædikede omvendelse her, hvor den gamle rationalisme sad saa fast i hjerterne med dens frelse ved egen dyd og gode gerninger. Monrad glædede sig over *Jacob Møller* og *Bachevold.* Monrads skolevisitatser er et kapitel for sig; her var han meget samvittighedsfuld: Den, der arbejder for almueskolen, arbejder for folkets fremtid. Lærerne stod politisk paa hans side. – Selvom han mærkedes af alderen, var han aktiv til det sidste. I den sidste tid sluttede han antegnelserne i embedsbøgerne med et punktum i stedet for som tidligere at have sat semikolon. Han følte afslutningen nær.

Atter kom en politiker paa bispestolen her med biskop **H. V. Sthyr** (1887–99). Hans udnævnelse vakte opmærksomhed og utilfredshed i mange kredse. Han var minister Scavenius' ivrige partifælle, og Scavenius havde ikke raadført sig med biskop Fog. Sthyr havde været professor i teologi og landstingsmand og blev 1897 kultusminister, saa bispeembedet blev bestyret ved vikar (stiftsprovst *Assens)* 1897–99. Han blev senere Fyns biskop (se nærmere der), men han blev begravet i Nykøbing F. Han tog sig levende af skolen; seminarieloven 1894 skyldtes væsentligt ham, og han var meget afholdt som skolevisitator. Hans cirkulære om undervisningens formaal havde et positivt sigte, og Danmarks lærere satte en mindesten paa hans grav. Præsterne satte ogsaa pris paa ham, da han var hjælpsom og omhyggelig for deres ve og vel. Han søgte at danne et stiftskonvent, men det blev ikke til noget. Størst betydning fik han maaske derved, at han søgte at benytte næsten enhver lejlighed til at faa udnævnt IM's præster hertil, især paa Vestlolland.

Sthyr tænkte paa at udnævne dr *P. R. Volf* til sin efterfølger, men Volf blev en slags vicebiskop i en del af Sjællands stift, og sognepræsten i Tranekær, **Leunbach,** blev biskop her 1899–1903. Han var en irenisk og elskelig natur, til megen opmuntring for præsterne, udpræget af 3. retning. Han naaede i sin korte bispetid at visitere i alle stiftets pastorater undtagen eet. (Se iøvrigt s 46 f).

Biskop **Hans Sophus Sørensen** (1903–07) var en tilsynsførende af helt anden type. Han gjorde sig gældende i kraft af sin stærke personlighed. Han havde været seminarieforstander fra sine unge aar, var Grundtvigs discipel og havde betydet meget for udformningen af bestemmelserne om religionsundervisningen. Han var uhyre beskeden, men havde fremragende lederevner. Han flyttede til Aarhus, og naar han 1916 søgte almindeligt sognekald, havde det bl a sin aarsag i en falstersk præstesag, Arboe-Rasmussen-sagen. Han kunne nok være præst i en taalsom folkekirke, men ikke tilsynsmand.

Siden 1907 er ingen biskop forflyttet herfra.

1907–23: **C. F. J. Wegener** bragte øget fasthed ind i stiftets styrelse. Mange af de tidligere biskopper havde knapt naaet at slaa rod, før de døde eller blev forflyttede. W var flittig til at visitere og gav sig god tid ved visitatserne, saa han fik et stort personalkendskab i stiftet. Mest opsigt udadtil vakte det, da han 1916 nægtede at give Arboe-Rasmussen kollats til Vaalse (se der). Bispegaarden blev restaureret og ændret, og jorden blev bortsolgt. Se iøvrigt s 47 f.

1923 fandt det første *bispevalg* sted i stiftet, og derefter blev **John Ammundsen** stiftets biskop til 1942. Han afløstes af dr **N. M. Plum,** der blev valgt som fælleskandidat. Efter et bevæget valg blev dr **Halfdan Høgsbro** biskop her 1950. Om disse biskopper, se bispebiografierne, s 48–49.

De mest opsigtvækkende »sager« i de senere aar var *Arboe-Rasmussen*-sagen, Vaalse (se der) og *Otto Larsen*-sagen i Ø Ulslev (se der).

1954 fejredes **stiftets 150 aars jubilæum** med en smuk og værdig kirkefest i Maribo. Flagalleer prydede byen, næsten alle stiftets præster deltog foruden repræsentanter fra næsten alle sogne. Man saa det enestaaende særsyn, at 3 af stiftets biskopper var til stede: *Ammundsen, Plum* og *Høgsbro.* Biskop *Høgsbro* prædikede over Hebr 13: »Jesus er den samme igaar, idag og til evig tid«. I et blik tilbage mindedes han, at *Thomas Kingo* og *Eleonora Christine* paa dette sted utvivlsomt har talt med hinanden. Endnu er der gamle folk, som husker *Monrads* visitatser, men de der har sat de dybeste spor, er navne uden for bisperækken, f eks *Jul. Bachevold* og *Kaj Munk.* Om situationen i dag sagde biskoppen: »I ved det«.

Vort rygte er ikke godt. De kalder os »De dødes rige«, og det er en kendsgerning, at der er færre, der søger præsteembeder her end i det øvrige land. Er vi bedre end vort rygte, eller er dommen rigtig? Vi har mange og smukke kirker i stiftet, men har vi det med disse kirker, som man har det med dagligstuerne paa landet: Man kommer der sjældent, og der bliver derfor en underlig kølig luft derinde ... Blev Guds ord hørt? Har vi bygget paa klippe eller sand? Vi skal ikke dømme. Vi skal forkynde, at Jesus er den samme til evig tid. Det er den levende saft bag den runkne bark, som gør, at den gamle stamme skyder friske skud. Til hver eneste præst og menighedsraadsmedlem lyder ogsaa i dag det kald, som lød til den hellige Birgitta: Gud vil ved dig blive kendt! Biskop *Ammundsen* gik for altret og lyste velsignelsen, og senere holdt biskop *Plum* foredrag om stiftets historie. Dagen sluttede med en musikaften i domkirken, hvor stiftsprovst *Knud Hee Andersen* sluttede.

Præsterne. Indtil omkring 1850 var de fleste præster i stiftet rationalister. Der var kun faa »gammel-troende«. Rationalisterne lagde nok mere ind i ordene Gud, død og udødelighed, end vi er tilbøjelige til at mene i 1956, men disse præster havde kontakter i sognene ved deres arbejde for skole, fattigvæsen, husflid, landbrugsforbedring osv som senere tiders præster kan misunde dem. Om de havde ret megen forbindelse med den jævne mand i sognet, er vel et spørgsmaal. Disse præster var embedsmænd, de kom sammen med de »store«. A. S. Levinsen skriver, at der »blev spist godt og enkelte steder drukket godt, men ikke til forargelse«. Præstekalenternes spisegilder var ved at ophøre. Men embederne var gode, og naar kapitelstaksterne var høje, levedes der et herskabsliv i præstegaardene. Der blev spillet meget kort. Præsten hørte til velhaverne, og der var skel mellem rig og fattig, hvad der forøvrigt stadigt er. Men lige op til omkring 1900–20 var her mange gamle præster. Dette medførte paa den anden side, at der kom unge og ivrige kapellaner i adskillige sogne.

Blandt de betydeligste rationalistiske præster kan nævnes *Joh. Fr. Boeck* († 1843), Maribo, *J. H. Schmidth,* Aastrup († 1847). Som overgangstyper kan nævnes *Hans Glud Clausen* († 1844), Halsted-A, og hans broder *Nic. Clausen-Bagge* († 1860), Tirsted-S-V, *Galschiøtt,* Stokkemarke, sad til 1883 i Stokkemarke.

Lolland-Falsters præsteskab var iøvrigt præget af enkelte præsteslægter: *Boisen, Koch, Glahn, Møller.* Biskop *Boisen,* Vesterborg, havde mange børn, en søn blev provst i Saxkøbing, en anden blev sp i Vesterborg-B, som sin faders efterfølger, *L. N. Boisen,* en tredie blev sp Nebbelunde-S, en fjerde blev sp i Saxkøbing. Af samme slægt er *F. E. Bojsen Jensen,* Søllested, gift med forfatterinden Thyra Bojsen J. Deres søn, *Boje J,* er nu sp i V Ulslev. – Slægten *Koch* er knyttet til Falster. I Horbelev-F sad slægten Koch i 128 aar med en afbrydelse paa 9 aar fra 1766 til 1894. *Hans P. Koch,* † 1806, havde 20 børn, hans søn, *Hans Chr. K,* † 1847, der blev hans efterfølger i Horbelev, var gift med *Thomasine Gyllembourgs* søster og dermed knyttet til slægten Heiberg. 1856 blev hans søn, *Johan Buntzen Koch,* sp i Horbelev, han efterfulgtes 1877 af sin broder, *Hans C. E. Koch,* der døde 1895. Deres broder, *Hans Peter Gyllembourg Koch* († 1883) var først sp i Sdr Kirkeby-Sdr A, derefter i Nr Vedby-NA. Han efterfulgtes i Sdr Kirkeby af sin fasters (Thomasine K) mand, *P. A. Heiberg-Jürgensen,* som også senere flyttede til Nr Vedby-NA, hvor han blev stiftsprovst. De var begge fætre til J. L. Heiberg. *H. P. Gyllembourg Kochs* søn, kirkehistorikeren, dr *L. Koch,* var først rkp i Nykøbing, senere sp i Skelby-G. – Slægten *Glahn* var ogsaa knyttet til Falster. Kstrd *Adam W. Glahn,* † 1863, var først sp i Taars, saa fra 1829 i Veggerløse. Hans fader, provst, prof *H. C. Glahn,* † 1804, var sp i Nr Vedby-NA, og hans brodersøn, *D. N. C. Glahn,* † 1892, var sp i Aastrup. Dennes moder, *Bodil Blicher,* søster til Grundtvigs 1. hustru, skildres af Ingemann, hvis fader var præst i Torkildstrup, i levnedsbogen som »Falsters yndigste pige«. – Ikke blot blev mange af biskop Boisens efterkommere præster. Ogsaa biskop *Rasmus Møller* havde mange efterkommere, der blev præster. Foruden de to berømte digtere, hans søn, *Poul Martin Møller,* og stedsønnen, *Chr. Winther,* havde han en søn, *Hans Ulrik M* († 1862), der blev sp i Toreby og stiftsprovst. Denne havde 2 sønner, som blev præster paa Lolland: *Poul Martin M* († 1898), Vesterborg-B, og *H. L. M* († 1911), Horslunde-N. H. U. Møllers sønnesøn, *O. N. M,* † 1931, blev sp i Karleby-H, og en søn af *P. M. Møller,* Vesterborg, *Vald. M,* var sp Askø 1891–97.

Fader og søn har virket i samme embede: Slægten *Trojel* i 3 led i Nebbelunde-S, slægten *Ammentorp* i 2 led i Tirsted-S-V, *Garde* i Horslunde-N i 2 led, *Brandt* i Veggerløse i 2 led. Før 1849 har søn ofte afløst fader, f eks af slægten *Kaalund.*

Blandt betydelige og særprægede præster maa nævnes bl a digterpræsten *Johs. Fibiger* († 1897), Ønslev-E, se der, hans tankedybe værker og hans selvbiografi, som blev udgivet af hans plejesøn, forfatteren Karl Gjellerup, har en plads i dansk litteraturs historie. Stiftsprovsterne dr *H. U. Møller,* Toreby, *P. A. Heiberg Jürgensen,* Nr Vedby, prof, dr *Fr. Nielsen,* Toreby, *J. T. Gad,* Kettinge-B, *H. P. Kofoed Hansen,* Toreby, (en af stiftets ejendommeligste præsteskikkelser, den, der først gjorde opmærksom paa Søren Kierkegaards skrifters betydning, en filosof, der endte med at gaa over til Romerkirken), *Tobiesen,* Dannemarre, *Helweg,* Købelev, *Assens,* Rødby, *Kemp, Kall, Dreiøe,* alle Nykøbing, *Olivarius,* Maribo – alle var ansete præster uden særligt retningspræg. De omtales nærmere under deres embeder. Derudover kan nævnes en lang række præster, som hver især har haft betydning: *Ostenfeld* og *Nørgaard* i Bandholm, *Holck,* Nakskov, provst *Elmquist,* Nakskov, provst *Jungersen,* Halsted, provst *Warburg,* Arninge, pastor *Engelstoft,* Vesterborg, pastor *Faartoft,* Nysted, provst *Prior,* Saxkøbing, pastor *S. Widding,* Toreby, provst, dr *P. J. Villtoft,* Hunseby, provst *Meulengracht,* Ønslev, provst *J. Th. Sadolin,* Kippinge, provst *Therchildsen,*

Torkildstrup, præsterne *Looft,* Skelby, *F. C. Bruun-Rasmussen,* Nykøbing, provst *O. Degenkolv,* Aastrup, pastor *Ulmer,* Tingsted, *Bondesen* og *Eghoff,* Stubbekøbing, *Biering* og *Lindholm,* Bogø. Alle disse og flere er omtalt senere, men nævnes blot her i tilfældig orden som vidnesbyrd om, at der har været mange og betydende præster uden særligt at staa i retningsbaas. Hertil kommer en række lærere og lægfolk.

Flere af stiftets præster var aktive politikere. (Mørk-Hansen, Wegener, Lindberg, Blume, Jespersen, og senere P. M. Lund, M. C. B. Nielsen, S. Keiser-Nielsen osv.)

Det kirkelige liv

Grundtvigianismen: Det kirkelige liv synes som helhed at have ligget ret stille indtil omkr 1870–80. *Holger Begtrup,* som grundigt gennemgaar grundtvigsk menighedslivs historie egn for egn, har som nævnt intet at sige om Lolland-Falster. Man kan heller ikke sige, at der har været stærkt grundtvigsk liv paa disse egne. Slægten *Boisen* maa først nævnes. Den betydeligste var *L. N. Boisen,* Vesterborg, en flittig og nidkær præst. Hans gudelige forsamlinger vakte modstand, og etatsraad *Jørgensen,* Søllestedgaard, saa ikke med sympati derpaa (se Vesterborg). Boisens brødre og svoger, pastor *Jespersen,* Utterslev, var grundtvigsk indstillede. *J. C. Lindberg,* Tingsted, var den mest fremtrædende Grundtvig-discipel i stiftet, en vældig personlighed og stridsmand for aandelig frihed og en nidkær præst. Men hans forkyndelse var svær at fatte for menigmand. – Først senere kan der tales om et slægtled af grundtvigske præster her: *Helweg,* Købelev, *Im. Barfod,* Vaabensted, *Christiani,* Nysted, provst *M. C. B. Nielsen,* Nysted, hans broder, *C. F. A. Nielsen,* Nakskov, *Munkebo,* Horbelev, *Meulengracht,* Ønslev, *Bredsdorff,* Torkildstrup, *Welding, Lundby, F. E. B. Jensen,* alle Søllested. *August Møller,* Sandby.

Men før disse præster kom til stiftet, var der dog lidt røre paa Falster. En særlig foreteelse var *læseforeningen.* Elever fra Hindholm højskole (forstander *A. Stephansen,* der har haft forbindelse med meget af det grundtvigske liv i stiftet og betydet meget derfor), havde fra Hindholm faaet ideen om at stifte læseforeninger for de unge. 1857 stiftedes Falsters læseforening (af *Rs. Poulsen,* Skelby, *H. Dyrholm,* Sdr Alslev, *Chr. Madsen,* V Kippinge). Bøgerne skulle vække og nære dansk liv og udbrede folkelig oplysning. Allerede paa det 2. aarsmøde opstod en principiel strid, da nogle ønskede mere landbrugsfaglig litteratur. Rasmus Poulsen gik imod dette og sejrede. Falsters læseforening bestod til 1884, da de politiske kampe kvalte den. Men de unge ledere ville mere end skaffe læsning. I Sdr Kirkeby og Skelby samlede de medlemmerne til oplæsning, sang og samtale. Lidt efter lidt kom de ældre med, og saa opstod tanken om pinsemøderne i Sdr Alslev. Her var lærer *P. M. Jørgensen* den ledende (se Sdr Kirkeby-SA).

Hindholm højskole var altsaa vejbereder. Flere unge herfra havde været der, og 1869 blev lærer paa Hindholm *N. P. C. Jensen* forstander for en nyoprettet højskole i Abed, Stokkemarke sogn. Denne højskole var ikke grundtvigsk (etrd *Jørgensen,* Søllestedgaard, og pastor *Wegener,* der havde været højskoleforstander et aar i Rødding, var de ledende ved dens oprettelse). Flere af de senere grundtvigske ledere i stiftet havde været elever paa Abed højskole, især nævnes *Rasmus Skafte* (* 1853, † 1934), gdjr i Gurreby, senere i Søllested (se der). Han havde mødt det aandelige liv i Sdr Kirkeby, hvor baade grundtvigsk og IM-liv og Lt Mf begyndte paa Falster (se der), og stiftede 1884 en foredragsforening i Skovlænge-Gurreby. Pastor *Welding* støttede ham, men foreningen maatte ophøre paa gr af Estrups forbud 1887. Da Gurreby forsamlingshus byggedes 1890, tog foreningen atter fat og voksede stærkt. Den fik videre betydning ved sine efteraarsmøder med kendte talere. I de flg aar oprettedes flere foredragsforeninger og ungdomsforeninger, navnlig fik ungdomsforeningen i Tirsted-S-V, hvor gdjr *P. Pedersen,* Hollegaard, Tirsted, var den energiske leder, betydning. – I 1890'erne rejste den grundtvigske lægmand, *O. P. Jensen,* rundt i stiftet og holdt møder, støttet af pastor *Aug. Møller,* Sandby, og beredte dermed vej for KS 98. Det var i *Søllested,* hvor grundtvigianismen særligt slog rod paa Lolland. Planerne om en højskole 1890 blev opgivet (se Søllested), men da pastor *Lundby* kom til Søllested 1900, blev der fart i højskoleplanerne, og 1905 blev Søllested højskole indviet af biskop *H. S. Sørensen.* Højskolen fik betydning baade ved sin skolevirksomhed og ved sine store møder. Lundby var meget skattet som præst og højskolemand, og pastor *F. E. B. Jensen* fortsatte udmærket hans gerning. Højskolen er genrejst 1956 efter brand ved store ofre fra venners side. Den er i god vækst under forstander *Bengtsons* ledelse.

I Nysted var der grundtvigske præster: *Christiani* og provst *M. C. B. Nielsen.* Provst Nielsen fik oprettet en højskole i Nysted 1891, der gik godt, saa længe *Asger Højmark* var forstander. Han øvede indflydelse paa de unge, men da han rejste 1895, sygnede højskolen hen. Om højskolen i Nr Ørslev, som ogsaa har rødder tilbage til Hindholm, se Nr Ørslev. *L. P. Mortensen, P. M. Jørgensen,* Sdr Kirkeby, og ægteparret *Niels* og *Hanne Gaard,* Nr Ørslev, var blandt de bærende og de skiftende forstandere, især *Niels Højgaard, Theodor Jensen* og *M. P. Schmidt* fik den i god gænge, støttet af den førende grundtvigske præst paa Falster, *Th. Helweg,* 1906–17. Omkring højskolen og dens venner dannedes 1923 den første og eneste *valgmenighed* i stiftet, med sp i Idestrup, *Magnus Grell,* som valgmenighedspræst, og ud fra denne kreds begyndte de større kirkelige møder i Nykøbing F, som samlede mange fra Falster og Østlolland. *M. P. Schmidt* blev valgmenighedspræst i en alder af 60 aar, og han betød meget for det grundtvigske liv og havde mange venner. Han afløstes af den første kvindelige præst i stiftet, *Johanne Andersen,* der selv er fra Falster. Paa 150 aarsdagen for Grundtvigs fødsel holdtes et stort møde i Maribo med forstander P. Vinther, Silkeborg, og biskopperne Fonnesbech-Wulff og John Ammundsen som talere. Højskolen er nu ungdomsskole, ledet af *Arne Th. Geertsen.*

Det grundtvigske præstekonvent i stiftet blev stiftet 1923, men har ikke været samlet siden 1947. I nyeste tid er dannet et »Kirkeligt samfund for Midtlolland«, ledet af læreriinde *Gerda Kristensen,* Torslunde, det blev støttet af *M. P. Schmidt,* da det begyndte med dagligstuemøder 1944 i Maribo; men det er stadigt en lille kreds.

Heller ikke **Indre Mission** kan siges at have præget stiftet, men har kun slaaet rod i enkelte sogne. At IM i sin tid begyndte et arbejde paa Lolland og Falster, skyldtes 2 henvendelser, der blev sendt til IMs bestyrelse i 1860'erne, den ene fra Vestlolland, den anden fra Falster, og begge henvendelser kom fra mænd, der var grundtvigsk paavirkede. Den ene kom fra lærer *H. J. Jacobsen* (lærer i L Løjtofte 1864–76, senere redaktør af Lolland-Falsters stiftstidende, † 1914), som paa Jonstrup seminarium var blevet paavirket af Grundtvig, saa han opgav al dans og kortspil. Samme aar han kom til L Løjtofte, blev *Im. Barfod* sognepræst der, en dygtig grundtvigsk præst, som hurtigt fik fyldte kirker. 1866 skrev lærer Jacobsen til IM og bad om at faa sendt en missionær til sognet. – 1863 blev lærer *P. M. Jørgensen* lærer i Sdr Kirkeby (se der), han var paa Snedsted seminarium blevet paavirket af *P. K. Algreen* og *af Kr. Kold,* og havde 1862 som lærer i Beder været med til at stifte foreningen for Indre mission i Aarhus og omegn. Han begyndte straks at holde gudelige forsamlinger i Sdr Kirkeby, og han skrev ogsaa til IM og bad om at faa sendt en missionær til Falster.

Indre Mission sendte saa 2 kolportører til Lolland-Falster, *Knud Hansen* og *Niels Rasmussen.* Provst *Koch,* Horbelev, anbefalede dem; de holdt møder og solgte bøger over hele stiftet. *Niels Rasmussens* virksomhed blev kun kort; han udtraadte af IMs tjeneste 1868, men *Knud Hansen* (som Vilhelm Beck kaldte »Knud den store«, fordi han »indtog Lolland-Falster«) fik en betydningsfuld gerning her gn 20 aar. Pastor *Anger,* Horslunde, var blevet omvendt ved at høre Knud Hansen i Gyrstinge, og Anger blev Knud Hansens gode støtte. Den jævne Knud H, der vandrede rundt i sit vadmelstøj, aflagde et djærvt og troværdigt vidnesbyrd, hvor han kom. Paa Falster havde han støtte i godsejer *Edw. Tesdorph,* Ouruppgaard, Idestrup (se der). Ogsaa Luthersk missionsforening fik støtte af Tesdorph, da *Chr. Møller* 1868 kom til Falster, hvor han holdt sine første møder i Horbelev skole (og senere i Bregninge paa Østlolland). Møller slog sig ned i Sdr Kirkeby, og Sdr Kirkeby blev vugge baade for IM, grundtvigianismen og Lt mf paa egnen. Mormonerne drev i 60-erne en ivrig propaganda, men de kom ikke til at faa varig betydning. Derimod splittedes livet i Sdr Kirkeby, hvor nogle sluttede sig til *Chr. Møller,* andre til IM, medens *L. P. Jørgensen, Niels Gaard* og hans venner sluttede sig til grundtvigianismen, og samarbejdet ophørte. »Knud den store« »regerede« her med sin kraftige, usminkede tale. Han havde nogen vanskelighed ved at vinde de faa, gamle, troendes tillid, men han fik dog gjort en gerning i Sæddinge, og han bosatte sig i Nørre Ørslev, hvor der var en lille troende kreds. Her havde Lt mf og pastor *Skovgaard,* der havde været kapellan i Tingsted, virket til vækkelse. – Nov 1869 holdt IM sit halvaarsmøde i Nykøbing. Der kom mange for at høre *Vilhelm Beck* og *J. Ph. Jeansson.* Efter pastor *Bergenhammers* opfordring drog Vilh. Beck derfra til Maribo, hvor han prædikede, men der var kun faa i kirke. 6 aar senere var Vilh. Beck atter i Nykøbing og Maribo, og da var der mange i Maribo. Større betydning fik det, da Vilh. Beck i maj 1877 prædikede i Nakskov. Det vakte forargelse, at Beck hos kbmd *Wibolt* bagefter udtalte, at der kun var 2 troende præster paa Lolland (Anger og Møller) og han kaldte hele Lolland »de dødes rige«.

I en noget ændret form gengives Vilh. Becks udtalelser om de lollandske præster i et brev, som *G. Koch* (senere biskop i Ribe) skrev 26. nov 1879 (H. G. A. Jørgensen: Ribebispen Gabriel Koch, 1930, s 37):

»Jeg ved ikke, om jeg skrev, hvad der for nogen Tid siden kom frem en Onsdag hos Prof Madsen, nemlig en Ytring, Vilh. Beck i en stor Kreds fornylig brugte, at de totrediedel af Laalands Præster vare vantro. Da én i al Stilhed tvivlede paa hans Capacitet til at afgøre dette, bemærkede han: »Ja, det er ogsaa sandt, jeg skulde have sagt trefjerdedel.« Naar deres Dømmen gaar saa vidt, fortjener de selv at kritiseres. Det er min ringe Mening om de Dele, at der er en stor Forskjel paa at dømme over Lære og at dømme over Liv... Naar Vilh. Beck eller Nyeborg i en stor Forsamling stempler en Præst som vantro, er det i 9 af 10 Tilfælde Livet, ikke Læren de dømmer over.«

Beck nøjedes dog ikke med at »pege paa døden«, men kom flere gange hertil og holdt møder, ligesom en række indremissionærer fulgte i hans spor: *Lars Birk, Sigv. Høyer, And. Stubkjær, P. Larsen-Abildøre* og *Hans Chr. Beck.* Større resultater mærkedes ikke, men der blev dog smaa kredse, f eks i Græshave efter nogle møder ved *Hans Chr. Beck.*

Nogle af *de unge kapellaner* pintes ved den aandelige død. To var grundtvigske: *Schwarz-Nielsen* hos den ædle, gamle rationalist, pastor Galschiøtt i Stokkemarke (Schwarz-N tillod sig at udtale, at der var kun 5 troende mennesker i det store sogn), og *C. T. Davidsen,* Tirsted-S, der ved sin vækkende røst fik en del sognebaandsløsere fra Sæddinge, men i sine sogne fik han mindre betydning, fordi det skortede paa tillid til ham. Ogsaa kapellanerne *Pedersen,* Nakskov, og *Larsen* i Vesterborg talte vækkende.

I efteraaret 1880 »flygtede« pastor *Th. Larsen* fra Vesterborg-B for »ikke at sætte livet til«, og i Holeby-B var den unge, følsomme digter-præst, *Johs. Levinsen,* kapellan, et stilfærdigt og virksomt vidne for sin frelser i to døde sogne. I Nakskov blev *Jacob Møller* kapellan 1873. Han var grundtvigsk til at begynde med. Men han blev en af IMs førere; efter at have hørt Vilhelm Beck 1877 fik han et aandeligt gennembrud. Han blev senere præst i Sandby og i Radsted (og til sidst Vilh. Becks efterfølger i Ørslev-S). Han blev kaldt »den lille Vilhelm Beck« og øvede et stort arbejde for IM paa Lolland.

Men det egentlige vendepunkt i IM's historie paa Lolland fandt sted 1880, da den 24-aarige *Carl Asschenfeldt-Hansen* kom til Halsted som kapellan hos »pragttaleren«, politikeren, pastor *Wegener*. Det, som straks gjorde indtryk, var A-Hs uafladelige færden fra hjem til hjem, den frimodighed, hvormed han hos rig og fattig uden forskel fordømte kortspil, dans, banden osv, og den alvor, hvormed han vidnede ... den næsten voldsomme, indtrængende maade, hvorpaa han kaldte til omvendelse. Han opstillede et klart skel og talte personligt: Du, unge mand! Du, gamle kone! Det varede ikke længe, før der blev vækkelse, baade hos fine og grove. Der blev holdt mange møder rundt om paa gaardene, bl a hos en tysker, der i sin glæde over det begyndende liv (vel fremkaldt af minder fra hans barndom) satte ordet »Et er fornødent« i transperent. Der begyndte et samfundsliv, og en søndagsskole kom i gang. Snart begyndte man paa lollandsk vis (jvf Rhode) at udsprede vilde rygter om den gale kapellan (se Halsted-A), især vakte en ligtale harme. A-H udtalte her sin sorg over sine besøg hos den afdøde, der var dranker, saa man havde mærket, hvorledes »ulven fra helvede lurede paa sit bytte«. Biskop *Monrad* og pastor *Wegener* støttede A-H i denne sag. Selvom mange var vrede, voksede dog kirkegangen, bl a ved tilgang fra andre sogne, men det blev ikke saa let at samle saa store skarer til store sommermøder som i begyndelsen. Der blev et lille virksomt IM smf paa godt 50 medl. De byggede missionshuset Salem, og førte arbejdet videre, da A-H rejste efter 2 aars forløb. Han kom hvert aar tilbage hertil, og saa kom der mange. Pastor *Keiding,* Skovlænge, ydede kredsen god støtte. Og kredsen har været livskraftig gennem mange aar.

Røret i Halsted fik betydning ud over egnen, f eks i Nakskov. De fleste præster var imod Asschenfeldt-Hansen, men sognepræst *Carl Nielsen,* Nakskov, saa anderledes paa sagen. »En grøn gren er bedre end en vissen,« sagde han som forsvar for A-H ved et konvent. Nielsen følte sig trykket af den aandelige død og talte ofte om vækkelsesbølger, der var gaaet over vort land, men uden om Lolland-Falster. Selv sluttede han sig ikke til IM. Paa *Falster* virkede den unge kapellan *H. F. Poulsen* i Karleby-H-NØ med ungdommelig begejstring. Sognene blev inddelt i kredse, der skulle besøges af de faa troende, men resultaterne synes kun smaa, saa begejstringen kunne vige for forsagthed. Paa Nordfalster, hvor den kendte missionshistoriker, provst *Jens Vahl,* var præst i Nørre Vedby, blev der arbejdet flittigt, men Vahl havde ikke vækkelsens naadegave. Hans kapellan, *Louis Blauenfeldt,* IMs historiker, var vækkelsesprædikant, men der kom ikke vækkelse. Nogle faa troende samledes til bedemøde i præstegaarden. 1888 holdtes den første missionsuge i stiftet i Nr Vedby.

Da IMs bestyrelse 1886 organiserede »felttog til døde egne«, blev Lolland-Falster udpeget som første sted, hvor der skulle tages fat (IMs hist, s 237) og allerede 1889 stiftedes IMs kredsforbund i stiftet.

Paa Falster virkede indremissionær *Lars Aage.* Paa Lolland fulgte indremissionær *Hans Kristensen* efter »Knud den Store« 1883. Knud H forstod at samle tilhørere, men hans gerning var mest af forberedende art. *Hans Kristensen* havde et godt samarbejde med den elskelige pastor *Jørgensen,* Maribo, men H. C skriver, at »Herrens vingaard her lades øde, kirkegangen er næsten overalt umaadelig ringe; i mange kirker holdtes der, bortset fra højtiderne, ikke gudstjeneste, simpelthen fordi der ingen mennesker kom. Flere præster var mærkelige, nærmest rationalister og ganske ukendt med deres sognefolk. De kom sammen til l'hombre-partier med sognenes velhavere. Men der var ogsaa enkelte præster, som sukkede under forholdene« (Hj og Tr, IV, s 92 f). Hans Kristensen virkede i Maribo i 9–10 aar, hans arbejde øvedes i skoler og i hjemmene, han holdt møder i skove og i herregaardsparker. Dagen før hvert møde gik han rundt og indbød. Folk kom. (»Du er en af vore egne! Dig kan vi forstaa! Præsten, han svøber ordene saadan ind i blødt sygevat, at vi ka' ette faa fat paa hans rimerier!«). Hans K kom mærkeligt nok aldrig rigtig paa talefod med *Asschenfeldt-Hansen.* Naar de en gang om aaret mødtes, sagde A-H: »Min kære Hans K, se at blive noget mere ydmyg!« – En anden lægmand i IM's arbejde var proprietær *R. B. Clausen,* Louisenhøj, Ø Ulslev, men 1882 afstod han sin gaard og flyttede til Kbhvn, hvor han fik sin kendte gerning som gaardmissionær.

Slutningen af 80'erne var som helhed en mørk tid i stiftet, hvad kirkeliv angaar; biskoppen anbefalede præsterne at holde gudstjenester hos hinanden, for at folk kunne faa nye røster at høre, men opfordringen blev ikke fulgt i videre grad.

Men omkring 1890 begyndte ny vækkelser flere steder. I Tirsted-S-V, hvor pastor *C. Bachevold* var sognepræst, kom der vækkelser, da Bachevold blev omvendt, og han stod til sin afgang 1921 som IMs høvding paa Lolland (se Tirsted-S-V); paa Vestlolland stod pastor *A. S. Levinsen,* Herredskirke, der var kapellan i Tirsted 1884–90, som IMs leder, paa Askø blev *H. N. Hansen* sognepræst 1891, ogsaa her var der vækkelse. Pastor *A. S. Levinsen* har i Kr Samler 1901 skildret livet paa Lolland i IM's kredse.

I Søllested arbejdede pastor *Welding* sm m IMs venner. Der kom efterhaanden flere IMs præster til stiftet: *Steenstrup,* Sandby, *Keiding,* Skovlænge o fl, og biskop *Sthyr,* der 1888 vist deltog som den første biskop i IMs efteraarsmødes præstemøde i Nykøbing, var virksom for at skaffe IMs præster til stiftet. 1888 stiftedes IMs konvent for Lolland-Falster i Nr Alslev (stifterne var: *Møller,* Radsted, *Blauenfeldt,* Nr Vedby, *Jens Vahl,* Nr Vedby, *H. F. Poulsen,* Karleby, samt indremiss *Lars Aage* og *Hans Kristensen).* Senere tiltraadte provst *Høeg,* Vaalse, præsterne *Høy,* Nr Vedby, *Møller,* Gundslev, *Jungersen,* Saxkøbing, *Bachevold,* Tirsted, *Levinsen,* Herredskirke, *Welding, Keiding* og *Hansen,* Askø, indremiss *Hans Kristensen.* Betegnende for IM's forkyndelse her i 80'erne er en prædikensamling, som udkom 1888: »Vejen, sandheden og livet, en aargang prædikener af danske præster, holdt over de nye tekster i IMs jubilæumsaar, samlet og udgivet af *F. Engelstoft,* med prædikener af *Jac. Møller,* Radsted, provst *Jens Vahl, As-*

schenfeldt-Hansen og *Hasle,* der kom til Gloslunde. Bachevold mangler. Han fik først sit gennembrud senere. – 1890 kom distriktslæge *V. Krohn* til Saxkøbing; han blev en førende IMs lægmand i stiftet, og 1891 begyndte de store Holmeskovmøder ved Saxkøbing, hvor Bachevold var leder i mange aar, de samlede op mod 1000 mennesker. 1890 kom pastor *C. P. Møller* til Gundslev og begyndte et flittigt IMs arbejde der. 1890 overtog proprietær *A. Galsgaard* Lille Købelev, der nu blev et IMs mødested for Vestlolland, og 1890 kom *A. S. Levinsen* til Herredskirke-LL som sognepræst. 1891 fik Nakskov sin første indremissionær, *Hans Hansen,* der fik en god gerning, og 1896 kom *Asschenfeldt-Hansen* tilbage til Lolland, idet han blev sp i Slemminge-F. Der blev holdt store fællesmøder, og sommermøderne f eks i Holmeskov og i Christianssæde slotspark samlede meget store skarer. 1898 blev der bygget missionshuse i Rødby, Maribo og Nakskov, i Nakskov var præsterne *Schjøtt* og *F. F. Munck* sm m indremissionær *Hans Hansen* ivrige for at faa missionshuset rejst.

1898 flyttede den husholdningsskole, som to IM's kvinder, frk *Saugman* og frk *Nielsen,* havde oprettet i Grænge, til Guldborg; 1905 købte højskolelærer *Julius Petersen* skolen og drev den som IMs højskole til 1918. Den blev senere hvilehjem, drevet af pinsemissionen, men den blev aldrig stor. Allerede 1890 havde IMs venner haft planer om en højskole i Søllested, men det blev ikke til noget. – 1897 kom pastor *N. B. Hindhede* til Kappel; han var legemligt svag, men han kom til at betyde meget for IM paa Lolland ved sin nidkære præstegerning og klare forkyndelse og sit arbejde for DMS. Baade han, *Asschenfeldt-Hansen* og *Bachevold* og *Levinsen* var flittige til at studere deres bibel, og de gjorde et betydningsfuldt arbejde for at faa lægfolk til at arbejde med bibelen, og pastor *Fr. Schjøtt,* Nakskov, udsendte betydelige videnskabelige arbejder om bibeltekster.

Nye steder kom til, ikke mindst paa Vestlolland, »hvis befolkning ikke blot i ydre forfinelse og i materiel dygtighed synes at gaa i spidsen paa Lolland, men ogsaa i aandelig henseende fra tidligere tid har vist sig mindst utilgængelig« (A. Levinsen). Det bekræftedes her, som i Jylland, Fyn og Sjælland, at det er de *vestlige* egne, der er mest modtagelige. Paa Østlolland og Falster (og Møn) har den aandelige modtagelighed været ringe. »Paa det radikale Falster med de røde kirker danses og drikkes der mere end de fleste andre steder« (A. L), og fritænkeriet er udbredt.

Hvor der har været troende mennesker, har der ofte været en ikke ringe iver for at faa mennesker frelst. Det kunne være en proprietær, en læge, en lærer, en gaardejer ell lign, der foranstaltede møder afholdt, og en gammel bonde kunne undres over, at der nu blev »gjort mere for religionen end i hans unge dage«. Søndagsskoler, ungdomsmøder, samfundsmøder, bedeuger, missionsuger sattes i gang rundt omkring. Sværest var det i byerne. Omkring 1900 havde dog alle byerne, undtagen Nysted, en missionssal, og flere steder voksede kirkegangen. Levinsen anfører en række opmuntrende tal. De fælles møder, som samlede alle typer, og som provst *Vahl* var leder af og fader til, kunne samle op mod 2000. Levinsen advarer mod at regne for meget med tilslutningen til store møder, basarer osv, og peger paa, at det i samfundene ofte skortede paa ansvarsfølelse; »der kan være tunghed og sløvhed, og det kan svigte med den indbyrdes broderkærlighed«. Samfundene var præget af de smaa forhold, men »det kan ogsaa føre til mere sammenhold«. Konventet, som blev stiftet af *Vahl* og *Jac. Møller,* fik god betydning. Levinsen beklager, at »grundtvigianisme« paa Lolland ofte kom til at betyde »verdslighed med kristelig fernis« – noget helt andet end i Lars Boisens tid. Hvis en grundtvigsk præst talte om omvendelse, blev han straks regnet til IM.

Sidst i aarhundredet havde fuldkommenhedslæren ogsaa nogen indgang og vakte forvirring.

Naar *Ydre Mission* fik saa mange venner her, skyldes det baade provst *Vahl, Bachevold, Asschenfeldt-Hansen, Levinsen* og *Hindhede.* En række DMSmissionærer er udgaaet fra Lolland-Falster *(Asschenfeldt-Hansens* søn, lægemiss *Vilh. A-H, V. Theill,* søn af stationsforstanderen i Maribo, *Einar Andersen* fra Hunseby, *Daniel Johansen* fra Grænge, og de 2 missionærdøtre, *Olga Kristensen,* dt af Hans K, og *Lydia Herlufsen,* dt af miss H, Nakskov). 1906 stiftedes *herregaardsmissionen,* og den tog særligt fat paa Lolland, proprietær *Galsgaard,* Lille Købelev, og proprietær *Møller,* Ulriksdal, som var lederne af IMs arbejde først i Holeby, senere i Nr Vedby-NA, var de førende, og herregaardsmissionær *Frands Pallesen* gjorde et godt arbejde paa de mange herregaarde. Et særligt arbejde blev optaget bl de svenske roepiger. Der kunne være 20–70 af dem paa een gaard.

Efter 1900 arrangerede IM *missionsuger* i »de døde sogne«, og her var det 2 apotekere, der fik betydning, *Ruge* i Maribo og *Moe* (broder til Carl Moe), Nykøbing. Deres hjem husede især fremmede talere, og Ruges bil blev stillet til raadighed. 1900 blev *L. Momme* præst i Utterslev, hans klare forkyndelse vakte modstand, men der blev et IMs samfund, 1902 blev *J. Fjord-Christensen* sp paa Askø. Her var der en del liv siden *H. N. Hansens* tid. Mange var glade for Fjord-Christensen, men det vakte forvirring, da han 1922 tog sin afsked og blev gendøbt og gik over til pinsemissionen (se Askø). – 1903 kom pastor *C. L. T. Hasle* til Gloslunde-G, en af pionererne for sømandsmissionen; han gjorde et godt arbejde for IM. – Paa Falster fik det betydning, at den ansete provst *Brandt,* Veggerløse, blev omvendt i vinteren 1905–06 og klart sluttede sig tli IM, og da proprietær *K. Møller* 1908 købte gaarden Ulriksdal i Nr Vedby, blev der her en IMs central i det ellers saa døde Nordfalster. Han døde 1946, og hans søn, *Erik Møller,* har fortsat faderens gerning, ogsaa i herregaardsmissionen. – Efter pastor *Levinsens* død 1913 blev provst *Thorlacius,* Købelev, IMs leder paa Vestlolland, i samarbejde med proprietær *Galsgaard,* og 1916 indviedes det smukke mh i Købelev.

Godsejer, fru *Bodil Neergaard,* Fuglsang paa Østlolland, stillede sig gerne i troslivets

tjeneste. Hun skaffede sommerlejre til københavnske børn og unge, og 1918 fik hun oprettet »Sønderskovhjemmet« for hjemløse mænd. 1923 kom *H. Melchior Jensen* dertil som forstander, og her er blevet et midtpunkt for IMs arbejde, med store møder osv. 1918 fik fru Bodil Neergaard indrettet et menighedshjem, og paa Fuglsang har kendte kirkemænd ofte været gæster. – Blandt IMs præster, der har virket her efter 1900 kan iøvrigt nævnes: *Schwalbe,* Tirsted, *Westrup,* Tirsted, *Jensen,* Slemminge, *Gotfredsen,* først i Nykøbing, saa i Skelby-G, *Krogsbæk,* Stokkemarke, *Ingerslev,* Maribo, *Eriksen,* Rødby, *Bartholdy,* Herredskirke, *Wm. Larsen,* først i Nakskov, saa i Karleby-H, ingen af disse virker mere i stiftet. Den fhv. præst i USA, *P. P. Thoreby,* som boede en aarrække i Nykøbing, var en skattet gæst i IMs kredse til sin død. Der holdes flere fællesmøder for IM, og dér et IMs konvent. IMs fmd er nu provst *Agger,* Halsted, og proprietær *Johs. Bachevold,* Asserstrup, søn af pastor B, har gjort et godt arbejde i sin faders spor.

Der er ialt 17 missionshuse i stiftet. Indenlandsk sømandsmission har sømandshjem i Nakskov og Nykøbing. En række dygtige indremissionærere og herregaardsmissionærer har gjort et flittigt arbejde.

Valgmenighedspræst *M. P. Schmidt* skriver, at »IM paa disse egne har været en Maria, der sad ved Jesu fødder og lyttede, mens grundtvigianismen mere har været en Martha, der havde travlt med mange ting, folkelige, oplysende, politiske« osv.

Oxfordbevægelsen havde 1936 et større møde, hvor oberstl H. A. V. Hansen og grosserer Thorvald S. Petersen ledede, stiftsprovst *Knud Hee Andersen* var iøvrigt en af bevægelsens ledere her.

Biskop, dr *H. Høgsbros* mange internationale kirkelige forbindelse har medført jævnlige besøg af kendte udenlandske kirkemænd. 1952 var bispegaarden et kirkepolitisk centrum i de dage, da verdenskirkeraadets exekutivkomité og studiekommission holdt møde paa Marielyst.

Præstegaardene er i mange tilfælde blevet fornyet siden 1900. Men der er dog en del af de gamle præstegaarde tilbage, restaureret eller moderniseret. Ældst er den smukke præstegaard i Nykøbing, en klosterbygning fra c 1425. – Aastrup pgd er fra 1596–1770, her er nok landets mest seværdige præstegaardshave, Taars er fra 1663, Købelev og Sdr Kirkeby opgives fra 1760, Torkildstrup fra 1763, Errindlev fra 1772, Skovlænge fra 1780, Østofte fra 1795. Flere opgives som gamle uden opførelsesaar. Nogle er meget store, f eks Horslunde, Dannemarre og Kettinge.

Ændringer i præsteembederne: I provstierne er sket det, at Falster blev delt i 2 provstier 1903, Lollands nørre og søndre herreder blev skilt og blev hver især selvstændigt provsti 1920. Stiftsprovstiet knyttedes fast til Fuglse herred 1945.

I præsteembederne er vicepastoraterne i Vesterborg og Sandby blevet sognekald.

Ny sognekald: 1882: Kappel, udskilt fra Vestenskov, 1890: Nr Ørslev, udskilt fra Karleby-H, (1930 udskiltes Systofte fra Nykøbing og blev anneks til Nr Ørslev), 1894: Bandholm, udskilt fra Østofte, 1906: Herritslev, udskilt fra Nysted, 1913: Birket, udskilt fra Vesterborg, 1915: Nr Alslev, udskilt fra Nr Vedby, 1918: Skørringe, udskilt fra Tirsted-V. (1928 lagdes Skørringe som anneks til Hillested, der udskiltes fra Maribo.)

1932–39 var Ø Ulslev-Godsted nedlagt, Ø Ulslev var anneks til Herritslev, Godsted til V Ulslev.

De residerende kapellanier (kkp) i de pastorater, hvor der skete sogneudskillelse, blev nedlagt (Vestenskov-Kappel, Vesterborg-Birket, Tirsted-Skørringe-Vejleby, Karleby-Horreby-Nr Ørslev, Østofte-Bandholm. Kateketstillingerne er alle nedlagt. Res kap er oprettet i Nykøbing (1890, omd kkp), Nakskov-B (1893, omd kkp), Skelby-G (1918).

Kkp er oprettet i Maribo (1945), Rødby (1941), Nykøbing (1941).

Medens man i andre stifter har udskilt købstadannekser og gjort dem til selvstændige sognekald, har man her lagt købstadannekser til smaa nabosogne (Systofte og Hillested), en ordning, der ikke har opfordret til videreførelse, idet de sammenlagte sogne ikke har organisk forbindelse med hinanden. Nakskov, Rødby og Stubbeköbing har beholdt deres annekser, medens Herritslev blev udskilt fra Nysted som selvstændigt pastorat (en tid dog med Ø Ulslev som anneks).

Mange af embederne var vellønnede. 1870 havde 16 sognekald en nettoindtægt paa over 7500 kr: Vesterborg-B (10.640 kr), Rødby-R (9742), Kettinge-B (9378), Aastrup (9342), Nr Vedby-NA (9294), Horbelev-F (9214), Horslunde-N (8528), Halsted-A (8382), Dannemarre-T (8180), Nakskov-B (8126), Ønslev-E (8094), Saxköbing (8074), Torkildstrup-L (7968), Nysted-H (7702), Tirsted-S-V (7630), Stokkemarke (7510). Kun 1 havde under 2500 kr: Askø (2294).

Gennemførelsen af lønklasseinddelingen, der efterhaanden har forvandlet de fleste af de hidtil store, vellønnede embeder til alm 3. klasses embeder, har medført, at der i de senere aar er kommet mange unge præster til stiftet, der eller mest havde slutembeder. Her paa Lolland-Falster har ikke faa af disse unge præster søgt hurtigt bort. Fra embeder, der normalt var slutembeder, er siden 1920 sket forflyttelse fra: Errindlev-O (2 gange), Fuglse-K (3 gange), Nebbelunde-S (3 gange), Østofte (3 gange), Købelev, Stokkemarke, Vesterborg, Gundslev (2 gange), Nørre Vedby, Idestrup, Karleby-H (2 gange), Skelby-G, Veggerløse.

Præstekalenterne, hvor præsterne mødtes til gensidig oplivelse, oplysning og opbyggelse, kan føres tilbage til før reformationen. De svarer til den katolske tids gilder og laug. Ordet kalente (af calendæ, den 1. i maaneden) viser det. Nogle af de ældste oplysninger her i landet derom har vi fra Lolland i statutterne for »Guds legems laug eller Søndre herreds kalent« fra 1388. De fandtes i de lollandske præsters fællesarkiv hos pastor Rogert, Nakskov († 1706) i en »knubkiste«, der ellers skulle have sin faste plads i Stokkemarke kirke. Kisten er senere forsvundet. Kalentets medlemmer var præster og adelsmænd (mest tyske), der kom til Lolland for at inddrive penge til de holstenske grever, til hvilke Lolland var pantsat. Der tales om flere kalenter, et stort og et lille og om Sct Nicolai kalente i Nørre herred.

Stiftsstatistik

	Antal km²	kirker	Fast ansatte præster Sp	Rkp	Kkp	Valgm	Kkg % Altergangsprocent 1955	1926	1942	1953	Mh	Fh
Fuglse herr	302	22	14		2		4,1	21	29	20,1	3	6
Loll.-Nr. herr	238	12	8	1	1		5,1	23	24	30	6	4
Loll.-Sdr. herr	267	16	11				4,6	18	23	25	3	10
Musse her	413	21	15				3,5	18	17	18,5	2	13
Falster Nr. herr	224	17	11				4,1	21	22	25	2	8
Falster Sdr. herr	278	15	9	2	1	1	4,4	23	20	25	1	11
	1809	104	68	3	4	1	Gnsn 4,3	Gnsn 21	Gnsn 22,5	Gnsn 24	17	52

	Menighedsraadsvalg 1953 IM	gr	soc	u p	polit	valg
Fuglse herr	14		44	64	24	1
Loll-Nr. herr	17		31	43		2
Loll-Sdr. herr	13	5	12	72		1
Musse herr	8		37	33	61	
Falster Nr. her	6	12	18	33	36	2
Falster Sdr. herr	15	11	27	49	9	2
	73	28	169	294	130	

Dette er baggrunden for de kalenter, der opstod efter reformationen. Nu holdtes de som præstekalenter, hvor degne, der var studenter, kunne være med. Enkelte fromme adelsmænd kunne ogsaa deltage. Hvert herred havde sit kalente mindst 2 gange aarligt. I den katolske tid havde der været særlige kalentehuse, nu holdtes de i kirkerne og præstegaardene, og naar en kalentebroder døde, fulgte alle brødrene ham til graven. Hvo, der forsømte dette, skulle bøde 1 tønde øl. Desuden skulle der gives 6 mark som sjælegave til kalentet og 1 daler til Kbhvns universitet. Efter mødet i kirken samledes man til gilde i præstegaarden. Og det skulle efter kgl befaling være »uden overdaadighed efter reglerne i synodalica«. Der blev sunget salmer paa latin og læst bestemte bønner. Trods alle kongelige og biskoppelige henstillinger udfoldede der sig en kolossal umaadelighed. Biskop **Jacob Madsen** beretter om et kalentegilde 1598 (dog paa Sjælland), hvor der trakteredes med eet kvæghøvede, 2 fedesvin, 7 gæs, 10 par høns, 12 snese æg, 8 fade saltmad, 5 tdr øl, 3 potter brændevin. Gildet varede 3 dage. Midlerne til disse store gilder fik man fra kalentegodset, der i katolsk tid var givet til afholdelse af sjælemesser i de gamle laug. Nogle steder var det sammenskudsgilder, hvor hver medbragte sit.

Efter skarpe paabud ophørte disse gilder og afløstes af almindelige herredskonventer.

Endnu eksisterer der dog 2 præstekalenter i Danmark, nemlig i Lollands **nørre** og **søndre herred**. Der svares en afgift paa 8 td byg fra 2 gaarde, een i hvert herred og pengene skal betales til den præst, der det aar skal være vært ved kalentet. Da en af ejerne af kalentegaardene nægtede at betale de 8 td byg, blev han ved dom kendt pligtig dertil (senere afløst, se ndf).

Den dag i dag holdes kalenterne efter de gamle kalenteregler, hvori det bl a er foreskrevet, at den kalentebroder, hos hvem kalentet holdes, skal indlede en forhandling over et gejstligt emne, hvorefter man indtager »et tarveligt maaltid«. Endelig kan det efter brødrenes vedtagelse tillades at samles om »2—3 timers samdrik«, hvorefter »hver skal forføje sig til sit, saaledes at alle er kommet hjem, inden det bliver lyst«. I vore dage er det tarvelige maaltid blevet til en middag, hvor ogsaa præstefruerne deltager, men »samdrikken« er gledet ud af programmet, bortset fra kaffedrikken. Kalente holdes en gang aarligt i september i hvert af de 2 herreder. I Nørre herred er aarsindtægten 146 kr, i Søndre herred 166 kr, hvilket udgør renten af kalentekapitalen, 3657 kr og 3800 kr. Tillige har de i fællesskab renten af 800 kr.

(Khst saml, 3. r, VI, 418 f, Rhode: Laalands hist, 1776, Nyerop: Danmarks gilder, I, 470, 512, 518, 346, Danske magazin, III, 264, Rørdam: Danmarks kirkelove, II, 59, E. Qvistgaard i Loll-F aarb, 1941, 125 f.)

Ved siden af de gamle kalenter har der ogsaa været **stiftskonventer**. Det første hed »Konventet for Loll-F stift« eller »Det almindelige konvent« og stiftedes omtrent samtidigt med Kbhvns præstekonvent og Roskilde konvent i 1840'erne paa stænderforsamlingernes tid, da man alle vegne følte trang til at danne organisationer. Det eksisterede endnu 1848, men saa hører man ikke mere derom. Det andet stiftskonvent oprettedes 1897 paa biskop Sthyrs initiativ. Det var nærmest et stiftsudvalg, bestaaende af præster og lægfolk, og skulle under biskoppens forsæde bestaa af stiftets 4 provster, 8 præster, valgt af stiftets præster, samt stiftsprovsten, samt lige saa mange lægmænd, som der var gejstlige. Meningen var ikke at indsmugle en slags kirkeforfatning, men at samle til fællesskab. 1899 udtalte konventet sig om den store arbejdsstrid, da en kreds af arbejdsgivere ønskede at konventet skulle fastslaa, at det ville være en ulykke for arbejderstanden, hvis den »fuldt blev socialismens bytte«. Men det lykkedes ikke at fremskaffe en saadan udtalelse, da man ikke mente, at det var kirkens sag at dømme her. 1903 synes dette stiftskonvent at være afgaaet ved døden. — Det 3. stiftskonvent stiftedes 1909 paa forslag af pastor Liisberg, Rødby, som et stifts-præste-familie-konvent. Liisberg, Bachevold og Nørgaard, Bandholm, var dets første udvalg, og ved dets første møde i Maribo holdt biskop Wegener et vægtigt foredrag om vækkelse og dens betydning for kristenlivet. Konventet har til dato holdt et aarligt møde i Maribo med 2 foredrag og forhandling om teologiske eller praktisk-kirkelige emner. Een gang har konventet udsendt en officiel udtalelse, nemlig 1917 om afløsningen af arvefæsteafgift. Pastor Liisberg var fmd til 1918, saa pastor **Plum**, Gundslev, derefter provst **O. Degenkolv**, Aastrup, i mange aar, nu sognepræst **G. Søndergaard**, Vesterborg.

Der har ogsaa været **herredskonventer**, Musse herreds konvent fejrede 100 aars fest 1944; der er et IMs og et grundtvigsk konvent. 1919—39 var der paa Falster et **»Sct Eulalia konvent«**, stiftet Sct Eulalia dag, 12. februar, paa initiativ af pastor B. Balslev, Nr Ørslev, og med præsterne Plum, Grell, Sadolin, Degenkolv, Therchildsen, M. P. Schmidt og godsforvalter Valentiner, Corselitze, alle med fruer, som medlemmer. Senere kom præsterne Fog-Petersen, Emborg, Warring, Høyberg, Dreiøe og Jersin ogsaa med. Konventet førte en frugtbar tilværelse til gensidig opmuntring og oplysning. Dette konvent tog 1924 initiativ til afholdelse af det aarlige stiftsmøde i Nykøbing, der holdtes til 1930. Et lille konvent, **»Sct. Mortenslauget«** bestod paa Falster 1932—44 og afløstes 1946 af **»Sct Sørens lauget«**, et arbejdsfællesskab, hvor man studerer større videnskabelige værker og drøfter dem. — Fra biskop Ammundsens tid har stiftets præster været samlet til 2 dages møder, først paa Søllested højskole, senere i bispegaarden.

Menighedsraadene paa Lolland-Falster har deres særpræg derved, at de her er forholdsvis mere po-

litisk prægede end i andre stifter. Da menighedsraadene oprettedes 1903, kan man ikke sige, at de var særligt velkomne alle steder. Pastor Skovgaard, Kettinge, der af professor Harald Høffding blev kaldt »Danmarks klogeste præst«, skrev i menighedsraadsprotokollen, da man skulle vælge medlemmer til det kirkelige udvalg: »Man maa have kandidater, der har aabent øje for de farer for nedgang i præsternes moralske niveau, som kan befrygtes at blive følgen af menighedsraadenes valg af præster, naar der ikke sørges for garantier.« Alle erklærede sig enig heri. — Der har ikke været større interesse; mange steder har der ikke været valg, og ved valg afgives der ofte kun faa stemmer. 1949 var der fredsvalg i 59 af 68 sogne. 25 pct er valgt af soc (15 pct i det øvrige land). Ved det første valg viste et uventet antal sig at stemme grundtvigsk, saa biskop Fr. Nielsen sagde: »Lolland vaagnede og opdagede, at det var grundtvigsk«. I mange tilfælde skyldes denne stemmeafgivning nok blot, at man ville vise, at man ikke var missionsk. Senere er de fleste opgivet som u p. — Stærkest kommer partimodsætningerne frem ved bispevalg, bortset fra bispevalget under krigen 1942, da dr **Plum** valgtes som fælles kandidat. Indførelsen af menighedsraad og indførelse af lønklassesystemet, som forvandlede mange af de store embeder til begynderembeder, har bevirket store forandringer. Mange praktiske opgaver har menighedsraadene haft at løse, mange kirker, præstegaarde og kirkegaarde og præstegaardshaver er forbedret og forskønnet, og fast har menighedsraadene sat sig imod embedssammenlægninger, skønt her er mange smaa pastorater. — 1920 stiftedes **Lolland-Falsters menighedsraadsforening** med pastor **Widding**, Toreby, som fmd. 1923 blev **Fog-Petersen**, Vaalse, fmd, 1928 blev provst **O. Degenkolv** fmd, senere pastor **Vimtrup**, nu: sognepræst **H. Skjøt-Pedersen**, Kettinge. Om menighedsraadenes sammenhæng 1953, se omstaaende statistik.

Biskopper

(Se iøvrigt s 20 f)

6. 13. febr 1849–26. april 54 (kirke- og undervisningsminister 48): Dr **D. G. Monrad**, se ndf.

7. 6. okt 1854–11. juni 56 (sp Taarnby 21. juli 50): **Jørgen Hiort Lautrup**, * 28. marts 98 Kbhvn. Forældre: Bogholder i den kgl alm enkekasse, kclrd Christian Nicolai L og Dorothea Cathrine Knoph. Stud priv 15, c juli 24 (egr), manud, alumne Borchs koll, sp Køng, Sjæll 2. juni 30, provst Hammer-Tyberg herr 11. sept 38, sp Hammer-Lundby 30. juli 39, r af Dbg 43, † 11. juni 56. ~ 23. juni 31 Sophie Cathrine (Cathinka) Testman, * 8. febr 08 Kbhvn, † 4. april 02. Forældre: Kmmrd, toldkasserer paa Sct Croix Johan Christopher T og Sophie Amalie Omsted.

Medl Østifternes stænderforening 46 (suppleant for biskop Mynster).

Udg som kandidat en række latinske kollegiedisputatser samt 33: Prædikener, holdt i Køng kirke, 36: Lejlighedstaler. Efter hans død udkom 57: Betragtninger over erindring, gjenkendelse og gjenforening efter døden, 58: Gravtaler.

Biskop L voksede op i et velhavende hjem, hvor han havde rig lejlighed til at tilegne sig human og selskabelig dannelse. Faderen mistede kort efter 1815 sin formue, og sønnen maatte leve under beskedne kaar. Han fandt sig dog godt tilrette dermed og tog en smuk embedseksamen. Han var en søgt manuduktør, og hans kollegiedisputatser er værdifulde. Han havde en medfødt forkærlighed for stille tankearbejde, og dette i forbindelse med hans solide kundskaber vakte forventning om, at han skulle blive teologisk forfatter. Men præstegerningen kom til at tage hans tid og hele interesse. Han var ualmindelig punktlig m h t det administrative, og den aandelige side af præstegerningen røgtede han med nidkærhed. Under koleraepidemien viste han i Taarnby stor opofrelse. Mest interesserede prædikegerningen ham, og selvom hans foredrag kunne være ubehageligt, vandt han et navn som prædikant. Hans udgivne prædikener viser paavirkning fra Mynster baade i deres helhedsbetragtning, i stil og argumentation. De vidner mere om et blidt, fint stemt temperament end om kraft og karakter. Han er præget af vemod og eftertanke. Hans mest personlige skrift udkom efter hans død: »Betragtninger over erindring« osv, halvt en opbyggelsesbog, halvt filosofiske betragtninger, hvori han efter tabet af sin eneste datter 1844 mere og mere fordybede sig. Efter sin ven C. E. Scharlings dom søgte han mere at hæve sin menighed op til sig end at stige ned til den. Derfor blev hans forkyndelse ikke populær. Det var under vanskelige forhold, han kom hertil efter Monrads afsked (se s 26). Han blev syg under en visitats, som han maatte afbryde, og døde i Nykøbing bispegaard.

DBL XIV, 171 (Bj. Kornerup), N. M. Plum i Prf bl, 1954, s 566, C. E. Scharling i indledn t Lautrups betragtninger, 1857, samme i sine teol afh 1880, s 9, 39, 105, Khst saml, 3 r, III, 439 f, Biskop G. P. Brammers ungdomsliv (v J. Kok), 1884, s 172 f, Mynsters visitatsbøger, O. C. Molbech: Chr. og C. K. F. Molbech, 1908, s 194, Personalhist tidsskr, 9. r, IV, 115 f, Præstehist saml, I, 1933, s 128, Loll-F stift i 150 aar, s 132 f.

8. 22. sept 1856–30. jan 71 (biskop over Aalborg stift 16. nov 51): **Severin Claudius Wilken Bindesbøll**, * 16. febr 98 Ledøje. Forældre: Sp i Ledøje-S Jens B, † 30, og Karen Johanne Hornemann af V Skerning-U. Stud Rosk 16, c april 21 (egr), alumne Borchs koll, notar teolembedseks, studierejse til Tyskland og Østrig 32–34, religionslærer Brgdsk 25–38, sp Nakskov-B 3. nov 38, r af Dbg 50, KII 52, Dbm 62, † 30. jan 71. ~ 8. sept 43 Anna Caroline Løwensøn, * 16. nov 13 Kbhvn, † 29. april 99, legitimeret dt af grev Carl Valdemar Danneskiold-Løvendal (hun fik 1823 adelige rettigheder og ret til navnet L). – Kusine ~ Leth, Horne, Fyn. Stamt 14.

Medl af de erfarne mænds raad 48 (som ikke traadte sammen), gejstligt medl af stænderforsamlingen i Roskilde 48, landstingsmd Maribo 66—69, medl af kirkekomm 68.

Foruden kollegiedisputatser og beskrivelser fra sin studierejse (Medd om og fra udlandet, 41), skrev B væs recensioner. Efter hans død udkom (ved D. G. Monrad og Kofoed-Hansen) hans Tanker til eftertanke over søndags- og festevangelier 73 (2. opl 75). Om denne bogs flittige brug og betydning i stiftet, se s 26.

Opdragelsen i Ledøje præstegaard var bestemt af engelsk aand. Faderen ville vække børnenes sans for det danske samfunds anliggender og derigennem give dem »common spirit«. Baade i Bs forkyndelse og i hans politiske virksomhed spores denne formaalsbestemte opdragelse. En øjensygdom tvang ham til at opgive stillingen som notar ved teol embedseksamen. Han var en dygtig teolog, og havde vist egentlig tænkt sig en akademisk løbebane; hans rejsebeskrivelse er livlig og viser en kultiveret og opmærksom iagttager. Meget glad var han for sin gerning som religionslærer ved Brgdssk. Som præst var han præget af mildhed og nidkærhed (i Nakskov var han meget paaskønnet), men som politiker fik han ikke større indflydelse. Sin særlige begavelse havde han som en tænksom og stille forkynder, præget af aaben sans for menneskelivets værdier. Han stod paa Mynsters linje, hvilket ses i hans »Tanker til eftertanke«, der vel ikke har Mynsters systematiske kraft, men til gengæld viser større evne til i et kort udtryk og med ædel enfold at pointere en enkelt side af livsvisdommen. Da Grundtvig fremsatte den opfattelse, at skriften skulle bedømmes efter og underordnes trosbekendelsen, og der i 1830'erne opstod en heftig strid mellem skrifteologerne og den grundtvigske anskuelses mænd, indtog B en mæglende holdning, han holdt paa, at der i udtryksformen maatte være forskel paa skrift og bekendelse, men med hensyn til indholdet maatte der mellem dem begge være en enhed, som B formulerede saaledes: »Der maa intet findes i trosbekendelsen, uden hvad der findes i skriften. Men vel kan der i skriften findes meget, som ikke behøver at optages i trosbekendelsen, alt nemlig, som ikke hører til det væsentlige i kristendommen.« Han var en ædel skikkelse. Som biskop en flittig visitator, men han kørte hurtigt træt i det store vanskelige Aalborg stift og kom hertil og blev meget anset. B. døde, staaende ved sin skrivepult i bispegaarden. Han var den første biskop, der blev begravet i Nykøbing, hvor hans gravmæle staar ved siden af D. G. Monrads.

DBL III, s 82 f (M. Neiiendam) utrykt vita i Ordinationsprotokollen, Nyk F, Bispeprogram 1852, J. P. Mynster: Kirkelige lejlighedstaler I, 1849, 439 f, V. Ammundsen: Søren Kierkegaards ungdom, 1912, 76 f, P. P. Jørgensen: H. P. Kofoed-Hansen, 1920, 585, KLfN I, 320, N. M. Plum i Prf bl 1954, s 566, Loll-F st i 150 aar, s 138 f, P. G. Lindhardt i Aalborg stifts festskrift, 1954, s 20.

9. 25. febr 1871–28. marts 87 (biskop her 49–54, sp Brøndbyvester-Ø 2. juli 69): Dr phil et theol **Ditlev Gothard Monrad,** * 24. nov 11 Kbhvn. Forældre: Fuldm i rentekammeret, sen foged i Salten Otto Sommer M og Charl. Fr. Riis. Elev Vordingborg lærde skole 26–27. Stud priv 30, alumne Borchs koll 8. april 35, cand juli 36 (egr), havde udm til alle sine eksaminer, mag (De formis quiescentibus linguarum semiticarum commentationis pars prior) 15. sept 38 (dr phil 10. maj 54), studierejse til udl m Brochmannske og Hopnerske rejsestipend 38–39, sp V Ulslev 2. marts 46 (efter indst af lensgreve Knuth), minister for kirke- og undervisningsvæsenet 24. marts–15. nov 48, biskop over Loll-F 13. febr 49, r af Dbg 50, afsk som biskop uden ansøgn, men i naade og med pension 26. april 54, ejer af lyst- og avlsgaarden Hummeltofte v Frederiksdal 8. maj 54, Dbm 29. dec 54, kst overdirektør for borger- og almueskolevæsenet i Danmark samt chef for 3. departement under ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet 1. april 55, fast ansat 1. dec 55, medl af rigsraadet (valgt af folketinget) 8. jan 56, midlertidig direktør for de samlede ministerier for kirke- og undervisningsvæsenet 31. aug 58, fmd for kunstakademiets udstillingskomité 58, ord medl af akademiet 6. dec 58, K II 59, minister for kirke- og undervisningsvæsenet 6. maj–2. dec 59, rejste straks derefter til Paris, men vendte hjem 16. febr 60, minister for kirke- og undervisningsvæsenet i kongeriget Danmark og tillige midlertidig indenrigsminister for kongeriget 24. febr 60, afsk som indenrigsminister 15. sept 61, udarb udkast til en kirkeforfatning 59, forslag til lov om landsbykirkernes vedligeholdelse og kirkesyn 59, om oprettelse af menighedsraad 60, om forandr i gejstliges lønningsmaade 60, om kirke- og præstegaardssyn 60, om forandr i fæstelovgivningen 60, om de gejstliges faste lønning 60, afsk som kirke og undervisningsminister 31. dec 63, konseilspræsident og finansminister tillige minister ad interim for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg samt til 8. jan 64 udenrigsminister, ledsagede kongen paa en rejse til hæren i Slesvig febr 64, medl af rigsraadets folketing (for Maribo amts 4. kr) 4. marts 64 (genv 30. maj 65), tillige ad interim minister for kirke- og undervisningsvæsenet 24. marts 64, SK 8. april 64, afsk som minister 11. juli 64, nedlagde 7. nov 65 sit folketingsmandat, solgte Hummeltofte, forlod 30. nov med tilladelse til at nyde sin pension i udlandet Danmark og rejste med familie over England til Ny Zealand, ank til Port Nelson 24. marts 66, købte landejendom, men vendte i slutningen af april 69 tilbage til Danmark, dr theol h c 79 ved universitetets 400 aars fest, † 28. marts 87. ~[1] 1. maj 40 i Sct Petri kirke i Kbhvn Emilie Nathalie Lütthans, * 21. juli 15 Kbhvn, † 9. sept 71 i Nykøbing F. Forældre: Oberstløjtn i brandkorpset, murermester Johann Heinrich L og Louise Dor. Borger. ~[2] 16. febr 75 i Vor Frelsers k, Chrhavn, Emmy Vilhelmine Elise Hage, f Tutein, * 4. okt 32 Marienborg, † 24. jan 94 Frederiksberg. Forældre: Hofjægermester, rigsdagsmand etc, cand jur Peter Adolf T til Marienborg og Anna Eckardt. (~[1] 24. juni 56 i Damsholte med byfoged og byskriver i Stege samt herredsfoged i Møns herr, medl af folketinget etc Edv. Phil. Hother Hage, † 9. febr 73). – 1. hustrus søster ~ digteren Christian Winther. – Stamt 58.

Medudg af Fædrelandet 1. april 40—1. juli 41, medstifter og medbestyrer af Studentersamfundet 40, borgerskab s grundejerf i Kbhvn 17. febr 41, borgerrepræsentant 17. marts 41 (genvalgt 29. jan 45), medbestyrer af trykkefrihedsselskabet 31. marts 41, medl af direktionen f borger- og almueskolevæsenet 42 (genvalgt 5. febr 46), studierejse til udlandet f nøje at gøre sig bekendt m skolevæsenet i det protestantiske Europa, red af Dansk folkeblad 43—46, folketingsmand f Maribo amts 4. valgkr (Nykøbing) 4. dec 49 (genvalgt 4. aug 52 og 26. febr 53, men stillsig ikke 27. maj 53 efter tingets 2. opløsning), atter folketingsmd 11. okt 53 (v suppleringsv)—7. nov 65

(da han nedlagde sit mandat), en af folketingets viceformænd 53—58, stænderdep f Kbhvn 23. dec 46, medl af de erfarne mænds (aldrig sammenkaldte) forsaml, folketingsmd (Middelfart) 81—86.

Udg 39—42: Flyvende blade (kom under censur); har foruden enkelte særlig trykte digte (f eks Hilsen til Schleiermacher 33), skr digte og art i Kbhvns flyvende post, Kjøbenhavnsposten, Maanedsskr f litteratur, Poet. Læsebog f børn og barnlige sjæle, Fædrelandet, Lolland-Falsters stiftstid, tale ved Georg Aagaards bisættelse samt udg 44: Om skolevæsenets ordning i flere store protestant stæder, 44: Nogle bemærk om det skandinav selsk, 44: Gjengangeren, 45: Et overblik over den sidste svenske rigsdag, 46: Den rhinske landdag og den franske ret, 52: Betænkning over Roskilde Convents Psalmebog, 54: Evang-chr Psalmebog, et forslag, 54: Afskedspræ-diken holden i Nyk den 31. maj 1854, 54: Prædiken, holden i Kbhvn 5. søndag efter trin 1854, 69—71: Polit afhandl I—III, 70: Om polit drømmerier, 70: Gamle New Zealand, 72: Den frie tanke og dr Brandes forelæsn, 72: Om den paatænkte reform i almueskolevæsenet, 73: Skoleloven og folketinget, 73: Nogle bemærkninger vedr trosbekjendelsen, 74—78: Polit breve (delvis i 2. opl 82, 74: Om slaget ved katekismen, 75: Den første kamp om d apostol trosbekendelses oprindelse, 78: Prædikener (3 opl), 79: Tro, daab, gerning, tilgivelse, 81: Fra bønnens verden (7 opl), 83: Den femte bøn og dens liv i kirken indt Luther, 84: Tale over geheime-etr Carl Emil Fenger, 86: Et bidrag til den apostoliske trosbekendelses hist, 87: Ordinationstaler og prædikener.

Paa Ny Zealand efterlod M sig en samling værdifulde raderinger og kobberstik, ialt 596, i taknemmelighed mod den gæstfrihed han havde mødt. »Sir,« skrev han til koloni-ministeren den 8. jan 1869, »jeg har den glæde at kunne tilbyde koloniens museum en lille samling raderinger og kobberstik, idet jeg haaber, den vil blive vel modtaget og forsvarlig opbevaret. Deres ærbødige tjener D. G. Monrad.«

I saadanne beskedne vendinger overdrog biskop Monrad en kunstsamling til denne nation i svøb — længe før den var parat til at modtage en saadan gave. — Længe var denne gave glemt. Men den blev udstillet 1937 og 1956 i Wellington og kom til fuld ære. Omtalt i det engelske kunst-tidskrift »Studio«, jvf Berl tid 26. juni 1956.

Da der foreligger en saa umaadelig stor og let tilgængelig litteratur om biskop Monrad (3 doktordisputatser m v), skal der her ikke gives noget samlet karakteristik.

Efter dr theol *Sv. Hauge:* »D. G. Monrad som religiøs personlighed« (1944) s 87 f, s 158 f, skal her kun omtales Ms bispetid, idet der iøvrigt henvises til nærv værk bd I om M som politiker og til omtalen her s 26–27.

Monrads bispetid 1849–54

Endnu medens M var ivrigt optaget af kampen for den nye forfatning, var han blevet udnævnt til biskop over Lolland-Falsters stift. Udnævnelsen kom overraskende for mange og fremkaldte ogsaa stærk kritik. Det var Monrads efterfølger som kultusminister, *J. N. Madvig,* der kom til at kontrasignere hans udnævnelse. Madvig havde ikke selv ønsket Monrad til denne post som biskop. I sine livserindringer siger han, at han for sin del havde ønsket, at »den begavede mand havde oppebiet en anden lejlighed«, men han følte sig bundet af, at ministeriets chef, grev *A. W. Moltke,* som ogsaa havde været konseilspræsident i martsministeriet, havde givet Monrad tilsagn om bispestillingen paa Lolland-Falster. – Kritikken kom frem ikke blot i blade som »Kjøbenhavnsposten« og »Flyveposten«, der skrev henholdsvis, at Monrad havde benyttet sin ministerpost til at opnaa en stilling, han ellers ikke ville have opnaaet, og det var klart, at han ikke havde anden kvalifikation til embedet, end at han havde været minister, »Flyveposten« 1849, nr 43. Ogsaa fra rent kirkelig side kom der en stærk kritik. Saaledes skrev den grundtvigske præst *P. A. Fenger,* Dansk kirketidende, IV, 1849, sp 393 ff (den gang i Slotsbjergby): »Ak, i hvilken fortrykt, ja, fornedret tilstand maa ikke kirken befindes iblandt os, naar det er kommet saa vidt, at dens højeste embede bliver en slags pensionsanstalt eller gives hen som løn for aftrædende statstjenere?!... At han (Monrad) selv saa snart kunne attraae en biskops embede, og at det, naar han var ubeskeden nok til attraae det, blev ham givet, det anseer jeg for et af de sørgelige tidens tegn.«

Til trods for den stærke kritik varede det imidlertid ikke saa længe, før Monrad gennem sin tilsynsgerning i kirke og skole havde skabt en saadan respekt for sit arbejde, at næppe nogen kunne være i tvivl om hans kvalifikationer til denne post. Der var kun gaaet et aars tid, siden han havde forladt sin præstegerning i det samme stift. I de 1½ aar, han havde virket som præst, havde mange af hans embedsbrødre lært at respektere ham paa grund af den alvor og dygtighed, hvormed han havde taget sin gerning op. I de godt 5 aar, det første afsnit af hans virksomhed som biskop kom til at omfatte, fik han ganske naturligt i langt større udstrækning lejlighed til at gøre en indsats, som bragte ham i kontakt med stiftets befolkning. Men han følte det utvivlsomt som en hjælp, at han kom til det stift, hvor han selv havde været præst. Det fremgaar ogsaa af det hyrdebrev, han ved tiltrædelsen af sit embede sendte ud gennem provsterne til stiftets gejstlighed. Det lyder saaledes: »Da jeg i dag overtager det mig betroede embede at være biskop over dette stift, saa maa det være tilladt at sende Deres Højærværdighed og samtlige præster i Deres provsti min broderlige hilsen og min inderlige begæring om, at De vil imødekomme mig med tillid og velvilje og forene Deres bøn til Gud med min, at han naadigen vil velsigne vor samvirken, at den maa bære frugter, der er ham velbehagelige. Det er rige og store opgaver, som tiden medfører ogsaa i vort fædreland; jo mere de verdslige baand, der hidtil havde omsluttet kirken, løsnes, jo nødvendigere er det, at nidkærlighed erstatter lovens tvang; jo mere gennemgribende den omdannelse er, som kirken imødeser, et desto kraftigere liv udfordres der, for at den ej skal sygne; jo mere gærende og bevæget tiden er, des fastere og alvorligere maa kirken fremtræde.

Er det derfor end ikke uden bekymring, at jeg overtager et kald, der til enhver tid, men dobbelt i vore dage, er ansvarsfuldt, saa kan denne bekymring dog ikke borttage den dybe fortrøstning til Ham, der ikke forgæves paakaldes, ikkun mit haab er, at jeg her, hvor jeg i min tidligere virksomhed har funden saa megen velvilje, maa i mine bestræbelser finde en venlig imødekommen og en kraftig understøttelse.«

Det viste sig snart, at Monrad tog bispegerningen paa en helt anden maade end sin forgænger, Peter Christian Stenersen Gad. Gennem sit giftermaal med stiftsprovst H. G. Clausens datter var Gad nær forbundet med den

kreds, hvor en rationalistisk kristendomsopfattelse var herskende, og han hørte ogsaa selv aandelig talt hjemme inden for denne retning. Han havde ikke evnet at øve nogen egentlig aandelig indsats som tilsynsmand, og han var tilmed kommet i strid med den bekendte grundtvigske præst J. C. Lindberg, som i 1844 var blevet præst i Lolland-Falsters stift. Monrad derimod tog ikke blot med energi fat paa den del af bispegerningen, som bestod i at overvaage, at præster og lærere røgtede deres embedsgerning med samvittighedsfuldhed, men søgte tillige gennem sine talrige visitatser i kirke og skole at øve en aandelig indsats. Det lykkedes ham ogsaa i stor udstrækning. For adskillige kom han nok til at staa som en ofte streng visitator, der stillede store krav baade til præster og til lærere. Han kunne ogsaa være lunefuld og var ikke altid i besiddelse af den ligevægt, som var ønskelig for en kirkens og skolens tilsynsmand. De mange anekdoter, der hurtigt dannede sig om ham (se Freudendal: 200 smaatræk om biskop M), deres paalidelighed ufortalt, er et vidnesbyrd om, hvordan han blev bedømt i adskillige tilfælde. Men det er alligevel et skævt billede, disse anekdoter giver. Hvis man læser hans beretninger om visitatserne, faar man et andet billede af ham end det, disse anekdoter ofte giver. Vel ser man, at han godt kunne optræde med strenghed, hvor der forelaa pligtforsømmelse, og derfor har der nok været steder, hvor man med ikke ringe spænding afventede hans visitatser. Men de udtalelser, beretningerne indeholder om præsterne, giver kun sjældent udtryk for strenge domme, hverken over præsternes prædikener eller over deres arbejde i det hele taget – tværtimod, man kan overraskes over mildheden i bedømmelsen, sammenlignet med det billede af strenghed, som anekdoterne ofte giver. – Monrad kunne lægge megen vægt paa det *formelle* i en prædiken. Ofte bemærker han saaledes, om foredraget var »reent« eller »ikke reent«. Men endnu mere lagde han vægt paa det *reelle*. Det uægte og deklamatoriske havde han et skarpt øre for. Han ønskede ikke, at der, som han et sted bemærkede, blev anvendt for megen kunst i foredraget, hvorimod han satte pris paa, at der blev talt jævnt og naturligt. Karakteristisk er det, at han med særlig interesse lagde mærke til, om en prædiken blev holdt med varme, med ægte følelse, saa den gav vidnesbyrd om, at der stod en mand med overbevisning bag ved ordene. Kunne han tillige konstatere, at der var gaaet et ærligt arbejde forud for prædikenen, var han rede til at bære over med forskellige mangler og kunne alligevel godt kalde det en »opbyggelig« tale. Selv om han maatte sige om en præst, at han ikke kunne anse ham for en begavet prædikant, kunne han dog godt tilføje, at der var faa, om hvem man med større sikkerhed kunne sige, at han ville blive en god og tro ven og sjælesørger for sin menighed.

Monrads visitatser vakte stor interesse overalt i stiftet. Det skyldtes sikkert i første række hans prædikener. Alle vegne, hvor han kom for at holde visitats, strømmede folk til for at høre ham prædike. »Saadan som han taler, taler kun faa, ja, vi kunne sige slet ingen,« hedder det i et samtidigt vidnesbyrd ... »vi tør nok sige, at de allerfleste gik opbyggede og berigede hjem, medens vist flere blev saaledes grebne, at de vanskeligere siden glemte bispens greb, thi det Guds ord paa hans tunge, saa enfoldigt og simpelt det end var, trængte sig sandeligen mangen en gang ind til marv og ben, ind i det menneskelige hjertes lønkroge og aabenbarede hjerternes skjulte raad og idrætter.«

Aftenen før en kirkevisitats fik Monrad meddelelse om, hvilken tekst og hvilket tema præsten ville benytte ved sin prædiken næste dag. Saa prædikede han selv over samme tekst, blot med et andet tema – næppe altid lige opmuntrende for stedets præst paa grund af den sammenligning, det gav anledning til. Katekisationen med de unge lagde Monrad ogsaa stor vægt paa. De tre sidste aars konfirmander var tilsagt til at give møde, det yngste hold skulle staa øverst oppe ved koret. Skudsmaalsbøgerne skulle medbringes, da de havde paategning om, hvorvidt ejermanden havde været til alters. Saa skulle de unge læse et stykke i deres Nye Testamente, da Monrad gerne ville prøve deres læsefærdighed, som han ikke altid fandt tilfredsstillende; i en indberetning til ministeriet hævdede han, at kun omtrent en fjerdedel af befolkningen beholdt læsefærdigheden, og at den næsten aldeles gik tabt for de tre fjerdedel. Ved selve katekisationen fik han god lejlighed til at konstatere, hvordan det stod til med ungdommens kristelige oplysning. Det var ham en glæde, naar den viste sig at være tilfredsstillende, fordi »præsterne med omhyggelighed vaagede over ungdommens oplærelse«. Men adskillige steder maatte han sige, at der røbedes saadanne mangler, at han ansaa det nødvendigt for præsten at stille strengere fordringer ved konfirmationsforberedelsen.

Ogsaa Monrads skolevisitatser var et betydningsfuldt led i hans bispegerning. Han havde jo fra sin første manddomstid haft stor interesse for skolens arbejde. Det fornægtede sig heller ikke nu, da han var blevet tilsynsmand. I løbet af et aar, hvor han endda tog ivrigt del i det politiske liv (1852–53), foretog han 52 skolevisitatser. Det gav ham mulighed for at faa et omfattende kendskab til skolevæsenets tilstand. Han gav forud nøje besked om, hvordan en visitats skulle forme sig i skolen. Læreren skulle selv indlede med bøn, hvis det var hans skik at begynde den daglige undervisning paa denne maade; i modsat fald skulle der blot synges et salmevers. Derpaa skulle katekisationen i øverste klasse begynde, ledet af læreren over et af ham selv valgt tema. En skriftlig disposition skulle være udarbejdet forud og en afskrift tilstillet biskoppen ved hans ankomst til præstegaarden. I nederste klasse skulle læreren selv fortælle børnene en bibelsk historie efter eget valg og derefter eksaminere børnene i den. Naar læreren var færdig, katekiserede Monrad i reglen selv med børnene. – Det var naturligvis ikke blot religionsundervisningens tilstand, han prøvede, men ogsaa de andre fag blev der eksamineret i. For at fremme samarbejdet mellem sine egne og provsternes skolevisitatser, meddelte han provsterne en afskrift af de bemærkninger, han

selv gjorde paa sine visitatser, og anmodede til gengæld provsterne om at meddele ham deres iagttagelser. Mente han, at manglende pligtopfyldelse var grunden til undervisningens daarlige tilstand, kunne han give en saadan lærer en alvorlig paamindelse om »at samle al sin kraft«. Men han var ogsaa rede til at tage hensyn til de undskyldende momenter, f eks, at skolens børneantal var for stort til, at en enkelt lærer kunne naa et tilfredsstillende resultat i undervisningen. Saa arbejdede han paa at faa skolen udvidet, idet han holdt paa, at der burde være større skoler med flere lærere, da man derved bedre kunne samle børn paa samme udviklingstrin i een klasse, fordele fagene mellem lærerne efter deres anlæg og tillige fremkalde en gavnlig kappestrid imellem dem indbyrdes. – Lærerne mærkede snart, at de i Monrad havde en tilsynsmand, som interesserede sig baade for deres gerning og for dem selv. Traf han en dygtig lærer, gjorde han, hvad han kunne, for at beholde ham i stiftet. Skønt det paa den tid ikke var ualmindeligt, at teologer søgte ind i lærergerningen, kunne han godt i anledning af ledighed i et stort lærerembede udtale, at det ville virke nedtrykkende paa lærerstanden, hvis en teologisk kandidat blev kaldet til et af de bedste lærerembeder i stiftet, hvorfor han havde betænkelighed ved at udnævne en præst, som ellers var paa tale, dertil.

Som et eksempel paa den opmærksomhed, hvormed Monrad i sin embedsgerning fulgte religionsundervisning, og hvad man derudfra kunne slutte om den religiøse tilstand i stiftet, kan anføres følgende fra en indberetning, som han i 1853 indsendte til ministeriet: »Religionsundervisningen i ældste klasse fandt jeg i det hele at svare til de forventninger, man tør gøre sig i følge den seminaristiske dannelse. Derimod forekommer religionsundervisningen i nederste klasse mig at staa noget tilbage. Det er kun faa lærere, der forstaar med liv og varme at fortælle en historie for børnene, og der lægger sig her en mangel for dagen ved den undervisning, lærerne har modtaget paa seminarierne. Hvorvidt nogen forandring til det bedre i den senere tid er foregaaet, ser jeg mig ikke i stand til at bedømme. Jeg er desværre nødt til ogsaa her at gøre opmærksom paa en erfaring, der aflægger et ingenlunde glædeligt vidnesbyrd om familielivets religiøse tilstand. I nederste klasse har jeg nemlig jævnligt samtalt med de smaabørn, der vare lige optagne i skolen, og jeg har da ofte forefundet en saadan uvidenhed, at det var kendeligt, at der ikke af forældrene var bleven talt med dem om Gud og deres Frelser. Hvor jeg har forefundet en saadan tilstand, har jeg ikke undladt i kirken at henlede menighedens opmærksomhed herpaa.«

Det var heller ikke alene religiøs uvidenhed og ligegyldighed, der kunne give en kirkens og skolens tilsynsmand anledning til alvorlige tanker. I Monrads bispetid truedes det kirkelige liv i stiftet meget af den kraftige agitation, som *mormonerne* udfoldede. Det var især under sine visitatser i begyndelsen af 1853, at Monrad iagttog, hvordan mormonernes paagaaende arbejde bragte uro i adskillige sogne og medførte, at en del sluttede sig til deres sekt, ja, udvandrede til Saltsøstaden (om mormonerne cf L. Koch: Den danske kirkes hist 1817–54, s 246, Helveg: Den danske kirkes hist efter reformationen II², s 730 f). Det var ham klart, at kirken her stod over for en alvorlig fare, som man maatte søge at afværge. Med paaskønnelse konstaterede han, at en af præsterne, hos hvem han havde holdt visitats, »med stor kraft og meget held« *(Lütken,* Karleby-H) havde imødegaaet mormonernes virksomhed ved hver 14. dag at holde samtale med menighedens medlemmer for at retlede dem med hensyn til mormonernes lærdomme. Det havde vist sig, at disse samtaler havde været »et kraftig middel til at sprede forskellige vildfarelser«, der ellers beredte mormonerne indgang. Monrad indsaa imidlertid nødvendigheden af en mere samlet indskriden. Han sendte da provsterne en skrivelse, hvori han anmodede om at faa tilstillet beretninger fra alle sognepræsterne om den bevægelse, mormonerne havde fremkaldt i stiftet. Han gjorde opmærksom paa forskellige punkter, der efter hans mening særlig maatte komme i betragtning: »Oplysning om de mennesker, der har arbejdet paa at forskaffe deres samfund tilhængere her i stiftet, om den maade, hvorpaa de har søgt at virke, navnlig om de forestillinger, hvorved de har skaffet sig indgang; angivelse af det antal personer, som er gaaet over til mormonerne, saavidt muligt oplysninger om disse personers sjælelige tilstand, samt om de motiver, der maa antages at have foranlediget deres udtrædelse af folkekirken; beretning om, hvor mange der ere traadte tilbage i folkekirken, om hvad der maa antages at have bevæget dem dertil; om hvor mange, der har forladt sognet; om hvor mange, der er rejst til Amerika«. Endelig ønskede han en fremstilling af den maade, hvorpaa man havde modvirket mormonerne, og hvilke kirkelige forholdsregler, man havde taget over for dem, der var gaaet over til mormonerne, og over for dem, der var vendt tilbage til folkekirken.

Det ses saaledes, at det var med en alvorlig følelse af kirkens ansvar, Monrad tog denne sag op til behandling. Han fik imidlertid at mærke, at ikke alle præster skænkede sagen samme opmærksomhed. En af stiftets præster indsendte ufyldestgørende oplysninger om mormonernes virksomhed i sit sogn og undskyldte sig bl a med, at han kun kendte sagen gennem rygter. Monrad paalagde ham da snarest muligt at efterkomme de krav, som skrivelsen af 9. maj 1853 havde opstillet i anledning af mormonernes agitation, og samtidig udtalte han sin misbilligelse af, at præsten efter saa lang tids forløb kun kendte sagen gennem rygter og ikke havde forsøgt selv at skaffe sig paalidelig oplysning om, hvad der skete. Han tilføjede, at det ikke kunne tjene præsten til undskyldning, at han havde mødt vanskeligheder ved at faa forklaring af de paagældende, da han i følge loven havde ret til at kalde dem til møde hos sig og kunne paakalde amtets assistance dertil.

Da Monrad havde modtaget meddelelserne fra præsterne, lod han paa grundlag heraf udarbejde en indberetning til kultusministeriet.

Det var ikke blot begivenhederne i sit eget stift, Monrad fulgte med vaagen interesse. Al-

lerede faa maaneder efter sin tiltrædelse havde han i en skrivelse til kultusministeriet henvist til, at der hos gejstligheden viste sig et ikke ringe liv og stor tilbøjelighed til i forening at overveje kirkens og gejstlighedens anliggender. Han mente, at det bedst kunne ske i mindre konventer, fremfor i stiftskonventer, og det syntes ham berettiget, at præsterne samledes til raadslagning om fælles spørgsmaal. Som emne for en saadan drøftelse tænkte Monrad sig særlig *kirkens forfatning* og de herhen hørende spørgsmaal. Det var jo dem, han i sin korte ministertid med iver, men forgæves, havde søgt at tage op. Nu var det hans agt at samles med stiftets gejstlige for med dem at drøfte disse ting og i det hele taget, hvad der laa dem og ham selv paa hjerte.

Det blev imidlertid ikke kirkeforfatningen, men *salmebogsspørgsmaalet,* der snart blev et hovedemne for drøftelsen i de præstekonventer, som Monrad fik sat i gang i sit stift. Allerede længe i forvejen havde der været røre i salmebogssagen (jvf Helveg: Den danske kirkes hist efter reformationen II², s 660 ff; L. Koch: Den danske kirkes hist 1817–54, s 202 f; C. J. Brandt: Vore danske kirke-salmebøger, s 53 ff, og Fr. Rønning: Dansk salmesang, s 108 ff). Provinsialstænderne for Nørrejylland havde i 1840 udtalt ønsket om en ny salmebog, og sagen var blevet overdraget den kommission, som det var anordnet at afgive betænkning om udkastet til et nyt kirkeritual og en ny alterbog. Biskop Mynster havde da i 1843, som et forarbejde til kommissionens forhandlinger, udsendt sit »Udkast til et tillæg til den evangelisk-christelige psalmebog«.

Resultatet af arbejdet med salmebogsforslaget og af drøftelsen med præsterne deraf, fremlagde Monrad i foraaret 1854 i form af en hel salmebog under titlen: »Evangelisk-christelig psalmebog. Ny udgave. Et forslag af D. G. Monrad«. Fortalen er dateret 2. maj 1854. Han siger heri, at salmebogen, som han her udgiver, er udarbejdet i overensstemmelse med de i hans tidligere cirkulære til Lolland-Falsters stifts gejstlighed gjorte forslag; den er selve cirkulæret bragt i en anden form. Mange af de vink, som blev ham meddelt ved hans forhandling med præsterne om denne sag, er taget til følge, siger han, ligesom han endnu strengere end tidligere har holdt sig til den oprindelige affattelse ved alle de salmer, der ikke er blevet optaget aldeles uforandret af »Ev-chr ps«. I lighed med, hvad han havde gjort i cirkulæret, betonede han den store vigtighed, det havde at bevare den historiske sammenhæng med denne salmebog, da den var indført i det langt overvejende antal af menighederne her i landet. Derfor har han ogsaa bibeholdt den »Ev-chr ps«s inddeling af salmerne og i reglen anbragt de salmer, som var medtaget fra den, ved slutningen af de enkelte afsnit. Derved skulle det ogsaa være lettere for menigmand at finde de salmer, han i forvejen kendte.

Monrads salmebog kom til at øve indflydelse paa salmebogsspørgsmaalets løsning. Roskilde konvents forslag blev ikke godkendt af ministeriet, men sagen blev forelagt den kirkekommission, som blev nedsat 27. dec 1853 for at ordne kirkevæsenet. Kommissionen foreslog at anmode B. S. Ingemann om at foretage den endelige revision af salmebogsforslaget, hvad han ogsaa, omend ikke med større glæde, gik ind paa (C. J. Brandt: Vore danske kirkesalmebøger, s 61, Breve fra og til B. S. Ingemann, udg af V. Heise, s 479 og 482). Gennemgaar man Ingemanns revisionsbemærkninger (Ny kgl samling 42 fol; jvf B. S. I's revision af Roskilde salmebog, Ny kgl saml 2483 4°), ses det hyppigt, at han har taget hensyn til M's arbejde i salmebogsspørgsmaalet. Forskellige indlæg i dagblade og kirkelige blade havde ogsaa givet udtryk for den interesse, Monrads salmebog havde vakt. I »Ugeskrift for den evangeliske kirke« havde 5 lollandske præster givet Monrads forslag deres tilslutning og udtalt, at »det var ønskeligt, at Ingemann under det psalmebogshverv, han havde faaet, ville have sin opmærksomhed henvendt paa disse i forslag bragte psalmer.« I »Berl tid« (1854, nr. 190) blev det i en ikke signeret artikel fremhævet, at »da de grundsætninger, hvorefter Monrads psalmebog er udarbejdet, i det væsentlige stemme med dem, som i aar ere vedtagne af kirkekommissionen ved dens forslag til en revision af konventets psalmebog, og som derpaa ere blevne allerhøjst approberede, vil dette »forslag« af biskop Monrad vist nok kunne blive et nyttigt indlæg og et bidrag til sagens fremme.« – Dette viste sig ogsaa at blive tilfældet. Vel havde, som rimeligt var, eet af Monrads principper mødt modsigelse fra grundtvigsk side, nemlig ønsket om at bevare den historiske sammenhæng med »Evangelisk-christelig psalmebog«. I »Dansk kirketid« (1854, sp 845 f) blev der gjort indsigelse imod, at »Ev-chr ps« efter et halvt aarhundredes sygelige liv, hvoraf den halve tid næsten er hengaaet med at faa den forbedret, alene eller dog fortrinsvis skulle have historisk ret, der skulle forpligte os til at beholde nogen af dens omstøbninger, hvor de ere trængte ind som usurpatorer.« Der tilføjedes: »Heller ikke kunne vi dele den kanoniske frygt for »Tillægget«, der i sit tarvelige udvalg har adskillige uheldige forandringer i de optagne psalmer, som det i en ny psalmebog, hvor man vil holde sig saa nær som muligt til det oprindelige, i det mindste kunne befries fra.«

Ingemanns revisionsarbejde viser alligevel, at det blev det af Monrad hævdede synspunkt, som blev bestemmende. Som C. J. Brandt (Vore kirkesalmebøger, s 63) bemærker, faar man i det hele indtryk af, at Ingemann betragtede det som sin hovedopgave for arbejdet at bevare og styrke forbindelsen med den gængse salmebog, for at skiftet saa lidt som muligt skulle føles som et brud med den nærmeste fortid.

At Monrad lagde saa meget arbejde ind i salmebogssagen, kaster ogsaa lys ind over hans virksomhed som biskop og viser, at trods sin store politiske interesse magtede han alligevel ikke blot at fyldestgøre bispeembedets normale administrative krav, men kunne tillige tage særlige opgaver op i kirkens tjeneste. Tilmed var det netop i disse aar, at hans gerning som politiker stillede store krav til tid og kræfter. I 1849 var han ved det første rigsdagsvalg efter den nye grundlov blevet kaaret

til folketinget som repræsentant for Maribo amts 4. valgkreds (Nykøbing). Straks i den første rigsdagssamling blev han den ledende skikkelse i folketingets forenede centrum og højre (Neergaard: Under junigrundloven I, s 592). Det var forfatningsspørgsmaalet, der kaldte ham frem til saa ivrig en deltagelse i den politiske debat, og det, han kæmpede for, var, at de forandringer i junigrundloven, som en fællesforfatning nødvendigvis medførte, skulle vedtages ad grundlovsmæssig vej med rigsdagens samtykke, saaledes som grundlovens § 100 gav ret til at vente det. Paa en forespørgsel til ministeriet (i et møde den 13. febr 1852) om, hvorvidt regeringen erkendte, at den ikke havde ret til at foretage forandringer i grundloven undtagen ved at følge den i § 100 anviste vej, gav regeringen et bekræftende svar. Monrad erklærede sig tilfreds hermed og støttede derefter ministeriets forslag om ordningen af tronfølgesprøgsmaalet. Men da A. S. Ørsted i april 1853 afløste C. A. Bluhme som regeringens chef, trak Monrad sig tilbage fra sin gerning som folketingsmand. Det var almindelig bekendt, at Ørsted var modstander af den fri forfatning, og Monrad mistvivlede derfor rimeligvis om muligheden af at føre kampen for friheden igennem til sejr under de givne forhold (jvf P. Bagge: Monrads statstanker, s 56). Kun faa maaneder efter lod Monrad sig alligevel atter drage ind paa den politiske kampplads. Grunden hertil var det angreb, som A. S. Ørsted ved slutningen af sommersamlingen 1853 rettede paa friheden gennem forelæggelsen af et »Udkast til kongeriget Danmarks grundlov for dets særlige anliggender«. Uden at ville meddele noget om, hvorledes indholdet af fællesforfatningen ville blive, foreslog ministeriet en indskrænkning af junigrundloven paa en række omraader, hvor det ikke kunne siges at være paakrævet af fællesforfatningen. Det betød et brud med det af det foregaaende ministerium givne løfte om, at ændringer skulle ske ved rigsgdagens medvirken. Nu var det klart, at friheden for alvor var truet, og det kaldte Monrad frem til forsvar for den. I oktober 1853 lod han sig atter vælge til folketinget i sin gamle valgkreds – uden nogen modkandidat – og snart blev han atter som før hovedmanden i modstanden mod de reaktionære tilbøjeligheder, ministeriet repræsenterede. Det afgørende punkt i denne kamp betegnes af det forslag til en mistillidsadresse til ministeriet, som blev redigeret af Monrad i fællesskab med C. C. Hall og I. A. Hansen, og som Monrad i en stor tale (11. marts 1854) motiverede. Han kritiserede især ministeriet for dets mangel paa politisk paalidelighed og sluttede sin tale med følgende ord: »Kunne vi forsvare at undlade at gøre alt, hvad der staar i vor magt for at raade bod paa disse mulige ulemper (nemlig, at ministeriet Ørsted ikke følte sig bundet af den af ministeriet Bluhme afgivne erklæring)? Jeg mener visselig, at vi ikke kunne forsvare det, at vi ikke kunne undlade et saadant skridt som det, vi staar i begreb med at gøre. Derefter maa vi overlade til Gud, hvad der skal hænde; thi ham er det, der raader over de enkeltes som over folkenes skæbne«.

Skønt mistillidsadressen blev vedtaget med overvældende majoritet, medførte det ikke nogen forandring i regeringens standpunkt. Tværtimod syntes ministeriet med endnu større kraft at ville tage kampen op med oppositionen. Det brugte sin magt til at skride ind mod de embedsmænd, der havde været nogle af oppositionens bedste støtter. Saaledes blev C. C. Hall afskediget som generalauditør og C. C. Andræ som oberstløjtnant og lærer ved den militære højskole, og endelig fulgte (26. april 1854) *Monrads afskedigelse som biskop* over Lolland-Falsters stift.

Det var klart for alle, at det alene var Monrads politiske virksomhed, som havde medført hans afskedigelse. Paa hans embedsførelse havde der intet været at udsætte. Vel havde hans arbejde paa rigsdagen medført, at han ofte i længere tid havde maattet være borte fra sit stift. Men hvad der foran er omtalt med hensyn til hans hyppige visitatser, hans arbejde for salmebogssagen og hans administration af bispeembedet i det hele taget, viser tilstrækkelig tydeligt, at han alligevel havde formaaet at varetage sine embedspligter med samvittighedsfuldhed. Men utvivlsomt havde de to sider i hans virksomhed ført ham ind i en spænding, som kunne være vanskelig nok. Selvsagt havde det politiske arbejde stillet forøgede krav til hans arbejdskraft. I sin afskedsprædiken 1854 sagde han, at han havde følt, at han ikke længe kunne udholde en saadan anstrengelse, og derfor havde han tænkt sig, at han ville trække sig ud af det politiske liv, naar den forhaandenværende uklare politiske situation var blevet ordnet. I breve til sine venner i aarene 1851–54 havde han ogsaa gentagne gange og paa forskellig maade givet udtryk for, at han ønskede at trække sig tilbage fra sin politiske virksomhed. I 1852 var det først efter gentagne indtrængende opfordringer, at han lod sig genopstille til folketinget. Han kunne derfor ved sin afskedigelse som biskop sige, at det gik lige modsat af, hvad han havde tænkt: »Jeg reves bort fra det, som jeg troede snart udelt at kunne hengive mig til, og jeg kaldes langt mere udelukkende til, hvad jeg inden føje tid agtede at opgive« (D. G. Monrad: Afskedsprædiken i Nykøbing 31. maj 1854, s 11).

Spørgsmaalet er nu, om ikke ogsaa andre grunde end den rent udvortes, hensynet til hans arbejdskraft, var medvirkende til ønsket om at trække sig ud af det politiske liv. Det var der utvivlsomt. Til den ene side noget negativt, nemlig en følelse af skuffelse over den udvikling, som det politiske liv blev ført ind i gennem de stærke brydninger i 1850'erne. Til den anden side noget positivt, nemlig at han blev taget saadan af bispegerningen, at den efterhaanden kom til at staa for ham som det egentlige og som det, der havde krav paa hele hans indsats. Allerede i april 1851 kunne han skrive, at bispegerningen tiltalte ham saa meget, at han var tilbøjelig til at anse eet aar som maximum for sin aktive politiske tjeneste, ja, 2 maaneder efter tænkte han endogsaa meget alvorligt paa at nedlægge sit mandat (Ibd, jvf Danske magazin, 7 rk, 3. bd, s 80 og 94).

Efter sin afskedigelse som biskop prædikede Monrad endnu en gang i Nykøbing. Det var den 31. maj, samme dag som han forlod bispe-

gaarden for at rejse til sit nye hjem, gaarden »Hummeltofte« i Lyngby. Fra alle stiftets egne var folk strømmet til Nykøbing for at være til stede ved denne lejlighed, da Monrad under saa usædvanlige forhold skulle tage afsked med det stift, hvor han i sin tid var blevet modtaget med kritik, men i de forløbne 5 aar havde skabt respekt for sin gerning og vundet manges hengivenhed. Hans afskedsprædiken 1854 indfriede ikke de forventninger om sensation, hvormed mange nok var kommet for at høre ham. Vel kunne hans valg af teksten, Joh. 16, 16–22, nok falde én noget for brystet. Men han begrundede dette valg ud fra sin sædvanlige fremgangsmaade, idet han nemlig, naar han havde prædiket, havde for skik straks at gennemse teksten til næste gang, han skulle prædike. Saa havde han, som han udtrykte det, gaaet og baaret paa tekstens ord, for at prædikenen derved saa at sige af sig selv kunne fremvokse i sjælen. Nu havde det været planen, at han skulle have prædiket i Nykøbing 3. s e paaske, hvortil teksten netop var Joh. 16, 16–22. Det blev han forhindret i paa grund af sin afskedigelse. Men i den tid, da det endnu var uafgjort, hvorvidt han skulle blive i sit embede eller ej, havde disse ord fra Joh. 16 været med ham, sagde han, og var blevet det baand, der knyttede det ene afsnit i hans liv til det andet; derfor skulle de ogsaa være hans afskedsord til sine venner. Det var da ogsaa teksten selv, Monrad lagde til grund for sin prædiken. Han samlede dens hovedindhold i den tanke, at Jesus, der skulle lide, ogsaa var den, som trøstede. Derefter gik han over til den praktiske anvendelse og talte om, at enhver, der prøves af livets haarde tilskikkelser, skal se hen til Frelseren. Han nævnte eksempler paa, hvordan baade lykken og ulykken har sine fristelser. Den personlige baggrund traadte frem i følgende ord: »Det kende vi vel ogsaa af egen erfaring, at naar der vederfares os en behandling, der er uretfærdig eller forekommer os at være uretfærdig, – vanskeligt er det jo altid med upartiskhed at dømme i, hvad der angaar os selv, – da lurer bitterheden paa os og søger at bemægtige sig vor sjæl«. Men ud fra sin egen erfaring vidste han, at det var muligt at sige til dem, der blev ramt haardt af livets tilskikkelser: »Bort vil kærligheden vende blikket fra de bitre minder, fra den virkelige eller indbildte uretfærdighed, hvorfor du har været genstand, og ladende dig komme ihu Guds store naade og barmhjertighed imod dig, vil den fylde dig med tillid, saa du med fast haab til Herrens godhed og uransagelige visdom frimodig atter lægger haanden paa værket og tillidsfuld gaar fremtiden i møde«. Han lagde ikke skjul paa, at hans afskedigelse gik paa tværs af, hvad han havde tænkt sig med hensyn til fremtiden, og sagde i denne forbindelse: »Sandelig, der er smerte for mig i denne adskillelsens time«. Til slut aflagde han et personligt vidnesbyrd om, hvad kristendommen havde betydet for ham i liv og arbejde: »Jeg haver i sandhed fornummet, at der ej er frelse i nogen anden end i Jesus fra Nazareth, og at der ikke er noget andet navn under himmelen, givet iblandt menneskene, ved hvilken vi skulle vorde frelste. Jeg har i sandhed fornummet, at han giver glæde og frimodighed under alle livets tilskikkelser, at han giver kraft og udholdenhed til at kæmpe for ret og sandhed«.

Han havde frabedt sig en paatænkt afskedshilsen, men efter gudstjenestens slutning samledes en talrig skare uden for bispegaarden, og der blev da givet udtryk for den kærlighed og hengivenhed, man nærede for den bortdragende, hedder det i et samtidigt referat. (L-F's Stiftstidende 1854, nr 96). Monrad takkede »overrasket og rørt«, og sagde, at han ville bede Gud om, at der, naar jorden engang dækkede ham, da maatte kunne sættes paa hans gravsten: »Han var tro sin Frelser og sit fædreland«. Ved en afskedsfest, som stiftets gejstlighed havde foranstaltet for ham, blev der givet udtryk for den taknemlighed, man følte over for ham paa grund af hans gerning som tilsynsmand, og for beklagelse over, at samlivet maatte afbrydes efter saa kort tids forløb. I en afskedsadresse, der blev overrakt ham ved denne lejlighed, hed det bl a: »Vi føle det med beklagelse, at vi for tidlig maatte miste, hvad vi havde ønsket længe at beholde, den udmærkede kraft og dygtighed, som Dem er givet af Gud, den humanitet og kærlighed, De viste i embedsførelsen, og som lod os altid finde i Dem en nidkær, utrættelig, redebon, ikke bogstavens, men aandens tjener, som Herren stod med og styrkede, at ordets prædiken kunne ved Dem have fuldere fremgang. Ogsaa vi holde fast ved haabet om, at »troens, kærlighedens og bønnens baand« mellem os ikke ved nogen adskillelse skal opløses, men at Herren, hvem vi bie, vil og fri Dem og os fra alt ondt og frelse os til sit himmelske rige«. – Disse sidste ord sigtede til, hvad Monrad havde udtalt i en rundskrivelse til stiftets præster og lærere, da han gav meddelelse om sin afskedigelse. Heri udtalte han: »Jeg maa tillige anmode Dem om at bringe lærerne i kirke og skole en venlig hilsen fra mig, at takke dem af et oprigtigt hjerte for al tillid og velvilje, de maatte have vist mig. Det er mit haab til Gud og hans søns forbarmende naade, at jeg har vandret saaledes i deres midte, at troens, kærlighedens og bønnens baand selv efter adskillelsen vil forbinde mig med mange blandt Dem«. – Det var forøvrigt ikke blot kirkens og skolens folk, som gav udtryk for deres følelser over for Monrad i anledning af hans afskedigelse. Nogen tid efter sin bortrejse modtog han en adresse, underskrevet af medlemmerne i bystyret i samtlige købstæder og af sogneforstanderskaberne, (L-F's Stiftstidende 1854, nr 220). I denne adresse bevidnede de Monrad deres »fuldkomne anerkendelse, deltagelse, og højagtelse« og udtalte, at de stedse med glæde ville mindes den tid, da hans embedsvirksomhed bragte ham i nærmere forbindelse med dem; hans gerning, hed det, havde været »baaret af hans sjældne evner, store kundskabsrigdom og ægte humane og kristelige sind og vidnede om velsignelsesrige følger i almindelighed og for dette stifts i særdeleshed«.

Det var et kort, men for Monrad selv betydningsfuldt afsnit, der afsluttedes, da han blev afskediget som biskop. I de ca 5 aar, han havde haft denne gerning, var han blevet ganske anderledes rodfæstet i kirkens liv, end han

havde været det før. Gennem sine visitatser i kirke og skole og hele samarbejdet med præster og lærere var han blevet meget optaget af bispegerningen, og i forberedelserne til en ny salmebog havde han nedlagt et stort arbejde for hele kirken og var derved selv blevet ført dybere ind i kendskab og kærlighed til især Kingos og Brorsons salmer. Han havde gennemgaaet en udvikling i kristelig henseende i retning af at vinde personlig tilegnelse af kristendommens centrale indhold. Det sporedes i hans forkyndelse, der tillige ved sin psykologiske forstaaelse og sit levende konkrete præg havde formaaet at faa mange i tale og blive dem til hjælp. Meget kunne saaledes tyde paa, at det ville blive i kirkens tjeneste, Monrad skulle komme til at øve sin egentlige livsgerning. Men det gik som i 1839: Udviklingen kom til at forme sig helt anderledes for Monrad, end man naturligt maatte have ventet det. Han kom nu til, paa en anden maade, end han selv havde villet det, at drage konsekvensen af sin stærke deltagelse i det politiske liv. I stedet for, som han havde tænkt sig det, at hellige sig kirkens gerning og sige det politiske arbejde farvel, skete der nu lige det omvendte. Monrad traadte ind i et livsafsnit, som skulle komme til at gribe dybere ind i hans tilværelse end alt, hvad han tidligere havde gennemlevet.

Monrads bispetid 1871–87

Den 19. april 1871 tiltraadte Monrad for anden gang stillingen som biskop over Lolland-Falsters stift. Samme dag udsendte han gennem provsterne følgende hilsen til præster og lærere i stiftet: »Idet jeg herved meddeler D H, at jeg i dag atter har overtaget bestyrelsen af det lolland-falsterske bispeembede, udtaler jeg tillige det ønske, at De vil give præsterne og skolelærerne i Deres provsti underretning herom. Skønt en halv menneskealder er forløbet, siden jeg forlod Lolland-Falster, saa nærer jeg dog det haab, at erindringen om min tidligere virksomhed ikke er saa sporløst forsvunden, at jeg ej skulle kunne antyde fremtiden ved at pege tilbage til fortiden. Jeg har i mellemtiden været underkastet mange forskellige skæbne- og livsomvekslinger, men de have alle styrket min forvisning om, at Jesus af Nazareth er menneskesjælens bedste og trofasteste ven. Dette er min glæde, og denne glæde over Frelseren er det broderskabs-baand, der ved Guds naade skal sammenknytte os alle, der have gjort den samme erfaring. Jeg tilstaar, at jeg nu føler mig underlig fattig ved at have forladt en menighed, der var blevet mig inderlig kær; tør jeg haabe at møde en velvilje rig nok til at fortrænge denne følelse? Hvis det blev gengivet mig, hvad jeg besad for 17 aar siden, da ville dette haab opfyldes.

Guds fred sejre hos os alle og gøre os til eet i Guds kærlighed!«

Det haab, Monrad her udtalte, blev ikke bebeskæmmet. Var der end i 1871 lige saa vel som ved hans første udnævnelse i 1849 nogen, der til at begynde med mødte ham med kritik, saa varede det ikke længe, før han forstod at skabe respekt for den gerning, han udførte, og snart var atter det baand blevet knyttet mellem ham og stiftet, som saa brat var blevet brudt i 1854. Med energi tog han fat paa bispegerningen. Ingen kunne faa andet indtryk af ham, end at man her stod over for en mand i fuld arbejdskraft. Til trods for de stærke storme, der var gaaet hen over hans liv, kunne ingen mærke paa ham, at han var prøvet haardere end de fleste, (L. Koch: En gammel præsts erindringer, s 91), end ikke, da han kort efter at være ankommet til Nykøbing F, nemlig 9. sept 1871, havde den store sorg at miste sin hustru, der havde været ham saa trofast en støtte baade i gode og i onde dage. Det var, som arbejdet under de gamle, kendte forhold udløste en ny spændkraft hos ham. For selv om det var den samme mand, der forlod stiftet i 1854, er det dog let at se, at visse træk i Monrads personlighed træder tydeligere frem i andet afsnit af hans bispegerning. I 1849–54 var det skolen, han viste sin interesse; overfor den udfoldedes hans dygtighed og administrative evner stærkest. Der var her adskilligt, som pegede fremad mod den senere skoledirektørs arbejde. Hans indsats paa det kirkelige omraade var ogsaa præget af det pædagogiske og administrative. Hans salmebogsforslag 1854 havde et væsentlig kirkeligt-pædagogisk formaal. I hans anden bispeperiode er det mere præsten, sjælekenderen og den i livets skole erfarne mand, vi møder. Han følger hele menighedens liv med vaagen opmærksomhed. Uden at hans interesse for skolen er blevet formindsket, er det dog tydeligt, at det nu mere er hele det aandelige liv i baade kirke og skole, hos præster og menigheder, han er optaget af. Det er, som han nu ser alt ud fra mere omfattende synspunkter; hans blik for farer og svagheder er blevet stærkere, og han har en dybere forstaaelse for det betydningsfulde i at fremhjælpe det aandelige liv i skole som i kirke.

Det var Monrad magtpaaliggende at lære stiftets forhold nøje at kende. Han begyndte derfor snart paa sine hyppige visitatsrejser. I løbet af tre aar havde han visiteret alle pastoraterne. Og saa indskrænkede han sig endda ikke til de sædvanlige officielle bispevisitatser. Allerede kort efter sin tiltrædelse udsendte han en skrivelse til provsterne, hvori han meddelte, at han, naar tid og lejlighed tillod det, eller naar han befandt sig paa rejse i stiftet, ville overvære gudstjenesten i en eller anden kirke »uden forudgaaende berammelse«. Derfor ønskede han at faa oplyst, paa hvilken tid gudstjenesten blev afholdt i de forskellige kirker, naar det ikke var paa de af loven fastsatte tider, samt tillige, hvor det var et to-sogns pastorat, i hvilken kirke der da var førsttjeneste og i hvilken sidsttjeneste, og, for saa vidt der var 2 præster, hvem af dem der prædikede. Det var hans plan ved selvsyn og under dagliglivets forhold at danne sig et skøn over det kirkelige livs tilstand. – Gennem disse uanmeldte besøg indhøstede han da ogsaa mange erfaringer, som han ikke havde kunnet faa ved de officielle visitatser. Han udtaler sig herom i den beretning, han ved første aarsskifte efter sin tiltræden indsendte til ministeriet. De ekstraordinære besøg har været ham til nytte, skriver han, og han har derved lært de hyppigere ansøgere til embederne at kende. »Man faar en klarere forestilling om, hvorledes den hele gudstjeneste er under sæd-

vanlige omgivelser; ved først at besøge paa denne maade de mere fremragende præster aabner man sig adgang til uden anstød at efterse dem, der kunne trænge til eftersyn«. Der var nok adskilligt, der kunne trænge til at blive efterset. Den fyldte kirke saavel som præstens prædiken ved en officiel bispevisitats kunne give et indtryk, som ikke svarede til de faktiske forhold i menighedens liv og i præstens gerning. Derfor gav de uanmeldte besøg et gavnligt korrektiv, som Monrad ogsaa forstod at udnytte. Ved en visitats havde han saaledes engang konstateret, at præstens prædiken stod betydeligt over den, han havde hørt den samme præst holde ved et tidligere uanmeldt besøg i kirken. Monrad sluttede deraf, at præsten ved at lægge et større arbejde ind i sin forberedelse kunne prædike bedre. I visitatsbogen hedder det: »Jeg lod ord falde om, at man hver søndag maa gøre sit yderste«. Selv brugte han 3×4 af ugens bedste timer til at udarbejde en prædiken, (R. Volf: En gammel præsts livserindringer, s 81). Hvis han skønnede, at daarligt kirkebesøg væsentligt havde sin grund i præstens uduelighed, greb han ind med fast haand og sørgede for enten at faa ansat en kapellan, eller, hvis han ikke ansaa det for tilstrækkeligt eller gørligt, da at gribe til den radikale udvej: at afskedige præsten – medmindre denne fulgte hans raad om selv at søge sin afsked. – I manges øjne kom Monrad til at staa som en streng tilsynsmand. Utvivlsomt greb han dog kun ind i de tilfælde, hvor han ansaa det for absolut paakrævet. I almindelighed var han ikke streng i sin bedømmelse af præsterne og deres embedsgerning. Det ses f eks i den indberetnnig, han ved slutningen af aaret 1871 gav om sine første iagttagelser med hensyn til præsternes forkyndelse: »Det forekommer mig, at der i det hele prædikes kristeligt og opbyggeligt, selvfølgelig med mere eller mindre begavelse. Medens der tidligere prædikedes mere om enkelte sider af det kristelige liv, holder man sig nu mest til de centrale kristelige lærdomme. Det er muligt, at man herved bliver noget ensformig, og jeg vil anse det for et fremskridt, om man noget mere syslede med disse lærdommes udtryk i tænkemaade og vandel. Over troens »hvad« træder dens »hvorledes« vel meget i baggrunden. For 20 aar siden var der mere frihed i forkyndelsen; en præst turde vedkende sig rationalistiske anskuelser og blev derfor ikke i egne eller andres tanker stemplet som uværdig til sit embede, idet han beflittede sig paa at vise sin tros kraft i filantropisk nidkærhed. Dette fremkaldte mere udviklede karakterer, mere udprægede personligheder. Maa man end glæde sig over, at de fyldigere anskuelser have vundet i kraft og omfang, saa er der dog maaske anledning til at beklage, at de ved at udøve en moralsk tvang give trods anskuelsernes forskellighed forkyndelsen et ensartet præg, og at ikke faa i stedet for med varme at tilegne sig en mindre fyldig, nu med kulde overgiver sig til en mere fyldig opfattelse af kristendommens sandheder«. (Hauge, s 161).

Denne karakteristik er et eksempel paa det foran sagte, at Monrad i sin anden bispeperiode i langt højere grad end den første havde blik for de større linjer og sammenhænge, og at han ud af de mange enkelt-iagttagelser søgte at danne sig et helhedsbillede af, hvordan det aandelige livs tilstand var. Det træder ligeledes frem i en indberetning til ministeriet 23. jan 1874, hvor han ganske særligt gaar ind paa det alvorlige i den *nedgang i altergæsternes antal,* som han havde iagttaget under sine visitatser. Det var i Vaalse kirke, han først var blevet opmærksom paa »den mærkelige aftagen af altergangen. Mens der i 1853 var 423 altergæster, var der i 1869: 81, 1871: 82, 1872: 111. Monrad var ikke blind for de særlige vanskeligheder i Vaalse. Men det gav ham alligevel anledning til paa grund af de aarlige indberetninger om kommunikanternes antal at anstille en undersøgelse for hele stiftets vedkommende. Herved viste det sig, at det ikke blot var dette enkelte sted, der var tilbagegang, men at det desværre var et almindeligt fænomen i hele stiftet. Gennemsnitlig var der i aarene 1862–71 en nedgang paa 7–8 pct i altergæsternes antal. Det laa nu Monrad alvorligt paa sinde at finde ud af, hvad aarsagen dertil kunne være. Statistikken over befolkningstilvæksten viste en forøgelse paa ca 10.000, saa man maatte snarere vente en stigning end en dalen i altergæsternes tal. Aarsagen kunne heller ikke ligge i dissenternes indflydelse – der var kun 257 af dem i hele stiftet. Monrad nævnte to momenter, der muligvis kunne gøre sig gældende, nemlig for det første, at skudsmaalsbøgerne ikke mere, som det før havde været tilfældet, fik paategning ved altergang, og at som følge deraf de, der før søgte alterbordet af ydre grunde, nu vel blev borte derfra; for det andet, at det flere steder paa landet var blevet skik kun at gaa til alters een gang om aaret i stedet for som tidligere to gange. Monrad var paa det rene med, at det var vanskeligt at finde den egentlige grund til denne aftagen af altergangen. Den kunne jo skyldes vantro – men lige saa godt en sindets alvor, der i en saadan sag ikke ville følge skik og brug. Maaske begge disse grunde gjorde sig gældende. Skønsmæssigt anslog Monrad, at ca halvdelen af de nadverberettigede paa landet ikke søgte Herrens bord. I byerne var procenttallet større, nemlig 66,6 pct. Da det var fra byerne, at den skik kun at gaa til alters een gang om aaret havde bredt sig, og det iøvrigt var den i byerne herskende tankegang, der lidt efter lidt bredte sig til landet, saa frygtede Monrad, at udviklingen ogsaa paa dette omraade ville gaa i den retning, og altergæsternes antal fremdeles ville aftage. I slutningen af sin beretning udtalte Monrad: »Det forekommer mig, at det ville have interesse for dem, hvem den kirkelige tilstand i landet ligger paa sinde, om ministeriet tilvejebragte lignende oplysninger for de øvrige stifters vedkommende«. Disse ord belyser yderligere, hvordan Monrad i sin anden bispeperiode ikke blev staaende ved enkelt-iagttagelser, men havde blik for det aandelige liv i dets helhed. I den første indberetning (31. jan 1871) skriver han ogsaa: »Hos menighederne er det religiøse liv ikke meget bevæget; selv troende og begavede præster klager ofte over, at deres virksomhed bærer saa liden frugt. Ofte paavirkes dog sindelaget og tænkemaaden mere, end man skulle antage efter de sparsomme kirkebesøg«. Han

henviser i denne forbindelse til, at hans formand i Brøndbyerne (pastor Gunni Busck) førte den samme klage, og dog havde hans gerning efterladt blivende spor i menigheden.

Ved Monrads visitatser spillede katekisationen en stor rolle. Som i sin første bispetid lod han de tre sidste aars konfirmander tilsige til at give møde, og han holdt nøje tal paa, hvor mange der kom. I beretn fra 31. jan 1871 meddeler han, at der var mellem 1/3 og 2/3 af den konfirmerede ungdom til stede. Naar de unge svarede godt, noterede han det altid med særlig glæde og saa det som et bevis paa, at de dels gennem skolen, dels gennem konfirmationsforberedelsen havde faaet en god undervisning i kristendom.

Monrads interesse for skolens gerning var ikke mindre levende i hans anden bispeperiode. Den gav sig ikke mindst udslag i hans hyppige og grundige skolevisitatser. Han var her næppe altid saa behagelig en visitator. Ikke blot kunne han være streng, men undertiden ogsaa ubehersket og lunefuld, især naar han fik det indtryk, at læreren ikke var flittig og pligtopfyldende. Men det var med megen alvor og omhu, han omfattede ogsaa denne del af sin embedsgerning, og han havde en evne til at undersøge ikke alene hvad børnene, men ogsaa hvad læreren vidste. Det laa nær for ham at anstille en sammenligning mellem den tilstand, hvori han nu forefandt undervisningen, og den, han erindrede fra sin første bispetid. Hvad der forekom ham særlig alvorligt, var den omstændighed, at der i religionsundervisningen syntes at være tilbagegang. »Man har tabt tilliden til den gamle metode, og man har ikke forstaaet at tilegne sig nogen ny«. Beretn om skolevisitatser 31. dec 1871 (Copibogen). Der var efter hans skøn kun faa steder, hvor den religiøse interesse hos læreren var saa stærk, at den skinnede igennem i hans samtaler med børnene, og det var med særlig opmærksomhed, han iagttog lærernes evne til at vække religiøst liv hos børnene. Ibd. Naar han saaledes gjorde nedslaaende erfaringer med hensyn til det aandelige livs tilstand, var han klar over, at aarsagen hertil ikke alene laa i kirkens og skolens arbejde, men ogsaa maatte søges i hjemmene og den ringe aandelige interesse, som prægede dem. Han saa klart, at jordbunden mange steder var vanskelig i aandelig henseende. (M havde konflikt med pastor Christiani, Nysted, der ikke ville knæle ved indgangs- og udgangsbøn. »Knæl De blot, pastor C, det trænger De til!«). Om en præst paa Nordfalster f eks skrev han (Visitatsprotokol 1843–77, 27. juli 1875), at han havde alle betingelser for en gavnlig virksomhed som landsbypræst; hans prædiken var klar, jævn, inderlig, rolig og havde det ejendommelige præg, der kun fremkommer, hvor den bæres af en overbevisning, der har varet et helt liv igennem. Men alligevel maatte Monrad føje til: »Ikke desto mindre synes det ej at lykkes ham at vække menigheden op af den dybe nordfalsterske ligegyldighed«. Om en anden præst skrev han: »Der var ingen ret glæde i evangeliets forkyndelse« – og forklaringen herpaa kom i følgende ord: »Sognepræstens sind har ikke frimodighed til at bære de særlige vanskeligheder i Vaalse«. Ibd 10. nov 1872. Om et tredie sted hedder det: »Der er udbredt megen varme over pastor . . ., men det synes hverken at være lykkedes ham eller hans begavede kapellan . . . at vække den temmelig døde egn«. Ibd 7. maj 1873. Med vaagen interesse fulgte han de præster, af hvem han mente at kunne haabe paa et godt medarbejde paa det aandelige livs vækst. Han glædede sig over den indgang, som unge præster, grundtvigske eller indremissionske, vandt ved deres levende forkyndelse, og han følte, at kirken trængte til det indskud, som kom fra begge disse retninger. Han syntes vel, at IM ikke kunne frifindes for en vis ensidighed, men at denne ensidighed tilvejebragte en maaske ikke uønskelig modvægt mod grundtvigianismen. Han karakteriserede disse to livsbevægelser med følgende forstaaende og træffende ord: »Medens denne (grundtvigianismen) accentuerer daaben, accentuerer den Indre Mission nadveren; medens hin forkynder naaden og glæden over naaden, beder denne ikke at glemme synden og sorgen over synden. Da ingen af retningerne gaar uden for kirkens grænser, synes det ønskeligt, at de faar lejlighed til at udvikle sig; det er nu engang de menneskelige kaar, at alt liv, ogsaa det kirkelige, udvikler sig under modsætninger. Copibogen 1871, skriv af 23. aug. I disse sidste ord har vi et typisk udtryk for Monrads syn – helt fra hans unge dage. Som følge af denne hans betragtning glædede det ham at se, hvordan en ældre præst af højkirkelig støbning forstod at paaskønne det stærke aandelige liv, der var blevet vakt af kapellanen, en ung præst af IM. (Visitatsbogen 1878 ff, 13. juni 1883; jvf C. Asschenfeldt-Hansen (i »Naade over naade«, s 33) om Monrad: »Prædike kunne den gamle biskop, og han ville ikke være med til at kvæle liv, det erfarede jeg selv tydeligt nok i denne min kapellantid« (i Halsted-Aunede 1880–82). Ofte udtalte Monrad sin tilfredshed med den virksomhed, unge grundtvigske præster udfoldede. I praksis søgte han ogsaa at give plads for de forskellige retninger, for at ensidigheden ikke skulle blive for dominerende. Da en grundtvigsk præst i en købstad ansøgte om nedlæggelse af kapellaniet, fraraadede Monrad det paa det bestemteste og begrundede det bl a med, at det ville være en vinding for menigheden, at der ved siden af sognepræsten, som, efter Monrads ord, med stort talent forkyndte ordet om naade og glæde, lød en anden røst, som betonede pligt og synd.

Et enkelt spørgsmaal er der grund til at omtale nærmere, nemlig Monrads arbejde med salmebogssagen. Roskilde konvents psalmebog havde snart vist sig ikke at være tilfredsstillende, og der var opstaaet forskellige tillæg. Paa grund af den interesse, Monrad tidligere havde vist for tilvejebringelsen af en saa god salmebog som muligt, kan det ikke undre en, at han, mens han endnu var præst i Brøndbyerne, viste sig aktiv i denne sag gennem udsendelsen af et lille tillæg, indeholdende 37 salmer. Et lidet tillæg til Psalmebogen. Kbhvn. 1869–70. Denne samling viser, at Monrad, siden udgivelsen af sit salmebogsforslag 1854, havde lært at skatte Grundtvigs salmer i langt højere grad end før.

Som biskop maatte Monrad paa ministeriets opfordring udtale sig om et tillæg til konvents-

salmebogen. Han mente, at man burde blive ved det gamle og ikke indlade sig paa bekostelige forandringer eller autorisere smaatillæg, før der var trang dertil. Menighederne i hans stift var ingenlunde fortrolige med kærnesalmerne, hævdede han. Men hvis det ansaas for ønskeligt, burde et tillæg autoriseres for hele landet og da kun med ca 1/3 af de salmer, som var foreslaaet i det tillæg, Roskilde præstekonvent havde udarbejdet, og som indeholdt 269 salmer. Paa grund af de mange nye melodier foreslog han, at der af salmebogen skulle udgaa lige saa mange salmer, som der optoges i tillægget, og at biskop Martensen, naar ministeriet havde bestemt det antal, der skulle optages i tillægget, skulle have overdraget den endelige redaktion.

Monrad gjorde nu, som i sin første bispeperiode, salmebogssagen til genstand for forhandling med stiftets præster. I en skrivelse til ministeriet, Copibogen, 12. juli 1873, meddelte han at have drøftet sagen paa 4 møder med de 4 provstiers præster. Resultatet var blevet, at de to provstiers præster havde erklæret sig for det af Roskilde konvent foreslaaede tillæg (1872), hvorimod præsterne i de to andre provstier (Fuglse og Falster) foretrak et mindre antal (ca 60), taget saa godt som alle af det foreslaaede tillæg.

Resultatet af dette salmebogsarbejde, som Monrad gav stødet til, blev et tillæg, der udkom 1873 og indeholdt 49 salmer. Det indeholdt de fleste af de salmer, Monrad havde optaget i sit forslag, men tillige en del andre, især af Brorson og Grundtvig. I den følgende snes aar blev det anvendt i ret stor udstrækning og udkom endnu saa sent som i 1898 (i 133. oplag).

Som det fremgaar af denne redegørelse for Monrads arbejde med salmebogsagen, lykkedes det ham her at gøre en indsats af varig betydning. Ved sin sans for det værdifulde i den danske menigheds salmeskat og ved i tide at slaa til lyd for at gøre bedre brug af den har han i ikke ringe grad bidraget til at give den danske menighed en bedre salmebog, end den forud havde. Dette hans arbejde var et udslag af hans vilje til at virke med i de spørgsmaal, som angik hele kirkens liv. (Sv. Hauge).

M fik ogsaa tid til litterært arbejde her. Hans berømte prædikensamling stammer vel fra Brøndbytiden, men er dog tilrettelagt i Nykøbing. Hans geniale: »Fra bønnens verden« stammer fra Nykøbing. Ligesaa hans værk om trosbekendelsen, (dette værk bragte ham den teologiske æresdoktorgrad), og paa det sociale omraade greb han ind, medens han var her, med sit angreb paa Martensens etik (Liberalismens genmæle).

Her var der berøring med hans politiske syn. Og politikken opgav han ikke saa snart. Flere gange søgte han forgæves valg til rigsdagen, men først 1881 blev han valgt, men de politiske modsætninger var ham for stærke, og 1886 trak han sig ud af al politik. Han blev fundet død om morgenen i sit studereværelse i bispegaarden.

Litt: Under henvisning til de udførlige bibliografier i doktordisputatserne om M samt i DBL XVI, s 113—14, skal her kun af litteratur nævnes: Povl Bagge: Studier over D. G. Monrads statstanker, disputats, 1936, Sv. Hauge: D. G. M som religiøs personlighed, disputats 1944, Asger Nyholm: Religion og politik, en Monrad studie, disputats, 1947, P. Staunstrup: D. G. M, 1948, Aage Friis: D. G. M's deltagelse i begivenhederne 1864, (1914), Hist Tidsskr 8 r, IV—V, 10 r, III—IV, Fr. Nørgaard: D. G. M, 1918, Harald Nielsen: Mænd og deres gerning, 1929, V. Nannestad: Portrætter fra kirken, 1895, A. F. Brandt: Biskop M som vejleder i kristendom, 1087, I. C. Freudendal: 200 smaatræk om D. G. M, Kriegers, Monrads og P. Vedels indb brevveksling 1846—88 (Dsk Mag, 7 r, III), taler ved D. G. M's jordefærd (v H. F. Helweg), P. Holt: D. G. M og den dsk kirke 1848, Teol tidsskr 1929, 4 r, X, D. G. M's autobiografi i Univ festskr 1879, Th. Løgstrup: Personlige minder om D. G. M, (Dsk kirkeliv 1932), P. Vedel: Bidrag til M's biografi (Tilskueren 1904—05), P. Lauritsen: D. G. M, 1950, Breve fra biskop D. G. M, Khst Saml 6 r, III, 314 f, Bjørn Kornerup i Personalhist tidsskr 12 r, III—IV, 1949, N. M. Plum i Prf bl 1954, s 565 og 567, A. Nyholm i Festskr v stiftets 150 aarsfest i 1954, Lolland-Falsters stift i 150 aar, s 120 f, 153 f, 289 f.

Fr. Nørgaard: Nogle breve fra D. G. M til Frede Bojsen, Højskolebl, 1937, 1—14, Marie Christensen: Livslinier hos D. G. M, Mghbl 1944, s 318 f, L. Bergmann: D. G. M (i anl af S. Hauges disp) i Khst saml 6 r V, 27, VI 312 f, Johan Jensen. D. G. M, i »Ad fortids veje« 1945, 326—50, A. Nyholm: D. G. M, Dsk teol tidsskr 1944, 215 f, C. Bøteling: D. G. M's virksomhed i V Ulslev, Loll-F aarb 1947, s 295 f, Bjørn Kornerup: Bidrag til D. G. M's levned, Personalhist tidsskr 1949, s 136—61, 1950, 52 f, Robert Neiiendam, M og teatret, Personalhist tidsskr 1950, s 70—74, Asger Nyholm: D. G. M i Gads dsk Magasin 1950, s 224 f.

10. 2. maj 1887–23. maj 97 (professor theol (Ny test) Kbhvn 10. febr 77), dr theol **H. V. Sthyr,** fl t kirke- og undervisningsminister, se biskopper over Fyns stift.

Kst 28. juni 1897–1. maj 99: **O. S. Assens,** stiftsprovst, Rødby-R, se der.

11. 18. april 1899–8. marts 1903 (sp Tranekær-T 17. okt 87): **Henrik Christian von Leunbach,** * 10. sept 37 Ikast. Forældre: Sp Elmelunde, † 65, se der. Stud Horsens 56, c 62[1] (1), kkp Taarnby 12. jan 64, sp Alslev-H 2. febr 70, sp Kolding 12. maj 73, sp Skeby-O 24. sept 83, r af Dbg 94, † 8. marts 03. ~ 10. sept 64 Caroline Adolphine Larsen, * 8. febr 39 Kerteminde, † 19. marts 99. Forældre: Kbmd Hans L og Emilie Thomsen. – Broder: Hesselager. Morbroder: Høegh, Taagerup-T. Hustrus fætre: Ørnborg, Haslund-Ø og Larsen, Vinkel-R.

BM DMS 77 -84.

Udg 77: 6 bibellæsn (GT), 79: Prædikener over epistler og lektier, 81: Rimhilsen med et velment nytaarsønske til det unge Danmarks saakaldte digtere, 91: At kunne leve og at kunne dø, 91: Aabent brev til ftm, pastor Henning Jensen, Skr præd og art i Sædemanden, Kirkebladet, Nordslesv søndagsblad, Berl Tid, og Nattid.

Medens de to forgængere her havde en bevæget kirkelig og politisk løbebane bag sig, da de kom hertil, havde L en rolig præstegerning at se tilbage paa. Opvokset i et kultiveret og fromt præstehjem var det naturligt for ham at vælge præstegerningen, og han var kendt som en nidkær og elskelig præst af Mynsters type, i godt samarbejde med de kirkelige retninger. Hans bibellæsninger var et indlæg mod bibelkritiken (GT), og varmt talte han kristendommens og kirkens sag over for de kristendomsfjendske unge digtere og over for Henning Jensen. Hans prædikener var præget af fromhed og ydmyghed. 1882 blev han syg og maatte rejse paa kur til Schweiz og Italien. Han traf paa sin rejse Blumhardt i Bad Boll, hos hvem han fik stor hjælp, hvad han senere talte om og prægedes af. Han fik mod til at genoptage præstegerningen, men søgte fra det anstrengende Kolding til et landembede. Da

ogsaa Skeby-O blev ham for krævende, søgte han til Tranekær, hvor han var meget glad for at være. Ikke mindst naturskønheden paa Langeland glædede ham. Han blev selv ganske overrasket, da han fik tilbudt bispeembedet her. Hans hustru blev redskab til at overbevise ham om, at han skulle tage imod tilbuddet, men hun døde, før han blev udnævnt. Trods »alle de betænkeligheder jeg nærede, og trods min naturtilbøjelighed til at leve saa stille og landligt tilbagetrukket som muligt, sagde jeg ja. »L var stadig svag, og han naaede i de faa aar han var her, ikke at sætte dybere spor.

Loll-F stift i 150 aar, 1955, s 170 f.

12. 19. marts 1903–12. april 07 (seminarieforstander Jelling (sp smst t 94) 16. okt 83): Professor **H. S. Sørensen,** fl t biskop Aarhus stift, se sp Nørup.

13. 12. april 1907–1. marts 23 (sp Skamstrup-F 20. jan 98): **Caspar Frederik Johansen Wegener,** * 16. dec 51 Halsted. Forældre: Sp Halsted-A (af Gudbjerg), † 83. Stud Had L sk 69, c 76^2 (1), alumne Borchs koll, lærer, manud, rejse til Frankrig, Schweiz og Italien, kkp Humble 10. jan 84, sp Viby (Fyn) 5. dec 87, provst Merløse-Tuse herr 30. jan 99, r af Dbg 05, KII af Dbg 11, afsk 1. marts 23, KI af Dbg 23, † 24. juni 30. ~ 1. juni 88 Nathalie Nielsine Catharine comtesse Ahlefeldt-Laurvigen, * 5. juni 61 Vestergaard, Langeland, † 23. dec 13. Forældre: Forpagter, grev Carl Christian A.-L og Laura Christiane Adolphine Marie Louise Madsen. – Søn: Christiansborg slots k. Broder: Radsted. Søstre ~ Skovgaard, Kettinge-B og Lütken, Simmerbølle. Stamt 95.

Medl Det kirk udvalg 03, fmd Dansk Kirke i Udlandet 19. Medbesidder af Det Wegener'ske familielegat.

Udg 11: Folkekirken og den Arboe-Rasmussenske sag. Skrev flere præd og art.

Med biskop W kom der ro og fasthed ind i stiftets styrelse efter de hyppige bispeskifter. W havde en meget paaskønnet præstegerning. I Humble havde hans morfar, den kendte provst U. A. Plesner været præst i mange aar og i Humble fandt W sin hustru, (se der). En velsignet tid havde han i Viby og Skamstrup (se der). Han havde som provst arbejdet stærkt for den nye skolelov, og i det kirkelige udvalg var han fmd og ordfører i underudvalget ang Københavns kirkefond. 1903 var han medlem af nadverkommissionen. Baade som biskop og som den første fmd for DKU kom han til at øve en fremragende gerning. Han vandt stor tillid hos præster og lærere ved sit velafbalancerede og roligt-myndige væsen, han var flittig til at visitere og opnaaede et stort personalkendskab i stiftet. Som Monrad kom han ofte paa uanmeldte visitatser og fik derved et uretoucheret billede af forholdene. Han bispeviede *P. Madsen* og *H. Ostenfeld.* – I sin ungdom var han nær knyttet til *Skat Rørdam,* men kunne ikke gaa ind for det specielt grundtvigske. »W hørte til 3. retning med streg til IM«, og i det kirkelige udvalg var han stærkt folkekirkelig med afvisning af alle frikirkelige tendenser. *Arboe-Rasmussen*-sagen bragte hans navn frem i første række (se Vaalse). Han viste sig her som en *mand,* der tog sit konsekvente standpunkt paa folkekirkens bekendelses grund. Han kunne ikke anerkende Arboe-Rasmussens ret til at være præst i folkekirken og nægtede at give A.-R kollats. Da højesteretsdommen 1916 frikendte A.-R, frasagde W sig det kirkelige tilsyn med Vaalse sogn. Ministeriets svar var »Vaalse-loven«, hvorved sognet blev stillet under kirkeministerens tilsyn. W hævdede med risiko for embedsfortabelse biskoppens kollatsret og bekendelse.

Da Arboe-Rasmussen efter 3 aars forløb nedlagde sit embede, foranledigede biskoppen, at embedet ikke blev opslaaet, før han var sikker paa en ansøger (Johs. Fog-Petersen), der havde kraft og personlighed nok til, at man kunne vente, at han ville bringe orden i de forvirrede forhold. W skal senere have sagt, at naar man saa, hvor ringe betydning A.-R fik, saa havde det ikke gjort stort, om man havde akcepteret ham. W følte sig som grænsevogter, der vel ikke kunne hindre grænseoverskridelser, men han kunne paapege, *at* de skete.

W var den sidste biskop, der kom til at holde skolevisitats, idet den ny skolelov lukkede biskopperne ude fra skolen. I hans tid genopstod det hensovede stiftskonvent, som han viste megen interesse. Bispegaarden blev istandsat. Paa hans 70 aarsdag skænkede stiftets præster ham et guld-bispekors som udtryk for deres højagtelse.

Biskop *H. Ostenfeld* skriver i Dansk Kirkeliv 1931 om W:

Uden at kunne kaldes discipel blev W meget stærkt paavirket af Skat Rørdam, den gang præst ved Helligaands kirke, ligesom han ogsaa tog del i den tids frivillige kirkelige arbejde; jeg tænker særlig paa søndagsskolen.

Saa blev han præst. Og han blev en dygtig præst, ikke med blændende veltalenhed, men med en solid og troværdig forkyndelse, som bragte ham menighedernes agtelse og tillid. Han som af naturen var noget stiv og tilbageholdende, færdedes ude i sognet, var ens overfor alle og var særlig velkommen, hvor der var sygdom eller sorg, thi han var selv en prøvet mand, men han bar alle byrder som en mand.

Han blev udnævnt til provst, og gjorde som saadan fyldest, saa han var inde i alle skolesager og en dygtig og velkommen visitator i skolerne, og præsterne en god ven og raadgiver. Han kunne overkomme meget, men holdt ogsaa godt hus med sin tid, og aldrig kom præstegerningen til at lide under provstens optagethed.

Som biskop færdedes han meget flittig i præstegaarde, kirker og skoler og ved sin gedigne og bramfri personlighed øvede han paa personlig maade stor indflydelse i sit stift.

Hans navn traadte stærkt i forgrunden ved den Arboe-Rasmussenske sag. Derom har han selv skrevet, og jeg skal ikke gentage det. Men det er utvivlsomt, at han vandt hele den danske menigheds kærlighed og tillige modstandernes agtelse ved den holdning, han indtog. Men jeg begaar vist ingen indiskretion ved at sige, at det i høj grad var biskop W's ønske, at sagen paa sit første stadium kunne have været afgjort ved en tydelig og klar udtalelse fra biskop Poulsen, hvad saa denne end var gaaet ud paa. Men dertil var jo biskop Poulsen ikke til at bevæge og saa fik sagen det forløb, som er bekendt.

W's personlighed var i høj grad vindende. Medens han som yngre var mindre indladende, blev han med aarene stadig friere og gladere. Han var en udpræget positiv natur, som mente, at kun den positive indsats var af virkelig værdi. Han kunne se meget kritisk baade paa personer og bevægelser, men det faldt ham aldrig ind at optræde polemisk, thi han havde ogsaa blik for det værdifulde hos mennesker og retninger, som han ellers stod fjernt. Som biskop havde han stærkt brug for forstaaelsen af de forskellige naadegavers betydning, navnlig naar disse blev anvendt til at udfylde hinanden og ikke til at bekæmpe hinanden. Hvor det var ham muligt i denne henseende at give nogen tilskyndelse, var man sikker paa ham. Saa vidt jeg skønner, var han i adskillige kredse anset for en maaske noget forbenet og stillestaaende natur og navnlig for ivrig statskirkemand; og dog kunne ingen dom være mere fejlagtig; der var ikke mange, der kom ham nær i virkeligt frisind og i indøvelse i den svære kunst at optage alt i bedste mening.

Da Københavns kirkesag 1923 begyndte sit store arbejde med at faa hjælpeindsamlingen sat i gang ud over landet, paatog den gamle mand sig at lede dette arbejde i det stift, hvis biskop han engang havde været. Og DKU havde hele hans hjerte.

Han var en trofast mand, og den tekst, hvorover jeg hørte ham tale sidste gang: »Thi drog han sin vej med glæde« (Ap G 8, 39) – passer i ganske særlig grad paa ham selv.

Pastor *A. Fibiger* skrev (Guds vandringsmænd I, 1930, s 120 f).

Vi, som har siddet i forretningsudvalget i DKU med W, kan bedst vidne om, med hvilken hjertelig glæde, han fulgte ethvert fremskridt. Hvor har jeg ofte beundret hans frejdige trosvished, naar han, selv under de vanskeligste forhold, kunne prise og takke Gud, fordi det var ham, der havde kaldet os til dette arbejde, og hvor kunne han klynge sig til Guds forjættelser og bestyrke os andre i troen paa, at værket var Guds.

Og naar det saa gled, naar skyerne splittedes paa Guds almagtsbud, eller naar vi fik lov at spænde maalesnore endnu videre ud, hvor kunne han da med hjertelig glæde udbryde: »I underværkers land jeg bor!«

Biskop W var en i Herrens og livets skole vel erfaren og opøvet vismand. Han var ikke uden den ældres mands skepsis, og kunne af og til med en vis sarkasme give udtryk for en ret skarp bedømmelse af mennesker og deres motiver; men hans grundpræg var dog i høj grad positivt, han kørte ikke fast i gustent overlæg, han var aktiv og viljestærk, og bagved laa igen en faderlig godlidenhed og en godsindethed, hvormed han mødte alle sine medarbejdere, og som gjorde det baade let og hyggeligt at arbejde sammen med ham. Hvor har vi haft mange fornøjelige og lærerige timer i samværet med ham, naar det gode sinds kammeratskab gav sig luft i en spøg mellem os indbyrdes. Jeg tror, det kan siges med sandhed, at det vist kun er faa bestyrelser, hvor en saa god og hyggelig stemning var grundpræget som hos os i DKU.

Og hvor meget arbejde har jeg ikke byltet over paa hans taalmodige og arbejdsvante skuldre i de næsten 10 aar, da jeg var forretningsudvalgets fmd. »De har saa god tid, og jeg har saa travlt, saa det vil De nok tage Dem af, biskop Wegener!« og saaledes blev det ham, der besørgede ikke blot alle de officielle ekspederes, — noget, han forøvrigt havde baade betydelige evner og en ikke ringe lyst til.

Han holdt sig heller ikke for god til personligt at gaa fra dør til dør i Nykøbing for at tegne aarsbidragydere, saa lidt som til — ofte paa en for en ældre mand ret ydmygende maade — at antichambrere hos formaaende personer eller mægtige institutioner; — naar det gjaldt hans DKU, hans kære, stadige tanke, var han villig til alt.

En af de sidste gang, ja vel den sidste, vi havde ham iblandt os, ved pastor Sven Nielsens udrejse i maj i aar, og jeg maatte gaa for at holde en bibellæsning i Eliaskirken, rystede han misbilligende paa hovedet, da jeg sagde farvel og udbrød med sit uimodstaaetlige lune, der klædte ham saa kønt: »Aa, bibellæsning, bibellæsning, hvad vil De holde alle de bibellæsninger for, naar der er møde for DKU!«

For ham var der intet over DKU.

Den elskede han, den gav han sit hjerte og sin sidste kraft.

— — —

Naar vore udsendinge paa rejsen til Gedser passerede Nykøbing paa Falster, fejlede det ikke, at der stod en gammel mand og vinkede til dem i det øjeblik eksprestoget for forbi. Det var DKU's gamle formand, der gav de udrejsende en sidste velsignelse med paa vejen.

Nu er han borte.

Litt: Loll-F stift i 150 aar, 1955, s 176 f, 265, 280, N. M. Plum i DBL XXV, 254—56, Præstef Blad 1930, s 356 f, 1954, s 568, H. Ostenfeld i Dansk Kirkeliv 1931, s 155 (jvf W's selvbiografi smst 1929), »I Folkekirkens tjeneste«, C. Wegener: »Præstegaardsliv« III, 1951, s 199 f, Nekrologer i dagspressen.

Ved bispevalget 1923 fik provst **J. J. A. Ammundsen** 387 st, sognepræst **Chr. Welding**, Helligaands k, Kbhvn 339 st, **Olfert Ricard** 3 st, og **Falk Rønne** 1 st.

14. 2. febr 1923–12. maj 42 (sp Silkeborg 9. juli 14): **Johannes John Aschlund Ammundsen**, * 1. maj 72 Fjellerup, Fjelsted. Forældre: Sp Pjedsted, † 89, se der. Stud Brgdssk C 91, c 98[1] (h_1), huslærer Udbyneder pgd, sp Klovborg-T-V 3. sept 04, provst Tyrsting-Vrads herr 2. dec 08, r af Dbg 23, Dbm 28, KII af Dbg 39, afsk 12. maj 42, KI af Dbg 42. ~ 9. juli 07 Henriette Christiane Emilie Balslev, * 26. juni 83 Elbæk, Gangsted, † 20. juli 21. Faderen: Sp Vigerslev, † 15, se der. (Stamt 4). – Datter ~ Miland Petersen, Torslunde-I. Broder: Biskop, Haderslev. Hustrus brødre: Sorø, Soderup-KE. Søster ~ Ammundsen, biskop, Haderslev. Stamt 38.

Medl komm t sammenlægning af præsteembeder 26, BM præsteforeningen 28—41, næstfmd 31—41.

Udg 26: Livet skal leves, medarb Bibelselsk fortolk t NT (1. og 2. kor) skr 36 afh i »Luthers arv og Danm kirke« om den danske kirke og dens særpræg.

Litt: Art i dagspresen ved 70 aarsdagen, afgangen, 80 aarsdagen. Se Loll-F stift i 150 aar, 1955, s 183 f.

Ved bispevalget 1942 fik professor, dr **N. H. Plum** 632 st, provst **Knud Hee Andersen** 5 st, provst **Carl Hermansen** 2 st.

15. 13. juli 1942–21. febr 50 (professor theol (dogmatik og NT's exegese), Kbhvn 19. marts 24): Dr theol **Niels Munk Plum**, * 19. febr 80 Kbhvn. Forældre: Grosserer Sophus Munk P og Antonie Christiane Elisabeth Marie Christiansen. Stud Mtrp 97, c 04[1] (1), manud, studierejse til Tyskland, klokker Gentofte 06, hjpr Gentofte 28. maj 09, ord kat Roskilde domkirke 7. juli 13, sp Gunslev 31. jan 17, dr theol 20, docent ved Kbhvns univ (systemat teologi) 1. jan 22, r af Dbg 33, Dbm 46, KII af Dbg 50, afsk 21. febr 50. ~ 19. april 07 Augusta Margrethe Thiele, * 21. febr 85 Nyborg. Forældre: Herredsfoged Just T og Malwina Frederikke Raffenberg. – Dt ~ Oldenburg, rkp Lindevang k, Frederiksberg. Stamt 67.

Fmd for Lolland-Falsters stiftskonvent 18—22, do Theol foren 23—26, fmd Kbhvn's mghraadsforen 27—

35 og 39–43, BM Landsf af menighedsraad 27—35, lærer ved Statens lærerhøjskole 27—42, mdl Frihedsfondens best 45—50, BM Sønderskovhjemmet 43—55, Frihedsfonden 45—50.

Udg 08: H. N. Clausen i forhold til protestantismens principper, 15: I Guds ly, 20: Forsagelsen ved daaben, (disputats), 21: Jeg er livets brød, 23: Forelæsninger over symbolik, 29: Dogmatik, 2. udg 41, 31: Symbolik, 34: Schleiermacher i Danmark, Univ festskr, 34: Om sakramenterne, 35: Luthersk lære, 36: Luthers lille katekismus, 38: J. P. Mynster som kristen og teolog, 40: Medred Haandbog i kristendomskundskab, 42: Danmark i salmebogen, 43: Troen og livet (Haandbog i kristendomskundskab IV), s 145—316), 43: Kbhvns præstekonvent 1843—1943, 51: Forslag til revision af Luthers lille katekismus, 76 s, tidsskrift, lidelseshistoriens harmonisering, Grundtvig og den dogmat principlære, Teol tidsskr, 33: Grundtvig og nutidens teol tænkning (Gr festskrift), Det religiøse bevis, Teol tidsskr, Die dän Theologie im 19. Jahrh (Ecclesia 37), afh i Prf blad, medarb v Kirkeleksikon for Norden, dansk biografisk leksikon og dansk konversationsleksikon, 51: medred »Kirke og sogn i fortid og nutid«. Skrev om Loll-F stifts oprettelse og de første 5 biskopper i Loll-F stift 150 aar, 1955.

Udenl ordener: Fi P B H, N St O 2².

Litt: DBL XVII, 426, Univ progr 1920, 123 f, Studenterne fra 1897, s 10, Art i dagspressen ved afgang og 70 aarsdagen, Loll-F stifts i 150 aar, 1955, s 188 f, 281.

Ved bispevalget 1950 fik provst, dr **H. Høgsbro** 266 st, provst **H. M. Rasmussen**, Ønslev-E 256 st, provst **Egede Schack**, Vor Frelsers k, Kbhvn 240 st.

16. 1. juni 1950 (forstander pastoralseminariet 42): Dr theol **Halfdan Raunsøe Høgsbro**, * 27. marts 94 Kbhvn. Forældre: Højesteretssagfører, justitsminister Svend H og Louise Raunsøe. Stud Østersøg 11, c 17² (l), sekretær KFUM's krigsfangehjælp i Tyskland 17–19, sekretær KFUM 19, leder af Danmarks soldaterarb i Sønderjylland 20, sekretær Danmarks kristelige studenterfbd 20–22, sp Abild 13. marts 22, sp Sønderborg danske mgh 16. juni 31, provst Sønderborg provsti 6. maj 41, dr theol h c (Kiel) 49, r af Dbg 50. ~¹ 17. jan 22 Helmor Giørtz, * 26. juli 92 Kbhvn, † 13. juli 49. Forældre: OR-sagfører, senere generalauditør Hans Christian Nicolai G og Christiane Marie Pauline Hansen. ~² 27. maj 51 Inger Raabye, * 18. maj 30 Kbhvn. Forældre: Oberst Erik Frederik R og Ella Kirstine Bonnichsen. – Søster ~ stiftsprovst J. Fog-Petersen, Odense. Fætre: Kelstrup, Malt-F, Bennike, Ring-F, Østergaard, Aastrup-S. Kusine ~ Bjerglund Andersen, Ryde-H (nu Helsingør). Stamt 85. Bedstefaders stedsøster ~ Langhorn, Herredskirke, LL.

BM DMS 25, BM Alm dsk præstekonv t 47, Kirkens Korshær t 33, BM Det sønderj fængselsselsk t 42, kredsfmd DMS t 42, fmd Sammenslutn af danske børnehaver i Sønderjylland t 42, mdl af den danske diakonissestiftelses best 42, fmd for Det økumeniske fællesraad i Danmark 45–48, fmd Forretningsudv for økumenisk fællesraad 49, fmd Udv for kirketjenesten bl flygtninge i Danmark 45—48, mdl af den økumeniske flygtningekommission i Genève 46—48, Verdenskirkeraadets delegerede for Tyskland 48—50, fmd Dansk missionsraad 52, fmd Det liturgiske udvalg, BM Nordisk-tysk kirkekonvent 49, fmd Det mellemkirkelige raads styrelse 54. BM Sønderskovhjemmet 55, Verdenskirkeraadets delegerede Tyskland 48—50.

Udg 24: Frans af Assisi, overs 25: P. Wikner: Tanker og spørgsmaal for menneskesønnens ansigt, 28: Jesu Kristi opst og de 40 dage, 30: Kirken og proletariatet, 33: De nye religioner, kommunisme, nazisme, 33: De antikrist tendenser og kirken, 34: Politisk drøm og kristent haab, 36: Gruppebevægelsen (»Luthers arv og Danm kirke«), 36: Tidens røre og vor luth arv, 36: Oxford-noter, medudg, 38: Fortid og fremtid (DMS), 38: Kirken i grænselandet, 43: Forklaringer til kirkeaarets evangelietekster (»Haandbog i kristendomskundskab« VII), 45: Hverdagsbogen, andagtsbog, medarb »Hvad er krd?« (Statsradiofonien) 47, flere pjecer og art.

Dsk Røde Kors medaille 19 og 47, Ty FR, F 2.

Se DBL XXVII, 298, og dette værk I, 44, samt Loll-F stift i 150 aar, 1955, s 5 f, 191, 275.

Stiftsprovster

27. marts 1841–2. sept 52: Dr phil **H. U. Møller**, Radsted, fl t Toreby.

2. sept 1852–17. maj 60: **P. A. H. Jürgensen**, Nr Vedby-NA.

17. juli 1860–9. sept 67: Prof lic theol **F. Nielsen**, Toreby.

1. april 1868–27. aug 79: **J. T. Gad**, Kettinge-B.

27. aug 1879–24. dec 83: **H. P. Kofoed-Hansen**, Toreby.

31. jan 1884–28. dec 85: **C. L. Tobiesen**, Dannemarre-T.

2. jan 1886–30. april 99: **H. F. Helweg**, Købelev.

1. maj 1899–31. dec 1904: **O. S. Assens**, Rødby-R.

31. dec 1904–23. dec 17: **A. G. Kemp**, Nykøbing-S.

15. sept 1918–30. aug 25: **J. C. Kall**, Nykøbing-S.

15. jan 1926–11. april 45: **H. N. Dreiøe**, Nykøbing.

16. april 1945–22. april 47: **S. Olivarius**, Maribo.

Embedet som stiftsprovst blev 1945 fast knyttet til embedet som provst Fuglse herred og sp Maribo, se videre der.

Af litteratur om stiftet (som er benyttet): Lolland-Falster stift i 150 aar, 1955, Loll-F stifts aarbøger, især 1913—55, Khst saml 6 r V, 272 f, L. Koch: I 289, II 18 f, P. Ross: Biskop Rs. Møller, Rhode: Saml t Laalands hist 1776, paany udg 1859 v sp i Veggerby J. J. F. Friis, J. H. Larsen: L-F topografi beskrevet, I—III, 1833, J. Ph. Hage: Nye Maribo amt, 1844, W. Norvin: Kilder og hjælpemidl t studiet af L-F's hist, 1919, T. Gravlund: Dansk folkekarakter II og III, Danske købstæders hist (v O. Hougaard og A. Wedderkop Hedegaard), 1918, Trap IV, 3, 1955, Daniel Bruun: Danmark, land og folk, IV, 1922, Achton Friis: Danmarks store øer II, 1937, s 334 f, C. Govertz-Jensen i Danm skildr og bill (v Galskiøt) II, s 151 f, Khst saml 3 r, VI, 401 f, (med uddrag af præsten Poul Rogerts saml), Fra archiv og mus IV, C. C. Haugner: Loll gl kirker 1915, dr H. Ussing: Loll landsbyliv i 19. aarh, 1937, Jens M. Nielsen: Livstegn, træk af troslivets hist paa Loll-F, A. Levinsen: Det kr livs tilstand paa Loll-F (Kr dbl og Kr samler 1901), Emil Steenvinkel: Hjemliv og trosliv IV, Kaj Munk: Foraaret saa sagte kommer 1942, Luthersk mf 1868—1918, N. M. Plum i Prf bl, 1954, s 537 f og 564 f, Paul Nedergaard i Menighedsraadenes blad, 1954, s 87 f, L. Koch i Khst saml 3 r, II, s 238—79, H. F. Rørdam: Dr Sofias breve ang gejstligheden i Loll-F, Dsk mag, 4 r, V. 1884, s 156 f, Khst saml 3 r, VI, s 401 f, 4 r, II, s 273 f, III, s 562 f, VI, s 402 f, Maribo amts landbrug gn 100 aar 1909, C. C. Haugner: Lolland II—V og VIII, 1918—42, Sophus Clausen: Lolland-Falster, 1929, Danske byer og sogne I, 1931, Fr. Graae: Erindr fra Sydhavsøerne 1934, H. Hjelholt: Falsters hist I—II, 1934—35, Et udvalg af populær litt om Loll-F's hist og top, 1935, Turistf aarb 1936, Bag diger og hegn, Loll-F hjemstavnsbog I—II, 1945—50, Lolland-Falster I—III, 1946, M. P. Schmidt: Falsterske livsbilleder 1947, Anker Tiedemann. Ud og se, Sjælland-Lolland-Falster 1956, Arthur Fang: Loll rundt, Turistf aarb, 1936, 9—61, K. Kring: L-F's natur, Danmark, 1942, 513 f, Vilh. Lorenzen: L-F's herregaarde, Danm, 1942, 552 f, Birger Isaksen: Biskop Rs. Møller, Folkeskolen, 1942, 831 f, Rs. Nielsen: L. F under vaaben, L-F aarb 1948—49, V. Kolbye: Svensk-polsk arbejdskraft paa L-F, smst, 1950, 202 f, Medd fra biskop, dr Plum, valgmenighedspræst M. P. Schmidt m fl.

Fuglse herreds provsti

Fuglse herred, 302 kv km, gaar midt gennem Lolland fra Østersøen til Smaalandshavet, fra nord til syd 28 km. Øerne: Fejø, Femø, Askø, Skalø, Vejrø, Lilleø og nogle holme hører til herredet. Terrænet er lavtliggende og fladt, jorden er leret og frugtbar, en femtedel af herredet er skov.

Kirkelig statistik

	Folketal 1950	Kkg % 1953	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsraadsvalg 1953 IM	Soc	Rad	V	Polit u p	Valg
Maribo	5323	4	700	15	1035	22	1778	36	1			6			5	
Rødby	3349	3	470	13	577	17	564	17	1							
Ringsebølle .	283	3	15	4	84	30	165	60			1	6			8	
Hillested ..	816	3	120	14	290	38				1						
Skørringe ..	636	4	210	32	213	10					2	5			5	
Taagerup ..	708	4,5	150	21			150	21				2	1		3	Valg
Torslunde ..	402	3,5	100	27			64	16							6	
Errindlev ..	1119	5—6	220	20						1						
Olstrup	404	3—4	60	12										13		
Fuglse	1134	2,5	200	14	200	17	125	11								
Krønge	424	2,5	50	14	60	15	25	6				9	2	2		
Holeby	1251	4	215	18	150	11	196	16	1	1		5			2	
Bursø	555	3	175	29	125	20	178	32			1				5	
Nebbelunde.	495	5	81	15	210	42	109	21								
Sædinge ..	505	4	69	15	112	20	143	28			4	4			4	
Tirsted	761	8	1000	80	510	75	357	46	1	1						
Vejleby	431	7			200	48	182	42			4	4			4	
Østofte	1532	3—4	261	16	240	16	355	24		1		3	1		3	
Bandholm ..	1400	2	220	16	308	21	237	17						5	2	
Fejø	1331	2	200	15	248	19	132	10							7	
Femø	590	3	125	20	70	11									6	
Askø	193	10	80	42	200	90	150	78			2				4	
Ialt	23642	Gnsn 4,1	Gnsn	21	Gnsn	29	Gnsn	20,1	4	5	14	44	4	2	18	64

Provster (fra 1945 tillige **stiftsprovst**)

(Fuglse og Musse herreder var eet provsti til 1. april 1848. Fejø, Femø og Askø lagdes under Fuglse herred 6. juni 1851).

Stiftsprovstiet for Lolland-Falster stift blev forbundet med embedet som provst Fuglse herred og sp Maribo domkirke 1945.

17. juni 1826–6. juni 55: **P. K. Ancher,** Østofte.

6. juni 1855–8. dec 61: **H. Posselt,** Fuglse-K, fl t Østofte.

8. dec 1861–19. aug 76: **A. H. Blume,** Errindlev-O.

30. nov 1876–31. dec 1904: Stiftsprovst **O. S. Assens,** Rødby-R.

31. dec 1904–29. nov 16: **Simon Jensen,** Maribo-H.

25. jan 1917–22. april 47: Stiftsprovst **S. Olivarius,** Maribo.

28. juli 1947–15. nov 54: Stiftsprovst **Knud Hee Andersen.**

10. febr 1955: Stiftsprovst **H. I. O. Felter.**

Af fælles litt henvises til omstaaende litteraturfor. tegnelse samt til T. Trojel: Gamle efterretn om F herred, 1811, C. C. Haugners bøger.

Fuglse herred

MARIBO KØBSTAD

(Hillested var anneks til 15. okt 27, se s 61).

Maribo ligger idyllisk mellem 2 søer (M sø eller Søndersø og Grimstrup sø eller Nørresø), der forbindes ved et lille aaløb. De skovbevoksede søbredder og de smaa holme (Fruerø, Præstø, Hestø) bidrager meget til egnens naturskønhed. Byen præges af domkirken, der ligger mellem torvet og søen tildels gemt mellem træer paa den meget smukke kirkegaard. Der er en hel del gamle huse. Industrianlæg nord for banen.

Mange gamle, sygehus fra 1955, børnehjem, rekonvalescenthjem, komm gymnasium fra 1937. Landdistriktet 630 ha, dels øst, dels vest for byen. Her Maribos ladegaard. Stiftsfor byen. Her Maribo ladegaard. Stiftsmuseum i byen, frilandsmuseum i landsognet.

Lidt historie. Maribo købstad skylder kirken sin oprindelse. Den romerske kirke havde omkr 1400 planer om at oprette et Benediktinerkloster paa Lolland, men de lod sig ikke gennemføre, skønt dronning Margrethe støttede dem ved at skænke jordegods, bl a fra det nedlagte Grimstrup slot ved vestsiden af Nørresø. Gaven overførtes saa 1408 til Birgittinerne, der grundlagde deres første kloster i Danmark i landsbyen Skimminge paa et sted, hvor ifølge sagnet en ildslue havde vist sig som et jærtegn paa, at jomfru Maria ønskede at bo her. Spiren var dermed lagt til det berømte *Birgittinerkloster* i Maribo. Klostret blev dog først opført efter dronningens død paa det naturskønne sted ved søerne. Det voksede hurtigt i rigdom, saa det kunne paabegynde opførelsen af den store kirke, der laa som et skel mellem brødrenes indhegnede gaard mod syd og søstrenes mod nord. Erik af Pommern lovede ved et besøg i Vadstena 1413 at sørge for klostrets opførelse, og der kendes flere breve, som er vekslet mellem Vadstena og Maribo i den første tid. 1416 skænkede Erik af Pommern Kyse gods ved Næstved til klostret. Klostret menes som normalkloster at have huset en abbedisse, 13 præstemunke, af hvilke een var skriftefader, 60 nonner, samt messedrenge og lægbrødre. Der var nøje forbindelse med Vadstena. – Paa de gamle Skimminge grunde anlagdes købstaden Maribo nord for klostret, og den fik købstadsrettigheder af Erik af Pommern 1421. Landsbykirken blev sognekirke, og en Sct Jørgensgaard for spedalske opførtes i Stokkemarke sogn. Klostret voksede i rigdom og anseelse; mange adelige var dets velgørere, og det fik store besiddelser rundt om i landet. Maribo kloster var det kloster som af alle danske kloster forblev længst tid ved magten efter reformationen. Adelen ønskede at opretholde det som opholdssted for ugifte adelsdamer. Munkekonventet opløstes, og fra 1556 var det af Chr. III stadfæstet som adelsfrøkenkloster under en abbedisse, og man skulle være kirkeordinansen lydig. Skønt alt syntes betryggende ordnet, opstod der snart rygter om, at fundatsen ikke blev overholdt, 1563 fremsatte biskop Niels Jespersen alvorlige klager over usædelighed og skjult papisme. Flere gange skærpedes fundatsen, men det blev ikke bedre. Derfor blev stiftelsen ophævet 1620–21. Godset henlagdes under Sorø akademi og gled efter dettes ophævelse tilbage til kronen. Klosterbygningerne forfaldt, materialer derfra blev brugt til restauration af egnens kirker, og snart var kun ringmuren om »søsterhaven« tilbage, samt det tæt ved liggende »Ny kloster«, hvor Eleonora Christine henlevede sine sidste aar 1685–98. Foruden klosterkirken er kun nogle delvis restaurerede ruiner tilbage af klostret. Pgd ligger paa munkeklostrets grund. »Nykloster« blev nedbrudt i 18. aarh.

Maribo købstad var ganske afhængig af klostret. Den vedblev at være en lille by. Under grevens fejde tog borgerne Chr. II's parti og deltog i plyndringen af egnens herregaarde, men allerede 1535 maatte byen hylde Chr. III. Den gamle sognekirke blev ødelagt ved den store ildebrand 1596, og klosterkirken har siden været sognekirke. 1672 var der kun 444 indb. Byen laa ubekvemt inde i landet, men 1841 begyndte man havneanlægget ved Bandholm, 1871 kom banen, og flere industrielle virksomheder har bragt byen i udvikling. Endnu gælder Molbechs ord, at M »ligger i et yderst venligt landskab, blidt, stille, klart som den tidlige morgen med et let romantisk anstrøg«. Oplandet er rigt og frugtbart, byen er amtsby og trafikcentrum. Byen savner en havn. Men sukkerfabrikken og andre industrier trives godt.

Det kirkelige liv. Maribo er stiftsbyen, hvor landemoderne holdes. Landemoderne holdes efter kgl anordning som udvidede landemoder, en slags stiftsmøder.

Den skønne birgittinerkirke har været samlingsted for menigheden siden 1596, og tilslutningen har været skiftende. Flere af sp har været provster, og saa længe skolen hørte under provsterne, har det store arbejde hindret sp i at lægge sin fulde kraft i sognearbejdet.

Konsistorialraad *Joh. Fr. Boeck,* satte i 44 aar (1799–1843) sit præg paa kirkelivet. B. D. G betegner ham som »skikkelig, men ikke synderlig begavet« (B. D. G, I, 160). Han led af en talefejl, var filolog (syrisk og arabisk), men passede ikke embedet efter biskoppens ønske. Biskop Rs. Møller bødede derpaa ved at tale i hans sted. Boeck blev kstrd for sin virksomhed ved kirkens restaurering, og fik rang med amtsprovster ved sit 50 aars jubilæum, (L-F stift, s 248). I Loll-F amts hist aarb 1938, s 57–96 er givet en meget udførlig skildring af ham (ved H. Boeck).

Pastor *Bergenhammer* (1843–75), var af Mynsters type og han søgte gerne kontakt med, hvad der var af aandeligt liv. Han fik *Vilhelm Beck* til at prædike her (se s 30). Han nød respekt og gav kirken en god position. Provst *Jørgensen* (1875–95) fortsatte denne gode tradition. I disse aar var det, at IM begyndte at faa indpas. 1883 flyttede indremissionær *Hans Kristensen* hertil. Han havde et godt samarbejde med den ydmyge og velvillige provst Jør-

gensen, der gerne altid kom til stede ved Hans Kristensens møder i raadhussalen.

Hans K havde 9 lykkelige aar i Maribo, men det var ikke altid saa let for ham, skønt han havde et vældigt gaa-paa-mod. Vilhelm Beck talte her nogle gange, og en lille kreds samledes i den gamle skole paa Østergade. De fleste ansaa IM for at være en slags »sekt«, og andre brummede over, at Vilh. Beck »skældte folk her ud«. Provstens to døtre hjalp med i den paabegyndte søndagsskole. Der blev holdt samtalemøder i hjemmene, og amtsfuldmægtig *Henrik Pedersen* hjalp missionæren. Offentlige møder blev holdt paa raadhuset, og om sommeren holdtes der møder i Bangs have eller paa Eriksvolde. Da Hans Kristensen rejste 1892 (se Slagelse og Næstved), ledede fuldmægtig *Pedersen* arbejdet videre, indtil indremissionær *Karl Jensen* kom hertil 1895. Han fik stiftet en ynglingeforening og en KFUK. De offentlige møder holdtes nu paa hotel »Søro« (senere »Dana«) i en træbarak, hvor der var meget koldt om vinteren, og kakkelovnen røg slemt. Man indsaa, at der maatte skabes bedre lokaler og begyndte at arbejde for at faa opført et missionshus. Sognepræst *Simon Jensen* (1895–1920) var imod dette, men ved megen offervilje blev missionshuset rejst, og det var en stor dag, da *Vilhelm Beck* 20. sept 1898 indviede Maribo missionshus. Sognepræsten nægtede Beck at prædike i kirken, hvorfor hele højtideligheden foregik i missionshuset. Beck talte over 4. Mos. 11, 24–29, senere talte præsterne *Asschenfeldt-Hansen, Jac. Møller,* Radsted, og *A. Levinsen,* Herredskirke. Missionshuset blev flittigt brugt til møder, missionsuger, basarer, fester osv. Blandt talerne var indremissionær *Ravens* en af de mest brugte. Provst *Simon Jensen* ændrede senere sit syn paa IM, og da domkirken 1919 skulle hvidtes, bad han IM om at maatte holde gudstjeneste i missionshuset, hvad de gerne gav tilladelse til, og disse gudstjenester føltes som noget meget festligt. Ved den sidste takkede provsten bevæget: »Hvor har vi haft det godt her!« Kirkegangen var i provst Jensens tid ikke særlig god. Pastor *Monrad Frantzen* oplyser at folk i Maribo helst ville gaa i kirke kl 17, i Rødby kl 14. En mand, som fik megen betydning for arbejdet, var herregaardsmissionær (senere indremissionær) *Frands Pallesen.* Han boede en aarrække i missionshuset, indtil han 1921 flyttede til Graasten. Han fik føling med mange af byens borgere og havde en god indgang paa herregaardene, hvor han ikke blot kom i folkestuerne, men ogsaa ind hos herskaberne. Derom fortælles mange træk. Pastor *Ingerslev* (1920–27) arbejdede paa IM's og KFUM's linje (sm m en del af IM's folk).

Stiftsprovst *Olivarius* (1927–47) stille, noble færd var med til at skabe harmoni og respekt for kirken. Han var nærmest 3. retning, og gjorde et samvittighedsfuldt arbejde, havde et aabent blik baade for lyspunkter og vanskeligheder. 1928–32 var *Edvard Nielsen* indremissionær i Maribo. Han var haardt prøvet af sygdom, men med sin stærke aand og tro fik han ikke ringe betydning. Næst bibelen var Søren Kierkegaard hans kæreste læsning. Han døde pludseligt paa en rejse 1932. En af de førende mænd i IM's arbejde gn mange aar var apoteker *A. Ruge.* Han var som ung radikal og tilhænger af »Politiken«s aandsretning, og da dette blad bragte en skarp artikel om »Helvedesprædikanterne«, fik R lyst til selv at høre een af dem og gik hen i Helligaandskirken og hørte *Albert Schack.* Præstens stilfærdige ord om Jesu vandring paa søen greb ham, og Schack blev hans præst. Ved at laane en prædiken af C. Skovgaard-Petersen blev han klart ført til tro og fik sit aandelige hjem i IM. Han holdt mange møder paa Lolland, ordnede kirkeuger over hele stiftet, og med sin bil, »missionsbilen«, kørte han mange km med talere til og fra møder. Hans hjem paa Maribo apotek var enestaaende gæstfrit. Han arbejdede hver søndag i søndagsskolen, og hans indlæg ved samtalemøderne var mange og lødige. Ogsaa for KFUM og K gjorde han et godt arbejde. – Formand for IM var i mange aar skatteopkræver *M. Mortensen* (kaldet »melhandleren«). Han var som apoteker Ruge en af byens egne sønner. Skønt han var skatteopkræver, var han velkommen i mange hjem, han var nemlig en stor børneven, meget trofast i søndagsskolen. Senere var IM været ledet af skomager *Dam* og ostehandler *M. O. Jensen,* Vestergade.

Med stiftsprovst *Knud Hee Andersen* (1947–54) fik byen en sognepræst af en ny type, Ricards discipel, fra KFUM, vel orienteret i engelsk kirkeliv, virksom i Oxfordgruppebevægelsen, hvilket ogsaa prægede hans præstegerning og bragte fornyelse. Oxfordgruppen blev en tilskyndelse og fornyelse for mange og stabiliserede kirkegangen og altergangen. Der blev gjort et vidtgaaende kirkeligt arbejde. Og fra Maribo præstegaard udgik betænkelighederne ved den 1946 nedsatte salmebogskommissions arbejde, stiftsprovsten var lederen i det udvalg, som blev nedsat og medvirkede til en række ændringer i salmebogsforslaget.

Kirkegangen har siden 1920 været ret stabil, præget af en fast (altfor) begrænset kreds. Det har antagelig svækket kirkegangen gn aarene, at kirken var meget vanskelig at høre i, indtil der i 1930'erne blev installeret højttaleranlæg.

Der er mange gode læge medarbejdere og gode arbejdsmuligheder for kirken i Maribo. Der er nogen aandelig bevægelse, men ogsaa nogen kirkefjernhed og frygt for at tage standpunkt. Megen velvilje. Adskillige spor efter pastor *Bachevold,* Tirsted, møder man; baade troende mennesker og ledere, der har hørt B og ikke har kunnet glemme hans forkyndelse.

Pioneren for dansk sømandsmission, *Andreas Wollesen,* blev født i Maribo 1845. Han holdt 1876 vist det første møde for søfolk; blev senere sømandsmissionær i Amerika.

Kbmd *C. A. Quaade* († 1900) var storkøbmand, betød meget for byen.

Domorganist *Oscar Ringberg* oplevede det enestaaende at holde 50 aars jubilæum som domorganist (afg 1953 †, 71 aar gl). Han var blind. En udmærket støtte var han for gudstjenesten ved sin rige musikalske begavelse og sin glæde ved at tjene i kirken.

Embedet som præsteviet medhjælper blev oprettet, da en kirkelig kreds lovede at give tilskud til lønnen. Men lønnen blev alligevel saa lille, at medhjælperen tillige skulle være medhjælper i Rødby-Ringsebølle, en ordning,

som vel reddede præstens økonomi, men som var utilfredsstillende, fordi arbejdet blev for spredt.

Stiftsbibliotek fra 1923 i raadhuset (27.000 bl).

1926 oplyses: Kkg 3–4 pct, IM, KFUM og K, Lt Mf, Frelsens Hær har eget hus i M. 1935: do. 1943: Kkg 4 pct, IM, KFUM og K med spejdere, kirkeblad, mandskreds (Oxfordgr). 1947: God kkg, IM, Arb bibelkr, mandskreds (alle retn), bibelkr f kvinder, gymnasiastmøder m m. 1951: God kkg, byen er stolt af sin domkirke, stor venlighed, stigende interesse, gode, frivillige medarbejdere, ungdomsm i pgd, IM, LYM, bibelkredse, FDF osv. 1955: God kkg, gode arbejdsmuligheder, IM (50), korshærskreds, mdl børnegudstj i kirken, ellers som 1951.

Maribo domkirke, tæt ved søen, var Birgittinernes kirke, fra 1596 sognekirke. Denne smukke klosterkirke er bygget omkr 1425 efter den hellige Birgittas forskrifter med smuk murstensgotik. Kirken var planlagt større i anlægget, men blev betydelig mindre. (Vadstena er noget større) men er dog 68,7 m lang. Som alle ordenens kirker mangler den tværskib, og koret (der er ældst, fra c 1408) er vendt mod vest, (dette parti var forbeholdt klostrets brødre, medens søstrenes kor var mod øst). Kirken er en hal, hvis sideskibe og hovedskib er næsten lige høje, bygningen er samlet under et vældigt, fælles tagværk med trappegavle i øst og vest. En skriftemaalsbygning har ligget ved skibets NV-ende. Fundamentet er markeret i brolægningen. 1892 opførtes et lille 35 m højt taarn bag koret mod vest med pyramidetag. Indtil 1740 stod et taarn samme sted. Indvendig bæres hvælvingerne af kraftige ottekantede arkadepiller; de 8 hvælvinger i midtskibet har stjerneribber. Korgulvet er hævet over 4 krydshvælvede gravkældre. I korets nordmur ses nicher, der har været brugt til nonnernes skriftemaal. Langs østgavlen og begge sideskibe er der gamle, murede pulpiturer (»Lægtere«), som paa langsiderne bæres af fritstaaende, ved lave buer forbundne, piller, og under hvilke der løber lave gange (munkegange) med bjælkeloft.

Maribo domkirke er den bedst bevarede Birgittinerkirke, og ved store restaurationer 1861—65 (arkit: etrd H. Chr. Hansen) og 1891—92 (arkit: prof H. B. Storck) er den søgt ført tilbage til den oprindelige skikkelse. 1861—65 opførtes trappegavlene, og man nedtog et bindingsværksskillerum, der skilte koret fra skibet. Alteret opstilledes foran koret, hvis vestlige del er landemodesal. 1892 fjernedes et spir fra vestgavlen og taarnet opførtes. Murene rensedes og kalkedes hvide. — Altertavlen, som 1892 fik en pragtfuld udsmykning, er et anseligt bruskbarok-billedskærerarbejde fra 1641. Meget smuk vinkande (1606) og alterkalk (1603). Højrenæssancepædikestol fra 1606. Ny sandstensfont. Alterstager fra 1643. »Margrethebægeret«, en forgyldt sølvkalk skænket af dronning Margrethe c 1400 (antagelig ikke til kirken men til Birgitta ordenen) meget smuk med dronningens kronede navnetræk. Lysekroner fra 1638. — Til højre for opgangen til alteret en niche, hvori Eleonora Christines lig blev nedsat 1698 i det af hende selv indrettede gravrum, og her blev 1864 indmuret den ligsten, som tidligere laa over graven foran koret. Indskriften lyder:

> Herre, hafde dit ord icke wærret min trøst,
> da hafde jeg forgaaet i min elendighed.

Dette begrafwelsessted tilhører hendis naade, grefwinne Leonora Christina, hvorhelst trende af henders sønner ærre nedsatte og sielf hviler hun her siden 6. april 1698, da hun hafde lefvet 76 aar, 8 maaneder og 8 dage.

Kirken har iøvrigt mange ligsten og gravmæler. I landemodesalen bag alteret en buste af biskop Rasmus Møller, en buste af D. G. Monrad (bekostet af stiftets præster) samt 2 sølvkranse til biskop Monrads baare. I samme sal to ejendommelige katolske sidealtre m m.

Litt: Danm kirker: Lol F, s 29—88, Khst saml II, s 666 f, Lol-F stifts aarb 1914, 1917, 1922, 1933, 1934, 1935, 1938 m m, C. C. Haugner i Maribo historie, 1937, s 97 f, Vilh. Lorenzen: De dsk Birgittinerklostres bygningshist 1922, s 9 f, Trap, IV, s 10 f, C. M. Smidt: Birgittinerklostret i M, Aarb f nord oldk 1935, 225 f, Alfred Larsen: Begravelser i M dk 1634—1802, L-F hist aarb 1947, 308—27.

Folketal: 1850: 1667 og 155 (landdist), 1901: 3838 og 140, 1921: 4442 og 163, 1950: Ialt 5323. Hillested, se der.
Altergæster: 1922: 600 og 110, 1934: 907, 1942: 1035, 1951: 1880, 1953: 1778.
Menighedsraad: 1922: 10 soc, 1 IM, Lt mf, 4 u p, 1934: 7 soc, 3 u p (kirk), 1953: 6 soc, 5 u p (kirk).
Byraadsvalg: 1943: Soc 1267 (7), rad 132 (0), kons 822 (4). 1954: Soc 1566 (7), kons 944 (4), u p 166 (0), komm 43 (0).

Der er romersk-katolsk kirke i Maribo, opf 1897, med egen præst og præstebolig. En stor del af katolikkerne er polske arbejdere. Frelsens Hærs bygning, Musæumsgade, er opført 1910.

Sognepræst

(Tillige stiftsprovst og provst Fuglse herred fra 1945)
Indtægt 1850: 30 hvede, 37 havre, 175 rdl, c) 36 rdl, 81 rdl, 6 fv brænde, 80 høstdage, d) 450 rdl, e) 104 td ld. — 1870: Regul 3032 kr, netto 6070 kr. — 1913 flg: 1. kl. Pgd opført 1845 og 1900.

Fra den ældste præstehistorie nævnes: Mag **Henrik Roth**, sp her 1696—1751, mindedes som en udmærket præst. Han flyttede fra den gl, faldefærdige pgd 1713 og fik en af klosterbygningerne til pgd. Om ksstrd Joh. Fr. Boeck (1799—1843) se ovf.

17. 12. aug 1843–31. maj 75 (ord kat Maribo 26. aug 37): **Peter Bergenhammer**, * 1. sept 06 Kbhvn. Forældre: Portkontrollør, c phil Mads Christian B og Laurette Maria Birch. Stud Brgdssk K 25, c juli 33 (h), † 31. maj 75. ~[1] 4. maj 38 Constance Mynster, * 5. juli 08 Kbhvn, † 25. marts 44. ~[2] Nicoline Mathilde Mynster, * 1. maj 14 Kbhvn, † 21. sept 58, begge døtre af prof ved univ, overmedicus ved Frederiks hosp, dr med Ole Hieronymus M (stamt 59) og Anna Christine Lichtenberg. – Søn: Højen-J. Datter ~ Ammentorp, Barrit-V. Hustruers broder: Karise-A. Farbroder: Biskop J. P. Mynster.

Pastor B var oppe 3 gange til teologisk embedseksamen, og fik hver gang haud (1830, 1832 og 1833). Gennem sine ægteskaber stod han den mynsterske kreds nær og var selv præget af Mynster. Han var en velvillig og hjertelig mand, der stod positivt over for den frembrydende Indre Mission. Der levedes et fornøjeligt liv i pgd, hvor der var flere børn, men der blev mere stille, da han blev enkemand. Han tilbragte alle sine præsteaar i Maribo. Han stod i nært venskabeligt forhold til pastor Gude, Hunseby (senere domprovst i Roskilde). Gude omtaler varmt deres samtaler og sammenkomster, og betegner ham et sted som »den rare mand, der havde den store sorg i een uge at miste 3 børn«. (Loll-F aarb 1955).

Biskop Monrad skriver 1851, at B's prædiken blev holdt med varme, men i et noget manieret foredrag, en veludarbejdet prædiken om livet i Kristus. Biskop Bindesbøll roser Bergenhammer meget, kalder ham rolig, besindig i sin tale, derhos fuld af følelse, sanddru og naturlig. »Han kan vedblive under forkyndelsen at være den, han ellers er, fordi han til ingen tid afforer sig det sind, som bør findes hos en gejstlig.« »Han var en af de prædikanter, som ikke behøver at stemme sig flere toner op; han kommer aldrig ud af den stemning, som bør betragtes som grundtonen, hvori det religiøse foredrag skal holdes. Man gen-

kender ham selv i hans prædiken. Der er sandhed i ham og hans forkyndelse.« (Loll F stift 150 aar, s 130, 144). Udg enk ligtaler.

ES I, 123.

Hjælpepræst (og 3. lærer ved borgerskolen) hos pastor Bergenhammer

1867–69: **C. M. Ammentorp,** se Barrit-V.

18. 13. sept 1875–16. febr 95 (sp Lemvig-N 7. juni 61): Provst **Jens Laurits Verner Jørgensen,** * 6. juni 22 Kbhvn. Forældre: Tømrermester, vicebrandmajor Jørgen J og Benedicte Clasen. Stud Brgdssk C 39, c 44^2 (l), lærer Det kgl Døvstummeinstitut 49, provst Vandfuld-Skodborg-Ulfborg herr 7. april 71, r af Dbg 92, afsk 16. febr 95, † 1. aug 04. ~ 21. juni 61 Anna Dorthea Johanne Jacobsen, * 21. jan 30 Christianshavn, † 28. juni 79. Forældre: Kbmd Peter Vilhelm J og Lovise Augusta Bencke. – Søn: Præst ved Døvstummemgh, Kbhvn. Søsterdt ~ Poulsen, Jegindø.

Udg til brug for døvstummeundervisningen flere bøger, bl a 59: Ordbog, 60: Gerningsord, 61 flg: Lærebog, 61: Fædrelandshistorie.

Provst J bevarede sin interesse for de døvstumme, en interesse, som gik i arv til hans søn. I mange aar var provsten mdl af Maribo byraad. Han var agtet og afholdt, en elskværdig personlighed, men ikke nogen god taler, (havde en vanskelig udtale). Man kunne ikke høre ham. (Maribo amts avis 4. aug 04). Stiftsprovst Assens omtalte ved hans begravelse hans tro tjeneste og den gode aand, som raadede i hans hjem, saa hans privatliv var et eksempel for menigheden (Lollandsposten, 8. aug 04).

19. 14. maj 1895–17. juni 1920 (sp Femø 23. aug 88): Provst **Simon Jensen,** * 31. dec 48 Krogsgaard mølle, Mønsted. Forældre: Møller og gdjr Jens Jensen (Gade) og Else Simonsdatter. Stud Viborg 69, lærer (dansk og tysk) Eftersl realsk og Nørrebros latinsk, c 75^2 (h_1), huslærer stamhuset Nedergaard, adjunkt Herlufsholm 77, dsk sømandspræst Newcastle on Tyne-Hartlepool 14. jan 82, kst provst 97–99, provst Fuglse herr 31. dec 04–29. nov 16, r af Dbg 08, Dbm 16, afsk 17. juni 20, † 29. sept 21. ~ 23. febr 82 Anna Petrine Welding, * 16. nov 55 Bjerring, † 23. jan 38. Faderen: Stiftsprovst, sp Brøndbyvester-Ø, † 94, se der. – Fætter: Gade, Himmelev. Hustrus broder: Helligaands k, Kbhvn. Søster ~ Steenstrup, Blistrup.

Udg flere lejlighedstaler.

Provst J var afholdt og anset blandt kolleger. Men provstearbejdet og vanskelige økonomiske kaar tog meget af hans tid og kraft. Han fik efterhaanden et vist samarbejde med IM, se ovf. Kirkegangen var bedst om eftermiddagen. Han var en dygtig provst.

20. 14. okt 1920–14. marts 27 (sp Gørding-V-B 10. aug 08): **C. Ingerslev,** fl t sp Sct Mortens k, Randers, se der.

21. 28. okt 1927–22. april 47 (sp Bandholm 15. juni 10): Stiftsprovst **Sigurd Olivarius,** * 17. april 77 Rønne. Forældre: Borgmester, byfoged og byskriver Valdemar Christian Bohn O (sønnesøn af Holger F. O, sp Ibsker-S, † 1815) og Thorgerdur Hallgrimsdottir, (dt af provst Hallgr. Jønsson, Holmar, Island). Stud Rønne 94, c 00^2 (l), huslærer hos grev Frijs, Juellinge, hjpr Østofte 24. marts 03, kkp Marstal 7. nov 06, provst Fuglse herr 25. jan 17, r af Dbg 34, stiftsprovst 16. april 45, Dbm 46, afsk 22. april 47, † 30. juli 55. ~ 16. jan 07 Helga Thorsen, * 5. marts 79 Rønne, † 26. jan 41. Forældre: Kbmd Johan Christian T og Cathinka Christiane Jespersen.

BM Præsteforeningen 27—33, repræs for præstef i Embedsmændenes samraad, mdl Amtsskoledirektionen, kredsfmd Præsteforeningen 20—47, BM Loll-F fængselsselskab.

Skrev præd og artikler i forskellige blade.

Slægten O er en gammel præsteslægt, som stammer fra Niels Holgersen (latin: Olivarius), * 1647 i Malmø, sp Ørslev-B.

Det prægede stiftsprovst O, at han var af gammel embedsslægt, det bornholmske tonefald forlod ham aldrig. Fin af skikkelse og tankegang, retlinet, usnobbet og præget af stille humor. Han kunne med en parentetisk sarkastisk ytring sætte tingene paa plads. Hans lysende intelligens og sunde syn paa tilværelsen hjalp ham gennem tilværelsen. Han havde en egen evne til at klare selv vanskelige forhold. Sin manddomsgerning fik han paa Lolland, først i Østofte senere i Bandholm, som han nødigt forlod, fordi han følte sig hjemme der, tilsidst i Maribo, hvor han var en anset embedsmand. Han havde ikke store tanker om sig selv, men det var godt at være i stue sammen med ham og lytte til hans erfaringer og raad. Tidligt blev hans haar hvidt, men længe var han ung i sind, indtil sorgerne kom og han mistede sin gode hustru og sine to børn. Som sognepræst og provst øvede han en stilfærdig og god gerning. I den danske præsteforening og i embedsmændenes samraad var han en vaagen og interesseret talsmand for præsternes sag. Her udfoldede han ret alle sine charmerende egenskaber og sin betydelige indsigt i administrationsforhold. Han blev til sidst en ensom mand. Trofast var han mod sine venner til det sidste. En pryd for sin stand.

22. 28. juli 1947–15. nov 54 (sp Herlufsholm 13. april 20): Stiftsprovst **Knud Peter Andreas Hee Andersen,** * 13. april 86 Tømmerup. Faderen: Sp Stadager-NK, † 33, se der. Stud Hrlf 04, univ guldmed 09, c 10^1 (egr), studierejse i udlandet, sekretær KFUM, Kbhvn 13, krigsfangesekretær i England 19, provst V-Ø Flakkebjerg herr 27. aug 40, r af Dbg 47, afsk 15. nov 54. ~ 12. maj 25 Asta Mikkelsen, * 10. dec 99 Næstved. Forældre: Skibsmægler Anton Valdemar M og Alma Cecine Willumsen. – Søn: kkp Sct Jørgens-S, Svendborg. Hustrus broder: Karlslunde-K.

Mdl KFUM's verdensbest 26—37, mdl KFUM's kredsbest (8. kr) 21—34, BM Nyborgmøderne 34—49, mdl Udv til fremme af bibelstudium 44, mdl Friheds-raadets lokalkomité 44—46, fmd Kredsen af salmebogsinteresserede kvinder og mænd 49—53.

Udg 1918: Ungdomsarbejde (oversat til svensk), 18: Naar du beder, 22: Chesterton (ny udg 45), 24: Mark og skov og grønne enge, 27: Aaret i min have (nyt opl 45), 28: Paa opdagelse i naturen (med H. Ødum) 4. udg 47, 30: Striden og freden, 30: Medarb Bibelselsk kommentarudg (Lukas), 32: Stærkere end døden, 33: Jesus af Nazareth (oversat t ungarsk), 34: Oxford og Danmark, 39: Redig Konfirmandbogen Ungdomsaar, 40: Det levende Danmark, 41: Kristendommen og dansk hjemliv (i: Det kristne og det danske), 43: Hvordan bliver man kristen?, 45: Forligelse og forsoning (m J. Nørregaard), 45—46: Medred Roskildebogen.

Oversættelser 1918: Forbes Robinson: Breve til venner, 23: Røveren og korset, 25: Basil Mathews: Racernes kamp, 25: Ralph Connor: Familien paa Fyrrevangsgaarden, 26: Stanley Jones: Kristus og Indien, 27: Deaville Walker: Indien, Land og folk, 27: Galloway: Din store dreng, 27: Mathews: Sorte skatte, 27: Mathews: Idræt og aand, 30: Stanley Jones: Helligaanden og vor slægt, 30: Charles Gore: Jesus af Nazareth, 31: Mathews: Verdensmagternes kamp, 32: Donn Byrne. Broder Saul, 33: A. J. Russell: Kun for syndere, 35: Emil Brunner: Kirkens fornyelse, 36: Beverley Nichols: Daaren siger i sit hjerte, 37: Oswald Chambers: Men jeg siger jer, 37: H. V. Morton: I Mesterens fodspor, 38: Chambers: Gaa ud i alverden, 39: Chambers: Naar I beder, 39: Chambers: Om nogen vil gøre hans vilje, 45: P. Howard: Tanker paa march, 49: Chambers: Alt for ham, 3. udg, 54: Bunyan: Pilgrimsvandringen.

Litt: Sv. Juul Møller: Knud Hee A, Herlovianeren 1945, s 14—15.

Hjælpepræst hos stiftsprovst Hee Andersen

1953 54: **J. Sørensen,** se sp Hammelev-E.

23. 11. febr 1955 (sp Skovby-O 13. jan 39): Stiftsprovst **Haakon Immanuel Overgaard Felter,** * 26. juni 08 Kbhvn. Faderen: Sp P. Lauridsen, Sct Peders k, Randers, † 51, se der. Stud Randers 26, c 33¹ (l), manud, studierejse i Frankrig og Schweiz, hjpr Simon Peters k, Kbhvn 8. jan 37. ~ 14. febr 39 Yrsa Honore, * 6. juli Fredericia. Faderen: Stationsforstander i Holbæk. – Søster ~ Jul. Nielsen, Vamdrup.

BM Alm dsk præstekonv 42, BM Fyns stiftskonv 47—55, BM Sønderj forening Bogense 44—55, BM Den dsk Valdeserkomité 52 og red af Valdeserbladet 53, mdl Det mellemkirkelige raad 54.

Red kirkeblad for 8 pastorater til 55.

Skr 50: Afhandl i Dansk teol tidsskr: Simul justus et peccator, tekstvejledn og anm i Prf blad, desuden anmeldelser af udenlandsk teologi.

Der var rkp her til 1816. Den sidste rkp **Chr. E. Schultz,** 1796—1816, var et lyst og vittigt hovede, men udskejende og afgjort fritænker. Var meget halt. Var bogtrykker og avisudgiver. Han var nogle aar skilt fra sin fortræffelige kone og havde i den tid som husbestyrerinde en kvinde, der hed Juliane, (den julianske periode). Da han fjernede hende, vendte hustruen tilbage. (N 541).

Ordineret kateket

(og førstelærer borgerskolen, oprettet 1837, nedlagt 1932)

Kateketens løn: 1850: 400 rdl, fri bolig, 6 fv brænde, samt lærerløn.

2. 12. okt 1843—16. okt 50: **H. M. L. Jessen,** se Taagerup-T.
3. 31. dec 50—29. maj 56: **L. Lintrup,** se Seden-Aa.
4. 23. sept 1856—21. febr 63: **H. R. Panduro,** se Magleby v Skelskør.
5. 25. juli 63—27. jan 75: **H. Ph. Plesner,** se Vindeby.
6. 23. juni 75—14. juli 79: **F. A. Nielsen,** se Mesinge.
7. 3. okt 1879—21. nov 82: **C. J. A. Bachevold,** se Tirsted-S-V.
8. 1. marts 1883—4. nov 86: **F. J. Wiel Lange,** se Brovst.
9. 8. aug 1888—10. juli 93: **J. P. J. Jensen,** se Harridslev-A.
10. 22. febr 1894—17. aug 32 (hjpr Frederiksberg 6. marts 93): **Charles Emil Dujardin,** * 20. juni 63 Randers. Forældre: Manufakturhdl Levinus D og Augusta Jørgensen. Stud Randers 82, c 89¹ (hi), lærer Kbhvn, Randers, Odense, † 17. aug 32. ~ 26. sept 08 Emilie Louise Henningsen, * 18. april 85 Randers. Forældre: Kommissionær i Kbhvn Hans Peter H og Jensigne Hansen.

Kredsfmd Kr forening t børns redning og for dyreværnsf Svalen, fmd Maribo musikforening og for De samvirkende sangforeninger i Loll-F stift. Se D dsk realsk 1932, s 316 f.

En smuk og anerkendende nekrolog over pastor D ses i »Den dsk realskole« 1932, s 316 f.

Præsteviet medhjælper

(Tillige hjpr Rødby-R, se der).

1. 3. jan 1912—29. dec 14: **H. Monrad Frantzen,** se Ø Egesborg.
2. 25. maj 1915—31. maj 18: **S. Ewaldsen,** se Nykøbing-R.
3. 20. sept 1918—2. dec 21: **S. E. M. Bernsteen,** se Undløse-S.
4. 7. febr 1923—9. maj 27: **A. A. Helt,** se Ugerløse.

Hjælpepræst

1. 8. aug 1940—6. okt 41: **J. Johannesen** (Sauntved), se Holeby-B.
2. 10. febr 1942—23. sept 43: **A. Hjørlund,** se Sønderup-N (Jyderup-H).
3. 7. dec 1944—22. juni 46: **M. V. Zeuthen,** se Krogsbølle.

Kaldskapellan

(Oprettet 1. sept 1945)
4. kl.

1. 6. febr 1946 (hjpr Vordingborg 10. aug 42): **Poul Arendal Ahrensbach,** * 13. febr 15 Kbhvn. Forældre: Tilskærer Hans A og Helene Lund. Stud Mtrp 33, c 40¹ (l). – Søster ~ Jensen, Ormslev-K.

Litt: A. Kall-Rasmussen: Hist top efterretn om Musse herred I, Maribo 1866, C. C. Haugner: M bys hist, I—II, 1937—38, J. Wichfeld: Fortidsminder fra egnen omkr M sø, 1862, S. Birket Smith: Leonora Christine paa M kloster, 1872, Loll-F stift hist aarb 1914, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943. Se iøvrigt ovf, Loll-F aarb, Lollands-Postens jubilæumsnr 1936, Lollands Tidende 3. aug 1955, N. P. Nielsen: M, i Købstadf tidsskr 1934, s 351 f, J. H. Rosling: Leonora Christines bolig i M, Loll-F aarb 1931, s 148 f, Egon Larsen: Kaj Munks skole i M, Gads dsk Mag 1946, s 505 f, Trap IV, 3, 1955, s 618 f.

RØDBY—RINGSEBØLLE

Rødby købstad ligger paa lav, flad, leret, skovløs grund nær ved en østlig vig af den inddæmmede Rødby fjord. Hvornaar den blev købstad, vides ikke, men byen nævnes ofte i middelalderlige dokumenter. 1364 var kong Valdemar Atterdag i Rødby og forlenede da grev Adolph af Holsten med Femern. Chr. I gav byen frihed 1454 til at handle med Tyskland. Senere udvidedes privilegierne. Her var toldsted og overfart til Femern. Der var havn ved Dragsminde, senere ved Kramnitze. Kramnitze gab blev lukket ved forsøg paa inddæmning af fjorden 1862, men aabnet af storm 1863. Ved anlægget af kystdiget blev det atter lukket. Byen har altid været lille. Ved stormfloden 13. nov 1872 var den helt oversvømmet, saa kun kirken og to huse gik fri.

Planerne om »Fugleflugtslinjen« Rødby-Femern var allerede fremme 1752. Fra gammel tid havde der været betydelig færgefart til Femern. Efter anlægget af det lange kystdige 1873–76 blev store fjordarealer inddæmmet og forvandlet til fede, frugtbare enge, der holdes afvandede ved pumpning. Rødby bærer et skib i sit segl, et vidnesbyrd om den rolle, skibsfarten har spillet. Men nu var den lukket ude fra havet og »den uanselige by« var blot en lang

gade med nogle sidegader. 1853 var det anselige raadhus bygget, men saa skete der ikke mere. Efter 1900 begyndte en opblomstring. Paa de ubeboede strækninger ved Fælandet opvoksede en moderne industriby i forbindelse med anlæg af den ny Rødby havn 1912. Omkr 1912 drømte byen storhedsdrømme. Generation efter generation havde kæmpet for fuglefluglinjen, men overfarten sydpaa blev lagt over Gedser, 1866 fik en tysk ingeniør Kröncke koncession paa at etablere overfarten, men han magtede det ikke. 1906 tog Rødby selv fat og fik anlagt den mindre trafikhavn paa Syltholm, samt den 6,1 km lange jernbane til havnen. Næste skridt var udvidelsen af havnen. Den havde nær kostet byen livet, thi havnen gav ikke de forventede indtægter, bankkrak kom til, virksomheden ophørte. 1921 krakkede skibsværftet, trafikken paa havnen udeblev, og 1923 maatte byen standse sine betalinger. Byen kom under administration. Man var meget skuffet, og anlæggene forfaldt. Efter krigen ventede man motorvejen, som var begyndt 1940, fuldført, men den nye færgefart lagdes over Gedser-Grossenbrode. I dag er Rødby ikke kommet længere end til drømmen, men man venter stadigt paa dens virkeliggørelse. Fra dansk og tysk side arbejdes der stadigt med planen. Byens administration foranledigede, at en *aandssvageanstalt* opførtes ved havnen, aabnet 1929 (nu 800 alumner). Sikringsanstalten har 72 pl. I anstaltens festsal holdes der gudstjeneste hver helligdag for anstaltens alumner og for befolkningen i Rødbyhavn. Der paatænkes bygget en kirke, og 1953 blev det bestemt, at kkp skulle bo her. Der er indsamlet et beløb til kirken (c 100.000 kr), men byraadet har nægtet at skænke en grund. Alderdomshjem fra 1954. Sygehuset fra 1909 er nedlagt 1955. Hg Lidsø ejedes af politikeren *Chr. Moesgaard-Kjeldsen* († 1935).

Ringsebølle sogn, 518 ha, er lavtliggende og fladt; leret, meget frugtbar jord. Byen: R. En del af Rødby villakvarter, størstedelen af villakvarteret er i Sædinge sogn. Mh (opf 1898). Sognet skal opr have heddet Egeby, (der har her ligget en by af dette navn).

Det kirkelige liv. Der har aldrig været nogen vækkelse, og den kirkelige interesse har fra gammel tid været ringe.

Provst *Knud Bruun* (sp her 1650–81), der oplevede svenskernes hærgen paa Lolland, især i Ringsebølle kirke, skrev en ansøgning til kongen. Den viser at Rødby folk da var »slemme«:

> Konge! maa jeg trygle
> giv mig kaldet i Røgle (Vejlby;
> faar jeg ikke dette
> giv mig da Dreslette!
> Rødby folk er slemme
> og jeg maa mig græmme.
> Konge! dig forbarme
> over Knud den arme!

Provst Knud fik dog hverken Vejlby eller Dreslette. (W II, s 672).

En anden præst klagede over, at en bonde »havde trakteret ham med smækkesvøbe«. Senere blev det dog bedre, men pastor E. Eriksen skriver 1942: »Folk vil helst passe sig selv og mener, at det er nok, at de er døbte«. »Luften er ikke god for missionerende arbejde i denne lille by mellem de bugnende kornmarker og de sødligtduftende sukkerroer«, skriver en anden fra Rødby. Der har gennem aarene været gjort et arbejde af præsterne, til tider ogsaa af lægfolk, men »det religiøse instinkt synes meget tilbagetrængt«, selvom der ikke maa generaliseres for meget. »Hvis der saa endda var modstand! det er velvillig ligegyldighed det meste!« Det betydeligste navn i præsterækken er stiftsprovst *Assens,* en anset mand, med megen autoritet, men det lykkedes ham ikke at vække stærkere kirkeligt liv. Indre Mission har søgt at faa indgang. Ret tidligt kastede pastor *Bachevold* sit blik paa Rødby, han og nogle indremissionærer holdt møder her i 90'erne. Flere familier fra Rødby og Ringsebølle søgte saa til kirke hos Bachevold i Tirsted. Fra nabosogne, især Sædinge, kom flere til møderne i Rødby. Møderne holdtes i skolen, men nogen stor bevægelse blev det ikke. Indremissionærerne *Hans Kristensen* og *Knud Hansen* (se s 30 f) kom ret ofte, og *Hans Kristensen* indbød vennerne herfra til sit hjem i Maribo. Enkelte blev vakt, og nogle troende familier flyttede hertil, bl a træhdlr *Jens Pedersen,* gartner *Mortensen* m fl, og meget betød enkefru *Sofie Jensen,* Nebbelunde. Med hestevogne kørte de i flok afsted, naar *Vilh. Beck* talte paa Lolland eller Falster. Gartner *Mortensen* ledede samtalemøder, og han begyndte en lille søndagsskole, men den egentlige leder blev dog træhdlr *Jens Pedersen.* Pastor Bachevold var deres stadige ven og raadgiver. Da det kneb med pladsen i stuerne, holdt man en basar paa raadhuset med stor deltagelse af alle byens borgere til fordel for opførelse af et missionshus. Man samlede ind, og 2. dec 1898 kunne *Vilh. Beck* indvi missionshuset. Det var et grufuldt vejr, med storm, lyn og torden den dag. Paa vejen væltede gdjr *Jens Damsbo* fra Tirsted (en af IM's ledere, senere indremissionær) med sin vogn paa Rødby dæmning, og han og hans hustru, Maren, trillede ned i vandet. Uvejret gav dagen et alvorligt præg, men Beck var i perlehumør (»Knud den Store erobrede England, vores Knud den Store erobrede Lolland«), og Bachevold betegnede i et brev af 3. dec 1898 til pastor *A. Levinsen* dagen som »en af de rigeste jeg har haft«. – Der var i den første tid god tilslutning til møderne i missionshuset, og de troendes glæde var stor. Men saa kom der vanskeligheder. Nogle af vennerne blev grebet af fuldkommenhedslære, maaske i forbindelse med nogle møder, som missionshoteldirektør *Nissen,* Kbhvn, og en grosserer *Lund* havde holdt. En del af vennerne stod fast, men arbejdet fik et knæk. *Jens Pedersen* flyttede fra byen, og det hele gik smaat. Saa kom melhandler *H. C. Clausen* til Rødby. Han blev 1904 indremissionær. Han gjorde et godt arbejde som missionær i byen. Præsterne stod ikke i forbindelse med dette arbejde, men de lagde heller ikke hindringer i vejen for det.

Pastor *Sevaldsen* havde en meget stor menighed i begge sogne. Han begyndte som noget nyt at holde bibellæsninger i udflytterskolen. Da denne skole senere flyttedes til Rødbyhavn, er der siden da holdt faste gudstjenester her ved præsterne.

Saa kom pastor *Erik Eriksen* til Rødby. Han var missionærsøn og havde hele sit liv arbejdet paa IM's linje. Han blev eenstemmigt indstillet, og nu blev der for første gang forbindelse mellem kirken og missionshuset. Det var nye toner, der lød i kirken. Men det skulle ikke vare længe, før der blev uro. Pastor Eriksen fortæller selv: »Min gode ven, pastor *H. P. Bjarnesen,* Gudum, sagde engang noget til mig om, at der paa døde egne ikke blev interesse for en præst (eller bevægelse), før den kom i avisen. Jeg havde det held i Rødby at komme i avisen baade som subjekt og objekt. Det skete efter en gudstjeneste i Rødby 19. april 1921, at min prædiken blev taget under behandling af en lille stedlig journalist, der ikke selv havde været i kirke, men hans svigerinde havde været der, og det blev grundlaget for et stormangreb paa den »grovmundede« præst. De andre blade bjæffede med; menighedsraadet og biskop Wegener blev alarmeret, og biskoppen skulle foretage en undersøgelse. Jeg havde i forvejen offentliggjort min prædiken i et Nykøbing-blad, attesteret af en tilhører. Ingen af menighedsraadet havde hørt prædikenen. Biskoppen fandt ikke grund til nogen paaanke, og sagen blev henlagt«. Prædikenen blev opfattet bl a som et angreb paa byraadet. IM's venner sluttede nu stærkere op om pastor E, kirkegangen voksede, men saa begyndte et arbejde for tilslutning til valgmenigheden som en art demonstration. Der meldte sig c 70, som sluttede sig til pastor *Grell,* og en filial af valgmenigheden blev dannet i Rødby. Man kunne ikke kalde bevægelsen for grundtvigsk, thi det var mest socialdem og E's modstandere, der sluttede sig til. »Snart efter indsaa rettænkende mennesker, at dette var et fejlgreb, og pastor *M. P. Schmidt* ønskede ikke at fortsætte dette arbejde i Rødby«. En halv snes mennesker ville dog absolut ikke have dette »anneks« til valgmenigheden nedlagt, og det fortsattes under beskedne former. – Der var i 20'erne nogen vækkelse ved Rødbyhavn med blivende frugt, selvom der ogsaa var skuffelser. Pastor E holdt møder og gudstjenester i Rødbyhavn skole med god tilslutning, (een mdl gudstj for de aandssvage, to mdl gudstj i skolen). Modstanden mod ham lagde sig efterhaanden, og da Oxfordgruppebevægelsen 1936 kom til Lolland, sluttede pastor E sig til den i haab om fornyelse personligt og i menigheden. Det blev maaske ikke til saa meget som ventet; »der blev dog sat nogle og noget i gang, men IM's venner havde svært ved at tage dette«. Pastor E skriver om dette: »Jeg havde følelsen af, at vi var ved at køre fast i menighedslivet og trængte til en ny, frisk strøm: Redde, hvad reddes kan! Gud har før vist sig i stand til at kunne skrive paa skæve linjer«. Pastor E fik betydning, ikke blot som præst, men ogsaa som borger i byen. I flere aar var han byraadsmedlem. Selv følte han, at det var ikke et let sted at være præst.

Missionshuset havde sin blomstringstid i 1920' og 30'erne. Pastor Eriksen lagde megen vægt paa samarbejdet ml kirke og missionshus. Der blev nogen vækkelse, og meget nyt arbejde blev sat i gang: YM-kredsen, Blaa Kors, KFUM og K, arbejdernes bibelkredse, gamlemøder, møder for arbejdsløse, konfirmandfester. Under kirkens restauration 1934 holdtes gudstj i mh. 1936 blev mh udvidet og restaureret. Saa kom den 2. verdenskrig med vanskelige forhold for IM's arbejde. Den lille sal var beslaglagt til offentlig brug, og det kan ikke nægtes, at der har været nogen tilbagegang. Flertallet i byen er u p.

Lokalhistorikeren *Ole Svendsen* skriver, at efter Eriksens afgang er det gaaet op for mange, at man i E havde en god ven og en nidkær sjælesørger. Kirkegang og altergang er ikke blevet mindre, trods bølgedalen i alm kirkeliv.

En særlig begivenhed oplevede Rødby 1955, da en søn af pastor *Roed Jensen,* der var flyver i Canada, blev dræbt under flyvning. Han blev begravet i Rødby under overvældende deltagelse fra hele Sydlolland. Hans fader og chefen for Danmarks flyvevæsen talte, og kammerater stod æresvagt ved baaren.

Missionshusets fmd har i de senere aar været skrædder *N. Chr. Jensen,* som 1911–22 ledede søndagsskolen, derefter apoteker *Møller* og nu gartner *Rasmussen.* Fra 1922 lededes sdsk af apoteker *Møller,* indtil 1941, da pastor *Roed Jensen* overtog den, og der blev børnegudstjeneste i kirken.

1922 oplyses: IM bærer det aandelige arbejde. IM (statsbetjent E. Andersen), KFUK (16), kun lidet bevidst liv. 1926: Kkg 6 og 4 pct, IM (skrædder N. C. Jensen), (sp). Filial af valgmgh (fru snedkerm Nielsen, Sæddinge) 40 til valgm. 1943: Kkg 3 og 5 pct, IM (herregaardsmiss V. Larsen), KFUM og K, kirkeblad. 1950: Kkg 3 og 4 pct, megen materialisme og ligegyldighed. 2 børnegudstj, IM. 1955: Kkg 3 pct, ringe aandelig interesse. 2 sdsk, IM, KFUM og K.

Kordegn *Emil Bøgh* (kordegn i Rødby 1872–1915) var en dygtig lærer og en betydelig personlighed. Noget af et geni, (broder til Erik Bøgh). Han var en repræsentativ kordegn, bevarede sin smukke sangstemme til det sidste, var en fin landskabsmaler; i mange aar leder af Teknisk skole. – Lærer *Emil Hegelund,* Ringsebølle (lærer der 1883–1927) regnedes for at være en af amtets dygtigste lærere. Han var kendt som folketaler og skrev udmærkede lejlighedssange og viser. Desuden skrev han en række salmer. – Blandt dem, der har virket i menigheden skal iøvrigt nævnes:

Herregaardsmissionær *V. Larsen,* Rødbyhavn (* 1890, † 1956). Han var paa vej hjem fra Esbjerg, hvor han havde besøgt sine sønner. Da toget var naaet til Slagelse, fik han et ildebefindende og faldt om. Døden skyldtes utvivlsomt hjertelammelse.

Han var i sine yngre aar fisker og bevarede op igennem aarene tilknytning til fiskerbefolkningen. Han blev ansat i herregaardsmissionen i 1929 med Lolland-Falster som sit virkeomraade. Han besøgte regelmæssigt herregaardene og gik fra sted til sted og talte med folk og indbød til møde. I sin forkyndelse var han meget klar og afgjort. Foruden at være herregaardsmissionær var V. Larsen fmd for Indre Missions samfund i Rødby og fmd for missionshuset. Ogsaa paa denne post udførte han et stort arbejde.

Ved herregaardsmissionær V. Larsens begravelse udtalte pastor Elleby bl a disse ord: »Han var sin kristentro bekendt og ønskede, at andre skulle faa del i det, der gav ham lykken. Han sørgede over den aandelige uforstand i tiden. Han kunne virke frastødende, men hans varme hjerte bankede for andre. Han kendte ikke til menneskefrygt, kun til gudsfrygt. Han var altid parat til at give. Som han i sin ungdom var fisker, blev han i livet menneskefisker, idet han i mere end 26 aar som missionær gik fra hus til hus her og kaldte til møder. Dette arbejde bragte ham glæder, men ogsaa skuffelser.«

Ved et møde paa en gaard fik han lov at spise til middag sammen med baronen, og pludselig udbrød baronen: »Hør, missionær, De taler jo kun om det missionske, jeg er ivrig lystfisker, og jeg har sandelig kun inviteret Dem til middag, for at vi skulle tale sammen om fiskeri.« Hertil svarede Larsen: »Udmærket, hr baron, saa taler vi om fiskeri i et kvarter, men saa skal vi tale sammen om Jesus i det næste kvarter.« Og saadan blev det. Engang rejste V. Larsen med tog gennem Jylland, en ny rejsende kom ind i kupeen, og før han fik sat sig, bandede han; øjeblikkelig stod Larsens vældige skikkelse lige for ham, og noget voldsomt udbrød Larsen: »Min gode mand, De er jo da slet ikke en kristen.« De andre i kupeen tænkte: dette er dog vist for voldsomt, men de fik andre tanker, for i den følgende samtale fortalte den nye rejsefælle, at tiltalen havde slaaet ham, for han var et udøbt menneske. Proprietær Erik Møller fortæller:

En sommerdag holdt vi møde i en herregaardshave, efter mødet havde jeg en samtale med inspektørens frue, som fortalte, at til at begynde med syntes de, at Larsen var for paagaaende, men da de mærkede det milde sind, der laa bag hele hans færd, saa blev han husets ven og fik betydning for deres hjem.

Viggo Larsen gjorde et betydeligt arbejde ud fra Rødby missionshus, men ellers holdt han ikke mange møder i missionshuse, han følte sig særlig kaldet til herregaardene, og her gav han sig helt. I 1955 holdt han 147 møder paa gaardene. Med et svagt hjerte arbejdede han til det sidste. (IM Tid, 1956, s 114).

Rødby kirke, ved hovedgaden, opf af mursten i middelalderen, bestaar af senromansk langhus med tresidet korafslutning, vaabenhus mod syd og anseligt taarn. Den vestlige del er ældst, koret er ombygget 1632 (hvælvet). 1728 opførtes nordfløjen (den ny kirke). Kirken har ellers fladt træloft. Taarnet har slankt spir med kobbertag fra 1948, ialt 37,7 m højt. Vid udsigt over det flade land fra kirketaarnet. 1899 rensedes murene, og der indsattes ny vinduer. Senrenæssancealtertavle fra c 1610 med maleri fra 1894 (A. Dorph: Jesus hos Martha og Maria), gl nyrestaureret prædikestol. Store stager fra c 1600. Døbefont fra 1857, daabsfad fra 1606, alterkalk fra 1466. Lysekrone fra 1681. Paa en kirkestol stod til 1935 aarstallet 1670. Ved degnestolen 2 plader med gl malerier. Epitafier. Kirken ligger midt i den lille by paa en snæver plads, omgivet af huse og plankeværker. 400 sd. Den ny kirkegaard ligger syd for byen, ligkapel fra 1909. Kirken rest 1934.

Danm kirker, Loll-F, s 156—172, Loll-F stiftstid nr 83, Khst saml 3 r VI, 482, Hist aarb f Loll-F stift, 1905, s 82 f, Matzen og Timm: Den dsk kirkeret, s 663, C. C. Haugner, s 42 f, Danske sagn, II, 2, s 77, P. Petersen: Byen med de tre havne, s 82 f.

Ringsebølle kirke (eller Egeby kirke) ligger ved den tidligere R sø, der om vinteren ofte stod i forbindelse med Rødby fjord, saa man kunne ikke naa frem til kirken. Den er en lille, romansk bygning af tilhugne granitkvadre paa høj granitsokkel. I gotisk tid er østre del af koret revet ned og en ny, lang, lav korbygning opført af røde munkesten. Vaabenhus mod syd. Kirken led overlast under svenskekrigen. Uheldig restauration 1870. Granitrelieffer i kormuren. Gotiske hvælvinger. Ny altertavle fra 1870 (A. Dorph: Opstandelsen), den gl altertavle var som Sæddinges. Alterkalk fra 1744, romansk font, daabsfad fra 1575, nyromansk prædikestol fra 1870, stolestader fra 1870. Klokke fra c 1200, glug i vestgavlen. Lysekroner fra 1950 og 1954. Kirkeskib fra 1948. 1953 afdækkedes ornamenter i vaabenhuset.

Danm kirker, Loll-F, s 650—58, Løffler, s 125, Loll-F stift hist aarb 1937, 1939, 1941, s 146 f, Khst saml 3 r VI, 494. Aarb f nord Oldk 1908, s 95 f, Maribo amts stednavne 1954, A. K i Nord ugebl f kat kr, 1935, s 736 f.

Folketal: 1850: 1339 og 169, 1901: 1726 og 246, 1921: 3290 og 351, 1950: 3460 og 283.

Altergæster: 1922: 355 og 25, 1934: 575 og 15, 1942: 577 og 84, 1953: 564 og 165.

Menighedsraad: 1922: 7 soc, 1 IM, 2 gr, 5 u p, 1934: 5 soc, 2 IM, 1 kons, 1 venstre, 5 u p, 1953: 6 soc, 1 IM, 8 u p.

Byraadsvalg: 1943: Soc 583 (7), rad 313 (4), kons 375 (3), venstre 52 (1), 1954: Soc 576 (6), rad 348 (4), kons 216 (3), venstre 153 (2), u p 38 (0).

Sogneraadsvalg: Ringsebølle: 1943: Soc 31 (1), borg fællesl 82 (4), 1954: Soc 61 (2), borg fællesl 74 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 100 hv, 6 rug, 106 byg, 20 havre, b) 15 rdl, c) 24 rdl, 4 byg, d) 300 rdl. — 1870: Regul 3400 kr, netto 9742 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl. — Pgd fra 1863.

Sognekaldet her var i sin tid et af landets bedst lønnede, og kun een sognepræst er blevet forflyttet herfra siden reformationen (1801). Af den ældre præstehistorie kan nævnes, at præsten **And. Frandsen Bruun** 1687 efter sigende blev myrdet paa et værtshus paa Sjælland, hvor »han ikke for sin dyds skyld var kommet ind«, (W II 672). Om mag **Hans J. Nimb** (1709—21) tilføjes blot: »Næstens fejl bør man skjule«. Om efterfølgeren: Mag **Søren J. Eilertz** hedder det, at han »var forresten ingen muldvarp i religionens sager«. Han havde et godt bibliotek. **Frants H. J. Schade** (1753—76) var en »angenem og sød orator, ellers ubehagelig og stridslysten«. Mag **Peder J. Lund** (1776—82) var »ked af livet«.

20. 15. juni 1818–2. jan 58 (sp Flade-D 28. marts 06): **Christian Carl Mejer,** * 16. april 1778. Forældre: Sp i Skjolde Verner M, † 02, og Christine Elisabeth Hansdt Saabye. Stud Horsens 96, c juli 00 (h), afsk 2. jan 58, † 2. marts 63. ~ 26. sept 06 Drude Cathrine Clausen, * 85, Glud, † 21. juli 42. Forældre: Sp i Glud-H Poul Christian C af Karlum, † 90, og Anna Margrethe Langballe af Ousted-T. – Broder: Øsløs-V-A. Hustrus brødre: Halsted-A og Tirsted-S-V. Datter ~ Hjorth, As-K. Hustrus farbroder: Stiftsprovst H. G. Clausen, Kbhvn. Stamt 21.

Pastor Mejer var næsten alle de 40 aar han var her, svagelig, især til sidst. Han mindedes endnu 1900 med venlighed af de gamle for sin godgørenhed. Biskop Monrad omtaler ham som agtværdig, men anker over, at han kun førte kirkebøgerne og overlod alle embedsforretninger til kapellanen. Monrad fandt Mejers foredrag »manieret«, og ansaa det for ønskeligt, at han søgte afsked. Menigheden i Ringsebølle gav ham et smukt sølvbæger ved hans fratræden.

Loll-F stift 150 aar, s 125.

Hjælpepræst hos pastor Mejer

1849—53: **A. T. Synnestved,** se Frøslev-M.
1853—58: **L. H. Schmidt,** se sp Helligaands k, Kbhvn.

21. 26. marts 1858–4. maj 75 (sp Kalundborg 26. sept 53): **Christian Peter Jacobsen,** *

19. sept 10 Kbhvn. Forældre: Urtekræmmer Henrik Ludvig J (senere vognmand) og Karen Sophie Rasmussen. Stud priv 28, c okt 33 (*1), accessit 36 for teol prisopg (De relevationibus divinis in V T) sp Mejrup og førstelærer Holstebro 11. marts 37, sp Øsløs-V-A 17. juni 41, afsk 4. maj 75, † 2. jan 80. ~ 2. sept 37 sin kusine Emma Jacobsen, * 13. juni 13 Odense, † 25. aug 84. Forældre: Jstrd, overlæge v 6. dragonreg Jacob Christian J og Magdalene Elisabeth Siemssen. – Søster ~ hustrus broder: Jacobsen, Borre. Søster ~ med hans fætter: Jacobsen, Nebsager-B.

Oversat 42: Fr. Reiches familiebibel, udg 46: Bibelhistorie for almueskolen, 48: Sørgetale over kong Chr. VIII, 49: Prædikener, samt 57: Fortale til H. B. Tønnesen: Kalundborg borgerskole.

E S I 919.

Da pastor J kom hertil, havde begge præstegaardene ialt 284 td ld, hvoraf de 100 hørte til Ringsebølle. 1861 bortsolgte pastor J jorden, saa der kun var 18 td ld tilbage i Rødby samt en tørvemose i annekset. Derefter byggede han den storslaaede pgd, udvidede og forskønnede haven og plantede mange frugt- og skovtræer.

Hjælpepræst hos pastor Jacobsen

1873—75: C. T. Trojel, se Søllinge-H.

22. 2. aug 1875–31. dec 1904 (sp Nibe-V 20. juli 69): Stiftsprovst **Ovidius Sophus Assens,** * 14. okt 32 Ulfborg. Forældre: Provst i Nørre Aaby-I Erhard Christian A, † 38, af Aarslev-Tilst, og Karen Basse Gjørup. Stud v Westens inst 48, c 53² (1), manud, lærer Kbhvn, rejste m off underst i Tyskland og Italien 57–58, adjunkt Aalborg 58, provst Fuglse herr 30. nov 76, r af Dbg 88, kst biskop 97–99, stiftsprovst 1. maj 99, Dbm 99, afsk 31. dec 04, KII af Dbg 04, † 8. juli 14. ~ 17. maj 61 Cæcilie Hansine Frederikke Gjørup, * 29. dec 38 Viborg, † 2. dec 24. Forældre: Ejer af Vindumovergaard, ex jur Niels Christian G og Christine Vilhelmine Holst. – Brødre: Græsted-M og Gaverslund. Stamt 2. Hustrus brodersøn: Gjørup, Køge.

Udg 60—64: Sm m provst J. Vahl: Almindelig kirketidende, skrev 59 en beretning om de evg kirker i Norditalien i nyere tid (Evg ugeskr) samt udg lærebog i bibelhist for de højere klasser, 4. opl, samt mindre bibelhist, 10. opl 07.

Stiftsprovst A var kun 6 aar, da hans fader døde. Moderen flyttede til Kbhvn og A blev en flittig teolog, særlig kyndig i hebraisk. Hans lærebøger i bibelhistorie var, baade hvad omfang og fremstilling angaar, meget velegnede til skolebrug, og de fik stor indgang i skolerne. Han var en betydelig prædikant, aristokratisk af væsen, alsidigt orienteret, præget af Mynsters idealer. Administrativt var han særdeles dygtig og anset blandt præster og lærere.

Han var en hjertevarm mand, pinligt nøjagtig i sin embedsførelse og med regnskaber, meget godgørende, afholdt og respekteret. I de 2 aar han var kst biskop vandt han præsters og læreres agtelse og venskab. Ved Monrads død 1887 var han paa tale som biskop her.

DBL I, 559, KLfN I, 159.

23. 27. juli 1905–9. marts 18 (sp Haurum-S 26. okt 96): **Andreas Aaris Liisberg,** * 26. aug 62 Aarhus. Forældre: Amtsdyrlæge Peter L og Birgitte Hansine Caroline Aaris. Stud Aarh 80, c 85² (1), studierejse med off underst t Erlangen, Tübingen og Rom, studerede protestantisk og katolsk dogmatik og arkæologi, sp Naur-S 14. febr 87, sp Skibet 17. marts 91, afsk 9. marts 18, † 7. febr 42. ~ 20. april 88 Augusta Vilhelmine Olsen, * 25. aug 66 Kalø hovedgaard, † 10. april 41. Forældre: Kclrd, godsforvalter paa Kalø Carl O og Julie Grønbech. – Dt ~ Arnberg, Garnisons k, Kbhvn.

Fmd Loll-F præstekonvent 09—18.

Overs Godets studier over Pauli liv og breve (95), Jonathan: Den gamle pebersvends betragtninger (00), udg fortolkn t Johs. ev.

Pastor L fik af biskop Sthyr tilbud om at blive dansk præst i Rom og senere i Paris. I Haurum var han lærer for lensgreve Mogens Frijs' døtre 98–05. Han var teolog og holdt sit fag vedlige. Som præst øvede han en stilfærdig og trofast gerning, og for stiftets præster øvede han en god indsats i præstekonventet.

Han mindedes for sine lærde prædikener og for sin trofaste sjælesorg. Han stiftede Santalkredsen og arbejdede for Santalmissionen. Han var interesseret have- og landmand, drev selv jorden og forbedrede haven meget.

24. 30. juli 1918–28. nov 40 (sp Harring-S 26. juni 09): **Erik Eriksen,** * 25. dec 70 Bøvling. Forældre: Gdjr, indremissionær Niels S og Madsine Henriksen. Landm t 88. Stud Viborg 93, c 99² (1), lærer Kbhvn, hjpr Sct Stefans k, Kbhvn 8. marts 02, afsk 28. nov 40, r af Dbg 41, † 7. april 47. ~ 7. dec 09 Louise Tryde, * 18. april 76 Kbhvn. Forældre: Etrd, boghandler Vilhelm Adolph Conrad T og Ovine Frederikke Dorthea Tryde.

Fmd Unge præsters konvent, Kbhvn t 09, fmd Stiftsudv for kirk landsfbd, Loll-F stift, kredsfmd DMS 31—40, fmd Indre Missions præstekonvent paa Lolland-F t 40, byraadsmdl 26—33.

Med pastor E rykkede Indre Mission ind i sognekaldet her. Hans fader var en kendt indremissionær i Vestjylland, og pastor E prægedes af det stærke trosliv i Bøvling. Han var en djærv vestjyde, afgjort IM, og interesseret i mange spørgsmaal, ogsaa kommunale, og paa flere omraader havde han en solid viden. Om hans gerning her, se ovf. En ven skriver:

Erik Eriksen var fra et alvorligt vestjysk indremissionsk hjem, og hans far fik stor betydning for ham. Under sin skolegang i Viborg kom han under stiftsprovst Zeuthens paavirkning; i Kbhvn blev det særlig Ussings menighed, han sluttede sig til; deltog i søndagsskolearbejdet, var med i bibelkreds, ivrigt med i den kristne studenterbevægelse, der med dens kald til bøn og bibellæsning blev til stor velsignelse for ham. Som præst i Kbhvn, i Thy og i Rødby sluttede han sig til IM, og der blev begyndt arbejder af forskellig art; han ville ikke kun være præst for missionsfolkene, men for hele sognet og viste det ved forskelligt arbejde. Da Oxfordbevægelsen kom til Danmark, sluttede han sig til manges forundring delvis dertil; efter hans mening havde kirken ikke raad til at lade den bevægelse gaa sig forbi. Efter hans død skrev en af deltagerne om ham: »Han havde en særlig naade til, naar emnet var ved at glide ud, saa at skære igennem og med et kærneord at bringe os paa plads. Den alvor og dyrekøbte erfaring, hvormed han gav os andre sin støtte, vil jeg altid have i taknemlig erindring«.

Blaa Kors arbejdet og hedningemissionen laa ham meget paa hjerte, allerede i nov 1903 oprettede han Blaa Kors i sit distrikt i Stefans sogn; i Thy fik han sammen med senere kirkeminister Fibiger dannet et aktieselskab, der købte Vildsund kro og omdannede den til et afholdshotel; paa hans initiativ begyndtes de aarlige Vildsundmøder, der stadig samler store mængler af deltagere. I Rødby arbejdede han paa forskellig maade mod drikkeuvæsenet. I Harring og i Rødby blev der dannet kredse for DMS; paa Lolland var han i en aarrække kredsforbundsformand for DMS. Santalmissionen havde ogsaa hans kærlighed.

Det skrevne ords betydning stod ham klart, Guds ord skulle med ind i det daglige liv, derfor ogsaa i pressen, selv holdt han af at skrive, mente, at han til tider bedre kunne udtrykke sig skriftligt end mundtligt; han skrev søndagsbetragtninger og større eller mindre artikler til de stedlige blade.

I Rødby var han i 4 aar fmd for hjælpekassen, hvad der ikke var let under sammenbruddet i Rødbyhavn, fra 26–33 mdl af byraadet, valgt af venstre. Her kunne det jo nok komme til skarpe sammenstød med socialdemokraterne, men i sine mindeord om ham skrev redaktøren af Soc Dem: »Han var en stejl natur, som til det sidste kæmpede for sin opfattelse. Med aarene blev hans indstilling mildere, præget af ærlighed og retskaffenhed, som han trods alt stræbte efter at faa frem. Havde pastor Eriksen begaaet en fejl, var han ikke bange for at erkende dette. Derfor respekterer vi ham og sænker kaarden ved hans baare«.

I sin forkyndelse var han ikke bange for at vise, han selv kunne være et kæmpende menneske; han hadede, at præsterne stillede sig selv paa en piedestal. Det var en stor overgang at komme fra et jysk landsogn til Lolland, og den enstemmige indstilling kom i sin tid som en stor overraskelse for ham. Diplomat var han afgjort ikke, sandheden skulle frem, han hørte heller ikke til dem, der bar sine følelser udvendig til skue, saa derved kunne han undertiden misforstaas. Men alle de steder, hvor han var præst, fik han til tider lov til at se, at han blev brugt til velsignelse; i Harring-Stagstrup skete der i og efter hans tid en væsentlig forandring i sognenes aandelige tilstand.

Fra 27 til 35 var han uden medhjælper, maatte som regel prædike 3 gange de 3 søndage i maaneden, saa et længere ophold paa Dianalund nervesanatorium blev nødvendigt, og efter sin hjemkomst fik han hjælpepræst. I sommeren 1940 fik han et alvorligt hjerteanfald og havde sygeorlov til sin afsked nov 40.

I de 6½ aar han levede i Charlottenlund tog han del i menighedsarbejdet i Skovshoved sogn og vandt sig mange venner her. *L. E.*

Jens Thybo skriver (Kun god er Gud, II, 1926, s 70):

»Det var i 1909, at vor trofaste ven, missionær N. Eriksens søn, E. Eriksen, blev sognepræst. Han lignede ikke den troende Thybo ret meget – og fik dog sin gode præstetid i Thy og blev til megen hjælp. Han var ikke dobbeltheden, der kunne lytte til megen sladder – og skrive opbyggelige afhandlinger imod den, hvorved han maaske kunne være blevet populær, nej, han bremsede den, hvor den trivedes. Uden persons anseelse kunne han revse synden; men vovede nogen i hans nærværelse at bagvaske, tog han synderen i forsvar, og bagvaskeren maatte staa ved sine ord. Den slags elskes at faa sande, men bliver aldrig populære.

Et førstekrav til en prædikant i Thy er, at han kan sætte sine tilhørere i en salig stemning, der giver varme til dagliglivets nærmeste krav, det kan være uhyre praktisk, men kan ogsaa let ende i andegaarden. Pastor Eriksen tvang erkendetrangen over de snævre stiers grænse: dybere ned i sjælens lige, folkelige og kristelige opgaver«.

Pastor E kom til Rødby i en krigstid, og han rejste derfra i en krigstid. Under overskriften: »En stridsmand i præstegerningen« tog han i den lokale presse afsked med Rødby i et længere interview. Det siges her, at han var aldrig bange for at slaa haardt i en diskussion, men han kunne ogsaa goutere et svar i samme vægtklasse. Han blev ikke fornærmet, naar han mødte andre opfattelser end sine egne, og han var altid parat til at forfægte sine anskuelser. Han indledede interviewet med at beklage sig over, at den lollandske presse stod tilbage for andre landsdeles, hvad kirkelig interesse angik. Han var meget interesseret i pressens arbejde, og fandt, at pressen var med til at gøre tidens kultur kirkefremmed, fordi de kirkelige spørgsmaal blev for lidt fremhævet i dagspressen. Han fandt, at »der tænkes for lidt i danske præstegaarde, og at manden fra gaden for ofte »faar ufordøjelige boller i munden, naar han hører kirkens forkyndelse«. Pastor E omtalte, at han i begyndelsen i Rødby mødte strid modvind. Hans forkyndelse vakte modstand, og de, der ikke var tilfredse, samlede medlemmer til valgmenigheden (mest socialdem, se under Nr Ørslev). Men han forkyndte uanfægtet evangeliet og øvede sin præstegerning paa IM's linje og vandt efterhaanden respekt. Ved afskedsfesten fremhævede pastor Johs. Nielsen hans »trods for Kristus«, nidkært og dygtigt bar han Kristus frem i kirke, skole og hjem. Ofte gik folk vrede fra kirke. En gang sagde han i en pinseprædiken: »Uvidenhed og selvklogskab gaar arm i arm op ad gaden hos os som 3. rangs borgere«. De, der tog anstød, kunne dog ogsaa forstaa, at han ville kun eet: kalde syndere til Kristus. Han havde en vis skyhed for at lægge sine følelser for dagen, og derfor kunne folk tage fejl af ham og tro, at han var »en haard karl«, som han selv sagde det. Men fra mange og forskellige sider, ikke blot fra IM, lød der tak, da han rejste herfra. En hjertesygdom plagede ham de senere aar. Han var aktiv og interesseret til det sidste.

Han døde i en »avisløs tid«, saa dødsfaldet blev kun kendt gennem radioen. Stiftsprovst *H. Dreiøe*, Nykøbing, skriver i et brev: »Det om vor fælles Thy-tid blev levende for mig, da jeg hørte om hans død. Med tak tænker jeg paa hans redelighed, djærvhed og hjertelige sind, hans klare og kloge tale. Han voksede i sand myndighed her paa disse lave øer, og i min prædikensamling: »Evangeliet og mennesket« har jeg i nogle faa linjer fæstnet et billede af hans særlige myndighed«.

Ole Svendsen skriver: Fra gammel tid havde folk søgt kirken, især i Ringsebølle. Men pastor Eriksen kom hertil paa en tid, da de gamle slægter og traditioner var ved at uddø, og de havde baaret kirkelivet. E var IM's mand og en ægte troens stridsmand. Først bagefter har mange forstaaet, at de i ham havde en god præst, ven og sjælesørger.

Hjælpepræst hos pastor Eriksen

1935—36: **J. B. Boysen,** se Ø Ulslev-G.
1936—38: **O. B. Praëm,** se Asminderød-G.
1938—40: **J. V. F. Nielsen,** se rkp Zions k, Esbjerg.

25. 6. maj 1941–21. sept 55 (sp Harridslev-R 30. nov 27): **Jens Christian Roed Jensen,** * 17. april 92 Aalborg. Forældre: Stabssergent Søren Christian J og Jensine Petrea Vilhelmina Pedersen. Stud Døckers kurs 22, c 24^2 (h_1), sp Frøslev-M 12. nov 24, afsk 21. sept 55 fra 31. dec 55. ~ 30. dec 24 Jenny Andersen, * 6. nov 98 Nr Felding. Forældre: Forpagter Anders A og Johanne Espekilde Nyegaard.

26. 9. febr 1956 (rkp Ansgar k, Kbhvn 16. febr 48): **Poul Bang-Møller,** * 5. jan 07 Kbhvn. Forældre: Prokurist Axel Nikolaj M og Elisa Caroline Bang. Stud Østersøg 25, c 31^2 (l), sp S-N Kongerslev-K 6. febr 32, sp Allerslev 21. febr 38. ~ 4. april 32 Marie Warncke, * 4. april 07 Arnitlund, Vedsted, Sdj. Forældre: Landmd Christian W og Marie Cathrine Hansen. – Hustrus brødre: Ullerup og Gamtofte.

Kredsfmd Præstef 45—46, herredsrepr Kirkesagens venner t 48.

Ordineret kateket

(Et embede som rkp blev nedlagt 1786. 1815 oprettedes et embede som ord kateket).

4. 7. aug 1848—15. febr 54: **C. C. Müller,** se Hygum-H.
5. 22. juni 1854—10. juni 63: **L. S. Boberg,** se Astrup-S.
6. 15. juni 1864—24. juni 72: **J. P. Johnsen,** se Hyllested-R.

Embedet nedlagt 13. sept 1872.

Kaldskapellan

(Oprettet 2. aug 1875).

1. 18. juni 1880–13. maj 82: **H. P. C. Christensen (Strangen),** se Tranderup, Ærø.
2. 20. sept 1882–6. sept 83: **H. G. D. Barth,** se Store Tostrup.
3. 11. juni 1884–22. okt 85: **P. M. Tuxen,** se Kollerup-H.
4. 14. sept 1894–21. sept 99: **J. A. Brix,** se Ærøskøbing.
5. 29. nov 1899–3. april 06: **J. C. Sevaldsen,** se Hjørring.

I henh til kgl res af 14. juli 1906 bifaldtes det, at embedet indtil videre skulle stå ubesat.
1912–27 var hjpr i Maribo-H tillige hjpr i Rødby-R (med bopæl i Maribo) med forpligtelse til at hjælpe sp i Rødby-R og prædike her hveranden søndag, se Maribo.
Embedet som kkp genoprettet 8. april 1941, fra 1953 for Rødby alene.

6. 8. april 1941–4. juni 42 (hjpr her 5. april 38): **J. F. V. Nielsen,** fl t rkp Højdevangs k, Kbhvn, se rkp Zions k, Esbjerg.
7. 2. okt 1942–29. marts 46: **A. Bang Andersen,** fl t Ranum-M, se der.
8. 10. aug 1946–16. okt 50 (hjpr Gram 41, kst sp Vellev 45): **J. K. Hougaard,** fl t kkp Sct Pauls k, Aarhus, se der.
9. 5. febr 1951–15. nov 53: **N. Zeuthen,** fl t hjpr Grove-S (feltpræst Karup flyveplads), se der.
10. 22. febr 1954 (hjpr K Helsinge-D 3. jan 51, hjpr Torsager-B 23. jan 53): **Knud Evald Elleby,** * 5. april 23 Østerlars. Forældre: Mølleejer Martin Andreas E og Esther Elisabeth Julie Jensen. Stud Rønne 42, c 50^2 (l-101). ~ 5. juni 54 Rosa Studsgaard, * 22. juni 33 Brøns. Forældre: Lærer Lars Jensen S og Mette Marie Andersen.

Litt: Loll-F aarb 1915, 1926, 1936, 1938, 1943, P. Petersen: Byen med de tre havne, i Loll-F stifts hist aarb 1915, Khst saml 2 r IV, 190, Trap IV, 3, 1955, s 662 f, C. C. Haugner: Rødby købstad m v 1928, Ekstrabl 13. okt 1950, Berl aftenavis 14. aug 52, Loll-F stift 150 aar, s 169, 261, 264, Medd fra lokalhistorikeren, kbmd Ole Svendsen, Frederikke Pløtzner: Et lille tillæg til det gamle Rødby, 1920, Fr. Grejsen: Erindr fra det gl R, Loll-F aarb 1936, s 74 f, Ole Svendsen: Træk af Ringsebølles hist, smst 1939, 29—59, N. P. Pedersen: Omkr R fjord, Loll-F aarb 1944, s 181 f.

HILLESTED—SKØRRINGE

Hillested var selvstændigt sognekald til 1695, derefter anneks til Maribo til 11. okt 1927. Skørringe var anneks til Tirsted-V til 1. juli 1918, derefter selvstændigt sognekald til 11. okt 1927, (se s 80), da det lagdes som anneks til Hillested.

Hillested sogn, 1553 ha, er fladt, frugtbart. Nogle smaaskove. Byerne: H med fh (opf 1907), Raa med Lt mf mh (opf 1891), Haared. Hg Binnitse.

Skørringe sogn, 1554 ha, er fladt og frugtbart. Den nordlige del er skov. Præges af grevskabet Christianssæde, som gn mange aar var i slægten Reventlows besiddelse til 1934, nu delvis udstykket, slottet (i en pragtfuld park) er børnehjem siden 1951. Byerne: V og Ø Skørringe, hg Frihedsminde.

Om *det kirkelige liv* henvises (for tiden indtil 1927) til Maribo og Tirsted-V, hvor pastor J. Bachevold var sp, og hvis forkyndelse satte spor. Baade H og S var i lange tider forsømte sogne. H »maatte nøjes med Maribopræsten« (Rhode) og S var 3. sogn i et 3. kirkepastorat, hvor sp havde de 2 andre sogne som sit arbejdsomraade. Alt dette gav »lavvande«. Efter sogneudskillelsen maa forholdene betegnes som jævnt gode. Der er mange rare og trofaste folk. Det kirkelige arbejde vanskeliggøres ved, at der ikke er noget reelt fællesskab mellem de to sogne, som er adskilte kommunalt, folkeligt og historisk. Lt Mf har fra 1880'erne haft samlingssted i H. Der er ikke meget liv, et lille IMsmf i S. Der er velvilje, men megen ligegyldighed. Pastor *Hegelund* nedlagde sit embede her som protest imod folkekirkens arbejdsforhold, (se ndf).

Blandt mænd, der har levet eller virket her kan nævnes forfatteren *Emanuel Henningsen* (1844–86) f i Hillested skole, »skolelærerlitterat«, har skrevet gode ting, død som lærer i Sæby ved Tissø. En lærer *Johannsen* broder til

Gustav Johannsen, den bekendte slesvigske politiker, var i en længere aarrække lærer i Hillested, var ogsaa rigsdagsmand. Den ret store gaardejergruppe i sognet var konservativ, hvad man fører tilbage til J's virksomhed. En anden rigsdagsmand *Larsen-Badse* (k) havde i sin tid en gaard i H. Han ligger begravet paa H kirkegaard. Den soc-dem politiker *K. M. Klausen* (1852–1924) var gdjrsøn fra H. Endelig husmandsføreren *Rasmus Hansen-Vandman* (* 1853 i Landet, † 1944) voksede op i smaa kaar, drev 1884–1927 et husmandsbrug her og brugte efterhaanden al sin tid i husmandsbevægelsen. Han var æresborger i S. 1906–37 var han fmd for husmandsforeningerne paa Lolland-F. 1914–31 for de samvirkende husmandsforeninger. 1910 blev han landbrugskyndig direktør i husmandshypotekforeningen.

Højskoleforstander *Ludvig Schrøder,* Askov, er født her 1836.

Kaj Munk fortæller i »Foraaret saa sagte kommer«, 1942, s 45 om sin barndom i Skørringe.

1931 oplyses: Kkg 4 pct, folkekirkelige forhold, enk IM og Lt mf m mh, ungdomsm, symøder, 2 sdsk. 1935: Kkg 4 og 4 pct, alm folkekirkelige forhold. 1943: Kkg 3–4 pct, vanskelige forhold, fordi der ikke er fællesskab ml sognene, kirkeblad. 1947: Jævn til svag kkg, c 4 pct. I S lidt IM, som slutter sig til Tirsted, hvad møder angaar, fælles ungdomsf med Tirsted-V, ellers som hidtil. 1951: Kkg 4–5 pct. Det manglende sognefællesskab lægger nogle hindringer i vejen, og det bringer unødige irritationer. Frit ungdomsarb ud fra pgd, sdsk, kirkeblad. 1955: Kkg 3 og 4 pct, velvilje, nogle trofaste kkg, 3 sdsk, KFUM og K, ellers som før. Mange arbejdere i H, mange statshuse i S.

Hillested kirke (Sct Andreas) er lang og smal, bestaar i sin opr skikkelse af skib og kor med apsis, opf af munkesten c 1200. Senere forlænget mod vest. I gotisk tid er tilføjet anseligt taarn med pyramidetag og nyere portal. Kirken er gotisk overhvælvet. Et vaabenhus er nedbrudt. 1898 blev murstenssoklen istandsat. Altertavle fra c 1580 med Thorvaldsens Christus i gips. Prædikestol med fantasifulde udskæringer og degnestol i renæssancestil fra c 1580. Unggotisk font af kalksten. Smukt daabsfad (nederlansk, ottekantet) fra 1688. Et krucifix er fjernet til stiftsmuseet. 160 sd. Orgel fra 1937.

Danm kirker, Loll-F, s 834—47, Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, 1918, s 8, T. Trojel: Gl efterretn om Fuglse herr, 1811, s 10, Khst saml 3 r VI, 451 og 459, Haugner: Maribo og Fejø kirker, s 295, Rhode, s 653.

Skørringe kirke ligger midt i den lille by, omgivet af store kastanietræer. Den bestaar af romansk skib og kor. Skibet er forlænget mod vest, den er kullet; over vestgavlen en lille tagrytter. Opført af mursten, hvidkalket, ombygget i empiretiden, trævinduer, trætøndehvælving, der er gipset. Som altertavle tjener et gipsrelief efter Thorvaldsen: Peter helbreder den lamme, omgivet af 4 medailloner med evangelisterne, i profileret træramme. Alterstager fra 1655. Romansk granitfont med relieffer. Empireprædikestol fra c 1800 med baldakin. Klokke fra c 1400. Vestpulpitur i 2 etager med orgel fra 1936. 160 sd. ~~Kirkeliv fra ældre tider.~~

Danm kirker, Loll-F stift, s 820—25, Trojel, s 12.

Folketal: 1921: 836 og 659, 1950: 816 og 636.
Altergæster: 1930: 114 og 209, 1942: 290 og 213, 1945: 500 og 300.
Menighedsraad: 1930: 3 IM, 3 soc, 6 u p, 1953: 2 IM, 5 soc, 5 u p.
Kommunevalg: 1954: Hillested: Soc 176 (3), rad 47 (1), u p 154 (3), kom 16 (0).
Skørringe er en del af Tirsted-V kommune, se der.

Sognepræst

(3. kl, præstebolig opf 1930).

1. 11. febr 1928–31. okt 46 (kst sp Skørringe 25): **Peder Thorø Larsen,** * 21. febr 87 Bøvling. Forældre: Smedemester Jens L og Ellen Marie Thorø. Uddannet paa højskole og univ, missionseksamen (DMS) 17, missionær i Kina 18–24, kst kkp Bethlehems k, Kbhvn 24, afsk 31. okt 46, senere kst sp flere steder. ~ 20. marts 22 Ingeborg Henckel, * 15. febr 93 Sæby købstad. Forældre: Skolebest Carl Frederik H og Petra Elisabeth Jensen.

BM Loll-F stiftskonv t 46, fmd Midtloll ungdomsskole, Maribo, t 48. Red fælles »Kirkeblad« for 30—40 pastorater.

Udg 35: Kirken kalder (gudstjenesteordningen), 44: Den dsk gudstjeneste.

2. 17. febr 1947–11. aug 51 (hjpr Ring-F 21. juli 45): **Helge Hegelund,** * 27. april 14 Fejø. Forældre: Førstelærer Hans Frederik Laurits Axel H og Agnes Klaudine Jørgensen. Stud Nyk F 32, lærereksamen Vordingborg 35, andenlærer Hillested 35, realskolelærer Brædstrup 39–47, afsk 11. aug 51, kommunelærer Store Magleby 51. ~ 9. aug 41 Paula Grøndal Kristiansen, * 9. juni 12 Føvling. Forældre: Førstelærer Georg K og Anna Grøndal Poulsen.

Om bevæggrundene til at søge afsked udtalte pastor H til dagspressen: »Det skal ikke være nogen hemmelighed, at jeg ikke er tilfreds med vor folkekirke i dag. Statens stigende indblanding hæmmer præsternes arbejde, og jeg ved, at mange præster føler sig svigtet. I realiteten er der jo ikke noget, som hedder kirken i dag. Ikke engang biskoppen kan repræsentere kirken. Staten har lagt sin klamme haand paa vort arbejde, og det er ikke mere saa frit som det burde være. Vor kirke har ingen mening længere, og jeg savner i høj grad oplysning fra kirkens side. Denne oplysning kan ikke gives med de forhaandenværende muligheder; den kræver et stort arbejde, og det mener jeg bedre at kunne give i skolen«. Pastor H understregede til slut, at det ikke var utilfredshed med arbejdet i Hillested-S, der var aarsag til hans skridt.

3. 12. nov 1951 (sp Fuglse-K 19. febr 43): **Ejlif Johannes Andersen,** * 16. nov 10 Kbhvn. Forældre: Togfører Carl Christian A og Anna Mette Kristine Sørensen. Stud Statens kurs 36, c 41[1] (h_1). Sekretær KFUM og hjpr Hjørring 12. sept 41. ~ 16. maj 42 Yrsa Marie Kirstine Elisabeth Christophersen, * 2. okt 10 Kbhvn. Forældre: Kusk Peder Chr. C og Kirstine Carstensen.

BM DMS kredsbest.

Litt: Liv af død, lidt om vækkelsen i Tirsted-S-V, og B, 1929, Haugner: Lolland V, 1928, s 297 f, Vider og vedt III, s 449 f, Loll-F Aarb 1931, 1948.

TAAGERUP—TORSLUNDE

Taagerup sogn, 2152 ha, langs Østersøen, er lavtliggende, fladt og frugtbart. Diger langs kysten. God badestrand. Lidt skov. Øen Hyllekrog med mange maagereder. Byerne: T med hospital fra 1804 (8 friboliger), Hyldtofte med fh. Hg Højbygaard. 1876 udtørredes omraaderne med Saxfjed. (En landsby, Engebølle er forsvundet).

Torslunde sogn er lille, 482 ha, fladt, frugtbart, skovløst. Byen: T, Højbygaards sukkerfabrik, oprettet 1873 af Erh. Frederiksen. Fabrikkens høje skorsten ses over hele egnen. (T var anneks til Fuglse til 1635). En lille del af Holeby stationsby.

Det kirkelige liv. Sognene er uberørt af IM og grundtvigianisme. Befolkningen er som ellers paa Lolland. Taagerup kirke ligger uheldigt for sognet, og det har paavirket kirkegangen. Præsterne har ikke været retningsmænd. Biskop Monrad var tilbøjelig til at bede pastor *Høegh* søge afsked, men provsten fraraadede det under henvisning til Høeghs stille virksomhed i menigheden uden for kirken. (Loll-F st, 150 aar, s 158). Pastor *Keiser-Nielsen* havde svag kkg i Taagerup, bedre i Torslunde. Han kom hurtigt til at deltage i egnens offentlige liv og blev valgt af de mindrebemidlede til sogneraadet, hvorfor de mere velhavende maaske, i hvert fald i førstningen, ikke var glade for ham. Han blev radikal politiker og stod kirkeligt *Morten Pontoppidan* nær. Han drev den store præstegaardsavling med stor dygtighed. Hans mange interesser kunne maaske nok virke, at præstegerningen ikke fik hans fulde kraft. Han havde megen interesse for skolen, og han havde en fornøjelig, uhøjtidelig maade at tage børnene paa. Pastor *H. P. Hansen* er en af de præster, der har været glad for sin gerning paa Lolland. Han skriver, at det passer ikke med hans erfaring, at lollænderne skulle være mere materialistiske end saa mange andre danske. »Ganske vist har der aldrig været hverken IM's eller grundtvigsk vækkelse i sognene, men kirkegang, salmesang osv kunne være ligefrem opløftende, f eks ved særlige aftengudstjenester (for ØM eller under missionsuger). Der kom mange til regelmæssige ungdomsmøder gn de 16 aar, han var her, og befolkningen viste ikke blot velvilje, men hørelyst. Ofte samledes gode kredse i den rummelige pgd af unge eller ældre. Der var nok lidt mere kirkelig interesse end i mange andre lollandske sogne, og en del gammeldags kristendom er i behold. Befolkningen er velstillet og velvillig«.

Pastor *H. P. Hansens* gode præstegerning her regnes nu til den ældre generation. Der har været nogen uro, saa pastoratet af kyndige folk til tider er betegnet som »en hvepserede«. Der er nu gode og rolige forhold.

1913 oplyses: Kun ret god kkg, ikke meget liv. 1922: Ringe kirkeligt liv, intet særligt. Mange polakker. 1927: Kkg 10 og 12 pct, ØM møder for unge og ældre. Intet retningspræg. 1934: Kkg 7 og 10 pct, temmelig stor kirkelig interesse. Gldags kristendom, u p. 1942: Kkg 6 og 10 pct, efter lollandske forhold ret gode; nogen modtagelighed, men intet udpræget menighedsliv. Foredragsf, kirkeblad. 1947: Kkg 5 og 10 pct, venlig, men iøjnefaldende passivitet. Velbs ungdm i pgd. 1954: Kkg 4, 5 og 3,5 pct, alm folkekirk forhold, fri for retninger, men ikke for kliker. Gymnastikf, kirkeblad. Store gaarde, mange husmænd. Mange arb paa sukkerfabrik.

Taagerup kirke (Vor Frue), midt i byen, er opført af mursten. Det romanske skib og kor har smukke enkeltheder. Sengotisk er det anselige taarn (med pyramidetag) og vaabenhuset mod syd. Kirkens indre præges af de mange kalkmalerier paa hvælvingerne, rest 1889 af prof Kornerup. De blev fundet 1883, og er genrestaureret 1943 (E. Lind) og falder i 3 forskelligartede grupper. Ældst er korhvælvingens billeder, dernæst pietagruppen paa korets østvæg, og til sidst skibets dekorationer, (lidelseshist, dommedag osv). Arkitekt H. J. Holm ledede en hovedrestauration af kirken, sluttet 1893. Nygotisk altertavle med maleri af A. Dorph: Jesus gaar paa søen. Alterstager fra 1650. Krucifix fra 1400 paa skibets nordmur. Renæssanceprædikestol fra 1586 som Rødby og Gloslunde (med himmel), romansk, gotlandsk font af flammet, rødt Hoburgmarmor. Klokke fra 1450. Runesten. 200 sd. Paa kirkegaarden minde over druknede ved stormfloden 1872.

Danm kirker, Loll-F, s 657—77, Magn. Petersen: Kalkm, s 78, Uldall: Kirkeklokker, s 87, Mackeprang: Døbefonte, s 396, Khst saml 3 r VI, 485, A. K i Nord ugebl f kat kr 1935, s 689 f.

1470 nævnes et Jomfru Maries alter her, i forb hermed stod et marked, som 1632 flyttedes til Rødby. Kalkmalerierne (de »slemme malerier«) blev overkalket efter provstens ordre 1578.

Torslunde kirke (Sct Peder), paa en lille bakke nord for byen, bestaar af romansk kor og skib, opf af munkesten, stærkt restaureret 1868—70, da taarnet, der nu er hovedindgang, nyopførtes. Tidligere var der et lille vaabenhus mod syd med et ganske lille bindingsværksspir. Stor altertavle af katekismustypen med 6 skriftstedfelter, stafferet 1926. Alterkalk fra 1593. Det tidl alterbillede (Gethsemane) paa skibets sydvæg. Romansk granitfont med relieffer. Højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med himmel. Et røgelsekar og et smukt krucifix er fjernet til museer. Flere gl egetræsskulpturer. 100 sd. Rest 1955. Kirken var 1585 bestemt til nedbrydning, men da Fuglse kirke kort efter nedblæste, maatte T kirke en tid huse begge menigheder, hvorved den undgik sin skæbne.

Danm kirker, Loll-F stift, s 678—88, Mackeprang: Døbefonte, s 122, Trojel, I, s 19, Haugner: Rødby købstad og Fuglse herr, s 189, Khst saml 3 r VI, 495.

Folketal: 1850: 424 og 248, 1901: 679 og 370, 1921: 682 og 373, 1950: 708 og 402.

Altergæster: 1922: 80 og 80, 1930: 120 og 85, 1938: 143 og 71, 1953: 150 og 64.

Menighedsraad: 1913: u p, 1922: Taa: 6 u p, To: 6 pol, 1946: 12 u p, 1953: Taa: valg, 2 borg, 2 soc, 1 rad, 1 u p, To: 6 u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 202 (4), rad 94 (1), kons og venstre 217 (4), 1954: Soc 230 (4), rad 115 (2), kons og venstre 221 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 62 hvede, 105 byg, 62 havre, b) 54 rdl, c) 120 rdl, naturalier, d) 120 rdl, e) 114 td ld. — 1870: Regul 2776 kr, netto 5570 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Den store gl pgd, opf 1805 brændte 1951, ny, moderne præstebolig.

Af den ældre præstehistorie. Det var her man satte denne gravskrift over en præst, **Hans Maas,** (1611—14):

Saa hastig døde hr Hans Maas,
han var i lærdom ingen gaas,
for munden satte han ej laas,
han evig have skal vor roes! (W III, s 284).

Mathias Müller (1728—65) var rig og veldædig, han døde i sin vogn under et besøg paa Hvidkilde. Chr. **Randrup** (1799—1831) mindedes med højagtelse. Han ombyggede præstegaarden.

18. 8. febr 1849–17. nov 59 (sp Søby-S-H 6. aug 39): **A. C. Bertelsen,** fl t Køng, Sjæll, se der.

19. 27. jan 1860–16. jan 76 (sp Vigsnæs 16. okt 50): **Hans Medor Laurits Jessen,** * 21. sept 13 Marienborg v Vordingborg. Faderen: Sp Torslunde-I, † 50, se der. Stud Vrdbg 31, c nov 37 (*1), ord kat Maribo 22. okt 43, † 16. jan 76. ~ 26. juli 44 Egertha Marie Rauch, * 20. okt 23 Kbhvn, † 14. dec 93. Forældre: Organist v Holmens k, Carl Joseph R og Ida Charlotte Busch.

»En god, stille, fredsommelig mand«. (Kaldsbogen).

20. 5. april 1876–20. jan 91 (sp Hurup 6. nov 61): **Caspar Marius Frederik Høegh,** * 11. sept 18 Gentofte. Faderen: Sp der, † 52, se der. Stud Mtrp 36, c 46[2] (*1), lærer Christiansø 49, ord kat Køge-Ø 11. juli 55, afsk 20. jan 91, † 12. maj 07. ~ 8. maj 50 Laura Collstrup, * 17. jan 19 Kbhvn, † 2. dec 91. Forældre: Tømmerhdlr, grosserer, kpt i d borg artilleri Laurentius C og Frederikke Kirstine Sophie Voigt. – Søstersønner: Biskop v. Leunbach, Lolland-F, og sp Hesselager. Hustrus kusine ~ Suhr, Tved.

Se: En engelsk slægt, 1911, s 37.

21. 4. juni 1891–21. juni 1913 (rkp Vesterborg-B 3. aug 88): **Søren Keiser-Nielsen,** * 27. sept 56 Besser. Forældre: Lærer Søren N og Mette Marie Sørensdt Keiser. Stud Hrlf 76, c 82[1] (h_1), lærer ved flere skoler, Kbhvn, kkp Vesterborg-B 12. april 83, navneforandring 09, kultusminister 21. juni 13, undervisningsminister 13. april 16–20. marts 20, præst ved Kbhvns sygehjem, Ordrup, † 8. febr 26. ~[1] 4. sept 83 Vilhelmine Kolbye, * 28. okt 55 Holbæk ladegaard, † 22. maj 06. Forældre: Godsforvalter, senere bogholder og kasserer v Holbæk amts økonom selskabs sparekasse, jstrd Mathias Antonius Sylvester K og Emilie Mathilde Smith. ~[2] 15. juli 09 læge Else Marie Balle, * 5. febr 74 V Nebel, † 30. jan 50. Forældre: Gdjr Hans Christensen og Karen Cathrine Nielsen.

Sogneraadsfmd 96—09, repræs og revisor i landkommunernes ulykkesforsikring t 09, BM Maribo amts sogneraadsf t 09, fmd kommissionen t afløsning af kirketiendeejeres vedligeholdelsespligt i Loll-F stift 04—10, folketingsmd (radikal, Stubbekøbingkr) 09—20, BM Det radikale venstres hovedbest, repræs i Østifternes landboforening 07—13, fmd Direktionen for Andelsanstalten »Tryg« 10—12, mdl Gentofte kommunalbest 21, BM De sjællandske aandssvageanstalter 24.

Under henvisn til omtalen af K.-N som kultusminister I, s 16, skal her anføres: K.-N kom som meget vaagen og aktiv ung præst til Vesterborg-Birket, hvor han satte nyt arbejde i gang, f eks en sangforening (30–40 mdl) med ham selv som dirigent. Han fik bygget et fh og stiftet en foredragsforening, og rejste, saa længe han var præst, ud og holdt mange foredrag, især paa højskoler og i fh. Befolkningen i Vesterborg-B var mere aandeligt interesseret end i Taagerup-T. Fra Birket kom der til det sidste kirkegængere til T, og flere sendte deres børn til T for at blive konfirmeret af K.-N. Han var en jovial og venlig mand, der især følte sig hjemme i de smaa hjem og blandt børn. Kirkegangen var ikke stor i Taagerup, bedre i Torslunde.

Hans prædiken var ligetil, beregnet paa jævne folk. Ofte gik han ud fra en lille hverdagshistorie, før han omtalte det egentlige. Han skrev ikke sine prædikener, heller ikke nogen disposition, saa han kom undertiden til at holde en anden prædiken end den han havde tænkt, fordi en ny tankegang greb ham, mens han talte. Han læste teksten igennem om mandagen til næste søndag og gik saa med den i tankerne hele ugen. Han holdt »Frit vidnesbyrd« og var fra begyndelsen af medlem af det Sct Hans konvent, som *Morten Pontoppidan* stiftede, og delte i mange maader Morten Pontoppidans syn. Pastor H. P. Hansen beretter om folk, som ellers ikke sympatiserede med K.-N's politik og kirkesyn, men som tilføjede: »Det K.-N sagde til os om søndagen i kirken, var godt!« Skolen havde hans store interesse han var selv lærersøn, og eksaminerne var festlige under hans ledelse. I skoleblade fik han meget anerkendende nekrologer. – Han overtog snart efter sin tiltrædelse driften af den meget store præstegaard. Han blev en lollandsk proprietærtype, en dygtig landmand.

Han var tidligt interesseret i offentlige anliggender. Af de mindre landbrugere blev han valgt ind i sogneraadet, og kom nu til at beskæftige sig med praktiske sager, hvad der var hans lyst. Han fik her udrettet en del og var meget virksom i amtets sogneraadsforening. 1902 fik han tilbudt et landstingsmandat, og 1903 var han opstillet som folketingskandidat i Nakskovkredsen som venstres kandidat. 1909 blev han folketingsmd, valgt af det nystiftede radikale parti. Paa rigsdagen beskæftigede han sig især med kirke- og skolesager og kommunale anliggender, var 1909 ordfører for forslaget om rigsretsanklage mod J. C. Christensen og Sigurd Berg. Som minister fulgte han partiets program. 1916 blev kultusministeriet delt, og K.-N blev undervisningsminister. Aarsagen var politisk. Da biskop Wegener nægtede at give Arboe-Rasmussen kollats til Vaalse 1916, truede det med konflikt, som var ministeriet ubelejlig, og K.-N var personligt imod den. Kirkeministeriet og Arboe-Rasmussen-sagen overlodes til K.-N's kollega og politiske meningsfælle, pastor *Thorvald Povlsen,* der var en stærkere natur. – Som undervisningsminister nedsatte K.-N den store skolekommission 1919, gennemførte loven om bygningsfredning, lønningslov for folkeskolen, loven om statsunderstøttede biblioteker, og om statsseminarium for kvinder. Han førte 1919–20 de betydningsfulde forhandlinger, der skulle forberede den kommende danske skoleordning i de sønderjyske landsdele, en opgave han var meget interesseret i, og hvor han arbejdede nært sammen med H. P. Hanssen. Han var en dygtig politiker, munter og vindende. »Han kunne minde om ældre tiders joviale herremænd, rund af væsen, en djærv, aaben natur« (Gunnar Fog-Petersen). I Gentofte, hvor han boede de sidste aar, og hvor hans hustru var en søgt læge, deltog han ogsaa i kommunalpolitik, og han glædede sig over sin lille præstegerning paa sygehjemmet, hvor han gik regelmæssigt paa besøg og var overordentlig afholdt.

DBL XII, 377, Politiken 9. febr 26, medd fra fru Ellen Grüner-Nielsen, f Keiser-Nielsen. Nekrologer i dagspressen og »Folkeskolen«. Gunnar Fog-Petersen: Den dsk rigsdag.

Hjælpepræst hos pastor Keiser-Nielsen

1909—11: **M. Knudsen,** se Gadbjerg-L.
1911—13: **C. J. Pedersen,** sp her.

22. 31. okt 1913–7. marts 25 (hjpr her 11): **C. J. Pedersen,** fl t Bregninge, Ærø, se der.

23. 10. okt 1925–22. april 41 (sp Sorterup-O 30. juni 13): **Hans Peter Hansen,** * 23. april 71 Sdr Vilstrup. Forældre: Møllebygger Jens Christensen H og Maren Olsen. Stud Kold 93, c 98[2] (h_1), lærer Kbhvn, accessit, hjpr Præstø-S 1. nov 04, afsk 22. april 41. ~ 2. maj 99 sygeplej-

erske Karen Johanne Sørensen, * 12. dec 68 Them, † 2. aug 53. Forældre: Gdjr Henrik S og Laurence Pedersen.

Udg 04: Grundtvigianismen og dens forh t det lutherske skriftprincip.

24. 22. aug 1941–30. nov 47: Niels **Mogens Thykier**, * 15. okt 08 Grenaa. Faderen: Konsul, tømmerhdlr. Stud Haslev 29, c 41[1] (h_1), afsk 30. nov 47, gymnasielærer Bagsværd, cand mag 51 (fransk, krdkundsk), adjunkt 54. ~ 25. juni 36 Tove Haastorp, * 1. febr 12 Aarhus. Faderen: Overlærer, Frberg. Ægtesk opløst. ~[2] 23. dec 49 Gertrud Hansine Harder, * 22. jan 22 Taarup v Auning. Forældre: Proprietær Reinholdt Hemmeberg H og Yrsa Elm.

Udg 37: Mod lysere tider, digte og melodier.

25. 13. april 1948 (sp Frøslev-M 30. nov 33): **Frits Carl Reinhold Jensen**, * 25. juli 07 Vejle. Forældre: Arkitekt Frits Reinhold J og Andrea Maria Laursen. Stud Vejle 26, c 33[2] (h_2). ~ 4. jan 34 Esther Lund, * 1. juni 10 Langaa. Forældre: Overlærer Alfred L og Sophie Emilie Simonsen. – Hustrus søster ~ Qvortrup, Ljørslev-Ø.

Litt: C. C. Haugner: Lolland V, 1925, s 184 f, Ole Winding i Loll-F aarb 1948, s 86 f, P. Rhode I, 1859, s 520, Loll-F aarb 1939, s 130 f.

ERRINDLEV—OLSTRUP

Errindlev sogn, 2666 ha, lavtliggende og fladt, frugtbart, diger langs Østersøen. En del skov. Byerne: E med fh fra 1881, alderdomshjem fra 1930, Torpe, Sjælstofte, skovby. Hg Bremersvold.

Teologen Niels **Hemmingsøn** skal være født i E 1513. (Mindesten rejst 1935 paa kirkepladsen).

Olstrup sogn, 1803 ha, som hovedsognet, langs Østersøen. Byerne: Bjernæs og Assenbølle. Hg Lungholm.

Ved Sct Olufs kilde holdtes marked paa Laurentii dag indtil 1632, da det flyttedes til Nysted paa grund af »slagsmaal og ugudelighed«.

Det kirkelige liv har udadtil ikke været stærkt, men der har i det stille været trofasthed. Indre Mission regner sognene til de »døde«, og IM har kun haft ringe indgang. En tidligere præst skriver, at befolkningen »har et nøgternt syn paa livet og lader sig ikke let medrive af tidens strømninger eller kirkelige retninger, men naar de mærker, at forkynderen staar bag sine ord, er de ikke uvillige til at tage imod«. Kirkegangen har vist aldrig været stor, men en foredragsforening har til tider haft god tilslutning. Sognene er saa godt som uberørt af grundtvigianismen, bortset fra et par enkelte familier. Bedst passer ordet »gammeldags kirkelighed« paa disse sogne, ikke som en vanesag, men hos flere som en hjertesag, især hos de ældre. Provst *Blume* var en betydelig præst. Skovrider *C. D. F. Schrøder* (* 1834, † 86), broder til prof Ludvig S, Askov, og af samme aand som han, var en foregangsmand i flere retninger.

1905 oplyses: Ringe kkg, ringe kirkelig interesse. 1926: Kkg 10 og 8 pct, intet særligt. 1931: Kkg 7 pct, intet særligt. 1943: Ungdomsf, intet særligt. 1955: Kkg 5–6 og 3–4 pct, velvilje, sognene vaagne overfor tidens strømninger, kirkeblad, gymnastikf. Megen velstand, store gaarde, en del arbejdere paa sukkerfabrik. Om vinteren en del arbejdsløse. Ungdomsklub i pgd.

Errindlev kirke ligger midt i den store landsby paa en bakke, omgivet af den meget store kirkegaard. Den er romansk, opført af kamp og mursten, bestaar af et meget anseligt skib, der er forlænget i gotisk tid med tresidet korafslutning. I gotisk tid er tilføjet smukt taarn med kamgavle, og hvælvinger er indbygget. Ved en haardhændet restauration 1872 blev vaabenhuset revet ned, og kirken fik indgang gn taarnet, hvor der var begravelser for Lungholm. Det skæmmende pudslag over kirkens mure fjernedes 1955. Altertavle (A. Dorph: Jesus og synderinden) fra 1874 i nygotisk træramme. Den gamle, meget store altertavle, nu i stiftsmuseet (var af katekismustypen). Alterkalk fra 1737. Alterstager fra 1600. Højrenæssanceprædikestol med glatte arkadefelter fra 1622, den sad til 1840 som lektoriestol over korbuen, døbefonten er sammensat af en gotisk klæberstenskumme i bægerbladstype med cylinderformet fod af kalksten fra c 1600, alt med relieffer. Smukke stolestader fra 1649. 200 sd.

Undersøgelser i nyeste tid (arkit Charles Christensen og Roussell) viser, at kirken er bygget før 1200.

Danm kirker, Loll-F, s 689—702, Khst saml I, r, II, s 156 f, Trojel, s 20, Mackeprang, s 412.

Olstrup kirke (Sct Laurentius) ligger paa fladt terræn øst for Lungholm park, fjernt fra al bebyggelse. Dsk atlas siger, at den »staar paa vild mark«. Den er en ganske lille murstensbygning i romansk stil, (koret er ældst), kullet, forlænget i gotisk tid, kamgavl mod vest, hvælvinger. Rest 1892 (arkit H. Glahn). Vaabenhus fra 1892 mod syd. Kalkmalerier afdækket 1936 (fra c 1570) i skibets østhvælv. Paa altret et krucifix fra 1875 (med Jerusalem som baggrund), den gl katekismustavle i stiftsmuseet. Alterstager fra c 1575. Senrenæssanceprædikestol fra 1622 med snitværk og himmel. Herskabsstol. To døbefonte, den ene romansk, af granit, stod i Lungholms have til 1918, nu i korbuen, den anden af gotlandsk kalksten, staar mod vest under pulpituret. Daabsfad fra c 1600. Træfigur (Sct Laurentius). 100 sd.

Danm kirker, Loll-F stift, s 703—14, Khst saml 1, r II, s 161, Haugner, s 194, 210 f, Danm atlas VI, s 471.

Folketal: 1850: 795 og 328, 1901: 898 og 485, 1921: 1028 og 500, 1950: 1119 og 404.

Altergæster: 1922: 200 og 60, 1934: 220 og 62.

Menighedsraad: 13 u p, polit (saaledes gn alle aarene).

Kommunevalg: 1943: Soc 254 (4), rad 153 (2), kons og venstre 302 (5), 1954: Soc 371 (5), rad 155 (2), kons og venstre 295 (4),

Mindesten over nogle 1944 nedskudte allierede flyvere i Lungholm inddæmning.

Sognepræst

Indt 1850: a) 80 hvede, 30 rug, 80 byg, 30 havre, b) 12 rug, 13 byg, naturalier, d) 200 rdl, e) 70 td ld og 45 td ld. -- 1870: Regul 3800 kr, netto 6778 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd fra 1772.

Fra ældre tid findes et kuriøst skrift: »Ærendlev og Olstrups præstekrønike«, forfattet af præsten **Jacob Clausen** (1642—68) for tiden 1415—1668, et for sin tid godt arbejde. (Trykt i Khst saml II, 156 f). Hver præst karakteriseres ved et lille vers, som nu findes paa en Series pastorum i Olstrup kirke. Om pastor **Mogens Hansen**, der 1589 maatte tage afsked paa grund af uskikkeligt levned hedder det:

Jeg, Magnus, (det er stor), til embedet var ringe,
men til et lystigt lag jeg havde hu og mod,
jeg fra forargelser mig ikke ville tvinge,
min hustru var jeg ond, og hun var mig ej god.

Om samme Mogens Hansen fortælles, at hans valgsprog var: »Min bordende, min bog, og min kande«. Han drog til Rostock og »døde christeligt« paa Gulland« (W I, 322). **Jørgen Valentin** (1589—1620) var et hovedvidne mod biskop **Hans Knudsen Wejle**, Odense (se II). **Erik Tuxen** (1620—42) var »meget nidkær og derfor ej alle til maade«. Om **Jacob Prip** (1668—1712) skrives: »Velsindede skjule gerne hans og enhvers fejl«.

I »Fra Nationalmuseets arbejdsmark« 1930 findes et stykke om **sølvfundet** i E pgd (v M. Mackeprang). Sølvtøjet, der havde tilhørt fornævnte pastor Jacob Clausen, blev fundet under gulvet 1929. Det havde ligget der siden svenskekrigen.

15. 19. aug 1848–18. aug 58 (sp Taagerup-T 14. okt 44): **Thor Johan Christian Heramb**, * 27. febr 16 Kongsberg, Norge. Forældre: Jstrd, magasinbestyrer Lars Guldbrandsen H og Ursula Christiane Grønlund. Stud Kbhvn 34, c juni 40 (l), adjunkt Frborg 40, indfødsret 41, † 18. aug 58. ~ 15. juli 41 Sara Ernestine Mariane von Ditten, * 19. febr 18 Kongsberg, † 87. Forældre: Bogholder ved fattigvæsenet Ernst Hans v D og Marie von Meitzner. Stamt 83.

»En elskværdig præst, en alvorlig mand, et lyst hovede«. Skrev i Dsk kirketidende. Stod Frits Bojsen, Stege, nær. I familien opbevares en karakteristisk brevveksling med hans søster, som var gift med F. E. Bojsen, Stege. Han var grundtvigsk. Biskop Monrad kaldte ham »en ægte kristelig præst med sand religiøsitet, en ejendommelig jævn, folkelig prædikant«.

E S I, s 773. Loll-F stift, 150 aar, s 128.

16. 30. okt 1858–19. aug 76 (sp Stubbekøbing-M 4. jan 48): Provst **Adser Hansen Blume**, * 28. nov 04 Spandet. Forældre: Kniplingshdlr, senere degn i Spandet, Villads Jensen og Maren Adsersdatter. Opdraget hos sin farbroder, kclrd, herredsfoged i Roskilde Niels Jensenius Blume. Stud Rosk 23, c juli 29 (*l), adjunkt Roskilde 29, sp Mejrup og førstelærer Holstebro 15. juni 32, sp Ølby-A-F 6. dec 36, provst Fuglse herr 8. dec 61, r af Dbg 74, † 19. aug 76. ~ 28. juli 32 Karen Severine Johanne Heiberg, * 31. dec 08 Kbhvn, † 16. nov 63. Forældre: Forstander for Vartov Peter Wilcken H og Elisabeth Christine Schrøder. – Søn: Provst, Tikøb. Sønnesøn: Provst, Barløse. Fætter: Blume, Terslev-Ø. Stamt 41. En brodersøns datter var moder til ærkebiskop N. Søderblom.

Landstingsmd i 5. kr 53—54. — En datter udgav en saml prædikener af provst Blume (Mathilde B: Provst A. B: Præd t alle søn- og helligdage).

Provst B er nok den betydeligste præst her. Han øvede i kraft af sin alvorlige personlighed stor indflydelse, der mærkedes længe efter. Biskop Monrad har i forordet til hans prædikener givet udtryk for sin høje vurdering af B. Bogen findes stadig i mange hjem, og et smukt litografi viser et klogt og stærkt ansigt. Han havde sit præg fra Sønderjylland.

Han var i Ølby-A-F præst i en aandeligt bevæget egn, hvor han baade tog del i det nyvakte religiøse og politiske liv. *Anders Stubkjær* omtaler ham i sine erindringer (3. opl 1921, s 221) som en af de gode præster, der kom ham til hjælp. Og stiftsprovst *Volf* omtaler ham i sine erindringer s 14 (1926) som en af de præster i Vestjylland, som hans fader beundrede meget. Biskop Bindesbøll skriver, at der var varme i hans foredrag, vægt og fylde i hans ord. Menigheden var vant til at høre et vækkende ord, men udtalt med ro og fasthed. Den lærte i sin præst at se en mand, af hvem den i aandelige ting tør sig lede. I sin anden bispeperiode kaldte Monrad Blume »stiftets mest udmærkede præst« paa grund af hans varme, begavede, indtrængende prædiken og paa grund af hans omhyggelighed som sjælesørger.

(Loll-F stift 150 aar, s 129, 143, 159). E S I, s 175.

17. 27. nov 1876–11. jan 94 (præst Frederiks hospital og Alm hospital, Kbhvn 8. nov 67): **Johan Frederik Julius Reiffenstein**, * 31. juli 18 Helsingør. Forældre: Kbmd Frederik Chr. R og Christine Birgitte Sørensen. Stud Helsingør 37, c jan 47 (h), sp Brarup, Tønder provsti 5. juni 53, sp Havetoft, Gottorp provsti 20. aug 59 afsat af tyskerne 28. okt 64, hjpr Besser 66, afsk 11. jan 94, † 7. dec 95. ~ 23. okt 53 Agathe Christiane Marie Oxholm, * 29. nov 28 Sønderup, † 25. marts 12. Faderen: Sp Jyllinge-G, † 49, se der. – Broderdt ~ Arboe, Sønderhaa-H.

»Omend ikke R kan regnes til de gejstlige, der har gjort sig bemærket paa fremtrædende maade udenfor deres embedsgerning, nød han megen agtelse paa grund af sin elskværdighed og humanitet« (Loll-F stiftstid 10. dec 95). Kirkegangen var de senere aar yderst ringe.

Hjælpepræst hos pastor Reiffenstein

1891—92: **E. J. Hagensen**, se Holbæk-U.
1892—94: **J. L. Andersen**, se Sønderho.

18. 27. marts 1894–12. sept 1905 (sp Linnerup-H 14. april 85): **Christen Sørensen Gerlow**, * 9. aug 52 Hjelmsømagle, Sneslev. Forældre: Gdjr Søren Madsen og Birthe Marie Christensen. Stud Rosk 71, c 76² (h_1), huslærer Guldager pgd, lærer Hindholm højskole og Holsteinsminde 77, hjpr K Saaby-K 18. okt 78, kkp Vig-NA 18. febr 80, navneforandring til Gerlow 02, afsk 12. sept 05, † 26. dec 35. ~ 20. maj 80 Anna Sophie Nørgaard, * 7. marts 40 Osted, † 26. marts 19. Forældre: Sp K Saaby-K, † 89, se der. – Hustrus brodersønner: Nørgaard, Øde Førslev-S, og Nørgaard, rkp Randers. Søster ~ Andersen, rkp Horsens.

Skrev anm i Højskolebl, (bl a af provst Blochs: Calixtus' forhold apostelsymbolet), udg 85: Vor ret og pligt til at forsvare vort fædreland, skr nr 1 og 3 af 3 breve om Nordslesvig og neutraliseringen (Fr. Bajer skrev nr 2).

Pastor G var i sin manddom en smuk og værdig præsteskikkelse, der levende tog del i tidens spørgsmaal. Naar han maatte holde kapellan her, skyldtes det, at hans hukommelse svigtede, og mgh havde vanskeligt ved at forstaa ham. Naar han prædikede hver 3. eller 4. søndag, var der næsten ingen i kirke, medens der var god kkg hos kapellanerne, især hos *Halling*. Efter sin afsked (53 aar) rejste G en tur til Tyskland og opholdt sig bl a længe i Herrnhut.

Hjælpepræst hos pastor Gerlow

1895—98: **C. J. E. Halling**, se Odden.
1898—1901: **H. H. Ebbesen**, se Vigerslev.
1901—05: **G. Kiærskou**, se Dalby-S.

19. 29. dec 1905–7. maj 23 (sp Hammelev-E 17. marts 93): **Otto Valdemar Engelsen**, * 10. febr 53 Helsingør. Forældre: Toldkontrollør, senere sekr v Statstelegrafen i Kbhvn Andreas Christian E og Petrea Amalie Schultz. Lærer-

eksamen Jonstrup 74. Stud priv 76, c 82^2 (h_1), ord kat Trinitatis k, Kbhvn 16. febr 83–5. nov 84, inspektør ved Gratistskolen, Kbhvn, sp Henne-L 6. nov 85, afsk 7. maj 23, † 12. okt 31. ~ 7. marts 88 Olga Marie Ulstrup, * 19. maj 67 Aarhus, † 9. jan 42. Forældre: Skibsbygmester Christian Nicolai Regnar U og Camilla Abel af Dalum. – Hustrus morbroder: Abel, Ring-F. Moster ~ Rasmussen, Nr Nebel-L. Kusine ~ Bjarnesen, Gudum-F.

Pastor E udarbejdede en afhandling paa 27 sider om sognene her og om præsterne med indklæbede portrætter.

Pastor E tilhørte ingen bestemt retning, tog maaske lidt afstand fra IM, men var iøvrigt moderat; en ivrig og nidkær præst, der brugte megen tid til husbesøg; han holdt møder i de fjernere liggende dele af pastoratet og sommermøder i præstegaardshaven. Han holdt ogsaa sdsk og ungdomsm i pgd. Karakteristisk er en udtalelse om det ringe kirkebesøg i Olstrup, hvorfra hans forgænger undertiden maatte køre hjem med uforrettet sag: »Om der saa kun sad en kat paa taget af kirken, holder jeg gudstjeneste!« Han var en mand, som uforfærdet kunne sige sin mening, kirkeligt var han højkirkelig, politisk konservativ. Han var veltalende og kunne forsvare en sag, saa det ikke var let at modsige ham. Det var ham meget om at gøre at holde paa embedets værdighed, ikke for hans egen skyld, men for kirkens skyld, thi han var personligt ikke »stor paa det«, men ligefrem og kendte ikke persons anseelse. Han tillagde den akademiske uddannelse stor betydning, var personligt meget nøjsom, men ved selskaber i pgd var der ingen smalle steder. Søndag eftermiddag var der aabent hus i pgd, med righoldigt kaffebord. Der levedes et smukt familieliv, fru E var et værdifuldt menneske, der baade forstod at være økonomisk og en god opdrager for sine børn. Gamle venner og børnenes venner kom trofast i pgd, tiden gik med kroketspil, udflugter og samtaler. Ude og inde blev alt holdt mønsterværdigt, fru E var en stor blomsterven, og haven var altid i fin stand. De to var meget forskellige, han impulsiv, hun rolig af temperament, og begge forstod at kaste deres sorg paa Gud. De forskaanedes for de store sorger, men kom der modgang, fandt de hjælpen hos Gud.

Pastor E havde en glimrende hukommelse, og han regnede godt. Ved naadensaars-opgørelse hjalp han adskillige præsteenker. Han havde i det hele mange interesser og var en virksom mand. I Henne gav han stødet til opførelse af den nye kirke i Lønne (ved arkitekt Magdahl-Nielsen, der var født i sognet), i Hammelev fik han kalkmalerier i kirken afdækket, i Errindlev fik han en ny kirkegaard anlagt. Han var historisk interesseret, især i slægtshistorie (hvorfor han tilbragte megen tid paa biblioteker) og han omfattede sine forgængere i embedet og sognets historie med megen interesse. Sine sidste aar brugte han til at skrive Niels Hemmingsens historie, men fik det desværre ikke fuldført. Ogsaa Sønderjylland havde hans hjerte, og han foretog flere rejser dertil, var kyndig i Sønderjyllands historie og glædede sig meget over genforeningen.

Som menneske var han en præst af den gamle type, myndig og faderlig, præget af omhu og kærlighed for sine nærmeste og for sine sognebørn. (E. Varming og Richard Engelsen).

20. 10. dec 1923–22. dec 32 (sp Vammen-L-B 19. juli 21): **C. V. Fogh-Hansen,** fl t Dannemarre-T, se der.

21. 22. sept 1933–26. aug 53 (hjpr Sct Peders k, Randers 20. april 31, sen vik Nakskov, Saxkøbing): **A. V. Albrechtsen,** fl t Vollerslev-G, se der og II, s 771.

22. 28. nov 1953 (hjpr Vejby-T 9. dec 50): **Poul Martin Konge-Hansen,** * 21. jan 23 Helsingør. Forældre: Kbmd Hans Christian H og Anine Marie Kristensen Konge. Stud Statens og hovedst kursus 43, c 50^2 (1-88). rejsesekretær Kofoeds skoler 52–53. ~ 20. jan 54 Birte Andersen, * 30. sept 33 Gram. Forældre: Direktør for Gram tæppefabrik Jens A og Doris Kræmer.

Litt: Khst saml II, 1853—56, s 156 f, (præstekrønike), L. Hansen: Minder fra E sogns opblomstring 1889—1934, M. Hansen: E sparekasse 1897—1947, Haugner: Lolland, V, 1928, Loll-F aarb 1949—51, s 77 f, 1924, s 53.

FUGLSE—KRØNGE

Fuglse sogn, 2091 ha, er fladt, frugtbart med nogen skov og moser. Byerne: F, Bøsserup, Skottemarke, Flaarup, Alsø, Hillestolpe, hg Kærstrup.

Anseligt voldsted i F (Buntzehave). Odense bispernes gaard Alsø skal have ligget i F.

Krønge sogn, 1605 ha, temmelig jævne, frugtbare jorder. Store skove og enge, meget smukt ved Søndersø. Byen: K, hg Søholt, (her var der et kapel, hvorfra altertavle og en vinkande er bevaret). Mange oldtidsminder.

I den nedlagte landsby, Bregnerup, var der et Sct Jørgens hospital (for Maribo by).

Det kirkelige liv som ellers paa Lolland. Ingen vækkelser, intet retningspræg. Store gaarde, mange arbejdere, megen klasseforskel, mange ukirkelige. Velvilje, men udbredt ligegyldighed. Alderdomshjem i F fra 1927.

Fra reformationen til 1855 var der kun 13 sognepræster. Det sidste aarhundrede har været præget af hyppigt præsteskifte. Siden 1855 har der været 12 sognepræster.

Embedet gik i arv paa spindesiden, idet pastor *Theil* var gift med en datter af formanden, og Theils datter blev gift med eftermanden, pastor *Posselt.* I tiden til omkr 1900 aabnede proprietær *Theil* sit hjem for IM's talere.

Lærer *J. P. Sejerbo* († 1955), lærer i K i 43 aar, var kendt som lærer, biblioteksmand og forfatter. – Gaarden Frederiksminde (26 td hartkorn) har navn efter provst *Frederik Wichmann* († 1816), i hvis familie den var 1814–1908. – Socialdem flertal i sogneraad og menighedsraad.

1924 oplyses: Kkg ikke god, bedst i F. Intet særligt. Overvejende politisk interesse. 1927:

Ikke god kkg, jævnt gode forhold, u p. 1934: Kkg 10 og 5 pct. 1942: Kkg 3–4 pct, u p, for en stor del præget af ligegyldighed, kirkeblad, god ungdomsf, (150). 1954: Kkg 2,5 pct. Der har aldrig været nogen vækkelse, men der er nogen alm kirkelig forstaaelse og gldags ærbødighed for kirken. Sdsk og konfirmandmøder i pgd.

Fuglse kirke (Sct Laurentius), er anselig, ligger fremtrædende paa en lille bakke med fald til alle sider, undtagen mod vest. Skib og kor (af samme højde) er romanske, men ombygget 1596, opført af granitkvadre og mursten 1595, er en renæssancebygning. Taarn fra 1595 med højt træspir (flere gange fornyet, 1903 efter lynnedslag), lille forhal vest for taarnet, lille kapel mod nord (lukket mod skibet), lidt større kapel mod syd. Renæssancehvælvinger. Rig renæssancealtertavle i 3 fløje, fra 1610, med 3 malerier, hyrdernes tilbedelse i midten. Bag søjlerne rester af et katolsk alterskab. Smukt topstykke. Rest 1700 og 1917. Alterkalk fra 1606. Renæssanceprædikestol fra c 1600 (som Branderslev), nu reduceret til 3 fag, apostelstatuetter, adelsvaaben, rest 1920, primitiv, romansk granitfont, daabsfad fra 1575 med epitafium, lysekrone fra c 1600, trætavle med vaabenskjolde, smuk gl søjleportal ml skibet og nordkapellet, flere gravminder. 150 sd. Store vinduer fra 1818.

Kirken blev delvis ødelagt af storm 1591, og mgh maatte søge til Torslunde kirke (se der). Henning Gjøe skænkede 1596 kirken en bogsamling, der vist blev ødelagt af indkvarterede soldater 1716.

Danm kirker, Loll-F, s 715—34, Trojel, s 17, Haugner, s 312, Dsk atlas VI, s 468, Khst saml 4 r II, 276.

Krønge kirke er lille og kullet (Vor Frue eller Sct Peder), romansk, af mursten, bestaar af skib og kor og senromansk vaabenhus mod syd. Fladt loft. Rigt udskaaren altertavle fra 1643 i bruskbarok (af Jørgen Ringnis). Opr sad i storfeltet et naivt opstandelsesbillede (nu ved degnestolen), nu er der et maleri fra c 1850, (Gethsemane), samt maleri af engle i topstykket. En sjælden alterkalk er fjernet til Nationalmuseet. Alterstager fra c 1575. Højrenæssanceprædikestol fra c 1620, romansk granitfont med relieffer, smukke stolestader fra c 1575. 80 sd. Klokke fra 1631.

Kirken skulle 1555 lukkes og beboerne henvises til Bursø, men 1579 toges ordren tilbage, da Bursø kirke ikke kunne rumme mgh.

Danm kirker, Loll-F, s 741—50, Mackeprang, s 115, 120, Trojel, s 14, Haugner, s 284, Aarb f nord oldk 1888, s 114 f.

Nær kirken laa en hellig kilde, Krykkekilden.

Folketal: 1850: 945 og 306, 1901: 1317 og 398, 1921: 1419 og 352, 1950: 1134 og 424.
Altergæster: 1922: 175 og 50, 1942: 200 og 60, 1953: 125 og 25.
Menighedsraad: 1922: 6 soc, 2 rad, 2 kons, 3 u p, 1926 flg: 13 polit, 1953: 9 soc, 2 venstre, 2 rad.
Kommunevalg: 1943: Soc 494 (8), rad 103 (1), borg fællesl 164 (2), 1954: Soc 499 (8), rad 110 (1), borg fællesl 180 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 65 hvede, 65 byg, 65 havre, b) 62 byg, 40 rdl, f) 200 rdl, e) 102 td ld. — 1870: Regul 2644 kr, netto 6214 kr. — 1913 f: 2. kl, 1946: 3. kl.
Den store gl pgd afløstes 1930 af en ny pgd

13. 26. juni 1816–18. jan 55 (ord kat Nykøbing 24. jan 16): **Jens Peter Theil,** * 2. okt 85 Torstedlund. Forældre: Birkedommer og herredsskriver Knud T og Anna Lorentze Aagaard, vist af Aarestrup-B-G. Stud priv 03, c jan 07 (1), † 18. jan 55. ~ 19. april 17 Anna Regine Amalie Wichmann, * 25. sept 98 her, † 6. juni 56. Forældre: Forgængeren her, sp Fuglse-K (1791–1816) Frederik W af Flemløse og Engel Kirstine Sølling. – Dt ~ eftermanden.

Meget agtværdig og godgørende. (W I, 404).

Biskop Monrad skriver, at T ved 1. visitats holdt en vel udarbejdet prædiken i et uheldigt foredrag. Den røbede megen bibelkundskab. Senere skrev Monrad, at »menighedens talrige tilstedeværelse og ungdommens i enhver henseende tilfredsstillende svar vidnede om de heldbringende frugter af den værdige præsts lange virksomhed«. (Loll-F st 150 aar, s 126).

14. 5. maj 1855–15. dec 57 (sp Holeby-B 10. febr 41): Provst **H. Posselt,** provst Fuglse herr 6. juni 51, fl t Østofte, se der.

15. 20. febr 1858–11. juni 66 (sp Hunstrup-Ø-H 8. april 53): **N. K. Bechmann,** fl t Hunseby, se der.

16. 18. aug 1866–26. nov 77 (sp Sandager-H 15. juli 58): **Andreas Ludvig Løve,** * 20. aug 06 Kbhvn. Forældre: Toldkasserer i Vejle, jstrd Andreas L og Christiane Lovise Gjeding. Stud Kolding 26, c juli 35 (h), hjpr Grejs-S 16. okt okt 38, vicepastor Jernved 3. april 47, † 26. nov 77. ~ 30. maj 41 Nathalie Olivia Pengel, * 26. jan 11 Kbhvn, † c 1890. Forældre: Snedkerm Johan Joachim P og Johanne Margrethe Madsen. – Søster ~ Køster, Østbirk-Y.

Pastor Løve var grundtvigsk. 1871 skriver biskop Monrad (privat): L holdt en korrekt grundtvigsk prædiken, men med en saa meningsløs hæven og sænken af stemmen, at det var mig en sand lidelse. Uagtet en skare af menigheden paavirkes paa samme maade som jeg, finder jeg dog ingen anledning til at forhandle med ham om at holde kapellan, da der ikke er ført nogen klage, og da det er en brav, retfærdig mand, og da det er mig bekendt, at andre hører ham med opbyggelse, ja, at een familie endog har løst sognebaand til ham – det eneste her i stiftet forekommende tilfælde«. Senere følte Monrad sig mindre frastødt af Løves »deklamation«. (Loll-F st 150 aar, s 163).

17. 4. marts 1878–13. juli 80 (sp Brønderslev-S 24. juli 66): Provst **Ole Frederik Hieronymus Mynster,** * 20. maj 20 Ølsted. Faderen: Sp Baarse-B, † 54, se der. Stud Vordingb 40, c 50^1 (h_1), lærer Vrdbg, institutbest Skodborg 58, sp Ladelund, Sydslesvig 9. sept 59, afsat af tyskerne 28. okt 64, hjpr Harlev-F, provst Børglum-Hvetbo herr 28. jan 74, † 13. juli 80. ~ 31. juli 57 Louise Sophie Marie Rüdinger, * 24. febr 32 Kbhvn, † 10. april 98. Forældre: Grosserer Friederich R og Martha Cecilie Jensen. – Broder: Hundborg-J. Søster ~ Ipsen, Nr Broby. Brodersønner: Ugerløse og Dalby-T. Stamt 59.

Provst M var en anset og dygtig præst; han oplevede den bevægede udviklingstid i Brønderslev (se der), var højkirkelig, han støttede den gr And. Grønborg, men stod ellers noget reserveret overfor grundtvigianismen. I Fuglse naaede han ikke at sætte spor.

18. 24. sept 1880–12. dec 1900 (sp V Ulslev 10. april 77): **Joakim Godske Willemoes,** * 18. dec 28 Haarlev. Faderen: Sp Herfølge-S, † 58, se der (broder til søhelten Peter W). Stud von Westens inst 47, c 54^2 (h_1), hjpr Herfølge-S 3. marts 55, kkp smst 14. dec 58, sp Christianssted 5. dec 63, afsk 12. dec 1900, r af Dbg 00, † 15. sept 01. ~ 10. jan 66 Agnes Rosaline Isabella Forsberg, * 25. sept 42 Christianssted, † 4. nov 76. Forældre: Politimester paa Sct Croix Anton Frederik Vilhelm F og Rosaline Wallich. – Fætre: Provst, dr Becker, Soderup-KE, Quistgaard, Hemmet-SV. Fætters søn: Quistgaard, Rorup-G.

Pastor W var vokset op i det stærke aande-

lige røre, der fulgte med hans faders gerning i Herfølge, og han var præget deraf, ligesom aarene paa de Vestindiske øer fik betydning for ham. Han var der kongevalgt medlem af kolonialraadet. Han var en fin og ædel præstetype, stilfærdig og kultiveret. Han var meget anset og vandt sine menigheders udelte agtelse og hengivenhed. (Loll-F stiftstid 16. sept 01).

19. 22. febr 1901–18. april 24 (sp Sebber-A 14. dec 94): **August Theodor Garde,** * 31. maj 63 Fejø. Faderen: Sp Søborg-G, † 94, se der. Stud Brgdssk C 81, c 88^1 (h_1), lærer Kbhvn, hjpr Ollerup-K 8. dec 92, † 18. april 24. ~[1] 2. maj 95 Ingeborg Thomsen, * 18. juni 68 Kbhvn, † 19. juli 04. Forældre: Professor ved Polyt læreanstalt Carl August T og Cathrine Sophie Poulsen. ~[2] 13. juli 06 hendes søster Karen Thomsen, * 17. juni 82 Kbhvn. – Søn: Sp Bethlehems k, Kbhvn. Hustrus farbroder: Thomsen, rkp Randers. Kusine ~ Smith-Petersen, Esbønderup.

Pastor Garde var en stille mand, han ville tjene, aldrig selv frem. Men hans redelighed, som alle, der kendte ham, bemærkede, og hans ægte fromhed gjorde, at der var en egen styrke i hans væsen. Han satte sin lid til Guds ord, som stod urokkelig fast for ham; bibelkritikken med dens mange letsindige hypoteser forekom ham respektløs. Men så forankret han var i det, han levede paa, var han sig bevidst, at han kun saa sandheden gennem sine særlige (lutherske) briller. Han »sugede honning af folkekirkens forskellige agre« (hans eget udtryk), men kunne aldrig tilslutte sig et parti. Navnlig var det ham aldeles fremmed at »give folk af grovhøvlen«; selv over for den mest forvorpne kunne han kun forkynde Guds naade mod syndere. Hans forkyndelse drejede sig om Guds faderkærlighed, ofte med toner af længsel og smerte; den gav desuden ægte udtryk for tillidsfuld hengivelse i Guds vilje, som er bagved alt; som aarene gik fik glæden over synderes barnekaar for Jesu skyld stadig mere overhaand. Pastor Garde var selv, som han prædikede, helt igennem præst. Embedet gik for ham forud for private hensyn. Han holdt menighedsmøder og møder for unge i pgd og om sommeren møder i præstegaardshaven, men var ikke af dem, der foranstaltede meget. Reklame »var ham ikke tiltalende«. Derimod gik han flittigt paa sygebesøg. Han var en taalmodig sjælesørger med megen menneskelig forstaaelse og for folk, der trængte dertil, en inderligt medfølende ven. Forøvrigt var han korrekt og taktfuld i al sin færd. Han rettede aldrig beskyldninger mod nogen. Den ringe interesse for det, han som præst havde at bringe, kunne trykke ham, men han sagde sit ja til tilværelsen, som den er, i tro paa Gud og blev saaledes et taknemmeligt menneske.

(Poul Garde).

20. 13. aug 1924–26. maj 28 (sp Kobberup-F 13. dec 15): **Axel Christian Samson,** * 11. nov 71 Nysted. Forældre: Kbmd Aron Hertz S og Laurine Christine Petersen. Stud Nykøb 90, c 99^1 (h_1), hjælpesekretær Kbhvns kirkefond, huslærer Tørring pgd, Tustrup v Skørping, Brolykke m m, hjpr Langaa-T-V 8. sept 10, kst sp Skibsted 13, † 26. maj 28. Ugift.

Pastor Samson svarede til sit navn, stor af skikkelse med et stort krøllet haar. Han var en fornøjelig mand, meget gæstfri og afholdt. Utrætteligt travede han rundt i sine sogne med en stor egekæp og sin uadskillige tobakspibe (han ville ikke cykle). Han var, hvad han gav sig ud for. Biskop A. S. Poulsen satte pris paa denne ærlige, ligefremme mand. Han kunne faa folk i Kobberup til at ofre store kollekter. Hans prædiken var gammeltestamentlig, dvs han talte helst om Gud som den almægtige (Jehova) og i Ny Test fremhævede han *Faderen*. Han var ikke partimand. Han død af sukkersyge. *(P).*

21. 3. sept 1928–2. april 31 (ord kat Sct Matthæus k, Kbhvn 26. april 00): **Thor Harald Christian Kryger,** * 18. marts 74 Kbhvn. Forældre: Grosserer Niels Chr. Samuel K og Thora Mathilde Wolff. Stud Brgdssk C 93, c 99^2 (h_1). I mange aar lærer i Kbhvn, † 2. april 31. ~ 14. dec 00 c phil Alpha Mary Agnes Johansen, * 5. juni 74 Kbhvn, † 30. okt 43. Forældre: Oberst William Paulus Jensenius J og Camilla Mangor.

Pastor Kryger var københavner og præget af sin mangeaarige erfaring som kateket og lærer paa Vesterbro i Kbhvn. Han var ikke nogen stor prædikant, tilhørte KC og var en hyggelig kollega.

22. 13. aug 1931–25. jan 37 (sp Sebber-A 3. jan 29): **K. O. W. Lindqvist,** fl t Saxkøbing, se der.

23. 24. maj 1937–12. okt 42: **C. C. Fromholt Hansen,** fl t Espe-V, se der.

24. 19. febr 1943–12. nov 51 (hjpr Hjørring 12. sept 41): **E. J. Andersen,** fl t Hillested-S, se der.

25. 20. marts 1952 (kkp Filips k, Kbhvn 24. marts 41): **Asger Vilhelm Christian Jeppesen,** * 10. juli 05 Kbhvn. Forældre: Fabrikant Chr. H. J og M. E. Christiansen. Stud Statens kurs 25, c 33^2 (h_1), hjpr Filips k, Kbhvn 1. dec 34. ~ 6. okt 40 Ester Magda Petersen, * 26. nov 14 Kbhvn. Forældre: Portvagt v Kbhvns belysningsvæsen Carl V. P og Emilie Petersen.

Litt: C. C. Haugner: Lolland V, 1928, L. Jørgensen: Mine erindringer, 1891, s 307 f, Loll-F aarb 1924, s 53 f, 1948, s 77, J. Wichfeld: Fortidsminder fra egnen om Maribo sø 1862, s 35 f, Jens Wolsing: Holeby, 1943.

HOLEBY—BURSØ

Holeby sogn, 1085 ha, er fladt, frugtbart, nogle smaaskove. Byerne: Gl H og H stationsby. Præges af stationsbyen (831 indb) med mh fra 1908, fh, stor dieselmotorfabrik (250 arb), sukkerfabrik, hg Nybøllegaard, Raahavegaard. Forsøgsstation paa Sofiehøj. Højbygaards arbejderboliger. Sukkerfabrikkerne ejer de store gaarde og præger siden 1893.

Bursø sogn, 1031 ha, lavt, fladt, frugtbart, ved Søndersø, lidt skov. Byen: B. Alderdomshjem fra 1928, udvidet 1950. Flere store gaarde.

Det kirkelige liv. De forskellige præster har fundet, at Holeby-B er et vanskeligt sted at

være præst, ligegyldigt hvilken retning de har tilhørt. Men befolkningen er velvillig. De gamle fortæller om, hvordan der blev sunget ikke blot i kirken, men ogsaa ved markarbejdet og efter fyraften, salmer, sange fra Napoleonskrigene, sange om arbejdet:

Om morgenen før sol stod op
vi til vort arbejd ilede,
den nys forgyldte bjergets top
og venligt ad os smilede . . .

De gamle kunne salmerne udenad; det gik tilbage til provst *Posselts* tid. Han samlede flittigt de unge til overhøring og sang paa kirkegulvet, en skik, som efterfølgerne fortsatte. Kirkegangen var for 100 aar siden jævnt god. I *Pontoppidans* tid (1871–80) var kirkegangen ringe. Prof Francis Bull har levende skildret præstegaardslivet i H i 1860 og 70'erne (se ndf). Mormonerne arbejdede her i 70'erne og fik enkelte tilhængere. Biskop *Monrad* var ikke tilfreds med pastor *Pontoppidan*. Der indberettes 1876: »Uagtet menigheden anerkender P's retskaffenhed, ærlighed og rene vandel, er det ham ikke muligt at skaffe sig nogensomhelst indgang«. En del af menigheden i Bursø har stillet andragende til ham om ikke at prædike for ofte. Man har været yderst misfornøjet med hans konfirmandundervisning. Da han fik kapellan, gik alle konfirmander til kapellanen. (Loll-F st 150 aar, s 162).

Johannes Levinsen, der blev kendt som digter af aandelige sange, var hjpr her et aars tid. Vilhelm Beck var tilstede i Maribo domkirke, da biskop Monrad ordinerede ham, og i »IM's tidende« skrev Beck ved L's død (1884): »Skønt L da var mig ukendt og Jesus vistnok ogsaa dengang var ham temmelig ukendt, fæstnede hans kære ansigt sig uvilkaarlig i min sjæl, det ansigt, som siden skulle blive mig saa usigelig kært. Men i den korte tid, han var paa Lolland, hørte menigheden ikke noget til ham«. Den unge københavnskprægede præst lærte her jævne mennesker at kende; han gik flittigt rundt, men følte sig lidt fremmed. Bortset fra et par troende familier var der meget lidt aandelig interesse, og han havde sine vanskeligheder. Pastor *Hans Rørdam* (1880–84) var grundtvigsk, en meget levende forkynder, kirkerne var nu fyldte, men for en del af udensogns, hvilket ikke var sognets folk tilpas.

Monrad var meget tilfreds med pastor *Rørdam,* af hvem han hørte »en fortrinlig prædiken« og hans virksomhed »lod intet tilbage at ønske«. Rørdam følte sig ikke hjemme og søgte snart herfra. I *Lundsteens* tid (1885–1909) gik kirkegangen tilbage. I disse aar begyndte Lt mf et arbejde her. De havde deres samlingssted i Hillested. Ved samme tid begyndte IM at vinde indgang. Der var ganske enkelte IM's venner, men 1899 kom frk *Signe Due* fra Ryde til Holeby for at være husbestyrerinde hos mejeriejer, løjtnant *Karl Møller.* Hun var et troende menneske, men de 14 medarbejdere paa mejeriet var modstandere, og Møller var ganske verdslig. Hun fik kontakt med Lt mf og med en troende mand *Hans Boesen,* i Højbygaardhuse. Han ledede en lille søndagskole, og hun søgte til kirke hos pastor *Bachevold* i Tirsted. Hun gik ofte de 8 km dertil. Saa lejede hun forsamlingshuset i Holeby, fik Bachevold til at tale; ved det første møde var der 64. Det var meget her. Ganske uventet kom Karl Møller til mødet, og her »fik han det første stød til den evige bevægelse«. Frk Due var utrættelig til at indbyde talere og til at gaa rundt og indbyde til møderne. Hun fik lov af Møller til at laane en stor mælkevogn, og med den kørte hun til havemøde hos pastor Bachevold. Møderne i forsamlingshuset blev ofte generet, man smed snebolde eller træsko derind, men enkelte blev omvendt, og en stor oplevelse var det, da løjtnant Karl Møller klart blev omvendt. Han giftede sig med frk Due, og brylluppet fejredes med stor fest hos pastor Bachevold. Møderne blev derefter holdt paa mejeriet, men de blev ikke bekendtgjort, da Møller ikke var eneejer. Missionær *Hans Kristensen,* Maribo, kom her ofte. Der blev ordnet gudstjenester i H kirke, men pastor *Lundsteen* var imod, saa Møller maatte samle 10 underskrifter for at faa kirken. Der blev et lille virksomt IMsmf. I Bursø aabnede en banearbejder sit hjem for samtalemøder. Mange møder holdtes paa Kirstinehøj hos *P. Hansen og hustru,* (her var ogsaa sdsk, havemøder, alm møder osv). Her var et samlingssted for IM for hele egnen. 1906–07 boede den gamle amer præst, pastor *P. Thoreby* i H. Han var utrættelig og holdt regelmæssigt møde paa gæstgivergaarden hver 14. dag. Flere troende mennesker flyttede til, og maler *Carl Jørgensen* byggede (med et tilskud af 1000 kr) en sal til sit hus, og her har der været missionshus siden 1908. Jørgensen blev senere indremissionær (i Holbæk). Huset (Bethania) der ejedes af J. P. Hansen til hans død 1951, ejes nu af IM. Da »Trifoleum«-mejeriet blev bygget i Maribo, forlod løjtnant *Møller* Holeby og overtog »Ulriksdal« paa Falster, hvor han ogsaa gjorde et kirkeligt pionerarbejde og snart blev en af stiftets førende IM's mænd og tillige virksom i Herregaardsmissionen. Flere af de troende flyttede fra Holeby, og det gik trangt nok. Men der er dog stadig en lille kreds, i de sidste aar ledet af smedemester *H. Winther.* Elektriker *Vald. Hansen* og hustru, der boede i mh, har gjort en trofast og aktiv indsats for arbejdet, især bl børn og unge. Mange af de gamle er døde. IM tæller kun faa, men de arbejder flittigt.

A/S **H. Dieselmotorfabrik** er udgaaet af en landsbysmedie, som omkr 1900 under ledelse af smed **Hans Christoffersen,** † 1908, (mindesten med bronce-relief) begyndte at fabrikere landbrugsmaskiner, som fik stor udbredelse. 1911 begyndte man at lave dieselmotorer. Fabrikken er nu et aktieselskab under Burmeister & Wain.

Der oplyses 1909: Ringe kkg, bedst i H, lidt IM, liden kirkelig interesse, megen materialisme, men velvilje. 1926: Kkg 10 og 8 pct, lollandske forhold. Lidt IM og Lt Mf, ellers intet. 1938: Kkg 3–4 pct, noget vanskelige forhold, fabrikkerne gør sig gældende, kirkebil i H. 1943: Kkg 3 pct, ustabile forhold, mange ukirkelige, IM, KFUM og K, en del polakker. 1954: Kkg 4 og 3 pct, ringe kirkelig interesse, IM (14), sdsk, K spejdere, FDF, enkelte Jehovas vidner.

Holeby kirke (Sct Chrysostomus) er lille, kullet og uanselig, ligger højt og frit paa bakke uden for

byen. Den er romansk, af mursten, bestaar af skib og kor (opført først) og et yngre vaabenhus mod syd. Præstedør og portalerne er bevaret. Kor og vaabenhus har kamgavle. Fladt, pudset loft. Tarvelig altertavle med maleri fra c 1800: Jesus paa korset, i arkitekturramme, stafferet 1937 med graa marmorering. Smukke alterstager fra 1581. Ungrenæssanceprædikestol fra c 1590 med gyldne indskrifter, stafferet 1937. Senromansk, gotlandsk kalkstensfont, graamalet (daabsfad fra c 1575). 125 sd. Et krucifiks er fjernet til stiftsmuseet.

Danm kirker, Loll-F, s 754—61, Trojel, s 11, Haugner, s 312, Khst saml 3 r VI 472, Dsk Atlas VI, 475, Mackeprang, s 412.

Bursø kirke (Sct Dionysius), lille, kullet, uanselig, paa fladt terræn i den spredte bebyggelse. Bestaar af romansk skib og kor opf af smukke, mørke mursten, med smukke enkeltheder, fine murdetailler. Kirken er forlænget mod vest, lille vaabenhus mod syd fra 1870. Fladt loft. Kalkmaleri paa korets nordvæg fra c 1300 (Kristus paa naadestolen), fremdraget 1900. Altertavle fra c 1700, har en med drevne kobberornamenter prydet ramme om et maleri (Gethsemane) fra 1936. Smukt topstykke med et soløje. Alterstager fra 1613, kalk fra 1609. Stor, ottekantet gotlandsk kalkstensfont fra c 1350 med fine relieffer, daabsfad fra c 1600. Prædikestol med kobberornamenter som altertavlen, 125 sd. Klokke i vestgavlen.

Danm kirker, Loll-F, s 762—71, Trojel, s 13, H. F. Rørdam: Kirkelove, I, 424, Khst sam 3 r VI, 481, VI, 486, Mackeprang, s 399 f.

I Bursø har været et **hospital**, opr 1703, 12 pladser, nedlagt 1898.

Folketal. 1850: 406 og 418, 1901: 828 og 522, 1921: 1206 og 600, 1950: 1251 og 555.
Altergæster: 1922: 200 og 135, 1934: 135 og 100, 1942: 150 og 125, 1953: 196 og 178.
Menighedsraad: 1922: 9 soc, 2 v, 0 kons, 1930: 8 soc, 5 borg, 1938: 5 soc, 2 borg, 1 IM, 5 u p, 1953: 5 soc, 2 borg, 1 IM, 5 u p.
Kommunevalg: 1943: S 614 (6), r 145 (1), k 140 (1), v 65 (1). 1954: S 704 (6), r 105 (1), k 121 (2), v 98 (0).

Sognepræst

(1631 blev H og B lagt sammen, Krønge var anneks til Bursø til 1631).
Indt 1850: a) 40 hvede, 7 rug, 40 byg, 51 rdl. b) 51 gæs, 24 byg. c) 16 rug, 10 fv brænde. d) 100 rdl. e) 70 td l. — 1870: Regul 2264 kr, netto 4042 kr. — 1913: 2 kl. 1946: 3 kl. — Den gl store pgd fra 1628, er 1950 afløst af en ny.

17. 10. febr 1841–5. maj 55 (ord kat Nyborg 4. juni 34): Provst **H. Posselt**, provst Fuglse herr 6. juni, fl t Fuglse-K, se Østofte.

18. 20. aug 1855–10. sept 71 (sp Nyord 30. okt 46): **H. J. P. D. Paludan**, fl t Vestenskov-K, se der.

19. 1. dec 1871–17. sept 80 (sp Ølby-A,-F 14. nov 66): **Otto Reinhold Emil Pontoppidan**, * 23. marts 17 Nakskov. Forældre: Etrd, birkedommer paa Falster Erik Peter P og Charlotte Vilh Elisab Westberg. Stud Nakskov 35, c febr 41 (h), kkp Rødby-R 26. aug 45–1. dec 48, hjpr Kippinge-B 49, do Linaa-Dallerup 52, sp Ørre-S 10. april 55, afsk 17. sept 80, † 2. april 83. ~ 10. aug 56 Thora Vilh Rud, * 4. juli 31 Chrhavn, † 7. febr 04. Forældre: Pladsfmd v Grønlandske Handel Lars Andersen R og Sidse Marie Bank. Stamt 68.

Hjælpepræst hos pastor Pontoppidan

1875—78: **C. T. Trojel**, se Søllinge-H.
1878—79: **L. V. Hertel**, se Brænderup.
1879—80: **Johs. Levinsen**, se Classens boliger, Frbg.

20. 22. nov 1880–5. dec 84 (kkp Stege 27. aug 71): **H. K. Rørdam**, fl t Undløse-S, se Fanefjord.

21. 7. febr 1885–26. juni 1909 (sp Gørding-V-B 19. dec 73): **Daniel Maximilan Lundsteen**, * 2. juni 38 Vorgod. Forældre Landstingsmd, sp Aal, † 61, se der. Stud Ribe 57, c 64[1] (h_2), husl, Haraldsmark, Ødum, hjpr Harlev-F 7. dec 66, do Kettinge-B 70, afsk 26. juni 09, † 24. marts 13. ~ 30. aug 72 Laura Petra Winsløv, * 15. juli 35 Østerlars, † 15. febr 14. Fader sp Harlev-F, † 73, se der.

Pastor L var ikke nogen stor prædikant, uden partipræg, imod IM, kirkegangen var ringe, en stille, rolig mand.

Hjælpepræst hos pastor Lundsteen

1907—09: **F. A. F. Høst**, se Søllested-V.

22. 26. okt 1909–31. juli 36 (sp Avernakø 15. jan 01): **Vilhelm Carl Georg Møller**, * 20. juni 71 Kbhvn. Forældre: Sadelmager Johannes Gottfred Erdmann Biermann og Anna Charlotte Christiane Elise Munkebo. Adopteret 83 af frugthdl Victor Peter Møller. Stud Mtrp 89, c 95[1] (h_2), lærer Eftersk, Hejls 97, lærer Kbhvn 00, afsk 31. juli 36, † 22. marts 42. ~ 12. nov Beate Bang, * 23. dec 74 Kbhvn, † 40. Forældre: Boghandler August Lauritz Christian B og Olga Laurentze Axelsen.

Pastor M var livlig, selskabelig, alsidigt interesseret, uden særligt retningspræg, afholdt og veltalende.

23. 11. jan 1937–13. marts 45 (hjpr Hersom-B-K 27. febr 35): **Kaj Herreborg Elleby**, * 9. april 09 Husum ved Kbhvn. Forældre: Gartner Hans E og Jenny Herreborg. Stud Mtrp 27, c 34[2] (h_1), afsk 13. marts 45, lærer, Kbhvn. ~[1] 5. maj 37 Jenny Pedersen, * 24. marts 02 Tebbestrup, frask 48. Faderen: Lærer. ~[2] 4. april 50 Michelly Christiansen, * 27. april 13 Kbhvn. Forældre: Malermester Edvard C og Naomi Møller.

24. 10. aug 1945 (rkp Vejgaard 6. okt 41): **John (Johannessen) Sauntved**, * 9. aug 05 Hornbæk. Forældre: Sadelmagermester Johannes Laurits Johannessen og Sophie Petronelle Jensen. Stud Rønde 31, c 37[1] (h_2), sekr KFUM Vejle 37, kredssekr KFUM Maribo 38, hjpr Maribo 8. aug 40. ~ 4. juni 38 Elna Marie Nørgaard, * 31. jan 09 Grynderup. Forældre: Gdjr sognefg Niels N og Maren Johanne Nielsen.

Litt: Foruden ovennævnte: Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, Paul Nedergaard: Johannes Levinsen, 1927, medd fra gdjr Jens Wolsing, Holeby, Jens Wolsing: Holeby-bogen, 1936 og 1943, C. C. Haugner: Lolland V, 1928, s 331 f. Sv. Jørgensen: Fra den gl H pgd, Loll-F aarb 1951, s 366, Francis Bull: Præstegaardsliv paa Lolland i 1860—70erne, Loll-F aarb 1955 f, Jens Wolsing: Galgebakken i H, L-F aarb 1940, s 134 f, Sv. Jørgensen: Fra den gamle H pgd, smst 1951, s 366 f.

NEBBELUNDE—SÆDINGE

Nebbelunde sogn, 1488 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart, ved den udtørrede Rødby fjord, flere smaaøer er gjort landfaste. Byerne: N, Bukkehave, Norre, Tofte, hg Dansted.

Sædinge sogn, 819 ha, lavt, fladt, frugtbart, skovløst. Byen S, hg S-gaard. S villakvarter forstad til Rødby (her et mh).

Det kirkelige liv. Ingen særlige vækkelser eller begivenheder. I 1850erne optræder mormoner her, og nogle mormonbørn ville ikke søge skolen. Biskop Bindesbøll fandt, at sognene havde været udsat for en antikirkelig oplysning. En veloplyst gaardmand sagde rent ud til biskoppen, at »forfædrene havde begaaet en fejl ved at bygge saa mange kirker. De burde hellere have bygget skoler, og nu gjaldt det om at gøre det godt, som fædrene havde forsømt.« Biskoppen bemærker i en indberetning herfra: »Man tør af ordets tjenere i almindelighed ikke forlange, hvad der gaar ud over det almindeliges grænser, at opvække de døde.« Døde var sognene, i hvert fald omkr 1865. Missionær Knud Hansen havde omkr 1880 en lille IMkreds i S og holdt møder her.

Præsteslægten *Trojel* har gennem 3 slægtled været præster her. Pastor *P. L. Trojel* var højremand, og navnlig i S var der mange venstremænd. De indkaldte provst M. C. B. Nielsen, Nysted, til særlige gudstjenester. Naar pastor T tog afsked saa ret tidligt, skyldtes det maaske de politiske brydninger i sognene.

I 90'erne søgte nogle troende familier fra S til Rødby (se der), og de faa IMs folk, der var her, søgte til kirke hos pastor *Bachevold,* Tirsted. Indremiss *Hans Kristensen* holdt nogle møder her. Leder var gdjr *Hans Christoffersen,* der var blevet omvendt ved et af missionær *Knud Hansens* møder. Enkefru *Sofie Jensen,* Nebbelunde, betød meget for kredsen, aandeligt og timeligt. I Hans Christoffersens hjem kom efterhaanden mange missionærer og talte: foruden de nævnte: *Lars Aage, Hans Nielsen Skovdam, Carl Jensen* o fl. Præsterne havde ikke direkte forbindelse dermed. Fru *Sofie Jensen* og gdjr *H. Christoffersen* var meget virksomme for at faa bygget mh i Rødby 1898. Efter 1921 har præsterne arbejdet paa IMs eller KFUMs linie. 1952 inviterede pastor *Thomsen* 30 kvindelige aldersrentemodtagere fra Kbhvns slumkvarterer til at holde sommerferie i N, hvor de sov paa præstegaardens loft.

Blandt lægfolk nævnes iøvrigt gdjr *Johs. Hansen,* N, medl af mghraad og sogneraad, proprietær *N. T. Skafte* og hustru, N, gdjr *P. Hasling,* S, medl af mghraad og sogneraad gdjr *Chr. Rasmussen,* gdjr *Jens Christoffersen.*

En kendt og anset landmand var forpagter Fr. Bokelmann (* 1843 her, † 1902 her). Han drev Nørregaard (under Hardenberg) og havde en masse tillidshverv, lagde et særligt arbejde i redskabs- og maskinudvalg til prøvelse af ny landbrugsmaskiner. Han fik landhusholdningsselskabets første sølvbæger 1902. Han var en djærv natur, førte et drastisk sprog, forstod at opildne folk. Han var velhavende. (B's legat for landmænd er 50.000 kr). Ugeskr f lmd 1902, s 257 f, 397 f.

1921 oplyses: Der er en lille flok kkg i hvert sogn, Santalkr og sdsk i N. Meget gode soc forh. 1926: kkg 9 og 7 pct, gr ungdf, velvilje, mange ukirkelige, KFUK (13), 118 katolikker (mest polakker). 1938: Kkg 9 og 7 pct, velvilje, ret kirkelig befolkning. Dog er mange uvant med at søge kirken. Santalkr, kvindekr, ungdomsm i pgd, kirkeblad. 1946: Kkg 8 og 5 pct. Godt sted at være præst. God IMpræget mghkreds, ellers som før. 1955: Kkg 5 og 4 pct, nogle trofaste kkg. Fra S villakvarter søger en del ældre til Rødby. Mghkreds (sp), Santalkr, sømandskr, kvindekr, sdsk, KFUK, ungdomsm i pgd. Kirkeblad.

Nebbelunde kirke, paa en lille bakke midt i byen, nær den inddæmmede fjord, er en lille romansk murstenskirke, kullet, bestaar af skib og kor, senere vaabenhus mod syd, lille trætaarn fra 1828 over vestgavlen. Gotiske hvælvinger, overhvidtede kalkmalerier fra 14. aarh paa skibets vesthvælving. En niche paa hver side af korbuen. Udskaaren Altertavle i senrenæssancestil fra c 1625 med samtidige malerier (Nadveren, korsfæstelsen, himmelfarten). Tilsvarende alterbordspanel er rest i de opr farver. Alterstager fra c 1600, romansk granitfont med rebsnoninger, daabsfad fra c 1575, prædikestol fra 1859, da kirken restaureredes, 115 sd. Klokke fra 1603.

Danm kirker, Loll-F, s 772—81. Haugner, s 362.

Sædinge kirke (Hellig 3 foldigheds kirke) er senromantisk, af røde mursten, ukalket, bestaar af skib, kor, og senere taarn med ottekantet, spaantækt spir. Haardhændet istandsat 1890. Flere fine enkelthed er. Overhvælvet. Kalkmalerier fra c 1300 og 1480, delvis overhvidtede. Trefløjet gotisk alterskabstavle fra c 1475, med tilføjelser fra 1588. I midtfeltet forneden skriftsteder, foroven figurer med skildringer fra lidelseshistorien. Alt opmalet 1945. Alterstager fra 1581. Chr. IIIs bibel fra 1550 paa alteret. Korbuekrucifix fra c 1600. Prædikestol fra c 1690 med himmel. Moderne kalkstensfont. Daabsfad fra c 1575. Krucifix fra c 1600. Pulpitur fra c 1600 med drejede balustre. Klokke fra 1595. Stor gravsten med relieffer. 100 sd.

Der var en hellig kilde ved S kirke.

Danm kirker, Loll-F, s 782—95. Magnus Petersen: Kalkmal s 77, Storck og Clemmensen: Dsk teglstensk, s 14 f, Trojel, s 6.

Folketal. 1850: 534 og 274, 1901: 462 og 364, 1921: 529 og 533, 1950: 495 og 505.

Altergæster: 1920: 45 og 54, 1930: 78 og 75, 1942: 210 og 112, 1953: 109 og 143.

Menighedsraad: 1922: 3 IM, 2 gr, 3 u p, 4 soc, 1934: 2 IM, 4 soc, 6 u p, 1953: 4 IM, 4 soc, 4 u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 144 (4), rad 46 (1), venstre og kons 193 (6), 1954: Soc 180 (4), borgerl 237 (6), komm 48 (1).

Sognepræst

Indt 1850: a) 73 hvede, 77 byg, 38 ærter, c) 8 byg, 38 rdl, 17 rdl, d) 160 rdl, e) 40 td l, 1870: Regul: 2376 kr, netto 5102 kr. — 1913: 2 kl, 1946: 3 kl. Pgd opført efter brand 1914. I præstegaardens have et lille voldsted.

Af den ældre præstehistorie: **Anders Arreboes søn,** Chr. Andersøn A sp her (1648—80), var fremuende, »havde sans for den dsk litteratur«, mag **Chr. A. Schandorff** (1680—1712) var »bekendt af sine ofte latterlige prædikener«. **Jens P. Ferslew** (1721—56) »besad en utvungethed, der ingenlunde passede til de senere raffinerede tider«. **Abraham From** (1757—58) var »vakker og from«. **Jac. Trojel** (1774—1805) »botaniker, jovial, vittig, trange kaar«, efterfulgtes af sin søn, **Thomas T** (1805—30), flyttet til Nykøbing, sidst i Købelev), provst, udgav de her ofte citerede efterretninger fra Fuglse herred, 1811. **Carl Chr. Boisen** (1830—42), søn af biskoppen, flyttede herfra til stiftsprovst Ribe (se under Vesterborg-B).

16. 5. jan 1843–12. jan 70 (huslærer Orebygaard): **Rasmus Carl Julius Schade,** * 8. juli 07 Jægersborg, Gentofte. Forældre: Regimentskirurg v husarerne Andreas S og Jacobine Gade. Stud Hrlf 26, c jan 32 (*1), afsk 12. jan 70, † 4. april 82. Ugift.

S var meget afholdt. Ved hans 25 aars jubilæum her 1868 skænkede beboerne en sum, der skulle anvendes til et legat med hans navn.

Pastor S var en kultiveret og dannet mand, godgørende mod de fattige, skaansom og eftergivende i at indkræve og inddrive indtægter og respekteret af menigheden. Men gudstjenesterne maatte ret ofte aflyses af mangel paa

deltagelse. Biskop Bindesbøll fandt forklaringen i en antikirkelig oplysnings indflydelse.

E III, 26, S II, 22, Dagstelegraphen 68/102, Loll-F st aarb 1931, 96—99.

17. 25. april 1870–23. febr 89 (rkp Tirsted-S-V 16. febr 56): **Peter Leonhard Trojel,** * 21. juni 19 her. Faderen: Sp her (1805–30), provst, kstrd, Købelev, † 54, se der. Stud priv 37, c okt 43 (h), oph sig i Købelev pgd, huslærer Østofte pgd, hjpr Østofte 19. aug 45, do Købelev 49, do Toreby 54, afsk 23. febr 89, r af Dbg 12, † 2. febr 14 som Danmarks ældste præst. ~ 11. juni 56 sin kusine Charlotte Elisabeth Birch, * 29. okt 25 Kbhvn, † 11. jan 90. Forældre: Overauditør, underbogholder i Statsgældkont Carl Chr. B og Marie Sophie Kyhl. – Broder: Tødsø-E. Brodersønner: Søllinge-H og Skivholme-S. Stamt 88.

Pastor T var 3 slægtled af slægten T i Nebbelunde-S, var en elskelig gammel mand, præget af gammel præstegaardskultur, højkirkelig, kkg var ringe. Hele sin præstetid havde han paa sin fødeø (se iøvr ovf).

18. 9. april 1889–13. juni 1921 (Dsk sømandspræst Hull 18. juni 83): **Ludvig Daniel Nielssen,** * 13. april 52 Hals. Forældre: Førstelærer Nicolai Lauritz N og Helene Marie Heiss. Stud Aalb 71, c 76^2 (l), huslærer Algistrup, Følleslev, kkp Følleslev-S 14. nov 77, rkp Vissenbjerg 19. aug 80, afsk 13. juni 21, † 20. april 32. ~ 12. juni 78 Dagmar Lehmann, * 26. marts 55 Kbhvn, † 17. febr 24. Forældre: Professor, lic med Georg Carl Heinrich L og Hansine (Signe) Claudine Mackeprang. – Hustrus broder: Professor, dr Edv. Lehmann. Farbroder: Politikeren Orla Lehmann.

Pastor N stod velvilligt over for IM, var en stilfærdig, nærmest højkirkelig præst, præget af sin præstegerning i England, en fin og nobel skikkelse.

Slægtshaandb I 175. Stud fra 71.

19. 10. okt 1921–22. febr 32: **H. C. J. H. Leibølle,** fl t Hvidbjerg-L, se Bedsted-G.

20. 27. maj 1932–9. april 38: **J. Carsten Holmer,** fl t rkp Lindevang k, Frberg, se sp Flintholm k, Frberg.

21. 12. aug 1938–6. juni 50: **J. Laustsen,** fl t Skarrild, se der.

22. 3. okt 1950 (kkp Ansgar k, Aalborg 8. jan 46): **Mads Thomsen,** * 12. aug 13 Grene. Forældre: Gdjr Jens Peter T og Karen Grene Jensen. Stud Statens kurs 39, c 45^2 ($l\text{-}_{94}$). ~ 14. dec 45 Gurli Agnete Marie Rasmussen, * 14. dec 22 Laven, Linaa. Forældre: Handelsmd Johannes R og Dorthea Agnete Marie Pedersen.

Litt: C. C. Haugner: Lolland V, 1928, s 357 f, J. H. Jacobsen: Lidt om N i ældre tid, Loll-F aarb 1926, s 1081. Loll-F aarb 1930, s 135 f (om svenskevældet), 1948, se 79, 81, Loll-F st 150 aar, s 147—151.

TIRSTED—VEJLEBY

(Vejleby var selvstændigt sognekald til 1694. Skørringe var tillige anneks til 1. juni 1918, da det blev selvstændigt sognekald; fra 11. okt 27 anneks til Hillested, se der).

Tirsted sogn, 2148 ha, lavtliggende, fladt, ved den tørlagte Rødby fjord. Næsten skovløst. Byerne V og Ø Tirsted, Brandstrup med Rubbeløkke pgd, mh fra 1897 og fh fra 1892, alderdomshjem fra 1908, her sognebibliotek (opr 1842), Gerringe, Viet. Centralskole i T.

I T skolegaard har været en Sct Hans kilde. Her holdtes kildemarkeder.

Vejleby sogn, 1141 ha, som hovedsognet, skovløst. Byen: V. En landsby, Torpe, er forsvundet. Hvor vejene over Rødby fjord mødes ligger en 10 ha stor mindepark med festplads. I sogneskellet til Landet sogn er rejst et minde for Kaj Munk.

Det kirkelige liv. Dette pastorat indtager en særstilling paa Lolland. Fra gammel tid har der været lidt trosliv, og »beboernes moral sagdes at være bedre end mange andre steder.« Hvert hjem havde sin bibel, og den blev læst. Kapellanerne holdt velbesøgte bibellæsninger i skolerne. Politikeren og lægprædikanten *Rasmus Sørensen* var lærer i Brandstrup 1821–27. Et kirkeligt pløjearbejde blev gjort af præsterne *Clausen-Bagge* (1827–60) og *Ammentorp* (1860–84), den sidste havde med sin stærke lovprædiken og sine flittige husbesøg et fast tag i befolkningen. Stormfloden 1872, hvorved flere druknede, følte som en himlens advarsel. Tidligt begyndte Lt Mf et arbejde med møder og sdsk.

IM's senere formand, stiftsprovst, dr *Fr. Zeuthen* var 1862 huslærer hos pastor Ammentorp. Zeuthen var ikke tilfreds med de kirkelige forhold. Omegnen fandt han aandelig død med meget ringe kirkegang. Og Z, der paa det tidspunkt var præget af studenterlivets humane interesser, mente, at »grundtvigske præster kunne gøre nytte her, for deres prædikener drejer sig dog altid om det, som er hjertet i kristendommen, synd og naade, selv om de i ensidig fremhæven af det sidste undertiden glemmer at tale om synden«. Egnens præster fandt han kedelige; han trættedes af »deres lamentationer over, at folk havde raad til al slags pynt, men glemte at betale tiende« ... »naar de kommer sammen taler de mest om kapitelstakster, og præstekonerne drøfter det store problem, om det er billigst at bage hjemme eller at købe brødet«. En generalforsamling i vækkerforeningen paa Ehlers kollegium var mere interessant end præstekonventerne! Dog følte han sig tiltalt af biskop *Bindesbøll,* og fremfor alle interesserede han sig for *Gude,* Hunseby, der, skønt han var ham ganske modsat, optog ham meget. (»G er komplet hierark, absolutist, aristokrat«). Z fandt Ammentorps prædiken »vaklende mellem rationalisme og virkelig kristendom«, og syntes, at ærgrelser over landbruget optog ham for meget. Z fandt sig bedst hjemme blandt proprietærer og bønder. Han følte sit ophold i Tirsted »som et fængsel«. Han prædikede enkelte gange, men var selv mest optaget af at skrive filosofisk guldmedailleafhandling.

Ammentorp udviklede sig i positiv retning. Han var stærkt antigrundtvigsk. Biskop Monrad roste hans »alvorlige og paalidelige prædiken«. Kapellanen, *C.T. Davidsen,* var grundtvigsk og talte vækkende, men kunne ikke ret vinde tillid. Ammentorps husbesøg betød meget, og der var noget aandeligt liv. Købmand *Peder Krogh,* Vejleby, der var blevet vakt ved at høre *Asschenfeldt-Hansen,* kørte rundt med sine varer, og hvor han kom, talte han om Guds rige. I præstegaarden samledes præsten og købmanden om bibelen, præsten som den spørgende og købmanden som den, der svarede, og saaledes hjalp han ogsaa den unge kapellan *Jul. Bachevold.*

Da Ammentorp tog sin afsked, søgte hele pastoratet om at faa *Jul. Bachevold* til sognepræst. 3 mænd rejste ind til kong Chr IX og fik gennemført hans udnævnelse. Den dag han blev indsat sagde han: »Ja, nu har I taget mig, som jeg er; nu maa I ogsaa tage mig som jeg bliver!« Bachevold var præst her i 38 aar, og næppe har nogen præst sat dybere spor paa Lolland end han.

Han var straks flittig til at gaa paa husbesøg, og den ny kapellan, *A. Levinsen,* var ligesaa nidkær og flittig. Selv karakteriserede B deres stilling saaledes: »Den Herre, som ikke forkastede Levinsen og mig i vor blindhed og i vor – paa en viss maade meningsløse – arbejdsiver, han lod os arbejde os trætte. Hvad vi naaede den gang, var ikke at bringe et virkeligt bud fra Herren til andre. Det formaaede vi ikke. Men vi fik derigennem et begreb om, at Herren skulle arbejde med *os* først, før vi kunne bringe bud til andre.« B tog hen og hørte Vilh. Beck, naar han prædikede i Maribo ... engang kom han hjem efter at have hørt Beck og sagde til sin kone: »Det var, som om ordet tegnede to cirkler, den ene med Guds børn, den anden med verdens børn, og jeg stod i den sidste ...« Provst *Jens Vahl,* Nr Vedby, fik betydning for B, først ved et skovmøde i Aunede, senere ved et konvent, hvor Vahl drog til felts mod »Vi-prædikanterne«, der siger »vi«, naar de taler til vantro). Fru B sagde paa hjemvejen: »Du forstod nok, at det var mønted paa dig!« En prædiken af *Asschenfeldt-Hansen* i Tirsted kirke bragte baade Bachevold og Levinsen ind i alvorlig sjælekamp; A-Hs ord fik betydning for begge; menighederne maatte derefter tage Bachevold »som han *blev*«, og en del vendte sig i vrede bort fra forkyndelsen, ikke mindst, da B nægtede at tage en pige, som levede i synd mod det 6. bud, til alters, før han havde talt med hende. Blandt egnens præster vakte det harme, at den »hensynsfulde B var blevet fanatisk«. Levinsen støttede B, men kom først til aandeligt gennembrud 1893 (se Herredskirke-L).

Ved et landemode i Maribo, hvor lægfolk var med, omtalte distriktslæge *Krohn* de »vantro præster«. Stiftsprovst *Assens* protesterede paa det bestemteste; han havde i hele sin embedstid ikke truffet nogen vantro præst. Da rejste B sig og sagde, at han som præst havde levet som et vantro menneske, men nu ved Guds naade var gaaet over fra mørke til lys. – B satte sit friske, alvorsfulde budskab op mod den afblegede kristendomsforkyndelse, og snart blev han en meget benyttet taler rundt om paa Lolland, selv om det i den første tid kun var faa kirker, der aabnedes for ham. Rubbeløkke præstegaard og Tirsted-V kirker blev midtpunkter i et stærkt IMs menighedsliv. Gæstfriheden var stor i den gamle, store præstegaard med den vidtløftige og meget velholdte have. B og hans hustru forstod at sætte sig i respekt og at sætte folk i arbejde inde og ude. Rang og stand kendtes ikke. Naar biskoppen eller en lensgreve kom og talte, blev de modtaget paa samme maade som indremissionærer og hus- og gaardmænd. »Dørene gik paa lette hængsler«, den lave, straatænkte præstegaard »blev udleveret til Herrens brug«, og da den blev revet ned 1925, følte det »som en gammel ven, der afgik ved døden«.

Hvert aar holdtes en stor bazar i præstegaardshaven, senere afløst af en offerfest i kirken. Og den indbragte lige saa meget som bazaren. Mange feriegæster kom her. Domprovst *Bjarni Jonsson* har i »Dyrebare minder« smukt fortalt om ferie-eldoradoet i Rubbeløkke. For rejsende prædikanter, for ensomme i sognet som søndagsgæster, for mange andre var præstegaarden »et Elim«. Pastor B omtaler den gamle, skrøbelige *Kristiane Borre,* der flyttede til pgd fra Skørringe, og boede der i 2–3 aar til sin død 1907, som en trofast forbeder, der ofte »vederkvægede Guds børns hjerter«. Hun gik ved krykker. – Paa Bs fødselsdag, 2. juli, var der aabent hus; de unge legede i haven, de ældre hyggede sig, og især huskedes Bs andagter. Søndagen var ugens festdag og højdepunkt. Lærer *Nielsen,* som i mange aar var kirkesanger, skriver, at selv efter at B var fyldt 70 aar, var kirken fyldt, ofte overfyldt, søndag efter søndag, og der mærkedes aldrig træthed hos B.

Menighedslivet. Snart efter sin omvendelse begyndte B at holde møde i pgd 1. og 3. søndag i hver maaned. *Asschenfeldt-Hansen* raadede ham til at indkalde gode prædikanter. Præster og lægfolk kom og talte. Den store havestue var fyldt med folk, ofte ogsaa de tilstødende værelser. Men saa kunne pgd ikke rumme dem, der kom, og 6. juli 1897 blev *Brandstrup missionshus* indviet af *Asschenfeldt-Hansen* – ud fra ordet: »Herren er god imod den sjæl, som spørger efter ham« (Begr 3, 25).

Missionshuset blev placeret centralt for alle 3 sogne. Møderne hver 2. søndag bevarede deres tiltrækkende kraft. Og der blev sunget! anført af B's kønne røst, lærer *Thomsen,* Skørringe, ledede sangkoret. Her kom mange, ikke mindst til de store julefester for sdsk, for de unge osv. Bedeugen, missionsugerne, arbejdet for DMS, Blaa Kors, Magdalenesagen, hvert af disse arbejder havde en stor plads i præstefolkenes hjerter og i menigheden. I mange aar blev der holdt morgenandagter i missionsugen i gaardene i pastoratets udkanter, og her maatte aftenens talere tjene med Guds ord. Og skønt der var plads til 20 heste i præstegaardens rejsestald, var »der væddekørsel for at komme tidligt nok for at faa plads« i missionsugen og ogsaa ofte om søndagen.

Tidligt begyndte B at indbyde børnene til søndagsskole, senere blev der oprettet flere

sdsk paa gaardene. Og skønt B ikke mente, at han egnede sig til ungdomsarbejde, blev der 1895 stiftet en KFUM i præstegaarden. I førstningen kom der kun faa, gdjr *P. Eriksen,* Viet († 1935) var en af de bærende. Hveranden sommer gæstede man *Levinsen* i V Karleby, og hveranden sommer kom de unge derfra hertil. *Karl Jørgensen,* der senere blev indremiss, og c th *E. Bøggild,* der var huslærer i præstegaarden, medvirkede. En KFUK blev ogsaa stiftet, og fru *M. Christensen,* Gerringe, var en af lederne. Pastor B blev aldrig træt af at kalde de unge til Gud, men sin hjerteplads havde han nok i IMs samfund, i missionshuset, i hjemmene, hvor han forstod saa godt at lede samtalen bort fra sukker- og flæskepriser hen paa aandelige ting. Samtalemøderne fik altid et særligt præg, naar han var med ... Forbindelsen med provst *Vahl* havde vakt hans interesse for YM. B forstod at vække kærlighed til YM, han ledede DMSkredsene, og ved de halvaarlige kredsforbundsmøder i Nakskov var han utrættelig for dette arbejde. Han var en mand med *udsyn.* Han fik betydning for hele stiftet

Kaj Munks festlige skildring skal citeres:

»Og hvad var det ikke for en højtid, naar far spændte for charabanc'en, og afsted gik det gennem februaraftenernes pløre og kulde under en funklende maane over til det festligt oplyste og det festligt fyldte missionshus i Brandstrup. Her stiftede man første gang bekendtskab med ordets vælde: »Hvorhen i din dødsstund, uomvendte sjæl? Bag dig livet, som døden lukker til, foran dig himlen, du selv har lukket til; saa er der kun den aabne fortabelse tilbage ... eller glemmer man morgenandagterne i missionsugen rundt i gaardene? Dette: en hverdag at blive stadsklædt straks man stod op, og halvbeklemt med sin mor ved haanden spadsere i dæmringen til proprietærens, og der var stole sat sammen og døre lukket op mellem stuerne, og alle naboerne var der, og en fin missionær, der stundom rullede ufatteligt paa r'erne, og der blev sunget og bedt morgenbøn, og ovenpaa fik vi min salighed kaffe ... Og der var Holmeskovmøderne ved Saxkøbing, hvor alle »Guds børn« fra Lolland-Falster stævnede hen en sommermorgen, og hvor »mødet fortsættes i eftermiddag kl 2, om Gud vil og det ikke regner«. Og der var søndagsskoleudflugterne til Christianssæde slotspark med andagt af præstefruen og jublende leg og skosværtefed chokolade fra uudtømmelige spande. Og der var juletræsfesterne i missionshuset, hvor englenes lønlige gang iblandt os var nær ved at blive synlig, — aah, alle festlige barneminder, naar man tænker over det, er skænket een af Indre Mission, og hvad er saa det festligste af dem? Det er et billede af en høj, rank, spændstig skikkelse, en riddersmand, der har foldet sine hænder og med vidtaabne øjne, seende ind i himlen, staar og taler med Gud.« (Himmel og jord, s 110).

Men der gjorde sig ogsaa andre strømninger gældende. I 80'erne dannedes der »Ungdomsforeninger« rundt om paa Lolland. 1895 stiftedes en ungdomsforening i Tirsted, efter at man forgæves havde søgt at oprette en foredragsforening. Ungdomsforeningen viste sig livskraftig, ledet af *P. Pedersen,* Tirsted (gr medlem af det kirkelige udv 1904–07, senere friskolelærer) og landstingsmd *Rs. Nielsen,* Lillevang. Møderne holdtes i forsamlingshuset, og de støttedes af pastor *Keiser-Nielsen,* Taagerup. Foreningen arbejdede baade kirkeligt og folkeligt; i de første aar mest kirkeligt, og da man stod i modsætning til pastor Bachevold, indkaldte man særlige prædikanter til gudstjenester *(Volquartz* og *Lundby,* Søllested). Der var baade røre og strid. Lærer *Wested* skriver: »Omend der blev vist mere ufordragelighed end godt er, var »kirkekampen« her en mægtig vækker paa egnen. Befolkningen fik problemerne ind paa livet«. Skellene var skarpe. Og saa kom den unge radikaler, grundtvigianeren *Oscar Geismar,* i mange henseender Bachevolds modsætning, hertil som kapellan, en personlighed, der ved sit vid og viden ogsaa ragede op over flertallet. Nu ophørte sognebaandsløsningen til Søllested, og ungdomsforeningen flokkedes om Geismar. Da han flyttede, vendte man tilbage til den gamle ordning med særlige gudstjenester i T kirke og foredrag i forsamlingshuset. *P. Pedersen* ledede dette arbejde til 1911, saa *Oscar Geismar,* og saa lærer Wested fra 1913. Kendte mænd kom som talere: Prof *Vilh. Andersen, Jakob Knudsen, Holger Begtrup, Brücker, Morten Korch, Mads Jepsen* og *Aage Benedichtsen.* Forsamlingshus og missionshus stod skarpt som brændpunkter i hver sin bevægelse. Ved Christianssæde holdtes store grundtvigske folkemøder, ledet af *P. Pedersen* fra 1898.

Midt i al dette røre voksede *Kaj Munk* op. Missionsfolkene i »Ordet« er næppe vestjyder, men lollændere, fra Tirsted og Vejleby. Fra 1905 til 1911 gik Kaj Munk i skole i Vejleby hos lærer *Wested.* Og tre mænd fik afgørende indflydelse paa Kaj Munk: *Bachevold, Geismar* og *Wested.* Om sin gamle lærer skrev Kaj Munk: »Jeg betænker mig ikke paa at sige, at hans undervisning var adlende! Hvor havde han dog et varmt hjerte!« Kaj Munk gæstede ofte senere sin barndomsegn, han besøgte sin gamle skole i Vejleby, lige før lærer W brød op fra sin gerning 1942, og han prædikede i V kirke, hvor han bragte en tak til Bachevolds minde. Da lærer Wested 1917 mistede sin unge hustru, gjorde det dybt indtryk paa Kaj Munk, og efter begravelsen sagde Kaj Munk: Jeg skammer mig over, at jeg ikke kunne sige: »I Jesu navn, staa op!« (motivet fra »Ordet«). Kaj Munk lader Mikkel Borgen sige: »Indre mission og grundtvigianisme er ikke to retninger, men to religioner!« En erfaring, Kaj Munk havde gjort i Tirsted.

Kaj Munk skriver i »Foraaret saa sagte kommer« om de »arme kapellaner«. Der kom ingen i kirke hos pastor *Schwalbe,* skønt han var »omvendt og troende«. Det opbragte Kaj Munk, der altid holdt med de smaa. Schwalbe var ikke god nok til »det store flertal i T«. Kaj Munk var som barn reserveret over for Bachevold, da han vidste, at han og lærer Wested var af »hver sin observans«. Kaj Munk var hver søndag i sdsk, ofte til missionsmøder, men han vidste, at Wested ikke »kunne være forkert«. Kaj Munk siger, at »de beklagelsesværdige kirkeministre, der skulle skaffe kapellaner hertil, havde det ikke nemt. De fik de unge præster ødelagt i deres utaknemmelige hverv. Engang forsøgtes med en tidligere santalmissionær, lille, sortsmudsket og med et hakkende sprog. Tropesolen havde slidt paa ham, og da missionsselskabet ikke fik svar paa spørgsmaalet om, hvad han lavede derude, kom han hjem og blev kapellan her. I Jylland fik han en god præstegerning. »Jeg slog mig paa *Bachevold,* da Schwalbe rejste,« skriver Kaj Munk ... »Tung er Lollands ler. Folk var i begyndelsen tilfredse med B, men

een var ikke tilfreds med præsten, og det var præsten selv ... »I de aaringer lod Vilhelm Beck sine muntre lyn spille over landet, og naar uvejret trak op i Maribo, var Bachevold ikke den mand, der holdt sig hjemme. Det kom til at koste B hans menneskelighed, men forlenede ham til gengæld med ensidighedens styrke. Han, der før havde spared alle, undtagen sig selv, sparede nu ingen. Og hans kirker fyldtes, nye glæder blev vundet, offerviljen kaldt til live og udnyttet. Sognepræst i dette ords fulde betydning kunne han ikke længer være, men præst til marven i sine knogler var han for ligesindede. Bachevold var en virkelig korsridder, en retfærdig mand. Der stod karsk blæst omkring ham. Han var uden smægten i stemmen, bar ikke hovedet paa skraa, klappede ikke paa skulder. Fru B udviklede sig desværre til at opsamle alle de fejl, han lod ligge. Hun fik efterhaanden omvendelseskartotek paa hjernen; men det skal aldrig skjules, at da hun og hendes nidkære mand slog stemmegaflen an i de uvillige sogne, blev det til en ny sang for Herren.« Kaj Munk fortsætter: »Der gik haarrejsende rygter om den »Brandes-inficerede« radikale redaktør *Oscar Geismar*, da han blev udnævnt til kapellan her. Ikke een af de troende kom i kirke, naar han prædikede. Og de andre kom heller ikke. De var vænnet af med det. »Anede de 7 retfærdige, der kom, at det var en af landets vordende største prædikanter, de sad og hørte? Du alforbarmende, hvor var han radikal! Hvordan kom de to præster ud af det med hinanden? Bachevold havde kun en hovedrysten: »Jeg har indtryk af, at G er en mand, der intet aner om, hvor han har sig selv«. Men G havde en underfundig maade at besejre ham paa.

»Naar G tog hul paa den krukke med charme (som ogsaa Napoleon anvendte over for kejser Alexander), kunne B glemme, at han var missionsmand og gaa G imøde paa et rent menneskeligt grundlag, thi B var selv en mand af charme. Saa havde de to kolleger det nok saa muntert sammenm. Bagefter overvældedes B af samvittighedsnag, fordi han havde givet sig den gamle Adam i vold.« Det kunne ogsaa komme til sammenstød, naar B i sin prædiken talte om uomvendte præster, saa det mærkedes, at der sigtedes til G. – Bachevolds forkyndelse ramte Kaj Munk for livet, men Geismar fik afgørende betydning for ham som digter. 3 gange om ugen læste Kaj Munk hos Geismar .. »Fik han lært mig andet end at elske? Det var ikke store ting,« skriver Kaj Munk, og gik det skralt med de tørre kundskaber hos G, gik det des bedre med liv og aand, ihvertfald med aand. Geismar lærte Kaj Munk Iliaden, Odysseen, Terje Vigen. Øhlenschlægers udvalgte værker gav han ham, en kostelig gave. I kapellanboligen fik Kaj Munk en indvielse til sit digterkald, og senere søgte han ofte hjælp hos Geismar. – Kaj Munks mor og stedmoder var pietistiske. Vilhelm Becks billede hang paa væggen, og flittigt søgte hun Bachevolds forkyndelse. De gik ogsaa til Luth Missionsforenings møder hos gartneren paa Christianssæde, *Johan skomager*. Kaj Munk mærkede snart, at IM og Lt Mf saa skævt til hinanden, men drengen Kaj Munk lyttede og lærte, og han deltog i skovture og fester og blev »grebet af en varm følelse for Jesus« ved den utrættede kirke-, møde- og søndagsskolegang. Hjemmet i Opager var dog ogsaa præget af frihed, og naar han tænkte tilbage paa kristendommen i sit barndomshjem, »staar den for mig med sin indremissionske farve som fornøjet og glad«. *Bachevold* ydede Kaj Munk en betydningsfuld sjælesørger-tjeneste, da han paa vejen gav ham sin velsignelse, (se s 79). »Denne velsignelse virkede paa Kaj M som en overvældende gave«. Og naar han senere sad ved sygesenge i Vedersø, huskede han, hvad Bachevold og Eduard Geismar havde lært ham for at kunne bede (Nøjgaard, s 456).

I pastor *Westrups* tid fortsattes i Bachevolds spor, men glansen fra Bs tid forsvandt lidt efter lidt. Westrup arbejdede trofast paa IMs linie. Pastor *Søegaard Hansen* havde i den første tid god tilslutning, men hans private forhold og hans tragiske afsked, skabte visse vanskeligheder. Skellene blev ikke mindre skarpe. Efter 1949 er arbejdet gaaet roligt. Der er et vaagent IM smf, flittigt i arbejde, ledet bager *Carl Hansen*, gdjr *N. Kølle*, gdjr *R. Nissen*, V, og lærer *Sellebjerg*, KFUM og K, sdsk osv. Svagere arbejder den grundtvigske ungdomsforening og kredsen om forsamlingshuset. Tirsted-V er stadig et af de steder paa Lolland, hvor kirkegangen er stor, men arbejdet er ikke uden vanskeligheder.

Blandt kendte skikkelser kan nævnes fremskridtsbonden og planteforædleren *And. Christiansen*, V Tirsted († 82), se DBL V, s 192, husmandsføreren *Rasmus Vandman* (* 1853), se DBL XXV, s 113. Om den grundtvigske missionær ved hæren 1864, skræder *Jens Pedersen*, Vejleby († 1935) se DnA 1936, s 75. Pastor Bachevold har i DnA, 1921, s 107 smukt fortalt om en ung, troende kvinde i Tirsted, hendes liv, tro og død. Førstelærer *Laur. O. Nielsen*, T (* 71, lærer her 03) var fmd for ungdomsf og biblioteket, kirkesanger og organist. Lærer *M. Wested* (* 75, lærer i Vejleby 05) skrev hjemstavnsdigte m m, oplæste digte i radioen og var fmd for foredragsforeningen.

1909 oplyses: God kkg, en del IM, 4 sdsk m m, adskillige vakt for ordet, men flertallet præget af materielle interesser. 12 sbl til gr præst. 1913: »Ud over IM, som søger sp, ikke megen kirkegang. Stærk og talstærk IM med megen organisation. 10 gr familier. Embedet som rkp bør ikke søges af andre end unge, nidkære missionsmænd, helst med evne til at kunne underordne sig. Ved de store gaarde megen forgyldt elendighed« (Oscar Geismar). 1922: Stort IM smf (200), KFUM og K (70), Lt Mf, gr foredragsf. 1930: Kkg 12 og 9 pct, gode forhold, IM overvejende (200), hørelyst og kirkelig interesse. 1942: God hørelyst og interesse, kkg 12 og 10 pct, IM (150), kirkeblad, gr ungdomsf. 1955: Kkg 8 og 7 pct, skarpe skel, vaagent IM smf (140), svagt gr ungdomsf, sdsk, KFUM og K. Jævn velstand, mange arbejdere.

Tirsted kirke ligger ensomt nord for byen. En statelig lille kirke. Den er en af de interessanteste kirker paa Lolland, indviet til Sct Nicolaus, be-

staar af skib, kor, taarn mod vest, alt romansk, af mursten, samt nyere vaabenhus mod syd. Mange rige enkeltheder og udsmykninger. Mærkeligt er det anselige taarn, der er lige saa bredt som skibet. Taarnrummets 2 nederste etager aabner sig ind til skibet ved rundbuede arkader, 2 i hver etage, adskilt af svære piller. En haardhændet restauration 1891—92 har givet kirken et ret nyt præg. De lave hvælvinger (med kalkmalerier) blev revet ned, kirken fik højttliggende bjælkeloft, saa taarnrummet kom til sin ret. Udvendig og indvendig er murene rensede og staar med de smukke mursten, undtagen koret, hvor der er kalkmalerier fra c 1425. Kalkmalerierne er sidst istandsat 1940 (E. Lind), og der er ialt 46 billeder i rækker med Gl test begivenheder nederst, nytest øverst paa korets syd- og nordvæg. Kirken maa regnes til de fornemste landsbykirker i hele sin udførelse. Over altret et nyt krucifix. Fra 1848 stod paa altret et farvet gipsrelief af Thorvaldsen: Jesus i Emmaus (kopi), der nu er indmuret over korbuen. Smukt altersølv fra 1764. Smuk renæssanceprædikestol fra 1602. Interessant romansk døbefont (hidført fra Brahetrolleborg) med relieffer (den fine gl firkløverformede kalkstensfont fjernet til stiftsmuseet). Sølvdaabsfad fra 1770. Nicher paa hver side af korbuen med figurer, skaaret af Claus Berg (Maria og Johannes). Smukt udskaaren herskabsstol. Epitafier og gravminder. Ny kalkmalerier. 250 sd. Gl pengeblok.

Danm kirker, Loll-F, s 796–819, Magn. Petersen: Kalkm s 74, Mackeprang: Døbefonte, s 120, Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, Trojel, s 13, Khst saml 3 r VI, 494 f.

Ved T kirke har der været en hellig kilde, Sct Hans kilde.

Vejleby kirke (Sct Nicolaus) ligger ensomt ved en vig af den udtørrede fjord, er ret anselig, bestaar af romansk skib og kor og senere tilbygget taarn med pyramidetag, og nyt vaabenhus mod nord. Opført af mursten, men dækket af hæsligt cementpuds. Sengotisk hvælv i koret, fladt gipset loft i skibet. Altertavle fra c 1800 med gl stort maleri (Gethsemane), smukt udskaaret alterpanel fra c 1570 i 8 felter, sengotiske alterstager. Renæssanceprædikestol fra 1619 med groft udskaarne evangelistfigurer. Moderne staffering fra 1935. Simpel egetræsfont, ottekantet, fra c 1800, daabsfad fra c 1625. Ligsten m m, klokke fra 1696. 200 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 826—33, Trojel, s 13, Khst sam 3. r VI, 459, Dsk atlas VI, 473, Loll-F aarb 1925, s 33.

Folketal: 1850: 665 og 697 (Skjørringe) og 395. 1901: 683 og 630 og 412; 1921: 774 og 472; 1950: 761 og 481.
Altergæster: 1922: 481 og 200; 1930: 750 og 250; 1942: 570 og 200; 1953: 357 og 182.
Menighedsraad: 1906: 4 IM, 11 ubestemmelige, 1922: 6 IM, 6 ikke IM, 1938: 5 IM, 3 soc, 4 u p, 1953: 4 IM, 4 soc, 4 u p.
Kommunevalg (Skørringe hører med til kommunen): 1943: Soc 252 (3), rad 193 (3), kons 102 (1), venstre 243 (4), 1954: Soc 307 (4), rad 70 (2), venstre og kons 387 (5).

Mindeparken i den udtørrede fjord er anlagt 1930, en mindesten viser vandets højde under stormfloden 1872. I parken er der mindesten for foregangsmændene for udtørringen: Gdjr P. Pedersen Holtegaard, V († 1947), gdjr Rs. Larsen, Holeby († 1936) og godsejer C. Moesgaard-Kjeldsen, Lidsø († 1935).

Sognepræst

Indt 1850: a) 149 hvede, 192 byg, 10 havre, b) 165 rdl, naturalier, d) 260 rdl, e) 80 td l. — 1870: Regul: 3860 kr, netto: 7630 kr. 1913: 1. kl, 1946: 3. kal.
Den store gl Rubbeløkke pgd nedrevet og ny pgd opf 1925.

Af den ældre præstehistorie: **Hans H. Hammer** (sp her 1657—99) oplevede svenskernes hærgen paa egnen. Paa en mindetavle kaldes han: »Verdens lys baade i levned og tale«. Mag **Jens C. Kaalund** (1712—43) havde i 2 ægteskaber 15 børn. Hans hus var »et aabent seminarium for studerende, men hans indkomster kunne ikke bøde paa hans rundhed«. Hans døde af forskrækkelse ved at se røgen fra en skorsten farvet rød af solens straaler ved solnedgang.« **And. N. Ammentorp** (1766—97) var »værdig, i sin vandel eksemplarisk, forsigtig, gav 275 rdl til skolevæsenet«. Hans sønnesøn blev sp her 1860.

18. 21. febr 1827–16. juni 60 (sp Utterslev 27. aug 19): **Nicolai Clausen-Bagge,** * 10. juli 88 Glud. Forældre: Sp i Glud-H, Poul Christian Clausen, † 1790, af Karlum (Slesvig) og Anna Margrethe Langballe af Ousted-T. Stud Horsens 08, c juli 12 (l*), r af Dbg 59, † 16. juni 60. ~ 4. aug 20 Karen Marie Jørgensen, * 18. okt 00, † 24. jan 52. Forældre: Ejer af Søllestedgd Jørgen J og Margrethe Elisabeth Kølle. – Sønnesøn: Ringkøbing frimgh. Broder: Halsted-A. Søster ~ Mejer, Rødby-R. Farbroder: Stiftsprovst H. G. Clausen, Kbhvn. Stamt 21.

Pastor C-B blev opdraget hos sin onkel, pastor *Bagge,* Ousted-T (efter hvem han føjede Bagge til sit navn), da hans fader døde 1790. C-Bs hustru var forskellig fra ham, ikke i tro, men i sind; han stille, hun livfuld. Han præget af studier, hun af poesi. Hendes poetiske hilsner opbevares endnu. De var lykkelige for hinanden, men han paadrog sig en svagelighed ved at flytte ind i Utterslev pgd, før den var færdig. Det blev en økonomisk hjælp, at de kom til Tirsted, hvor han blev valgt »for sin ægtheds og for sin inderligheds skyld«. Han forlod tidligt universitetsrationalismen (»at studere teologi er en skærsild,« sagde han), som ung var han paavirket af biskop Münter, og gennem adskillige trængsler fandt han ind til positiv tro.

Han fortæller, at han ved indsættelsen 1827 i de 3 kirker »tre gange maatte døje provst Trojels lange (rationalistiske) indsættelsestale«, og han siger, at han allerede da »af skolelærernes udseende straks kunne se, om de var grundtvigianere«. (Saa gammel er altsaa benævnelsen grundtvigianer!). – Ogsaa her maatte han bygge præstegaarden om; men det var ikke saa slemt, da embedet var »fordelagtigt«. Han drev selv den store avling. Og der var stort folkehold.

Som præst havde han ikke vækkelsens naadegave, men den stilfærdige, dybe inderlighed. Man havde dengang ikke senere tiders mange møder; men der var et solidt tillidsforhold mellem præst og menighed. Ofte sagde han som apostlen: »Jeg har ingen større glæde end denne, at jeg hører, at mine børn vandrer i sandheden.« Kirkegangen var god, alterbordet søgtes ikke blot ved de store aarlige altergange; der blev hvert aar holdt fastegudstjenester om onsdagen med stort besøg. Hans forkyndelse var bibelsk, troværdig. Endnu 1931 kunne pastor Westrup møde en 89 aarig enke, der fortalte om alvoren ved C.-B's konfirmationsforberedelse og prædiken. C.-B hørte til de stille i landet, var præget af ro, besindighed og nidkærhed. Han stod slægten *Boisen* nær. Ved hans begravelse blev der sagt, at han »ved sin kristelige færd og ved sin milde vandel virkede mægtigt paa os.«

Han stod i et ejendommeligt tillidsforhold til beboerne. Biskop D. G. Monrad skriver om C-B, at han »i et rent foredrag holdt en klar og forstandig prædiken. Talrig menighed. Ungdommens svar særdeles tilfredsstillende.« Biskop Bindesbøll skriver, at menighedens forhold til »den alderstegne men aandsfriske og aandskraftige sognepræst er ærefrygtsfuldt« Han virkede 1856 for at faa D. G. Monrad igen som biskop.

Til minde om pastor N. C.-B, 1860 (her i et smukt afsnit af hans nære ven, provst H. Posselt, Østofte). N. Clausen-Bagge i Loll-F aarb 1941, s 10 f, do, Breve fra stiftsprovst H. G. Clausen, Kbhvn til C.-B, Loll-F aarb 1931, 61—76, Slægten Clausens hist 1939, Loll-F stift i 150 aar, s 126 og 143.

19. 24. aug 1860–13. febr 84 (sp Vaalse 25. sept 49): **Anders Ammentorp,** * 4. dec 09 Dalum. Forældre: Sp i Dalum-S Christian Ditlev A, † 20, og Christiane Lorentine Drejer. Stud Odense 28, c april 33 (l), kommunelærer Kbhvn, lærer Søetatens drengeskole, sp Kobberup-F-G. 28. juni 36 (var 59 udn til Jordløse-H, men renoncerede), afsk 13. febr 84, † 20. marts 86. ~[1] 31. okt 34 Ida Louise Brandt, * 31. aug 10 Kbhvn, † 30. juli 43. Forældre: Murermester Johan Michael B og Marie Sophie Gross. ~[2] 29. sept 50 Karen Andersen, * 12. febr 12 Volling, † c 90. Forældre: Smed Anders Nielsen og Maren Nielsdatter. – Søn: Barrit-V. Sønnesøn: Torning. Sønnedøtre ~ Larsen, Torning, og Berthelsen, Skanderup. Fætter: Ammentorp Sørensen, Terslev-Ø.

Kirkegangen gik meget tilbage i As tid. Fr. Zeuthen, der var huslærer her, siger, at A i sin forkyndelse vaklede ml rationalisme og virkelig kristendom. A var en brav mand, »paa samme tid god mod sine folk og meget smaalig.« Han drev selv præstegaarden, og det voldte ham mange ærgrelser. (Johs. Gøtzsche: Fr. Zeuthen, 1927, s 36). Se iøvr E. Ammentorp: Pastor A. A, i Loll-F hist aarb 1948, s 401–38.

20. 10. maj 1884–5. okt 1921 (rkp her 21. nov 82): **Christian Julius Alexander Bachevold,** * 2. juli 51 Kbhvn. Forældre: Overkontrollør ved Det kgl Teater, revisionsass i kultusmin Lars Christian Martin B og Marie Petersen. Stud Mtrp 69, lærereksamen 72, lærer Det kgl blindeinstitut 73, c 78[2] (h_1), ord kat Maribo 3. okt 79, afsk 5. okt 21, † 10. maj 23. ~ 5. marts 83 Mathilde Conradine Sofie Ross, * 22. sept 54 Maribo, indskrevet paa Vemmetofte 60, † 9. juli 40. Forældre: Kmrd, kordegn og førstelærer i Maribo Vilhelm R og Sophie Margrethe Dahlstrøm. – Søn: Assing.

Fmd IM paa Lolland, Bm DMS 04—13.

Udg 97: Den bedste anbefaling, 99: Kong Manasse, en bibelstudie, 99: Hellig forventning, nogle sider af et Guds barns opadvendte sind, 99: Jesus og vore kære, 99: 100 aar under Guds naade, spredte træk fra ydre mission, 99: Ydmyghed, 00: Fra den hellige strid, træk af præsten Georg Whitefields liv og arbejde, 00: Lidelse set i Guds barmhjertigheds lys, 00: Fra Kina, 01: Underligt for vore øjne, om Guds førelser med en sjæl i det fjerne østen, 02: Stefan Schultz, en mand, der elskede Guds gamle ejendomsfolk, 02: Fortællinger og smaatræk. (Chr samler 6—9), 03: Den kostbare tid, tanker og suk om tidens anvendelse, 03: Et samtalemøde, om tillid og mistillid til mennesker i deres gudsforhold, 05: Ziegenbalg, den første evg missionær i Indien, 18: Nogle venner jeg mødte, 21: Til de unge (DnA, 1921).

Pastor Bs slægt stammede fra Norge. Som ung ville han være læge, men opgav det efter at have overværet nogle operationer. Saa ville han være lærer, tog lærereksamen og blev lærer for blinde. Paa Blindeinstituttet var der en lærer, som tilskyndede ham til at studere teologi. Det var i Brandesianismens stærkeste periode, og megen haan regnede ned over teologerne. Han læste samtidig med, at han var lærer, og 1879 blev han kateket og førstelærer i Maribo, hvor han fandt sin brud. 1882–1921 var han præst i Tirsted-V. Om hans præstegerning her se foran.

Ved *Vilh. Becks, Asschenfeldt-Hansens* og provst *Jens Vahls* indflydelse blev baade B, hans hustru og hans kapellan, *Levinsen,* omvendt og tog deres plads i IM. Der blev arbejdet flittigt, med møder, gudstjenester, husbesøg, og Rubbeløkke præstegaard stod gæstfrit aaben. Hver dag kl. 7 stod B op, tog sit kolde brusebad, gjorde sin gymnastik efter J. P. Müllers system. Han bevarede altid sin ranke holdning.

Kl 9 var der morgenandagt i dagligstuen, og man sang meget. (»Om alle mine lemmer var fuld af idel sang« blev meget brugt). Det var et kvarters stilhed, før den travle arbejdsdag i gaard og have, i sogn og studereværelse og videre ud. Ofte var der besøg, og særligt velkomne var missionærerne fra DMS. Saa gik den ranke præst syngende gennem stuerne, og hans glæde virkede smittende. Jo mere travlt der var, des gladere var man. Præstefamilien boede midt i Guds folk, og f eks ved de store basarer var pgd som en myldrende myretue. – Men B fik tid til at læse meget, især om Ydre Mission, og til tider var han en flittig forfatter. Titlerne paa hans smaa bøger er karakteristiske. Baade som præst og som forfatter ville han være *tjeneren.* Han ville stille alle sine kræfter i Herrens *tjeneste.* I sin stue var han bøgernes og pennens mand, men megen tid gik med samtaler og sjælesorg. Og naar han stod paa prædikestolen havde han et *budskab.* Det var, som om han ville trænge sig ind med ordet: »Du skulle vide, hvor godt det er at høre Herren til!« Altid naturlig og ægte. Det kunstlede, salvelsesfulde og uægte laa ham ganske fjernt. Han ville fortælle det gamle budskab jævnt og stille og lægge alvor til, grundfæstet i ordet, mandigt og til eftertanke. Over missionshusindgangen satte han indvielsesordet: »Herren er god mod dem, der spørger efter ham« (det ord som pastor Asschenfeldt-Hansen talte om ved indvielsen), og ofte talte han i missionshuset over dette ord. Det var ham en livssag at føre mennesker til Gud. De helliges samfund, den kristne glæde var hovedpunkter i hans præsteliv. Og hans daglige liv var præget af formaningen: »Vaager, staar faste i troen, vær mandige, vær stærke, alt ske hos eder i kærlighed!« Søndagene var festdage, og søndagens helligholdelse var en hjertesag. Pgd fyldtes med vogne, og mange kopper kaffe blev drukket. Hans forkyndelse var præget af dette: *at blive rig i Gud!* Man sagde: »B prædiker ikke helliggørelse, men han *lever* det«. Selv sagde han en gang: »Naar blot der bliver prædiket rigtig omvendelse, saa er der altid noget til Guds børn. Og naar der bliver prædiket rigtig helliggørelse, da er der noget til verden! »Hans prædiken faldt oftest i to dele og sluttede ofte med en appel om at finde Herren, mens det er naadens tid. Engang sagde han: »Vi præster holder undertiden en daarlig prædiken, men vi prædiker aldrig galt, naar vi viser mennesker den rigtige vej til himlen«. Dybest set var hans hemmelighed som forkynder nok i hans lønkammer, hans bøn for Guds ansigt. –

Der udgik en underlig tiltrækningskraft fra kirke og missionshus og præstegaard, mens han var her, og de troende stod tæt sammen om ham og om samfundet. Fra nabosogne kom

der mange, og selv var han en meget benyttet taler i IM's kredse over hele stiftet. Præsten og hans hustru stod som centrum i det meget arbejde, KFUM og K, sdsk, Blaa Kors osv; man huskede hans indlæg ved samtalemøderne, stadig baaret af dette: »Det er Gud, som skal gøre det!« Det store arbejde for *Ydre Mission* var ogsaa med til at skabe fornyelse og offervilje i menigheden. Fru B var ham en god hjælp (og kritiker!), hun gik ud, hvordan vejret var, og klagede ikke over slid eller over, at B rejste saa meget. (»Han er dog Herrens tjener, før han er min mand«). B's konfirmandundervisning og sygebesøg maa ikke glemmes. »Se ikke paa jer selv eller paa jeres mange synder, men *se paa Jesus!*« Hans øvede sjælesørgerblik kunne se gennem mennesker som »gennem glas«.

Det hændte ikke sjældent, naar man mødte B, at han spurgte: »Hvor bor De nu?« Man kunne svare geografisk, men B mente noget andet og saa sagde han med et smil: »Jeg bor for tiden hos profeten Amos, eller Esajas eller evangelisten Markus. »Man forstod meningen: en paamindelse om ikke blot at læse lidt engang imellem i skriften, man skulle *BO* der, og studere hvert skrift nøje«. – Proprietær *Møller,* Ulriksdal, fortæller: »B var i Kbhvn og fik en ledig aften. Han saa i en avis, at *Carl Moe* den aften skulle prædike i Helsingør. B tog med toget til Helsingør og hørte Moe. Nogle dage efter traf proprietær Møller Bachevold og spurgte, hvad han syntes om Moes prædiken. »Jo, først brugte han loven til at klæde de vantro af med, saa brugte han evangeliet, thi det er for fattige. Han glemte ingen, ikke een kunne slippe fra ham. Da han var færdig med det, talte han til de troende saadan, at da jeg gik derfra, var der ikke en plet, hvor jeg kunne sætte min finger, uden at jeg var skyldig«.«

For IM's *helliggørelsesmøder* betød B overordentlig meget. Han var med fra første færd, sammen med præsterne *Stricker,* Græsted, og *Münster,* Ugerløse og *A. Fibiger.* B forstod at lede disse møder, saa »højtiden voksede med dagen.«

Bachevold nævnes ikke i leksika. Han fik ingen ordensdekoration. Men mange paa Lolland-F vil hævde, at betydeligere præst end han fandtes ikke i stiftet i de aar.

Det var ikke saa let for B at forlade Rubbeløkke. Han holdt afskedsprædiken over Fil. 3, 20: Det rette borgerskab, det rette hjem er i himlen . . . lad os spørge: Hvor er de ni? Ganske stilfærdigt rejste B til sit nye hjem i Stubbeköbing, og i et smukt brev til sine venner sagde han tak. –

»Hvad jeg skal gøre for at blive frelst?« var saa ofte hans tekst. Han skrev i et af sine sidste breve om at prædike, saa syndere »kan høre Herrens røst«. Hans sidste tale holdt han i Brandstrup missionshus. Hans sidste tekst var Davids 131. salme. Og Kristi himmelfartsdag 1923 sov han stille hen, lige efter at han med klar røst havde sagt: »Land, land, hør Herrens ord!« . . . »Jesu, Kristi, Guds søns blod renser fra al synd.« Ved begravelsen talte *Asschenfeldt-Hansen,* sønnen, *Jørgen B* og indremissionær *H. C. Clausen.* Asschenfeldt-Hansen talte over ordet: »Sandelig en israelit, i hvem der ikke er svig.« Selv havde B ønsket ordet: »Som en brand reddet ud af ilden« paa sin gravsten. Men vennerne satte paa granitsoklen under det høje, hvide marmorkors dette ord: »Et sanddru vidne redder sjæle« (Ordsp 15).

Pastor **Asschenfeldt-Hansen** skriver om B, at de mødtes ved et kapellankonvent i Bandholm, og da talen var om evig fortabelse, »erklærede B, at »det stred mod hans følelser«. Den gang var B ikke omvendt. Men senere, da A.-H var blevet sp i Sæby, skrev B til ham og fortalte om sin omvendelse. Brevet begyndte omtrent saledes: »Saa blev det da alvor med mig. Jeg ville sandheden, derfor lod Herren mig finde den«. Han ville sandheden og ordet fra Ef 4, 8 opfyldtes i rigt maal. Bachevold blev en herlig gave til Lolland-Falster«. Bachevolds søn, proprietær **Johannes B,** Asserstrup, gik i sin faders spor og har betydet meget for IM paa Lolland.

Kaj Munk skrev 1936 (i Nationaltidende) en kronik, optrykt i »Himmel og jord«, s 106 f om B (i anledning af indremissionær Frands Pallesens bog om B). Kaj Munk kom med sine forældre til gudstjenester og møder hos Bachevold og gik til børnegudstjeneste hos fruen. Han kan ikke lide Pallesens jargon og anbefaler ikke Pallesens bog.

Kaj Munks minder fortælles i hans eget sprog:

»Regn missionsfoldenes fejl op. Sig helvedister, sig farisæisme, sig kulturfjendskab. Bliv ved. Vi svarer ja og ja og ja, men føjer til dette ja bestandig, at dermed er ikke alting sagt. Indremissionærer og missionspræster gik ud til det store, jævne folk med det ord »aand«. Hvad bestilte de neutrale præster imens? Plantede kaal i deres haver. Og kunsten, hvor var den henne? Ofrede den sig for at faa masserne i tale? Ok, den sad paa Kongens Nytorv og lignende steder med statsunderstøttelse og hyggede sig.

Ja, de gik ud til menigmand med aand. De sagde endda helligaand. De raabte, at hvis det ord, Gud, virkelig betyder noget, saa maa det simpelthen betyde alt. De stillede den enkelte paa springbrættet mellem tiden og evigheden. De vidste om mysteriet; skal synd mirakles om til renhed, maa der mysterium til, blodet fra Golgata; skal støv faa del i evigheden, maa der mysterium til, omvendelsens, forvandlingens. De forkyndte et skel, som var deres styrke, fordi de selv troede paa det og hjalp med denne fejltagelses lidenskab til at holde kristendommen ren. Guds krigslist, ville jeg sige, hvis det gik an at tænke saadan, men det gaar ikke an. Og dog har ogsaa kristendommen brug for ensidigheden til engang imellem at afløse sandhedens valne selvmorderiske »paa den ene og paa den anden side«. Og mennesker blev forbitrede — og bange — og lo haansk; men mange var der ogsaa, som »saa deres synd«, som det hedder, fik lede ved den sløve og lunkne vanereligion, de hidtil havde nøjet sig med, greb efter en ny tilværelsesform, hvor jeget var herre over selvet for tid og evighed, fandt, at de ikke kunne naa den, kom fortvivlelsen nær og fik saa brug for den mesters haand, om hvem samtiden vidnede: »Se, han gør alle ting vel«.

»Nabosognsdrengen, der siden selv blev præst, ved, at han som barn intet har hentet i det sogn, han hørte til, og hvor visselig ingen skelsætter huserede i præstekjole; nej, han maatte gaa over aaen for at hente ild. Rigtignok fik han paa hjemvejen fra søndagsskolen af dertil selvkaldede ældre kammerater de første vage forestillinger om den løjerlighed, der hedder et menneskes tilblivelseshistorie; men det var jo nærmest et tilfælde, at disse kursus henlagdes til søndagen, og — det maa siges til deres ære: de dreves med varsomhed; saa var det noget ganske andet, naar københavnerbørnenes ferie oprandt. Men i selve søndagsskolen, — ja, ja, de stakkels kinesere havde jo baade skæve øjne og afgudsbilleder, og de frygtelige sorte gik næsten uden tøj, og saa holdt Jesus alligevel af dem, javel, men der blev dog slaaet døre op baade opad til den store Gud og udad til den vide verden, og sunget smukt blev der ogsaa og fortalt kønt om børnevennen fra Nazaret.

Kommunevejen gjorde skel mellem pastoraterne. Inde hos os havde Vejleby-præsten intet at gøre. Alligevel, en dag hans vej faldt forbi, stod han ved sengen, hvor bedstemor laa døende af koldbrand. Gammel var hun og ganske døv. »Kan den gamle kone ikke høre, kan dog Gud i sin himmel«, sagde præsten med sin varme, smukke stemme, og han faldt paa knæ ved sengen og bad om blid udløsning og naaderig hjemgang for denne sjæl.

Selv var jeg blevet en 17—18 aar og gik i gym-

nasiet og begyndte at forstaa, hvor bundløs og fortvivlet ret Kopernikus havde i, at jorden er en tumlende klode. En dag hjem fra skoletoget skød jeg genvej, hvad jeg aldrig plejede (førelse?) gennem Christianssædeskovene, og saadan gik det til, at jeg paa skovvolden mødte gamle, ranke pastor Bachevold, som sædvanlig skridtende ud med de bare ben i støvlerne ad den fedtede lollandske vej til en eller anden udkant i det store sogn. Høfligt tog jeg hatten af, venligt vekslede han et par ord med mig, og til afsked, — ja, teatralsk var det faldet ud for en ringere, men denne mand havde aandens myndighed til at gøre det: Han lagde 3 fingre paa min pande, »at Gud vil velsigne og bevare dig, min dreng, og holde fast ved dig gennem livet«. Jeg gik videre, vejen var stadig pløret, himlen lav og hængende, og pilene ludede sørgmodigt, men jeg holdt hatten i haanden, gik og følte, at noget helligt havde været mig nær, og selv i dette øjeblik, saa mange aar efter, nu da jeg skriver det ned, skælver min haand af taknemmelighed. Kaj Munk.

Pastor **A. Fibiger** kalder B »den ridderlige Bachevold« og tilføjer: »Det er dette ord, som bedst karakteriserer denne høje, ædle skikkelse, og jeg skulle tro, at ingen, der skriver om ham, kan undgaa at bruge dette betegnende tillægsord. Ligesom en vogn trækker sit spor i sandet, saaledes efterlader enhver sig et minde i de efterlevendes bevidsthed, og skønt min berøring med pastor B i snævrere forstand kun var ringe og indskrænker sig til et par prædikebesøg i hans og hans prægtige hustrus gæstfri hjem, staar han dog for mit minde som en sjælden smuk og ædel personlighed, lige skøn af indre som af ydre«. (IM-tid).

Om livet og stemningen i Rubbeløkke pgd fortæller et digt af vennen og medarbejderen, pastor **A. Levinsen**, Herredskirke, skrevet til B's sølvbryllup 1908. En deputation (Hindhede, Levinsen m fl) overrakte gaven fra IM's venner i hele stiftet: To pelse, et billede af to løver, samt penge til en rejse til England. Missionshuset var overfyldt, og Levinsens sang blev sunget, det hed bl a:

Vi kommer og med løver. De minde eder paa,
at der er mangt og meget, der sønderrives maa;
at før der vindes indgang for naadens varme trøst,
saa er der brug for lovens og dommens løverøst.

Vi hører, man vil skikke jer ud paa salten vand,
at I kan samle indtryk paa Bretlands grønne strand.
Gid der I hente bytte paa gammel vikingvis
og vende hjem med noget, der tjener Herrens pris!

Hvis dér I skulle træffe en bog, der siger: »Køb!«
Vi haaber, I vil bruge et lille restbeløb.
Og ellers vil vi bede: Send mange tanker hjem,
og tit for Lolland-Falster lad bønnen stige frem!

Og mens I jer beflitter at speake english flot,
I aldrig maa forglemme, hvad I og véd helt godt,
at engelsk, tysk og hollandsk, ja selve pærefransk,
det er dog ikke nær saa godt som rigtig æbledansk.

Og maatte sletten højnes, du høje bakke-vold.
Gid ordet, som du udsaar, maa bære hundred fold!
Fra Langelandets bælte og til det grønne sund
far rask omkring i pelsen og brug dit gode pund!

Litt: Frands Pallesen: Sognepræst Jul. Bachevold, 1936, fru M. Bachevold: Fra død til liv. Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, s 46 f, Dansk missionsbl, juni, 1923, IM-Tidende, 1923, nekrologer i dagspressen, Kaj Munk: Foraaret saa sagte kommer, 1942, s 116 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 106 f, Det kgl Blindeinstituts hist, s 93. DnA 1924, s 77 f.

21. 26. marts 1922–27. juli 32 (sp Melby 31. jan 12): **Emil Thomas Jensen Westrup,** * 10. maj 67 Frederiksberg. Forældre: Boghandler August Vilhelm Emil W og Philippa Helene Rosalie Jensen. Stud Nørrebro latinsk 86, privatlærer Vordingborg, c 99^2 (h_1), bymissionær Kbhvn 99, præst ved Bethlehems k, Helligkors sogn, Kbhvn 29. maj 01, afsk 27. juli 32, † 4. dec 42. ~[1] 28. dec 94 Anna Frederikke Plockross, * 30. aug 64 Kbhvn, † 7. maj 13. Forældre: Kasserer i DFDS Johannes Frederik P og Cathrine Frederikke Tietgen. ~[2] 16. juni 14 Jenny Dagmar Olsen, * 21. marts 65 Kbhvn, † 24. okt 23. Forældre: Billedskærermester Christian Vilhelm O og Caroline Marie Lysen. ~[3] 4. marts 26 Anna Emilie Schwalbe, f Thunander, * 19. aug 78 Hagafors, Sverige, enke efter sp i Tjæreby-A C. V. A. Schwalbe, † 24. Forældre: Fabrikant Johan Vilhelm T og Emma Elisabeth Andersdotter.

BM DKU 19, BM kredsbest f IM paa Lolland-F, do Blaa Kors, fmd IM's fælleskonvent Lolland-F 27, alt til 32.

Udg 88: Ill børnebibel, oversat af Oculatus: Ung Erik paa Sødergaard (06), skrev 35 i Hjemliv og troliv om vækkelsen i Melby.

Pastor Westrup var en solid og ægte IM's præst, præget af sin gerning som bymissionær. Han havde gjort en god gerning paa Nørrebro i det fattige Bethlehems sogn og arbejdet i troskab mod kirkefondets principper. I Melby stod han midt i IM's arbejde. Han naaede næppe at blive helt hjemme paa Lolland, han fortsatte Bachevolds gerning i stor troskab, havde god kirkegang, og deltog flittigt i samfundets og Blaa Kors arbejde. Han var gift med enken efter pastor Schwalbe, der havde været rkp her i 12 aar. Efter sin afsked tog han bopæi i Lillerød.

Pastor Westrup var et alsidigt, kærligt menneske. Kirkeligt havde han sin plads, der hvor han fandt livet i Gud, enten saa rammen om livet var grundtvigianisme eller Indre Mission, han var egentlig modstander af alt hvad der kun var former, uden liv, og han arbejdede altid med sand vækkelse for øje, enten han talte med mennesker i en stue, eller til mennesker fra en prædikestol, han aflagde mange husbesøg i ordets bedste forstand, og efterlod sig i sine sogne varige spor, spor som har faaet evighedsbetydning for mange; enten saa gerningen blev øvet paa Nørrebros stenørken, Melbys magre marker, eller Lollands fede jord. Hvor pastor Westrup var, var han altid den samme, hos ham var ingen personsanseelse, og i sin særprægede forkyndelse gik han altid mod alt, hvad der var uægte, derfor vakte hans forkyndelse vel ofte til modsigelse, men kaldte tillige til selvprøvelse, baade hos ven og fjende, hans prædikener var altid aktuelle, og samtidig var han teksttro, altid var der noget bestemt i teksten, som han ville have sagt, og han fik det sagt saadan, at det sad fast den følgende uge, ja for nogle af os sad det fast for livet. Trofast var pastor Westrup, som faa, ved en sygeseng som sognepræst, eller som vennen, der skrev brev eller kort til vennens fødselsdag, eller ved andre lejligheder, og altid var der ved en saadan anledning skrevet noget som bragte bud, ikke alene fra præsten, men fra Gud, et bud som ofte kunne bringe hjælp i dens situation som fik det bud.

Biskop Wegener blev en gang spurgt, »er pastor Westrup rummelig«, hvortil han svarede: »Pastor Westrup rummer meget«. I det svar ligger egentlig sandheden gemt om pastor Westrup, han rummede meget, og derfor blev han saa mange til virkelig hjælp. – (A. W).

22. 30. nov 1932–17. juni 49: **Poul Søegaard Hansen,** * 16. okt 03 Seest. Faderen: Gdjr. Stud Statens kurs 27, c 32^2 (h_2), afsk ved højesteretsdom 17. juni 49, lærer Nakskov. ~ 26. jan 33 Ella Cathrine Jepsen, * 25. juni 06 Kbhvn. Faderen: Politiassistent.

23. 26. sept 1949 (kkp Absalons k, Kbhvn 18. jan 44): **Johannes Madsen,** * 29. nov 14 Korsør. Faderen: Sp Levring-H, se der. Stud Rønde 33, c 40[1] (h_1), hjpr Roskilde dk 25. maj 40, tillige sekretær KFUM der. ~ 5. dec 46 Kirsten Dina Bertelsen, * 7. april 24 Kbhvn. Forældre: Herreekviperingshandler Jens Frederik B og Regine Frederikke Larsen.

Hjælpepræst hos pastor Madsen

21. juli 1956: **Jakob Pauli Martensen Magnussen,** * 1. juli 15, c Aarhus dec 55 (l-78).

Residerende kapellan

27. 20. juli 1844–28. nov 55 (hjpr Karleby-H-NØ 24. jan 40): **H. P. T. Krebs,** fl t Kolby, se Nr Aaby-I.

28. 16. febr 1856–23. april 70 (hjpr Østofte 19. aug 45): **P. L. Trojel.** fl t Nebbelunde-S, se der.

29. 25. juni 1870–30. aug 75 (adjunkt Nykøbing 62): **M. H. Claussen,** fl t Skovlænge-G, se V Ulslev.

30. 6. dec 1875–15. sept 82 (hjpr Korup-U 5. okt 68): **C. T. Davidsen,** fl t Ø Velling-H-G, se der.

31. 21. nov 1882–10. maj 84 (ord kat Maribo-H 3. okt 79): **C. J. A. Bachevold,** sp her.

32. 18. juli 1884–11. marts 90: **A. L. Levinsen,** fl t Herredskirke L-L, se der.

33. 13. juni 1890–2. sept 97 (kommunelærer, Kbhvn 86): **C. W. Schiøpffe,** fl t Græse-S, se der.

34. 22. nov 1897–29. marts 1909 (ord kat Holmens k, Kbhvn 29. aug 95): **C. V. E. Schwalbe,** fl t Tjæreby-A, se der.

35. 31. juli 1909–15. april 13 (redaktør Kolding venstreblad 08): **Oscar W. H. Geismar,** fl t Rønninge-R, se Christiansborg slotskirke.

36. 16. okt 1913–24. maj 18 (missionær Santalistan 1. juli 08): **J. P. Richter,** fl t Breining, se der.

Embedet nedlagt 1. juli 1918.

Litt: Liv af død, lidt om vækkelsen i Tirsted-S-K, ved B, 1929, C. C. Haugner: Lolland V, s 395 f, 409 f, Loll-F aarb 1948, s 100 f, Loll-F stift 100 aar, s 149 f, 223 f, 233 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 106 f, se iøvr ovf.

SKØRRINGE

(Udskilt fra Tirsted-V som selvstændigt sognekald 1. juli 1918, nedlagt som selvstændigt sognekald og lagt som anneks til Hillested 11. okt 1927) 3. kl. Se s 61.

1. 25. nov 1918–24. okt 24 (sp Lindknud 8. april 07): **Lauritz Vilhelm Frederik Nielsen,** * 14. febr 72 Odense. Forældre: Værtshusholder Anders N og Marie Andrea Petersen. Stud Od 92, c 99[1] (h_1), skolebestyrer Hvidbjerg, Thyholm, afsk 24. okt 24, † 4. nov 34. ~ 24. okt 02 Ida Andrea Cecilie Nielsen, * 5. aug 76 Hvidmose, Raabjerg. Forældre: Lærer Jens Rasmus Ferdinand Madsen N og Vilhelmine Frederikke Petersen.

Som præst var pastor Nielsen grundtvigianer. Der var liv og alvor bag hans prædikener. Folk holdt af ham, kirkerne altid godt besat, som menneske var han livlig, forstod at tale med mennesker om deres forhold, flittig til at besøge syge og fattige. Han var interesseret, vidste besked med meget, var musikalsk, spillede violin, hans hustru akkompagnerede ham. I sin fritid rejste han og hans hustru ud omkring, folk sendte bud efter dem. Pastor Nielsen holdt foredrag og talte om de forskellige komponister og bagefter spillede han og hans hustru forskellige kompositioner og fruen sang sange til af den komponist, som der var talt om. De gav, medens de var i Jylland, en del kirkekoncerter, spillede til veteranfester, sygekasser og hvad der trængtes til, var i Sønderjylland, Haderslev, Vamdrup osv.

Kst 1924–27: **P. Thorø Larsen,** se Hillested-S.

ØSTOFTE

Østofte sogn, 3219 ha, er fladt og frugtbart, næsten helt omgivet af skov. Byerne: Ø, Nørreballe, med fh fra 1904, alderdomshjem fra 1942, Paarup, Erikstrup, Sørup, Havløkke, Langet. Flere større gaarde. En del smaaskov og mose. Et stort voldsted, Eriksvolde, i skoven ved Erikstrup.

Bandholm sogn udskiltes 15. nov 1893.

Det kirkelige liv har været stille, uden særlige begivenheder. Ingen kirkelige retninger, men en del gammeldags kirkelighed, og megen velvilje. I 1850 var man noget urolig over mormoner, der sagdes at komme fra Stokkemarke. 1800–70 var alle sp her tillige provster.

Provst *Kofod Ancher,* der var her i 39 aar, var rationalist, dygtig embedsmand, i de senere aar meget ældet. Blandt hans kapellaner huskedes pastor *Schmidt* som en positiv og levende mand. Provst *Posselt* hørte ogsaa til Lollands betydelige præster. Pastor *Priergaard Hansen* var anset og agtet. I hans tid begyndte IM at holde enkelte møder. I Bandholm var (senere biskop) *H. Ostenfeld* præst 1890–93, og hans energiske arbejde fra hjem til hjem vakte opmærksomhed, saa han blev opfordret til at komme til Frederiksberg.

En af præsterne betegner de kirkelige forhold som »rolige, ja for rolige«. Vækkelse og nyt liv tiltrænges.

1922 oplyses: Kkg 5 pct, intet særligt, ungdomsf. 1934: Kkg 5–6 pct, lille IMkreds, (gdjr P. Mortensen, Erikstrup), gr ungdomsf. 1938: 25–75 i kirke, ungdoms- og mghm i pgd, hvor der er en god mødesal, kirkeblad, enkelte IM. 1947: 40–80 i kirke, ungdomsm og børnegudstj, roligt, K spejdere. 1954: 40–90 i kirke, ingen retninger, bibelkr, YMkreds, fh, velvilje.

Østofte kirke (Sct Peder) ligger smukt og frit uden for byen paa et højdedrag. Den er en statelig romansk murstenskirke, efter sigende indviet 1325. Ældst er koret med apsis og lidt nyere er skibet.

Apsis (rest 1914) har lisener og rundbuefriser. Anseligt taarn fra 14. aarh med skifertækt pyramidetag. Lille gotisk vaabenhus (nu ligkapel) mod syd, stor tilbygning mod nord (Bandholm-kirken) fra 1656. Indgang i taarnet. I apsis er 3 romanske vinduer rekonstrueret 1914. Gotiske stjernehvælvinger, kalkmalerier i koret fra c 1400. (Skabelsen, fundet 1910, rest af Eigil Rothe) og i apsis (c 1300). Rigt udskaaret bruskbarok-altertavle fra 1674, (rest 1924) efter Maribomesteren Henrik Werner, midtfeltet viser den hl nadver, alterkalk fra 1668 med nyere bæger, barokalterstager fra 1692, meget smuk broderet messehagel fra 1759, prædikestol i bruskbarok fra c 1650 med 5 fag, statuetter af de kristne dyder, smuk oblatæske fra c 1700, granitfont fra 1917, den gl romanske font og et krucifix er fjernet til museet, daabsfad skænket 1857 af provst Ancher, nyt daabsfad fra 1919, klokke fra 1596. Pulpitur mod vest. 320 sd. Lysekrone fra c 1750. Gravsten med portrætrelief af provst Jørgen Christensen, † 1953.

Danm kirker, Loll-F, s 848—67, Trojel, s 15, Kall Rasmussen: Musse herr, s 93, Dsk atlas VI, s 474, Mackeprang, s 413, Loll-F hist aarb 1915. Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, s 17. L. Brøndum: Ø kirkes 600 aars jub. Loll-F hist aarb 1946, 148 f.

Folketal: 1801: 1492, 1890: 1499 og 1119 (Bandholm), 1921: 1586, 1950: 1532.
Altergæster: 1922: 295, 1930: 275, 1938: 285, 1942: 240, 1953: 355.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 2 gr, 2 soc, 2 u p, 1934: 1 IM, 3 soc, 3 polit, 1938: Polit, 1953: Polit, 3 soc, 3 borg, 1 rad.
Kommunevalg: 1943: Soc 215 (3), rad 100 (1), kons 82 (1), venstre 171 (3), u p, 87 (1), 1954: Soc 234 (3), rad 81 (1), borgerl 346 (5).

Sognepræst

Indt 1850: a) 165 hvede, 215 byg, 189 havre, c) 4 byg, 120 høstdage, naturalier, d) 300 rdl. Enkesæde 25 hvede, 25 byg, 50 rdl, e) 138 td ld. — 1870: Regul 5292 kr, netto 7236 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Stor pgd fra 1795 med mghsal.

Af den ældre præstehistorie. Embedet hørte til de største paa Lolland. Provst **Poul M. Thestrup** (1721—74) »besad et fornøjet sind, jordisk formue, godt helbred og forlængede sine dage med et ordentligt liv«. **Johan A. Dyssel** (1774—89) var »meget studeret, blind de sidste aar«. Pastor J. A. Dyssel oprettede her et af de ældste læseselskaber paa landet i Danmark. (Sandstensmonument over ham paa kirkegaarden). Nærmere er han skildret DBL VI, 163. Han afstod embedet til sin søn, Frans D († 1818). J. A. Dyssel, var en dygtig præst, virkede ivrigt for landvæsenet og forbedrede metoder. Holdt paa, at præsten selv burde drive pgd for at være knyttet til mgh. Havde et navn som digter, hans rejseskildring »Forsøg til en indenlandsk rejse« 1774 giver udm indtryk af Danmark 1760—70. Hans søn, provst **Frands Dyssel** (1789—1818) fik »betydelige midler med sin hustru, men døde uformuende, thi han var ingen god husholder. Derimod en god landmand, udmærket hippolog, godmodig og hjælpsom. Anset for en god prædikant.«

12. 26. aug 1818–1. nov 57 (sp Stokkemarke 19. april 11): Provst **Peter Kofod Ancher,** * 4. aug 1784 Odense. Forældre: Stiftsprovst i Odense, prof, dr Lorents Pedersen A, † 1798, og Ursula Elisabeth Wodroff. Stud Od 02, c april 06 (l), provst Fuglse herr 17. sept 26, tillige provst Musse herr til 1. april 48, afsk som provst 6. juni 51, r af Dbg 46, afsk 1. nov 57, † 10. febr 67. ~[1] 10. aug 11 Anna Johanne Wilhjelm, * 25. sept 89, † 30. april 32. Forældre: Godsforvalter paa Gjorslev, jstrd Mathias W og Beate Aagesen. ~[2] 30. maj 34 Lovise Augusta Thaning, * 7 juli 93, † 1866. Forældre: Godsforvalter paa Vemmetofte, kmrd Terkel T og Elisabeth Dorthea Cathrine Lyngbye. – Dt ~ Wulff, Rorup-G. 2. hustrus brødre: Karise-A, Hunseby, Lyderslev-F. Stamt 87.

Provst Ancher var i sin lange embedstid en anset provst og præst, præget som ung af sin tids rationalisme, akkurat og ivrig. Til sidst var han næsten blind. Biskop D. G. Monrad fandt hans prædiken »meget opbyggelig« og biskop Bindesbøll skriver, at han »nød megen og fortjent anseelse«. (Loll-F stift 150 aar, s 126, 143). Han blev mdl af amtsraadet 1842. Han skrev i Møllers teol bibl IX om seminarier, talrige afhandlinger og artikler, sørgetale over biskop Rs. Møller. Han foreslog 1840 i Berl-tid at der oprettedes et institut for embedsmænds uforsørgede døtre og skrev i »Dsk Kirketidende« om ønskeligheden af menighedernes deltagelse i præsteembedernes besættelse.

E I 14, S II, 1.

Hjælpepræst hos provst Ancher

1845—49: **P. L. Trojel,** se Nebbelunde-S.
1849—53: **L. H. Schmidt,** se sp Helligaands k, Kbhvn.
1854—57: **R. Danæus,** se Harridslev-A.

13. 15. dec 1857–16. marts 70 (sp Fuglse-K 5. maj 55): Provst **Henrik Posselt,** * 21. jan 07 Næstved. Forældre: Regimentskirurg Henrik Abraham P af Ullerup og Birgitte Dorthea Hornemann. Stud Mtrp 24, c okt 29 (l), lærer Vajsenhuset, ord kat Nyborg 4. juni 34, sp Holeby-B 10. febr 41, provst Fuglse herr 6. juni 51–8. dec 61, † 16. marts 70. ~[1] 24. sept 31 Helene Schmidt, * 28. sept 06 Aarhus, † 14. juli 48. Forældre: Avlsbruger Christen S og Christiane Sørensdatter. ~[2] 14. jan 50 Anna Karence Adelaide Hansen, * 27. okt 17 Todbjerg, † 5. aug 52. Faderen: Sp Ønslev-E, † 53, se der. ~[3] 22. april 56 Engeline Kirstine Laurence Theil, * 11. juni 25, † 21. sept 16. Faderen: Sp Fuglse-K, † 55, se der. – Datter ~ Sidenius, Tranderup. 2. hustrus brødre: Egeslevmagle og Mørk-Hansen, Vonsild-D. Søster ~ Klein, Bregninge, Ærø. Dattersøn: Sidenius, Butterup-T.

Provst P var en dygtig provst, begavet taler, human tilsynsmand, en elskelig personlighed. (W III, 698), han opførte i Holeby et hus og skænkede det sm m en lille lund til kirken. Fr. Zeuthen fortæller om en bispevisitats hos provst P i Østofte (Johs. Gøtzsche: Fr. Z, s 38).

Han udg 39 en oversættelse af F. Schwarz: »Husbog for den chr livsvisdom« skrev om skole og opdragelse (Tidsskr f Almuesk 37), om stjerneverdenen, smst 38, om slaven Peter Lind (Dsk folkebl), flere landemodeprædikener. Hans prædiken ved landemodet grundlovsdag 1850 (Køber den belejlige Tid) gjorde meget indtryk. Stod pastor Clausen-Bagge, Rubbeløkke, nær.

E II, 579, S II, 692.

Hjælpepræst hos provst Posselt

1869—70: **D. J. A. Bechmann,** se Værslev-J.

14. 18. juni 1870–14. dec 82 (sp Nykøbing-Systofte 2. april 50): **Christian Sidenius,** * 8. sept 10 Nykøbing F. Forældre: Kbmd Christian S af Nr Vedby-NA og Anna Cathrine Hansen. Stud Nyk 29, c okt 34 (l), sp Sønderhaa-H 6. aug 39, afsk 14. dec 82, † 7. maj 85, ~ 25. okt 39 Margrethe Marie Nancy Mahler, * 7. nov 17 Christianshavn, † 23. nov 83. Forældre: Skibsfører Henrik Lyth M og Gustave Glender. Stamt 80. Søstre ~ stiftsprovst Møller, Toreby, og Bertelsen, Køng, Sj. Hustrus kusine ~ Kofoed, Østerlars-G.

Udgav Tiltrædelsesprædiken i Nykøbing 50 samt 54: »De smaa sorger tale, de store tie«, prædiken m m, se Barfod: Falsters Gejstl II.

ES III, 168.

Hjælpepræst hos pastor Sidenius

1882: **H. Holm,** se Raklev.

15. 13. febr 1883–16. jan 1906 (sp Majbølle 27. marts 75): **Frants Peter Trolle Priergaard Hansen,** * 18. okt 26 Nykøbing F. Forældre: Lærer, kordegn Hans H og Nicoline Priergaard. Stud Nyk 46, c 53^2 (h_1), huslærer, ord kat Stubbekøbing-M 11 sept 63, afsk 16 jan 06, † 30. dec 08. ~ 17. juni 64 Vibeke Sara Sofie Garde, * 9. maj 41 Bodilsker, † 24. dec 90. Faderen: Sp Horslunde-N, † 68, se der. Hustrus broder: Valløby-T. Stamt 34.

Pastor P. H var kendt, agtet og afholdt paa grund af hele sin retskafne vandel og nidkære udførelse af sit kald. Han døde efter at være blevet ramt af et apoplektisk tilfælde med paafølgende lungebetændelse. (Lollandsposten 30. dec 08).

Hjælpepræst hos pastor Priergaard Hansen

1903—06: S. Olivarius, se Maribo.

16. 7. juni 1906–15. sept 26 (sp V-Ø Vandet 21. juni 94): **Peder Christian Pedersen,** * 5. marts 65 Tvinnemosegaard, Uvelse. Forældre: Sognefoged, gdjr Peder P og Maren Andersdatter. Stud Frborg 84, c 91^1 (h_1), hjpr Himmelev 26. juni 91, afsk 15. sept 26, † 20. sept 27. ~ 14. aug 94 Hedevig Agnes Hansine Schmidt, * 24. jan 73 Kbhvn, † 1. jan 41. Forældre: Overfaktor ved Berlingske Tidende Peter Frederik Vilh. S og Petra Frederikke Vilh. Eikart.

Som udgaaet fra en gammel nordsjællandsk bondeslægt var pastor P. Petersen, saaledes skrev han sig altid selv, udpræget konservativ i kirkeligt og politisk syn, men da han tillige var i besiddelse af en levende social forstaaelse og havde let ved at træde i forbindelse med mennesker af alle samfundsklasser, var det ikke mærkeligt, at han vandt sig en mere end almindeligt agtet position og – et særsyn i et lollandsk sogn! – fik oparbejdet en særdeles god kirkegang i Østofte. P tilhørte nærmest 3. retning (havde i sin tid været knyttet til domprovst Gude), var en kulturpersonlighed af gammeldags støbning og saa det fortrinsvis som sin opgave at samle sig om arbejdet inden for sognegrænsen.

P var en meget almendannet mand, vel belæst især i dansk historie og guldalderens skønlitteratur, fra ungdommen ejer af et skønsomt udvalgt bibliotek. En anden fremtrædende ejendommelighed ved ham var hans store kærlighed til havevæsen. Den usædvanligt omfangsrige Østofte præstegaardshave, som fra forrige aarhundrede havde udmærket sig ved sin rigdom paa sjældne træsorter, men som senere var blevet noget forsømt, fik han atter opdyrket og gjort til et over hele øen bekendt hjemsted især for de stauder, han med saa megen nænsomhed opelskede. I sine senere aar anlagde han ogsaa en betydelig frugtplantage. Hjertesvaghed tvang ham før tiden til at opgive sit kære embede. Bjørn Kornerup.

16. 6. dec 1926–25. febr 32 (sp Sanderum 14. jan 22): **H. C. T. Meincke,** fl t Dover, se der.

17. 8. juni 1932–11. febr 47: **L. C. Brøndum,** fl t Lyngby, se der. Senere forstander Pastoralseminariet.

18. 15. sept 1947–1. dec 53 (hjpr Sct Peders k, Næstved 30. okt 45): **Poul Anker Skjoldborg Kristensen,** * 18. febr 20 Kbhvn. Forældre: Bankbetjent Julius Alfred K og Asta Marie Andreasen. Stud Helsingør 38, c 45^2 (l-110), afsk 1. dec 53, seminarielærer, Jelling. ~ 30. dec 44 Tove Warrer, * 29. febr 20 Kbhvn. Forældre: Forvalter Jacob W og Mildred Poulsen.

19. 27. april 1954 (sp Suderø Sdr præstegæld 21. febr 50): **Harald Toft Nygaard,** * 7. febr 17 Ejstrup. Forældre: Gdjr Jeppe Bjerg N og Petrine Duzine Mikkelsen. Stud Rønde 41, c 47^2 (h-67), hjpr Suderø Sdr 15. dec 47. ~ 10. marts 45 Margrethe Kruuse Rasmusen, * 18. maj 16 Korsør. Forældre: Civilingeniør Jørgen Kruuse R og Ellen Lotz.

Kaldskapellan

(Oprettet 18. juni 1870, nedlagt 10. nov 93, da Bandholm sognekald udskiltes. Kkp boede i Bandholm).

1. 9. jan 1872–28. maj 75 (hjpr Vestenskov-K 19 sept 64): **C. B. Koch,** fl t Dragstrup-S, se Vejby-T.

2. 13. sept 1875–14. febr 82 (hjpr Gerlev-E 24. marts 73): **C. T. Thomsen,** fl t Hasle-R, se Vallensved.

3. 19. april 1882–15. marts 84 (adjunkt Aalborg 79): **H. Holm,** fl t kkp Nykøbing-Systofte, se Raklev.

Ledigt.

4. 16. aug 1890–1. nov 93: **Harald Ostenfeld,** fl t hjpr Frederiksberg k, se Kbhvns biskopper.

Litt: J. H. Larsen: Prøver paa topograf-statist beskrivelse af 2 amter, Nyeste Skilderie, bd 51, sp 341 f, N. Holtse: Af Ø sogns historie, Loll-F hist 1943, s 50 f, Loll-F stift 150 aar, s 151, C. C. Haugner: Lolland VIII, 1942, s 199 f, Loll-F aarb 1942, s 94 f, Lærer J. Jørgensen, Loll landboliv i 19. aarh, 1927, L. C. Brøndum: Ø kirkes 600 aars jubilæum, Loll-F hist aarb 1946, s 148 f.

BANDHOLM

(Udskilt fra Østofte 15. nov 1893).

Bandholm sogn, 1481 ha, ligger smukt ved Smaalandshavet med udsigt over kysten og øerne. Noget bakket; leret, frugtbar jord. En trediedel skov. Byerne: B (779 indb), en købstadlignende ladeplads med ret stor havn; havnen anlagt 1840, udvidet flere gange senere. Mange gulkalkede empirehuse, 4 gl pakhuse. Til sognet hører en del af Knuthenborg park. Yndet sommerudflugtssted. Mange butikker osv. Dampskibsforbindelse til øerne. Desuden byerne Reersnæs og Koholt, hg Vaarskovgd, Havløkkegd, Lerbjerggd, (alle under Knuthenborg, som har anlagt og ejer havnen). Mange arbejdere.

En kolera-epidemi 1850 krævede 15 dødsofre.

Det kirkelige liv. Siden 1872 har der boet præst i Bandholm, og flere af præsterne har gjort et solidt arbejde, *Ostenfeld, Manniche, Nørgaard, Olivarius* og *Møller,* alle uden særligt retningspræg. Sognet er uden berøring af kirkelige vækkelser, ingen retninger, men al-

mindelig velvilje. Der har været en del møder, mghsmøder, ungdomsmøder og sdsk, men som helhed er den kirkelige interesse ringe.

1910 oplyses: Kkg 5 pct, jævne, rolige forhold, intet særligt. 1922: Kkg 5 pct, intet retningsvæsen, megen velvilje. 1934: do. 1947: Kkg 4 pct, mgh- og ungdomsm i pgd, kirkeblad. 1954: Kkg 2 pct, mghmøder, kirkeblad, børnegudstjeneste.

Bandholm kirke, indv 1874, byggesum 23.050 rdl, opført for frivillige gaver, (lensgreve Knuth var fmd for byggekomiteen), er en anselig korskirke, bestaar af skib, kor, taarn med gavle og kegledannet spir, vaabenhus i nordre fløj. Arkitekt H. Sibbern. Opført af røde mursten. Alteret er en trækonstruktion betrukket med rødt stof. Over alteret en stor 3-fløjet glasmosaikrude. 350 sd. Mindeplade for politiass N. Abel, † 1944 i Buchenwalde.

Folketal: 1901: 1087, 1921: 1381, 1950: 1400.
Altergæster: 1892: 232, 1902: 271, 1912: 187, 1922: 249, 1932: 440, 1942: 308, 1953: 237.
Menighedsraad: 1910: u p, 1922: 3 borg fællesl, 4 soc, 1934: 4 soc, 2 kirk, 1 rad, 1953: 5 polit, 2 kirk, u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 413 (4), rad 100 (1), kons 152 (2), u p 44 (0), 1954: Soc 427 (5), rad 68 (0), kons 85 (1), venstre 91 (1).

Sognepræst

1913: 2. kl, 1946: 3. kl. Bolig fra 1870 med en sal. Tilhører Knuthenborg, uopsigeligt lejemaal. I foraaret 1955 er købt en smuk velindrettet villa ved kirken til præstebolig.

1. 25. jan 1894–10. april 1900 (Dsk sømandspræst Newcastle 17. nov 88): **J. C. A. Manniche,** fl t sp Trinitatis k, Fredericia, se der.
2. 1. juni 1900–14. marts 10 (sp Hals 24. sept 95): **C. L. Nørgaard,** fl t Øde Førslev-S, se der.
3. 15. juni 1910–28. okt 27 (kkp Marstal 7. nov 06): Provst **S. Olivarius,** fl t Maribo, se der.
4. 22. febr 1928–21. okt 54 (sp Skorup-T 1. maj 22): **Holger Axel Møller,** * 22. sept 89, Aalborg. Forældre: Kbmd Hans Andreas M og Laura Petrea Larsine Christensen. Stud Aalborg 06, c 12^2 (l), sekretær KFUM Nykøbing F 12, rkp Hvirring-H 23. sept 14, afsk 21. okt 54. ~ 7. febr 18 Julie Marie Græsborg Petersen, * 8. april 93 Frberg, † 7. jan 53. Forældre: Bogholder Axel Valdemar P og Sidseline Jensine Græsborg.
5. 2. marts 1955 (kkp Samuels k, Kbhvn 15. april 47): **Knud Axel Peter Møgelvang,** * 10. sept 10 Kbhvn. Forældre: Repræsentant Axel Christian M og Anna Louise Knudsen. Stud Svanh gymn 29, c 36^1 (h_1), hjpr Lindevang k, Frberg 7. jan 37, do Ordrup 41. ~ 8. april 44 Birgit Agnete Amtoft Ravn, * 9. april 22 Gilleleje. Faderen: Sp Lindevang k, Frberg, se der.

Litt: C. C. Haugner: Lolland VIII, 1942, s 191 f, samme: Maribo og Fejø birker, 1941, H. A. Møller om B pastorat og kirke i Loll-F kirker, 1936, Loll-F aarb 1916, 1919, 1948, Vider og vedt III, 455 f, Jul. Petersen: Koleraepidemierne, 1892, s 84 f.

FEJØ

Fejø sogn, 1862 ha, bestaar af øerne *Fejø, Skalø* (tæt op til Fejø) og *Vejrø,* 8 km NNV for Fejø. Fladt, frugtbart, skovløst, men store frugtplantager og arealer med frøavl. Byerne: Østerby, Vesterby (med tidl dommerkontor for Fejø birk), Dybvig med havn. Vasen havn og med overfart til Kragenæs. Skalø er forbundet med Fejø ved en dæmning, her 3 gaarde og et par huse, Vejrø har 4 gaarde og nogle huse samt begravelsesplads. Ingen oldtidsminder.

Det kirkelige liv. Det har alle dage været en svækkelse, at kirken ligger ensomt og afsides ved sydøstkysten, et par km fra de nærmeste byer. Øerne er præget af velstand, og den kirkelige interesse har ikke været iøjnefaldende. Bortset fra pastor Løgstrup har præsterne været uden særligt partipræg. Løgstrup sluttede sig til IM og havde en tid god kkg. Indremissionærer har gn aarene besøgt Fejø, og der er enkelte IM, men det store flertal er u p. Paa Fejø blev der nogen uro og enkelte blev gendøbt ved det Fjord-Christensen'ske røre (se Askø). Adventister, pinsefolk og frimissionen har holdt møder og faaet en smule tilslutning. Rolige forhold, uden kirkeligt særpræg. Tre af øens sp i de sidste 100 aar er kommet hertil fra Færøerne.

Et par gange er Fejøs navn gaaet gennem alle aviser. »*Fejø-sagen*« vakte umaadelig opsigt. En ung pige fra Fejø var blevet idømt mangeaarig straf for fødsel i dølgsmaal. Kun ved benaadning slap hun og hendes moder fra skafottet. Men 1885 konstateredes det, at pigen var uskyldig. Politilægen og en prof med erklærede, at hun aldrig havde født. Birkedommeren paa Fejø havde, trods hendes krav, ikke villet lade hende lægeundersøge! Fru *Thyra Jensen* skriver (fra gamle præstegaarde I, 1930, s 132: »Hvor jeg dog hadede denne Birkedommer«).

Fejø har i vore dage været omtalt landet over, fordi nogle smarte københavnske reklamefolk slog øen op som »øen med de mange ungkarle« og arrangerede nogle »fester« med indkaldte pigebørn. Den sidste »fest« blev komplet fiasko. Der er ikke flere ungkarle paa Fejø end mange andre steder.

1921 oplyses: Kkg 4–5 pct, lovende, men afdæmpede forhold, opvakt befolkning, god arbejdsmark. Enkelte adventister. 1930: Kkg 7–8 pct, vanskelige forhold, uden særpræg. 1935: Kkg 7–8 pct, lille IMsmf (frk J. Mortensen, Østerby). 1943: Kkg 2–3 pct, uden særpræg, velvilje, kirkeblad, lille IMsmf. 1954: Kkg 2 pct, ikke megen kirkelig interesse, kirkeblad, børnegudstj i pgd, enk IM, enk adventister og frimiss.

Fejø kirke (Sct Nicolaus) ligger smukt, men ensomt ved stranden. Beliggenheden skyldes formentlig hensynet til Femø og Askø, som Fejø kirke var sognekirke for indtil henved middelalderens slutning. Kirken har senromansk kor (ældst) og skib, lavt gotisk taarn med pyramidetag, opført af munkesten, nu hvidkalket. Koret er overhvælvet, skibet har bjælkeloft. Sengotisk vaabenhus mod syd. Højrenæssancealtertavle fra c 1600 med figurer og maleri af C. Dalsgaard (1861): Bebudelsen. Højrenæssanceprædikestol af samme mester som altertavlen, med evangeliststatuetter fra 1863. Tidliggotisk gullandsk kalkstensfont med arkader, lille sengotisk

krucifix. Epitafier. Daabsfad fra 1689, et par smukke, gl stolegavle. 250 sd. Restaureret 1911. 3 kirkeskibe. Smukke epitafier. Ligkapel fra 1936.

Danm kirker, Loll-F, s 868–82, Mackeprang, s 412, Khst saml 4 r III, s 568, Haugner, s 75.

Folketal: 1850: 1542, 1901: 1309, 1921: 1280, 1950: 1331.
Altergæster: 1920: 190, 1930: 250, 1938: 387, 1953: 132.
Menighedsraad: Gn alle aarene: U p.
Kommunetvalg: 1943: Soc 162 (2), rad 69 (1), borg fællesl 324 (4), 1954: 179 (2), rad 102 (1), borg fællesl 288 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 69 hvede, 88 rug, 184 byg, b) 450 rdl, naturalier, d) 100 rdl, e) 9 td ld. — 1870: Regul 2962 kr, netto 4672 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opført efter brand 2. april 1854, delvis ombygget 1939. Afsides beliggende i Østerby.

Af den ældre præstehistorie: **Laur. Hansen** (sp her 1658—79) blev 1665 med flere beboere beskyldt for at befatte sig med trolddom, da de havde hentet en mand til øen, for at han kunne bortmane »mosegrisen«. H skænkede 1662 sølvkalken til kirken. **Gregers Madsen** (1679—91) var gift med en søster til biskop **Thomas Kingo**. Kingo var gift med svigermoderen til **Chr Skov** (sp her 1693—1710).

25. 22. juli 1848–10. april 58 (Nordstrømø 29. okt 39): **Frederik Christian Schouw**, * 5. dec 96 Frederiksnagor. Forældre: Faktor Poul Johan S og Cecilie Bagger. Stud Hrlf 16, c okt 31 (h), lærer Magleby, sp Sandø 20. marts 38, † 10. april 58. ~ 31 Ane Marie Petrine Møller, * c 09 † c 75. Faderen: Karetmager paa Christianshavn.

»Trykket af sorger. Var den sværeste præst, som i mands minde var kendt paa Færøerne«. (W I, 352).

26. 30. juni 1858–6. marts 69 (Nr Løgum 30. sept 50): **P. C. Garde**, fl t Søborg-G, se der.

27. 20. juli 1869–6. febr 83 (Beder-M 21. aug 61): **Harald Paludan**, * 16. sept 09 Kbhvn. Forældre: Kommandør i flaaden Jens Jacob P af Asminderød-G og Louise Frederikke Grodtschilling. Stud priv 27, c jan 38 (h), overlærer Søetatens drengeskole, uord kat Holmens k 50, sp Hurup 9. nov 54, afsk 6. febr 83, † 30. nov 83. ~ 23. nov 58 Johanne Cathrine Christensen, * 22. april 36 Hvidbjerg, † 06. Faderen: Sp Søndbjerg-O, † 59, se der. Stamt 65. – Kusine ~ Paludan, Vestenskov-K.

28. 7. april 1883–5. aug 96 (sp Sydstrømø 9. juli 77): **N. B. C. Ewaldsen**, fl t Vaabensted-E, se Købelev.

29. 5. okt 1896–7. okt 21 (præst Kbhvns fængsler 25. april 84, till hjpr Sundby 14. nov 87): **Laurits Valdemar Nielsen**, * 23. aug 49 Kbhvn. Forældre: Bud i overretten Niels Laurits N og Barbara Helene Cathrine Bauer. Stud Mtrp 68, stud jur, c theol 82^2 (h_1), ord kat Sct Jakobs k, Kbhvn 9. okt 82, afsk 7. okt 21, † 8. jan 30. ~ 23. okt 75 Caroline Cæcilie Knauer, * 11. nov 52 Slagelse, † 14. jan 41. Forældre: Kantor ved Vor Frue k, Kbhvn Frederik Andreas K og Helene Margrethe Sophie Hingelberg. – Sønner: Skæve og V Tørslev-S. Søstersøn: Ludvigsen, Aabenraa. Hustrus kusine ~ Carl Koch, Ubberup.

»Trofasthed og kærlighed prægede hans liv« staar der paa pastor N's gravsten paa Kbhvns Vestre kirkegaard. Og de ord passer; en hjertensgod personlighed var han. Han begyndte at studere jura og var sikkert blevet en dygtig jurist. Men han havde mødt Gud ganske kort tid, før han skulle tage juridisk embedseksamen, og han følte det som et himmelsk syn, han skulle være lydig imod. Han var da gift, og der maatte døjes mange afsavn. Han kunne straks efter sin eksamen have faaet sognekald paa landet, men han følte, at han trængte til at lære meget endnu og blev kateket hos *P. Krag*. Her havde han nogle gode og lærerige aar. Hans hu stod til at blive fængselspræst. Ogsaa paa dette punkt følte han Guds kald. Han var først præst ved Civil arrest, saa ved Domhuskapellet, saa ved Vestre fængsel. Her var han paa sin rette hylde. De juridiske kundskaber kom ham til nytte, og han var utrættelig i sin omsorg for fangerne. Hver eneste dag gik han fra fange til fange og talte med dem, gav dem gode raad og vandt mange venner blandt dem. Gerningen var saa enerverende og opslidende, at han efter 12 aar søgte til Fejø. Her var roligere kaar, men hver dag var han han paa farten rundt til beboerne, trofast og kærlig. Han var udpræget centrumsmand, klikker og krukkeri var ham imod, intet menneskeligt var ham fremmed. Han havde en fænomenal hukommelse, ogsaa for at huske mennesker, og det hjalp ham til at dele sorg og glæde med sine sognebørn. Som emeritus bevarede han forbindelsen med sit kære Fejø, folk derfra besøgte ham i Kbhvn, og han rejste jævnligt til Fejø. Han sluttede, hvor han begyndte, som medhjælper i Sct Jakobs menighed. (Axel Nielsen).

30. 1. febr 1922–18. sept 22 (sp Ho-O 30. juli 20): **Knud Harder**, * 31. marts 85 Kbhvn. Forældre: Skibskaptajn Alfred Elimar T. H og Henriette Dagmar H. Stud Gammelholm 02, gennemgik det kgl musikkonservatorium i München, opera- og orkesterdirigent, komponist, c 20^1 (h_1), afsk v dom 19. sept 22, lærer Aarhus, dirigent Aarhus madrigalkor, lærer de kommunale fortsættelseskursus Frederiksberg 31, lærer Stenhus 38–39. ~ 9. dec 20 Elna Andersen, * 26. marts 88 Mørkøv. Faderen: Landmand.

Udg orgelkompositioner, sange med klavermusik, kammermusik m m.

31. 4. jan 1923–10. febr 25 (sp Henne-L 19. april 21): **Johannes Hansen Mølgaard**, * 6. maj 74 Givskud. Forældre: Boelsmand Hans Mølgaard Hansen og Karen Marie Madsen. Stud priv 96, c 02^2 (h_1), lærer Kolding, hjpr Nr Lyndelse-H 22. sept 03, sp Louns-A 29. nov 06, sp Aars-H 5. april 10, sp Hjerk-H 27. april 16, † 10. febr 25. ~ 22. okt 08 Helene Sophie Vilhelmine Eleiza Hillebrandt, * 2. marts 76 Kbhvn. Forældre: Handskemager Jacob Peter Frederik Ferd. H og Johanne Louise Therese Meyer.

Pastor M var søn af adventistiske forældre, blev døbt som 12-aarig, konfirmeret som 20-aarig. En sygdom i venstre haandled medførte, at han gav sig til at læse. Han sluttede sig til Vartov mgh og uddannede sig i grøndlandsk i den tanke at blive præst i Grønland. Pastor A. Leth, Middelfart, som konfirmerede ham, betød meget for ham, og han sluttede sig til den grundtvigske retning. Han fik mange embeder og naaede næppe at slaa rod noget sted. En stilfærdig mand, ikke stor som prædikant. (V). Han skrev i »Højskolebladet« en smuk skildring af pastor A. Leth, Middelfart, og han var i Himmerland fmd for de samvirkende foredragsforeninger og BM i KS 98.

32. 18. maj 1925–4. okt 33 (hjpr Nykøbing F 12. okt 23): **P. T. F. Løgstrup,** fl t Reerslev-R, se der.

33. 23. febr 1934–14. febr 38: **C. E. Blockmann,** fl t Horslunde-N, se der.

34. 4. juni 1938 (sp Suderø Sdr pgd 12. nov 31): **Jens Peder Kårl Bang-Jensen,** * 19. okt 02 Kjellerup. Forældre: Enelærer Jens Jensen og Henriette Marie Dagmar Bang. Stud Viborg 21, c 28² (1), sp Gimming-L 11. okt 28. ~ 27. nov 28 Anna Dyrholm, * 14. marts 04 Binderup. Forældre: Mejeribestyrer Kristen Nielsen D og Mikkeline Nielsen.

Litt: Haugner, s 75, N. Stenfeldt: Mosegrisene paa Fejø i 17. aarh, Loll-F aarb 1933, s 126 f, Khst saml r II, s 217 (anlangende FÆØE sognekald). Achton Friis: De danske øer II, Loll-F folketid 10. sept 55.

En bog om Fejøs historie findes i kun eet haandskrevet eksemplar. Den er skrevet af lærer Niels Stenfeldt, som i mange aar samlede beretninger paa øen. I 1931 havde han afsluttet arbejdet, 337 sirligt og tæt beskrevne ark. Desuden havde han suppleret beretningerne med tegninger og prydet siderne med mange smukke initialer. Han har kaldt bogen »Træk af livet paa Fejø i svundne tider«. Da bogen var færdig, fik lærer Stenfeldt 200 kroner i honorar. Maribo amtsraad forbød sogneraadet at give ham mere for bogen, og man ville ikke ofre penge paa dens offentliggørelse. Paa foranledning af baron Bertouch-Lehn er bogen afskrevet i adskillige eksemplarer.

FEMØ

Femø sogn, 1139 ha, bestaar af øen Femø, 4 km NØ for Fejø. Øen er ret bakket, med en dyb lavning fra øst til vest (Bækkenet). Skovløst, mange pilehegn lukker for udsigten, en del mose. Mange store frugthaver, der i blomstringstiden giver øen et yndefuldt præg. Meget naturskønt og frodigt. Byerne: Sønderby med pgd og Nørreby med kro og skole – frugtkølehus ved havnen. Havnen ligger paa vestkysten med overfart til Bandholm, Fejø og Askø.

Kong Chr. X gæstede Femø 1933, 1936 og 1939. (Mindesten).

»Befolkningen er imødekommende og venlig, men materialistisk indstillet paa grund af jordens fedme«. (F. J. Smith). Dette gælder stadig. Venlighed mod kirken er den alm religion. Der har altid været ringe kirkelig interesse, men dog er i hvert fald de ældre »bundne til kirken«, og man har gerne ofret til kirkens udsmykning. Sognekaldet har været lavt lønnet, og Femø ligger afsides, saa der har været hyppigt præsteskifte. Kom der en veltalende præst, kunne han til en tid have stor kirkegang. Biskop D. G. Monrad omtaler pastor *P. C. E. Schougaard* som »den fortrinlig begavede prædikant« (Loll-F stift 150 aar, s 125). Rent udvortes er Femø et herligt sted. Indremissionærer har som regel kun kunnet samle 10–12; »en indremissionær anses for at være en sekterer, som man skal tage sig i agt for. Det er med nogen grund, man ser saadan paa det, for de rigtige sekterere kommer nemlig ikke til Femø. Der er ikke noget røre at fiske i. Den frodige ø venter endnu paa sin besøgelsestid«. (Jens M. Nielsen). Pastor *Smith* havde god kkg og befandt sig godt paa Femø. Pastor *Kallenbach Pedersen* fik en ulykkelig skæbne, skønt han havde store evner som prædikant og musiker. Pastor *N. O. M. Jensen* sluttede sig til Tidehverv. Pastor *A. Kjeldgaard Knudsen* startede en kreds for Dsk sømandskirke – den mest levedygtige kreds i det frivillige kirkelige arbejde. Den virker stadig. Det kirkelige liv er meget stille, uden særpræg af nogen art. Folketallet dalende.

1913 oplyses: Udm kkg, ikke meget bevidst liv, ungdomsf. 1922: Kkg 2–4 pct, fredelige forhold. 1930: Kkg 5 pct, uden særpræg, ungdomsm. 1943: Kkg 3 pct, intet særpræg, velvilje. 1954: Kkg 3 pct, uden særpræg.

Femø kirke ligger ½ km fra havnen, omgivet af frugtplantager. Den er indviet til Sct Nicolaus omkr 1500, er gotisk, opf af mursten og kampesten, bestaar af skib og kor, taarn med pyramidetag (ombygget 1866) og vaabenhus mod syd. Hvælvinger. Kalkmalerier fra c 1500 i koret, rest 1888 og 1936. Over alteret hænger nu kirkens korbuekrucifix (fra c 1300) paa baggrund af et kalkmaleri, Stefan Viggo Pedersen: David og Esajas, 1939. Det gl middelmaadige alterbillede (Gethsemane) hænger i taarnrummet. Alterkalk fra 1662, alterstager fra 1700, Lille, ejendommelig ungrenæssanceprædikestol fra c 1580, hviler paa en snoet træsøjle. Gotisk kalkstensfont fra c 1300. Lysekrone fra 1766 og 1938. 150 sd. Et pulpitur fra 1651 med malerier er fjernet til stiftsmuseet. Kirkeskib fra c 1860.

Danm kirker, Loll-F, s 883—95, Loll-F aarb 1925, s 29 f, Khst saml 4 r III, 568 f, Rørdam: Kirkelove II, 3, Trojel, s 28.

Folketal: 1850: 702, 1901: 708, 1921: 637, 1950: 590.
Altergæster: 1922: 130, 1934: 79, 1942: 70.
Menighedsraad: Gn alle aarene: U p.
Kommunevalg: 1943: Soc 101 (2), rad 47 (1), kons 40 (1), venstre 115 (3), 1954: Soc 85 (2), rad 41 (1), borg fællesl 173 (4).

Frk **Dagmar Grymer** (* 1867 paa Fejø), stifter af og fhv forstanderinde Vordingborg husmoderskole, er en betydelig personlighed, gr præget. Har skænket lysekrone til kirken.

Inge Græmers roman (1948): »Der brænder baal« handler om en hekseproces paa Femø. En senere roman: »Man ved aldrig« (1949), fortæller om Femø i vore dage.
Inge Græmer er pseudonym for en mand, der er født 1900 paa Femø.

Sognepræst

Indt 1850: a) 40 hvede, 84 byg, 42 rug, 20 ærter, c) 41 gæs, 41 par kyllinger, 41 sn æg, 30 rdl, d) 140 rdl, e) 15 td ld. — 1870: Regul 1868 kr, netto 3842 kr. — 1913: 3. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opført 1856, rest 1954—55.

Af den ældre præstehistorie. **Hans C. Seiling** (sp her 1679—94) døde samme dag som sin hustru, maaske forgivet af et pulver, de havde købt af en bissekræmmer. **H. C. Dreier** (1694—1719) »var en stor praler«, **Chrf. Kloppenborg** (1719—32) var »en smuk præstemand, som hver dag læste i bibelen, skyede alvorligt dans, kortspil og verdslige selskaber«, **N. T. Dahl** (1742—53): »En alvorlig og nidkær Herrens tjener«, **Abraham Becker** (1753—65) havde været Kinapræst, »levede godt af sine penge og kostelige sager, indtil han, formedelst sine fistuleuse sygdomme, in-

tet formaaede mere«. Johan Volchersen (1765—69) »havde et insinuant væsen, strid med beboerne om tienden«. (W I, 406). Til hans eftermæle maa dog føjes at de fleste præster har maattet kæmpe for at faa deres retmæssige løn. Man betalte ikke tiende godvilligt.

24. 4. febr 1843–8. juli 51 (adjunkt Hrlf 35): **P. C. E. Schougaard,** fl t Røsnæs, se der.

25. 21. sept 1851–11. juni 60 (miss Frederikshaab, Grønland): **J. G. R. Nielsen,** fl t Landet-R, se Vesterborg-B.

26. 31. aug 1860–21. maj 72 (institutbest, Kbhvn 51): **P. H. Blicher,** fl t Tingsted, se Kettinge-B.

27. 29. juli 1872–2. marts 82 (lærer Vajsenhuset 66): **C. C. A. Lange,** fl t Døllefjelde-M, se der.

28. 3. maj 1881–5. juni 88: **J. K. Schmidth,** fl t Havrebjerg-G, se Rudkøbing.

29. 23. aug 1888–14. maj 95 (dsk sømandspræst Newcastle 14. jan 82): **S. Jensen,** fl t Maribo-H, se der.

30. 27. juli 1895–29. maj 1902 (hjpr Korsør-T 20. nov 90): **M. Larsen,** fl t Egense, se Lunde, Fyn.

31. 22. juli 1902–17. nov 08 (sp Nørhaa 1. jan 96): **A. Kjærgaard,** fl t Ølstykke, se der.

32. 6. febr 1909–23. maj 13 (hjpr Vor Frue–Sct Jørgensbjerg 2. juni 03): **F. J. Smith,** fl t Ferslev-V, se Øsby.

33. 14. nov 1913–9. febr 27 (hjpr Køge-Ø 9. aug 07): **Johannes Kallenbach Pedersen,** * 14. maj 79 Solbjerg. Faderen: Stiftsprovst, Ribe, † 26, se der. Stud Aalborg 96, c 05^{1} (l), vik slotsorganist Fredensborg og lærer Fredensborg 05, realskolelærer Hylleholt 06, afsk 9. febr 27, † 27. febr 28. ~ 8. dec 07 Thora Werner, * 10. maj 80 Kbhvn. Forældre: Skorstensfejermester Emil Heinrich W og Marie Johane Vilh. Christensen. – Broder: Rise, Sdj.

Pastor K. P er den præst, der paa Femø omtales og huskes fremfor nogen. Man kender hans svagheder, men tilgiver ham alt. Andre præsters navne er glemt som sne, der faldt i fjor, K. P's huskes! »Han var den mest begavede prædikant, vi har haft – ja! han var en hel skuespiller!« oplyser en lokal hjemmelsmand og tidligere næstformand for menighedsraadet. Afd stiftsprovst Olivarius betegnede ham som »en fremragende begavelse«. Man roser ham, fordi han tog sig selv med, naar han talte om syndere, og fordi han græd over sig selv paa prædikestolen, følelsesmenneske, som han var.

K. P som menneske: Han var skattet som selskabsmand paa grund af sin musikalitet og evne som selskabstaler. Han var svag overfor vin og ødelagde derved sit eget og sin hustrus liv. Han kom paa afvænningshjem, men fik hurtigt tilbagefald. Pastor Kallenbach-Petersen og hans hustru er begravet paa Femø kirkegaard. Gravstenen bærer indskriften: Cor Cordium. (P. K).

34. 30. maj 1927–6. okt 41: **N. O. M. Jensen,** fl t Faarup-S, se der.

35. 2. febr 1942–19. maj 47: **A. Kjeldgaard Knudsen,** fl t rkp Ribe dk – sp Seem, se der.

36. 9. okt 1947 (hjpr Nr Tranders 16. juli 42): **Poul Kiilerich,** * 10. okt 11 Alslev. Faderen: Sp Skærbæk, se der. Stud Ribe 29, c 39^{2} (h_2), assistent Møltrup optagelseshjem. ~ 27. okt 44 Signe Helene Nielsine Poulsen, * 23. april 18 Sindal. Forældre: Gdjr Hans Christian P og Christine Christensen.

Litt: N. Stenfeldt: Træk af livet paa Femø i svundne tider, 1931, Achton Friis: De danske øer, II, 1927, s 349 f, Khst saml 2 r II, 227 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 112, Medd fra præsterne Smith og Kjeldgaard Knudsen, Loll-F folketid 10. sept 1955.

ASKØ

Askø er et ganske lille pastorat, 366 ha, bestaar af øerne Askø og Lilleø, der siden 1920 har været forbundet med en dæmning. Lavtliggende, fladt, frugtbart, skovløst, men mange pilehegn, flettede hegn og frugtplantager. Kirkevigen, midt paa øen, er inddæmmet. Byen: A by, med fh fra 1895.

1512 har Askø egen kapellan, 1525 er Askø under Dronningen. 1550, faar Askø frihandel af danske kancelliregistranter 1535—50. 440. Askø nævnes første gang da Valdemar Sejr lod forfatte en fortegnelse over kronens ejendomme: Konungslev: da staar der: »Askø, der har kongen et hus« vel en jagthytte, og i den skov, der da har dækket næsten hele øen, har han drevet jagt, senere overlades jagten til en mægtig adelsmand Sten Brahe (broder til astronomen Tyge Brahe) som i disse aar var kong Frederik II's lensmand over Ravnsborg len. Bomændene maatte ikke selv jage paa deres marker, der var kongens jord, de havde ogsaa kun trebenede hunde o: hver bondehund skulle have hovedscenen skaaret over i det ene forben, for at de ikke skulle kunne løbe harerne op.

Præsten **Peder Nielsen** (1576—1602) klager over det lidet, som hans sognefolk vil give ham.

Den nye provst Hans Brun skrev om degnens undervisning paa en visitats 1594 her paa øen: »Børnene her paa landet er flittigt undervist i deres Cathecismi partibus (o: i katekismens artikler).

Mens **C. Dreyer** var sp her (1741—31), fik degnen Niels Andersen 1721 sig et federe embede og drog uden sorg fra Askø. Han forfattede et ironisk digt, som giver hans bitre indtryk af Askø:

Far Askø far vel!
Jeg kedes nu længer at være din træl.
Nu vil du dog slippe din fange en gang,
som her var omringet af havsens vand,
i ti aar saa haver jeg tjent dig med skel
det mindes du vel?

Far, kor, o far vel!
i dig jeg saa ofte har kvæget min sjæl
naar jeg haver bedet og sjunget: Vi tro!
i kirken da stod næppe mere end to;
i bønnen jeg »Kyrie« raabte paa stand!
der kom ej en mand.

Far, præst, o far vel!
Det var dig bestandig i kødet en pæl
at kaldets indtægter ej bedre forslaar,
hvad uld kan der klippes af klippede faar,
apostlenes antal de bymænd just har,
naar Judas med var.

Far, gaardmænd far vel!
Og havde I noget, beholdt I det selv.
Jeg derfor nu gerne kan flytte mig bort,
min indkomst var lille, kom dog ej til kort,
som Job kom jeg fattig, som Job gaar jeg hen,
Gud være min ven!

Om Askøs mærkeligste præst **Niels O. Guldberg** (1740—50) er optegnet 32 sider i embedsbogen, der staar bl a: vist var han en mærkelig fremtoning, men han var ingen lastefuld mand, han blev ikke kastet paa porten, sagnet har digtet hans navn om til hr Thøger, men det hed han ikke. Han var et velbegavet menneske, tog en fin eksamen, hans bre-

ve vidner om godt bevarede kundskaber, og der var gode evner i slægten (hans søstersøn Ove Høegh Guldberg, var den senere almægtige statsminister) men han havde intet hold paa sig selv, havde en vis evne til at støde an og støde fra sig, som bragte ham paa kant med alle autoriteter, og som indbragte ham en lang række ydmygelser, men der forlyder intet om at han har forarget nogen »ved lærdom eller levned«, men hans klager var saa voldsomme, at de gør oprør mod alt og alle. —

Han fortæller om sig selv (paa latin): Jeg Niels Guldberg (nicolaus aurimontanus) er født den 15. nov 1701 af hæderlige forældre. Min fader var den nidkære Ove Guldberg, dengang sognepræst for Barria og Vrigsted sogne, senere for Tamdrup, Hvirring og Hornborg, jeg blev undervist til mit 19. aar af min fader baade i teologiske og i verdslige videnskaber. I 1721 blev jeg student. 12. marts 1726 underkastede mig den teologiske eksamen under de lærde mænd Hans Stenbuch og Søren Lintrup og fik den med bedste karakter, derpaa var jeg i 8 aar lærer hos den hæderlige og højlærde hr Johannes Mossin, sognepræst for Trinitatis menighed, hos hvem jeg ogsaa var medhjælper, da jeg blev udpeget til at være kapellan ved kirken i Næstved og hellige mig gerningen i denne virksomme by. Bevæget af præstens bønner og valgt af hans eminence, højærværdige biskop Christen Worm paatog jeg mig at være Guds uværdige tjener, der, altid from og ydmygt bedende Niels Guldberg. Kbhvn. 28. dec 1737.

Ved at læse dette af Niels Guldberg faar man et indtryk af ham, men ulykken var, at han her kom i pengeforlegenhed og laante 600 rdl (af en rigmand Seigneur Fr. Hornemann), som han ikke kunne tilbagebetale, han blev stævnet for retten flere gange men nægtede at møde, skældte stævningsmændene ud, og det endte med at han »pardonnert for grove exsesser allernaadigst blev flyttet til Aschøe Præstekald Laaland«. Skrivelsen underskrevet P. Hersleb. Han formanes til »et exemplarisk gudeligt, fredeligt forhold som en ret præstemand at opbygge og forbedre eder selv« (slutn). Kongens brev til biskoppen følger, og slutter »udi alle Maader skal han saaledes skikke sig og forholde sig, som det en christelig og tro Sjælesørger anstaar efter den Ed, han os derpaa allerunderdanigst gjort og aflagt haver. Givet i Frederichsberg 8 Januari 1740«.

Guldberg kom meget imod sin lyst til Askø, hvor han opførte sig yderst besynderligt og blev den sagnfigur som P. Rhode i sin bog om Laaland fremstiller som hr Thøger. Straks blev han rystet over de smaa indtægter (aarlig 130 rdl), og dertil skulle han købe præstegaarden og besætning osv — og der stod strid derom, saa længe han var paa Askø.

Han skriver til kirkekollegiet i København et brev paa 16 sider, hvor han rigtig giver dem paa puklen. Det begynder saadan: »Høyædle og Velbaarne, Høyædle og ærværdige Mænd, ald Ræt og Naade!

Go dav i æ Stou! Tak for sidst, I stolte Mænd, jeg har eengang før erholdt Frugten af Deres Collegio, begge under Navn af Sinai og Paradisets Frugter om de dog af Paven selv kan meritere den franske Konges aller christeligste Titul, det staar derhen, Gud være Eder naadig. Amen! Jeg er en ringe Mand og bor paa en liden Øe i min Udlændighed for daglig at erfare med Langmodighed, om der og af denne første Befaling kunne være en Drue at æde. — Synnes jeg langt fra eder saa skal dog Gud tordne over eder, at I skal høre det til Kiøbenhavn, og Gud skal gøre eder saa angst, at I skulle krybe i et Muusehull, om det var mueligt. — Er Guds Stol foragtet for eder, saa tager jeg den for mig. Værer saa gode at staae op og lader mig sidde. Jeg har en Deel af Guds Husholdning, og jeg vil raade for mit Hus, saa sandt Gud skal hjælpe mig og hans hellige Ord. Gud taler ofte i Israel om Horeri, naar de forlod Guds hellige Lov, at de blinde i Synet løb om i Dan og kendte ikke Herren. Stolte Herrer, mig forlov at spørge engang: Holder I Horehus her? Eller holder I Dom for Herren. Er I befæstet udi al Uretfærdighed, eller er I endnu udi Dommersædet Pattebørn, at I alene forlyster eder med eders Moders Patte, og ikke kan taale endnu Faderens haarde Mad, saa I ved vel at Børn paa Hundrede Aar skal dø, jeg har al Ærbødighed for min Moder, den Lutherske Kirke — men er der Strid da sætter vi Moder tilside og hendes Styre og lader Fader dømme, som han bør? — Jeg skal sende eder en gloende Dommerkugle af Sinai, saa Ild og Stene skal flyve eder om Ørerne paa eder I stolte Jurister, I skal faa Jura! Hvo som taber, skal betale Omkostningerne, De stolte Herrer byder mig at købe Præstegaarden her paa Askø, men efter hvad Lov og Retfærdighed, maa jeg sporge? Hr Weber (hans Forgænger) har forlangt Penge, men jeg vil ikke være hans Slave hele mit Liv.

»Jeg ved I har stor magt, saa vis eder da som fader til alle uden personsanseelse, ikke som voldsmænd, plagefogeder eller Satans redskaber, osv.

Er det ret at biskoppen i København skal have fribolig og aldrig koste en skilling derpaa, saa er det og ret at alle gejstlige smaa og store, skal have. Om nogen har bedraget mig en snes daler fra, saa kan jeg med god samvittighed døje uret, men vil en sige at: Det er ret, at han skal bedrage, saa siger jeg: Nej det forbyde Gud! - -

Forbandet være den, der flytter sin næstes markskel, og alt folket sige: Amen! Forbandet være den, som bøjer retten for den fremmede, faderløse, enker, og alt folket skal sige: Amen! Forbandet være den som ikke holder alle ordene i denne lov at gøre derefter, og alt folket sige: Amen!

Givet paa vores residens Sinai efter verdens skabelse anno 2453 paa pinsedag eller den 6. dag i den tredie maaned Sivan paa vor rejse til Canaan, og til videre oplysning for de enfoldige og vanvittige (uvidende) demonstreret af vores tjenere. Askø, 18.— 22. febr 1745. N. Guldberg. (Stærkt forkortet).

Det lyder utroligt, at den, der har sendt sine øverste overordnede en saadan skrivelse, kunne blive i embedet i 5 aar derefter. Han fik intet svar — man mente han var gal — men lod ham alligevel sidde som sjælesørger for en menighed. Senere irettesættes han for egenmægtig at have ladet degnen virke i kirken efter et selvlavet indvielsesritual i kjole og messeskjorte ved handspaalæggelse, hvorefter han paaberaaber sig skriften, at apostlene ogsaa indviede diakoner. Guldberg havde troet ved sine gode evner og kundskaber at kunne arbejde sig frem og højt op, og nu sad han som ene boglig dannet mand paa denne lille forvisningsø og det endda i de mest tryk. kende forhold, derved oparbejdedes der en desperation og en bitterhed, som maatte give sig udslag. Senere var der strid om, at han ikke ville betale fæste af præstegaardsjorden. Jorden blev taget fra ham og uddelt til bønderne, men saa nægtede han bønderne nadveren, og de klagede til bispen, som stævnede ham for en provsteret, han tabte ved provsteretten og frasagde sig sit embede, og bad kancelliet om at alle vedkommende maatte blive stævnet for højesteret, men det blev ikke til noget. Guldberg rejste til sin broder der var præst i Ringsted og boede hos ham til sin dødsdag 1765. Der staar i kirkebogen: Løverdag den 26. octobris begravet velærværdige og højlærde Niels Guldberg paa St Bendts kirkegaard kl. 11.

Han blev altsaa ikke afskediget paa grund af laster. — Biskop Ramus skrev til kollegiet 22. juli 1750: Hr Guldberg faldt paa den resolution den 4. søndag efter trinitatis offentlig at frasige sig embedet og skal nu have forladt øen; man maa da nu anse embedet for vakant.

Der er saa mange, der klager over stor fattigdom paa Askø, baade hos bønder, husmænd, præster og degne. Dog staar der: fra 1811 til 25 var der intet fattiglem paa Askø, kun degnen har faaet nogen hjælp af fattigkassen. -- I vore dage er der jævn velstand tjent ved frugtavl og sukkerroer m v. Hver gaardejer har næsten overalt sin egen frugtplantage paa flere hundrede frugttræer.

Det kirkelige liv har været mere bevæget paa Askø end paa de andre mindre øer i stiftet. Befolkningen og forholdene er præget af, at man befinder sig paa en lille ø. Og der har været hyppigt præsteskifte. Indtil omkr 1880 var øen præget af gammeldags kristendom uden partifarve eller skel. Indre Mission kendtes faktisk ikke, bortset fra en ung pige, *Marie Nielsen,* der tog over og hørte *Asschenfeldt-Hansen* i Halsted. Pastor *H. N. Hansen,* der var en livlig natur, blev omvendt paa Askø. Det fortælles, at han, da han sad i den lille kahyt paa Askø-baaden og hørte bølgerne slaa mod skibssiden, blev grebet af den tanke: »Kun en planke skiller dig fra døden, og du er ikke frelst«. Herefter lød en klar IM's forkyndelse i kirken, Marie Nielsen var lykkelig, hendes søster og dennes mand, *Niels Reinhold Nielsen* var blandt de første, som omvendte sig. Pastor H. N. Hansen indbød til møde i præstegaarden. Der kom 3. Man var ikke vant til møder. Se-

nere begyndte fiskere fra Harboøre at fiske i Smaalandshavet. De var afgjorte missionsfolk, præget af *Carl Moe,* og de gik i kirke hos *Asschenfeldt-Hansen,* som nu var i Slemminge. De fiskede ikke om søndagen, hvad der vakte opsigt, men de var ogsaa glade for H. N. Hansen. Askøboerne saa med undren disse fiskere, som gik syngende til møde og spurgte, hvem de mødte: »Er du med paa himmelvejen?« Der blev nogle faa troende mennesker paa øen. Der kom andre tider, pastor H. N. Hansen flyttede, og Harboørefolkene søgte sig andre fiskepladser. Men et arbejde var sat i gang. Indremissionærer fandt over til Askø, *Hans Kristensen,* Maribo, var den første. Forsamlingshuset, som ellers blev brugt til bal og fest, blev nu brugt til missionsmøder, og de var til velsignelse. Pastor *Aage Juel* var en nidkær IM's præst. Han besøgte folk i deres hjem og spurgte dem frimodigt og direkte, om de var bange for at blive hellige.

Den præst, som vakte mest røre paa Askø, var dog *J. Fjord-Christensen.* Han blev her i 20 aar, længere end nogen anden i disse 100 aar. Han var skrøbelig af helbred, og ydmyg af sind, men ikke omvendt, da han kom hertil. En søndag sagde han i kirken, at han var blevet et Guds barn, og fra den søndag voksede han i legemlig og aandelig kraft. Han forberedte sig grundigt til søndagene, hentede ofte indremissionærer herover, holdt møder og missionsuger. Missionærerne skulle blive her flere dage og gaa paa husbesøg sm m præsten. Nogen egentlig vækkelse var der ikke, men IM's kredsen voksede, og det var en meget afgjort, alvorlig kristendom, der prægede kredsen. Skellene blev særdeles skarpe paa den lille ø. – Paa en rejse til Bornholm mødte pastor Fjord-Christensen *pinsemissionen* og blev grebet af den. Et par pinseprædikanter kom til Askø og prædikede i kirken en uge hver aften. Nu blev der splittelse i det lille samfund, enhedsaanden var borte, og ved samtalemøderne og i hjemmene kom det ofte til skarpe meningsudvekslinger. Saa skete det, at præstens datter og en lille pige blev slemt forbrændt af et eksploderende spritapparat. Præsten hentede ikke læge til sin datter, men sagde, at han i denne bestemte sag havde faaet lov af Gud til at stole paa ham alene og paa bønnens magt. Der blev ikke hentet læge, og børnene blev saa taget fra forældrene og ført til Maribo sygehus. Sagen vakte voldsom opsigt i pressen og blev slaaet op som en sensation. Efter et længere sygehusophold blev børnene udskrevet som raske. Præsten fik en stor regning, som han nægtede at betale, hvilket medførte udpantning i hans ejendele. En af præstens venner betalte saa regningen. Pastor Fjord-Christensen var fast overbevist om, at det var vantro at hente læge. Nogen tid efter talte han i Maribo missionshus og sagde bl a: »Ligesom jeg absolut vil raade dig, min ven, til at gaa til læge for at faa at vide, hvad du fejler, naar du er syg, vil jeg endnu mere indtrængende raade dig til at gaa til Jesus for at faa sandheden at vide...« Denne sag skabte et modsætningsforhold mellem præst og menighed. Kirkebesøget, som havde været stort, gik noget tilbage, og vennerne var skeptiske. 55 aar gl søgte Fjord-Christensen afsked uden pension, og den præstegerning, som var begyndt saa lovende, fik en afslutning, hvorover der laa en skygge. Præsten havde været en skattet vækkelsesprædikant ikke blot paa Askø, men i hele stiftet. Senere blev han gendøbt og virkede i pinsemissionen i Kbhvn. Paa Askø fulgte ingen ham i disse vildfarelser, men paa Fejø førtes enkelte til gendaab. Det var ikke let for pastor *Norlev* at komme til Askø. Han var den første »lægmandspræst«, havde som bymissionær og i Kr socialt fbd gjort et godt arbejde. Hans ro og erfaring og menneskelighed kom ham til hjælp, selvom han vakte røre ved sin bog om dogmefri kristendom. Han søgte imidlertid hurtigt herfra og afløstes af den unge, sympatiske pastor *Ellehauge,* der var fra stiftet, men han maatte desværre tage afsked paa grund af sindssyge.

Der er stadig en del liv. De skarpe skel er udglattet noget, Indre Mission har været ledet af gdjr *Richard Madsen,* og der er god kkg. Som helhed maa siges, at Askø ikke er et let sted at være præst. Det kan knibe med enigheden. Men arbejdsmæssigt er det et let sted at være præst.

Ungdomsarbejdet har de sidste aar ikke været uden opmuntring. En aften efter et ungdomsmøde i præstegaarden, kom 5 unge tilbage kl ca 23 og spurgte, om ikke præsten ville bede med dem, det skete, og en af dem kom igennem til levende tro, en ung mand Ernst Jensen, der var fra et verdsligt hjem, og overhovedet ikke havde hørt noget derhjemme. Sp foreslog en bedekreds af de 5, hvad de var glade for og det førte til at flere unge blev omvendt og kredsen holdt regelmæssige bedemøder i ca 2 aar; nogle nye kom til og nogle rejste, – og denne lille kreds betød meget for hele sognet; nu samles de unge især om Ydre Mission. En er rejst ud paa missionsmarken (1944 Etiopermissionær, frk Ethel Petersen.

I forsamlingshuset, der atter blev brugt til bal og fest, gik det en vinter saa temmelig vildt til i danseskolen; ejerinden, Anna Skov, lod ogsaa salen udleje til misionsmøde, som hun selv overværede, og efter en personlig samtale med herregaardsmissionær V. Larsen, Rødbyhavn, blev hun omvendt, og nægtede nu at have bal i salen. Visse blade misforstod det og skrev om, at IM har købt Askøs eneste forsamlingshus; dette var ikke tilfældet, men fremdeles bruges salen kun til missionsmøder, ungdomsmøder, og offentlig skattekontor og sogneraadsmøder, og valglokale. Folketallet paa øen er dalende.

1922 oplyste pastor Fjord Christensen: »Kkg 16 pct, et lille IMsmf, ingen sekterere, ingen kro, intet drikkeri. Menighedsraadets fmd er spiritist, de andre kalder sig vistnok grundtvigianere, men er ganske vantro«. Mghsraadet ønskede tilføjet, at langt det største antal af beboerne ønsker en grundtvigsk præst (der meldte sig kun 5 ansøgere, og menighedsraadet indstillede enstemmigt, fh bymissionær, sekretær C. M. Norlev).

1927: God kkg, 15 pct, ret skarpe skel, en mindre IMkreds, der arbejder ret stærkt, en større kirkelig kreds, uden partipræg. Enkelte adventister og frimisionsfolk. 1935: Kkg 12 pct, skarpe skel, IMsmf. 1943: Kkg 20 pct, præget af afsides beliggenhed, IMsmf. 1954:

Kkg 10 pct, lille IMsmf, trofaste kkg, ungdomsm, sdsk.

Askø kirke ligger ved bredden af den udtørrede kirkevig, ganske lavt, omgivet af bukketornbevoksede stendiger. Den lille kirke er gotisk, opf af munkesten, nu hvidkalkede. bestaar af skib, lille kor med lav korbue, lidt yngre taarn med kamgavle, vaabenhus mod nord (nyt). Skibet har bjælkeloft, koret er hvælvet. Altertavlen, nyrestaureret, er en sengotisk, udskaaren skabstavle, der i midtfeltet domineres af en stor bispefigur (Nicolaus), ved siderne smaa apostelfigurer. Gotisk alterkalk fra c 1400. Chr. III bibel. Lille korbuekrucifix fra c 1410. Højrenæssancepræ dikestol fra c 1610, smukt restaureret 1956 (malerier af de 4 evangelister). Trædøbefont fra 1856 med 8-kantet fod. Kirkeskib fra 1867. 80 sd. To klokker. El-lys 1956.

Danm kirker, Loll-F, s 896—904, Khst saml 4 r III, s 568 f, 5 r V, s 297, art om altertavlen i Berl Tid pinsedag 1935.

Folketal: 1850: 238, 1901: 237, 1921: 187, 1950: 193.
Altergæster: 1921: 87, 1934: 90, 1942: 200, 1953: 150.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 4 u p, 1930: 3 IM, 3 u p, (valg), 1938: do, 1953: 2 IM, 4 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 36 (2), rad 27 (2), borg fællesl 30 (1), 1954: Soc 37 (2), rad 32 (1), venstre 36 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 13 hvede, 4 rug, 26 byg, 5 ærter, 13 havre, b) 5 lam, 25 gæs, 8 rdl, æg m m, c) 70 rdl, 8 byg, d) 70 rdl, e) 40 td ld. — 1870: Regul 1164. kr, netto 2294 kr. — 1913 f: 3. kl. Pgd opf 1847, moderniseret 1954.

Af den ældre præstehistorie. **Carsten Drejer** (sp 1714—31): Den store, stærke præst tog stundom den lille degn paa nakken, for at han kunne udpege de reneste steder (naar de gik hjem fra gilde) for den nærsynede præst. Senere blev de uvenner. Om Niels **O. Guldberg** (1740—50), se ovenfor. Da eftermanden blev indsat var der 3 præster paa een gang paa præ dikestolen. **Rasmus S. Wærn** (1784—90) havde været Kinapræst, var en saa afgjort fruentimmerhader, at intet kvindfolk maatte komme i pgd, en gl matros var hos ham. **Jørgen Mortensen** (1790—1800). Denne magre og spinkle mand blev her saa fed, at han til sidst maatte bære maven i et bælte. (W I, 106).

26. 6. juni 1843–25. april 51 (hjpr Vissenbjerg 15. april 35): **P. U. F. Schjøtt,** fl t Skallerup-V, se der.

27. 16. juni 1851–3. jan 52 (ord kat Grenaa-G 22. april 43): **Sigvard Theodor Decimus Flindt,** * 30. maj 05 Torslunde. Forældre: Sp i Torslunde-I Sigvard F, † 1819, (havde været sp Askø 1776–82) af Kippinge-B og Anna Petronelle Friis. Stud Roskilde 26, c nov 36 (h), hjpr Nr Sundby-H 17. okt 37, † 3. jan 52. ~ 41 Petræa Marie Winding, * 15. aug 15 Aalborg, † 9. jan 75. Forældre: Skrædder Holger W. og Ytterine Maria Aaboe.

Prædikede kun ved indsættelsen. Svag. Døde kort efter. Han udgav 47 en dansk grammatik, ny udg 50 og 53.

E S I, 488.

28. 20. marts 1852–9. juni 58 (hjpr Allerup-D 9. dec 40): **H. F. Brummer,** fl t Brovst, se Oddense-O.

29. 27. aug 1858–16. dec 65: **C. Delholm,** fl t Rødding-L-P, se der.

30. 17. febr 1866–24. april 74 (hjpr Skørping-F 16. nov 61): **N. Sehestedt,** fl t Uggerslev-NH, se der.

31. 27. juni 1874–27. jan 82 (hjpr Galten-V 28. april 65): **P. V. Møller Holst,** fl t Kyndby-K, se Kippinge-B.

32. 30. marts 1882–6. juni 86 (sp Horne-A 3. maj 78): **L. M. F. S. Hofgaard,** fl t Taars, Loll, se der.

33. 28. april 1887–4. juni 91: **H. N. Hansen,** fl t Understed-K, se Krummerup-F.

34. 19. aug 1891–12. juli 97 (hjpr Aaby-Biersted 1. april 90): **V. Møller,** fl t Sennels, se Allerup-D.

35. 4. sept 1897–9. jan 1902 (hjpr Kollerup-H 6. aug 96): **Aage Juel,** fl t rkp Rønne-K, se rkp Sct Lukas k, Frberg.

36. 14. marts 1902–13. april 22: **Jesper Fjord-Christensen,** * 26. nov 68 Heager, Hee. Forældre: Gdjr, folketingsmand, branddirektør i Grenaa Jens Jørgen Christensen og Jørgine Marie Fjord. Stud Mariboes sk 88, c 96^2 (l), huslærer Marie Magdalene pgd, uord medhj Grenaa, afsk 13. april 22, † 17. okt 56. ~ 10. juni 02 Elisabeth Mathilde Bollerup, * 1. dec 74 Bollerupgd, Rindum. Forældre: Gdjr Carl Iversen B og Anna Harpøth. – Broder: Fodby. Fætter: Fjord, Søllested-V. Hustrus broder: Brændekilde-B.

Udg 27: Bibelen og de unge, 35: Guds navne.

Om pastor Fjord-C, se ovf.

37. 14. aug 1922–23. nov 25: **C. M. Norlev,** fl t rkp Gethsemane k, Kbhvn, se Vangede.

Ledigt.

38. 23. april 1928–7. nov 30: **Julius Frederik Ellehauge,** * 11. aug 02 Bøtø, Veggerløse. Forældre: Gdjr Lauritz Olaf E og Marie Kristine Høier. Stud Nyk 20, c 27^2 (h_1), afsk 7. nov 30 som sindssyg, † 6. juli 33.

39. 9. okt 1931–16. april 36 (hjpr Vallekilde-H 24. febr 30): **K. J. Marcussen,** fl t Vaabensted-E, se der.

40. 28. juli 1936–29. nov 43 (hjpr Rødby-R 16. marts 35): **J. B. Boysen,** fl t Ø Ulslev-G, se der.

41. 13. marts 1944 (hjpr Haderslev dsk mgh 8. aug 40): **Kristen Marinus Nielsen Møller,** * 17. april 00 Silkeborg. Forældre: Karetmager Jens Nielsen M og Marie Kirstine Kristensen. Tekstilarbejder i Silkeborg 14–26. Stud Rønde 29, c 36^2 (h_2),uord medhj Silkeborg 37, medhj Møltrup optagelseshjem 38.~ 20. april 41 Esther Sofie Asmussen, * 19. jan 10 Fløng. Forældre: Indremissionær Niels Erik A og Ane Marie Jensen.

Tillidsmd Kofoeds skole, kredsfmd DMS 45, Medarb Arb bibelkredse t 44.

Litt: Niels Stenfeldt: Om Askø i svundne tider, 1931, sm m kort, billeder, bomærker osv, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 112 f, Khst saml se ovf, Loll-F stifts 150 aar, s 226, 241, Achton Friis II, 1927, s 332 f, Loll-F folketid 10. sept 1955, F. A. Colding: Slægten Colding fra Askø degnebolig, Pers hist tidsskr 1944, s 19—47, Loll Tid 31. dec 1956.

Lollands Nørre herreds provsti

Lollands Nørre herred, 238 kvadratkm, omfatter det nordvestlige Lolland. Fladt og frugtbart, ikke megen skov. Herregaardenes parker virker oplivende i det ensformige landskab. Mod øst nogle bakker.

Kirkelig statistik

	Folketal 1950	Kkg % 1953	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsvalg 1953 IM	Soc	rad	u p	valg
Nakskov	16509	3—4	2385	16	2413	16	2425	16	1		4	9		2	valg
Branderslev	739	1,5	113	15	70	9	58	8			1	3		2	
Sandby	1329	3	200	14	147	10	152	11		1		3		4	
Købelev	1138	3	400	30			582	51	1		2	3		2	
Vindeby	648	3—4	240	34	180	26	119	18		1		2		4	
Utterslev	1154	6	210	18	205	17	232	20	1	1		3		4	valg
Horslunde	2169	5	380	12	710	33	808	37	1						
Nordlunde	221	10	20	10	42	19	81	37			2			17	
Herredskirke	449	8—9	600	77	400		214	48	1						
Løjtofte	297	8—9				51	208	70			4	4		4	valg
Halsted	1398	4	130	11	375	25	271	19							
Aunede	661	6	113	15	230	33	324	50	1		4	4	1	4	
Ialt	26277	Gnsn 5,1	Gnsn	23	Gnsn	23	Gnsn	30	6	3	17	31	1	43	

Provster

Sønder og Nørre herred var eet provsti til 27. nov 1920. Fejø, Femø og Askø hørte til Nørre herred til 2. juli 1851.

Provster for Nørre-Sønder provsti:

28. april 1845–1. jan 65: **N. C. Nannestad,** Vestenskov-Kappel.

1. jan 1865–31. dec 85: Stiftsprovst **C. L. Tobiesen,** Dannemarre-T.

22. jan 1886–17. febr 1904: **P. M. Lund,** Halsted-A.

17. febr 1904–21. juni 06: **Th. J. A. Elmquist,** Nakskov-B.

29. okt 1906–24. juni 09: **H. G. H. Jungersen,** Halsted-A.

24. juni 1906–27. nov 20: **J. P. W. M. Warburg,** Landet-R fl t Arninge.

Provster for Nørre provsti:

27. nov 1920–19. sept 30: **J. A. P. Thorlacius,** Købelev.

8. aug 1932: **C. P. Agger,** Halsted-A.

NAKSKOV—BRANDERSLEV

Nakskov købstad ligger ved det inderste af N fjord paa lav, flad grund nord for den lange havn. Syd for havnen 3 tidligere nu landfaste øer, som ved en dæmning og en kort bro er forbundet med byen. Inden for dæmningen den omtrent tørlagte indrefjord. I det tidligere landsogn landsbyen Abildtorpe, forstaden Krukholm med Møllemarken og Stormarken og Madeskov. Flere større gaarde (nu udstykkede).

Nakskov, Lollands største by, faar i det væsentlige sit særpræg fra de virksomheder, der udgaar fra lollandsk landbrug: De store dampmøller, Ota, hvor Lollands korn males, og Sukkerfabrikken, den største i landet, og hvis mægtige skorsten gør kirkespiret rangen stridig i egnens profil, Mælkekondenseringsfabrik, Exportslagteri, – og saa er der havnen og skibsværftet (1500 beskæftigede). Kilometerlange roebaner fører hertil, og naar roekampagnen er inde, er der travlt. Et fortrinligt opland og den gode beliggenhed ved Langelandsbæltet har bragt Nakskov frem. Landbrugseksporten, gode forbindelser med bane, busser eller færger til alle sider. Mange smukke, gamle bygninger (Theisens gaard, smukke pakhuse).

Lidt historie. Nakskov er en gammel by, oprindelig et fiskerleje. Den omtales allerede i Valdemar IIs jordebog (Nacascogh) – paa lollandsk kaldes byen Naskov. – Her var et gunstigt udskibningssted og et rigt opland. I sit segl fører byen et træ og en fugleklo. 1266 gav *Erik Klipping* byen de første kendte privilegier, senere ofte fornyet. Allerede i middelalderen var N en betydelig by. Der var

et Helligaandshus (v Klostergade) fra c 1400, det brændte 1420, men genopbyggedes og omdannedes 1470 til kloster, der styredes under Faaborg kloster og fik en del jordegods. Efter ref var det syge- og fattighus; bygningerne blev nedbrudt i 17. aarh efter til sidst at have været benyttet som tøjhus. Kirken forsvandt 1689. Nakskov landsogn, der hed Krogsbølle sogn (kirken laa nord for Svingelen, blev nedbrudt 1539), var opr hovedsogn.

Kong *Hans* opførte et fæstningsanlæg paa Slotø, Engelborg (svære murrester er bevaret), men det forhindrede ikke, at lybækkerne 1510 plyndrede og afbrændte byen. *Chr III* byggede et nyt voldbælte om byen, udvidet med bastioner af *Chr IV* og *Fr III*. Det var urolighederne under Grevens fejde, der foranledigede disse anlæg. Chr III havde ogsaa planer om at bygge et slot ved N. Byen voksede og blev rig. Arent Berntsen skriver i »Danmarckis og Norgis fructbar herlighed« om den rige handel og det formuende borgerskab i N. Men rigdomstiden fik en brat ende, da fæstningen uden sværdslag overgav sig til svenskerne febr 1658 som følge af fejghed. Men denne skamplet rensede byen sig for 1659, da den i 11 uger under *Joachim Kørbers* kommando heltemodigt trodsede en belejring af 12 svenske regimenter 1. maj til 15. juli, og først i yderste nød paa hæderlige vilkaar overgav sig til overmagten. Hærget af ild og kugler, udpint af brandskatter gik N ud af krigen. 1667 fik N stabelret, og ved skattelempelser kom byen atter paa fode, skønt den faktisk var ødelagt, og mange havde forladt byen. Paa *Chr Vs* tid nedlagdes fæstningen, og 1705 overlodes voldene borgerne til dyrkning. De sidste spor af dem er nu næsten borte. Det 18. aarh var en fortsat nedgangstid. 1769 var der kun 1284 menn. Men 19. aarh bragte en vældig opgang. Jernbanen blev anlagt paa det gamle voldterræn 1870–74. Sukkerfabrikken blev aabnet 1882, havnen blev meget forbedret, den driftige handelsaand vaagnede paany, og det store skibsværft blev grundlagt 1826 af kbmd Rs. Clausen.

Etatsraad **H. N. Andersen**, (f 1852 i Nakskov, † 1937), var søn af en arbejdsmand († 65), og han har i sine privat udgivne livserindringer 1930 fortalt om sine aar her. Det var ikke landet, men søen, der optog ham som barn, skibenes komme og afrejse, værfternes arbejde fra køllægning til stabelafløbning, losning af skibe, fremmede søfolks sprog. Hele denne atmosfære af tjære og tov og saltvand var hans. Hans hjem var meget beskedent og nøjsomt med streng økonomi; men det var ikke blot et spise- og sovested. Efter fyraften samledes man med søens folk og hørte om søen og hvad der skete der. Her vaktes udlængslen hos H. N. A. Efter sin konfirmation fik han plads paa Nakskov skibsværft, hvor hans broder havde en ledende stilling, men hans hu stod til søen, og 1871 skaffede hans chef ham hyre paa en nakskovbygget brig »Mars«, der gik paa langfart. Det blev en meget haard skole. Farer og savn staalsatte ham. »Noget af det største et menneske kan gøre, er at gøre sin pligt,« siger han, og det lærte han her. Mange illusioner blev nedbrudt, og han fyldtes med en virkelighedssans, som altid derefter prægede ham. Med en Sønderborg-bark kom han til sine længslers maal, Kina, hvor Hongkong blev hans andet hjem. 1873 kom han til Siam. Han fik et fint tilbud om at blive leder af Bangkoks dok, men han ville sejle og blev styrmand paa et skib, der tilhørte kongen af Siam. A brød med gamle skikke, der spildte tid, og med den gamle teknik, foreslog ny metoder, brug af dampskibe osv. Han slog sig ned i Bangkok, stiftede 1884 firmaet Andersen & Co., og ved hjælp af sine forbindelser med kongehuset og sin tillidvækkende færd skabte han den vældige virksomhed, som 1897 blev til Østasiatisk Kompagni. Dette ligger uden for Nakskovs historie, men N skibsværft blev et led i virksomheden, og det blev af stor betydning for byen. (DBL I, 343 f).

Andre store industrier gjorde N til en industri- og arbejderby. 1898 var der en stor erhvervsudstilling. Der er mange polakker. Landsognet indlemmes 1921, byen fik kommunalt gymnasium (der var latinskole til 1839).

N er nu en moderne by, men der er bevaret en del gamle, smukke huse og gadenavne (Bibrostræde, Tilegade, Kongens tofte, Badstuestræde osv). Der er smukke anlæg, og nordøst for byen ligger den lille kommunale lystskov *Svingelen*, der er et søgt udflugtssted.

Nakskov har været det naturlige *politiske* centrum i Vestlolland. Paa torvet kaaredes kredsens folketingsmænd. 1913 erobrede soc flertallet i byraadet, og den soc red *S. Bresemann* var borgmester til 1928. Han udfoldede stor virksomhed paa det økonomiske omraade og førte en dristig økonomisk politik, saa skatterne steg stærkt. Og statskassen maatte træde til. Fra 1936 har *M. P. Nielsen* været borgmester.

Branderslev sogn, 1555 ha, ved den inddæmmede fjord, frugtbart, lavtliggende (beskyttet ved diger). Byerne B og Helgenæs, hg Christiansdal, Nakskov ladegaard, Helgenæs (her havde svenskerne hovedkvarter 1658), Holmegaard, Vennershaab, Adamsgave, flere store gaarde. Digteren *Chr. Falster* er født i B 1690, forfatteren *Gustav Wied* er født paa Holmegaard 1858.

Det kirkelige liv. Indtil omkr 1875 var N en gammeldags, aristokratisk handelsby med tidens kirketroskab og ærbødighed over for traditionerne. Pastor *Jacob Holst* († 1820) mindedes som en elskelig og nidkær præst. Pastor *Andreas Thonning* (1820–38) var rationalist. Han brugte ofte mærkelige, drastiske lignelser i sine taler, f eks: »Til store penge skal bruges store poser ... og til en stor bag et par store bukser«; fremsagt i en prædiken i Branderslev kirke vistnok i henhold til lignelsen om de betroede talenter. Han skildres som noget letsindig i omgang med spiritus.

Pastor *Bindesbøll* (1838–51, blev senere stiftets biskop), var en meget paaskønnet præst i Nakskov. Det lykkedes ham at vække kirkelig sans i byen, hvor kirkegangen næsten var ophørt, og han gjorde meget for byens skole- og fattigvæsen. Biskoppen skrev, at »i teologisk erudition og overhovedet i menneskelig dannelse staar han saa højt, at kun yderst faa i den gejstlige stand kan sammenlignes med ham.« Han var opstillet ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling og ved de to første landstingsvalg. Han blev ikke valgt, men vælgerne stod bag ham. De kunne ikke glemme, at han 1848 paa byens torv tog dem i forsvar mod prokurator Balthazar Christensen, ligesom en høne forsvarer sine kyllinger (Af et brev fra B 1850 til Jonas Collin). I sin afskedsprædiken sagde han bl a: »Jeg kender ingen, hvem jeg ikke, naar jeg rakte haanden til afsked, kunne sige tak

for den tid, hvori vi har levet sammen og lært hinanden at kende.« (Loll Fs st 150 aar, s 140.)

Provst *Petersen* (1852–80) var meget veltalende og agtet, han var af den gamle, fine skole, men stod ret køligt over for det nye, der brød frem. Da baptisterne begyndte en agitation her, gendrev provst P dem, og de vandt ringe indgang. Biskop Bindesbølls planer om indførelse af menighedsraad 1856 vakte direkte modstand i Nakskov. Navnlig var en værtshusholder aktiv i modstanden – han frygtede »kirkepoliti, spioneri og indblanding i huslige forhold« (Loll-F st 150, s 153). Konsul *Chr. Hage* var den ledende i de konservative og patriotiske bevægelser i by og egn. Der blev dannet folkeforeninger til fremme af oplysning. Fra 70'erne var den gamle idyl forbi. Nakskov blev en udpræget arbejderby, og kirkeligt begyndte IM at tage fat ved siden af præsterne. Hjælpepræsten *Jacob Møller* (ans her 1873), var den første IMs præst paa egnen. Nogen vækkelse var der ikke tale om. Antagelig efter indbydelse af Jacob Møller prædikede *Vilhelm Beck* i maj 1877 i Nakskov k. Han talte om strømmen, der udgaar fra Guds hus (Ez. 47) og »der blæste en underlig luftning hen over de faa fortrykte Guds børn«. Om eftm talte Beck i »Svingelen« sammen med pastor *Anger,* Horslunde, og ved samværet om aftenen hos kbmd *Wiboltt* vakte Beck forargelse ved at udtale, at der »efter hans mening kun var to troende præster paa Lolland.« Hvert aar fra 1877 til 1898 kom *Vilh. Beck* til Nakskov, altid om sommeren, han prædikede i kirken og holdt friluftsmøde i Svingelen. Naar Beck kom, var byen paa benene. Købmandsgaardene fyldtes med vogne, og der var trængsel om talerstolen. Skolebørnene fik fri, for lærerne ville høre Beck. I Wiboltts hjem, hvor Beck holdt til, var der fest.

Provst Petersens efterfølger blev *Carl Frederik Nielsen* (1880–93). Han havde som løjtnant deltaget i krigen 1864 sammen med to af sine brødre, der begge faldt. Han var for sin deltagelse i krigen dekoreret med Dbg-ordenens ridderkors og krigsmedaljen. Hans forkyndelse var grundtvigsk; hans væsen stærkt nationalpræget ud fra den gamle treklang: »Gud, konge og fædreland«. Han var agtet og afholdt baade i by og paa land. Han var ikke nogen vækkelsesprædikant. Man var ikke vant til grundtvigsk forkyndelse her; biskop *Monrad,* der fandt, at Nielsen var en alvorlig kristeligsindet mand, nærede haab om, at hans virksomhed ville trænge igennem (Loll-F st 150 aar, s 164). De, der ville høre vækkende toner, gik hen og hørte baptisterne i Havnegade, Luthersk missionsforenings prædikanter eller kom i Grunnets frimenigheds kreds. Andre hørte indremissionærerne (kolportørerne, som de hed). *Knud Hansen* (Knud den Store) og *Hans Kristensen,* som 1882 kom til Maribo, talte ved møder paa hotel »Skandinavien« eller i Raadhussalen. *Anders Stubkjær, Hans Chr. Beck* og *Chr. Hansen,* Snesere, kom her ogsaa, men især ville man gerne høre missionær *Sigvardus Høyer,* som var en god taler. Naar der kom folk for at forstyrre møderne, kunne han standse sin tale: »Naar Jesus vil have sit ord forkyndt, sender Satan gerne et par haandlangere for at forstyrre. Se nu paa dem dér. De vil i aften gaa Satans ærinde ved vort møde.« Alle vendte sig forarget mod fredsforstyrrerne, og de listede ud. Samme aar som pastor *Carl Nielsen* kom til Nakskov, kom pastor *Asschenfeldt-Hansen* til Halsted. Denne 24-aarige præst fik dobbelt betydning i Nakskov. Han fik de troende, som hidtil havde søgt sekterne, til at blive sakramentfaste og kirkelige, han fik dem gjort opmærksom paa deres egen præst, som de ikke havde rigtig tillid til, og naar de med salmebog i haand drog ud til Aunede kirke, hvor de helst ville have deres forkyndelse, holdt Asschenfeldt-Hansen paa, at de skulle holde sig til deres egen præst; efterhaanden fik de tillid til pastor Carl Nielsen, i sandhed en kollegial vennetjeneste af A.-H. Der blev efterhaanden trængsel i Nakskov kirke, naar Carl Nielsen prædikede, og selv om han ikke var »samfundspræst«, følte de sig styrkede ved hans prædiken. Pastor Carl Nielsen kom ogsaa til møderne i hjemmene. Endelig fik A.-H betydning for Nakskov ved, at en troende familie, som var blevet omvendt ved A.-Hs forkyndelse, flyttede fra Sæbyholm i Halsted til Nakskov, armbd *Niels Hansens,* og deres lille hjem i Reimergade 12 blev et samlingssted for de troende i byen. Konen, *Hanne,* var forøvrigt den første, der i Halsted blev omvendt ved A.-Hs forkyndelse. – Fiskere fra Harboøre kom i 80erne og 90erne ofte hertil (se Askø) paa aalefiskeri, og naar de gik i land paa havnekajen og spurgte: Hvor bor de hellige i Nakskov? fik de svaret: »Reimergade 12!« Naar fiskerne kom, tonede sangen, og ordet lød til gensidig opbyggelse. Smukt fortælles der om, hvordan Niels Hansens fik reddet en dranker, Jeroms, og hans omvendelse holdt. – Pastor Carl Nielsen fik forøvrigt en ejendommelig præstetjenese ved at være sjælesørger for morderen Anders Sjællænder, saa morderen blev grebet af Guds ord. Præsten fulgte ham til skafottet paa Sølvbjerget 22. nov 1882. Kaldskapellaniet oprettedes 1882. Pastor *S. H. Holck,* hvis broder blev sp her) var meget afholdt. Han havde stor kkg ogsaa i B. 1890–1903 var den betydelige *F. F. Munck* kapellan her (rkp fra 1894).

Vilhelm Becks møder, *Asschenfeldt-Hansens* indflydelse og indremissionærernes arbejde fik flokken af troende mennesker til at vokse, Harboørefiskerne var ogsaa med til at sætte præg. Møderne holdtes nu paa hotel »Dania« og senere i en sal i Tilegade, men helst samledes man i 3 smaa stuer i Reimergade, der var overfyldte. En af Harboøre-fiskerne, *Kr. P. Jakobsen,* blev gift med en datter af Niels og Hanne, men han druknede 1893. Man begyndte at tale om at faa bygget missionshus og om at faa en indremissionær til byen. Missionæren kom 1891: tidligere parcellist i Øde Førslev, *Hans Hansen,* som var blevet omvendt ved at høre *J. Ph. Jeansson* (præst i Øde Førslev). Hans Hansen kom til at bo i Reimergade og fik en hjertelig modtagelse af vennerne. Han indledede et godt samarbejde med pastor *F. F. Munck,* og 1893 stiftedes en KFUK (pigeforening) med 20 medl. Der blev holdt mange møder, præsterne *Bachevold, Levinsen, Keiding,* missionærerne *Mads Lind, Hans Nielsen*

Skovdam o fl kom her ofte, og naar det kneb med pladsen, lukkede pastor Munck kirken op. Salen i Tilegade blev brugt 1894–98.

1893 kom pastor *Schjøtt* (1893-98) til byen. Som sin forgænger havde han deltaget i krigen og bar de samme dekorationer. Linierne for hans kirkelige tilhørsforhold kan vanskeligt trækkes op. Han blev ofte i sin prædiken selv stærkt bevæget, men stilledes i sin gerning noget i skygge af den residerende kapellan F. F. Munck. Han støttede IM, og kirken var fyldt. Samarbejdet mellem pastor Schjøtt og missionær Hans Hansen var udmærket, og 1896 begyndte man at forberede opførelsen af missionshuset. Der blev holdt basar, og der blev samlet ind. Byggekomiteen havde sognepræsten som formand, og i komiteen sad bl a kbmd *Wiboltt,* distriktslæge *Mygind,* arbmd *Jeroms,* miss *Hans Hansen,* propriet *A. Galsgaard,* Lille Købelev, forpagter *C. Lawaetz,* Rudbjerggd, og pastor *A. Levinsen,* V Karleby. Da det saa ud til, at byraadet kunne tænke sig at skænke en vel beliggende byggegrund, satte den »offentlige mening« sig derimod, og i aarets Nakskov-revy hed det:

Vort byraad ville ej give den grund,
Schjøtt han brugte sin præstemund,
Helvedes svovl og salpeterbad (Levinsen),
det er missionens varme mad,
ja, jeg kan den fanden ta' mig udenad!

Det kan tilføjes, at Nakskov kommune 1955 gav Indenlandsk Sømandsmission 36.000 kr til køb af en ejendom ved Havnegade til sømandshjem (den største gave missionen har fået fra nogen kommune, Kr Dbl 29. aug 55).

Kirkelivet og IM var paa dagsordenen. Man fik saa en god grund paa det gl fæstningsterræn, ved Nørre Boulevard, og 25. jan 1898 blev missionshuset indviet af pastor *Schjøtt,* efter at *Vilh. Beck* havde prædiket i en overfyldt kirke. Om aftenen talte ogsaa missionær *Hans Hansen* og pastor *Levinsen.* Byraadet med borgmesteren i spidsen deltog i indvielsen. Missionshuset fik det sjældne navn: »Millo« efter 1. Kong. 11, 27: »Salomo byggede Millo, han lukkede hullet i sin fader Davids by«. – Ideen var pastor Schjøtts: »Der var et hul i stadens mur, der skulle lukkes!« *Hans Hansen* blev her som indremissionær til 1902, og disse aar betragtes som højdepunktet for IM i Nakskov. Der blev holdt mange møder, og ofte blev der talt, saa det gav genlyd (engang begyndte pastor *A. Busch* en tale i »Svingelen« med: »Jeg har en hilsen til dig fra en mand, som i 1900 aar har været i pinestedet!« og saa talte han om den rige mand og Lazarus, saa det huskedes ... og borgmesterfruen, fru Brücker, (moder til frimenighedspræst G. V. Brücker), skrev til sin søn: »Vilhelm Beck talte i 2½ time, oh! Det var mageløst at høre. Da jeg kom hjem, kunne jeg gentage for mig selv alt det, jeg havde hørt. Jeg kunne godt have siddet der lige saa længe til for at høre ham.« Der kom mange i kirke og i »Millo«, hvor søndagsmøderne samlede folk til trængsel og der kom 5–600 børn i søndagsskole.

Provst *Elmquist* (1898–1906) stod velvilligt, men ikke aktivt med i arbejdet i »Millo«. Han var en højt oratorisk begavet mand, der forstod at forkynde jævnt. Han var meget yndet. Kontormæssigt var han noget kølig. Han virkede for kirkelig samling, men følte sig ikke rigtigt hjemme her. De fleste kom hos pastor *Munck,* som var en statelig mand med et vindende væsen og i kirken en livfuld malende fortolker af skriftens ord. Ved konfirmationsforberedelsen en mand, der forstod at drage de unge ind i tro og tillid til Gud, med baade hengivenhed og mildhed. Det var med vemod, at menighederne saa ham rejse for at blive præst i Aarhus. Men han fik en udmærket afløser i pastor *Chr. Henriksen* (1904–09), en fin og stilfærdig mand. Hans forkyndelse var præget af IM og Olfert Ricards syn.

Pastor *J. C. Holck* (1906–29) deltog positivt i IMs arbejde (se ndf). Et lille IMs konvent samledes hos missionær *Hansen: Bachevold, Levinsen, Schwalbe, Momme, Hindhede, Engelstoft, Keiding* og *Sønder.* De sad hver maaned i missionshusets kældersal og drøftede ikke teologi, men Guds riges arbejde paa Lolland. Kun eet sted løb man panden mod en mur, og det var i Gloslunde, hvor pastor *H. Holm* klagede over IM til biskoppen og til Vilh. Beck.

Tiden til 1912 var præget af skiften i IM-arbejdets ledelse. Indremissionærerne *Egelund* og *Hans Juul* var her kun kort tid. Men vennerne arbejdede selvstændigt og energisk. Der blev holdt sessionsmøder paa sessionsdage; der blev holdt store fastelavnsmøder for de unge fra hele Vestlolland. Der blev holdt fælles udflugter, til Lybeck eller til Holsteinborg. Jernbaneassistent *V. Theill,* som var blevet omvendt her, var leder af turen til Holsteinborg. Lensgreve *Holstein-Holsteinborg* havde i den anledning skrevet en sang, som staar i IM's sangbog, nr 317. Theill blev DMS missionær i Indien, og en del af hans uddannelse blev bekostet af venner i Nakskov. Han var en stor kraft i KFUM, der blev stiftet 1898. Han var her til 1906. Israelsmissionær *Philemon Petri* kom her fra 1901 og boede hos herredsfuldmægtig *Jensen,* der trofast arbejdede i IM. Petri og pastor Munck blev nære venner, saa Petri blev antaget som Israelsmissionær. Han kom til at betyde en del for adskillige i Nakskov. Besøget i »Millo« gik desværre meget nedad. Saa kom indremissionær *J. Herlufsen* hertil 1912. Han begyndte et samarbejde med kbmd *Niels Hansen,* direktør *Huus* og direktør Wiboltt, og de fik arrangeret de saakaldte »Harmonimøder« med stor tilslutning. Det var i de aar overretssagfører *Emil Staal* rejste rundt og talte for at lære folk: Tænk selv! Der blev holdt »vejmøder« vej for vej i hjemmene, og præsterne *Holck* og *Gottlieb* ydede god støtte. Man tog fat blandt de mange arbejdere og arbejdsløse med særlige møder for alle aldre. Herlufsen blev her i 12 aar, og han indførte mange nye arbejdsformer, halvaarlige samfundsmøder fælles for Vestlolland, pinsemøder i »Svingelen«. 1937 udsendtes hans ældste datter, Lydia, herfra som lægemissionær til Indien. 1924–33 var indremissionær *Tscherning Møller* missionær her. Han havde et godt samarbejde med KFUK-sekretær *Margrethe Gudme* og KFUM-sekretær *Jens Christensen* og saa med den unge pastor *William Larsen* (de 4 kaldtes »det virksomme firkløver i Nakskovs IM«). Pastor *Wm. Larsen* kom hertil, da der 1922 blev nedsat et udvalg med det formaal at faa en ung IMs præst til byen.

Udvalgets fmd var direktør *Joh. Huus*. Pastor *Wm. Larsen* flyttede ind i det nye KFUM-hjem paa Svingelgaarden. Senere har indremissionær *Jens M. Nielsen*, IMs historiker paa Lolland, virket i Nakskov i 7 aar, han stiftede Arbejdernes bibelkreds og opdelte mgh i bibelkredse.

Herregaardsmissionær *Frands Pallesen* var en trofast gæst og hjælper, og allerede 1903 begyndte man et arbejde for *sømandsmissionen*. Direktør *Joh. Huus* stillede en ejendom i Havnegade til raadighed, 1916 indviedes det nuværende sømandshjem, Havnegade 35. Direktør *Huus*, konsul *T. G. Krøyer* og frk *Boline Christensen* og skibshandler *Carl Hansen* var foruden præsterne og missionær Herlufsen de bærende i dette. Om det nye sømandshjem, se s 94.

Efter pastor *Holck*, som sent vil blive glemt her, kom pastor *Philipsen* (1930–35), som ikke var særligt retningspræget. Blandt kapellanerne var pastor *Svendsen* højkirkelig.

Pastor *Danielsens* aandelige staasted var afgjort Indre Mission. Af personlig optræden var han yderst stilfærdig, men paa prædikestolen syntes han at vokse til en næsten prælatagtig myndighed, uden nogensinde at blive svulstig. I samtale paa tomandshaand var han den kloge, milde raadgiver for mennesker i sjælenød. Han kaldtes ret hurtig til sognepræst i Skanderup og efterlod sig i Nakskov-Branderslev det eftermæle: »Vi savner Danielsen ... han var vist for god til os.« I samme spor arbejdede pastor *Kynde*.

Blandt hjælpepræsterne huskes især pastor *William Larsen*. Fra Nakskov skrives om William Larsens præstetid: Han var den første og blev trods ret gode efterfølgere, den betydeligste. Han tilhørte afgjort IM, hvis kristelige synspunkter prægede hans prædikener i levende og varm forkyndelse der aldrig satte det kendte skel: Vi, ... og saa de andre.

Han efterfulgtes af pastor *Vilhelm Hansen*, der var en dygtig, ikke særlig retningspræget prædikant. Han var meget for FDF og yderst musikalsk, kort sagt meget afholdt baade i og uden for kirken. Pastor *Volf* gjorde i stilfærdighed et godt arbejde, ikke retningspræget, medens pastor *M. K. Hansen* arbejdede paa IMs linie.

LYM havde stærk fremgang i 1930'erne under ledelse af direktør *Alfred Wiboltt* (i hvis faders hjem Vilhelm Beck kom). Blandt førende mænd i LYM kan ogsaa nævnes direktør *Anton Sørensen* (en af Olfert Ricards disciple) og grosserer *Richard Jørgensen*.

Der er stadig meget arbejde i gang, og den aandelige interesse synes voksende i de senere aar. IM arbejder efter de sædvanlige linjer, ledet af bankkasserer *Edmund Hansen* og indremissionær *Kr. Hoffmann*, medens en menighedskreds samles om talere af forskellig observans. KFUM og K har egne bygninger. Mange større møder er holdt her. IM holdt bl a efteraarsmøde her 1926, hvor man drøftede pastor *N. P. Madsens* helliggørelseslære, og den første kvindelige indremissionær blev antaget (Emilie Hækkerup), 1953 holdt IM ogsaa sit efteraarsmøde her med stor tilslutning, og pastor *Chr. Bartholdy* talte om det overvældende frafald, der truer kristendommen.

En usædvanlig gudstjeneste fandt sted i N kirke den 17. okt 1955. Den blev helt igennem ungdommens egen, eftersom Nakskov-ungdom havde paataget sig alle de kirkelige funktioner og selv stillede med præst, kordegn og organist. En præst maatte dog forrette altertjenesten, og det blev pastor Kragh-Schwarz.

Det blev en 17-aarig gymnasiast, der skulle prædike. For fem aar siden havde man en lignende ungdomsgudstjeneste, der faldt heldig ud. Kirken var fyldt.

I *menighedsraadet* har der været urolige forhold. 1916 erobrede socialdemokraterne flertallet, og lærer, senere skoleinspektør ltm *A. M. W. Date*, der ogsaa indtog en fremtrædende plads i byraadet, ledede menighedsraadet med fast haand, ikke altid efter kirkelige linjer. Men 1952 blev assurandør *Langhoff* valgt til kirkeværge (man havde ikke efter Dates ønske hidtil haft nogen saadan). Uroen ophørte, da landstingsmd Date (1947) trak sig tilbage fra arbejdet i menighedsraadet. Hans person gav anledning til Striden. Denne strid havde ulmet igennem mange aar, men blev stadig voldsommere. Til sidst havde Date hverken sit parti eller sin gruppe bag sig. Dette viste sig tydeligst, da pastor Kragh-Schwarz blev indstillet. Der skete det mærkelige, at K-S, som tilhørte IM, blev indstillet med 17 stemmer af af 19, medens kun een stemte sammen med Date. Socialdemokratiet tog konsekvensen heraf og valgte i stedet for Date folk med interesse for kirkens forhold og god vilje til fordrageligt samarbejde, og da dette skete, hørte striden straks op, og det bedste samarbejde opstod mellem menighedsraadets nuværende formand, *Thorvald Poulsen*, og mindretallet. Striden i menighedsraadet afspejlede sig en aarrække stærkt i dagspressens spalter. Dates optræden ved det sidste bispevalg paa Lolland-Falster afgjorde iøvrigt resultatet af dette, men ikke efter Dates ønske!

Der arbejdes for opførelse af en ny kirke, *Stormarkskirken*. Der er indsamlet ca 200,000 kr i løbet af 8 aar. Den første kirkekomité bestod af en afrikaner, en kommunist, en socialdemokrat, der tilhørte Frelsens Hær, en grundtvigianer og en missionsmand, og alligevel var det indbyrdes forhold udmærket. Købmand *J. P. Steffensen* har været en drivende kraft i indsamlingsarbejdet. Kirkekomitéens formand er den kendte viceskoleinspektør *V. Cornelins* (afrikaner fra Dsk Vestindien), som er en skattet taler i IMs kredse.

Der er 3 kommunale skoler. Gymnasium. Der er svømmebad og festsal, teknisk skole, handelsskole og centralbibliotek, amtssygehus fra 1912, filial af Nykøbing kloster for 20 kvinder, flere stiftelser, børnehjem osv.

Blandt **førende mænd** i byens liv kan nævnes:

Kbmd *Johs. Huus* (* 1857, † 1933), hvis fader var sparekassedirektør og kbmd i Nakskov († 1877) var 3. slægtled i det af hans farfader i 1802 grundlagte store Nakskovfirma, som blev en af provinsens største kolonialforretninger, han var i mange aar en af byens førende mænd, kirkeværge, meddirektør i Lollands spare- og laanebank, fmd for N handelsforening 1894–1918. Forretningen overdrog han til sin mangeaarige medarbejder, Hans Friis, konsul.

Red, borgmester *S. H. M. D. Bresemann* (* 1864, † 1945) var som ung energisk fører for bødkersvendene, fik oprettet bødkerforbundet 1886, var dets fmd og udfoldede livlig agitationsvirksomhed. 1897 blev han socdem redaktør i Aalborg, 1900 ansattes han af socdem som agitator paa Lolland-Falster med bopæl i Nakskov, og herfra udgik 1901 det første nr. af Loll-F socialdemokrat med B som redaktør. I de flg aar udførte han et mægtigt arbejde i Nakskov, af spredt partibevægelse rejste han et arbejderparti, der stadig gik frem i stemmetal og indflydelse. 1905 blev han byraadsmedlem, 1913 fik soc rent flertal i Nakskov, 1914 blev han den første socdem borgmester i provinsen (fratraadte 1928), skolevæsen, børne- og sygeforsorg udvikledes til mønsterinstitutioner, vej-, havne- og elektricitetsforhold forbedredes, et stort boligbyggeri sattes i gang. Kommunesocialismen i Nakskov blev haardt angrebet, og B maatte forsvare den i tale og skrift (1916, 1917, 1931). Kriser og arbejdsløshed svækkede kommunen sidst i 20'erne, og man maatte 1933 træffe en ordning med indenrigsministeriet, for at kommunens byrder kunne lettes. B sad i mange udvalg og bestyrelser (N skibsværft, Kragenæsbanen, Rødbybanen, købstædernes laaneudvalg osv), foretog mange rejser til udlandet for at skaffe laan til N og danske købstæder. 1913 blev han folketingsmd og var ofte socdem ordfører i sociale og kommunale sager. Der stod ofte blæst om ham, han var en strid natur, men en varmhjertet talsmand for de smaa i samfundet.

Red *C. C. Haugner* (* 1865, † 1944) var opr gartner, blev 1898 redsekr ved Nakskov tid, 1908 chefredaktør, byraadsmedlem 1921–29 og hævdede med styrke de borgerlige synspunkter over for S. Bresemann. Han var en selvstændig og temperamentsfuld taler og skribent. Foruden bøger om frugtavl og forsvarsvæsen skrev han en række værker og afhandlinger om Lollands historie, bygget paa indgaaende lokalkendskab: 1912: Gl loll gaarde, 1915: Gl loll kirker, 1918: Nakskov købstad, 1922: Loll nørre herreds hist, topografi og statistik, 1924: Loll søndre herred, do, 1928: Rødby købstad og Fuglse herreds søndre del, 1934 flg: Nakskov købstads historie I–III, 1937–38, Maribo købstads hist I–II.

Viceskoleinspektør *A. Date* (* 1882) blev lærer i Nakskov 1915, fmd for menighedsraadet 1920, byraadsmedlem 25, fmd for skatteraadet 25, ledede menighedsraadet som udpræget socialdemokrat med fast haand, jævnligt i konflikt med den borgerligt-kirkelige gruppe og fik megen indflydelse paa de ydre kirkelige forhold, en autokratisk natur med bestemte meninger i tilslutning til sit parti. Han var menighedsraadets fmd til 1947 og 1949–52.

Konsul *T. G. Krøyer* (* 1886), købmandssøn fra Nakskov, indehaver af det 1843 stiftede firma T. G. Krøyer, finsk vicekonsul, fmd N handelsstands arbejdsgiverforening 30, og sammenslutningen af havne- og købmandsorganisationer i Danmark 48, af arbejdsgiverforeningens hovedbest m m.

Borgmester *Marius Nielsen* (* 1888) er udlært som smed, byraadsmedlem i N 21, borgmester 34, fmd for en række udvalg, bl a skolekomm, udg 19 et festskrift om Dsk smede- og maskinarbejderforbund i N 1894–1919.

Direktør for N skibsværft, ingeniør *Otto Christiansen* (* 1890) blev ansat her 1919, direktør 39, har haft en fremtrædende stilling i Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse, medlem af akademiet for teknisk videnskab, af industriraadets bestyrelse m m.

Red *Carl Emil Hansen* (* 1913) leder af det socdem blad »Ny dag« fra 1949, har flere tillidshverv indenfor socdem, og er fmd for hjemmeværnets distriktsudvalg for Lolland.

Uden for folkekirken: Der var en synagoge (nu automobilværksted), opf 1880, og en jødekirkegaard, en katolsk kirke fra 1921, Frelsens Hærs bygning, adventistkirke fra 1954, forskellige sekter med svag tilslutning. Jehovas Vidner har egen bygning fra 1956.

I menighedsplejen arbejder 4 diakonisser.

Branderslev sogn var i gamle dage selvstændigt pastorat, indtil præstegaarden, der var beliggende paa den jord, der nu tilhører gaarden »Elmelund«, aar 1659 afbrændtes af svenskerne, hvorefter Branderslev underlagdes Løjtofte sognekald, indtil den i 1699 derværende præst blev kaldet til præst i Nakskov. Branderslev kom da som anneks til Nakskov og har været det til dato. Adskillige forsøg paa sammenlægning med henholdsvis Herredskirke-Løjtofte og senere Sandby, er hidtil strandet paa Branderslevs absolutte uvilje mod at skilles fra Nakskov, hvorfra en række gode præster med flid og troskab har taget sig af menighedens tarv.

Branderslev sogn er præget af liden interesse for retningen Indre Mission. Forpagter (til 1908) af »Helgenæs« *Lotter Lawaetz* følte sig personlig knyttet til IM, men hans arbejde i saa henseende naaede kun lidet. Proprietær *P. H. la Cour* og hustru øvede en god indsats fra deres hjem »Holmegaard«, ikke i egentlig IMs retning, men i en sand kristen aand, der uden at spørge om retning, aabnede hjemmet for møder og søndag efter søndag kom til Branderslev kirke og kørte for saa mange, som det var muligt at faa med.

Af sekt-bevægelser kan anføres, at mormonerne omkring 1870–80 holdt nogle møder hos en havemand, Mads Poulsen, ved »Holmegaard«. Poulsen optraadte selv som taler, hvilket forskaffede ham titulaturen »Pastor Mads«. Nogen »mormonmenighed« blev her aldrig. En enkelt tilflyttet gaardmandsfamilie var tilsluttet baptist-menigheden i Købelev, kom dog af og til i Branderslev kirke, de propaganderede aldrig og nød almindelig agtelse for deres retsindige, stilfærdige livsførelse.

1926 oplyses: Ret normale forhold, vanskelig jordbund for kulturelle og religiøse bevægelser. Delvis samarbejde ml de kirk retninger. Udpræget fabriks- og handelsby. 1939: Kkg 3 pct, bedre end før, IMsmf med mh, Blaa Kors hjem, mghhus, mghsmf (100, sp), lidt sektv. Ringe kirk liv i B. 1947: Kkg 2–3 pct, meget kirk arb i gang i N, IMsmf (inspektør, c mag Falkenberg Andersen), kirkeblad, sdsk, mghsmf (100, sp). 1955: Kkg 3–4 og 1,5 pct, mere aandelig interesse end tidligere, IM, mghsmf, kirkeblad, KFUM og K, FDF osv.

Nakskov kirke (Sct Nicolaus), midt i byen, paa Axeltorv, en snæver kirkeplads, bestaar af treskibet, gotisk langhus med samtidigt taarn. Over hvælvingerne ses rester af et senromansk skib. Kirken er bred og anselig, koret er tresidet afsluttet. Koret dækkes af et ubrudt sadeltag, der fortsættes over sideskibenes vestre dele, medens midtskibets 3 fag, nærmest taarnet er en højkirke med anselige vinduer. Det kortstammede høje midtskib med de lave sideskibe og det lange kor, giver kirken et disharmonisk ydre. Man har sikkert haft planer om at gennemføre højskibets højde. Kirken er paabegyndt omkr 1400 og afsluttet c 1570 og hovedrestaureret 1854—60. Sengotiske hvælvinger. Højt taarn, spiret er flere gange ramt af lynet, 1625 gav man det i stedet for spir en lille, vansirende hætte, 1822 opsattes et 29 m højt spir, der 1906 erstattedes af et sadeltag mellem 4 kamgavle, hvorover et højt kobbertækt spir, ialt 70 m højt. Taarnur, skænket af N bank, 4 store klokker. Kirken blev under belejringen 1659 flere gange ramt og led megen skade. Hovedindgang i taarnet siden 1859. — Kirkens indre er smukt og højtidsfuldt, inventaret restaureret 1898. Anselig bruskbarokaltertavle fra 1657 (skaaret af And. Mortensen, Odense), store figurer, 3 stokværk, det største nederst, med topstykke, relieffer af nadveren, korsfæstelsen, korsnedtagelsen. Alterstager fra 1631, alterkalk fra 1752, vinkande fra 1692, alterbibel fra 1639, bryllupspuder fra c 1700, anselig forgyldt og malet, udskaaren prædikestol fra 1630 i senrenæssance (af Jørgen Ringnis) med smukke relieffer og himmel, døbefont af hvidt marmor fra 1758 med bægerformet kumme og relieffer. Daabsfad fra 1857 skænket af konsul C. Hage. Nyere korgitter med slanke halvbalustre. Smuk pulpiturskranke fra c 1630 under orgelet. Orgelfacade fra 1648. Pengeblok fra 1573. Flere malerier og gravminder, smukke epitafier, 800 sd.

Danm kirker, Loll-F st, s 89—128, Friis: Mindeblade om N's fortid, 1852, C. C. Haugner: N købstads hist, 1934, I, Khst saml 5 r III, 583, Rørdam: Kirkelove, II, 9 f, Dsk atlas III, 288 f, Perlestikkerbogen, s 145, 147, 157, 196, Nord ugebl f kat kr 1935, s 689 f, C. E. Dam: N kirke, L-F aarb 1940, s 134 f.

I Nakskov har desuden været en **Helligaandskirke** i forb m Helligaandshuset, og nord for Svingelen laa landsognets kirke, **Krogsbølle kirke**, nedlagt før reformationen.

Branderslev kirke, i sognets nordøsthjørne, ensomt, fjernt fra bebyggelse, bestaar af senromansk skib, kor og apsis, sengotisk vaabenhus mod syd (vistnok underdelen af et mindre taarn (som i Aunede)), ryttertaarn over skibets vestende, (egebindingsværk med pyramidetag). Opført af mursten, hvidkalket. Fladt loft. Smuk bruksbarokaltertavle fra c 1648 med karakterfuld nadvergruppe. Renæssanceprædikestol af lektorietype (har staaet over korbuen) fra c 1600. Malerier i felterne og paa karnappen, der fra en dør i kormuren fører til prædikestolen. Romansk granitfont, daabsfad fra c 1650. To krucifixer, det ene fra 1475. Flere gravminder, 120 sd.

Danm kirker, Loll-F, s468—80, Friis: I, 121, Haugner: s 24.

Folketal: 1850: 2955 og 213 (lands) og 632, 1901: 8310 og 616 og 640, 1921: 12984 og 745 og 766, 1950: 16509 og 739.

Altergæster: 1922: 1979 og 89, 1926: 2385 og 113, 1930: 2236 og 64, 1938: 2285 og 85, 1942: 2413 og 70, 1953: 2425 og 58.

Menighedsraad: 1922: 12 soc, 9 kirk, saaledes til 1953: N: 9 soc, 4 IM, 2 u p, B: 3 soc, 1 IM, 2 u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 3572 (11), kons 1794 (6), venstre 85 (0), u p 1393 (4), 1954: Soc 4510 (9), rad 292 (0), kons 1573 (5), venstre 793 (2), u p 200 (0), u p 450 (1), B: 1943: Soc 163 (6), borg fællesl 84 (3), 1954: Soc 228 (7), borg 80 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 84 hvede, 59 rug, 149 byg, 53 havre, b) 301 rdl, d) 900 rdl, e) 14 td ld. — 1870: Regul 3928 kr, netto 8126 kr. — 1913 flg, 1. kl.
Den store gl pgd blev ombygget 1923, sm beliggg paa kirkepladsen

Af den ældre præstehistorie. Den første lutherske præst, **Peder Boesen**, havde studeret i Wittenberg, optraadte imod den sidste katolske præst, hr **Søren Olsen**, og blev sp her. 1618—29: **And. P. Perlestikker**, var velhavende, efterlod en nøje ført ministerialbog med værdifulde bidrag til byens og kaldets historie. 1638—66: Mag **Laur. M. Wedsted**, provst, blev afsat paa grund af nedsættende ytringer om sin broder, der var borgmester i Nakskov. Var først nidkær og agtet, senere mistænksom og pirrelig. Oplevede svenskernes hærgen. 1666—84: **Hans T. Rostorph**: En god husholder, den kærligste ægtefælle, beviste al mulig tjenstagtighed mod sin afsatte formand. Ejede Stensø og et rigt bibliotek. 1684—98: Mag **Frants O. Thestrup**, blev biskop i Aalborg, nidkær sjælehyrde, udmærket kateket. Gav 100 rdl til N skole. Var den sidste biskop, der bar langt skæg. Meget virksom for katekisation og ungdommens kristendomsundervisning. 1698—1712: Mag **Frederik C. C. Rodriquetz**, af spansk slægt, nærig og rig, lærd og veløvet i fremmede sprog. Ej vellidt ved hoffet, fordi hans prædikener ikke var »Angenehme«. Flyttede til Christiansborg slots kirke, senere sp Trinitatis k, Kbhvn. 1713—27: Mag **Jørgen L. Ursin**, lærd, lingvist, berømt for sin forbavsende lærdom, kunne gøre vers i 18 sprog. Havde lagt sig efter næsten alle videnskaber. Skulle have været confessionarius for prins Jørgen (for 1500 rdl aarl) men ville ikke. Provst **Ole F. Dorph** (1760—77) er omtalt i Loll-F aarb 1920 (se Ønslev-E). **Jens B. Obel** (1804—08) var en samvittighedsfuld præst, agtet af befolkningen. Han havde 1806 en strid med proprietær **Bugge**, (Adamsgave, B sogn), der (urigtigt) klagede over ham for embedsforsømmelser, og O paaviste, at klagen var en hævnakt. Forøvrigt var anneksvejen meget slet, og der var sket flere kørselsulykker der. 1814—20: **Jac. Holst** mindedes som agtet, elskelig og nidkær. (W II, 421 f), 1830—38: **A. C. Thonning.**

25. 3. nov 1838–16. nov 51: **S. C. W. Bindesbøll**, fl t biskop Aalborg stift, se biskopper, Lolland-Falster stift.

26. 22. febr 1852–22. juli 80 (sp Nykøbing-R 12. aug 43): Provst **Christian Severin Petersen**, * 26. juli 04 Slagelse. Forældre: Eskadronskirurg Chr. Ludvig P og Birthe Marie Bruun. Stud Slagelse 22, c april 28 (1), adj Vordingborg 27, provst Ods-Skippinge herr 10. maj 49, r af Dbg 77, afsk 22. juli 80, † 26. april 82. ~ 6. maj 27 Ane Sophie Snitker, * 16. marts 06 Slagelse, † 24. okt 66. Forældre: Adjunkt Jens Peter S og Sophie Kirstine Bruun. – Sønner: Rkp Holmens k, Kbhvn og sp Ringkøbing-R. Datter ~ Permin, Torsager-B. Sønnedt ~ Jacobsen, Døvstummemgh, Fredericia. Hustrus søster ~ Lindegaard, Slaglille-B.

Provst P var en dygtig og nidkær præst af den gamle skole, agtet og anset. Han deltog med interesse i byens udvikling og bekæmpede sekter med held. Han skildres som en af de gammeldags præster, der trods alle tiders rørelser »holdt haardt ved den rene evangelisk-lutherske kurs«. Han nød i Branderslev stor stor tillid og ærbødig agtelse, dels for sin forkyndelse i kirken, dels som formand for sogneforstanderskabet. Ved konfirmationsundervisningen røg han ugenert paa sin store merskumspibe, med hvis spids han bankede dem oven i hovedet, som var uopmærksomme eller mødte uforberedte. Ved sidste undervisning før konfirmationen sagde han regelmæssigt: »Naa børn, kom saa frem med, hvad jeres forældre har betroet jer til mig.« Alle offergaver i penge, store som smaa, modtoges ganske ens med et smil og et velvilligt nik. – Menigheden oprettede et legat paa 3000 kr ved hans jubilæum 1877 (se iøvr s 93).

Oversatte 30: Plutarchs Demosthenes og 32: Plutarchs Cicero (Vrdbg lærde skoles aarskr), skrev afh om religionsundervisningen i de lærde skoler, om folkeskolen osv, flere taler og digte.

E II, 546, II 645.

Hjælpepræst hos provst Petersen

1873—77: **Jacob Møller**, se Ørslev-S.
1877—80: **P. C. M. Petersen**, se Viskinge-A.

27. 2. okt 1880–27. juli 93 (sp Øls-H-D 13. sept 72): **Carl F. A. Nielsen,** fl t Magleby, Møn, se der.

28. 27. nov 1893–4. okt 98 (sp Kolding 22. nov 83): **Frederik (Fritz) Viggo Erik Frisenberg Thorup Schjøtt,** * 12. nov 39 Odense. Faderen: Folketingsmd, sp Skallerup-V, † 73, se der. Stud Aalborg 58, deltog i krigen 1864, sekondløjtnant 1. okt 64, c 66^1 (h_1), studierejse til Strasbourg, hjpr Hee-N 3. aug 68, do Gerlev-E 69, vik Raaby-S 73, sp Ringkøbing-R 18. okt 75, r af Dbg 92, † 4. okt 98. ~ 21. maj 69 Alvilda Neergaard, * 28. april 38 Flade, † 24. sept 01. Faderen: Sp Ugilt-Taars, † 63, se der. – Broder: Nr Vedby-NA. Hustrus broder: Statsminister, dr Niels Neergaard.

Skrev et par tekstkritiske afh, og et angreb paa den GTlige bibelkritik. Udg 97: Novum testamentum Graece ad fidem testium vetu stissimorum recognovit nec non variantes lectiones ex editionibus Elzeviriana et Tischendorfiana subjunxit, 81: Tolv prædikener, 84: Afskedsprædiken i Ringkøbing.

Pastor S var en betydelig begavelse og en hjertensgod mand, men med et mærkeligt barnligt sind, der vistnok lod ham tage kun lidet praktisk paa adskillige forhold, der laa uden for hans livsgerning (Nakskov tid 5. okt 98). Han støttede IM trofast i N (se foran). *Vilh. Beck* skriver: »Den første gang jeg mødtes med ham ved et missionsmøde i Ringkøbing, hvor han var præst, saa han næppe med ubetinget venlige øjne paa IM. Men senere, da han blev præst i Kolding og kom i nærmere berøring med IM, droges hans sind bestandig nærmere til den, hvorom jeg har gode minder. Som præst i Nakskov har han, uden egentlig selv at tage del i dette store arbejde, været en god ven og støtte for arbejdet i denne by, og det skyldes i væsentlig grad ham, at det lykkedes at faa rejst et missionshus der.« (IM tid 23. okt 98).

Pastor S var fra sin ungdom videnskabeligt anlagt, i Strasbourg studerede han NT under professor Reuss, og studiet af den nytest tekstkritik optog hans fritid livet igennem. De to bibelhaandskrifter, Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus, var blevet gjort tilgængelige for forskningen, og man regnede med her at have den ældste og paalideligste NT tekst. S udgav 1897 sit store værk om NT paa grundlag af disse haandskrifter, som optog manges sind.

Provst P. Otzen skriver i Haandbog for kristendomskundskab III at »højest i beundring for de to haandskrifter naaede pastor Schjøtt i Nakskov«. Efterhaanden blev man noget reserveret over for disse haandskrifter. Pastor S's eget syn kommer frem i en afhandling i Teologisk tidsskrift 1896, s 493: »Det ville være skønt og godt, om det dog maa lykkes en trosvarm og stærk slægt at efterlade kommende slægter til trøst i trange tider en renset og paalidelig gengivelse af Guds ord paa modersmaalet, en gengivelse, der er udført med nænsom og pietetsfuld haand. »Anledningen til S's afhandling var den reviderede oversættelse af NT. Men professor Fr. Nielsen skriver om hans hovedværk, den tekstkritiske udgave af NT, at den »desværre er udarbejdet efter tekstkritiske principper, som har gjort det store arbejde temmelig værdiløst« (Fr. Nielsen i Biogr lex). Han døde paa et besøg i Kbhvn af et hjerteslag; to aar før var han blevet ramt af et apoplektisk anfald. Provst *Lund,* Halsted, omtalte ved hans begravelse hans store bibelkundskab, han »var bevandret i den hellige skrift som maaske kun faa af os præster«, og hans broder, provst S, udtalte: »Han havde faaet store aandelige gaver, større end de fleste mennesker; næsten intet var ham fremmed, og han var i sin ungdom optaget ikke blot af sine studier, men ogsaa af digtekunst og overhovedet af alt skønt, og selv skrev han mangt et skønt digt.« (H. F, I, 733).

29. 19. dec 1898–21. juni 1906 (sp Flødstrup-U 13. maj 89): Provst **T. J. A. Elmquist,** provst her 17. febr 04, fl t Hvedstrup-F, se der.

30. 26. nov 1906–6. sept 29 (rkp Nykøbing-Systofte 12. febr 96): **Johan Christoffer Holck,** * 26. aug 59 Kbhvn. Faderen: Sp Vor Frelsers k, Kbhvn, † 99, se der. Stud Brgdssk K 77, c 84^1 (1), lærer Det kgl Døvstummeinstitut 81, dsk sømandspræst Hull 30. aug 89, r af Dbg 22, afsk 6. sept 29, † 2. juni 35. ~ 6. maj 90 Louise Charlotte Schaldemose, * 31. jan 64 Barløse, † 6. nov 13. Forældre: Jstrd, godsforv, branddir, landvæsenskomm Carl Frederik S af Undløse-S og Hansine Henriette Thomsen af Gamtofte. – Broder: Brønshøj. Hustrus farbroder: Assens. Fætter: Carstensen, Birket.

Skr anm af teol litt i Loll-F stiftstid, udg 07: Det kgl Døvstummeinstitut 1807—39. Skr art om sømandsmiss i »Havnen«.

BM Kr forening f børns redning.

Navnet *Holck* var velkendt her. J. C. Holcks broder, Søren Holck, havde været kkp her 1882–90.

Trods sit fordringsløse, beskedne væsen blev J. C. Holck den, der i rækken af Nakskov-Branderslevs præster staar for det store flertal som den ideelle præst, ved sin forkyndelse samlende alle kirkelige partier, fordi han ejede den sjældne gave at kunne forny sin tale, lade menigheden se evangelierne fra mere end en side, uden at Guds ord forandredes. Pastor H var grundtvigianer i sin trosopfattelse, men lyttede beredvilligt, forstaaende til, hvad der taltes om og ønskedes fra andre retninger inden for den danske folkekirke. Han talte gerne i missionshuset og forstod at faa baade gamle, unge og børnene i søndagsskolen i tale. Selv efter at han i følge sin alder havde taget sin afsked, vedblev han ved vakancer o l at prædike rundt om i stiftets kirker. Han fulgte levende med i teologien, var en kultiveret og betydelig personlighed, men levede meget stilfærdigt. Han gjorde en god indsats baade i sømandsmissionen og i arbejdet for børnene (F).

Pastor *J. C. Holck* virkede her i stiftet gennem mere end en menneskealder, først 10 aar som rkp i Nykøbing F, saa 23 aar som sp i Nakskov, og derefter som »stiftskapellan«, dvs som vikar flere steder, indtil sin død 1935. Fra sine unge aar ville han gerne hjælpe. Hans fader var præst paa det fattige Christianshavn og øvede der en stor social indsats. J. C. Holck gik i sin faders spor; han begyndte som lærer for døvstumme børn, blev sømandspræst; det var i sejlskibenes tid, og han havde gode betingelser for at blive fortrolig med søfolk og give dem en haandsrækning. Han fik en god gerning i Nykøbing, hvor hans minde levede længe efter ham. Men sin hovedgerning fik han i Nakskov. Han bevarede stadigt kontak-

ten med søens folk, og snart kom han ind i et omfattende arbejde, baade som en søgt præst, som leder af gamlemøder, sygebesøg, virksom i børne-og ungdomsarbejde, og for FDF, da den oprettedes. Han var ikke særlig retningspræget, men sagde selv, at han havde lært mest af den grundtvigske retning. Hans fine og hjertelige personlighed blev mødt med kærlighed og agtelse; han var en ærlig og trofast tjener i kirken, altid rede til at hjælpe med raad og daad, og præget af en fast og levende tro. Kritik over andre holdt han for sig selv. Over for sig selv var han kritisk, han var en ydmyg og loyal mand, der blev til velsignelse for mange. Ved begravelsen talte pastor C. Strange-Hansen, Gadstrup, over Eliesers ord: »Hold mig ikke tilbage, thi Gud har ladet min rejse lykkes«, og fremhævede, at Gud havde ladet Holcks livs rejse lykkes paa saa mange maader, og pastor *H. Folkvard* talte over Simeons ord: »Herre, nu lader du din tjener fare i fred...« tjenersindet prægede pastor H; det lyste ud af hans milde øjne, og det laa i hans sind: at holde fred. Han bragte altid en fredshilsen i kirke og i hjem. Pastor Folkvard har i en mindeartikel skrevet (ud fra 2. Mos. 17, 12) at han holdt sine hænder stadigt oppe, til sol gik ned. Lige til det sidste saa man ham gaa med hurtige skridt paa byens gader; arbejdet blev hans lykke, og efter sin afsked gjorde han tjeneste, hvor der var brug for ham, en tid som kst provst og som kst sp i Dannemarre-T. Han blev skaanet for et langt sygeleje. Biskop *Ammundsen* sagde bl a ved hans begravelse: »Hvis man kunne aabne pastor Holcks hjerte, ville man finde ordet NAKSKOV skrevet deri. Han elskede denne by og var glad for sit virke her. Jo mere der blev lagt beslag paa ham, des gladere var han. Han var mild i sin dom og forstaaende over for mennesker. Det var umaadelig svært for ham, da han skulle holde op med sin præstegerning ved denne kirke, men saa kom det tredie afsnit i hans gerning her i stiftet. Hver gang en præst blev syg eller forhindret, var Holck altid parat til at træde til...«

Hans svigersøn, bankdirektør *Hjarup*, Sorø, fortæller om den gamle præstegaard. Den var fyldt med rotter, men den var ogsaa fyldt med hygge. Pastor H levede et meget smukt familieliv med sin hustru og sine 5 døtre. Dagen efter barnebarnets daab 1923 begyndte nedrivningen af den gamle pgd, men ogsaa den ny, tidssvarende pgd blev præget af hygge og pastor H's aldrig svigtende omsorg og kærlighed for sine nærmeste. Smukke og fine traditioner holdtes i hævd, f eks juleaften med hans juletale, gaverne blev først omdelt, naar træet var slukket, og senere ved kaffen blev al juleposten læst op. Gaverne var ledsaget af pastor H's smaa vittige rim. Han havde en egen evne til at rime. Ved en middag hos bankdirektør *Huus* omtalte biskop *Wegener* hans digteriske evner, hvorefter pastor Holck med stor elegance holdt en – selvfølgelig uforberedt – vercificeret tale til biskoppen. – Pastor H gik flittigt ud til sine sognebørn, og hjemme hyggede han sig mellem sine mange bøger og med sin lange pibe, der stod paa gulvet. Han nedskrev sine prædikener i smaa glosebøger, med ganske lille skrift; hans prædikener var baaret af kærlighed og varm tro. Han holdt meget af at rejse, fortalte med iver om sine rejser i Italien, Schweiz, Palæstina osv. Hans viden om kunst, f eks malerkunst var ud over det almindelige. Hans levende aand skabte let kontakt med folk; det kunne komme til udtryk i diskussioner paa højt plan, i fin og saglig form. Diskussionslysten ligger til den Holck'ske slægt. Og det var fornøjeligt og lærerigt at høre hans diskussioner med sin broder, amtsforvalter *Holck*, Maribo. Holck havde stor interesse for historie, og ofte deltog han i hjemstavnskursus. Han elskede Lollands natur, og paa ture røbede han sit store kendskab til egnens historiske minder. Han var en mand, der øvede sin gerning ud fra fuld overbevisning og med et varmt og kærligt hjerte. Han havde ofte fuld kirke og han havde ingen uvenner. Der stod respekt om ham...

Paa sin 70 aars dag fik han overrakt en smuk kaligraferet adresse med c 800 underskrifter og 3800 kr. og 70 røde roser. Fra hans omfattende virksomhed i Nakskov kan tillige nævnes, at han aar efter aar holdt talen for eleverne ved den aarlige afslutning paa Teknisk skole. Han kunne faa tilhørerne til at lytte. Blandt hans nære venner og medarbejdere var bankdirektør *Huus*, proprietær *Nielsen*, Adamsgave, kbmd *Kastor Jørgensen* og direktør *Wiboltt*, der talte ved afsløringen af en mindesten paa graven ud fra sangen »Altid frejdig, naar du gaar veje, Gud tør kende...« en sang der helt karakteriserede pastor Holck: »Pastor Holck trak alle tangenterne ud og forkyndte Guds naade med fuld musik, han var en begavet mand, han ville ikke isolere sig, men ud mellem mennesker...

Nekrologer i Nakskov-bladene 3.—9. juni 1935, artikler ved 70 aars dagen 26.—28. aug 1929.

31. 14. juli 1930–5. juni 35 (sp Gyrstinge-F 13. nov 20): **Johannes Hendrik Philipsen,** * 22. juli 83 Broager. Faderen: Gdjr Peter P. Stud priv 04, c 14^1 (h_1), hjpr Sundby k, Kbhvn, 16. maj 14, do Kingos k, Kbhvn 14. juni 16, rkp Gladsaxe-H 12. febr 18, afsk 5. juni 35, † 25. sept 35. ~[1] 3. april 13 Alma Hansen, * 24. juli 89, † 17. nov 27. Faderen: Sp Vor Frue k, Odense, † 19, se der. ~[2] 25. sept 28 Hedvig Magdalene Krøyer, f Meyn, * 26. april 80 Roskilde, (enke efter ingeniør Sigurd Krøyer, † 25). Forældre: Herredsfoged Peter M og Inger Laurine Magdalene Wichmann. – 1. hustrus brødre: Alsinger, Sct Andreas k, Kbhvn, og Alsinger, Sorø. Søster ~ Poul Lange, miss Indien.

Efterladte slægtninge skriver bl a:

Johannes Hendrik Philipsen var søn af gdjr P. Broager, som tyskernes restriktioner under Köller-regimentet drev fra arvegaarden, og som derefter fik et hus med tilhørende forsamlingssal i Nybøl.

Opvokset i et glødende dansk hjem og allerede som lille dreng med til de nationale møder fødtes der tidligt hos ham en grænsebos trang til opposition mod tvangsherredømmet. Da han som 11-aarig fik det hverv – »æreshverv« kaldte den tyske lærer det hovererende – at hejse det tyske flag i skolegaarden paa kejserens fødselsdag, rejste han sig straks, tog flaget, og sørgede for at falde ovenpaa det i regnsølet! Tordentalen og de paafølgende prygl tog han uden at kny.

Som ung mand mødte han på kasernen i Hamburg for at aftjene sin tyske værnepligt – med sin danske studenterhue paa. Men pligtopfyldende som han var, underordnede han sig den jernhaarde disciplin og vandt sin kaptajns bevaagenhed, saa denne ved afskeden forærede ham sit signerede fotografi.

Som student var han uhyre vital og sprudlende, en herlig kammerat. Han tilbragte megen tid med bøn og bibelstudium og var meget optaget af at ruste sig til præstegerningen.

Studiegælden tyngede ham, og da han som familiefader blev sognepræst i Gyrstinge-Flinterup, overtog han præstegaardsjorden for at kunne afbetale mere. Det mislykkedes for ham, da tiderne samtidig blev daarlige for landmanden, og i en del aar kæmpede han med økonomiske og hjemlige sorger, da hans første kones alvorlige sygdom nu satte ind. Men med sin sprudlende vitalitet gjorde han nye forsøg: ved svineavl, med havebrug osv. Hans gode ven, provst Nørgaard, kaldte ham spøgende »sønderjøden«. Ellers var aarene i Gyrstinge gode. Indremission var ham en tid en krads modstander. Men de lærte at respektere ham, skønt de fandt ham for bredkirkelig. Hans største modstander vækkede ham en tidlig søndag morgen for at bede ham om tilgivelse for en ufortjent haard dom. Det mindedes han senere med tak til Gud og med ærbødighed for mandens retsind.

Han mente selv, at han egnede sig bedre til at være bypræst, og tog med iver fat paa arbejdet i Nakskov. Men det voksede og voksede med aarene, og til sidst tvang det ham i knæ. Det tog modet fra ham, alt det han ikke *kunne* naa, navnlig husbesøgene, og efter 5 aars travl tjeneste maatte han give op, syg og nedbrudt.

Han havde altid sagt, at han hellere ville slides op end ruste op. Og han sled sig op i sin himmelske herres tjeneste. Han levede kun 2 maaneder efter sin afsked.

Pastor Philipsen var ikke retningspræget, han sagde i sin første prædiken i Branderslev kirke: »Jeg kender kun een retning ... retningen opad«. Philipsens tekstudlægning, salmevalg synes dog at tangere grundtvigianismen. Han vandt hurtig menigheden for sig og var af væsen livlig og beslutsom. Han havde som ung løjtnant i tysk tjeneste deltaget i første verdenskrig fra hvilken reminicenser i en ret tidlig alder gjorde ham svag og forkortede hans eller saa gode og varmhjertede præstegerning.

En datter, Ruth, sad fængslet som frihedskæmper paa Aarhus universitet, var i forhør, da englænderne bombarderede universitetet og sprang ud fra 3. sal og blev reddet.

32. 27. nov 1935 (rkp her 17. dec 28): **Helge Andreas Grauleff Folkvard,** * 29. febr 96 Marstal. Faderen: Sp Norderørerne, † 37, se der. Stud Døckers kurs 19, c 25[1] (h_2), kst sp Norderørerne 28. maj 28, vik Vestermarie 27. Ugift.

Fmd Kr foren f børneforsorg Loll-F stift.

Ordineret kateket

(Et embede som rkp blev nedlagt 1803. Embedet som ord kat blev nedlagt 26. okt 1882).

8. 24. aug 1846—9. marts 53 (lærer Nakskov): **L. N. Hallager,** se Taars, Loll.

9. 26. nov 1853—21. sept 61: **J. C. E. D. H. Boeck,** fl t Brøndum-H, se der.

10. 16. febr 1862—5. april 73 (lærer Nakskov): **P. M. Lund,** fl t Arninge, se Halsted-A. Udg afskedspræd i N 1873.

11. 22. sept 1873—16. juli 77: **O. F. Cortsen,** fl t Voer-E, se V Egede-B.

12. 15. okt 1877—20. april 82: **F. L. Petersen,** fl t Understed-K, se Lunde, Fyn.

Kaldskapellan

(Opr 26. okt 1882, nedlagt 27. juli 94).

1. 22. dec 1882–27. juni 90: **S. H. Holck,** fl t Nordby, Fanø, se Brønshøj, Kbhvn.

2. 27. aug 1890–27. juli 94: **F. F. Munck.** rkp her.

Residerende kapellan

(Opr 27. juli 1894).

1. 27. juli 1894–23. nov 1903 (kkp her 27. aug 90): **F. F. Munck,** fl t 1. rkp Aarhus domkirke, se Ordrup.

2. 11. jan 1904–10. april 09 (huslærer ved hoffet): **C. H. M. Henriksen,** fl t 2. rkp Domkirken, Kbhvn, se 1. rkp smst.

3. 21. aug 1909–16. aug 16 (hjpr Sct Nicolai k, Svendborg 24. marts 03): **Aa. Gottlieb,** fl t Hou, se Kettinge-B.

4. 25. okt 1916–19. april 28 (sp Ørslevkloster-Ø 20. jan 06): **Peter William Svendsen,** * 27. marts 68 Kbhvn. Forældre: Kirurg. instrumentmager Peter Christian S og Trine Marie Petersen. Stud Had læreres sk 87, c polit 92, toldmedhj Roskilde 94, toldass 96, do Holbæk 96–97, c theol 03[1] (h_1), † 19. april 28. ~ 19. dec 95 Ingeborg Eleonora Dorothea Diederichsen, * 15. april 57 Kbhvn, † c 1930 i Roskilde, enke e C. F. Madelung, sp Nautrup-V, † 86. Forældre: Generalmajor Diederich Herman D og Nanna Johanne Caroline Kirstine Jahn.

Nakskov-B's kapellaner havde hidindtil været unge præster hvis aandsretning fulgte tidens rørelser i kristelig henseende. Helt anderledes var *P. W. Svendsen.* En midaldrende mand. Han tog teologisk embedseksamen, fordi hans hustru ønskede det, hvilket ønske, Svendsen efter eget udsagn, besvarede med et: »Ja, ja lille mor, saa gør jeg det«. Svendsens religiøse stade var nærmest det højkirkelige, i sin mest gammeldags form. Han ytrede en gang: »Det er heldigt at Holck (sognepræsten) kan med IM, for det kan jeg jo slet ikke.« Der blev i dagspressen rettet et angreb paa pastor Svendsen af sekretær Jens Christensen. Anledningen var en dobbelt: Pastor Svendsen havde holdt en juleprædiken uden at nævne Jesu navn, og pastor Bojsen Jensen havde ledet en julefest for gamle, der sluttede med dans. Pudsigt nok. Trods pastor Svendsens ikke særlig hjertelige forhold til IM, blev hans eneste datter gift med missionærens søn. Det var heller ikke blide ord, IMs folk omtalte Svendsen med. Han blev endog kaldt »rationalist«, og man kritiserede, at han i sine prædikener ikke ofte nok nævnte Jesu navn. Og dog var Svendsen sikkert en enfoldig troende kristen hvis yndlingssalme var: »Mægtigste Kriste, menighedens Herre«. Hans forkyndelse var af en egen stilfærdig jævnhed og saaledes var ogsaa hans ydre livsførelse. Han havde f eks i trappeopgangen til sin embedsbolig ladet male følgende latinske indskrift: »Tro mig, den som har levet stille, har levet vel.«

5. 17. dec 1928–27. nov 35 (kst sp Vestermariæ 27): **H. A. G. Folkvard,** sp her.

6. 25. marts 1936–29. maj 42 (sp Herredskirke-LL 23. sept 30): **J. A. Danielsen,** fl t Skanderup, se der.

7. 8. sept 1942–15. maj 49 (sp Avernakø 2. dec 35): **K. Kynde,** fl t rkp Lutherk, Kbhvn, se der.

8. 22. sept 1949 (fast hjpr Kastrup, Amager 28. jan 38): **Matthias Kragh-Schwarz,** * 5. febr 10 Kliplev. Faderen: Sp Burkal, † 45, se der. Stud Tønder 31, c 38^1 (h_1). ~ 5. juni 45 Else Marie Leth Funk, * 20. marts 24 Aalborg. Forældre: Malermester Knud Leth F og Eleonora Jensen. – Brødre: Nykøbing-R og Ø Nykirke.

Hjælpepræst

(Fast hjpr fra 31. jan 1938), 4. kl.

1. 1. dec 1922—9. dec 25: **Wm. Larsen,** fl t Karleby-H, se Sct Markus k, Aalborg.
2. 4. sept 1926—27. jan 30: **C. V. Hansen,** fl t Gadstrup-S, se der.
3. 5. febr 1932—22. sept 33: **A. V. Albrechtsen,** fl t Errindlev-O, se Vollerslev-G.
4. 17. jan 1934—4. juni 39: **R. Volf,** fl t sømandspr Danzig, se Tamdrup.

Fast hjælpepræst

1. 18. nov 1939—5. maj 43 (hjpr Lynge-B 35): **M. K. Hansen,** fl t Toreby, se der.
2. 27. nov 1943: **Carl Sieverts,** * 30. aug 13 Kbhvn. Forældre: Aldersrentenyder Sophus Carl S og Karoline Albertsen. Stud Schneekl sk 32, c 39^1 (h_1). Ugift.

Litt: C. C. Haugner: Lolland III, 1923, L-F aarb 1918, 1925, 1927, 1943, 1949, 1951, J. Nordentoft: Nakskov og svenskerne 1658 (Milit tidsskr 1937, s 1—99, Jens M. Nielsen: Livstegn 1943, C. Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, 1927, C. C. Haugner: N købstads hist 2. udg 1944—45, I—II, J. J. F. Friis: Mindeblade om N's fortid, 1852, Dan. Bruun: Danmark, land og folk, 1922, IV, 70 f, Trap, 1955, s 634 f, pastor And. Perlestikkers optegnelser (Perlestikkerbogen), Nyt kirk tidsskr V, Khst saml 5 r, III, 581 f, Axel Liljefalk: Bidr t L-F historie under svenskekrigen, Fra archiv og mus IV, P. Holm og K. J. Kristensen: Det gl N, 1918, Nyt hist tidsskr V, 125 f, L-F st 150 aar, 195 f, L. P. Groote: Af en Nakskovarbejders erindringer, (Lars Sørensen) L-F aarb 1937, s 39—56, O. Carlsen: Da N arkiv blev reddet, smst, 1. sept 38, 22—30, C. C. Haugner: Fra Nakskovs barndom og ungdom, L-F aarb 1943, 1—9, do: En opdagerfærd paa N's historiske enemærker, L-F aarb 1944, s 251 f, Rich. Jørgensen: Svenske krigsminder i N og omegn, smst 1944, s 203 f, Alfred Larsen: N 1618—26, studier i Perlestikkerbogen, L-F aarb 1949, s 120—36, 1950, 161 f, K-samfundet, 1918—43, C. Louis Svendsen: N i gl dage, Købstadf tidsskr, 1934, s 211 f, Birger Isaksen: Vestlollandske folkeminder, L-F aarb 1950, s 223 f.

SANDBY

Sandby sogn 2836 ha, langs kysten ved Langelands bælt, Nakskov fjord og Taars vig. Sandet jord mod vest, leret, frugtbar jord mod øst, bølgeformet og fladt. Øerne: Eneøje, Slotø, Vejlø, Rommerholm og Vensholm. Byerne: S (332 indb) med fh, Harpelund, Højsmarke, Taars med fiskerihavn. – Sognet præges af herregaarde og store gaarde, hg Frederiksdal, Stensgaard, Asserstrup.

Det var ved Frederiksdal (Grimsted) *Carl Gustav* X gik i land paa Lolland 6. febr 1658 og begyndte sin hærgning. Rester af en skanse fra svenskekrigen.

Paa Slotø rester af kong Hans' fæstning Engelborg, anlagt til forsvar af indsejlingen til Nakskov fjord.

Det kirkelige liv. Sandby sogn var fra 16. juni 1679 perpetueret bispestolen (Thomas Kingos enke hævdede, at embedet var en personlig gave); præsterne var derfor *vicepastorer til 1909.* Embedet var kun lille, og der var hyppigt præsteskifte. Det kirkelige liv har ikke været stærkt. De mange store gaarde har ikke altid haft en gavnlig indflydelse. I 1870'erne agiterede baptisterne en del her uden videre held. Monrad fik pastor *Erlandsen* forflyttet, fordi »han ikke magtede forholdene« (Loll-F st 150 aar, s 158). Indre Mission kom hertil med pastor *Jacob Møller,* som havde været præst i Nakskov (se der). Han kom i nær forbindelse med *Vilhelm Beck,* og »ved et besøg i Ørslev pgd kom han til hvile i troen.« Han indbød flere indremissionærer til at tale her, baade *Anders Stubkjær* og *Sigvardus Høyer* kom, og trods den vanskelige jordbund for aandeligt arbejde blev der et lille IM-samfund. Jacob Møller kom (mod sin protest) ind i IM's landsstyrelse 1881, og han blev »Lollands Vilhelm Beck«, skønt han var begyndt som grundtvigianer. Han var flittig paa færde med møder og husbesøg, især i Taars fiskerleje. Han virkede i flere nabosogne, særligt i Købelev. Hans efterfølger, pastor *O. Steenstrup,* (Weldings svoger) var ogsaa IM's præst, virksom med møder og for DMS, men IM fik dog aldrig rigtig fodfæste i sognet.

Pastor *Aug. Møller* var grundtvigsk, en enspændernatur. Han banede vej for KS 98 ved at støtte den grundtvigske *P. Jensens* mødevirksomhed paa Lolland. De flg præster har nærmest været KC eller højkirkelige.

Der er kun lidt bevidst trosliv, skønt der er gjort et flittigt arbejde. Der er mange arbejdere og en del fiskere. Blandt lægfolk kan nævnes proprietær *Johs. Bachevold,* Asserstrup (søn af pastor B), initiativtager og ledende kraft for en trofast bibelkreds, der samles i hjemmene, han har betydet meget for IM's arbejde paa Lolland, gdjr *Johs. Kristiansen,* Nordgaard, som har gjort et mangeaarigt arbejde i menighedsraad og støttet Lollands højskole. Fru godsejer *Johanne le Maire,* Frederiksdal, deltog ogsaa i menighedens arbejde. – 1954 afholdtes en Idræts-kirkedag.

1922 oplyses: Kkg 3–4 pct, kun lidt bevidst kristendom, 2 fh, enk baptister. 1930: Kkg 5 pct, kvindekreds, ungdomsm, bibell, bladmiss, sdsk. 1954: Kkg 3 pct, velvilje, men ret ringe tilslutning til gudstj og møder, dog ret vel besøgte ungdomsm, kirkeblad, sdsk i pgd.

Sandby kirke ligger øst i byen paa fladt terræn, bestaar af romansk skib og kor, (der har haft apsis), sengotisk, lavt taarn med pyramidetag og smaa kviste, vaabenhus mod syd og lille kapel øst for koret (sakristi). Fladt loft. Altertavle i bruskbarok, opr et epitafium, (af Gudewerth?) dygtigt udskaaret c 1635, med søjler og prydelser, stafferet 1942. I midten et nyere maleri af den velsignende Christus. Alterkalk fra 1755, meget smukt, rigt udskaaret prædikestol i bruskbarok fra 1635, 6 felter med fremstillinger fra GT og NT, rest 1942. Lydhimmel. Romansk granit-

font. Udskaaren pulpiturskranke. Ligsten. Klokke fra 1567. Lys og smuk kirke, 240 sd.

Danm kirker, L-F, s 481—97, Haugner, s 72, Jessen: Hans Gudewerth, s 136, Danm billedhuggerkunst fra oldtid til nutid, 1950, s 188, Mackeprang, s 122.

Folketal: 1850: 1287, 1901: 1350, 1921: 1473, 1950: 1329.
Altergæster: 1922: 165, 1930: 150, 1942: 147, 1953: 152.
Menighedsraad: 1922 flg: u p, 1953: 3 soc, 4 fælleskirk.
Kommunevalg: 1943: Soc 287 (5), kons 203 (4), venstre 144 (2), 1954: Soc 345 (6), kons 160 (2), venstre 182 (3).

Vicepastor

Indtægt 1850: a) Refusion for tiende, henlagt til bispeembedet: 66 rdl, c) 22 hvede, 4 byg, 33 rdl, d) 250 rdl, e) 60 td ld. — 1870: Regul 1476 kr, netto 2532 kr. Egebindingsværkspgd opf 1776. ikke stor.

Af den ældre præstehistorie: 1650—76: **Laur. P. Horbelev** oplevede svenskernes landgang. Nærede sære principper, hvorved han nær havde forvildet alle sine tilhørere. 1678—84: Mag **Johan D. von Heide,** den »forvovne præst«, som plejede at sige: »Saa længe skoven har kjæppe, saa lad kun ridefogden brumme«. 1684—1724: Mag **Olfert S. D. Friis,** var fattig paa grund af sin kones ødselhed. Trættedes med degnen om et stykke jord. F efterfulgtes af sin søn, der døde 1728. 1728—49: **Hans O. Helgesen** samlede ved sær, tarvelig levemaade en stor rigdom. 1791—1805: **Johs. Blangsted:** Ugift, men dog ingen kvindehader. (W III, 13 f).

27. 27. nov 1840–18. juni 52: **C. J. Trojel,** fl t Tødsø-E, se der.

28. 12. aug 1852–16. nov 68 (hjpr Ormslev-K 18. nov 42): **A. J. Meldal,** fl t Taars, Loll, se der.

29. 6. febr 1869–9. dec 72 (ord kat Assens-K 18. febr 61): **J. J. Erlandsen,** fl t Tisted-B-D, se Vestenskov-K.

30. 11. marts 1873–14. maj 77 (rkp Tikøb-H-H 4. april 68): Dr phil **C. L. Nielsen,** fl t Rudkøbing-S, se Bøstrup.

31. 23. juli 1877–11. marts 85 (hjpr Nakskov-B 1. aug 73): **Jacob Møller,** fl t Radsted, se Ørslev-S.

32. 15. maj 1885–30. april 91 (hjpr Høje Taastrup 1. nov 79): **O. G. R. Steenstrup,** fl t Dalbyneder-O, se Blistrup.

33. 10. juli 1891–3. aug 98 (sp Frederiks-K 11. jan 87): **Aug. E. A. Møller,** fl t Sønderup-N, se Ferslev-V.

34. 22. sept 1898–19. febr 1909: **J. P. V. M. Warburg,** fl t Landet-R, se Arninge.

Sognepræst

(3. kl, ny pgd opf 1928).

1. 16. aug 1909–18. okt 22 (hjpr Store Magleby 08): **O. E. V. Denker,** fl t Allesø-N, se der.

2. 22. marts 1923–26. aug 52 (sp Herredskirke-LL 8. aug 13): **Christen Pedersen,** * 9. jan 84 Skive. Forældre: Grosserer Jens P og Mette Marie Andersen. Stud priv 03, c 09[1] (h_2), hjpr Sundby k, Kbhvn 18. okt 09, † 26. aug 52. ~[1] 11. febr 10 Inge Madsen, * 31. marts 79 Frberg, † 5. okt 44. Forældre: Tømrerm, arkitekt Anders Christian Sophus Gamel M og Lucie Cornelia Gjellebøl af V Skerninge-U. ~[2] 28. nov 50 musikpædagog Fanny Sørensen, * 25. juli 86 Fredericia. Forældre: Particulier Niels S og Maren Buhl. – 1. hustrus søster ~ Helveg, Gerding-B.

Pastor C. Pedersen var en københavner-jyde, idet han var født i Skive, men forældrene flyttede til Kbhvn, da han var 12 aar gl. Som student virkede han i Kristkirkens sdsk og Vesterbros KFUM. Da han blev præst, ville han ikke være partimand, men præst for alle, hvilket han ogsaa søgte at være i Herredskirke-LL, hvor IM stod stærkt. Han kom til Sandby paa menighedens opfordring efter at han havde været konstitueret her. Han faldt godt til her, selvom han ogsaa nogle gange søgte bort. Han mødte stor venlighed. Til Vestloll avis 28. april 48 udtalte han bl a: »Folk her er materialistiske, men man undrer sig alligevel over saa megen aandelig forstaaelse man kan finde i de personlige situationer. Maaske folk mangler evnen til at tro; de vil gerne, men kan ikke, og er vel ogsaa for optaget af alt muligt og har for travlt. Livet gaar jo let herned, helt modsat de vestjyske sogne, hvor befolkningen dagligt maa se døden i øjnene«. Han var en hjælpsom og venlig natur. Skolen havde hans interesse, og han var til sin død fmd for skolekommissionen. Hans tale var jævn og overbevisende, han holdt ofte møder for unge eller ældre og lagde megen vægt paa søndagsskolearbejdet. Han var afholdt af alle. I den sidste tid var han svagelig, led af et hjerteonde, men kom sig nogenlunde og glædede sig til at genoptage sin gerning, da han pludseligt ramtes af en hjertelammelse og kort efter døde ... (Nekrologer i dagspressen).

3. 5. febr 1953–1. aug 55 (førstepræst Grønland 1. okt 46): **Holger Johannes Balle,** * 18. sept 17 Egedesminde, Grønland. Forældre: Provst Knud Balle († 28), Grønland, se der. Stud Øregaards gymn 36, c 43[1] (egr), hjpr Herlufsholm 26. jan 44, ord medhj Grønland 45 (Godthaab 45–46, Julianehaab 46–49, Godthaab 49–52, kst seminarieforstander, atter præst i Grønland 1. aug 55 (Godthaab), kst provst 55). ~ 18. april 45 Sigga Margrethe Johansen Dalbø, * 14. okt 10 Midvaag. Færøerne. Forældre: Fisker Jakob Johannes D og Thomina Johanne Joensen. – Fætter: Keldby. Stamt 3.

Fmd Det teol studenterraad 43—44.

Udg Grundbog for grønl studiekredse (Udenrigspolitik).

4. 18. nov 1955 (hjpr Hans Tausens k, Odense 12. juni 52): **Johannes Fog,** * 1. juli 25 Kbhvn. Faderen: Rkp Thomas Kingos k, Odense, se der. Stud Od 44, c 50[2] (1-93). ~ 13. sept 52 Inge Gravesen, * 10. dec 29. Forældre: Arkitekt Niels Laustsen G og Anna Marie Rasmussen. – Hustrus broder: Elmelunde.

Litt: C. C. Haugner: Loll III, s 72 f, 87 f, 92 f, 192 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 53, Vestlollands Avis 21. april 1944, L-F aarb 1948, s 499 f, Achton Friis: De danske øer II, s 273 f, P. Vejlemand: Hvad gamle folk i S fortalte, L-F aarb 1947, 362 f.

KØBELEV

Købelev sogn, 2538 ha, ved Langelands bælt, sænker sig mod kysten (diger), frugtbart; en del smaaskov mod nord. Byerne: K med mh fra 1916, baptistkirke fra 1920, alderdoms-

hjem fra 1928, Roløkke, Skovbølle, Østerballe, Vesterbro. Mange store gaarde, bl a Nøjsomhed, Lille Købelev, Skelstrupgd, Glostrup, Mariebjerg, Købelevgd, Roløkkegd. 12–15 gaarde over 100 td ld. Stor arbejderstand, ret skarpe sociale modsætninger. Landarbejderne flytter fra og til.

For herredsfoged Otto Kuld, † 1677, der udmærkede sig mod svenskerne 1659, er rejst en mindesten i Skovbølle.

Præstegaarden i Købelev er opført omkr 1760. Den opgives nu som »dyr at bebo, upraktisk og kold, men smuk og hyggelig, god efter alderen«. **Achton Friis** skriver, at »skønnere pgd har han ikke set, ej hellere nogen dejligere præstegaardshave«, og han har dog set de fleste danske præstegaarde. Han tilføjer: »Det er næsten utroligt, at noget saadant findes endnu her i landet. I haven, som man roligt kan kalde en park, findes ikke mindre end 3 damme (nu 2), som ligger med deres rolige vandflader under prægtige elmes, kastanjers og askes skygger. Gaardens stuehus er en mægtig bygning af bindingsværk og et eventyr af skønhed ... med sine sorte (nu røde) bindingsværksstolper og hvide mure. Det ser prægtigt ud. Nu er det under overvejelse at lægge en ny vej tværs gennem haven (1937), og bliver denne vandalisme gennemført, da er stedet for alle tider fuldkommen ødelagt ... (Danm store øer, s 236 f). Planen **blev** forpurret, da en del af haven blev solgt til udvidelse af kirkegaarden.

Købelev præstegaard har sin plads i dansk guldalder-litteraturhistorie. — 1807 døde pastor **Hans Chr. Winther** i Ulsø paa Sjælland, 47 aar gl, af kræft. Hans hustru, en præstedatter fra Husby paa Fyn, **Johanne Borchsenius**, flyttede med sin eneste søn, **Chr. Winther**, og et par smaapiger, som hun havde taget til sig, til Nykøbing F. Hun havde saa smukt en sommermorgen i Fensmark pgd, (hvor hendes mand da var præst), indviet Chr. Winther til digterkaldet (se her II, 678). Hun stod i fjern forbindelse med **Kamma Rahbek** og var en poetisk natur. Chr. W kom i skole hos rektor **Søren Bloch**, der havde 3 smukke døtre, Antonie, Thora og Lotte. Den 15 aarige letfængelige Chr. Winther blev dødeligt forelsket i Antonie, berømt som »Chr. Winthers elskede«, til hvem han skrev digtet: »Flyv fugl, flyv« ... de blev aldrig gift med hinanden! Paa kirkegaarden hviler en anden ungdomsveninde af Chr. Winther: Cathrine Ernst, † 1885 (Nic. Bøgh, Chr. W I, s 237 f, 252 f). Juli 1811 sendte rektor **Bloch** sin gode ven, sognepræsten i Købelev, dr **Rasmus Møller** hen paa visit hos præsteenken, Hanne Winther. **Rasmus Møller** var blevet enkemand i okt 1810 og sad alene med 6 »uplejede« børn, hvoraf **Poul Martin Møller**, var den næstældste. Selv var Rasmus Møller en lille spinkel spirrevip, jysk af mæle, et upraktisk stuemenneske, en lærd mand. Resultatet af visitten blev, at Hanne W og Rasmus Møller blev gift med hinanden en maaned efter, 30. aug 1811. Hvad Chr. Winther har følt ved sin endnu ungdommelige moders giftermaal (hun var 43, Rs. M 48) vides ikke. Hun var da en livserfaren, spinkel dame, fint klædt i silke, kniplingshue, indtagende. Maaske har sønnen faaet et lille chok, men han fortsatte sine amourøse eventyr. Han var nok imponeret af Købelev pgd, der var adskilligt stateligere end »det ydmyge præstebo« i Fensmark, og den naturskønne egn var som skabt for en digterspire. Han boede her til 1834 og studerede teologi under sin stedfaders vejledning, og her skrev han mange af sin ungdoms digte, bl a de berømte »træsnit«, der udkom 1828. Kendere siger, at de har lige saa meget lollandsk præg som sjællandsk. Her fik han **Poul Martin Møller** til stedbroder. De gik i skole i Nykøbing, og Poul Martin var ligeledes dødelig forelsket i en af de smukke rektordøtre. (Blev heller ikke gift med hende). I modsætning til den pyntelige Chr. Winther skildres Poul Martin M som en ung mand, der ikke viste nogen omhu for sin optræden, velvoksen, med stærke lemmer, et »idealbillede af en dansk bondekarl« (DBL XVI, 440). Den gamle **Rasmus Møller** var en stiv latiner, dygtigere i latin end rektor Bloch, Poul M. M blev student 1812, Chr. W, der blev forsinket af sygdom, 1815. Poul M. M var 2 aar ældre end Chr. W, (der »mere brugte Poul M, »som maalestok end som mønster. Han virkede paa mig ved mit kendskab til hvad han billigede eller forkastede«). Det er blevet sagt, at Chr. W's moder skal have ytret at »Poul Martins digte naar ikke Christians«, men Chr. W selv siger, at »det lignede hende lidet at hæve ham i modsætning til en aandelig notabilitet som min stedbroder«. Efter W's egen mening ville »Træsnit« ikke være udkommet, hvis hans strenge kritiker, Poul M, ikke havde været i Norge 1828. Af Rs. Møllers sønner blev iøvrigt 2 præster, den ene stiftsprovst i Toreby, den anden sp i Olsker-Allinge. (Stamt 60). Sønnernes venner bragte liv i den store pgd, men fru Hanne naaede desværre ikke at blive bispinde. Hun døde 1830, og Rasmus M blev biskop 1831, (se s 23 og Birger Isaksen: Biskop Rs. M og Købelev, L-F 1952—54).

Det kirkelige liv. Vindeby var anneks 1691–1832, og Købelev-Vindeby var et af stiftets største embeder, hvad den store pgd vidner om. Ogsaa efter 1832 hørte embedet til de store. Det var derfor ældre præster, der kom hertil, saa længe den gamle lønordning eksisterede. Præsterne var af den gamle skole, samvittighedsfulde embedsmænd, men der var ikke meget kirkeligt liv. I 1870'erne kom der en del baptister hertil fra Langeland men trods ivrig agitation fandt de kun ringe tilslutning. Stiftsprovst *Fr. Helweg* (1867–1901) var højt anset, han havde i begyndelsen god kirkegang. Han kom meget sammen med de ansete og begavede præster paa Vestlolland, *Wegener,* Halsted, *Barfod,* Herredskirke, *Lund,* Nakskov. I spidsen for den velstaaende landbostand stod bl a proprietær *Drejer,* Glostrup, og man dannede en »Vestlollands folkeforening« til fremme af oplysning, og her tog *Helweg* virksomt del. Ved de lokale rigsdagsvalg var han heller ikke bange for at sige et borgerligt ord, og i »Lolland-Falsters stiftstidende« skrev han en mængde lange, noget tunge, oplysende artikler, især om Danmarks forhold til Tyskland. Han blev efterhaanden en ensom skikkelse, og i de senere aar gik kirkegangen meget ned. Han var en aandens kæmpe, men hans veltalende prædikener gik hen over hovedet paa menigheden, og der herskede efterhaanden aandelig død.

Saa skete det, at gaardmissionær *R. B. Clausen,* som da var proprietær paa Louisenhøj i V Ulslev anbefalede *A. E. M. P. Galsgaard* som gaardbestyrer hos enkefru *Jacobsen,* Roløkkegaard. Galsgaard kom hertil 1881. Det rygtedes hurtigt, at Galsgaard var en bekendende kristen. Han indbød talere til møder, men disse møder var ikke velsete af stiftsprovsten. Galsgaard henvendte sig dog til ham før hvert møde, men fik ikke altid en blid modtagelse. Det endte dog med, at han slog Galsgaard paa skulderen: »Ja, vi vil dog begge det bedste!« – Galsgaard fik *Asschenfeldt-Hansen* til at tale ved et friluftsmøde i Roløkke skov, og stiftsprovsten sluttede mødet med stor kraft: »Enden paa sagen, naar alting er hørt, er: Frygt Gud og hold hans bud, thi det bør ethvert menneske gøre.« En lille flok kirkegængere kom sammen med Galsgaard hver torsdag til smaa møder i pgd, hvor stiftsprovsten talte over opgivne emner. Disse møder var indledningen til de senere samtalemøder, der ogsaa holdtes om torsdagen. Galsgaard blev ikke længe paa Roløkke, godsejer *Nyholm,* Mariebjerg, der ønskede en dygtig bestyrer, fik G til at flytte dertil, skønt godsejeren ikke var tilfreds med, at G ikke tillod søndagsarbejde. 1891 købte Galsgaard den smukke gaard, »Lille Købelev«, hvor han virkede til sin død, 1940. Der blev indrettet en sal, og der blev holdt mange møder. Fru G forstod at faa folk til at befinde sig godt i det gæstfri hjem. Utallige præster, mis-

sionærer og rekonvalescenter, unge og gamle, fandt et hjem her. Og Galsgaards kunne more sig med de unge, med leg, musik og sang, indtil G sluttede med andagt. Talrige landvæsenselever og husholdningselever har ogsaa gode minder fra »Lille Købelev«. Galsgaards virke kom til at række videre ud; Haslev højskole og landbrugsskole, herregaardsmissionen, de store kristelige landmandsmøder var led i hans arbejde. Han sluttede et nært venskab med pastor *A. Levinsen,* V Karleby, som han særligt gerne ville høre, og som ofte kom her og talte i salen eller i haven. Saa blev der sendt særlig indbydelse til beboerne.

Pastor *Ewaldsen* (1902–09) var n KC. Han var afholdt og samlede ikke faa.

Da præsteembedet blev ledigt 1909, var menighedsraadet ved dødsfald eller bortrejse skrumpet ind til 3, som alle var IM's venner. Derved kom provst *Thorlacius* hertil (1909–30). Han var en dygtig prædikant; kirken blev fyldt, ogsaa af folk fra nabosogne, – efter pastor Levinsens død 1913 blev Købelev kirke samlingsstedet for IM paa Vestlolland. Det var i de aar Købelev var landskendt for sine store offergaver (høstofre paa 5–6000 kr). Man byggede det anselige missionshus midt i sognet i 1915, og her var der sdsk, KFUM og K, samfundsmøder osv. Proprietær Galsgaard betød meget i dette arbejde. Han uddelte bøger til gamle og syge, han holdt sine folk til at gaa i kirke, og naar der var ungdomsmøder, kom de kørende i store char-a-bancer fra Lille Købelev og Glostrup i syngende skarer. Efter proprietær A. Galsgaards død har hans søn, proprietær *C. Galsgaard* ført arbejdet videre i samme spor, med møder og missionsarbejde og arbejde for Herregaardsmissionen, Ydre Mission osv.

Lærer *L. P. Højbæk* (* 1882, † 1937), Vesterbo skole, var en dygtig og myndig lærer, nød stor anseelse i sognet og stod midt i IM's arbejde. Dyrlæge *Sigurd Jacobsen* gjorde ogsaa et godt arbejde i IM og i mgh. Forholdene har gennem de senere aar været præget af nogen stagnation og tilbagegang i kirkebesøget.

Der er c 75 katolikker (tidl flere), mest polakker, og 7 baptister. Lollands eneste baptisthus her.

1922 oplyses: Kkg 10 pct, ret gode; IMsmf (50), KFUM og K (16 og 15). 1930: Kkg variabel, spredt beboelse, velvilje, IM. 1934–38: Kkg 4–5 pct, ikke megen kristelig forstaaelse, lille kreds af trofaste kkg. Om vinteren mdl gudstj i mh, ungdomsm, kirkeblad. 1942: Kkg 2–3 pct, meget ringe kirkelig forstaaelse, megen materialisme, lille kreds af kkg. 1954: Kkg 3 pct, her som andre steder, tilbagegang, IM (20), lille ungdomsf, (under KFUM og K), sdsk (25), velvilje. Jeh Vidner arbejder ivrigt.

Købelev kirke (Sct Nicolaus), paa fladt terræn, midt i byen. Præstegaarden adskilles fra kirkegaarden ved en høj middelalderlig mur. Kirken er ret anselig, bestaar af senromansk skib og kor og sengotisk taarn. Kirken blev hovedrestaureret 1883, korets østgavl meget smuk. Taarnet er svært og af samme bredde som skibet. Murene er rensede og staar i smukke røde mursten. Gotiske hvælvinger. Lille altertavle fra 1656 med stort kors foroven og maleri af Eckersberg (Nadveren) fra 1841. Renæssanceprædikestol fra 1593 med relieffer af evangelisterne m m. Romansk gotlandsk font af keglestubtype med relieffer. Daabsfad fra 1575. Nyt korbuekrucifix. Kirkeskib. Epitafium; Otto Kulds gravsten i vaabenhuset. Mindetavler. 250 sd. Altertæppe og tæppe paa korgulvet 1955. Malerier af stiftsprovst Fr. Helweg og provst Thorlacius. Mindetavler over biskop Rasmus Møllers to hustruer. Orglet, et af de faa Gudmeorgler, der findes, er rest 1955 og flyttes antagelig ned i kirken og orgelpulpituret fjernes.

Danm kirker, L-F, s 498—514, L-F aarb 1922, s 129, Haugner, s 120, J. J. F. Friis, s 90, Dsk malede portrætter IX, 226, Mackeprang, s 382.

Folketal: 1850: 978, 1901: 1158, 1921: 1299, 1950: 1138.
Altergæster: 1922: 500, 1930: 300, 1953: 582.
Menighedsraad: 1922: 4 IM, 3 u p, 1930: 3 IM, 4 u p, 1938: 3 IM, 2 soc, 2 u p, 1953: 2 IM, 3 soc, 2 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 164 (4), rad 41 (1), borgl fællesl 211 (6), 1954: Soc 170 (4), rad 35 (1), borgl fællesl 209 (6).

Sognepræst

Indt 1850: a) 126 hvede, 189 byg, c) 236 rdl, naturalier, d) 200 rdl e) 116 td ld, 22 td ld skov, 1870: Regul 3452 kr, netto 7382 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opført 1760.

Af den ældre præstehistorie: 1631—68: Poul Danchel, stor landmand, fik jorden samlet, blev forulempet af den onde Otto Quitzou paa Glostrup, som engang skød efter ham, da han stod paa prædikestolen. Om den svenske ritmester, der gav sig til kende som hans brodersøn se Rh I, 143 (Epitafium). **1681—1706: Mag Jac. Top** »forstod den kunst at faa, hvad han ville hos de mægtige«, fik bl a Vindeby som anneks. **1706—45: Bernt Suhr,** der afløstes af sin søn **Frederik Suhr** (1745—67). Pgd brændte 1759. Fr. Suhr afløstes af sin søn, **Johan Suhr** (1767—77) der var en paapassende økonom; som kristen og præst opfyldte han sine pligter af et godt hjerte. Slægten Suhr var her altsaa i 3 led 1706—77. 1802—31 var dr **Rasmus Møller** sp her. Han blev stiftets biskop, se s 23 og ovf.

14. 22. febr 1832–20. febr 54 (sp Nykøbing-Systofte 12. jan 30: Provst, konsistorialraad **Thomas Trojel,** * 11. sept 79 Nebbelunde. Forældre: Sp i Nebbelunde-S Jacob Koefoed T, † 1812, (af Vissenbjerg) og Regitze Sophie Stødt af Gudbjerg. Stud Vrdbg 01, c jan 04 (l), sp Nebbelunde-S 31. maj 05, kst provst 17–28, provst Loll Nr-Sdr herr 9. maj 34–1. maj 45, konsistorialraad 29, † 20. febr 54. ~ 30. sept 08 Johanne Lovise Sybille Birch, * 8. aug 84 Brahetrolleborg, † 23. febr 60. Forældre: Provst, dr theol Carl Chr. Ludvig B, † 08, Assens-K og Eleonora Hedvig Seidelin af Gamtofte. – Sønner: Tødsø-E og Nebbelunde-S. Stamt 88. Hustrus brødre: Roskilde dk, og Store Hedinge. Søster ~ kgl konfessionarius M. L. Liebenberg. Stamt 79.

Var almindelig afholdt formedelst sin godmodighed og retsindige karakter (Rhode). Han udg 1813 en lille bog om dyrkning af asparges, 14: Anvisning for bønder om vinteraftners anvendelse, 35: Tre konfirmationstaler, 42: Sørgetale over biskop R. Møller. Efterlod et haandskrevet manuskript: Gamle efterretninger om Fuglse herred.

Han var af den gamle, ægte rationalistiske præstegeneration. Monrad skriver, at han ved visitatsen talte om nødvendigheden af kristelig oplysning, Monrad tilføjer, at han selv bagefter talte om forskellen mellem Guds visdom og menneskers forstand. (Loll-F st 150 aar, s 127). »En tør prædikant«.

E III, 407, S III, 471, N 427.

Hjælpepræst hos provst Trojel

1849—54: Sønnen: **P. L. Trojel,** se Nebbelunde-S.

15. 2. juni 1854–20. sept 67 (sp Kyndby-K 6. april 46): **Christian Ludvig Børresen,** * 25. jan

99 Orø. Forældre: Sp Orø Tellef B, † 34, og Frederikke Juliane Gørlt. Stud Mtrp 19, c okt 25 (1), hjpr Orø 13. dec 26, sp Pedersker 1. aug 28, sp Næsby-T 20. aug 34, † 20. sept 67. ~ 4. okt 28 Bolette Sophie Gad, * 5. nov 03 Kbhvn, † 26. juli 72. Forældre: Tehandler og skibsreder Svend G og Anna Sophie Bang. – Søstre ~ Petersen, Orø, og Honum, Ørslev-S.

Udg 36—54: »Den danske bondeven«, oplysende og underholdende ugeblad.

Pastor B var en praktisk og virksom personlighed, der havde omfattende sociale interesser. Han fik 1841 Det norske videnskabernes selskabs guldmedaille for en afhandling om almenoplysningens indflydelse paa moral og velvære. Hans egentlige bedrift var udgivelsen af »Den danske bondeven«, der blev redigeret og skrevet med sikker sans for landalmuens forudsætninger. Der var 2100 abonnenter 1841, især paa Sjælland. Det fremmede læselyst og kundskab. Det støttedes af landhusholdningsselskabet, men dets position svækkedes, da B i landbopolitikken sluttede sig til de store grundejeres og ikke til bondevennernes krav, hvorved han kom i modsætning til »Almuevennen« og »Fædrelandet«. Han var modstander af tvungen skolegang og indgav 1840 en petition (sm m 2 andre) til stænderne om en særskilt overbestyrelse for hele skolevæsenet, saa at et samarbejde ml den højere og den lavere skole kunne blive mulig. Dette gav anledning til en forhandling om en fælles overbestyrelse for kirke og skole. – Han udgav iøvrigt flere skole- og børnebøger, og han virkede for, at hjemmene skulle interessere sig mere for skolen.

Kirkeligt var han modstander af grundtvigianismen og deltog i polemikken imod denne bevægelse, som dog ikke mærkedes meget paa Vestlolland. – *Mynsters* kritik af B var ubarmhjertig (M II, 145).

Biskop *Bindesbøll* skriver, at Børresen »ikke er egentlig taler, men hvad han ved sin søgen og gransken har fundet, giver han, som han har fundet det, uden at udsmykke og forbedre det eller tilpasse det efter de givne forskrifter«. Han røgter sit embede »med samme samvittighedsfuldhed, opriglighed og troskab, som den præger sig i hans øvrige færd og gerning«. »Menigheden er ikke uden kirkelig sans; der er godt kirkebesøg, og præsten er agtet og afholdt af menigheden og fortjener at være det«.

E I, 266, S I 286, Bricka III, 26, DBL IV 468, J. P. Jensen: Sjællandsk bondeliv, 1927, s 6—14, L-F stift 150 aar, s 145. Se iøvr under Kyndby-K, I 447.

16. 5. dec 1867–20. nov 1901 (hovedpræst Haderslev 19. marts 56, afsat af tyskerne 28. okt 64): Stiftsprovst **Hans Friederich (Frederik** efter 1864) **Helweg,** * 10. sept 16 Bordesholm, Holsten. Forældre: Amtskirurg, senere distriktskirurg i Odense, dr med Hans Zacharias H og Anna Elsabe Wendt. Stud Kiel 33, stud jur, studieophold i Erlangen 36–38, c theol Gottorp okt 39, lærer Lammehave, Sdr Højrup, hjpr Ø Starup-VN 12. maj 42, tjstled 43, højskoleforstander Rødding, Sdj 46, feltpræst 48–49, diakon og kst hovedpræst Haderslev 8. april 50, stiftsprovst Lolland-Falster 22. jan 86, r af Dbg 87, Dbm 91, KII af Dbg 99, afsk som stiftsprovst 30. april 99, † 20. nov 01. ~[1] 4. maj 47 Agnes Caroline Sophia Anthes, * 19. aug 22 Altona, † 15. dec 58. Forældre: Skrædder Johan Caspar A og Anna Catherine Johanne Schuknecht. ~[2] 24. april 77 Anna Marie Lauritzen, * 13. nov 20 Haderslev, † 27. maj 94. Forældre: Gæstgiver i Haderslev, senere toldkontrollør i Krüchau ved Elmshorn Lorentz L og Anna Sophie Laura Boseck. – Søn: Idestrup. Broder: Dr Ludvig H, rkp Sct Knuds k, Odense. Stamt 43.

Udg 44: Det kr liv, 8 præd og en vielsestale, 45: Slesvigs kamp for fædrenes sprog og folkelighed, foredrag, 46: Nutidens gæld til fædrene for den skandinaviske idés udvikling, do, 46: Tvende prædikener, 49: Johannes døber, to præd, 49: Liljerne paa marken og rosen fra Jericho, præd, 52: Der Herzog unsrer Seligheit, valgpræd, 55, Jyske minder fra 1849, 55: Bibelske prædikener, 55—62: Spaadommene eller Gud i historien I—III, 56: Bibelen som billedbog, 56: Parabel offer eller natursymbolik, 56: Advarsel mod baptisterne, 61: Tre stæder, søndagsminder, 63: Lessing og Grundtvig i lidt anden belysning (særtr af Dsk kirketid), 64: Tale v Fr. VII's død, 66: Bjørnson og Ibsen i deres seneste 2 værker, 69: Religionsfilosofi og dogmatik (m henbl paa Rasmus Nielsen), 78—82: Frimenighed og apostelskole, kirke- og kulturhist skildr I—II, 89: Israels aandsliv i hjemfærdstiden, 92: Livstanke og livsgerning, en redegørelse, 93: Regnskabsdagen, præd i Købelev, 97: Israels universale stilling, 98: Bibelhist og verdenshistorien, foredrag, 99: Udslag og udbytte af forhandlingerne om den GTlige aabenbaring, 99: Israel i historiens og aabenbaringens tjeneste, 00: Morgenrøden til salighedens dag, till t forn bog. — Skrev talrige artikler i blade og tidsskr, om religiøse og nationale spm; i Det Kalkarske bibelværk overs og fortolket flere GTlige skrifter.

Stiftsprovst Fr. Helweg var gn en menneskealder en af stiftets ansete præsteskikkelser. Han fik baade dansk og tysk opdragelse og uddannelse, gik i skole i Odense, Slesvig og Kiel, og vaklede efter artium ml jura og teologi. Han valgte til sidst teologien, og i Erlangen fik den unge privatdocent J. C. K. Hofmann betydning for hans aandelige udvikling. Som lærer paa Lammehave holdt han bibellæsninger og gudstjenester, der gjorde indtryk paa de vakte. Saa blev han hjpr paa eget ansvar i Ø Starup under pastor Fr. Hammerichs (senere prof theol) sygdom, og her samlede han store skarer. Som tjenstledig talte han ved det nordiske studentermøde paa ridehuset i Helsingfors 1845. Hans tale indviklede ham i en generalfiskalsag, der endte med hans frifindelse. 1848 stillede han sig i Fredericia ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling. Han blev højskoleforstander, virkede som feltpræst, og for at undgaa en i politisk henseende lidet ønskelig valghandling blev han 1850 foreløbig diakon i Haderslev og sp 1856. Han havde en god gerning her, indtil han blev afsat af tyskerne 1864. Saa rejste han til Kbhvn, og var optaget af studier og litterært arbejde.

»Efter under krigen at være forjaget, kom H til Kbhvn, hvor han udgav ugebladet »Danskeren«, der var et slags organ for den paa den tid oprettede »Dansk Folkeforening«, hvis formaal var at holde modet oppe i folket efter de bitre nederlag. I politisk henseende tog »Danskeren« ordet for grundlovsrevisionen og havde vistnok til den tid de fleste af grundtvigianerne med sig. Men da det saa viste sig, at Grundtvig var en modstander af revision og sammen med Tscherning højtidelig protesterede mod den, faldt grundtvigianerne fra H og hans blad. Dette gik ind og blev afløst af Soph. Høgsbros »Dansk Folketidende«, der satte gennemførelsen af grundloven af 5. juni 1849 paa sit program. Fra den tid fik man her i landet

højregrundtvigianere og venstregrundtvigianere. F. Helweg forlod aldrig sit politiske standpunkt.

Da han palmesøndag 1867 sm m *Fr. Hammerich* havde assisteret ved den altergang i Vartov, ved hvilken Grundtvigs sindssygdom kom til udbrud, lod den daværende kultusminister, *Rosenørn-Teilmann,* ham vide, at han indtil videre ikke kunne vente præstelig ansættelse, men efter ministerskiftet fik han det store embede i Købelev. – Han udfoldede en stor forfattervirksomhed, som aldrig naaede videre paaskønnelse i større læsekredse; hans skrifter var noget dunkle. I kirkelig henseende var hans udgangspunkt Grundtvig, men haand i haand med paavirkningen fra ham gik paavirkningen fra Hofmann. Begge disse mænd havde tidligt aabnet hans blik for forholdet imellem kristendommen og historien som det, hvorigennem »kristendommens herlighed oplukkes til aandens bekræftelse«, og han viser sig ikke sjælden som en aandfuld discipel af sine to aandrige mestre. Men ogsaa disses skyggesider har han taget i arv. Hans prosa kan være dunkel som Grundtvigs dunkleste digte og hans stil lige saa knudret og kunstlet som Hofmanns mest indviklede perioder.« Ved hans død udtalte hans søn læge Agner H. bl a: »Hovedsagen for ham som prædikant var efter mit skøn at hjælpe til opklaring og forstaaelse, han ville paapege Guds fremtræden gennem historien og derigennem støtte det enkelte menneske ... Han blev aldrig nogen slave af »retninger«; han havde sin maalestok i sig selv. Hans aandelige arbejde havde store midler til raadighed; et vidtskuende blik, skarp opfattelse, logisk tænkning, stor kundskabsmasse opbevaret i en sikker hukommelse og endelig en forbavsende arbejdskraft og sejg vilje.« (Se i Hjem og Kirke, den 26. nov 1901). Ved samme lejlighed udtalte biskop C. Leunbach bl a: »Jeg glemmer ikke, hvor betagen jeg blev, da jeg første gang saa ham – ved et besøg i Købelev pgd i eftersommeren 1899. Denne høje, lidt bøjede skikkelse med det snehvide haar og det skønne, aandrige ansigt fyldte mig saa helt med ærværdighedens og fromhedens indtryk. Samtalerne med ham i pgd nød jeg som den, der fik lov til at drikke af et sprudlende kildevæld.« (Se Taler ved stiftsprovst Frederik Helwegs jordefærd.)

»Da han i 1867 ankom til Købelev, fandt han paa egnen en hel række højtbegavede embedsbrødre, han kunne dele anskuelser med.

Derhos herskede der almindelig velstand paa Vestlolland. I spidsen for den økonomisk velstillede landbostand stod mænd som grev *Frijs-Juellinge* og godsejer *Jensen* til Fredsholm, og konsul *Chr. Hage,* Nakskov, en konservativ, patriotisk kreds. Det var i saadanne omgivelser, den nu afdøde stiftsprovst begyndte sin virksomhed. Vel levede han intet selskabeligt liv i moderne forstand, men han var altid let tilgængelig og sagde aldrig nej til anmodningen om at holde foredrag ved passende lejligheder. Der blev for egnen oprettet en filial af »Dansk Folkeforening« hvor Fr. H var virksom.

Fra 1877 til hen i efteraaret 1888 sendte H regelmæssig en eller to artikler om maaneden til »Lolland-Falsters Stifts Tidende«. Den større del af læserne fandt, at det var en noget drøj lekture at slippe igennem; men i det hele erkendte man, at det var et rigt oplysningsstof, der paa den maade spredtes i befolkningen. Særlig behandlede han med stor virtuositet den udenlandske politik og forholdet til Tyskland. H havde behandlet samme emne i bladet »Dannevirke« i den tid, han var præst i Haderslev. Hans sidste artikel i »Stifts-Tidende« var en polemik mod senere afdøde folketingsmand, pastor Falkenstjerne. Denne havde i højskolebladet ytret noget i retning af, at det var slemt, at 200,000 danske nordslesvigere var under fremmedherredømmet, men det var endnu værre, at der var sat en bom for den tyske kulturstrøm ind i vort land. H satiriserede i en fortrinlig opsats mod saadan tale. Satiren blev desværre misforstaaet af en meget anset mand og iøvrigt varm ven af H som et angreb paa det danske udenrigsministerium, og da dette kom H for øre, kunne ingen formaa ham mere til at skrive i bladet. Dette skete i efteraaret 1888. I sin høje alder blev stiftsprovst H helt blind og tabte tilsidst ogsaa hørelsen i betydelig grad.« (H. J. Jakobsen i Lolland-Falsters Stiftstid for 25. nov 01).

– – –

Vilh. Birkedal kom i berøring med Fr. H, da H var præst i Ø Starup og B var præst i Sdr Omme. Birkedal skriver: »H var en ualmindelig levende personlighed, og om ham kan man med sandhed sige, at han var en aandsprædikant. Mægtig henrevet var han selv paa prædikestolen, og han henrev ved sin brusende talestrøm. Man fortæller endnu, hvorledes hans skønne aasyn straalede under det vingede ord, medens hans lange haar bølgede om hans isse under hans stærke hovedbevægelser. Hans veltalenhed var i et særegent betagende tonefald. Han var tysk anlagt efter sin begavede tyskfødte fader, og følte sig fra først af hendraget til den tyske videnskab. Og det præg fra hans spiretid blev aldrig ganske fortrængt af noget andet. Jeg besøgte ham i Starup og hørte ham holde sin morgenandagt paa tysk i værelset ved siden af. Men store skarer kom, ofte milevidt fra, for at høre ham prædike. Der var ild og henrivende magt i hans ord. *Fr. Hammerich* stod ham nær, og deres navne knyttedes sammen af soldatervittigheden: »Man kan selv vælge, hvem man vil følge. Den ene hedder Himmerig, den anden hedder Helvede«. Hans præstelige veltalenhed havde to egenskaber, begge særligt farvede. Den brusende, næsten »himmelhochjauchzende« følelse med den stærke fantasi, der som en elv tit skummer over sine bredder, og den spekulative sans, der vil bunde i dybe tanker. Han afveg ikke et haarsbred fra »troen« i sin forkyndelse eller blandede hedenske og kristne tanker sammen, men det kan nok være, at han i sin mod nere alder lod den kristne spekulation altfor meget blive en dæmper paa hjertebevægelsen. Dette omslag kan være grunden til, at hans tilhørerkreds i Haderslev (og Købelev) blev tyndere, og at han ikke længere havde den magnetiske tiltrækningskraft som tidligere. Men under denne forandring i forholdet kom han til i en retning at aabenbare en sjælens egenskab, som man maatte skatte højt; thi der hører nok mere, end man tit tror, til, for at

en mand, der fra først af er bleven vænnet til at staa omringet af en stor, beundrende mængde, uden bitterhed eller saaret selvfølelse at se sig bagefter skattet *under* fortjeneste. Men her har jeg set op til Fr. H som en i sandhed ydmyg mand . . .

Han er maaske den lærdeste præst i folkekirken, men hans lærdom er aldrig herre, kun tjener for troen og videnskaben. Der er store og rige tanker i hans bøger, og han har syn for helheden og enheden, saa hans fremstilling bliver aldrig løs i fugerne eller holdt i rokokoarabesk-stil, men den tyske afstamning er umiskendelig . . . han er tysk anlagt, men nøje knyttet til Danmark og bundet i kærlighed dertil, og trofast som han er, er han overbevist om Danmarks ret over for Tysklands blodige uret, i kraft af en beslutning, har han *villet* være dansk, og har da ærligt og kærligt søgt at tilegne sig dansk tankegang, natur og sæd. Jeg er temmelig overbevist om, at havde H villet skrive sine videnskabelige værker paa tysk, ville de ganske anderledes have haft tiltrækningskraft og fynd til at bringe os til at følge hans interessante tankeudvikling.

Han var saare livlig og interessant i omgang og samtale. Altid fuld af aandrige bemærkninger og altid i stand til at føre større spm og emner paa bane til gensidig drøftelse, og det ikke blot teologiske. Han var hjemme i meget af videnskabens, kunstens og digtningens verden, og man gik aldrig fra ham uden berigelse. Birkedal fortæller f eks om en fornøjelig fodtur 1848 til Grejsdalens klædefabrik, hvor general Schleppegrell havde sit hovedkvarter under vaabenhvilen. Generalen omgikkes saa smukt sine Jenser, som han kaldte »Mine børn«, og om aftenen gav Helweg sine festlige bidrag til underholdningen.«

Fr. H sluttede sig tidligt til Grundtvigs kirkesyn, skønt han fra begyndelsen var imod Grundtvig.

Biskop Bindesbøll skriver ved visitatsen 1868: »Hans tale er en flydende strøm; han behøver ikke at betænke sig eller søge efter ord. De tilbyder sig af sig selv, og det ene trænger det andet frem.« Monrad omtalte H med særlig glæde. 1872 hedder det, at H prædikede »varmt og indtrængende over kristenlivets ejendommelighed som oplevelse af modsætningen mellem glæde og trængsel, gave og fordring«. Ved næste visitats kalder ogsaa Monrad Helweg stiftets lærdeste præst. »Jeg hører ham altid med stor interesse; hans rene, ædle karakter er ligesom udpræget i hele hans væsen. Det kan imidlertid vel være, at menigheden stundom ej er i stand til at følge ham; at han bliver trættende ved for stor vidtløftighed, og at han ikke ret har greb paa at tilvejebringe et kraftigt sammenliv med menigheden«. 1884 roser Monrad H som »gennemtrængt af kristendommens aand, men det er tvivlsomt, om en landsbymenighed altid kan følge ham«.

Den lille bog »Livstanke og livsgerning« 1892 skal forstaas som en nøgle til hans forfattervirksomhed.

DBL X 34 f, HF I, 508 f, Fr. Hammerich: Et levnedsløb II, 1802, s 47 f, 206 f, Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser II, 1890, s 34 f, H. Rosendal: Bidr t Rødding højskoles hist, 1894, Hjem og kirke 26. nov 01, L. Schrøder i Højskolebl, 1902, KLfN II, 391, L-F st 150 aar, s 146, 164, 260, Fr. H, en enlig skikkelse. Menighedsbl 1940, s 719 f, 735 f, 755 f, Taler ved F's jordefærd.

Hjælpepræst hos stiftsprovst Helweg

1895—99: **L. F. Gad**, se Taarup-K.
1899—1901: **L. F. Andersen**, se Ullerup.

17. 4. febr 1902–7. marts 09 (sp Vaabensted-E 5. aug 96): **Niels Bahne Christian Ewaldsen,** * 4. aug 49 Viborg. Faderen: Sp Frederiksberg-H, † 93, se der. Stud Schneekl sk 69, c 76² (h_2), religionslærer, frk Bødtchers pigeinstitut, sp Sydstrømø 9. juli 77, sp Fejø 7. april 83, kst provst Loll nr herr 08, † 7. marts 09. ~¹ 3. aug 81 Marie Jacobine Jensen, * 1. aug 62 Hjørring, † 22. febr 95. Forældre: Tobaksfabrikant Henrik Kerstein J og Johanne Emilie Antoinette Løchte. ~² 22. juni 96 Marianne Hanche, * 9. juni 61 Hjørring, † 22. marts 34. Forældre: Kbmd Frants Dusinius H og Therese Ballin. – Søn: Nykøbing-R. Datterdt ~ Rydal Kristensen, Ryslinge frimgh.

Foruden at være en god ordets forkynder havde E den sjældne evne at vinde alle, store og smaa ved sit elskværdige, sympatiske væsen og sin deltagelse i alt, hvad der var til gavn for hans sognebørn. (Naksk tid 8. marts 09). Hans søn, pastor S. Ewaldsen, Nykøbing Sj, skriver: Over min fars liv og virke som præst kan sættes disse ord: Af Guds naade, til Guds ære! Han betragtede altid det, at han var blevet præst som en Guds naade, der fyldte ham med ydmyg og taknemmelig glæde, og det var hans stadige bøn, at hans præstegerning maatte blive til Guds ære.

Han tilsluttede sig Kirkeligt Centrum uden dog at være særlig retningsbestemt, hvorfor han da ogsaa havde et godt og frugtbart samarbejde med de andre kirkelige retninger.

Gennem hele sin præstetid havde han den lykke at kunne samle en betydelig menighed om sin prædikestol. Hertil bidrog især, at hans forkyndelse, som blev baaret frem med ægte og naturlig veltalenhed og med en vis myndighed, var klar, direkte og central.

Men ogsaa den omstændighed, at han bestandig færdedes omkring i sit sogn og besøgte alle hjem – han var altid i første linje sognets præst – bidrog vel til at drage folk til kirke. Man satte pris paa præstens besøg, fordi han ved sin jævne og ligefremme væremaade havde let ved at komme i kontakt med mennesker og kunne tale med alle, baade smaa og store. Jeg tør sige, at min far som præst var meget anset og meget afholdt, hvad jeg under besøg i de sogne, hvor han har virket, har faaet mange smukke vidnesbyrd om.

Selv efter et halvt aarhundredes forløb eller mere lever hans minde endnu.

18. 31. juli 1909–19. sept 30 (sp Feldballe-N 27. april 93): Provst **Johannes Angelo Petersen Thorlacius,** * 5. jan 61 Kbhvn. Forældre: Jstrd, direktør i landbygn brandforsikring Michael August Petersen og Christine Vilh. Thorlacius. Stud Brgdssk C 80, c 86² (h_2), lærer, Kbhvn, journalfører i landbygn brandforsikring, kkp Hvirring-H 23. juni 87, navneforandring 06, provst Lollands nørre herr 24. nov 20, r af Dbg 27, afsk 19. sept 30, † 7. marts 42 ~ 28. okt 87 Thora Yelva Constance Trübschenck, * 28. april 65 Saxkøbing, † 6. juni 45. Forældre: Kammerrd, kæmner, branddir, kbmd

Adam Wilhelm T og Mathilde Constanze Schmiegelow. – Broder: Provst Petersen, Tikøb. Moders kusiner ~ Meinert, St. Tostrup, Rasmussen, Rørby, Prytz, Vig-NA, og Ussing, Ørbæk. Nedstammer gn sin moder fra biskop Thordur Thorlaksson (Thorlacius), Island, † 1697.

Kredsfmd Santalmiss og DMS Vestlolland t 30, fmd tiendeafløsningskomm Loll-F stift 23—30, BM Loll-F stiftskonvent, og do menighedsraadsforening.

Provst T var en dygtig og særpræget præst, fra sine unge aar IMs varme ven, med betydelig selvstændighed og et eget humor. Han var var ikke alene virksom i sin kirke og menighed, for DMS og iøvrigt for ydre mission, men han var f eks i Hornborg fmd for sygekassen, i Feldballe for foderstofforeningen, i Købelev fmd for værgeraadet. Han samlede en god kreds i Købelev og arbejdede sm m IM paa egnen, talte jævnligt ved møder og gudstj udensogns. Ret tidligt blev han skrøbelig og tidligt bøjet af ydre. Han havde sine meningers mod. Som prædikant havde han en særlig evne til med sikker haand at gaa ud fra dagliglivets tankegange og begivenheder, saa han straks havde tilhørerne med sig. (DnA, 1943, s 74).

19. 10. sept 1931–11. febr 47 (hjpr Terslev-Ø 18. sept 29): **H. V. Helms,** fl t kkp Nykøbing F, se der.

20. 24. juli 1947 (rkp Varde 23. april 1931 – 5. aug 32): **Jørgen Keiding,** * 30. jan 98 Skovlænge. Faderen: Sp Bregninge-B, † 07, se der. Stud Henr. Madsens sk 16, c 23[1] (h_2), hjpr Helligkors k, Kbhvn 10. jan 23, sp Skivum-G 14. febr 25, biblioteksmedhj Vordingborg, hjpr Kastrup v Vrdbg 46. ~ 31. marts 25 Helga Hagerup, * 23. sept 03 Damsholte. Faderen: Sp Udby, Fyn, † 27, se der. – Broder: Kolonien Filadelfia. Broderdøtre ~ Paludan, Hjermind-L-H, og Magelund, Vium-L. Stamt 42. Hustrus faster ~ Wahl, Arninge.

Udg 39: Trods alt, digte.

Litt: C. C. Haugner: Loll III, 1922, s 120 f. J. J. F. Friis: Mindeblade om Nakskovs fortid, 1852. Vilh. Andersen: Ill dsk litteraturhist III, 1924, s 345 f, 364 f. Achton Friis: Danm store øer, II, 1937, s 336. Nic. Bøgh: Chr. Winther I, 1893, s 237. Om biskop Rs. Møller, se under biskopper. Vilh. Andersen: Poul M. Møller, 1894, s 57 f. Birger Isaksen: Loll-F aarb 1952—54, s 63 f, Bjørn Kornerup: Pastor Poul Poulsen Danchel, Bidrag til K præstehist. (Pers hist tidsskr 1945).

VINDEBY

Vindeby sogn, 1167 ha, er fladt, meget frugtbart, diger langs Langelands bælt. Vindeby skov. Byerne V med alderdomshj fra 1936, fh (fra 1913), Skredtorpe, V skov med mghhus (fra 1909), Onsevig med fiskerihavn og hotel, søgt udflugtssted. Flere større gaarde, bl a V gaard, Sejerlund, Birkemose m fl.

Vindeby var anneks til Købelev 1691–1832. Det kirkelige liv har været stilfærdigt. Ingen vækkelser eller særlige begivenheder. Almindelige lollandske forhold, den kirkelige interesse ikke særlig stor. Præsterne har været uden partipræg indtil 1898. Pastor *Sønder* støttede IM, og han fik opført et menighedshus, hvor han kunne samle fiskerfamilierne til møde. De følgende præster har gjort et folkekirkeligt arbejde ud fra IMs grundsyn. Ungdoms- og mghmøder, intet organiseret. M h t skolevæsenet har der 1954–55 været strid for eller imod skoleforbund med Nakskov.

1926 oplyses: Kkg 10 pct, megen aandelig ligegyldighed, men store muligheder; ikke ringe hørelyst og velvilje, bibeltimer, samtalemøder. 1934: Kkg 7–8 pct, som i 1926, gudstj hver maaned i mghhuset. 1942: Kkg 5 pct. 1955: Kkg 3–4 pct, ringe kirk interesse, dog velvilje, mdl gudstj i mghhus, 2 sdsk, sømandskreds i Onsevig bl fiskerne, Sudankreds.

Vindeby kirke (Sct Andreas), paa fladt terræn, sydøstligt i byen, bestaar af romansk, hvidkalket skib og kor, sengotisk, lavt, svært taarn af skibets bredde (fra 1505) med kamgavle og vaabenhus (nu ligkapel) mod syd, de to sidste med smukke blindinger, smukke friser og profiler, konsolsten med ornamenter, indgang i taarnet. Sengotiske hvælvinger i taarn og kor, skibet har fladt loft. Kalkmalerier fra c 1325 fremdraget i koret 1950. Middelalderligt alterbord. Altertavle i bruskbarok fra c 1684, med udskaaren nadverfremstilling og 6 uforholdsmæssigt store figurer paa siderne og foroven. En lille, ældre fløjaltertavle fra c 1550 hænger over korbuen (gode malerier, korsfæstelsen i midten) gotisk. Alterkalk fra c 1375 med lang indskrift paa hele bægeret. Højrenæssanceprædikestol fra 1602, maaske af Abel Schrøder, Næstved. Slanke joniske pilastre ved opgangen, præstestol i koret fra 1686, senromansk, gotlandsk kalkstensfont af arkadetypen med særpræget fod. Klokke fra 1584. Gl præstetavle fra 1686 med kirkens historie. Epitafier m m. 100 sd. Orgel. Restaur 1936.

Danm kirker, Loll-F, s 515—31. Haugner, s 160. Larsen: Laalnd-F, s 57. J. J. F. Friis, s 151 og 153. Mackeprang, s 387.

Folketal: 1850: 510, 1901: 659, 1921: 715, 1950: 648.
Altergæster: 1872: 205, 1892: 159, 1902: 96, 1912: 108, 1922: 84, 1932: 137, 1942: 180, 1952: 119.
Menighedsraad: U p gn aarene, 1952: 2 soc, 4 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 83 (2), rad 35 (1), bf 121 (3), u p 36 (1). 1954: Soc 101 (2), rad 30 (1), bf 121 (3), fiskerl 38 (1).

Sognepræst

Indt 1850: a) 59 hvede, 89 byg, c) naturalier, d) 100 rdl, e) 48 td l. 1870: Regul 1592 kr netto: 3582 kr, 1913 f: 3. kl. — Pgd opf 1908.

10. 15. juni 1843–10. aug 63 (hjpr Ballerup-M 27. april 39): **O. J. P. Gørtz,** fl t Reerslev-R, se der.

11. 23. okt 1863–14. okt 75 (sp Nyord 29. okt 55): **A. A. G. Krebs,** fl t Herredskirke-LL, se der.

12. 27. jan 1875–6. dec 78 (ord kat Maribo-H 25. juli 63): **Hans Philip Plesner,** * 29. aug 14 Uldum. Forældre: Amtsprovst Marcus P, † 31, Ørsted J, (af Fruering-V) og Marie Elisabeth Plesner af Glud-H. Stud Randers 35, c jan 45 (nc), institutbestyrer Ebeltoft 50, kordegn smst 62, afsk 6. dec 78, † 25. aug 82. ~ 13. juni 51 sin kusine Cathrine Gude Plesner, * 18. sept 13 Fjellerup, † 23. maj 90. Forældre: Sp Skelby-Gunderslev Johan Ernst P, † 46 (af Fruering-V) og Ida Sophie Petersen. – Broder: Levring-H. Hustrus søster ~ Frandsen, Haraldsted-A. Søstersøn: Frandsen, Frørup. Stamt 66.

13. 7. febr 1879–11. nov 97 (hjpr Østofte 1. okt 69, derefter hjpr flere steder paa Lol-

land): **D. J. A. Bechmann,** fl t Værslev-Jorløse, se der.

14. 15. jan 1898–19. maj 1923 (sp Mandø 26. febr 92): **Rasmus Sørensen Sønder,** * 4. april 58 Virup, Hjortshøj. Forældre: Høker Søren Rasmussen S og Mette Kjerstine Rasmussen. Sømand til 83, styrmandseksamen 81, reserveløjtnant i marinen 83, stud priv 86, c 91^2 (h_2), afsk 19. maj 23, † 3. juni 53 som landets ældste præst. ~ 8. april 92 Anna Rasmussen, * 6. juni 57 Segalt, Skødstrup, † 26. april 31. Forældre: Gdjr, sogneraadsfmd Rasmus R og Kjersten Rasmussen.

Pastor Sønder gav sig til at studere teologi med det maal for øje at blive sømandspræst. Efter embedseksamen henvendte han sig straks til Sømandsmissionen, og han blev antaget, men, saa vidt han kunne skønne, mødte hans antagelse bestemt modstand hos een i bestyrelsen, og skønt han mødte velvilje hos formanden og flere bestyrelsesmedlemmer, maatte han opgive sin tanke om at blive sømandspræst. Sømændene havde hans hjerte, og han fik sine embeder, hvor der var søfolk og fiskere, og hvor han ogsaa selv kunne sejle. Han fik her bygget menighedshuset 1909 for at kunne samle fiskerne. Og han fulgte sømandsmissionen med interesse til det sidste. Han var af natur beskeden og sparsommelig, og af de penge, han naaede at lægge til side, oprettede han et legat paa 50,000 kr. til fordel for Indenlandsk Sømandsmission. Han ønskede ikke i levende live, at denne store gave skulle omtales. Han samarbejdede med IM, var en stilfærdig og samvittighedsfuld præst. (Kr Dbl 10. juni 53).

15. 13. sept 1923–22. maj 29: **A. Westergaard-Jacobsen,** fl t Uge, se danske præster i Flensborg (DKU. I, 588).

16. 4. nov 1931–3. okt 1938: **A. B. Gunnersø,** fl t Gierslev, se Valløby-T.

17. 27. juli 1939: **Povl Erling Rasmussen,** * 18. okt 12 Frederiksberg. Forældre: Marineingeniør Peter Georg R og Karen Laurine Augusta Jensen. Stud Østersøg g 32, c 38^2 (1). ~ 3. okt 39 Karen Marie Lund, * 16. febr 18 Frederiksberg. Forældre: Hovedkasserer i Danmarks Nationalbank Hans Alfred L og Vilma Marie Dons Bech. – Fætter: J. Jensen, Torstrup-H.

Litt: C. C. Haugner: Lolland III, s 162 f, IV, 87 f.

UTTERSLEV

Utterslev sogn, 2249 ha, ved Smaalandshavet, er fladt, frugtbar, dog sandet ved stranden, hvor der er diger. Nogen skov. Byerne: U med alderdomshjem og fh, Kastager med mghhus fra 1937 og fh, Bøget med fh, Lille Utterslev, Tjørneby. Hg Havgaard, Vintersborg, desuden flere større gaarde.

To præster blev kendt i videre kredse i den ældre præstehistorie. Pastor *Poul Poulsen Rogert* (sp her 1735–49) anses som forfatter til et moralsk-allegorisk drama i 5 akter: »Den faldne og igen oprejste Salvande«, der flere gange blev opført af skoleelever i Nakskov. Efter hans død udkom 1775 »Tvende stykker til den danske krigshistorie«, hvoraf den første, om Nakskovs overgivelse til svenskerne 1658 angives at være forfattet af R. Han var en ivrig samler af historiske, topografiske og personalhistoriske efterretninger, især fra Lolland; i Det kgl Bibliotek findes en stor, tæt skrevet foliant, hvor han har afskrevet mange dokumenter, en materialesamling af stor værdi, da mange af de originale tekster er forsvundne. Han var svagelig og blev kun 47 aar, byggede et anseligt stuehus, mindedes som melankolsk. (N 500, DBL XIX, 611 f, Haugner: Nr herr 186 f, Khst saml 3. r VI, 401 f). Hans søn var den berømte komponist. *D. L. Rogert,* f her 1742, han angives sædvanligt som komponist til melodien »Kong Kristian stod ved højen mast«. Han skrev i hvert fald musikken til Johs. Ewalds »Fiskerne«. Han blev landsdommer i Rønne.

Det blev ikke Poul Rogert, men *Peder Chr. Rhode* (sp her 1767–93), som kom til at udgive Lollands historie. Rhode blev provst her 1776. Hans gejstlige forfatterskab er af ringe værd (jule- og nytaarssalmer, om kirkens fester, en andagtsbog og gudelige salmer til husandagtsbrug, alle udgivet anonymt). Større værdi har hans beskrivelser af Haderslev amt (han havde været hjpr i Stepping-F, og dér sluttet sig nær til herrnhuterne) og hans »Samlinger til de danske øer, Laaland-Falsters historie«, I-II, 1775 og 1794, paany udgivet 1859 af J. J. F. Friis. Rhode fortæller livligt, med mange anekdoter, er ret unøjagtig og upaalidelig, man han har reddet meget værdifuldt stof om personer og forhold, om bøndernes skikke og overtro. R skildres som »høj, sirlig, noget mager og bleg, men smuk, stedse pynteligt klædt og stedse meget snaksom«, en myndig og virksom provst, der holdt paa sin ret og frimodigt sagde sin mening. (DBL XIX, 476, Khst saml 3. r IV, 412 f, Haugner: Nr herr, s 187 f).

Det kirkelige liv. Indtil 1880'erne som ellers paa egnen. Pastor *T. O. C. D. Lund* holdt bibellæsninger i skolerne og hjemmene, og indremissionærer kom hertil og holdt møder i samarbejde med ham. Da han drog herfra, skrev han i embedsbogen, at for ham at se var der ikke udrettet store ting, og der kunne ikke henvises til iøjnefaldende resultater. Pastor *Momme* var en dygtig prædikant, og hans afgjorte IMs forkyndelse vakte modstand, saa en del af beboerne løste sognebaand til pastor *Lundby,* Søllested, og i flere aar holdt Lundby en maanedlig gudstjeneste i U kirke. Der kom dog en tid, da en del af sognebaandsløserne vendte tilbage. Pastor Momme indbød indremissionærer og IMs præster som talere, og han gjorde et godt arbejde for søndagsskolen. Han holdt pigemøder og kredsmøder for DMS og julefester for de gamle. Om vinteren holdtes missionsuge og om sommeren møder i præstegaardshaven. I de senere aar fik han mere kontakt med beboerne. *Proprietær Musse,* Sofiendal, var hans støtte. Fru *Margrethe Lund,* Kastager, udstedte et gavebrev paa 10,000 kr til opførelse af et menighedshus i Kastager.

Det blev indviet af biskop Ammundsen 19. sept 1937, en stor festdag for menigheden i sognet. Fru Lund var bundet til sin stue paa De gamles hjem, men hun var med i bøn og tak. Hendes trofaste forbøn har betydet meget for sognet. Hun var 16 aar, da hun blev omvendt. Indremissionærerne *Hans P. Andersen, Hans Kristensen, J. Herlufsen* og *Tscherning-Møller* har ogsaa virket her. Forholdene er gode efter lollandsk maalestok. Der er en trofast kreds om kirken, men hvad der er af kirkeligt initiativ, ligger hos IM. En del fiskere og arbejdere.

1922 oplyses: Kkg 4 pct, privat fh, lidt IM, 10 fam sbl. 1926: Megen aandelig død, virksom lille IMkreds, vaagnende hørelyst. 1935: Kkg 8 pct, hørelyst, lille IMsmf, ungdomsm i pgd, verdslig ungdomsf. 1943: Kkg 7 pct, god hørelyst, IM (sp), ungdomsm, kirkeblad. 1950: Kkg 6 pct, de fleste gaar den brede vej (IM, 25, sp), børnegudstj (50). 1955: Kkg 6 pct, gode, enk IM, kvindekreds, børnegudstj, kirkeblad. Centralskole 1954.

Utterslev kirke, hvidkalket, midt i byens spredte bebyggelse, bestaar af romansk skib og kor med apsis samt højt gotisk taarn med kamgavle mod vest og sengotisk vaabenhus med kamgavle mod syd. Sirligt murværk med smukke enkeltheder, opført af munkesten, men overkalket. Fladt loft. Højrenæssancealtertavle fra 1618, anselig med søjler og maleri fra 1883 af A. Dorph (Den opstandne), et altermaleri fra 17. aarh (Gethsemane) gik tabt ved præstegaardens brand 1950. Alterkalk fra 1676, vinflaske fra 1676, alterstager fra c 1600. Prædikestol i lektorietype fra c 1600 (som Vindeby) har staaet i korbuen. Romansk granitfont. Sydtysk daabsfad fra 1575 med messingkedel. Klokke fra 1581. Den lille klokke skal være et krigsbytte fra Solager i Skaane. Portræt af provst Rhode, flere gravminder. 200 sd. 2 klokker (fra 1574).

Danm kirker, Lol-F, s 532—45, Mackeprang, s 120, Haugner, s 179, Friis, I, 609, Rhode, I, 189.

Folketal: 1850: 930, 1901: 1062, 1921: 1202, 1950: 1154.
Altergæster: 1922: 198, 1932: 233, 1942: 205, 1953: 232.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 5 u p, 1934: 2 IM, 3 soc, 2 u p, 1953: 4 kirk, 3 soc (valg).
Kommunevalg: 1943: Soc 259 (4), rad 60 (1), kons 92 (2), venstre 132 (2). 1954: Soc 284 (4), rad 101 (1), venstre 211 (4), u p 48 (0).

Sognepræst

Indt 1850: a) 90 hvede, 135 byg, b) 40 rdl, c) 44 rdl naturalier, d) 200 rdl, e) 55 td ld. — 1870: Regul 2464, netto 5226 kr. — 1913: 2. kl. — 1946: 3. kl. Den gl smukke pgd fra 1742 brændte 1950. Ny opført.

Af den ældre præstehistorie. 1632—52: Lars E. Pontoppidan, omtaltes længe for sin stille vandel og sit gudsfrygtige levned. Han efterfulgtes af sin brodersøn, **Chr. K. Pontoppidan** (1652—74), velsindet, men fattig. Svenskerne gjorde »rent bord hos ham«. 1735—49: **Poul P. Rogert,** var lærd, flittig, men melankolsk (se ovf). 1749—67: **Jochum B. B. Suhr,** var snild og aarvaagen, men havde megen græmmelse af en person i L Løjtofte, der truede ham paa livet. 1767—93: Provst **P. C. Rhode,** kendt som forfatter af »Samlinger til Laaland-Falsters (og Haderslev amts) beskrivelse«, ofte citeret her. Maleriet af ham i kirken viser ham som en smuk skikkelse. 1819—27: **N. Clausen-Bagge,** se Tirsted-V.

16. 26. sept 1832–2. juli 79 (rkp Tirsted-S-V 9. febr 31): **Hans Ancher Jespersen,** * 12. aug 03 Neksø. Forældre: Amtmand over Bornholm, jstrd Christian J og Elisabeth Cathrine Smith Heiberg. Stud Frborg 21, c april 26 (1), huslærer hos biskop Boisen, Vesterborg (var 57 udn t sp Gamtofte, men renoncerede), afsk 2. juli 79, † 26. nov 85. ~ 27. april 32 Jutta Kunigunde Boisen, * 3. april 10 Vesterborg, † 27. aug 97. Forældre: Biskop over Lolland-Falster, sp i Vesterborg-B Peter Outzen B, † 31, og Anna (Nanna) Nannestad. – Hustrus slægt, se stamt 13. Hendes brødre: Gentofte, Ribe dk, Vesterborg-B, Sakskøbing. Moders slægt, se stamt 41.

Landstingsmd (Loll-F) 55. — Opr 1880 et legat paa 100 kr. for trængende i U sogn.

Skrev 36 i »Chr. samler« om den skotske præst Johan Welch og deltog i en polemik om Monrads afskedsprædiken 1854 (Dsk kirketid 1854 sp 423 f, 613 f, 669 f).

E. I. 783, S. I, 948.

Pastor Jespersen var politisk venstremand, et særsyn i de tider blandt præster, altsaa biskop Monrads politiske modstander. Men Monrad skriver, at »J holdt en opbyggelig prædiken med megen varme«, og Jespersen anerkendte i høj grad Monrads gerning (se s 26). Da Jespersen var 70 aar, prædikede han med indtrængende varme og inderlighed. Da han var 74 aar, tænkte Monrad paa at raade ham til at holde kapellan, men opgav det, da J var »noget sær«, saa samarbejdet ville næppe blive godt.«

Skønt J var en »personlighed« og vistnok en »dygtig mand«, har hans virksomhed, det næsten halve aarhundrede, han var præst her, dog ikke efterladt sig synderlig dybe spor. Han siges ikke at have været upaavirket af grundtvigianismen. Hans svoger, pastor H. Boisen i Sakskøbing, der holdt ligtalen (over teksten: Hvad han sagde om Jesus var sandt, Johs 10, 41) fremhævede hans sanddruhed og retsindighed, og at der under en noget haard skal slog et varmt hjerte. I sit kristelige liv var han ikke fri for smaalighed, særhed og strenghed. Han havde embedet i de gode aar, da alt steg i pris, og samlede en betydelig formue (Liber daticus).

(Loll-F stift 150 aar, s 129, 131, 159, 202 f).

17. 15. sept 1879–14. jan 85 (sp Dalbyneder-O 18. dec 72): **Christian Ludvig Nielsen,** * 29. juni 23 Sakskøbing. Forældre: Skibskpt Frederik N og Karen Jessen. Stud Nyk 42, studerede aramaisk og hebraisk under prf Hermansen, c 51[1] (h_1), lærer i Kbhvn i religion, hebraisk, tysk, dansk osv, førstelærer v pigeskole, lærer Søetatens pigeskole, Wærnske institut, hjpr Frederiksberg-H 4. april 56, kkp smst 22. okt 63, till præst Kbhvn sygehjem, sp Dalbyneder-Raaby-Sødring 26. febr 69, † 14. jan 85. ~ 19. dec 51 Erhardine Petronella Maria Mønster, * 23. april 20 Randers, † 27. april 02. Forældre: Overretsprok Frederik M og Charlotte Louise Haasum af Gerrild-H. – Hustrus farbroder: Biskop Aarhus.

Overs 51: Kirketaler af Esajas Tegnér, 55: Erich Stiller: Grundtræk af den evg-prot og den romkat kirkes hist og afvigende lærdomme, udg 53: Historisk forklaring til de i geografierne anførte aarstal, udg flere prædikener og ligtaler.

Pastor Nielsen skal have været en ret veltalende mand. Det synes – af folks ytringer at dømme – som om han var mere afholdt af de velstaaende end af de fattige. I udvortes henseende var hans lod sær ugunstig. Først 46 aar gl blev han sognepræst – den for cand theol uheldige periode – i et embede, der ogsaa var bebyrdet med formandspensioner, der faldt bort et par aar efter, at han var flyttet hertil, saa det fraflyttede embede blev det bedste, og 10 mdr efter at han var død, bortfaldt for-

mandspensionen her. Nielsen døde af mavekræft (Liber daticus).

18. 30. marts 1885–28. juli 1900 (sp Hvornum-S 14. juni 80): **T. O. C. D. Lund,** fl t Borre, se der.

19. 16. okt 1900–16. febr 22 (sp Skjoldborg-K 5. sept 92): **Laurits Momme,** * 12. juni 59 Olderup, Slesvig. Faderen: Sp Sæby-G, † 02, se der. Stud Horsens 77, c 83^2 (l), uord medhj Sæby-G 83, hjpr Aagerup-K 20. aug 84, sp V Velling-S 15. jan 86, † 16. febr 22. ~ 9. nov 86 Charlotte Petrine Mariane Jacobsen, * 23. marts 59 Kbhvn, † 20. marts 32. Forældre: Guldsmed og emaillør Christoffer Gleerup J og Elisabeth Jacobine Vilhelmine Timmermann. – Fætter: Momme, rkp, Læsø. Kusine ~ Gjellebøl, V Skerninge-U.

Pastor M var en markant skikkelse med sit store, buskede overskæg. Han sluttede sig afgjort til IM og havde derfor nogle vanskeligheder her, især i de første aar (se ovf). Pastor M's klare forkyndelse vakte modvilje lige fra begyndelsen. Da han kom hertil fra Thy, ville ingen stille vogn til raadighed for at hente den nye præsts møbler. Degnen læste avis under prædikenen. Mange løste sognebaand fra M. Men han var uhyre flittig med besøg og møder, og da beboerne saa, hvor smukt M tog det, da hans unge søn døde af tuberkulose, mildnedes stemningen noget. Han var kredsfmd for børnegudstjenester i stiftet, virkede meget bl børnene, men holdt iøvrigt mange møder baade inden- og udendørs. Han førte en dagbog, hvor han noterede alt om møder, kirkelige handlinger osv. Den indledes med: »Herre, velsign min indgang paa dette nye sted.« Han var en af de forkyndere, som uden større opmuntring troligt holdt ud til trods for fristelsen til forsagthed. Han var sønderjyde og dansk med liv og sjæl. Genforeningsgudstjenesten 1920 huskedes længe, ikke mindst den særlige gudstjeneste for børn. Hans helbred var de sidste aar ikke stærkt, men han arbejdede flittigt. Selv den sidste dag han levede, var han ude i sognet. Ved hans død erkendte mange, ogsaa hans modstandere, at han var »eet af Herrens sanddru vidner«, og sognefolkene ønskede hans billede ophængt i kirken. Paa hans gravsten satte de disse ord: »Sanddrue vidner redder sjæle«. Pastor F. L. Høeg, Svendborg, blev, da han var sp i Galtrup, ven for livet med pastor Momme, da i Skjoldborg. Trods store afstande holdt de trofast sammen. Høeg skildrer M som en sjælden ven, en dygtig præst, ikke hans udmærkede hustru Charlotte at forglemme.

Jens M. Nielsen, s 55, DnA 1923, s 71, L. Mommes stamt, s. 13 f.

20. 19. juli 1922–29. marts 26 (sp Tostrup-R 27. okt 09): **Christen Madsen Bjerrum,** * 16. marts 67 Gudum v Lemvig. Forældre: Gdjr Christen Madsen B og Sidsel Marie Krarup Jensen. Landmd, stud v Westens inst 88, c 97^1 (h_2), huslærer, Kaas, Salling, lærer Holstebro, Middelfart, Aalborg, skolebest Aalborg, hjpr Østbirk-Y 21. marts 08, afsk 29. marts, † 13. febr 33. – Ugift.

Søgte 1926 sin afsked grundet paa daarlige nerver. Han var en maadelig prædikant, og i hans tid svandt kirkebesøget, der i pastor Mommes senere aar havde været stigende, stærkt ind. Han døde 1933 af kræft i halsen. (Liber daticus).

21. 26. marts 1928 (sp Ejerslev-J 27. maj 22): **Hans Herluf Dyssegaard,** * 7. marts 94 Sæddinge v Rødby. Forældre: Forvalter i Kbhvn Peter D og Laura Kirstine Nielsen. Stud Østersøg 12, c 20^2 (h_1), huslærer hos prof Saugman, Vejlefjord san, do Østerlars pgd (14–16), hjpr Skanderup 2. okt 20. ~ 30. juni 22 Anna Holm, * 20. nov 96 Andst. Forældre: Murermester Peter H og Anna Margrethe Søndergaard. – Broder: Hou.

Kredsfmd KFUM og K og DMS Mors 24—28.

Pastor D var indstillet som nr 1 til embedet her baade 1922 og 1928.

Litt: C. C. Haugner: Loll III, s 185, J. Friis: Laaland. F I, 609, P. C. Rhode: Saml t Laaland-F, Berkr I, 189, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 55 f, Loll-F 150 aar, s 241.

HORSLUNDE—NORDLUNDE

Horslunde sogn, 3518 ha, ved Smaalandshavet, lavtliggende mod øst, højere og mere kuperet mod vest, en del skov og mose. Øen Raagø, 2 km fra kysten. Byerne H (523 indb) med realskole, mh (tidl fh, opf 1889), alderdomshjem fra 1925, alle slags handlende, Nøbølle, Tvede, Urne, Ravnsholt, Egholm, Nøbbet, Svinsbjerg, Bulbro, Lille Kastager. Mange store proprietærgaarde. I H har der været 2 hospitaler, som nu er nedlagt.

Nordlunde sogn, 430 ha, fladt, frugtbart. Byen Vester N.

Pastoratet bestaar af et stort hovedsogn og et ganske lille anneks. Horslunde er en stor landsby, midt i Nørre herred. Realskolen søges fra omegnen, og der er saftstation for sukkerroedyrkning, der har bragt velstand til befolkningen med paafølgende materialisme.

Statsminister, grev *C. D. F. Reventlow* († 1827), Pederstrup (i Vesterborg sogn; der er ikke herregaarde i Horslunde-N) er det store navn i egnens historie. Horslunde kirke var grevskabets hovedkirke, og greven er begravet her. 1914 rejstes uden for kirkegaarden en mindesten for ham (i hundredaaret for skolereformen): »Forstmanden, statsmanden, skolens og bondens ven.« Nordlunde hørte derimod under Juellinge. Landbefolkningen var præget af underordningsforhold under grevskaberne, og der var mange husmænd, hver med 3–4 td l. Præsteembedet var meget stort, og da provst *Smith* flyttede herfra 1834, skrev han i embedsbogen: »Jeg er den første og bliver sikkert ogsaa den sidste præst, som forflyttes fra dette anselige kald.« (1918 blev dog atter en præst forflyttet herfra).

Slægten *Garde* har været sp her i 2 slægtled. 1806–19: Den »fromme og kærlige« provst *Hans Fribo Garde,* og 1844–68 hans søn, *Søren G.* Han levede som en proprietær et gammeldags, aristokratisk, herskabeligt liv i den

store, gamle præstegaard, hvoraf endnu 1911 en 75 alen lang længe stod tilbage. Der var ikke meget trosliv, men en ung husmandssøn, *Hans Kristensen Fugl,* blev af greven hjulpet paa Snedsted seminarium, hvor han tog eksamen 1837, og 7 aar efter rejste han som missionær til Argentina, hvor han var med til at grundlægge den danske koloni Tandil. Han var fyldt af en brændende tro og missionsiver, men mødte megen modgang. Som velhavende mand kom han tilbage til Danmark, og han skrev sine interessante erindringer, c 1000 sider, ogsaa med minder fra de unge aar paa Lolland. Han døde 1900.

Ellers hører man ikke om mærkbart trosliv, før pastor *E. J. Anger* (1868–85) kom hertil. Han satte spor. Han var en myndig mand og en dygtig prædikant, som samlede kirkerne fulde, et særsyn paa den tid paa disse egne. Han stod IM nær, var ven af *Vilhelm Beck,* holdt bibellæsninger rundt i pastoratet, møder i hjemmene og var meget paa farten i sognene. Nogle blev ogsaa omvendt. Da han rejste herfra, hørte han med sorg, at nogle af hans troende venner gik til baptistmøder. Der foreligger et smukt brev af 11. nov 89, hvori han alvorligt advarede mod baptisternes vildfarelser og henviste til sit lille skrift mod baptisterne af 1859.

I pastor *Møllers* tid (1886–1910) gik kirkegangen tilbage, og pastor Angers spor var ved at udviskes, da gaardmissionær *R. B. Clausen* talte en sommerdag 1897 i H kirke. En ung slægtning af ham, gdjr *R. Clausen,* Knudstrupgd, blev den dag omvendt. Han blev en nidkær og frygtløs kristen. Pastor Anger havde ikke evnet at sætte de troende i arbejde, og da han rejste, var de uden fører. Nu blev *R. Clausen* deres leder, han aabnede sit store hjem for møder, og en række missionærer og præster kom her og talte. Præsterne *Momme, Hindhede* og *Hasle* kom særligt ofte. Gdjr *Anders Boesen* var en af dem, der aabnede sit hjem for møder og støttede R. Clausen. Clausen, der var velstillet, købte forsamlingshuset (»Højrehuset«), som der ikke mere var brug for, og indrettede det som missionshus. Det var ikke nogen stor kreds, der samledes, men de var flittige med møder, fester, sdsk og ungdomsarbejde.

Kirken i *Nøbbet* blev opført 1908, fordi man derfra havde langt til kirke, men kirkebesøget har aldrig været stort. I en aarrække var her kapellan, og der var en bevægelse for at faa oprettet et kkp med bolig i Nøbbet. Det var i 1910, og vakancen trak ud. En adresse samlede 900 underskrifter for at faa hjpr, pastor *Husum* udnævnt til sp. Der var paa den tid intet menighedsraad, men et særligt udvalg paa 6 skulle vælge en præst. Husums ansøgning blev slet ikke medsendt fra ministeriet, og pastor *Fensmark* blev udnævnt. Der blev hverken kkp eller præstebolig i Nøbbet. Gdjr. *Niels Jensen,* Svinsbjerg, der havde staaet for indsamlingen til Nøbbet kirke, vedblev at kæmpe for at faa kapellanen til at bo der.

Pastor *Fensmark,* der var KC, arbejdede godt sammen med denne kreds. Han ledede en god studiekreds, og der blev optaget et arbejde for YM med kvindekreds og basar. Meget stor tilslutning var der til andagterne i kirkerne efter krigsudbruddet 1914, men efter 1915 tog baller og selskabelighed atter overhaand. Den materialistiske indstilling var følgen af den voksende velstand, men der var flere alvorlige kristne, ogsaa uden retningspræg.

Der er intet bevidst grundtvigsk liv, nogle enkelte kommer til møder paa Søllested højskole.

Bortset fra IMkredsen har det mest været gammeldags kirkelighed, som prægede sognene, men nu svindende. Alt arbejde øves paa IMs basis, smfmøder, Blaa Kors, YMmøder, bibellæsninger, velbesøgte ungdomsmøder, hvoraf mange holdes i pgd.

Der er velvilje, men stor standsforskel.

1910 oplyses: Kkg ikke god, bedst i H, lille IM smf, flertallet u p, ikke megen kirkelig interesse. 1928: Gog kkg i H, ringe i N og N, alm forhold, pastoratet dog i den mere levende del af Lolland, IM, ungdomsarb, YM m m. 1926: Kkg 6 pct, gldags ærbødighed, nogle gr og IM, egentligt samfundsliv findes ikke, 2 ungdoms- og foredragsf (150 og 250). 1934: Kkg 4 pct, stigende interesse, gode muligheder paa bred folkekirkelig basis, velbes ungdomsm i pgd, lidt IM. 1943: Kkg 7–5–10 pct, kun meget lidt aandelig forstaaelse, alt kirk arb øves ud fra IM, velbes ungdomsm og bibelt i pgd, IM (33), flertallet u p. 1955: Kkg 5–5–10 pct, IM (20); som hidtil.

Horslunde kirke (Sct Hans) er anselig, ligger midt i byen paa den store kirkegaard, bestaar af bredt romansk skib og kor med apsis, gotisk taarn og vaabenhus mod syd med en 1755 tilbygget korsfløj. Opført af munkesten og overkalket. Smukke friser og enkeltheder. Taarnrummet er fra 1755, gravkapel for slægten Reventlow. Marmorsarkofag og kister i taarnrummet. Skib og korsfløj har fladt loft, koret er hvælvet. Altertavle og prædikestol er renæssancearbejder fra c 1595, altertavlen med skriftsteder og relieffer, prædikestolen med apostelfigurer og lydhimmel. Unggotisk, gotlandsk kalkstensfont fra c 1300 med brede arkader, daabsfad fra 1768. Lysekrone fra c 1635. Taarnrummet skilt fra skibet ved et udskaaret tralværk, 2 klokker. Flere gravminder og ligsten. Kirken skal nu restaureres. 300 sd. Granitobelisk for greve C. D. F. Reventlow.

Danm kirker, Loll-F, s 546—62, Haugner, s 215, Rhode I, 79 og 230, Personalhist tidsskr 8. r V 29 f, Larsen, I, 73 og 74, Mackeprang, s 413.

Nøbbet kirke, indv 18. okt 1908, arkitekt C. C. A. Nielsen og L. J. Larsen, er opf af røde mursten, bestaar af skib med fladt bjælkeloft, kor med hvælving og taarn, tilbygget paa nordsiden af vaabenhuset, som er i vestgavlen. Paa altret et stort kalipasta-krucifix. Korbue og korhvælving har frescomalerier.

Nordlunde kirke er ganske lille og kullet, bestaar af romansk skib og kor samt vaabenhus fra 1863, alt af røde mursten, smukke enkeltheder, sirligst er korets østgavl. Kamgavle, gotiske krydshvælv. Altertavle fra 1864: N. Lytzen: Den samaritanske kvinde. Den gl smukke trefløjede skabstavle fra c 1475 i Nationalmuseet. Nyere fyrretræsprædikestol med støbte blyornamenter. Senromansk gotlandsk kalkstensfont fra c 1250. 70 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 563—71, Haugner, s 235, 238, Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, pl 24, Mackeprang, s 413. Uldall: Kirkekl, s 184.

Folketal: 1850: 1785 og 100, 1901: 1932 og 226, 1921: 2246 og 228, 1950: 2169 og 221.

Altergæster: 1910: 220 og 50 og 20, 1922: 300 og 80 og 20, 1934: 425 og 53 og 37, 1942: 627 og 83 og 42, 1953: 689 og 119 og 81.

Menighedsraad: 1922: u p (gr), 1934: Kirkelige, 1953: 2 IM, 17 u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 460 (5), rad 54 (0), kons 353 (4), venstre 241 (2), 1954: Soc 414 (5), kons 259 (3), venstre 323 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 150 hvede, 250 byg, 20 havre, c) 100 gæs, naturalier, d) 350 rdl, e) 63 td l. — 1870: Regul 4060 kr, netto 8528 kr. — 1913: 1. kl. — 1946: 2. kl. — Herskabelig, anselig og meget smuk pgd i palæstil, opf 1870. Pgd skal 1658 have været hovedkvarter for svenskerne, som satte bønderne til at grave en kanal omkring pgd, rester heraf ses endnu.

Af den ældre præstehistorie. 1646—80: **Jacob A. Cuningham,** dræbte ved et vaadeskud uden for pgd byfogedens søn fra Nakskov, blev dømt til at lade embedet bestyre ved en kapellan, men benaadet 1677. 1739—71: **Claus C. Wiinholt,** var vittig i lærdom og musik, hans vandel eksemplarisk, hans tænkekraft sund, hans venskab ærligt, hans lyst: at læse, hans valgsprog: Gudsfrygt. 1784—1806: **Andr. M. Møller.** Beboerne satte endnu 1859 megen pris paa hans prædikener. (W I, 687).

19. 20. juli 1844–15. april 68 (sp Nysted-Herrtisley 3. nov 40): **Søren Georg Garde,** * 13. sept 99 Tirsted. Forældre: Sp her 1806–19 provst Søren Fribo G, † 19 (af Vig-NA), og Inger Marie Bruun. Stud Rosk 18, c april 24 (1), hjpr Rønne-K og førstelærer 18. aug 24, ord kat Rønne-K 27. maj 25, sp Bodilsker-Neksø 6. sept 33, † 15. april 68. ~ 17. juni 25 sin kusine Sophie Petrine Friboline Garde, * 3. dec 06 Øde Førslev, † 3. marts 77. Forældre: Sp i Øde Førslev-S Christian G, † 30 (af Vig-NA), og Cathrine Birgitte Ursin. – Søn: Valløby-T. Dt ~ Priergaard Hansen, Østofte. Farbroder: Faarevejle. Faster ~ Blechingberg, Flemløse. Hustrus broder: Veggerby-B. Stamt 34.

Pastor G rostes for retsind, frimodighed og ægte dansk sindelag. 13 børn.

E II, 486, S: I, 544.

20. 20.juli 1868–28. dec 85 (sp Gyrstinge-F 8. dec 55): **Edvard Julius Anger,** * 6. okt 13 Kbhvn. Forældre: Børstenbinder Samuel A og Vilhelmine Marie Henningsen. Stud Brgdssk, K 30, c juli 35 (1), lærer Kbhvn, sp Ibsker-S 2. sept 45, r af Dbg 69, afsk 28. dec 85, † 17. marts 95. ~ 2. nov 39 Caroline Augusta Wiglar, * 18. april 18, Kbhvn, † 8. maj 01. Forældre: Husarløjtnant Fr. Joachim W og Maren Christine Gjertrud Mustrup.

Medl af eksamenskommissionen ved seminarierne, eksaminator og censor i religion og dansk 69—84.

Udg 59: Vejledn f lægfolk mod baptisternes vildfarelser, 64: Udtog af den bibelske historie, 6. opl 03, 67: Vejledn f lægfolk ang Romerbrevet, 2. opl 73, 65: Tolv prædikener, 76: Nissens samtaler over bibelske fortællinger i fri oversættelse, 76 (sm m pastor A. Rindom): Christelig katekismus, 76: Større bibelhist f højere skoler, 4. opl 87, Mindre bibelhist f almueskolen, 4. opl 89, 88: Vor Herre Jesu og frelsers liv paa jorden, set i sammenstilling af profetierne om det og deres opfyldelse, 88: Fortolkning til Hebræerbrevet.

Pastor A var klassekammerat med Søren Kierkegaard og nr 1 paa dennes studenterhold. Pastor A var en højt begavet og betydelig personlighed baade som præst og skolemand. Hans lærebøger i religion blev meget benyttede, klare og lettilgængelige som de var. Som censor var han myndig og frygtet af seminaristerne. Som præst satte han spor, baade paa Bornholm, paa Sjælland og her. I Gyrstinge bekæmpede han energisk baptisterne, og i Midtsjælland stod han i 60'erne som en af de faa præster, der sluttede sig til den frembrydende Indre Mission sammen med *Vilh. Beck* og *Johs. Clausen* (af deres efternavnes forbogstaver dannede man slagordet: De var Indre Missions ABC), og deltog 1869 i IMs præstemøde i Sorø, hvor c 30 IMs præster fra hele landet mødtes. I Horslunde opførte han den meget herskabelige pgd med særlig indgang til præstens stue for folk, der søgte ham. (Døren er senere lukket). Han mødte dem med et: »Hvad vil du?« og var i det hele ret myndig i sin optræden. Han var en dygtig prædikant, og til hans gudstjenester og fastegudstjenester var den store H kirke fyldt, ogsaa af udensogns folk. A dannede et mellemled mellem IM og den Martensenske kreds, hvor han som teolog følte sig hjemme. Til sin død stod han Vilh. Beck nær i trofast venskab, og han prædikede klart uden at skele til, hvad folk ønskede, om synd og naade. Det skete, at folk i vrede forlod kirken, men de kom igen. Han skal have sagt til sine konfirmander: »Hvis I nogensinde hører en præst sige noget, der ikke stemmer med Guds ord, maa I gerne rejse jer op og sige ham imod!« Han var flittig til besøg i sognene, naar han ikke rejste til seminarierne eller sad mellem sine mange bøger ved sit skrivebord, hvor han holdt sin teologi omhyggeligt vedlige, og hvor han skrev sine bøger. Foran er omtalt hans skuffelse over, at baptisterne kunne finde indgang i hans menighed, da han brød op herfra. Tilhørerne huskede hans alvorlige, stærkt bibelske prædikener, og flere blev omvendt, og gennem sin meget samvittighedsfulde konfirmandundervisning huskedes han længe. Men hans forkyndelse var ikke samfundsdannende, og han betroede ikke lægfolk noget personligt ansvar. Derfor spredtes en del, da han ikke var her mere med sin faste haand. At han ogsaa gerne lærte af lægfolk, ses af, at missionær *Knud Hansen* fra Falster, af ydre en ubetydelig skikkelse i groft vadmelstøj, med lang pibe op af lommen (præsten tænkte straks: Hvad kan saadan en stakkel dog sige?), fik betydning for ham ved sit jævne vidnesbyrd, og A blev stærkt grebet af lægmandens enfoldige, trosvarme vidnesbyrd.

Asschenfeldt-Hansen omtaler sine venner bl præsterne og skriver om »den gamle pastor Anger«, i hvis sogn han holdt flere møder: »A var en troende præst, men vist gaaet noget i staa over for den vældige død, der holdt hjerterne bundne.« Han stod lidt betænkelig, men velvillig over for vækkelsen i Halsted-A. Den stærke modstand og medfølgende kamp gjorde adskillige, der ellers var velvillige, ængstelige.

DBL I, 439, KLfN I, 91, IM hist, s 59, 78, 124, Jens M. Nielsen. Livstegn, s 35 f, Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, s 43.

21. 13. marts 1886–18. maj 1910 (sp Durup-T 12. sept 77): **Hans Ludvig Møller,** * 2. okt 43 Torkildstrup. Forældre: Stiftsprovst, dr phil H. U. M, † 62, Toreby, se der (søn af biskop R. M, Loll-F) og Marie Lovise Hulda Sidenius. Stud Nykøb 61, c 68^1 (h_1), skolebest Nysted, kkp Nysted-H 13. sept 72, afsk 18. maj 10, † 29. dec 11. ~ 31. okt 71 Marie Nielsine Elisabeth Nielsen, * 30. marts 47 Lyngby v Grenaa, † 27. maj 15. Faderen: Stiftsprovst, lic theol, prof Fr. N, † 67, Toreby, se der. – Søn: Prof, jur Axel M, † 37. Brødre: Olsker-A, Vesterborg-B. Søstre ~ Worsøe, Gundslev, Korff, Mørke, Barfoed, Tommerup-B, Sodemann, Nørholm. Farbroder: Digteren Poul Martin M. Fastre ~ Sidenius, Gudbjerg, Bredsdorff, Vissenbjerg. Stamt 60 D og 80.

Baade pastor M og hans hustru var stiftsprovstebørn fra Toreby og var vel kendt med Lolland. Han var en stilfærdig præst af højkirkelig type, præget af dansk præstegaardsmilieu. Kirkegangen gik nedad i hans senere aar. Kort før sin afrejse fik han en adresse med 425 underskrifter fra beboerne med tak for det hjertelige forhold, der havde præget præst og menighed. (Vestloll. avis 30. nov 11).

Hjælpepræst hos pastor Møller

1908—11: **H. M. Husum**, se Nørre Tranders.

22. 6. jan 1911–9. marts 18 (sp Mejrup 22. jan 01): **H. E. Fensmark**, fl t Følleslev-S, se der.

Hjælpepræst hos pastor Fensmark

1911—13: **M. P. Ulmer**, se Store Magleby.
1914—17: **A. E. B. Varming**, se Durup-T.

23. 18. juli 1918–4. okt 37 (sp Dreslette 6. juni 10): **Carl Rudolph Berggreen**, * 19. febr 70 Sct Thomas, Dsk Vestindien. Forældre: Sagfører, sekretær i forsikringsselskabet Hafnia Rudolph Frederik B og Vilhelmine Marie Heichelmann. Stud Schneekl sk 88, c 94^2 (h_1), Huslærer Marvede pgd, lærer Kbhvn, hjpr Hedensted-SD 17. febr 98, kkp Skanderborg-S 3. juni 00, sp Søby, Ærø 4. jan 05, afsk 4. okt 37, † 9. jan 44. ~ 18. sept 00 Alice Maud Johnston, * 27. sept 69 London, † 12. dec 31. Forældre: Skibskpt Henry J og Mary Ann Scott. Plejedt af læge i Skødstrup Hans Nissen Kvist og hustru Annie Borchsenius. ~^{2} 26. okt 33 Dagny Larsen, * 6. febr 01 Torslev, Dronninglund herr, † 46. Faderen: Førstelærer L. – Faders fætter Ø Skerninge-H, der var søn af komponisten, prof A. P. Berggreen.

Pastor B var en livlig natur, skrev mange lejlighedsdigte, juledigte osv (Højskolebl, Dagspressen), offentliggjorde flere prædikener og skrev adskillige polemiske og kirkepolitiske indlæg i blade og tidsskrifter, alt ud fra et frisindet, nærmest grundtvigsk synspunkt. Hans bryllup stod hos hans hustrus faster, digteren H. V. Kaalunds enke, som da boede i Gaverslund. Medens B var præst i Skanderborg, havde han i de lokale blade en polemik med sygehuslægen dér, Hindhede. B mente, at Fadervor kun burde bedes af kristne, hvilket Hindhede kaldte »at fratage den fattige hans eneste lam«. Otto Møller, Gylling, fulgte striden med interesse og tog afstand fra Berggreen (O. Møller og T. Skat Rørdam: Brevveksling, II, s 343).

24. 14. febr 1938 (sp Fejø 23. febr 34): **Christian Edvard Blockmann**, * 4. aug 07 Snøde. Forældre: Gdjr Harald Christian B og Marie Kirstine Olsen. Stud Od 27, c 33^2 (h_1), hjpr Følleslev-S 23. febr 33. ~ 20. juli 39 Anna Emilie Højgaard, * 25. marts 06 Sahl, Ringkøbing amt. Forældre: Proprietær Peder H og Mette Kristensen.

Litt: C. C. Haugner: Loll N III 213 f, J. M. Larsen: Beskr af Laaland-F I, 73 f, Rhode: Laalnd-F, s 79, 230, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 35 f, Medd fra præsterne Fensmark, Varming og Berggreen. Khst saml 4. r III, 299, C. H. Smith: En gl præstegaard, Hist arkiv, 1888, s 81 f, Loll-F aarb 1943-45, s 211 f, Achton Friis: Danske øer II, 298 (om Raagø).

HERREDSKIRKE—LILLE LØJTOFTE

Herredskirke sogn, 955 ha, fladt og frugtbart. Byerne: Vester Karleby, Ringseby, Store Løjtofte. Flere større gaarde.

Der var en hellig kilde i H.

Lille Løjtofte sogn, 538 ha, fladt frugtbart, enkelte smaa bakker. Byerne LL og Sandbjerg. Mh fra 1904.

I 1860'erne drøftedes planer om, at Herredskirke kirke skulle nedbrydes, og en ny stor kirke skulle opføres i L Løjtofte. Et menighedsmøde 1869 gav planen enstemmig tilslutning (49 ja, 0 nej), men den strandede paa økonomiske vanskeligheder.

Det kirkelige liv. Pastoratet bestaar af to smaa sogne, og da der kun er 1 km mellem kirkerne, regnes der ikke meget med sognegrænsen. Kirkebesøget falder gerne i den kirke, der har højmesse. Om eftermiddagen kun faa. Sognene præges af Nakskovs nærhed, bl a nogen villabebyggelse som forstad. Nogen standsforskel. Flere større gaarde.

Det kirkelige liv var meget ringe indtil 1864, da pastor *Imm. Barfod* kom hertil, fordrevet fra det tabte Sønderjylland. Han var en betydelig personalhistoriker (se Vaabensted-E), en begavet og praktisk mand. Sognebørn og lærere søgte gerne hans raad. Han var en god, dansk mand, ægte grundtvigsk af det gamle slægtled, vækkende og virksom. I sine breve til vennen *Mørk-Hansen* (se Vonsild-D) giver han udtryk for den sorg, som 1864 alle dage lagde over hans sind, og samtidig blev hans hjem her haardt prøvet af sygdom og død. Det var ham en god støtte, at lærer *H. J. Jacobsen* blev ansat som lærer i Løjtofte, samme aar han kom hertil, 1864. Lærer Jacobsen var paa Jonstrup blevet paavirket af Grundtvig, saa han holdt op med at spille kort og danse, ja, han tænkte endogsaa paa at opgive violinspillet. Barfod og Jacobsen blev nære venner, og de sørgede over den aandelige tilstand. 1866 skrev Jacobsen til IMs bestyrelse og bad om at faa en missionær til sognet (se s 30); missionær *Knud Hansen* kom og holdt nogle møder her, uden at der skete større forandringer. Biskop *Bindesbøll* kunne ved visitatsen 1869 ikke notere noget om flittigt kirkebesøg i det lidet kirkelige pastorat. Til gengæld søgtes Barfod af folk fra nabosognene. Biskoppen kalder hans prædiken »vækkende og gribende. Barfod vidste, hvad han kunne forlange af dem, der skulle fortjene kristennavn, og gav intet afslag, indlod sig ikke paa at tinge og accordere«. Barfod flyttede herfra 1874, og 1876 blev Jacobsen redaktør af »Lolland-Falsters Stiftstidende«, hvor han øvede en betydningsfuld indsats i grundtvigsk aand. Vækkelsen i Halsted-A ved Asschenfeldt-Hansen mærkedes saaledes, at der blev enkelte troende mennesker. Men i 1889 maatte gudstjenesten aflyses 36 gange i den ene kirke, fordi der ingen kom.

1890 kom pastor *A. Levinsen* hertil. Han var blevet vakt ved Asschenfeldt-Hansen og havde været kapellan hos Bachevold, Tirsted, der i mange henseender var hans læremester (se

s 74). Levinsen indbød Bachevold til at tale her, men Bachevold gjorde ikke gengæld, da L endnu ikke var »grundfæstet i troen«. Det forstyrrede dog ikke deres gode venskab. Levinsen søgte straks forbindelse med de troende i sognet, og skridt for skridt kæmpede han sig ved sin hustrus (og ved Søren Kierkegaards og Bachevolds) hjælp igennem til levende tro; især kom en konventsaltergang i Sandby kirke 1893 til at betyde meget for ham. Han tog nu sin plads klart i IM. Præsteparret gik ud paa mange husbesøg, og gaardmissionær *R. B. Clausen* fandt ind, hvor præstens blev vist ud. L fik sat meget arbejde i gang, missionsmøder, samtalemøder, DMSmøder, pigemøder, ynglingemøder, børnegudstjeneste, og præstegaarden i V Karleby var rammen om det altsammen. Fra nabosognene, ogsaa fra Nakskov, kom folk i kirke her; ofte var der fremmede talere, og Levinsen øvede stor gæstfrihed. Præsterne *Bachevold, Keiding, Asschenfeldt- Hansen, Vald. Vilstrup, Hindhede,* indremissionærer som *Ravens, Hans Kristensen, J. Damsbo* og især *J. P. Laursen-Bak* og flere DMSmissionærer (Carl Hornbech) talte her. Ogsaa *Olfert Ricard* var her og samlede mange. Proprietærerne *Galsgard* og *Lawaetz* hørte med til de nærmeste venner og støtter. Omkring 1900 var der gnsn ialt 120 i kirke hver søndag i begge kirker. Altergæsternes antal var 1888: 140, 1899: 507.

Da tanken om at bygge missionshus opstod, var L først imod det, men han gik dog med, da han mente, at det ville stabilisere arbejdet. Missionshuset »Effata« blev indviet 1904, og det viste sig snart at være paakrævet, thi møderne var ved at sprænge præstegaarden. Kort efter udbrød en vækkelse, og ikke faa nye kom med. Der blev et godt og sundt menighedsliv, og der blev arbejdet. Fra disse sogne drog man i glade flokke til de store Holmeskovmøder, til Helligtrekonger-møde i Maribo, og de unge strømmede til fastelavnsmøde i Nakskov. *Levinsen* førte an; hans lille skikkelse med det smilende-alvorlige ansigt og det værdige fuldskæg var midtpunktet ... ogsaa i sangen. Thi der blev sunget meget – af »Hjemlandstoner«. L blev som en aandelig fader for troslivet, og hans spor vil kendes længe efter. Pastor *Georg Bartholdy* gik i Levinsens spor. Kirkerne fyldtes atter, og ofte var der fremmede talere i missionshus og kirke. Proprietær *Johs. Bachevold* (søn af pastor B) Sannagaard (senere Asserstrup), var en god støtte. Arbejdet er fortsat paa samme linie i de senere aar. Der er en lille, trofast kreds af kirkegængere og enkelte gode medhjælpere. Baade pastor *Danielsen* og pastor *Johansen* kom hertil fra Ikast.

Gaardmissionær R. B. Clausen blev født i L 1840.

1913 oplyses: Kkg 11 pct, IMs arbejde gn 20 aar, aarlig DMS gudstjeneste giver 5–600 kr i det lille pastorat, godt IM smf m m, 1923: Kkg kun ret god, et IM smf, intet særligt, 1930: Kkg 12 pct, gode forhold, IM (40) KFUM og K (35 og 25), mange unge i kirke, 1938: Kkg 10 pct, ret gode forhold, dog megen ligegyldighed (IM, 50, sp), KFUM og K osv, 1950: Kkg 9 pct, nærmest stilstand, IM (30, sp) ungdomsm i hjemmene, kvindekr for DMS, sdsk (55), kirkeblad, lidt adventister og katolikker, 1955: Kkg 8–9 pct, trofast kreds, IM (25, sp) fællesf af M og K, idrætsf.

Herredskirke kirke, ligger ensomt, paa fladt terræn. Navnet har den maaske faaet, fordi den var den først byggede kirke i herredet og stod i et vist forhold til herredstinget, ligesom de af Chr. IV ophævede herredskalenter (se s 33) holdtes her. Den lille kirke bestaar af romansk kor og skib, lavt, svært, gotisk taarn, vaabenhus mod syd (nu ligkapel), alt af mursten. Gotiske hvælvinger. Rester af kalkmaleri over hvælvene. Smuk renæssancealtertavle fra c 1590 med tarvelige malerier fra 1843 af Kristus, Peter og Matthæus. Barok-alterkalk fra 1663, alterstager fra 1673. Ny prædikestol. Senromansk font af gotlandsk kalksten. Ejendommelig træskulptur fra c 1480: »Naadestolen« (Gud Fader med den korsfæstede mellem sine knæ). Skab fra 1650. Klokke fra 1584. 120 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 573—83, Haugner, s 42, 52, Rhode, I, 267, Dsk Atlas, VI, 455. Mackeprang, s 15, 413.

Lille Løjtofte kirke, vest i byen, er ganske lille og kullet, bestaar af et lille skib og kor, der er romanske, og sengotisk vaabenhus mod syd. Opf af munkesten, koret er hvælvet, skibet har fladt loft. Renæssancealtertavle fra 1595 med maleri fra 1843 (Emmaus). Sølv-alterkalk fra 1949, alterstager fra 1616, renæssanceprædikestol fra c 1580, ret primitiv. Usædvanlig smuk og interessant døbefont, romansk, af sandsten, af en gullandsk mester med store, fine relieffer (Chr. som dommer, scener af Jesu liv), løvehoveder paa foden. Smukt daabsfad, et nederlandsk arbejde i barok, fra c 1650. Klokke i skibets vestgavl. 70 sd. Stolestader i bruskbarok.

Danm kirker, Loll-F st, s 584—92, Haugner, s 57, Mackeprang, s 369 f.

Folketal: 1850: 399 og 230, 1901: 405 og 276, 1921: 484 og 290, 1950: 449 og 297.

Altergæster: 1842: 627, 1888: 140, 1899: 507, 1913: 500, 1922: 150, 1926: 600, 1934: 311 og 256, 1942: 400, 1953: 214 og 208.

Menighedsraad: 1913: 2 IM, 2 u p, 1922: 3 IM, 3 u p, 1934: 5 IM, 3 soc, 4 n gr, 1953: 4 IM, 4 borg, 4 soc, valg i H.

Kommunevalg: 1943: Soc 146 (4), kons 78 (2), venstre 84 (3), 1954: Soc 163 (4), BF 209 (5).

Sognepræst

Indt 1850: a) 65 hvede, 87 byg, 43 havre, c) naturalier, 35 rdl, d) 200 rdl, e) 70 td l. — 1870: Regul 2456 kr, netto 5606 kr. — 1913 f 3. kl. — Pgd opf 1818 (efter brand). Ligger i Vester Karleby.

Af den ældre præstehistorie. 1712—45: **Edvard Beierholm,** havde et forunderligt væsen. Bespiste biskop Lodberg med kaal og flæsk, men gav tjenerskabet suppe, steg og vin. Han takkede for Guds godhed i kirken saaledes: »Tak, at du giver os korn og hvede og ærter, smaa kalve og smaa grise. Du spiller med os som en fader med sit barn, ja, leger vel undertiden med os og siger: pip, pip, mine børn!« Han blev fradømt embedet 1736 fordi han havde undladt at tilmelde, at han havde døbt et uægte barn, men beholdt embedet. Skænkede 100 rdl til Nakskov skole (Hfm VI, 113). 1791—1810: **Chr. G. Schlegel,** var kendt for sin distraktion; han puttede alt i sine lommer, naar han gik i butikker, men hans kone sendte det tilbage. Hver søndag kørte han lige fra kirken til Sæbyholm eller Juellinge, hvor greven tog venligt mod ham, men ofte spillede ham forskellige puds. Da han hørte, at præsten ikke havde benklæder under præstekjolen, befalede han sine tjenere at trække præstekjolen af ham, da han traadte ind i et større herreselskab. Men S hævnede sig. Han fik lukket greven ind i gaasehuset. Maden kom paa bordet, og ingen vidste, hvor greven var. Man ledte efter ham, indtil S bemærkede: »Hr amtmanden er paa synsforretning hos gæssene.« — S var iøvrigt en begavet taler (W I, 608).

16. 22. dec 1820–6. febr 64 (hjpr Brøndbyvester-Ø og lærer ved seminariet dér 10. april 16): **Christian Carl Erhard Langhorn,** * 27. febr 90 Nakskov. Forældre: Distriktskirurg Asmus Jacob L og Anna Kirstine Rieffesthal.

Stud Nakskov 10, c jan 16 (h), † 6. febr 64. ~ 14. sept 21 Cathrine Magdalene Høgsbro, * 3. juli 01 Rødding, Sdj, † 9. okt 86. Forældre: Amtsprovst, dr phil Hans H, Rødding-Skrave, † 28, og Claudiane Sabine Sølling, af Torstrup-H. – Brødre: Bjerreby og Nr Felding-T og Bælum-S. Hustrus slægt, se stamt 85. Stedbroders sønnesøn: Biskop, dr Høgsbro, Loll-F.

17. 6. maj 1864–3. aug 74 (sp Sørup ved Flensborg 3. marts 54): **Imm. Barfod,** fl t Vaabensted-E, se der.

18. 14. okt 1874–31. dec 89 (sp Vindeby 29. nov 63): **Axel Andreas Gabriel Krebs,** * 24. marts 17 Kbhvn. Forældre: Major, kpt v jydske skarpskyttekorps, landinspektør Peter Ludvig K og Manon Linde. Stud Horsens 36, c 54[1] (h), huslærer paa Vennerslund, rejse til Italien, tillige hjpr Stadager-NK 29. april 46–50, lærer Nykøbing F realskole 50, sp Nyord 29. okt 55, afsk 31. dec 89, † 25. sept 97. ~ 10. okt 50 Constance Caroline Christiane Henckel, * 11. dec 26 Aalborg, † 17. okt 65. Forældre: Oberstløjtnant Frederik Ferdinand H og Augusta Sophie Caroline Rodenborg. – Søstre ~ Dantzer, Grenaa-G og Ingerslev, Kundby. Broderdt ~ Bergsøe, Munkebjergby-B. Næstsøskendebarn: Krebs, Nr Aaby-I.

Pastor K hørte til de stille i landet, saare beskeden, ydmyg, en trofast, kærlig natur, en fredens mand (Loll-F Stiftstid 27. sept 97). Kirkegangen var minimal i hans tid.

19. 11. marts 1890–2. juli 1913 (rkp Tirsted-S-V 18. juli 84): **Alfred Sylvester Levinsen,** * 13. sept 54 Aalborg. Forældre: Fabrikejer, fh kornhandler Søren L og Frederikke Ree. Stud Aalborg 71, c 76[1] (l), huslærer Aalborg, andenlærer Ranum seminarium 78, accessit 78 (afh om Origenes), † 2. juli 13. ~ 19. maj 85 Therese Marie Vilstrup, * 2. dec 60 Aalborg, † 5. dec 37. Forældre: Provst, Bjerregrav Aa, † 10, se der. – Broder: Sct Mariæ k, Helsingør, slægt, se stamt 56. Hustrus broder: Reerslev-R. Slægt se stamt 52.

Fmd Dsk kirkemission i Arabien 09, kredsfmd KFUM og K, Loll-F 99—10, fmd Nordvestloll sygeplejef 96.

Skr 81: Om forandringer ved skolelæreres ududdannelse og stilling, udg 90—96: Vore evangeliers paalidelighed og ægthed I-III, 91: Stavnsbaandene, digtcyklus i »Danskeren«, 01: Det kr liv paa Lolland-F (i Kr samler), 02: Billeder fra skriften og livet, 02—03: Grev Zinzendorf og hans tid I-II, 06: Mosebøgerne og kritikken, med særlig benyttelse af J. Orr: The problem of the old test. Talr art.

Om Ls første præstetid og overgang til IM, se ovf. Pastor A. Levinsen var en lærd mand, og han skrev baade bøger og artikler ud fra et konservativt, teologisk synspunkt mod bibelkritik og den nyere bibelforskning. Han rejste flere gange i udlandet og var en mand med vid horisont. Ydre mission havde hans store kærlighed, og han skrev et værk om Zinzendorf, med hvem han følte sig aandsbeslægtet. Som fmd for Arabermissionen, hvor miss *Olaf Høyer* stod ham nær, øvede han en god indsats. Han var virksom for sygeplejesagen og ledede her KFUM og K, Blaa Kors osv, og han oversatte, foruden fornævnte, flere skrifter imod bibelkritikken. Præsterne *Asschenfeldt-Hansen* og *Bachevold* (Tirsted, hvor han var kapellan) fik afgørende betydning for ham, men han havde dog først været her 3 aar, før han klart sluttede sig til IM. Asschenfeldt-Hansen omtaler ham som »en trofast arbejder, der stod klart paa livets side. En lærd præst var han, men han brugte sin lærdom ikke til at sprede, men til at angribe moderne bibelkritik.« Søren Kierkegaard var en af hans aandelige læremestre, men det var som IMs førende præst han blev kendt paa Vestlolland. Han havde stor støtte i sin udmærkede hustru, præstegaarden var aaben, og der blev holdt mange møder og drukket mange kopper kaffe. Han lagde stor vægt paa lægfolkets medarbejde og benyttede mange lægfolk som talere her. Udadtil var han meget virksom, 17 aar i træk talte han f eks hvert aar i Stubbekøbing (han naaede aldrig at se byen ved dagens lys, idet han kom der efter mørkets frembrud og tog derfra kl. 5 morgen for med dagvogn og tog at naa hjem til sit arbejde). Han var i sit es, naar han med de unge eller samfundet drog syngende afsted til de store fællesmøder. Og gerne sad han i sit studereværelse mellem sine mange bøger og studerede skriften og missionens historie. Han har ogsaa skrevet en god oversigt over troslivets historie paa Lolland-Falster i de senere aar. Digte skrev han ogsaa (se s 80). Der var vist ingen, der bedre kendte stiftets aandelige liv end han. Han tog ogsaa til orde for bedre uddannelse af indremissionærerne, hvilket havde til følge, at han blev fast medarbejder ved IMs kursus for missionærerne. Hans præstevenner ønskede ham til provst, men en anden blev udnævnt. Ferie kendte denne flittige mand ikke. Ofte tænkte han paa forflyttelse, men hans venner syntes, det var godt, han blev. – Træt og syg rejste han til Norge 1913 for at vinde kræfter, men det blev døden.

Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, 1930, s 115, IM tid, 1913, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 61 f.

20. 8. dec 1913–22. marts 23 (hjpr Sundby k, Kbhvn, 18. okt 09): **C. Pedersen,** fl t Sandby, se der.

21. 23. juli 1923–4. juni 30 (hjpr Græsted 1. aug 21): **G. J. Bartholdy,** fl t sp Frederiksholms k, Kbhvn, se sp Elias k, Kbhvn.

22. 23. sept 1930–25. marts 36 (rkp Ikast 18. juni 28): **J. A. Danielsen,** fl t rkp Nakskov-B, se Skanderup.

23. 31. juli 1936–29. marts 40 (rkp Ikast 16. april 31): **N. C. Johansen,** fl t sp Ikast, se der.

24. 30. juli 1940–3. okt 47: **J. Dalum Christensen,** fl t Assing, se der.

25. 16. febr 1948 (sp Agersø 23. juli 35): **Johannes Olsen,** * 9. april 08 Sejerø. Forældre: Hjulmand Peter O og Ane Kirstine Petersen. Stud Rønde 27, c 33[2] (h_1). ~[1] 11. april 37 Emma Dilau Ludvigsen, * 31. jan 08 Vejen, † 17. sept 52. Forældre: Ingeniør Carl Chr. L og Johanne Topp. ~[2] 6. sept 53 Gerda Thomsen, * 3. sept 08 Gaverslund. Faderen: Sp Resen-H, † 19, se der.

Litt: Loll-F st 150 aar, s 146, 232, C. C. Haugner: Lolland III, 1922, s 60 f.

HALSTED—AUNEDE

Halsted sogn, 2993 ha, er frugtbart, fladt mod øst og vest, mere bølgeformet i midten. En del skov. Enge ved H aa. Den vestlige del præges af Nakskovs nærhed. Byerne H m alderdomshjem fra 1951, Hellinge, Meltofte (260 indb) m mh (opf 1882), Tvede, Øster Nordlunde, Øster Karleby, Sæby, forstad til Nakskov. Baroniet Halstedkloster (tidl Juellinge), hg Hellingegd (udst), Sæbyholm. Flere større gaarde.

Halsted kloster stiftedes muligvis af Erik Plovpennings datter, Julie, for Benediktinermunke. Klostret stod under Ringsted klosters overhøjhed. Et pavebrev fra 1400 viser, at H kloster var indviet til den engelske helgen, Sct Samson. Der var altsaa forbindelse med England. Stort blev klostret aldrig. Chrf IIs søn, Erik, blev bisat her. 1510 afbrændte Lybækkerne klostret, men det rejstes igen og blev 1520 et abbedi (hidtil styret af priorer). Det ophævedes 1538, kom under kgl forlening, senere ejet af Peder Oxe, kom tilbage til kronen, og 1719 mageskiftede Fr. IV det for hg Juellinge paa Sjælland. Baroniet oprettedes 1672, fri ejendom 1921, i over 200 aar i slægten Krag-Juel-Vind-Frijs' besiddelse. Hovedbygningen opført 1847—49 paa klostrets tomt lige ved H kirke.

Der har i sognet været flere hellige kilder.

I den smukke Dyrehave er gravkammer for slægten Krag-Juel-Vind-Frijs.

Aunede sogn (i sønder herred indtil 1952), 1216 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart, ved Nakskov indre fjord og den udtørrede Aunede strand. Smaa skove. Byerne Store og Lille A, Ullerslev, Torpe, flere større gaarde.

Det kirkelige liv. Embedet har været et af de største paa Lolland. Af de 18 sp her siden ref er ingen forflyttet til andet embede. 8 har været provster, 3 magistre (dr phil). 1818–44 var *Hans Glud Clausen* sp her. Hans fader var broder til stiftsprovst H. G. Clausen, Kbhvn, og hans broder var pastor Clausen-Bagge, Tirsted-S-V (stamt 21). Hans moders slægt havde været præster i Glud-H i over 200 aar. Hans Glud Clausen var renlivet rationalist i sine unge aar, han blev kapellan her 1811, og allerede 1812 viser en prædiken (om syndernes forladelse ved troen paa en forsonet Gud), at han var paa vej ud af rationalismen. Han var et aar kateket i Nakskov, og hjulpet af velyndere som greven paa Juellinge fik han det store embede her 1818, men foreløbig var der store pensioner at afdrage, og der var smaa kaar. Pastor C var en praktisk dygtig mand, oplagt til praktiske sysler, og han fik kirken forskønnet. Han var en aandslivlig mand med mange interesser. Den store pgd var om sommeren fyldt med gæster og familie. Han var embedsmand i gammeldags forstand. Noget særligt kirkeligt liv rørte sig ikke. (Loll-F hist aarb 1932. BDG I, 174).

Pastor *Wegener* (1845–83, biskoppens fader) havde som ung været huslærer hos provst *U. Plesner,* Humble, Langeland, og dér faaet stærke indtryk af den nationale, danske bevægelse i 40'erne og af den fynske vækkelse, som ogsaa mærkedes paa Langeland. Provst Plesner var »de helliges ven«, og Wegener blev gift med hans datter. Hendes søster tog ogsaa ophold i Halsted pgd, og disse to kvinder var varme i troen og støttede vækkelsen. Wegener var sogneraadsfmd og tog virksomt del i sognets liv og blev som en fader for beboerne. En kort tid var han folketingsmand, nationalliberal. Kirkegangen var meget ringe i H og endnu ringere i A, sognene var aandeligt døde. Men saa blev Wegener syg, og 1880 kom den 24 aarige pastor *C. Asschenfeldt-Hansen* hertil som hjælpepræst, og skønt han kun var her i 2 aar, har næppe nogen anden præst betydet mere for det aandelige liv paa Vestlolland i de sidste slægtled. Biskop *D. G. Monrad* ordinerede ham ud fra ordet om Elias og talte om ild fra himlen og levende vandstrømme over den tørre jord, og de ord opfyldtes for den unge præst. Rationalismen sad dybt i folk med læren om dyd og gode gerninger. Halstedboerne forargedes over den unge præst og hans stærke tale om omvendelse, om synd og fortabelse. Paa eet aar havde han besøgt alle sognets hjem, og ved »besøg« forstod han »et Guds riges besøg«, hvor det »med sjælenes frelse brændte paa«. Derved mødte han modstand, men hans prædiken fik jordforbindelse ved det indblik, han fik i folks tankegang og levevis. Folk var vant til, at præsten kom hos de syge, men ikke hos alle, og de undredes. Nogle gjorde gengæld ved at besøge kirken. Men mest virkede det, at A-H begyndte med husmøder, smaa møder hos gaardmænd, husmænd og indsiddere. Disse møder blev spottet, men de vakte røre. Aaret efter brød livet frem, og der blev vækkelse. *Hans Chr. Beck,* som talte en aften, spurgte tvivlende: »Hvad mon der bliver ud af det?«, men vækkelsen holdt for adskillige. Husbesøgene, de smaa møder, konfirmandundervisningen og en lille søndagsskole var de ydre midler, A-H brugte. Kirkegangen tog til, og fastegudstjenester ved levende lys samlede mange. Banevogter *Hans Andersen,* Aunede holdeplads, og fæstegmd *P. Krogh,* Meltofte, var de første, der lukkede deres hjem op for de ny møder, og den første, der blev omvendt, var *Hanne Hansen,* der fik betydning for den spirende IM i Nakskov (se s 93). Flere kom til, og ved husmøderne blev der sunget nye sange, vækkelsessange, som senere optoges i »Hjemlandstoner«. Pastor A-H fik overladt en fløj af Juellinge slot, hvor han 1881 begyndte en søndagsskole, der fik god tilslutning, og som blev fortsat af provst *Lund* og derefter af frk *Johanne Skafte,* der ogsaa ledede KFUK, indtil hun omkr 1900 blev gift med lærer *Jørgensen,* Lyngs, Thyholm.

Skipper *Christensen,* Sæby ved Nakskov, aabnede sit hjem for møderne. Hans hustru var blevet vakt, medens manden var paa søen, og da han kom hjem i efteraaret 1881, havde han med sig en kasse romaner til at fordrive den lange vinter med. Men præsten bad ham spille paa sin violin til sangene ved møderne, og det var han ferm til. Han blev omvendt, og romanerne blev aldrig læst, for han blev et flittigt vidne. Det var mest smaafolk og »de i verdens øjne ringe«, der tog imod ordet. Gaardmændene var modstandere, men enkelte kom dog med. Det vakte forargelse, at præsten talte imod søndagsarbejde og drikkeri. Vrede mennesker kunne omringe ham uden for kirken og skælde ud. – Da *Vilh. Beck* 1882 talte i Nakskov, glædede det A-H at se saa mange af de troende fra Halsted og omegn ved mø-

det. Vækkelsen mærkedes, og der blev sagt tak. Arbejderboligerne ved Sæby (»Hvilehusene«) viste A-H særlig interesse, og ved møderne dér fik han nogle af sine bedste venner. Præsten *Jakob Møller* og gaardmissionær *R. B. Clausen,* da paa Louisenhøj, var A-H til megen hjælp og opmuntring. I et brev 1882 til Otto Moe, Ærøskøbing, skrev A-H: »Kun 100 mennesker er blevet omvendt.« Moe svarede, at det var vældig stort paa saa kort tid. Da han var kapellan i Tved, blev kun en halv snes omvendt. A-H tilføjer, at han ikke skulle have skrevet, at de var blevet omvendt, men berørt af vækkelsen. Hans haab var, at alle de 1800 mennesker i Halsted skulle komme med, og 100 var kun saa lidt.

A-H var medlem af et lollandsk kapellankonvent, og ved det sidste han deltog i (i Toreby), indledede dr *Henry Ussing* en forhandling. Her hørte A-H, at Ussing søgte sognekaldet i købstaden Sæby, og saa stor respekt havde de unge præster allerede den gang for Ussing, at A-H følte sig uværdig til at være Ussings medansøger. Ussing blev dog sp i Vejlby, og A-H blev sp i Sæby. Tiden i Halsted var ham »i sandhed en rig naadetid«. Hans hjerte var blevet fast knyttet til »den lille flok«. Før afrejsen samlede han sine venner og talte med dem om at faa opført et missionshus, et sammenknyttende tilflugtssted. Pladsen blev udset tæt ved Aunede station i udkanten af en skov paa en grund, som *P. Krogh* med grevens tilladelse skænkede, og allerede 12. dec 1882 kom A-H hertil fra Sæby for at indvie det, en stor festdag. Huset blev kaldt »Salem«, og det blev til velsignelse for mange. Modstandere kaldte det: »Pastor Hansens faaresti«. Det var ikke let for A-H at rejse. Det sidste møde blev holdt hos *P. Krogh,* Meltofte, og teksten var Acta 20, 32: »Nu overgiver jeg eder til Gud og hans naades ord.« I »Salem« blev *Niels Matthiesen Christensen* og hans trofaste Bine til hjælp for mange.

Nu søgte de troende mest til pastor *Keiding,* Skovlænge. Indremissionær *Hans Kristensen,* Maribo, og *Asschenfeldt-Hansen* stod jo lidt køligt over for hinanden (se s 31), men da Asschenfeldt-Hansen var rejst til Jylland, skrev det lille samfund til H. K om at komme til Halsted og holde møde der én gang om om maaneden. Det laa da nær, at H. K gik op og hilste paa den gamle sognepræst, skønt han vidste, at han var ingen ynder af det nye liv, vakt ved IM. Den unge kapellan *Lütken* meldte H. K i studereværelset, og den gamle præst modtog ham over al forventning kærligt og sagde: »Hvis der er noget, jeg kan hjælpe Dem med, saa skal De aldrig gaa forgæves til Halsted præstegaard, men der en én ting, som De først maa svare mig tilfredsstillende paa. Sig mig, er De et *skikkeligt* menneske?« H. K søgte at komme lidt behændigt uden om dette spørgsmaal, som unægtelig smagte noget af rationalistisk »dyd«. Men den gamle prælat holdt ham til ilden. »Unge mand, De svarer ikke paa mit spørgsmaal?« Og nu var der ingen vej uden om. Han svarede: »Hvis præsten med ordet skikkelig mener redelig og ærlig, saa tør jeg svare ja. Jeg er en ærlig mand, men jeg ved ogsaa, at jeg er en synder for Gud.« – »Det er vi alle, men alle er vi ikke saa gode, som vi burde være, jævnfør Balles lærebog, men naar De blot er skikkelig, saa velkommen til Halsted.«

Hans Kristensen fortæller:

Et uforglemmeligt hjem var gaardejer **Peter Kroghs** og hustrus hjem i Aunede. Den gamle gaard laa lige ved missionshuset Salem. Disse to kære mennesker ville begge til himmelen, men de var meget forskellige. **Ane** var den stille, dybe, trosstærke kvinde, der kunne bære saa meget, fordi hun havde lært at lade Herren bære alt for hende. Ofte sagde hun paa sin stille, dæmpede maade: »Du skal se, det gaar nok, Far!« P. Krogh var mere urolig anlagt, og skønt han saa godt vidste vejen til Gud med sine bekymringer og økonomiske vanskeligheder, var det ligesom nærmere at lægge dem over paa Ane, men fra hende lød det altid: »Du skal se, Vorherre ved raad.« Engang, da jeg holdt møde i missionshuset og kom fra min kære ven pastor **Keiding** i Skovlænge, lød det flere gange til mig i mit hjerte: »Gaa ikke ad landevejen, skraa ind over udmarken her.« Min forstand foreholdt mig det meningsløse i at vade ind over en fed lollandsk pløjemark, naar der var en god, fast landevej at gaa paa. Men stemmen blev ved, og da jeg naaede til Kroghs græsmark, sad deres ældste datter, **Malvine,** paa en malkeskammel og malkede køerne, og da disse noget mod forventning gav rigelig mælk i spandene, havde Malvine, som havde et svagt hjerte, bedt til Gud om, at ville sende hende hjælp til at bære de svære junger hjem til gaarden. Og her kom saa jeg gaaende, og uden at kende hendes bøn tog jeg fat i jungerne, og ved forenede kræfter bar vi dem hjem til gaarden. »Sig saa ikke, at Gud ikke hører bøn,« sagde Malvine, da vi forpustede satte mælkejungerne paa trappen. — »Nej, det har jeg da virkelig heller ikke tænkt.« Saa først fik jeg forklaringen og forstod, hvorfor Gud havde mindet mig om, at jeg den dag skulle gaa over markerne til Kroghs gaard. (Altsaa: »Førelse«).

Banevogter **Hans Andersen** ved Aunede holdeplads havde paadraget sig baneingeniørens uvilje, fordi baade han og konen var levende og bekendende kristne. Ofte var han blevet haanet og spottet af banearbejderne for sin tros skyld. Han var fortrolig med at være i ildlinjen. Ingen kunne sige dem noget paa, hvad pligtopfyldelse i deres gerning angik, men nu stod Hans Andersen der med baneingeniørens opsigelse i haanden. Ingen grund angivet. Blot en opsigelse, og at de havde at flytte ud af huset den og den dag, skønt de havde været i den lollandske jernbanes tjeneste i alle aarene.

Efter mødet i missionshuset fortalte de bedrøvede venner mig denne onde handling, udsprungen alene af had til de hellige.

Saa tog vi bogstavelig talt brevet og »bredte det ud for Herrens ansigt«, og efter bedemødet følte jeg ganske bestemt, at vor bøn var hørt. Et mannakorn, som blev givet Hans Andersen, bestyrkede os deri: Der stod: »Intet vaaben, som er dannet imod dig, skal due; dette er Herrens tjeneres arv« (Esajas 54, 17). Den mægtige baneingeniør ville ikke blive eneraadende i denne sag. Det gik saaledes til: Sagen var kommet den daværende sognepræst, provst **Lund** i Halsted, for øre. Han kendte godt de to pligttro banefolk ved holdepladsen, hvor han daglig hentede sine hovedstadsblade. Provsten blev harmfuld over den brutale, umotiverede opsigelse og omtalte den i et selskab for lensgreven fra Juellinge. Denne mand forelagde sagen for etatsraad **Tietgen,** og da han var eneraadende i administrationen af jernbanen og selv var en kristen og ikke ønskede, at nogen skulle forfølges for sin tros skyld, fik banevogteren et kærligt og opmuntrende brev selvskrevet af Tietgen — et brev, de gemte som et dyrebart klenodie i det lille hjem. Senere fandt Gud ogsaa baneingeniørens hjerte. (H og T IV, s 97 f).

Sammenholdet mellem de troende var godt, og A-H opmuntrede dem i sine breve til at bede og arbejde. Hvert aar kom han her og talte. En prøvelse for kredsen var paavirkning fra pastor *J. Fjord-Christensens* helliggørelselære (se Askø), men kredsen brød med Fjord-Christensen og undgik splittelse En mindre vækkelse 1896 føjede nye til, og gdjr *Niels Matthiesen (Christensen)* ledede samfundet, indtil sognet fik en præst, der helt sluttede sig

til IM, provst *C. P. Agger*. Provsterne *Lund* og *Jungersen* deltog ikke aktivt i IMs arbejde. Niels Christensen overtog Kroghs gaard i Meltofte, og i salen dér blev der holdt mange møder og drukket hundreder kopper kaffe. I en menneskealder var dette hjem en »kraftcentral« i sognet.

Gdjr *Jens Eskildsen* er nu leder af IMsmf.

Lærer *A. Brandt* (* 1876) virkede i Halsted 1910–1944 som førstelærer og organist. Arbejdet var ham den daglige glæde, han fortrød aldrig, at han byttede disk med kateder. Da han tog sin afsked, skrev en gammel elev: Lærer Brandt har i 34 aar passet sin gerning i Halsted skole med en flid og omhu, som er sjælden. En af forældrene udtalte: Lærer Brandt forstod, at grundlaget for arbejdet var den bedst mulige forstaaelse mellem skolen og hjemmene. Hans gerning lykkedes, som det kun er faa forundt. Skolekommissionens formand sagde: Lærer Brandt havde straks, da han følte, at skolearbejdet kaldte paa ham, lagt en linie for sin gerning, og den har han trofast fulgt. Børnene fik ikke alene gode kundskaber, de blev ogsaa gennem lærer Brandts paavirkning hjulpet til at finde vejen til Guds rige.

Var skolen saaledes altid det første for lærer Brandt, fik han dog ogsaa andre opgaver overladt: Sønderjysk forening, politisk foreningsarbejde, menighedsraad, foredragsforening og journalistisk arbejde. (Folkeskolen 26. april 56).

1922 oplyses: Kkg ikke god, ikke meget bevidst liv, nogle IM, KFUM og K, 1930: Kkg 8 pct, rolige, nogen hørelyst, mh (sp), KFUK, ungdomsm i pgd, 1942: Kkg 6 og 8 pct, velv bef, nogen hørelyst, IM (50, sp), Kirkeblad, KFUM og K, 1955: Kkg 4 og 6 pct, velvilje, megen aandelig ligegyldighed, en mindre, trofast og offervillig kreds, IM (30), 2 sdsk, fællesf for KFUM og K.

Halsted kirke (Sct Clemens?) ligger ved hovedvejen og har dannet nordfløjen af Halsted klosters anlæg; sydsiden ind mod herregaardsparken. Kirken er smuk og anselig, bestaar af romansk skib og kor, koret er forlænget i gotisk tid, renæssancekapel mod nord, taarnet er nymuret 1868, med kamgavle. Kirken er stærkt ombygget flere gange, den opr kirke var af granitkvadre og havde apsis; sengotiske hvælvinger, ribber og buer dekoreret med striber. Ved en haardhændet restauration 1868—77 blev et vaabenhus revet ned, og indgangen henlagt til taarnet. Ejendommelige granitrelieffer, smukke enkeltheder. Kirkens indre virker smukt. Gotisk trefløjet altertavle fra c 1475 med korsfæstelsen i midten, smukke, perspektiviske relieffer, ved siderne apostelfigurer, malerier paa ydersiderne. En altertavle af rokokotype fra c 1750 paa korets nordvæg. Smuk alterkalk fra c 1575. Barokalterstager fra c 1650. Fr. V's bibel. Granitmalet kridtstensfont fra c 1750, daabsfad fra c 1575. Tolvsidet fonthimmel fra c 1750 i rokokko, baldakinformet. Smukt udskaaren korgitter fra 1671 med snoede søjler (som i Sorø) af H. Werner. Bruskbarok-prædikestol fra 1636, et af Jørgen Ringnis' smukkeste arbejder, figurer af dyderne klogskab, haab, kærlighed, retfærdighed, tro, samt store vaabenskjolde. Pragtfuldt gitter med 4 soldaterfigurer foran kapellet (Ruds kapel). I kapellet begravelse for Sæbyholms ejere. Mange ligsten, smukke epitafier. Under orgelpulpituret malerier af kirkens sidste 6 sognepræster. Mindetavler. Taarnur fra 1857. Middeld klokker, herskabsstol. 260 sd. Orgel.

Danm kirker, Loll-F, s 593—620, Haugner, s 30 f, 62 f, J. Friis, I, 177, Loll-F aarb 1931, s 85, Rhode, s 246, Dsk malede portrætter IX, 229 f, Nord ugebl f kat kr 1936, s 781 f.

Aunede kirke (Sct Laurentius?) ligger smukt paa et næs, der vest for byen skyder ud i flade enge. Den lille kirke bestaar af gotisk skib og kor ud i eet med tresidet afslutning. Syd for skibet et lille taarn, der er vaabenhus og har pyramidetag. Gotiske krydshvælv. Altertavle fra 1749 med maleri: Wegener: Bjergprædikenen (1852). Alterkalk fra 1719, senmiddelald høje alterstager. Primitiv renæssanceprædikestol fra c 1580 (rest 1952) med skriftsteder i felterne og lydhimmel. Støbejernsfont fra c 1850. Krucifix fra c 1475 paa korets nordvæg. Klokke fra 1324. 120 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 441—48, Haugner, s 100, Larsen, s 118.

Folketal: 1850: 1094 og 447, 1901: 1120 og 665, 1921: 1202 og 713, 1950: 1398 og 661.
Altergæster: 1922: 143 og 115, 1930: 268 og 125, 1942: 375 og 230, 1953: 271 og 324.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 11 u p, 1930: Fællesl, 1938: 6 IM, 3 kirk, 4 soc, 1953: 4 IM, 4 soc, 1 rad, 4 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 310 (5), rad 124 (2), BF 411 (6), 1954: Soc 393 (6), rad 134 (2), BF a: 228 (3), BF b: 153 (2),

Sognepræst

Indt 1850: a) 12 rug, 130 hvede, 190 byg, 40 havre, b) 111 rdl, c) 88 gæs, 10 byg, 4 hvede, naturalier, 20 læs brænde, d) 400 rdl, e) 30 td l, 1870: Regul 4152 kr, netto 8382 kr. — 1913: 1. kl, 1931 f 2. kl.
Den store, gl firlængede pgd nedrevet og ny pgd opf 1912.

Af den ældre **præstehistorie.** 1576—1616: Provst **Christopher Jørgensen,** var meget prægtig i sin klædedragt, konen endnu mere, hvilket siges at have givet anledn t ordre paa Odense synode 1577, at præstekonerne ikke maatte bære kjoler af kamelot, damaskes-pelse, silkekraver eller høje, krumme kraver, og at præsterne maatte ikke bruge dobbelte kruser i deres halskraver under 4 gamle dalers straf (Rh I, 32). — 1624—62: Provst **Knud Eriksen Pontoppidan,** smukt epitafium i kirken, havde 12 børn, hvoraf 10 dødfødte, hvilket bønderne udlagde som straf, fordi han ikke ville kaste jord paa deres dødfødte børn. — 1662—84: Mag provst **Jørgen Jørgensen Rasch,** fik tilnavnet R af Fr. III pga rask, bestemt optræden ved en given lejlighed. Var tillige snu. Smukt epitafium i kirken. — 1684—1708: Mag **Simon P. Aarhuus,** var i højeste grad sær, talte latin til sin hest, ansaa det for en tjeneste, at bønderne kørte gødning fra hans gaard ud paa deres egne agre. Brugte en pige som kusk. Iøvrigt brav, retsindig og godgørende. Men streng. Naar en karl havde forset sig, hed det straks: »Løs mig den synders bukser!«, og pigerne gik det ikke bedre. — 1708—27: Provst, mag **Rasmus H. Lund** (epitaf i kirken), en lærd filosof, lykkelig poet, men i høj grad forkælet, han kørte i karet med dyne, selv naar han skulle betjene folk i nærheden. Slæbte paa et fortrædeligt sind og et besværet legeme. — 1731—41: **Jacob J. Tvede,** virksom, tog sig især af ungdommens undervisning og nybyggede pgd. — 1755—64: **Hans C. N. Schiern,** viste alvorlig flid, fyndig prædikemaade, ansaas i Nakskov som en Paulus. Efterfulgtes af sin søn: **Niels Schiern** (1764—1818), dygtig og velstuderet. Blev rig ved arv og giftermaal, men forarmedes, da han ville føre herskabshus som de to lensbesiddere i sognet. Klog af skade holdt han senere bedre tilraade (W I, 523 f). 1818—44: **H. Glud-Clausen,** se ovf.

15. 9. febr 1845–20. aug 83 (højskoleforstander, Rødding, Sdj, 44): **Johan Jørgen Stiller Wegener,** * 3. aug 11 Gudbjerg. Forældre: Sp i Gudbjerg Hans Chr. W, † 31, og Matthie Kirstine Kellinghusen. Stud priv 31, c jan 38 (*1), lærer Jonstrup semin 39 (hvor hans farbroder var forstander), huslærer hos provst U. Plesner, Humble, 40, † 20. aug 83. ~ 7. okt 45 Frederikke Malvine Theone Plesner, * 18. dec 18 Longelse, † 28. april 85. Faderen: Provst, Humble, † 61, se der. – Sønner: Biskop, Loll-F, og sp Radsted. Dt ~ Skovgaard, Kettinge- B, og Lütken, Simmerbølle. Broder: Historikeren, gehejmearkivar, prof Caspar W († 93). Stamt 95. Hustrus broder: Vedersø. Stamt 66.

Folketingsmd (Nakskov) 49—53. Sogneraadsfmd her.

Skrev flere afh af historisk og politisk indhold, især om perioden 1814—64 og Sønderjylland.

Pastor W gik i skole i Nyborg, men sygdom afbrød hans læsning, og han blev privat dimitteret. Efter embedseksamen blev han lærer, og hele sit liv bevarede han sin interesse for skolen. Som huslærer i Humble hos provst Plesner mødte han den fynske vækkelse, og i disse aar var han stærkt optaget af begivenhederne i Sønderjylland og af Skandinavismen, deltog i Skamlingsbankemødet 1843 og i det berømte studentertog til Uppsala 1843. Sommeren 1844 tilbragte han i Sønderjylland, og her fik han opfordringen til at blive højskoleforstander i Rødding. Maaske var han forfatter til den voldsomme indsigelse mod patentet af 29. marts 1844, som den slesvigske forening vedtog 12. juni 44, og som Laur. Skau syntes »spillede paa grænsen af det revolutionære«. I sin tale ved Rødding højskoles indvielse 7. nov 44 fremsagde W Ingemanns indledning til »Valdemar den Store«: »Stig op af graven, du slægt, som døde« og anslog dermed en historisk-poetisk tone, som siden har lydt i den danske højskole. W kunne tale gribende og ildfuldt vækkende, men dagens barske virkelighed svarede ikke til hans høje begejstring. Smaa og store genvordigheder tyngede, og hans helbred var ikke godt. Han var ogsaa misfornøjet med skolens styrelse, var fortvivlet over dens økonomi, og efter en heftig strid med »Dannevirke«s redaktør, *P. C. Koch*, som ganske vist blev bilagt jan 45, søgte han til Halsted og forlod Rødding. Striden havde taget paa hans følsomme sind. Det var ham dog svært at forlade sine 20 elever, men at skolen paa næste hold fik 42 elever, saas som en frugt af Ws virksomhed. W følte sig »som en ulykkelig elsker, der havde efterladt sin sjæl i Sønderjylland«. Han fulgte til sin død Sønderjylland med levende interesse, og der er mange vidnesbyrd om, at han ikke blev glemt af sønderjyderne.

I Halsted virkede han i 38 aar og var meget anset. Han stod velvilligt over for vækkelsen og forsvarede Asschenfeldt-Hansen (da man klagede over en tale, svarede W: »Saadan har jeg jo selv sagt mange gange til jer!«). Han tog virksomt del i sognets liv og var f eks en dygtig sogneraadsfmd og leder af skolevæsenet. Politisk sluttede han sig til de nationalliberale. Han faldt ved valget, da J. C. Lindberg, sp Tingsted, blev valgt. De sidste aar var W svag.

Biskop *Monrad* skriver fra visitatsen 1850, at W i et naturligt foredrag holdt en tankerig prædiken om, hvad der er at haabe og frygte for den kr kirke. »Enkelte af tankerne forekom mig mindre klart udviklede.« I en note af Monrad ser det ud til, at den varmtfølende, nationale Wegener har overbetonet kirkens betydning for den danske stat, saa Monrad har følt sig foranlediget til at betone, at man bør interessere sig for kirken for Guds riges skyld og ikke for statens skyld. – Biskop *Bindesbøll* udtaler sig meget anerkendende om W: »Han er frimodig, naturlig, gaar løs paa sin genstand, men er tillige hjertelig og velvillig, han er friere i sine ytringer end præster almindeligvis paa prædikestolen, streng i sine domme over verden og mennesker. Han følger med og agter paa, hvad der tildrager sig ikke blot i husene og kamrene, men i den vide verden.« Biskop *Monrad* skriver 1871, at W »prædikede paa sin ejendommelig frie og aandfulde maade. Han synes vedvarende at øve en stille, men stor og gavnlig indflydelse ved hele sin ejendommelige personlighed.« »Han virkede ved sin jævne, folkelige prædiken og ved den iver, hvormed han tager sig af beboernes anliggender, baade de timelige og de aandelige.« (1879). Han var sammen med etrd *L. Jørgensen*, Søllestedgaard, virksom ved oprettelsen af højskolen i Abed (se Stokkemarke), han var til sin død nærmest grundtvigsk indstillet, medens hans hustru fra sit hjem i Humble var de gudelige forsamlingers ven, og hun støttede Asschenfeldt-Hansen paa flere maader. W havde stor betydning for sine børn. Hans søn, biskop W, omtaler i sine erindringer egnen ved Halsted (Her har jeg rod, herfra min verden gaar). Han mener, at hans kærlighed til folkekirken stammer herfra. Fra sin fader fik biskop W forstaaelsen for folkekirkens betydning for folk og land. Pastor W virkede flittigt her til sin død. Biskop *Monrad* skrev 1883: »Hans begravelse vidnede om det inderlige kærlighedsforhold mellem ham og hans menigheder, og det fra lensgreven til arbejderen. Og saa tjener det til den afdødes berømmelse, at han forstod at paaskønne det stærke aandelige liv, som vaktes af hans kapellan, Asschenfeldt-Hansen.«

Fr. Nørgaard i DBL XXV, 259 f, L. Skau: P. Hjort-Lorenzen, 1865, s 273, H. Rosendal: Rødding højskole, 1894, s 29 f, 34 f, Aarb f dsk kulturhist, 1898, s 142 f, P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede VII, 1922, s 19 f, Breve til og fra Grundtvig, II, 1926, s 425 f, Sønderjyll historie, IV, 1937, s 304, Højskolebl m 1890, s 609 f, Loll-F Stiftstid 28. aug 83, ES III, 567, Loll.F st, 150 aar, s 129, 143, 158, 176, 205, 221.

Hjælpepræst hos pastor Wegener

1880—82: **C. C. J. Asschenfeldt-Hansen**, se Gern-S.
1882—83: **V. Lütken**, se Simmerbølle.

16. 29. okt 1883–17. febr 1904 (sp Arninge 5. april 73): Provst **Peter Martin Lund**, * 13. marts 31 Femø. Forældre: Lærer Christian Andersen L og Kirstine Mortensen. Stud Nykøb 49, c 55[2] (h_1), huslærer Søllestedgd, ord kat Nakskov-B 16. febr 62 (lærer Nakskov 58), provst Loll Nørre og Sønder herr 22. jan 86, r af Dbg 91, Dbm 01, afsk 17. febr 04, † 19. juni 11. ~ 19. april 59 Hanne Francisca Holm, * 17. juni 35 Nakskov, † 7. april 16. Forældre: Brygger Henrik Ernst af Hunseby og Maren Cathrine Thorsen.

Folketingsmd (Nakskov) 66, (Maribo) 79—81.

Udg 72: Den chr børnelærdom, 75: Den hl historie, 79: Folkelige foredrag, 91: Socialismen, 93: Det moderne fritænkeri, 98: De sociale onder og midlerne derimod (særtryk af Fyns stiftstid), 01: Socialismen maal og midler, 05: Socialisme og antisocialisme. Skr talrige artikler af politisk og kirkelig art i Berl tid, Højrebl, Fra Bethesda, skrev i flere aar ugentlige antisocialistiske artikler til 15 provinsblade. Overs 79: Robertson: Prædikener. Udg afskedsprædiken i Nakskov 73.

Provst Lund var født i stiftet og fik hele sin embedsgerning her. Biskop Brammer blev paa en visitatsrejse opmærksom paa den opvakte lærersøn paa Femø og foranledigede, at han blev sat i skole i Nykøbing. Da han blev lærer i Nakskov, kom han i berøring med politikere

som pastor *Wegener, Halsted,* og konsul *Hage,* Nakskov; hans interesse for politik blev vakt, og han sluttede sig afgjort til Højrepartiet. Han blev valgt ved kaaring 1866 til folketingsmd i Nakskovkredsen og var mellem dem, der stemte for den reviderende grundlov; da tinget efter grundlovens vedtagelse opløstes, undlod han at stille sig paany. Den storpolitiske kamp om magten, som venstre begyndte 1872, vakte de slumrende politiske kræfter til live i hele landet og ikke mindst paa Lolland. Her blev gjort et energisk arbejde for at organisere og styrke Højre, og i denne kamp deltog L med hele sin kraft. Han blev en udmærket agitator og organisator inden for Højre, og naar partiet fik saa megen fremgang i de aar paa Lolland, har L en del af æren derfor. Han holdt møder, og han kørte rundt og dannede Højreklubber, der blev til lokale agitationscentrer i hele amtet. Han blev atter folketingsmd 1879, men faldt ved valget 81 og oplevede nu socialdemokratiets vældige fremgang, ikke mindst i hans egen kreds. Han holdt utallige foredrag imod socialismen og deltog ivrigt i den politiske debat. I folketinget tog han kun sjældent ordet og kun, naar han havde et virkeligt bidrag til diskussionen. Han talte med lethed, og over hans tale og personlighed var der noget ligefremt og naturligt. I Højres delegeretmøder var han en trofast og interesseret deltager, og hans værdige, karakteristiske skikkelse saas ofte paa rigsdagens tilhørerpladser. Til sin død var han usvækket optaget af politik. Kirkeligt var han af Mynsters skole, konservativ embedsmand. Dygtig til at admistrere, ikke mindst skolen havde hans interesse. Han var en veltalende prædikant, men kirkegangen var ikke stor, og vækkelseslivet holdt han sig paa afstand af. Dog ledede han en tid en søndagsskole. Hans hovedindsats var kampen mod socialismen.

Nationaltid 13. marts 11, Berl tid 20. juni 11, Loll-F stiftstid 28. april 04 og 20. juni 11, Biograf lex, HF I 313: Elberling: Den dsk rigsdag 1849—1949.

17. 16. maj 1904—12. aug 27 (sp Rørbæk-G-S 21. nov 92): Provst **Henrik Gerner Helm Jungersen,** * 1. jan 62 Store Brøndum (hvor hans fader og farfader ogsaa var født). Faderen: Sp Ferslev-V, † 76, se der. Stud Rosk 79, c 86[1] (1), huslærer Søllestedgd, hjpr Sakskøbing 17. maj 88, provst Loll Nørre og Sdr Herr 29. nov 06—24. juni 09, afsk 12. aug 27, † 31. juli 42. ~ 18. juli 93 Elna Grundtvig, * 11. okt 71 Sakskøbing. Forældre: Apoteker, bankagent Frederik Theodor Vilh. G og Ida Vilhelmine Bentsen. – Søster ~ Schack, Marslev-B. Farbrødre: Ferslev-V, Skellerup-E og Kbhvn valgmgh. Moders kusine ~ Seidelin, Storring-S-G. Stamt 48. Hustrus slægt: Se stamt 38.

Kredsfmd Santalmiss 20—27.

Provst Jungersen var en repræsentativ præstetype. Hans forkyndelse var vel gennemtænkt, præstegerningen var for ham en livssag. Da han 1886 blev huslærer paa Søllestedgaard, var *Chr. Welding* sognepræst i Søllested, og der udviklede sig mellem dem et venskab, som varede livet igennem. Ja, som emeritus hjalp J pastor Welding ved Helligaandskirken og prædikede flere gange der, ligesom han hjalp til ved altergangen. Baade dette og hans slægtskab med valgmenighedspræst *F. O. Jungersen* medførte, at Grundtvig nok oprindeligt havde det stærkeste tag i ham; en overgang syntes IM at drage ham; hovedsagen er, at han ikke ville rubriceres. Der var noget ved begge retninger, som tiltalte ham, og han ville være præst for alle i sine sogne og glædede sig ved at blive brugt af alle. Han samarbejdede ogsaa med IM.

Kultur og intelligens i forbindelse med en stilfærdig, til tider lidt kølig elskværdighed kendetegnede ham. Sin gerning omfattede han med største alvor og ærbødighed; altid var han bange for selv at træde for meget frem. Hans afskedsprædiken med de tanker, som ordene »for første gang« og ordene »for sidste gang« vækker, viste hans beskedenhed: »Jeg ser kun dommen over mig selv, hvor lidt jeg har udrettet, hvor meget jeg har forsømt, og hvor meget der kunne have været gjort bedre.« Og hertil knyttede han saa en varm tak til medarbejdere og venner, ikke mindst fordi menigheden havde ladet ham male, og maleriet blev ophængt i H kirke (»Det er en meget større ære, end min gerning fortjener.«) Han var en paaskønnet prædikant, men havde en vis angst for selv at træde den mindste smule i forgrunden. Dette afholdt ham fra at give sine prædikener det personlighedspræg, som straks skaber kontakt med tilhørerne, og ubevidst stillede han ofte ret store krav til deres evne til at modtage. Men han kom folk ind paa livet ved sine mange husbesøg.

Han var en kundskabsrig mand, fin og ædel, fulgte tidens rørelser. Han læste meget, kirkelig litteratur, præstehistorie og genealogi. Ydre mission (han ledede en DMS kreds) og den sønderjyske sag var hans hjertebørn. Han havde megen glæde af at træffe embedsbrødre og var en trofast deltager i præstekonventerne. Hans store grundighed med sit arbejde førte til, at provstegerningen voksede ham over hovedet, og det var med vemod, at han af helbredshensyn frasagde sig det, da det interesserede ham meget. Provstiet blev da ogsaa snart efter delt.

(Nationaltid 1. aug 42, E. Varming i Vestloll avis 5. aug 42, medd fra familien).

18. 5. dec 1927 (hjpr Elias k, Kbhvn, 1. okt 23): Provst **Christian Peter Agger,** * 22. marts 98 Hygum. Faderen: Sp Nr Nissum, † 26. Stud Rønne 15, c 22[1] (1), lærer Den dsk mgh Berlin, provst Loll Nørre herr 8. aug 32, r af Dbg 53. ~ 26. okt 26 Amelie Stier, * 31. okt 05 Gemünden. Forældre: Præst, dr phil et theol Johannes Stier, Berlin, og Margarethe Brachmann.

BM Kirk forening for IM i Danm 34, BM Sønderskovhjemmet 34—46, Medl fællesbest f KFUM og K i Danm 39—45, do Haslev sem 34, DKU 38, Fmd udv f »Eskildstrups legat« 37—42, BM Faarevejle sygeplejeskole 50, Medl Luth verdenskonvents dsk udv t 54, Kredsfmd DMS t 51, fmd IMs kredsfbd Loll-Falster.

Litt: N. Clausen-Bagge: H. Glud Clausen, L-F aarb 1932, s 92—116, C. C. Haugner: Loll IV, 1924, s 79 f, Loll-F aarb 1924, s 24 f, 51 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 38 f, C. Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, erindringer, 1930, s 30 f, Emil Steenvinkel og Hans Kristensen: H og T IV, 1935, s 93 f, N. Clausen-Bagge. Mod vind og strøm, s 8, H. Glud Clausen, Halsted præstekald, topograf-økonomisk beskr, i Loll-F aarb 1931, s 83 f, Sophus Müller: Nord fortidsminder II, 1911—35, s 1—54.

Lollands Sønder herreds provsti

Sønder herred, 267 kvadratkm, strækker sig tværs over Lolland fra Smaalandshavet til Østersøen. Diger ved kysterne. Frugtbart. Ikke megen skov. Fladt og ensformigt langs sydkysten. Smukt og ejendommeligt i Vesterborg og Birket.

Sønder og Nørre herred var eet provsti til 27. nov 1920. Provster, se s 91.

Provst Sønder herreds provsti

27. nov 1920–4. nov 32: **J. P. W. M. Warburg**, Landet-R, fl t Arninge.
13. april 1933: **F. Odsbjerg**, Søllested.

Kirkelig statistik

	Folketal	Kkg 1953	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsvalg IM	gr	soc	u p	1953 valg
Vestenskov	1025	4	103	9	110	10	113	11		1				7	
Kappel	1228	4—5	366	30	501	38	333	27	1	2	4			8	valg
Arninge	602	6	125	18	85	12	312	29					3	3	
Dannemarre	838	3	150	19	130	16	87	10		1					
Tillitse	1129	4	200	17	190	16	102	9			3			10	
Gloslunde	816	4—5	200	13			205	25							
Græshave	526	4—5					117	23	1				3	9	
Landet	761		200	13	150	10	86	11		1					
Ryde	644						42	7		1	2		3	7	
Søllested	1247	5—8	400	31	470	35	429	33	1		2	5			
Skovlænge	241	6	150	35	115	44	80	33						6	
Gurreby	219	6			75	33	90	41						6	
Stokkemarke	2237	4	330	14	494	16	774	35						8	
Vesterborg	1130	4	141	12	473	41	557	50		1				7	
Birket	1330	4	138	9	135	9	520	40		1	3		3	1	
Ialt	14073	Gnsn 4,6	Gnsn	18	Gnsn	23	Gnsn	25	3		14	5	12	72	

VESTENSKOV

(Kappel var anneks til 30. juni 1882)

Vestenskov sogn, 2260 ha, er lavtliggende, fladt og ret frugtbart. Ved Østersøen og Nakskov fjord, en del areal er inddæmmet. Nogle smaa holme i fjorden. Diger. En del skov. Byerne V (med fh), Skovby, Brydebølle, Savnsø med alderdomshjem fra 1924, Raarup, Læsø, Næsby, hg Fredsholm, flere større gaarde. Flyveplads.

Biskop *N. E. Balle* blev født i V 1744 (mindesten). Hans fader var degn her.

I 18. aarh havde Vestenskov-Kappel en præst, som da var kendt, men nu er glemt: **Lorenz Jacob Benzon** (sp her 1777—99). Han var gift 3 gange, 1. gang med den yndige præstedatter fra Utterslev, Sophie Amalie Suhr, † 1780, 27 aar gl. Som præst udgav han nogle sørgetaler og begyndelsen til et større skrift: »Egne tanker og erfaringer optegnede til religionens tjeneste af en præst«. Han peger heri bort fra rationalismen og taler om »den næsvise, indskrænkede og fordærvede fornuft, der vil indse Guds planer,« og han hævder, at de enfoldige kristne bedre kan føle og vidne om religionens virkninger. Som student var han paa Valkendorffs kollegium Johs. Ewalds kontubernal og kritiske raadgiver i digtekunsten. Benzon vandt 1763 et navn ved at faa accessit af »Selskabet til de skiønne og nyttige videnskabers fremme« for et digt »Om skabningen«, trykt i selskabets »Forsøg« III, 1764, — og for sin ode om »Algodheden« (trykt smst IV, 1766) vandt han guldmedaillen 1765. Ewald konkurrerede med sin ven om samme emne, men for ikke at kollidere med sin ven valgte han at behandle et andet emne (Adam og Eva). Benzon mente ikke, at Ewalds vers duede og fraraadede ham en kunst, som han ikke havde evner til. Benzon tilhørte den Klopstockske ode-retning med lutter abstrakter og apostroffer (»Oh, hensigt!«) og en rent teleologisk naturbetragtning:

»Forgieves gav ei Gud hver verden rund gestalt,
en flad, en kantet form dem skulle giøre hinder i deres tumle-løb!

Han er udførligt omtalt i K. L. Rahbek og R. Nyerup: »Dsk digtekunst under Chr. VII«, 1828, s 76—93 (jvf M. Hammerich: Ewalds levned, 2. udg 1861, s 151, DBL II, 404).

Det kirkelige liv. Rolige forhold uden vækkelser eller særlige kirkelige begivenheder. Befolkningen uden kirkeligt partipræg. Den kirkelige interesse ikke stor. Embedet har hørt til de meget vellønnede, hvorfor der indtil 1935 har været ældre præster. Ingen præst er forflyttet herfra siden reformationen. Blandt lærerne skal nævnes lærer *A. Th. Jensen* (* 1873, † 1956), lærer her i 26 aar til 1936, fmd i mghr og gymnastikf, revisor i sogneraadet.

Der var fast sognekapellan her til 1803.

1922 oplyses: Ret god kkg, 90 alt, velvilje, lille Blaa Kors, kirkens opvarmning daarlig, hvilket paavirker kkg om vinteren, 1930: Kkg 4 pct, u p (højkirk), intet særligt, 1942: Kkg 4 pct, rolige, ringe kirk interesse, kirkebl, enkelte gr, nogle katolikker, velstand, 1954: Kkg 4 pct, intet særpræg, velvilje og forstaaelse, ikke megen kirk int, foredragsf, børnegudstj, sportsf.

Vestenskov kirke (Sct Peder), i ret spredt bebyggelse, paa fladt terræn, er en meget lang, ret bred, kullet murstensbygning, bestaar af senromansk skib og kor, lille sakristi nord for koret og vaabenhus mod syd. Middelalderlig klokkestabel. Skibet er forlænget 11 m mod vest og har gotisk gavl. Senmiddelalderlige hvælvinger. Kirken har været hvidkalket, men staar nu med rene mure. 1854 paatænkte man at bygge et taarn. Renæssancealtertavle fra c 1590 med maleri af Nadveren (skænket 1770 af prinsesse Charlotte Amalie). Alterkalk fra 1764, alterstager fra c 1650, senrenæssanceprædikestol fra 1627, rigt udskaaren, med Kristus og de 3 evangelister. Stærkt omdannet, middelalderlig kalkstensfont, daabsfad fra c 1575, maleri (gravlæggelsen) fra c 1700 hænger i koret. Smukke lysekroner fra 1625 og 1694. Klokke fra 1574. Epitafier, gravsten. Rest 1938. 250 sd.

Danm kirker, Loll-F st, s 293—306, Haugner, s 276, 279, 369, do: Loll-F kirker, 1936, s 47.

Folketal: 1850: 864 og 732 (Kappel), 1901: 960, 1921: 1080, 1950: 1025.
Altergæster: 1926: 103, 1934: 88, 1942: 110, 1953: 113.
Menighedsraad: 1922: 1 gr, 6 u p, 1938: 2 soc, 2 venstre, 1 rad, 1 LS, 1953: u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 178 (3), rad 65 (1), BF 106 (2), u p 77 (1), 1954: Soc 196 (3), rad 87 (1), BF 168 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 176 hvede, 212 byg, b) naturalier, c) 124 rdl, d) 250 rdl, e) 48 td ld. — 1870: Regul 4120 kr, netto 7084 kr. — 1913: 2. kl. — 1946: 3. kl.
Pgd opført 1907.

Af den ældre præstehistorie: 1607—27: **Jørgen Jensen**, havde strid med beboerne, som klagede over, at han ikke holdt gudstjeneste paa de 3 store helligdage. Gerrig. 1703—69: Provst, mag **Nic. L. Edinger**, var lærd, from og sagtmodig, men havde en ubehagelig strid med sognedegnen Chr. Mundt, hvis datter blev gift med sognedegn Søren Petersen Balle († 1758). Deres søn var Nicolai Edinger Balle. Provst Edingers datter blev gift med Es eftermand, **Mathias Jensen**, sp her 1769—76. 1777—99: **Lorentz C. Benzon**, se ovf. 1803—43: **Laur. Urne Fischer**, »en skikkelig mand, men en temmelig simpel præst«. (BDG I, 162.)

15. 2. sept 1843–21. april 71 (sp Ø Velling-H-G 1. aug 32): Provst **Nicolai Conrad Nannestad**, * 29. maj 91 Kbhvn. Forældre: Provst Frederik Engelhart N, † 23, L Lyngby-Ø (af rkp Sct Knuds k, Odense) og Anna Cathrine Mentz. Stud priv 20, c april 20 (h), lærer Søkadetakademiet og Mtrp, ord kat Nakskov-B 7. marts 21, vicepastor Vesterborg-B og lærer seminariet der 2. dec 25, sp Utterslev 2. maj 27, provst Middelsom-Nørlyng-Sønderlyng herr 17. marts 38, provst Lolland Nr-Sdr herr 28. april 45 (tillige Fejø-Femø-Askø t 51), r af Dbg 59, † 21. april 71. ~[1] 19. nov 21 Bolette Cathrine Stephensen, * 5. april 99 Berufjord, Island, † 13. april 24, plejedt af konsistorialrd V. L. Blædel, sp Assens. ~[2] 24. aug 25 Margrethe Dorph, * 12. sept 07 Nakskov, † 20. okt 48. Forældre: Kbmd Hans Trap D og Margrethe Reimer. – Sønner: K Stillinge, Gødvad-B. Dt ~ Schierner, Egebjerg. Brødre: Skallerup-V, Landet-R. Søster ~ Hansen, Glostrup.

E I 428, S II 517.

Hjælpepræst hos provst Nannestad:

1849—55: (Sønnen) **F. E. Nannestad**, se Gødvad-B.
1855—64: (Svigersønnen) **J. J. L. Schierner**, se Egebjerg.
1864—71: **C. B. Koch**, se Vejby-T.

16. 10. sept 1871–24. marts 83 (sp Holeby-B 20. aug 55): **Hans Jacob Peter Dorph Paludan**, * 22. sept 14 S Kirkeby. Forældre: Sp Sdr Kirkeby-SA Ebbe P, † 15, (af Kalundborg) og Cathrine Marie Dorph. Stud Vrdbg 32, c juli 40 (h), hjpr Hammer-L 14. nov 44, sp Nyord 30. okt 46, † 24. marts 83. ~ 27. jan 47 Marie Louise Paludan, * 21. april 19 Drammen, † 9. okt. 84. Forældre: Foged i Ndr Telemark-Bamble Hans P (af Asminderød-G) og Birgitte Falkenskjold. – Dattersønner: Prof, udenrigsmin Edv. Bull og prof Francis Bull, Oslo. Stamt 65.

17. 1. juni 1883–9. maj 92 (sp Lyngaa-S 31. dec 80): **Johannes Julius Erlandsen**, * 15. febr 23 Ringsted. Forældre: Urmager Johs. Peter Guldbrand E og Mette Marie Hansen. Lærereks 42 (udm), lærer Martofte, Stubberup, husl Haraldsted pgd, kommunel Kbhvn 45, c 55[2] (h_1), hjpr N Jernløse-K 16. sept 58, ord kat Assens 18. febr 61, vicepastor Sandby 9. febr 69, sp Kg Tisted-B-D 9. dec 72, afsk 9. maj 92, † 24. febr 08. ~ 2. dec 62 Anna Birgitte Tornøe, * 15. marts 40 Flenstofte, † 10. april 13. Forældre: Amtsforvalter i Assens, kmmrd Jørgen T og Lovise Augusta Sorterup.

Skrev flere bladart, taler og præd i pressen (se Sandby).

18. 18. juli 1892–22. okt 1921 (sp Estvad-R 5. april 83): **George William Steen**, * 10. aug 48 Helsingør. Forældre: Styrmand Even S og Oline Serine Holgersen Blom. Stud priv 70, c 77[2] (h_2), hjpr Skelund-V 6. dec 78, afsk 22. okt 21, † 27. april 34. ~ 16. sept 84 Olivia Sophie Olsen, * 12. okt 46 Helsingør, † c 1920. Forældre: Kbmd Andreas O og Ane Kirstine Olsen.

19. juli 1922—8. sept 22 (sp Mou 11. dec 14): **J. C. E. Christensen**, † 8. sept 22, tiltraadte ikke her, se Mou.

19. 20. dec 1922–16. aug 34 (sp Kragelund-F 16. marts 06): **Johannes Henrik Sick**, * 21. april 65 Kbhvn. Forældre: Komponist, artillerikpt Theodor Bernhard S og Amelie Frederikke Charlotte Lesser. Stud. Brgdssk k 84, c 94[1] (h_1), hjpr Toksværd 28. aug 94, kkp Gerlev-D 19. dec 97, afsk 16. aug 34, † 20. nov 37. ~ 2. nov 06 Ellen Margrethe Rathjen Barfoed, * 3. maj 80 Klampenborg. Forældre: Oberstløjtn, udskrivningschef Ehler Nicolai B og Agnes Henriette Rathjen. – Kusine: Forfatterinden Ingeborg Marie Sick.

20. 24. aug 1935: **Aage Røgind**, * 30. jan 07 Nykøbing F. Forældre: Bogholder Jens R og Anna Henriksen. Stud Nyk F 25, c 34[2] (h_2). ~ 3. marts 36 Karen Unger Madsen, * 7. juni 11 Nykøbing F. Forældre: Sygehusinspektør Axel Unger M og Charly Jørgensen.

KAPPEL

(Udskilt fra Vestenskov 30. juni 1882 i henh t kgl res af 10. sept 1871).

Kappel sogn, 2859 ha, ved Østersøen, Langelands bælt og Nakskov fjord, deles ved et stort, inddæmmet areal i et sydligt distrikt (Kappel) og et nordligt (Langø). Lavtliggende, beskyttet ved diger. Mod NV udgaar en 6 km lang revle, der nu og da er under vand. Den yderste del, *Albuen*, er dog aldrig oversvømmet. Byerne K (ikke nogen by, men benævnelse for sognet), Knubbeløkke, Riddertofte, Vesternæs, Ravnegrave med mh (fra 1909), mod nord: Langø, Bogø, hg Gottesgabe og St Riddersborg (Bogøgd), flere større gaarde.

Paa Albuen rester af skanser og af et kapel. Albuen var i middelalderen en betydelig fiske- og handelsplads.

Kappel sogn udgjorde tidligere en del af Vestenskov sogn, men pga den lange afstand til kirken fik beboerne i sognets vestlige del Chr. I's tilladelse til at bygge et kapel i Vesternæs ved den jernholdige Hellig trefoldigheds kilde. 1570 befalede Fr. II, at kilden skulle stoppes og kapellet nedbrydes. Det skete dog ikke, og i 17. aarh blev kapellet, hvorefter sognet fik navn, ophøjet til sognekirke. Kilden er forsvundet. (Khst saml 3. r VI).

Befolkningen har fra gammel tid været præget af en vis religiøsitet. Det var en selvfølge, at man gik i kirke om søndagen, i det mindste een fra hvert hjem, man gik til alters to gange om aaret, og den dag, man gik til alters, forsagede man sin salte sild ved morgenbordet. Det forhindrede dog ikke, at man kunne bande over hestenes unoder eller slide i marken søndag eftermiddag, naar Gud om fmd havde faaet, hvad der tilkom ham. Snapsen var billig, og der blev drukket ved enhver lejlighed, ofte pyntede man paa snapsen med kamilleblomster eller hel kamfer; tevandsknægte og romtoddy blev budt ved ethvert besøg. Alle var »gode og retskafne« mennesker, og gik det ved gilderne lidt over stregen, var det jo »menneskeligt«. Præsten var »en pæn mand«, et menneske som de andre; han drak ogsaa sin toddy og spillede kort med proprietærer og gaardmænd, men ved midnat brød han op og tog hjem, som den første i laget.

Saa kom pastor *N. B. Hindhede* hertil 1897 fra det stærke trosliv i Bording og præget deraf; tillige præget af et skrøbeligt helbred (daarlige lunger) og megen ydmyghed og hellig alvor. Kirken var tæt fyldt ved hans indsættelse, men man blev forfærdede og harmfulde, thi man hørte straks, at her var en præst, der ikke ansaa alle døbte mennesker for at være troende og gode kristne. Han satte skel mellem hellige og ugudelige, og det klang ilde i deres øren. En kone blev omvendt ved hans første prædiken. Der var dog i forvejen lidt trosliv i Kappel. I 70'erne havde missionærerne *Knud Hansen* og *Knud Rasmussen* holdt møder og gjort husbesøg her. De kom hos gdjr *Ruders*, Vesternæs, og naar *Vilh. Beck* talte i Nakskov, var Ruders der altid og hørte ham. Miss *Hans Kristensen*, Maribo, kom her ogsaa. 1890–97 var lærer *P. Hansen* lærer i Knubbeløkke (senere Krungerup og Bøvling). Han var blevet vakt ved at høre præsterne *Fr. Zeuthen, Everdrup* (IMs fmd), *Ed. Nyeborg*, da i Glumsø, og *P. Krag*, Kbhvn. Lærer Hansen spurgte straks ved sin ankomst landposten, om der her var nogle abonnenter paa IMs tidende. Jo, gdjr Ruders! Saa fandt de hinanden, og fru lærer *Henningsen*, Kappel, sluttede sig til. Lige efter lærer Hansens bortrejse blev Hindhede præst her. Han fik god støtte af de faa troende mennesker. Hans prædikener blev diskuteret: Han havde f eks talt om de kloge bønder, der passede deres svin saa godt, men glemte deres sjæle. Kan man tale om svin paa prædikestolen? En klage til biskoppen blev overvejet, men opgivet igen. Hindhede drev selv præstegaarden, men sendte ikke mælk til mejeriet om søndagen. Saa blev han efter en generalforsamling udelukket af mejeriet og maatte lægge sin drift om. (De fleste kreaturer solgte han til propr Galsgaard). Men han gav aldrig i sin færd udtryk for misfornøjelse over denne for hans landbrug saa ubehagelige eksklusion. Tværtimod hjalp han, hvor han kunne, og vandt ved sin besindige færd befolkningens agtelse. Men man ansaa det for sindssygt eller ruinerende at følge bibelens bud i praksis. 1898 blev H gift (se ndf) og nu blev pgd slidt. 1899 begyndte Hindhede at holde bibellæsninger i Kappel skole. Det var noget nyt, og der kom mange, ogsaa unge (nogle af dem kom nok for at faa lidt morskab ud af mødet eller paa hjemvejen). Præsten opfordrede dem til at prøve at læse et stykke i bibelen hver dag. »Prøv mig dog!« siger Herren, lød det, og enkelte omvendte sig. Smaa samtalemøder blev holdt hos præstens, og deltagerne blev sat i gang med hver uge at gaa rundt og uddele det lille søndagsblad: »Et ord med paa vejen«. En af de unge mænd ville gerne have karlemøder sat i gang. Hindhede lovede at begynde, hvis karlen kunne faa samlet 6. Det lykkedes ikke, og sagen blev stillet i bero, indtil der var samlet saa mange, at man kunne tage fat med møder hos en parcellist i nærheden af kirken. Pastor Hindhede mente, at det var mest hensigtsmæssigt ikke at samles i pgd. Hindhede stolede paa Guds kraft hos de unge. Han var en forunderlig bønnens mand. Ved afslutningen af samtalemøderne bad han altid for bestemte, navngivne unge eller ældre i sognet eller for dem, der var rejst til andre egne. Der blev en aktiv og arbejdende kreds, som ihærdigt virkede i søndagsskole og Ydre missions kredse. YM havde H og hans hustru stor interesse for. Kinamissionær *H. P. K. Hertz* (se sp Ugerløse) var møllersøn fra Kappel (* 1874). Hindhede var her redaktør af »Dansk missionsblad« Hans plejedatter blev gift med missionær V. Frimer-Larsen, Kina. Ogsaa paa sognets store gaarde søgte han at vinde ind, og det kunne ske, at karlene beklagede sig over, at de ikke kunne faa deres middagssøvn i fred for de unge (»Hindhedes knægte«), der kom med »disse søndagsblade«.

Pastor Hindhedes helbred taalte ikke godt den lollandske luft. Da han forudsaa, at de troende næppe kunne blive ved med at samles i pgd, hvis han flyttede, tog han initiativ til at bygge missionshus, og det blev indviet 1909. Saa flyttede han til Maarum ved Grib skov,

hvor han blev *C. Skovgaard-Petersens* efterfølger. Hindhede havde sat et arbejde i gang i Kappel, som kunne fortsættes. Hver eneste af de troende fik sin bestemte opgave: Leder af samfundsmøder, leder af ungdomsmøder, søndagsskole, hver især havde de en missionsstation paa DMS' missionsmark, som de skulle korrespondere med og ofre til, og for hvis missionærer de hver dag skulle bede. Tanken om takofre og om at give tiende havde Hindhede indført. (En dag, da Hindhedes og pastor *Levinsens* kom kørende fra et besøg hos pastor *Bachevolds*, blev hestene sky, men kusken reddede situationen ved at dreje ind paa en sidevej. Kort efter læste man i IMtidendes gaveliste: Pastor Hindhede, et takoffer: 50 kr). Pastor Hindhede blev brugt som taler over hele Lolland, og i IMs kredsforbund og præstekreds var han en af de ledende. Han blev savnet meget. Hans forkyndelse bragte nogen vækkelse, og da han rejste,skrev han: »Efterhaanden har det korsets ord samlet en større og større flok. Med hensyn til raahed og udskejelser er der stor forandring til det bedre.« Paa Langø begyndte kvindemøder 1910, KFUM fra 1910, KFUK fra 1908.

Pastor *Thorup* sluttede sig ikke til IM. Proprietær *Petersen*, Bogøgaard († 1915) var IM's gode støtte, en tid (omkr 1930) var der nogen splittelse som følge af *Fjord-Christensens* paavirkning, og enkelte IM blev ukirkelige. Senere er der atter ro. Proprietær *C. Jensen*, Kallehavegaard, har i de senere aar været IM's leder. I pastor *Thorups* tid kom IM ikke i kirken. Nu er IM trofaste kirkegængere. Lærer *C. Pedersen*, Langø (lærer der til 1949) og hans hustru havde stor betydning for troslivet der. Deres hjem var et midtpunkt for kristeligt arbejde.

1912 oplyses: Kkg 10 pct, en trofast, arbejdende IM kreds, megen ligegyldighed, nogle baptister og polakker, 1922: Kkg 3–4 pct, lille IMkreds, intet særligt, 1930: »Godt og ondt og lys og mørke«. Godt sted at være præst, IM dels kirkelig, dels ukirkelig, mh, 2 forsamlingssale, 1943: Kkg 4 pct, nogen kirkelighed og trosliv i K, Langø ukirkelig, IM (33), KFUM og K, kirkeblad, 6 bapt, 1955: Kkg 5 og 4 pct, IM (40) M-spejdere, KFUM og K, 2 sdsk, centralskole, en del har arbejde i Nakskov.

Kappel kirke (Hellig trefoldigheds k), paa fladt terræn, i spredt bebyggelse (opf som kildekapel 1464, se ovf, blev sognekirke 1685), er kullet, bestaar af skib og kor, af mursten paa høj kampestenssokkel, overkalket. Vaabenhus mod syd fra 1942. Tagrytter over skibets vestdel. Vestgavl og korgavl har kamtakker. Fladt, gibset loft. Altertavle fra 1860'erne med maleri af Jørgen Roed: Emmaus. Smuk alterkalk fra 1831. Alterstager fra c 1650. Renæssanceprædikestol fra c 1627 (som Vestenskov) med Kristus og de 4 evangelister (rest 1953). Romansk, graa kalkstensfont, daabsfad fra c 1575. 150 sd. Indv rest 1953.

Danm kirker, Loll-F, s 307—13, Khst saml 3. r IV, 469 f, Haugner, s 400, Friis, s 231, Mackeprang, s 120.

Langø kapel, indv 15. sept 1901, arkit: Murerm Gluud, Nakskov, opf af røde mursten (byggesum: 9600 kr), kullet, bestaar af skib og kor, fladt loft, altertavle fra 1904 af C. Hamre: Kopi af Carl Bloch: Gethsemane. Døbefonten skænket af Nakskov kirke. Pulpitur fra 1949.

Folketal: 1901: 1010, 1921: 1204, 1950: 1228.
Altergæster: 1872: 758, 1892: 411, 1912: 520, 1932: 214 og 31, 1953: 249 og 84.

Menighedsraad: 1912: 2 IM, resten u p, 1922: 2 IM, 5 gr eller u p, 1938: 2 IM, 10 u p, 1953: 4 IM, 8 u p. Valg i K.
Kommunevalg: 1943: Soc 198 (3), BF 285 (4), 1954: Soc 219 (3), BF 234 (3), u p 67 (1).

Sognepræst

(1913: 2 kl, 1946: 3. kl. — Pgd fra 1882).

1. 30. juni 1882–9. maj 87 (sp Vejlby v Aarhus 11. juni 77): **O. H. Jensen**, fl t Gimlinge, se der.
2. 14. juli 1887–20. okt 97 (sp Vrove-R 17. april 82): **H. V. Graae**, fl t Nysted-H, se der.
3. 14. dec 1897–29. jan 1912 (sp Bording 11. febr 92): **N. B. Hindhede**, fl t Maarum, se der.

Hjælpepræst hos pastor Hindhede

1903—06: **P. E. H. Bang**, se Nysted.

Lærer **N. P. Jacobsen**, Maarum, skriver om Hindhedes gerning (Hj og Tr VII, 19 f):

Det var ingen let gerning, pastor Hindhede gik ind til i Kappel. Det var en aandelig død egn; men Hindhede var trods sin sygdom en arbejdets mand, og han tog maalbevidst fat. Han var ogsaa en bønnens mand, og han forstod den kunst at forvandle alle hindringer til bøn. Hans dagbog, som han en tid førte, fortæller næsten udelukkende om bønhørelser. Hans arbejde og bøn velsignedes af Gud, saa der fremblomstrede et skønt samfundsliv i sognet.

»Det er ikke godt, at mennesket er ene.« Det var det heller ikke for pastor Hindhede. Men Herren ledede hans vej, saa han fik en god hustru. Det gik saaledes til: Han var indbudt som taler ved den store aarlige missionsfest i Christiansfeld. Her traf han frk. **Cathrine Dahlmann**. De blev forlovede. Hun var en gaardmandsdatter fra Haderslev-egnen. Som ung var hun meget svag og taalte ikke strengt arbejde. Hun var en troende ung pige, en hel sjældenhed paa de kanter, maaske den eneste troende i sognet. Hun havde bedt om at faa sin mødrene arv udbetalt og flyttede saa til søsterhuset i Christiansfeld (Brødremenigheden). Her var det, at hun traf pastor Hindhede, og hun blev en Guds gave til ham.

Hindhede skriver i sin dagbog: »Jeg havde i mange aar bedt Herren om en hustru. Et par gange forsøgte jeg s e l v at ordne den sag, da han syntes mig at bie for længe. Men Gud var saa kærlig at hindre min daarskab, og tilsidst gav han mig min kære, trofaste Cathrine, den bedste hustru og medhjælp en mand kan eje; hvor maa jeg takke Herren og prise hans navn.«

Brylluppet stod den 15. april 1898, og det blev indledningen til et forunderlig skønt og harmonisk ægteskab og samarbejde i Herrens gerning.

Pastor Hindhede kunne nu føre sin brud ind i præstegaarden i Kappel, han havde faaet en trofast medstrider og støtte, og nu kunne arbejdet i det vestlollandske sogn begynde ud fra et virkeligt præstehjem.

Her skulle pløjes nyland. Hindhede svang aandens sværd, som er Guds ord, i Kappel kirke. Han prædikede om synd, fortabelse og naade. Ogsaa ud fra præstegaarden og ved besøg i hjemmene søgte præsteparret at bane vej for deres Herre og Mester.

Han bøjede ikke af, naar det gjaldt at staa ret i en sag, som han under megen overvejelse og bøn havde lagt frem for Gud (f eks i sagen om søndagsmælken). Og saadan kendte man pastor Hindhede overalt. Han agtede i sandhed ikke paa verdens minespil. Det var ham det vigtigste at have Gud ved sin side.

Han mødte megen modstand, men alligevel blev han ikke træt af at minde folk om livets alvor og korthed, hvorfor det gjaldt om at omvende sig, medens det var tid.

Fra hans præstegerning i Kappel finder vi følgende i dagbogen:

»I forgaars skulle jeg forhandle med min formand her om overtagelse af avlingen; jeg var lidt ængstelig derved, da han syntes mig at stille for store fordringer. Jeg bad da Gud gentagne gange, om han ville lede mig, saa jeg ikke skulle gøre uret, og at der heller ikke skulle forlanges mere af mig, end hvad ret og billigt var.

Gud gjorde udover, hvad jeg turdet haabe; thi præsten var særdeles rimelig og lempede sig ofte mere, end jeg ville have gjort; ja, der syntes ikke

at være en eneste vanskelighed. — Jeg elsker Herren, thi han hører min røst, mine inderlige begæringer; hele mit liv vil jeg takke ham! —

Det er længe siden, jeg skrev sidst; der har kun været faa øjensynlige bønhørelser; vel fordi der har været for lidt af inderlig bøn.

Vi er i færd med at gøre en brønd dybere, da der ikke var vand nok i den langvarige tørke. De begyndte at grave torsdag middag. Da de om fredagen kom ned under den gamle brønds bund, viste det sig, at der var en art ualmindelig haard blaaler, som næsten var uigennemtrængelig, og som ikke plejer at være rig paa vandaarer. Fredag aften bad min kone og jeg Herren, om han ville tænke paa os i den sag. Om lørdagen gik det ikke bedre medarbejdet; vi blev dog enige om, at de skulle blive ved at grave indtil lørdag aften. Lørdag eftermiddag bad jeg stille herinde i min liggehal, om Herren ville tænke paa os. Just som jeg havde bedt, kom Bramsen og lo over hele ansigtet; nu havde de truffet vand og endda rigeligt. Vi har takket Herren for det. Men denne brønd er blevet mig et billede paa, at det gælder om ikke at blive træt i bønnen.

Vi havde basar her den 13. juli. Søndagen derefter bekendtgjorde jeg i kirken det omtrentlige nettoudbytte. Siden viste det sig, at jeg havde talt ikke mindre end 100 kr galt. Da vi befrygtede, at der ville komme ond omtale i gang, hvis jeg fortalte offentlig om min fejltagelse, besluttede min hustru og jeg, at vi selv ville dække dette betydelige beløb, for at Guds rige ikke skulle lide skade. Nogle dage derefter fik jeg fra stiftsøvrigheden tilsendt et betydeligt pengebeløb, som jeg havde kostet paa et byggeforetagende her. Jeg havde ikke ventet disse penge og fik saaledes erstatning for de 100 kr.

Vi har i sommer maattet skille os ved vore køer, fordi vi blev sat ud af mejeriet, da vi ikke kunne levere vor søndagsmælk. Vi vidste ikke, om Gud ville lade os lide tab derved. Han gør, hvad han tykkes vel!

Men det lader, som om han rigelig velsigner os, vi har faaet en stor pris for vore køer. Desuden fik vi vor høst bjærget, lige før det begyndte at regne, medens vistnok alle andre har faaet deres korn gennemblødt af regnen.

Gaarden har i aar givet ikke saa lidt større udbytte end de andre aar. Herren har altsaa ikke villet, at vi skulle have tab paa grund af mejerisagen.«

Præstefolkene begyndte at samle de unge piger i præstegaarden. Præsten eller hans hustru ledede møderne, og disse møder blev til megen velsignelse. En særlig glans var der over julefesten i præstegaarden for de unge piger. Den glædede de sig til længe i forvejen. Saa havde pastor Hindhede en lille pose, og af den skulle saa hver trække et nummer, og gevinsterne var smukke bibelordtavler til at hænge paa væggen. Alle fik gaver, og ingen følte sig forurettet; den mindste gave var en stor appelsin. Fru Hindhede sørgede for, at der var et veldækket kaffebord. Til almindelige møder blev der derimod ikke opvartet med kaffe. Guds ord skulle være det bærende i møderne. I 1908 blev der stiftet en KFUK i Kappel. Pastor Hindhede blev opfordret til at være formand; men det afslog han. Han ville nemlig gerne have, at foreningen skulle bestaa, selv om han rejste fra sognet. Men han eller hans hustru blev ved med at være med til møderne. Og Guds velsignelse var over arbejdet.

Ogsaa samfundsmøderne fik Hindhede i gang; i den store havestue samledes man om Guds ord, bøn og sang, og Hindhede var en god leder ud paa Guds ords dybder.

Ved et samfundsmøde i maj 1905 vedtog vennerne i samfundet saavidt muligt at bede Herren om en vækkelse i Kappel og om, at Gud ville tage væk alt, hvad der kunne være til hinder.

Præstegaarden var et fredens hjem, hvor alle var velkomne. Naar præsten var nogenlunde rask, var han tidligt oppe, om sommeren ved 5—6 tiden, og begyndte at grave i haven. Om vinteren huggede han brænde, men han maatte altid være meget forsigtig. Efter frokosten blev der holdt andagt, og det var en dejlig stund, hvor alle i præstegaarden, ogsaa gæsterne, var med. Det var Hindhedes store, tilbagevendende bøn, at alle, som gik ud og ind i hjemmet, matte vandre sammen i kærlighed og god forstaaelse.

Om formiddagen havde præstefolkene travlt i hjemmet, præsten i sit kontor og fruen i stuerne og haven. Der kom mange gæster og talere, saa der var nok, der skulle ordnes. Og den store have tog megen tid. Men fruen var dygtig og forstod at faa det hele ordnet, saa der blev tid til alt, og paa en saadan maade, at arbejdet blev en glæde, og hun var som en moder for de unge piger, hun havde i huset.

Præstefolkene havde ingen børn. — Fruen havde en veninde, som var gift med missionær Zollhöfer i Brødremenigheden. Dette missionærpar, der nu stod for at skulle rejse ud paa missionsmarken i Nicaragua, havde en lille datter, som de ikke godt kunne tage med ud i det fremmede. De bad saa Hindhedes om at tage den lille pige til sig. Saa kom da den lille Maggie ind i præstegaarden, hvor hun fik et kærligt hjem, og hvor hun livede svært op. Hun var en rask og livlig pige og var præstefolkene til megen glæde. Det var hendes største glæde, mens hun var lille, naar præsten kom ind til eftermiddagskaffe, at kravle op bag hans stol og puste ham i ørene; det morede præsten meget.

Om eftermiddagen gik præsten og fruen ud i sognet for at besøge gamle og syge. Allerede den første dag, pastor Hindhede var i Kappel, kom en ung pige og ville have præsten hjem til en søster og broder, der begge laa for døden.

Og Hindhede og frue bragte velsignelse med sig ud i hjemmene. Her skulle der tales et alvorens ord, og der et trøstens ord. Og kom han ud i fattige hjem, hvor det kneb, hjalp han med et pengestykke, og var der en gammel kone, der ikke kunne klare sig selv, blev der sendt mad til hende fra præstegaarden.

Han arbejdede paa at faa indført husandagt og bordbøn i saa mange hjem som muligt. I den anledning gik han rundt i sognet og fik solgt 105 andagtsbøger og over et halvt hundrede prædikenbøger. Han var en mand, der trods sin svaghed overkom meget og hvis liv satte spor.

Pastor Hindhede havde den glæde at se, at hans arbejde bar frugt. Der var flere, der gik over fra døden til livet og kom til at høre Herren til. En nu 80-aarig mand, Jens Due, fortæller om, hvorledes den nidkære præst hjalp ham og hans hustru: »Der blev ikke saa faa omvendt ved pastor Hindhedes arbejde, og jeg selv var en af dem. Pastor Hindhede besøgte os tit og talte til os om det, der hører Guds rige til, og han hjalp os stadig nærmere Herren. Og saa var det en søndag i Kappel kirke, da slog det ned i mig, at alt det, præsten prædikede, var som sagt til mig; saa fik jeg fat i det ene fornødne, ligesaa min hustru, og kom til at høre vor kære Frelser til. Et aars tid efter ville præsten have mig til at holde søndagsskole, men det ville jeg helst være fri for; dog, han blev ved saa længe, at jeg gik ind paa det. Præsten holdt forklaringsmøder. Og den første gang, jeg var med, sagde jeg, at jeg var alt for ringe til den gerning. Men præsten svarede ikke andet, end at det er vi saamænd alle sammen.«

Saadan var pastor Hindhede. Han gjorde, hvad han kunne, for at faa troende mennesker ind i arbejdet.

Hindhede havde en egen evne til at faa folk til at give til Guds riges sag. Der blev afholdt flere basarer i præstegaardshaven, og mange af sognets beboere gav deres gaver og deltog i sammenkomsterne. Pengene gik til Indre Missions arbejde og til Hedningemissionen.

Herregaardsmissionen laa Hindhede meget paa sinde. I aug 1908 holdt han et kursus i Kappel pgd for de seks antage herregaardsmissionærer; de mærkede snart, at der var godt at være. »Men her skal bestilles noget,« sagde præsten.

Kl. 8 spistes der morgenmad. Ved bordet herskede der altid en festlig stemning. Præsten ville gerne, at samtalen skulle være krydret med alvor og humor. En gang var emnet for samtalen: Kærlighed. »Er kærlighed en følelses- eller en viljesag?« spurgte præsten. Meningerne var stærkt delte. Tilsidst sagde pastor Hindhede paa sin venlige, lune maade: »Mon det ikke er noget af begge dele!«

Præsten holdt selv morgenandagterne, og disse var dybe og alvorlige med et stærkt bud fra Herren til hjerterne.

Som hjælpere ved dette kursus var præsterne Bachevold og Levinsen; sidstnævnte havde især kirkehistorie. Enkelte timer om missionsmarken i Kina og Indien blev givet af pastor **C. L. Toft,** som den gang var sekretær i Nykøbing F. Lærerne i sognet havde sang og stil. Ogsaa i regnskabsføring blev der givet undervisning.

Men det var pastor Hindhede, der havde det meste arbejde. Han havde næsten alle bibeltimerne og gennemgik begge de to breve til Timotheus. Det var nyttige, rige og velsignede stunder. Dette kursus satte spor for livet og blev til stor velsignelse for deltagerne. Og naar Herregaardsmissionen er blevet til det, den er, skyldes det, næst Guds barmhjertighed, ikke mindst pastor Hindhedes oprigtige mis-

sionssind og hans kloge, aandelige hjælp og vejledning til missionærerne.

Han kunne tale om bønnens vidunderlige kraft. Var der ebbe i kassen, og det kunne nok hænde og hænder endnu, saa samlede han nogle venner, som lagde sagen frem for Gud i bøn.

Det var ligeledes pastor Hindhede, der indførte Herregaardsmissionens ugentlige bedestund hver søndag morgen kl. 7¾. Tillige lærte han missionærerne at bøje deres knæ og takke Herren for hver en gave, de modtog til gerningen, og bede Gud velsigne gaven og giverne.

Om søndagen var missionærerne undertiden ude at holde møder. Efter et »dramatisk« møde i Maribo, hvor en af missionærerne talte et alvorsord til en flok spottere, sagde Hindhede, da han hørte beretningen: »I bliver nok mere berygtede, end I bliver berømte.«

Der boede en gammel møller nær ved præstegaarden. Han saa jo ikke kursusdeltagernes arbejde indendørs, men derimod saa han dem ofte spadsere paa de jævne lollandske veje, og han mente vist, det var det største arbejde, de bedrev. En dag sagde han til præsten: »Disse 6 kraftige mænd gaar her og drysser og cykler tiden hen.« Hvortil pastor Hindhede svarede: »Ja, men de kan nu mere end dette!«

Men til missionærerne sagde præsten: »Jeg har tænkt paa, at I kunne tilbyde møllerен at høste hans hvede.«

Dette forslag blev modtaget med glæde, og dagen kom, da tre af missionærerne fik hver sin le, og de andre tre var optagere efter dem, medens præsterne Bachevold og Hindhede smilende saa til.

»Der kan De se,« sagde præsten, »de kan ogsaa bestille noget.«

Da hveden var mejet, sagde missionær Pallesen til møllerен: »Nu har vi vel nok tjent vort høstgilde.« Hvortil der blev svaret: »Det skal I faa, naar sæden er indhøstet.« Missionæren maatte jo dertil sige: »Det kan vi ikke, for vi skal snart rejse. Men vi skal have møde i aften; dersom nu De og Deres hustru vil komme og være med til mødet, saa er det vort høstgilde.«

Ogsaa fru Hindhede var til stor velsignelse ved dette kursus. Hendes hjerte var ømt som en moders overfor missionærerne. Præsten og fruen arbejdede sammen i sjælesorgen.

Pastor Hindhede havde længe arbejdet med en stor plan: Der skulle bygges et missionshus i Kappel. Han fik vennerne interesseret i sagen, saa de gav deres gaver. Og selv gav han ikke saa lidt.

I 1910 stod det dejlige missionshus færdigt, og det var en stor dag for vennerne i sognet og ikke mindst for præstefolkene, da det blev indviet. Paa husets gavl staar ordet fra Jer. 22, 29: »Land! Land! Hør Herrens ord!«

Det var med vemod, han holdt sin afskedsprædiken i det sogn, hvor han havde lagt saa meget af sin arbejdskraft.

Før han rejste, gav han vennerne et lille skrift, hvori der stod:

»Kærlige raad til venner i Kappel:

Begynd hver dag med Guds ord.
Begynd hver dag med bøn.
Naar du føler dig svag, saa søg kraft ved Herrens bord.
Staa tæt sammen med Guds børn og vær urokkelig paa vagt mod alt det, som vil skille og splitte.
Vaag over dit eget indre liv og over fristelser til synd og lunkenhed.
Vær frimodig og stærk under prøvelser og smaa og trange tider; da vil Gud prøve vor tro.
Søg, saa vidt muligt, at følge møderne og vid, at Djævelen gerne vil hindre dig i dette.
Lad saa vidt muligt ingen dag gaa hen, uden at du søger lejlighed til at udrette lidt for Frelseren.
Sørg for at have en Guds kasse og læg hver uge i den, som du har faaet lykke til. Giv tiende som et takoffer. Af denne kasse tages saa alle gaver til Guds rige og til de fattige.
Stol saa iøvrigt paa, at han, som har begyndt det gode værk i eder, ogsaa vil fuldføre det; og at han ikke vil sønderbryde det knækkede rør ej heller slukke den rygende tande.«

4. 13. maj 1912–1. febr 34 (sp Nyord 2. aug 07): **Martin Andersen Thorup,** * 30. dec 68 Nederhede, Skals. Forældre: Gdjr, folketingsmd Jens Andersen T og Inger Pedersen. Stud priv 90, lærer Kbhvn, stenografass i Rigsdagen 94–99, c 00^2 (h_1), redaktør Vendsyssel folkeblad 02–07, afsk 1. febr 34, † 30. juli 35. ~ 27. juni 02 Marie Louisa Christensen, * 7. april 69 Kynton, Victoria, † 20. dec 31. Forældre: Grosserer i Kbhvn Hans C og Marie Christensen.

Skrev art om politiske forhold og apologetiske art mod kristendomsfjendske udtalelser.

5. 5. juli 1934 (hjpr Tveje Merløse-rkp Holbæk 19. april 32): **Albert Harry Madsen,** * 1. juni 01 Aakirkeby. Forældre: Skræddermester Niels Marius M og Petra Marie Thomsen. Stud Ribe 19, c 25^2 (h_1), hjpr Thise 4. aug 28. ~ 14. nov 39 Anna Elisabeth Bøggild, * 22. april 06 Lendum. Faderen: Sp Struer-G, † 34, se der. Stamt 1.

Kredsfmd DMS, Vestlolland.

Litt: C. C. Haugner: Loll IV, 1924, s 400 f, 1924, L-F aarb 1924, 1927, 1928, 1935, Khst saml 3 r VI, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 70 f, Hjemliv og trosliv VII, 19, Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, 1930, s 115, L-F st 150 aar, s 236, H. Henningsen: Minder fra Langø og Albuen, L-F aarb 1926, s 103 f.

ARNINGE

Arninge sogn, 1472 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart, skovløst. Byerne: A, Emb, Ore, Tryhuse, Kuditse, Grønnegade. Flere større gaarde.

Sognet led meget 1659, da svenskerne samledes her under Nakskovs belejring.
(Der er den ejendommelighed, at det lille sogns beboere er fordelt paa ikke mindre end 4 postdistrikter).

Det kirkelige liv. Ingen særlige begivenheder, intet retningspræg. Præsterne *Krogh* og *Lund* var politikere (se Ønslev-E og Halsted-A). En lille, trofast kreds har gn aarene sluttet op om kirken. Der er ret store sociale modsætninger. En del har arbejde i Nakskov, som sognet grænser op til. Vækkelsen i Halsted mærkedes ogsaa her. Gdjr Peder Madsen og hans hjem sluttede sig til IM (se Gloslunde-G, s 132).

1922 oplyses: God kkg, foredragsf, alm forhold. 1934: Kkg 6 pct, velvilje, men kun lidt bevidst menighedsliv, ikke megen kirkelig interesse. 1946: Kkg 6 pct, rolige, velbesøgte mghsmøder i pgd. ungdomsm i pgd, ikke meget aandeligt liv. 1955: Kkg 6 pct, folkekirkeligt, velvilje, mgh- og ungdomsm i pgd. Centralskole 1953.

Arninge kirke (viet Jomfru Maria) paa fladt terræn, mellem pgd og skole, i spredt bebyggelse, er kullet, bestaar af senromansk skib og kor med apsis og gotisk vaabenhus mod syd. Senmiddelalderlig klokkestabel paa kirkegaarden (her er ligkapel). Kirken opf af mursten, nu overkalket. Sengotiske krydshvælvinger, rester af kalkmalerier fra c 1300 i skibet. Altret staar nu paa sin oprindelige plads i apsis. Alterpanel fra c 1575. Rigt udskaaren bruskbarok-altertavle (H. Werner) fra 1644, med Nadveren i midten, Lukas og Johannes ved siderne. Stafferet 1937. Alterkalk fra c 1600, alterstager fra c 1620, unggotisk korbuekrucifix fra c 1325. Højrenæssanceprædikestol fra c 1605 med 5 fag, rest 1937, malerier af Kristus og evangelisterne. Døbefont af træ (1640),

bruskbarok, rest 1937, staar midt for alteret i korbuen. Den gl senromanske font i stiftsmuseet. Daabsfad fra c 1575. Rest 1937. 175 sd.

Danm kirker, L-F, s 315—27, Haugner, s 353, 354, Friis, s 232.

Folketal: 1850: 501, 1901: 529, 1921: 692, 1950: 602.
Altergæster: 1922: 108, 1930: 77, 1943: 85, 1953: 312.
Menighedsraad: U p, 1938: 3 soc, 3 u p, 1953: 3 soc, 3 borg.
Kommunevalg: 1943: Soc 116 (3), rad 36 (1), borg fællesl 103 (3), 1954: Soc 134 (4), borg fællesl 130 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 72 hvede, 86 byg, 13 havre, b) 40 rdl, c) 30 gæs, 10 læs brænde, 6 byg, d) 100 rdl, e) 79 td ld. — 1870: Regul 3168 kr, netto 4954 kr. — 1913 f: 3. kl. Pgd opf 1882.

Af den ældre præstehistorie. 1629—58: **Jørgen H. Haard**, havde været rektor i Maribo, pryglede sin degn. 1658—79: **Hans P. Ovesen**, havde været rektor i Nakskov, oplevede svenskernes hærgen. Var ved at blive afsat, da han nogle gange begyndte en tale med: »Djævelen besatte mig«. 1758—81: **Mogens M. Minerth**, from jævn, højst agtværdig (N 391). 1786—1812: **Jørgen Egtved**, skænkede sin formue til bedste for præsteenker i Sdr herred, retsindig, dygtig. 1813—26: **Cl. N. Clausen**, højst agtværdig, 1826—34: **Johan E. H. Slotzheim**, ikke ulærd, godmodig, men en jævn præst og en stor pedant. 1834—47: **J. C. Fischer** var sindssyg et aar, kom sig, men var de sidste aar helt forrykt, døde paa Bistrup hospital. En »kummerlig præst, som man lod sidde uden kapellan«. (W I, 101 f).

17. 21. april 1848–1. okt 58 (sp Ryde-H 4. juni 31): **Magnus Kruse Barfod**, * 28. juni 01 Branderup. Forældre: Provst Hans Peter B, † 41, Fakse (af Lyngby-A) og Maren Cathrine Hjort. Stud Aarhus 20, c juli 25 (h), hjpr Magleby-Holtug 9. marts 27, † 1. okt 58. ~ 28 Sophie Priergaard, * 1. nov 05, † 7. dec 99. Forældre: Degn i L Løjtofte Peter Trolle P og Barfoed. – Brødre: Kippinge-B, L Lyngby-B og Vaabensted-E, Tommerup, stamt 5.

D. G. Monrad fandt B's »deklamation falsk og hans foredrag urent« (Loll-F st 150 aar, s 125). Wiberg betegner ham som retsindig.

18. 28. dec 1858–6. aug 63 (sp Sønderup-S 7. okt 47): **Christen Hostrup Quortrup**, * 2. okt 09 Sandlynggd, Stenlille. Forældre: Proprietær Jens Christian Q og Cecilie Maria Brask. Stud Slagelse 28, c okt 34 (l), adjunkt Vordingborg 34, ord kat Holstebro-M 26. aug 41, † 6. aug 63. ~1 7. jan 35 Ida Dorthea Elisabeth von Stöcken, * 18. febr 05 Sæby, Løve herr, † 17. marts 48. Forældre: Degn i Sæby-H Christian von S og Maria Lund. ~2 2. juli 52 Vibekke Christine Magdalene Trojel, * 10. april 16 Kjeldgaard, † 29. aug 71. Faderen: Sp Løgstør-K-L, † 55, se der. – 2. hustrus broder: Rynkeby-R. Brodersøn: Blovstrød-L. Stamt 88.

Hjælpepræst hos pastor Quortrup

1863: **T. V. Stabell**, se Tanderup.

19. 31. okt 1863–20. jan 73 (sp Majbølle 12. dec 42): **A. L. Krogh**, fl t Ønslev-E, se der. (Folketingsmd Maribo 57–65).

20. 5. april 1873–29. okt 83 (ord kat Nakskov-B 16. febr 62): **P. M. Lund**, fl t Halsted-A, se der. (Folketingsmd Nakskov 79–81).

21. 10. jan 1884–31. okt 1903 (sp Egense 4. maj 76): **Martin Carl Vilhelm Christensen**, * 5. dec 28 Middelfart. Forældre: Prokurator, postmester i Frederikssund Frederik C og Anna Margrethe Holst. Stud Frborg 49, c 57[1] (h_1), hjpr Nordborg 31. maj 58, hjpr Randers 18. marts 61, sp Hirtsholmene 27. nov 63, sp Gislum-V 29. sept 68, afsk 31. okt 03, † 31. marts 09. ~ 27. juli 59 Birthe Marie Hansen, f Olsen, * 19. april 21 Kbhvn, † 1. dec 98, (enke efter møller Folmer Hansen, Taastrup nymølle, † 58). Forældre: Jernhandler Niels O og Birthe Marie Hansen.

Udg 63: Vor Herres Jesu Kristi fristelseshistorie, 72: Skabelsen og paradiset, Gen 1—2, 72: Forslag til udvidede søn- og helligdagsevangelier, 98: De 5 Mose. bøgers autenti forsvaret mod kritikkens angreb.

Biskop Laub gav en meget udførlig bedømmelse af C's gerning i Gislum (se der, jvf Fra Himmerland og Kær herr, 1945, s 283). Biskoppen savnede en rolig udvikling i hans forkyndelse. Modsætningerne fremhæves uden at løses. C virkede meget ved at uddele (og skrive) bøger, men biskoppen nærede frygt for, at dette hindrede ham i det egentlige i præstegerningen.

22. 19. dec 1903–28. dec 19 (sp Lem-Ø 19. marts 86): **Alfred Theodor Valdemar Wahl**, * 28. aug 53 Ulbjerg. Forældre: Sp i Laastrup-S, † 84, se der. Stud priv 75, c 80[1] (h_1), ord kat Trinitatis k, Kbhvn 26. april 80, kkp Værslev-J 10. juni 82, † 28. dec 19. ~1 22. nov 82 Marie Thomsen Hagerup, * 25. febr 59 Store Solt, † 29. okt 93. Forældre: Sp Store Solt, Slesvig, lic Ejler Henning H, † 63 (se her II 698) og Betsy Lauritze Thomsen. ~2 5. jan 05 Marie Kristine Cecilie Pedersen, * 17. aug 79 Overby, Odden. Forældre: Fisker og husmd Peder P og Karen Sophie Jensdatter. – Farbrødre: Nr Vedby-N-A, Gjesing-N. Faster ~ Stockholm, Ledøje-S. 1. hustrus broder: Udby, Fyn. Broderdt ~ Keiding, Købelev. Moster ~ Barfod, Vaabensted-E.

Udg 92: Bibelen forsvarer sig selv, 2. udg 05.

W gik i Viborg katedralskole, da han under krigen ml Prøjsen og Frankrig 1870 fik lyst til at blive soldat, hvad han blev, og 74 blev han sekondløjtnant. Han var en ejendommelig mand. Jørgen Falk Rønne omtaler ham som sin kære ven, der var præst sm m ham i Vestjylland. »Naar han kom vandrende, lignede han nærmest en røver med en kæp i hver en haand. Da han til en bispevisitats havde indbudt mange til middag, overtalte min kone ham til at optræde som en pæn mand i kjole og hvidt. Han holdt ord og mødte i sin gamle studenterkjole, men rigtignok uden paa sit gamle, frønnede vadmelssæt og uden flip eller krave. Hvor morede han sig over damernes forargelse. »Wahl var gift med »den yndige *Marie Hagerup*«, som pastor *N. A. Jensen* har skildret saa smukt i »Tre slægtled«. Hun var udrustet med en klar forstand og med stor forstaaelse af mennesker. Hendes lyst var at læse og lytte. Hun voksede harmonisk ind i dansk kristenliv og folkeliv og blev rodfæstet der. Meget smukt er et brev fra deres forlovelsestid, hvor hun skriver, at hendes lyst og mod staar til at være hos ham som hans medhjælper, fordi »mit maal i livet er først og fremmest at være noget for dig.« De to var vidt forskellige. Han var lige saa disharmonisk som hun var harmonisk, lige saa kantet som hun var fin og sleben. Hun evnede i fortrinlig grad at udfylde og støtte ham. Da hun døde, skrev han:

Kimer I klokker, nu blegned et blomster i enge
kimer for hende, Gudsbarnet, som stedes til senge,
lyset er slukt, blomsten sit bæger har lukt,
aftenens vinde de sukke.

Om W i Lem (se der) fortælles iøvrigt i

Hjemliv og trosliv XVIII, s 42 af lærer Jens C. Andersen, Lundenæs. W var en flittig og nidkær præst der virkede til velsignelse, hvor han kom.

N. A. Jensen, Tre slægtled, J. Falk Rønne: I sol og blæst, 1936, s 212. Aage Hoffmeyer i Kalundborg folkebl 15. okt 37, Den W'ske slægt, s 11.

23. 21. sept 1920–4. nov 32 (sp Landet-R 16. febr 09): Provst **Jacob Peter Vilhelm Marius Warburg,** * 9. nov 70 Kbhvn. Forældre: Urtekræmmer, fabrikant Wilhelm Carl Emil W og Karen Marie Christophersen. Stud Eftersl 88, c 94² (l), manud, vicepastor Sandby 22. sept 98, provst Loll nr og sdr herr 24. juni 09, provst sdr herred alene 29. jan 20, r af Dbg 27, † 4. nov 32. ~ 5. jan 05 Maria Elisabeth Petersen, * 13. dec 76 Sandbygaard, † 1. jan 21. Forældre: Proprietær Hans Peter P og Karen Johanne Skafte.

Provst W var meget afholdt, med et mildt væsen og egn lune. Han var en meget pertentlig kontormand, havde en smuk haandskrift. Ikke partipræget.

24. 14. marts 1933–14. dec 42: **B. Hvidberg-Hansen,** fl t Skibet, se der.

25. 17. maj 1943–15. okt 49 (hjpr Virum 20. febr 42): **E. Skjoldager,** fl t rkp Haslev-F, se der (senere rkp Sct Thomas k, Frberg).

26. 8. febr 50 (sp Holbøl 16. juli 40): **Rudolf Bakkegaard Olesen,** * 23. marts 11 Sdr Felding. Forældre: Gdjr Sofus O og Anna Nielsen. Stud Akad kurs 33, c 39² (h_1), højskolel Rønshoved. ~ 2. juli 39 Grete Elisabeth Bogh, * 9. aug 12 Løgstør. Forældre: Isenkræmmer Carl B og Johanne Koustrup.

Skr talrige kronikker og art i dagspresse og kirkeblade.

Litt: C. C. Haugner: Lolland IV, 1924, s 346 f, samme: Nakskov købstads hist I, 1934, s 269, 278, 308.

DANNEMARRE—TILLITSE

Dannemarre sogn, 1556 ha, langs Østersøen, beskyttet ved diger, lavtliggende, fladt, frugtbart. Lidt skov. Byerne: D, 346 indb, med fh fra 1890, alderdomshjem, Sdr-Nr Egebølle, flere større gaarde.

Tillitse sogn, 2390 ha, langs Østersøen, lavtliggende, fladt, frugtbart, en del skov langs kysten. Fra Maglehøj (14 m) i Østerskoven smuk udsigt, søgt udflugtssted. Sønderstrand med fin badestrand og mange sommerhuse, er et af de smukkeste steder ved kysten. Byerne: T med alderdomshjem, Stødby, Klynge med Centralskole fra 1940, Majbølle, Munkeby, Gammelby. Hg Rudbjerggaard, flere større gaarde.

Stor arbejderbefolkning, en del velstand.

Det kirkelige liv har været folkekirkeligt, uden særlige begivenheder eller vækkelser. Intet retningspræg. Embedet hørte til de store. Ingen præst er forflyttet herfra siden reformationen. Den betydeligste præst i det sidste aarhundrede her var stiftsprovst *C. L. Tobiesen,* se ndf. Ogsaa pastor *Schrader* blev ved sin lange præstegerning af betydning.

1922 oplyses: Kkg god efter tid og forhold, hørelyst og oplysningstrang. Ungdomsf (300) og foredragsf. 1932: Kkg 5 pct, ikke meget aandeligt liv, ingen kirk retning fremtrædende. 1942: Kkg 5 og 4 pct, jævne, folkekirkelige forhold uden retningspræg. Ungdomsf. 1955: Kkg 3 og 4 pct, jævne, lollandske forhold, u p, ungdomsf.

Dannemarre kirke ligger paa fladt terræn nordligt i byen. Den er opført 1898—97 og indviet 14. nov 97. Den gamle kirke var en lille kullet bygning, der bestod af romansk skib og kor og gotisk vaabenhus mod syd. Over vestgavlen en tagrytter fra 1831. Kirken blev omtrent helt ødelagt 5. april 1895 ved en ildebrand, der opstod i den vest for liggende pgd, som ogsaa brændte. Kun koret stod ret uskadt tilbage. Den nuv kirke er opf af arkit Aage Mathiesen af røde mursten paa granitsokkel, bestaar af skib og kor samt taarn med pyramidetag, indgang i taarnet. Overhvælvet. Altertavle i bruskbarok fra c 1640 med kopi af Carl Bloch: Opstandelsen (som i Sct Jakobs k, Kbhvn). Alterkalk fra 1841, skænket af Vindinge sogns beboere til pastor F. H. Tobiesen ved hans 50 aars jubilæum, 1897 skænket af stiftsprovst Tobiesens børn til D kirke. Ny prædikestol, 6-kantet. Døbefont af træ i bruskbarok fra c 1650. Daabsfad fra 1660. Renæssancedegnestol. Kirkeur af smedejern fra Jægersborg slot. 200 sd.

Danm kirker, L-F, s 328—39, Arkitekten, 1895—96, s 129, Haugner, 2, 292 og 299, Dsk atlas VI, 464.

Tillitse kirke, østligt i byen, er smuk, kullet, bestaar af skib og kor med kamgavle, apsis, romansk, opf af røde og sorte munkesten, smukke enkeltheder. Rest 1856, nyt lille vaabenhus vest for skibet fra 1856 (skifertækt). Gotiske hvælvinger. Rester af kalkmalerier fundet 1930. Anselig bruskbarokaltertavle fra 1642 af Jørgen Ringnis, rest 1931, midtfeltet med nyt korsfæstelsesrelief (tidligere: Thorvaldsens Kristus). Smukt topstykke. Alterstager fra 1630, alterkalk fra 1591, smuk oblatæske fra 1687 i barok. Højrenæssanceprædikestol (opr lektoriestol over korbuen) fra 1608 af samme mester som Maribos, 5 fag med figurer af Kristus og evangelisterne, rest 1943, romansk granitfont. Sølvdaabsfad tegnet af Lorenz Frølich. Smukke epitafier m m. 250 sd. Runesten med indskrift ved kirkeporten fra c 1125.

Danm kirker, L-F 340—52, Khst saml 3 r VI, 459, Haugner, s 311, 314 f, Rhode, I, 335, Dsk Atlas VI, 464, Friis, s 244.

Folketal: 1850: 633 og 857, 1901: 768 og 967, 1921: 813 og 1164, 1950: 838 og 1129.
Altergæster: 1922: 157 og 212, 1934: 150 og 187, 1942: 130 og 190, 1953: 87 og 102.
Menighedsraad: 1922: U p, 1930: 3 IM, 10 u p, 1938: U p, 1953: 3 n IM, 10 u p.
Kommunevalg: 1943: D: Soc 111 (2), rad 114 (2), kons 35 (0), venstre 120 (3). T: Soc 194 (3), rad 90 (1), borg fællesl 238 (3). 1954: D: Soc 120 (2), rad 92 (2), borg fællesl 173 (3). T: Soc 236 (3), rad 44 (0), borg fællesl 197 (3), u p 52 (1).

Sognepræst

Indt 1850: a) 171 hvede, 171 byg, b) 54 rdl, c) 60 gæs, 12 byg, naturalier, 6 fv brænde, 72 rdl, d) 300 rdl, e) 94 td ld. — 1870: Regul 3860 kr, netto 8181 kr.
— 1913: 1. kl, 1046: 2. kl.
Pgd opf efter brand 1896, herskabelig.

Af den ældre præstehistorie. Tillitse var selvstændigt sognekald til 1691. 1640—81: **Hans H. Mule,** døjede svenskernes hærgen. De skar endog snørlivet op paa hans kone for at faa sølvknapperne. 1711—36: **Mag Ole F. Thestrup,** lærd, søn af biskop T, Aalborg, 1770—88: **Laur. P. Satterup,** munter og frimodig, dog ogsaa alvorlig; almindelig agtet. Han efterfulgtes af sin brodersøn provst **Poul Satterup** 1788—1814, provst 01. Han synes at have været en stridig herre. Bispearkivet vrimler af klager over, at han ikke indsendte indberetninger, ændrede vakanceture osv. Biskop Boisen var saa vred, at han titulerede ham »Deres velædelhed« (skriveformen til ubetitlede lægmænd), og der udvekledes yderst skarpe skri-

velser mellem biskop og provst (Loll-F st, 150 aar, s 83). 1814—48: **Søren A. Winther**, havde en klar forstand og en sprudlende vittighed. Men han var næppe kommet paa sin rette hylde. God økonom. Flere var overbevist om, at han kunne mere end sit fadervor. — Monument paa kg. (W I, 266 f).

18. 14. maj 1848–3. dec 57 (sp Fejø 17. juli 40): **Jens Rudolph Johannes Berg**, * 28. marts 02 Skjoldemose. Forældre: Proprietær Christian Frederik B og Elisabeth Hensler. Stud Rosk 18, c okt 22 (l), adjunkt Roskilde 22, do Nakskov 26, vicepastor Sandby 9. febr 36, † 3. dec 57. ~[1] 24. juni 36 Anna Thorsen, * 1814, † 31. maj 39. Forældre: Kmrd, landvæsenskomm Christen T til Asserstrup og Christiane Frederikke Th. Engel. ~[2] 20. aug 40 Karen Cathrine Engel, * 5. juni 20 Nakskov, † 25. dec 59. Faderen: Kbmd, senere restauratør E.

B var en i alle henseender rigt udrustet personlighed, var af en godmodig karakter, den behageligste selskabsmand blandt høje og lave, men en letsindig husfader. Han efterlod hustru og 9 børn i saa indviklede pengeforhold, at hans bo maatte betragtes som fallit. (Rh I, 243). B skrev om »Handskemagerbanden« der forøvede mordbrand i Stødby, og til de mistænkte holdt han »over de dødes kister« i T kirke en alvorlig og dyster tale.

ES I, 120.

21. febr 1858 blev **J. R. Damkjer**, sp Kjettrup-G udn, men renoncerede.

19. 9. maj 1858–28. dec 85 (sp Torstrup-H 19. juli 45): Stiftsprovst **Christoffer Leberecht Tobiesen**, * 1. april 07 Vindinge. Forældre: Sp i Vindinge Frederik Holmsted T, † 49, og Sophie Ernestine Hommel. Stud Vordingborg 27, c jan 33 (l), hjpr Stenstrup-L 18. okt 33, sp Hodde-T 6. dec 36, provst Ø-V-Horne-Skads herr 19. aug 45 (var 56 udn t sp Herslev, men renoncerede), provst Loll Nr-Sdr herr 13. dec 64, r af Dbg 67, Dbm 83 (ved sit 50 aars jub), stiftsprovst Loll-F 31. jan 84, afsk 28. dec 85, † 16. juni 93. ~ 5. maj 35 Bolette Elisabeth Lorentzen, * 28. okt 07 (daabsatt 29. okt) Odense, † 30. dec 69. Forældre: Kbmd, postfuldmægtig i Odense Jørgen Georg L og Birgitte Marie Frantzen. – Søn: Flemløse. Dt ~ biskop Schousboe, Aalborg. Søster ~ Lange, Helnæs. Sønnedt ~ Brix, Ærøskøbing.

Medl af Den grundlovgivende rigsfors (Ribe amt 1. kreds) 48.

Stiftsprovst Tobiesen var en af stiftets mest ansete præster. Hans milde prælatskikkelse, hans aandfulde ansigt med det milde smil og rundskæg fra øre til øre, var kendt over hele Lolland. Hans søn i Flemløse blev provst 1881, og man saa det særsyn i præstehistorien, at fader og søn var fungerende provster paa samme tid. Et særsyn var det ogsaa, at han i en alder af 76 aar blev udnævnt til stiftsprovst (*efter* at have fejret sit 50 aars jubilæum), men 1886 frasagde han sig rang som stiftsprovst. Pastor C. P. Clausen, Sværdborg, som er døbt af T, mindes ham som »*hin berømmelige, myndige og dygtige provst*«.

At man i kultusministeriet havde respekt for denne myndige mand, kan bl a ses i dette værk III, s 291, hvoraf det fremgaar, at ministeriet nok skulle dy sig for at give ham tilrettevisninger. T var en selvstændig og kraftig personlighed, kendt som en dygtig kommunalmand, tidligere medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, konservativ i sin kirkelige indstilling. Hans kirker var godt besøgt, ogsaa fra nabosognet Arninge. Biskop *Bindesbøll* skriver, at han lagde energi for dagen ... »om det gode forhold end stundom kan forstyrres, gør erkendelsen af hans dygtighed sig dog gældende.« Han talte »med en kraft, frihed og naturlighed, som ikke bliver uden indflydelse ... som en mand, der har hjerte baade til at føle sandheden af, hvad han forkynder, og til at tale frit ud, hvad han ved og føler.« – T var ungdomsven af biskop *Monrad*, og han satte Monrad højt baade som politiker og som biskop. Monrad skriver: »Uagtet T er over 70, har han endnu den samme kraftige stemme, og til stemmens kraft svarer hans virksomhed i kirke og skole, som præst og provst.« (L-F st 150 aar, s 144, 160).

L-F stiftstid skrev (16. juni 93):

»Stiftsprovst T var særdeles anset paa de steder, hvor han har udført sin livsgerning, især i de menigheder paa Vestlolland, hvor han virkede med dygtighed og nidkærhed i 27 aar, samt blandt de præster og lærere, hvis provst han var i 21 aar. Hans ungdom faldt i den periode, da den danske litteratur stod i sin blomstring, og under de store sociale reformer. Medens nogle af den tids unge teologer blev mere eller mindre ensidig paavirkede af den ene eller den anden af tidens læremestre, hørte T til den ikke ringe skare af præster fra midten af aarhundredet, der med et klart roligt blik for det væsentlige og et varmt hjerte for alt, hvad der kunne fremme en sund aandelig udvikling blandt befolkningen, fik lejlighed til at gøre et stort og nyttigt arbejde i menighederne i disse brydningernes tider. Sognepræsterne var dengang formænd i sognekommunernes fattig- og skoleudvalg; som oftest var de tillige formænd for sogneforstanderskaberne, et forhold, der var af langt større betydning, end mange maaske tænkte sig, for den senere udvikling af det kommunale liv og derigennem det hele offentlige liv her i landet. Stiftsprovst Tobiesen var ret en type for disse dygtige og besindige arbejdere i skole og kirke. Han var energisk og sikker i sin optræden, men han var sandelig ogsaa mild og blød, som han var retsindig og human. Ingen havde bedre lejlighed til at erfare dette end lærerne i hans provsti, hvad disse ogsaa fuldt paaskønnede. Det var en bevæget tid i vort fædreland, da stiftsprovsten for 8 aar siden paa grund af sin fremrykkede alder trak sig tilbage fra sine embeder. Han var endnu dengang i sin fulde aandskraft, om han end nok maaske mærkede, at »den gamle mand« mente at burde give plads for yngre kræfter. Men det lyse syn paa livet havde han ikke mistet; han hørte til dem, der ikke opgav haabet om lysere tider for folk og fædreland; for ham har det ganske sikkert ogsaa været en glæde i hans høje alderdom at være vidne til den fredeligere gænge, udviklingen nu er kommet ind i.« – Ved hans grav udtalte hans søn provst *Tobiesen* bl a: »Min faders ungdom faldt paa en tid, da mange forlod evangeliet og kun var kristne af navn; han holdt fast ved troen paa Jesus, men den var ham i hans yngre aar nærmest som en lære, om end den vigtigste af alle. I de senere aar

tror jeg derimod, at Gud ved sin helligaand omsatte hans tro til en levende kraft, der gav sig udslag i hans liv og forkyndelse. Han læste flittig i bibelen og havde erhvervet sig en sund og slaaende opfattelse af Guds ord, og det var hans erfaring, at en saadan syslen med Guds ord vækker sandhedskærlighed og lærer en at elske sin Frelser.« Provst *P. M. Lund* udtalte bl a: »Han har været formand for eller medlem af mange kommunale raad og ved sin klare forstand, praktiske sans og store arbejdsdygtighed gjorde han altid god fyldest i de hverv, der blev ham betroede. Naar derfor en sag skulle bringes frem, henvendte man sig altid til provst T, fordi man havde følelsen af, at hans navn var en mægtig støtte for sagen. Han forstod at samle en stor skare tilhørere om sin prædikestol, hvilket er et vidnesbyrd om, at der var baade indhold og kraft i hans forkyndelse. Han gik aldrig uforberedt paa prædikestolen og han talte, fordi han troede, derfor sløvedes han heller ikke med alderen, men talte med samme kraft, da han i en alder af 76 aar holdt sit 50 aars jubilæum, som i tidligere aar. Han har været et redskab til baade at vække og nære menighedslivet i disse menigheder, og hans forkyndelse var sikkert ikke mindst frugtbringende i hans senere aar. I de første aar stødte han vel en og anden ved den frimodighed, hvormed han forsvarede, hvad han ansaa for sandhed og ret; men efterhaanden voksede der en ny slægt op, som han havde døbt og konfirmeret og som saa op til ham med højagtelse og hengivenhed, og samtidig lærte ogsaa de ældre at skatte ham, som han fortjente. Han var en kyndig tilsynsmand, der forenede fasthed og bestemthed med stor humanitet, hvorfor han ogsaa erhvervede samtlige de undergivne præsters og læreres agtelse og hengivenhed. Han hørte ikke til dem, som hurtig vandt sig venner, men de venner han knyttede til sig, dem knyttede han til sig for bestandig og han forstod i en sjælden grad at dele deres sorger og glæder. I sin kærlighed til sit hjem stod han som et smukt eksempel blandt os.« »Han anvendte gerne i sine udmærkede prædikener et rigt billedsprog, der gav hans forkyndelse et poetisk anstrøg.« H F I, 131 f.

Hjælpepræst hos stiftsprovst Tobiesen

1880—83: **J. M. Valeur,** se Langaa-T-V.
1883—84: **C. A. Brøndum,** se Flødstrup-U.
1884—85: **T. Hansen,** se Præstø-S.

20. 1. marts 1886–1. aug 91 (sp Skovlænge-G 15. febr 81): **Søren Jessen Sørensen,** * 11. sept 44 Hammelev ved Haderslev. Forældre: Gdjr Jes S og Anneken Skøtt. Stud Had 62, c 68^2 (h_1), lærer den private danske skole, Haderslev 68, skolebest smst 71, † 1. aug 91. ~ 28. april 74 Kirstine Bodum, * 15. juni 47 Halk, † 13. aug 10. Forældre: Gdjr Lorentz Petersen B og Lene Petersen. – Datter ~ Kring, Stege.

Pastor S og hans hustru var begge sønderjyder og følte sig nært knyttet til deres hjemstavn. Drevet af kærlighed til de danske der, tog han straks efter sin embedseksamen til Haderslev og virkede som lærer og bestyrer af den danske realskole under meget vanskelige kaar. Han blev paa sin post i 10 aar. Saa kunne de ikke længere. Han blev præst paa Lolland, en dygtig og alvorlig præst, der ved sin rolige, tillidvækkende færd vandt menighedernes og kollegernes agtelse. Desværre var han ikke stærk. Og den brystsygdom, som han led af, lagde ham i graven i hans bedste aar. Sin præstegerning røgtede han med en alvor og iver, der var ud over, hvad hans kræfter ofte tillod ham.

Loll-F stiftstid 3. aug 91, Nordslesv søndagsbl 7. aug 92, Johannsen: Oplevelser i Sønderjylland, s 195 f.

21. 19. okt 1891–22. okt 1921 (sp Majbølle 12. april 83): **Tage Schack Schrader,** * 22. maj 47 Kbhvn. Forældre: Skibskpt John Christian S og Johanne Louise Augusta Bruun. Stud von West 65, c 71^2 (h_1), huslærer Aaby pgd, hjpr Harridslev-A 7. okt 72, sp Mejrup-førstelærer Holstebro 26. okt 76, afsk 22. okt 21, † 6. okt 30. ~ 19. maj 74 Emilie Margrethe Charlotte Henriette Cathala, * 6. dec 47 Fredericia, † 9. juli 34. Forældre: Kpt i infanteriet Jaques Erasmi C og Dorthea Maria Christine Tofft. – Dt ~ Lindegaard-Petersen, Vejlby-K. Fætre: Schack, Marslev-B og Vonsild-D. Kusine ~ Barfod, Skævinge-G. Moders søster ~ Schack, Herstedøster-V.

Pastor S mistede sin moder, da han var 5 aar gl, og hans fader forliste med briggen »Hiron« paa en rejse fra Kina til Australien, da han var 7 aar gl. Han og hans 4 søskende blev saa opdraget hos hans moders faster, frk Bruun. Den levende og begavede dreng blev sat til studierne, og han blev en virksom og flittig præst. Han var optaget af sygeplejesagen og regnskabsfører for sygeplejeforeningen. Børnesagen optog ham ogsaa. Han var BM i Plejehjemsf for Loll-F og fmd for værgeraadet. Han skrev en del, præd og artikler i IMtid, Teol tidsskrift, Christelig samler, Berl tid og i de lokale blade, og havde i det hele mange interesser. Kirkeligt stod han uden for partierne. Han oplevede flere uheld. Alterpartiet i T kirke havde nogle fritstaaende apostelfigurer. En søndag under gudstjenesten faldt figuren af apostlen Paulus ned og ramte pastor S. Lægen blev tilkaldt med den oplysning: »Apostlen Paulus er faldet ned i hovedet paa pastor Schrader.« Præsten kom dog ikke særligt til skade. Han oplevede her ogsaa den frygtelige dag, da pgd og kirke brændte under en voldsom storm april 1895.

Loll-F stiftstid 7. okt 30 Vestloll avis 18. dec 1902, 6. april 1895.

22. 18. dec 1922–27. juli 32 (sp Skæve 22. aug 17): **Hans Georg Baadsgaard,** * 8. dec 65 Randers. Forældre: Ritmester August Ludvig B og Marie Sophie Faith. Stud Randers 85, privatlærer Kbhvn, c 92^1 (nc), missionær i Grønland 11. maj 92 (virkede 92–94 i Jakobshavn, 94–04 i Umanak), vendte hjem 04, hjpr flere steder, sp Skelund-V 8. maj 06, afsk 27. juli 32, † 4. okt 36. ~ 7. sept 89 Agnes Marie Mathilde Jensen, * 25. sept 68 Frberg, † sept 42. Forældre: Postbud Peter J og Marie Christensen.

Det var fornøjeligt at høre pastor B fortælle oplevelser fra Grønland, hvor han stadigt havde en del af sit hjerte. Han oversatte »Onkel Toms hytte« til grønlandsk og skrev flere oplysende og underholdende artikler om Grønland og livet der. Sin ranke skikkelse havde han

arvet efter sin fader. Han var en fribaaren og selvstændig natur, en folkekirkens mand, uden retningspræg.

23. 22. dec 1932 (sp Errindlev-O 10. dec 23): **Carl Vilhelm Fogh,** * 1. juni 90 Sdr Næraa. Faderen: Sp Herrested, † 23, se der. Stud Odense 08, c 14[1] (h_1), kkp Faaborg-D 25. april 17, sp Langaa-Ø 11. april 19, sp Vammen-L-B 19. dec 21. ~ 17. nov 17 Norah Haugaard Jørgensen, * 29. juli 95 Maribo. Forældre: Kbmd Peter Haugaard J og Jenny Thomsen. – Søsterdt ~ dr A. Nyholm, seminarieforst, Tønder (se hjpr Sandager-H).

Fmd Lollands højskolef til 38, skr art i blade og tidsskr. Har skaffet midler til Præsteforeningens hjælpefond ved vederlagsfri ekspedition af kirkelige blanketter.

Navneforandring fra Fogh-Hansen til Fogh 56.

Litt: Ole Widding: V og Ø Balle i D, Loll-F aarb 1917, s 201 f.

GLOSLUNDE—GRÆSHAVE

Gloslunde sogn, 2746 ha, ved Østersøen, med den vestlige del af den indtørrede, ubeboede Rødby fjord, diger langs kysten, lavtliggende, fladt, frugtbart. Byerne: G med alderdomshjem fra 1932, Hoby, Kramnitse med havn, Pilehaven. Bred, sandet badestrand langs Østersøen uden for diget.

Mindesten om Hoby-fundet (fra jernalderen) rejst 1939.

Græshave sogn, 1169 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart. Byerne: G, Øster Skovby med mh, Kohave, hg Øllingsøg, Baadesgd, Kristinefeld, flere større gaarde.

(1 km øst for Gr findes det sted, hvor vandene fra Rødby fjord mødtes med vandene fra Nakskovfjord under stormfloden 1872).

Det kirkelige liv. Der har i dette pastorat været noget mere kirkeligt liv end i de fleste pastorater paa egnen. Pastor *Gudmundsson* (1838–49) var islænding, ivrig oldtidsforsker og historiker. Den milde og ædle pastor *Lassen* (1868–75) havde fulde kirker, hvad der var et særsyn paa disse egne, og der var flere troende mennesker, og pastor *L. S. Hansen,* (1875–95), der var af den Mynsterske prælattype, af solid, kirkelig støbning, talte ogsaa vækkende. Der blev noget aandeligt røre. I Græshave huskes fra 70'erne en troende mand, *Knud Christensen Borre,* som spottende kaldtes »Knud den hellige«, og som levede et smukt liv. Sammen med flere andre var han med til at vidne om sin tro, men noget egentligt menighedsliv var der ikke. Da *Asschenfeldt-Hansen* kom til Halsted, søgte flere herfra derhen, og vækkelsen i Halsted mærkedes især i Græshave, hvor der blev et lille IM's samfund. Møderne blev holdt hos *Johan Jensen,* Græshave, og ofte tog man til missionshuset i Halsted, hvor man lærte nye sange og lærte, hvad samfundsliv er. Indremissionær *Knud Hansen,* den djærve mand, med den lange træpibe stikkende op af lommen i skødefrakken, kom her ret ofte, boede flere dage i træk hos Joh. Jensen, gjorde husbesøg og holdt møder, hvor der kom mange. Senere kom missionær *Hans Kristensen,* Maribo. *Vilhelm Beck* havde opgivet til ham en troende mand, *Jørgen Due,* Krogsgaard i Græshave, og denne gaard blev nu samlingssted og udgangspunkt for IM's arbejde. Flere hjem aabnede sig for møder, og mange indremissionærer kom og talte. En gdjr *Peter Madsen* blev omvendt, da *Sigvardus Høyer* talte, og det huskedes længe med stor glæde, men især var *Hans Kristensen* til megen velsignelse. Han kom her tit. Han fortæller om, hvordan han engang kom kørende forbi P. Madsens gaard for at besøge Jørgen Due, Krogsgaard. Han lod lige vognen svinge ind gn den aabne port i P. Madsens gaard, og konen kom ud. »Velkommen! Det var rigtignok godt du kom! For vi har samtalemøde, og vi er svært uenige. Nu maa du holde med mig!« var hendes velkomst. Saa kom Hans Kristensen ind og hjalp dem til rette. Han kom meget paa Krogsgaard. Han blev ventet med glæde, ikke mindst af børnene og de unge. Efter møderne havde de det hyggeligt omkring kaffen og piberne, og der blev sluttet med de nye sange. – Knud Borre døde 1883. Hans datter og en sypige begyndte 1884 en børnegudstjeneste, og den første julefest glemtes ikke; mange havde aldrig før set et juletræ. Hans Kristensen talte. Ved 50 aarsfesten 1934 kunne adskillige fortælle om, hvad den børnegudstjeneste havde betydet for dem. Knud Borres datter blev gift med gartner *Hans Ludvig Poulsen,* og nu samledes børnene i deres hjem. Mange børn lærte om Jesus, børnenes ven, af *Hanne Poulsen,* og hun var nok den, der arbejdede mest, baade blandt børn og unge. De ældres øjne lyser, naar hendes navn nævnes. Hendes søn, parcellist *Ludvig Poulsen* fortsatte hendes arbejde i samme gode spor. Præsterne deltog ikke i dette arbejde, men stod meget velvilligt. Der var stadig god kirkegang, og der blev holdt godt besøgte fastegudstjenester og bibellæsninger i skolerne.

Saa kom pastor *H. Holm* (1891–1903) hertil. Han var afgjort modstander af Indre Mission, (en sanger med en vældig røst). *Hans Kristensen* skildrer ham »som en mægtig sognepræst i omfang, mindre omfangsrig i aandens verden. Han var elskværdig, blot man ikke kom hans præstelige æresfølelse for nær. I den retning havde han fine følehorn.« (Engang bad Holm Hans K om at tage ud til fiskerlejet Kramnitse, hvorfra ingen kom i kirke, men de var slemme til at drikke og slaas. K gik fra fiskerhytte til fiskerhytte med sin bogtaske og ville tale med dem om Gud. Han fik tilbudt stærke kaffepunche, rom og brændevin, men mødte ikke gran af forstaaelse for kristendom). Miss *Jens M. Nielsen* skriver, at pastor Holm »rasede mod IM, skolerne blev lukket for IM's møder, og i henhold til en instruks om, at missionærerne ikke maatte holde offentlige møder i private hjem uden sognepræstens samtykke, blev de off møder i hjemmene standset. Men det fik kun de troende til at slutte sig tættere sammen, og ved en vellykket

basar i P. Madsens have begyndte man at samle penge til et missionshus. Madsens gaard laa i Arninge sogn, og derfor kunne Holm ikke forhindre det. Sept 1901 blev, meget mod pastor Holms vilje, missionshuset indviet af pastor *Asschenfeldt-Hansen* – »Bethania«, ved en korsvej i Ø Skovby. Det blev flittigt brugt til samtalemøder, sdsk, KFUM og K, DMS møder, missionsuger osv. Da pastor *Holm* flyttede 1903, bad man meget om at faa en IM's præst, og bønnen blev hørt. Den ny præst, pastor *Hasle* (1903–19) tog sin plads midt iblandt IM's venner og blev deres paaskønnede leder gn 16 aar. Kirkegangen, som var taget meget af i Holms tid, voksede, og selvom IM kun var en lille kreds, groede dog det aandelige liv, og der lagdes stadig enkelte nye til, samtidig med at man arbejdede nidkært. Pastor *Smith-Petersen* (1920–50) fortsatte i samme spor, men der var alligevel nogen stagnation og tilbagegang. Som helhed er sogneboernes flertal præget af ligegyldighed. Dog er der mere interesse, end der til hverdag kommer tilsyne. Præstens gerning er ikke uden opmuntringer. Velbesøgte ungdomsm i pgd, IM's arbejde i mh ledes af fru *Ellen Nielsen,* Krogsgaard, Gr.

1919 oplyses: Kkg 6–8 pct, lille IMsmf, gode muligheder. 1930: Lille IM, pigemøder, KFUM. 1953: Kkg 4–5 pct, IM, 2 sdsk, kirkeblad.

Gloslunde kirke, ved et vejsving i den lille by, op til den idylliske præstegaardshave. Kirken er lille, hvidkalket og kullet, bestaar af romansk skib og kor, gotisk vaabenhus mod syd og lille sakristi nord for koret. Alt af mursten. Gotiske hvælvinger. Alterbordspanel fra c 1600, altertavle i nygotisk ramme med maleri (F. C. Lund: Gethsemane) fra 1872. Den gl altertavle (i vaabenhuset) var af katekismustype fra 1581. Alterpanel fra c 1600. Barok alterkalk fra 1698, sengotiske alterstager, ungrenæssanceprædikestol fra c 1590, rest 1940, med evangelistmalerier. Moderne cementfont. Smuk klokkestabel. Stor portal med køreport mod vest. Ejendommelig kirkerist under indgangslaagen. 150 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 353—63, Haugner, s 242, Friis, s 297.

Græshave kirke er ganske lille og kullet. Bestaar af romansk skib og kor, gotisk vaabenhus mod syd, lille sakristi nord for koret. Opf af munkesten. Alterbordspanel fra c 1600, altertavle fra 1883 med spidsbuet panel og Thorvaldsens Kristus. Den gl altertavle, af katekismustype, fra 1581. hænger i sakristiet. Renæssanceprædikestol fra 1636, rigt udskaaren, rest 1919. Moderne cementfont. Koret er hvælvet, skibet har stukloft. 90 sd. Klokkestabel med pyramidetag.

Danm kirker, Loll-F, s 364—71, Haugner, s 270, Friis, I 304.

Folketal: 1850: 583 og 435, 1901 827 og 481, 1921: 852 og 637, 1950: 816 og 526.
Altergæster: 1919: 150 og 150, 1934: 100 og 90, 1953: 205 og 117.
Menighedsraad: 1919: 1 IM, 11 u p, 1934: 2 IM, 10 u p, 1953: 3 soc, 9 kirk.
Kommunevalg: 1943: Soc 218 (3), rad 74 (1), borg fællesl 288 (5). 1954: Soc 262 (4), rad 51 (0), borg fællesl 287 (5).

Sognepræst

Indt 1850: a) 49 hvede, 75 byg, 5 rug, b) 178 rdl, c) 20 gæs, 16 læs brænde, 16 rdl, naturalier, d) 200 rdl, e) 65 td ld. — 1870: Regul 2368 kr, netto 5148 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl. 1946: 3. kl.
Gl pgd.

Af den ældre præstehistorie. 1727—99: **Hans F. Seidelin,** (gravsten paa kg), var nøjagtig og sparsommelig. Det fortælles, at han paa sine gamle dage bad degnen, der sad bag ved ham, naar de kørte til Gr kirke, puffe til ham, naar de kørte forbi en kirkegænger, for at han kunne hilse. Det ærgrede degnen, som saa puffede til præsten (der ikke kunne se noget, fordi han var pakket saa grundigt ind) hver gang de passerede et piletræ. Præsten sad saa og hilste paa alle piletræerne, og han var højst forundret over at der derefter var saa faa i kirke, hvortil degnen med en vis sandhed erklærede: De staar alle nede paa vejen og glor paa hinanden. (W I). 1799—1824: Dr phil **Jørgen Borch,** lærd, dygtig filolog. Han var efterkommer af Ole Borch, boede som ung paa Borchs kollegium. Hans disputats var tekstkritiske undersøgelser af profeten Esajas. Baade denne disputats og flere afhandlinger vidner om hans grundige kundskaber i orientalsk filologi og om klar fremstillingsevne. Han udgav senere en række oversættelser, (bl a et apologetisk værk af hofpræst Reinhard, Dresden) ogsaa af underholdende tyske forfattere (f eks C. H. Spies). Især vakte Spies': Selvmorderbiografier (1818) megen opsigt paa grund af deres gruopvækkende, romantisk-følsomme indhold. 1817 udgav han paa latin en metrisk gendigtning af Hesiodus: »Værker og dage«. I mange aar arbejdede han med en fuldstændig oversættelse af Herodot. Det lykkedes ham ikke at faa den udgivet, men da dævær adjunkt F. E. Hundrup paa en auktion var kommet i besiddelse af manuskriptet, udgav han det i 2 bind 1839—40, og den vandt megen anerkendelse. F. E. Hundrup har i fortalen skildret Jørgen Borch (jvf Johs. Pedersen: Borchs kollegiums historie 1728—1823, 1916, s 66 f, DBL III, 451).

12. 1. jan 1839–8. febr 49 (ord kat Holmens k, 29. dec 30): **T. Gudmundsson,** fl t sp Nysted-H, se der.

13. 1. april 1849–13. dec 67 (sp Bredstrup 24. jan 40): **Andreas Jørgen Nielsen,** * 5. dec 00 Ubberud. Forældre: Lærer Peter N og Maren Cathrine Andersdatter. Seminarist Skaarup 22, stud priv 24, c okt 29 (h), ord kat Svendborg 17. aug 31, afsk 13. dec 67, † 4. dec 82. ~ 28. jan 32 Maren Perette Augusta Wedel, * 22 febr 02 Skaarup, † 27. febr 69. Forældre: Amtsprovst, dr phil Peter August W, † 42, Skaarup, og Marie Sophie Vett.

14. 14. febr 1868–30. aug 75 (ord kat Korsør-T 28. maj 59): **A. F. Lassen,** fl t Egebjerg, se Sværdborg.

15. 6. dec 1875–5. aug 91 (præst v Horsens tugthus 6. nov 65): **L. S. Hansen,** fl t Idestrup, se der.

16. 19. okt 1891–5. maj 03 (sp Løgstør-K-L 14. juli 86): **H. Holm,** fl t Raklev, se der.

17. 1. juli 1903–31. okt 19 (sp Marstal 15. sept 93): **Carl Ludvig Theodor Hasle,** * 14. okt 44 Hesselbjerggaard, Reerslev, Løve herr. Forældre: Proprietær, assurancebestyrer, landstingsmd, statsrevisor Jørgen Theodor H og Marie Magdalene Schnell. Stud Schneekl sk 63, c 69^2 (h_1), i Italien af helbredshensyn, adjunkt Rønne 71, rkp Rønne-K 5. nov 77, afsk 31. okt 19, r af Dbg 19, † 26. jan 24. ~[1] 26. sept 71 sin kusine Franzisca Frederikke Vilhelmine Bülow, * 21. dec 45 Strandet, Ørum, Fjends herr, † 15. april 76 paa Oringe. Forældre: Proprietær Frants B og Sophie Hasle. ~[2] 2. aug 78 Karen Marie Garde, * 21. juli 45 Faarevejle, † 23. juli 25. Faderen: Provst, Faarevejle, † 82, se der. – Farbroder: Asnæs. Kusine ~ Krarup, Nors-T. 2. hustrus søster ~ Garde, Søborg-G og Garde, Valløby-T. Stamt 34.

Fmd Indenlandsk sømandsmission 05—19. Medstifter Broderkredsen paa havet 1898.

Udg 74: Hvilket er salighedsvilkaaret? 83: Daabens betydning, mod baptisterne, 75: Galaterbrevet, flere ligtaler, skr i Teol tidsskr, om Stats-folke-frikirke, talr artikler, især om sømandsmission.

Pastor H voksede op under gode forhold i et hjem, der var præget af alvorlig kristendom i grundtvigsk aand, og hans fader var en af

demokratiets foregangsmænd paa egnen. En stor del af sin ungdom tilbragte H hos sin farbroder i Asnæs pgd, og her besluttede han at blive præst – til sorg for hans matematiklærer, thi H var dygtig i det fag. Han meldte sig som frivillig 1864, men kom ikke med, da han fik lungetuberkulose, og efter eksamen maatte han til syden for at søge helbredelse. Han var en tid lærer i Kbhvn, blev saa adjunkt i Rønne, hvor han blev ven med skolebestyrer *Hjorth,* en dygtig skolemand og lægprædikant der var paavirket af *P. C. Tranberg.* Det endte med, at H opgav sin skole for at blive præst. Han fik en rig gerning i Rønne, der blev bygget missionshus, ungdomsarbejdet var der fart i, et stort kr sangkor dannedes, H var med i alt dette af sit fulde hjerte. Her fik han ogsaa kærlighed til søfolkene, han mødte *V. Rasch,* der kom som nyomvendt styrmand til Rønne havn, og dette møde fik stor betydning for de to og for sømandsmissionen. Den gamle, grundtvigske sognepræst *F. V. Christensen* har i et smukt brev (til Hasles eftermand, pastor N. C. Hansen) skrevet om, hvordan Hasle »i sin store nidkærhed har slaaet godt igennem. Der var organisations-anlæg hos H og De vil finde alt lagt tilrette«. H flyttede fra den ene sømandsby til den anden, da han flyttede til Marstal, hvor der var en del troende mennesker, især vakt ved *Otto Moes* forkyndelse. Ogsaa her stod H midt i et virksomt IM's arbejde, han fik bygget sømandshjem i Marstal, og Broderkredsen paa havet blev stiftet i hans pgd. Han var senere fast prædikant ved aarsmøderne, og hans datter, fru proprietær *Nielsen,* Gloslunde, fortæller om, hvor oplivet han kom hjem fra disse møder. Fra Ærø søgte han til Lolland, og her fik han 16 gode aar, med god kirkegang, og vækst i den lille IM's kreds. Da han fyldte 70, ville han søge afsked, men mgh bad ham blive. Saa anskaffede han sig en motorcykle . . .« »Jeg kan ikke være præst uden at komme rundt i mine sogne«. Motorcyklen var gammel og ikke god, men han »lærte meget af den«. Ofte saa man ham sidde paa grøftekanten og reparere den. Medens H var her, blev han fmd for Indenlandsk sømandsmission, en rig pionertid, i samarbejde med *V. Rasch.* 1919 var der 30 sømandshjem i Danmark. I Nakskov og paa Vestlolland var H en skattet taler i IM's kredse, og især havde sømandshjemmet i Nakskov hans kærlighed. Som gammel sagde han: »Jeg øver mig i at bede: Lær mig o skov, visne *glad,* for vi erfarer daglig vor faders kærlighed og naade«.

Ved begravelsen i Gloslunde talte provst *Warburg* om den »vaagne, frygtløse og flittige præst«, pastor *Smith-Petersen* mindede indtrængende sognefolket om at give hjerterum for det vidnesbyrd de havde mødt gn denne Herrens tjener, og sømandsmiss *V. Rasch* talte om H som 1) Jesu ven, 2) Jesu venners ven, 3) Sømandens ven. – Rasch skrev om H, at han var »en underlig benaadet tjener paa sin plads, kærlig, ydmyg, med en klar tanke og med en mærkelig visdom til i vanskelige situationer at vælge det rette.« Af ydre var han en lille, beskeden og stilfærdig mand, der aldrig søgte at trænge sig frem. Han kunne som prædikant virke noget tør, men han var forunderlig frisk og original til tider, saa hans ord huskedes og gjorde indtryk. En journalist sagde: »Han er splinterny hvert øjeblik«.

En mindesten, i form af et landsbykirketaarn, afsløredes 1924 paa hans grav. Proprietær *Ahm,* Mosegaard, mindedes smukt hans gerning. Paa stenen staar: »Men hvad jeg lever, lever jeg i troen paa Guds søn«.

Kr Dbl 27. jan 24, DnA 1925, s 70, William Larsen i »Ret kurs«, 1945, s 11 f V. Rasch i Kr Dbl.

18. 8. marts 1920–2. sept 50 (rkp Vissenbjerg 23. febr 15): **Jørgen Julius Smith-Petersen,** * 17. maj 84 Bonderup. Store Tostrup. Faderen: Sp Esbønderup, † 22, se der. Stud Østersøg 02, c 09[1] (h_2), hjpr Stenmagle-S 14. dec 10, afsk 2. sept 50, † 29. juni 52. – ~ 24. april 18 Else Scherfig, * 19. jan 96 Gelsted. Forældre: Teglværksejer Christian Frederik S og Ingeborg Smith.

Udg 11: Lysalfer, digte.

Pastor S.-P arbejdede paa IM's linie og var hele sit liv tro mod det syn, han fik paa præstegerningen i sit barndomshjem og som hjpr hos pastor Nyeborg, Stenmagle. Hans forkyndelse var jævn og inderlig, og han tog sig sin gerning meget alvorligt. I Gloslunde kirkeblad skrev Ludvig Poulsen smukt om hans ydmyghed og tjenersind og stille færd, flittigt rundt paa husbesøg. I sit hjem havde han en god støtte i sin hustru. Han var flittig til at skaffe talere i kirkerne, i pgd og missionshuset. Han var meget musikalsk og glad for musik. En gammel konfirmand skriver om pgd som det aabne samlingssted for IM's og YM's møder, havemøder osv. I de sidste aar led han af en hjertesygdom, som generede ham meget. Stille virkede han, og stille sov han hen. Pastor Smith-Petersen var en beskeden mand; han var et meget fint og kultiveret menneske. Han var helhjertet med i sin gerning.

19. 22. dec 1950 (hjpr Vor Frue k, Aalborg 2. juni 47): **Anders Melgaard Kjær,** * 19. okt 17 Vinding, Ringkøbing amt. Forældre: Indremissionær i Vejen Peder Vad K og Andersine Pedersen. Stud Rønde 38, c 46[1] (l-88). ~ 18. maj 46 Esther Stokholm Jensen, * 13. okt 18 Hurup. Forældre: Murermester Niels Stokholm J og Theodora Christensen. – Søster ~ Erik W. Nielsen, c th, Det internat missionsraad, London.

Storkredsfmd Kirkens Korshær Loll-F 51. — Se: Min vej til præstegerningen 1956, s 109 f.

Litt: C. C. Haugner: Loll IV, 1924, s 227 f, 288, Dsk naturfrednings aarsskr 1940—41, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 64 f, Hjemliv og trosliv, IV, 1935, s 99, L-F st 150 aar, s 235, 241.

LANDET—RYDE

Landet sogn, 1761 ha, fladt, lavtliggende, frugtbart, ved den udtørrede Rødby fjord. Byerne: Askø, med pgd, Korterup, Aageby, Opager, Skodsebølle, Alminde med fh. Hg Aalstrup.

Kaj Munks barndomshjem ligger i Opager. Kaj Munk blev ordineret i L kirke 25. maj 1924. Mindesten afsløret ved barndomshjemmet 14. juli 46.

Ryde sogn, 1802 ha, lavtliggende, frugtbart, store skove mod øst. Byerne: R med alderdomshjem, Ryde station, Nøbbølle, Toreby, Havbølle, hg Gammelgaard. Hvilested alderdomshjem (tidl kro). Ved Ryde station (i udkanten af Christianssæde skov staar en mindesten for Ole Vorgaard Olsen, faldet i kamp med tyskerne paaskedag 1945.

Aageby-Opager-Korterup, den nordlige del af Landet sogn, udgjorde et eget sogn, Aageby sogn, der nedlagdes 1775. Den lille, kullede kirke nedbrødes. Ryde var eget pastorat til 1634, da det fik Gurreby som anneks. Fra 1692 blev Ryde anneks til Landet, medens Gurreby lagdes til Søllested-Skovlænge. Hospital i Ryde, opr 1784, blev brudt ned 1929 og bolig opført til graveren.

Det kirkelige liv har gennem aarene været svagt. Ringe kirkelig interesse, mindst i R sogn. Jens M. Nielsen fortæller om en mand, gdjr *Rasmus Due,* Nøbbølle, en livlig, dygtig mand, der 22 aar gl blev sogneraadsfmd. Han fik kræft i tungen omkr 1880, og han var syg et par aar, før han døde 1883. Ved hjælp af salmebogen og gn en drøm førtes han til tro. Han vidnede stærkt for hvem der kom, og hans hustru og 5 børn blev omvendt. Gaarden aabnedes nu for IM møder; der ogsaa holdtes i skolen, som laa lige ved siden af. Missionærerne *Hans Kristensen* og *Lars Aage* kom her tit, og der blev lidt røre. Pastor *A. Levinsen,* Herredskirke, talte ved en missionsuge i Brandstrup over emnet: »Flyt ikke det gamle grænseskel, flyt dig selv!« Et af Dues børn hørte det, og kom til tro. Ogsaa hans hjem blev aabnet for møder. Præsterne tog ikke del i dette, den lille IM's kreds arbejdede for sig selv, og der er stadig enkelte IM. Provst *Warburg* var meget afholdt.

Kaj Munk fortæller i »Foraaret saa sagte kommer« s 55 f, om sin barndom i Opager, om sine ture til Landet kirkegaard, hvor baade hans bedstemor og hans forældre kom til at hvile. Ved bedstemoderens begravelse »talte den gamle pastor Hasle fra et eller andet sted i stive 3 kvarter om alt, hvad der ikke kommer sagen ved« (s 181)... »det var midt om sommeren — stor begravelse — en smuk og fornøjelig dag.« Kaj Munk gik i den gl Opager skole (Opager skole er en af Reventlows skoler, fra 1797) hos lærer **Larsen,** hvis tamp han ikke glemte. Kaj Munks far fik ham flyttet til lærer **Wested** i nabosognet, Vejleby. Om ordinationen og alle de besværligheder, der gik forud, fortæller K. M udførligt, men vist ikke videre objektivt s 339 f. Han ville selv helst ordineres i sin daabs- og konfirmationskirke, Maribo. Efter ordinatonen holdt hans forældre en fest i hjemmet. —

Førstelærer **Svend Jørgensen** (* 1893, Keldby, † 1956), lærer i Ryde, var folketingsmd (rad), kirkens gode ven, medlem af talrige udvalg, var egnens lokalhistoriker, har skrevet 2 bøger om egnens kirker og herregaarde foruden skuespil osv.

1908 oplyses: Ringe kkg, afhængig af vejr og føre, slette veje, gldags kristendom, 2 fam Lt mf, enk IM. 1922: Ret god kkg, enk IM, andre paavirket af højskolen, flertallet u p. Mange arbejdere og polakker. 1934: Kkg 7 og 6 pct, intet særligt. 1946: Kkg 4 og 3 pct, intet særligt. 1954: Kkg uberegnelig, ret god ved aftentj, ringe kirk interesse, ringest i R, 2 fh. Ingen IM i R, enkelte IM i L, trofaste kirkegængere.

Landet kirke ligger ikke i egentlig bebyggelse; den er anselig, har tjent som sømærke. Bestaar af romansk skib og kor, bygget af ret vel tildannede granitkvadre paa skraasokkel, senere noget ombygget, svært gotisk taarn med højt, spaantækt 8-sidet spir, vaabenhus (nu ligkapel) mod syd og sakristi mod nord. Indgang gn taarnet. Fladt loft. Alterpanel fra 1570 fra Aageby kirke, rest 1930. Ungrenæssancetavle fra c 1582, katekismustavle med baldakin og skriftsteder, rest 1930. Felternes opr udsmykning skjultes til 1930 af passionsmalerier, der nu hænger i taarnrummet. Altertavlens øverste felter har malerier af den korsfæstede, daab og nadver fra c 1700 med interessante samtidige dragter. Sengotiske alterstager. Smuk højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med figurer af Kristus og evangelisterne. Ny granitfont, en trebenet træfont i sakristiet (fra 1828). Daabsfad fra c 1575. Middelalderligt, jernbundet træskab. Smukke epitafier m m. 175 sd.

Danm kirker, L-F, s 372—86, L-F aarb 1925, s 29 f, 1932, s 1 f, Friis, I, 283, Haugner, s 169, Larsen I, 187, Dsk atlas VI, 463.

Ryde kirke paa en forholdsvis høj bakke øst for hg Gammelgaard, (der er opstaaet af en nedlagt landsby). Kirken er lille, bestaar af romansk skib og kor med apsis, anseligt romansk, pyramidetækt taarn, og vaabenhus mod syd, opf af mursten, overkalket. Skibet har fladt, pudset loft, koret har tøndehvælving. Taarnet har haft smaa udbygninger. Taarn, skib og orgel led skade ved lynnedslag 1919. Stor seksdelt, renæssancealtertavle med topstykke, fra 1603, alterkalk fra 1682, rigt udskaaren bruskbarokprædikestol af Jørgen Ringnis fra c 1630, romansk granitfont, daabsfad fra c 1575, smukke præstestole, epitafier og gravminder. 100 sd. Sengotisk pengeblok.

Danm kirker, L-F, s 391—405, Khst saml 3 r VI, 459, Haugner, s 202, Larsen, I, s 190, Pontoppidan: Marmora danica II, 327.

Begge kirker er paa mange punkter udsmykket i de senere aar.

Folketal: 1850: 596 og 632, 1901: 641 og 757, 1921: 709 og 765, 1950: 764 og 644.
Altergæster: 1922: 200 ialt, 1930: 110 og 100, 1942: 150 ialt, 1953: 86 og 42.
Menighedsraad: 1922: U p, 1930: 4 soc, 8 kirk, 1953: 3 soc, 2 IM, 7 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 180 (3), rad 195 (3), u p 171 (3). 1954: Soc 259 (3), rad 134 (2), venstre 295 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 105 hvede, 105 byg, b) 93 rdl, c) 60 gæs, 120 kyllinger, 5 byg, 12 rdl, d) 180 rdl, e) 74 td ld. — 1870: Regul 2652 kr, netto 4914 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl. Gl pgd.

Af den ældre præstehistorie. 1654—79: Provst **Mads Lerche,** var en sand kæmpe, 3 alen tyk om maven og næsten lige saa bred over skuldrene, 3¼ alen høj. Den store port i taarnet blev lavet for at hans kiste kunne komme gennem døren. Skilderi i kirken. 1679—95: Provst **Hans H. Mule,** var lærd og havde et stort bibliotek. 1747—83: **Fred. H. Christensen** kaldtes en »uvurderlig Guds tjener«, god teolog, indsigtsfuld i jura, velgørende, i hans tid blev Aageby sogn og kirke nedlagt. 1834—40: **Ole C. Beck,** Vilhelm Becks farbroder. (W II, 280), Rh I, 286).

17. 16. okt 1840–29. jan 58 (rkp Tirsted-S-V 25. jan 33): **Conrad Nannestad,** * 26. febr 03 St Hedinge. Forældre: Sp i L Lyngby-Ø Frederik Engelhart N, † 23, (af rkp Sct Knuds k, Odense) og Anna Cathrine Mentz. Stud priv 21, c maj 29 (h), hjpr Frederiksberg-H 25. sept 29, † 29. jan 58. ~ 10. april 30 Elisabeth Køb ke, * 30. aug 07, † 3. sept 91. – Brødre: Vestenskov-K og Skallerup-V. Søster ~ Hansen, Glostrup. Brodersønner: Gødvad-B og K Stillinge. Broderdatter ~ Schierner, Egebjerg.

God landmd og økonom.

18. 11. april 1858–19. febr 60 (sp Roholte 6. sept 33): **Carl Adolph Gjellerup,** * 6. aug 08 Strandegaard. Forældre: Forpagter Poul G og Drude Elisabeth Høffding af Marvede-H. Stud priv 26, c juli 31 (h), var 54 udn t sp Blistrup,

men renoncerede, † 19. febr 60. ~[1] 34 Sara Elisabeth Behrendt, en døbt jødinde, * 10, † 52. ~[2] Anna Johanne Elisabeth Fibiger, * 26, † 5. dec 05, (søster til Mathilde F, »Clara Raphael«). Stamt 30. Forældre: Oberstløjtnant, land- og søkrigskomm Johan F og Margrethe Cæcilie Aasen. – Søn: Forfatteren Karl G, (* 1857, † 1919), der blev opdraget hos moderens fætter, pastor Johs. Fibiger (se Ønslev-E).

19. 15. juni 1860–10. dec 75 (sp Femø 21. sept 51): **J. G. R. Nielsen,** fl t Vesterborg-B, se der.

20. 18. febr 1876–15. nov 87 (sp Øse-N 23. okt 56): **Bernhard Ludvig Christian Haase,** * 23. maj 19 Kbhvn. Forældre: Pakhusforv Johan Fr. H og Anna Cathrine Kjølner. Stud priv 36, c april 44 (h), missionær Umanak, Grønland 46–55, afsk 15. nov 87, † 24. juli 03. ~ 15. april 46 Hansine Christine Louise Henriette Bech, * 4. dec 19 Kbhvn, † 10. april 03. Forældre: Sekretær, kopist i finansdep Fred. Vilh. B og Marie Jacobine Cornelia Dahl.

Skrev fængslende art fra Grønland (Ev ugeskr, Dsk kirketid, m m).

21. 20. marts 1888–30. dec 08 (sp Skarrild-A 2. nov 81): **Vilhelm Christian Dahlmann,** * 1. nov 51 Kbhvn. Forældre: Kgl hofsadelmager Lauritz Theodor D og Cathinka Jensigne Knudsen. Stud Brgdssk C 70, c 79[1] (h_1), hjpr Harlev-F 15. dec 79, afsk 30. dec 09, † 22. aug 09. ~ 15. marts 82 Emma Eugenie Amondsen, * 16. sept 58 Kbhvn, † 24. marts 46. Forældre: Skibsfører i den kgl dsk grønl handel Carl Christopher Theodor A og Caroline Marie Behncke.

Oprettede legat for konfirmander 3000 kr.

22. 16. febr 1909–21. sept 20: (Vicepastor Sandby 22. sept 98): Provst **J. P. V. M. Warburg,** provst her 24. juni 09, fl t Arninge, se der.

23. 16. febr 1921–14. marts 22 (hjpr Præstø-S 28. juli 20): **R. P. Steenstrup Hansen,** fl t Nørbæk-S-L, se Alsted-F.

24. 26. juni 1922 (ord kat Holmens k, Kbhvn 6. april 16, till præst Marinehosp): **George William Zachariae,** * 22. juni 89 Kbhvn. Forældre: Viceadmiral George Hugh Robert Z og Sophie Agnete Albech. Stud Gammelholm 07, c 14[1] (h_1). Ugift.

Litt: Rhode, I, 286, Lengnick 12, Lakmann II, 707, C. C. Haugner: L-F IV, 1924, s 188 f, Larsen: Laaland-F, I, 187, J. Friis: Laaland-F, I, 283, L-F aarb 1925, 1932, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 78 f, Svend Jørgensen: L-F aarb 1922, s 91 f, 1923, s 47 f, 1924, s 29 f, 1925, s 103 f, Kaj Munk: Mor, kirke og kultur 1942, s 221 f, Karen Christiansen: Gdjr Niels Jensen Povlsen (* 1788, † 1870), i L-F aarb 1939, s 991.

SØLLESTED

Søllested sogn, 1548 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart, nogen skov mod nord. Byerne: S, (større stationsby, 771 indb) med mh fra 1917, hotel, lystanlæg, alderdomshjem fra 1917, Troelseby, Højreby, hg Søllestedgd. Flere større gaarde. En større fabrik, en del arbejdere.

Skovlænge blev 1634 anneks til Søllested, 1688–1842 var Søllested anneks til Skovlænge-Gurreby. Der var rkp her til 1842.

Det kirkelige liv. Søllested har siden 1886, da pastor *Welding* kom hertil, været midtpunkt for det grundtvigske liv paa Vestlolland. Indtil 1886 alm gammeldags gudsfrygt uden særligt retningspræg. Kirke og pgd ligger i en udkant af sognet. Af præsterne er Welding den, der har sat de dybeste spor. Lige til hans død søgte de ældre raad hos ham. Welding og frue begyndte med lange spadsereture ud til alle beboerne, og de mærkede straks, at der var en betydelig standsforskel. Den myndige sogneraadsformand var fortrydelig over, at præstens havde besøgt husmændene før ham. Kirkebesøget havde været godt, naar vejret var godt i pastor Valeurs tid. Det voksede noget i Weldings tid. Han lagde sin gerning an paa »at flytte mennesker over fra at være religiøse til at blive vaagne kristne«, men det fik han ikke lov til at mærke noget til. Han var ivrig og utaalmodig, men kunne blive tung, trist og modfalden, naar ordet ikke virkede som han ventede. Ikke at han lod hænderne synke, han virkede nidkært med besøg, bibellæsninger i skolen, møder i hjemmene, og i pgd samlede han gamle og unge. Folk var elskværdige og vist ogsaa glade for deres præstefolk, men de nøjedes med det. W's »hellige utilfredshed« gjorde, at han ikke kunne slaa sig til ro med velvilje, og over for en sløv forsamling kunne han helt gaa i staa. Han var ikke videre kendt med landboere, kunne ikke »gaa ind i folk med træsko paa«. Læreren havde været paa kant med Valeur og var til at begynde med imod Welding. Men Welding fik ham vundet, og kirkesangen blev mere levende. Vækkelsen i Halsted mærkedes ogsaa i Søllested. *Asschenfeldt-Hansen* var rejst fra Lolland 1882, de vakte stod uden præst, men da Welding kom hertil, søgte flere af disse levende IM's folk i kirke hos ham. Welding og Asschenfeldt-Hansen blev venner, A.-H besøgte ofte W, og det var en oplevelse for W at føle det kristne fællesskab i denne kreds. W var ogsaa medlem af det nærmest indremissionske »Jernbanekonvent.« Han tilhørte ikke IM, for ham gik skellet ikke efter partilinjer, men efter »levende eller død kristendom«. I Gurreby fh kom han ret ofte og holdt foredrag. Med godsejer *Jørgensen,* Søllestedgd, og godsforvalter *Schrøders* sluttede W et nært venskab. Men Søllestedtiden blev, trods de gode venner, »nogle svære aar for os« skriver fru W. Det menighedsliv, som W havde haabet paa, kom ikke, og han kunne ofte være meget nedtrykt. Dertil kom økonomiske vanskeligheder (saa det kneb at faa raad til den gæstfrihed, man gerne ville vise) og daarligt helbred, som skyldtes den fugtige, daarligt byggede pgd. De tænkte paa at søge bort, men 1890 blev der tale om at bygge en højskole paa grænsen af Søllested og Gurreby sogne. Det var mest IM's folk, som bragte tanken paa bane. W var kendt paa egnen som foredragsholder, og IM havde tillid til ham; tanken var, at W skulle være skolens forstander, hvilket han nok mente at kunne paatage sig ved siden af præstegerningen. Han glædede sig til dette arbejde, men saa

stillede IM krav om, at der kun maatte være IM's folk i bestyrelsen, og at W skulle tilslutte sig IM. Han kunne ikke tænke sig at være forstander for en ren IM's højskole, saa han maatte sige nej, og højskoleplanerne blev foreløbig opgivet (se ndf). Saa søgte W herfra. Hans forkyndelse havde saaet sædekorn, som senere bar frugt. Der var skuffelse i Søllested, da W ikke blev stiftets biskop 1923.

Pastor *Volquartz* (1891–1900) var afgjort grundtvigsk. Han blev formand for de samvirkende foredragsforeninger paa Lolland, holdt selv mange foredrag, og hver maaned holdt han særlige grundtvigske gudstjenester i Tirsted-S-V og i Brandstrup fh. Han begyndte de store skovmøder i Christianssæde skov. Menighedslivet i Søllested fik grundtvigsk præg.

Pastor *Lundby* (1900–21) fortsatte i samme spor, var fmd for Loll samv foredragsforeninger og ungdomsforeninger, holdt grundtvigske møder og gudstjenester over hele egnen. Han blev fører for det grundtviske liv paa Lolland. Han var altid paa færde, og naar han ikke kunne sove, tilbragte han natten med forbøn for sine sogneboere, (se her II. 464). Hans forkyndelse var levende, inspireret af øjeblikkets tildragelser, han var en ildsjæl. En højskolemand sagde at sangens ord om ham burde hedde: »Lærkens vinger har baaret *mig*«, thi han var en af disse »*baarne*«: Jeg har følt jeg har kun hjemme, der hvor sang og glæde bor! Han udgav sangbogen: »Syng dig glad«. (Se videre under Vesterborg). Han var meget skattet som taler og som leder af de store møder i Christianssæde skov, der stadig samlede flere tusinde mennesker. (Kaj Munk talte for 5000). I nørre herred holdtes i sin tid særlige sommermøder, Nørrerodsmøderne, svarende til Christianssædemøderne. Tidligt fandt han sin plads i højskolen, og han tog atter højskoletanken op i Søllested. Nu blev den gennemført. Egnens befolkning skaffede midlerne, og en statelig *højskole* blev indviet 1905 med Lundby som første forstander og mangeaarige fmd.

Senere blev *Carl Hansen* forstander.

En central skikkelse paa egnen var gdjr *Rasmus Skafte,* i mange aar gdjr i Gurreby, byggede senere en villa i Søllested og boede der. Han var sjælen i oprettelsen af højskolen, en statelig og velbegavet mand, anset af alle, præsternes gode ven, i mange aar fmd for Søllested menighedsraad.

Rasmus Skafte (* 1853 i Aunede, † 1934) voksede op i et økonomisk beskedent men et rigt aandeligt hjem og i en stor børneflok. Han kom paa Abed højskole, hvad der betød meget for ham. Han havde et aabent, lærvilligt sind. 1872 kom han i tjeneste hos gdjr Hans Boesen, Sdr Kirkeby, og dermed kom han i forbindelse med det liv, der levedes der og fandt sin plads i grundtvigianismen. 1877 blev han gift med en datter af gdjr Holm, Nørredal, Gurreby, og der havde de deres hjem i mange gode arbejdsaar. Han fik mange tillidshverv, og hjemmet var meget interesseret i alt, hvad der angik kirke og skole. Han tog snart flere aandelige opgaver op. Først en foredragsforening, hvor sognepræsten, Sørensen, ofte kom. Der blev sunget meget, og præster som **Nielsen, Nakskov, Valeur,** Søllested, og **Brücker, Aagaard,** talte. Da pastor **Welding** kom til Søllested, fik Skafte snart forbindelse med ham. 1890 blev Gurreby fh bygget, og foredragsforeningen voksede stærkt. Mange kendte højskolefolk og præster talte, og der dannedes lignende foreninger i andre sogne. Skafte kom til at staa pastor **Lundby,** Søllested, særligt nær.

Lollandsk menigheds- og præstegaardsliv

1922—28 var **Frede Bojsen Jensen** og hans hustru, **Thyra,** præstefolk her. Fru Thyra Jensen fortæller. (Fra gamle Præstegaarde II, 53 f og s 186 f.

Det var en smuk tid paa Lolland i begyndelsen af aarhundredet. Der var mange steder spirende liv med trang til at høre. Man forsøgte med sommermøder med flere talere, først i Christianssæde skov ved træet Adam og siden mange forskellige steder. Disse møder var i reglen saa overordentlig godt besøgt, saa det endog vakte opmærksomhed omkring i landet. Ved et par af disse Christianssædemøder slog pastor Lundby, der i 1900 var kaldet som præst til Søllested, stærkt til lyd for en lollandsk højskole. Der havde dog tidligere, mens Welding var præst i Søllested, været planer fremme om en højskole, saa tanken var i nogen maade forberedt.

Der var over den unge Lundby og hans hustru, som vi mødte dem i disse aar, noget, der kun kan betegnes med det skønne ord ildhu.

Lundby havde som ung teologisk kandidat straks viet sine kræfter i højskolens tjeneste, først som lærer paa Galtrup højskole paa Mors og senere i fem aar som lærer paa Høng højskole paa Sjælland.

Baade hans konfirmandundervisning og de møder, han næsten øjeblikkelig begyndte for ungdommen i præstegaarden gjorde ham straks til de unges ven.

Men om selve højskolens oprettelse vil vi give ordet til fhv gdjr, direktør R. H. Skafte, én af Lollands ansete, trofaste sønner, der altid har været formand for højskolens bestyrelse.

»Interessen for sagen voksede mere og mere, og den 1. febr 1905 blev der holdt et større møde paa Harmonien i Nakskov, hvor der vistes en stærk stemning for at arbejde for oprettelsen af en højskole med Lundby som forstander; der vedtoges at nedsætte et udvalg paa 12 medlemmer til at arbejde for sagen. De fleste af dem er døde nu, men fhv folketingsmand, gdjr Niels Kristjansen i Volshave er da spillevende og er i bestyrelsen endnu den dag i dag, af de øvrige er vist kun P. Petersen, Thirsted og Th. Skafte i live foruden mig.

Adskillige mænd paa Vest-Lolland paatog sig at ombære aktielisterne i sognene. Der blev tegnet 27,000 kr, der blev indbetalt kontant uden fordring paa rente af beløbet. Hermed var højskolen sikret, og den opførtes i sommeren 1905 under ledelse af arkitekt Ejvind Mørch, og blev indviet med fyldt elevtal den 22. okt 1905 af biskop Sørensen.

Lundby var antaget som forstander, fhv lærer ved Galtrup højskole, Rasmus Bording, senere forstander for Ry højskole, var antaget som lærer og økonom ved skolen, samt landbrugskandidat N. P. Pedersen og J. K. Jensen til lærere i gymnastik og sang.«

Vi — de nye præstefolk i Vigsnæs — glædede os usigeligt og gav højskolen den lille malmklokke, der daglig skulle kalde de unge ind til aandelig og materiel føde. Tillige lovede vi os selv, at vi, saa længe og saa godt vi formaaede, skulle være med at slaa til lyd for denne kære skole, der har den aller største betydning for hele landsdelen.

Men Lundby kunne sætte mere i gang. Allerede i 1881 var der oprettet en lille foredragsforening for Gurreby, nabosogn til Søllested, og omegn med R. H. Skafte, gdjr Peder Sørensen og forvalter Bigum som bestyrelse; det var i det smaa med Gurreby skole som forsamlingslokale, men der var god tilslutning og mange gode foredragsholdere. Derfor var der stor sorg, da kultusminister Scavenius (vistnok i 1885) udsendte et cirkulære om, at skolerne ikke maatte bruges til foredragsmøder, dog — hvor det kunne godtgøres, at der ikke blev holdt politiske møder — kunne vedkommende skoledirektion give tilladelse til at fortsætte.

Den tilladelse fik man i Gurreby, men allerede aaret efter kom et nyt cirkulære, som helt forbød at holde møde i skolerne, kun sogneraadene maatte fremdeles holde deres møder der.

Men dette forbud skulle blive grunden til, at der i de følgende aar blev rejst det ene forsamlingshus efter det andet.

Ved en festlighed den 28. nov 1890 blev Gurreby forsamlingshus indviet, og foredragsforeningen blev nu kaldt til live igen i en noget udvidet form.

Paa den tid var pastor Welding (præst ved Helliggaandskirken i Kbhvn), præst i Søllested, mange vil endnu huske hans udmærkede, kirkehistoriske foredrag, hvoraf han holdt det sidste faa dage, før han rejste bort.

R. H. Skafte fortæller:

»Vistnok 1891 blev Welding indbudt til et møde i Sakskøbing til forhandling om oprettelse af en høj-

skole her. Han anmodede mig om at tage med derhen. Det viste sig, at det var en Indre Missionskreds samlet hos distriktslæge Krohn. Efter nogen forhandling vedtoges et opraab til bladene om et større møde i Gurreby forsamlingshus til forhandling om oprettelse af en højskole her med pastor Welding som forstander. Da sagen kom til mig til underskrift, ville jeg ikke skrive under, fordi jeg var uenig med dem om anlægget af højskolens drift. Forsamlingen faldt jo noget over mig, men pastor Welding forsvarede mig godt. — Mødet blev saa holdt i Gurreby forsamlingshus, og der var mødt mange. Distriktslæge Krohn forelagde sagen, og under forhandlingerne viste det sig, at der var ingen stemning for sagen i den foreslaaede form, og pastor Welding erklærede til sidst, at han ikke ville være forstander, naar skolen skulle ledes i IM's aand; hermed endte mødet uden resultat.

Efter pastor Welding kom pastor Volquartz som præst i Søllested, han var i mange maader en mærkelig mand, men han kunne tale smukt og aandfuldt, og han blev en god støtte for foredragssagen. I de aar, han var her, begyndte vi paa at holde 2 dages efteraarsmøder i forsamlingshuset, der altid samlede fuldt hus, og der var altid en vis højtidelighed over dem; paa et af de sidste møder, før Volquartz rejste i 1900, var Lundby, der da var lærer paa Høng højskole, indbudt til at holde 2 foredrag. Efter det første sagde Volquartz til ham — ikke i forsamlingens paahør, — at han kom til at holde et bedre foredrag i morgen, det, han havde holdt i dag, var for tyndt til den forsamling. Lundby blev lidt fornærmet, men holdt et ganske udmærket foredrag næste dag.«

Kort efter var Lundby præst i Søllested.

Jeg føler lyst til at sige noget mindre poetisk, men jeg synes saa træffende om Lundby: »Han kom herned som et gærstof, paa en tid, hvor der var gaaet en vis beredelse forud, og nu hævede og udfoldede det sig, hvorhen man saa.«

Det blev af betydning, at han snart blev valgt som formand for 30 samvirkende foredrags- og ungdomsforeninger. Det gav ham et stort virkefelt og en hel del magt. Han kom derigennem saa meget ud at tale, som han kunne overkomme, dels paa selve øen og dels ude over landet, hvor forskellige betydelige talere (mænd med indflydelse) benyttede ham og han dem igen. Paa den maade lykkedes det ham at skaffe elever til Lollands højskole, ikke alene rundt fra øen, men ogsaa fra andre egne af landet.

Lolland laa med ét som i en foraarsdag med grøde og vækst. Bierne sværmede, og Lundby havde en lykkelig haand til at faa dem i kuben. Han var i besiddelse af en utrolig arbejdsevne, saa længe han havde medbør, men skønt jyde var han egentlig ikke i besiddelse af jydens sejghed. Da elevantallet senere dalede, tabte han i nogen maade lysten, og det skulle blive de senere højskoleforstanderes slet ikke saa lette opgave — for at blive i billedet — at tage mod den hævede dejg og faa brødet godt bagt.

Man har undertiden hørt (særlig præster) fordybe sig i, hvad Lundby manglede, og det kunne jo ogsaa ogsaa være fristende nok, naar de saa ham fylde ikke alene sin egen, men maaske ogsaa deres kirke til sidste plads. Det er nu min overbevisning, at han dengang var Guds sendebud til Lolland . . .

Hvad vi ganske særligt glædede os til 1922 var at komme i nærheden af Lollands højskole, der altid havde haft vor kærlighed.

Højskoleforstander **Carl Hansen** havde været som foredragsholder i Vigsnæs og boet hos os, vi syntes udmærket godt baade om foredraget og om manden selv; det sporedes straks, syntes vi, at han var en ægte discipel af pastor Otto Møller i Gylling, og at hans hustru var datter fra Vrigsted højskole glædede mig som jyde fra Horsensegnen.

Vi anede ingen vanskelighed, før vi var kommet til Søllested og fik at vide, at der havde været et brud mellem vor gode ven, pastor Lundby, og højskoleforstander Hansen. Og nu var det ikke frit for, at en hel del af Lundbys venner ønskede og ventede, at min mand — sammen med at arve Lundbys embede skulle vedgaa arv og gæld i dette forhold.

Der kan siges meget for og imod dette at arve, i al almindelighed har vi vel som oftest ikke noget imod tanken, men at arve et uvenskab, som vi ikke forstaar grunden til, og ikke uden et vidtdreven studium vil kunne trænge til bunds i, det føltes — særlig i vor alder — meget utiltalende og værdiløst, det tiltalte os langt mere at arbejde paa at faa gode forhold genoprettet, hvilket dog aldrig ret lykkedes.

Saadan ganske menneskeligt havde vi vel nok mest sympati med højskoleforstander C. Hansen, der stod ret svært i sin kamp for at holde højskolen gaaende, hvorimod det snart viste sig, at Lundby ogsaa i sit ny embede i Vemmelev kunne faa folk i tale og vokse sammen med sin menighed, nærmest oplevende en ny ungdom.

Hvor er man taknemmelig overfor de mennesker i den ny menighed, der, samtidig med at de har elsket og trofast vil vedblive at elske den bortdragende præst, alligevel modtager den ny tillidsfuldt og kærligt, ikke alene under ham lov til, men endog sætter pris paa, at han er sig selv, dvs et ganske andet menneske, saa vist som der ikke er to mennesker helt ens her paa jorden.

Vi skal aldrig glemme dem, der tog imod min mand paa den maade, da han i sit 61. aar kom til Søllested til en gerning meget forskellig fra den i Vigsnæs.

Det var let for mig at se, at min mand meget hurtigt følte sig hjemme i Søllested. Der er et par verslinier af Grundtvig, der i den første tid ofte kom til mig:

»At hjemmet efter saa lang en tid
det er baade kendt og fremmed — —«.

Min mand havde ligesom været langt borte, men var nu atter hjemme.

Jeg har ofte grundet paa, hvad det var, der skabte den stemning?

Ja, det var vel først og fremmest den kirkesti, som min mand søndag morgen betraadte saa taknemmelig og glad, men der var ogsaa noget andet, jeg er lige ved at kalde det aanden fra Vesterborg, den han kendte og elskede fra sin moder og morfader, den gamle, fromme, hjertevarme Budstikke-Bojsen, og her i Søllested mødte fra saa mange sider, mest inderligt vel nok hos sin moders kusine, fru Helga Jørgensen, f Bojsen, den gamle godsejerfrue fra Søllestedgaard, der nu havde sit yndige enkesæde i Dyrehavehuset.

Vi havde længe kendt fru Jørgensen paa afstand som en stadselig borgfrue, nu lærte vi hende at kende som det, der er langt, langt mere:

»med øjet, som det skabtes himmelvendt,
lysvaagent for alt skønt og stort herneden.

Først maatte vi ogsaa her tænke paa en julefest for de gamle.

Her var alt for mange til, at vi kunne rumme dem i vort eget hjem, og selv magte udgifterne som i Vigsnæs kunne vi heller ikke, altsaa skulle der skaffes penge, hvilket dog gik helt let ved at holde et foredrag med lysbilleder fra min rejse til Oberammergau. Men nu var der en sag, der laa mig stærkt paa sinde. Jeg havde aldrig kunnet glemme den gamle romers kritik af vi damers lidt nedladende godhed mod de ubemidlede. Paa en maade gav jeg ham ret, det var nok ikke rigtig i Kristi aand, i julens aand. Hvad kunne der gøres for at afvæbne en saadan forestilling hos dem, der skulle være de modtagende. Vi drøftede og grundede og kom til det resultat, at kunne vi faa alle mænd og kvinder, lige fra den gamle godsejerfrue til den fattigste indsidderfrue (over de 60 eller gift med en mand over de 60) til at tage mod vor indbydelse, var vi paa rette spor. Hvor var vi lykkelige, da det skete.

Vi var en flok kvinder, der hurtigt havde fundet hinanden i dette arbejde; men nu var det saa, hvordan festen skulle ordnes?

Min mand og jeg var begge udgaaet fra alvorlige grundtvigske hjem, og det hørte ligefrem til vor børnelærdom, at alt det vi ikke følte i vor samvittighed som synd, det skulle ikke alene tåles, men, hvis det kunne være til uskyldig fornøjelse, modigt tages frem i Guds klare dagslys og forædles.

Saa besluttede vi da nu, at dette julegilde (ligesom i 20 aar i Vigsnæs) ikke skulle være som en fortsættelse af julens mange kirkelige gudstjenester, nej, de gamle skulle, om vi magtede det, ikke alene være som glade børn, nej endog — lystige (Lukas 15—23). Vi gik til det i stor angst for ikke at kunne magte opgaven; at være selvretfærdig og kedsommelig, det kan jo ethvert fæ, men at være saa beskeden og munter, saa de gamle kunne blive — lystige!! det var sandelig en opgave.

Hvad sætter os rent menneskeligt i stemning og vækker de gode, lyse minder hos gamle mennesker?

»Blomsterduft og gamle melodier!« staar der et sted.

Blomsterduft! naa ja, kaffeduft og en god cigar kan her langt mod nord erstatte en hel del i den retning; men saa er det de gamle melodier: de gamle salmer, fædrelandssange og folkedanse!

Vi havde oplevet i Vigsnæs ved et julegilde, at da vore unge iført de gamle dragter dansede folke-

danse for vore gamle gæster, havde disse rejst sig og danset med — belærende overfor et og andet forkert, som havde sneget sig ind. Det blev en henrivende lystig og god aften, og der blev de følgende aar fortsat med de gamle danse.

Kunne noget lignende lade sig gøre i Søllested? Om noget steds saa maatte det være her med den gamle frisindede, paa engang alvorlige og lyse kristendomskultur, som prægede befolkningen og menighedslivet.

At Jesus, da han gik her paa jorden, ikke var bange for paa rette tid og sted at give den rent menneskelige livsglæde, hvad dens er, har jeg altid følt saa inderligt bekræftet i fortællingen om brylluppet i Kana. Hvor højt jeg end sætter pastor Morten Pontoppidan, jeg maa dog indrømme, han har bedrøvet mig ved sin lille prædiken vand til vin. Just fordi den er saa aandfuld og siger saa meget, der er ubestrideligt, piner det mig, at den samtidig rokker ved noget, der fra min ungdom har været mig helligt og dyrebart.

For mig er det en herlighed, at Jesus havde mod og kraft til at begynde sine undergerninger med dette at imødekomme vort menneskelivs trang til uskyldig glæde.

Sammen med mine veninder og gode arbejdskammerater tilrettelagdes nu festen saaledes:

Først bringes de gamle til sæde omkring de festlige borde. Det herlige juletræ er tændt, og nu synges de uopslidelige gamle julesalmer; min mand holder en lille juleprædiken og saa atter salmesang.

Og saa drikkes der kaffe og spises kage, længe og indgaaende, og derefter en lettere, uskyldig underholdning: Et H. C. Andersensk eventyr med levende billeder - - en lille komedie — smuk musik og solosang el lign.

Men nu er man blevet træt af at sidde, bordene ryddes væk, man gaar omkring og finder gamle veninder fra skoletiden — eller en gammel højskole- eller soldaterkammerat, der er virkelig meget at drøfte. Og hvad er det? Nu spiller musikken de ældgamle danse, de stive ben tramper allerede takten, idet man stiller op til den indledende march.

Præsten i spidsen (endnu slank og spændstig) som oftest med sit sværmeri »gamle fru Mogensen« (over de firs). Bagefter følger højskoleforstanderen med en dame i samme alder — der kommer præstekonen med én af de allerældste dansere, — hun holdes ud i stiv arm, cirklen bliver derved større for hende, hun tænker et sekund lidt bekymret paa sin værdighed; hvorfor husker hun pludselig paa en linie i en af Bergstedts viser, hvor en morlille »hopper som en bolle«?

Nej, det var noget andet! der kommer vor smukke, stadselige fru godsejer Ziersen fra Wilhelmshøj, hvem kan som hun saa let som ingenting føre en gammel huskone i dansen. Til hverdag er den gamle kone saa svag, saa hun kun kan sidde i en stol, i aften danser hendes umulige ben som for et par menneskealdre siden, og hun er saa tryg, fru Ziersen tager hende med i sin lukkede bil lige til døren og faar hende i seng. — Ja, var det ikke angsten for at krænke privatlivets dyrebare fred, ville jeg fortsætte længe, længe, for det er jo et selskab paa flere hundrede mennesker.

Forpustede, trætte, men mindst 30 aar foryngede, daler man ned paa sin plads.

Hvad der er skænket af kager og desserter, overgaar enhver beskrivelse, og for at det hele kan fremføres i en saa frisk anretning som mulig, har hele »generalstaben« været samlet i timevis om eftermiddagen og pyntet med flødeskum. Jeg vover at paastaa, at der ikke i hele Mellem- og Sydeuropa findes en konditor, der i kunstfærdig skønhedssans kan maale sig med en lollandsk husmoder.

Naar der har været danset en god timestid, trænges der til en hjertestyrkning, og nu bæres desserterne rundt. Hvor herlige de er, kan de dog virke vamle, og kaffe én gang til kan vi ikke, men en lille varm drik skal de have inden hjemturen i den kolde vinternat. Hed saftevand (til afholdsfolkene) og med »et stænk i« til hele resten — varm punch hedder det — med eller uden stænk i. Og saa skal man have endnu en sekstur eller pirrevals. Endnu er alt paa det højeste, men saa er just opbruddets time der. Det kan jo hænde, at »vor far« sidder med podagra og ser »vor mor« svinge sig, eller omvendt »vor far« svinge sig, mens »vor mor« trods alt maa tænke paa sine aareknuder. Det er jo nemlig en stor misforstaaelse at tro, at vi gamle er helt fritaget for lidt skinsygefornemmelser.

Saa kommer da den sidste dans, den er besindig, lidt langtrukken.

Og saa sidder de alle stille, for nu ved de, at afslutningen kommer. En af de gamle aftensange, og saa aftenbønnen med tak for aftenen. »Dejlig er jorden« synger de, og som en hyldest til Ham, der har skænket denne gode, lyse aften, vil de alle op at staa, mens de synger salmen til ende.

Og saa er der den omsorgsfuldt tilrettelagte hjemfærd og megen taksigelse til den glade, taknemmelige (ogsaa lidt trætte) »generalstab«.

Min mand var kaldet paa den betingelse, at han eventuelt ogsaa skulle betjene Skovlænge og Gurreby, men ærligt talt havde vi ikke heftet os videre derved; nu blev det imidlertid alvor.

Efter det lille Vigsnæs havde min mand nu pludselig tre sogne, hvoraf Søllested med sine 1400 indb allerede gav ham mere end nok at bestille. Ganske vist fik han først 1200 siden 1500 kr for det forøgede arbejde, hvilket dog ikke var saa meget, saa han kunne holde bil i det vidtstrakte pastorat, hvilket atter bevirkede, at befolkningen ikke fik den betjening, som de kunne have krav paa. Ligeledes gav de skiftende højmesser i tre kirker anledning til nogen utilfredshed.

Men staten tjente i de følgende aar en lille formue paa den ordning, hvad der fornøjede min mand at tænke paa. Selv fik vi megen glæde af forbindelsen med Skovlænge og Gurreby.

Gennem højskoleforstander Hansens havde vi allerede stiftet bekendtskab (der snart blev til venskab) med amtsraadsmedlem, gdjr Jens Nørregaards i Skovlænge. Fire søskende af slægten Nørregaard (jyder fra Bering valgmenighedskreds) er omplantet til Lolland og for de tre's vedkommende giftet ind i lollandske slægter. Vi kronjyder har vist undertiden den forestilling, at vi som race betragtet er lidt mere end andre danske (deri selvfølgelig indbefattet lollikerne); men er vi blevet plantet herned, er det forbavsende, saa godt vi slaar rod i den gode, lollandske lermuld, der binder saa fast, at det næsten er umuligt at komme bort igen. Saadan er det gaaet sogneraadsformand Hers i Vigsnæs, slægten Nørregaard, pastor Lundby, os selv og mange andre mere kendte navne.

Det kneb for højskoleforstander Hansen at samle elever til pigeskolen om sommeren. Jeg erindrede fra aar tilbage en varm sommerdag i Vigsnæs præstegaardshave, at børnene og jeg gik omkring og nød tilværelsen. Da saa vi pludselig en ældre os ubekendt mand — med stort skæg — hvilende med korslagte arme paa det lave pilegærde uden om haven og stirrende længselsfuldt derind. Jeg var ikke dengang klar over, at bag pilegærdet var en dyb, tør »grøft«, som han stod i, saa ville jeg ikke være blevet saa forbavset over hans udseende — han stod lavt, det var hele sagen.

Da han fik øje paa os, udbrød han med en meget vemodig stemme, hvori dog sporedes et glimt af haab: »Har ingen set vor sværm?« (Det var hans bier, der var fløjet bort).

Ud fra dette skrev jeg et lille opraab i højskolebladet, der sluttede saaledes:

»Har ingen set vor sværm?

Lolland — selv det gamle, skønne land staar i det lave og stirrer langt ad led efter sin sværm af ungdom. Enten maa vi jo fange den ind eller som gengæld fange en anden sværm, men dertil maa enhver, som har læst denne lille artikel, være os behjælpelig. Husk, det er Danmarks — for det tror jeg — allernødvendigste og sydligste højskole.« —

Det var jo helt fikst og meget varmt følt, men hjalp slet intet. Saa hjalp det unægteligt bedre, at direktør Skaftes døtre drog ud for at lede efter sværmen. Fru højskoleforstander Hansen ville sommeren 1924 forsøge at drive kvindehøjskole paa sin egen maner. Eleverne skulle kun komme om eftermiddagen — bo hjemme — og ikke nyde andet maaltid end eftermiddagskaffen. Fru Hansen, der var mere end almindelig dygtig i al slags haandgerning: Knipling, broderi, filering m m skulle undervise deri (jeg skulle undervise i kunstsyning), højskoleforstanderen holde et foredrag for os hver dag og, saa vidt jeg husker, var der ogsaa undervisning i sygepleje og engelsk.

Frkn Skafte cyklede fra by til by, og snart var sværmen samlet, fruer og frøkner, unge og gamle.

Det blev en dejlig sommer, og det var let at se, hvor lykkelig forstander Hansen var over hver dag at tale til en saa stor, forstaaende og taknemmelig forsamling.

Paa en foredragsrejse i Jylland ind under jul døde forstander Carl Hansen pludselig, han havde længe lidt af en stærk fremskreden sukkersyge. Højskolegerningen havde altid haft hans kærlighed. Med sin gode lærereksamen kunne han have siddet i sikker, pensionsgivende levevej, han kunne saaledes engang have faaet et godt lærerembede i Jellinge, men højskolen sejrede. Det har været usigelig strengt

for ham at kæmpe saa haardt for at holde Lollands højskole oven vande.

Carl Hansen var en fin og klog mand, som vi var kommet til at elske og agte. Vi mistede i ham en god ven, en bedre tilhører i kirken kunne ikke tænkes.

Efter Carl Hansen kom nuværende højskoleforstander Arthur Petersen, gift med en datter af pastor Bruun i Levring. Han er en livfuld, veltalende mand med mere end almindelig historisk viden, det er at vente, at han og hans hustru vil kunne løse den svære opgave.

Onsdagsmøderne om vinteren, der var paabegyndt af Carl Hansen og ogsaa dengang vandt god tilslutning, er under Arthur Petersen vokset næsten kolossalt. Man kommer i biler langvejs fra og flere hundrede mennesker er det ganske almindelige syn. Men med antallet af elever kan det endnu have sin vanskelighed.

Engang i begyndelsen af hans virksomhed var det lige ved at gaa galt, det var selve statstilskuddet, der var i fare, og uden det saa det ret haabløst ud.

Da skrev en gammel højskoleven, Fr. Søegaard fra Birket, om jeg ikke gennem bladene ville virke for, at vi fik de unge arbejdsløse mænd paa højskole, han bad mig skrive om sagen i mit eget navn.

Det syntes jeg ikke, jeg kunne med sandhed; men jeg blev meget begejstret for tanken, som jeg dengang aldrig havde hørt eller set fremført. Jeg overgav sagen til redaktør Haugner, der god og forstaaende som altid indledte en længere artikel i »Tidende« paa denne maade:

Arbejdsløse paa højskole.

Skaf fru Thyra Jensen 1000 kr inden jul. — Her er begyndelsen!«

Der kom 1000 kr og mere til som understøttelse til de arbejdsløse, der ville tage paa Lollands højskole, og hvad der end kan siges baade for og imod den ting, saa er det dog sikkert, at Søegaards tanke fik Lollands højskole over et dødt punkt. Selv gav han tanken denne smukke begrundelse: »Vi gamle søger tit tilbage i mindet, og der er et, jeg aldrig glemmer; det var, da jeg for c 50 aar siden mødte de hjemkomne højskoleelever og lyttede til deres tale og sang, det var fremmed for mig, men fik hjertet til at juble og øjet til at dugges, og derfor tænkte jeg — — —« — »At bevare Lollands højskole som et sted, hvor vi kan samles og høre et godt ord, møde et venligt blik og et varmt haandtryk, som hjælper til at bære op, naar livet tager haardt.«

At tage søndagsskolegerningen op som i Vigsnæs lykkedes ikke, dertil var den for fast og godt indarbejdet af Indre Mission, og et samarbejde kom ikke i stand.

Søllested er en stationsby, der i valutatiden havde taget stort opsving. Her var meget, som kunne sprede, vel ogsaa nedbryde baade den mandlige og kvindelige ungdom.

Det gjorde os ubeskrivelig ondt at høre om unge, jyske roearbejdere, der efter en hel sommers slid til sidst kunne forlade Søllested saa blanket af i spil, at sommerens fortjeneste var væk, og overfrakken maatte pantsættes for at faa penge til hjemrejsen til Jylland. Var der end maaske nogen overdrivelse i de beretninger, der strømmede ind til præstefolkene, saa var det dog ganske klart, at det stod ikke godt til.

Vi fandt vaagne og dybt interesserede unge landmænd i landbrugskandidaterne Chr. Esbensen og forpagter Laursen, der kendte det hele fra første haand. Esbensen var stærkt biblioteksinteresseret, vi fik snart et samarbejde igang, og ved stort, offervilligt slid fra hans side blev der virkelig efterhaanden skabt et bibliotek med regelmæssigt udlaan og smukt udstyret læseværelse.

Vi var nu fra de tre sogne blevet en ret stor kreds af kvinder, som holdt af hinanden og stod trofast sammen i at arbejde for alt, hvad vi mente kunne komme ind under benævnelsen det gode, sande og skønne.

At biblioteksagen fra første færd fik vor støtte, er en selvfølge. Naa, der er jo grænser for, hvor mange basarer man kan afholde, men der er ingen grænser for, hvor mange penge der kan bruges til opgaver fra nær og fjern, og at tigge rede penge hos befolkningen har altid været os svært. Jeg husker, at da der blev bedt om bidrag til Grundtvigs mindestuer i Udby præstegaard, ville jeg gerne være med, men saa ingen udvej.

Da kom jeg til at tænke paa den dyrebare arv fra min svigermoder (fru Nanna Jensen, f Bojsen), kunstsyningen (som den kaldes). Giv os en pose garn, nogle smaa trærammer og lidt stof, og jeg skal paatage mig at komme i forhold til kvinder fra det nordligste Grønland til det sydligste Sicilien, saa sandt der da er nogle smaablomster, vi kan tage ind og sy efter. I al almindelighed er naal, traad og farver vi kvinders verden, hvad er naturligere for os end at prøve paa at fremstille — helt umiddelbart som vi ser den — den natur, som vi elsker, ja, ofte er ganske forelsket i. Det skærper vort øje for naturen, vi opdager ting og skønheder, vi aldrig før har anet, ja, jeg vover at paastaa, at det vækker kvindernes skønhedssans og skønhedsglæde, og alle kan mere eller mindre være med.

Kun den øvede, overlegne kunstner er det givet at kunne stilisere.

Saa indbød jeg da til et lille kursus, hvor indtægten skulle gaa til Grundtvigs mindestuer.

Hvem var nu den første elev, der meldte sig? Fru Helga Jørgensen fra Dyrehavehuset! der ønskede at kopiere den sofapude, hun for mer end et halvt aarhundrede siden havde faaet som brudegave fra min svigermoder.

Takket være fru Olsen, Gabrielsminde, og lærer Højmark, bredte interessen sig ogsaa til nabosognet med kursus og efterfølgende udstilling i Græshave skole.

Men det bedste af det hele er, at vi til sidst fik sat det i system lige midt i Søllested by, hvor vi søgte at indfange al den kvindelige ungdom, det var os muligt at faa fat paa (ja ogsaa børn og ældre kvinder), og her kommer endnu stadig en folk kvinder for uegennyttigt at undervise i, hvad de nu kan bedst.

Her kommer min dygtigste, selvstændigste elev, fru Marie Nørregaard, med sine rammer, fru Helga Petersen fra højskolen med sit fine strikkearbejde, den fordums pogelærerinde fra Gurreby, fru Højgaard, der fanger de mindste ind, — og hvem kommer saa der andre end frk Korneliussen, der har arbejdet mere end en menneskealder med sin dameskræddersyning og endnu er saa frisk i sindet (rigtignok ogsaa gammel højskoleelev af fru Jutta Møller i Sorø), saa hun kan sidde og undervise i kitler og bluser (kun afbrudt af naar hun selv skal have lidt kunstsyningsundervisning hos fru Nørregaard) — ja, der er vist endnu flere, og ét er fælles: de faar ikke andet vederlag end eftermiddagskaffen (men den er nu ogsaa god!)

Min svigermoder mente altid, at interessen for haandarbejde var for kvinderne »en bevæbnet engel«, der bekæmper saa megen daarlighed hos os. Ud fra det synspunkt arbejdes der i Søllested haandgerningsskole, der stadig har stor og interesseret tilslutning. —

Døbefonten i Søllested kirke blev indviet til 1000 aars festen for Ansgar 1926. Pengene kom ved en basar paa højskolen, hvor biskop Ammundsen talte om kvinden, der kom med alabastkrukken. Kirken var fyldt til trængsel, da festgudstjenesten blev holdt og foran knæfaldet stod den ny døbefont, dækket af et Dannebrogsflag. Pastor Grell talte og pastor Bojsen Jensen indviede fonten.

Ja, skyggerne begyndte at blive lange. En dag havde min mand haft ondt ved at høre en døendes sidste ord, og en anden dag kneb det med at høre konfirmandernes svar. »Naar Boje er færdig, saa gaar jeg, nu er der jo heller ikke længere præstemangel — ved embedsledighed vil menighederne kræve sognene adskilte, og det vil lykkes.«

Saa vidste jeg da, at opbruddets time var nær.

Vi havde den sidste sommer én for os selv baade gribende og smuk oplevelse i Søllested kirke. Min mand havde talt om bespisningen i ørkenen, hvor der staar i en af beretningerne »foruden kvinder og børn«. Han kom derfra til at tale om disciplene, der søgte at holde børnene borte, hvad Jesus aldrig selv gjorde. Og saa kom han endnu en gang ind paa sin elskede tanke »børnealtergang« og talte smukt derom. Jeg tænkte, mens han talte, »ja, saa højt vi dog har elsket den tanke, og saa ofte vi har talt om den, men aldrig har Gud ladet os opleve den, hverken med vore egne eller andres børn.«

Efter prædikenen bad min mand dem, der ønskede at gaa til alters, om at rejse sig, og da rejste sig øjeblikkelig to af vore børnebørn: lille Thyra og Signe, begge paa 7 aar (de sad ikke ved siden af hinanden). Min ene datter hviskede bevæget til mig: »Moder, jeg tager hende med.« Den anden datter søgte at holde sin lille pige tilbage; men da altertjenesten begyndte, viste det sig umuligt, hun trak endog af sted med sin moder.

Det var dem som den naturligste sag. Og saa sømmeligt forløb det hele, at kun en enkelt af altergæsterne bemærkede dem. Vi har aldrig turdet udforske deres bevæggrunde, om de maaske havde opfattet noget af prædikenen? — Den ene er med kor-

tere eller længere mellemrum vedblevet dermed, den anden ikke, hvorimod hendes lidt ældre søster kort efter helt paa egen haand gik til alters hos pastor Øllgaard i Odense, der senere konfirmerede hende.

»Giv tid, og hvad du drømte skønt, skal du i sandhed skue.«

Kort efter vor sidste jul paa Lolland fremkom der i bladene et ubehersket angreb paa pastor Svendsen i Nakskov for hans juleaftensprædiken og paa min mand og mig for julefesten i Søllested for de gamle, (se s 100).

Dette angreb rejste den mest forrygende og længste bladpolemik, jeg i mit lange liv har oplevet, særlig de to retninger »grundtvigsk« og »indremissionsk« tørnede voldsomt sammen.

Striden stilnede af, da pastor Svendsen, der var en svag, ældre mand, døde. Men senere flammede den voldsomt op paany og nu paa en bredere front, idet det var min mands oldefader, gamle biskop Bojsen, der nu maatte holde for. Ud fra leksikon og kirkehistorisk viden kan man jo snart blive færdig med ham og hans rationalisme, men kom til Lolland! hvor hans andagtsbøger er inddrukket med modermælken, hvor hans aandelige børn lige saa lidt som hans legemlige børn (hvor vaagne kristne de saa blev) nogensinde kunne glemme, hvad de skyldte denne dygtige, fromme og ømme fader.

Det viste sig dog atter ved min mands afskedsprædiken og den uforglemmelige afskedsfest, hvor vi fik den herlige gave, (der gør, at vi i denne stund sidder i Rom), at det alligevel ikke saa meget var den gamle, døde stormand som os, det gjaldt.

Angrebet har ikke voldt os fortræd, aldrig havde vi anet, vi havde saa mange venner...«

Af højskolens skiftende forstandere kom pastor *Lundby, Arthur Petersen* (1925–35) og *Sigurd Brøndsted* (1935–49) til at præge den. Fra 1951 er *Gustaf Bengtsson* (f 1916) forstander og pastor *Søndergaard,* Vesterborg, er fmd for bestyrelsen. Skolen har haft sine ringe dage, men har i de senere aar været i vækst, og den har betydet meget for egnen, for ungdommen og for de ældre (ved de større møder). Flere gange har skolen afgivet ramme for bibelkursus, afholdt af IM, KFUM og K og søndagskolerne. – En alvorlig ulykke ramte højskolen, da den 17. maj 1945 nedbrændte. Med stor energi og offervilje blev derefter rejst en ny smuk højskolebygning med plads til 56 elever (tidl 36), den indviedes 1. maj 1956. (Højskolebl, 1956, s 211 f).

Enkelte familier har sluttet sig til IM. Lederen var cyklehandler *Skaaning,* som var meget virksom for at faa opført et missionshus, indviet 1919. 1916 kom indremissionær *Edv. Nielsen,* senere indremiss *H. C. Clausen* hertil og ledede IM's arbejde.

Sognet er kirkeligt interesseret; der er lydhørhed for grundtvigsk forkyndelse. Der kommer mange til møderne paa højskolen, og menighedsmøderne i pgd er vel besøgte. Der var under besættelsen en stærk modstandsbevægelse, og efter kapitulationen holdtes en storstilet befrielsesfest i Søllested lystpark.

1921 oplyses: Særdeles god kkg, flink, elskværdig befolkning. I opslaget bemærkedes, at sp skulle være pligtig til tillige at overtage Skovlænge–Gurreby som annekser ved embedsledighed der. 1927: God kkg, gr præg; mh, højskole, kirk int bef. 1939: Kkg 8–10 pct, gode forhold, overv gr, lidt IM. 1953: Kkg 5–8 pct, gode, kirk interesse, IM (15) højskole (30 el) KS (sp), mgh, møder, sdsk.

Søllested kirke paa fladt terræn, nord for byen, er kullet, bestaar af romansk skib og lille apsis, gotisk vaabenhus mod syd, kapel mod nord fra 1642. Skib og apsis er opf af velformede granitkvadre. Kamgavle. Det er ejendommeligt at apsis slutter sig til skibet uden noget kor. Apsis har rundbuefriise. Gotiske hvælvinger. Altertavle fra 1855 (Raadsig: Emmaus), alterstager fra c 1600. Renæssanceprædike. stol fra c 1605, rest 1936, ny granitfont, tegnet af arkitekt H. Lønborg-Jensen. (Cementfont fra 1851), daabsfad fra 1625. Epitafium og gravsten. 150 faste sd. I kapellet begravelse for slægterne Holck og Mühlendorff. Tømret klokkestabel fra middelalderen paa kirkegaarden.

Danm kirker, L-F, s 406—16, Haugner, s 140, 267, Friis: I, 255, Larsen, I 200. Tegn af ældre nord ark, V S II, bl 3—4.

Folketal: 1850: 674, 1901: 731, 1921: 1225, 1950: 1247.
Altergæster: 1921: 400, 1934: 323, 1942: 470, 1953: 429.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 5 n gr, 1934: 4 gr, 2 soc, 1 IM, 1953: 5 gr, 2 IM.
Kommunevalg: 1943: Soc 200 (3), rad 120 (1), kons 100 (1), venstre 163 (2), 1954: Soc 252 (3), rad 134 (1), borg fællesl 245 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 64 hvede, 91 byg, b) 49 rdl, c) 14 byg, naturalier, d) 100 rdl, e) 60 td ld. — 1870: Regul 1812 kr, netto 4198 kr. — 1913: 2. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opf 1846, brændt 1938, ny opført.

10. 14. okt 1842–28. dec 53 (rkp Skovlænge-Gurreby-Søllested 13. dec 41): **Caspar Ernst Kaalund,** * 8. febr 06 Gosmer. Forældre: Provst i Gosmer-H Peter Benzon K (af Kattrup-Ø-T), † 39, og Maren Sommer af Gosmer-H. Stud Aarhus 26, c maj 32 (h), † 28. dec 53. ~ 11. maj 43 Anna Helene Riedewaldt, * 21. april 17, † 12. maj 88. Forældre: Skovrider paa Jægersborg Christian Dietrich Erasmus R og Helene Hornbrodt. – Brødre: Flemløse og Sæby. Søn: Filologen Kristian K.

»Rettænkende, brav, men noget paastaaelig« (W III, 266).

11. 23. marts 1854–11. aug 54 (ord kat Vor Frelsers k, Kbhvn 19. febr 50): **Frederik Carl Christian Vilhelm Ludvig Breinholm,** * 20. april 15 Kbhvn. Forældre: Major i kongens regiment Andreas B og Lovise Augusta Helgerud. Stud 34, c maj 40 (l), ord kat Køge-Ø 2. sept 48, † 11. aug 54 uden at tiltræde her. ~ 14. nov 48 Sophie Maria Margrethe Bentley, * c 1818 Køge, † 1. jan 50. Forældre: Kfrrd, borgmester i Kbhvn Daniel Gottwald Reimer B og Cecilie Cathr. Lehmann.

12. 27. nov 1854–2. nov 68 (adjunkt Roskilde 40): **J. H. Kruse,** fl t Reerslev-V, se der.

13. 26. jan 1869–24. dec 82 (sp Alsted-Bjergby 15. dec 50): **Gomme Christian Graae,** * 11. dec 11 Lykkesholm, Tryggelev. Forældre: Forpagter, prløjtnant Niels G og Gjertrud Hjortholm. Stud priv 29, c nov 36 (h), hjpr Lindelse 4. maj 39, do Sct Jørgens-S 43, afsk 24. dec 82, † 14. marts 08. ~ 24. jan 51 Emma Christiane Frederikke Bojesen, * 30. marts 21, † 10. april 84. Forældre: Sp i Lindelse Magnus Ernst B, † 42, og Severine Lydia Bojesen. – Brodersøn: Nysted-H. Fætter: Idestrup.

14. 23. jan 1883–30. juni 86 (hjpr Dannemarre-T 13. sept 80): **J. M. Valeur,** fl t Holmsland, se Langaa-T-V.

15. 14. okt 1886–9. febr 92 (ord kat Helliggaands k, Kbhvn 7. juni 84): **C. F. A. Welding,** fl t Vejlby ved Aarhus, se sp Helliggaands k, Kbhvn.

16. 13. april 1892–10. april 1900 (sp Ørre-S 20. dec 84): **J. M. Volquartz,** fl t Ødum-H, se der.

17. 2. juni 1900–30. aug 21 (højskoleforst Høng 95): **L. N. Lundby,** fl t Vemmelev-H, se der.

18. 8. april 1922–10. aug 28 (sp Vigsnæs 20. marts 02): **Frederik (Frede) Engelhardt Bojsen Jensen**, * 17. nov 61 Hindholm højskole. Faderen: Sp Ebeltoft-D, † 97, se der. Stud v West inst 83, c 89[1] (h_2), hjpr Ølgod-S 30. aug 89, sp Raabjerg 31. aug 91, sp Skallerup-V 23. nov 94, afsk 10. aug 28, † 23. marts 46. ~ 23. maj 89 forfatterinden Thyra Margrethe Kirstine Lauesgaard, * 11. okt 65 Sillerup, Sdj, † 11. maj 49. Forældre: Lærer i Yding Jørgen Pedersen L og Laura Boy. – Søn: V Ulslev. Morfader: Stege. Stamt 13. Hustrus broderdatter: Kgl solodanserinde Elna Jørgen-Jensen.

Skrev flere artikler. Udg 39: Tabt og fundet. Fru **Thyra Jensen** udg flere børnebøger, samt 02: Musen, 07: Dansk jul, 10: En lille pige, som danser, 15: En dsk præstekones historie (fru Nanna Jensen), 2. opl 18, 19: Dansk jul II, 22: Constance Leth, Grundtvigs ungdoms kærlighed, 3. opl, 24: Dansk jul, III, 30—31: Fra gamle præstegaarde I—II, 35: Bispinde Nanna Bojsen. Medudg Sydslesvigske kvinders julebog fra 36, skrev om Lollandsk præstegaardsliv i »Jul« 1930. Talr art. Fru T. J var i mange aar haandgerningskonsulent ved højskolerne, og 1904—08 var hun som eneste kvinde medlem af det kirkelige udvalg.

Pastor Frede Bojsen Jensen var af den ædle Bojsenske slægt, som har skænket det danske folk og den danske kirke saa mange betydelige mænd. Hans morfader var »Budstikke-Bojsen« i Stege, og om hans kunstneriske begavede moder, Nanna, skrev Thyra J en smuk bog. Om præstegerningen i Jylland har hun levende fortalt i sine smukke bøger fra gamle præstegaarde. De følte sig godt hjemme blandt vendelboerne, og paa det grundtvigske feriehjem – »Videslet«, en lille aflægger af Liselund – hørte de til de mest paaskønnede stamgæster, som ved deres bibeltimer og foredrag var med til at præge samværet der.

Men det var paa Lolland de fik deres længste virketid. Vigsnæs pgd nød i den tid stort ry som tilflugtssted og pensionat for unge piger. Foruden uddannelse i husgerning blev der lagt vægt paa aandelig og kulturel paavirkning i højskolens aand, og mange husmødre sidder nu og tænker med tak paa den forening af alvor og gammen, kultur og kristendom, de mødte i dette harmoniske præstehjem. Selvom præstefruen trak det største læs, havde hendes fuldt jævnbyrdige mand betydning ved sin stille, fine færd og sine foredrag.

Da han fyldte 60, havde han den for en præst i den alder sjældne glæde, at han (for anden gang i sit liv) fik opfordring fra en menighed til at blive dens præst. Han kom her til Søllested, hvor han fik en god gerning i samarbejde med højskolen, og hvor han i sjælden grad nød befolkningens hengivenhed. I 5 aar var han tillige kst sp i Skovlænge G. Han cyklede fra den ene kirke til den anden med præstekjolen paa bagagebæreren. Han var en af de førende grundtvigske præster paa Lolland, og sammen med sin rigt udrustede hustru fik han betydning for mange. Sine sidste aar tilbragte de i Hillerød hos en datter. Her havde han en bibelkreds. Han udgav sin lille, fine bog med kristelige smaastykker, en stilfærdig poetisk forkyndelse i samklang med slægtens traditioner. Blot ved sin nærværelse var han med til at skabe fred. Over hans færd var der noget, der kunne bringe een til at tænke paa Grundtvigs ord om »Mildheds majestæt« (A. Bartholdy Møller). Børn og børnebørn flokkedes om det gamle præstepar i beundring og kærlighed. Han spillede smukt klaver, og alle sine dage var han en flittig havemand. Hans have var altid i mønsterværdig orden. Og gæstfriheden var ubegrænset. Kort før han døde, fik han besøg af sin gamle ven, pastor *A. Bartholdy Møller,* som fortæller, at Frede Bojsen Jensen satte sig hen til flygelet og med sin sprøde stemme sang han: »Sig nærmer tiden, da jeg maa væk, jeg hører vinterens stemme.« Kort efter døde han. Han holdt sig livsglad og rank op i sin høje alderdom.

Fru *Thyra Bojsen Jensen* var en præstekone af særegent format. Det ses bl a af, at hun som eneste kvinde var medlem af det kirkelige udvalg, hvor hun sluttede sig til Morten Larsen, men dog ogsaa til tider kunne slaa følge med IM's formand, Fr. Zeuthen.

Astrid Hostrup, f Bojsen, fortæller minder om hende fra de unge dage, da de mødtes i Ebeltoft hos pastorinde Nanna Jensen, hvis skønne kunstbroderier var saa berømte, at de fik præmie i Paris og Prag. Den 17 aarige Thyra, med de blufærdige nedslagne øjne og de lange, brune fletninger ned ad ryggen, tabte ganske sit hjerte til præstens søn, stud theol Frede Bojsen Jensen. Hun gik i skole i Ebeltoft og var en yndig ung pige. Brylluppet blev holdt i Yding skole hos lærer*Lauesgaard,* der fra Sønderjylland var stærkt paavirket af *F. E. Bojsen.* De blev et lykkeligt og afholdt præstepar. Og for at hjælpe lidt paa de smaa indtægter, begyndte hun at udgive nogle børnebøger, der blev solgt i stort tal. Det blev sagt, at mødre, for hvem det kneb at komme i kontakt med deres børn, fik en god hjælp i disse bøger. Mange fortællinger skrev hun efterhaanden, alle farvet af hendes gode humør. Desuden de smukke præstegaardsskildringer med hendes erindringer og bøgerne om Nanna Bojsen og Nanna Jensen. Biografiske og historiske emner havde hendes særlige interesse, og saa præstegaardens særegne atmosfære. Betydeligst er nok bogen om Constance Leth. Hun følte sig saaret af Kaj Munks fortegnede billede af Constance Leth i »Egeløkke«, og hun skrev sin bog paa grundlag af omhyggelige studier, særlig af Constance Leths breve. Hun skrev ogsaa om Grundtvigs 3 hustruer. Fra sit hjem havde hun en levende kærlighed til Sønderjylland. Særligt sydslesvigernes sag omfattede hun med stor interesse. Hun ydede en stor indsats gennem »Sydslesvigske kvinders julebog«, der der gav økonomisk støtte til arbejdet dernede (hun var æresmedlem af Sydslesvigsk kvindeforening), og flere udmærkede bidrag skrev hun deri. Til trods for sin høje alder og sit tiltagende svage syn foretog hun flere rejser til Sydslesvig og vandrede paa sin fod fra sted til sted for at opmuntre. Da en bombe under krigen dræbte mange børn i Flensborg, rejste hun straks dertil for at bringe hjælp og trøst. *Maren Sørensen,* Valsbøl, kaldte hende »Guds barn og Danmarks trofaste datter.«

Hun var dybt rodfæstet i grundtvigsk aandsliv. Men hun hørte ikke til de smalsporede. Hun forstod at modtage impulser fra alle sider, ogsaa fra Oxfordbevægelsen. Samtalens kunst forstod hun, inspirerende og altid rede med hjælp. Og mange søgte hende med deres bekymringer. Det var svært for hende at miste

sin mand. »Fra jeg var 17 aar, har han fyldt mit liv«, sagde hun, men hun følte hun skulle snart følge efter.

Astrid Hostrup fortæller:

Aftenen før hendes død var hendes kære datter hos os i Birkerød og læste højt for en flok unge piger. »Nu vil jeg læse et par af min søde mors smaa fornøjelige fortællinger,« sagde hun og læste Florentine og Hønsegaarden, prægede af Thyras godhjertede humør. Næste dag laa Thyra paa sin seng, da Nanna kom hjem fra sin skole kl 2. Hun hjalp sin mor af klæderne og ville give hende en lyserød natkjole paa. »Nej, nu skal det være den hvide,« hun var beredt paa at dø. Nanna sendte bud efter deres læge, der sagde, at Thyras hjerte var slidt op, og han ventede hendes død. Hun telefonerede saa rundt til sine søskende om, at de snarest maatte komme. Nanna sad ved sin moders seng og sang alle de salmer, Thyra mest elskede. Saa bad de sammen med hænderne lagt ind i hinanden, og et lille tryk af Thyras haand gav livstegn, indtil haanden ganske sagte blev kold, og hun drog sit sidste suk. Skønnere død kan ikke tænkes for en gudhengiven kvinde. »Hun var et dejligt menneske,« lød det fra alle hendes venner.

A. Bartholdy Møller i Kr dbl 26. marts 46 og i Prf bl 1949, s 398, Astrid Hostrup, f Bojsen, i Højskolebl 1949, s 586 f, Højskolebl 1946, s 168, nekrologer i dagspressen, Sønderj kvinders julebog 1949.

26. febr 1929 (rkp Hyllested-V-H 2. sept 24): Provst **Frode Odsbjerg**, * 13. okt 92 Gislinge. Faderen: Friskolelærer Anders O og Karen Marie Jensen. Stud Døckers kurs 16, huslærer 18–21, lærer Det kgl opfostringshus, c 24[1] (1). Møbelsnedker, sølvmedaille Jyderup 11. Provst Loll sdr herr 13. april 33, r af Dbg 47. ~ 7. okt 24 Henriette Cathrine Møller, * 15. marts 93 Askø, † 15. maj 40. Faderen: Sp Allerup-D, † 29, se der (stamt 60 C). ~[2] 20. okt 41 Jutta Emmy Rasmussen, * 9. marts 11 Søllested. Forældre: Skræddermester Kristian Søren R og Juliane Klaudine Amalie Laurine Nielsen. – 1. hustrus broder: Tranebjerg.

Lærer Loll højskole 35—46, næstfmd Loll højskolef 31, fmd 40—48, fmd tiendeafløsningskomm Loll-F 41, medl Maribo amts skoledir 47—50, fmd De ældres raad i stiftet til støtte for DUS 40, BM Danmarks provsteforening 48, tilsynsførende med Dansk kirkes arb bl flygtninge i stiftet, kirkelig medarb Loll tidende.

Udg 48: Kortfattet vejledn f menighedsraad, 53: Haandsrækning til nyudnævnte provster.

Litt: C. C. Haugner: Loll, IV, s 140—267, om højskolen, se Højskolebl 1905, 1954, Dsk folkehøjskole, II, 1941, s 295 f, Gerda Welding: Præsten Chr. Welding, 1939, s 35 f, L. Jørgensen: Erindringer, 1891, Thyra Jensen: Fra gamle præstegaarde, 1936.

SKOVLÆNGE—GURREBY

Danmarks mindste to-sogns-pastorat.

Skovlænge sogn, 548 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart. Byen S.

Gurreby sogn, 620 ha, som hovedsognet, lidt skov. Byerne G og Volshave.

Skovlænge blev 1634 anneks til Søllested og Gurreby til Ryde. 1688 lagdes Gurreby og Søllested som annekser til Skovlænge, 1842 udskiltes Søllested som selvstændigt sognekald. Et embede som sognekapellan for Skovlænge-Gurreby-Søllested nedlagdes 1842. 1922—29 var Skovlænge-G midlertidigt sammenlagt med Søllested (se nærmere under Søllested).

Det kirkelige liv præges af de meget smaa forhold. Under Søllested er omtalt en del af det kirkelige arbejde. Pastor *Welding* holdt jævnligt foredrag i Gurreby fh, pastor *Keiding* sluttede sig til IM og samarbejdede med pastor *A. Levinsen, Bachevold* og flere indremissionærer. Han var kommet ind i IM ved samarbejde med stiftsprovst Fr. Zeuthen, Viborg. Han holdt møder i pgd og i hjemmene. En af støtterne var parcellist *Hans Hansen* (fader til den kendte tekstilfabrikant Julius Hansen), en stilfærdig, solid mand. For det grundtvigske liv havde gdjr *Rasmus Skafte*, G, afgørende betydning (se Søllested, s 137). Keidings forkyndelse var afgjort: Enten med eller imod, noget tredie gaves ikke.

For enkelte var han til megen velsignelse, men flertallet var i det store og hele upaavirket. De faa troende familier har senere sluttet sig til IM i nabosognet. Højskolen har haft nogen indflydelse, navnlig gn *Rs. Skafte*, pastor *Lundby* og pastor *Bojsen Jensen*. Amtsraadsmedlem, gdjr *Jens Nørregaard*, Skovlænge, var sammen med 3 andre af sin slægt blevet omplantet fra Bering valgmgh (ved Horsens) til Lolland, og de var gode støtter i det grundtvigske arbejde, højskolens varme venner. Befolkningen er velvillig, uden partipræg eller præget af højskolen. Afdæmpede forhold.

Gdjr, folketingsmand *Niels Kristiansen*, Gurreby († 38), var fra Stevns, kom paa højskole (Vallekilde, Bornholm, Rødding) og overtog 1894 sin kones fødegaard i Volshave. Folketingsmd 1910–13. Virkede for højskolen, for oplysnin, en hensynsfuld og elskværdig mand. Han gjorde ogsaa et arbejde for diger og inddæmning, en foregangsmand paa egnen. (Højskolebl, 1938, sp 708.)

1919 oplyses: Kkg ikke særligt god, intet retningspræg, enk IM. 1929: Kkg ringe, stille, lollandske forhold, intet særligt. 1938: Kkg 10 og 9 pct, velvilje, ungdoms- og kvindem i pgd, DMS kreds. 1947: Kkg 7 og 6 pct, lille kreds af trofaste kkg, kirkeblad, intet særligt. 1954: Kkg 6 pct, gode forhold, befolkn præget af højskolen, god DMSbørnekreds (25). Udprægede landsogne, ingen store skel, kun faa arbejdere, ingen store gaarde, ingen unge.

Skovlænge kirke, paa fladt terræn, i spredt bebyggelse, ganske lille, kullet, hvidkalket. Er vist opført som kirke til en middelalderlig adelsgaard, hvis voldsted spores 350 m øst for kirken. Et sagn siger, at to søstre blev uenige om hædersplads i kirken, hvorfor den ene af dem byggede Gurreby kirke. 1688 blev nedrivning foreslaaet, men biskop Kingo satte sig derimod, og sammenlægningen med Søllested fandt sted. Mod syd hegnes kirkegaarden af en længe af den smukke, gamle præstegaard. Kirken bestaar af romansk skib og kor og gotisk vaabenhus mod syd. Opf af smaa munkesten og overkalket. Koret er rigt prydet med buer og friser. Krydshvælvinger. Kalkmalerier paa korets østmur. Alterpanel med renæssanceprofiler. Stor, rigt udskaaren renæssancealtertavle fra c 1630, 4 søjler, krucifixgruppe i storfeltet foroven, maleri af nadveren m m forneden, megen ornamentik, alterkalk fra 1692, sengotiske alterstager. Et særpræget krucifix fra c 1350 er fjernet til stiftsmusæet. Rigt ud-

skaaren prædikestol af samme mester som altertavlen, fra 1633 (som Græshave), begge skænket af pastor Jens Riber. Rigt udskaaren lydhimmel. Romansk granitfont. Lysekrone fra c 1600. Klokke fra 15. aarh i en glug i korgavlen. Epitafium, 90 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 417—28, Khst saml, 3. r, VI, 459, Haugner, s 117 f, Friis, I, 251, Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, s 10.

Gurreby kirke ligger ikke i nogen by, men paa en lille forhøjning i det aabne landskab. Den er ganske lille, bestaar af romansk kor og skib, gotisk vaabenhus, opf af mursten, overkalket, sirlige enkeltheder. Over vestgavlen en tagrytter af egebindingsværk fra 1797 med pyramidetag. Sengotiske hvælvinger. Rester af kalkmalerier. Alterpanel fra c 1600, altertavlen er et relief af C. V. Bissen (Emmaus), alterkalk fra 1693, alterstager fra c 1650. Renæssanceprædikestol fra 1606, kun i 3 fag, har været anbragt som lektoriestol, romansk font af flammet granit, smukt, hollandsk daabsfad fra 1626, krucifix fra c 1275 paa korets østvæg. Smukke herskabsstole. Gravsten. 70 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 417—28, Friis, I, 254, Khst saml, 3. r, VI, 459, Larsen, I, 203,, Haugner, s 124.

Folketal: 1850: 238 og 203, 1901: 226 og 247, 1921: 240 og 231, 1950: 241 og 219.
Altergæster: 1922: ialt 150, 1930: 100 og 75, 1938: 115 og 75, 1953: 80 og 90.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 10 u p, siden 1934: 12 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 35 (1), rad 45 (2), BF 94 (4). 1954: Soc 51 (2), rad 44 (1), BF 100 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 62 hvede, 85 byg, c) 125 rdl, naturalier, d) 100 rdl, e) 72 td ld. 1870: Rekul: 2172 kr, netto: 5568 kr. — 1913 f: 3. kl. — Smuk god pgd fra 1769.

Af den ældre præstehistorie: **Jens Riber** (Weile) var sp c 1594—1634, søn biskoppen i Odense, skænkede de smukke billedskærerarbejder til kirken. 1697—1722: **Mogens S. Rahr,** en »lystig mand«, havde trætte med kapellanen, der havde været borte i 20 uger. 1722—52: **Thomas Winther,** hidsig, havde en sag med Højreby-smeden, som Rhode omtaler, I, 261. 1752—71: **Gregers Jensen,** maatte 1766 edeligt fralægge sig en kvindes sigtelse som fader til hendes barn, som hun havde dræbt. Kvinden blev henrettet. Pgd brændte 1769. Kapellanen **Jens Koch** (som laa i strid med Mogens S. Rahr) var her 1692—1714. Han blæste paa fløjte, naar han tog mod offer for at opmuntre til barmhjertighed, hvilket nok kunne behøves, da hans aarsløn kun var 80 daler. 1804—42: Provst **A. Brünnich,** en dygtig præst og provst, rationalist.

9. 3. dec 1842–21. juni 75 (Sct Thomas-Sct Jan 17. aug 31): **Andreas Christian Brøndsted,** * 12. febr 01 Askø. Forældre: Provst Gerhard Johannes B, † 46, Asminderød-G (af Horsens) og Charlotte Hedvig Fridsch. Stud Ribe 21, c april 29 (h), afsk 21. juni 75, † 2. marts 91. ~ 21. jan 33 Pauline Elise Schlegel, * 13. febr 14 Sct Croix, † 6. aug 95. Forældre: Regimentskirurg Poul Elias Windtmil S og Dorthea Marie Neergaard. Søster ~ Jürgensen, Hesselager, sønnesøn: Chef f Det kgl teater Henning B, brodersøn: Rkp Sct Mikkels k, Slagelse. – Stamt 17.

10. 30. aug 1875–3. dec 80 (rkp Tirsted-S-V 25. juni 70): **M. Holst Claussen,** fl t V. Ulslev, se Idestrup.

11. 15. febr 1881–1. marts 86 (skolebest den dsk realskole, Haderslev 71): **S. J. Sørensen,** fl t Dannemarre-T, se der.

12. 11. maj 1886–11. okt 88 (sp Harridslev-R 19. nov 80): **Kristian Agerskov Lunøe,** * 31. aug 51 Grenaa. Forældre: Prokurator Lars Johs. L og Cecine Marie Agerskov. Stud Aarhus 70, c 77² (h_1), uord medhj Hvidbjerg-L, hjpr smst 22. juni 78, † 11. okt 88. ~ 14. aug 79 Henriette Margrethe Ploug, * 8. maj 55 Kbhvn, † 7. marts 05 paa Oringe. Forældre: Kclrd, chef f 1. postsekretariat Gerhard Christian P og Helene Osvaldi Henriette Margrethe Boysen. – Broder: Viby, Fyn. Hustrus farbroder: Carl Ploug.

Pastor L var grundtvigsk. Han var meget svag, led af tuberkulose, hans stemme var hæs og klangløs, men også aandelig talt var han lavmælt. Han var vanskelig at høre og ubeskrivelig tung, saa det var smaat med kirkegangen. Da han virkelig selv var en levende mand, men det altsaa ikke ville gaa for ham, havde han i sit hjertes bitterhed dannet sig den anskuelse, at naar en præst havde god kirkegang, var det, som han sagde, »fordi han var gaaet i hundene«, hvormed han mente, at han havde brudt spidsen af evangeliet og talte folk til behag. Han havde en god hustru, som dog saa paa sagen med sin mands øjne. Han døde pludseligt af blodstyrtning. (Gerda Welding: Præsten C. Welding, 1939, s 41).

13. 20. dec 1888–13. dec 1904 (rkp Viborg domkirke-A-T 16. nov 85): **F. G. H. Keiding,** fl t Bregninge-B, se der.

14. 9. marts 1905–16. dec 18 (sp Rødding-L-P 9. maj 92): **Jens Valdemar Berg,** * 15. marts 63 Aastrup ved Haderslev. Forældre: Proprietær Jesper Pedersen B og Dorthea Kathrine Eefsen. Stud Fredericia 82, c 88² (h_2), hjpr Hyllested-R 11. febr 89, afsk 16. dec 18, † 5. aug 43. ~ 24. juli 94 Johanne Adolfe Krag, * 16. jan 72 Andst. Forældre: Johannes Marthurin K og Emilie Henriette Kryger. – Hustrus broder: Nylarsker.

Pastor B var fmd f værgeraad, hjælpekasse, børnetilsyn.

15. 1. maj 1919–2. nov 22 (manud, Kbhvn): **H. P. A. Borella,** fl t Mou, se der.

Ledigt.

16. 22. febr 1929–28. febr 42 (sp Vaagø 9. febr 25): **Peter Kristian Johannes Ihme-Jensen,** * 21. maj 93 Venslev. Faderen: Handelsmd. Seminarist Nr Nissum 14, missionærudd i Danm, England, Frankrig, ikke eksamineret, miss Dsk forenet Sudan-mission 15–24, kst sp Skelby-Gedesby 24, afsk 28. febr 42. ~ 31. marts 22 Petra Cecilie Tørresen, født i Mandal, Norge. Faderen: Skibskpt.

17. 16. juni 1942–1. aug 49 (hjpr Jetsmark 30. april 41): **T. W. Nielsen,** fl t Roager, se der.

18. 23. nov 1949: **Poul Knud Kalmeyer,** * 21. dec 05 Kbhvn. Forældre: Formand Lauritz Thorvald Hans Werge K og Frida Florentine Julie Hansen. Ass Dsk folkeforsikringsanstalt, ass Burmeister og Wain. Stud priv 46, c 49² (1-83). ~ 13. marts 32 Centa Anna Marie Madsen, * 29. marts 03 Frederiksberg. Forældre: Snedker Arnold Martin Peter M og Anna Marie Birtha Jensen.

Litt: Loll-F st 150 aar, s 227.

STOKKEMARKE

Stokkemarke sogn, 4759 ha, det største og nordligste i herredet, grænser ud til Smaalandshavet, fladt, højest mod vest, frugtbart, mange smaaskove, enge og moser. Øen Lindholm. Byerne S med alderdomshjem, saftstation, alle slags butikker (515 indb), Skovhuse, Blans, Keldernæs, Saltvig, Abed, Tjennemarke, Løjet. Hg Knuthenlund og Ørbygaard, flere større gaarde. Mange oldtidsminder.

Ved Saltvig har ligget et Sct Olaf kapel. Ved Keldernæs har der været en hellig kilde. Der var fast sognekapellan til 1803.

Det kirkelige liv har ikke været særligt stærkt. I 50 aar var *Chr. L. Galschiøt* sp her (1833-83). Han omtaltes som »et lysende eksempel paa, at en mands ord kunne svare til hans liv, han var godgørende og som en fader for sine sognebørn, men han var rationalist (den »sidste ægte rationalist i stiftet«) og imod enhver form for pietistisk vækkelse. »Det lykkedes ham ogsaa at holde IM og vækkelsesretninger borte fra sognet, »saa vidt han evnede.« Han var meget afholdt og satte spor gn skole og konfirmandundervisning. I 1850-erne agiterede mormonerne her uden større resultat.

1869 oprettedes i Abed en *folkehøjskole*. Den blev ikke stor. Dens forstander var *N. P. C. Jensen*, som havde været lærer paa Hindholm højskole hos And. Stephansen. Etrd *L. Jørgensen*, Søllestedgaard, og pastor *Wegener*, Halsted (der havde været højskoleforstander i Rødding) var de ledende for at faa højskolen oprettet. Det var ikke en grundtvigsk højskole, men blandt dens elever finder man senere ledende grundtvigske lægmænd i stiftet. (Loll-F st 150 aar, s 205). 1903 indrettedes den til planteavlsforsøgsstation, drevet af de samv loll-falst landboforeninger, som har lejet den af »Abed-Legatet«, hvis midler uddeles til uddannelse af landboere fra Loll-Falster.

Pastor *Ishøy* fortsatte pastor Galschiøts patriarkalske traditioner. Han var sognepræsten i gammeldags forstand, ikke særlig interesseret i møder og organiseret aktivitet. Sogneraadet arrangerede en smuk fest ved hans 50 aars jubilæum. Ishøy var 61 aar, da han kom hertil, hans efterfølger, pastor *Tesch*, var 60 aar, saa det store sogn havde i mange aar præster mellem 60 og henved 90 aar. Tesch var som Ishøy en elskelig skikkelse, stilfærdig og taalmodig; i sine unge dage var han grundtvigsk (H. G. A. Jørgensen: G. Koch, s 15), nu var han ikke særlig retningspræget. I hans tid begyndte Indre Mission at faa lidt indpas. 1907 blev portneren paa Magdalenehjemmet, *Frands Pallesen*, antaget som herregaardsmissionær paa Lolland. Han begyndte sin virksomhed med et møde paa Stokkemarkegaard, hvor han fik oprettet en lille søndagsskole, og han holdt ret velbesøgte møder. Senere holdt han møder i forsamlingshuset, i S og Keldernæs skoler, og IM fik flere venner i sognet. Anledningen til, at Pallesen særligt tog sig af S sogn var, at en ung pige her fra sognet var blevet omvendt ved at høre pastor H. Heskjær i Lyngby, og da hun kom som gæst paa det nærliggende Magdalenehjem, var det en hjertesag for hende at faa Pallesen til at virke i Stokkemarke.

1911-32 var pastor *J. Krogsbæk* sp her. Han kom fra Tversted-U, hvor han havde staaet midt i en stor vækkelse. Han var afgjort IMs præst, og der skete m h t kirkelig arbejdsform et omslag i Stokkemarke. Nu blev kirken aabnet for møder, søndagsskolen blev flyttet hen i præstegaarden; der blev indkaldt missionærer og IMs præster som talere ved missionsuger og fester, der holdtes bazarer og møder i præstegaardshaven, bibellæsninger rundt om i sognet. Pastor K gik foran i alt dette arbejde med jysk indre missions nidkærhed. Den kirkelige interesse vaagnede, men der kom ikke nogen mærkbar vækkelse. Kirkegangen var jævnt god, og K fik baade modstandere og trofaste venner. Efter K's afgang stagnerede det i hans tid vakte liv. Pastor *Holmstrup* arbejdede efter grundtvigsk-folkekirkelige linjer, men naaede ikke at faa varig kontakt med befolkningen. Han følte sig ikke rigtigt hjemme her, hvorfor han søgte herfra. – I præstegaarden holdes der nu mghs-, ungdoms- og kvindemøder, børnegudstjenester i kirken, bibellæsninger, kirkeblad.

1889 opførtes et fh i S. Da det blev nedrevet, købte et aktieselskab, bestaaende af sogneboere, S kro og indrettede den 1937 til kombineret kro og sognegaard. 1952 ombyggedes denne og der blev indrettet smukke, velegnede lokaler.

Blandt sognets mange dygtige lærere kan nævnes, at 3 slægtled af slægten *Christensen* har været lærere og organister i S siden 1845: 1845–90: *Peter Christensen* (* 1812 i Gelsted, † 99), 1890–1932: hans søn *Frederik Vilhelm C* (* her 62, hjælpelærer her 83, han virkede altsaa ved samme skole i 49 aar, † 36), 1933 flg: hans søn *Carl Christian C*, som tillige er kirkeværge.

Om **Estrups** aktion mod lærer **H. Andersen**, Keldernæs (Keldernæs-affæren) se Frode Aagaard: C. Berg 1929, s 27 f.

Paa øen Lindholm foretog **Ellehammer** sine første flyveforsøg 1906 med en selvkonstrueret flyvemaskine.

1911 oplyses: Kkg ikke særligt god, gr ungdomsf, foredrag i fh, sdsk. 1922: Kkg 5–6 pct, en del interesse, DdU, møder, bibell, megen ligegyldighed. 1932: Kkg 5 pct, flertallet u p, lidt IM, gode muligheder. Mgh- og ungdomsm i pgd. 1942: Kkg 4 pct, uden partipræg. 1953: Kkg 4 pct, u p, møder i pgd, se ovf.

Stokkemarke kirke (Sct Clemens), en af Lollands anseligste landsbykirker, bestaar af senromansk skib og kor, gotisk, tresidet apsis, senere tilbygget, svært taarn med 4 blindingssmykkede kamgavle med lille spir og svære støttepiller, vaabenhus mod syd (nu ligkapel) og sakristi nord for koret, alt af munkesten, smukke enkeltheder. Et lille vaabenhus vest for taarnet fra nyere tid. Skibet har pudset bjælkeloft, koret sengotisk hvælving. Kirken var tidligere rødkalket, men staar nu med rensede mure, undtagen søndre vaabenhus. Glasmalerier af J. Th. Skovgaard i apsis fra 1937, bag altret. Som alterprydelse tjener siden 1937 en moderne predella med malede skriftsteder og et 80 cm højt krucifix fra c 1475, som opr hang i korbuen, desuden en barokaltertavle fra c 1675 (Nadvermaleri) paa nordvæggen. 1878—1926 stod en afstøbning af Thorvaldsens Kristus paa alteret. Helt eller delvis bevaret er en sengotisk fløjaltertavle fra c 1500. En blykapsel med biskop Gisikos (biskop i Odense 1286—1300) navn med en fremstilling af Sct Jørgen og dragen, er bortfjernet til Nationalmuseet. Sengotiske alterstager, renæssanceprædikestol fra 1593 (som Købelev

og Horslunde) med evangeliststatuetter, rest 1937. Døbefont fra 1840 af malet kunstsandsten. Hollandsk daabsfad fra c 1650. Bruskbaroklysekrone fra c 1695. 3 klokker, den ene fra 1554. Flere gravminder og portrætter af præster (bl a af pastor Galschiøt). 272 sd. Alter og prædikestol rest, nyt orgel (16 st) bygget i sognefoged Aug. Jørgensens formandstid, 1932—45.

Danm kirker, Loll-F, s 449—66, Acta pont dan nr 883, Haugner, s 20, Khst saml, 3 r, VI, 407, 429, 432, Friis, I, 207, Larsen, I, 206, Dsk malede portr, IX, 224 f, Storck og Clemmensen: Dsk teglstenskirker, s 12.

Folketal: 1850: 1804, 1901: 2116, 1921: 2348, 1950: 2237. Altergæster: 1912: 475, 1922: 364, 1934: 350, 1942: 494, 1953: 774.

Menighedsraad: 1911 flg: u p, 1934: 1 soc, 3 gr, 4 u p, 1953: u p.

Kommunevalg: 1943: Soc 303 (4), rad 134 (1), BF 443 (5) u p 82 (1). 1954: Soc 445 (5), rad 123 (1), BF 422 (5), u p 80 (0).

Sognepræst

Indt 1850: a) 160 hvede, 160 byg, 100 havre, b) 55 rdl, c) naturalier, d) 300 rdl, e) 50 td ld. — Stor, gl pgd, opf 1744. — 1870: Regul: 3452 kr, netto: 7510 kr. 1913: 1. kl. 1946: 2. kl. Pgd opf 1884, delv omb 1940.

Af den ældre præstehistorie: Kun to sp er forflyttet herfra (1818 og 1937). 1626—50: Mag **Jørgen T. Sadolin,** lærd, velagtet; 1650—64: **Hans C. Cassel,** blev udplyndret af svenskerne; 1691—1715: **Matth. C. Atke,** lykkelig, rig og anset, skænkede den smukke lysekrone til kirken; 1715—46: Mag **Peder J. Blicher,** fader til Grundtvigs svigerfader, lærd, streng, for »sit excellente hoved og gaver havde han vist ventet en af de bedste bispehætter« (DS, IV, 77). Blev 39 anklaget af grevinde Knuth, fordi han havde forbigaaet en af hendes folk ved nadveren, men han svarede uforfærdet, at han havde gjort det, fordi bonden ikke havde kunnet sin kristendom, og sagen hævedes. (N 70). Pgd brændte 1733 og 1743. 1747—57: **Balth. Z. Garben,** et mærkeligt eksempel paa lykkens gunst (Rh 213). 1757—70: **Jørgen C. Sebbelov,** vittig, men stundesløs, fik 10.000 rdl i medgift, men efterlod dog gæld. 1770—94: **Chr. C. Ramus,** søn af Odensebiskoppen. 1794—1805: **Niels B. Holst,** duelig, alm agtet og elsket, blid, god indsigt i fysik og matematik. 1806—11: **Eiler S. Bye,** f i Norge, god filolog, uskikket til præstelige forretninger, melankolsk (W, III, 195 f). 1811—18: **P. K. Ancher,** se Østofte, 1818—32: **O. J. Scheebye.**

17. 17. maj 1833–20. maj 83 (sp V-Ø Egede 2. aug 26): **Christian Ludvig Galschiøt,** * 19. sept 95 Roskilde. Forældre: Vicelandsdommer for Sjælland, herredsfoged i Lejre herred, kammerassessor Johannes G af Brahetrolleborg-K og Anna Birgitte Weinschenck. Stud Rosk 15, c jan 21 (h), hjpr Dalby-T 11. april 21, rkp Besser-Onsbjerg 30. sept 25, r af Dbg 67, Dbm 71, † 20. maj 83. ~ 20. okt 25 Catrine Marie Kynde, * 29. jan 01 Haudrup, † 19. marts 64. Forældre: Sp i Haudrup-S Hans Adolph K, † 09 (dattersøn af biskop Broder Brorson, † 1778 – stamt 15) og Cecilie Cathrine Hansen. – Fætre: Holbæk-M og Magleby-H.

Var i flere aar præstestandens senior blandt fungerende præster. Ved hans 50 aars jubilæum oprettede menigheden et legat til minde om ham. Ved hans 60 aars jubilæum fik han tilkendegivet HM kongens anerkendelse af hans lange og fortjenstfulde gerning i præsteembedet og af den nidkærhed, hvormed han havde virket til velsignelse i sin menighed. Rh skriver: G var meget begavet og godgørende, en i høj grad elskelig personlighed; over al maade afholdt i sin menighed.

Biskop D. G. Monrad satte G højt. G var den sidste repræsentant for den gamle rationalistiske præstegeneration i stiftet. Monrad skriver 1849, at G holdt i et i sjælden grad folkeligt og rent foredrag en opbyggelig og fortrinlig prædiken. Biskop Bindesbøll fremhævede G som »et eksempel paa, hvad en præst, skønt af naturen ikke rigt begavet, med en god vilje kan være for sin menighed. Han indlader sig ikke paa nogen dybere opfattelse og begrundelse af de kristelige trossandheder, men taler let, frit, naturligt og forstaaeligt, og er en udmærket katekisator. Han er som hjemme paa prædikestolen og i sin menigheds midte og opofrer sig ganske for den. Nogle af hans sognefolk beklagede sig engang, fordi de ved et gæstebud var blevet ringeagtet af folk fra et nabosogn (Vesterborg), hvor præsten, (L. N. Boisen) er af en strengere retning, men saa prædikede G om, at man skal ikke ringeagte anderledes tænkende.« – D. G. Monrad beundrede stadigt G, ogsaa i sin anden bispeperiode. G var og blev rationalist, men »han prædiker kristendom ved hele sit liv«. Endnu da han var 83 aar, havde han ikke kapellan, og Monrad fandt, at den lange aarrække, i hvilken han havde levet travlt og udelukkende for sin menighed, og utrætteligt, ja, langt over evne havde hjulpet nødlidende, havde tilvejebragt et saadant forhold til menigheden og givet hans ord en saadan myndighed, at man med paaskønnelse burde lade ham fortsætte uforstyrret til det sidste. Da G 1881 paa grund af alder ikke kunne bestige prædikestolen, fandt Monrad dog, at han burde søge afsked. Men provst Tobiesen var af en anden mening, fordi forholdet her var saa inderligt mi præst og menighed. »Han fortjener at dø i sin menighed, for hvilken han har ofret saa meget.«

Nekrologer i Khst saml, 3. r, V, 338 f, Loll-F st 150 aar, s 127, 145, 162.

Hjælpepræst hos pastor Galschiøt

1879—81: **J. C. Schwarz-Nielsen,** se Tostrup-R.
1881—83: **E. T. Hagerup,** se Udby, Fyn.

18. 18. aug 1883–19. jan 1903 (sp Vigsnæs 9. jan 72): **Christian Frederik August Ishøy,** * 26. nov 22 Marstal. Forældre: Lærer Frederik I og Christine Petersen. Stud priv 40, c juli 45 (1), sp Bedsted v Aabenraa 14. april 50, sp Sindal-A 18. jan 62, r af Dbg 98, † 19. jan 03. ~[1] 26. nov 50 Elisa Jacobine Antoinette Braag, * 19. marts 20 Kbhvn, † 4. nov 53. Forældre: Kommandør i flaaden Robert B og Anna Kirstine Gottlobgine Børgesen. ~[2] 27. aug 55 hendes søster Marie Regine Braag, * 9. maj 18 Kbhvn, † 28. dec 86. ~[3] 14. dec 88 Amalie Birgitte Wind-Hansen, f Christensen, * 25. dec 40 Abed, † 5. dec 02. Forældre: Lærer i Abed Christen Poulsen Major C og Ane Ansersen – og enke e lærer i Vigsnæs Christen Wind-Hansen, † 83. Fru Amalie B. Ishøy havde i sit ægteskab med lærer Wind-Hansen en datter der blev ~ provst Sevaldsen, Hjørring.

Medl af Rigsraadets landsting, 7. kreds (Aalb-Hjørr amt) 63, folketingsmand 64.

Pastor I gjorde sig i Sindal straks gældende i det offentlige liv, fra 1863 deltog han ivrigt i de politiske møder, hvor han talte for Ejderpolitikken. Han var ogsaa opstillet til folketingsvalg, men blev ikke valgt. Hans modkandidat, en godsejer fra sognet, var imod Ejderpolitikken. Ishøy afslørede i Sindal et »spøgeri«, der skræmte mange (se Sindal-A). Da Vendsyssel-banen aabnedes, kom Chr. IX til Sindal, og Ishøy talte paa befolkningens vegne

for kongen. Ishøy kunne vanskeligt taale det nordjyske klima, og fra det vidtstrakte Sindal-A kom han til det lille lollandske embede, Vigsnæs. Han vedblev at være interesseret i offentlige sager.

Pastor I var en elskværdig og mildt dømmende mand. Ved hans 50 aars jubilæum blev det udtalt, at han »ikke tilhørte noget yderligtgaaende parti. Hans forkyndelse byggede paa Guds kærlighed, og hans liv var et kærlighedens vidnesbyrd«.

(Lollandsposten 23. april 00, Naksk tid 19. jan 03, 23. jan 03, Naksk folkebl 20. og 25. jan 03 og 24. april 00).

19. 31. marts 1903–20. dec 10 (sp Køge-Ø 16. juni 90): **Frederik Thorvald Tesch**, * 17. april 43 Kbhvn. Forældre: Hofskomager Fred. Ferd. Gotthilf T og Ane Christine Kruse. Stud Mtrp 63, c 69[1] (h_1), hjpr Gellerup-Sunds 30. aug 69, sp smst 1. okt 74, sp Them 1. okt 77, sp Krummerup-F 4. juni 85, afsk 20. dec 10, r af Dbg 10, † 14. febr 21. ~ 20. sept 72 Anna Vilhelmine Dampe, * 7. dec 44 Kbhvn, † 5. aug 18. Forældre: Forretningsfører i Steens boghandel Carl Chr. Henrik D (søn af politikeren, frihedsforkæmperen, statsfange paa Christiansø, dr phil, c theol Jacob D) og Anna Nielsmine Hørup. – Hustrus søstersøn: Krause, Resen-H.

Udg: Paa vejen, tanker til opbyggelse.

Pastor T var som sin forgænger en mild og elskelig skikkelse. Som yngre grundtvigsk. Her i Sogne- og præstehistorien er II, s 89–90, citeret seminarieforstander Stig Bredstrups smukke karakteristik af pastor T: »En af de bedste, jeg har truffet, meget afholdt; hans sidste tid var svær. Hans hustru døde som sindssyg. Han klagede over, at meget af det, han havde elsket og levet for, forsvandt for ham. Han syntes, at det gik ham som med Budstikke-Bojsen, der til sidst ikke engang kunne huske Fadervor. Men han havde i sin skoletid engang skullet skrive side op og side ned: »Taalmodighed er verdens største lys.« Han var taalmodig, og hans dødsleje blev den skønneste prædiken om at vandre kaldet værdigt.«

Pastor T var her u p, men ikke særligt ven af IM. Hans konfirmander mindes ham med veneration og de ældre omtaler ham med sympati.

20. 30. maj 1911–9. maj 32 (sp Tversted-U 27. jan 98): **Jens Krogsbæk**, * 1. marts 62 Sortemosegaard, Krogsbæk. Forældre: Gdjr Rasmus Frederiksen og Bodil Nielsen Høegh. Lærereks Blaagaards sem 83. Stud von Westens inst 86, navneforandring 91, c 92[2] (1), sp Ugilt 29. juni 92, afsk 9. maj 32, † 26. maj 35. ~ 2. juni 92 Johanne Kirstine Dorthea Olsen, * 26. juni 66 Nykøbing F, † 17. juni 39. Forældre: Snedkermester Chr. Madsen O og Laura Emilie Olsen Wenicke.

Pastor K var ved landvæsenet, indtil han kom paa seminarium for at blive lærer, men han blev ført til at blive præst, og han blev en meget virksom og nidkær præst. Om hans gerning i Ugilt og Tversted-U, se der. Han oplevede store vækkelser, var fmd for IM, DMS kredsfbd, Horne højskole, virkede i værgeraad, hjælpekasse, sygeplejeforening osv. Han havde sin rigeste præstetid i Vendsyssel. Han var ikke særligt vækkelsesprædikant, men tog sin plads midt i IM. Han tog fat i Stokkemarke med megen energi. Hans øjne lyste af glæde, naar han sad i en lille kreds og drøftede aandelige emner og troslivets fremgang. Han var en smuk præsteskikkelse, jævn og ligefrem, altid interesseret og godt hjemme i dagliglivets problemer. En samtale med ham var altid udbytterig. Han fik paa Lolland en mere stille tilværelse, men han var virksomt og flittigt paa færde i sit store sogn og der blev holdt mange møder. Han var kredsfmd f Børnegudstj paa Loll-F og for Kirkeligt forbund, tillige medl af præstegaardskommissionen for Sdr Herred. Der stod respekt om hans personlighed.

Stud fra 1886, DnA 1937, s 88—89.

21. 6. sept 1932–27. febr 37 (sp Haarlev-H 8. jan 26): **P. Holmstrup**, fl t Kongsted, se der.

22. 19. juli 1937 (sp Vestermariæ 14. maj 29): **Valdemar Christian Davidsen**, * 24. aug 02 Fuglebjerg. Forældre: Kbmd Hans D og Anna Elise Margrethe Larsen. Stud Rønde 21, c 26[2] (1), højskolelærer Haslev 26. ~ 6. april 27 Johanne Marie Petrine Larsen, * 13. nov 01 Sneslev, Førslev. Forældre: Gdjr Peter L og Anna Christine Frederikke Christoffersen.

Kredsfmd IM's børnegudstj til 37, fmd Bornh vestre præstekonvent til 37, BM Vordingborg soldaterhjem 42, fmd Lolland-F stiftskonvent 48—54.

Litt: C. C. Haugner: Loll, VIII, 1942, s 7—56, J. Friis: Laaland-F, I, J. H. Larsen: Loll-F, I, Khst saml, 3. r, VI, 407 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 63, Loll-F aarb 1924, s 50, 1952—54, s 307 f, Den dsk folkehøjskole I, 1939, s 241 f (cm Abed højskole), N. Holtse: Om fællesskabet i S sogn, L-F aarb 1945, s 36 f.

VESTERBORG

(Birket var anneks til 2. dec 1912).

Vesterborg sogn, dels i nørre, dels i sønder herred, 2539 ha er frugtbart, overvejende fladt, men midt igennem sognet hæver det sig over det omliggende lave land og er ret kuperet (det »lollandske Schweiz«), skovrigt og meget naturskønt. V sø (24 ha), en del mose og eng.

Byerne V med fh (nu forskole), apotek, læge (her var sygehus til 1911), alderdomshjem fra 1911, Vedby, Bønned, Langesø, Magletving. Hg Skelstofte og Pederstrup, her Reventlowparken med mindestuer (fra 1940) for statsminister C. D. F. R (mødesal og restauration i gammelt ridehus), taarne og spir fjernedes, er ligesom Theofiliskoven søgte udflugtssteder (skoven er opkaldt efter pastor J. Theof. Ruchrad, se ndf), her ligger C. D. F. Reventlow († 1851) og hustru, grevinde Benedicte v. Qualen, begravet. Hjemmeværnsgaard i tilslutning til Skelstofte. Flere større gaarde.

Paa præstegaardsmarken et voldsted: Borrebanken (maaske Vald. II's borg). — **Pederstrup** købtes 1725 af grev C. D. Reventlow († 1738), der lagde gaarden under Christianssæde, sm m Skelstofte. Lensgreve **C. D. Reventlow** (* 1748, † 1827) overtog grevskabet 1775 (begr i Horslunde), mindes særligt her

gn Reventlowparken ved Pederstrup. 1775 herskede de alm stavnsbaandsforhold, men han gik energisk i gang med at forbedre bøndernes kaar, foretog udskiftning, afskaffede eller begrænsede hoveriet, omlagde driften, og var en stor filantrop. Som statsmand gennemførte han landsomfattende reformer og var en af hovedmændene for gennemførelsen af stavnsbaandets løsning 1788. For skolen øvede han en stor indsats. Endnu paa sit dødsleje eksaminerede han børn fra Brandstrup skole. Mindemuseet ved Pederstrup aabnedes 1940, med kunstneriske og personlige minder om R og hans kreds. Lensgreve **C. D. F. Reventlow** (* 1775, † 1851, begravet i Theofiliskoven) boede fra 1804 paa Pederstrup og arvede grevskabet Christianssæde 1827. Ogsaa han var præget af human følelse for bondebefolkningen og arbejderne. 1840 udgav han et skrift: »Til medkristne«, imod læren om evige helvedesstraffe. Religiøse og moraliserende synspunkter præger ogsaa hans »Forsøg« (1844) til forbedring af husmændenes kaar, og hans »Betragtninger« (1848). Greve **Ludvig R** (1848—1916) var 1872—91 forpagter af Skelstofte, sogneraadsformand i Vesterborg, fmd f sukkerroedyrkerne, og blev senere folketingsmd og ejer af Rudbjerggaard. Da lensgreve **C. E. F. L. E. Reventlow** døde 1929 solgtes godset.

Det kirkelige liv. I sognets kirkelige historie har navnet *Boisen* været bærende 1787–1880, gn 3 slægtled. Vesterborg-B var det højstlønnede embede i stiftet, og ingen sognepræst er forflyttet herfra, før 1944, da pastor Dickmeiss flyttede.

En særstilling blandt stiftets embeder fik Vesterborg, da sognepræsten *P. O. Boisen* 1805 blev udnævnt til stiftets biskop, men beholdt sit embede som sp her sammen med bispeembedet og blev boende i V pgd. 1805–33 var der saa tillige en vicepastor her. Om biskop *Boisen* henvises til indledningen, s 21 f. Han blev sp her 1787 efter anbefaling fra grev C. D. Reventlow, og i 44 aar virkede han her som præst, og fra 1802 tillige som seminarieforstander og fra 1805 som biskop. Han var rationalist og arbejdede i nøje samklang med grev Reventlow, hvis broder paa Brahetrolleborg havde faaet oprettet et seminarium for Sydfyn. Ved samarbejde med greven, der ligesom Boisen var meget interesseret i bøndernes oplysning, blev der 1802 oprettet et *seminarium* i Vesterborg pgd, og dermed begyndte et stort opsving i skolevæsenets udvikling og bøndernes stilling. Boisens ideal var, at læreren skulle »opdrages til at være en fornuftig bonde blandt bønder«. Han ville baade paavirke følelse og forstand. Seminariet blev en højskole i det 18. aarhundredes stil, hvor foredrag om menneskelivet i fortid og nutid havde førstepladsen. Han var imod aandløs mekanik og imod den indbyrdes undervisning. Som præst forkyndte han med mund og pen en oplyst, gavnelysten kristendom. Han bidrog til at dæmme op mod den kirkefjendtlige, krasse materialisme. Han udgav flere opbyggelige og kateketiske skrifter, og viste stor godgørenhed under krigen 1807–14. Han havde mange og dygtige børn. Der levedes et lykkeligt liv i V pgd. B udgav en »Vejledning til huslig lyksalighed«. Hjemmet er smukt skildret af Thyra Jensen i bogen om Nanna Boisen. Et maleri og et marmorepitafium i V kirke minder om denne betydelige og særprægede mand. Stiftets lærere og præster rejste et monument paa hans grav paa V kirkegaard. Seminariet nedlagdes kort efter hans død 1831. Paa seminariet blev der ogsaa givet havebrugsundervisning og mange af seminaristerne virkede senere for havebrug.

Thyra Jensen skriver om biskop Boisens begravelse:

Ingen havde set større sorg end bispinde Nanna Boisens. Da det første lidenskabelige udbrud havde lagt sig, var hun som forstenet, og alle hendes børn var i dødelig angst for ogsaa at skulle miste deres moder. Da kom fru Dore med den lille Nanna, den kærlige lille pige krøb hjemmevant op paa bedstemoderens skød, talte rent ud om sin egen sorg over farfar, da fik taarerne frit løb, mens den lille pige tørrede hendes øjne og kælede for hende.

Tanterne søgte ogsaa at vække hendes deltagelse i de overordentlige forberedelser til begravelsen, man vidste, at deltagelsen ville blive saa stor som maaske aldrig før set paa øen, og at de skyldte den elskede Boisens minde, at alt skulle være mer end rigeligt og overmaade smukt.

Ja, ja, det ville hun være med til, og fra nu af var hun rastløs virksom. Der skulle dækkes borde i dagligstuen, seminariet, skolen, i lærernes værelser og i loen, alle, der kom for at følge, skulle beværtes.

Paa selve begravelsesdagen staar hun med sine søstre ved dagligstuevinduet og ser følget samles. Der kom grever og baroner, herremænd og amtmænd, lærere og bønder og mer end 50 præster. Det bølgede med mennesker ogsaa ud over markerne. Folk fra sognene og seminaristerne havde bedt saa bønligt om at bære ham til graven, for at føje dem, blev de inddelt i mange hold, hvert hold bar ham saa et ganske lille stykke.

Tante Lise havde gaaet og klynket: »Naar klokkerne begynder at ringe, saa falder Nanna helt sammen for os.«

Det gik dog anderledes.

Ved at se de masser af mennesker, der blev ved at strømme til, sagde fru Boisen pludselig fuld af bekymring:

»Jeg frygter for, vi ikke har mad nok, — dog, Vor Herre lægger vel sin velsignelse deri!«

Da lægger tante Sara hovedet paa siden og siger med gravalvor: »Ja, han gør jo nok, hvad han kan, men — her er nu alligevel alt for mange folk.«

Da brast bispinden i latter, og de andre skyndte sig at stemme i med, — imens var klokkerne begyndt at ringe.

»Hvad er det, der suser saa underligt for mine øren — — er det af den latter?«

»Ja,« man lod hende blive i den tro.

Siden var hun stille og fattet.

I kirken blev der holdt tale af provsten Rasmus Møller (Boisens efterfølger som biskop) og af hjemmets hjertensgode ven: pastor Daniel Smidt (senere provst i Stege). Han sluttede sin tale saaledes: »Lad konge og fædreland aldrig savne saadanne tro mænd og utrættelige arbejdere! Fred over graven! den første i Danmark paa en landsby-kirkegaard, hvor en biskop har nedlagt sin hyrdestav; ære og fred over hans støv!«

Det ser ikke ud, som om nogen af sønnerne har talt over deres fader, men ingen af dem blev gennem hele deres liv træt af at tale om ham.

Biskop Boisen efterfulgtes af sin søn, dr phil *Lars Nannestad Boisen*, som har skildret, hvordan hans gamle fader omvendte sig paa dødslejet. (»Vor fader gav sit hjerte hen i troen paa den store naade, og han kaldte seminaristerne og flere af menigheden til sig, og jeg hørte ham sige: Hvor vil dog denne sygdom gøre godt for mig og eder; fra nu af skal jeg vidne om vor Herres kærlighed; denne sygdom har lært mig meget«.)

Dr Lars N. B havde i udlandet oplevet en pietistisk vækkelse (se ndf), og det var nok den gamle rationalistiske biskop en skuffelse, at hans lærde søn ikke ville være professor, men blev pietistisk præget præst. Det var nok heller ikke uden betænkeligheder, at grev *Reventlow* kaldede ham til embedet, thi hans unge alder og aandelige indstilling var i grevens øjne ikke at anse for fordele. Men i taknemmelig erindring om biskoppen og af hensyn til slægten Boisen gav greven ham embedet.

Hidtil havde Vesterborg vel været rationalismens centrum paa Lolland. Nu blev der for

første gang i Lollands kirkehistorie tale om en pietistisk vækkelse her. I de første 10 aar holdt dr B hver lørdag aften bedemøde i præstegaarden, og søndag eftm var der forsamling i præstegaarden. Om hverdagen var der jævnligt forsamling i private hjem. Hans broder, *Carl B*, sp i Nebbelunde-S, hjalp til, og *P. Larsen-Skræppenborg* kom og talte. Dette var noget ganske nyt paa disse egne. Man var ukendt med frie forsamlinger, og folk strømmede til, men der blev ogsaa modstand. Man var vant til den rare gamle biskop, som gjorde kristendommen blid, og dr B talte vækkende. Værst for den unge præst var det, at greven ogsaa rejste modstand. Hertil kom den sorg, der ramte dr B, da hans unge hustru døde 1839, men hvad der rørte sig i ham i den svære tid, ses af den salme han skrev 1839:

Frygt ej, du lille hjord
for verdens store rige.
Du har din Herres ord,
som vil dig aldrig svige.
Det er behagelig
alt for din Fader god
at give riget dig,
saa fat kun trøstigt mod!

Frygt ej, hvad mennesker
kan dig i tiden gøre,
den helt, som i dig er,
er visseligen større
end den, som er i dem;
thi hvil, o sjæl, kun trygt
udi din Faders hjem
og kend til ingen frygt!

Frygt ej for dødens stund,
ej for den sidste fjende.
Det er et lidet blund
for dem, som Jesus kende;
du sover saligt hen
fra al din savn og ve
og vaagner glad igen
Guds ansigts lys at se.

Om Vesterborg præstegaard, skrev dr Lars B ved en datters bryllup 1855:

Paa Laaland staar en præstegaard,
alt gammel er dens bolig,
men her en slægt i mange aar
har levet glad og rolig.
Her husedes en fredsæl aand,
som knytted' mangt et hjertebaand,
og her var godt at være.

Her sad en gammel biskop from
i kreds af sine kære,
hans hus ham var en helligdom,
han holdt det højt i ære;
hans liv henrandt i liflig fred,
thi rigt det var paa kærlighed,
den er saa god at eje.

Saa vil vi ihukomme dem,
som gik forud i tiden
og skabte os et barndomshjem,
som glemmes aldrig siden — — —

Nej, dette gamle barndomshjem blev aldrig glemt af slægten B.

Dr Boisen fortsatte mødevirksomheden, men i noget ændret form, omtrent ved samme tid, som hans broder i Skørpinge-F ophørte med sit vækkelsesarbejde. Der blev sagt, at disse møder førte til hykleri (en tyvebande fandt deres fordel ved at agere »hellige«), og dr B gik fra 1834 lidt efter lidt over til det grundtvigske syn, idet han lagde mere vægt paa opdragelseskristendom end paa vækkelseskristendom. Kirke og præstegaard var fyldt ved møderne, enkelte blev omvendt, men megen frugt af vækkelsen blev der ikke tilbage. 1844 holdtes der møde i Vesterborg kirke for DMS med *P. A. Fenger* som taler. Der var mange, og der indkom 23 rdl, og dr B gjorde derefter et godt arbejde for DMS paa Lolland (se iøvr ndf). I 1850erne var der mormoner her.

Om den gudelige vækkelse i Vesterborg gives i etatsraad Jørgensens (Søllestedgaard) Mine erindringer en ganske karakteristisk skildring af pastor Lars Boisens første præstetid i Vesterborg. Den viser, at meningerne var delte:

»For alle tidligere venner af dette smukke hjem var det nu imidlertid som uddøet. — At Lars Boisen og hans hustru aldeles ikke tager del i nogensomhelst selskabelighed med nogen af deres gamle venner paa egnen, men levede et ganske stille liv, det var jo noget, som — om end det maatte forundre os, at han i mange aar ikke satte sin fod paa Søllestedgaard — man ikke havde ret til at bebrejde ham, selv om man beklagede det. Han holdt nu hver søndag eftermiddag, efter endt gudstjeneste i begge kirkerne, bibellæsning i præstegaarden i det temmelig store lokale, hvor seminariet havde været. Til disse forsamlinger kom der saa mange mennesker, at lokalet næppe kunne rumme dem, medens kirkerne om formiddagen næsten stod tomme. For mennesker, som ikke vidste, hvorledes de skulle tilbringe en søndag eftermiddag og aften, var dette jo noget nyt, som kunne trække folk sammen. Med største forbavselse sad jeg ofte en søndag eftermiddag paa Søllestedgaards havestuetrappe og saa, hvorledes folk strømmede ad vejen til »den gudelige forsamling i Vesterborg«. Disse forsamlinger trak undertiden ud til langt hen paa aftenen og udskejede i mange forskellige retninger paa en forfærdelig maade. Nogle af de bedste og troeste til at møde ved disse bibellæsninger, de samme, som Lars Boisen, efter sigende, havde rost som de mest troende kristne, blev tiltalte og straffede for meget grove forbrydelser, som de havde udført om aftenen efter møderne. Dette skal han have taget sig yderst nær, og dermed ophørte disse bibellæsninger.«

Thyra Jensen tilføjer:

Om alt dette hørte bispinde Boisen rygtevis og især gennem sine gamle søstre, frkn Sara og Lise Nannestad, der beskrev det hele, hver paa sin maade.

Disse to gamle søstre, der elskede hinanden saa højt og aldrig kunne undvære hinanden ret længe, var nemlig bleven dybt uenige om denne nye form for religiøst liv. Tante Sara med det bløde, kærlige sind havde det taget fuldt og helt, hun hørte nu med til de opvakte og gik med begejstring op i det hele, forargedes over dans og kortspil og dømte rask væk gode, gamle venner bort i mørke og glemsel.

Tante Lise derimod skrev i lange breve til bispinden, at det var næsten ikke til at holde ud evigt og altid at høre paa al den omvendelsessnak. »Jeg si'er til Sara, hvad vil det sige, at du forsager dans, du har jo aldrig kunnet danse i takt, Sara, ikke engang i din ungdom, hvor skulle det saa kunne friste dig nu? Og saa kort, du har jo aldrig duet til kortspil, lille Sara, du kan inte huske de kort, der er falden, vi har jo aldrig gidet spille med dig, saa naar du nu mener, at du kan glæde vor Herre ved at forsage kortene, saa er det rimeligt, du gør det. Men jeg kan inte se, Sara, at du er bleven bedre efter din omvendelse, du piller immer i brødbakken efter de blødeste og tyndeste skiver, du fisker skindet op af flødekanden til din kaffekop, og du tager altid efter de stegte andelaar, dem vi andre osse kan li'. Forsagelse, det maa da være at forsage det, der frister én; blev jeg opvakt, fik jeg — saadan som jeg ser paa det — ikke mere lov at tage den lille romtoddy om aftenen, der gør, at jeg sover saa trygt hele natten. Nej, jeg kommer der inte, Sara, men præk du bare!«

Da kommer der en dag et alvorligt brev fra pastor Carl Boisen i Nebbelunde. Han er angst for broderen Lars, det er, som han er ved at bryde sammen. Lars Boisen kan ligesom ikke komme over den skuffelse, de »hellige« mennesker har beredt ham. Han havde været saa lykkelig over det aandelige liv, der var bleven vakt ved hans forkyndelse, alt havde han ofret: penge, gæstfrihed, sit hjems hygge, sin kostbare tid. Altid havde han været parat til at høre paa alle mulige menneskers hjerteudgydelser og nu resultatet: skam, skade og hans egen dybe, tunge skuffelse. Tilmed var hans unge hustru bleven svag, han var meget bekymret for hendes helbred.

Da sagde Frits Boisen til moderen: »Nu er tiden der, han maa høre Grundtvig.«

»Ja, vi vil prøve at faa baade ham og Carl herind at fejre faders fødselsdag sammen med os, og saa kan de om søndagen høre Grundtvig.«

Det ordnedes let, men aftenen før den søndag, da Frits kom ind i sovekammeret for at sige godnat til sin moder, bad de med hinanden, at Grundtvig den næste dag maa holde en af sine allerbedste prædikener, tale saadan, at det kan gribe brødrene for hele livet.

Det lykkedes ogsaa paa en ganske overordentlig maade, »for jeg mindes aldrig,« fortalte Frits siden, »at have hørt Grundtvig tale med en saadan inderlighed og kraft som den gang.«

Det var som i triumf, at han gik ud af kirken og spurgte sine brødre: »Naa, hvad siger I dertil?« og de svarede, at de aldrig havde hørt noget lignende.

Om eftermiddagen gik de alle tre op til Grundtvig, og samtalen med ham til langt ud paa natten fik afgørende indflydelse paa dem. Carl, som var en frimodig natur og hurtig ogsaa i sin aandelige bevægelse, vovede sig straks til at skrive en lille bog som indlæg i sagen: »Det levende Guds ord«. Daværende biskop Rasmus Møller skrev en fortale til bogen, som rigtignok gik stik imod indholdet, men han glædede sig alligevel over, at han hørte til de præster, som grundede over slige spørgsmaal. (Meddelt ved pastor Harald Boisen.)

Fra den dag besøgte Frits Boisen jævnligt Grundtvig, og de unge brødre fulgte med.

I de flg aar var kirkelivet stagnerende. Sognepræsterne var ældre og u p. Pastor *Engelstoft* var IM's ven. 1877 oprettedes der et fast kapellani, kapellanerne øvede et godt foredragsarbejde paa egnen. Den unge hjælpepræst, *T. Larsen,* »flygtede« 1880 herfra »for ikke at sætte livet til«; han var afgjort IM's præst. Kapellanerne *Boisen, Hansen* og *Keiser-Nielsen* var grundtvigske. Om kapellanen, *Vilh. Hansen,* der havde underskrevet Askov-adressen og senere blev valgmenighedspræst, skriver *Monrad,* at »hans grundtvigianisme er lidt kaad, men der er ingen tvivl om, at den med aarene vil antage en roligere skikkelse. Jeg tvivler ikke om, at ministeriets tilrettevisning vil have en heldig indflydelse.« (Loll-F st 150 aar, s 163). Men først i pastor *Dickmeiss'* tid blev der fremgang i kirkegangen, og der vaagnede lidt aandeligt liv. Han arbejdede paa IM's linje, pastor *Søndergaard* paa grundtvigsk linje. Der er en trofast kreds af kirkegængere og der er ungdomsm i pgd, Santalkreds, bibelkr, sdsk, offervilje og velvilje. Kirkeblad. Endeligt er der et stort hjemmeværn, rekrutteret fra alle samfundslag. Lollands højskoleforening tog Nørrerodsmøderne (se Søllested) op under besættelsen og holdt dem med stor tilslutning i Reventlow-mindeparken med kendte mænd som talere.

1913 oplyses: Ikke god kkg, intet særligt. 1922: Fast kreds af trofaste kirkegængere, KS (under Søllested), stor ungdomsf (200). 1930: Ret god kkg, lille IMkreds (lærer Sigvard), mange ligegyldige. 1943: Kkg 7 pct, hørelyst, en ret stor, trofast kreds af kkg, velbes ungdomsm i pgd, 2 sdsk, Santalkr, 2 bibelkr, nogen offervilje. 1954: 40–45 i kirke alm søndage, noget aandeligt liv, velvilje, møder, se ovf.

Vesterborg kirke ligger meget smukt paa en bakke med fald mod øst og vest og udsigt over søen. Kirken bestaar af gotisk, gulkalket langhus med tresidet afslutning og gotisk vaabenhus mod syd, opført af mursten. Over østenden en tagrytter fra 1815. Gotiske hvælvinger. Kalkmalerier mod øst fra c 1400. Altertavle fra 1794 (med maleri: Nic. Wolff: Kvinderne ved graven), topstykke med stort forgyldt kors. Barokalterkalk fra 1686, alterstager fra c 1700, prædikestol fra c 1775 med 4 fag. Granitfont fra 1942. Den gl font af sandsten. 3 nye malmlysekroner 1954, urværk fra 1911. Epitafier og gravminder. 250 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 621—33, Haugner, s 279, Loll-A aarb 1916, s 119, Larsen, I, 84, Khst saml, 4. r, II, s 16.

Folketal: 1850: 1259 og 1161 (Birket), 1901: 1118 og 1245, 1921: 1182, 1950: 1130.

Altergæster: 1922: 100, 1930: 135, 1938: 358, 1942: 473, 1953: 557.

Menighedsraad: 1922: 3 C, 4 n gr, 1930: 4 kirk, 3 polit, 1938: 3 soc, 1 rad, 3 borg, 1953: Politisk valgt, alle kirkelige.

Kommunevalg: 1943: Soc 179 (3), rad 112 (2), BF 182 (4), 1954: Soc 253 (4), rad 80 (1), BF 205 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 122 hvede, 151 byg, b) 96 rdl, c) naturalier, 17 rdl, d) 300 rdl, e) 60 td ld. — 1870: Regul: 3824 kr, netto: 10640 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Den gl pgd fra 1675 afløst 1889 af ny pgd, 1956 udvidet med ny konfirmandstue.

Af den ældre præstehistorie. 1608—28: Provst **Hans P. Sørensen,** ville rapse fisk i søen fra Jørgen Grubbe. Men denne passede ham op, lod give ild af sine geværer, da præsten kom for at fiske, hvormed præsten blev saa sort i ansigtet, at han ikke kunne prædike en hel maaned, og til straf maatte han endda give gilde for gaardens folk. 1636—67: Mag **Henrik A. Bruun,** havde slagsmaal med kapellanen i kirken 62. Det var »ogsaa galt med ham«. Ligsten i kirken. 1684—1709: **Jens Theofilussen Ruchrad,** fik Birket som anneks mod at afgive Nordlunde. Han skænkede gehejmerd Brandt den lille skov, som kaldes Theofiliskov, for at denne skulle kalde hans søn til embedet, men sønnen døde 1709. 1709—36: Mag **Jan P. Samuel,** kaldtes »den højtudtænkende« mand. Hans svigerfader, biskop **C. Müller,** døde her 1712. 1738—79: **Frants G. Wulff,** skildres som en nidkær embedsmand, var gift 3 gange, første gang med den »dydige« Susanne Sidelmann. 1787—1831: Biskop **P. O. Boisen,** se foran.

23. sept 1831–22. april 75 (sp As-K 13. maj 29): Dr phil **Lars Nannestad Boisen,** * 8. febr 03 Vesterborg. Forældre: Biskop og sp her Peter Outzen B, † 31, og Anna (Nanna) Nannestad af rkp Sct Knuds k, Odense. Stud Nyk 19, c juli 24 (egr), adj Nyk F 24–25, studierejse til udlandet, magister 28, dr phil 54, † 22. april 75. ~[1] 24. juni 29 Beate Petrine Caroline Adelaine Schiern, * 21. juli 01 Slesvig, † 20. april 39. Forældre: Overkrigskomm Bernt S og Frederikke Christiane Meier. ~[2] 28. jan 42 (i Vartov) Marthe (Mathilde) Frederikke Rützow, f Ipsen, * 14. april 10 Kbhvn, † 17. jan 86, enke e sp i As-K Poul R, † 38, dt af gross Mogens I og Ane Cathrine Hansen. – Søn: Valgmgh, Kerteminde. Brødre: Gentofte, Ribe dk, hjpr Vartov, Stege (Budstikke-B), Sakskøbing. Søstre ~ biskop P. C. Kierkegaard, Aalborg, Jespersen, Utterslev. Stamt 13.

Udg 39: Kortfattet arabisk grammatik (disputatsen handlede om arabisk litteratur), 47—63: Israels historie, I—V, udg sm m sin broder, stiftsprovst B, Ribe: Christelig samler. Skrev flere afh og artikler.

Dr. B blev undervist af sin fader til sit 14. aar. Som dreng var han from. Da han engang kom til et naturskønt sted, udbrød én: »Gid jeg havde hundrede øjne at se med«, men Lars B tilføjede »og 100 tunger til at takke Gud med«. I Kbhvn kom han som student i stiftsprovst *H. G. Clausens* hjem, og her blev han især ven med Emil Clausen (Boeslunde). B var alsidigt begavet, musikalsk og charmerende af væsen. Tidligt var han sin faders yndling og rationalisternes haab. Han viste store videnskabelige evner, fik egr, og 1825 drog han til udlandet for at studere orientalske sprog. Et aar var han i Halle og studerede under Ge-

senius hebraisk, syrisk og arabisk. Senere var han i Sydtyskland og Schweiz, 1826–27 studerede han i Bonn under Freitags vejledning det arabiske sprog samt Sanskrit under prof Schlegel. I Bonn traf han sammen med en af ophavsmændene til den anglokatolske bevægelse, den senere saa berømte *E. B. Pusey,* og dennes alvorlige, pietistiske fromhed gjorde dybt indtryk paa B; Pusey var en betydelig engelsk kirkemand, der studerede ved tyske universiteter for at finde veje ud af rationalismen og for at studere orientalske sprog som forberedelse til et grundigt bibelstudium. I Halle var Pusey blevet stærkt pietistisk grebet, og han fik stor indflydelse paa B. Pusey blev senere kendt som professor og ledende kirkemand. B havde tænkt at blive professor, men efter mødet med Pusey ønskede han kun at blive præst. Han fuldendte dog sin studierejse og tog til Paris, hvor han studerede Sanskrit og persisk. Han kom hjem 1827 og tog magistergraden og blev præst. Hovedresultatet af rejsen blev altsaa ikke studier, men et dybt gennembrud af levende tro, hvad der næppe vakte glæde hos hans fader eller i den Clausenske kreds. Sine studier fortsatte han og udgav ovenn bøger. Han sluttede sig til Grundtvig i kirkelig og teologisk henseende. Han var meget musikalsk, skrev flere kompositioner, bl a en melodi til Grundtvigs: »At sige verden ret farvel«.

Paa sin rejse traf B ogsaa præsten *Claus Harms* i Kiel. Han blev Bs forbillede som præst.

Pastor Clausen-Bagge skriver at dr Lars B efter hjemkomsten fra udenlandsrejsen var optaget af sin nyvundne tro: Han vandt efterhaanden næsten alle Boisener. Først broderen »Fritz«, uden streng tiltale, fordi han mente ham paa en god vej. Derved blev han anden gang hans redningsmand; han havde tidligere reddet ham fra at drukne. Dernæst skrev de begge »omvendelses-breve« (fortæller F. B) til familien; skønt tonen var kærlig, vakte det naturligvis sorg og uvilje.

Skønt virketiden i As-K blev saa kort, satte den dybe spor. Fritz B skrev i 75: »De (dvs L. B og hans første hustru) levede dér tre lykkelige aar, og min broders vidnesbyrd om, hvad han selv havde oplevet, fandt indgang hos mange, saa der dannedes en menighed, som endnu er til og mindes ham med stor kærlighed.« En rig oplevelse maa det have været, at forældrene besøgte ham der og kunne glædes ved hans glæde. Moderen tilbragte senere sin sidste tid hos ham paa Lolland.

Under en ferie prædikede B 1830 i Vesterborg kirke. Hans broder, Fritz B, og dennes forlovede, frk *Heramb,* var ogsaa tilstede. Hun beskrev Bs prædiken som »mageløs, en velgerning, en naade fra vor Herre«. Han talte om »det dybe suk i hjertet, længslen efter befrielse fra synd og død, og vor gruelige nød, hvis Gud ikke havde sendt os en frelser, en forsoner, en mægler. Han kaldte saa venligt paa hver især, at vi dog skulle komme til Jesus, den levende Guds søn, med vor byrde og lade ham bære den for os, vi kunne jo ikke selv bære den.« Denne dag fik særlig betydning for hende. Det var ogsaa i Vesterborg kirke, at hendes forlovede, *Fritz Boisen,* fik indvielsen til sin præstegerning. En talefejl (stammen) havde hidtil hindret ham. Men ved bøn kom han til tale. Det gik for sig paa den maade, at han en dag skulle prædike i kirken ganske alene for sin far og mor. Han bad saa inderligt om Guds hjælp, og hans bøn blev hørt. »...Ja, Gud føjede mere til min bøn, end jeg forstod at bede om.«

Trods grev Reventlows betænkeligheder blev dr *Lars Boisen* 1831 sin faders efterfølger i det store embede. Han blev en af Lollands betydeligste præster. Biskop Monrad roste hans meget opbyggelige prædiken, den talrige forsamling (trods stærkt snefog) og ungdommens meget tilfredsstillende svar. Biskop Bindesbøll kaldte ham en meget god prædikant, der lader tilhørerne fornemme, at det er ham om kristendommens sag at gøre og ikke om at vinde bifald ved ord, som menneskelig kunst og visdom lægger vægt paa. »Han er afgjort med hensyn til trosretning, streng med hensyn til trossætninger, men herre over sig selv og sine vel overvejede og vel afpassede ord«.

Han var flittig og nidkær og lærd. Hans gudelige forsamlinger skabte nogen modvind, fordi der til disse kom folk, hvis levned var angribeligt. Men B havde hjerte til at tage sig af dem, skønt de ved deres adfærd voldte ham besvær.

En tid var B udgiver af »Christelig samler«, der efter Fritz Boisens mening ikke burde være gaaet over paa andre hænder.

I 33–34 kom Lars B i forbindelse med Grundtvig og sluttede sig nær til hans kirkelige syn, ogsaa frihedstankerne (dog ikke just til hans politik), og her blev han staaende i hele sit liv. Mærkeligt nok blev det broderen »Fritz«, som nu ledte ham paa vej. Han fik ham nemlig med i kirke hos Grundtvig og bad om, at det maatte lykkes for denne. Det gjorde det ogsaa, endda overordentlig godt. Dette møde med Grundtvig fik afgørende betydning for dr Lars B. Mest betød nok den samtale (se s 150), hvor Grundtvig saa overbevisende »prædikede« for de to brødre uafbrudt time efter time for at paavise trosordets betydning, og fra den tid blev Lars – som før havde ment, at dette ord var af senere oprindelse – aldeles vundet.

Lars Boisen var to gange gift; begge ægteskaber var meget lykkelige. Hans første hustru døde 1839. Fritz B skriver: »Medens hun var syg, begyndte en opvækkelse i menighederne, som gav anledning til, at der blev holdt forsamlinger. Peter Larsen kom da ogsaa til disse egne for at fremme, hvad der var begyndt. (Det er nylig meddelt mig fra Lolland, at en bonde [fra hvilket sogn, ved jeg ikke] holdt møder, hvori L. B deltog, men at de ikke fik stor eller langvarig tilslutning). Opvækkelsen fandt imidlertid megen modstand, og hvad der gjorde min broder mest ondt, var, at denne modstand rejstes ogsaa fra den mand, der havde kaldet ham til præst. Paa den anden side fandt han ogsaa trøst i sin sorg over skilsmissen fra sin ungdoms-brud i den bevægelse, som denne opvækkelse gav anledning til.«

Etatsraad *Jørgensen,* Søllestedgaard, der var ven af biskop Boisen, skriver ikke med sympati om Lars N. Boisens forsamlinger i sine erindringer, og »Lollandsposten« 26. maj 1840 skriver om undersøgelser, der var indle-

det for at finde ud af, hvordan det forholdt sig med »»de hellige forsamlinger« i Vesterborg. –

Lars B har jo nok, ligesom broderen F. B i Skørpinge, faaet at mærke, at ikke al tilslutning til forsamlingerne var ægte, og det maa han have taget sig nær. Der findes en grel beskyldning om synder, der kunne begaas, naar deltagerne hen paa aftenen gik fra møde. Den kan jeg ikke korrigere. Derimod nok, hvad der er sagt videre: at saa opgav han forsamlingerne, og saa var tiden inde, da han kunne føres til Grundtvig.

Dette er helt forkert. Han nærmede sig jo allerede i 33–34 til Grundtvig, og han fortsatte med møderne. Broderen F. B skriver om tiden fra 39 og senere: »... et yndigt liv levedes der i hans pgd, hvor ogsaa mange af menigheden samledes hver lørdag aften til aftenbøn og senere søndag eftermiddag til forsamling, som han i mange aar holdt hver søndag efter at have prædiket i to kirker.«

Det er unægtelig en helt anden besked. Men møderne maa jo efterhaanden have faaet et noget andet præg. Med pietismen slap han dog ikke alvoren, saa lidt som han i sin tid med det naturlige livssyn havde sluppet glæden. Den beholdt han ogsaa i sin sidste svækkelsestid. Blot han aldrig maatte »glemme ordene i troen og Fadervor«! Det skete da heller ikke, og en søn vidnede, at »troens ord« var »hans trøst i liv og død«.

Han kunne, efter hvad der fortælles, have noget vanskeligt ved at komme paa talefod med jævne folk. En mand, som havde hørt, at præsten var dr, skal have henvendt sig til ham om hjælp imod en benskade. Om præsten da ikke var dr! »Jo vist, min gode mand; – men – det er nu saadan i det højere.« »Ja, saa kan det jo ikke hjælpe mig; for jeg har min skade i det venstre.«

Dette har dog næppe betydet meget, og det har sikkert været let at naa til gensidig forstaaelse, hvor det ønskedes. Agtet og æret var han.

Først og fremmest var han en nidkær præst. Men han ophørte ikke helt med det videnskabelige arbejde og fik udgivet adskilligt. Der er ogsaa trykt nogle taler af ham.

Her skal tre af disse omtales, fordi de klart viser os hans syn og hans vidnesbyrds karakter.

Først en prædiken i Skjolde kirke 1845, trykt i Horsens samme aar.

I den hedder det, at ganske vist er der i den hellige almindelige kirke plads til alle; men indgangen er lav, og kun i kraft af vor fødselsret fra daaben kan vi komme igennem den.

Barnetroen fra daaben er jo let. Dog er den ingenlunde hvermands sag; nej, det er vistnok den, Herren tænker paa, naar han spørger, om han ved sin genkomst vil finde troen paa jorden.

Han nævner to skriftstykker, Rom 8, 8–10 og begyndelsen af 1. kor 15. »Jeg siger, at det ord, som her menes, det er aabenbart ordet, som Herren selv har givet sine at tro og bekende til salighed; det er bekendelsen, som aflægges ved daaben og hører tillige med forsagelsen til daabens pagt, saa det er kun under betingelse af denne tro, at daaben kan frelse og gøre os salige.« Dette ord har alle apostlene prædiket, og: »... kun naar det ligger til grund for al vor tale i Herrens navn for menigheden, da forkynder vi det sande levende Guds ord.«

Men vi maa tillade, at dette ord dømmer og sætter skel i hjertet, at aandens frugt sættes, og at aanden minder om al Herrens tale. Hans daabsgerning maa videreføres i nadveren. Og aldrig vokser vi fra den først nævnte formaning til at blive smaa; herom taler han endnu en gang indtrængende, idet han vender sig til hver enkelt.

Et andet for ham karakteristisk vidnesbyrd findes i »Til Henr. G. Clausen-Bagges Minde« (Maribo 1853). Denne ligtale er ikke, som saa mange gamle sager, flad og sentimental snak, men en baade kraftig og kærlig og tillige ejendommelig prædiken om synd, omvendelse og naade.

Endelig skal nævnes »Kort beretning om forbryderne Maren Pedersdatter og Niels Larsen Juel, henrettet 1854 ...« (Nakskov 1854), udgivet paa opfordring. Den er værd at læse for den kristelige alvors, nøgternheds og kærligheds skyld, som gaar igennem det hele. Den bringer en gengivelse af hans tale efter henrettelsen til den store forsamlede menneskemængde. Han sagde bl a, at vi er alle dødsdømte; derfor gælder det om at omvende sig til ham, der frelser syndere. Denne tiltale viser de samme tre egenskaber, som allerede er nævnt.

Dr Lars Boisen blev i Vesterborg til sin død. I de sidste aar sløjede kirkegangen nok noget af, men han staar som een af livets og grundt vigianismens banebrydere paa Lolland.

Der var længe kendelige spor paa egnen af hans gerning. I alt fald endnu i 1912, altsaa over 35 aar efter hans død.

DBL II, 392, Budstikken 1. og 15. juli 75, N. A. Jensen: Godt mod, 1910, Thyra Jensen: Bispinde Nanna Boisen, 1935, N. Clausen-Bagge: Grundtvigske banebrydere, 1941, s 54 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 83 f, Præsten F. E. Boisens liv og levned, 1883, N. Clausen-Bagge i Menighedsbladet, 1941, s 267 f, KLfN, I, 350, L-F stifts 150 aar, s 128, 146, 202 f, 226, 252.

Hjælpepræst hos dr L. N. Boisen

1871—75: Sønnen: **P. T. B. Boisen,** rkp her, se valgm, Kerteminde.

15. 10. dec 1875–13. nov 81 (sp Landet-R 16. juni 60): **Johan Georg Rasmus Nielsen,** * 3. juni 16. Forældre: Sp Femø Johan Georg N, † 16, og Johanne Marie Dreyer af Fakse. Stud Nyk F c jan 42 (h), miss Grønland (Frederikshaab) 16. marts 42, sp Femø 21. sept 51, † 13. nov 81. ~ 6. april 42 Justine Cathrine Elisabeth Schwarz, * 19. febr 15 Slagelse, † 20. dec 98. Forældre: Stadsmusikant, musiklærer Johan Frederik Ernst S og Sara Nesser. – Søn: Schwarz-Nielsen, Tostrup-R. Sønnesøn: Sp Sundby k, Kbhvn. Datter ~ Barth, St Tostrup. Hustrus broder: Vitten-H-H. Søster ~ Prangen, Nørbæk-S-L.

Hjælpepræst hos pastor Nielsen

1877—80: **T. F. L. Larsen,** se Sørbymagle-K.
1880—81: Svigersønnen: **H. G. D. Barth,** se Store Tostrup.

16. 24. jan 1882–7. maj 88 (sp Føns-Ø 30. aug 75): **Frederik Christjan Ditlev Olesen,** * 8. febr 24 Vesterborg. Forældre: Birkedommer i grevskabet Christianssædes birk, kelrd Christian O og Marie Dorthea Skov. Stud Nyk F

43, c 49[1] (l), lærer Opfostringshuset, ord kat Holmens k, Kbhvn 13. sept 54, sp Farstrup-L 10. aug 63, † 7. maj 88. ~ 8. maj 58 Charlotte Marie Seidelin, * 19. april 25 Kbhvn, † 31. juli 86. Forældre: Kgl hof- og universitetsbogtrykker, oberstl, chef f Kbhvns borgerl artilleri Andreas S og Marie Elisabeth Claussen.

Udg 63: Danske stile, et hjælpemiddel.

Pastor O forbavsede biskop Laub ved »at have tilegnet sig den taleform, der ligger almuen nærmest«. Hans forkyndelse var vækkende. I Farstrup havde han en del vanskeligheder (se der).

17. 3. aug 1888–28. okt 98 (sp Ulsted 18. aug 79): **Poul Martin Møller,** * 23. nov 33 Radsted. Faderen: Stiftsprovst, dr phil, (søn af biskop Rasmus Møller, Lolland-F), Toreby, † 62, se der. Stud Nyk F 51, c 57[2] (h_1), kkp Hunstrup-Ø-H 14. dec 58, do Ugilt-Taars 6. marts 69, sp V-Ø Vandet 8. juni 72, † 28. okt 98. ~ 22. juni 60 sin kusine Henriette Henninga Sidenius, * 14. april 37 Værslev, † 18. marts 12. Faderen: Sp i Gudbjerg, † 52, se der. – Søn: Allerup-D. Brødre: Olsker-A, Horslunde-N. Søstre ~ Worsøe, Gunslev, Korff, Mørke, Barfoed, Tommerup, Sodemann, Nørholm. Farbroder: Digteren Poul Martin Møller. Faster ~ Sidenius, Gudbjerg og Bredsdorff, Vissenbjerg. Stamt 60 C. Hustrus broder: Hesselager. Stamt 80.

Pastor M var det rareste og mest godhjertede menneske jeg har kendt. Vi var grundenige, han hjalp mig paa sin milde, hjertelige maade til at kende mig selv. Han var en fredens mand og kunne slaa koldt vand i blodet ved et par jævne, milde ord. Han sang godt og fik god indflydelse paa kirkesangen. Han stod den grundtvigske retning nær, men var taalsom overfor andre kristelige retninger. Han var en stille, alvorlig mand, der godt kunne taale skæmt og selv kunne skæmte. I hans gæstfri pgd blev man altid modtaget hjerteligt, saa man følte sig hjemme. Der var altid oplivende underholdning: Samtaler, cplæsning, sang, og om sommeren kroketspil Han var en stor børneven. Til at handle var han vist ikke den klogeste. Det laa mere for fruen. Han var sand og ærlig i sin færd og meget afholdt. (L. N. Bertelsen i Thisted amts aarb 1944, s 148).

18. 1. marts 1899–3. jan 1912 (sp Jyllinge-G 21. marts 92): **Frants Daniel Thorning Engelstoft,** * 4. juli 44 Kbhvn. Faderen: Biskop over Fyns stift, dr theol E, † 89, se Fyns biskopper. Stud Odense 63, c 70[2] (h_1), ord vikar Sdr Omme-Hoven 15. dec 71, hjpr smst 17. juni 72, do Vissenbjerg 15. aug 73, rkp smst 28. dec 75, sp Ørum-G 19. maj 80, sp Munkebo 24. dec 83, afsk 3. jan 12, † 12. april 14. ~[1] 4. juli 72 Cathrine Elisabeth Nyegaard, * 27. juni 47 Skive, † 6. jan 83. Faderen: Sp Blistrup, † 82, se der. ~[2] 30. okt 83 Kristjane Pedersen Møller, * 26. juli 62 Fjellerup, Djursland, † 13. jan 89. Forældre: Gdjr, sognefoged Peder Pedersen M og Anne Jensen. ~[3] hendes søster 23. maj 90 Mette Marie Møller, * 30. nov 64 Fjellerup, † 13. dec 44. – Stamt 26. – 1. hustrus broder: Gimlinge. Faster ~ Petersen, Jystrup-V. Datterdt ~ Kien, Sønderby.

Pastor Engelstoft var barn af bispegaarden i Odense og bar dens præg: Respekt for videnskaben, et muntert, humanistisk syn paa livet og kirkelig tolerance. En barnligt troende mand som han var valgte han faderens studium. Oprindelig har han vel som biskoppen nærmest været »højkirkelig«. Ved forlovelse og giftermaal med en datter af pastor Nyegaard i Blistrup kom han ind i grundtvigske kredse, men i sin kapellantid i Vissenbjerg droges han over i den indremissionske vækkelse og groede endnu fastere i den, da han i Ørum blev Vilh. Becks anden eftermand. Om hans kirkelige stade var der derefter ingen tvivl, han tog til tider levende del i vækkelsesarbejdet sammen med andre præster og med missionærer, skrev nu og da i de kirkelige blade og udgav i Indre Missions jubilæumsaar en samling prædikener af retningens præster. Den traditionelle beskyldning for pietisme ramte dog aldrig ham lige saa lidt som hans venner Vilh. Beck, Nyeborg i Stenmagle, Ipsen i Assens, missionærerne Stubkjær og H. C. Beck – de var saa vist ikke hængehoveder. Naar ikke økonomien trykkede, var Engelstoft en glad og munter mand med sans for livets goder. Han var, som Skat Rørdam skrev ved en visitats, en begavet taler; hans prædikener var oprigtige og levende, rige paa bibelcitater, og indtil sygdommen lammede ham, tog han sin gerning dybt alvorligt. Hans varme smil og gode hjerte gjorde ham velset ikke mindst blandt de fattige i hans sogne, og skønt han altid sad i smaa kaar, var han ikke karrig paa gaver. Han syslede lidt med teologi og lokalhistorie, men naaede her aldrig vidt. I sine haver var han altid stærkt interesseret og virksom. Da han var fyldt 60, ramtes han af en uhelbredelig hjernesygdom og levede i ti aar som et vrag, trofast passet af sin 3. hustru, et usædvanligt stærkt og praktisk menneske. (Red Povl E).

Hjælpepræst hos pastor Engelstoft

1907—12: **E. V. Quaade,** kst sp, se sp her.

19. 13. marts 1913–22. aug 36 (hjpr her 12. nov 07, kst sp 1912): **Ejnar Valeur Quaade,** * 3. febr 71 Kbhvn. Forældre: Grosserer Johan Peter Lorentz Q og Elisabeth Valeur. Stud Brgdssk C 90, c 99[2] (h_2), uord medhj Langaa-T-V og Værum-Ø, huslærer Klinte, realskolel Hadsund, Skagen, husl Broust, lærer Læsø, afsk 22. aug 36, † 21. marts 39. ~ 20. febr 14 Nicolette Grønbech, * 16. febr 85 Kbhvn, † 8. nov 46. Forældre: Professor, dr med Anders Christian Jakob G og Agathe Severine Birgitte Benthin.

20. 29. dec 1936–1. april 44: **V. G. Dickmeiss,** fl t præst v Diakonissestiftelsen, Frberg, se sp Hørsholm.

21. 17. juni 1944 (sp Førslev 10. juli 39): **Georg Søndergaard,** * 5. okt 09 Aunede. Forældre: Gdjr Thomas Ingemann Jensen S og Olga Dorthea Skafte. Lærer Stengaarden, Lyngby 34. Stud Høng 31, c 39[1] (h_2). ~ 26. sept 37 Astrid Poulsen, * 10. febr 09 Outrup, Ribe amt. Forældre: Gdjr Poul Peder P og Abelone Dorthea Larsen.

Næstfmd Studenterkredsen 35, BM Kr Studentersettlement 35—37, BM »Norden«s Nakskovafd, fmd Lollands højskole 50, fmd Loll højskolef 48—51, BM Loll-F stiftskonvent 50, fmd 54, kredsfmd Santalmiss 52.

Kaldskapellan Vesterborg-Birket

(Oprettet 1. febr 1877, nedlagt 3. aug 1888).

1. 1. febr 1877–1. april 80 (hjpr her 4. dec

71): **P. T. B. Boisen,** fl t Torning-L, se valgmgh Kerteminde.

2. 7. juni 1880–21. nov 82 (hjpr Barløse 23. juli 79): **F. V. H. Hansen,** fl t Gødvad-B, se valgmgh Balle, Bredsten.

3. 12. april 1883–3. aug 1888: **S. Keiser-Nielsen,** rkp her.

Residerende kapellan Vesterborg-Birket

(Oprettet 3. aug 1888, nedlagt 2. dec 1912).

1. 3. aug 1888–4. juni 91 (kkp her 12. april 83): **S. Keiser-Nielsen,** fl t Taagerup-T, se der.

2. 31. aug 1891–14. jan 97 (ord kat Ribe dk 31. dec 88): **M. J. E. B. Quistgaard,** fl t Rorup-G, se der.

3. 7. maj 1897–27. april 1908 (ord kat Vor Frelsers k, Kbhvn 12. sept 91): **J. S. Therchilsen,** fl t Torkildstrup-L, se der.

4. 24. sept 1908–2. dec 12 (hjpr Krogsbølle 28. april 97): **J. F. Carstensen,** fl t sp Birket, se der.

Litt: Under henv t ovenst under kirken og præsterne anførte litt desuden flg: Haugner: Loll III, 1922, s 250 f, Larsen: Laaland-F, I, 93, Loll-F aarb, 1916, 117 f, 1935, s 120 f, 1953, s 141 f, Kunstmusæets aarsskr 1943, s 1 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 83 f, Suhms Danmarks hist IX, 77, Svend Jørgensen: L-F herregaarde i fortid og nutid 1938, s 20 f, Marius Kristensen: V seminarium, L-F aarb 1927, s 150 f, jvf smst 1949—51, s 185 f.

BIRKET

(Udskilt fra Vesterborg 2. dec 1912).

Birket sogn, 2561 ha, ved Smaalandshavet, fladt mod vest og syd, ellers stærkt bakket mod øst, leret eller gruset jord. Nogen skov ved kysten. En del mose. Lollands højeste punkt, Bavnehøj, 29,5 m. Byerne: B med fh fra 1890, centralskole fra 1954, Store og Lille Linnet, Hejringe, Torrig, Hjelmholt, Kragenæs med færgefart (havn) til Fejø. Flere større gaarde. Smuk udsigt fra skrænterne ved havet.

Ravnsborg voldsted, lige ved kysten med rester af en stor middelalderlig borg.

Det kirkelige liv. Om tiden indtil 1912 henvises til Vesterborg. Siden 1912 ingen særlige begivenheder. Præsterne har holdt møder, bibellæsninger og børnegudstjeneste. Rolige, folkekirkelige forhold. Mange ligegyldige. Kirkegangen opgives gn alle aarene til omkr 4 pct. 1955 oplyses: Kkg 4 pct, rolige forhold, velvilje, møder i pgd, DMS, DMS-børnekreds, kirkeblad.

Birket kirke ligger i bakket terræn med en stor bakke paa sin sydside. Den lille by ligger lidt nord for kirken. Smuk kirkegaardsportal. Kirken er opført i gotisk tid af munkesten og gulkalket, den er kullet, bestaar af skib, kor med tresidet apsis og vaabenhus mod syd. Overhvælvet. Sengotiske kalkmalerier i koret. (Gethsemane m m). Ny malede evangelistsymboler i skibets hvælvingstoppe. Hvælvingsribberne og buerne med striber. Altertavle fra c 1800, med maleri (J. G. Wahl: Gravlæggelsen). Den gl trefløjede altertavle fjernet til Nationalmuseet. (Smukke relieffer). Alterkalk fra 1697, sengotiske alterstager. Prædikestol fra c 1775, sammensat af dele fra forskellige tider, i 4 fag, hver med to enkelte fyldinger, enkelt daabsfad fra 1644. Epitafium, gravsten. 300 sd. Middelalderlig, smuk, svær, tømret klokkestabel. Paa kirkegaarden randbevoksning med høje træer.

Danm kirker, L-F, s 634—49, F. Beckett: Altertavler, 1895, s 45 f, Haugner, s 246, V. Thorlacius-Ussing: Danm billedhuggerkunst; den senere middelalder, 1950, s 126, Mackeprang, s 390 f.

Folketal: 1921: 1415, 1950: 1330.
Altergæster: 1922: 180, 1930: 128, 1938: 135, 1953: 520.
Menighedsraad: 1922: u p (gr), 1934: 5 n gr, 2 soc, 1953: 3 soc, 1 u p, 3 IM.
Kommunevalg: 1943: Soc 165 (3), rad 104 (1), borg fællesl 219 (4), lokall 55 (1), 1954: Soc 202 (3), rad 76 (1), borg fællesl 308 (5).

Frk Signe Stub, der døde 1932, 90 aar gl, var datter af en fattig gdjr i Birket. Sammen med sin forlængst afdøde broder drev hun fødegaarden, med utroligt slid og nøjsomhed (de trak i en lille trækvogn deres produkter til torvet i Nakskov, 30 km ud og 30 km hjem). Hun flyttede senere sm m sine 4 søskende ind i et hus i Birket efter at hver af dem havde solgt deres ejendomme til gode priser. Hun overlevede dem alle. Og efter hendes død viste det sig, at hun havde testamenteret sin og sine søskendes sammensparede formue, 729.000 kr til kommunen.

Sognepræst

(1912: 3. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl. Pgd opf 1910).

1. 2. dec 1912–19. nov 40 (rkp Vesterborg-Birket 24. sept 08): **Jørgen Frederik Carstensen,** * 19. jan 71 Venø. Faderen: Sp Krogsbølle, † 19, se der. Stud Odense 91, c 96² (h_1), hjpr Krogsbølle 28. april 97–07, afsk 19. nov 40, † 15. okt 42. ~ 15. juli 97 Frederikke Petersen, * 28. okt 70 Gyllingnæs, † 22. juni 17. Forældre: Gaardfæster Peter P og Sofie Henriette Lange.

Der var engang en biskop, der talte til et hold nye præster ud fra ordet: »Der kom et menneske, hans navn var Johannes«, og saa lagde han dem paa sinde, at de skulle komme til mennesker som et menneske, ikke som noget stort og fjernt og ophøjet, men jævnt og naturligt, fortroligt med alt, hvad der hører menneskelivet til. Og netop saadan vil vi mindes pastor Carstensen, man mærkede paa ham, at han holdt af mennesker; og ikke mindst fik hans gamle konfirmander det at mærke; han glemte dem ikke, men spurgte altid til dem.

Tage Lunn.

2. 24. april 1941–11. jan 55 (hjpr Taarnby 39): **Tage Lunn,** * 24. aug 11 Kbhvn. Forældre: Kontorchef i DSB Erik L og Margrethe Langkilde. Stud Sct Jørgens gymn 29, c 35² (h_1), hjpr Mariendals k, Frberg 8. jan 36, do Bethlehems k, Kbhvn 37. ~ 11. sept 48 Hanna Frederikke Stryger Jensen, * 10. aug 22 Udby, Sj. Forældre: Gdjr Thomas Peter J og Sofie Frederikke Pedersen Stryger.

Flyttet til rkp Haslev-F 11. jan 1955.

Fmd »Pro ecclesia« 37, BM L-F hist smf 42—55.

3. 28. april 1955 (hjpr Vojens-J 54): **Ingvard Ole Godtkjær,** * 21. juli 24 Kbhvn. Forældre: Kordegn v Jesus k, Niels Peder G og Annine Kirstine Theodore Nielsen. Stud Mtrp 44, c 51¹ (h-63). Leder af KFUM's orlogshjem paa Holmen 47–49, hjpr og sekretær KFUM, Haslev-F 1. aug 49. ~ 1. okt 48 Gerda Nielsen, * 18. juni 22 Kbhvn. Forældre: Blandemester Frederik N og Johanne Rasmine Sørensen.

Litt: L-F aarb 1916, s 84 f, 1923, s 102 f, 1952, s 75 f, Haugner: L-F III, 1922, s 255 f.

Musse herreds provsti

Musse herred, 413 kvadrat km, det østligste paa Lolland, er overvejende fladt og lavtliggende og frugtbart. Den østligste del hedder Guldborgland. Der er megen skov. Til herredet hører nogle smaa øer i Smaalandshavet og Guldborgsund.

Kirkelig statistik

	Folketal 1950	Kkg % 1953	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsraadsvalg 1953 IM	Gr Soc	V	Rad	Kons	u p
Sakskøbing ..	4711	3	580	16	500	12	726	15	1		2	4	2	2		
Nysted	2187	3—2	500	20	235	11	232	11				2	3	4	1	2
Herritslev	728	5—6	185	25	95	13						2	2	2		
Hunseby	1725	2	400	22	310	15	227	13		1		4		1		2
Vaabensted ..	913	3	198	21	165	17	160	17		1		6 politiske				
Engestofte....	280	2	55	18	60	21	30	11				6 politiske				
Taars	978	5	150	17			252	25		1		6 politiske				
Vigsnæs	358	4	70	19	50	14	50	14		1		3	1	1	1	
Majbølle	1468	2	240	19	207	15	182	12		1	1	2				4
Radsted	1343	3	150	11	345	25	302	23		1		2	3	1	1	
Toreby	4191	4	402	12	252	7	635	15	1	1	4	4	2	2		
Slemminge ..	894	6	267	30	163	17	141	16		1	1	2				3
Fjelde	312	8	98	30	118	32	111	36								6
Døllefjelde ..	323	2—3	39	11	31	10	30	9		1	}					
Musse	435	2—3	69	17	53	12	54	13			}	5	4	3		
Ø Ulslev	646	2	114	17	236	36	233	36		1		2	2	2		
Godsted	357	1	37	11	51	14	105	35				2	2	2		
V Ulslev	747	3	107	14	105	14	95	13		1						6
Kettinge	1767	3	375	22	289	16	339	20		1						7
Bregninge ..	317	5	50	12	63	17	50	16		1						6
Ialt	24680	Gnsn 3,5	Gnsn	18	Gnsn	17	Gnsn	18,5	2	13	8					36

Provster

(Fuglse og Musse herreder var eet provsti til 1. april 1848).

20. dec 1848–27. aug 79: Stiftsprovst **J. T. Gad,** Kettinge-B.

27. aug 1879–24. dec 83: Stiftsprovst **H. P. Kofoed-Hansen,** Toreby.

31. jan 1884–1. maj 94: **Im. Barfod,** Vaabensted-E.

1. maj 1894–13. maj 1909: **J. C. Høeg,** Hunseby.

13. maj 1909–1. jan 17: **J. L. Faartoft,** Nysted.

20. febr 1917–19. sept 26: Dr theol **P. J. Villtoft,** Hunseby.

11. febr 1927–21. sept 36: **A. G. S. Prior,** Sakskøbing.

1. febr 1937–4. jan 56: **N. P. Vestergaard,** Majbølle.

9. febr 1956: **S. Klitgaard Sørensen,** Slemminge-F.

Musse herreds præstekonvent

November 1844 blev Musse herreds præstekonvent stiftet.

I 1840'erne naaede det almindelige friheds-røre ogsaa ud i danske præstekredse; man ville nu selv være med til at bestemme over kirkens sager.

Ind imellem de ældre østlollandske præster, der sad i store, fede embeder, var der kommet en yngre præst i det mindre embede i Majbølle. *Andreas Krogh* havde meget initiativ, blev senere rigsdagsmand og stiftede et konvent, der har bestaaet til i dag og to gange aarligt samles rundt om i præstegaardene til hyggelige sammenkomster med damer, fællesspisning, foredrag og diskussioner.

Men i den første snes aar var det et arbejdskonvent, uden damer og med møder hver maaned. Der skulle bestilles noget; meget inden for kirken trængte til reformer. Gennem de 100 aar har der været ført en udførlig konventsprotokol. Det er ikke altid lige let at tyde de gamle præsters snørklede gotiske skrift. Men gennem læsningen oplever man et stykke kir-

kehistorie, navnlig for de første aartiers vedkommende.

Man konstaterer af protokollen, at efter mange præsters mening har umoralen siden tidernes morgen været i *stadig* stigen. Straks ved det første møde skrives:

Opmærksomheden henledes paa de mulige midler, der kunne være at foreslaa for at hemme den overhaandtagende løsagtighed og uterlighed, der var genstand for almindelig beklagelse og paalagde kommunerne mange byrder. Der var kun een mening om, at fruentimmere, der anden gang var letsindige, skulle straffes med korporlig straf, og at mandspersoner aldrig burde tillades fralæggelse af paternitet ved ed.

Adskillige forslag blev i de første aar sendt til biskop og kancelliet, hvor konventer imidlertid ogsaa var ret ildesete – anderledes blev det efter 1849. Da blev konventet jævnligt forespurgt af biskop *Monrad,* stiftets unge, energiske biskop, og ministeriet. En ny salmebog var haardt tiltrængt som afløser for den rationalistiske evangelist-kristelige psalmebog. Biskop Mynster behøvede ikke at have været saa ængstelig for disse konventer. Man vedtager at udpege Mynster som den, der skal redigere salmebogen, og fraraader meget Grundtvig som redaktør.

Et vidtløftigt forslag til en ny kirkeforfatning gennemgaas. Præsterne vil nok selv være med til at bestemme over kirkens forhold, men man ser med megen skepsis paa menighedsraad med læge medlemmer:

Man tør ikke haabe paa, at menighedsraadet som almindelig foranstaltning kunne oprettes med sandhed og velsignelse ... samtidig med en i folket almindelig gærende mistillid til gejstligheden, der, hvis den endog trænger til at renses, dog visselig trænger mere til at hævdes og styrkes.

Afløsning af offer drøftes ogsaa. En del af præsternes løn kom gennem det saakaldte offer, der blev erlagt paa selve alteret paa en af de store højtidsdage. Megen modvilje havde rejst sig herimod i kirkefolket. Men konventet har visse betænkeligheder mod en overgang til en almindelig kirkeskat. Man har en fornemmelse af, at det vil skæppe mindre i kassen, og tiden har givet præsterne ret.

Undertiden kommer man ind paa dagens spørgsmaal. Søren Kierkegaard var kirkens enfant terrible, og bl a hans stærke angreb paa professor *Martensens* ligtale over biskop Mynster omtales. Man tager afstand fra Kierkegaards form, men finder, at Martensen er gaaet for vidt ved at kalde Mynster et sandhedsvidne – den kirkehistoriske betegnelse for en martyr, der med sit blod har beseglet sin tro.

Andreas Krogh omtaler et individ i sin menighed, der mener sig besat af en ond aand. Lægen har villet helbrede denne kvinde med afførende midler, men konventet maatte være aldeles enig med vor embedsbroder i, at der maa andre midler til, og at daabspagten er den rette lægedom.

Efter mere end 10 aars broderligt samarbejde sker et brud. Anledningen var, at ministeriet Ørsted i april 1855 af rent politiske grunde havde afskediget biskop Monrad. Protokollen beretter herefter fra et møde i Hunseby præstegaard:

Efter at der ved aftensbordet var blevet tale om biskop *Monrads* afsættelse, fortsattes dette siden paa meget tumultuarisk maade, saa der udbrød en eksplosion, som ikke lod sig dæmpe. Konventet sluttede dog nogenlunde broderligt med afsyngelsen af psalmen Klokken slaar, tiden gaar, evigheden forestaar.

Nogle meldte sig ud, men de fleste blev dog, og konventet arbejder ivrigt endnu en halv snes aar. Men i november 1863 maa man tage afsked med konventets primus motor. Det sker i følgende bemærkelsesværdige referat:

Man beklagede kong Frederik den Syvendes død paa Lycksburg den 15. november, item pastor *Kroghs* forflyttelse til Arninge, men da nogle af brødrene vidste, at Arninge var 700 rigsdalere bedre end Majbølle, standsede klagen over sidstnævntes forflyttelse. Der tømtes efter bordet et glas vin paa denne vor broder Andreas' velgaaende.

Derefter gik konventet i staa – ogsaa under indtrykket af den nationale katastrofe i 1864. Der kunne heller ikke fortsættes som hidtil. Musse herreds præstekonvent havde i en aarrække haft en ret stor indflydelse. Den ret ukendte, men meget betydelige biskop *Bindesbøll* giver et sted i protokollen udtryk for sin store anerkendelse af konventets arbejde, og visse ministre havde ligefrem været lidt bange for det.

Men ud af de mange drøftelser og forslag fra dette og andre præstekonventer kom der ikke nogen kirkeforfatning, som mange præster havde drømt om, og som kunne have givet præsterne en afgørende indflydelse paa folkekirkens ledelse – og kirken dens egen røst.

Efter en del aar kom konventet igen i gang, men siden bringer protokollen nærmest en del referater af kirkelige og teologiske foredrag med paafølgende samtaler. (H. Skjøt-Pedersen i Nationaltid 5. nov 1944).

Fru *Thyra Jensen* skriver (Fra gamle præstegaarde, II, 185), at, konventet var saa interessant fordi alle kirk retninger var repræsenteret. Det er vist egentligt forkasteligt, naar hver retning laver sit konvent og derved fremturer i ukærlig ensidighed. Pastor *Asschenfeldt Hansen* og min mand, der i det nordligste Vendsyssel (selvfølgelig i hver sit konvent) havde været stridbare og forkætrende overfor hinanden, mødtes her spagfærdigt, næsten kærligt forstaaende. Ikke at tale om, at min mand ganske tabte sit hjerte til de to højkirkelige præster: *Schougaard i* Øster-Ulslev og *Skovgaard* i Kettinge. Den sidstes aandfulde hjertelighed var nu heller ikke let at staa for, han var nu ikke for ingenting ungdomsven af professor Høffding. Det virkede højst stimulerende, at han uden videre gik ud fra, at vi alle var filosofisk religiøst interesserede. Det kneb at holde ørerne stive, dengang han ret længe underholdt sig med mig om den franske filosof Bergson!«

SAKSKØBING

Sakskøbing pastorat omfatter den lille købstad og et udstrakt landsogn. Købstaden ligger vest for den inderste krog af den smalle fjord, hvori Hardenberg aa udløber. Aaen deler byen i 2 dele. 3 broer fører over aaen, den sidste bro fra 1954. De lave enge ved fjorden er ubebyggede. Den gamle bydel ligger syd for aaen og byen hæver sig paa en svag forhøjning i det flade land.

Lidt historie. Oprindelig laa her en landsby, Saksterp, 1270 nævnes Sakskøbing som købstad. Byen tog navn efter landsbyen, der antagelig stammer fra mandsnavnet Sakse, men byen har to uldsakse i sit vaaben, og paa stadsmarkens skelsten er indhugget en saks. Byen fik en god beliggenhed paa det sted, hvor øens gamle hærstræder løb sammen ved et vadested, og mellem disse (Vester- og Søndergade) breder sig det store torv. Byens privilegier er stadfæstet flere gange, Erik Klipping opholdt sig her nogle gange, og der var en kgl mønt i 14. aarh. Et Helligaandshus har her vist ogsaa været. Nabobyerne distancerede snart Sakskøbing, hvor kong **Christoffer II**, medens landet var pantsat, levede sine sidste dage som skyggekonge og oplevede den forsmædelse, at han 1332 blev overfaldet af adelsmændene Henneke Breide og Johan Ellemose, som brændte huset af over ham og førte ham som fange til Aalholm, hvor Johan den milde løslod ham. Bortset fra denne dramatiske begivenhed har byen ført en stille tilværelse. Broen over aaen var et søgt overfartssted. Byen laa lille og upaaagtet ved de grønne enge, medens fjorden groede til, og sejladsen næsten ophørte. Under Grevens fejde plyndrede byens borgere Knuthenlund. 1672 var der kun 272 indb. Indtil 1900 ernærede man sig ved landbrug. Der var stadig stærk trafik over broen, hvor der opkrævedes afgift. Efter reformationen var der latinskole, nedlagt 1740. 1620 var der pest. Fjord og havn groede til, og der var strid med ejeren af Orebygaard om anløbspladsen der. 1658—1770 var en nedgangstid. 1672 var der kun 272 indb, 1770: 425. Byen hærgedes af flere brande, 1728, 1784, 1800. Efter 1800 blev fjord og havn opmudret, og man begyndte kornekspørt herfra. Folketallet voksede langsomt, 1858 stiftedes Industriforeningen, og 1861 stiftedes et bryggeri. En mild stiftelse, Orebygaards hospital, flyttedes 1850 til Rørbæk. 1866 opførtes tvangsarbejdsanstalten, der ogsaa optog sindssyge. Da Chr. IX's bro i Nykøbing aabnedes 1867 mistede S en del af sit opland. Banen aabnedes 1874 og gav ny muligheder. Efter 1900 begyndte et nyt afsnit i byens historie. Havnen udvidedes, 1910 opførtes den store sukkerfabrik, flere industrier kom hertil, 1918 opførtes skibsværftet. Siden 1938 har byen haft socialdem borgmester. Storstrømsbroen har medført øget trafik. Konkurrencen fra nabobyerne er haard. Byen er stadig lille. Der er realskole, teknisk skole, alderdomshjem fra 1938. Tvangsarbejdsanstalten er nu arbejds- og plejeanstalt. Anlægget Frihedslunden (Holmeskoven, kendt fra store møder) har friluftsscene. Paa torvet staar Gottfred Eickhoffs »Roepigerne«.

Digteren **Emil Aarestrup** boede her 1839—49.

Sakskøbing landsogn, 2062 ha, langs fjorden ud til Smaalandshavet, er lavtliggende og frugtbart. Mod nord en del skov. Byerne: Oreby (tidligere ladeplads for Sakskøbing), Rørbæk (bymæssigt bebygget forstad, 1562 indb), med hospital for 10 fattige, og mh fra 1896, hvilehjem, dampmølle og S sukkerfabrik fra 1910, Lille Rørbæk.

Hg Orebygaard, hovedsæde i baronien Guldborgland, avlsgaardene Rodsnæs og Ødegaard. Flere større gaarde. I Guldborglands skove findes smukke gamle egetræer.

Majbølle var anneks 1690—1803, og der var fast sognekapellan til 1803. Omkr 1620 var der strid om kaldsretten mi de 2 hg i pastoratet, Orebygaard og Berritsgaard. Fra den ældre præstehistorie kan nævnes: 1655—82 var **Hans P. Bredal** sp her. Han mindedes som »lærd og elskelig«, havde været rektor ved latinskolen her. Oplevede svenskernes invasion. Mag **Niels S. Kastrup** (1682—95) var »lærd og gavmild«, skænkede sølvalterkanden. **And. E. Beyerholm** (1695—98) var »en gudelig mand, om hvem der gik mange forunderlige historier.« Om mag **Mogens K. Hosum** (1731—45) hed det, at det var »ham medfødt at rejse fra sted til sted for at høre eller bringe nyt, og at han gjorde ikke altid heldige vers.« (N 274). 1815—19 var den senere saa kendte og ansete provst **D. P. Smith**, sp her, se Stege. 1826—36: Provst **Boie F. O. Boisen**, søn af biskop B, Vesterborg, se Gentofte. Han betød meget som præst og sjælesørger.

Pastor **Tryde** (1851—77) var som ung rationalistisk, senere højkirkelig, af den gamle skole. Om **Harald Boisen** (1878—94), der ogsaa var søn af biskoppen, se ndf. Pastor **Ludvig Wagner** (1894—1907) var en af sin tids førende grundtvigske præster, medens provst Prior var centrumsmand. Han fik opført menigheds- og ungdomshjemmet (se ndf).

Det kirkelige liv har aldrig været særlig stærkt. *Johs. E. Schrøder* (se II, 713) var en tid godsfuldmægtig paa Orebygaard, senere birkedommerfuldmægtig her. Han havde det »i ydre henseende godt, men aandeligt fattigt og fandt det svært at værge sig mod verdsliggørelse«. Han fik hjælp hos den elskelige pastor *Harald Boisen,* men han fandt det aandelige liv her saa ringe, at han brød af og drog til Askov højskole. Grundtvigsk menighedsliv har ikke formaaet at trænge igennem her.

Derimod har der været lidt IM. Da pastor *Jacob Møller,* IM's leder paa Lolland, kom til Radsted 1885, var der enkelte troende mennesker, som fra Sakskøbing søgte til kirke i Radsted. 1886 talte indremissionærerne *Sigv. Høyer* og *Anders Stubkjær* her i byen. De faa troende mennesker, der var her, havde fundet troen ved at høre *Chr. Møller,* Luthersk Missionsforening, (eller baptister), bl a skomager *Petersen,* der gik flittigt rundt og besøgte syge og gamle. Han ledede ogsaa en tid en søndagsskole og indkaldte talere fra Luth mf til off møder. Han stod ret ene, men fik dog hjælp af en prægtig gaardmandskone i Rørbæk, »Tante Hanne«.

1890 kom dr *Vilh. Tetens Krohn* (* 1839, † 1909. Stamt 52) hertil som distriktslæge. Han var præstesøn (fra Hem-H-D) og havde i 25 aar været læge i Rønde, hvor han sm m sin hustru, *Nancy, f Lund,* var blevet omvendt og havde fundet sit faste staasted midt i det stærke IM's liv der. Dr Krohns hjem blev snart et naturligt samlingssted for IM's venner i Sakskøbing. Præsterne *Jacob Møller, Bachevold, A. Levinsen* og *Keiding* kom her ofte, og dr Krohn blev medlem af IM's præstekonvent. Flere missionærer fra DMS og Santalmissionen kom her i disse aar, da dr Krohn var meget interesseret for Ydre Mission. Der blev holdt møder i lejede sale og i doktorens hjem, som regel vel besøgte. Senere kinamissionær *Ellen Nielsen* samlede unge piger og hjalp dem til tro. Pastor *Boisen* stod i nær forbindelse med lægehjemmet, og den unge pastor *Algreen-Petersen* tog aktivt del i lægens missionsarbejde.

Ved et IM's konvent i dr Krohns hjem 1895 indledte pastor *C. Asschenfeldt-Hansen,* der foreslog, at man paa Lolland skulle forsøge med en ny type kolportører, som skulle gaa omkring og sælge opbyggelige bøger, aflægge husbesøg og føre samtaler, men ikke prædike ved møder, som kolportørerne ellers gjorde. Vederlaget for deres arbejde skulle de faa ved procenter af bogsalget. Dr Krohn bifaldt tanken og foreslog, at konventet straks skulle yde

300 kr til. Ikke alle præster var lige varme for tanken, men de gik dog med, og paa forslag af dr Krohn blev kbmd *Valdemar Hansen,* Kejlstrup (tæt ved Rønde, hvor dr Krohn havde boet) valgt til gerningen med bopæl i Saksköbing. Vald. Hansen, der var født paa Lolland, flyttede med sin lille familie ind i en toværelseslejlighed. Den første søndag de var i byen, læste V. H en prædiken for en lille kreds, som hans kone havde været rundt at indbyde. Ved kaffen bagefter foreslog dr Krohn, at saadanne forsamlinger skulle holdes hver søndag eftermiddag i forskellige hjem. Pastor *Wagner* billigede planen; det blev bestemt, at møderne skulle holdes hos Vald. Hansen, og hvis han var bortrejst, skulle sognepræsten eller dr Krohn være tilstede. Fru Hansen bragte i virkeligheden et stort offer, idet hun hver søndag maatte rydde sit soveværelse for at faa plads til mødedeltagerne i de to stuer. Der kom indtil 70 mennesker til disse læsemøder, undertiden var der fremmede talere. Da man forsøgte at gøre dem til samtalemøder, maatte denne form opgives, thi deltagerne kom fra vidt forskellige kredse, og modsætningerne blev for stærke.

Pladsen blev dog for trang i den lille lejlighed. Dr Krohn fik IM til at give Vald. Hansen et boligtilskud til en større lejlighed, men saa tilbød skomager *Petersen* at bygge et missionshus med en lejlighed mod at faa 4 pct af byggesummen. En IM's julefest i en hotelsal 1895, hvor doktorens sønner, premierløjtn *Volmer Krohn* og *Aage Krohn* (senere sp i Tostrup-R) medvirkede, huskedes længe; bagefter samledes man til takke- og bedemøde i Vald. Hansens hjem. Og jan 1896 holdtes den første bedeuge, hvor præsterne i Saksköbing og Radsted deltog. Det kneb for Vald. Hansen at overholde konventets instruks om ikke at prædike. Han blev saa antaget som indremissionær 1896 og var derefter uafhængig af konventet. Missionshuset (paa Orebyvej) blev indviet 12. nov 1896 af *Vilhelm Beck* efter en gudstjeneste i kirken. Om aftenen talte præsterne *Asschenfeldt-Hansen* og *Bachevold.* Der blev holdt mange møder i missionshuset, som ligger i landsognet; der blev stiftet KFUM og K. Den sidste blev ledet af frk *Margrethe Hansen,* der fik hjælp af dr Krohn, som ofte fik troende unge piger til sindssygehospitalet, hvor han var læge. Mest stabil blev dog søndagsskolen, som fru *Krohn* ledede. Da pastor *Asschenfeldt-Hansen* flyttede til Slemminge 1896, tog IM's venner i Saksköbing derud i kirke, og 1897 begyndte Asschenfeldt-Hansen paa kvartaarlige møder, der samlede en del fra omegnen. Alt dette hjalp til, at der var fremgang i IM's arbejde her. Hertil kom fra 1888 de store *Holmeskovmøder,* som hver aar samlede op mod 3000 mennesker fra hele stiftet. De var begyndt paa provst *Vahls* initiativ. – Senere er arbejdet fortsat, ledet bl a af gdjr *H. Hansen,* Rersø, postbud *Petersen,* Rørbæk. Til tider har der været en fast indremissionær i byen, f eks *Ejnar Petersen* og i den sidste tid *I. Rønnow.* Den lille IM kreds er folkekirkeligt indstillet, tæller c 50 mdl, der er et ungdomshus, KFUM og K (50) FDF, sdsk og santalkreds og sømandskreds. Som helhed er der ikke stærkt retningspræg, men der er en del kirkelig interesse. Provst *Prior* arbejdede ud fra KC's syn og samlede sit arbejde om kirken og menighedshuset. Lidt Jehovas Vidner og pinsemission.

Kirkefondspioneren **Julius Friis Hansen** blev f 1856 paa herregaarden Ødegaard i landsognet, hvor hans fader var forpagter. Hans rigt udrustede moder, der var af præsteslægten **Friis,** lærte ham tidligt at bede, og han har fortalt, at han engang spurgte hende, hvad han skulle gøre, naar han var bange for at gaa forbi en kirkegaard. »Saa skal du folde dine hænder,« sagde hun, og det gjorde han siden. Han havde en lykkelig barndom. Medens hans moder bar ham under sit hjerte, tænkte hun ofte paa Johannes Døber, og selv fik Friis Hansen et kort, bevæget, indholdsrigt liv som Johs. Døberen. Han blev student fra Nykøbing og maatte som student en kort tid overtage styret paa Ødegaard efter sin faders død. Han var interesseret i landbrug, og folkene elskede ham. Da han som teologisk kandidat skulle holde sin første prædiken (i Majbølle kirke), bad alle gaardens folk om at faa fri, og i to vogne kørte de afsted. (A. Fibiger: Julius F.-H, 1920, s 11 f). Hans fader var en dygtig landmand, høj, streng i sine krav, en mand. Han var slægtspræget og initiativrig. Sønnen arvede baade sin faders myndighed og viljekraft og sin moders kærlige og rige, fromme sind. Grev **Frijs,** Juellinge, var forpagterens velynder og Hansen kom til Ødegaard fra Juellinge (hvor han var forvalter) ved grevens støtte. Villads Christensen skriver, at sønnen blev opkaldt efter greven med navnet Friis, og kun ved en fejl i kirkebogen ikke fik navnet Frijs-Hansen. Men hans moder var født Ida Sophie Friis. Jul. Friis Hansen havde forøvrigt ikke (som ofte anført) bindestreg. (Villads Christensen: F. H som sognepræst, 1922, s 15 f).

Det var i Saksköbing det berømmelige møde fandt sted, hvor fru pastorinde *Thyra Jensen,* Vigsnæs, opstilledes som eneste kvinde til det kirkelige udvalg og derefter blev medlem af udvalget. Det er et helt lille stykke tids-historie. Fru Thyra Jensen fortæller selv:

Jeg glemmer nok aldrig den foraarsdag i 1904, da menighedsraadene for Musse herreds provsti var samlede til valgmandsmøde i Saksköbing kirke.

Frk **Møller,** Dampmøllen, den kendte kvindesagsforkæmper og jeg — der dengang kendte hinanden grumme lidt — sad tilfældigvis sammen.

Det var en offentlig hemmelighed, at provsten, (Høeg, Hunseby), der nok ikke var nogen ynder af kvindelige menighedsraadsmedlemmer, havde valgt dette højtidelige sted til prøvevalget for at sætte en forsvarlig laas for vor mund, og havde nu provsten været lige saa besindig som andre provster omkring i landet, var der sikkert heller ikke sket noget, men han var saa uklog at gaa for vidt, idet han i sin indledning fra kordøren udtalte, at han ansaa det for en selvfølge, at kvinder ikke kunne vælges som valgmænd. Vi kvinder, der sad omkring i kirken, saa lynsnart og krænkede til hinanden. Jeg, der dengang aldrig havde talt et eneste ord offentligt, hviskede til frk Laura Møller: »Vil De ikke svare herpaa!« Hun nikkede dybt alvorligt, og saa snart provsten tav, rejste hun sig straks og udtalte paa sin beskedne, men vægtige maade, at naar loven uden nogen art begrænsning var givet ogsaa til og for os kvinder, saa maatte det vel være meningen, at den skulle bruges, hun ville anbefale fru Thyra Jensen, Vigsnæs! Man havde næppe sundet sig efter denne bombe, før endnu en kvinde, fru lærer Kirkegaard i Herridslev ved Nysted, rejste sig, ogsaa anbefalende fru Thyra Jensen. Nu saa mit genert, skulende blik, at provstiets mere ansete gejstlige, der havde samlet sig i de øverste stole, urolige og ivrige begyndte at stikke hovederne sammen, men inden der fra den side var sket noget, rejste en stor, flot mand, sogneraadsformand **Sørensen** i Rørbæk, sig. Provsten saa forventningsfuldt paa ham, men ak og ve! han udtalte højt og klart, at han fuldt ud kunne slutte sig til de to foregaaende talere.

Men nu kom der slag i slag forslag fra andre sider, og snart skred provsten til det, der maaske var nødvendigt, men for mig var den første kirkepolitiske, skurrende mislyd: Vi, der var bragt i forslag, skulle rejse os og sige i hvilken retning (baas), vi hørte hjemme — højkirkelig, indremissionsk eller grundtvigiansk.

Fortumlet rejste jeg mig og mumlede: Grundtvigianer. Ak, hvor ville jeg dagen i dag have været glad ved at mindes mig selv, om jeg havde haft udvik-

ling og åndsnærværelse til at sige: Kristent menneske.

Det udviklede jeg allerede samme aften for min mand, jeg vidste saa lidt, hvor jeg egentlig stod, jeg husker, at jeg sagde til ham, at hvis det havde været ham, saa var det en anden sag, han var grundtvigsk indstillet i hele sit livssyn, det havde jeg altid følt, men det var jeg vist egentlig ikke.

»Hvad du ikke er, kan du jo blive« — sagde han fortrøstningsfuldt.

Min mand og frk Møller satte sig grundigt ind i forholdstalsvalgmaadens finesser, hvad de mange, der nødig saa en kvinde valgt, øjensynligt ikke gav sig tid til. Deres stemmer blev splittet paa liste A og B hvorved C fik et forspring.

De gamle minder bliver saa levende, mens jeg sidder og ser paa den gamle kandidatliste med forslagsstillernes navne (folk, som da var blandt de førende i herredets kirkeliv).

1. Fru Thyra Jensen, Vigsnæs, 2. Lærer Johannesen, Oreby, 3. Gdjr Rude, Kettinge.

Foreslaaet af: Gdjr C. Sørensen, Rørbæk, frøken Laura Møller, Rørbæk, dyrlæge Koch, Sakskøbing, lærer Hansen, Vigsnæs, fru Margrethe Ottosen, Vigsnæs. (Fra gamle præstegaarde II, 61 f).

Læge **Holger Rørdam** (* 1865, † 1941), søn af kirkehistorikeren, sognepræst, dr Holger F. R, Kg Lyngby, nedsatte sig 1889 i Sakskøbing, valgtes 95 til folketingsmd i Sakskøbingkredsen (venstre), blev stadigt genvalgt, havde et sikkert tag i befolkningen, hvilket afbødede hans svingninger inden for partiet. Senere sluttede han sig til de radikale. 1896—1918 var han overlæge i hæren, hvorefter han praktiserede flere steder i Jylland og Sønderjylland. Han var 1895—1909 den eneste læge i folketinget og spillede en stor rolle ved gennemførelsen af medicinske, hygiejniske og sociale love. Han var medstifter af Nationalforeningen til Tuberkulosens bekæmpelse og dens lægekyndige direktør 1909—16.

1922 oplyses: Kkg jævnt god, IM, KFUM (28), iøvrigt ikke videre retningspræg. 1930: Vaagnende kirkelig interesse, mghhus (sp), lidt IM, overv u p. 1938: Kkg 3 pct, en del kirkelig interesse, IM, KFUM og K, FDF, de fleste u p. 1947: Kkg 3 pct, overv folkekirk forhold, lille, kirkelig IM kreds, LYM m m. 1955: Kkg 3 pct. En del kirkelig interesse, IM kreds, 3 sdsk m m.

Sakskøbing kirke (Sct Peder og Sct Paul) ligger centralt i byen ved hovedvejen og indgaar smukt i den gamle byplan, og dens anselige taarn præger byens silhouet. 1444 kaldtes den Sct Pauls kirke. Kirken er opført 1250—1300 af mursten og bestaar af senromansk skib og kor (ældst) med tresidet apsis med rige sokkelprofiler og friser. Noget yngre er taarnet, hvor der nu er hovedindgang. Ottekantet spir fra 1852, ialt 36 m højt. Gotiske hvælvinger, ommuret efter 1820. Et sakristi nord for koret er nedbrudt. 1863—64 blev kirken hovedrestaureret (arkitekt V. Dahlerup og Ove Petersen); nogle mærkelige kalkmalerier fra c 1400 blev ikke bevaret. Sengotisk skabs-altertavle fra c 1500, udskaaren, malet og forgyldt, Maria med barnet i midtfeltet, flere figurer ved siderne, malerier paa bagsiden. Alterstager fra 1685, prædikestol i renæssancestil fra c 1620, noget ombygget 1865, med evangeliststatuetter og sekskantet lydhimmel. Bremersandstensfont fra 1865. Den gl gotlandske sandstensfont er opstillet nord for kirken. Lysekrone fra 1699. Malerier. Flere ligsten. Smukke korbuekrucifixer fra c 1300 og 1867. Flere værdifulde ting er fjernet til Nationalmuseet. Taarnur fra 1853. Kirkeskib fra 1762. Den ældste klokke fra 1422. 350 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 129—55, Ludv. Wagner: S kirke og præsteembede, i Khst saml 4 r IV, 678 f, J. Kornerup smst 1 r IV, 422 f, J. Magnus Petersen: Kalkmal, s 73, Friis: Musse herr, s 21, Erslev. Repertorium nr 5844—46, Will. Christensen: Repertorium 6547, 5220, Hugo Matthiesen: Torv og hærstræde, 1922, s 61, Dsk atlas, VI, 491, Beckett: Altertavler, s 63—67 og 207, Hofman: Fundationer VI, 46.

Folketal: 1850: 917 (byen) og 1016 (lands), 1901: 1560 og 1367, 1921: 1798 og 1906, 1950: 2520 og 2191.

Altergæster: 1922: 550, 1930: 600, 1938: 460, 1953: 726.

Menighedsraad: 1922: Overv u p, 1934: 4 kirk, 3 soc, 2 rad, 1953: 5 soc (deraf 1 IM), 2 rad, 3 borg, (1 IM), fmd viceborgmester Pjengaard.

Kommunevalg: 1943: Byen: Soc 548 (6), rad 177 (2), borg fællesl 270 (3), 1954: Byen: Soc 702 (7), rad 162 (1), borg fællesl 289 (3), Landsognet: Soc 539 (5), rad 240 (2), kons 125 (1), venstre 125 (1), komm 33 (0).

Sognepræst

Indt 1850: a) 130 rug, 141 byg, 6 hvede, b) 115 rdl, c) naturalier, d) 4—500 rdl. — 1870: Regul 2940 kr, netto 8074 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd fra 1924.

22. 16. aug 1836–25. febr 51 (sp Hasle-R 26. maj 30): **L. Smith,** fl t Aagerup-K, se der.

23. 18. maj 1851–31. dec 77 (sp Vindblæs-Dalbyover 16. marts 39): **Gabriel Adam Tryde,** * 1. aug 06 Esbønderup. Forældre: Amtsstuefuldmægtig, senere lotterikoll i Kbhvn Anders Holst T og Cathrine Marie Elisabeth Pfeiffer. Stud Brgdssk C 24, c april 31 (1), sp Anholt 22. febr 33, afsk 31. dec 77, † 2. maj 83. ~ 24. maj 33 Svendmine Birgitte Bønnelycke, * 8. sept 10 Horsens, † 23. sept 83. Forældre: Tobaksfabrikant Mads Pagh B og Anna Margrethe Hansen. – Søsterdatter ~ dr H. F. Rørdam, Lyngby. Hustrus søster ~ Bechmann, Hunseby.

Hjælpepræst hos pastor Tryde

1875—77: **F. H. Christiani,** se Nibe-V.
1877: **D. J. A. Bechmann,** se Værslev-J.

24. 12. april 1878–14. maj 94 (sp Bjerregrav-Aa-T 30. okt 71): **Otto Harald Benedictus Boisen,** * 16. april 17 Vesterborg. Forældre: Sp i Vesterborg-B, biskop Peter Outzen B, † 31, og Anna Nannestad. Stud Brgdssk C 35, c april 41 (1), inspektør v Dronningens asylskole 41, sp Mjolden 1. april 51, sp Vigsnæs 3. april 60, r af Dbg 88, † 14. maj 94. ~ 19. juni 48 Hanne Caroline Lindeschou, * 6. febr 28 Kbhvn, † 22. april 17. Forældre: Brændevinsbrænder, bryggeriforp Carl Johan L og Hanne Caroline Danchel, samt plejedt af kfrrd, byfoged i Hillerød Niels Peter Arboe. – Brødre: Gentofte, Vesterborg-B, Ribe dk, Stege og hjpr Vartov. Søstre ~ biskop P. C. Kierkegaard og Jespersen, Utterslev. Broderdt ~ Knudsen, Lejrskov-J. Datterdt ~ Møller, Bramminge. Stamt 13.

Pastor Harald Boisen mindes som en from, hjertenskær og elskelig personlighed. Blid og følelsesfuld af naturen, som han var, havde det aandeligt ophøjede og skønne, som hans barndomshjem i Vesterborg var præget af, sat sit stempel uudsletteligt fast i hans sjæl og karakter, saa at han baade som sjælesørger og som menneske vandt alles hjerter. Stærk i sin tro og kraftig til det sidste i sin forkyndelse blev han dog aldrig fanatisk eller hensynsløs, men havde den fulde forstaaelse af, at kristendommens raab til menneskesjælen er tilgivende, mildt dragende, langt mere end haardt og straffende. Han var nidkær og dygtig i sin embedsgerning, havde øjet, hjertet og aanden aaben for andres bekymringer og sorger. (Østloll avis 15. maj 94, jvf 19. maj 94). Pastor B var grundtvigsk, stod sin broder Fritz Boisen, Stege, nær, men havde et godt samarbejde med distriktslæge Vilh. Krohn, indremiss Vald. Hansen og den lille IMkreds.

Boisen blev meget paaskønnet i Sakskøbing. Biskop Bindesbøll havde i Vigsnæs betegnet ham som bodsprædikant, strengere end folk i almindelighed finder behag i. Biskop Monrad anerkendte ham højt: »Boisen er til sjælens inderste rod gennemtrængt af kristendommens

and; man kan mærke, at man i ham har en mand, der stadigt bearbejder sig selv.« (Loll-F st 150 aar, s 146, 162).

Hjælpepræst hos pastor Boisen

1886—92: **H. G. H. Jungersen,** se Halsted-A.
1892—94: **H. L. Algreen-Petersen,** se Aalsø-H.

25. 3. sept 1894–30. nov 1907 (sp Lynge-B 8. juli 85): **Ludvig Carl Moritz Wagner,** * 25. juni 38 Rendsborg. Forældre: Oberstløjtnant Moritz Carl Frederik August W og Margrethe Sophie Charlotte Manthey af Sct Petri k, Kbhvn. Stud Brgdssk 55 (fik ug i alle fag), c 61[1] (1), manuduktør, lærer Car. Amalies asylskole 62, uord medhj hos Gunni Busck, Brøndbyvester, kst feltpræst 64 for dsk krigsfanger i Prøjsen, hjpr Farup 64, do Brande 65, do Holstebro-M 65, do Seest 8. maj 66, sp Almind-V 20. april 69, sp Seest 7. juni 77, r af Dbg 94, Dbm 08, afsk 30. nov 07, † 13. april 09. ~ 30. juli 70 Nancy Cæcilie Margrethe Grønvold, * 5. febr 45 Slagelse, † 12. maj 12. Forældre: Grosserer Carl Ferdinand G og Helene Cathrine Wittrup. – Sønner: 2. rkp Aarhus dk og Taastrup Nykirke. Sønnedt ~ biskop, dr H. Fuglsang-Damgaard. Søster ~ højskoleforstandr i Askov, prof Ludvig Schrøder. Stamt 91. Hustrus søster ~ Brøndsted, rkp Slagelse. Morbroder: Wittrup, Vejle-H.

Skrev rejsebreve, hist afh, anmeldelser, opbygg betragtninger i Fædrelandet, Ill tid, Dsk kirketid, Khst saml (om S kirke og præsteembede), Nord maanedsskr, Danskeren, Dsk Højskole m m m, udg 63: Det kirk vennemøde 1863, 73: Ti prædikener, 77: Afskedspræd, 77: Opl om den kr kirkes blodvidner og bekendere, hvis navne er givne aarets dage, 80: Et soldaterliv i forr aarh, 94: Afskedspræd, 98: Erindringer fra krigsfangenskabet 1864, m m.

Pastor Ludvig Wagner havde fra sin ungdom tilknytning til de levende grundtvigske kredse, baade gn sin hustru og sine familieforbindelser. Fra sin tidlige barndom ville han være præst, en længsel, der fik næring ved, at han kom i berøring med mænd som *Grundtvig, N. G. Blædel* og brødrene *Fenger*. Som student blev han paavirket af *P. C. Kierkegaard,* ved hvem den lille diskussionsklub »Lille Theologicum«, (som W var virksomt medlem af), fik stødet til et indgaaende studium af NT. Samtidig blev han vejledet i GT af *Skat Rørdam* og af ham ført ind i de østerlandske sprog, og Rørdam betroede ham at læse korrektur paa sin doktordisputats. Men studierne blev afbrudt af sygdom 1859, og da han blev rask, tog han embedseksamen. I Seest mødte han *P. Larsen-Skræppenborg* og hans kreds. De ville gerne have W til valgmenighedspræst 1868. W var heller ikke uvillig, men mente dog at kunne gøre mere gavn i en sognemenighed og blev saa sp i Almind, i hvilket sogn P. Larsen-S boede. Han kom her i levende forbindelse med præsterne *Sveistrup,* Vejen, *Svendsen,* Jelling, *A. Leth,* Middelfart, *M. Melbye,* Asperup og især med *Vilh. Birkedal,* som i de første aar efter sin afsked ofte gæstede Jylland. W fik sit faste stade i den grundtvigske lejr og havde navnlig i Jylland nogle rige præsteaar. Han begyndte sin skribentvirksomhed 1860 med breve fra Norge, hvor han var med til Carl XV's kroning, og i Nord universitets tidsskr skrev han om Trondhjems domkirke. Han rejste meget i udlandet og skrev rejsebreve derfra. Et af hans sidste arbejder var hans ungdomserindringer i Den danske højskole 1903. Han havde ikke et stærkt helbred. Medens han var i Almind, blev han angrebet af en tuberkuløs halslidelse, som gjorde ham uarbejdsdygtig i 5 aar, han søgte helbredelse ved en rejse til det sydlige udland. Han var i flere henseender en fremragende personlighed, en mand med mange interesser og en glimrende iagttagelses- og fremstillingsevne. Med mund og pen virkede han flittigt og havde i grundtvigske kredse og blandt Lollands præster et anset navn. Han nedstammede gn sin fader fra dr Martin Luther.

Litt: W's nævnte ungdomserindringer, H. St. Helms: Livserindringer, s 192, Pastor L. Prips ungdomserindringer, s 165, Loll-F stiftstid 13. april—19. april 19, Dsk tidsskr 1899, s 757 f.

Hjælpepræst hos pastor Wagner

1905—07: Sønnen: **E. T. Wagner,** se Taastrup Nykirke.

26. 28. febr 1908–21. sept 36 (sp Strynø 28. april 97): Provst **Andreas Gartner Sommer Prior,** * 10. nov 69 Kbhvn. Faderen: 1. rkp Domkirken, Kbhvn, † 25, se der. Stud Brgdssk C 88, c 94[1] 1), manuduktør, (NT) studierejse til Tyskland og Italien, fik samtidig med Vald. Ammundsen 96 univ guldmed (2. Peters brevs ægthed), fik 96 rejsestipendium, besøgte de dsk sømandskirker i Hamborg og England, lærer Kbhvn, provst Musse herred 11. febr 27, afsk 21. sept 36, r af Dbg 36, † 24. juli 37. ~ 16. sept 97 Charlotte Caroline Bergmann, * 2. okt 76 Kbhvn. Forældre: Rektor ved Mtrp Lorenz Andreas Christian B og Jenny Hoffmann, f Bøggild af Skivholme-S. – Hustrus broder: Prof theol Lorenz Bergmann.

BM Loll-F stiftskonvent, kredsfmd Santalmiss, fmd Loll-F stifts gejstlige enkekasse 20, fmd f Blaa Kors samt værgeraad og hjælpekasse her, Skrev kirkehist biografier, foredrag, prædikener osv i flere blade, bl a i Sæd og høst, Teol tidsskr (98, 02, 05) og navnlig i »Havnen«.

Udg 02: Fadervor, bibellæsninger, særtryk af »Havnen«, 08: Afskedspræd, 10: Paulus, et livsbillede, særtryk af »Havnen«.

I det afgrænsede arbejdsfelt paa Strynø med den venlige, kirkeligsindede befolkning gjorde pastor Prior en dygtig indsats med sine omhyggeligt udarbejdede prædikener, sine flittige husbesøg og sin aabne og hjertelige omgængelse. Han fik ogsaa tid til at fortsætte sine studier, særlig over det Nye Testamente. Derom vidner hans teol afhandlinger om »Paulus' opfattelse af apostolatet«; »Romerbrevets integritet og læserkreds«; »Paulus' evangelium« og hans bog om Paulus.

1908 blev han sognepræst i *Sakskøbing,* 1927 tillige provst. Han var meget virksom for opførelsen af »Sakskøbings menighedshus og ungdomshjem«, som ikke blot gav plads for søndagsskole- og ungdomsarbejdet, men ogsaa for vel forberedte rækker af bibeltimer og foredrag over emner som trosartiklerne, salmedigtere, Ydre Mission. Han forstod at sikre sig dygtige og kendte talere, og møderne var godt besøgt og fandt megen paaskønnelse.

Personligt var provst Prior en repræsentant for gammel præstekultur. Teologisk og kirkeligt hørte han hjemme i den Mynster-Martensenske retning (»Kirkeligt Centrum«), men forstod at værdsætte og samarbejde med kristne af andre kirkelige og teologiske retninger.

Han havde et varmt hjerte for alle, der led nød, og var derfor meget optaget af kirkeligt-filantropisk og Ydre Missions arbejde. 1932–33 havde han den store oplevelse – sammen med sin hustru – at foretage en rejse til Orienten, hvor han bl a besøgte Dansk Missionselskabs og Santalmissionens arbejdsmarker i Indien og Østerlandsmissionens i Syrien. (Lorenz Bergmann).

27. 25. jan 1937 (sp Fuglse-K 13. aug 31): **Karl Oskar Wilhelm Lindqvist,** * 20. nov 01 Blekinge, Sverige. Forældre: Fodermester August Oskar L og Estrid Wilhelmina Karlsson Høøk. Stud priv 21, c 28^2 (h_2), sp Sebber-A 3. jan 29. ~ 7. maj 29 Martha Mürer, * 12. dec 03 Lund, Sverige. Forældre: Drejer Bertrand M og Elna Plym.

Fmd Dsk ungdoms samvirke Loll-F 41. Skrev noveller, art m v i dagspressen.

Litt: L-F aarb 1914, 1917, 1926, 1946–48, P. Holm og O. Nedergaard: Sakskøbing, tekst og tegninger, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 117 f, Hjemliv og trosliv, VIII, 1939, s 142 f, (om dr V. Krohn).
Se iøvr litt u Sakskøbing kirke.

NYSTED

(Med filialkirke i Vantore).

Nysted købstad og det bastante Aalholm slot ligger meget smukt paa en skraaning ved en lille vig, som fra Østersøen skærer sig ind i sydkysten. Det høje kirkespir og Aalholm slot, der omgives af park og skov, præger byen udefra. En lindealle fører til slottet forbi den næsten tilgroede Rørsø. Lille havn. Kystsanatorium fra 1930 (35 børn), optagelseshjem fra 1921 (c 70 børn), gamlehjem i det i 1918 nedlagte sygehjem.

Lidt historie. Købstaden er vokset op i skygge af den mægtige nabo, Aalholm, (Vilh. Marstrand mener (1951), at byen er ældre), og længe var byen ufri, borgerne var tvunget til at arbejde for eller skatte til borgen. Byen nævnes slet ikke i Vald. II's jordebog, men 1286 oprettedes et Franciskanerkloster (laa ved østenden af Klosterstræde). Flere gange blev der holdt kapitel her, og klosteret synes at have været yndet af adelen. Her havde Graabrødrene deres sidste tilflugtssted efter reformationen. Det blev nedlagt 1538; sognepræsten fik dets abildgaard og humlehave 1554. Klostret blev brudt ned, og materialer derfra anvendtes bl a til opførelse af Aalholm slot, der ligger i landsognet. Her var en fast borg fra 14. aarh. Her boede lensmanden, men det var flere gange pantsat. Det led under Grevens fejde, blev erobret og generobret, gik over til kronen, og fra 1568 boede lensmanden atter her. Fr. IV solgte godset til fru Emerentia Raben-Levetzau 1725, og 1734 oprettedes grevskabet Christiansholm med Aalholm som hovedsæde. Det overgik 1921 til fri ejendom og besiddes stadig af slægten **Raben-Levetzau.**

1409 fik byen købstadsret, og den løstes fra sin afhængighed af slottet. Den havde en god, naturlig havn med handel paa Rostock og Wismar, og der var færgeforbindelse til Hellighafen til 1809. Byens signet har billede af en fisk, og der var en del fiskere, (der fangedes sæler) men hovederhvervet var landbrug. Korn, æbler og hasselnødder udførtes, men stor blev byen aldrig. 1769 var der 486 indb. Broen ved Nykøbing 1867 berøvede den en del af sit opland, banen til Rødby generede ogsaa byen. Kornhandelen og sælhundefangsten svandt ind, og flere ildebrande hærgede byen. 1910 fik Nysted sin jernbane, folketallet voksede, men byen er den mindste købstad i stiftet. Den er hyggelig, og naturen omkr byen med promenader langs kysten er smuk.

Latinskolen blev nedrevet 1740. Her gik **Niels Hemmingsen** i skole. Digteren **Emil Aarestrup** var praktiserende læge her 1827–38, han boede i Adelgade 90 (Aarestrups hus), hvor der er en mindeplade. Der er mindesten i anlægget for borgmester **H. J. Holck** († 1917) og ved Søvej for byens æresborger og historiker, stiftsfysikus **C. A. Hansen** († 1926).

1918 oprettedes et institut, en engelsk skole, ved kysten mod syd for c 60 unge piger. Under krigen blev den civilforsvarsskole 1942 til 1953. Den blev derefter overtaget af premierløjtnant **Stig Guldberg,** der havde mistet begge hænder ved en eksplosionsulykke. Han har her begyndt en slags højskole for invalider og handicappede (c 40).

Under besættelsen 1940–45 var den første fremmede garnison væsentlig østrigere og polakker, der ønskede et godt forhold til befolkningen. Men situationen tilspidsedes 1945, da SS kom hertil. Der var stor razzia 2. maj 1945, og befrielsen to dage efter vakte stor glæde.

Det kirkelige liv. Herritslev var anneks til 1906, da der oprettedes et embede som rkp Nysted-sp Herritslev (se ndf). Dette embede blev nedlagt 1920, hvorefter Herritslev blev selvstændigt sognekald.

Af den ældre præstehistorie. 1618–66: Provst, mag *Knud M. Lerche,* var en af sin tids mest ansete præster paa Lolland, skænkede altertavle og tralværk til kirkens kor, epitafium over ham, (N 343), han efterfulgtes af sin søn, *Oluf K. Lerche* (1666–82), hvis datter blev gift med eftermanden, *Albert P. Rhold* (1682–95). 1696–1727: Provst, mag *Peder J. Bøgvad,* var en lærd og anset mand, 1727–45: *Jens D. Winther,* efterlod et godt navn; gav 200 rdl til de fattige. Om *Chr. F. Volchersen* (1779–85) siger W at han »ikke var afholdt«, 1790–1811: Mag, prof *Frants Skow,* var »en stor pedant«. Han var en lærd mand, gjorde meget for fattigvæsenet, men stiftsøvrigheden var yderst misfornøjet med hans administration og selvraadighed, 1806 fik han paalæg om at udtræde af fattigkommissionen p gr a »stivsind, herskeraand og unyttige lange protocollationer«. Han fik sin afsked 1811 og voldte biskop og eftermand mange bryderier, maatte 1819 spille fallit, ejede da kun en salmebog og en bønnebog. (N 559). 1817–31: *Joh. L. Gesner,* maatte kæmpe med trange kaar (beviste, at hans indkomst eet aar kun var 75 rdl), agtet af alle. 1844–48: Provst *L. A. Nissen* var agtet og afholdt.

Det kirkelige liv har været stille, og kirkegangen har som regel ikke været stor i forhold til folketallet. Pastor *Christiani* (1871–86) var grundtvigsk. Han havde faaet at vide, at Nysted hørte til de aandeligt døde sogne, men han tog fat med stor energi og holdt bl a kristelige foredrag, hvad der her var noget helt nyt. I den første tid strømmede saa mange til, at de stod ud paa trappen. Folk kom langvejs fra for at høre ham, ogsaa fra Falster, bl a forstander *Albert la Cour,* Næsgaard. Godsejer *Neergaard,* Fuglsang, kom her ofte og var gæst i pgd sammen med de kunstnere og videnskabsmænd, der samledes paa Fuglsang. Lensgreve *Raben* og frue, Aalholm var kirkeligt interesseret, de kom i kirken og hos pastor C, der desuden jævnligt blev opfordret til at holde foredrag ved middagene paa Aalholm. Den unge skuespillerinde, *Betty Hennings,* der kom paa Aalholm, besøgte ogsaa pastor C, der betød en del for hende. Flere fra den vakte

kreds i Nr Ørslev (se der) løste sognebaand til ham. Om sommeren holdt C møder i Aalholm skov. Han søgte kontakt med alle kredse og samlede ikke faa om sin livfulde forkyndelse, men noget aandeligt liv af længere varighed opstod ikke. Provst *M. C. B. Nielsen,* (1887–97), havde i de senere aar kun ringe kirkegang, og den kirkelige interesse var svag. Han var grundtvigsk og befolkningen holdt af ham, men han blev optaget af politik, stillede sig som venstremand i Slagelse 1890, blev folketingsmand 1892 og genvalgtes 1895 (i Bogense), men da han paa grund af særstandpunkter efterhaanden blev ene i partiet, lod han sig ikke opstille 1898. Senere blev han kultusminister i ministeriet *Zahle.*

Provst Nielsen havde en del sognebaandsløsere fra grundtvigske kredse paa Østlolland og Falster. Han arbejdede meget paa at faa opført en *højskole* i Nysted. Den blev aabnet 1891 som høj- og landbrugsskole. Den levede kun en halv snes aar, og den gik bedst i de aar, da *Asger Højmark,* som tillige blev kapellan her, ledede den (til 1894). Men fru Højmark befandt sig ikke godt ved at være højskolemor, og Højmark rejste (se Aarhus valgmgh). Højmark fik ikke ringe betydning for mange af de unge, som huskede ham længe.

Da frk *Jespersen* i 1920'erne oprettede en husholdningsskole i Nysted, hvor hun lod afholde efteraarsmøder og kirkelige fastelavnsmøder, kunne det spores, at højskolen havde haft sin betydning. (Loll-F st 150 aar, s 210). Provst *Faartoft* var ikke udpræget partimand, en dygtig provst og skolemand, men kirkelivet var stadigt svagt. Pastor *Bang* sluttede sig til IM. Kirkegangen voksede lidt. Der blev et lille IMsmf (ledet af fisker A. Larsen, senere af repræsentant Steenstrup) og en KFUK. Der er nu mindre kredse af faste kirkegængere, mange lejlighedskkg, og mange ukirkelige. Almindelig velvilje. 1935 holdtes der stiftsmøde i Nysted.

I Herritslev prægede lærer *Christensen* omkr 1860–70 egnen med sin kristelige alvor, saa det kendtes længe efter.

1920 oplyses: Kkg c 5 pct, intet særligt, lidt adventisme. Nogenlunde gode. 1930: Kkg 5,5 og 3 pct, rolige forhold, lidt IM, flertallet u p. 1942: Kkg 3 og 2 pct, mindre kredse af faste kkg, mange ukirkelige, KFUK, velvilje. Mange arbejdere. 1955: do.

Nysted landsogn, 2393 ha, deles i to dele af købstaden, er ret bakket, frugtbart, leret og sandblandet jord, langs Østersøen, en del skov. Flere smaasøer. Byerne. Vantore med fh fra 1886, og Taagense. Det tidligere grevskab Christiansholm *(Aalholm),* flere større gaarde. Vantore og Taagense hørte til Kettinge indtil 1846.

Nysted kirke, midt i byen, bestaar af unggotisk skib med tresidet korafslutning, opf c 1300 af lysrøde munkesten, svært taarn er senere tilbygget i gotisk tid med højt, smukt kuplet spir (der nu hælder stærkt mod syd) fra 1650 (som Radsted), i nyeste tid kobbertækt, taarnrummet er hovedindgang. Sengotisk kapel mod syd, købt 1649 til gravplads for slægten Papenheim, 1763 indrettet til gravkapel for slægten Raben, Aalholm, 1900 blev det sakristi. Det Rabenske kapel nord for taarnet er opf 1782 og rummer flere marmorkister, mod nord er ogsaa en stor sideskibslignende tilbygning fra 1643. Krydshvælvinger. Hovedrestaur 1864 (Vilh. Dahlerup). Et kapel mod syd (Det Suhrske kapel) blev brudt ned 1864. Bruskbarok-altertavle fra 1693, skænket af amtsforv Suhr, rigt udskaaren, relieffer og snoede søjler, mange figurer, stort topstykke, stafferet med meget guld 1903. Enkelt alterkalk fra c 1700, oblatæske fra 1697, alterstager fra 1697, korbuekrucifix fra c 1375. Kalk og disk fra c 1350 fjernet til Nationalmuseet. Højrenæssanceprædikestol fra 1605 (som Maribo) med broget staffering og vaabenskjolde, bægerformet broncefont fra 1697, 103 cm høj, orgel fra 1659. Herskabsstol for Aalholm. Taarnur fra 1854. Flere epitafier og gravminder m m. 400 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 174—205, Kall Rasmussen: Musse herr, II, 3, Repertorium nr 5066, Loll-F aarb, 1924, s 83 f, Weier, s 12 f, C. A. Hansen: Nysted 1409—1909, Rhode, s 374, Friis, s 13.

Vantore kirke, indv 4. nov 1906, arkit H. Glahn, bestaar af skib og taarn. Indgang i taarnet. Byggesum: 18.000 kr.

Folketal: 1850: 1082 og 701 (lands) og 722 (Herritslev), 1901: 1411 og 678 og 676, 1921: 1642 og 769, 1950: 1503 og 684.

Altergæster: 1919: 219 og 89, 1930: 258 og 32, 1942: 185 og 50, 1953: 163 og 69.

Menighedsraad: 1922: U p, (polit), 1934: 2 gr, 1 IM, 3 soc, 7 u p, 1953: 2 soc, 4 rad, 3 venstre, 1 kons, 2 komm vælgerf.

Kommunevalg: 1943: Byen: Soc 216 (3), rad 81 (1), kons 116 (1), KV 271 (4). Lands: Soc 93 (2), rad 115 (2), u p 126 (3). 1954: Byen: 276 (3), rad 162 (2), borg fællesl 257 (4). Lands: Soc 102 (3), rad 65 (1), venstre 120 (3), borg fællesl 40 (0).

Sognepræst

Indt 1850: 119 hvede, 50 rug, 212 byg, 57 havre, b) 62 kyllinger, 31 gæs, 31 sn æg, 28 rdl m m, c) 56 rdl, 4 byg, d) 350 rdl, e) 40 td ld. — 1870: Regul 3832 kr, netto 7702 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd opført 1873.

22. 8. febr 1849–28. jan 71 (sp Gloslunde-G 1. jan 39): **Thorgeir Gudmundsson,** * 27. dec 94 Olafsvalla, Islands sdr amt. Forældre: Provst Gudmund Jonsson til Stadested-Budum og Thorbjørg Jonsdottir. Stud Bessestad 14. Stud Kbhvn 19, c okt 24 (h), lærer søetatens drengeskole 27, uord kat Holmens k, 30, ord kat Holmens k, 29. aug 35, † 28. jan 71. ~ 24. maj 28 Marie Langeland, * 28. febr 06 Kbhvn, † 2. april 79. Forældre: Jstrd, forvalter ved Søetatens proviantgaard Rasmus L og Marie Giede.

Medstifter af Det kgl oldskriftselskab 28, mdl af selskabets oldskriftskomite, rejste 26 til Stockholm for at undersøge og afskrive haandskrifter vedr Nordens hist, fmd Det islandske litt selskabs afd i Kbhvn 31–39.

Udgav en lang række skrifter og afhandlinger om oldtid og middelalder (alle paa islandsk).

E I, 525, S I, 613.

Hjælpepræst hos pastor Gudmundsson

1866–71: **H. V. Teisen,** se Aaker.

23. 17. juli 1871–31. dec 86 (sp Bjerregrav-Aa-T 27. marts 46): **Anton Carl Emil Christiani,** (rækkefølgen af hans navn opgives forskelligt hos Wiberg, Elvius og i Teol stat), * 27. sept 17 Køge. Forældre: Krigsrd, kancellist i generalstabens bureau, sproglærer Christian Friederich C og Helene Cathrine Colding. Stud Brgdssk K 35, c maj 40 (l), huslærer Marvede pgd, lærer Brgdssk C, afsk 31. dec 86, † 6. april 01. ~ 26. juni 46 Anna Jacobine Foss, * 22. dec 19 Nakskov, † 21. april 92. Forældre: Etrd, borgmester Lauritz F og Frederikke Agnethe Smith. – Søn: Nibe-V.

Byraadsmedlem 84.

Udg 45: Daaben og nadveren, traktat, 45: Vil du vide, hvad der fattes dig? traktat, 51: Et par ord til forsvar for trosfriheden, 56: Sendebrev til Lucile, 56: Modgift mod mormonernes falske lære, 3. opl 57, 57: Christelige oplysninger om de sidste dage, 59: Oplysninger om aarets mærkelige dage, 2. opl, 80, 60: Et og andet kirkesangen og kirkesangerne angaaende, 61: Vidnesbyrd i Herrens hus, taler og prædikener, 62: Grundtvigianismen, et foredrag, 63: Haandbog for kristne til opbyggelse paa troens grund, 2. opl 78, 66: Søndagstanker, haandbog for præster og kirkegængere, 68: Haandbog til brug ved lejlighedstaler i folkekirken, 68: En liden folkelig opgørelse med papismen, et foredrag, 78: Hvad jeg talte med mine konfirmander om, 80: En ny tekstrække, 82: Indlæg i sagen frimureriet, 83: Livets grundtone, folkelige foredrag, 87: Nutidsspørgsmaal i 15 folkelige foredrag, 88: Rimordbog over en del i det dsk sprog brugelige ord.

Pastor Christiani hørte til det første slægtled af grundtvigske præster paa Lolland. Han mødte som huslærer hos provst *Monrad,* Marvede, den vestsjællandske vækkelse og blev ven med *Budstikke-Boisen.* Han blev saaledes tidligt paavirket af den frembrydende grundtvigianisme med pietistisk præg. I sine sidste kandidataar holdt han sm m *L. Helveg* aftengudstjenester i København for dem, der ikke kunne komme til højmesse og deltage i de vaktes forsamlinger. Efterhaanden sluttede han sig helt til den grundtvigske bev og gjorde i sine skrifter rede for sit standpunkt i forskellige relationer. Han blev en ivrig forkæmper for frie, grundtvigske synspunkter, men han bevarede sin selvstændighed og var i det hele taget for særpræget og original til at blive snæver partimand. Det var en artikel af C om inspirationsbegrebet (Dsk kirketid 1863, nr 5) og den dertil knyttede forhandling, der bragte biskop *H. L. Martensen* til ved en ordination 29. april 63 at holde en tale om apostlenes inspiration (Taler ved præstevielse 1860–68, s 82 f), der indledede en stor strid om grundtvigianismen. I denne strid tog C del ved et lille skrift: »Professor H. N. Clausen og det levende ord« (1863). I de flg aar gav han jævnlige bidrag til debatten, f eks forsvarede han, skønt ikke selv frimurer, frimurerne over for prof Fred. Nielsens angreb, han advarede mod mormonerne og var en vaagen polemiker. En debat i Dsk kirketidende i anledn af hans foredrag om nutidsspørgsmaal (1887) var oplysende med hensyn til hans kristelige standpunkt. Han var i besiddelse af en ejendommelig veltalenhed, i C. A. Hansens bog om Nysted kaldes han »Danmarks mest veltalende præst.« Han »sørgede for, at byen ikke henfaldt i dvale, en begavet og aandslivlig mand«. Hans trykte prædikener udmærker sig ved liv og friskhed. Han nedskrev ikke sine taler, men syslede med teksten hele ugen og talte saa, hjertegrebet, ud af livet. Ofte indeholder hans prædikener og taler næsten geniale tanker, præget af poetisk sans. I Bjerregrav havde han meget stor kirkegang, ofte blev mange af kirkegængerne i pgd resten af søndagen og drøftede evangeliet videre. Han havde en egen evne til at føre udbytterige samtaler. Hans hustru var en fuldendt dame, dog jævn og naturlig, hun spillede fint klaver og gav koncerter i Randers. Politisk var C nationalliberal, han deltog ikke i politik, men allerede i Jylland var han en skattet foredragsholder. – Det var en overgang at komme til det »døde Lolland«. Om hans gerning her er fortalt foran. Han samlede mange i kirke og til foredrag, og fik forbindelse med godsejerne. Han satte biskop *Monrad* højt og drøftede gerne tidens spørgsmaal med ham. Han sagde, at han ikke kunne blive klar over Monrads kirkelige stade, men han forstod, at M stod fast paa troens grund og var en nidkær tilsynsmand. Monrad tilsigtede at komme til forstaaelse med grundtvigianerne, trods uenigheden om trosbekendelsens tilblivelse, og han skrev derom i Dsk kirketid 1873 i anledning af en række artikler af C. J. Brandt, Vilh. Birkedal, Fr. Helweg o fl.

Christianis frie maade at udtale sig paa var muligvis aarsag til at han paa højere steder ikke fik den anerkendelse han havde fortjent. Han omgikkes ikke meget med nabopræster, kun *Gad* og *Blicher* i Kettinge og *Fritz Boisen,* Stege. Med *Vilhelm Beck* lagde han sig ud, da han (overlegent, som Beck skrev) udtalte, at »grundtvigianismen er det 19. aarhundredes kristendom i Danmark«, et ord som medførte nogen misstemning i IM, og Beck skrev: »Lad os hellere som Abraham og Loth vælge hver sine græsgange!« Det var Christianis haab, at hele det nye liv i Danmark skulle blive grundtvigsk. Han var paa Lolland en søgt foredragsholder, men kunne i provisorietiden nok komme med udtalelser, der førte modsigelse med sig. Det var ham til det sidste en glæde at føre samtaler, Han talte gerne med intelligente mennesker, men paa sine spadsereture kunne han ogsaa med glæde tale med fiskere og arbejdere. Han var meget interesseret for Nysted by og blev byraadsmedlem her. Endnu i sin høje alderdom tilegnede han sig med aabent sind tidens nye tanker. Han vedblev at være ung i sind, og indtil en maaned før sin død kunne han tale, gnisterende af aand og liv. Han blev begravet i Bjerregrav, hvor han havde haft sine lykkeligste præsteaar.

DBL V 188 f, Minder fra gl grundtvigske hjem VII, 1927, s 139 f, Betz: En gl lærers livserindr, s 75, Vilh. Becks erindr, s 175, Th. Ewald: En slægts historie, II, s 193, H. L. Martensen: Af mit levned III, s 69, Sv. Hauge: D. G. Monrad, 1944, s 234, Carl Adam Hansen: Nysted, s 41, Dagbl København 8. april 00. E S I, s 314.

24. 23. marts 1887–20. juni 97 (sp Elling-Tolne 2. sept 80): Provst **M. C. B. Nielsen,** fl t Vemmelev-H, se der og under kultusministre.

Hjælpepræst hos provst Nielsen

1892—95: **Asger Højmark,** se valgmgh, Aarhus.
1895—97: **C. Fjord-Christensen,** se Fodby.

25. 20. okt 1897– 13. dec 1907 (sp Kappel 14. juli 87): **Hakon Victor Graae,** * 23. aug 48 Svendborg. Forældre: Stationsforvalter, senere landmd Niels G og Nicoline Rasmine Magaard. Stud Viborg 69, c 76² (h_2), huslærer Øllingsøgd, rkp Holmslands klit 17. sept 77, sp Vrover R 17. april 82, † 13. dec 07. ~ 2. maj 78 Agnes Dorothea Topsøe, * 23. aug 45 Skelskør, † c 1920. Forældre: Kclrd, by- og herredsfoged Søren Christian T og Sigrid Christine Gudrun Thorgrimsen. – Farbroder: Søllested. Brodersøn: Karrebæk. Faders fætre: Tranekær-T og Idestrup.

Pastor G var paa sin prædikestol den jævne forkynder af det evangelium, han selv troede saa sikkert paa, og han var som præst meget trofast og samvittighedsfuld. Fordringsløst hjalp han, hvor han mødte nød og trang, og i

den frie fattigkasse gjorde han et godt arbejde. Han døde efter en operation for nyresten og kræft i underlivet, men naaede at komme til sit hjem, som han elskede saa højt, og hvor han stille døde. Han var en prædikant, som altid talte med kraft og værdighed. (Maribo amts avis 14. dec 07, Loll-F stiftstid 14. dec 07 og 17. dec 07.

Hjælpepræst hos pastor Graae

1903–04: **K. L. Melbye**, se Græse-S.

26. 27. marts 1908–21. dec 19 (sp Rye-S 28. april 96): Provst **Johannes Leonhardt Faartoft**, * 1. juni 56 Hillerød. Forældre: Fuldmægtig paa byskriverkontoret Niels Ettrup F og Jensine Dorthea Smith. Stud Frborg 73, c 80² (h_1), lærer Kbhvn, hjpr Barrit-V 12. aug 81, ord kat og førstelærer Helsingør 1. nov 82, tillige inspektør borgerskolen smst, kst sp Bjørnsholm-Malle 28. jan 92, seminarieforstander Ranum seminarium (92) 1. april 95, provst Musse herred 13. maj 09–1. jan 17, † 21. dec 19. ~ 20. marts 83 Mette Marie Jespersen, * 15. aug 56 Randers, † 14. dec 92. Forældre: Herredsfoged i Støvring-Galten-Nørhald herr Jens Bloch J og Sophie Caroline Benzien af Asminderød-G. – Hustrus fætre: Jespersen, Brahetrolleborg-K og Baarse-B. Farbroder: Hundslund. Kusine ~ Raaschou, Espe-V. Stamt 11 (Bloch Jespersen.

Provst F var en solid, folkekirkelig mand, god skolemand og dygtig provst. Pastor A. Fibiger var hans kapellan i Ranum, og han sagde til Fibiger, at »befolkningen var sejge, men gode jyder; folkene var indremissionske, dog ikke fanatiske, men selv var han ikke IMs mand, selvom han nok kunne se det gode ved IM.« Der blev dog en divergens, da Fs hjpr sluttede sig til IM. Embedet som sp blev skilt fra seminariet, og Faartoft blev seminarieforst og Fibiger blev kst sp (se Bjørnsholm-M).

A. Nørfelt: Sognepræst A. Fibiger, 1938, s 57—60, 72—75, Loll-F stiftstid 22. dec 19.

27. 17. maj 1920–5. april 31 (sp Sejerslev 6. dec 12): **Peter Eigil Hagen Bang**, * 11. jan 75 Gødvad. Faderen: Sp Vollerslev-G, † 00, se der. Stud Odense 94, c 01¹ (h_2), hjpr Kappel 7. dec 03, do Næstved 2. febr 06, tillige lærer der, † 5. april 31. ~ 13. jan 06 Aledaide Charlotte Skeel von Arenstorff, * 15. sept 77 Uhrskovgaard v Vejle, † 14. juni 29. Forældre: Kpt, kammerjunker Carl Vilhelm Ferdinand v A og Nelly Frederikke Caroline von Bülow. – Datter ~ dr Munch Madsen, Tranekær.

Pastor Bang var som ung kapellan hos pastor Hindhede og sluttede sig til IM. Han arbejdede baade for Blaa Kors og KFUM og K, og ved sin klare forkyndelse og flittige gerning fik han mange venner. Sine bedste præsteaar havde han paa Mors, hvor han stod midt i det stærke trosliv. I Nysted kunne han opleve »ringe dage«, men han arbejdede flittigt, til døden indhentede ham. (DnA 1932, s 81.)

28. 5. aug 1931 (sp Sjørslev-A 6. juni 17): **Karl Jensen**, * 29. marts 89 Venge. Forældre: Lærer Jens Carl Christian J og Ane Karen Marie Andersen. Stud Hors 08, c 14² (l), sekr Arb adler 14, hjpr Brande 21. juni 15. ~ 2. jan 18 Rigmor Elitha Borre, * 4. marts 97 Kbhvn. Forældre: Kommunelærer Peter August Laurits Jensen B og Sophie Frederikke Sørensen.

BM Hist smf f Viborg amt t 31, fmd Røde Kors afd, Nysted.

Ordineret kateket. Nysted-Herritslev

(oprettet 14. juni 1848, nedlagt 17. juli 71).

1. 14. juni 1848—19. okt 53: **Poul Christian Sinding**, * 20. jan 13 Alsted v Sorø. Forældre: Degn Gudmand S af Bjerregrav-Aa-T og Johanne Frederikke Lovise Thornam af Sandby-V. Gartnerlærling v Sorø akademi, stud Randers 35, c 41¹ (l), afsk 19. okt 53, da han var truet af en justitssag, forlod Danmark og drog til New York, hvor han blev professor, † 19. nov 87. Han efterlod hustru og 3 børn i Nysted. ~ 18. juli 48 Agathe Frederikke Vilhelmine Theill, * 28, † okt 04. Forældre: Jstrd Thomas Christian T til Flynderupgd og Ingeborg Brandt.

2. (kst 1. juli 53) 29. marts 54—17. juni 62 (hjpr Toreby 11. nov 48): **S. S. Giessing**, se Hørby.

3. 10. sept 1862—1. dec 71: **V. F. C. Worsøe**, se Gunslev.

Kaldskapellan

(Oprettet 17. juli 1871, nedlagt 11. aug 97, efter at have staaet ledigt fra 1883).

1. 13. sept 1872–12. sept 77 (skolebest. Nysted 69): **H. L. Møller**, fl t Durup-T, se Horslunde-N.

2. 3. dec 1877–29. sept 81 (hjpr Hem-S 7. dec 76): **N. C. H. Spur**, fl t Fjaltring-T, se Lyderslev-F.

3. 24. jan 1882–29. okt 83: **J. J. T. G. Lebech**, fl t Galtrup-ØJ, se Holbæk.

Residerende kapellan Nysted – sp Herritslev

(Oprettet 1. juli 1906, nedlagt 22. marts 1920).

1. 3. aug 1906–31. aug 07 (missionær Santalistan, ord 16. aug 99): **Frithjof Børresen**, * 2. aug 68 missionsstationen Ebenezer, Santal Parganas, Indien. Forældre: Missionær Hans Peter B og Caroline Wilhelmine Ernestine Hempel. Stud Mtrp 87, c 97¹ (h_2), lærer Odense fattiggaards børneafd, lærer Himmelbjerggaarden, afsk 31. aug 07, rejste 08 atter til Santalistan, død der 22. jan 10. Ugift.

Som søn af H. P. Børresen var B med hele sit hjerte knyttet til Santalmissionen. Kom som barn til sin moders slægt i Berlin, men blev senere dansk uddannet. Som student tog han sig især af forkomne børn i Kbhvns fattigkvarterer (Nørrebro), men var ofte hæmmet af sygdom. Sygdom tvang ham hjem fra Santalistan 1901, og han blev indlagt paa Vejlefjord sanatorium, kom sig nogenlunde og blev præst, en alvorlig og dygtig mand.

2. 24. okt 1907–22. marts 20 (hjpr Humble 5. dec 00): **H. C. C. H. Fønss**, sp Herritslev alene, se der.

Litt: Loll F aarb 1913, 1919, 1929, 1932, 1957, Svend Jørgensen: Loll-F herregaarde: Fortid og nutid 1938, s 130 f, Carl Adam Hansen: Nysted 1409—1909, 1909, F. R. Friis, 1872, Rhode I, 369, se iøvr u kirken og præsterne, R. Bertonich-Lehn: Historiske minder fra Sydlolland, Loll-F aarb 1952, 94—116, V. Marstrand: Ns ældste historie, L-F aarb 1951, s 341—65.

HERRITSLEV

Herritslev sogn, 1594 ha, langs Østersøen, lavtliggende, smaabakket, frugtbart, flere moser. Ved kysten den smukke Egholm skov. Byerne H, Skaarup, Stubberup med lille fiskerihavn, Brydebjerg, forpagtergaarden Egholm (var landsby til c 1700), enkelte større gaarde.

Ved H udkæmpedes 1776 en kamp mellem toldvæsenet fra Nysted og en del borgere fra Nysted paa den ene side og bønderne i H, som bestemt værgede deres ret til at brænde brændevin. De havde sænket deres brænderiredskaber i gadekæret og forsvarede det saa tappert, at Nysted-folkene maatte flygte. Derefter ville bønderne ikke mere handle i Nysted, men nogle dage senere kom en major med 40 ryttere, de fangede 11 bønder, der blev dømt til kagstrygning og tvangsarbejde, og deres blodige skjorter udstilledes i H til skræk og advarsel. (C. A. Hansen: Nysted, 1904, s 30).

H sogn var selvstændigt pastorat til 1695 med Bregninge som anneks. 1695–1906 var H anneks til Nysted sognekald, derefter anneks til rkp Nysted og fra 22. marts 1920 selvstændigt sognekald. Øster Ulslev var anneks til H 1932–39. Om sognets kirkelige historie til 1920 se under Nysted.

Pastor *Fønss* prægede kirkelivet gn de mange aar, han var her. Der har været rolige forhold, ikke meget liv. Børnegudstj og bibellæsninger og ungdomsmøder har været rigtig godt besøgt. Der er velvilje, men ikke stor kirkelig interesse. Enkelte IM. Efter lollandske forhold hævder sognet sig smukt i kirkelig henseende, idet der gn længere tid var været god kirkegang. Intet retningspræg. Alt samler sig om kirken.

1922 oplyses: God kkg, intet særligt, lille IM smf (20), 1934: Kkg 5 pct, sdsk, pigemøder, bibellæsning, velvilje. 1943: Kkg 5 pct, trofast kreds af kkg, møder i pgd, kirkeblad. 1955: Kkg 5–6 pct, gode folkekirkelige forhold, velbes møder i pgd, børneklub i pgd, bibellæsn.

Herritslev kirke, midt i byen, er en kalket murstensbygning, bestaar af romansk skib og kor, sengotisk taarn med pyramidetag, indgang i taarnet, smuk nordportal, gotiske hvælvinger, rester af kalkmalerier, undersøgt 1920. Vaabenhuset blev revet ned 1878. Altertavle fra 1848 med gipsrelief (Emmaus, af H. V. Bissen), alterkalk fra 1735, smuk oblatæske fra 1712, alterstager fra 1634, højrenæssanceprædikestol fra c 1600 med lydhimmel, romansk granitfont med tovsnoning, daabsfad fra 1612. Flere gravminder. 160 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1109—17, Khst saml 3. r VI, 459, J. Friis, I, 391.

Folketal: 1921: 781, 1950: 728.
Altergæster: 1922: 224, 1934: 118, 1942: 95, 1954: ? ?
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 1 gr, 4 u p, 1934: 1 IM, 5 u p, 1953: 2 soc, 2 rad, 2 venstre.
Kommunevalg: 1943: Soc 99 (2), rad 108 (2), venstre 119 (3), 1954: Soc 143 (3), rad: 114 (2), venstre 139 (2).

Sognepræst

3. kl, pgd fra 1907

1. 22. marts 1920–12. nov 36 (rkp Nysted – sp Herritslev 24. okt 07): **Hans Carl Christian Holger Fønss,** * 3. april 73 Redsted. Faderen: Sp Melby, † 80, se der. Stud Brgdssk K 92, senior i Studenterforeningen 95, c 99[1] (h_1), huslærer Orø pgd, hjpr Humble 5. dec 00–21. febr 01, do Snøde-S, Broust, Gunderup-N, Astrup-S, Slaglille-B, Lejrskov-J, Aaker, Herslev, † 12. nov 36. ~ 18. dec 07 Signe Strunge, * 29. juni 86 Rosengaard, Dallerup. Forældre: Gdjr Rasmus F og Mariane Sørensen. – Fastre ~ Guldberg, Bringstrup-S, og Jørgensen, Herslev. Stamt 32.

Fmd H sogns værgeraad.

Pastor F var en kultiveret mand med et mildt sind og en stilfærdig forkyndelse. Han mindes med respekt og velvilje. Uden særligt retningspræg.

Ledigt.

2. 2. aug 1939–16. juni 51 (hjpr Magleby, Stevns 38): **K. J. L. Toft,** fl t Vallensbæk, se der.

3. 16. okt 1951 (hjpr Gl Haderslev 31. dec 49): **Johannes Rudolf Buchhave,** * 11. febr 24 Grenaa. Faderen: Sp Stenmagle, se der. Stud Sorø 41, c 47[2] (1-99). ~ 31. okt 48 Asta Mathiesen, * 4. okt 24 Kbhvn. Forældre: Politibetj Albert M og Ingeborg Hundrup.

HUNSEBY

Hunseby sogn, 2713 ha, strækker sig fra Maribo til Smaalandshavet, er lavtliggende, fladt og frugtbart. Diger langs havet. Mod nord en del skov. Byerne H (320 indb) alderdomshjem fra 1929, med fh, Skelstrup, Anderstrup, Grimstrup, Maglemer (ca. 250 menn) en del er forstad til Maribo. Hg Knuthenborg med den store park (600 ha) og dyrehave. Flere større gaarde. Overvejende forpagtere under Knuthenborg og arbejdere.

Det kirkelige liv. 1848–66 var *L. J. M. Gude,* der blev domprovst i Roskilde, sp her. Da han kom var kirkegangen meget ringe, men han fik god kirkegang, skønt han ikke var vækkelsesprædikant. Han var biskop *Martensens* nære ven, og Martensen kom her ofte. Gude satte ikke skel mellem troende og vantro, men han fik draget folk til kirke. Foreningskristendom kendtes ikke i Hunseby, og Gude gav sig ikke af med møder uden for gudstjenesterne, bortset fra, at han jævnlig holdt katekisationer i kirken. Han er den præst, der har efterladt sig de dybeste spor hos konfirmanderne, skriver pastor Berkow, der har mødt flere af Gudes konfirmander. Gude var vist den første lollandske præst, som holdt juleaftensgudstjeneste, og han fik Hunseby kirke opvarmet om vinteren fra 1851, vist den første opvarmede kirke i stiftet. Han fik ved gensidige indrømmelser fra lodsejere og sogneforstanderskab oprettet en fattigkasse, længe før fattigkasser ved lov.

Et interessant tids- og kirkehistorisk billede er givet gennem de righoldige *breve* fra og til Gude. – Gudes datter blev gift med biskop dr *A. S. Poulsen,* Viborg, og dennes søn, pastor *Martin Poulsen,* har i Loll-Falsters aarbog 1951 gengivet nogle breve fra G, skre-

vet ved juletid i 50'erne. Gude blev indsat her 1848 og prædikede over Ap G 4, 11–12 (der er intet andet navn givet under himlen til frelse end Jesu navn, ved hvilket vi kan blive frelste). Med sin kone Amalie (Malle) og deres lille datter flyttede de ind i den store, gamle præstegaard, som ikke var velholdt. De kom straks i det hjerteligste forhold til pastor *Bergenhammer* i Maribo; og med grev *Knuth* paa Knuthenborg sluttedes et nært og varigt venskab, ligesom enkepastorinde *Bjerre,* enke efter pastor B her (se ndf) og datter af pastor *Holm,* der var sp her 1785–1815, stadig var hjemme i præstegaarden (under navnet »Maderre«. Hun døde 1867). Der var en stor gaard at drive, mange folk paa kost, og tillige var Gude formand for sogneforstanderskabet. Mandag fmd var hans »sjælesørgertid«. Da kom lidende og besværede og fik trøst. Gude skriver, at »det er en egen sag at være landsbypræst. Foruden præst og sjælesørger skal han være landmand, købmand, møller, bager, slagter, brygger, sogneforstander, skoleinspektør, i flere ting politimester, og dertil almindelig husbond, mand og fader.« Han manglede ikke arbejde. Festligt beskrives den første juleaftensgudstjeneste 1851. 6 hvidmalede lysekroner med c 100 levende lys blev ophængt i kirken, og den nye kakkelovn opvarmede kirken godt. Gudstjenesten holdtes rent liturgisk. Kirken var saa fyldt 1853, at folk stod ud paa kirkegaarden, men alligevel tilføjer han, at »jeg ikke med sikkerhed ved, om der er mere end 20 menn i kirken en alm søndag«. Snart blev Ingemanns nye julesalmer indført til stor glæde for menigheden. 11 fattige børn blev inviteret til middag i præstegaarden juleaften (risengrød, kalvesteg og æbleskiver). Gude ville gøre andre delagtige i julens glæde. Over ham selv havde julen en sælsom magt (»Velgørende, styrkende, næsten sakramental.«) Senere udgav han to smaa bind juleprædikener. Biskop Martensen var fast sommergæst hos Gude. I et brev til Martensen skildrer Gude forholdene (1848): »I Hunseby sogn hersker megen skikkelighed. Jeg har hørt, at nogle har ytret, at de gerne vil høre den nye præst hver gang, men det ville dog være lidt for paafaldende. De lever i traditionel jævnhed, ifølge hvilken de vide, at de engang imellem skal gaa i kirke – ligesom de engang imellem skal til Maribo. En tradition er, at paa langfredag kommer næsten ingen i kirke, fordi de ikke anser denne dag for en rigtig helligdag, da der ikke er messe eller orgelspil. De har meget arbejde med den jord, som vel pga fugtighed og fedme giver meget, men ogsaa kræver megen behandling. De høster godt og kender ikke til den udmærkede prædikant, som hedder nød. Her maa ofte prædikes over den tekst: »Ved du ikke, at Guds godhed vil lede dig til omvendelse?«

Gude red flittigt rundt i sognet. Han holdt meget af heste og arbejdede for at faa opført en gæstestald ved præstegaarden, for at dyrene ikke skulle fryse, mens folk var i kirke. Gudes kom ogsaa meget til selskaber paa herregaardene og skildrede livfuldt middage paa Knuthenborg, Engestofte og Orebygaard. I julen 1851 fejredes pastor J. C. Holcks (Vor Frelsers k, Kbhvn) forlovelse med en datter af Gudes forgænger her, konsistorialrd V. Thaning.

Om Gudes forhold til biskop *Monrad,* se ndf. – Monrad skrev i et brev til pastor *Krogh,* Majbølle: »Gude er mig en complet gaade, hans politisk-absolutisk- aristokratiske retning overvejer den religiøse, og dog løfter han hænderne i vejret og siger: »Jeg er ren for det vanhellige!« og kaster skarn paa os stakkels rigsdagspræster.« Men Monrad, som klart skelnede mellem det politiske og det kirkelige, skriver 1850, at »Gude er en talentfuld og nidkær præst, hans prædiken er beaandet og vækkende.« Det var maaske den *Gude-Bergenhammerske* kreds, som fik enkelte til at træde ud af herredskonventet (Se Winther, Slemminge-F). – Biskop *Bindesbøll* satte Gude højt. Gude havde stort kirkebesøg, og Bindesbøll kalder ham »en begavet taler, aandelig grebet, streng og alvorlig, men rolig, uden lidenskab.« Gude havde faaet tilladelse til undertiden at lade bibellæsning og katekisation træde i stedet for prædiken, og han tillod sig endda undertiden at udelade læsning af kollekt og epistel, ja, ind- og udgangsbøn. Det sidste skred biskop Bindesbøll dog ind imod.

Under de følgende præster formede livet sig ret ensartet, stilfærdigt. I pastor *Bechmanns* tid brændte den gamle præstegaard søndag 23. nov 1873. Ilden blev opdaget under gudstjenesten, som maatte afbrydes. Baade *Bechmann, Vater, Høeg, Villtoft* og *Berkow* hørte til KC (højkirkelig) og havde ingen særlig forbindelse med vækkelsesretningerne. Den gode kirkegang fra Gudes tid holdt sig nogle aar, men efterhaanden svandt den hen. Vanealtergangene holdt sig til ind i 90'erne hvert foraar og efteraar, saa sygnede ogsaa de hen. Derimod har den gamle skik at gaa i kirke efter bryllup eller begravelse holdt sig. Pastor *Berkow* havde i de første aar ret god kirkegang, og altergæsternes antal steg, men i de senere aar var det smaat, dog holdt altergæsternes antal nogenlunde. To gange aarligt var han rundt hos de gamle og tog dem som regel til alters. Sidst i 20'erne afholdt Indre mission nogle vækkelsesgudstjenester, men der kom ikke mange.

Lensgreve **F. Martin Knuth** (1813—56) drev det forsømte gods op, aktiv politiker, udenrigsminister 48, landstingsmand til sin død. Forpagter **Chr. Sonne** 1859—1941), Knuthenborg avlsgaard, tog virksomt del i egnens økonomiske og folkelige liv. Var sogneraadsfmd i H 1898—1907, meget anset i landbrugskredse, præsident i Det kgl Landhusholdningsselskab, censor ved landbohøjskolen, landbrugsforhandler under verdenskrigen, landbrugsminister 20, repræsentativ og dygtig taler. Han rejste herfra 1920, skrev 1938 sine interessante erindringer »Min livsmelodi« med mange oplysninger fra H og egnen her. Han var søn af provst S, Fuglede.

1922 oplyses: Kkg ikke god, intet særligt, sdsk. 1926: Efter lollandske forhold ret god kkg og gode arbejdsvilkaar, flertallet uden kirkelig partifarve, børnegudstj. Mange fabriksarbejdere. 1938: Jævn god kkg, intet særligt. 1942: Kkg 4 pct, alm lollandske forhold, en fjerdedel af beboerne føler sig knyttet til Maribo. Uensartet befolkning. 1955: Kkg 2 pct, 1 fh, kirkeblad. Præges af Maribos nærhed.

Hunseby kirke (Sct Andreas), vest for byen, bestaar af romansk skib og kor, opført af granitkvadre

og med interessant sydportal (et mandehovede paa skibets sydhjørne). Skibet er stort og meget højt i forhold til koret. Portal mod syd med indskrift fra 12. aarh. Fine tovsnoninger i korbuen. Taarnet er gotisk, af munkesten, med kamgavle, kor og taarnrum er hvælvede, skibet har fladt gipsloft. Mod syd er 1880 opført Knuth'ernes kapel paa et ældre vaabenhus' plads. Kapellet er ved en glasdør og et smukt smedejernsgitter adskilt fra kirken, her epitafium og flere marmorkister. I kapellets kælder flere kister, der tidligere stod i taarnrummet. I en tilbygning mod nord er varmehus. Kirken blev restaureret 1851. Rigt udskaaren akantus-barok-altertavle fra c 1700, en pragtramme om et maleri (Nadveren) og et indskriftfelt. En gl alabast-altertavle gik til grunde ved præstegaardens brand 1873. Alterkalk fra 1713, oblatæske fra c 1700, alterstager fra 1704, højrenæssancepraedikestol fra 1617 med lydhimmel, cementfont fra 1851, moderne krucifix, herskabsstole, orgel fra 1851, klokke fra 1465. Mange gravminder, solur fra 1771. 300 sd. Buste af indenrigsminister, grev F. M. Knuth († 1856) i kapellet.

Danm kirker, Loll-F, s 905—22, Rhode I, 518, »Frem« 1906, sp 657 f og 817 f, Khst saml III, 196 f, J. Friis, I, 425.

Folketal: 1850: 1136, 1901: 1501, 1921: 1784, 1950: 1725.
Altergæster: 1922: 465, 1943: 394, 1952: 310, 1953: 227.
Menighedsraad: 1922: u p, 1934: 4 soc, 1 rad, 2 u p, 1953: 4 soc, 1 rad, 2 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 479 (5), rad 102 (1), bf 196 (2), u p 103 (1), 1954: Soc 518 (6), rad 110 (1), bf 216 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 86 hvede, 113 byg, 86 havre, b) 6 rug, 17 byg, 20 rdl, naturailer, frit brænde, d) 130 rdl, e) 92 td l. — 1870: Regul 3540 kr, netto 6568 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl. — Pgd opf 1874.

Af den ældre præstehistorie. 1655—60: Om striden ml pastor O. Riber og Knud Urne, se Loll-F aarb 1943—45, s 400 f. **Dines J. Jersin,** søn af Ribebispen, »udstod angester, skatter og sygdomme, som oversteg hans kræfter.« 1667—80: **Samuel Ild,** pietist, oversatte flere af Johan Arndts skrifter, skænkede sølvkanden til kirken, flyttede til Udby-Ø, se II, 725. 1686—1731: **Niels Frandsen,** meget nidkær, i hans tid blev præstegaarden flyttet og bygget af herskabet paa Knuthenborg. 1733—56: **Knud A. Rhold,** lærd og munter. 1785—1815: **Chr. Holm,** aandfuld og kundskabsrig, akkurat og duelig, nidkær, men hastig. Gift med den blide og fromme Ane Jørgensen. 1815—28: **O. C. Bjerre,** se foran. 1828—48: Konsistorialrd **V. Thaning,** var præst med liv og sjæl, elsket af sin menighed, var forligelseskommissær. Ringe kkg. Selmers nekr I, 64.

20. 3. juli 1848–23. marts 66: **L. J. M. Gude,** fl t domprovst Roskilde, se der.

Et indblik i Gudes præstetid i Hunseby faar man gennem biskop **H. L. Martensens** breve, udgivet af dr theol Bjørn Kornerup (Biskop H. Martensens breve I, Breve til Gude (1955), II (1956) og som omfatter aarene til 1867. (Ak, man ser her, at nogle af dem, der syntes at være store, kan være temmelig smaa!)

Gude var allerede fra studentertiden en begejstret discipel af Martensen, hvis fortrolige ven han snart blev. Med ualmindelige anbefalinger fra professorerne Martensen, Sibbern og Rasmus Nielsen samt hofpræst Paulli og efter indstilling af kirkepatronen, lensgreve Knuth til Knuthenborg, blev Gude, kun 28 aar gammel, kaldet til det store embede som sognepræst i Hunseby. Her udgav han (anonymt) et lille skrift »Om magister S. Kierkegaards forfattervirksomhed. Iagttagelser af en landsbypræst« (1851) — og (under eget navn) en fremstilling af »Irvingianismens betydning i vor tid« (1859). Nogle artikler under mærket Hp i »Evangelisk Ugeskrift« 1862 og 63 viste hans stærkt konservative bibelsyn.

1866 lykkedes det Martensen imod kultusministerens indstilling at faa Gude udnævnt til domprovst i Roskilde. 1874 blev han dr theol.

Han var en af Martensens betydeligste disciple. I sin personlige fremtræden var Gude en fornem prælat, strengt konservativ baade politisk og kirkeligt. Det var Martensens bestemte ønske, at Gude skulle være hans eftermand som Sjællands biskop, men en anden af Martensens disciple, biskop Fog i Aarhus, blev foretrukket.

Dr Kornerup har i »Kirkehistoriske Samlinger« (6. r I og II; 7. r II) meddelt aktstykkerne til hans ansættelse i Hunseby og Roskilde, har forsynet den nu udgivne brevsamling med en fortrinlig, kort og oplysende kommentar.

Der gives her ikke blot interessante bidrag til aandslivets historie i disse aar, men ogsaa et levende kirke- og præstehistorisk materiale. Det maa ikke glemmes, at Martensens breve er privatbreve til en nær ven, ikke skrevet med offentliggørelse for øje. Professor Lorenz Bergmann har i kronikker i Berl Aftenavis (9.—10. sept 1955 og 5. sept 1956) betegnet Martensens synspunkter som »forstokket reaktion og hensynsløs dømmesyge«, en karakteristik, som vist maa siges at være træffende. De navne, som Martensen kritiserer, blev klassiske i dansk kulturhistorie: **Søren Kierkegaard, Grundtvig, Rasmus Nielsen, D. G. Monrad.** Da brevene er skrevet til en lollandsk præst, og de berører forhold, der ogsaa angik Lolland-Falster (især D. G. Monrad) samtidig med, at de giver et billede af, hvad der rørte sig i dansk kirkehistorie i disse aar, skal der gives nogle uddrag, prøver paa Martensens skarpe og ofte personligt bitre udtalelser. Han havde siden 1854 været Sjællands biskop. Udtalelserne karakteriserer ikke mindst Martensen selv.

Det nære venskab mellem Gude og Martensen kommer jævnligt til orde. Saaledes skriver Martensen i 1860: »Jeg betragter Deres trofaste Venskab som en af mit Livs bedste Velsignelser, og jeg beder Gud, at denne maa bevares mig til mit Livs Ende« (II, 27. 64).

Trods rosende ord i embedsbøgerne kan Martensen udtale sin opriglige mening om præsterne i temmelig nedsættende ord (ligesom Mynsters embedsantegninger er vidt forskellige fra hans private notitser). Saaledes skriver han om præsterne: »Paa mine Visitatser gjør jeg ofte nedslaaende Erfaringer om Geistlighedens i Sandhed aandløse og usle Tilstande, i hvilke en usigelig Trivialitet er forenet med en lige saa usigelig Tilfredshed med Existentsen« (II, 40. 94). »Med Mange kan der kun tales saare Lidet om aandelige Gjenstande. Mange ligge jo aldeles udenfor Udviklingen, uberørte af enhver af dens Strømninger, ja, ligge stagnerede paa deres Bærme« (II, s 138: »Menneskenes Daarlighed, Forfængelighed, Selvvigtighed og usigelige Pretentioner, hvormed jeg især i mit nuværende Embede i en forbausende Grad er bleven fortrolig«).

Søren Kierkegaard var naturligvis Martensen en særlig torn i øjet. Ud fra sin opfattelse af, hvad kristendom er, havde Kierkegaard i bladartikler og »Øjeblikket« rettet sit voldsomme angreb mod Mynster, Martensen og hele den bestaaende kristenhed, og om Martensen havde han tilladt sig den ufine bemærkning, at hans tale over Mynster »maaske for saa vidt kan kaldes en Erindringstale, som den bringer Prof Martensen i Erindring til den ledige Bispestol.«

Efter Kierkegaards to første bladartikler skriver Martensen til Gude (11. jan 1855): »I ligefrem Meddelelse vil han ikke formaae at soutenere sine falske, vindige Lærdomme. Det vil da netop blive Opgaven at bekæmpe ham fra Lærens Standpunkt. Og den aldeles jesuitiske, ja, diabolske Ethik, han vedkjender sig for sin Handlemaade, vil ikke kunne bestaae for nogen alvorlig Analyse. Det Værste er, at han er bleven saa smudsig, at det er saare vanskeligt at indlade sig med ham . . . Efter hvad nu er passeret, behøver han jo heller ikke at genere sig, men kan uden at synke dybere i Agtelse betjene sig af hvilket som helst Middel for at skade sine Modstandere.«

2. febr 1855 omtaler han »Kierkegaards sidste utrolig fanatiske og i pøbelagtigt Raseri affattede Artikel«, som han mener, man ikke bør indlade sig med. Ifølge Kornerup sigtes der her til Kierkegaards artikel »To nye Sandhedsvidner«. Prof Lorenz Bergmann mener snarere, det er artiklen »Stridspunktet med Biskop Martensen« (begge i »Fædrelandet« 29. januar).

1054 rettede Kierkegaard sit angreb paa Mynsters Eftermæle. 15. dec skriver Martensen til Gude: Igaar Aftes fik jeg et aldeles uventet Nikodemusbesøg af Rasmus Nielsen. Han blev til 12½. Under en forfærdelig Embellage af Vrøvl fik jeg ikke andet ud af det, end at han beklagede denne Forargelse ved Kierkegaard.« 11. jan 55 tilføjer han: »Hvad der mest havde indigneret ham, var ikke hans Angreb paa Mynster, men paa mig, at jeg skulde have holdt min Tale for at bringe mig i Erindring til Bispestolen. Det var skjændigt, og der skyldtes mig Satisfaktion.« Men allerede 10. jan havde »Fædrelandet« under overskriften »En god Gjerning« bragt en artikel af Rasmus Nielsen, hvor han betegnede det som »en god Gjerning«, at Kierkegaard havde

protesteret mod at kalde Mynster for et sandhedsvidne.

Om **Rasmus Nielsen** læser man den overraskende dom fra 1861: »Det maa i høi Grad beklages, at R. Nielsen er affalden fra Theologien. Thi han vilde nu have kunnet udrette noget« (II, 44). Men i de senere breve omtales han i de voldsomste udtryk: »Han bliver mere og mere pøbelagtig.« »Det er det rene Humbug, et falsk Lys« (II, 156). I andre breve taler M om Rasmus Nielsens »Jammerlighed og litterære Svineri« (I, 140, jfr s 152, 159—160).

1852 skriver han, at **Grundtvig** »vistnok har faaet en Psalmetunge, men desværre er der nægtet ham et Psalmeøre, han har hverken Øre for andre Sangeres Eiendommelighed lige saa lidt som han kan høre sine egne, ikke blot skurrende, men falske Toner«.

5. febr 1857 skriver Martensen, at »baade Grundtvig og Partiet ere i høi Grad blevne overvurderede. Vel har Grundtvig en udødelig Betydning som Vækker, som den, der i dette Aarhundredes Begyndelse gav et stort almindeligt Hanegal, hvorved Mange vaagnede. Men til Leder duer han aldeles ikke, og hans kraftige Ungdomsgjerning ender jo i et modbydeligt Chaos af Christendom og hedensk Naturalisme, istedet for at ende i en christelig Forklarelse. Viisdommen er jo aldeles udebleven baade theoretisk og practisk, ikke at tale om Retfærdigheden, Ydmygheden m m.« (I, 179).

1863 gav pastor **Christianis** »lapsede« artikel om inspirationen (i »Dansk Kirketidende«) anledning til, at Martensen skrev om **grundtvigianerne**: »Deres Uforskammethed er tiltagen og næsten bleven udfordrende, medens de dog ere fuldmodne til en Crisis.« »Dette Uvæsen har i den senere Tid grebet forfærdeligt om sig, og jeg har ligesom en Følelse af, at Tidspunctet er kommet til at levere et afgjørende Slag. Det Vanskeligste er Forholdet til den Gamle, der nu bliver 80 Aar gammel, og for hvem jeg uagtet det Meget, jeg ogsaa har imod hans Personlighed, dog har en virkelig fra min Ungdom stammende Pietetsfølelse, og som vil blive meget afficeret ved et Angreb paa selve Fundamenterne. Tonen er ikke let at træffe.« (II, 71—74). Resultatet af disse overvejelser blev Martensens fortrinlige og i tonen ulastelige stridsskrift »Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme« (1863). Men i en anden tone skriver han til Gude om Grundtvigs» gamle, vrøvlevurne Afhandlinger« og om Dansk Kirketidendes »sædvanlige Væv og sædvanlige Pøbelagtighed« (II, 113).

D. G. Monrad er ude for en særlig haard behandling. Martensen taler om Monrads »Frækhed« og finder det »uværdigt at have ham i en kirkelig Comitée« (I, 22—50). »Han lever i en Tilstand, der for en Biskop maa betegnes som Skidenhed . . . At rejse paa Visitats med Sindet fyldt af Valgagitationer og Eiderpolitik, at stille sig og lade sig vælge og tage Vidnesbyrd af den raa Masse er for en Biskop en aabenbar Urenhed, er at leve i en Aandens Besmittelse« (I, 71—72). Hvad der fremkalder disse domme, er ikke det, at biskop Monrad ikke nøjedes med at virke for »det ensfornødne«, men tillige tog aktiv del i det politiske liv, tilføjer Lorenz Bergman. Ogsaa biskop Martensen beskæftigede sig i høj grad, baade i tanke, tale og skrift, med politiske spørgsmaal, selv om han ikke blev rigsdagsmand. Det ved Monrad forkastelige var for Martensen, at han stod paa den forkerte side, den liberale, Martensen var jo en modstander af den almindelige stemmeret.

Da Ørsted af **politiske** grunde havde afskediget Monrad fra hans kirkelige embede som biskop, og uviljen over dette overgreb ogsaa kom til orde i de kirkelige blade, var Martensen ganske uforstaaende. 6. maj 1854 skrev han i den anledning om Monrad: »Han bliver nu en Slags Martyr. Stundom forbauses man over disse Tiders Jammerlighed, og skjøndt man jo aldeles ikke burde forbauses. Hvad der i Særdeleshed er sørgeligt, det er den Løgnens og Frækhedens Aand, som grasserer, og hvis Vederstyggelighed er langt fra at være rettelig erkjendt.«

1859 forelagde Monrad som minister et udkast til en forfatning fra folkekirken. Martensen betegner det i et brev som »det elendigste Fuskerværk«, ligesom det jo mere og mere viser sig, at Monrad kun er en Fusker i alle retninger.« »Hans hele Ministerium er, ogsaa i Henseende til Administrationen, det mest vilkaarlige og despotiske. Jeg har aabenbart tidligere taget feil af ham, thi hans Slethed, der nu fuldkomment er blevet aabenbar, overstiger meget min Forventning.« (I, 226—229).

En samtale med Monrad i ministeriet om dette forfatningsforslag var for Martensen »et nyt Beviis paa hans Ufiinhed eller rettere sagt Plumphed . . . Blandingen af det plebejisk-demokratiske med en taabelig Fornemhed og Superklogskab er mig uhyggelig.« (I, 232).

I denne forbindelse kan anføres udtalelsen om, hvor pessimistisk Martensen betragtede den politiske udvikling. »Rigsdagen bliver Aar for Aar sletere og væmmeligere« (8. febr 63). Om det Hall—Monradske ministerium skriver han 24. jan 60: »Det er fra disse Folk, at den egentlige Ulykke er kommen.« »Alle disse Folk (Madvig, Krieger, Andræ — foruden Hall og Monrad) ville i det Væsentlige fastholde Løgnen fra 1848 og hvad deraf følger«, og paa samme maade hedder det (1. april 63), »at Aanden og Fundamenterne fra 1848 ere den sørgelige Aarsag til det Hele.«

Om liberale som H. N. Clausen og Bindesbøll skriver han, at »disse Folks Overfladelighed og Kortsynethed er utrolig« (22. juni 69), og han taler om Clausens »abstract doctrinaire, upractiske Standpunkt i det Hele og hans Incompetence til at være Leder« (20. maj 60).

Ingen af de hjemlige liberale bedømmer han saa ugunstigt som D. G. Monrad. Her skal blot anføres Martensens syn paa forholdene, da Grundtvig fik sin bispetitel, et forhold, som dr Skat Arildsen har klarlagt ved en afhandling i »Kirken og Tiden« 1935. Ved Grundtvigs 50 aars præstejubilæum 1861 ønskede enkedronning Caroline Amalie, at han skulle have titel af biskop. Monrad, som var kultusminister, støttede dette ønske, men Frederik VII modsatte sig det bestemt og ville ikke gaa videre end til at give ham rang med Sjællands biskop. Da nu Monrad paa jubilæumsdagen skulle meddele Grundtvig dette, overskred han sin kompetence, idet han udtalte, at det var kongens ønske, at Grundtvig skulle have titel af biskop, ligesom vore to ældre, store salmedigtere, Kingo og Brorson, havde været biskopper.

Martensen skriver herom til Gude, at »det synes virkeligt, at han (Monrad) i sin Tiltale til Grundtvig paa en svigagtig Maade har villet insinuere, hvad han ikke i Virkeligheden har kunnet opnaa . . . Monrads Tale om Titel af Biskop var blot og bar Contrabande og Smugleri og i Grunden en Prostitution for en Cultusminister . . . I Grunden fortjente Monrad en offentlig Tilrettevisning i Bladene for sin Fremfærd; men hvo skal give ham den?« Nogle dage senere meddeler han Gude, »at Kongen var meget vred paa Monrad for den uredelige Maade, hvorpaa M havde talt til Grundtvig om Biskoptitelen, i aabenbar Modsigelse med Kongens udtrykkelige villie« (II, 38—41). Det kan heller ikke nægtes, at Monrads egenmægtige optræden ved denne lejlighed viser en ubegribelig hensynløshed baade mod kongen og mod Grundtvig.

To aar senere skriver Martensen sarkastisk (med hentydning til Grundtvigs teori om det mundtlige ords fortrin frem for det skriftlige): »Det er mærkeligt, at Grundtvigs Episcopat er bygget paa et aldeles utilforladeligt mundtligt Ord med Tilsidesættelse af det normerende skriftlige« (II, 82).

Ogsaa i andre sammenhænge omtaler Martensen Monrad i de voldsomste vendinger. Han er »fræk og fordærvelig« (II, 31). Hans lovforslag 1860 om menighedsraad og om præstelønninger er »uforskammede Attentater, der bør mødes med den alvorligste Indsigelse« (II, 26). Hans anordning om kirkernes brug er »Noget af det meest Fordærvelige og Kirkeopløsende.« »Hans Selvtillid og Despotisens er uden Grændser« (II, 64). »Det Monradske Cultusministerium er blevet mig saa væmmeligt og modbydeligt, at jeg maa betragte enhver Forandring som en relativ Forbedring« (II, 70).

De enkelte citater af **Gudes** breve, som dr Kornerup anfører i sin kommentar, viser, at disciplen ikke stod tilbage for sin lærer, naar det gjaldt voldsomme domme. 5. sept 64 udtalte Gude sin sorg og indignation over »denne skændige **Grundtvigianisme**«. Han betragtede det som en vigtig opgave »at forfølge dette fordærvelige Partie, indtil det bliver tilintetgjort, og Landet renset fra dette for Gud og Mennesker scandaleuse Uvæsen.« »Det er dog dette afskyelige Gjæringsstof, denne danske Christendom paa Vers, som har bidraget i en væsentlig Grad til at sprænge Staten, ligesom det er i Begreb med at sprænge Kirken.« »Som en allerede udpræget Sect burde den udsondres af Folkekirken« (II, 209).

Om Monrad skriver han (22. jan 60): »Vil han nogensinde blive Andet, end hvad han er og bliver, en »Plebeier« og Jesuit? Ingen er værre end han, hvis Sjel altid vil være fuld af de Ideer, ved hvilke han blev primus motor for alle vore ulykker, den hævngierrigste Despot tillige af dem Alle . . . Naar man seer tilbage paa de sidste faae Aar, hvilken lang

Kiede af perfide, løgnagtige Forhold og Foranstaltninger i Stort og i Smaat?« (II, 205). »Mig er Monrads Ministerium ikke blot modbydeligt og væmmeligt, men tillige et af de Tryk, som længe har været mig svært at see foran mig.« (II, 201).

For ikke at gøre biskop Martensen uret, maa man ikke overse, at han ogsaa kan skrive: »Imidlertid vide vi jo, at der er et ubevægeligt Rige midt i Bevægelsen« (16. aug 64). »Under saadanne Tilstande og Forholde maa jeg ofte mindes, hvad Mynster engang sagde til mig: »Det Eneste, der i disse Tider kommer Noget ud af, er at prædike Guds Ord. Alt andet kommer der intet ud af.« (II, 69. 7).

Om en af **bispevisitatserne**, som ikke var saa sjældne i det lille stift, hedder det i et brev fra Gude af 14. marts 1853 (citeret efter M. Poulsen): »Visitators (Monrad) Ankomst (Kl. halv Eet om Natten) og hele Nærværelse var mig højst uhyggelig. Under Gudstjenesten var det ogsaa uhyggeligt at vide, at nogle Forbrydere just samme Dag bleve henrettede, og saavel paa Grund deraf, da mange vare dragne hen at se dette Skuespil, som fordi Visitatsen holdtes en Søgnedag, var Kirken ikke fuld, omtrent som til en ordinair sædvanlig Gudstjeneste. M fandt Katechumenerne saa fortræffelige og »frigjorte« og forærede 3 store Bibler (som han har at uddele af det Stistrupske Legat) til de bedste af dem. Men jeg bryder mig ikke om en saadan Biskops Roes saalidt som om hans Daddel. Meest interesserede det mig, at han under Gudstjenesten idelig var blevet mindet om Slotskirken. Hvis denne Bemærkning var grundet, kan Du da see, at her er indvirket Noget og i hvilken Aand og Retning der er virket. At mange havde fejlet i at kjøre hen at se Henrettelsen istedet for at komme til Gudstjenesten lod jeg dem vide paa Midfaste Søndag ved et tage af Lidelseshistorien: »Christus, der bærer sit Kors til Golgatha«, og ved at stille Valget imellem **den store Hob**, iblandt hvilken Qvinderne græd, der fulgte med for at staa og se paa en Henrettelse — og **Simon af Cyrene**, der tog hans Kors, rigtignok tvungen dertil, hvem gjør det ogsaa egentlig frivillig? men dog med Taalmodighed osv. »Hvo, som ikke tager sit Kors op, er mig ikke værd.«

Bergmann tilføjer, at man kan ikke undskylde Martensens domme over Monrad ved at henvise til, at denne jo ogsaa havde angrebet Martensen i »Liberalismens Gjenmæle til Biskop Martensens sociale Ethik« (1878). Dette skrift hører først en senere tid til og giver desuden uforbeholdent udtryk for Monrads anerkendelse af Martensen. Det begynder med at udtale, at Martensen som systematisk teolog rager højt op over alle andre og med rette indtager den første plads i vor kirke, og det ender med ordene: »Biskop Martensen har i sin Ethik traadt Liberalismens Banner under Fod; jeg har kjæmpet under dette Banner fra min Ungdom og slipper det ei i min Alderdom, hvor mange der end forlade det. Biskop Martensen staar saa høit, at jeg ei kunde forsvare ikke at ændse hans Udfordring,« og han beder Biskop Martensen om »af Hjertet at tilgive og ikke unddrage mig sin Velvillie, om der end i disse Linier maatte forekomme Ytringer, hvorover han med Rette kan, eller hvorover han tror med Rette at kunne stødes.«

En anmeldelse i »Fædrelandet« (1869. Nr 299) af en af Martensens Prædikensamlinger viser ogsaa, hvor højt Monrad værdsatte Martensen som Prædikant: »Vi kjende ingen Prædikener, hverken i den nordiske eller tydske Literatur, som baade i Henseende til Tankerigdom og skjøn Form kunne sættes ved Siden af dem.«

Naar man læser Martensens haarde domme over Monrad, hans ufinhed og plumphed, er det en glæde at se, med hvilken finhed Monrad udtaler sig om sin modpart. Modsætningen mellem de to jævnaldrende, betydelige mænds domme over hinanden hænger for en del sammen med hele deres religiøse og politiske livssyn. Martensens udtalelser er præget af den besejrede reaktions bitterhed og pessimisme, Monrads af den sejrende liberalismes optimisme.

I nogle optegnelser om besættelsen af bispestolen efter Mynsters død 1854 — hvor A. S. Ørsted af politiske grunde ikke ville indstille H. N. Clausen og til sidst fik kongen tvunget til at udnævne Martensen — skriver den teologiske professor **C. E. Scharling**, at Martensen »besidder Geniers sædvanlige Feil, Stolthed og Partiskhed«, og at han i kirkekommissionen har »vakt Mistillid og Uvillie ved sin Heftighed og Lidenskabelighed« (Kirkehist Saml, 6. r, V, s 517, 528—529).

Dette »tidselgemyt« (for at bruge Brorsons udtryk) har været saa stærkt udviklet hos Martensen, at hverken hans personlige fromhed, hans fine intelligens eller hans litterære kultur har kunnet hindre, at det har givet sig saadanne udslag som i de anførte domme i brevene til Gude.

Gude var ikke blot Martensens yndlingsdiscipel, men var selv skrap reaktionær, baade i politisk og teologisk henseende. Desværre er hans breve til Martensen for største delen gaaet tabt; men koncepterne er bevaret, og de citater derfra, som dr Kornerup anfører i sin kommentar, giver et tydeligt indtryk af hans aandsretning. Om ministeriets indrømmelser 1858 over for de holstenske stænder med hensyn til fællesforfatningen skriver Gude: »Det sidste Omslag i Politik lige overfor Tyskland har jeg ventet af et Partie, hvori der hverken er Ære eller Skam ... Det er jo forgjæves at tale om denne Tilstands Lumpenhed og Usselhed, da jo dog Sproget dertil fattes tilfredsstillende Udtryk« (s 271). 1855 skriver han om Monrad: »Det Menneskes Graadighed efter Magt er umættelig. Uden al Idealitet er han blot en fræk, aandløs Reformator« (s 259). Det skandinaviske kirkemøde i København 1857 fandt han, »som man maatte vente det, fuldt af Galskab« (s 269)., og biskop Peter Christian Kierkegaards tale i Roskilde samme aar om menighedsraad var »det gyseligste savl, jeg erindred at have seet. Den Mand maa være en aldeles upractisk Natur, en Virtuos i at væve i det Uendelige« (s 256—266).

I sin yderliggaaende konservatisme ville Gude ikke have **Balles lærebog** afløst af Balslevs. Det var bedre at »blive ved et gammelt ærværdigt Monumentum end faae et nyt Surrogat uden ægte Ideal«. Her kunne Martensen dog ikke følge ham, men skriver i den anledning: »De, som ville hævde conservative Interesser, bør sikkert vogte sig for med Stivhed at ville soutenere det Ideeløse og Udlevede og paa denne Maade å tout prix at ville opretholde den ellers saa ønskelige orden og Uniformitet. Just dette har til alle Tider været en conservativ Retnings Fristelse og Fare, som har styrtet den i mange Ulykker« (I, 263, 158) — gyldne ord, som man kunne ønske, at Martensen selv altid havde holdt sig for øje. — (Bergmann.)

Fr. Zeuthen, der var huslærer i Rubbeløkke pgd, interesserede sig for Gude, men fandt ham komplet hierark, absolutist, aristokrat (se her s 73).

Et andet billede faar vi i fig: I Loll-F st hist aarb 1951 og 1956 har pastor **Martin Poulsen**, Roholte, gengivet breve fra Gude, mens han var i Hunseby. Han klager f eks over den »fordærvelse«, som kontorarbejdet er for en præst. (Folketælling 1850 var meget besværlig). Der var stor gæstfrihed i H pgd, og gæsterne befandt sig godt »i en rigtig landsbypræstegaard«. Martensens sommerbesøg var særligt kærkomne. Krigen 1848—50 og 1864 optog sindene meget, en granatsplint ramte Gudes tjenestekarl. I 1849 indsendtes en skrivelse med 200 underskrifter om maanedlig katekisation for voksne i H kirke. Et brev fra en konfirmand 1850 viser Gs betydning for konfirmanderne. Det slutter: »Med et rørt Hjerte og et Torefyldt Øje tager jeg Afsked fra Dem for at træde ind i den forførende Verden.« Flere breve fortæller om oplevelser ved husbesøg. Ved **afskedsgudstjenesten** 15. april 1866 var der 262 altergæster. En liste med navnene paa altergæsterne viser det. Lollandsposten skrev 29. april 1866 ved Gudes bortrejse:

Hædersgave. Efter at Hr Domprovst **Gude** har taget Afsked med Hunseby Menighed, har en Kreds af Yngre bedet ham modtage en Mindegave i Sølv fra hans hengivne og taknemmelige Confirmander.

Paa 2den Søndag efter Paaske holdt Domprovsten sin Afskedsprædiken i den overfyldte Kirke. Det var en gribende Gudstjeneste; efter en hjertelig velsignelsesrig prædiken over Dagens Evangelium om Jesus, den gode Hyrde, communicerede en stor Del af Menigheden med sin bortdragne Sjælesørger og hans Familie. Derefter gik Alle, Gamle og Unge, til Præstegaarden, idet de ønskede personlig at bevidne deres Tak for, hvad deres Præst i de forløbne 18 Aar har været for dem, og at bringe ham deres bedste Ønsker for hans nye Stilling.

Frem for Alt vil det med Taknemmelighed erindres, hvilken Opbyggelse, hvilken Guds Fred der altid fandtes i den Gudstjeneste, den han med saa stor en Nidkærhed og en saa sjelden Begavelse for Prædikeembedet har forestaaet; og det var ej heller nogen ringe Kreds af Høje og Lave, der fra Omegnen droges til hans Kirke, hvor man Søndag efter Søndag havde det opbyggelige Syn af en talrig Forsamling. Paa en særegen Maade har han ved sine fortræffelige Kirkekatechisationer vidst at tiltrække baade Yngre og Ældre.

Paa mange Maader har han aabnet Velsignelsens Kilder for sin Menighed i det Større og det Mindre i forskjellige Retninger. Vi omtale nogle enkelte, som ville have Interesse for Almenheden, fordi de fra deres stille Begyndelse have udbredt sig langt ud over Hunseby Sogns Grænser og tildels ere blevne frugtbare for hele den danske Kirke. Han har fremkaldt den nu af saa mange Tusinder elskede Juleaftensgudstjeneste; den har bestaaet i mange Aar i Hunseby Kirke, inden den — dog kun som liturgisk Tjeneste — indførtes i Hovedstaden og andre Steder i Landet. Han er den Første, der har gjort Forslag til Kirkens Opvarmning om Vinteren. Hunseby Kirke har været opvarmet siden 1851. Han har i sit Sogn — ved gjensidige Indrømmelser fra største Lodsejer og Sogneforstanderskabet samt ministeriel Approbation — bevirket Oprettelsen af den saakaldte »Fattiges Kasse«, førend man endnu havde den derom senere udkomne Lov.

De Fattige har han været en Ven og Støtte, og i Skolevæsenet har han foranlediget gjennemført en for hele Sognet gavnlig Omordning. Hans Embedstid og den Aand, hvoraf den har været præget, har været en stor Velsignelse for denne Egn og vil blive staaende som et uforglemmeligt Minde for Hunseby Menighed.«

Var præstetiden i Hunseby forbi, blev minderne ved at leve, og forbindelsen blev ikke afbrudt.

Vi slutter med et brev fra pastor Bergenhammer i Maribo om **præstegaardens brand** (af 23. nov 1873):

»Hunseby Præstegaard er brændt i Formiddags. Unge Bechmann, hans Moder, Karl og Pige var i Kirke; B havde holdt Skriftemaal, saa kom Budskabet, og alle Mennesker gik af Kirke. Da han kom hjem, fandt han Faderen ifærd med at redde Kirkebøgerne, hvilket ogsaa lykkedes, og han havde svært ved at faae Faderen ud. Nu er han og Kone hos Axelsens, han i Seng og meget medtaget af Asthma.

Da det var Catechetens Tour at prædike, tog jeg derud, saasnart jeg fik Elendigheden at høre og kom derud ved omtrent 1½. Jeg traf unge Bechmann paa Brandstedet, rolig og rar som altid. Alting var faldet om i store Bunker, og det brændte paa mange Steder med stærke Flammer. Det eneste, der var blevet staaende, var Bagvæggen til Confirmandstuen med sine 3 Nicher. Ilden er kommen fra en Skorsten, og man skal have seet det et Øjeblik brænde paa Taget, men strax efter stod alt i lys Lue. Da Taget var faldet, reddede man en Deel Indbo og mange Bøger, men i maadelig Stand, især Bøgerne. Knuth har tilbudt Familien Bolig paa det gamle Knuthenborg, og der tager sandsynlig de Gamle hen, skjønt Vejen dertil skal være saa godt som ufremkommelig. De Unge vil sandsynlig tage Ophold hos Skolelærer Hansen. Naar undtages en Griis, er intet Dyr brændt. Det synes, som der er reddet de fleste rede Penge, der vare i Huset, i det Mindste fortalte B leilighedsviis, at man havde bragt ham efterhaanden 2 a 300 Rdlr — Forpagteren havde assureret, men skal være meget forknyt.

Saaledes ere de synlige Minder om mange gode Timer tilintetgjorde — jeg kan ikke sige andet — for mig vare de næsten tilintetgjorde i Forveien. Jeg veed, hvorledes De og alle Deres ville tænke med Vemod paa den gamle Præstegaard. Hils dem alle meget, meget. — Lad mig blot føje til, B vidste ikke med Bestemthed, om Ildgitterne havde gjort nogen væsentlig Nytte.«

Nogle linier af et brev fra grevinde Knuth i samme anledning skal føjes til:

Enkesædet ved Knuthenborg pr Bandholm,
Kjære Provst Gude! d 29. Nov 1873.

Jeg behøver vel næppe at sige Dem, hvor meget mine Tanker have krydset sig med Deres ved den gamle Præstegaards Brand; ja, hvor mange af mine helligste og bedste Erindringer hang der ikke ved det Sted, der kunne overskygge Sorg og Savn; aldrig glemmer jeg det gl Studereværelse, om det end nu ligger i Aske.

Med venlige Hilsner
Deres altid hengivne
K. Knuth.

21. 11. juni 1866–3. april 77 (sp Fuglse-K 20. febr 58): **Niels Kirkmoe Bechmann,** * 25. aug 07 Hvirring. Forældre: Sp i Raarup, konsistrd Hans Gram B, † 36 (af Læsø) og Amalie Elisabeth Brasch. Stud Horsens 25, c nov 30 (l), adjunkt Horsens 34, sp Fuur 4. nov 35, sp Hald-K 30. jan 41, sp Hunstrup-Ø-H 8. april 43, afsk 3. april 77, † 29. aug 78. ~[1] 7. nov 34 Juliane Bønnelycke, * 26. dec 04 Horsens, † 9. okt 35. Forældre. Tobaksfabr Mads Pagh B og Anne Margrethe Hansen. ~[2] 15. dec 40 hendes søster Maren Bønnelycke, * 11. juni 03, † 15. dec 45. ~[3] 1. sept 48 Christine Louise Brorson, * 6. april 06, † 24. sept 92. Forældre: Herredsfoged i Bjerre-Hatting herre, jstrd Frederik Quist B af Thisted T og Christine Elisabeth Bagger. – Søn: Værslev-J. Brødre: Vejlby-H og Suderø. Søster ~ Bernth, Nimtofte-T. 1. hustrus søster ~ Tryde, Sakskøbing. Stamt 5 og 15.

E. S. I, 98.

Hjælpepræst hos pastor Bechmann
1871—77: Sønnen: **D. J. A. Bechmann,** se Værslev-J.

22. 21. juni 1877–2. sept 92 (sp Ø-V Alling 8. maj 66): **Daniel Christjern Vater,** * 24. jan 27 Viborg. Forældre: Isenkræmmer Joseph V og Johanne Lund. Stud Viborg 45, deltog i krigen 50, c 54[2] (h_1), lærer Brgdssk K, sp Frederikssted 7. okt 58, EM I 76, † 2. sept 93. ~ 8. dec 58 Camilla Unna, * 9. sept 32 Helsingør, † 8. nov 17. Forældre: Kbmd Simon U og Johanne Marie Schrøder.

Pastor V var en fin og nobel skikkelse, hans fader var katolik. Selv var han af Mynsters type, en stilfærdig mand af den gamle skole.

Udg et par ligtaler, bl a over lensgreve Knuth.

23. 30. nov 1893–27. april 1910 (sp Vaalse 28. sept 88): Provst **Jens Christian Høeg,** * 3. febr 43 Torsager. Forældre: Skolelærer Rasmus H og Marie Cathrine Ipsen af Nr Broby. Stud Aarh 61, c 68[1] (l), huslærer paa Nedergaard 68, uord medhj Udbyneder-K 74, hjpr Aarby 12. jan 75, sp Højslev-D-L 28. marts 78, provst Fjends herr 83 (tillige kst provst Rinds-Nørlyng herr 83–84), provst Musse herr 8. marts 94–13. maj 09, r af Dbg 98, Dbm 09, † 27. april 10. ~ 28. aug 75 Emmy Rosenstand Bødtcher, * 28. juli 51 Torsted, † 15. sept 30. Forældre: Stationsforstander i Gentofte Jens B og Emma Rosenstand.

Sogneraadsfmd i Højslev 80—83.

En nær bekendt af provst H skriver:

Provst Høeg begyndte sin præstegerning i 1878 i Højslev-Dommerby-Lundø, og allerede 1883 udnævntes han til provst for Fjends herred. Trods stor interesse og udprægede evner for administrativt arbejde – provst Høeg var afholdt og respekteret for sine praktiske, konsekvente og retfærdige afgørelser – afslog han faa aar efter sin provsteudnævnelse en opfordring fra biskop Swane til at søge stiftsprovsteembedet i Viborg; præstegerningen blandt den nordjyske landbefolkning stod hans hjerte nærmere. Som provst virkede han bl a effektivt for afhjælpning af lærernes fattige kaar og ringe boligforhold. Imidlertid medførte arbejdets omfang og vilkaar (3 kirker, lange vinterkøreture paa aaben vogn, gudstjenester i iskolde kirker m v), at provst Høeg paadrog sig en saa alvorlig lungelidelse, at han 1888 maatte søge embede i egne med mindre barsk klima.

Som præst i Vaalse paa Falster genvandt provst Høeg vel sit helbred, men led en – vistnok dybt alvorlig – skuffelse i sin gerning

blandt sognets i kirkelig henseende overvejende indifferente beboere.

Allerede 1893 søgte provst Høeg derfor fra Vaalse til Hunseby paa Lolland; samme aar udnævntes han til provst for Musse herred. Arbejdsmæssigt maa aarene i Hunseby karakteriseres som en god og frugtbringende periode; for provst Høeg personlig betød de, at det indremissionske islæt i hans iøvrigt nærmest højkirkelige indstilling blev mindre og mindre mærkbart, og at hans over for omverdenen til tider strengt alvorlige væsen mildnedes.

Provst Høeg var en højtbegavet mand, en levende aand med vidtfavnende interesser og omfattende kundskaber. Han beskæftigede sig med forkærlighed med kirkelige, historiske og kulturhistoriske studier, holdt af at strejfe ind paa matematiske og fysiske omraader – og at hvile ud ved praktisk arbejde i have og værksted.

Hans administrative evner viste sig ogsaa paa det økonomiske omraade; selv en gentil økonom forstod han paa dette felt at være støtte og raadgiver for sine venner, uden at miste deres venskab. Provst Høeg's ægteskab var sjældent lykkeligt, og i familiekredsen var han samtidig den inciterende vejleder inden for sine mange interesseomraader og den milde pater familias. Han evnede ogsaa med styrke og taalmod at bære saavel de sorger af privat karakter, der ramte ham, som de 3 lidelsesfyldte sygdomsaar, der gik forud for hans død.

Hjælpepræst hos provst Høeg

1910: **T. Bondesen,** se Nibe-V.

24. 17. sept 1910–19. sept 26 (sp Højslev-D-L 8. sept 98): Provst, dr theol **Peder Johannes Villtoft,** * 23. juni 62 Villestofte, Paarup. Forældre: Boelsmd Jens Christian Nielsen og Ane Marie Sørensdatter. Stud Odense 82, huslærer, c 89[2] (1), hjpr Bjørnsholm-M 5. dec 89, tillige seminarielærer, en tid kst seminarieforstander, sp Gerding-B 21. nov 92, provst Fjends herr 20. juni 99, navneforandring fra Jensen til Villtoft 10, lic theol 27. okt 11 (dr theol 16), provst Musse herr 20. febr 17, † 19. sept 26. ~[1] 30. juni 93 Elvira Jönsson, * 30. juni 62 Höganäs, Sverige, † 14. aug 03. Forældre: Kamrer (kontorchef) Johannes J og Olivia Wetterling. ~[2] 24. okt 05 Helene Valeur, * 30. maj 76 Sandby. Faderen: Provst, Paarup, † 30, se der. – 2. hustrus slægt, se stamt 92.

Ugd 91: Om Kristi prædiken for aanderne, 01: Kirkeaaret, kirken og de hellige handlinger, en vejledning, 03: Læren om Kristi nedfart til de dødes rige, 06: Til forstaaelse og bedømmelse af kirkens og unitarismens ulige syn paa Kristi person (særtryk af Kirken og hjemmet), 11: Forsoningslæren, en fremstilling af dens historie tillige med et bidrag til dens skriftmæssige udformning (disputats), 17: Om Jesu opstandelse og himmelfart, samt talrige artikler i Teol tidsskr af exegetisk og isagogisk art.

Fmd værgeraadet i Højslev-D-L og i Hunseby. Fmd den lille gejstlige enkekasse f Loll-F stift 11. Fmd Musse herreds præstekonvent.

Det var præsten i Paarup, der blev opmærksom paa V's evner og fik ham til at læse. Han var en meget flittig og omhyggelig student. De samme egenskaber prægede ham som præst og provst, en nobel, retlinet karakter. Hans evner og samvittighedsfuldhed blev taget i brug paa adskillige omraader.

Skønt provst, dr V var en lærd mand og en produktiv teologisk forfatter, søger man forgæves hans navn i de teologiske leksika. I sit hjem var han den stille gransker mellem bøger og papirer, og NT var hans speciale. Over for IM stod han ret fjernt. I Gerding havde han vanskelige kaar og mødte i annekset, Blenstrup, til tider modstand. Han blev her næppe forstaaet ret. I Højslev havde han nogle gode aar. Provstegerningen, videnskaben og praktisk arbejde fyldte hans liv, han var dygtig til at administrere, baade i skole, i værgeraad og hjælpekasse. Han havde været provst i flere aar og var selv 49 aar, da han naaede sit maal at blive lic theol, senere dr theol. Hans disputats vakte nogen røre, idet han betvivlede Jesu legemlige opstandelse. Den var genstand for ikke liden kritik, og i Hunseby, hvor man selvfølgelig ikke forstod hans afhandling, var der dem, der »var altererede over, at provsten udtalte sig imod vor børnelærdom«. Som prædikant var han noget tør, altid omhyggelig forberedt, og kirkegangen var ret ringe. Som provst var han virksom for kirkernes vedligeholdelse.

Biskop *Ammundsen* skildrede ham ved begravelsen som en pligtopfyldende kirkens tjener, der ikke ville give op for sygdom. Han var en forstaaende provst, hos hvem præsterne følte sig trygge. Han havde en stilfærdig evne til at høre paa, hvad de havde paa hjerte. Gennemhæderlig og sanddru var han. Mere end de fleste havde han grundet over, hvad der er bag døden, og fundet hvile i dette: »Vær stille, thi kun fra Gud kommer haabet!«

Hans svigerfader, provst *Valeur,* mindede om, at dr Villtoft maatte studere under trange økonomiske kaar, men hans ihærdige vilje hjalp ham frem. Han havde som forkynder ikke særligt den vækkende evne, men til gengæld besad han en troværdig alvor, og man sad med udbytte under hans prædikestol. Han havde i det hele en egen evne til at se ind til kærnen i en sag. (Lollandsposten 20. sept og 27. sept 36), Univ festskr 1911.

25. 11. dec 1926–30. dec 39 (sp Ebeltoft-D 14. juni 11): **Lars Peder Berkow,** * 13. dec 73 Ø Ulslev. Forældre: Førstelærer Hans Peder Pedersen og Maren Johanne Jørgensdatter. Stud Brgdssk K 93, c 99[1] (1), hjpr Ørslev-B 8. nov 99, hjpr Gylling 00, ord kat Vor Frelsers k, Kbhvn, 1. juli 01, navneforandring fra Pedersen til Berkow 01, afsk 30. dec 39, † 2. marts 51. Ugift.

Pastor B maatte som sin forgænger her læse under knappe kaar, han gav undervisning samtidig med, at han studerede. Allerede som student havde han sit eget præg. Otto Møller skriver, at han gerne havde beholdt B som kapellan, »men det skulle ikke saa være. Han er et godt menneske, men livet bliver vist aldrig jævnt for ham. Han trænger til ro og fred fremfor al den larm derinde, og han trænger til et hjem og til at komme bort fra Kbhvn.« (Brev af 5. juli 09 til Sk. Rørdam). Han var højkirkelig, ikke ven af vækkelsesbevægelserne og tog afstand fra provst, dr Villtofts teologi. Han var selv fra Lolland, og han var bedrøvet over det ringe kirkelige liv og den svage kirkegang. Da han kom hertil fra det vidtløftige embede i Ebeltoft, gik han rundt til de

gamle og syge, »og i hjemmene absolverede jeg dem og tog dem til alters; de fik ogsaa dødscommunionen, og jeg indførte i kirkekebogens dødsrubrik: »Har modtaget det hellige viaticum.« Jeg gjorde alt, hvad jeg kunne, for at man skulle overholde traditionen med at søge kirke efter bryllup og begravelse. Naar jeg nu, 51 aar efter min ordination, tænker tilbage, synes det mig, at det store spørgsmaal for mennesker ikke saa meget i vore dage er: »Hvorledes faar jeg det godt med Gud?«, men derimod: »Er der overhovedet nogen Gud til?« Jeg har erfaret, at flertallet vel ikke vil svare benægtende, men de kan heller ikke svare bekræftende. Det staar for dem i det uvisse, som det hedder i et Skuespil:» Om Gud ved det ene menneske lige saa lidt som det andet!« Disse ord er talt ud af mange nutidsmenneskers hjerte, og derfor er kirkelivet saa ringe. Troen paa en guddommelig autoritet er næsten forsvundet i de protestantiske lande, medens kirkens præster taler imod hinanden. Som Helge Rode siger: »Den danske folkekirke har et lidende aasyn!« Krisen er ikke en anfægtelseskrise, men en tvivlskrise. »Hvorledes skal dog nutidens forkyndere faa mennesker til at bøje sig under ordet?« (Skrevet nov 1950 i Maribo). Pastor B's stille, trofaste færd betød meget i sognet. Han satte spor som kendes endnu.

26. 11. juni 1940 (hjpr Fredens k, Kbhvn 18. jan 37): **Peter Jensen Overgaard,** * 12. maj 05 Ørum, Viborg amt. Forældre: Gdjr Kristian Jensen O og Mette Marie Sørensen. Stud Rønde 30, c 35^2 (h_1). ~ 20. dec 36 Dagmar Tove Anna Modler, * 31. aug 11 Kbhvn. Forældre: Værkfører Viggo Carl M og Dagmar Jensen.

Litt: A. Larsen: Pastor J. O. Ribers strid 1630 med Knud Urne, Loll-F aarb 1945, 400 f, C. C. Haugner: Lolland VIII, 1942, s 246 f, Loll-F aarb 1943—45, Ida Holck: Præstegaardsliv i H, Loll-F aarb 1945, 415 f, Rhode I, 429, Lakmann II, 629, Lengnick, 33, Khst saml III, 196—202, J. Friis, I, 425 f, Loll-F aarb 1945, s 415 f (Martin Poulsen), Julegaven 1952 (om Gude), H. L. Martensen: Breve (til L. Gude, 1848—67), udg af Bjørn Kornerup 1955—56, Lorenz Bergmanns anmeldelse af dette værk i Berl Aftenavis 9.—10 sept 1955, N. K. Hansen: Dagligdags tale i Grimstrup, Dania, V, 1898, s 50 f, Th. J. Hansen: Træk af livet i vor loll landsby for 70 aar siden, L-F aarb 1916, 102 f, 1917, 106 f, 1918, 88 f, Loll-F st 150 aar, s 130, 144.

VAABENSTED—ENGESTOFTE

Vaabensted sogn, 2227 ha, er lavtliggende og fladt eller bølgeformet, frugtbart, grænser til Sakskøbing fjord, nogen skov og mose. Byerne: V med fh fra 1906, alderdomshjem fra 1931, Buderup, Kraarup, Kragevig. Hg Nielstrup (under Krenkerup).

I Agerup skov et kapel (indv 17. febr 1885) for familien Holck, Hardenberg-Reventlow.

Engestofte sogn, 1080 ha, er fladt og frugtbart, naturskønt, ved Maribo sø, en del skov og mose. I søen den skovklædte Borgø, kaldet Nattergalenes ø (her et stort voldsted, Revshaleborg). Byerne E, Olstrup og Forneby. Hg Engestofte.

Hg Engestofte har siden 1727 været i slægten **Wichfelds** besiddelse. Den irsk-fødte, danske godsejerfrue, **Monica Wichfeld,** * **Massy-Beresford,** blev en af den danske modstandsbevægelses mest straalende skikkelser. Hun var af gammel landadelsslægt fra Ulster, opholdt sig i Tyskland, Frankrig og Italien og blev 21 aar gl forlovet med attaché **Jørgen Wichfeld** ved den danske legation i London. Hun mistede en broder sidst i verdenskrigen 1918. 1942 bosatte hun sig med sin mand paa Engestofte. Allerede i Italien havde hun sendt hemmelige meddelelser hjem til England, hvor de fik betydning i den psykologiske krigsførelse mod Mussolini. Men først her i Danmark tog hun aktivt del i den modstandsbevægelse, der førte til, at Danmark blev anerkendt som krigsførende af de allierede. Det gjaldt kampen mod de nazistiske undertrykkere. Hun blev angivet sammen med den gruppe, hun tilhørte, af to danske faldskærmsfolk fra England, som ikke kunne modstaa tyskernes pres. Hun kendte ikke til kompromis. Da hun i Dagmarhus blev dømt til døden, afslog hun at søge om benaadning, hvis tilbudet ikke ogsaa gjaldt hendes kammerater. En ansøgning, skrevet paa toiletpapir, var mere et anklageskrift end en benaadningsansøgning. Da hun fik at vide, at hun ene af de 5 var benaadet, sagde hun: »Saa har det ingen interesse.« Hun døde under elendige forhold i Waldheim tugthus i Tyskland. Hendes grav blev aldrig fundet, men i Engestofte kirkes vaabenhus er opsat en stor mindetavle med hendes navn og disse ord: Født 1894, dødsdømt for patriotisk daad under Danmarks besættelse 12. maj 1944, benaadet mod sin vilje, død i tysk fængsel 27. febr 1945, og hertil er føjet første linie af den engelske salme: Abide with mee! Hendes datter, **Varinca,** og svigersøn, **Flemming B. Muus,** har i en fængslende bog skildret hendes skæbne (1954).

I modstandsarbejdet deltog ogsaa sognepræst **Marcussen,** inspektør **Poul Gerner Nielsen,** Sakskøbing, dyrlæge **Hovmand,** Nykøbing, og redsekr **Wilh. Grandt.** Vaabensted præstegaard blev af pastor Marcussen stillet til raadighed for modstandsgruppens uddannelse. I nogen tid maatte pastor Marcussen gaa under jorden.

Det kirkelige liv. Sognene er uberørt af vækkelser og særlige kirkelige begivenheder. Provst *Immanuel Barfod* prægede gn 22 aar (se ndf), og hans spor kendtes længe efter. Han var grundtvigsk, men ikke partimand. Kirkegangen har været jævn, og den kirkelige interesse kan ikke siges at være overvældende, men der har stedse været velvilje fra befolkningens side. Der har i pgd været holdt sdsk og ungdomsmøder.

1922 oplyses: Kkg 7 pct, intet partipræg. 1930: Kkg 3 pct, ikke meget kirkeligt liv. 1942: Kkg 3–4 pct, ungdomsm og sdsk, kirkeblad, u p. 1954: Kkg 3 og 2 pct, uden retningspræg, stor velvilje, sdsk (40) fh.

Vaabensted kirke ligger ved hovedvejen midt i den lille by; den bestaar af romansk skib og kor opført af munkesten med sirlige enkeltheder, smukke buer paa korets østgavl, anseligt taarn fra 1674 med pyramidetag. Kapel mod syd fra c 1740 (fra 1932 ligkapel), vaabenhus mod nord fra 1890. Kirken er en af stiftets smukkeste teglstenskirker. Taarnrummet er hvælvet, skib og kor har fladt loft. Højrenæssance-altertavle fra c 1620 med maleri af A. Jerndorff fra 1885 (Jairi datter), alterkalk fra 1663, oblatæske fra 1673, alterstager fra c 1625, højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med lydhimmel, hvidmarmoreret cementfont fra 1841, daabsfad fra c 1575, klokke fra 1616, flere gravminder. 225 sd.

Danm kirker, Loll-F ,s 923—34, Suhms saml II, 2 hft, s 85, Rhode, I, 501, Larsen II, 45, Marmora danica, II, 321.

Engestofte kirke ligger meget smukt ved Maribo sø lige ved hg E. Den lille kirke er opført af munkesten og er hvidkalket, bestaar af gotisk skib og

kor ud i eet med femsidet afslutning og tagrytter fra 1660 over vestgavlen, samt kapel (fra 1856 vaabenhus) fra 1786 mod nord. Overhvælvet, dækket af stuk siden 1856. Kirken restaureret 1856. Sengotisk skabsaltertavle fra c 1510 med rige, forgyldte relieffer: Et lybsk arbejde, Maria med barnet, i midten, paa fløjene bl a Sct Birgitta og Sct Clara. Altertavlen har tidligere staaet i Maribo kirke, men solgtes 1648 til ejeren af Engestofte. Paa fløjenes bagside malerier fra lidelseshistorien. Alterstager fra c 1550. Nygotisk prædikestol fra 1856. Gotlandsk kalkstensfont (som Herredskirke), daabsfad fra c 1575. Smuk smedejernsdør fra 1786 ml vaabenhus og skib. Flere mindetavler (se ovf). 100 sd. Smukke stolestader fra 1856.

Danm kirker, Loll-F, s 934—45, Rhode I, 512, F. R. Friis, II, 64, Dsk atlas, VI, 481, Mackeprang, s 412.

Folketal: 1850: 848 og 318, 1901: 725 og 321, 1921: 948 og 300, 1950: 913 og 280.
Altergæster: 1922: 118 og 60, 1934: 150 og 70, 1942: 165 og 60, 1953: 160 og 30.
Menighedsraad: 1922: 12 u p, 1938: Politisk, 1953: do.
Kommunevalg: 1934: Soc 195 (4), rad 164 (3), bf 184 (4), 1954: Soc 281 (5), rad 121 (2), bf 212 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 66 hvede, 28 rug, 92 byg, 53 havre, b) 35 rdl, naturalier, c) 4 rug, 12 byg, d) 180 rdl, e) 80 td ld. — 1870: Regul 2940 kr, netto 5704 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl. Pgd opf 1897. En egetræsoverligger med aarstallene 1585 og 1683.

15. 1. juni 1843– 16. maj 74 (sp Vindeby 1. febr 33): **Carl Ludvig Ehrenreich**, * 17. dec 07 Hardenberg, Radsted. Forældre: Godsforv, landinsp, jstrd Gottlieb E og Birthe Marie Christophersen. Stud Vordingborg 24, c okt 28 (h*), † 16. maj 74. ~ 5. febr 33 Johanne Marie Stolpe, * 4. juli 10 Kbhvn, † 26. juni 91. Forældre: Administrator i det kbhvn assurancekomp, kclrd Bertel Mathias Kurrelbaum S og Anna Barbara Damkier. – Broder: Rørbæk-G-S. Broderdt ~ Borch, rkp, Stege.

16. 3. aug 1874–15. maj 96 (sp Herredskirke-LL 6. maj 64): Provst **Immanuel Barfod**, * 16. juli 20 Lyngby, Randers amt. Forældre: Provst i Fakse Hans Peter Barfoed, † 41 (af Lyngby-A), og Christine Charlotte Guldberg. Stud Vordingborg 38, lærer, deltog i Uppsalatoget 43, c okt 43 (*1), huslærer Engelholm, andenlærer Borgerskolen, Nykøbing F, sp Oversø v Flensborg 16. juni 51, sp Sørup v Flensborg 3. marts 54, afsat af tyskerne 15. marts 61, provst Musse herr 31. jan 84–1. maj 94, r af Dbg 88, † 15. maj 96. ~ 18. april 46 Johanne Christiane Frederikke Thomsen, * 9. febr 25 Sandrupgaard, Tikøb, † 11. jan 92. Forældre: Forpagter af Fuglebjerggd Andreas T og Frederikke Anna Gertrud Birkedal. – Sønner: Raarup, Alsted-F og Jørlunde. Dt ~ Petersen, Værum-Ø. Stamt 5. Hustrus søstersøn: Hagerup, Udby, F.

Udg 54: Den falsterske gejstligheds personalhistorie, 82: Stamtavle over den svendborgske familie Graae, 83: Stamt o fam Rostrup, 90: Stamt o fam Sidenius. Overs 41: Det gaar an, et billede af livet af C. J. L. Almquist, red 42: Brage og Idun (medens hans broder, Fred. B, var under censur), skrev lejlighedsdigte, art og afh i Loll-F stifts tid, Fædrelandet, Dsk missionsbl, Almuevennen, Khst saml, Personalhist tidsskr m m.

»Med sin fortrinlige begavelse, sin aabne sans for enhver god bevægelse i tiden og sin sjældne evne til at fængsle sine omgivelser havde I. B i sine studenterdage sluttet sig oprigtigt til de kredse, hvor der rørte sig et friskere liv i folkelig saa vel som kirkelig retning. Han var i kirkelig henseende stærkt berørt af Grundtvig, men fandt ogsaa stor agtelse for H. N. Clausens klarhed og strengt gennemførte videnskabelighed. I Nykøbing sluttede han venskab for hele livet med pastor Mourits Mørk Hansen, dengang kateket og førstelærer ved Borgerskolen, fabrikant E. Nobel, læge Voltelen og i Nykøbings omegn pastor Koch i Sdr Kirkeby, den senere provst Koch i Riserup, Mørk Hansens fader, pastor Hansen i Ønslev, den da endnu unge godsejer paa Orupgaard E. Tesdorph og ikke at forglemme magister J. Lindberg i Taaderup. Alle disse hver for sig højt begavede mænd var stærkt optagne af, hvad der rørte sig i tiden; paa det kirkelige omraade var det nærmest Lindberg, der var sjælen, paa det politiske var det Mørk Hansen, og paa det mere folkelige i retning af oplysning var det Tesdorph, der fik arrangeret en slags aftenskole paa Orupgaard, hvori Mørk Hansen og Barfod gav undervisning. Man vil i Stifts-Tidende paa den tid finde rige spor af det stærke liv, der dengang var i Nykøbing og omegn, og som ogsaa Barfod bidrog sin del til at vedligeholde. I Sønderjylland blev Imm. B's hovedvirkekreds mellem de rige, store, bondestolte slesvig-holstenske bønder i Angel. Den søndag, han holdt sin prædiken paa tysk, var kirken fuld, naar der holdtes dansk prædiken, stod kirken saa omtrent tom. Denne træge, sejge oprørsaand, der gjorde sig gældende i alle forhold, var i høj grad nedtyngende for en karakter som Imm. Barfods, og opholdet i Sønderjylland bidrog vistnok ikke lidet til at berøve ham det friske og frejdige syn paa livet, der ellers hørte hans natur til og ogsaa havde sin rod i hans kristendomsopfattelse. Hvem der har hørt provst B eller hans hustru fortælle, hvorledes det slesvig-holstensk-sindede kirkeraad hin søndag morgen den 6. febr, da østrigerne var trængt ind over grænsen, og en afdeling var marcheret op foran Sørup præstegaard, forbød præsten at gaa over i kirken for at forrette gudstjenesten, medens de selv og deres store tilhæng i sognet drog op til templet, syngende »Nun danken Alle Gott«, og fra kirkespiret havde stukket oprørsfanen ud, glemmer aldrig den smerte, der laa bag deres ord herom. Baade præsterne og lærerne i Musse herred havde givet ham synlige minder om, at de fuldt havde skønnet paa hans varme interesse og nidkære virksomhed for de embeder, han her røgtede. Hans gæstfrie, jævne hjem, hele det velsignede familieliv, der trods megen modgang og vistnok ofte smaa og trange kaar, var midtpunktet for al godgørenhed og alt, hvad der var smukt og attraaværdigt i menigheden, vil sent glemmes.« (Lolland-Falsters Stifts-Tid 15. maj 96, se ogsaa for 20. maj 96). »Han havde en for præsterne sjælden praktisk sans og administrationsevne. Efter at stiftet havde mistet sin højtbegavede og dygtige biskop Monrad, var Barfod den, som præster, lærere og menighedsmedlemmer oftest gik til for at søge raad og vejledning. Han gennemgik med en forbavsende flid og udholdenhed alle stiftets kirkebøger og skifteprotokoller, og da han dertil var i besiddelse af en enestaaende hukommelse og en udmærket kombinationsevne, vil det forstaas, at han i sin »Falsterske Gejstligheds Personalhistorie« frembragte et arbejde, der ikke blot er uover-

truffet, men hvortil der end ikke senere er leveret sidestykke. Han skrev den oprindelige indbydelse til stiftelsen af samfundet for dansk-norsk genealogi og personalhistorie, og dette selskabs tidsskrift indledede han med en meget vækkende afhandling: »Genealogen og hans arbejde«. I styrelsen af »Genealogisk Institut« tog han virksom del, og derigennem havde han en væsentlig indflydelse paa indførelsen af de nye og forbedrede kirkebøger; noget af det sidste, han skrev, var en artikel om optagelse af faste slægtsnavne, en sag, der i mange aar laa ham stærkt paa sinde.« (Ill Tid 31. maj 96).

Hans breve (især til vennen, provst M. Mørk-Hansen) viser en mand, der blev haardt prøvet. Sygdom og død gæstede ofte præstegaarden, og 1864 kastede en skygge over hele hans liv.

Hans værdifulde personalhistoriske arbejder blev næppe tilstrækkelig værdsat. Som BM i Genealogisk institut fik han ikke ringe indflydelse paa forbedringen af kirkebøgernes førelse.

I kirkelig henssende var han, som nævnt, grundtvigsk orienteret, men ikke ensidig, en patriarkalsk skikkelse. Sine bedste venner havde han i grundtvigske kredse. Der levedes et smukt og rigt liv i pgd, og provst B ville være præst for alle i sognet. Hans sønner kunne fortælle mange smukke træk derom. Her skal blot nævnes de karakteristiske ord, han udtalte ved en søns ordination: »Naar du nu bliver præst, saa glem ikke dem derude i mosen under de ensomme skorstene.«

Biskop Monrad kaldte B »en af stiftets mest veltalende præster«. Monrad hørte ofte B i Vaabensted og noterer om ham f eks: »Denne ualmindelig begavede præst, stiftets fortrinligste taler«, men Monrad kunne ogsaa bemærke, at »Hans virksomhed i menigheden vil maaske svækkes ved, at han ikke synes at have ret greb paa at omgaas menigmand.«

DBL II, 158 f, HF II, 335 f, KLfN I, 127, Biografi i Loll-F aarbog 1937, s 1—14, Ill tid 1896, nr 35, Vilh. Andersen: Ill litteraturhist IV, 133, Fr. Birkedal-Barfod: Slægten B, 1925, s 119, A. Svensson: I. B's breve, Et brev fra Im. B, Oversø 1852, Khst saml 7. r I, 184 f, Loll-F st 100 aar, s 146, 165.

Hjælpepræst hos provst Barfod

1885—88: Sønnen: **A. T. Barfod,** se Raarup.
1888—91: **M. K. Goll,** se Øls-H-D.
1891—96: **A. Rasmussen,** se Østerlars-G.
1896: **J. Fonager,** se Snøde-S.

17. 5. aug 1896–4. febr 1902 (sp Fejø 7. april 83): **N. B. C. Ewaldsen,** fl t Købelev, se der.

18. 12. april 1902–27. juni 19 (sp Lundum-H 14. jan 87): **Herman Grubbe Gregersen,** * 11. aug 49 Kerteminde. Forældre: Skomager Peter G og Anna Kathrine Christensen (iflg Elvius, men DBL har: Nielsen). Stud priv 70, stud philol, c th 76[1] (h_2), hjpr Ølgod-S 6. dec 78, sp Ullits-F 28. maj 80, afsk 27. juni 19, † 11. maj 35. ~ 7. nov 82 Henriette Louise Brion, * 4. nov 54 Kbhvn, † c 1930. Forældre: Kpt i Brandkorpset, glarmester Christian Julius Theodor B og Julie Marie Montandon. – Datter: Forfatterinden Gudrun G.

Pastor G var ligesom sin broder, den kendte skolebestyrer Hans G paa Frederiksberg, der drev sin skole efter Kolds principper, fra sin ungdom grundtvigsk paavirket, men han var ikke udpræget partimand. Som kandidat studerede han fransk i Paris, hvor han forberedte den kendte diplomat og politiker Jules Hansen til konfirmation. I Bonn studerede han sprog, og da han kom hjem, virkede han en tid som lærer. Skolen havde altid hans store interesse.

Han var en jævn og hyggelig mand, flittig i sine sogne, men det kunne knibe med kirkegangen. Han var en poetisk natur, skrev digte og noveller (i Ill tid, Danskeren, Vægteren, Horsens dagblad), udgav en oversættelse af Apokryferne til NT (1884) samt et par fortællinger: Ulla, 1911, og Margaret, 1912 (fortælling fra Japan).

19. 14. nov 1919–2. dec 35 (kommunelærer Kbhvn 96): **Erik Louis Starup,** * 28. dec 71 Kbhvn. Forældre: Handelsagent Christian Winsløw S og Anna Elisabeth Lassen. Stud Eftersl sk 89, c 96[2] (1), afsk 2. dec 35, † 13. juni 37. ~ 22. dec 05 Gertrud Svenningsen, * 13. nov 82 Aarhus. Forældre: Haandværker ved DSB Ferdinand Christian S og Dorthea Hansen.

Pastor S var en jævn, stilfærdig mand, præget af de mange aars lærergerning i Kbhvn. Han var nærmest KC. Som prædikant samlede han ikke mange, men hans forkyndelse var troværdig og ægte.

20. 16. april 1936 (sp Askø 9. okt 31): **Kai Jørgen Marcussen,** * 6. sept 98 Kbhvn. Forældre: Grosserer Lars Jensen M og Camilla Jørgensen. Stud Mtrp 18, c 29[1] (h_2), huslærer Thygeslund 20–22, do hos den finske minister, hjpr Vallekilde-H 24. febr 30. ~ 15. juni 29 Esther Mathiesen, * 20. dec 00 Bergen. Forældre: Direktør Olaf M og Dina Meyer.

Skr kronikker og anm i Loll-F stiftstid.

Litt: Rhode I, 418, 501 og 512, Larsen II, 45, Lengnick, 37, Lakmann II, 646, Bogen om Monica Wichfeld, 1954. Se iøvr ovf. — Svend Jørgensen: Lollandske herregaarde i fortid og nutid, 1938, J. Wichfeld: Hist minder om Maribo s, 1862, C. C. Haugner: Gl loll gaarde, 1912.

TAARS

Taars sogn, 2264 ha, er lavtliggende og fladt, frugtbart, ved Smaalandshavet. En del skov og eng. Kalø skov. Byerne: T med fh fra 1905, Kalø, Killerup. Hg Berridsgaard (delv udst, under Orebygaard).

Det kirkelige liv frembyder ingen begivenheder af særlig interesse. Der har gennem aarene været jævne lollandske forhold, en mindre kreds af trofaste kirkegængere. Flertallet ligegyldige eller uden partipræg. Præsterne har ikke været udpræget retningsmænd. I 1920'erne var der en kreds af KS 98. Sognet har i de senere aar været præget af udstykning, og der er mange statshuse, grupperet i rækker lange vejene.

1910 oplyses: Kkg ikke særlig god, intet særligt. 1922: En kreds af KS, fh, mange ligegyldige. 1934: Kkg 3–4 pct, alm loll forhold. 1943: Kkg 5 pct, en kreds af trofaste kkg, iøvrigt megen ligegyldighed. Mange i smaa kaar. 1954: Kkg 5 pct, jævne forhold, alm kirkeligt arbejde bl børn, unge og ældre. Ingen organisationer, enkelte IM, ungdomsm, stor sdsk.

Taars kirke (Sct Andreas), vest i byen, omhegnet af et prægtigt stendige, bestaar af romansk skib og kor, opf af røde munkesten med mange smukke enkeltheder (smuk østgavl), svært sengotisk taarn med blindingsprydede kamgavle fra 1861, da kirken restaureredes, vaabenhus mod syd fra 1860. Restaurationen 1859—1861 (v Th. Zeltner) var ret haardhændet. Hvælvinger. Nygotisk altertavle fra 1860 med maleri fra 1848 (Emmaus), alterkalk fra 1657, alterstager fra 1656, alterskranke med smedejernsgitter fra 1702. Højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med smukke evangeliststatuetter. Sekskantet lydhimmel. Graa sandstensfont, ødelagt af ophugning. Barokt korbuekrucifix fra c 1650. Orgel fra 1861. Kirkeskib fra 1924. Klokke fra c 1300. Gravsten. I det middelalderl alterbord en helgengrav, hvor man fandt en relikviekapsel med benstumper. Kapslen i Nationalmus siden 1809. 150 sd. Mindesten for danske soldater, der døde paa lazarettet paa Berridsgaard 1864.

Danm kirker, Loll-F, s 949—61, Khst saml 3. r VI, 352 f, Friis, I, 472, Hist tidsskr 1. r II, 160, Loll-F aarb 1940, s 50, Marmora danica I, 267, II, 321 f, Løffler: Dsk gravstene, 1886, s 31, Larsen II, 85.

Folketal: 1850: 911, 1901: 836, 1921: 894, 1950: 978.
Altergæster: 1910: c 150, 1922: 120, 1934: 150, 1942: 252, 1953 ?
Menighedsraad: 1922: flg u p, 1953: 1 n IM, 5 u p (2 soc, 1 rad, 2 venstre, 1 kons).
Kommunevalg: 1940: Soc 205 (4), rad 124 (3), kons 51 (1), venstre 73 (1), 1954: Soc 242 (4), rad 113 (1), kons 64 (1), venstre 88 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 63 hvede, 14 rug, 70 byg, 16 havre, b) 20 rdl, naturalier, c) 30 rdl, 30 byg, d) 120 rdl, e) 60 td ld. — 1870: Regul 2112 kr, netto 5142 kr.
— 1913: 3. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opf 1663.

Af den ældre præstehistorie. Vigsnæs var anneks i middelalderen og 1660—70 og 1690—1776. 1639—60 var **Mads Hansen** sp her. (Mindesten i kirken). Han blev torteret af svenskerne, fordi han fra prædikestolen havde kaldt dem »hovedløse kroppe«. 1660—70: **Frants Frantsen**, blev opsnappet af et svensk skib, da han rejste til Kbhvn for at ordineres, og var fange i 16 uger. Pgd brændte 1663. Mag **Joh. P. Steenstrup** (1670—75), en lærd mand, han blev kun 31 aar gl. Se ndf. 1716—31: Mag **Ole H. Gemzøe**, havde besynderlige gaver til at tale, men det var ogsaa al hans fortjeneste, om der var nogen (tilføjer W III, 290). 1731—76: **Ole Schytte**, gav 800 rdl til de fattige. 1790—1805: **Poul Kjerulff**, god prædikant. **Andr. F. Winding** (1829—40, se Himmelev) var fader til komponisten Aug. W (* her 1835).

17. 16. okt 1840–22. dec 52 (sp Holeby-B 10. aug 31): **J. O. P. Steenstrup**, fl t Bøstrup, se der.

18. 9. marts 1853–15. aug 68 (ord kat Nakskov-B 14. aug 46): **Laurits Nicolai Hallager**, * 29. april 14 Kbhvn. Forældre: Destillatør Andreas H og Hedvig Marie Clausen af Arninge. Stud Naksk 32, c maj 38 (l), lærer Nakskov realsk, † 15. aug 68. ~ 11. dec 46 Ida Charlotte Erica Erichsen, † 24. dec 05. Forældre: Lærer i Højsmarke, Sandby, Niels E og Christiane Dorothea Weiss.

Pastor H var meget nidkær og dygtig. Menigheden rejste et smukt minde paa hans grav.

19. 16. nov 1868–27. dec 82 (vicepastor Sandby 12. sept 52): **Ambrosius Johannes Meldal**, * 27. jan 17 Langebæk pgd. Forældre: Sp i Kallehave Karsten Nicolai M, † 33 (af Voss, Norge) og Birgitte Sophie Frederikke Nyholm. Stud Vordingborg 35, c febr 41 (l), hjpr Ormslev-K 5. okt 42, do Aarslev-Tilst 27. febr 47, afsk 27. dec 80, † 30. jan 94. ~ 28. maj 53 Martha Susanne Stabell, * 4. juli 27 Hinge, † 15. april 62. Forældre Provst i Ormslev-K Johan Henrik S, † 46, og Marie (Maren) Sørensen. – Broder: Allesø-N (gl norsk præsteslægt). – Hustrus broder: Tanderup.

1873 indberettede biskop Monrad om Meldal, at hans prædiken da stod betydeligt over den, Meldal holdt en dag, da Monrad kom paa uanmeldt visitats. Monrad følte sig foranlediget til at indskærpe, at »man hver søndag maa gøre sit yderste.« Senere maatte Monrad dog anmode Meldal om enten at holde kapellan eller søge sin afsked. Han søgte saa sin afsked. (Loll-F st 150 aar, s 158). Meldal var dog vist hverken værre eller bedre end andre. Men Monrad var imod ham.

20. 20. marts 1883–25. marts 86 (hjpr Gelsted-R 31. maj 69): **J. K. F. Karstensen**, fl t Tryggelev-F, se Lille Hedinge-H.

21. 6. juni 1886–2. okt 1910 (sp Askø 30. marts 82): **Laurits Martin Frederik Søgaard Hofgaard**, * 13. dec 43 Khbvn. Forældre: Islandsk kbmd Søren Søgaard og Charlotte Amalie Slamberg. Adoptivsøn af postmester i Viborg Ludvig Martin Hofgaard. Stud Viborg 63, c 74^2 (nc), uord medhj Egtved-Ødsted 74, hjpr Pjedsted-Gaarslev 31. marts 75, sp Horne-A 3. maj 78, † 2. okt 10. ~[1] 14. juli 75 Dorothea Sara Cronskjold Jensen, * 27. juli 33 Kbhvn, † 8. april 01. Forældre Skræddermester Erik J og Sophie Marie Bang Cruse (fru H var enke e adjunkt i Viborg Jul. G. T. Toepfer, † 67). ~[2] 16. dec 09 Dagmar Emilie Henriette Løbnitz, * 31. aug 67 Carlshaab v Hobro, † 24. sept 52. Forældre: Proprietær Frederik Theodor Michael L og Mette Christine Møller. – Morbroder: Støvring-G.

22. 9. jan 1911–14. marts 38 (Dsk præst USA 16. april 98): **Johannes Vogelius Steenstrup**, * 16. nov 71 Kvistgaard v Struer. Forældre: Proprietær Jens Kraft Vogelius S og Anna Isidore Kathinka Bøggild. Stud Viborg 90, c 96^2 (h_2), præst i Perth Amboy, N Yersey og i Minneapolis, afsk 14. marts 38, † 11. dec 39. ~ 26. febr 06 Othena Mathiasen, * 16. nov 78 i Perth Amboy, USA. Forældre: Terrakottaarbejder Anders M og Marie Kirstine Mathiasen. Stamt 84 A.

Udg i USA: 06: Om den sande kristendom.

Fru Thyra Jensen skriver: Det var en oplevelse, da der kom ny præst til nabosognet, Taars: Pastor Steenstrup. Det morede mig at læse i Vigsnæs præstegaards gamle embedsbog, at den forrige pastor Steenstrup i Taars havde levet paa svenskekrigenes tid (1670–75) og havde faaet embedet paa den udtrykkelige betingelse, at han giftede sig med præsteenken Gunild fra Vigsnæs (kaldsmændene ville ikke have enken forskudt! stod der) og fandt sig i at faa embederne slaaet sammen.

Den sidste pastor Steenstrup risikerede ikke noget i den retning, han hjemførte fra Amerika sin unge dansk-amerikanske hustru, der snart udviklede sig til den friskeste, danske landsbypræstekone, vi kunne ønske os. (Fra gl præstegaarde II, 184).

23. 30. sept 1938 (sp Vang 30. jan 32): **Johannes Vilhelm Olsen,** * 2. marts 05 Lundby, Hammer herr. Forældre: Malermester Hans Peter O og Anna Petrea Rasmine Pedersen. Stud Statens kurs 25, c 31^2 (h_1). Ugift.

BM IMs kredsfbd Loll-F 40, do børnegudstj og sdsk 50, provstirepr DKU 51.

Litt: Rhode I, 402, Lengnick 39, Lakm II, 651, Hist tidsskr II, 1841, s 123 f, N. Kjeldsen: Af T sogns hist, L-F aarb 1940, s 45 f, L. Suhr. Af landsbyen Kaløs hist, L-F aarb 1930, 63 f, jvf 1933, 76 f, Ole Widding smst 1948.

VIGSNÆS

Vigsnæs sogn, 1181 ha, det nordøstligste paa Lolland, et trekantet næs, beskyttet af diger, det skyder sig ud mellem Smaalandshavet og Guldborgsund. Frugtbart og temmelig fladt, megen skov. Naturskønt, smukke udsigter. Byerne: V med fh fra 1929 (en mejerisal fra 1893), og Skovby. Vestermark fiskerleje. Den lille ø Vigsø.

Achton Friis skriver, at landets skønhed stiger næsten for hver 100 meter, man bevæger sig mod halvøens spids. »Man gnider sig i hænderne ved synet af det sidste stykkes ufrugtbarhed, omtrent som naar man er blevet fritaget for at fortsætte et alt for overdaadigt maaltid. Men solsikker er der overalt i de fattige haver. Vigsnæs by har flere af de gamle bindingsværksgaarde med de milde røde farver mellem de sorte stolper. Havet ses til begge sider og højner billedets skønhed. Yderst ligger Vestermark fiskerleje, et mærkeligt sted, fjernt fra verden, med udsigt over havet til Vaalse og Knudshoved odde og alle øerne ... det er Lollands Skagen.« (Danm store øer, II, 364 f).

Naar A. Friis skriver om »synet af det sidste stykkes ufrugtbarhed«, tænker han formodentlig paa øen Vigsø, der i hesteskoform ligger som et bolværk lige uden for Vigsnæs. Øen er ubeboet, ca 15 ha stor; dens nordligste parti er delvis bevokset med tjørn, bl a en del meget gamle hvidtjørn. Hvad halvøen angaar, dyrkes jorden derimod lige til strandkanten. Haverne er vel lidt mere forblæste end inde i landet, men ikke længere fattige eller rige på solsikker. Yderst paa næsset ligger et dusin fiskerhuse, flere af dem med en mindre jordlod. Nu fiskes der ikke meget (lidt strandfiskeri), alle har helt eller delvis andet erhverv.

Vigsnæs er (bortset fra smaaøer og Vemmetofte) Danmarks mindste sognekald i folketal. Vigsnæs var anneks til Taars i middelalderen og 1660–70 og 1690–1776. (Vigsnæspræsten fik paa gr af de ringe indtægter tillagt Taars, da det blev ledigt). Og embedet stod ledigt 1933–43 med sammenlægningsplaner for øje. Sognet er præget af afsides beliggenhed og af lille folketal. Der har ikke været vækkelser eller særlige begivenheder; befolkningen er uden partipræg, velvillig og folkekirkeligt indstillet. Alle præster siden 1830, undtagen pastor *J. K. Bruun*, er blevet forflyttet herfra. Bedst huskes nok pastor *F. Bojsen Jensen* og hans hustru, forfatterinden *Thyra Jensen*. De var her den længste tid af alle sidste aarhundredes præster, i 20 aar, og de befandt sig godt.

Fru **Thyra Jensen** har i »Fra gamle præstegaarde« II, 1931, s 12–183 indgaaende og smukt skildret, hvordan livet formede sig i Vigsnæs præstegaard 1902–22. De kom hertil fra det barske Vendsyssel. Pastor **Wagner,** Sakskøbing, havde i et brev tegnet et ikke lyst billede af forholdene paa Lolland, men »i Vigsnæs vil de nok gaa i kirke, og de er velvillige.« Bojsen Jensens bedstefaders broder, **Harald Boisen,** havde været præst her. Biskop Bindesbøll skriver, at Boisen »var en bodsprædikant, strengere end folk i almindelighed finder behag i«, og tilføjer, at »den nidkære præst næppe har grund til at glæde sig over rigelige frugter ...« (se Sakskøbing). — Bojsen Jensen fandt stedet »bedaarende« og befolkningen »elskværdig«, især blev et godt samarbejde straks indledet med læreren, **Hansen.** Fru Thyra kom først hertil lidt senere, med nattog til Sakskøbing. De havde aftalt, at hendes mand skulle gaa vognen i møde ... »Det var en forunderlig nat, maaneskinnet var saa klart, saa hele Guldborgland laa som badet i sølvdis. Jeg stirrede med henrykkelse paa de gamle, lollandske bøndergaarde med bindingsværk og tjærede stolper ... men det stærkeste indtryk i denne eventyrnat var nattergalesangen fra skov og have ... efter Vendsyssels nøgterne saltvandsluft, blev jeg som fortryllet af den balsamiske duft, der slog sammen om mig ...«

Der var nok at tage fat paa i den store, gamle præstegaard med 30—40 rum, hundreder af rotter og tusinder af fluer. Den var forfalden, men selvom den straks forfærdede dem, fik de indrettet et smukt og hyggeligt hjem. De tog straks fat med at danne en foredragsforening. Lærer **Hansen** og sognefoged **Ottosen** hjalp til. Det begyndte smaat med en halv snes mennesker, men den voksede og fik betydning. Mange kendte mænd kom og talte. (Dr Moltesen, J. Falk Rønne, stiftamtmand Oxholm, prof Vilhelm Andersen og flere nabopræster). De gamle blev inviteret til julefest i præstegaarden. Præstens fik straks forbindelse med højskolerne i Nysted og Nørre Ørslev. Der følte de sig hjemme. Senere kom de i nær forbindelse med højskolen i Søllested.

Guldborgland hørte under baronen paa Orebygaard. Han ejede kirker, huse, gaarde og skove. Mange var i hans tjeneste. I Vendsyssel var de venstremænd, her var de højre eller soc-radikale. De højresindede gaardmænd var mest kirkelige, smukt repræsenteret af den rettænkende, usnobbede sognefoged **Ottosen.** Han var folkekirkeligt indstillet, hvad han gav til kende, da han var med hos Niels Dael paa Liselund. Han var ikke frikirkens, men sognekirkens mand. En anden god ven var den elskelige og fromme **Anna Raabuk,** Vestermark, lammet af gigt, men saa taknemmelig. Hun gav mere trøst, end hun fik. Den gamle baronesse, **Benedicte Rosenørn-Lehn,** datter af statsmanden, grev Fred. Knuth, vil sent blive glemt af dem, der var under hendes moderlige omsorg, præget af fin kultur og hjertensgodhed. Og saa fik fru Thyra nær forbindelse med ejeren af Sakskøbing dampmølle, den lille, korpulente frk **Laura Møller,** der havde mange mænd i sit brød (men ikke maatte stemme ved rigsdagsvalget). De to fandt hinanden i et ivrigt kvindesagsarbejde og fik startet Musse herreds kvindesagsforening. (Se s 158).

Fru Thyra begyndte ogsaa en søndagsskole. Hun havde aldrig set en IMs sdsk, men hun havde læst Peder Palladius' festlige skildring af kirkens arbejde blandt børn. Hun samlede sognets børn paa og foran knæfaldet i kirken, og saa stod hun og fortalte. En bolsjepose havde hun altid i lommen, og læreren havde peberkager med. Børnene kom gerne, men senere blev de flyttet hen i præstegaarden. Arbejdet gik efter Palladius' princip: »Leg, lyst og glæde midt i alvoren«.

Fruen fik travlt i det kirkelige udvalg (se s 159), og 1902 begyndte hun sit forfatterskab med den lille, smukke bog »Musen«. Gennem det alt vandt hun sig venner, og kvinderne i sognet sluttede op om hende. Der kom ofte besøg, f eks dansede fru Thyras broderdatter, den unge balletdanserinde **Elna Jørgen-Jensen,** f **Lauesgaard,** her med sine smaa kusiner, og **Anna Larssen (Bjørner)** kom flere gange paa besøg, sang sine aandelige sange, talte om sin omvendelse, men hendes ord om tungetale og syndfrihed fandt ikke sangbund.

Hjemmet var ægte grundtvigsk og havde rod i gamle grundtvigske traditioner. Pastor Bojsen Jensen var en flittig brevskriver; han fortæller om arbejdet, om pigemøder (hvor der kom 33 piger), om fremgang i kirkegangen (i dag var der 50 i kirke, og det er meget her), karlene var det vanskeligt at samle (de kom med en utrolig bunke generthed), om samarbejdet med provst **Elmquist** i Nakskov, om rejser til møder og foredrag, medens den gode og villige pastor **Hofgaard** i Taars passede embedet, om den skade, sladderhistorier kunne volde, om de

aarlige julegilder for gamle og svage, om venner i sognet, f eks urmager **Rasmus Hansen,** der var konfirmeret af Harald Boisen, og som skrev 188 salmer og aandelige sange. (Hans salmer, der væsentlig var en omskrivning af kendte salmer, blev trykt og findes endnu i enkelte hjem). Han var nær de 90, og ofte sang præstens hans salmer for ham. Der var den gamle, døve madam **Buxbom,** som solgte bolsjer til skolebørnene, hun var enke i over 40 aar, noget mærkelig, men hun blev trofast kirkegænger; der var den stoute, eenøjede fisker **Bjørn** i Vestermark; han havde været med i slaget ved Helgoland; han og hans kone, Grete, havde en rigdom af sange, der kom frem ved julegildet i præstegaarden, og gamle Grete forstod at fortælle fra gamle dage.

Der var husholdningselever i præstegaarden. Den, som fru J kom til at holde mest af, var en øjenlægedatter fra Aarhus, **Else Eriksen,** som døde af spansk syge 1920. Hun var fyr og flamme i en lille gymnastikforening for piger, der endog gav opvisning i teatersalen i Sakskøbing. Alt dette førte til, at præstens begyndte **sommerkursus** for unge piger i præstegaarden, en slags pigehøjskole, og støttet af skovrider Bangs frue (der havde været paa Java) tog de fat. Den megen plads i den gamle præstegaard blev udnyttet, saa de unge piger kunne bo her, og havesalen, der var 11 gange 14 alen, var som skabt til formaalet. Der kom 18 elever, 9 fra Danmark, 9 fra Norge, hjælpere var frkn **Karen Lauesgaard og Eva Dinesen,** og man tog fat lige efter begyndelsen af den onde verdenskrig 1914. Else Eriksen, fru Bang og flere andre bar det sammen med præstens.

Men 6. juli 1918 brændte den store, gamle præstegaard ned paa mindre end en halv time. Det skar i hjerterne, men det lykkedes dog at skaffe lokaler til sommerkursus ogsaa 1919. Genforeningen blev fejret ved en sognefest i forsamlingshuset 1920, men samme aar døde Else Eriksen. De unge piger, der flokkedes i have og gaard, ved strand og i skov, om foredrag og leg, havde livet op, men nu efter hendes død, var det, som om fru Thyra var træt. Branden og alt, hvad der fulgte, havde ogsaa trættet. Flere gange havde der været bud efter dette afholdte præstepar. De fik tilbudt Tranebjerg paa Samsø, men ville ikke flytte. En adresse med mange underskrifter kom fra et sogn paa Fyn. Men saa kom kaldet fra Søllested. De havde haft levende forbindelse med højskolen der siden 1905, og da ministeriet gav J lov til at tage sin løn med (han var lønnet efter gl ordning og havde derfor i Vigsnæs adskilligt større indtægt end det 3. kl embede i Søllested), tog de imod kaldet. Efter 20 dejlige og rige aar i Vigsnæs lagde de ud paa et nyt sted (se under Søllested). Der var groet et folkeligt-grundtvigsk kristenliv frem med kirke og præstegaard som midtpunkt. Fru Thyras iver og pastor Boisen Jensens stille, hjertevarme forkyndelse og flittige færd rundt i det lille sogn betød en god tid i Vigsnæs kirkelige historie.

Pastor *Bruuns* skrøbelige helbred tillod ham ikke at tage ret meget ud i sognet. Over for fru Thyra Jensens optimistiske syn staar pastor Bruuns ord om, at den kirkelige interesse var svag (se s 178). Han tilbragte megen tid med stille stunder, især af liturgi, var en fin, dannet, samvittighedsfuld og from mand.

Ved pastor Bruuns afsked blev der fra kirkeministerens side fremsat plan om at gøre Vigsnæs til anneks til Taars. Da befolkningen energisk modsatte sig denne ordning, blev sagen udskudt paa ubestemt tid, og en ældre, pensioneret præst, *Peder O. Koed,* blev midlertidig konstitueret i embedet. Hermed indledtes et nyt tiaar, der først afsluttedes med pastor Koeds død 25. jan 1943. Pastor Koed vandt sig venner overalt med sin store venlighed og sit tolerante væsen. Det midlertidige ved Koeds ansættelse gik i praksis i glemme. Koed blev stedets faste præst, og dette tiaar kan betegnes som en rolig periode uden større udsving i kirkelig henseende. Pastor K var meget berejst, navnlig Italien havde han besøgt adskillige gange. Herom fortalte han gerne, ligesom han i det hele taget gerne havde kontakt med alle sognets beboere. Havde de ærinde i præstegaarden og var kommet inden for præstens døre, kunne det ofte være svært at slippe derfra igen. Pastor Koed afholdt enkelte ungdomsmøder og menighedsmøder i præstegaarden, ligesom juletræsfesterne for de gamle, traditionen fra fru Thyra Jensens tid, blev afholdt ved hjælp af forskellige damers frivillige medvirken. Særligt børnearbejde var der ikke i denne og forrige periode, men børn var alligevel den gamle præsts store kærlighed. Han gav sig ofte i samtale med dem paa vej og gade, og i præstens store have kunne de komme og gaa, som de ville.

Ved pastor Koeds død i begyndelsen af 1943 blev spørgsmaalet om sognesammenlægning atter taget op, men da menigheden stadig modsatte sig annektering til Taars, blev embedet opslaaet ledigt, og denne gang fik Vigsnæs en yngre præst. Traditionen med juletræsfest i præstegaarden for de ældre blev fortsat, men med den yngre præst kom ogsaa nyt initiativ.

Atter er der forløbet en periode paa godt ti aar. Der har gennem hele denne periode været afholdt børnegudstjeneste i kirken een gang mdl. Tilslutningen kunne være fra 2–35; størst var tilslutningen, naar børnegudstj en gang el to om sommeren blev afholdt i præstegaardshaven, og der blev trakteret med f eks en ispind. Mdl ungdomsmøder har ligeledes været afholdt hver vinter i præstegaarden med en tilslutning, der efter sognets størrelse maa betragtes som god. Menighedsmøder er lejlighedsvis afholdt i præstegaarden. Der er blevet tradition for et friluftsmøde om sommeren i præstegaardshaven og et efteraarsmøde (adventsmøde) i forsamlingshuset, begge med fremmede talere og med et kristeligt-folkeligt præg.

Da menigheden i 1944 fejrede kirkens 75 aars jubilæum, blev der paa sognepræstens initiativ paabegyndt en indsamling for at skaffe kirken et nyt orgel. Den følgende vinter blev der arbejdet ihærdigt i en sykreds, bestaaende af mange af sognets damer. Man samledes i præstegaarden et par gange mdl til højtlæsning og arbejde, og der blev sluttet med en kort andagt. I sommeren 1944 løb den første basar af stabelen i præstegaarden og dennes have. Dagen formede sig som en efter forholdene storslaaet folkefest, hvor praktisk talt hele sognet tog del. Det var mand af hus. FDFs orkester fra Sakskøbing og en god taler slog tonen an, saa dagen blev en virkelig festdag for sognet. Dette blev gentaget endnu et par aar, hvorefter man var i stand til at give kirken et godt orgel af passende størrelse. Disse aars pengerigelighed var vel medvirkende til, at det smukke resultat saa hurtigt naaedes, men det bør dog ikke overses, at det var en stor opgave for et lille sogn. Den trofasthed mod kirken, som til daglig ikke altid er saa aabenbar, kom frem ved denne lejlighed. Et par store egetræer fra præsteskoven maatte afgive materiale til et smukt orgelpulpitur.

Den føromtalte sykreds af damer i sognet har siden sluttet op om Santalmissionen. Kredsen er med aarene blevet noget mindre, men den har hidtil vist en rørende trofasthed, interesse og offervilje for den nye opgave. Hvert

aar indbyder kredsen til offentligt møde med bortlodning osv i forsamlingshuset. Af navne skal blot nævnes to, gdjr *Johs. Rubak* og gdjrske, frk *Olga Brandt,* begge mangeaarige formænd for menighedsraadet; begge har sammen med flere andre støttet det kirkelige arbejde i sognet. Det kirkelige liv maa siges at være folkekirkeligt uden retningspræg, og sognet er i regelen for lille til opretholdelse af gængse kirkelige organisationer.

1922 oplyses: Kkg 8 pct, godt besøgt foredragsf, godt besøgte bibellæsn og sdsk i pgd, gode økonomiske forhold. 1934: Kkg 5 pct, intet partipræg, velvilje. 1942: Kkg 4–5 pct, velvilje, intet særligt. 1954: Kkg 4 pct, en del trofaste kkg, se ovf.

Vigsnæs kirke ligger nær stranden, med smuk udsigt, opf 1868—69 (arkit Ove Petersen) i nygotisk stil, af mursten, bestaar af skib, kor, taarn med ottekantet spir, basrelief over indgangen (en engel). Skib og kor med aaben tagkonstruktion. Gl altertavle med maleri fra c 1700 (Nadveren). Ny prædikestol og sandstensfont. Alterkalk fra 1690. Pastor Bruun skænkede et krucifix, alterdug og en lysekrone. 155 sd. Om orgelet, (fra 1948), se ovf.

Den gamle kirke laa nord f den nuv kirke og var en lille, lav murstensbygning, uden hvælvinger, med trætaarn over vaabenhuset. »En mærkelig kirke«.

Danm kirker, Loll-F st 962—65, Khst saml 3. r VI 451—59, Friis, s 154.

Folketal: 1850: 385, 1901: 370, 1921: 358, 1950: 358.
Altergæster: 1921: 70, 1930: 73, 1938: 50, 1953: 50.
Menighedsraad: 1922 f: u p, 1953: 3 soc, 1 rad, 1 venstre, 1 kons.
Kommunevalg: 1943: Soc 64 (2), rad 36 (1), kons 25 (1), venstre 45 (1), 1954: Soc 92 (2), rad 42 (1), bf 68 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 22 hvede, 19 rug, 54 byg, 14 havre, b) 19 gæs, naturalier, c) 15 rdl, d) 60 rdl, e) 128 td ld, 10 td ld skov. — 1870: Regul 1800 kr, netto 5062 kr, enkesæde 6 td ld. — 1913 f: 3. kl. Pgd opf ef brand 1919.

16. 28. dec 1832–14. aug 50: **H. C. Bloch,** fl t Hasle-S-L, se der.

17. 16. okt 1850–27. jan 60 (ord kat Maribo-H 19. okt 43): **H. M. L. Jessen,** fl t Taagerup-T, se der.

18. 3. april 1860–30. okt 71 (sp Mjolden 1. april 51): **O. H. B. Boisen,** fl t Bjerregrav-Aa, se Sakskøbing.

19. 9. jan 1872–18. aug 83 (sp Sindal-A 18. jan 62): **C. F. A. Ishøy,** fl t Stokkemarke, se der.

20. 20. okt 1883–12. sept 91 (sp Dragstrup-S 28. maj 75): **C. B. Koch,** fl t Vejby-T, se der.

21. 8. dec 1891–15. jan 1902 (sp Mandø 3. april 83): **H. P. Hansen (Martiny),** fl t Skyum-H, se der.

22. 20. marts 1902–8. april 22 (sp Skallerup-V 23. nov 94): **F. E. Bojsen Jensen,** fl t Søllested, se der.

23. 22. juli 1922–27. juli 32 (sp Slotsbjergby-S 26. juli 09): **Johannes Karmark Bruun,** * 6. jan 71 Maribo. Forældre: Sagfører Peter Karmark B og Henrikke Karmark. Stud Brgdssk, C 89, c 95[1] (1), ansat i Kbhvn magistrat, assistent 01, sp Sønderup-S 25. aug 02, afsk 27. juli 32, † 24. marts 39. ~[1] 24. nov 02 Helene Edelberg, * 1. april 75 Sølvesborg, Blekinge, † 8. okt 05. Forældre: Ritmester, postmester Lorenz Leonard E og Maria Vilhelmine Fenger. ~[2] 25. okt 07 Christiane Louise Georgine Marcussen, * 19. dec 64 Julianeholm, Sulsted, † 9. dec 40. Forældre: Forpagter Christian Frederik Julius M og Ana Marie Hansen. – Faders fætter: Bruun, Christians k, Kbhvn. Stamt 16 og 29 (Fenger).

Udg 34: Dansk messe- og tidesang, Skr afh i »Kirken« og »Kirke og folk« om liturgi. Overs 31: Dominicus Jahner: Gregoriansk koral.

Pastor B var en stilfærdig, hjertensfrom mand uden partipræg, højkirkeligt indstillet. Hans helbred var ikke stærkt. Liturgi var hans store interesse. 1930 udsendte han sm m provst, dr M. Nellendam og præsterne Johs. Eilschou Holm og Arnberg et opraab, gaaende ud paa at arbejde for en uddybelse af gudstjenesten i retning af tilbedelse og andagt. Samarbejdet førte til afholdelse af »Stille dage« i Helsingør. Den liturgiske ledelse var betroet Bruun, og en lille flok samledes 1931 og 1932. Gn mange aar havde B studeret gregoriansk kirkesang. Han havde rejst i udlandet for at studere dette emne, og hans skrifter (ikke mindst Jahners bog) vakte nogen interesse, især fra katolsk side. Sammen med bibliotekar Holger Larsen kæmpede han i »Kirken« for kirketanken og skrev her om den gregorianske sang.

Pastor *Johannes K. Bruun* var i mangt og meget pastor Jensens modsætning. Han skriver selv (Vigsnæs kaldsbog): »Naar jeg søgte det lille, afsides liggende Vigsnæs, var det i første række, fordi mit allerede da ret skrøbelige helbred gjorde det ønskeligt for mig at finde en virksomhed, der nærmest havde karakter af en retrætepost, hvortil Vigsnæs med sine 384 sjæle maatte siges at være egnet. Efter sagens natur er her kun faa ministerialia, konfirmander og ikke mange anledninger til hus- eller sygebesøg. Herefter maatte der blive rigelig tid til studier, udensogns arbejde eller arbejde i haven. Det sidste alternativ var for mig snart ganske udelukket. – Det blev først her i Vigsnæs, jeg vovede mig frem for offentligheden med mine anskuelser navnlig m h t gudstjenesten. – Det vil heraf fremgaa, at mine personlige interesser har strakt sig langt ud over Vigsnæs sogns snævre grænser, og at jeg i længden ikke kunne undgaa at føle mig noget fremmed i et sogn, hvor den kirkelige interesse og det kirkelige liv er saa svagt som her, idet just kirken og dens gudstjeneste for mig har staaet som det afgørende i præstens gerning, mens foredragsvirksomhed for mig maatte blive noget ganske sekundært, og det saakaldte ungdomsarbejde mindre har ligget for mig.«

Naar Bruuns embedstid imidlertid 25 aar efter skal bedømmes, bliver man snart klar over, at der i denne periode blev stille i Vigsnæs præstegaard efter det liv, der havde rørt sig i de foregaaende 20 aar. Der blev vel ogsaa kirkeligt set gaaet mere stille med dørene, men maaske var det netop, hvad der for en tid var det bedste. Pastor Jensens spor udslettedes vel ikke straks, og pastor Bruuns dybe kærlighed bragte en ny tone frem i kirkens forkyndelse, som visselig blev værdsat af mange, selv om Bruun vel ikke opnaaede sin forgængers popularitet. Betegnende er, at Bruuns snart fik nær tilknytning til skovriderhjemmet (Bang og frue) og andre af Jensens gode

venner. Bibeltimerne, som blev afholdt i præstegaarden, var præget af det centrale, udlægning og forstaaelse af skriftens ord. Ved sin afsked gav Bruun udtryk for (kaldsbogen) ønsket om, »at Vigsnæs maatte faa en yngre præst, der mere har lykke til at vinde befolkningens tillid og kunne drage dem til den kirke, der dog skulle være sognets aandelige midtpunkt.«

Ledigt 1932—43.
Kst 1933—43: **P. O. Koed,** fh sp Givskud, se der.

24. 11. okt 1943 (hjpr Gedsted-F 25. april 42): **Hans Evald Sørensen,** * 23. juli 08 Ugerløse. Forældre: Gdjr Rasmus S og Louise Dorthea Gerda Hansen. Stud Rønde 35, c 41^1 (h^2). ~ 17. maj 42 Emmy Hansen, * 30. jan 12 Ugerløse. Forældre Gdjr Jens Julius H og Karen Frederikke Nielsen.

Herredsrepr Kirkesagens venner.

Litt: Khst saml II, 230. 3. r VI, 451, 459, F. R. Friis II, 148, 154, Aarb f nord, oldk 1945, s 96 f, Thyra Jensens ovenn bog, Achton Friis: De d øer II, 1927, 368 f.

MAJBØLLE

Majbølle sogn, 2309 ha, langs Guldborgsund. Terrænet er lavtliggende og flødt, sænker sig ned mod sundet og det i 1923 inddæmmede M nor. Den nordlige del omkr Guldborg har store frugtplantager og smukke skove. Guldborgegnen er søgt udflugtssted (»Skansen«). Frodigt og frugtbart. Byerne: M med fh, alderdomshjem fra 1957, møbelfabrik, Hjelm, Soesmarke, Guldborg (471 indb) med hotel, tæppefabrik, vandrehjem, butikker, fiskere osv.

Guldborgbroen fra 1934 er 170 m lang. Den afløste en lille motorfærge, som i sin tid afløste en lille trækfærge.
Der har maaske været 2 hellige kilder. Ved Guldborg ses rester af en skanse fra svenskekrigen 1658—59.
I Soesmarke var der 1869—1907 en fabrik, der tilvirkede fine kakler. (L-F aarb, 1952—54, s 260 f).

Majbølle var anneks til Sakskøbing 1690–1803. Befolkningen er præget af jævn velstand, men den aandelige jordbund har gn aarene været »noget tung«. Der har til tider været en del hørelyst. Pastor *A. Krogh* (1842–63) var en meget levende og alsidigt interesseret mand, ogsaa politiker. Om hans indsats i herredskonventet, se s 156. Pastor *Christiani* (1874–75) skriver i sine erindringer (s 25), at grundtvigianismen og IM var ukendte, men der var god kkg. I 1880'erne hører vi om en lille IMkreds, der samledes hos husmd *Poul Rasmussen,* Spurvestræde i Soesmarke. Hans kone var en levende kristen. Pastor *Priergaard Hansen* (1875–83) var højkirkelig, en flittig præst, men havde ikke forbindelse med IM. Pastor *T. S. Schrader* (1883–91) havde noget samarbejde med pastor *Jacob Møller,* Radsted. De holdt friluftsmøder sammen i M sogn, og Schrader støttede den lille IMs kreds. Han sagde, at »de behøvede ikke at trække gardinerne for vinduerne i Poul Rasmussens hus, naar de holdt møde!« Han tog dem i forsvar over for den modstand, de mødte. De var kun faa, men sammenholdet mellem dem var stærkt. De holdt »IMs tidende« og læste op deraf ved møderne, og dette blad blev et bindeled mellem dem og en god hjælp, da pastor Schrader rejste. De søgte saa til kirke i Radsted, skønt pastor *Fog* stod venligt over for dem. De drog i flok afsted, naar *Vilhelm Beck* talte i nærheden, og de fik indremissionærer hertil som talere. Pastor *Fog* (1891–95) var her kun kort tid, men det er forbavsende, som hans korte virke huskes af de ældre med tak. Hans prædikener læses stadig her, og sognets folk passer stadig hans grav. Poul Rasmussens rejste herfra 1895, og hans hus overtoges af *Niels Nielsen,* der 1906 genoplivede missionsmøderne, og sønnen, postbud *R. K. Nielsen,* en flittig lokalhistoriker, fortsatte med møderne, til han 1952 solgte huset. Møderne holdtes ogsaa hos møller *J. Rasmussen,* M. Han og hans hustru var oprigtige kristne, meget kirketro (en søn er sp i Horne, Fyn). Pastor *Lindberg* (1895–1920) støttede denne kreds og medvirkede i en sdsk. Pastor *Holme* blev særligt gode venner med møller *Rasmussen* og havde »sit andet hjem der«, skriver han. Ogsaa skrædder *M. Nielsen* († 1953) var en god IMs mand og kirkens mand. Under de flg præster er arbejdet gaaet stille og roligt. IM synes at være kommet ind i en stilstandsperiode. Der er kun en halv snes IMs folk, ledet af postbud *R. K. Nielsen,* Guldborg. For det kirkelige arbejde er det uheldigt, at den tætteste bebyggelse, Guldborg, ligger 5 km fra kirken, og man mangler egnede lokaler der. Sdsk ligger stille pga lokalemangel. Der holdes bibelsamtaler i hjemmene, og indtil 1949 holdtes basarer for DMS. Siden 1952 er der ingen missionssal. En god DMS kreds, ledet af gartner C. Jensen.

Blandt lærerne mindes lærer *Lindhardt,* Soesmarke, (1879–1937) med stor tak som en samvittighedsfuld religionslærer, ligeledes lærer *Jørgensen,* Soesmarke. Lærer *Alfred P. Jensen* (* 1885, lærer Hjelm 1911) var fmd for foredragsf og gjorde her et godt arbejde, han var i mange aar kirkens organist. Plantageejer *H. C. O. Nielsen* var en af de ledende i dsk frugtavl og medl af menighedsraadet.

Guldborg højskole. 1898 blev husholdningsskolen i Grænge flyttet til Guldborg. Skolen indrettedes i en tidligere realskole, og et kors blev sat paa frontespicen som tegn paa, at det skulle være en kristen skole. Her blev der holdt sdsk fra 1905. De to ledere, frk *Saugman* og frk *Nielsen,* foreslog *Vilh. Beck,* at IM skulle købe den til højskole. Beck ville dog kun yde moralsk støtte og kun paa betingelse af, at en kreds af IMs venner i stiftet ville danne et aktieselskab og staa bag den. Præsterne *Asschenfeldt-Hansen, Bachevold* og *Hindhede* samt distriktslæge *V. Krohn,* Sakskøbing, blev enige om at tage sagen op.

Resultatet blev, at højskolelærer *Julius Pedersen,* Horne højskole, købte skolen for egen regning og oprettede en højskole for kvinder med en særlig husholdningsafdeling. Nu blev

der taget fat paa missionsarbejde ud fra højskolen. Der blev holdt ungdomsmøder, sommermøder, udflugter og meget andet. Adskillige kom til tro, navnlig var missionsugerne vækkende. Man gjorde et stort arbejde blandt sognets ungdom, man mindes særlig frk *Hornshøjs* gode indsats. Forstander *Pedersen* stod bagved og organiserede; der blev indsamlet faste bidrag til Lukasstiftelsen, Magdalenehjemmet, DMS, IM, hjemløse mænd osv. Men trods al iver og offervilje maatte der gives op. Der kom for faa elever paa højskolen. I 1918 maatte forstander Pedersen sælge den, og den blev købt til hvilehjem af skrædder *Mourids Nielsen* († 1953). Han gjorde et godt kristeligt arbejde her, støttet af postbud *Nielsen,* men hjemmet kunne ikke gaa, og 1946 solgtes hvilehjemmet til Irvingianerne.

1920 oplyses: Kkg 5 pct, lidt IM, intet særligt, ikke meget liv. 1926: Kkg 10–12 pct, hørelyst, gode arbejdsmuligheder, privat missionssal, ungdomsf (300). 1942: Kkg 4 pct, velvilje, men ringe interesse, santalkr, lidt IM, DMS, ØM, ungdomsm i pgd, kirkeblad. 1955: Kkg 2 pct, enkelte IM, foredragsf, ungdomsf, menigheden ofrer meget paa at smykke kirken.

Majbølle kirke (Sct Anna), midt i byen, har gotisk skib og kor med faa og simple stilformer, svære stræbepiller, sengotisk taarn, der til 1854 havde pyramidetag, nu kamgavle (alle kamgavle fra 1854). Smuk korgavl. Stor fløj mod syd, sengotisk, vist opført med henblik paa Anna-dyrkelsen. Gotiske hvælvinger. Altertavle i nygotisk ramme (med maleri: A. Dorph: Den korsfæstede). Den gl altertavle fra c 1575 fjernet til Nationalmuseet. Stager fra c 1650 af messingblik. Nygotisk prædikestol fra 1854 med lydhimmel. Romansk, stærkt ophugget granitfont paa ny fod, relieffer. Den kom til kirken 1878, vist fra Vigsnæs. Daabsfade fra 1575 og c 1650 (smukke). Barok lysekrone fra 1702, skænket af en mand som tak for redning i havsnød. Den ene klokke fra 1621. Flere gravminder og mindetavler. Nyt orgel. Kirken hovedrest 1955, delvis nyt inventar. 220 sd.

Danm kirker, L-F, s 966—80, Khst saml 3. r VI, 459 f, J. Friis, I, 468 f, Magn. Petersen: Kalkm, s 80 (nogle kalkm blev undersøgt 1876 og atter overhvidtede), J. Larsen, II, 92, Mackeprang, s 122.

1706 omtales, at der i ældre tid var en lignende »afguderisk valfart« til M kirke som til Kippinge kirke.

Folketal: 1850: 1044, 1901: 1275, 1921: 1247, 1950: 1468.
Altergæster: 1920: 250, 1930: 267, 1942: 207, 1953: 182.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 6 u p, 1930: 1 IM, 1 soc, 5 u p, 1953: 1 IM, 2 soc, 4 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 221 (3), rad 119 (2), bf 282 (4), 1954: Soc 262 (3), rad 82 (1), bf 285 (4), retsf 69 (1), komm 41 (0),

Sognepræst

Indt 1850: a) 69 hvede, 81 byg, 15 ærter, b) 53 rdl, naturalier, d) 200 rdl, e) 28 td ld. — 1870: Regul 1932 kr, netto 3872 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd brændt 1661. — Nuv pgd fra 1893.

15. 12. dec 1842–31. okt 63: **A. L. Krogh,** fl t Arninge, se Ønslev-E.

Pastor K var folketingsmand 57—61.

16. 29. jan 1864–18. jan 75 (sp Drejø 17. febr 57): **Hans August Bøhmer,** * 12. april 12 Vejlby, Fyn. Forældre: Major v 2. jyske inf regiment Christian Christopher Ludvig B og Dorthe Cathrine Thomsen af Vejlby, Fyn. Stud Mtrp 30, c maj 36 (h), huslærer, sp Frederikshavn 1. maj 51, afsk 18. jan 75, † 18. juni 91. Ugift.

Pastor B var til sidst meget døv, noget af en original, stod op kl 3 om natten, gik i seng kl 7–8 aften. En brav og hæderlig mand (Christiani).

Hjælpepræst hos pastor Bøhmer
(tillige hjpr Sakskøbing)
1874—75: **F. H. Christiani,** se Nibe-V.

17. 27. marts 1875–13. febr 83 (ord kat Stubbekøbing-M 11. sept 63): **F. P. T. Priergaard Hansen,** fl t Østofte-B, se der.

18. 12. april 1883–19. okt 91 (sp Mejrup 26. okt 76): **T. S. Schrader,** fl t Dannemarre-T, se der.

19. 30. dec 1891–19. april 95: (kkp Værslev-J 14. maj 86): **Gumme Christian Vilhelm Fog,** * 10. juni 58 Venø. Faderen: Sp Mjolden, † 67, se der. Stud priv 77, c 83^1 (h_1), † 19. april 95. ~ 28. okt 86 sit næstsøskendebarn Betty Karen Frederikke Fog, * 17. juli 58 Kbhvn, † 29. april 16. Forældre: Hørkræmmer Mathias Reinhold F og Sophie Martens. – Søster ~ Petersen, Trinitatis k, Kbhvn. Farbrødre: Biskop Fog, Kbhvn, og provst F, Bogense-S. Faster ~ Bondo, Vallensbæk. Stamt 31.

Udg en samling prædikener.

Pastor F bortkaldtes fra en virksomhed, som han havde begyndt smukt og lovende, og hvor han havde vundet sig mange venner ved sin begavelse som prædikant og ved sin sjældne rene og elskelige karakter. (Loll-F stiftstid 25. april 95). En nær slægtning skriver:

Pastor Fog var kun 9 aar, da han mistede sin fader, der da var sognepræst i Mjolden i Nordslesvig. Hans moder dannede nu hjem for ham, hans ældre søster, Christiane, senere gift med sagfører, justitsraad Jacob Christensen, Roskilde, og hans tvillingesøster, Anna Susanne, der i 17-aars alderen blev forlovet med teologen P. N. Petersen, den senere sognepræst ved Trinitatis k i Kbhvn. Allerede fra hans ungdom stod hans hu til at blive præst. Han støttedes deri af sin aadeligt højtbegavede moder og vel ogsaa af sin svoger, der var hyppig gæst i hjemmet i Roskilde. Hans moders hjem var præget af hendes levende, sunde kristentro.

Vilhelm Fog havde en omfattende almen interesse. Han var en tænksom mand, der havde sit selvstændige standpunkt som teolog og præst. Han holdt af mennesker, og ved siden af sin menneskekundskab havde han betydelig erfaring paa det religiøse sjælelivs omraade. Han ejede en rig humor og var en mand med et mildt, kærligt, sagtmodigt væsen. Til de den gang saa fremtrædende kirkelige »retninger« sluttede han sig ikke, men stod venligt over for dem. Hans standpunkt var centralt kirkeligt som hans faders og hans farbroder, biskop B. J. Fog's. Han ville gerne, som han selv engang har sagt det, med »kærlighedens alvor og røst« bringe mennesker bud om Guds tilgivende kærlighed til dem, der i ulydighed mod Guds bud og ord, gik deres egne veje.

Af helbred var han svag, og i mange af sine præsteaar var han mærket af sygdom, tuberkulose, som man den gang ikke kunne gøre noget ved. Sygdommen lagde til tider sordine paa hans forkyndelse, som derved blev endnu mere værdifuld, baaret som den var af dyb glæde over Guds nade. Han kom i et hjerteligt

personligt forhold til beboerne i sine to sogne, og talrige tilhørerskarer samledes i Jordløse og Majbølle kirker, naar han gjorde tjeneste. Hans gerning har sat spor i de menigheder, hvor han virkede (se foran). Trods sygdom holdt han trofast ud. Han prædikede sidste gang i Majbølle kirke paaskedag, fem dage før han stille gik bort 19. april 1895.

Hans hustru har udgivet en aargang af hans prædikener 1896. Selv har han som manuskript ladet trykke sin afskedsprædiken i Jordløse 1892.

20. 26. juni 1895–19. maj 1920 (hjpr Stouby-H 26. juni 91): **Axel Victor Joachim Lindberg,** * 28. okt 62 Kbhvn. Forældre: Overtilskærermester v det militære munderingsdepot Frederik Christian L og Sophie Cathrine Hansen. Gik paa handelsskole. Stud Mtrp 82, c 89[1] (h_1), huslærer Dalum pgd, do Stenløse pgd, † 19. maj 20. ~ 1. maj 96 Marie Antoinette Metteline Olsen, * 28. juli 75 Kbhvn, † 28. juni 48. Forældre: Overintendant, fg chef f krigsministeriets bogholderi Vilhelm Christian Thecdor O og Sophie Kraft. – Hustrus broder: Ibsker-S.

»En typisk og myndig præsteskikkelse, en god taler, der samlede mange.« (R. C. N.)

Vikar 1914—15: **N. C. T. Holme,** se Melby.

21. 18. sept 1920–20. nov 24 (sp Staby 2. dec 16): **T. J. Knuhtsen,** fl t Barrit-V, se Magleby, Lgld.

22. 18. maj 1925–2. febr 34 (hjpr Kapernaums k, Kbhvn, 5. maj 23): **C. C. J. Hanson,** fl t Pedersborg-K, se der.

23. 25. maj 1934–4. jan 56 (førstepræst Grønland 1924): Provst **Niels Peder Vestergaard,** * 1. jan 93 Nykøbing Mors. Forældre: Lærer Johan V og lærerinde Marie Mathilde Devantier. Stud Viborg 11, c 22[2] (h_2), ord medhj Grønland 23. juni 22, Godthaab, førstepræst Holsteinsborg 24, kateketskoleforstander 25, førstepræst Godthaab 29, provst for Grønland 8. juni 29, provst Musse herr 1. febr 37, r af Dbg 49, † 4. jan 56. ~ 23. sept 23 distriktslæge paa Grønland Ingeborg Carstens, * 12. jan 95. Hillerød. Forældre: Lektor ved Frederiksborg statsskole Peter Uffe Leopold C og Johanne Louise Funch.

Ansvarlig for den revid udg af NT paa grønlandsk 36, medl udv f den grønlandske kirkesag til 53.

Provst N. P. Vestergaard havde sit barndomshjem i Nykøbing paa Mors, hvor hans fader var kommunelærer og kommunalpolitiker (byraadsmedlem i mange aar) og moderen lærerinde. Efter en lykkelig barndom i et harmonisk, kristent og dansk hjem blev han 1911 klspr student fra Vborg. Efter sit teologiske studium, fra 1922 præst i Holsteinsborg, foretog talrige og lange rejser med hundeslæde og besøgte steder, der sjældent før havde haft præsteligt besøg. Han var sportsmand og nidkær i tjenesten. Alle fire børn fødtes i Grønland. Hans sproglige begavelse udnyttedes ved den revision af Grønlands Nye Testamente, han med støtte af en kreds af særligt sprogkyndige grønlændere foretog i de sidste aar før hjemrejsen i 1933 (udg 1936). Grønlænderne mindes ham trofast for hans milde, fordringsløse og hjertevarme tjeneste iblandt dem, herunder ikke mindst for hans rejser, der fra Godthaab foretoges pr baad. 1934 drog han hjem og blev sp i Majbølle. Han var glad for provstegerningen, som han tog sig af med iver og interesse, og han var med sit grundige personalhistoriske og lokale sognekendskab biskoppen en paalidelig og værdifuld raadgiver. Som præst var det mere hans tilforladelige ægthed og afbalancerede, hjertevarme fornuft end blændende talefærdighed, hans fornemme personlige egenskaber og ubestikkelige retskaffenhed og loyalitet, der placerede ham højt blandt embedsbrødre og sognebørn. Han var en mand paa rette plads, en administrativ dygtighed, en praktisk natur, hvilket forbedring af hans egen og andres præstegaarde og -haver og udsmykningen af hans egen og andres kirker bærer varigt vidnesbyrd om. (Mogens Strunge).

Provst V blev udnævnt til provst for Grønland, men ikke creeret, da han ikke kunne komme til landemode. Da han blev provst for Musse herred, fandt biskoppen det post festum. Derfor morede hans kolleger sig med at sige, at han var ikke »rigtig« provst. Han fik i Majbølle pgd ombygget, bl a med tilbygning af konfirmandstue og garage. Da laden blæste om i en storm, fik han bygget ny avlsbygning. Haven blev omlagt af hedeselskabet 1953–54 og kirkens restauration var afsluttet knapt 3 maaneder før hans død.

Provst V blev dræbt ved et bilsammenstød paa landevejen mellem Guldborg og Storstrømsbroen (et hjul løb af hans bil, saa han mistede herredømmet over vognen).

24. 7. maj 1956 (rkp Skelby-G-Gedser 11. marts 35): **Karlo André Emil Melsom Hansen,** * 29. marts 09 Kbhvn. Forældre. Emaillebrænder Emil H og Hedvig Emma Hansen. Stud Statens kursus 27, c 34[1] (h_1). ~ 6. sept 36 Gudrun Pedersen, * 12. jan 06 Hornstrup. Forældre: Gdjr, sogneraadsfmd Hans P og Karen Marie Andersen. – Hustrus broder: Janderup-B.

Litt: A. Green Andersen: Livet paa Guldborg færgegaard omkr 1850, L-F aarb 1934, s 251 f, Rhode I, 468, LPB 32, se iøvr ovf jvf Dsk atlas, 1763, Medd fra R. K. Nielsen, som har tilsendt Danske Folkemindesamling fortælling om pastor Meding, L-F aarb 1924.

RADSTED

Radsted sogn, 3648 ha, er fladt og frugtbart, hæver sig lidt mod NV, den store R mose, spredt skov. Byerne: Øster og Nørre R med fh fra 1905, alderdomshjem fra 1934, Krungerup, Pogemosetofte, Hydesby. Hg Hardenberg-Reventlow med hovedsæde Krenkerup (grev Haugwitz) med slot og park præger sognet.

Det kirkelige liv. Pastor *C. Dons* (1843–84) havde i de senere aar ringe kkg, 4–10 i kirke alm søndage, læreren var rationalistisk, og Radsted regnedes til de døde sogne. Saa kom pastor *Jacob Møller* hertil 1885. Han havde i Sandby taget sin plads i IM, var medlem af IM's landsstyrelse, og blev kaldt »Lollands Vil-

helm Beck«. Pastor Dons, som boede her i naadensaaret, fik en aandelig fornyelse ved at høre Jacob Møller. Det var ikke saa let for Jac. Møller at komme hertil, folk var vænnet af med at gaa i kirke, og læreren sad aabenlyst og læste avis under prædikenen. Befolkningen var reel og velvillig, men ufri. De fleste var fæstere under grevskabet. Nu tog Jacob Møller fat med frisk mod: indremissionærer og IM's præster talte; man sang flittigt af »Hjemlandstoner«. Kirken fyldtes lidt efter lidt. Ofte bad pastor Møller i indledningsbønnen om, »at eet menneske maatte finde Gud i dag.« Ungdommen laa ham meget paa hjerte, og han tog fat med karle- og pigemøder i pgd. Hans døtre var en god hjælp. Ofte havde han vordende indremissionærer boende nogle maaneder i pgd til uddannelse og de hjalp til i det store sogn. DMS havde fremgang i 90'erne, da IM var præget af vækkelser. Der var ingen særlig vækkelse i Radsted, men DMS fik en stor plads i IMkredsens hjerter, da pastor Møllers datter Emilie M 1897 blev udsendt som missionær til Indien. Udsendelsesfesten holdtes i R kirke, biskopperne *Leunbach* og *C. V. Gøtzsche* var til stede, mange præster fra omegnen og c 500 mennesker. Emilie Møller blev 1901 gift med missionær *V. Nielsen* (se sp Asmind-T).

En, som kendte pastor Møller godt, skriver: Som ung kom pastor Møller i Grundtvigs vennekreds. Sin aandelige vækkelse fik han under pastor Frimodts prædikestol i Johanneskirken i Kbhvn, men et dybere gennembrud fik han gennem sit bekendtskab med Vilh. Beck.

Under hele sin præstegerning var han en meget nidkær og virksom præst særlig i sine egne sogne. I Radsted, hvor der paa den tid var meget lidt aandeligt liv, holdt han om vinteren regelmæssige bibellæsninger skiftevis i sognets 3 skoler –, og om sommeren skovmøder hver søndag eftermiddag i de tre skove, som omgærder sognet. Baade møderne i skolerne og skovmøderne var saa godt som altid godt besøgt baade af sognets egne folk samt af en del fra nabosognene.

I pgd samlede præstefolkene børnene til søndagsskole, de unge til ynglinge- og pigemøder, kvinderne til kvindemøder, spec for Ydre Mission – og ligeledes holdtes mange møder i præstens hjem. Deres største glæde var at samle deres menighed i hjemmet, og ofte var alle stuerne fulde til disse møder.

Let var det ikke altid at staa i arbejdet paa Lolland, ofte var der brug for baade taalmod og besindighed, og modstanden vaktes, men præstens fine rolige personlighed var uimodstaaelig, og mange var der, som betragtede ham som deres gode ven. I sin hustru havde han en sjælden klog, kærlig og hjælpsom støtte, der aldrig var bange for ulejligheden ved at stille sit hjem til raadighed for møder o l, skønt hendes helbred ikke var af de stærkeste, og det store hjem og børnene krævede meget af hendes tid.

Fra 1881 til sin død 1908 var pastor Møller trofast medlem af Indre Missions bestyrelse. I større kredse deltog han sjældent i diskussioner men paa 2-mands haand og ved sygesengen kunne han give af sit rige, kærlige og forstaaende hjerte. Hans liv stod paa højde med hans vidnesbyrd.«

Pastor Møller fik mange venner paa Lolland, han mødte altid folk med et venligt smil, og ikke faa udensogns kom i kirken. Da *Vilhelm Beck* døde 1901, blev han Becks efterfølger i Ørslev.

Kirkegangen gik tilbage, da han var flyttet, men netop som han rejste, kom der en troende lærer, *Hansen,* til sognet. Han ledede de smaa samtalemøder, som afholdtes i troende hjem rundt om i sognet, og disse jævne folk søgte at føre pastor Møllers arbejde videre. Paa denne tid arbejdede Luthersk missionsforening ret energisk i sognet. Deres møder fik betydning ogsaa for IM, bl a blev husmand *Jens Andersen,* Nr Radsted, omvendt ved deres møder, og han blev en god støtte for IM. Provst *Camradt* holdt sdsk sm m lærer *Hansen* og lærer *Hans Nielsen,* Ø Radsted. Begge disse lærere øvede en god tjeneste i menigheden. IM's møder blev holdt i skolerne og hos skomager *Johs. Christensen,* R; han var flyttet hertil 1907, og hans hjem blev IM's central, hvor præster og lægfolk førte ordet. Enkelte møder blev holdt i forsamlingshuset, og der blev holdt sommermøder i Krenkerups slotspark. Herregaardsmissionær *Frands Pallesen* var en hyppig gæst og holdt møder paa herregaarden. Efterhaanden ebbede tilslutningen til møderne ud, og det virkede splittende, at pastor *J. Fjord-Christensen* var hyppig taler hos skomager Christensen, som satte ham højt. I nærheden af kirken boede *Julie Christensen,* der som ung havde tjent hos pastor Møller i Sandby pgd. Hun mistede tidligt sin mand, og hendes lille hjem var et lyspunkt, hvad tro og tak angaar.

Bortset fra den lille IM's kreds fandtes der ikke noget særligt, aktivt menighedsliv. Det er mest (bevidst eller ubevidst) »gammeldags« kristendom, der har præget, og ligegyldigheden har i de senere aar bredt sig til videre kredse. Men befolkningen er velvillig mod kirke og præst. Pastor *Wegener* var en stilfærdig præst af højkirkelig type. Forholdene er rolige, uden særpræg. Der holdes sdsk i pgd, og der er en ungdomsforening.

1911 oplyses: Jævn kkg, alm lollandske forhold, lidt IM, fh. 1922: Kkg 3 pct, roligt, uden partipræg. 1934: Kkg 4 pct, intet særligt. 1942: Kkg 4 pct, kirkeblad. 1954: Kkg 3 pct, som hidtil. Ret stor social forskel.

Radsted kirke, i skovrig egn, nær Krenkerup, omgives ikke af nogen særlig by, er anselig og smuk. Kirken bestaar af stort senromansk skib, det romanske kor er revet ned, og skibet er forlænget mod øst, saa kirken har ikke egentligt kor, taarn af skibets bredde med højt, smukt spir (rest 1843, da det hældede mod sydvest, sagnet fortæller, at spiret var skævt, fordi baronesse Rosenkrantz havde en skæv skulder). 2. dec 1898 brændte spiret ved lynild, men hvælvingerne holdt. Spiret blev atter rejst, tækket med spaan, fra 1936 med kobber. Store ændringer foretoges i renæssancetiden, gavlene blev renæssancegavle, vaabenhuset blev bygget mod syd 1621 (nu ligkapel), et stort kapel opførtes mod nord (alt af Elisabeth Rosensparre), et sakristi opførtes mod nord i stedet for et »Reventlows kapel« 1783. Kirken blev hovedrest 1868—70. 1845 var den blevet rødkalket. I nyeste tid atter rest og kalkningen er fjernet. Hovedindgangen gn portal (fra 1870, rest 1950) i taarnet. Hvælvinger. Kalkmalerier er fundet, men atter overkalket. Højrenæssancealtertavle fra 1610 med maleri fra 1868: A. Dorph: Emmaus. Alterkalk fra 1799, alterstager fra 1617, stærkt fornyet prædikestol fra 1610 med evangelistfigurer fra 1868, gotlandsk kalkstensfont af bægerbladstype som Fejø, daabsfad fra 1611. Kapellet er skilt fra kirken ved

en glasvæg og smedejernsgitter; her marmorepitafium (Palle Rosenkrantz, † 1642) og epitafium med 60 vaabenskjolde over Elisab. Rosensparre, († 1657). Flere gravsten og minder. 250 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 981—1000, Friis, s 134, Larsen: II, 81, Mackeprang, s 412, C. A. Jensen: Dsk adelige gravsten II, 96.

Folketal: 1850: 1237, 1901: 1244, 1921: 1392, 1950: 1343.
Altergæster: 1911: 200, 1922: 175, 1934: 235, 1953: 302.
Menighedsraad: 1911: u p, 1922: u p, 1934: 1 gr, 6 u p, 1953: 3 venstre, 2 soc, 1 rad, 1 kons.
Kommunevalg: 1943: Soc 191 (3), rad 125 (2), kons 104 (2), venstre 145 (3), 1954: Soc 261 (4), rad 110 (2), kons 67 (1), venstre 213 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 82 hvede, 88 byg, 6 rug, b) 80 rdl naturalier, c) 12 rdl, 12 fv brænde, d) 300 rdl, e) 79 td ld.
— 1870: Regul 2800 kr, netto 5536 kr. —
1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opf 1802 efter brand 22.—23. april 1799.

Af den ældre præstehistorie: Provst, mag **Claus Jensen Varberg** (sp her 1636—71) havde været rektor i Vordingborg og blev 27 aar gl kaldet til dette da store embede af lensmanden, Palle Rosenkrantz til Hardenberg. V var en begavet og kundskabsrig mand. Han efterlod sig en række skrifter, der giver ham en smuk plads i tidens aandsliv. Pennen faldt ham let i haanden. 1644 udgav han et Compendium theologicum, 1645: »Den guddommelige læres korte begreb«, en oversigt over grundbegreberne i tidens teologi. Han forsøgte sig ogsaa som dansk digter i »Kærligheds kærlighed« (1654) om kærlighedens natur og former. Mere vellykkede er hans »Epigrammata« I—IV (1642) med elegante latinske vers. Denne bog har tillige kulturhistorisk værdi ved sine hyldestdigte og beskrivelser fra egnen paa Lolland. V var nært knyttet til mænd som biskopperne H. P. Resen, H. H. Resen og Jesper Brochmand. (DBL XXV 124). 1710—44 var **Niels C. Lyndesøe** sp her, »en nyttig og oprigtig lærer«, dog stod paa hans ligsten, at »hans levemaade syntes ikke altid opbyggelig. Hans minde vil ikke uddø, saa længe lollænderne kender hr Niels' draaber.« 1744—77: **Søren N. Wiborg**, kom daarligt ud af det med formanden og med degnen, med hvem han havde en sag, som tabtes 1751. 1777—1800: **Fred. C. S. Krag**, »indbildsk«. 1800—31: **Johan Harder**, »ivrig prædikant, heftig af væsen og bevægelser. Man paastod, at han fra prædikestolen ruskede de nærmestsiddende i haaret«, (Rhode I, 450), hvilket dog var en fysisk umulighed. N 226 W II, 571.

15. 5. april 1843–27. dec 84 (ord kat Kerteminde-D 13. jan 43): **Carl Anton Dons**, * 6. juni 14 Halsted. Forældre: Birkedommer og skriver ved Juellinge-Sæbyholm, jstrd Johannes Klingenberg D og Frederikke Maria Cornelia Meyer. Stud Hrlf 32, c april 37 (l), lærer Nyborg latinskole, adj Hrlf 37, afsk 27. dec 84, † 3. juni 97. ~ 31. maj 43 Dorothea Struckmann, * 28. juli 17 Ditlevshøj, Høm, † 23. marts 88. Forældre: Krigsraad, toldforv i Vedbæk Andreas Christian S og Inger Dorthea True.

Meddelte i Historisk tidsskr V 547—58 en byskraa for R by.

E S I, 379.

Visitatsnoterne i hans embedstid oplyser 1845: »— kun faa katekumener mødt, med deres krdskundskab kunne jeg være fuldt tilfreds.«
1848: »— i det hele veltilfreds med ungdommens fremskridt i krds-kundskab.«
1857: »— talrig menighed var forsamlet, præsten holdt en opbyggelig prædiken, de unge svarede livligt og forstandigt.« 1860: »— en god menighed forsamlet, præsten holdt en opbyggelig prædiken, de unge var fremmødt omtr 50, med svarene var jeg tilfreds.« 1863: »— en ikke meget talrig menighed forsamlet, præsten prædikede til opbyggelse, af unge fremmødte omtr 50, de var noget tilbageholdne med deres svar.« 1866: »— præsten holdt opbyggelig prædiken for en god menighed. De unge, der fremtraadte var omtr 50, deres svar var noget frygtsomme, iøvrigt god oplysning.

16. 11. marts 1885–20. nov 1901 (vicepastor Sandby 23. juli 77): **Jacob Møller**, fl t Ørslev-S, se der.

17. 27. jan 1902–15. maj 11 (sp Nim-U 16. nov 85): Provst **Carl Vilhelm Johannes Camradt**, * 2. juli 43 Endelave. Faderen: Sp i Herringe-G, † 69, se der. Stud Odense 63, c 71² (h_2), huslærer, hjpr Endelave 6. nov 74, sp Nautrup-S-V 15. dec 77, provst Voer-Nim herr 18. dec 96, afsk 15. maj 11, † 17. april 24. ~ 13. nov 75 Augusta Margrethe Petersen, * 17. marts 46 Odense, † 22. marts 77. Forældre: Vognmand Peter P og Petrine Petersen.

Provst Camradt var en værdig og anset, højkirkelig præst. Han stod positivt over for, hvad der maatte være af aandeligt liv, men i R var kkg kun svag. Han fik mange venner her.

Hjælpepræst hos provst Camradt
1908—11: **E. M. Bryndum**, se Ullits-F.

18. 14. sept 1911–7. maj 30 (sp Hvilsted 2. juli 95): **Hans Ernst Daniel Wegener**, * 21. marts 64 Halsted. Faderen: Sp Halsted-A (af Gudbjerg), † 83, se der. Stud Nyk 83, c 91² (h_1), lærer Kbhvn, hjpr Skaarup 2. nov 92–94, † 7. maj 30. ~ 29. juli 02 Margrethe Dorthea Elisabeth Balslev, * 19. juli 77 Haarslev, † 12. juli 27. Faderen: Sp Tiset, † 19, se der (af Haarslev). – Broder: Biskop W. Søstre ~ Lütken, Simmerbølle og Skovgaard, Kettinge. Stamt 95. Hustrus brødre: Tiset og Løkken-F. Stamt 4.

Pastor W var baade i religiøs og politisk henseende udpræget konservativ. Han havde aaben sans for de kulturelle værdier men tillige en nedarvet ensidighed og mangel paa elasticitet. Han varetog sin gerning med nidkærhed. Han hørte til de »gammeldagstroende«. De som lærte pastor W nøjere at kende, satte stor pris paa ham, men med sin konservative indstilling fandt han ikke forstaaelse hos flertallet af sin menighed.

19. 24. aug 1930: **Aage Hakonsen**, * 10. juli 95 Aarhus. Forældre: Forvalter Carl Marius H og Hansine Kirstine Enemark. Maskinarbejder. Stud Rungsted 23, c 30² (h_1). ~ 15. okt 30 Dagny Hjørngaard, * 14. sept 02 Rørbæk v Sakskøbing. Forældre: Gdjr Peder Pedersen H og Marie Petrea Andersen.

Herredsrepr Kbhvns kirkesag 31—37, BM landsf Arbejde adler 37.

Litt: C. Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, s 43, Jens M. Nielsen: Livstegn, s 133 f, L-F aarb 1920, F. R. Friis: Musse herrd, s 134, C. A. Dons: Optegnelser om R præstekald, Larsen: L-F II 83, L-F st, 150 aar, s 226, Sv. Jørgensen: L-F herregaarde, 1934, s 124 f, Vider og vedtægter I, 1904—06, s 239 f, L-F aarb 1948, s 42.

TOREBY

Toreby sogn, 7049 ha, det største paa Lolland, langs Guldborgsund, er fladt og smaabakket og frugtbart med en del skov og mose. Byerne: T (267 indb) med fh fra 1888, Flin-

tinge, Grænge, (677 menn), med mh, alderdomshjem, Nagelsti, Birket, Sløsserup, Rykkerup, Sundby lige over for Nykøbing (med broen dertil) har forstadskarakter. Frugtplantager.

Hg Rosenlund (delv udstykket), Fuglsang, Priorskov. Desuden flere større gaarde og virksomheder (Grænge teglværk, Langgaard frøavl m m). Voldstedet Gammelholm nær Fuglsang. Fra Sundby var der færgefart til Nykøbing indtil broen aabnedes 1867.

Det kirkelige liv. Præsteembedet har været et af de store paa Lolland, og præsterækken tæller flere betydelige navne. Pgd laa i Flintinge til 1925. Det store sogn har stillet store krav til præstens arbejdsevne, men kun een præst er forflyttet herfra siden reformationen (1923). Pastor *Dresler* var her i 50 aar (1805–55), han var rationalist, en anset embedsmand fra Fr VI's tid. I 1850'erne arbejdede Mormonerne ivrigt her, men de blev mødt med uvilje. Stiftsprovst, dr *Møller* (1855–62) var en lærd præst, af Mynsters skole; stiftsprovst, dr *Fr. Nielsen* (1863–67) var ogsaa en lærd mand, der navnlig gjorde en indsats paa skolens omraade. De to stiftsprovster var her saa kort tid, at de ikke naaede at sætte dybere spor, men de bidrog til at hævde kirkens anseelse. Stiftsprovst *Kofoed-Hansen* (1867–83) var Kierkegaards discipel, en lærd, filosofisk natur. Det vakte opsigt, da han gik over til den katolske kirke. Ogsaa pastor *Saabye* (1884–1912) havde et kendt navn, rodfæstet i Mynsters kirkesyn, en kyndig mand, der især blev kendt for sit værk om sekterne i Danmark. Pastor *Widding* (1913–23) var kendt som salme- og kirkemusikkyndig og ydede paa dette omraade en betydelig indsats.

I Flintinge pgd førtes der som regel stort hus i 19. aarh, og der var megen ungdom, især mange præstedøtre. Pastor Dresler havde 3 sønner og 4 døtre, stiftsprovst, dr H. U. Møller havde 4 sønner og 8 døtre, stiftsprovst, lic Fr. Nielsen havde 5 sønner og 6 døtre, stiftsprovst Koefoed-Hansen havde 4 sønner og 4 døtre

Kirkebesøget har været svingende, fra godt til ringe. Fra Toreby skrives, at »man har kunnet se sognet betegnet som hørende til »de døde sogne«, men her maa vi protestere, folk her er ualmindelig flinke og trofaste til at komme for at høre ordet.

Et politisk møde for nogle aar siden med landets statsminister som taler, hele sognet var indbudt, samlede færre end der hver søndag samles i vor kirke.«

Provst *Jens Vahl,* Nr Vedby, ledede i 80'erne nogle sommermøder i Toreby skov, og her traf han en mand, smed *P. Petersen,* Rykkerup, som var blevet omvendt 1886 ved at høre *Asschenfeldt-Hansen* i Aunede mh. Provst Vahl fik at vide, at smeden var begyndt et søndagsskolearbejde i Rykkerup, og nu fik smeden, der selv syntes, at han ikke duede ret godt til søndagsskolearbejdet, forbindelse med andre vakte kredse paa Lolland, bl a ogsaa med indremissionær *Hans Kristensen.* Ved skovmødet 1887 havde en udvandrer *H. Simonsen* opfordret til udvandring til USA, og det følte smeden som et kald. Han solgte sin smedie og drog til Amerika. To aar efter kom han hjem og ville gerne være indremissionær, men pastor *Jacob Møller,* der hørte, at smeden var begyndt at uddanne sig til præst, raadede ham til at fortsætte sin uddannelse, og saa rejste han tilbage til USA, hvor han tog sin præsteeksamen. Han tog navneforandring, og under navnet *P. P. Thoreby* øvede han i 27 aar en velsignet præstegerning blandt danske i USA. 1922 kom han hjem til Danmark, gik for et lille vederlag i IM's tjeneste, bosatte sig i stiftet, og til sin død 1931 gjorde han et stort IM's arbejde, især paa Østlolland. Han holdt en mængde gudstjenester og møder, og Toreby sogn omfattede han med særlig kærlighed. Han udgav en lille prædikensamling »Det store spørgsmaal«, der skulle sælges til fordel for et missionshus paa Østlolland. Det blev nu ikke til noget, men den gamle rytterskole ved Toreby kirke blev stillet til raadighed for møder. Den før nævnte H. Simonsen blev indremissionær i Nykøbing F.

I den østlige del af sognet begyndte nogle IM's møder i 80'erne. En handelsmand, *Peter Lerche* og hans hustru indbød til møder i deres hjem, og en ung tømrer, *H. P. Boesen* (senere gdjr i Gedser) blev omvendt. Han fik sine brødre med, og een af dem, *Thorvald Boesen,* bosatte sig i Rykkerup, hvor han begyndte et aandeligt arbejde og gn 25 aar blev der holdt IM's møder i hans hjem. Her talte pastor *Thoreby,* pastor *Westrup* og provst *Brandt* flere gange.

En kort tid, indtil 1898 var der en *husholdningsskole* i Grænge, ledet af 2 troende kvinder, frkn *Saugman* og *Nielsen.* Her holdtes ogsaa møder, men de holdt op, da skolen flyttedes til Majbølle sogn (se der). I Grænge holdt Luthersk missionsforening møder hos skrædder *Hansen,* efter at de først var begyndt i et lille hus, hvor pladsen blev for lille, hos en enke i Hanemose. Der kom mange til disse møder. 1927 kom indremissionær *H. C. Clausen* til Grænge og optog et IM's arbejde.

Blandt dem, der har haft særlig betydning for det aandelige liv i sognet og hvem menighedslivet har ligget meget paa sinde, er godsejer, fru *Bodil Neergaard,* Fuglsang, (f 1867, datter af komponisten, prof Emil Hartmann, gift godsejer Viggo Neergaard, † 1915). Paa Fuglsang har hun gn aarene samlet kunstnere, navnlig tonekunstnere fra hele Norden, og flere af kirkens mænd har her haft hvile- og rekreationsophold (især stiftsprovst, dr *Henry Ussing, E. Prip, A. Fibiger, Aage Falk Hansen* og *C. Skovgaard-Petersen,* der skriver om feriedage her, og om hvorledes mange nød godt af fru Neergaards »rumhjertede gæstfrihed« og her fandt »oaser med uforstyrret stilhed i omgivelser, der var præget af megen skønhed« Sk.-P: Min arbejdsdag i kirkens tj, s 231). Ussing fandt her siden 1927 »det ideale hvilested«. Han havde mødt fru N paa Nyborgmøderne og i den fælles glæde over livet i Herrens tjeneste. (Ussings: Min livsgerning, II, 118). Fru Neergaard forstod, at den, hvem meget er betroet, af ham skal der kræves mere. Derfor gav hendes varme kristelige interesse sig udslag i et mangesidet arbejde, hvor man aldrig glemte omsorgen for den enkelte. Hun indbød børnehavebørn fra fattige sogne i Kbhvn til en sommerlejr, som hun indrettede ved Guldborgsund.

Et forhenværende kornmagasin og en byg-

ning, oprindelige bestemt som bolig for polske landarbejderes hustruer, indrettedes 1925 som ferielejre for københavnske KFUM-drenge og spejdere. De to bygninger, der for 30 aar siden gavmildt overlodes KFUM og spejderne af godsejerinde Bodil Neergaard, har sammen med de omliggende skove, Hamborgskoven og Priorskoven, dannet en pragtfuld, naturskøn ramme om et utal af fantasieventyr – ridderslag, røverlege og natlige skattejagter – som er fostret af lejrenes lykkelige indbyggere.

En deltager skriver (Kr Dbl 6. aug 1955): »Her – over 100 km fra den snavsede storby – har i tusindvis af drenge hentet sundhed og styrke, faaet ranket ryggene og frisket kuløren op. Da der er saa mange KFUM-foreninger, kan der kun blive een uge til hvert hold, men der kan naas meget paa 7 dage, og for de mange drenge, for hvem denne ferie bliver sommerens eneste rejse udenfor stenbroen, er det en særlig uforglemmelig oplevelse«. *Fuglsanglejren* og *Priorskovlejren* har betydet meget for mange unge, ogsaa her fra stiftet.

Gamle fra københavnske menigheder fik frit ferieophold paa Fuglsang, og megen interesse havde fru N for de hjemløse mænd. Et gammelt skovfogedsted nær ved Fuglsang blev 1917 indrettet til hjem for landevejens folk, ideen dertil kom fra pastor *Johs. Munck*, Møltrup. Selv kunne fru N ikke være med ved indvielsen, men hun kom der nogle dage efter, og hun blev budt velkommen af en af de første gæster paa hjemmet. Omkr 1923 var man ved at køre økonomisk fast, men IM's venner traadte til. Dette hjem er under navnet »*Sønderskovhjemmet*« blevet kendt i vide kredse. Det er blevet udvidet og moderniseret. 1923 blev *Hans Melchior Jensen* ansat som leder; virksomheden knyttedes til IM, og bygningerne med 7 td ld er af fru Neergaard overdraget til en selvejende institution. Forstander Melchior Jensen og hustru har forstaaet at lede hjemmet, saa det er blevet en anerkendt institution, og det har faaet en god plads i IM's venners hjerter paa Lolland-Falster. Den aarlige sommerfest 15. juni er en begivenhed, som samler mange, og hjemmet har virket som missionshus med mange møder for sognet folk. – Fru Neergaard købte senere den gamle rytterskole i Toreby (fra Fr. IV's tid), og der blev holdt børnegudstjeneste, ungdomsmøder, samfundsmøder, offentlige møder, mandsmøder og husflidsskole. – Paa Fuglsang har fru Neergaard samlet sognets kvinder til møder, dels for at læse Guds ord og for at høre om Ydre Mission, navnlig har Østerlandsmissionen haft deres interesse.

Ved fru Neergaards initiativ er Toreby kirkes indre blevet smukt istandsat, og hun har været med til at skaffe adskillige landskendte talere til Toreby.

Pastor *Frederiksen* var en meget stilfærdig mand; initiativet udgik ikke fra ham, men han tog gerne del i, hvad der blev sat i gang. Kirkegangen var ikke god. Det store flertal er u p eller ligegyldige, men der er ogsaa en del kirkeligt interesserede, IMsmf ledes af forstander Melchior Jensen, og der er c 75 medl, desuden er der ungdomsarbejde, KFUM har eget lokale, 4 sdsk, lidt Lt mf og pinsemission. Idrætsf, centralskole 1954. I de senere aar har i september været holdt husmoderlejr i T for husmødre for hele stiftet. Egnens præster, indremissionærer har medvirket som talere. 80–100 husmødre fra Lolland-Falster deltager og Toreby sogns beboere huser dem om natten. Velkomst og hygge møder man baade i pgd og i den gamle skole, hvor møderne holdes.

Gartner *Kristen Kristensen* har gennem en aarrække samlet mange børn i søndagsskolen i sit hjem i Øster Toreby, var i mange aar fmd for KFUM og han har med frimodighed og glæde banet vej for ordet i Sundby og Øster Toreby.

Fru *Else Kryger* har i mange aar været ansat af fru Neergaard som sekretær for KFUK i den gamle skole, her har hun flittigt og dygtigt arbejdet blandt ungdommen og samtidig ledet søndagsskolen og trofast aflagt husbesøg hos gamle og syge i sognet.

1913 oplyses: Kkg jævn, lollandske forhold, venlig befolkning, ikke meget liv. 1926: Kkg 4–6 pct, lidt IM og gr, KFUM (32), og K (60), 3 sdsk. 1938: Kkg ikke god, 2–3 pct, lidt IM, ellers intet særligt. 1954: Kkg 4 pct, mange kirkeligt interesserede, men ogsaa en del ligegyldighed. IM, KFUM og K, 4 sdsk. Mange arbejdere.

Toreby kirke, Lollands anseligste landsbykirke, indv til Sct Michael, ligger midt i T by, ved hovedvejen, er opført af munkesten, bestaar af romansk tredelt skib, kor, svært senromansk taarn med pyramidetag, vaabenhus mod syd og sakristi mod nord. Skibet har kamgavle og smukke friser. Sideskibene, der har fælles tag med hovedskibet, og vaabenhuset er sengotiske. Skibet er forhøjet og hele kirken er overhvælvet, navnlig nordre sideskib har smukke hvælvinger. I sakristiet er kalkmalerier fra 14. aarh. Rester af kalkmalerier i skibet. Nordre sideskib er bredere og højere end søndre. Kirken er kalket lyserød. Altertavlen er et stort maleri, skænket 1919 af fru Bodil Neergaard: en kopi af Perugino: Gravlæggelsen fra 1495. Dele af den gamle højrenæssancealtertavle fra c 1590 er bevaret (med maleri fra 1850: Jesus og de smaa børn). Alterkalk fra 1639 (1825), oblatæske fra 1764, alterstager fra c 1625, korbuekrucifix fra c 1325 med sidefigurer, rest 1919, prædikestol fra 1645 af Jørgen Ringnis, et rigt snitværk med mange figurer, Kristus, evangelisterne osv, lydhimmel, romansk granitfont (stærkt ophugget), daabsfad fra 1625, smukt vestpulpitur fra 1705, taarnur af Bertram Larsen, klokke fra 1595, flere epitafier og gravsten. Hovedrest 1953. 450 sd.

Danm kirker, L-F, s 1001—24, F. R. Riis, s 118, L-F aarb 1933, s 182 f, Suhms saml II, 2, 2.

Folketal: 1850: 2383, 1901: 2875, 1921: 3415, 1950: 4191.
Altergæster: 1913: 300, 1922: 400, 1934: 315, 1942: 252, 1953: 635.
Menighedsraad: 1913: Alle retn, 1922: 9 u p, 1934: 2 IM, 7 folkekirk, 1953: 4 soc, 2 kons, 2 rad, 2 venstre (deraf 4 n IM).
Kommunevalg: 1943: Soc 591 (5), rad 323 (3), kons 173 (1), venstre 383 (4), 1954: Soc 827 (6), rad 291 (2), kons 252 (1), venstre 551 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 105 hvede, 74 rug, 287 byg, 48 td ærter, 66 havre, b) 90 rdl, c) 4 rug, 25 byg, 5 havre, naturalier, bl a 6 fv brænde, d) 400 rdl, e) 14 td ld. —
1870: Regul 5056 kr, netto 7834 kr. —
1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd laa i Flintinge til 1925, derefter opf i Toreby.

1559—76: Provst, mag **Hans Jørgensen Sadolin**, søn af Odensebispen, »poeta laureatus, latindigter. Besvangrede en adelig dame i Maribo kloster, afsat 76 (W III, 312). 1639—67: Provst, mag **Augustinus P. Schandorph**, skarp visitator. 1667—78: Mag **Anders E. Stenkelstrup**, en alvorlig gudsdyrker, en lærd mand, flittig skribent. 1748—50: **Hans H. Nordrup**, havde fjender paa grund af sine anstødelige og bidende

vers, biskop Worm ville hindre hans gejstlige befordring; var mistænkt for papisme. Berømt for sine digte. 1750—74: **H. P. Brygmann,** ærværdig, skænkede 200 rdl til de fattige, samt en oblatæske. 1775—1805: Dr theol **Jens Sandøe,** digter, var fortrydelig over, at han ikke blev Lollands biskop 1803. Kendt som æstetiker. (W III, 312 f).

15. 13. dec 1805–27. sept 55: **Frederik Christian Dresler,** * 17. nov 78, Kbhvn. Forældre: Supercargo Jens Valentin D og Anna Marie Mehl. Stud priv 97, c jan 02, † 27. sept 55. ~ 30. okt 06 Sophie Amalie Janssen, * 5. marts 83 Kbhvn, † 2. nov 65. Forældre: Etrd, deputeret i det slesvig-holstenske cancelli Christian J og Sophie Amalie Stemann. – Sønnesøn: Frederikshavn. Dtdt ~ Gjessing, Hørby.

Pastor D nød stor autoritet i sognet og blev efterhaanden som en fader for mange. Præget af rationalismen.

Hjælpepræst hos pastor Dresler

1848—53: **S. S. Gjessing,** se Hørby.
1853—55: **P. L. Trojel,** se Nebbelunde-S.

16. 10. dec 1855–20. okt 62 (sp Torkilstrup-L 10. febr 43): Stiftsprovst, dr phil **Hans Ulrik Møller,** * 19. okt 96. Forældre: Biskop Lolland-F, dr theol et phil Rasmus M, † 31, og Bodil Maria Thaulow. (Biskoppen var sp Købelev). Stud Nyk 14, c april 19 (1), rkp Købelev-Vindeby 14. maj 23, mag (dr phil 47) 25, sp Radsted 4. jan 32, stiftsprovst 27. marts 41–2. sept 52, r af Dbg 47, † 20. okt 62. ~ 24. okt 23 Marie Lovise Hulda Sidenius, * 29. marts 04 Nykøbing F, † 78. Forældre: Kbmd Christian S af Nr Vedby-NA og Anna Cathrine Hansen. – Sønner: Olsker-A, Vesterborg-B, Horslunde-N. Døtre ~ Worsøe, Gundslev, Korff, Mørke, Barfoed, Tommerup-B, Sodemann, Nørholm. Broder: Digteren Poul Martin M. Søstre ~ Sidenius, Gudbjerg, Bredsdorff, Vissenbjerg. Stamt 60 C. Hustrus broder: Østofte. Søster ~ Bertelsen, Køng, Sjæll. Stamt 80.

Stiftsprovst M var en stille, flittig mand, som helst beskæftigede sig med sine bøger, særlig søgte han at fortolke vanskelige steder i den hellige skrift (L-F st, s 253). Han hørte til de selvstændige personligheder, som biskop Monrad satte pris paa. Fra en visitats i Torkilstrup skriver Monrad: M holdt en fortrinlig prædiken i eet i det hele rent foredrag, hvorved kun nogle enkeltheder kunne være at udsætte (smst s 126).

E II, 386, S II, 488, Dsk kirketid 1862, s 750—51. L-F st, s 105, 112, 126, 252.

Hjælpepræst hos stiftsprovst, dr Møller

1860—62: Sønnen: **R. Møller,** se Olsker-A.

17. 8. marts 1863–9. sept 67 (sp Torkilstrup-L 10. april 56): Stiftsprovst, professor lic theol **Frederik Nielsen,** * 16. juli 09 Kbhvn. Forældre: Kammertjener hos Fr. VI Christian N og Caroline Augustine Friedemann. Stud Mtrp 27 c okt 31 (1), adjunkt Hrlf 32–33, lic theol 36, sp Jebjerg-L 24. maj 36, sp og seminarieforstander Lyngby-A 2. juni 43, titul professor 51, stiftsprovst 17. juli 60, r af Dbg 56, † 9. sept 67. ~ 18. maj 38 Helene Kirstine Hansine Perch, * 6. dec 18 Kbhvn, † 1. maj 08. Forældre: Grosserer Niels Broch P og Axeline Christine Henriette Holm. – Datter ~ Forman, Rørby.

Udg 36: Om daabsopfattelsen hos kirkefædrene i de første 3 aarhundreder (disp), skr 42 i Teol tidsskr om Genfødelsen og daaben, udg 58: Sjæle- og tænkelære i almenfattelig fremstilling, en psykologi for seminarier, 5. udg 87, 51: Om Lyngby seminarium, 62: Om den dsk folkekirkes ejendomsret til sognekaldenes gods og tiender. Flere prædikener.

Medl af »De erfarne mænds (aldrig sammenkaldte) raad« 48, kongevalgt medl af Nørrejyllands provinsialstænderforsamling 48. Landstingsmd Maribo amt 59—64.

N var som ung adjunkt paa Herlufsholm. Et spændt forhold med rektor *Dichmann* fik N til at tage derfra. Han kastede sig over studiet af kirkefædrene, og han blev en kundskabsrig teolog. Hans disputats og dens fortsættelse i Teol tidsskr er bygget paa grunddige studier af kirkefædrene, men vidner ikke om større videnskabelig originalitet. Det var paa de praktiske omraader han fik betydning. Han var en dygtig præst af afgjort positiv type og en habil prædikant. Nogle trykte prædikener af ham gør et skoleret, noget stift indtryk, fasttømrede som de er paa et solidt grundlag af skriftbeviser og traditionel luthersk dogmatik, medens de udmærker sig ved usædvanlig klarhed. Klarheden gjorde ham til en fortrinlig pædagog, og den kendetegner hans meget benyttede psykologi for seminarierne. Indholdsmæssigt staar han i gæld til Mynster og især til Sibbern, men den gennemsigtige, overskuelige form er N's egen. Han indlagde sig stor fortjeneste ved sin ledelse af Lyngby seminarium, og hans stemme havde vægt, naar han deltog i pædagogiske forhandlinger.

Han tilhørte den moderat-konservative retning, der bestemt holdt paa skolens forbindelse med kirken. Ogsaa politisk var han interesseret, han var nationalliberal. Han samarbejdede med *H. N. Clausen* for at faa indført frivillige menighedsraad, og endnu aktuelt er hans skrift, hvor han kæmper for kirkens ret til sin ejendom. Hans manglende kendskab til kanonisk ret hindrede ham i at komme helt til bunds i dette spørgsmaal. Han var flere gange paa tale som bispeemne. Biskop *Brammer* anbefalede ham varmt til at blive stiftsprovst i Odense. »Han har gode kundskaber, er en begavet taler, en dygtig disputator, ingen grundtgivianer, men nidkær og flittig, fører en eksemplarisk vandel og er besjælet af følelse for kirkens og præstestandens værdighed. Vistnok har jeg mærket, at han i følelsen af eget værd er noget ømfindtlig, men med ham vil en elskværdig præstefamilie komme til Odense«. (Khst saml 6 r, V, 152). Biskop *Bindesbøll* omtaler ham som en begavet taler, der opfatter sin opgave med bestemthed, gennemfører den med sikkerhed og korrekthed og udtrykker sig med klarhed. (L-F st, s 147).

DBL XVII, 59 (Bj. Kornerup), Til minde om F. N, 1867, Ill tid 27. okt 67, H. N. Clausen: Optegn om mit levned, 1877, s 462, Joakim Larsen: Bidrag t d dsk folkeskoles hist 1818—98, s 113, 191, 310, P. Severinsen: Folkekirkens ejendomshistorie, 1920, s 129, 132, Khst saml 6 r, V 152.

Hjælpepræst hos stiftsprovst, dr F. Nielsen

1865—67: **J. V. C. Forman,** se Rørby.

18. 15. nov 1867–24. dec 83 (sp Gammel Haderslev 12. nov 55, afsat af tyskerne 28. okt 64): Stiftsprovst **Hans Peter Kofoed-Hansen,** * 15. maj 13 paa Aastrup, Kirke Saaby. Forældre:

Forpagter Niels H og Sophie Elisabeth Ortved. Stud Rosk 32, c maj 37 (1), adjunkt Odense 37, rkp Vor Frelsers k, Kbhvn 24. juni 49, hovedpræst (dansk og tysk) Haderslev 29. okt 50, provst Haderslev provsti 12. okt 56, medlem af det teol eksaminationskoll, Flensborg 60, stiftsprovst og provst Musse herr 27. aug 79, r af Dbg 54, Dbm 83, afsk 24. dec 83, † 4. dec 93. ~ 18. marts 51 Sophie Isabella Lætitia komtesse Moltke, * 27. jan 27 Itzehoe, † 7. jan 98. Forældre: Generalkrigskommissær, ejer af Espe og Bonderup, kammerherre, greve Adam Gottlob M og Rosalie Hennings. – Døtre ~ Strangen, Tranderup, og Bastrup, Gudme-B. Fætter: Ortved, Roskilde dk.

Udg 40 (under pseudonymet: Jean Pierre): Dialoger og skizzer, af en fysiognoms efterladte papirer, en psykologisk novelle, 42: Liv af død, en novelle, 46: Kød og aand eller de to veje, en sjælehistorie, 75: Livslænker, 87: Liv i død. Flere mindre skrifter (se ndf), anmeldelser osv.

K-H's trang til studier førte ham i de unge aar ud paa flere rejser, 1842–43 til Tyskland, Belgien og England, 1847–48 til Frankrig og Italien. Hans levnedsløb faldt ikke efter de helt almindelige baner. Efter et aars præstetjeneste paa Christianshavn fik han en interessant gerning i Haderslev i de bevægede aar efter 1850 (se der). I disse aar blev han stærkt præget af Søren Kierkegaard, se ndf.

Ved Kierkegaards død var der egentlig kun to præster, der var dybt paavirket af ham. *J. N. Lange,* Alm Hospital (I 97), og *Kofoed-Hansen.* Stærkest gav Kierkegaard genlyd hos K-H i Haderslev. I 1850'erne udviklede K-H sig til stadig større overensstemmelse med Kierkegaard, men studiet af Tertullian gav ham forstaaelse af samfundets betydning og førte ham over mod Romerkirken. I Haderslev var danskhedens forkæmper, red *P. Chr. Koch,* »Dannevirke«, ogsaa under stærk paavirkning af Kierkegaard.

Tyskerne afsatte K-H 1864, og han tog til Kbhvn, hvor han ernærede sig ved undervisning. I Toreby var han en anset præst og provst, men en ensom mand. Han følte sig efterhaanden mere og mere draget af den romersk-katolske kirke, og det vakte opsigt, da han 9. juli 1887 blev optaget i Romerkirken. Han var en urolig sjæl, der i sig rummede saa store modsætninger, at hans fosterfader, komponisten Weyse, karakteriserede ham som »en blanding af en fusentast og en filosof«.

Hans ejendommelige forfatterskab er særpræget, baade i form og indhold, det rummer baade humanisme, mystik, filosofi og politik. Hans første bog fra 1840: »Dialoger og skizzer«, afspejler hans studiefelter, – Lavaters fysiognomik, Fichtes filosofiske spekulation samt hans søgen efter at klare sig forholdet mellem sjæl og legeme. Større fasthed i opbygningen viser bogen fra 1842, »Liv og død«, et indlæg i samtidens debat om udødeligheden, og som skildrer en jysk hedepræst, der gennem barndommens religiøse tvivl og i livets haardhed føres til en krise, men som ved sin hustrus død »faar mod til at leve evigt«.

Søren Kierkegaard fik afgørende betydning for K-H. Ganske vist havde Kierkegaard den dybeste mistillid til »systemet«, som man mødte det i Martensens teologi, mens K-H ønskede den gammeldags kristendom sat i en ny form gennem et filosofisk bad. Som aandspersonligheder stod de to mænd side om side. De havde begge sans for filosofi og æstetik, begge var udrustet med reflektion, kritisk sans og selvstændig tænkning, omend Kierkegaard var langt den betydeligste af de to. K-H anmeldte 1844 Kierkegaards »Enten eller« (For litteratur og kritik, udg af Fyens stifts litt selskab) med en indtrængende, omend ikke rammende analyse, saa at K-H senere regnede det som sin fortjeneste, »at have været den første, som gav et virkeligt orienterende vink om den i vor litteratur betydningsfuldeste forfattervirksomhed lige ved dens begyndelse«. Det er karakteristisk, at K-H i sin anmeldelse opfatter æstetikeren klarest. – Nogle ord af K-H om kirkens afmagt over for de dannede i tiden kaldte Mynster frem til genmæle, og de indlæg, der fulgte, var de første blink af den store fejde, som skulle komme i 50'erne.

Den naturfilosofiske roman, »Kød og aand« (1846), var en grublers værk, der som aandstype er nærmest beslægtet med romantikkens drømmende sværmeri, men som baade i skildringen af naturen og personerne rummer store kontrastvirkninger. Den psykologiske nøgle til forstaaelse af denne bog kan findes i det borende i Kierkegaards forfatterskab, ikke mindst i »Begrebet angst« fra 1844. K-H's senere bøger havde ikke den stilistiske kraft og den fylde af mystik, som de første, og de var tyngede af en omstændelig form og vakte ikke videre opmærksomhed.

Saa tidligt som i Odense-tiden deltog K-H i den politiske debat om nationalitet og skandinavisme, men han var allerede paa det tidspunkt ved at svinge over fra nationalliberalisme til antiliberalisme. Og kendskabet til Kierkegaard har sikkert styrket en antidemokratisk følemaade, som vi møder det i pjecen »Et folk – folket«, et bidrag til demotheismens (folkeforgudelsens) karakteristik, 1868, en protest mod den herskende nationalisme (humanisme er højere end nationalitet) og den tilsvarende liberalisme, der gør folkets (i Kierkegaards sprog: »mængdens«) ønsker til despoti og næveret.

K-H bekendte sit discipelforhold til Kierkegaard: »Jeg har lært af ham, hvad kristendom er,« og derfor brød K-H med den Hegel-Martensenske kristendomstolkning. K-H tav til Kierkegaards bitre udfald mod Mynster, men efter Kierkegaards død udgav han i tilknytning til Kierkegaards teologiske tanker om kristendommen som den »indirekte meddelelse« »Tegnet fra himmelen« (1856) og som indlæg i kirkekampen de to betydelige skrifter: »Dr S. Kierkegaard mod Martensen« (1856) og »S. Kierkegaard mod det bestaaende« (1857). Begge indlæg er formet under forpligtelsen: »Vær redelig,« for at vi »maatte tilegne os Kierkegaards virksomhed paa den saa at sige lemfældigste maade, men saa ogsaa erkende, hvorledes vi tilegne os den«. At K-H mente det alvorligt, viste han ved 1859 at søge om afsked som præst i den statskirke, som Kierkegaard havde angrebet saa voldsomt. Han tog dog afskedsansøgningen tilbage, men fik et halvt aars permission. I et

skrift: »Nyt gammelt, breve over Tertullian« (1859), redegjorde han for sine motiver til at blive i embedet.

Han havde i Toreby ikke særligt talrigt, men dog temmelig stadigt kirkebesøg. Biskop *Bindesbøll* skriver, at han er »vant til med frihed og sikkerhed at bevæge sig imellem og omgaas med de forstillinger, som hører hjemme og udgør indholdet af den kr troslære«. Han talte kraftigt, naturligt og forstaaeligt, saa tilhørerne uden vanskelighed kunne følge med.

Biskop Monrad havde han ret nær kontakt med. Men *Monrad* kunne ikke forlige K-H's romanforfatterskab med hans alvorlige præstegerning, og K-H kunne ikke forlige Monrads politiske alliance med *Chr. Berg* med hans bispegerning. Begge havde en egen interesse for det mystiske, for anelser og drømme, og begge arbejdede med den patristiske litteratur. Monrad hørte ofte K-H. Ved en visitats kaldte Monrad K-H's prædiken »dybsindig og kristelig«, og Monrad noterer, at »menigheden er tilfreds med hver søndag at høre deres begavede sognepræst«. 1881 skriver Monrad, at K-H »indtager en saa høj plads blandt vor kirkes gejstlighed, at jeg kun skal bemærke, at hans virksomhed som sognepræst ganske svarer dertil«. – K-H satte pris paa stilfuld selskabelighed og var en fortrinlig lejlighedstaler. Han kunne virke noget indesluttet og aandsaristokratisk, men kunne ogsaa blive ivrig i debatten. (N. A. Jensen: Godt mod, s 142.) Helst sad han i sit store studereværelse, hvor der over skrivebordet hang fine kobberstik af franske og italienske mestre, og hvor der langs væggene stod mørke bogreoler med bøger i tusindvis. Han var ivrigt medlem af herredskonventet. Han tog afsked 1883 i naade og med pension »under trykket af den fremrykkede alders besværligheder og af ganske andre og helt private grunde« (Loll-F aarb, 1926). Medens han tidligere havde polemiseret mod Romerkirken, fordi »den havde sagt, og fremdeles siger: Ikke al sandhed findes i skriften, ikke al sandhed til salighed findes der, thi kirken har desforuden en rig besiddelse, nedarvet gennem slægternes rækker ved mundtlig overlevering«, droges han efterhaanden mere og mere mod Rom, dels motiveret ved ønsket om det faste skriftemaal, for hvis udslettelse han anklagede reformationen i et skrift (»Skriftemaalet«, 1881), og tillige længtes han efter at se liberalismens magt overvundet i en for statsmagt frigjort synlig kirke. Hans personlighed kunne ikke tilfredsstilles ved at være en grublende »ener i Kierkegaardsk forstand«. Roms krav om universalisme og autoritet sugede han til sig. I flere skrifter, inspireret af ultramontanismens aand, gjorde han bittert op med reformationen som »en gudløs revolution, hvis følge var aandeligt anarki«.

9. juli 1887 lod han sig optage i Romerkirken. Igennem sin kamp for – med Kierkegaard – at hævde det enkelte menneskes ansvar, blev han – modsat Kierkegaard – drevet ind i et fællesskab, som han maa have savnet i den lutherske kirke, som han havde tjent hele sit liv.

Visse punkter hos K-H minder om en samtidig præst, *Vald. Thisted*, Tømmerup (se II, 129), der ogsaa var stærkt paavirket af Kierkegaard og selv skrev grublende bøger om menneskets natur. K-H havde en mani for sjælelig beskrivelse, og vi finder hos ham den selvspaltning, der gav sig udtryk i Weyses karakteristik. I fortællingen om den jyske præst (»Liv af død«), der er højst forskellig fra Kierkegaards slutningsprædikant i »Enten – eller«, og hans adelige hustru foregribes K-H's egen livshistorie. Selv blev K-H gift med en adelsdame, og hans æstetiske typer (f eks i Pierre) kan føres tilbage til kredsen i det Weyseske hjem. Af Weyse gav han 1875 i en bog, »Livslænker«, et intimt billede af den fortvivlede musiker, der er heltens fader, og hans forbandelse. Og disse figurer er ved hjælp af Byron, der idelig paakaldes, og det unge Tysklands forfattere (dog næppe som paastaaet af Edg. Poe) ført ud i det dæmoniske. K-H endte i det modsatte af Kierkegaard: Efter den stærke fremhævelse af individualiteten søgte han støtte i socialiteten og myndigheden.

Hans søn var den kendte søofficer, direktør i marineministeriet, admiral **Otto J. M. K-H** (1854—1918), chef for flaaden under verdenskrigen, da hans faste optræden og forslag om mineudlægning i Storebælt 5. aug 1914 fik den største betydning for Danmarks stilling under krigen.

Litt: DBL XIII, 95—97 (M. Neiiendam), Nutiden, 1885, nr. 456, Nord ugebl f katolske kristne, 1893, s 813 f, P. P. Jørgensen: H. P. K-H (Jean Pierre), 1920, Ed. Geismar: Søren Kierkegaard, VI, 1928, s 91 f, Khst saml, 6. r, I, 664, 687, KLfN II, 821, Vilh. Andersen: Ill dsk litteraturhist, III, 1925, s 707 f, Loll-F st 150 aar, s 145, 160, 258, 270.

Hjælpepræst hos stiftsprovst Kofoed-Hansen

1878—80: Svigersønnen: **H. P. C. Christensen (Strangen)**, se Tranderup.
1880—83: Svigersønnen: **R. L. Bastrup**, se Gudme-B.

19. 28. febr 1884–31. dec 1912 (sp Oure-V 9. april 79): **Harald Georg Saabye**, * 21. juni 38 Snurom, Haurum. Forældre: Godsforvalter paa Frijsenborg Hans Erich Colding S og Sophie Amalie Pedersen. Stud Aarh 57, deltog som officersaspirant i krigen 14. marts–9. juni 64, c 65^2 (l), sekondløjtnant 67, kommunelærer Kbhvn, hjpr Kundby 26. febr 69, sp Nordby, Fanø 4. febr 75, afsk 31. dec 12, r af Dbg 12, † 31. okt 1919. ~ 28. juli 68 Sara Malvina Bentzen, * 14. maj 42 Kbhvn, † 23. sept 26. Forældre: Overbetjent i Søetaten (Nyboder) Jacob Vilhelm B og Ingeborg Kirstine Bager.

Udg 83: Biblen og vinen, om totalafholdssagen, 83: Endnu et skrift om totalafholdssagen, 84: Afskedsprædiken i Oure-V, 84: Om sekterne i Danmark og deres afvigelse fra den evg lt kirkes lære, 86: Naar du engang omvender dig, konventforedrag, 88: Et omrids af vantroens historie, konventforedrag, skrev flere bidrag til bladene og ydede bidrag til E. N. F. Jessens: Die Hauptströmungen des rel lebens der Jetzzeit in Dänemark (1895).

Pastor S gjorde sig først bemærket ved sine indlæg om totalafhold, som han mente kunne afværge samfundsmæssige onder, og derfor billigede han arbejdet for afholdssagen som nyttig i »den moralske forbedrings tjeneste«. En bibelsk begrundelse for totalafhold og et edeligt afholdsløfte kunne han derimod ikke gaa med til. Foranlediget af hans indlæg i afholdssagen var han den ene af indlederne ved Bethesdamødet 26. maj 1886 (den anden var Joh. Clausen).

Omtrent paa samme tid udgav han sit værk om sekterne. Provst, dr Michael Neiiendam betegner det som gediegent arbejde. Det fik vid udbredelse og gjorde megen gavn baade ved oplysning om de større frikirkelige samfunds lærdomme, og ved at vejlede til at imødegaa den ofte paatrængende propaganda.

S var rodfæstet i den Mynster-Martenske tradition, som han betragtede som »regulatoren« i vore kirkelige bevægelser og som det ægte udtryk for luthersk kristendom. Ved sin teologiske kultur og sit bekendelsestro præg skulle hans bog om sekterne tjene til »bekræftelse i kristentroen efter den evg-lt bekendelse«. Under indtryk af de mange truende angreb paa kirke og kristendom i 70–80'erne førte han dette formaal videre i de oplysende foredrag, han udsendte 1888 om vantroens historie.

For S var grænsen let at trække m h t, hvad der var sekt: Den statskirkelige bevidsthed trak denne grænse af sig selv: Paa den ene side stod den evg-lt folkekirke, paa den anden side alle sekterne (Grundtvig regnede Brødremenigheden for en sekt).

Litt: DBL XX, 464 (Michael Neiiendam), Beretn om det kirk møde i Kbhvn 1886, ved Johan Clausen, Loll-F stiftstid 16. og 23. juni 13, 3. nov 19, Michael Neiiendam: Frikirker og sekter, 2. udg, 1939, s 15.

20. 3. juni 1913–16. okt 23 (sp Tjele-V 23. aug 07): **S. Widding,** fl t Taarbæk, se der.

21. 21. jan 1924–30. dec 42 (førstepræst Grønland 05): **Valdemar Christoffer Frederiksen,** * 28. dec 72 Troense, Taasinge. Forældre: Skibsfører Jens F og Ane Andersen. Stud priv 91, c 01^1 (h_2), ord medhj og seminarielærer Godthaab, Grønland, 30. maj 02, førstepræst Holsteinsborg og Sukkertoppen, afsk 30. dec 42, † 30. april 43. ~ 4. juni 02 Agnes Emonia Margrethe Ingeborg Theilgaard, * 20. jan 75 Kbhvn, † 9. febr 45. Forældre: Overhornblæser Edmund Viggo T og Ane Cathrine Nielsen.

Fmd den blandede domstol i Holsteinsborg 11—12, forstander kateketskolen smst 16—22, var en tid fmd Godthaab forstanderskab, fmd Musse herreds konvent 37—42, sogneraadsmedl 37—41, BM Loll-F plejehjemsf 24.

Skrev lærebog f grønlændere i grønlandsk-dansk, grammatik, Vejledning i regning m brøk og decimalbrøk (paa grønl), skrev art i Theologische studien und kritiken samt art om Grønland i flere blade. Oversat flere fortællinger, skrev i de senere aar artikler om stednavnes forklaring.

Peter Freuchen skriver i Det grønl selskabs aarsskr 1943, s 119, bl a:

Den gamle præst var netop fyldt 70 og skulle forlade sit embede. Fru Neergaard, Fuglsang holdt en afskedsfest for præsten, men ved bortgangen snublede han paa trappen og var saa uheldig at brække laarknoglen. Han blev indlagt paa Nykøbing sygehus, en blodprop stødte til, og ret uventet døde han. – Dermed er en sand grønlænderven gaaet bort. Han var præst i Grønland i 21 aar, den længste tid i Holsteinsborg, hvor hans hjem var kendt blandt Grønlands gæstfrieste. Han var begavet med megen videnskabelig sans, og hans sprogtalent gav sig udslag i mange smukke arbejder over det eskimoiske sprog, der er kendt og skattet bl a i Amerika. Tillige skrev han, der var en interesseret skolemand, en del skolebøger for grønlændere. Mange er de ekspeditioner, der paa gennemrejse har besøgt den lille præstebolig i Holsteinsborg. De fik der oplysninger, som gav dem ny impulser, og i det hele var F's hjælpsomhed utrolig. Da han rejste hjem til Danmark, kastede han sig over stednavneforskning og har bidraget til opklaring af gamle lollandske stednavnes gaader. Men han glemte ikke grønlænderne og har oversat ikke saa faa bøger til eskimoisk. I Toreby var han afholdt og agtet. Præstens flid var hans kendemærke. Han vil savnes dybt af mange. Den livsaften, han havde set hen til, var fyldt med et arbejdsprogram, som man vil beklage, han ikke fik lov at opleve.

22. 5. maj 1943 (fast hjpr Nakskov-B 18. nov 39): **Martin Kristian Hansen,** * 19. aug 94 Bjerring. Forældre: Gdjr Martin H og Else Marie Nielsen. Missionseksamen ved universitetet (Dsk forenet Sudan-mission) 23, miss i Sudan 25–35, hjpr Lynge-VB 35. ~ 5. jan 27 lærerinde (i Sudan 21–34) Anna Petersen, * 6. nov 95 Slagelse. Forældre: Husejer Christian P og Karen Olsen.

BM Sønderskovshjemmet 43, BM IMs kredsfbd Loll-F 42, kredsfmd Sudanmissionen.

Udg: Hverdagsliv i Sudan.

Kaldskapellan

(Embedet nedlagt 23. april 1804, genoprettet 9. aug 1869, atter nedlagt 19. juni 1876).

18. 9. aug 1869–24. febr 76 (hjpr her 17. nov 65): **J. V. C. Forman,** fl t Næsborg-S-O, se Rørby.

Litt: Rhode, I, 459, MS, II B, 38, LPB 34, Lkm, II, 653, F. R. Friis, s 118, Loll-F aarb 1913, 1914, 1925, 1933, 1952—54, Dsk vider og vedtægter, I, 249 (en byskraa fra T), Dsk atlas, Loll-F st, 1955, Hist tidsskr, II, 1841, s 107, 121, C. C. Haugner: Gl loll gaarde, 1912, s 59 f, Sv. Jørgensen: Loll-F herregaarde,1938, s 95 f, Bodil Neergaard: Spredte træk af mit liv, 4. ud, 1952. Om Bodil Neergaard, se Berl Tid 10. febr 1957.

SLEMMINGE—FJELDE

Slemminge sogn, 1914 ha, er lavtliggende, noget bakket i midten. Mod syd lave bakker ved den skovkransede Hejrede sø. Nogen skov. Byerne: Store S (med fh fra 1889, mh fra 1899), alderdomshjem fra 1936, Lille S, Østerby, Udstolpe, Hejrede, Ettehave. Hg Nørregaard, flere større gaarde.

Fjelde sogn, 747 ha, fladt, frugtbart, en del skov og mose. Byerne: F og Kartofte.

Det kirkelige liv var i mange aar ringe. Pastor *N. H. Ranleff,* der var her 1803–33, var de sidste 10 aar lammet af et apoplektisk tilfælde, og pastor *Fr. Winther* (1835–79) havde ringe kirkegang, en rationalistisk-materialistisk aand prægede sognene.

W var meget agtet, ogsaa i andre sogne. Hans minde levede længe her i sognene. Der blev holdt kristelige møder, og en prædiken, som han udgav i sin første tid her (teksten var de 6 skriftsteder, som paa hans foranled-

ning blev malet paa altertavlerne i kirkerne), viser et positivt og solidt stade.

Pastor *Dall* (1880–95) tog trøstigt fat med børnegudstjeneste, kvindemøder, møder i pgd og præstegaardshaven. Jævnligt var her fremmede talere, især pastor *Willemoes*, Fuglse. Men dette arbejde blev kun lidet paaskønnet, trods Dalls flid og nidkærhed.

Han var en ejendommelig mand, der gjorde et godt arbejde i sognene. Han og Winther skal ikke i sognets kirkelige historie sættes i skygge af Asschenfeldt-Hansen, thi A-H byggede i virkeligheden paa sine 2 forgængeres arbejde.

Asschenfeldt-Hansen kom tilbage til Lolland 1896 og blev sp her. Hans kapellantid i Halsted-A 1880–82 betød meget for IM i Vestlolland (se der). Nu havde han været sp i Sæby og der staaet midt i et stærkt IMs trosliv, derefter havde han været IMs rejsepræst i 3 aar. Der stod gny om hans navn. Rygtet malede ham sort, inden han kom hertil. Med ham kom kristendommen paa dagsordenen, hans prædikener drøftedes, og mange historier blev sat i omløb. Ved konfirmationsgilderne gemtes romflasken, naar præsten traadte ind. Var man paa høstarbejde om søndagen, gemte man sig, naar præsten kørte forbi. Ved vælgermøder mødte præsten op og stillede nærgaaende spørgsmaal. Han var en betydelig præst, og hans myndighed var stor. Han kunne paa en almindelig hverdag formiddag holde andagt paa en stor gaard, efter at alle folkene var samlet fra deres arbejde ude og inde. Han kunne komme til *K. Møller* paa mejeriet i Holeby og synge solo og prædike for mælkekuske og mejerister, saa det gjorde indtryk.

Asschenfeldt-Hansen fortæller selv om sine præsteaar her:

»Det var medens jeg havde nogle missionsmøder paa Vestlolland og opholdt mig i Halsted (i febr maaned 1896), jeg fik brev fra min hustru om, at jeg vist fik Slemminge-Fjelde embede. En af vore præstevenner (nu afdøde pastor Gotfredsen) havde været oppe i kultusministeriet og hørt en af kontorfolkene spørge den anden om, hvem der skulle have Slemminge-Fjelde (en lille mllsvej fra Saksköbing); da havde han hørt den anden svare: Det skal Asschenfeldt-Hansen have. Saa tog den kære præsteven straks ud til min bolig i Falkoneralleen og meddelte min hustru dette budskab. Da jeg om aftenen gik hjem fra et besøg hos en af vennerne i Halsted by, løb jeg glad af sted. Lolland var jo dog min »første kærlighed« i præstetjenesten, og saa i embede igen — det gjorde mig saa lykkelig. Og da jeg kom ind i Halsted gamle præstegaard, havde sognepræsten (provst Lund) lagt avisen frem paa gangbordet, og der stod udnævnelsen at læse.

Naa, det var ikke saa let alligevel med dette embede. Ja, en smuk præstegaard og en dejlig have var der, og egnen var helt smuk med skov og sø, saa vidt de mange piletræer omkring marken nu tillod en at se sig om. Men aandeligt set saa det ikke godt ud, langt vanskeligere, syntes det mig, end paa Vestlolland, hvor jeg havde haft min lykkelige kapellantid. Min gamle formand i Slemminge var en troende mand, barnligt from, men han var kørt træt overfor den store ligegyldighed i sognene, hvad sjælefreden angik. Med kirkegangen stod det uhyre smaat til. Var jeg kommet lige fra Sæby til Slemminge, ville modsætningen vist have været for overvældende. Det hjalp, at jeg havde prøvet rejsepræstellivet i nogle aar. Men alligevel — hvor var det svært! Det at faa mennesker i tale med Guds rige for øje syntes saa umuligt. Folk kom ikke videre i kirke ud over, naar man, som det hed, »havde ærinde« der som ved barnedaab, konfirmation, begravelse og lignende. Næst efter arbejdet »paa knæ«, i bøn for sjælene, blev det noget af det mest fornødne at gøre husbesøg i stor stil. Det havde jeg jo set velsignet virkning af paa Vestlolland. Og atter vil jeg lægge alle Herrens præster dette paa sinde: Spar ikke eder selv, hvad arbejdet med husbesøg angaar! Det hjalp noget ogsaa paa Østlolland. Og saa maatte præstegaarden jo gøre det ud for missionshus. Vi indbød til møder i præstegaarden, ja holdt missionsuge der en aarrække (siden fik vi et lille missionshus rejst). Der var arbejde for min kære hustru og vore trofaste tjenestepiger. Aften efter aften maatte der gøres rent i præstegaarden til mødet aftenen efter. Men det gjorde de husfæller gerne for Jesu skyld. Og der samledes endda ikke saa faa.

Rygtet havde jo malet os sort, før vi kom. Særligt havde man ondt af det for konfirmanderne, »vi andre kan jo blive borte,« var der en mand, der sagde (og i at blive borte fra ordets hørelse havde de kære folk jo god øvelse, det faldt let nok for dem), »men de stakkels børn skal jo gaa til præst«. Man forestillede sig, at saadan en missionspræst ordentlig ville bruge strenghed overfor børnene. Og saa blev børnene, som jeg altid har kunnet saa godt med, jo saa ofte mine gode venner. Ogsaa skolebørnene drøftede spørgsmaalet om den nye præst. En gang holdt de afstemning i skolegaarden i Slemminge om deres stilling overfor præsten. De fleste fulgte jo hjemmene og var imod, men der var dog to piger, som tog afstand fra de andre og holdt paa præsten, og saa var der een, som løb frem og tilbage, uvis om, hvilken af de to grupper, hun skulle bestemme sig for. Siden fik vi børnegudstjeneste i gang i præstegaarden; det blev ogsaa en vej til indgang i hjemmene. Fornøjeligt nok var det, at den mand, hvis medynk med konfirmanderne jeg omtalte før, ved min afrejse fra Slemminge i 1904 sagde til mig: »Ja, nu ville jeg egentlig helst, at De var bleven her, for De var saa god mod børnene.« Dette ord fra en fordums haard modstander, der havde slaaet i bordet for mig, da jeg gæstede hans hjem, betød jo dog et omslag i stemningen overfor præsten, selv om der endnu kunne være langt til en omvendelse til Herren.

Husbesøg, møder i præstegaarden, og hvor det ellers var muligt at komme ind ved smaa husmøder, børnegudstjenester, møder for de unge, ja det var nu noget af arbejdet ved siden af ordets forkyndelse i kirkerne og frem for alt megen bøn i lønkammeret, men »taaresæd« var det, der maatte bæres ud. Min troende eftermand brast en gang, vi talte sammen om Slemminge og Fjelde, i graad. Men »taaresæd« er vej til »jubelhøst«, det har vi jo forjættelsen om. Og det stadfæstedes ogsaa i Slemminge og Fjelde. Trods den stærke modstand blev der dog vunden sjæle for Jesus. »Det ord om Jesu død og blod«, det viser sin kraft nu som før.

En hjælp for mig var det med de kære kandidater, jeg fik som huslærere for børnene og medarbejdere i gerningen. Det var endda en række troende teologiske kandidater, jeg havde den glæde at have til hjælpere i de aar. Nu sidder de som sognepræster rundt om i landet. Jeg mindes særligt en af dem, der var i høj grad ivrig for at faa mennesker til at søge kirken. Han kom en lørdag saa glad og fortalte, at han havde faaet en gaardmand, han havde besøgt, til at love ganske bestemt, at han skulle komme i kirke om søndagen. Jeg sagde jo, at det skulle glæde mig, om manden ville komme, men tænkte: Bare det ikke bliver en skuffelse. Manden kom ikke. Dog var vor unge ven igen henne hos ham ugen efter og kom hjem med besked om, at næste søndag kom han; dog mærkede jeg nok, at han var lidt mindre vis i sin sag. Manden kom heller ikke den søndag. Men vor varmhjertige unge ven opgav ikke ævred. Atter var han henne hos manden, og sagde til mig, noget lavmælt ganske vist: Ja, nu har han lovet det; bare han nu vil holde sit løfte! Ogsaa det blev forgæves. For fjerde gang prøvede han at bede manden komme, og da var hans forventning sunket ned til dette: »Han kommer vist ikke.« Og han kom heller ikke den søndag.

Det var en ydmygelsesskole, tjenesten i Østlolland. Men vi har godt af at lære vor egen magtesløshed grundigt at kende. En tysk præst, der besøgte Danmark, sagde, at seks danske ord havde han lært, nemlig: »Jeg kan ikke, men han kan.« »Jeg kan ikke,« ja, det kan koste taarer at faa lært det ret for alvor; men vor glæde er det: Han kan, vor store Herre, han kan ved sin Helligaand. Og vi kan føje til: Han vil ogsaa.

Ogsaa dette: »Han kan« erfarede vi. Ja, Efes 3, 20—21: »Han formaar over alle ting at gøre langt ud over, hvad vi beder eller forstaar,« det fik vi stadfæstet ogsaa paa Østlolland. Der var dog ogsaa der nogle, der vaagnede op og stod op af døde for at vandre i Kristi lys. En lille flok, »svag og bly og

bange nok«, men dog en trofast flok fik Herren samlet, ogsaa fra Slemminge og Fjelde, en flok, der gennem tiderne kunne bære budskabet om »den dejlige arv« videre ud.

Jeg fik en gang besøg i Slemminge af min ungdomsven Friis-Hansen, som just var fra Østlolland. Friis-Hansen aflagde ogsaa et besøg hos en kone i Slemminge, som i sin tid havde tjent hans fader paa Ødegaard, og han fortalte med glæde, da han kom tilbage fra det besøg, at nu talte man i Slemminge om, hvad det var at »omvende sig og blive hellig«, selvfølgelig ud fra forskelligt hjertelag, men man drøftede dog disse sager; det var en ny tone, man ikke før havde haft fremme i samtalen.

En opmuntring var det, at der ogsaa fra enkelte nabosogne blev vunden sjæle for Herren. Navnlig fra Nystedsiden, fra Herritslev, Tokkerup, Stubberup blev der en ikke helt lille skare, som stadig søgte til Slemminge-Fjelde kirker og ofte gæstede Slemminge præstegaard. Jeg undrede mig ofte over, at der just i dette sydøstlige hjørne af Lolland var en større modtagelighed for ordet om omvendelse og syndernes forladelse end i det øvrige Østlolland. Men omsider blev gaaden løst for mig, og løsningen blev til ære for Herrens forjættelsers trofasthed. For mangfoldige aar siden havde der i Herritslev været en troende lærer, der havde vidnet om Jesus for skolebørnene, havde talt med dem om at forsage verden og dens syndevæsen og søge til Golgatha, elske den frelser, der havde givet sit liv for dem. Hin gamle lærer havde staaet saa ene paa den døde egn, været som en røst i ørkenen, og han har vel ofte syntes, at hans vidnesbyrd var forgæves. Nu var hans elever allerede graahaarede, men det var dem og deres børn, der vaagnede, da den samme røst nu lød igen; det mindede dem om deres gamle lærers ord, og nu kom frugten.

En rigdom i denne min præstetid paa Østlolland var samlivet og samarbejdet med en kreds velsignede præster paa Midt- og Vestlolland. Vi mødtes ret jævnligt ved de saakaldte missions-konventer, hvor indre-missionærerne i Lolland-Falsters stift og de præster, der takkede Gud for IMs gerning i vort land, havde mange gode stunder sammen. (Bachevold, Levinsen, Hindhede).

Ja, saa var der jo endnu flere gode præstevenner: Keiding, Momme og Jakob Møller.

(Aaret efter sit komme til Slemminge talte A-H i Musse herreds konvent (21. maj 1897) om: »Om Helligaandens forhold til vor præstegerning« og sagde bl a: Hvor aanden har vækst i sin haand vil gerningen aldrig blive forgæves — en herlig trøst, særlig naar vi staar over for en saadan aandelig død, som der for tiden raader paa Østlolland. (Loll-F stift, s 271.)

I denne min tid i Slemminge-Fjelde var jeg jo som før ogsaa knyttet til forskelligt arbejde for indre og ydre mission. Som medlem af bestyrelsen for DMS fik jeg ofte et vederkvægende pust ind over dagliglivets lidt trange forhold. Og mit skriftlige arbejde med bibelforklaringen »Fra guldgruben« m m fik jeg ret tid til at sysle med dernede paa Østlolland. Saa Herren styrkede og opmuntrede mig paa mangfoldig vis i de noget tørre aar paa Østlolland. En gang jeg var ved helt at tabe modet og ønskede, bare jeg kunne komme bort, et andet sted hen, havde jeg en ejendommelig oplevelse, som jeg nok maa have lov at meddele. Det forekom mig, at jeg saa min Frelsers skikkelse for mig og hørte ham sige saa uendelig kærligt: »Kunne du ikke gøre det for min skyld?« — Hvor jeg skammede mig over mig selv og min forsagthed! Min Jesus bar tornekronen for mig, og jeg ømmede mig ved at bære den smule modgangsbyrde i hans tjeneste! Og saa gav han mig endda saa mangen læskedrik fra livets kildevæld, for at jeg kunne bevares i et ret sind.

Paa meget døde egne er det en fristelse for alle Herrens troende, men maaske mest for Herrens præster, at sænke fanen noget, at slaa noget af paa det store maal, at faa syndere rettelig omvendt til Herren. Man fristes til, hvor mørket er stort, at tage grænsemennesker for mere, end de er, ikke at turde sætte skellet saa afgjort, som det efter ordet bør sættes. Det var min bøn dernede paa de ret vanskelige egne, at jeg dog aldrig maatte slaa af paa sandheden, men holde korsbanneret højt, ihvor det gik; at jeg maatte bevare min tillid til, at Herren kan, at ogsaa de meget jordbundne hjerter kunne forvandles til himmelsindede sjæle. Jo, Herren arbejdede med og stadfæstede ordet ved medfølgende tegn — trods alt, trods djævelens modstand og mange onde anslag. Og ikke mindst beseglede Herren sin vilje til at forbarme sig over de kære dyrekøbte sjæle i Slemminge og Fjelde med omegn ved at give mig en troende eftermand, nylig afdøde pastor Jensen. Ad underfulde veje skete det, at den præst, Guds folks repræsentant i menighedsraadet fik ind som nr. 2 paa listen, fik embedet. Mærkeligt var det ogsaa, at nævnte præst, der i sin ungdomstid havde været landmand, just havde fundet livet som forvalter paa en herregaard i Slemminge sogn. Ogsaa han fik lov til at se sjæle blive omvendt. Og Guds riges sæd spirer frem baade her og der, og nu er det sognets egne folk, der gaar i spidsen for arbejdet. Der er forjættelse over gerningen. »Den lille skal blive til tusinde og den ringe til et stærkt folk. Jeg, Herren, vil lade det hasteligen ske i sin tid,« saaledes lyder Herrens forjættelse (Esajas 60, 22), og den forjættelse lyser ogsaa ud over Guds riges gerning i Slemminge og Fjelde, ud over hele Østlolland.«

Pastor *A. Jensen* gjorde et meget trofast arbejde i missionshuset og for IM. Han fortsatte paa udmærket maade Asschenfeldt-Hansens gerning, og det er tvivlsomt, hvor meget af det, der havde varet, hvis ikke pastor Jensen saa godt var gaaet i hans spor. – Pastor *Stang* fortsatte med arbejdet i missionshuset, men var ikke særligt retningspræget.

En glædelig oplevelse har det her, som andre steder været, for præsten at deltage i aftenhøjskolearbejdet, en værdifuld arbejdsmulighed for kirken. Ungdomsarbejdet og søndagsskolen har god tilslutning, og arbejdet øves i de gamle spor.

Blandt sognets mænd skal nævnes:

Gdjr **H. C. Hansen** (-Kartofte), (* 1843, † 1928), havde været elev paa Hindholm højskole, købte 1868 Skalhøjgaard i Kartofte, som han drev til 1915. 1872—82 var han sogneraadsmedlem, 1878—1902 var han landstingsmand, valgt af venstre, en moderat politiker. Han havde ret betydelig indflydelse i Loll-F stift, og fik baade lokalt og paa rigsdagen en anset stilling paa grund af sin tillidsvækkende personlighed og hensynsfulde taleform, ligesom han flittigt deltog i udvalgsarbejdet. Han var fra begyndelsen ivrig tilhænger af 90'ernes agrargruppe og udtraadte 1900 af Venstre for at danne en selvstændig agrargruppe, men opnaaede ikke valg 1902 paa dette grundlag. (Agrarbladet, 12. sept 1902, Loll-F folketid, 9. febr 1928, Bransager og Rosenkrantz: Den dsk regering og rigsdag, 1901—03, s 741, DBL IX, 173).

Lærer **Chr. Rasmussen**, Fjelde (1859—1933), var lærer her i c 40 aar, en meget anset mand, hans idealistiske indsats i aftenskolearbejdet og paa andre omraader var af betydning. Uden at tænke paa løn eller anerkendelse gjorde han et stort kulturelt arbejde i sognet.

1924 oplyses: Kkg 5 og 4 pct, lollandske forhold, en lille IMkreds, ingen kirkelig retning fremtrædende. Bladuddeling, møder for unge i private hjem. 1930: Kkg 5 og 7 pct, rolige forhold, hørelyst, ingen splittelse, IM (bogbinder R. Jørgensen, S), velvilje. 1938: Kkg 8 pct, IM (gdjr Fr. Petersen) ellers som før. 1954: Kkg 6 og 8 pct, gode forhold, IM (møller Thorsen, S), fælles KFUM og K (14), sdsk i pgd, K-spejdere, mh, fh, gode soc forh.

Slemminge kirke, paa fladt terræn, midt i byen, bestaar af romansk skib og kor, opført af mursten, anseligt sengotisk taarn med slankt pyramidespir, der afsluttes af en laternespids (fornyet efter lynnedslag juni 1901). Før 1901 havde kirken alm pyramidespir. Indgang gn taarnet. Kirken er overkalket, skib og kor er hvælvede, et vaabenhus mod nord blev brudt ned 1867. Ungrenæssancealtertavle af katekismustypen fra 1587 i 6 felter, alterstager fra c 1600, sengotisk krucifix, højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med sekskantet lydhimmel, romansk granitfont som Ringsebølle, orgel fra 1938, kirkeskib fra 1935, lysekrone fra 1590, klokker fra 1528 og 1545. 145 sd. Gravminder.

Danm kirker, Loll-F, s 1025—33, J. Friis, I, 314, F. R. Friis, II, 68, Rhode, I, 496, Thiele: Danm folkesagn, 1843, I, 219, Berl tid 13. juni 1901.

Fjelde kirke, midt i den lille by, bestaar af romansk skib og kor, gotisk taarn med smukke blindingsprydede kamgavle i nord—syd, og vaabenhus mod syd, alt af mursten. Gotiske hvælvinger. Ungrenæssancealtertavle fra 1589 af katekismustype i 6 felter som Slemminge, rest 1945. Alterkalk fra c 1575, alterstager fra c 1610, højrenæssanceprædikestol fra c 1610, stafferet 1945 med de oprindelige farver, romansk granitfont med relieffer, daabsfad fra c 1575, korbuekrucifix fra c 1520, rest 1946. 114 sd.

Danm kirker, Loll-F's, s 1034—41, Mackeprang, s 122.

Folketal: 1850: 842 og 349, 1901: 834 og 307, 1921: 888 og 333, 1950: 894 og 312.
Altergæster: 1922: 128 og 38, 1934: 188 og 128, 1942: 163 og 118, 1953: 141 og 111.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 11 u p, 1934: 2 IM, 10 u p, 1953: 1 IM, 2 soc, 9 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 130 (2), rad 161 (3), kons 118 (2), venstre 138 (2). 1954: Soc 225 (3), rad 164 (2), kons 69 (1), venstre 167 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 93 hvede, 96 byg, 21 havre, b) naturalier, c) 6 byg, 18 rdl, 12 fv brænde, olden til 16 svin, d) 150 rdl, e) 75 td ld. 1870: Regul 3168 kr, netto 6676 kr. 1913: 2. kl. 1946: 3. kl. — Pgd opf 1887.

17. 1. april 1835–20. nov 79 (sp Gøl 31. okt 34): **Frederik Winther,** * 5. febr 09 Samsø. Forældre: Etrd, medlem af overtiendekomm, kpt Christian Michael W (af Gedsted-F) og Else Margrethe Petronelle Braag. Stud Brgdssk K 26, c jan 31 (1), afsk 20. nov 79, r af Dbg 80, † 14. april 81. ~ 16. nov 35 Ida Vilhelmine Gesner, * 30. jan 09 Kbhvn, † 17. jan 88. Forældre: Sp i Nysted-H Johan Ludvig G, † 31, og Gurri Cathrine Marie Werner. – Broder: Slotsbjergby-S.

Udg 43: Vor bekendelse om sandheden i Kristus, prædiken. Skrev i Teologisk tidsskr II, 34—63, om troen, psykologisk betragtet, og VII, 213—81, og VIII, 188—90, om den NT-lige retfærdighedslære. Skrev flere prædikener i Damkiers samling af prædikener over evangeller, skrev i Dsk kirketid IV og V om Menighedsmøder som grundlag for kirkens organisation. 55: Kernesprog mod mormonerne. Om barnedaaben i Ugeskr for den evg kirke i Danm, VII, 220—22. Skrev desuden mange artikler i Loll-F stiftstid om skolereform, et foredrag ved et stort skolemøde i Maribo 19. febr 1849, om Naturvidenskaben og bibelen, samt 1860: Et forsvar for Slemminge. — Fjelde sogneforstanderskab. 1866 i Berl tid om humanisme og kristendom. Desuden anmeldte han i Maanedsskr for litteratur, XII, 311—26, H. Pedersens lærebog i geometri. Udg 1865: Tale ved det lollandske missionsselskabs Ansgar-fest i Nysted kirke 7. febr 1865.

Pastor Winther var en præst ud over det almindelige, en kyndig og flittig præst. Pastor W havde ikke stort kirkebesøg, men biskop Bindesbøll betegner ham som »en af dem, der fortsætter sit teologiske studium og søger at klare sig selv de kristelige problemer«, han »studerer sig ind i sin tekst og gaar dybere til bunds i dens forstaaelse, end det er givet flygtige tilhørere at følge ham efter«. Biskop Monrad skrev, at W »indtager den første plads blandt stiftets gejstlige med hensyn til dybde og original tænkning«. Men Monrad anfører ogsaa, at W's udvikling »mangler klarhed«. – W spillede en rolle i Musse herreds søndre konvent, men han maa paa en eller anden maade være udtraadt deraf, thi i et brev fra pastor Krogh, Majbølle, til Monrad, beklages det, at W er traadt ud, og der fortsættes: »Han burde være blevet i konventet saa vel som den Gude-Bergenhammerske (conventikel?), og Krogh tilføjer: »Naar De ser W, saa sig ham fra mig af, at han ikke har været tro mod sig selv«. Maaske har W skilt sig ud fra en kreds, der ikke var Monrads politiske venner. Gude saa jo stærkt ned paa de politiserende præster (se Hunseby). W bekæmpede med dygtighed Mormonerne, øvede en indsats som fmd for sogneforstanderskabet. Skolen havde hans store interesse, han var en dygtig matematiker og tog levende del i alt, hvad der angik kirken og dens forhold.

E, III, 570, S, III, 632, Loll-F st 150 aar, s 130, 144, 158.

18. 27. jan 1880–31. dec 95 (sp Trinitatis k, Fredericia-V 8. juni 72): **Frederik Julius Dall,** * 11. dec 24 Kbhvn. Forældre: Jstrd, postmester Jacob Frederik D og Anna Judithe Marie Treschow (dt af norsk statsraad i Kbhvn, prof, dr phil N. T). Stud Brgdssk C 41, c april 47 (1), hjpr Baarse-B 3. febr 57, hjpr Jørlunde, Dover-V, Hoptrup, sp Tømmerby-L 15. sept 61, afsk 31. dec 95, † 23. maj 18 som Danmarks ældste præst. ~ 25. juni 62 Birgitte Sofie Magdalene Doris Steen, * 26. febr 44 Bækmark, † c 1920. Forældre: Mejeriforp, gdjr Johan Chr. S og Edel Margrethe Kjeldsen.

D maatte som student ernære sig ved undervisning, bl a ved von Westens institut, hvor rektor Bohr viste ham megen tillid og hjalp ham. Han blev en flittig og nidkær præst, skrev flere artikler i Teol tidsskrift og udg 66 en lille bog (Hvorfor jeg ikke vil være grundtvigianer, 2. opl 82) og 76: En videre forklaring til Balslevs lærebog. Se iøvrigt foran.

Hjælpepræst hos pastor Dall
1892—95: L. L. Schougaard, se Skallerup-V.

19. 20. febr 1896–19. sept 1904 (sp Sæby 4. sept 82–18. sept 92, derefter IMs rejsepræst): **C. C. J. Asschenfeldt-Hansen,** fl t Nørre Nissum, se Gern-S.

20. 13. dec 1904–8. sept 24 (sp Darum-Bramminge 26. juni 96): **Anders Jensen,** * 9. jan 54 Strandkær, Tyrsted. Forældre: Gdjr Jens Andersen og Karen Marie Pedersen. Gik i Horsens latinskole 66–70, ved landvæsen, gdjr Voel v Silkeborg. Stud priv 86, c 90² (1), rejsesekr børnehjemmet Bethlehem, sp Ansager 31. okt 90, afsk 8. sept 24, † 24. aug 28. ~ 3. nov 77 Larsine Oline Larsen, * 30. okt 55 Lejrupgd, Vaabensted, † 11. juni 36. Forældre: Gdjr Lars Sørensen og Dorthe Hansen. – Datter ~ Husum, Vammen-L-B.

Det er ejendommeligt, at pastor J som ung var forvalter paa Nørregaard i Slemminge sogn. Han blev i den periode vakt og omvendt ved at læse Rosenius' skrifter, og fik derved kald til at blive præst, skønt han ikke var helt ung. Det fortælles, at professor *P. Madsen* særligt glædede sig over, at denne ældre teolog fik Laud. Han var agtet her for sin dybhed i præstegerningen, for sin gode hjælp ved sygelejer og for sin dygtighed som landmand. I kirken hæmmedes han af et daarligt organ og en noget tung fremstillingsevne, hvorfor kirkegangen var ringe, men de, der forstod at lytte, fik solid aandelig føde. Han forberedte sig meget grundigt. Et smukt træk var hans trofasthed i forbøn. Han havde lange lister over mennesker, som han regelmæssigt bad for, saaledes at han nævnede bestemte mennesker paa bestemte ugedage i sin bøn. Han følte det som en opmuntring, da en ung mand, der laa paa sit dødsleje, sagde: »Jeg er ikke

bange for at dø, for De har konfirmeret mig.« – Pastor J var en af de stilfærdige, men uundværlige i det jævne præstearbejde fra dag til dag. (S Kl S.)

21. 19. dec 1924–29. febr 36 (sp Østbirk-Y 25. april 22): **Karl Stang,** * 6. marts 82 Alstrup, Brarup. Forældre: Gdjr Jørgen S og Karen Kirstine Olsen Wægter. Stud Nyk 02, c 08[1] (h_1), kst kkp Horne, Fyn, 5. jan 10, kkp smst 27. dec 13, sp Rørbæk-G-S 31. maj 16, † 29. febr 36. ~ 12. sept 16 Dagmar Hansen, * 29. nov 96 Horne. Forældre: Førstelærer, senere skoleinspektør Jacob H og Caroline Marie Hansen.

Pastor Stang var fra Falster og kendte egnen. Han var reserveret og tilbageholdende. Han gik trofast ind i sine forgængeres arbejde ud fra missionshuset. Han oplevede den glæde at se kirkegangen vokse ved hans stilfærdige og vel forberedte forkyndelse.

Da pastor Stang var død, fandt man, at han i Fjelde kirkes alterbog havde understreget ordet fra 2. Peter 1., 13–14: »Og jeg holder det for ret at vække jer ved mine paamindelser, saa længe jeg er her i mit legems telt, fordi jeg ved, at mit telt snart skal lægges bort, som vor Herre Jesus Kristus jo har givet mig til kende.« Det siger, at pastor S har følt, at han maatte »bruge den kostbare tid«; han følte, at han havde et stort ansvar overfor den menighed, som var blevet ham betroet i Slemminge-Fjelde. Hans prædiken var præget af hans stærke, ubetingede tillid til bibelen som Guds aabenbarede ord til os mennesker, en autoritet, som han helt underordnede sig, og som han følte det som sin pligt at forkynde helt og uafkortet. Ofte kunne han sige om et eller andet bibelsk problem, som han ikke kunne klare med sin forstand: »Ja, men saadan siger ordet, og saa maa vi lade det staa og bøje os for det.« Han var ikke udpræget retningsmand. Skal han anbringes i en kirkelig baas, maa det nærmest blive Kirkelig Centrum. Han var en alvorlig kristen personlighed, helt forankret paa bibelens grund.

Han var ubestikkelig redelig i hele sin færd og pligtopfyldende i sin gerning. De gamle og syge i sognene, som havde svært ved at komme i kirke, besøgte han flittigt, og ungdommen samlede han regelmæssigt i præstegaarden. Som skolekommissionens formand viste han skolen megen interesse, og lærerpersonalet havde i ham en forstaaende, hensynsfuld tilsynsførende, der i eventuelle situationer var et godt rygstød, som man kunne stole paa.

Hans bratte død virkede overordentlig stærkt i sognemenigheden, som bevarer mindet om pastor Stang i taknemlig erindring.

En søn af pastor S, premierløjtnant S, omkom ved Shellhusets brand marts 1945.

22. 20. juni 1936 (sp Estvad-R 8. okt 28): Provst **Søren Klitgaard Sørensen,** * 5. febr 03 Aalborg. Forældre: Afdelingsformand Niels Kristian S og Karen Mortensen. Stud Aalborg 22, c 28[1] (h_1), provst Musse herred 9. febr 56. ~ 30. nov 28 Xenia Petersen, * 17. juni 97 Kbhvn. Forældre: Malermester Carl Amandus P og Karen Thilda Nilsdatter.

BM KFUMs soldaterhjem, Vordingborg, 37, sogneraadsmedlem, medl redaktionsudv f Loll-F stift i 150 aar, 1955 (skrev heri om stiftets bisperække 1887—1950), BM Loll-F kirkelige stiftsfond.

Litt: Rhode, I, 410, MS II B, 43, LPB 36, Asschenfeldt-Hansen: Naade over naade, 1927, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 138, Loll-F st, 1955, C. A. Nielsen i Nord fortidsminder, II. DnA 1935, s 108.

DØLLEFJELDE—MUSSE

Døllefjelde sogn, 758 ha, lavtliggende, fladt, frugtbart, skovkranset idyl. Byen D med fh fra 1942.

Musse sogn, 882 ha, som hovedsognet, en del mose og skov. Byerne: Store og Lille Musse. Hg Bramslykke.

Det kirkelige liv. Sognene er smaa. 1795–1847 var konsistorialraad *C. G. Klingenberg* sp her. BDG siger, at han »skal hverken have været nogen præstelig eller synderlig dygtig mand«, men hans 50 aars jubilæum fejredes 1843 med en fest, og han blev konsistorialraad. Der fortælles adskillige historier om hans sammenstød med den stædige, hidsige og haarde bysmed, Hans Frederiksen (jvf konsul Georg Wiingaard). Hans efterfølger, *Gulstad,* blev her i 34 aar, hans søn, der var præst i Alsted, mindedes ham som en stilfærdig mand af den gamle embedsmandstype. Fra 1795 til 1929 var der kun 4 sognepræster her.

Det kirkelige liv har ikke været stærkt, ofte har der været messefald. I arkivet berettes, hvorledes der i Musse i ældre tid en vinter var messefald 26 søndag p gr a manglende tilhørere. Pastor *Langes* manddomsgerning fordunkles af, at han som gl præst svækkedes paa syn og kræfter, og han fordunkledes i folks bevidsthed af en søn, Ejvind Lange, der havde rige evner, men var et særpræget gemyt, der levede livet i store linjer, hvorom der berettes mangt og meget. Pastor *Jacobsen,* en jævn mand med et kærligt og følsomt sind, prædikede med varme (han blev som ældre selv bevæget af sine prædikener) for en menighed, som han ikke formaaede at vække. Saa skete det nye, man fik en yngre præst: *Skjøt Pedersen,* der viste initiativ for restaurering, møder og basarer, men skønt der blev holdt et stort Oxford-møde, udeblev fornyelsen i det kirkelige liv. Hans efterfølger, *Cajus Madsen,* skriver, at han fortsatte for alvor restaureringen og havde en ganske god kirkegang, indtil de kolde kirker under krigen fik folk til at blive hjemme. Bitre stridigheder for eller imod udstykning af præstegaardsjorden indenfor det politisk valgte menighedsraad har vanskeliggjort præstens stilling, og da man nu staar overfor en saa bekostelig hovedistandsættelse af præstegaarden, at man lige saa godt kan bygge nyt, vanskeliggøres præstens stilling yderligere, skønt det ikke er ham, men ministeriet, der nu skal tage stilling i sagen.

Gennemgaaende veje og jernbaner gaar uden om Døllefjelde. Her har fra gammel tid levet et isoleret selvhævdende bondesamfund, der i nogen grad var sig selv nok. I 1921 kom *udstykning* af Bramslykke (21 nye brug) og

dermed oprandt en ny tid med den radikale politiks islæt. Der er en stærk husmandsforening, der foruden kirken er eneste aandelige og kulturelle faktor i kommunen (med vinterforedrag). En grundtvigsk ungdomsforening afgik ved en rolig død midt i 30'erne. Aftenskolerne kan maaske blive en kulturel nydannelse; men der er haard konkurrence fra idrætsforeningens badmintonspil. Lærerne i D-M har ikke i særlig grad deltaget i kirkeligt arbejde. Lærer *Frederik Ludvig Lippert,* Døllefjelde, var ved vort aarh begyndelse sogneraadsformand og styrede sparsommeligt og med fast haand. Hans efterfølger gn 31 aar, lærer *Vilh. Nielsen,* var i mange aar sogneraadsmedlem for socialdemokraterne, og han var meget politisk interesseret. Hans formløse væsen og slagfærdige replikker skabte ofte groteske situationer.

Skjøt Pedersen har træffende udtalt: »I Døllefjelde bor fruerne og i Musse konerne.«

Døllefjelde-Musse i ældre tid spillede en vis rolle (Kildemarkeder i D; herredskirke i M). »Fra nyere tid er der ikke saa meget at omtale, og vedr det kirkelige liv sagde en præst: »Døllefjelde har en kirke, der er en arkitektonisk perle; men der kommer ingen i den, for Døllefjelde-Musse og Godsted og Engestofte er aandeligt set noget af det haardeste haarde paa Lolland.« Man skal have gode nerver og være optimist for at være præst i Døllefjelde. Bortset fra Skjøt-P, der kun var her i 6 aar, bæres det mig for, mine forgængere (som jeg) kendte til stækkede vinger og tabte horisonter. – Men præsten er paa hat med alle og deltager i større fester«, skriver nuværende sognepræst.

I 1940'erne blev **landsbyfodboldholdet** fra Døllefjelde-Musse vidt kendt, og der var mange forespørgsler om de mærkelige bynavne: Døllefjelde betyder (iflg stednavneudv) udmarken ved den lille dal, og Musse betyder: byen ved mosen.

Om **fodboldholdet,** se Loll-F stiftstid 3. maj 55: »Nu ved alle, at Døllefjelde-Musse ikke er en ukendt by i udlandet.« (Da fodboldholdet engang kæmpede i Kbhvn mod et københavnsk hold, havde man hejst et udenlandsk flag ved siden af Dannebrog. Man mente, at Døllefjelde-Musse laa i udlandet. Lederne af fodboldholdet var tromlefører **Evald Nielsen** og fodermester **Ulrik Jensen**).

1922 oplyses: Ikke god kkg, bedst i D. 1927: Kkg 4 pct, temmelig fattige forhold, ingen retninger, 1 fh-sal. 1934: 5 og 4 pct, velbesøgte aftengudstj, ungdomsm i pgd, ungdomsf, fra gl tid megen ukirkelighed, især i M. 1942: Kkg 4–5 pct, folkekirkelig befolkn, ungdomsf, (egentl idrætsf), 30 katolikker, en del husmd. 1955: 2–3 pct, velv, folkekirk befolkn, ærbødighed for kirken, fra gl tid ringe hørelyst, enk polske katolikker.

Døllefjelde kirke, midt i byen, bestaar af romansk kor, der egentlig er skibet i en lille kirke, hvis kor er nedrevet 1694, 1617 omtales koret som unyttigt og forfaldent, og at det har været »afgudskirke« (nemlig kapel for kilden), gotisk skib og et senere gotisk taarn med kamgavle, opf af mursten og overkalket. Kirken gør et ejendommeligt forvokset indtryk. Det skyldes, at kirken er bygget som valfartskirke for **Sct Kjelds kilde.** Den spillede i sin tid en stor rolle. Kildevand sendtes langt bort, og folk kom her i store tal. Kildemarkederne var kendt videnom. Et vaabenhus blev brudt ned 1856. Hovedindgang i taarnet. Gotiske hvælvinger. Højrenæssancealtertavle fra c 1600 med tredelt storstykke og topstykke og egetræsovermalet. Midt for storfeltet staar en stor gipsfigur fra 1866: Thorvaldsens Kristus. Alterkalk fra c 1600. Alterstager fra c 1600. Korbuekrucifix fra c 1325. Højrenæssanceprædikestol fra c 1610, i 6 felter med Kristus og evangelisterne. Lydhimmel. Romansk granitfont. Daabsfad fra c 1575. Klokke fra 1797. Nyt orgel (1931). Et glasmaleri fra c 1390 i koret er fjernet til Nationalmusæet (en kopi indsat 1931 i korets nordside). 130 sd. (Midlerne til kirkens første harmonium indkom ved det aarlige skovbal i Præsteskoven).

Danm kirker, Loll-F st, s 1042—52, F. R. Friis, I, 75, Mackeprang, s 52, 122.

Musse kirke, i byens sydlige udkant, gl herredskirke, er lille, beskeden og kullet, bestaar af romansk skib og kor. Mod vest en gotisk forlængelse, maaske begyndelsen til et taarn. Opført af mursten. Et vaabenhus mod nord nedrevet 1854. Gotiske hvælvinger. Renæssancealtertavle fra c 1585 af katekismustype, seksdelt. Ny staffering fra 1940. Alterkalk fra c 1580, alterstager fra c 1600, højrenæssancepræditekestol fra c 1600 i 5 fag med evangelisterne og Kristus, rest 1940. Indskrifter i felterne. Ny granitfont. Malmlysekrone fra 1946. Degnestol fra 1578. Samtidig præstestol. Nyere orgel. 100 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1053—60, J. Friis, I, 406, Rørdam: Kirkelove III, 404.

I Musse kirke foregik paa Fr. II's tid en kirkelig jordfæstelse af en tom kiste. Præsten, **Hans Lauritsen** var i god tro. Kisten blev gravet op, og der blev holdt forhør. Begivenheden dækkede over en ung adelsdames forsvinden fra Bramslykke under omstændigheder, der minder om Maria Grubbes tragedie.

(Konfirmationssøndag 30. marts 1845 brast lægteret (pulpituret) under gudstjenesten. Hele gulvet faldt ned i kirken, men ingen kom til skade. — (Nyt aftenblad 5. april 1845, som tilføjer: »Dette er et bevis paa, hvorledes vedk synsmænd bruger deres øjne«.)

Folketal: 1850: 301 og 281, 1901: 301 og 324, 1921: 365 og 397, 1950: 323 og 435.
Altergæster: 1922: c 200, 1930: 57 og 60, 1938: 60 og 60, 1953: 30 og 54.
Menighedsraad: 1922: U p, 1930: 5 venstre, 4 soc, 3 rad, 1953: 4 venstre, 5 soc, 3 rad.
Kommunevalg: 1943: Soc 112 (2), rad 123 (2), kons 42 (1), venstre 89 (2). 1954: Soc 108 (3), rad 108 (2), BF 118 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 32 hvede, 25 rug, 55 byg, 30 havre, b) 8 rdl, 4 byg, naturalier, 16 gæs, 6 fv brænde m m, c) 4 hvede, 9 byg, 8 havre, d) 250 rdl, e) 114 td ld.
1870: Regul 2600 kr, netto 5918 kr. 1913 f 3. kl.
Pgd opf 1852, skal hovedrest 1957.

Hertug Christoffer af Lolland tilskødede præsteembedet her 1362 sin gaard, Tostrupgaard i D. Præsteembedet havde derefter 170 td ld i D samt en anneksgaard i M med 110 td ld. Endnu 1883 havde præstegaarden ialt 114 td ld jord samt 2 skove. For denne store velstand skulle præsterne holde sjælemesse, men baade sjælemesserne og velstanden er forlængst hørt op.

Hans Pedersen, sp her 1615—37, maatte gøre offentlig bod og bøde 300 rdl, fordi han havde givet en kommunikant vinen før brødet. Han blev ikke afsat, fordi »han var en gammel mand, der den dag led af svimmelse«, men han maatte tage en kapellan.

18. 9. okt 1847–2. jan 82 (sp Henne-L 26. juli 36): **Carl Louis Herbst Gulstad,** * 2. nov 06 Helsingør. Forældre: Tøjhusløjtnant paa Kronborg Mads Larsen G og Anna Lovise Stricker. Stud Helsingør 25, c jan 32 (1), afsk 2. jan 82, † 14. jan 92. ~ 22. april 37 Alhed Henriette Schmidt, * 31. april 04, † 10. febr 74. Forældre: Skibsfører Thomas Wulffsen S og Christiane Magdalene Knudsen. – Søn: Alsted-F.

Hjælpepræst hos pastor Gulstad
1876—82: Sønnen: **G. J. Gulstad,** se Alsted-F.

19. 2. marts 1882–14. maj 1907 (sp Femø 29. juli 72): **Christian Carl August Lange,** *

13. maj 30 Kbhvn. Forældre: Kopist i brandkommsekretariat, ex jur Frederik Erik August L og Julie Jacobine Zipelius. Stud Brgdssk C 47. c 54¹ (1). lærer Vajsenhuset, afsk 14. maj 07. † 1. april 16. ~ 6. juni 62 Louise Rasmine Cronberg, * 29. jan 40 Oslo, † 27. dec 96. Forældre: Skuespiller, teaterdirektør Jens Larsen C og Oline Frederikke Enger.

Hjælpepræst hos pastor Lange

1901—07: **E. Gad**, se Aagerup.

20. 30. aug 1907–25. juli 29 (sp Borbjerg 31. maj 98): **Jacob Jacobsen,** * 13. marts 63 Borup, Dalby, Sjæll. Forældre: Gdjr Jens J og Johanne Pedersen. Ved landvæsenet, lærereksamen Jonstrup 84, lærer Fengers skole, Aarhus. Stud von West inst 88. c 94¹ (h_1). hjnr Boddum-Y 8. sept 94, afsk 25. juli 29. † 15. juli 34. ~ 22. sept 94 Vilhelmine Frederikke Engell, * 1. juli 66 Dalby, Sjæll. † 24. maj 53. Forældre: Lærer Poul Christian E og Ida Emilie Fich. – Hustrus broder: Tved, Fyn. Faders kusine ~ Clausen, Øde Førslev-S.

21. 1. marts 1930–29. febr 36 (forbundssekretær FDF 20): **H. E. Skjøt-Pedersen,** fl t Kettinge-B, se der.

22. 16. juni 1936: **Henny Caius Madsen.** * 3. okt 05 Kbhvn. Forældre: Maskinarbeider Jens Jacob M og Anna Mathilde Hansine Hansen. Stud Statens og hovedst kursus 27, c 35² (h_0). ~ 14. sept 41 Ellen Louise Nielsen, * 5. okt 06 Skive landsogn. Forældre: Parcellist Jacob N og Maren Vistisen.

Litt: H. Skjøt-Pedersen: Hertug Christoffers gavebrev til D pgd, Loll-F aarb, 1935, s 198 f, Rhode, I, 402, MS II B, 43, LPB 35, Lkm II, 663, Vald. Christensen: De gl slægter i D, 1936, s 154 f. Loll-F aarb 1938, s 137 f, Nye danske magazin IV, 1823, 157, C. C. Haugner: Loll-kirker, 1915, Loll-F venstreblad, Loll-F kirken, 1934, pastor J. Pougdahl: Præster i Døllefjelde, 1759 (Nationalmus). Om præstegaarden, se BT 28. sept 55, L-F stiftstid 1. okt 55 og L-F venstreblad 3. okt 55.

ØSTER ULSLEV—GODSTED

Øster Ulslev sogn, 1136 ha, grænser ud til Østersøen, hvor der er diger, lavt, fladt, skraanende mod syd, stiv lerjord og sandet jord. Lidt skov mod syd. Byen Ø U med fh fra 1903 og alderdomshjem fra 1928. Ø Ulslev skov.

Godsted sogn er smaabakket, ret frugtbart, meget naturskønt og skovrigt mod vest ved Søndersø og Hejrede sø. Byerne G og Karleby. Hg Ulriksdal. Et gammelt fæstningsanlæg ved Røgbølle sø. Ved gaarden Aalevad voldsted af en gl bispegaard.

Sognekaldet var nedlagt 22. sept 1932–20. april 39. Øster Ulslev var anneks til Herritslev. Godsted til Vester Ulslev.

Ø Ulslev kirke og pgd ligger ved Ø U sogns nordgrænse, men midt i pastoratet. Sognepræsterne var af een familie her 1645–1785. Den gudfrygtige *Peder R. Rud,* (sp her 1645–73) efterfulgtes af sin svigersøn, provst, mag *Zacharias Pedersen Danchel* (1673–1715). Han efterfulgtes af sin søn, *Peder Z. Danchel,* der døde 1716. Derefter kom en sønnesøn af Peder R. Rud: Peder C. Rud (1716–52) og dennes søn, *Chr. P. Rud* (1752–85). 1791–1820 var stiftsprovst *Jacob Sidenius* sp her, efterfulgt af sin søn: Isak Sidenius (1820–35). Det var til pastor *Isak Sidenius,* at digteren *Chr. Winther* sendte Sofie Hansen, som han i et øieblik letsindighed havde forlovet sig med. Traditionen siger, at Emil Aarestrup traf Sofie Hansen i Øster Ulslev præstegaard, og han ogsaa blev forelsket i hende og til hende skrev digtet: »Der er en trolddom paa din læbe«. Se videre om Sofie Hansen under Borbjerg.

I 88 aar, 1835–1923, var der kun 2 sp her. Pastor *C. G. Dahlerup* (1835–1886) oplevede, at præstegaarden brændte under en snestorm 9. marts 1847, en del af tiendepengene gik tabt. Pastor *L. P. Berkow,* hvis fader var lærer i Ø Ulslev, har givet en skildring af forholdene i 70'erne og 80'erne. »Pastor D var af en type, som nu helt er forsvundet, han havde intet at gøre med Indre Mission eller grundtvigianisme; han var æret i sognet i lighed med den maade, hvorpaa katolikker betragter præsten som Guds repræsentant. Han var vel nærmest Mynsters disciple, hørte maaske ikke til de fremragende prædikanter, men jeg har blivende erindringer om gudstjenesterne i Ø Ulslev kirke. Det var endnu skik, at mindst een fra (omtrent) hver gaard kom i kirke, og i mange tilfælde tog man børnene med. Jeg blev saaledes vant til at gaa i kirke fra barn af, og selvom prædikenen kedede mig, blev jeg betaget af kirkestemningen og kirkerummet. Jeg glemmer aldrig den første daab, jeg overværede. Gudmoderen, der bar barnet, nejede sig dybt, da præsten nævnte Jesu navn. Jeg ser endnu for mig perlerne glitre i hendes hovedbeklædning. Men især var jeg betaget af altergangen og præsten i den hvide messeskiorte og den røde messehagel med det gyldne kors. Der var høitid, lige fra det øieblik gudstjenesten begyndte og den værdige præst skred op gennem kirken, mens alle rejste sig. Jo, jeg ville hellere komme i kirken end til den kedelige søndagsskole paa Louisehøj. Kirkegangen var, naar undtages høitiderne, vist ikke særlig god, men den gang dog meget bedre end senere. Stadige kirkegængere i den forstand, at de kom hver søndag, var der ikke mange af. Men det hørte sig som sagt til, at mindst een fra hver gaard skulle i kirke. Og saa kom omtrent alle med mellemrum. »Det hørte sig ikke til.« at man kom særlig tit, men »det hørte sig heller ikke til«, at man aldrig kom. Ofte hørte jeg dem paa gaardene sige: »Paa søndag skal du i kirke. Det er længe siden, du har været der.« Man gik i kirke i sit stadstøi, konerne med franske sialer og kapothat. Man havde stor ærbødighed for kirke og præst og ansaa kirkegangen for en høitid. Det havde dog den skyggeside, at fattigfolk holdt sig borte, for de havde ikke stadstøi. Det var skik, at brudefolk kom i kirke søndagen efter brylluppet, og at man kom i kirke efter begravelse »for at sørge«. En særlig højtid var de halvaarlige altergange ved paaske og Mikkelsdag. Her kom

saa godt som alle, rig og fattig, gaardfolk og tjenestefolk. Men man skulle indtegnes dagen før hos degnen og møde en ½ time før gudstjenesten til skriftemaal. Og under skriftemaalet var døren fra vaabenhuset til kirken lukket, og absolut ingen fik lov at komme ind. For mange var det en ufravigelig regel, at man mødte fastende til altergangen, og de tjenestefolk, der havde communiceret (et udtryk, som den gang ikke var gaaet af brug i sognet) skulle resten af søndagen være fri for andet end strengt nødvendigt arbejde. Pastor D var en mand, der forstod at omgive gudstjenesten med højtid og embedet med respekt. Han holdt aldrig møder uden for gudstjenesten, bortset fra fasteprædikener om onsdagen kl. 10. Men her kom kun faa, og mest lemmerne fra fattiggaarden, hvorfor hans kapellaner lagde fasteprædikerne hen i fattiggaardens samlingsstue, der var fyldt, og de holdtes da om aftenen. Jeg mindes aldrig at have hørt nogen nedsættende ytring om pastor D. Han var i sognene sacrosant. – Annekset, Godsted, var fra gammel tid kendt for sin ringe kirkegang, men dels var sognet lille, og dels havde beboerne i Karleby nærmest til Ø Ulslev kirke, hvor de kom.« (Halvdelen af beboerne i G har 3 gange saa langt til G kirke som til Ø Ulslev).

En af de fremtrædende skikkelse i menighedens arbejde, den lollandske proprietær, der blev gaardmiss onær i Kbhvn, **R. B. Clausen,** var fra Ø Ulslev. **Rasmus Buch Clausen** (* 1840, † 1904) var fra et velstillet proprietærhjem, Sandbjerg ved Nakskov. Hans fader, J. P. Clausen, solgte sin gaard, Sandbjerg, i 60'erne og købte gaarden Louisehøj i Ø Ulslev. Rasmus, hans eneste søn, ville gerne læse til præst og havde ogsaa faaet undervisning i sprog af pastor Garde, Horslunde. Men faderen ville, at han skulle være landmand, og han kom ud at lære landvæsen. R. B. C overtog den gode gaard, og han blev en dygtig landmand, der fik anerkendelse for smør, ost og frugtvin paa udstillinger. Han var en foregangsmand, interesseret i alt nyt. Dertil var han en høj, stærk mand, flittig og virksom.

Lige fra barn af havde han følt dragelser mod Gud og læst meget i sin bibel. Han fandt ingen til at hjælpe sig, men ved bøn om Guds hjælp kom han til personlig tro. Han gik den første tid mest i kirke hos pastor **Willemoes,** V Ulslev, men sluttede sig senere til pastor **Dahlerup.** Da han overtog Louisehøj, samlede han hver dag folkene til andagt. Og da han blev sogneraadsformand, indledte han sogneraadsmøderne med bøn og bibellæsning. Han samlede egnens børn til søndagsskole og virkede i det hele meget for sin tro. Da han var 34 aar gl, blev han gift med en datter af pastor **Dahlerup,** en rigt udrustet og varmt troende kvinde. De fik en lille pige, som døde 14 dage gammel, og efter knapt to aars ægteskab døde den unge frue, 1876. Sorgen over disse to dødsfald medførte, at C mistede interessen for landbruget. 1882 bortforpagtede han Louisehøj og drog til Kbhvn . . ., hvor han ville søge kontorarbejde. Han fandt dog ikke noget, der passede ham og var ved at rejse hjem. Det viste sig, at det gik ikke godt med forpagtningen af gaarden. Han maatte en tid efter sælge den med tab. Da var det, at han hos en ven, murermester **K. Andersen,** hørte om det missionsarbejde, som assistent ved orlogsværftet **Vilhelm Wright** havde begyndt i Kbhvn: Gaardmission, midnatsmission og soldatermission. Hans navn blev i Kbhvns missions historie uløseligt knyttet til Wright, og resten af sit liv tilbragte han som gaardmissionær i Kbhvn, hvor han blev til megen velsignelse (se I, 84, 147, 189, 201, 229, 241, 267, 279, 427). Han var en ensom mand, uden nære slægtninge, men han var en skattet gæst, baade i fattige hjem og paa herregaarde rundt om i landet, hvor han holdt mange møder. Allerede i sommeren 1882 holdt han 150 gaardmøder paa Vesterbro og Nørrebro i Kbhvn. Han blev fast antaget af IM i Kbhvn som missionær. Det kan ikke siges, at hans missionerende virksomhed i Ø Ulslev satte mærkbare spor. Han holdt møder i skolen, men efterhaanden kom der kun faa. Og til sidst tabte han forbindelsen med sognet.

Fra 1867 holdtes der engang imellem møder i Ø Ulslev skole. Lærer **Christensen** var en troende mand. Smedemester P. Petersen (senere pastor **P. P. Thoreby,** se Toreby, s 184) var en tid smed i Ø Ulslev.

Traditionen med, at præsterne var i familie med hinanden, fortsattes, idet pastor *J. L. Schougaard* var pastor Dahlerups svigersøn. Schougaard fortsatte alle traditionerne; han var uden retningspræg, en dygtig og anset mand, var sogneraadsfmd, og medens ellers provster har været tiendekommissionsformænd, blev han formand for tiendeafløsningskommissionen her i stiftet. Ogsaa han blev som en fader for befolkningen, men han oplevede det tidsskifte, da den traditionelle kirkegang og altergang ophørte. Dog havde han nogenlunde kkg i Ø U, i G kun ringe.

Fra 1923 kom der en tid med hyppigt præsteskifte. Pastor *Gregersen,* der var grundtvigsk, var her kun i 3 aar, saa var *Otto Larsen* her i 4 aar, hvorefter embedet blev nedlagt, og den flg sp, *A. Sølling,* var kun sp her i 4 aar.

Pastor *Otto Larsens* navn blev omtalt over hele landet, da han 1932 udgav sin bog, »Skatten i lerkar«, en bog til »belysning af vor tids religiøse krise«. Den udkom i 3 oplag, og blev videreført i hans senere bøger (se ndf). Hans bog virkede tiltalende ved sin rolige tone, og han fastslog, at indholdet ikke var nyt. Han mente selv at fastholde de centrale værdier i krd og sparede ikke paa lovtaler over kirke og krd, men alligevel bortamputerede han næsten alt det, der gør kirken til kirke og kristendommen til kristendom. Han var paavirket af Høffdings religionsfilosofi og *F. C. Krarups* bøger citeredes ofte, ligesom *Viggo Cavlings:* »Fællesaanden – en idealistisk udviklings lære« havde ogsaa haft betydning for ham. Han holdt paa, at kristendommen ikke er den absolutte sandhed, Gud trænges tilbage som forklaringsgrund i tilværelsen, »Opstandelseslegenden er blevet til som resultat af en dybt religiøs proces i de første kristnes sind«. »At hævde jomfrufødslen og himmelfarten er kun at gøre Jesus til latter.« Bønnen er en tvivlsom ting; daab og nadver er kultushandlinger, som vi har overtaget fra jødedom eller hedenske mysterier, og er uegnede for nutidsmennesker, Gud er ikke en personlig Gud, men et princip, og Jesu undere er opdigtede. O. L taler ikke om synd eller naade, korset gaar han udenom, og menigheden synes ikke at have betydning for ham.

»Skatten i lerkar« vakte stor opsigt. De liberale hyldede O. L (f eks dr *Ditlef Nielsen* i »Politiken«: Folkekirkens skæbnetime, og professor, dr theol *H. Mosbech* i »Dagens Nyhed«), medens det i »Dsk kirkeliv« 1932, s 115, hed, at »skatten var gaaet med i løbet«, dr theol *Alfred Th. Jørgensen* betegnede bogen i »Berl tid«, som »ualmindelig ulden«. De skarpeste protester kom fra IMs side, hvor man krævede hans afskedigelse. Ja, »Ekstrabladet« var for en gangs skyld enig med »Kristeligt dagblad« og skrev (18. maj 32), at »en mand, der ikke deler kirkens tro, selvfølgelig ikke kan være i kirkens tjeneste«. »Indre missions tidende« opfordrede biskopperne til at tage affære. Men foreløbig skete der ikke andet, end

at biskop Ammundsen skrev en indsigelse mod nogle kronikker i Kr dbl om »kirkens vigende holdning« og henviste til, at pastor O. L aldeles ikke prædikede i sine kirker med biskoppens stiltiende billigelse, idet O. L »i de sidste 7 maaneder ikke har været i sine kirker eller boet i Ø U pgd« (Kr dbl 28. juli 32).

Kravene om O. L's afskedigelse skærpedes, og da biskopperne sept 1932 var samlet i Viborg til domkirkens 800 aars fest, fik de tid til at affatte og udsende en fælles udtalelse, der fastslog, at »uden at miste sin kraft kan kirken ikke omdannes til en religionsanstalt uden kristelig præg. Omend der ikke kan trækkes udvortes juridiske grænser, maa det bestemt siges, at en forkyndelse, der har tabt forbindelsen med Jesu evangelium, ikke har nogen aandelig ret inden for vor kirke«. O. L's navn var ikke nævnt i erklæringen, men biskop *H. Ostenfeld* skrev (Berl tid 14. sept 32), at der maatte være grænser for kirkens rummelighed, og personligt tilføjede biskop O, at O. L var »gaaet uden for selv de videste grænser for forkyndelsesfriheden«.

Der maatte altsaa ske noget. O. L havde skrevet sin bog under en sygeorlov, og denne orlov var blevet forlænget et par gange, men skulle ophøre i efteraaret 1932. Kunne han nu genindtræde i sit embede? Hans bog og hans udtalelser til pressen var ikke til at tage fejl af. Biskop *Ammundsen* overvejede sagen længe og roligt og kom til en løsning, der baade tog hensyn til kirkens bekendelsesforpligtelse og til O. L's personlige forhold, saa han ikke mistede det daglige brød. Biskop Ammundsen offentliggjorde sin indstilling: »O. L maa formenes at have stillet sig saaledes i modsætning til den opfattelse af kristendom, som kirken har og altid har haft, at han ikke kan vedblive at være præst. Dertil kommer den omstændighed, at menighedsraadene i hans pastorat har udtalt sig bestemt imod hans tilbagevenden, men pastor Larsen har afslaaet forslaget om selv at søge sin afsked. – Saa bliver spørgsmaalet, hvorledes han saa kan fjernes fra sit embede, uden at dette spørgsmaal ordnes ved, at sagen fremføres for domstolene. En udvej findes i forslaget om at ophæve selve hans embede, saaledes at L derved afskediges med ventepenge i 5 aar og siden pension. Motiveringen til at ophæve embedet ligger lige for, idet der allerede for aar tilbage foreligger en indstilling herom fra udvalget ang sammenlægning af præsteembeder, saadan at begge sogne annekteres til hver sit nabosogn.« –

Kirkeministeriet fulgte biskoppens indstilling. Pastor *Otto Larsen* blev afskediget med ventepenge og i naade, og embedet blev nedlagt. Denne udgang af sagen blev kritiseret, især fordi man fandt, at sagen burde have en principiel afgørelse, men biskop Ammundsen udtalte senere, at han aldrig havde fortrudt sin stilling, og at han blev bestyrket i forvisningen om at have valgt den rette ved den omstændighed, at hele sagen meget hurtigt blev glemt. Biskoppen havde valgt den mest humane fremgangsmaade og fulgt sit valgsprog: Fortiter in re – svaviter in modo!

Der var hele tiden ro om Otto Larsens person, men det varede ikke længe, før der i Ø Ulslev-Godsted opstod en stærk bevægelse for at faa pastoratet genoprettet. I 7 aar varede sammenlægningen med nabosogne. 1939 blev pastoratet genoprettet (i 1932 ønskede man et 3 kirkepastorat, Ø U-G og V Ulslev, men myndigheden gik imod) og biskop Ammundsen skrev i en redegørelse (Prf bl, 1939, s 326) bl a: »Embedets nedlæggelse var i virkeligheden det eneste fornuftige. Der er ingen mening i at holde 3 præster til betjening af 4 smaa sogne med tilsammen 2700 mennesker paa knapt 5600 ha og kun 3–4 km mellem kirkerne. Naar det alligevel nu maa opgives, er det paa grund af beboernes sejge modstand. Lokal konservatisme og uvilje mod at degraderes fra hovedsogn til anneks kan i teorien synes ret uvæsentlige. I praksis betyder de en mur ... Da jeg foreslog O. L's afskedigelse paa de lempelige vilkaar, udeblev kritikken ikke. Jeg fik at vide, at afgørelsen var ulden, fejg, rævelumsk, bondefiffig og adskilligt andet. Naa, schwam darüber! Intet af, hvad der blev sagt og skrevet, har blot et øjeblik rokket min overbevisning om, at jeg i den sag handlede rigtigt ...«

1923 oplyses: Lollandske forhold og kkg, intet særpræg. 1927: Pastoratet kan vist betegnes som aandeligt forsømt og afvendt. Den, der kaldes til embedet, maa ofre det meste af sit liv og sin kraft derpaa, hvad sikkert ogsaa vil give sin frugt. Det aandelige liv er maaske i grøde. 1930: Kkg 6 og 2 pct, ret gode efter egnens forh i Ø U, mindre gode i G. 1943: Kkg 6 og 3 pct, alm loll forh, ringe kkg i G, da en del søger til Ø U. Godt sted at være præst, velvilje, ungdomsm i pgd (70), bibelkr, kirkebl, alderdomshjem. 1954: Kkg 2 og 1 pct, velvilje, men stor ligegyldighed for kirkens arbejde. Mdl møde paa alderdomshjemmet, sportforening. Mange husmænd. Ungdommen forsvinder p g a mekaniseringen.

Øster Ulslev kirke, nordligt i sognet, oprindelig privat kirke (stiftets »mønsterkirke«) er lille, bestaar af romansk skib og kor, begge med amtets rigeste murstensarkitektur, især koret (dobbelte rundbuefriser m v), opf af mursten og overkalket. Koret er ældst. Tagrytter over skibets østgavl fra 1693, Vaabenhus mod syd fra 1854. Smukke portaler. Fladt gipset loft. Altertavle fra 1853 med maleri af Wegener: Kristus paa tronen. Alterstager fra c 1600. Højrenæssanceprædikestol fra c 1625 (som Musse) med Kristus og evangelisterne, sekssidet lydhimmel, renæssanceprædikestol fra c 1600, romansk gotlandsk kalkstensfont med bægerbladskumme med roset (Kristus symbol), daabsfad fra c 1575, gipsrelief efter Thorvaldsen i skibets nordvæg fra 1853: Tobias helbreder sin blinde fader. Klokke fra 1665. Kirken rest 1853. 150 sd. Kirkeur.

Danm kirker, Loll-F, s 1061—70, Rhode, I, 530, Larsen, II, 61, 83, Friis, II, 85, Mackeprang, s 412.

Godsted kirke ligger ret frit mellem voldstedet for den middelalderlige biskoppelige avlsgaard Aalevad og hg Ulriksdal. Kirken er ganske lille og kullet, bestaar af romansk skib og kor og vaabenhus mod syd fra 1870. Kirken har haft taarn, hvoraf fundamenter findes. Opført af mursten og overkaldet (lyserød). Restaureret 1850. Empirealtertavle fra 1823 med maleri fra 1914: Kopi af Sct Stefans altertavle i Kbhvn: A. Dorph: Jesus i Bethania. Alterkalk fra 1593, sengotiske alterstager. Højrenæssanceprædikestol fra c 1625, som Ø Ulslev, med sekssidet lydhimmel, romansk granitfont med arkader, daabsfad fra c 1625, præstestol fra c 1600, degnestol fra 1576. 90 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1071—79, Larsen, II, 62, Mackeprang, s 121.

Folketal: 1850: 565 og 267, 1901: 662 og 306, 1921: 688 og 343, 1950: 646 og 357.

Altergæster: 1922: 114 og 37, 1930: 130 og 35, 1942: 236 og 91, 1953: 220 og 92 samt 33 hjemmealtergæster.
Menigheusraad: 1922: 12 u p, 1930: 12 politiske, 1938: 4 soc, 4 rad, 4 venstre, 1953: uo.
Kommunevalg: 1943: Soc 175 (3), rad 195 (4), BF 120 (2), 1954: Soc 169 (3), rad 237 (4), BF 125 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 64 hvede, 97 byg, b) 35 rdl, c) 9 rug, 7 byg, naturalier, d) 150 rdl, e) 60 td ld, 36 td ld skov. Fgd opf 1858, meget stor. 1870: Regul 2424 Kr, netto 4324 Kr. 1913: 2. Kl. 1946: 3. kl.
Fgd opf 1939.

15. 6. maj 1835–30. jan 86: **Christian Georg Dahlerup,** * 16. okt 07 Hillerød. Forældre: Hospitalsforstander, vejfiskal, postmester Hans D og Vilhelmine Marie Birch. Stud Frborg 25, c april 31 (1), husiærer for (senere udenrigsminister) baron Rosenørn-Lehn, kaldet hertil efter indstilling af dennes fader, r af Dbg 85, afsk 30. jan 86, † 24. juni 88. ~ 25. sept 35 Christiane Thomasine Kraglund, * 19. aug 09 Orebygaard, † 12. jan 81. Forældre: Forpagter Peter Schack K af Herføige-S og Birgitte Christine Dorthea Jansen. – Søn: Asnæs. Datter ~ Brunnemann, Strøby-V. Broder: Ballerup-M og Ørbæk. Søstre ~ Bang, Stenløse-V. Søstersøn: Bertelsen, Gangsteu-S. Brodersøn: St-L Fuglede. Stamt 23. Hustrus søstersøn: Holst, Førslev.

Under henv til ovenst skal tilføjes, at en datterdatter, frk Marie Dahlerup fortæller:

Præstegaarden brændte ved skorstensild en vinteraften 9. marts 1847. Bedstefar og bedstemor sad i dagligstuen og bedstemor var ved at klæde sine børn af, min far var 4 aar. Pludselig gaar døren op og pigen kom farende ind med sin komodeskuffe og raabte: Huset brænder! Bedstefar for op og puttede kirkebøgerne i en vadsæk og sagde til pigen: Sæt din skuffe og bring bøgerne i sikkerhed. Bedstemor, som ellers havde ord for at være stille og klog, maa have faaet et chok, for hun rejste sig, tog hurtig sit lommeur af og gik hen og gemte det i sekretæren og drejede nøglen om, tog sine børn og styrtede ud i sneen. Far med kun en støvle paa. Bedstefar fo'r op efter sin syge svigerinde, og da han bar hende ud, har taget vel været ved at skride ned, for i udgangsdøren blev han ramt i hovedet af et brændende stykke fra taget, dér fik han et ar, som han havde alle dage.

Hofjægermester (eller kammerherre) Wichfelds sendte en lukket vogn til Ø Ulslev og hentede mine bedsteforældre og deres børn. Wichfelds skaffede bedstefar husly paa Engestofte til den ny pgd blev bygget. Af en fejltagelse blev den bygget for stor. Gulvbrædderne mindst dobbelt saa brede, som man faar dem nu. Men stuerne var meget store. Nu er pgd nedrevet. Men i bedstefars tid var omgivelserne ret store, de havde selv forpagtningen, de bagte selv rugbrød i mange aar. Da bedstefar blev ældre, fik han kapellan: Pastor Jens Schougaard, der blev gift med den yngste datter og fik embedet efter sin svigerfar; han var der i 35 aar. I bedstefars tid var sognet vist tit hjemsøgt af zigeunere. Da præstegaarden var brændt, mødte de op ved kælderen og søgte med høtyve at bjerge noget saltmad op af saltkarret. Og en anden gang, da bedstefar havde begravet deres høvding, kom der bud fra sognet, om bedstefar ikke ville gaa op paa kirkegaarden og jage zigeunerne ud, for nu sad de alle omkring graven og drak gravøl.

Der blev sagt, at pastor Dahlerup var meget hjælpsom, blandt andet hjalp han sin svigerinde i Sakskøbing, der tidlig blev enke og skulle forsørge sine 4 børn, 3 døtre og en søn, den senere pastor Holst, som kom til at gaa sammen med min far i Nykøbing latinskole. De var jo fætre og meget gode venner, og som præster blev de naboer nogle aar. Pastor Hans Holst i Førslev og Hans Dahlerup i Skørpinge.

Ved D's 50 aars jubilæum blev bl a sunget en sang, hvori det hedder:

Halvhundred aar Guds naadebud at bære,
som ordets tjener, kærlighedens tolk,
som stridsmand løfte korset til Guds ære,
fred at forkynde Herrens eget folk.
Det blev din lod — og sent man her vil glemme,
at fred du bragte mangt uroligt sind,
men dybest takken lyde vil her hjemme,
hvor Herrens tjener gaar til glæden ind.

Et præstehjem du med din viv har grundet
paa dette sted i kærlighedens aand,
og slægt og venner her et hjem har fundet,
og den, som trængte, fandt en hjælpsom haand.
(Marie Dahlerup.)

Biskop Monrad indberetter 1877 om »sin gamle ven og nabopræst«, Dahlerup, at »han endnu med samme varme og kærlighed forkynder ordet som for 31 aar siden«. 1881 skriver Monrad, at D »har en smuk alderdom; hans tale er endnu lige frisk og varm som for 35 aar siden«. (Loll-F st 150 aar, s 158.)

Hjælpepræst hos pastor Dahlerup

1880—83: **P. D. Ibsen,** se Allested-V.
1884—86: **J. L. Schougaard,** sp her.

16. 15. april 1886–15. sept 1923 (hjpr her 5. nov 84): **Jens Larsen Schougaard,** * 25. aug 58 Biskopstaarup, Skellerup, Fyn. Forældre: Gdjr Hans Hansen og Rasmine Knudsdatter. Stud priv 79, c 84[1] (h_1), navneforandring 85, † 15. sept 23. ~ 25. juni 86 Birgitte Petræa Louise Dahlerup, * 4. marts 48 her, † 24. marts 23. Faderen: Sp her, se foran. – Broder: Skallerup-V. Hustrus kusine ~ Hohlenberg, rkp Holmens k.

Fmd tiendeafløsningskomm i Loll-F stift 10, sogneraadsfmd.

Skrev talrige artikler i dagblade.

Pastor Schougaards kirkelige stade var højkirkelig. Han havde i alle de mange aar i samme embede et godt og hjerteligt forhold til sin menighed og var meget flittig til at aflægge besøg i alle hjem og navnlig hos syge og gamle, ligesom han omfattede sine konfirmander med stor interesse. Han tog navnlig i de yngre aar aktivt del i det praktiske liv i sognet og var gennem en lang aarrække sogneraadsformand. Opfødt ved landbruget, som han var, nærede han stor interesse for dette, og han drev selv avlingen til 1904, da han af helbredshensyn bortforpagtede den. I sine sidste aar var han ret svagelig (sukkersyge); men saalænge kræfterne slog til, var han en søgt og skattet foredragsholder og holdt i en aarrække en del aftenmøder i kirken. Han havde stor interesse for kirkebygninger, og paa hans initiativ kom der i 1903 ur paa Ø Ulslev kirke, ligesom han var virksom for op-

førelsen af et ligkapel ved Ø Ulslev kirke og gav selv grunden dertil af et jordstykke, som han ejede privat. Godsted kirke havde i mange aar en meget spartansk altertavle. I forening med forpagter Suhr og hustru skænkede han i sine sidste aar kirken en ny altertavle. Han var i en aarrække indtil sin død fmd for tiendekommissionen til afløsning af kirketiende og kirkernes overgang til selveje for Lolland-Falster stift, et arbejde, hvor hans praktiske sans kom ham stærkt til gode. Han var afholdt i saavel sit sogn som af kolleger, der aldrig gik forgæves til ham om raad og hjælp.

Fru Schougaard var født i den samme præstegaard, hvor hun levede hele sit liv og døde. Hun var en fin og kultiveret kvinde, der var afholdt af alle, der kom i berøring med hende, og som i stilhed gjorde meget godt og betød uhyre meget for hjemmet.

Hjælpepræst hos pastor Schougaard

1903—04: **A. C. Juhl**, se Grejs-S.
1904—05: **H. V. Kristensen**, se Ønslev-E.

17. 13. aug 1924–12. aug 27: **J. T. Gregersen**, fl t Hoven, se Jerne-S.

18. 19. marts 1928–22. sept 32 (sekretær Kristeligt studenterforbund 26): **Otto Johannes Larsen**, * 22. april 02 Ribe. Faderen: Ord kateket Ribe domkirke og førstelærer der, † 25, se der. Stud Ribe 20, c 26[1] (1), afsk 22. sept 32, biblioteksseksamen 36, ansat Lyngby bibl 36, bibliotekar statsbiblioteket, Aarhus, 38. ~ 7. maj 28 Ragna Hoffmann, * 14. sept 03 Lyngby. Forældre: Prokurist Maximilian Richard Arthur Helgesen H og Hilda Maria Packness. – Søster ~ Frederiksen, Langaa-Ø.

Udg 32: Skatten i lerkar, 33: Til forsvar for Skatten i lerkar, 33: Gud blev menneske, 47: Grundtræk af en bibelsk mytologi, 50: Det moderne menneske. — Oversat 32: Sv. Lønborg: Jesus, menneskesønnen. Talrige afh og artikler i blade og tidsskrifter.

Embedet nedlagt 1932, genoprettet 1939.

19. 8. juli 1939–27. juli 43 (kst sp V Ulslev-Godsted 38): **A. Sølling**, fl t rkp Sct Nicolai k, Kolding, se der.

20. 29. nov 1943 (sp Askø 24. juli 36): **Johannes Bertold Boysen**, * 11. april 10 Tinglev. Forældre: Bygmester Johann Peter B og Bertha Christine Jappsen. Stud Tønder 28, c 34[1] (h_1), hjpr Rødby-R 16. marts 35. ~ 12. juni 35 eks organist Karen Skovgaard, * 18. juli 03 Rønne. Forældre: Grosserer Anton Theodor S og Jørga Jensen.

Kredsfmd KFUM og K Loll-F 38—46, fmd »Norden« f Nysted og omegn 44—47, næstfmd 47—52, fmd Sydslesvigsk udv og BM Sønderj foren f Nysted og omegn, amtssekretær DKU 49—50, medl af Teologisk oratoriums liturg udv.

Litt: C. C. Haugner: Lolland, V, 1928, s 302, samme: Gl loll gaarde, 1912, s 26, J. Wichfeld: Fortidsminder fra egnen om Maribo sø, 1862, s 42 f, Rhode, I, 437, MS, II B, 36, LPB, 31, Lkm, II, 542. Om R. B. Clausen: Mads Thomsen: Gaardmissionær R. B. C, 3. opl, 1904, P. Høyer-Christensen: R. B. C, 1942, Paul Holt: Nød dem, 1940, s 70—91, Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s 204, 246, 252, 275, 319, 320, 354, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 139 f, Loll-F st, 1955, s 222. Om Otto Larsen-sagen: Johs. Nordentoft i Dsk kirkeliv, 1932 (Krisetid), J. P. Bang i Menighedsbladet, 1932, s 675 f, 700 f, biskoppernes hyrdebrev i Prf bl, 1932, s 509 f, Axel Rosendal i Menighedsbladet, 1932, s 616 f, Fr. Schrøder i Højskoleбl, 1932, s 596 f, Loll-F stift, 1955, s 187 f.

VESTER ULSLEV

Vester Ulslev sogn, 1641 ha, er fladt, mod nord noget bakket, frugtbart. Lidt skov. Grænser ud til Østersøen, hvor der er diger. Byerne: V U med fh fra 1906, Øllebølle, Sløsse, Sørup, Handermelle, Sandager.

Godsted var anneks 22. sept 1932–20. april 39 (se Ø Ulslev-G).

Vester Ulslev har hørt til de smaa embeder, hvorfra mange præster er blevet forflyttet. Medens der i tiden 1815–97 var 11 forskellige sognepræster her, har der siden 1897 kun været 2. Det kirkelige liv har ikke været stærkt, sognet er saa godt som uden kirkelige retninger, befolkningen er for en del radikal og ukirkelig, men der er ogsaa nogen gammeldags gudsfrygt. Velvilje.

Fra den ældre præstehistorie nævnes pastor, mag *Peder Bering Gjørup*, sp her 1783, † 1792. Han var en »aarvaagen, flittig og lærd mand«. 1756 udgav han med anmærkninger Boëthius' yndede skrift »Philosophiens trøst«. Han var huslærer paa Knuthenborg og kapellan i Østofte, før han kom hertil. 1766 udgav han som supplement til Boëthius bog »Den christelige trøst«,I, et apologetisk skrift, der i dialogform vil imødegaa fornuftens misbrug og viser hen til kristendommens trøst. G var ogsaa kirkehistoriker og udgav 1778 »Synoptiske tabeller over NTs kirkehistorie« og 1779 »Synchronistiske tabeller over Danmarks kirkehistorie« paa grundlag af Erik Pontoppidans annales.

1846–48 var *D. G. Monrad* sp her. Monrad var efter et stærkt politisk liv ved at være træt 1846. Han tabte troen paa, at den konstitutionelle bevægelse inden for en rimelig tid skulle føre til sejr. Han havde en solid position i dansk politik og øvede gn sit blad, »Dansk Folkeblad«, indflydelse paa det liberale parti, hvor hans politiske tænkning bundede dybere end Halls og Kriegers. Men han følte, at der inden for politik i øjeblikket ikke var en gerning, der kunne tilfredsstille ham. Han havde allerede i vinteren 1842–43 overvejet at søge præsteembede. Han havde været indstillet til embedet som skoledirektør i Kbhvn uden at faa embedet. Efter indstilling af sin ven, grev *F. M. Knuth*, blev han saa udnævnt til V Ulslev. Den maade, hvorpaa han optog sin præstegerning, viser, at det ikke blot var en flugt fra det politiske liv, men der laa alvor og redelighed til grund for hans beslutning (Hauge, s 68), og Vilhelm Birkedal skriver, at han »er vis paa, at M modtog præsteembede, fordi han virkelig havde kristentro i sit hjerte. Thi ærlig har han altid været, og tilsnige sig en saadan stilling har han aldrig villet« (B's Personl oplevelser, I, 119). Mormonerne huserede paa den tid effektivt i dette sogn.

Om D. G. Monrads præstetid i V Ulslev, 1846—48

»30. okt 1846 blev Monrad ordineret i Maribo domkirke af biskop Gad. Efter ordinationen prædikede Monrad over ordene fra Rom 1, 16: »Jeg skammer mig ikke ved Kristi evangelium, thi det er en Guds kraft til frelse for hver den, som tror;« der laa sikkert fra Monrads side en personlig bekendelse i valget af denne tekst. I et samtidigt referat (»Nyt aftenblad«, 1846, nr 256) hedder det, at han »i faa, men gribende ord talede om den barnlige tro paa

Gud og det evige liv, hvorover vi ikke skamme os for os selv, men vel for menneskene; thi menneskene see heldere den ligegyldighed, der kan lempe sig efter de strideige meninger, end den aabne og frimodige bekjendelse. Han foreholdt tilhørerne, at det maa komme til en afgjørelse hos enhver, enten de ville gribe troen eller forkaste den; han advarede dem for den tomhed, som verdens kløgt og kunst efterlader i sjælen, formanede menighedens lærere (dvs præsterne) at prædike om troen, selv troende, og lovede det ord, der udsprang af overbevisning og kom fra hjertet, adgang til hjertet.«

Gennem dette lille referat høres tydeligt et vidnesbyrd om Monrads personlige, kristne overbevisning. Det samme er tilfældet i hans tiltrædelsesprædiken, holdt 24 s e trin 1846, kirkeaarets sidste søndag. Indholdet viser klart, at det er tiltrædelsesprædikenen, vi har for os. — Det er ikke teksten, der bestemmer prædikenens hovedindhold. Kun i den sidste femtedel af prædikenen drages teksten frem og da kun det afsnit, der handler om den blodsottige kvinde. Det er tanken om den nye gerning, der har været bestemmende for prædikenens indhold. Indledningsbønnen viser det straks. Det heder her: »Hellige Fader; Hellige du min gjerning paa dette sted, som er indviet til dig ... Velsign den, saa at den maa kunne udbrede velsignelse. Herre! jeg beder dig derom for min egen skyld, for min sjæls frelses skyld; thi hvis du ei lører dit aasyn paa mig, hvis du ei lader dit ansigt lyse paa min gjerning, da vil det kald, der er mig betroet, blive til min fordærvelse, og jeg vil fortabes ved det, hvorved jeg skulle styrkes i troen.« Bønnen slutter med følgende personligt prægede ord: »Fra min tidligste barndom er jeg færdedes vidt omkring i verden; see! nu er jeg kommet til denne menighed og har opslaaet min bo i dens midte, og jeg har bragt med mig dem, som ere mig de dyrebareste her paa jorden; jeg har betroet min lykke og tilfredshed til denne menighed. Du lade mig ei forspilde den, men lade os føre tilsammen et opvakt og freudigt liv, et liv som giver dig æren.«

Selve prædikenen indledes med en henvisning til, at det er den sidste søndag i det gamle kirkeaar. Ud fra forskellen mellem kirkeligt og verdsligt nytaar gøres der opmærksom paa den forskellige betydning, ord kan have i kirkelig og verdslig henseende. Som eksempel nævner han ordet »rig«, og som illustration til, hvad kirken forstaar derved, nævner han, betegnende nok, det at være rig i bønnen — et menneske er rigt, naar han kan bede med hele sin sjæl, »hele sit aandelige væsen«, og naar han har udstrakte ejendomme i haabets verden, der omfatter evigheden, mens han besidder troens kløndie og kærlighedens underfulde skatte. Det mærkes, hvordan Monrad begynder paa det, der kendetegnede hans forkyndelse i stigende grad: at tage mennesker, hvor de stod, give udtryk for en psykologisk forstaaelse af deres forhold for saa at stille det over for den kristnes maade at se tingene paa.

Fra tanken om aarsskiftet gaar han videre til præsteskiftet. Monrad betoner, at han vil det samme som sin forgænger, de er begge den samme Herres tjenere. Og han kommer ikke til dem med nye lærdomme: »Kun eet vil jeg forkynde eder, dette ene er den Herre Kristus.« Det, at han skal forkynde de samme gamle lærdomme, som hans tilhørere og deres forældre har hørt, trøster ham og holder ham oppe, naar ansvaret hviler tungt paa ham, siger han. Med en analogi, som han vidste var forstaaelig for tilhørene, fortsætter han med at sige, at ligesom en lod jord ikke giver udbytte, dersom den ligger hen uden at blive dyrket, saadan er det ogsaa med den lod, hvert menneske i den kristne kirke har faaet i de kristelige sandheder. Man skal lade tanken gaa gennem denne aandelige lod, ligesom ploven gaar gennem jorden, væde den med sine taarer, hvad enten det er angerens taarer over at have forbrudt sig mod Gud bud, eller det er længslens taarer efter at se Gud; man skal lade den inderlige levende bøn beskinne og opvarme den, saa man kan vente høst af sin lod. Og i modsætning til, hvad der gælder jorden, skal man ikke nøjes med at høste een gang om aaret eller vente mange dage, men samme dag man saar i sin lod i Kristi rige, kan man høste fred i sjælen og glæde i Gud. For at hjælpe dem med at dyrke denne lod er det, han er kommet til dem, og naar de nu skal være fælles om dette arbejde, skal de tage den blodsottige kvinde til eksempel. Hun kom, som dagens evangelium skildrer det, til Kristus med følelsen af sin svaghed og med den faste tro paa, at han vil hjælpe hende. Vi kan ikke tænke paa at nærme os til Kristus, saa længe vi ikke føler, at vi er syndere og har syndstilgivelse behov, hedder det, men vi maa ogsaa have den faste tro, at han kan og vil hjælpe os. Prædikenen munder ud i en opfordring til med et saadant sind at gaa ind i det nye kirkeaar og alvorligt arbejde paa at komme Kristus nær.

Det ses af denne prædiken, at Monrad paa dette tidspunkt var naaet til helt at føle sig hørende hjemme inden for kirken. Især træder det frem gennem hans betoning af, at det, han ville forkynde, var ikke nye lærdomme, men det samme, som var blevet forkyndt for tidligere slægtled. I samme retning peger ogsaa, at modsætningen synd — naade træder stærkere frem; det er som en synder, man skal komme til Kristus — og at han bestemmer sin forkyndelse som samlet om dette ene hovedpunkt: Jesus Kristus. Ved dette og ved fremhævelsen af bønnen peges der fremad mod det, som senere blev saa fremtrædende i hans forkyndelse.

I en prædiken fra I. S i advent 1846 har vi det første vidnesbyrd om Monrads forstaaelse for de smaa i samfundet. Det er som en bekendelse af den betydning, hans landsbypræstegerning fik for det politiske syn, han bevarede resten af sit liv. Gennem hans samliv med sine sognebørn modnedes hans tanker om nødvendigheden af en materiel og aandelig rejsning af folket og hans overbevisning om, at vejen hertil maatte gaa gennem en fri forfatning, der gav baade rige og fattige del i ansvaret for landets styre.

Monrad syntes iøvrigt snart at befinde sig vel i sin nye gerning. (I et brev til N. L. Høyen (18. dec 1846) (Ny kgl Saml 1537, Fol) skriver han: »Jeg føler mig tilfreds i mine forhold herovre. De indskrænke sig rigtignok saa godt som udelukkende til Vester Ulslevs bønder. — — Dagene gaa saa underlig hurtigt af sted, at jeg egentlig ikke kan sige, at jeg savner hovedstaden med undtagelse af mine omgangsvenner.« Jvf hans ord i brev til A. F. Krieger 14. nov 1847 (Danske Magazin, 7. række, 3 bd 1940, s 34): »Nu har jeg da været eet aar i Vester Ulslev, og dersom jeg i alle mine aar vil blive tilfreds, saa vil jeg døe mæt af gode dage.«) Han og hans hustru gik selv foran i arbejdet for at hjælpe, hvor det tiltrængtes. Efter de bevægede aar i København var det til gavn for ham at komme ind i mere rolige forhold; han fik paany tid til at læse, og han brugte den til, som han siger, i al magelighed at læse Kant, Luther, Det nye Testamente og landbolitteratur. Den sidste art læsning, som han her nævner, vidner om, at til trods for den alvor, hvormed han tydeligt nok havde optaget sin nye virksomhed, havde han dog ikke sluppet interessen for det offentlige liv. Han havde heller ikke selv opfattet det sådan, at en indtræden i præstegerningen var ensbetydende med at sige farvel til al politisk virksomhed. Det viste han ved allerede i dec 1846, ikke 2 maaneder efter at han var kommet til V Ulslev, at tage mod valg som en af Københavns 12 deputerede i stænderforsamlingen i Roskilde. Han fortæller selv, at kongen, efter hvad biskop Gad havde erfaret, var meget vred over, at Monrad var blevet valgt til deputeret, ja, kongen havde paalagt biskoppen »at bruge al den indflydelse, som en bisp jo maatte have over en landsbypræst«, til at formaa Monrad til ikke at modtage valg og havde tilføjet, at Monrad ville skuffe ham, hvis han modtog valget. Monrad fortsætter: »Jeg er nu meget glad over, at jeg ikke talte et eneste ord med ham (kongen), førend efter jeg havde faaet kaldet (V Ulslev), og at jeg, medens min ansøgning var inde hos ham, skrev en artikel »Davids drøm og Lehmanns forslag«, der tydeligt lagde min anskuelse for dagen, samt endelig, at jeg udtrykkelig sagde til Knuth, inden der afgik nogen indstilling, at jeg ikke ved min stilling som præst ville ansee mig for bunden til ikke at modtage noget valg.«

Artiklen, der stod i »Dansk Folkeblad«, 12. aarg, 1846, nr 22 og 23, hed forøvrigt »Lehmanns forslag og Davids drøm«. Med »Davids drøm« sigtes til en tale, som dav̊er prof David 21. juli 1846 holdt i Roskilde stænderforsamling mod Orla Lehmanns forslag om, at kongen skulle forelægge et udkast til en fri forfatning. David havde sagt, at han engang havde nær et en skøn politisk drøm, nemlig at kongen selv ville tilbagegive folket den del af kronens magt, som han maatte anse for gavnlig, saa snart han skønnede, det var et folkeønske. Monrad sluttede sin artikel saaledes: »Der ligge en underlig bevægende kraft i et folkeønske, og et saadant ønske ville have en saa tro understøttelse af hans Majestæts fortid, af hans ungdomskærlighed, at vi ei kunne opgive det faste haab, at han ville bøie sin villie til sit folks bønner.«

De politiske maal, Monrad havde kæmpet for i aarene 1840—46, var jo ikke blevet virkeliggjort, og øjensynlig virkede de stadig kaldende paa hans interesse og aktivitet. Og det var aabenbart ikke blot saadan, at det politiske arbejde for ham var en del af hele hans arbejde for folket i lighed med Hegels grundsyn, men — som han selv udtrykker det senere hen — det hang sammen med den blanding af det teologiske og det politiske i hans natur, som han ansaa for noget medfødt, fordi hans fader og farfader havde været jurister, og de seks foregaaende generationer havde været gejstlige mænd. han kunne ikke slippe det politiske. Med vaagen interesse fulgte han begivenhedernes udvikling i det politiske liv. Gennem brevveksling med venner og meningsfæller i hovedstaden blev han stadig underrettet om tingenes gang. Kristian den 8's død gjorde, at udviklingen kom til at forløbe langt hurtigere, end Monrad havde tænkt sig. Efter sine venners opfordring kom Monrad til København umiddelbart efter, at det kgl brev af 21. januar 1848 var udstedt. Han deltog i de liberale føreres drøftelser, men rejste hjem igen kort efter, at reskriptet af 28. januar blev udstedt. Først efter at han hjemme havde overvejet sagen i ro, skrev han sine fire »fintskærende« artikler i »Fædrelandet« om reskriptet. Endnu saa sent som 14. dec 1847 skrev han (i brev til H. Hage, P. Vedel, Tilskueren 1904, s 386) som anført s 67 f). Dermed var han atter traadt offentlig frem paa den politiske skueplads. I marts var han paany i København og deltog i det 2. Casino-møde den 20. marts. Det, der gav hans udtalelser ved denne lejlighed betydning, var hans ord om, at man ikke skulle kassere alle de gamle ministre for ikke at gøre bruddet med den gamle tid for voldsomt — et synspunkt, han fastholdt for sit politiske arbejde senere hen; han ansaa det for bedst, om alt kunne forløbe i en jævnt fremadskridende udvikling. Endvidere betonede han i sin Casino-tale, at Slesvig skulle være bindeled mellem Holsten og kongeriget — til forskel fra den udpræget ejderdanske politik.

Da forhandlingerne om dannelsen af en ny regering begyndte, var Monrads navn straks i første række. Paa grund af hans lige anførte udtalelser paa Casino-mødet ansaa man ham for at være den af de liberale førere, man havde størst mulighed for at samarbejde med fra det gamle styres side. 22. marts 1848 blev han udnævnt til kultusminister i »Martsministeriet«. Dermed var hans præstegerning i V Ulslev til ende, og en lang, begivenhedsrig politisk virksomhed blev indledt«. (Sv. Hauge, D. G. Monrad, s 73 f).

Iøvrigt klagede han over bøndernes manglende politiske interesse. Men **V Ulslev præstegaard blev faktisk 5. juni grundlovens vugge,** idet M tog lige herfra ind og dannede »Martsministeriet«.

Da Monrad 27. juli 1850 visiterede i V Ulslev, som han ikke havde faaet taget rigtig afsked med, havde han som punkter til sin prædiken bl a noteret: »Længsel efter denne stund — uden afsked — og for mig er denne dag en regnskabets dag — jeg ved med mig selv, at jeg har baaret kærlighed til eder — forkyndt Guds ord. — Tak for velvilje — gode, lykkelige dage.« (Loll F st i 150 aar, s 124).

Pastor *Willemoes* (1877–80) var grundtvigsk, og hans vækkende forkyndelse samlede mange, ogsaa udensogns, bl a gik *R. B. Clausen* (se Ø Ulslev), den senere gaardmissionær, gerne i kirke hos ham. W talte meget alvorligt (»Han gjorde ikke himmelvejen let«). Han var meget afholdt. Hos syerske *Ane Hansen,* V Ulslev, blev der holdt en del møder, hvor bl a lærer *Christensen,* Herritslev, og smedemester *P. Petersen* (pastor P. P. Thoreby) talte.*Pastor Claussen* mindes ikke som særlig afholdt, han naaede ikke at forstaa befolkningen. Pastor *Krohn* arbejdede sammen med den lille IMs kreds, og indremissionærerne *Hans Kristensen* og *Anders Stubkjær* holdt møder her sammen med ham. Pastor Claussens frue modtog Krohns søn med ordene: »Naa, saa du vil være præst. Jeg vil bare sige dig, at der hverken er ære eller penge at vinde ad den vej.« Omplantningen fra det kirkeligt saa levende Thy til Lolland var ikke let for Krohns. Paa indsættelsesdagen hørte Krohn en bonde sige om den nye præst: »Ja, han ligner da et menneske!« Af en eller anden grund havde man ikke været saa glad for pastor Claussen. Men Krohn fik senere uden for kirken denne tak af en gammel kone: »Nu skal De have saa mange tak. Det var dog en dejlig sludder!« Det var en oplagt anerkendelse! Men der var ikke mange, der kunne »tage« Krohns forkyndelse. Den gik dem for meget ind paa livet, og galt blev det, da han den første jul talte om »de materialistisk indstillede lolliker, der havde bajersk øl og brændevin i julekrybben.« Men uden at slække paa evangeliets alvor og krav fik han den glæde at se kirkegangen vokse fra aar til aar, og han vandt befolkningens tillid. Mange kom til bibellæsninger i præstegaarden, ogsaa unge; og paa husbesøg var præsten altid velkommen. Embedet var lille; der var enke paa kaldet, og kapitelstaksterne dalede. Der var ikke raad til selskabelighed. Ved de store bondegilder, hvor der blev spist godt og drøftet megen politik, forsvandt præsten gerne kl 22. Præstegaardshaven var en ren idyl, bortset fra den krog, hvor graveren smed benrester af henfarne slægter ind over gærdet til præstens have, og søndagene var festlige, naar gaarden var fyldt af kirkegængernes vogne. Hyggeligt var der inde, hvor man værnede om Monrads minde, og naar præsten spillede violin til fruens klaverakkompagnement. Men sindene droges tilbage til Thy, og Krohn flyttede til Vestervig, nabosogn til hans gamle sogn i Bedsted.

Pastor *Møllers* præstegerning (1897–1928) var ikke lykkelig, selv var han en nobel og fin skikkelse.

Der er nu rolige forhold, intet retningspræg. Befolkningen var mærkelig uberørt af besættelsestiden. Man saa ikke en tysker her.

1926 oplyses: Kkg nogenlunde, ikke meget liv. 1934: Kkg 5 pct, relativt gode forhold, ungdomsf. 1942: Kkg 2,5 pct, ikke megen kirkelig interesse, velvilje, 2 ungdomsf. 1954: Kkg 3 pct, rolige forhold, pigemøder i pgd, 2 verdsl ungdomsf, velvilje.

Vester Ulslev kirke, paa en bakke, bestaar af romansk skib og kor, begge med høje mure, uden udsmykning, svært, gotisk taarn med stort, egespaantækt pyramidetag, et vaabenhus mod syd er nedrevet. Opført af munkesten og overkalket (lyserød). Afblegede kalkmalerier fra c 1300. Kirken restaureret 1852. Gotiske hvælvinger. Højrenæssancealtertavle fra 1616 (skænket af sognepræst Morten Knudsen) som Fuglse. Et maleri i storfeltet blev fjernet, og i stedet opstilledes 1866 foran tavlen Thorvaldsens Kristus i gips. Alterkalk fra 1587, alterstager fra 1675. Højrenæssanceprædikestol fra c 1610 med lydhimmel fra 1868. Romansk, gotlandsk kalkstensfont, daabsfad fra c 1625, kirkeskib fra 1945. 150 sd.

Danm kirker, Loll-F st, s 1080—86, Larsen II, 64, Mackeprang, s 38.

Folketal: 1850: 817, 1901: 791, 1921: 813, 1950: 747.
Altergæster: 1922: 150, 1930: 86, 1938: 124, 1953: 95.
Menighedsraad: 1922: u p (rad), 1934: 6 rad og soc, 1953: 6 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 142 (3), rad 76 (2), borg fællesl 148 (4), 1954: Soc 169 (4), rad 75 (1), borg fællesl 162 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 25 hvede, 102 byg, 15 hvede, b) 12 byg, 52 gæs, naturalier, c) 5 havre, 4 fv brænde, d) 100 rdl, e) 72 td ld. — 1870: Regul 2239 kr, netto 4062 kr. — 1913 f 3. kl. Pgd opf 1931.

20. 8. maj 1848– 9. juli 49: **Andreas Frede-**

rik **Guldbrandsen**, * 11. juli 18 Kbhvn. Forældre: Kgl kapelmusicus Hans Vilh. G og Else Marie Topp. Stud Brgdssk K 36, c okt 41 (1), lærer efterslægtsselsk realskole 42, † 9. juli 49. ~ 31. okt 48 Erasmine Rothe, * 8. april 17 Kbhvn, † 17. juli 05. Faderen: Sp Trinitatis k, Kbhvn († 57), se der. – Hustrus broder: Stiftsprovst R, Domkirken, Kbhvn. Stamt 71.

21. 22. sept 1849–19. sept 70 (sp Sydstrømø 15. maj 47): **A. C. Pontoppidan**, fl t Rise, Ærø, se der.

22. 20. dec 1870–16. jan 77 (sp Aars-H 15. okt 62): Provst **P. Klein**, fl t Gudme-B, se der.

23. 10. april 1877–24. sept 80 (sp Christianssted 5. dec 63): **J. G. Willemoes**, fl t Fuglse-K, se der.

24. 3. dec 1880–5. marts 85 (sp Skovlænge-G 30. aug 75): **M. H. Claussen**, fl t Idestrup, se der.

25. 5. maj 1885–6. jan 97 (sp Bedsted-G 22. jan 80): **C. J. M. Krohn**, fl t Vestervig-A, se der.

26. 13. april 1897–28. juli 1928 (sp Lime 16. sept 89): **Jens Nathanael Mathias Christian Møller**, * 1. sept 59 Tyregod. Faderen: Sp Tyregod-V, † 64 (af Grinderslev-G), se Tyregod-V. Stud Odense 77, c 83^2 (h_1), huslærer Rolsegaard, rejser i Tyskland, Schweiz og Italien, uord medhj hos sin farbroder i Kølstrup, kkp Hyllested-V-H 20. okt 86, † 28. juli 28. ~[1] 5. dec 87 sin kusine Vilhelmine Julie Luplau, * 30. juni 67 Lindeballegaard, † 6. dec 02. Forældre: Proprietær Vilhelm L og Augusta Nødskov. ~[2] 22. nov 04 Ellinor Weimann, * 24. juli 82 Mølgaard, Ugilt. Forældre: Proprietær Emil W og Mathilde Wahl. – Søster ~ miss F. V. Steinthal, Santalistan. Farbrødre: Kølstrup, Rønninge-R og Birkerød. Faster ~ Scharling, Randers. Fætre: Bartholdy Møller, Brabrand-Aa, Ejby-ND og Egebæksvang. Stamt 60 D. 1. hustrus farbroder: Luplau, Varde. 2. hustrus fætter: Wahl, Arninge.

Pastor M var en ridderlig og fin personlighed af den gamle skole, meget konservativ, med et noget hidsigt temperament. Han led under økonomiske sorger og forskellige vanskeligheder (bl a m præstegaardsforpagteren). Var ivrig havedyrker og billesamler, i de senere aar en ensom mand.

27. 3. dec 1928: **Boje Laue Heramb Bay Jensen**, * 10. april 99 Skallerup. Faderen: Sp Søllested († 46), se der (af Ebeltoft-D). Stud Aalborg 17, c 28^2 (h_1). ~ 1. sept 31 Johanne Louise Dittmann, * 16. okt 08 Brahetrolleborg. Forældre: Garvermester Sofus Conrad Edvard D og Anna Sofie Ferral. – Fætter: Lønborg-Jensen rkp Helligkors k, Kbhvn. Slægt stamt 13.

Vikar

1938—39: **A. Sølling**, se rkp Sct Nicolai k, Kolding.

Litt: Rhode I, 43, 56, MS II B, 44, LPB 41, Lkm II, 665, Sv. Hauge: D. G. Monrad, 1944, s 72 f, G. Krohn i »Præstegaardsliv« II, 1950, s 154 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 122, L-F st 1955, s 119, Loll-F aarb 1946—48, s 295 (om D. G. Monrad), 1952—54, s 225 f, C. Krarup: Da mormonerne huserede (i V U), L-F aarb, 1953, 225 f.

KETTINGE—BREGNINGE

Kettinge sogn, 3046 ha, langs Guldborgsund, er fladt, frugtbart, særpræget natur, en del skov mod øst med mange oldtidsminder. Byerne: K (324 indb, med fh og alderdomshjem), Frejlev med fh fra 1884, Raagelunde. Tokkerup.

Paa Frejlev mark staar »Skalkekorset«, et højt, hvidmalet trækors (fornyet 1953) med vindfløj paa toppen. Sagnet fortæller, at da bønderne engang havde dræbt en kgl foged fra Aalholm, benaadede kongen dem paa den betingelse, at de skulle skaffe 12 par hvide øksne med røde øren til Aalholm. Da de imidlertid kun kunne skaffe 11 par, farvede de ørerne paa 2 øksne røde. Efter at de var afleveret, vaskede regnen farven af, og da man spurgte kongen om, hvad der skulle gøres ved mændene, svarede kongen: »Intet, de er nogle skalke.« Den sten, hvorover bønderne havde knækket fogedens ryg (Knækkeryg), vises ved stranden. Fra stenen slæbte han sig et stykke bort, og hvor han døde, rejstes korset.

Bregninge sogn, 1039 ha, er fladt, i midten lidt bakket, frugtbart. Byerne B, Grønnegade, Underup og Laagerup.

Det kirkelige liv. Bregninge var anneks til Herritslev til 1698, da det lagdes til Kettinge. Der var res kap her 1764—1803. De kirkelige forhold har gennem aarhundreder været ringe. Embedet var vellønnet, og det var som regel ældre præster, der kom hertil. Præsten, mag Christiern, blev afsat c 1543, fordi han vedblev at paakalde helgenerne og ikke ville ægte sin husholderske, med hvem han havde børn. Han var en af de faa præster, der blev afsat for papisme. Præsten **Søren Bøg** (1572—1607) var »blevet forvildet ved studering«. 1625—60 var mag **Peder A. Bredal** sp her. Han oplevede svenskernes hærgen. 1635 klagede biskoppen over, at man i Bregninge end ikke havde nogen til at ringe solen op og ned. 1763—88: **Hans N. Friis**, »havde en stor formue«. Om de flg præster vides ikke meget. 1845—47: **Fr. C. Rosen.** »Kraftig, alvorlig, særdeles begavet. De tørreste sandheder haglede fra ham uden persons anseelse. Hidsig, sær og ensidig. Foretrak i den grad nat for dag, at han spiste middag ved midnat og gik til sengs, naar andre stod op.« (BDG, I, 210). I 1850'erne arbejdede mormonerne her uden at vinde tilslutning.

Stiftsprovst *Gad* laa ofte i strid med menigheden, navnlig med bønderne i den største landsby, Frejlev, der af den grund holdt sig fra kirken. Naar præsterne blev ældre, gik kirkegangen meget ned, i K var der undertiden kun 5–6, i B slet ingen. Kirkegangen voksede noget i pastor *Gottliebs* tid, da han prædikede livligt og let forstaaeligt. Der var en IM kreds og en gr kreds. Gottlieb fik snart efter sin ankomst indrettet en mødesal i den meget store præstegaard. De grundtvigske lovede at betale udgifterne til selve indretningen, medens IMs kredsen bekostede bænkene. Da G imidlertid angreb et dansekursus, hvori nogle af de grundtvigske deltog, nægtede disse at betale deres part. Da embedet blev ledigt, fjernede IM-folkene – med enkelte undtagelser – bænkene, der efter et halvt aars tid dog atter kom tilbage til præstegaarden.

De grundtvigske holdt særlige gudstjenester, og der var i begyndelsen stor tilslutning til disse grundtvigske gudstjenester, hvorfor G engang bemærkede: »Kommer der ikke andet ud af det, saa faar jeg i al fald en del god hestegødning til min have.« Det blev de grundtvigske meget fornærmede over, men den store tilslutning ophørte snart.

De kirkelige retninger mærkes ikke meget. Der er en lille IMs kreds, som stammer fra den tid, da *Asschenfeldt-Hansen* var præst i Slemminge. A-H oplevede engang, at der blev

kastet sten efter hans vogn, da han havde prædiket i Bregninge. Enkelte gik herfra til kirke i Slemminge, og A-H og lærer *Christensen,* Herritslev, holdt IMs møder. Kredsen har levet et isoleret liv og er ikke præget af missionskraft. Der har ogsaa været et par medlemmer af Loll-F valgmenighed, men ogsaa de er i kirkelig henseende isolerede.

Befolkningen er socialt delt i flere grupper. Gaardejerne er som oftest meget velstillede og de mest kirkelige, skønt mange næsten aldrig kommer. Parcellisterne er vist de mest stabile, men fra gammel tid lidet kirkelige, da de har haft meget søndagsarbejde. Haandværkerne og de handlende er en mellemting mellem de to første grupper, og arbejderne er de mest ukirkelige, ligesom de unge kommer de næsten kun juleaften og ved enkelte særlige lejligheder.

Der er 2 forsamlingshuse. Der har under krigen været holdt en række danske aftener med god tilslutning, senere velbesøgte foredrag og kursus, men ogsaa store baller, hvor unge og ældre danser og drikker spiritus.

De unge deltager i stort tal i aftenskolen, husflidsskole, gymnastikforening og i unge landmænds praktiske uddannelse. En FDF har samlet mange drenge og er omfattet med stor interesse af forældrene. Til møder og fester i præstegaardshaven har der været god tilslutning. 3 Ydre-missions-kredse har deltagerne været meget optaget af. Men bortset fra FDF beror alt paa præsten.

1919 oplyses: Kkg ikke god, ringest i B, ikke meget liv, enk IM, 2 fh. 1926. Kkg jævn, vaagnende kirkelig interesse. 1934: Ungdomsm, regelmæssige valgmgh. Gudstj i K, IM (12–14 fam). 1942: Kkg 3 og 5 pct, lille IM kreds (6 fam), FDF, 3 YMkredse. 1954: Kkg 3 og 5 pct, en trofast mgh, en del hørelyst, men mest ligegyldighed, IM (7 fam, fmd: Plantagebestyrer Diemer, Frejlev), sdsk, FDF (50), 3 YMkredse, kirkebil fra Frejlev, aftenhøjskole, sdsk. God gymnastikf, 40 katol.

Kettinge kirke (ejes af Aalholm), midt i byen, er meget lang, bestaar af romansk skib, senromansk taarn med pyramidetag, gotisk forlængelse 3 fag mod øst og gotisk sakristi. Et vaabenhus mod syd er revet ned i 19. aarh. Opført af mursten og overkalket. Kirken præges af hovedrestaurationen 1897 (prof H. J. Holm). Smuk nordportal i taarnet. Det smukke indre præges af de sengotiske kalkmalerier, som helt dækker hvælvingerne i skib og kor, men de er stærkt restaureret 1897 (ved Mads Henriksen). Østhvælvet har en stor dommedagsscene. Højrenæssancealtertavle fra 1612, rigt udsmykket, staar nu i renset egetræ. I midterfeltet en kopi af Rubens: Kristus paa korset (fra 1942). Tidligere var der et billede af Hyrdernes tilbedelse efter Jordaens, hænger nu paa skibets nordvæg. Alterkalk fra 1785, barokalterstager fra 1737, højrenæssanceprædikestol fra 1610 (som Vejleby) med Kristus og evangelistfigurer, stor lydhimmel. Romansk granitfont i tøndeform, med relieffer, smuk smedejernsgitterdør fra c 1700 i skibets vestdør. Kirkeskib. Nyt taarnur. Flere mindetavler og gravsten. 300 sd. Smuk gl kirkegaardsportal.

Danm kirker, Loll-F, s 1087—1100, F. R. Friis: II, 99, Larsen I, 67, Mackeprang, s 55, 61, 122.

Bregninge kirke, ligger i ret kuperet terræn, frit beliggende, 1,5 km fra B by, men nær den lille by Grønnegade. Kirken er lille og kullet, bestaar af romansk skib og kor og gotisk vaabenhus mod syd fra c 1800. Opf af mursten og overkalket (lyserød) med tjæret sokkel. Gotiske hvælvinger. Restaureret 1870. Højrenæssancealtertavle fra c 1610, omdannet 1870, med maleri fra c 1750 af Getsemane. Alterkalk fra 1663, alterstager fra c 1600, højrenæssanceprædikestol fra c 1610 (som Gurreby) med 4 fag, romansk granitfont, groft tilhugget. 100 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1101—08, Khst saml 3. r VI, 459, Rhode I, 482, F. R. Friis, I, 108.

Folketal: 1850: 1246 og 392, 1901: 1319 og 373, 1921: 1636 og 393, 1950: 1767 og 317.
Altergæster: 1930: 375 og 50, 1938: 303 og 59, 1953: 339 og 50.
Menighedsraad: 1922: u p, 1934: 1 IM, 2 gr, 10 u p, 1953: u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 216 (2), rad 292 (3), venstre 333 (4), bf 67 (0), 1954: Soc 274 (2), rad 279 (3), kons 21 (0), venstre 406 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 64 hvede, 80 rug, 200 byg, 100 havre, b) 90 gæs, 48 par kyllinger, 48 sn æg m m, c) 3 rug, 3 byg, 3 havre, 6 rdl, d) 300 rdl, e) 38 td ld. — 1870: Regul 3540 kr, netto 9738 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl. Meget stor pgd, opf 1882.

Kettinge præstegaard brændte sammen med 13 andre gaarde 1. sept 1660 under en storm. Over indgangsdøren til den nye præstegaard stod følgende indskrift: Veniat pax domini super hanc domum GEB IID MDCLXVI XXIV aprilis. Da præstegaarden blev nedrevet i 1881, blev det smukt udskaarne dørtræ opsat i den nuværende præstegaards spisestue, og indtil nu har alle præster paa besøg kunnet oversætte indskriften.

16. 20. dec 1847–27. aug 79 (sp Hee 29. nov 33): Stiftsprovst **John Thomsen Gad,** * 8. okt 00 Kbhvn. Forældre: Tehandler og skibsreder Svend G og Anna Sophie Bang. Stud Mtrp 20, c jan 26 (1), sp Veggerslev-V 9. marts 27, provst Hind herr 5. juni 41, provst Musse herr 20. dec 47, r af Dbg 66, stiftsprovst 1. april 68, Dbm 77, afsk 27. aug 79, † 15. dec 80. ~ 18. maj 27 Anna Maria Albertine Holm, * 9. dec 02 Chrhavn, † 17. juni 52. Forældre: Kinakpt Jens Axel H og Karen Kirstine Abel. – Datter ~ Øhlenschlæger, Sørbymagle-K. Hustrus søster ~ Nielsen, Kallehave. Broder: Holm, Hyllested-V-H.

Stiftsprovst Gad var søn af en hovedrig skibsreder, var selv formuende og førte en aristokratisk tilværelse. Han var af Mynsters skole, udprægt embedsmand, anset og dygtig. I Ringkøbing amt var han formand for tiendeafløsningskommissionen. Han var konservativ, administrator, men kirkegangen her var ikke god. Stiftsprovst Gad havde mange sammenstød med Frejlev'erne. Mest kendt er »gaaseprocessen«: Bønderne ville ikke aflevere den aarlige gaas, som præsten skulle have. Han lod saa pante, og en auktion blev fastsat, hvor panterne skulle sælges. Men Frejlev'erne mødte op i sluttet trop, og deres anfører sagde: »Her er vel ingen, der byder«, og da stiftsprovsten saa blev vred, raabte en: »Slaa ham ned, den sorte hund.« Saa blev auktionen aflyst, men siden dømtes bønderne til at betale. Engang havde en bonde afleveret noget korn, som mere bestod af avner end af kærne. Stiftsprovsten sendte bud efter manden, og da han kom, tog stiftsprovsten en haandfuld og kastede den op i luften, og det meste fløj højt op i luften, men manden sagde blot: »Jeg mente, det ene skulle svare til det andet, stiftsprovstens prædikener plejer ogsaa at gaa over hovedet paa folk.« Men biskop Monrad fortalte, at Gad altid fortrød sin hidsighed og hver aften bad Gud om tilgivelse herfor.

Hjælpepræst hos stiftsprovst Gad

1870—73: **D. M. Lundsteen,** se Holeby-B.
1874—76: **G. J. Gulstad,** se Alsted-F.
1876—79: **E. P. Selchau,** se Vandborg-F.

17. 21. nov 1879–23. nov 1901 (sp Tingsted 21. maj 72): **Povel Høy Blicher,** * 28. marts 22 Vilsted. Faderen: Konsistorialraad Laur. B (af Borup), † 64, Sønderholm-F, se der. Stud Randers 42, c 48[1] (l), institutbest Kbhvn, sp Femø 31. aug 60, † 23. nov 01. ~ 23. dec 53 Thora Eudoxia Schwartz, * 18. sept 28 Kbhvn, † 1. febr 12. Forældre: Major, branddirektør i Aalborg Claus S og Maren Rasmine Baggesen. – Søn: Elsted-E. Dattersøn: Winther, Sandø. Broder: Hjpr Louns-A. Søster ~ Jacobsen, Nebsager-B, og Wesenberg, Norderø. Stamt 10.

Udg afskedspræd paa Femø 72 og i Tingsted 80. Skr. flere art.

Pastor B mindes som en velbegavet mand, der i sin færd var jævn og elskværdig. Han var en varm og veltalende forkynder, og i de yngre aar talte han jævnligt ved møder rundt om paa Lolland. (L-F stiftst 23. nov 01).

Hjælpepræst hos pastor Blicher

1900—01: Sønnen: **B. Blicher,** se Elsted-E.

18. 12. febr 1902–28. maj 19 (sp Lynge-VB 12. nov 94): **Hans Skovgaard,** * 6. jan 44 Vonsild. Forældre: Ejer af Seest mølle Jes Hansen S og Hansine Cathrine Jørgensen. Stud Mtrp 61, c 66[2] (l), huslærer hos grev Frijs-Juellinge 67–71, lærer privatskoler i Kbhvn, opholdt sig 5 mdr i Paris 72, adjunkt Nykøbing F 75, sp Ørum-D 15. okt 84 (var 01 udn t sp Kvislemark-F, men renoncerede), afsk 28. maj 19, † 28. febr 20. ~ 28. april 76 Johanne Christine Eleonore Wegener, * 18. nov 47 Halsted, † 3. dec 24. Faderen: Ftm, sp Halsted-A (af Gudbjerg), † 83, se Halsted-A. – Morbroder: Jørgensen, Grimstrup-VN. Søstersønner: Biskop, dr H Ostenfeld og domprovst C. Skovgaard-Petersen. Stamt 64 (Ostenfeld). Hustrus brødre: Biskop W og W, Radsted. Søster ~ Lütken, Simmerbølle. Stamt 95.

Skr enk artikler om soc og kirk emner.

Naar H. S først blev præst i en alder af 40 aar, skyldtes det en udvikling fra skepsis til et positivt religiøst stade. Aarene i Ørum var en rig og lykkelig tid. Han var opvokset i Østjylland og følte sig hjemme der. Livet blandt landbefolkningen kaldte paa noget oprindeligt i ham, skønt han til en vis grad var et studerekammermenneske og et stykke af en filosof. Han kunne ikke tænke sig at blive bypræst, han følte sig af sønderjysk bonderod, og at færdes blandt bønder var hans glæde. Derfor optog husbesøg en stor del af hans tid, og skønt han ikke var, hvad man kalder en »jævn mand«, forstod han at give sin person hen i samtaler, saa man fik meget udbytte deraf. Han havde ogsaa en særlig evne til at føle med lidende mennesker. Han var i udpræget grad *sognepræst,* han var højkirkelig, og politisk var han, efter en radikal periode i sin ungdom, absolut konservativ, men altid personligt levende og i udvikling. Som gammel mand studerede han Wm. James. Han var ikke interesseret i kirkelige organisationer eller organisation af menigheden. Søndagsgudstjenesten var for ham det centrale. Han anvendte meget og anspændt arbejde paa sine prædikener med intens fordybelse i teksten, og karakteristisk var hans appel til den enkelte, og dertil hans stræben efter at give krd en historisk og psykologisk baggrund, at fremstille den som en livsanskuelse. Hans forkyndelse var klar og varm, men savnede enfold. Kirkegangen var god i Ørum, voksende i Daugaard og Lynge V-B og i nogen grad god i Kettinge-B, indtil svaghed i de sidste aar lammede hans kraft. Han kunne møde modstand. Hans absolutte, til tider lidet taalmodige maade at tage tingene paa, kunne volde ham vanskeligheder. Kompromisser var ham imod. Dog kan det med rette siges, at han var skattet og anset, ja, omfattet med hengivenhed blandt kaldsfæller og i sine sogne. Hertil bidrog hans intellektuelle sans, hans kærlighed til den enkelte og hans personlige charme og spillevende væsen. Fra ungdommen var han ven med professor *H. Høffding,* og aarene i Lynge bragte ham i nær forbindelse med flere af Sorø akademis lærere, især pastor, dr. *F. C. Krarup* og rektor *Hoff.* Men værdifuldest for ham var forholdet til sognebørnene. Han har selv i et tilbageblik over sit liv nævnt en del af foranstaaende, og han fremhæver samlivet med mennesker som kærnen i sin præstegerning og udtaler sin taknemmelighed over, at han »i alle sine embeder har kunnet finde det punkt i adskillige menneskers sind, som man maa trænge ind til for virkeligt at leve med dem.« Udbyttet var gensidigt, thi han var en sædemand, hvis udsæd har vist sin spirekraft ogsaa i eftertiden. (Johanne Skovgaard).

Domprovst *C. Skovgaard-Petersen* skriver i sine erindringer (»I vaarbruddets tegn«, 1938, s 99), at han engang under en krise spurgte Hans Skovgaard: »Hvad var det egentlig, onkel Hans, der førte dig tilbage til kristendommen?« (»Han havde i sin studietid været en af Høffdings nærmeste venner, begge studerede teologi, og Høffdings efterhaanden negative indstilling smittede min onkel, saa han i en aarrække ikke kunne tænke sig at blive præst, men gik skolevejen. Men senere blev han præst alligevel«). Hans svar lød: »Selve det at leve!« »Jeg forstaar det svar. Livet selv er den bedste opdragelse til frelse, thi bag livet staar livets Gud.«

Jvf Studenterne fra 1861. Nekrologer i dagspressen.

Hjælpepræst hos pastor Skovgaard

1918—19: **L. M. N. Skov,** se sp Skanderborg-S-S.

19. 24. nov 1919–4. nov 35 (sp Hou 16. aug 16): **Aage Gottlieb,** * 3. febr 75 Skast v Tønder. Faderen: Sp Klinte-G, † 30, se der (af Ø Linnet). Stud Od 94, c 01[2] (h_1), hjpr Sct Nicolai k, Svendborg, 24. marts 03, rkp Nakskov-B 21. aug 09, † 4. nov 35. ~ 9. juni 05 Karen Høyrup, * 18. febr 81 S Kirkeby. Faderen: Sp Humble, † 01, se der. – Søn: Kkp Højdevangs k, Kbhvn, sekr Santalmissionen. Stamt 37. Hustrus broder: Stenstrup-L.

Hvor Aage Gottlieb har virket, vil han huskes som en hjertelig og livfuld personlighed og – bortset fra sygdomsperioden til sidst – for sin store arbejdskraft.

Sit største arbejde lagde han vel i den daglige præstegerning, der for ham betød husbesøg og atter husbesøg, men stor vægt lagde han ogsaa paa at samle til møde i præstegaarden – og ikke mindst ungdomsarbejdet og bør-

negudstjenesterne havde hans kærlighed. Karakteristisk er det, at han efter sin tiltræden i Kettinge fik to store gæsteværelser slaaet sammen til en mødesal – den ellers rummelige konfirmandstue var ikke stor nok!

Aage Gottlieb kunne optræde meget bestemt over for forhold, han udfra sit livssyn ikke kunne tolerere, men vrede varede aldrig længe hos ham – og hans normale holdning over for mennesker var aaben venlighed.

Han ønskede, at gudstjenesten skulle være en fest, hvad der dog ingenlunde afsvækkede hans afgjorte og ofte meget myndige forkyndelse, der aldrig lagde skjul paa afgørelsens alvor. Hans prædikener, der omhyggeligt nedskreves aar for aar, bærer præg af megen selvransagelse og af en altid vaagen uro for sin egen frelse, der kun fandt hvile i troen paa naaden. Paa hans gravsten staar meget velvalgt: For mig har Jesus fyldest gjort.

Skønt velvillig over for IM knyttedes han aldrig fast til nogen kirkelig retning – nærmede sig snarest paa sine ældre aar det grundtvigske Hans store glæde og interesse var sang; selv havde han en ualmindelig smuk og grundig skolet baryton. (Mogens Gottlieb).

Pastor G var ved ankomsten hertil missionsmand og fik hurtigt et nært samarbejde med den lille indremissionskreds, han havde flere sammenstød med den grundtvigske kreds, der indkaldte pastor *Grell* fra Nørre Ørslev valgmenighed til særlige søndagsgudstjenester. Disse gudstjenester blev besøgt af grundtvigianere fra hele Sydøstlolland, men ophørte efter nogle aars forløb. Pastor G var et hjertemenneske, der levede et meget smukt familieliv med sin hustru og store børneflok, og da han ikke kunne taale at være uvenner med nogen, kom han efterhaanden i et godt forhold til alle sognefolkene uanset kirkelig indstilling. I en aarrække kom han en del rundt i stiftet til de af IM arrangerede aftengudstjenester, hvor han ikke blot prædikede, men ogsaa sang aandelige sange med sin meget skønne sangstemme. Desværre maatte han paa grund af svaghed ophøre hermed i de senere aar (H. Skj-P).

Hjælpepræst hos pastor Gottlieb

1934—35: **M. K. Jensen**, se Gerlev-E.

20. 29. febr 1936 (sp Døllefjelde-M 1. marts 30): **Hilbert Etlar Skjøt-Pedersen**, * 2. april 96 Aarhus. Forældre: Tømrermester Peder Christian P og Dorthea Hansen Skjøt. Stud Aarhus 14, c 20^2 (l), forbundssekretær FDF 20. ~ 18. nov 26 Lydia Johanne Louise Jørgensen, f Nielsen, * 6. maj 97 Slagelse. Forældre: Portør Kristen Peter N og Jensine Petræa Nordstrøm. – Søstersøn: Windeløw, Sdr Højrup-Aa.

Distriktsleder FDF 30—40, inspektør ungdomsherberger Loll-F st, herredsrepr DKU, fmd menighedsraadsf Loll-F st, fmd Sønderjydsk forening, repr f PUF.

Udg 33: Kærlighedsbuddet dømmer, 34: Historien om FDF.

Red Førerbladet og Danske drenge 22—29. Skrev afh i Dsk kirkeliv 1932, 33, 44. Afh i »Hjemliv og trosliv« 41, i »Luthers arv og Danm kirke« (om ungdommen) 36, i Loll-F st i 150 aar (om menighedsraadenes indsats) 55. Talrige artikler og afh.

Litt foruden ovennævnte: Rhode I, 395,399, MS II B, 35, LS, LKM I, 668, LPB 30, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, 139, Loll-F aarb 1929, s 190 f, Loll-F folketidende 2. sept 55, W. von Antoniewitz: Frejlev skoves hist, 1944, Svend Jørgensen: Bag diger og hegn II, 1950, s 5 f, Ad fortids veje IV, 1945, s 1 f (om mordet paa ridefogeden).

Falster Nørre herreds provsti

Falster nørre herred, 224 kvadratkm, er bølgeformet, øens højeste punkt, Vedby Bjerg, 44 m, meget frugtbart og temmelig skovrigt.

Nordfalsters kyst, med Storstrømsbroen, er smuk og skovrig. Fra højderne ved Nørre Vedby falder landet ned mod de flade kyster med de mange vige. Ved Gaabense ligger det ældste færgested til Sjælland. Svenskerne afbrændte færgegaarden. 1872 anlagdes Falsterbanen og færgefarten til Masnedø fra Orehoved. Fra Nr Vedby er der vid udsigt. Guldborgsund er som et svælg mellem Lolland og Falster med den nye, slanke Guldborgbro. Fra Vaalse mod nord til Korselitze i syd med de mægtige alléer er der naturskønt i modsætning til Sydfalsters lave, digeklædte strækninger. Mest idyllisk er der maaske omkring B. S. Ingemanns fødested, Torkilstrup præstegaard. Smuk og frodig, med udsigt til strand og skov, er naturen, men kirkeligt hører disse fede egne til de magreste i Danmark. Næsten alle beretninger fra præsterne gn de sidste 100 aar taler om ringe kirkelig interesse og svigtende kirkegang.

Kirkelig statistik

Folketal 1950	Kkg % 1954	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsraad 1953 IM	gr	u p	soc	rad	v	borg	valg
Stubbekøbing 2230	5	325	15	655	33	915	41	1					4	1		3	
Maglebrænde 532	4	82	13	79	12	131	24		1				3			3	
Torkilstrup.. 784	3	250	28	234	29	179	23		1		6n						
Lillebrænde . 467	4	150	35	158	34	221	47				6n						
Gundslev ... 1038		200	18	161	16					7 politiske							
Nørre Vedby 1802	3	340	20	510	31	300	17	1	1	2			2	2	1		
Nørre Alslev 1537	4—6	478	35	344	23	626	40		1	1			2	2	2		
Vaalse 722	3,5	205	27	350	46	175	23			1		5					
Kippinge 662	5	210	35	173	27	223	33		1	}							
Brarup 995	5	194	19	245	24	223	21			}		9	3				
Stadager 389	3—4	75	16	32	8	88	23		1			6					
Nr Kirkeby . 394	3—4	110	26	69	19	41	10					6					
Ønslev 975	5	150	14	102	10					}							
Eskildstrup .. 1399	5	250	16	106	8					}	13 politiske						
Tingsted 2521	3	345	17	592	25	543	22		1	2			4	1	1		valg
Bogø 1215	3	130	10	130	10	125	10		1			7					
	Gnsn 4,1	Gnsn	21	Gnsn	22	Gnsn	25	2	8	6	12	33	18	6	4	6	

Provster

(Falster nørre og søndre herreder var to provstier til 4. febr 1824, derefter eet provsti til 12. nov 1903).

25. febr 1841–17. maj 60: **P. A. H. Jürgensen,** S Kirkeby-SA, fl t Nr Vedby-NA.

17. juli 1860–2. marts 82: **H. P. G. Koch,** Nr Vedby-NA.

4. april 1885–1. juli 1903 (kst 1. maj 82): **C. M. J. Poulsen,** Karleby-H-NØ.

Provst Nørre herreds provsti

12. nov 1903–29. maj 20: **O. Meulengracht,** Ønslev-E.

19. juli 1920–23. sept 31: **J. S. Terchilsen,** Torkilstrup-L.

9. sept 1932–21. juli 41: **J. T. Sadolin,** Kippinge-B.

2. sept 1941–14. juli 1956: **H. M. Rasmussen,** Ønslev-E.

23. okt 1956: **S. F. Hoflund,** Torkilstrup-L.

Litt: H. Hjelholt: Falsters historie I—II, 1934—35, Helene Stranges bøger (se Nr Vedby), Imm. Barfod: Den falsterske gejstligheds personal historie I—II, 1851—54, Fr. Graae: Falster-minder I f, 1928 f, A. J. Poulsen: Nordfalster, Turistf aarb 1936, 115 f, Ane Petri: Minde om Grønsunds besættelse, L-F aarb 1950, 196.

STUBBEKØBING—MAGLEBRÆNDE

Stubbekøbing købstad ligger paa fladt, frugtbart, skovløst terræn ved Falsters nordkyst med smuk udsigt til Bogø.

Lidt historie. Man mener, at S er Falsters ældste købstad (Nykøbings navn tyder derpaa). Oprindeligt

laa der et lille fiskerleje her ved vigen omkring halvøen »Stubben« og Kongens næs. Her samledes flaaden, før den drog mod venderne. Her var antagelig ogsaa en borg eller en befæstning. Et gl sagn fortalte, at Regnar Lodbrog havde besejret sin oprørske svigerfader i farvandet ved Grønsund og lod hans afhuggede hovede opsætte i en skibsstævn til skræk og advarsel. Saxo fortæller, at Svend Tveskæg blev taget til fange i »den falsterske havn« og blev løskøbt for danske kvinders smykker.

Valdemar den Store havde udgangspunkt her for sine togter mod venderne, og man mener, at der laa en kongeborg paa Kongens næs. I biskop Olufsøns krønike omtales, at Absalon tyede herind efter at have tugtet venderne. Kirken er fra c 1175. Byen nævnes ikke i kong Valdemars jordebog, hvilket har givet anledning til gisning om, at den først er anlagt under Erik Glipping. Byen er som København vokset op i ly af Absalons navn og kongens magt. Men hverken sjællænderne eller kongerne havde rigtig tillid til falstringerne. Byen maa stamme fra omkring den tid, da kirken blev bygget. Den blev hærget af nordmændene og af Marsk Stigs folk 1289. Dens ældste privilegier er fra 1354.

Den lille købstad laa aabent ud til stranden, og den har et skib i sit segl. Sildefiskeriet var en betydelig indtægt, man tog ivrigt del i det skaanske fiskeri, og man drev handel med Hansestæderne. Byens privilegier er flere gange bekræftet. Der var nogle gilder i byen, Sct Knud og Sct Gertrud, og der var en Sct Jørgensgaard for spedalske. 1517 lagde Chr. II Stubbekøbing »ind under sit fadebur«, og den forblev længe under kronen. Paa den tid var byen vist større end Nykøbing. Men efter reformationen trængte Nykøbing den tilbage, havnen groede til, stormflod og ildebrande hærgede, trange aar fulgte efter svenskekrigen, Karl Gustav erobrede byen 1659, den var besat et helt aar, blev brandskattet og led megen skade. Søhandelen sygnede hen, 1769 var der kun 484 indb. Latinskolen var nedlagt 1740. Man søgte sidst i 1700-tallet at oparbejde en tobaks- og kridtpibeindustri, en tid var 2. fynske rytterkompagni indkvarteret her. Men der kom ingen fremgang, og under krigen 1801—07 drev englænderne et betydeligt kaperi fra byen. Byen udrustede selv et kaperfartøj, der indbragte gode priser. Bane og hovedvej anlagdes uden om Stubbekøbing, først 1911 fik den jernbane. Havneanlægget fra 1840'erne gavnede, men trods jævn vækst vedblev S at høre til de smaa købstæder. Byen er hyggelig, gadernes krumninger giver den en egen ynde, husrækkerne i den ældre by er lange, kalkede bindingsværksbygninger med høje tage af lokal type. Byen har i de senere aar udvidet sig mod vest. Der er mange gamle og mange i smaa kaar. 1954 fejredes byens 600 aars jubilæum. Byen har i vore dage et par firmaer med millionomsætning. Ny havn fra 1932. Smuk gl stampemølle, der var i brug til 1919. Tuberkulosehospital fra 1914 (30 pl), alderdomshjem fra 1918. Børneasyl fra 1866 (30 pl, oprettet af C. Benzon og læge H. F. Rostrup).

Byen er en oplandsby, der driver handel med og fremstiller industrivarer til sit rige opland. Men afsides beliggende, som den er, staar den i skygge af Nykøbing, og ruten Bogø-Møn har skadet byen en del.

Maglebrænde sogn, 1110 ha, er lavtliggende, smaabakket og frugtbart, lidt skov og mose. Byerne M med fh fra 1893, Stangerup, Fjenstrup, Algestrup.

De kirkelige forhold. Om reformationens indførelse i disse sogne saavel som om det aandelige liv her paa reformationstiden savnes alle efterretninger – vel fordi der ikke har været noget at berette om. Den sidste katolske og den første evangeliske præst er samme mand, mag Mikael Jensen. Overgangen er vel her som de fleste steder paa Lolland-Falster gaaet let og stilfærdigt.

Ogsaa om de følgende aarhundreder er man uden underretninger. Dog bør det maaske bemærkes, at præstegaarden, som laa bag kirken, nedbrændte under svenskekrigene. Kirken blev vel dømt til at opføre en ny, men fik aldrig raad til det, saa de følgende præster lige til 1863 maatte bo til leje eller i deres egen gaard, hvilket i høj grad forringede embedet og medførte, at præsterne jævnligt skiftede. At dette ikke var til gavn for det aandelige liv, siger sig selv.

Man leder forgæves efter underretninger om pietistisk røre paa disse kanter, ligesom det ikke synes at have sat spor, at Grønlands apostel, *Hans Egede,* levede sine sidste aar i Stubbekøbing i sin svigersøn, pastor *Laurits Alsbachs* gaard og vel har prædiket i kirken. Hans Egede døde her 5. dec 1758.

Begyndelsen af det 19. aarh er præget af fattigdom. Den store, smukke kirke forfaldt mere og mere. Taarnet var halvt nedbrudt og kirken meget forfalden, da man endelig i 1880 skred til en haardt tiltrængt, men meget haardhændet restaurering.

Pastor *A. H. Blume* (1848–58) var i Ølby blevet omvendt ved Iver Viftrups vækkelsestale og han var en af IM's førere paa Strueregnen. De faa vakte fra hele egnen søgte hans kirker. Han forkyndte ogsaa vækkelse i Stubbekøbing, fik kirkegangen arbejdet op. Men arbejdsmarken var vanskelig, og han søgte herfra. Enkelte troende mennesker var der dog ved hans bortrejse. (Se Ølby-A-F).

Biskop *Bindesbøll* fandt de kirkelige forhold særligt slette paa Nordfalster og henviser til, at der i Stubbekøbing udkom en avis, som ganske vist kun havde c 250 abonnenter, men næsten alle blandt den mere velhavende gaardmandsstand paa Nordfalster læste den. »At den stilling, spørgsmaalet om de gejstliges lønning har bragt dette parti til at indtage og forsvare, ikke kan bidrage til at gøre det gunstigt stemt for den gejstlige stand, der her paa Falster er vellønnet, er begribeligt. Har man end intet paa præstens personlighed at udsætte, saa staar dog den tanke i baggrunden, at han hører til en klasse af embedsmænd, som tiden og dens oplysning, om ikke ganske, saa dog for en stor del har gjort overflødig. Hvor den mere indflydelsesrige del af sogneboerne om ikke hylder, saa dog hælder, dertil, er menighedsforholdet paa vej til at opløses«. (Loll-F stift 150 aar, s 147).

1859–69 var *A. P. Lunddahl* sognepræst her. Han var en initiativrig mand, som bl a fik bygget en præstegaard og var medvirkende ved oprettelse af Stubbekøbing børneasyl, men om nogen aandelig indsats meddeles der ikke. Det var derimod tilfældet med hans efterfølger, pastor *Jacobi* (1869–73). Han var en nidkær og dygtig præst, en trofast sjælesørger og en mand, der færdedes meget ved sygelejer og hos fattige. Kirken fyldtes ved hans forkyndelse, og han samlede store skarer til bibellæsninger paa raadhuset. Der var virkelig tilløb til vækkelse i Stubbekøbing i hans tid, men desværre blev den kort. En søndag, da han havde prædiket over evang 16. s ef trin, sank han sammen foran alteret og døde næste dag i præstegaarden. For adskillige i Stubbekøbing fik han afgørende betydning, deriblandt de to søskende, dommerfuldmægtig *Munk* og hans søster, frk *Anna Elisa Munk,* som i høj grad kom til at præge det aandelige liv her i byen i de kommende aar. Dommerfuldmægtig Munk var nærmest højkirkelig og var virksom i bibelkreds og ved at arrangere kirkelige møder i sit hjem og i kirken, hans meget betyde-

lige søster (død 1938) sluttede sig holt og fuldt til Indre Mission. Hun fik bygget Stubbekøbing missionshus 1900 og var siden sjælen i det arbejde, som udgik herfra, et menneske, der levede i bøn for sin by og var utrættelig i sit arbejde for Guds rige. Hun arrangerede møder og gik fra hjem til hjem for at indbyde, og selv om IMs kredsen i Stubbekøbing praktisk talt smuldrede hen ved hendes død, er her mange mennesker, der mindes hende med taknemlighed.

Pastor *E. Bondesen* (1885–1920) var imod IM, nærmest højkirkelig.

IM har haft vanskelige kaar i Stubbekøbing. Omkr 1890 var der en skomager, *Olafsson*, som indbød indremissionærer til at holde møder paa Freys hotel. En lærerenke, fru *Jensen*, støttede ham, og det vakte opsigt i byen, da frk *Anna E. Munk* sluttede sig til IM. Man samledes til smaa IMmøder hos en bager Møller, og frk Munk begyndte en sdsk, og der blev stiftet en kvindekreds for DMS. Missionshusets opførelse betød en samling i IMs arbejde, men det var ikke »fint« at komme der. Pastor *Bondesen* sagde engang til pastor *Bachevold*, at »de 18 hellige her i byen volder mig større besvær end alle de øvrige i Stubbekøbing og i annekset med!« Det fornøjede Bachevold at høre, for »saa var der jo krudt i de 18«. 1908–14 var *Martin Madsen* indremissionær i byen, 1915–22: *Anders Pedersen*, og det gik ikke altid af uden sammenstød med pastor Bondesen. Pastor *Eghoff* (1920–38) var n KC, en stilfærdig og hjertelig præst.

Pastor Bachevold boede her 1½ aar fra sin afsked til sin død, og han gjorde et arbejde her, saa vidt hans kræfter tillod det. 1944–51 var *Viggo Hansen* indremissionær her.

Stubbekøbing er præget af sin store arbejderbefolkning, væsentligt arbejdsmænd. De er ikke udtalt kirkefjendtlige, lader deres børn døbe og konfirmere og tager vel mod præsten, naar han kommer paa besøg, men de er i høj grad kirkefremmede, og kun faa af dem finder vej til kirken, som de dog holder af og er stolte af, fordi den er saa anselig og smuk.

Pastor *N. Lund* (1938–49) skriver om forholdene i hans tid: »Iøvrigt maa kirkegangen siges at være god. Der er en god, trofast kreds, som føler sig medansvarlig for det kirkelige arbejde i byen. En lille søndagsskole har virket i missionshuset, ledet af kordegnen, og en gang om maaneden afholdes børnegudstjeneste i kirken, besøgt af 75–100 børn. Arbejdet blandt de unge er vanskeligt.

Da en del mennesker lider af »missionshusskræk«, afholdes de fleste møder i præstegaarden eller i private hjem, og missionshuset bruges saa godt som kun til konfirmandfester, julefester o lign.

Hver 14. dag afholdes bibellæsninger i præstegaarden, besøgt af 40–60 mennesker.

En kvindekreds for DMS, oprettet af frk Munk, samles en gang om maaneden, og en LYM-kreds, startet 1941, samles ligeledes en gang om maaneden. Denne kreds af modne mænd er noget af det mest lovende i Stubbekøbing. LYM har det økonomiske ansvar for et kirkeblad for begge sogne, der er begyndt at udkomme i dette efteraar med sognepræsten som redaktør. – Menighedsraadet er politisk, men arbejder sagligt og godt.

Alt i alt er der her som alle steder baade lys og skygger i billedet. Stubbekøbing er en by, der kræver noget af sin præst, men arbejdet er ikke haabløst.«

Pastor *Aage Clausen* skriver (1957): »Ungdommen er som andre steder. Der er nu et lovende ungdomsarbejde i gang. 50–60 samles hver maaned til ungdomsmøde, ligesom de er inddelt i hold, der arbejder med bast og rav, indstuderer sketch osv. Der er desuden en ret stor IM's bibelkreds samt 2 andre bibelkredse. Unge hjems aftner, ældremøder, og ikke mindst LYM og kvindekreds, der gør et godt arbejde«. Et godt sted at være præst, selvom der (som andre steder) er mange ukirkelige.

Dyrlæge **Hans Jensen** (* 1818, † 95) var en dygtig dyrlæge, stiftede 1854 Nordfalsters landboforening og var dens fmd til 84. Han var byraadsmedlem og fmd for byens Borger- og haandværkerforening, havde ogsaa købmandsforretning, var lærer paa Næsgaard og skrev en række populære skrifter for landboere om heste og kvæg.

Pastor **N. G. Blædel**, Garnisons k, fødtes her 1816. Maleren **P. Ilsted** (* i S 1861, † 1933).

Sdsk fra 1900. Missionshuset er indviet 1900 af Vilh. Beck. KFUM fra 1917, M-spejdere fra 1938, LYM fra 1941. Kirkeblad fra 1941, startet af LYM.

Maglebrænde sogn er stærkt præget af at være købstadanneks. Sognet er lille, og det er fra gammel tid skik og brug, at man ikke gaar i kirke undtagen ved de store højtider og ved høstprædiken. Kirkegangen, som tidligere har været fortvivlende ringe, er vel nu ikke ringere end andre steder paa Nordfalster.

Befolkningen er vist typisk nordfalstringsk: rare, flinke mennesker, men noget træge, blottet for aandelige interesser (bortset fra enkelte familier), og dog møder man til tider en fin, gammeldags fromhed hos enkelte gamle.

1920 oplyses: Kkg god i S, tarvelig i M, velvillig, men noget aandelig sløv befolkning. Lidt IM. Indremissionær. 1930: Kkg 3 og 2 pct. IM (frk Munk), ungdomsf i M. 1942: Kkg 6 og 5 pct, hørelyst i S, ringe i M, drengemøder i pgd, kvindemøder, møder for unge mænd, kirkeblad. Trofast kreds i S. 1954: Kkg 5 og 4 pct, en del trofaste kkg i S, ringe kirkelig interesse i M, IM (skoleinspektør E. Andersen, S),sdsk (70), DMS, kvindemøder, M-spejdere, LYM, ungdomsm i pgd, studiekreds, Santal- og Sudankreds, kirkeblad.

Stubbekøbing kirke (Sct Anna?) ligger ved det smalle torv midt i den gamle by paa næsset ml Grønsund og det udtørrede nor. Den er opført af kridtsten og munkesten og bestaar af skib med to lave sideskibe, der har kobbertag, svært taarn med blindingsprydede kamgavle, sakristi og en udbygning, Sct Anna kapel mod nord. Kirken er opført til forskellige tider, ældst er den romanske del fra c 1200, det romanske kor er afløst af et senromansk kor omkr 1250, skibet samtidig udvidet. Senere i middelalderen, i byens storhedstid, byggedes det smukke, store Sct Anna kapel. 1857 fjernedes nogle pulpiturer, der skjulte de smukke arkader. Omkr 1880 overvejedes det at nedrive kirken paa grund af brøstfældighed. 1881—82 blev kirken hovedrestaureret (prof H. B. Storck og Ahlmann), det nordlige sideskib blev atter opført med buer ind til kirken, midtskibet fik malet bjælkeloft, taarnet, der havde et lygteformet spir, fik kamgavle, kirkens mure rensedes. Tilbygningen mod nord er delt i 2 dele, hvoraf den ene staar i forb med skibet, den anden del har varmeværket. Over den smukke korbue fandtes en

frise med Kristus og apostelfigurer og paa korhvælvingen en dekoration, der fornyedes. Mange smukke enkeltheder. Anselig højrenæssancealtertavle fra 1618 i 3 etager med malede skriftsteder, alterpanel fra 1625, senmiddelalderlige alterstager, alterkrucifix fra c 1700, smuk bruskbarokprædikestol fra 1634 af Jørgen Ringnis med statuetter af Kristus og evangelisterne, højrenæssancekorgitter, et karakterfuldt billedskærerarbejde fra c 1520, monstransskab fra c 1400, norsk marmorfont fra 1798, sølvdaabsfad fra 1778, orgel fra 1860, smuk lysekrone fra 17 aarh. Stolestader i hele skibets bredde (ingen midtergang), stort korbuekrucifix fra c 1520. Flere epitafier og gravsten. 300 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 256—90, Aarb f nord oldk 1884, s 97 f, 1899, s 155 f, H. C. Bering Liisberg: Stubbekøbing gn tiderne, 1912, Dsk atlas VI, 530, Rhode, s 174 II, 174, C. Strandgaard: S kirke, Loll-F aarb 1936, s 1—35.

Maglebrænde kirke (Sct Andreas), er lille og kullet, bestaar af romansk skib og kor med en lille tagrytter over skibets vestgavl og gotisk vaabenhus mod syd. Opført af munkesten og overkalket, østgavlen med rige blindinger, ejendommelig, romansk korbue med halvsøjler, smuk sydportal, kalkmalerier fra c 1390 i skib og kor, fremdraget 1929. Skibet har fladt loft, koret sengotisk hvælving. Senrenæssancealtertavle fra c 1625, med søjler, interessante detailler, skriftsted i topstykket, foran storfeltet Thorvaldsens Kristus i gips. Alterkalk fra 1600, prædikestol fra c 1850 med lydhimmel, gotisk kalkstensfont, nederl daabsfad fra c 1650, pulpitur fra 1732. 125 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1118—29, Larsen III, 72, Mackeprang, s 412.

Folketal: 1850: 1081 og 521, 1901: 1615 og 620, 1921: 2226 og 616, 1950: 2230 og 532.
Altergæster: 1920: 250 og 80, 1934: 245 og 55, 1942: 655 og 79, 1953: 915 og 131.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 6 gr, 3 soc, 3 u p, 1934: 8 soc, 6 borg, 1953: S: 4 soc, 3 borg, 1 rad, M: 3 soc, 3 borg.
Kommunevalg: 1943: Stubbekøbing: Soc 560 (6), rad 209 (2), kons 305 (3), Maglebrænde: Soc 98 (3), rad 63 (2), venstre 38 (1), venstre 51 (1), 1954: St: Soc 512 (6), rad 176 (2), borg fællesl 330 (3), komm 48 (0), M: Soc 106 (3), rad 58 (1), venstre 104 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 13 hvede, 40 rug, 107 byg, 9 td ærter, 30 havre, b) 125 rdl, c) 168 rdl, 10 byg, d) 350 rdl, e) 8 td ld, ingen pgd. — 1870: Regul 2704 kr, netto 4982 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd opf 1863.

19. 4. jan 1848–30. okt 58 (sp Ølby–AF 6 dec 36): **A. H. Blume**, fl t Errindlev–O, se der.

20. 23. jan 1859–30. april 69 (sp Bjørnsholm–M 11. marts 51): **A. P. Lunddahl**, fl t Tølløse-Aa, se der.

21. 20. juli 1869–29. sept 73 (rkp Ribe domkirke-sp Seem 14. dec 56): **Carl Ludvig Theodor Jacobi**, * 17. april 11 Kbhvn. Forældre: Dr med Samuel J (læge for det mosaiske trossamfunds fattige) og Ester Ida Elisa (Sophie) Kalisch (der 13 ægtede konsistorialrd H. J. Mackeprang, Kallehave, † 21). Døbt 4. nov 13, stud Mtrp 31, c juli 40 (h), adjunkt Ribe 42, † 29. sept 73, ~ 19. aug 42 Marianne Harriette Thalbitzer, * 12. maj 17 Helsingør, † 21. febr 76. Forældre: Oberstløjtnant Carl Heinrich T og Fanny Mathilde Belfour. – Søn: Stiftsprovst Aalborg. Datter ~ Spreckelsen, Borup-K (der var ~[1] med hans hustrus søster). Halvbroder: Mackeprang, Fodby.

Om pastor J, se ovf. Han var en trofast sjælesørger og de syges ven.

22. 6. jan 1874–27. dec 84 (ord kat Randers 24. april 55): **Hans Anthon Severin Diechmann**, * 17. aug 17 Fredericia. Forældre: Major Carl Andreas Christian Birch D og Anne Elisabeth Lassen. Stud Fredericia 36, c jan 41 (h), kommunelærer Kbhvn, bestyrer af skolen for forsømte børn 49, afsk 27. dec 84, † 5. dec 89. ~ 9. dec 47 Elisabeth Cathrine Bjerring, * 18. april 12 Kbhvn, † 8. jan 86. Forældre: Urmager Jørgen Peter B og Elisabeth Sørenberg. – Fætter: Jørgensen, Grimstrup-VN.

Pastor D var til aars, da han kom hertil. Han skildres som en elskelig, men skrøbelig gammel mand. I hans tid gennemgik S kirke den store restauration, som han var meget interesseret i. Hans datter var gift med den kendte genremaler, prof Carl Thomsen, som har hentet adskillige motiver til sine billeder fra Nordfalster. Hans mest yndede maleri: »Søndag eftermiddag i en dansk præstegaard« er et interiør fra pastor Ds hjem i Stubbekøbing pgd. Personerne er fra venstre: Frk Ilsted (søsteren til maleren P. I), fru Diechmann, professorinde Thomsen og pastor D.

23. 11. marts 1885–1. sept 1920 (hjpr Ribe domkirke 10. sept 80): **Eskild Bondesen**, * 15. april 54 Kbhvn. Forældre: Professor, skolebestyrer Johan Henrik Tauber B af Lynge-VB og Camilla Georgine Schmidt. Stud Mtrp 72, c 79^2 (h_1), uord medhj Spjellerup-S, afsk 1. sept 20, † 7. aug 27. ~ 5. nov 80 Mathilde Frederikke Stephensen, * 20. marts 49 Kbhvn, † 30. maj 22. Forældre: Overgraver ved Vor Frelsers k Peter S og Juliane Petersen. – Søn: Nibe-V. Farbroder: Stillinge og Præstø-S. Hustrus farbroder: Broager.

Fmd Den frie fattigkasse i S, fmd hjælpekassen, fmd S asyl, fmd udv f Teknisk skole i S.
Udg 85: Minder fra Ribe domkirke, 12 prædikener.

Pastor B mindedes med glæde aarene i Ribe som hjpr hos stiftsprovst Caludi. B var en samvittighedsfuld og pertentlig mand af den gamle skole, præget af kultur fra sit hjem og af højkirkeligt arbejdssyn, en stilfærdig mand, anset af alle, interesseret i alt, der vedrørte hans by. Var modstander af, at der skulle kvinder i menighedsraadet og holdt møder derom, ogsaa modstander af IM.

En søn, dommer J. Bondesen, Middelfart, skriver:

»Da far kom til Stubbekøbing i 1885, skrev han i kirkens embedsbog: »Gud give mig ved den gode Helligaand for Jesu Kristi skyld, kærlighed, visdom og besindighed til at virke, menighederne og mig selv til velsignelse og hans hellige navn til ære.« – Gudsfrygt og nøjsomhed passede saa godt paa far; trods megen sygdom aldrig beklagelser. Far var en flittig mand. Prædikener og taler blev omhyggeligt udarbejdede, ligesom kirkebøgerne blev ført med minutiøs omhu. Prædikenerne blev altid ordret nedskrevne og lært udenad. Manuskript benyttedes ikke. Inden for sit fag søgte far at følge med i, hvad der blev talt og skrevet. I sin forkyndelse var han maaske lidt for »teologisk«. Til gengæld havde han en sjælden evne til at opmuntre syge og ensomme, som berømmede hans lyse syn og venlige imødekommenhed. – Far messede meget smukt. Der var højtid over hans skikkelse, naar han fra alteret lyste velsignelsen. – Far sluttede sig til Kirkeligt Centrum. De fleste nabopræster var grundtvigianere, og til dem stod han i et ualmindeligt godt og kollegialt forhold; med de yderliggaaende missionsfolk var det lidt vanskeligere at finde kontakt. Her kom det far til

gode, at han var en fredens og tolerancens mand. – Inden for hjemmets vægge var far altid i godt humør, men meget optaget i »studereværelset«, hvor vi børn helst ikke maatte komme. I forbindelse med mor gav han os børn værdier, som har vist sig at have bærekraft livet igennem. – Til slut skal blot føjes, at far var meget optaget af og interesseret i skolearbejde«.

24. 23. dec 1920–23. maj 38 (sp Hornstrup 4. okt 07): **Hans Ove Matthias Jensen Eghoff,** * 5. maj 75 Kbhvn. Forældre: Manufakturhandler Jess Anton Jensen E og Alma Mathilde Jensen. Stud Brgdssk K 93, c 99[2] (h[1]), lærer Hørsholm realsk, hjpr Ordrup 12. dec 01, † 23. maj 38. ~ 31. marts 09 Anna Sofie Sørensen, * 7. jan 84 Kbhvn, † 3. maj 42. Forældre: Fabrikarbejder Jacob S og Flora Vilhelmine Radmer. – Søster ~ Kromayer, Tjæreby.

Pastor Eghoff var nærmest KC, en kultiveret og nobel præsteskikkelse, der var agtet og afholdt baade i sine sogne og af kollegerne i konventet. Han var flittig til husbesøg, stilfærdig prædikant.

Pastor Ove Eghoff mindedes ofte med glæde tiden i Ordrup, navnlig sine hyppige samtaler med biskop Rørdam, som havde sin sommerbolig der.

Pastor E var en venlig og imødekommende mand, der havde let ved at komme i kontakt med menneasker og ikke gjorde forskel paa høj og lav. Han havde dog sine faste synspunkter, som han ikke fraveg. I sit hjem betød han uhyre meget for sin hustru og eneste datter, for hvem hans pludselige død var et meget haardt slag.

I kirkelig henseende var pastor E noget konservativ, hvorfor det voldte ham sorg og bekymring, at et socialdemokratisk flertal i Stubbekøbing menighedsraad vragede ham som fmd i raadet. Han sluttede sig ikke nærmere til nogen kirkelig retning, men stillede sig dog velvilligt f eks over for IM's arbejde i sognet, ligesom han gerne støttede arbejdet i KFUM. Et forsøg paa ogsaa at samle de unge mænd lykkedes dog ikke for ham. – Som prædikant var pastor E ret veltalende; men da han aldrig skrev noget fuldstændigt manuskript til sine prædikener, kunne de undertiden blive noget vidtsvævende, selv om de altid i forvejen var grundigt gennemtænkte.

I sine sidste aar var pastor E en del hæmmet af et svigtende helbred, en hjertelidelse, der da ogsaa gjorde en brat ende paa hans liv. (Kordegn Olesen, S.)

25. 28. aug 1938–27. juni 49 (rkp Kapernaums k, Kbhvn, 20. juni 35): **N. Lund,** fl t sp Kingos k, Kbhvn, se der.

26. 31. okt 1949–31. juli 51 (missionær Sudan 26): **A. Fog,** fl t Risskov, se der.

27. 22. nov 1951 (sp Storvorde-S 20. sept 43): **Aage Clausen,** * 1. april 16 Køng, Hammer herr. Forældre: Møller Valdemar C og Anna Kristine Pedersen. Stud Haslev 36, c 42[1] (1), hjpr Vor Frue k, Aalborg, 31. marts 42. ~ 15. aug 42 Ester Ingrid Rønne, * 9. sept 19 Herning. Forældre: Kommunelærer Anders Andersen R og Mette Marie Nielsen.

Herredsrepr Kbhvn kirkefond 46—51 og 54, rejsepræst ØM 48—51.

Et embede som sognekapellan blev nedlagt 1803.

Ordineret kateket

(Oprettet 9. febr 1845, nedlagt 28. maj 1875).

1. 9. febr 1845—29. sept 50 (lærer Kbhvn): **L. R. Tuxen,** se Borup.
2. 11. febr 1851—17. aug 62: **O. L. E. Smith,** se Tjustrup-H.
3. 23. april 1863—6. juni 63: **R. W. A. Ferslev,** se Hylke.
4. 6. sept 1863—27. marts 75: **F. P. T. Priergaard Hansen,** se Østofte.

Litt: Rhode II, 104, M S II B, 55, Lkm II, 754, Hjelholt: Falsters hist I—II, Loll-F aarb 1914, s 135 f, 1918, s 14 f, 1925, s 86 f, 1934, s 44 f, 1940, s 78 f, 1942, s 8 f, H. C. Bering Liisberg: S gn tiderne, 1912, P. Holm og H. Reddelien: S, 1917, Trap IV, 1956, s 703 f, Dan Bruun: Danmark, land og folk, IV, 1922, s 91 f, Loll-F aarb, 1936, s 1 f, Barfod: Falsters gejstlighed II, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 144 f, Niels Lund: S pgd i 75 aar (Loll-F venstreblad 23. dec 38), Sv. Henningsen, i jubilæumsskriftet: S gn tiderne, 1954, Loll-F folketid, 1. maj 1954, Stubbekøbing avis 28. april 54 (jubilæumsnr i anl af byens 600 årsfest), C. Strandgaard: Bidrag til Ss historie i 19. aarh, Loll-F aarb 1940, s 78—96, C. Strandgaard: Ss havne, Loll-F aarb 1935, 1—28, do: Ss lystanlæg, smst 1934, 44 f, do: Tre S-borgere i 19 aarh og lidt af byens historie, smst 1937, 25 f, B. J. Jensen: S 600 aar, Købstadf tidsskr, 1954, 32 f.

TORKILSTRUP—LILLEBRÆNDE

Torkilstrup sogn, 1712 ha, er bølgeformet bakket, vid udsigt fra kirken, ret frugtbart, en del spredt skov. Byerne: T (med fh), Gundslevmagle, Taarup, Sullerup (med alderdomshjem), Dukkerup.

Mindesten i Gundslevmagle, rejst 1948, om bøndernes køb af deres gaarde til selveje 1786.

Lillebrænde sogn, 824 ha, langs Grønsund, ret fladt, frugtbart, mod vest Falsters største sø, Barup sø, omtrent tilgroet. Byerne: L, Barup.

L var eget pastorat til 1692 (indtil reformat vist anneks til Stubbekøbing).

Den gamle kirke og den gamle præstegaard i Torkilstrup har været typiske og hyggelige rammer om et præsteliv, der har haft rigere tilknytning til dansk kultur i guldaldertiden end nogen anden pgd paa Falster. Navne som *Ingemann, Grundtvig, Møller, Bredsdorff* og *Rørdam* har præget livet i præstegaarden.

Digteren *B. S. Ingemanns* fader var sp her 1774–99. Ingemann blev født her i præstegaarden 28. maj 1789, og ved vejen er rejst en mindestøtte for ham.

Ingemann har skrevet et digt til Falster og til Torkilstrup:

Du var mig hele verden, du lille, grønne ø,
imellem dybe sunde og brusende Østersø . . .
Hver Gedseroddens sandrev blev raske sømænds grav,
hver nat fra oddens varseltaarn udstraaler der lys paa hav.

Men bruser fjernt fra lyset sundstrøm fra Østersø,
der skinner en landsbykirke i dæmringen over ø.
For mig den kirke peger paa vej til himmelsk kyst,
der døbte mig min faders haand og signed mit barnebryst.

Og nær ved kirkens ringmur, hvor præstegaarden staar,

skjult mindernes alfer hvisker, hvad hemmeligt til mig naar.
Hver krog i hine stuer, hver gæst, som glad drog ind, hvert kærligt blik, der til mig fløj, jeg gemmer i mit sind.

Dig hilser jeg, min vugge, med hegn af hav og sund, imens min sol mod gyldne hav nedruller mod aftenstund . . .

Man faar et fornøjeligt indblik i falstersk præstegaardsliv sidst i det 18. aarhundrede ved at læse **Ingemanns »Levnetsbog«** (udg 1862 af J. Galskjøt). I var en lille, spinkel, hvidhaaret dreng, om hvem pastor, dr theol **Johs. Clausen** (sp i Stubbekøbing 1798—1815) sagde, at »enten ville der blive en stor mand eller en stor gavtyv af ham.« Han blev født i den dejligste foraarstid under tvillingernes lykkelige tegn. Hans fader, provst **Søren I,** var en stor, kraftig mand, der som teolog hørte til den gamle, alvorlige, troende retning af biskop Balles type, en mild og glad mand. Han kom meget sammen med sine venner, præsterne **Blicher,** Gundslev (Grundtvigs svigerfader), og **Glahn,** Riserup (Poul Egedes svigersøn). Glahn gav ham (i sin kirkebog) det vidnesbyrd, at han var »en sand Nathanael«. Menigmand mente helt forkert, at provst I var mand for at mane og vise igen. Han var skarpt imod overtro. Han var af jævn haandværkerslægt (faderen var smed i Stege), en borgerlig, ægte dansk mand. Hans »yndige hustru«, Birgitte, f Swane, var datter af en velhavende skibsfører (kinafarer), og de fik 4 døtre og 5 sønner. I mindes med tak sin høje, ranke fader, hans rolige færd, milde alvor, godmodige spøg og hjertelige latter, men ogsaa hans bestemthed i udtryk og mine; han gik aldrig til yderligheder. Enten saa man ham i studereværelset i den lange, grønne slaabrok og med den hvide linnedhue, sammenbundet med et grønt silkebaand, eller i hans daglige husdragt, sædvanligen en frakke af graat klæde og med den tredobbelt buklede paryk. Den præstelige værdighed var umiskendelig. I ornat vakte den anselige skikkelse og den stille, højtidelige alvor i aasyn og adfærd tillidsfuld ærbødighed. Forældrene var ikke »kammerater« med deres børn. Børnene sagde ikke du, men tiltalte forældrene med mor og far. Men ofte red Bernhard paa sin faders knæ, og i denne rytterstilling lærte han sit første latin: »Oculus: et øje, thorax: en trøje! Jeg kan se paa dit øje: Der er en skælm i din trøje!« Paa ture i »skovrigets grænseløse dybder« fortalte faderen mange, mange ting, som han aldrig glemte. »Moders ynde maa jeg forgæves søge at beskrive«, hendes lille, runde ansigt med »de fint udviklede træk og med kærlighedens ynde« indprentede sig dybt i hans barnesind. Han var hendes 9. barn, men hun var endnu »ung og jomfruelig« . . . »hun saa verden i sollys eller maaneglans aldrig i nogen nat uden stjerner«, hun var en af de faa lykkelige naturer, der bevarer »det usynlige guldæble«. I præstegaardens havestue hang et billede af hendes første forlovede, der omkom paa en kinarejse. Som ung havde hun blæst fløjte, men nu var der kun sjældent tid eller lyst til at spille.

Grundtonen i præstegaarden var »fredelig, kærlig og i hjertegrunden gudfrygtig«, men tillige livlig og munter. Pietistisk stilhed og hængehoved-væsen kendtes ikke. Der var hverken i præstegaarden eller i sognene udvortes tegn paa stærk religiøs bevægelse. Der blev bedt bordbøn, men der blev ikke holdt husandagt. Skønt det »huslige og kirkelige kunne sammensmeltes smukt og opbyggeligt«, var der en skarp grænse mellem kirken og det daglige. Salmer og bibelord hørtes næsten aldrig uden for kirken, men muntre sange, spøg og dans genlød ofte i præstegaarden. Juleglæden, slædefarter, de mange husfolk i gaarden, duernes kurren og spurvenes kvidren fyldte barnesindet; mange gæster var der om sommeren, og Is mormoder, husets »enkedronning« (Grandmama), der havde sine værelser paa den anden side af storstuen, var en viljekraftig, alvorlig og myndig stormagt i huset. Hun elskede pragt og ejede Torkilstrup kirke. Hvad der i den landlige præstegaard var af fornemhed og yppighed, havde uden tvivl sin oprindelse fra denne rige, gamle dame, som kørte i stor galla-karet, altid med 4 heste, undertiden med 6 (samt forridder og kusk i livrè), paa besøg paa egnens herregaarde. Hendes værelser med masser af østerlandske skatte var et eventyr for drengene. Hendes halvsøster, »Moster Maria« (som I har skildret i fortællingen af dette navn), var som en tjenerinde for hende og plejede hende omhyggeligt.

Fru Ingemann spillede klaver eller fløjte med døtrene, pastor J spillede violin, og ofte samledes man til højtlæsning. I falsterske præstegaarde var dette ellers ikke almindeligt. Megen tid gik med kortspil. Romantisk skildrer I den »rige præstegaardshave«, alle de hemmelighedsfulde kærlighedsromaner, den havde været ramme om; syrenlysthuset, de kinesiske porcelænsstole og den høje, kinesiske porcelænsprinsesse, der hilstes ærbødigt af gæsterne. Minder herfra har I skildret i scenen mellem drost Peder Hessel og jomfru Inge i Flynderborgs have (Erik Menveds barndom). Aspargesbeddene, keglebanen, den romantiske hasselallé og den drømmerige Grønnebakke, Stork langeben paa taget, de favre blomster, der tittede til hinanden, sneglen, der vandrede med hus paa ryg, solen, der steg op i østen over Østersøen og gik ned i sit guldslot over Smaalandshavet . . . vi møder hele hans barndom i hans digte og romaner.

Hans tillid til faderen var ubegrænset. Naar faderen fortalte om uddrivelsen af Paradiset, gjorde det dybt indtryk paa drengen, — det gjaldt om at finde paradisvejen igen. Den usynlige Gudfader var allevegne, sagde hans far, og han lærte sin dreng ikke at være bange, heller ikke for spøgelser. Saa vidt var provsten præget af oplysningstiden, at han bestred al overtro, men troen paa engle og en usynlig aandeverden fik drengen med for livet. Hans hang til det vidunderlige var ham medfødt. Især mærkede han det i den søde juletid, naar provsten (»vor far«, som folk kaldte ham) inderligt og bevæget udlagde juleevangeliet med hyrderne og englene og barnet i krybben, og de sang: »Et lidet barn saa lysteligt« —. Den største begivenhed var bispevisitatsen, da biskop **Bloch** fejredes som en konge, og alle herredets præster var til middag, og den lille Bernhard skulle aflægge en prøve for bispen i boglig kunst. Han fremsagde et digt med en fabel af Gellert. Biskoppen studsede (og klappede ham opmuntrende paa kinden), thi Bernhards ældre broder havde spillet ham det puds at faa ham til at fremsige et digt med en fabel om en græshoppe, der sad paa et stort hølæs, som hestene ikke kunne trække. Saa sprang græshoppen ned og raabte: Kør nu! Og deri laa en finte til biskoppen om ikke at overvurdere sin egen betydning. Der fortælles ogsaa om, hvordan det tog paa provsten at undervise en dødsdømt forbryder. Til sidst besvimede I, og en anden præst maatte berede morderen til døden. — I har morsomt skildret skikke og gilder paa Falster, og indgaaende fortæller han om faderens død den sidste dag i aarhundredet, 31. dec 1799, og begravelse en kold januardag. Næsten alle herredets præster var der. Den store trælem i kirkegulvet stod aaben til familiegravstedet, og »efter mange taler og sange sænkedes kisten ned til grandmamas og lille søsters kister i gravhvælvingen«. Bernhard tænkte dog saa meget paa paradiset og livets træ og forsynets styrelse, at han lidt senere faldt i staver, og »en lille præst« hviskede ham i øret: »Vinen er dog vel aldrig løbet dig i dit kyllingehoved?« Men hele dagen gik han »i den forunderligste stemning«. Far var der ikke mere«.

Saa kom afskeden med Falster, flytningen til Slagelse. Og aaret efter udbrød krigen med England. Torkilstrup-tiden var forbi.

Provst Søren Ingemann efterfulgtes af provst **Otto Grundtvig,** ældre broder til N. F. S. Grundtvig og gift med en datter af biskop **N. E. Balle** (se s 217). Otto G var her til 1823, da han flyttede til Gladsaxe. Flere gange kom Grundtvig paa besøg i T pgd, og han kom til at staa sin broder, Otto, særligt nær, idet provst Otto Grundtvig indsatte N. F. S. Grundtvig som kapellan i Udby-Ørslev 16. s e trin 1811 (da amtsprovst Bøgh ikke kunne). Provst Otto G holdt ogsaa ligtale over sin fader, den gamle Johan G, i Udby jan 1813. 1818 blev **N. F. S. Grundtvig** gift med en datter af provst Blicher i det nærliggende Gunderslev. (Se s 214).

Atter fik Torkilstrup tilknytning til guldalderdigterne, da dr *H. U. Møller* blev sp her (1843–55). Han var broder til digteren *Poul Martin M* og halvbroder til digteren *Christian Winther*. Han var som sin efterfølger, professor, lic *Fr. Nielsen,* en betydelig præst. Baade Møller og Nielsen flyttede til Toreby, og begge øvede en indsats ud over det lokale. Provst *C. L. Poulsen* var en dygtig præst, en højkirkelig mand, anset i pastoratet.

Kirkegangen var kun jævn, trods betydelige

præster, og den kirkelige interesse ikke stor. Biskop Bindesbøll ville i Torkilstrup og Gundslev ikke tale om »menighed, men sognebeboere«. (Loll-F stift 150 aar, s 148). Mormonerne var her i 50'erne, og der var en sag om en kone, der havde ladet sig gendøbe og fortrød det. (Loll-F st 150 aar, s 156). 1888 blev dr H. U. Møllers søstersøn, *Morten Bredsdorff,* sp her (1888–1908).

Den folkelige grundtvigianisme holdt sit indtog i kirke og pgd her med *Morten Bredsdorff,* se ndf. Hans spor mærkes i en kendelig grundtvigsk-folkelig indstilling, der f eks giver sig udslag i, at der som regel altid er en god og frisk tone over gilder og sammenkomster, og ved festborde blev der gerne sunget flittigt efter »Højskolesangbogen« – en direkte arv fra Bredsdorff, som var en stor sanger, og hvis sang mindedes med glæde. Hans søn, Thomas B, var ogsaa med til virke blandt ungdommen. Bredsdorff var Vilhelm Birkedals svigersøn. Det mærkedes i hans indstilling, og Birkedal kom her enkelte gange og talte.

Den folkelig-grundtvigske linie blev fortsat af provst *Therchilsen* og pastor *Rørdam.* Den sidste var broder til digteren Valdemar Rørdam og søn af digteren, pastor Hans Rørdam, Fanefjord.

Det kirkelige liv har gennem aarene ikke været stærkt. De gamle, store, halvaarlige altergange holdt sig til op mod 1920. En tid var der en kreds af KS, og der har gn de senere aar været enkelte IM. Pastoratet som helhed er uden kirkeligt retningspræg, men der er en del gammeldags trofasthed mod sognekirken. Befolkningen er velstaaende, mange store og mellemstore gaarde.

1908 oplyses: God kkg, efter falsterske forhold, interesseret og levende befolkning. 1926: Kkg 7 pct, ringe særpræg, fh, KS (150, sp). 1938: Kkg 4 og 6 pct, rolige forhold, ikke meget retningspræg, møder i pgd, IM (parcellist H. Rasmussen, L), velvilje, flest gr. 1954: Kkg 3 og 4 pct, intet retningspræg, kirkeblad.

Torkilstrup kirke (Sct Nicolaus) ligger højt med vid udsigt. Kirken er en lang, hvidkalket bygning (kaldet »lange Maren«) og bruges som sømærke. Den bestaar af skib og kor af kampesten fra romansk tid, lavt, uanseligt taarn og vaabenhus mod syd af munkesten. Koret er forlænget i gotisk tid. Gotiske hvælvinger. Paa gr a korets forlængelse er der 2 korbuer (meget lave). Svage spor af kalkmalerier. Rigt udskaaren bruskbarok-altertavle fra 1650 af Jørgen Ringnis, med maleri fra 1840 af fru Lucie Ingemann (Lad de smaa børn komme til mig), skænket af malerinden. Alterkalk fra 1658, oblatæske fra c 1730, sengotiske alterstager, korbuekrucifix fra c 1300, bruskbarok-prædikestol fra 1640 af Jørgen Ringnis i 4 fag (som Ryde), men senere berøvet en del af sine prydelser. Præstestol fra c 1575. Romansk granitfont i tøndeform. Smukt monstransskab fra c 1425 i korets østvæg. Holl barokskab fra c 1700. Stort maleri (Ecce homo) fra c 1675 paa skibets nordvæg. Series pastorum. Mindetavle, gravsten. 180 sd. Den store klokke fra 1491.

Danm kirker, Loll-F, s 1130—47, Hjelholt II, 585, 597, J. Friis II, 129, S. F. Hoflund om fru Ingemanns malerier i T kirke, Loll-F aarb, 1952, s 51 f, C. A. Jensen: Dsk adelige gravsten I, 1951, s 256, Mackeprang, s 21.

Lillebrænde kirke, øst for vejkrydset i den lille by, er ganske lille og kullet, bestaar af romansk skib og kor og sengotisk vaabenhus, opført af munkesten og hvidkalket. Fladt stukloft. 1940 fandtes kalkmalerier fra c 1350, men kun vinduesnichens malerier i koret blev bevaret. Korets østvæg har malerier i 4 friser. Som alterprydelse tjener siden 1944 et enkelt kors. Det gl altermaleri (fru Ingemann: Jesu helbreder syge) hænger paa skibets sydvæg. Alterkalk fra 1710, alterstager fra c 1650, sengotisk korbuekrucifix fra c 1450. Prædikestol fra c 1600, med lydhimmel. Kunstsandstens-font fra 1875 (den gl font var »af graa marmor«). Helgenfigurer fra c 1400, klokke fra 1632. 100 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1148—58, Khst saml 3. r VI, 450, 458, Rørdam: Kirkelove II, 139, J. Friis II, 136, S. F. Hoflund i Loll-F aarb 1952, s 51 f, Mackeprang: Vore landsbykirker, fig 63.

Folketal: 1850: 754 og 443, 1901: 830 og 426, 1921: 895 og 432, 1950: 784 og 467.
Altergæster: 1922: 220 og 140, 1934: 245 og 159, 1942: 234 og 158, 1953: 179 og 221.
Menighedsraad: 1922: 12 n gr, 1934: 2 IM, 10 n gr, 1953: 12 n gr.
Kommunevalg: 1943: Soc 117 (2), rad 177 (3), venstre 254 (4), 1954: Soc 162 (2), rad 138 (2), venstre 286 (5).

Sognepræst

Indt 1850: a) 13 hvede, 64 rug, 315 byg, 51 havre, b) 50 rdl, c) 64 gæs, 64 par kyllinger, 64 sn æg m m, 55 byg, d) 250 rdl, e) 75 td ld. — 1870: Regul 3762 kr, netto 7968 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl. Pgd opf 1760. Fredet kl B. (Pgd brændte 1718, da en søn af præsten, mag Abraham Schrøder, indebrændte, og 1760, da nordmanden Mathias Bergh var sp her).

19. 10. febr 1843–10. dec 55 (sp Radsted 4. jan 32): Stiftsprovst, dr phil **H. U. Møller,** fl t Toreby, se der.

20. 10. april 1856–8. febr 63 (sp Lyngby-A 2. juni 43): Professor, lic theol **F. Nielsen,** fl t Toreby, se der.

21. 19. april 1863–22. jan 80 (sp Vestervig-A 7. okt 48): Provst **Carl Ludvig Poulsen,** * 16. jan 06 Slagelse. Forældre: Bager Mathias P og Marie Margrethe Eggers. Stud Slagelse 23, c jan 31 (l), sp Harring-S 9. juni 35, provst Refs-Hassing herr 10. marts 49, afsk 22. jan 80, † 30. april 82. ~ 23 april 36 Marie Brøndum, * 18. febr 16 Kbhvn, † 19. nov 89. Forældre: Brændevinsbrænder Christen Anton B og Maren Thomasdatter (Rosenkrantz). Om brændevinsbrænder B (efter hvem De dsk spritfabrikker har opkaldt en akvavit) og hans samarbejde med H. C. Ørsted, se DBL, IV, 302.

22. 16. april 1880–15. nov 87 (sp Bogø 24. febr 74): **Laurits Gregorius Pasbjerg,** * 25. dec 21 Svendborg. Forældre: Byskriver i Stege, herredsskriver for Møn Mathias P og Petrea Elisabeth Bering af Hesselager. Stud Odense 41, c juli 48 (h_1), institutbestyrer i Vestervig 53, do Skodborg, Sdj, 56, sp Hjoldelund, Slesvig 27. aug 58, sp Bedsted v Aabenraa 9. juli 62, afsat af tyskerne 28. okt 64, kst sp Bogø 65, sp Snedsted-Nørhaa 14. marts 71, † 15 nov 87. ~ 29. juli 53 Caroline Hansine Charlotte Rasmussen, * 14. dec 30 Bøgeskovgd, Skaarup, † 13. aug 17. Forældre: Proprietær Poul Abraham R og Kirstine Schjerning.

Udg 74: Afskedsprædiken i Snedsted-N.

23. 15. marts 1888–20. jan 1908 (sp Feldballe-N 21. april 85): **Morten Thomsen Bredsdorff,** * 27. aug 30 Ollerup. Forældre: Sp i Vissenbjerg Thomas Chr. B, † 47, (af V Skerninge-U) og Rasmine Møller (dt af biskop Rasmus Møller, Loll-F, altsaa søster til nr 19 her, H. U. Møller). Stud Odense 50, c 57[1] (h_1), huslærer hos Vilh. Birkedal, Ryslinge, og hos pastor Brandt, Ollerup, frivillig med i krigen 1864, kæmpede med ved Dybbøl og da prøjserne erobrede Als 29. juni 64, lærer i Odense (bl a ved Morten Eskesens friskole og ved dr Lud-

vig Helvegs private latinskole), vicepastor Jernved 8. nov 71, afsk 20. jan 08, † 9. sept 10. ~ 11. okt 67 Marie Christophora Birkedal, * 9. juli 43 Sdr Omme, † 9. marts 20. Faderen: Valgmghpræst Vilh. B, Ryslinge, se der. – Søn: Højskoleforst Thomas B, Roskilde. Sønnesøn: Magleby, Stevns, senere højskoleforst Ollerup. Søster ~ Nissen, Rise, Ærø. Farbroder: V Skerninge-U. Stamt 14. Hustrus broder: Sct Catharinæ k, Ribe. Søstre ~ Nyegaard, Gimlinge, Lorenzen, Nr Lyndelse-H, Balslev, Søndersø. Faster ~ Rørdam, Undløse-S, hvis sønnesøn blev sp her, nr. 25. Stamt 9.

Udg 67: Melodibog til Skyttesangbogen, ny udg 73, udg sm m H. Nutzhorn flere melodisamlinger (se ndf).

Pastor Morten Bredsdorff var en usædvanlig levende personlighed. Fra sit hjem arvede han den gamle præstegaardskultur, som stedse prægede ham, og ungdomsaarene i Ryslinge og Ollerup rodfæstede ham i det grundtvigske livssyn. Mest betød dog maaske aarene hos dr *Ludvig Helveg* i Odense for ham. Han var som nævnt her lærer, og Helvegs skole blev oprettet særlig ved Bredsdorffs tilskyndelse, for at undervisningen kunne blive ført paa kristelig grund og med den tanke, at den grundtvigske skoleoplysning mulig kunne forenes med det klassiske studium. I hospitalskirken i Odense, hvorhen en stor menighed søgte, levedes paa den tid et menighedsliv i lighed med livet i Vartov, og i den kreds, som sluttede sig om gamle Helveg og hans forkyndelse, var Bredsdorff et virksomt og livligt medlem, og han har ofte oplivet gamle Helveg ved sang og strengespil. Ogsaa for mange af Odense bys ikke udprægede kirkelige indbyggere havde Bredsdorff en god gerning som leder af den »musikforening«, der under hans ledelse fik en stor anseelse og jævnlig havde koncerter og livlige sammenkomster paa det gamle raadhus. Mange af dens medlemmer er senere blevet varme deltagere i det kirkelige liv i Odense. (Højskolebl 7. sept 00). H. Nutzhorn skriver, at B i Odense gav musikundervisning, og »desuden fik han nu ogsaa noget at gøre med skyttesagen; thi hans senere svoger, Speyer, havde udgivet en skyttesangbog, og til denne udgav han næste aar i forening med W. Holst og J. Malling sit første arbejde, en lille, enstemmig melodisamling. Speyers skyttesangbog fik saa stærk afsætning, at den maatte optrykkes flere gange, hvilket gav anledning til, at ogsaa Bredsdorffs melodisamling dertil blev udsolgt, saa den maatte udgives paany, og til denne udgave 1870 udsatte B alle melodierne tostemmigt. Da man ønskede, at der til tekstudgaven af skyttesangbogen kunne føjes en ny anden del, udgav Speyer og Bredsdorff denne i forening; men melodisamlingen 1873 til den blev B eneudgiver af, og i denne fremkom de først trykte af hans egne melodier, navnlig den bekendte og iørefaldende »Velkommen fra de døde«, som nu synges rundt om i landet. Speyer døde i en forholdsvis ung alder. Ved samme tid begyndte B sammen med mig at udgive billige, enstemmige samlinger af melodier til salmebogen, og han skal have det vidnesbyrd, at han var en overordentlig flittig, samvittighedsfuld og trofast medarbejder. Begyndelsen var en melodisamling 1874 til det første tillæg til Roskilde konvents salmebog. Melodisamlingen viste sig at afhjælpe et den gang almindelig følt savn, ikke mindst hos præster og kirkesangere, hvilket bl a kan skønnes deraf, at den blev udsolgt saa hurtigt, at vi matte besørge nye udgaver af den 1875, 1878 og endogsaa 1888. Ogsaa for skyttesagen havde vi et samarbejde i disse aar, idet vi udgav »Den nye sangbog for skytteforeninger, soldaterhjem og foredragsmøder« (1884) med melodibog dertil 1885. Da Roskilde præstekonvent havde faaet udarbejdet sit nye (»andet«) tillæg til salmebogen, udgav vi 1892 en melodisamling ogsaa til denne, og 1899 udkom desuden femte forøgede udgave af vor samling til det første tillæg. Imidlertid var fra flere sider ønsket fremkommet om at faa en hel ny salmebog til afløsning af Roskilde præstekonvents, og da resultatet af forhandlingerne herom var blevet den nye »Salmebog for kirke og hjem«, blev Bredsdorff og jeg enige om at udgive til denne en lille, enstemmig melodisamling, der kun skulle indeholde de 65 melodier til den, som ikke allerede var optagne i vore to andre samlinger. Denne udkom 1901. Jeg havde i 1904 udgivet en større melodisamling til min »Sangbog for højskoler og landbrugsskoler«; da der imidlertid i femte udgave af denne sangbog blev optaget en del nye sange, trængte man for disses skyld til et lille tillæg til min melodisamling; men jeg havde ikke tid til at udgive det, da jeg dengang var optaget af et større arbejde. B gik da med sædvanlig tjenstvillighed ind paa at være eneudgiver deraf. Hans lille tillæg udkom 1908, da han var 76 aar gammel. Til disse folkelige melodisamlinger har B desuden komponeret enkelte kønne melodier, navnlig »Op, min sjæl, thi sol er oppe«, »Efter Kongedybets torden«, »Du slægt, der som en storm i høst«, »Fremtidens land« og »Ravnen flyver med skrig mod val«. (H. Nutzhorn i Højskolebl 7. okt 10).

I Jernved havde B sin lykkeligste præstetid. Der var stor tilslutning og god forstaaelse af hans jævne, paalidelige, ægte og fuldt ud evangeliske vidnesbyrd. B kom meget ofte fra Jernved i besøg til Askov; navnlig var han en stadig gæst ved offentlige møder paa højskolen, særlig efteraarsmøderne, hvor deltagerne aar efter aar havde glæde af hans tiltalende sang ved de selskabelige aftensammenkomster, som foredrags- og forhandlingsdagene jævnlig sluttede med. Han havde nemlig en meget smuk stemme, og hans sang var fri for forcerthed og overdreven kunstfærdighed. Forholdene i Feldballe var ham i flere henseender saa utiltalende, at han allerede efter 2–3 aars forløb søgte om nyt embede og blev kaldet til Torkilstrup. Gennem en aarrække var folk i Torkilstrup blevet afvante med at gaa i kirke, og Bredsdorffs jævne og ligefremme færd var desuden noget, de fandt paafaldende hos en præst, da de hidtil havde været vant til i præsten kun at se »velærværdigheden«. Der var endogsaa dem, der i den første tid undrede sig over, at han ikke blot brugte cyklen i private ærinder, men ogsaa kunne bekvemme sig til at cykle, naar det gjaldt sygebesøg og andre kirkelige forretninger. Men medens han saaledes havde mindre held til at paavirke de ældre, vandt han desto større paaskønnelse blandt

ungdommen. B var aldrig gladere, end naar han havde ungdommen samlet om sig, og hans indflydelse paa den strakte sig ogsaa adskilligt ud over sognets grænser. (H. Nutzhorn).

Pastor B døde pludselig, ramt af et hjerteslag, da han en dag som sædvanlig gik fra Havrekilde ved Roskilde, hvor han boede, hen til Roskilde folkehøjskole for at besøge sin søn.

Litt: Højskolebl 7. sept 1900, Fam Bredsdorff, s 10, Fyns tid 12. sept 10, Højskolebl 1910, sp 1355 f, Askov lærlinge 1911, s 34 f, Geneal tidsskr I, 209 f, HF II, 283 f.

27. 27. april 1908–23. sept 31 (rkp Vesterborg-Birket 7. maj 97): Provst **Jens Sophus Therchilsen**, * 4. dec 66 Randers. Forældre: Tobaksfabrikant, senere grosserer i Kbhvn Andreas T og Jensine Sophie Schjerbeck. Stud Mariboes skole, Kbhvn, 84, c 90^2 (h_1), rejse til Tyskland, ord kat Vor Frelsers k, Kbhvn, 12. sept 91, tillige hjpr hos slotspræst, dr A. S. Poulsen, provst Falster Nørre herr 19. juli 20, afsk 23. sept 31, † 15. juni 36. ~ 17. aug 00 sin kusine Ingrid Marie Therchilsen, * 24. aug 76 Randers. Forældre: Salmebogsfabrikant Niels Marius T og Thora Therese Møller. – Broder: Gimlinge.

Provst Sophus Therchilsen stammede fra en slægt i Randers, der bl a ejede »Hvide Mølle«. Naar Soph. T ligesom som sin ældre broder, Alfred T, valgte teologien, skyldtes det, foruden kaldelse og hengivenhed for *Grundtvig* og hans lære, ansporing af deres fader, agent Andreas T, der ugerne saa sine sønner gaa handelsvejen og sammen læste de to brødre og tog embedseksamen. I Torkilstrup blev den meget gamle præstegaard og have pietetsfuldt restaureret af fætteren, arkitekt Julius Therchilsen. Det blev mange lykkelige aar her blandt minder fra Danmarks digterguldalder, og i den store have, som Soph. T skabte til et sandt Paradis. I vintertiden dyrkedes klassisk musik og litteratur, hvor Soph. T fandt stof til de stærkt besøgte ungdomsmøder i den gamle præstegaardssal. Om hans prædikener sagde lærerne, at skønt de i 25 aar havde siddet under hans prædikestol, fandt de aldrig gentagelser, men altid noget nyt og tankevækkende. Soph. Ts natur var pligtfølelse, redelighed, godhed og mildhed, og hvor højt værdsat han var, bevidnede menighedsraadet, da det ved hans død 1936 gjorde rejsen til hovedstaden for samlet at bære deres gamle præst til graven. (T. Therchilsen).

Litt: Nekrologer i dagspressen, Hans Løjmands erindringer.

25. 11. jan 1932–10. febr 47 (sp Hvilsager-L 6. juni 23): **Johannes Holger Rørdam**, * 17. aug 83 Holeby. Faderen: Sp Fanefjord, † 24 (af Undløse-S), se Fanefjord. Højskolelærer Roskilde, lærer Det kgl Blindeinstitut, stud Døckers kurs 13, c 21^2 (h_2), sp Tønning-T 11. april 21, afsk 10. febr 47. ~ 19 Kirsten Hansen, * 25. febr 88 Holmdrup, † 26. febr 56. Faderen: Smedemester Jakob Hansen. Slægt stamt 73.

Sekretær Randersegnens KS til 32, kredsfmd Sønderj forening, fmd DNU paa Falster, fmd Sydslesv udv f Loll-F, alt t 47.

Pastor Rørdams søn, Ebbe, faldt i frihedskampen marts 1945. Beboerne i pastoratet har rejst en mindesten over ham i præstegaardshaven.

26. 27. juli 1947 (præst ved Kbhvns fængselsvæsen 45): Provst **Svend Folmer Hoflund**, * 27. april 05 Rørby. Forældre: Slagtermester Jørgen Pedersen og Maren Christine Jensen. Handels- og kontorudd, selvstændig forretningsdrivende 32–40, stud Akad kurs 37, c 43^2 (h-61), medhjælper Rigshospitalets kordegnekontor 43, hjpr Taarnby 1. jan 44, provst Falster nørre herred 23. okt 56. ~ 14. aug 32 Elisabeth Andersen, * 13. febr 08 Struer. Forældre: Togfører i DSB Anton Peter A og Larsine Caroline Christensen.

Skr lejlighedsvis art og noveller i blade og tidsskr.

Litt: Rhode II,130, Barfod: Falsters gejstlighed II, 174, M S II B, 53 og 76, Lkm II, 766, Th. Birkedal Bredsdorff: Af en gl præstegaards historie, Højskolebl, 1895, sp 1607 f, Loll-F aarb 1919 f, 1952, se iøvr ovf, H. Hjelholt: Falsters hist I—II.

GUNDSLEV

Gundslev sogn, langs Østersøen, er frugtbart, bølgeformet. En del skov. Nordkysten naturskøn, med skovklædte brinker. Vigene Sortsø nor og Skovby nor er udtørrede. Byerne G med pigehjem fra 1894 (udvidet 1921) og fh fra 1908, alderdomshjem fra 1954, Skerne, Skovby (den gl skole fra Fr. IVs tid bruges som fh), Sortsø med badehotel og udskibningsbro, Havnsø. Flere større gaarde.

Peder Hersleb, der blev Sjællands biskop, var sp her 15. juni—28. nov 1718. 1727 blev mag **Bertel P. Wellejus** sp her. 22. s e trin 1740 »begegnede han offentligt i Guds hus i mange menneskers nærværelse sin degn med hug og skældsord og gjorde samme dag en saadan prædiken for menigheden og holdt en saadan katekisation for ungdommen, som var til Guds hellige navns største fortørnelse og menighedens til forargelse. Han havde nedgravet sit pund i det fule drukkenskabs synd.« Han blev afsat, og kort efter blev han afsindig (W I, 503). Hans efterfølger, **Hans D. Mossin** (1742—62) skænkede 100 rdl til bibler til beboere i sognet. Hans eneste datter var den ulykkelige Karen Mossin. Kun 17 aar gl blev hun forlovet med den 18 aar ældre sognepræst i Stadager, **Johan Clausen**, efter sin moders ønske. Senere traf hun præstesønnen **Dines Pontoppidan** (stamt 68) fra Torkilstrup pgd (han døde som sp Lundum-H) og blev forelsket i ham. Da hendes forlovede, Stadager-præsten, besøgte hende i april 1755, serverede hun pandekager med syltetøj og rottegift for ham. Han døde et par dage efter. Og hun blev henrettet 1756. Eftertiden har søgt at bortforklare, at hun havde noget med dødsfaldet at gøre, og at hendes henrettelse var et justitsmord. — 1771—77 var mag **Jens Pedersen Rosenstand Goiske** (søn af professoren) sp her. — 1781—1805 var Grundtvigs svigerfader, provst **Didrik Nic Blicher** sp her, (se s 217). Han mindes som ualmindelig dygtig, en fast, urokkelig karakter, vittig i samtale, klar af tanke, og han bevarede altid den anstand og fine levemaade, som han i sin ungdom havde tilegnet sig i den tid, han var hovmester hos grev Moltke, Bregentved. Var en udmærket provst, arbejdede med iver paa at forbedre sognefolkets stilling, men forsømte dog ikke sit eget. Provst Blicher var en sparsommelig mand, der ikke tillod, at man fyrede i kakkelovnen før 1. dec. Hans ældste datter, Marie, blev af B. S. Ingemann (der jo var præstesøn fra Torkilstrup) betegnet som »Falsters smukkeste pige«. Da Grundtvig besøgte Gundslev præstegaard, blev han straks forelsket i hende. Han overvejede at fri til hende, men han overvejede for længe, og før han havde bestemt sig, var hun forlovet med en anden. Han trøstede sig dog med at gifte sig med hendes yngre søster, Elisabeth. — Der kunne være kævl

med folk i sognet. Spørgsmaalet om, hvem der var for fattig til selv at udrede skatten, saa den for vedkommende skulle betales af herremanden, bragte gnidninger, snart med den fattige og snart med herremanden. Sognepræsten til Gundslev, hr Blicher, valgte for at undgaa kævleri selv at betale skatten for en mand, hvem indtægten svigtede, og som godsejeren alligevel afslog at hjælpe. Dertil kom saa, skrev Blicher, »de ubillige, skammelige rygter, som paaføres os, at vi handler af private hensigter, af egennytte, af selvtiltagen myndighed, af hævngerrighed eller andre lige saa nedrige hensigter, dette er endnu værre end alt det øvrige. Jeg vil slet ikke tale om slig taabelig mistanke, som for nogle aar siden var gængse her til lands blandt almuen, at amtmand, godsejer, amtsforvalter og rettens betjente kolluderede sammen om ekstraskatten og lod almuen betale for at dele den imellem sig.« (G. C. Krog: Landsbypræsten, 1806, s 96). (N 69). — 1805—18 var den lærde dr theol **Samuel F. Zimmermann** sp her; han havde et navn som teologisk forfatter (E III, 642). Sognebiblioteket oprettedes allerede 1843. (Et skinsygedrab 1811 paa en 16-aars pige gav St. St. Blicher motivet til novellen »Skinsyge«).

Det kirkelige liv har været svagt. Pastor *K. K. Larsen* skriver, at kirken symbolsk ligger *mellem* de to ældste sognebyer, G og Skerne, medens de andre byer ligger langt derfra. Der er politisk og faglig interesse, men ikke megen kirkelig interesse i dette frugtbare og naturskønne sogn. Man har gerne villet smykke kirken, men man kommer kun sjældent til gudstjeneste, medens man møder talrigt ved begravelser og de store højtider.

Pastor *Briem* (1854–71) var islænding. Han havde kun ringe kirkegang.

Biskop *Bindesbøll* ville i Gundslev ikke tale om »menighed, men om sognebeboere«, og han tillagde det en vis betydning, at læreren i Gundslev var venstrepolitikeren *Andr. Chr. Hansen* (f 1832), en sønderjyde fra Brede, der 1865 lod sig opstille som D. G. Monrads modkandidat ved rigsraadets folketingsvalg og senere blev Monrads efterfølger i rigsdagen og i rigsraadets folketing, da Monrad rejste til Ny Zealand. (Loll-F st, 150 aar, s 148).

I 1860'erne arbejdede mormonerne her uden større tilslutning.

Pastor *C. P. Møller* (1890–1916) var en stilfærdig missionsmand. Kirkegangen havde i *Worsøes* tid været yderst ringe, og da pastor Møller kom, var der dem, der troede, at det var en helt ny religion, han forkyndte. Han arbejdede utrætteligt sammen med sin hustru med møder og bibellæsninger og husbesøg. Han benyttede egnens indremissionærer som talere og medarbejdere, og saa længe han stod i sin fulde kraft, havde han god kirkegang, især efter provst *Vahls* afgang i Nr Vedby. Der kom folk fra nabosognene, ja, fra Møn. De tilrejsende blev gæstfrit beværtet i præstegaarden. Et lille IMs samfund dannedes, og der blev holdt møder rundt om i hjemmene. Et missionshus blev opført 1906 i Skerne, provst *Schjøtt,* Nr Vedby, var imod at faa et mh bygget i sit pastorat. Det blev bygget nær sognegrænsen til Nr Alslev, og det virkede som mh for begge sogne. IM's arbejde blev nu samlet her med sdsk, ungdomsmøder, samfundsmøder og offentlige møder, og i hvert fald i den første tid var der fuldt hus. Missionshuset blev nedlagt 1932. Søster Anna, leder af pigehjemmet, gjorde et godt arbejde for IM.

Efter pastor Møllers bortrejse er det kirkelige arbejde blevet fortsat efter alm folkekirkelige linier. Biskop, dr *N. M. Plum* var sp her 1917–21. Pastor *K. K. Larsen* (1928–39) arbejdede nærmest paa IMs linie. Der er ingen menighedsbevidsthed og intet særligt. Enkelte sognebaandsløsere til valgmgh. En lille flok af trofaste kirkegængere.

Lærer **A. M. Hansen** (f 1877 i Torslunde, Lolland), var lærer her 1898—1924. Han fik hurtigt en fremskudt stilling i egnens politiske og folkelige liv, blev kredsfmd for de radikale, folketingsmd 1918—47, leder af det radikale venstres kontor 22—43, fmd for de radikales rigsdagsgruppe 33—45. Statsrevisor 23—53, undervisningsminister 45, fmd for Gundslev ungdomshjem 08—52, medl af talrige udvalg og kommissioner.

1916 oplyses: God kkg efter egnens forhold, lidt IM, men ellers uden særpræg. 1921: Kkg 8–10 pct, oftest flere, men afhængig af vejret. En lille kreds til KS, en endnu mindre IM-kreds, stor hørelyst hos gamle og unge, god tilslutning til ungdomsm og bibell, megen velvilje, mh, som næsten udelukkende benyttes af bef i Nr Alslev. Nogle polakker. 1 fh bruges til alt. 1928: Kkg 3–5 pct, ikke meget aandeligt liv, bibell, ungdomsm. 1935: Kkg 5 pct, rolige forhold, ikke meget liv. 1943: Kkg 7 pct, ikke megen kirk int, kirkeblad. 1954: Ingen menighedsbevidsthed, intet skel.

Gundslev kirke ligger ved landevejen vest for byen. Den bestaar af senromansk skib og kor, sengotisk taarn med kamgavle og lavt, tarveligt vaabenhus mod nord. Opført af munkesten og kalket lyserød. Koret er gotisk hvælvet, skibet har fladt bræddeloft, med paasømmede lister. Kalkmalerier paa begge sider af korbuen fra c 1300, rest 1910 og 1932. Rigt udskaaren bruskbarok-altertavle fra c 1640 af Jørgen Ringnis (som Torkilstrup) med relief af nadveren med malerier fra 1854, smuk alterkalk, delv fra 1580, sengotiske alterstager paa meget høje ben, alterkrucifix fra c 1700, korbuekrucifix fra c 1600, særpræget bruskbarok-prædikestol fra c 1650 med 5 slanke fag og statuetter af Kristus og evangelisterne. Ottekantet lydhimmel. Romansk granitfont, daabsfad fra c 1575. Mindetavler. epitafier. Nyrest. 250 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1159—70, Hjelholt II, 585, 597, Larsen III, 78, Dsk atlas VI, 517.

Folketal: 1850: 1034, 1901: 1118, 1921: 1140, 1950: 1038.
Altergæster: 1920: 324, 1930: 200, 1938: 161.
Menighedsraad: 1914: 1 IM, 1 gr, 2 u p, 1926: 1 gr, 1 rad, 5 venstre, 1938: politisk, 1953: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 73 (1), rad 162 (4), venstre 193 (4), 1954: Soc 145 (3), rad 127 (2), venstre 175 (4), u p 34 (0).

Sognepræst

Indt 1850: a) 83 rug, 114 byg, 63 havre, 68 td ærter, b) 130 rdl, c) 57 rdl, naturalier, d) 160 rdl, e) 29 td ld. — 1870: Regul 3180 kr, netto 5862 kr. Gl, straatækt bindingsværkspgd. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl. Pgd opf 1926.

22. 6. jan 1844–26. nov 53 (sp Bogø 24. febr 37): **J. A. Sørensen,** fl t Smidstrup-S, se der (gift med Grundtvigs broderdatter, stamt 38).

23. 18. febr 1854–10. sept 71 (sp Kousted-R 20. febr 35): **Johan Gunløg Gunløgsen Briem,** * 19. april 01 Grund, Øfjord syssel, Island. Forældre: Kmrrd, sysselmand Gunløg Guldbrandsen og Valgerd Arnadottir af Holt, Rangarvalla syssel. Stud Slagelse 20, c maj 25 (h-l-egr), rkp Bjerregrav-Aa-T 6. okt 26, afsk 10. sept 71, † 6. marts 80. ~ 4. maj 27 Petroline Francisca Snitker, * 10. juni 02 Slagelse, † 13. okt 80. Forældre: Adjunkt Peter S og Sophie Kirstine Bruun. – Datter ~ Ebbesen, Slangerup-U. Hustrus søstre ~ Petersen, Nakskov-B, og Lindegaard, Slaglille-B.

Indlagde sig stor fortjeneste ved en tolkning af indskriften paa guldhornene. (E I, 207, S I, 242).

24. 1. dec 1871–15. sept 90 (ord kat Nysted-H 10. sept 62): **Valdemar Frederik Carl Worsøe,** * 29. maj 30 Kundby. Forældre: Amtsvejinspektør Lauritz Christoffer W og Caroline Sophie Pechmann af Sæby-G. Stud Rosk 47, c 54^2 (h_1), skolebest Nykøbing F 58, afsk 15. sept 90, † 6. aug 03. ~ 20. aug 58 Bodil Marie Møller, * 19. sept 24 Vindeby, † 16. maj 88. Faderen: Stiftsprovst, dr phil H. U. M (søn af biskop Rasmus M), Toreby, se der. Hustrus slægt, se stamt 60 C.

25. 31. okt 1890–30. sept 1916 (sp Jelstrup-L 11. febr 87): **Christian Peter Møller,** * 16. aug 52 Thisted. Forældre: Arbmd Peder Pedersen M og Ane Christensdatter. Stud Roskilde 78, c 84^1 (l), hjpr Birkerød 28. april 84, afsk 30. sept 16, † 18. maj 32. ~ 14 okt 87 Karen Marie Sofie Andersen, * 8. sept 66 Arløse, Førslev, † 12. nov 39. Forældre: Lærer Jens Peter A og Edle Dorthea Marie Rudolph.

Pastor M var opvokset i meget smaa kaar. Ved venners hjælp kom han til at læse, og han blev en god og nidkær præst, overordentlig beskeden og ydmyg, bange for at trænge sig frem. Han var lille af skikkelse, ofte hæmmet af legemlig svaghed, men han fik en velsignet præstegerning her, han sluttede sig klart til IMs venner (se ovf), kunne ogsaa møde modstand, men forstod at tage alt paa en aandelig og kristen maade. Hans hustru var ham en betydelig hjælp. Som emeritus sluttede han sig til Eliaskirkens menighed i Kbhvn, hvor han kom trofast og var præst paa Eliaskirkens hjem for gamle. De sidste 7 aar led han af en pinefuld nyresygdom, men aldrig hørte man ham klage. (A. Fibiger: Guds banede vej, 1933, s 432, DnA 1933, s 98).

26. 31. jan 1917–28. okt 21 (ord kat Roskilde dk 7. juli 13): Dr theol **N. M. Plum,** dr theol 20, fl t docent ved det teologiske fakultet, Kbhvns universitet, se biskopper, Lolland-Falster.

27. 14. marts 1922–18. maj 28: **A. Rasmussen,** fl t rkp Ringsted-B, se Bogense.

28. 27. aug 1928–29. sept 39 (sp Sevel 28. jan 18): **Karl Kristian Larsen,** * 16. maj 71 Vinde Helsinge, K Helsinge. Forældre: Lærer Hans L og Johanne Henriette Hansen. Stud Sorø 91, c 97^1 (h_1), huslærer, realskolel Grenaa, rkp Holmslands klit 21. nov 03, sp Vilsted-V 17. nov 09, afsk 29. sept 39. ~ 8. febr 04 Kristiane Katharina Ehrich, * 6. april 75 Nyborg, † 17. aug 55. Forældre: Sten- og billedhuggerm Marx E og Thalia Hansen.

29. 27. febr 1940: **Johannes Sørensen Ullersted,** * 19. juni 99 Hillerød. Forældre: Kbmd Lars Peter Sørensen U og Olivia Anna Jørgensen. Stud Døckers kurs 23, c 39^2 (h_2). ~ 30. april 39 Gudrun Korsgaard Baunbæk, * 24. juli 08 Struer. Forældre: Savværksejer Kristian B og Edele Korsgaard.

Litt: Rhode II, 165, Barfod: Falsters G II, 61, LPB 44, MS II B 66, Lkm II,773, Loll-F aarb 1917, s 85 f (om mordsagen fra G pgd), Jens M. Nielsen: Livstegn, s 155 f, Svend Jørgensen: Loll-F Folketid 29. jan 51, Loll-F aarb 1923, s 107 f, 1944, s 193 f, 1952, s 332 f, se iøvr ovf.

NØRRE VEDBY

(Med filialkirke i Gyldenbjerg).
Nørre Alslev var anneks til 13. febr 1915.

Nørre Vedby sogn, 2526 ha, er ret højtliggende og bakket. Vid udsigt fra N V møllebakke. Den nordlige del er halvøen Orehoved med Storstrømsbroen og den tidligere færgefart. Smukt og frugtbart, en del spredt skov. Byerne: N V, fh fra 1891, rest 53, Riserup (hvor præstegaarden laa til 1883) med apotek (her var en fattiggaard, som hed »Elysium«, brændte 1897), Egelev, Nørre Grimmelstrup, Orehoved (377 indb) med alderdomshjem fra 1920. Gaabense udskibningssted. Her var fra gl tid overfart til Sjælland. Hg Orenæs og Ulriksdal. Landbrug af alle størrelser, mange arbejdere, mange gamle.

Aabningen af Storstrømsbroen 1937 betød en stor forandring af forholdene ved Orehoved. Nu er der stærk trafik. Træfinerfabrik ved havnen. Tyngdepunktet i sognet er flyttet mod nord, saa der er flere folk til Gyldenbjerg end til Nr Vedby kirke.

»Elo« skildrer sognet saaledes:

Beboerne i Nr Vedby er et forsigtigt og forudseende folkefærd. Man var det i hvert fald omkring aarhundredskiftet, da menighedsraadet stod overfor at skulle anskaffe et nyt orgel til Nr Vedby kirke. Man fik tilbud fra Nykøbing F kirke, som netop stod for at skulle anskaffe et nyt og større orgel, og kirkebestyrelsen i Nr Vedby besluttede sig til at købe det gamle orgel i Nykøbing F. Man havde imidlertid ikke megen forstand paa orgelværker og betingede sig derfor, at handelen skulle gaa tilbage, saafremt man fandt en eneste rusten streng i orglet. Man har dog aldrig fundet en saadan, og orglet benyttes endnu i Nr Vedby kirke, selv om det maaske snart kan trænge til en lille restaurering.

Nr Vedby kirke er iøvrigt ejendommelig bl a derved, at den ligger i Nr Grimmelstrup og ikke, som naturligt er, midt i sognet. Aarsagen er dog ligetil, idet den nordvestlige del af Nr Vedby sogn i gamle dage laa hen som et næsten ubeboet overdrev, og da kirken skulle bygges, placerede man den, hvor bebyggelsen var tættest. Senere opførtes Gyldenbjerg kirke, saa nu har sognets beboere lige nemt til kirke. Derimod har pastor **Holdt** tre km fra præstegaarden ved Møllebakken, hvad enten han skal prædike i Nr Vedby eller Gyldenbjerg kirke.

Mens talen er om Nr Vedby kirke, er det iøvrigt interessant at konstatere, at bortset fra nogle faa steder i Sønderjylland var Nr Vedby sogn det sted i landet, hvor reformationen først blev indført. Det skete i 1532, da pastor **Rasmus Olsen** blev indsat i embedet. Først fire aar senere indførtes reformationen i hele landet.

Det fortælles iøvrigt om en af sognets præster, pastor **Isak Sidenius,** at han blev præst ved en ren tilfældighed. Det skete, da han opholdt sig paa Taasinge, hvor man netop havde faaet besøg af kong Frederik V. Sognepræsten i Bregninge kirke var bange for at prædike for kongen, og saa traadte Isak Sidenius til og forrettede gudstjenesten. Kongen blev saa begejstret for hans prædiken, at han ansatte Sidenius som præst i Tved paa Fyn, og derfra blev han i 1751 forflyttet til Nr Vedby.

Som en lille pudsighed kan det nævnes i denne forbindelse, at pastor Sidenius' kæreste fritidsbeskæftigelse var at fange mus og hjælpe tagdækkerne med at reparere taget paa præstegaarden.

Nr Vedby sogn indtager ingen særstilling inden for de 67 lolland-falsterske kommuner, men alligevel er der forskellige ting, som bør nævnes, naar omegnens historie skrives. Det er saaledes en kendsgerning, at det højeste punkt paa Lolland-Falster findes i Nr Vedby. Det er den saakaldte Bavnehøj, der ligger sydvest for præstegaarden. Højen er hævet 44 m over havets overflade, hvilket er nogle faa meter højere end Møllebanken, som afdøde forfatterinde **Helene Strange** ved sin død overdrog til Nr Vedby og de omliggende kommuner. Mindesten over Helene Strange rejst 1949.

En anden ejendommelighed ved Nr Vedby er de mærkværdige gaardnavne, som f eks »Elysium«,

»Valhalla«, »Olddinggaard« for slet ikke at tale om et gaardnavn som »Borttagstengaard«. Dette sidste siges at være opstaaet derved, at der jævnlig blev stjaalet tagsten, da gaarden skulle bygges, og disse mange tyverier gav ejeren idéen til det ejendommelige navn.

Nr Vedby er hjemstedet for to af Falsters store virksomheder, A/S R. Sigvardt og Orehoved Træ- og Finerfabrik, der beskæftiger henholdsvis 100 og 150 arbejdere. Disse virksomheder er selvsagt et godt aktiv for kommunen, og de har bl a været aarsag til, at befolkningstallet i sognet i de sidste fem aar er vokset. Der er planer om at bygge et stort motel ved Storstrømsbroen.

I modsætning til andre kommuner har Nr Vedby kommune overstaaet sin hovedpine med hensyn til en ny skoleordning. Man har bygget en ny, stor centralskole i nærheden af Møllebanken. Men centralskolen blev 1955 700,000 kr dyrere, end hvis man havde faaet lov at bygge 1942. Men saa har man ogsaa faaet en af de mest velindrettede centralskoler paa Lolland-Falster, og desuden er der indrettet et lokale til Teknisk skole som tidligere maatte leje sig ind i forsamlingshuset. Endelig er der ogsaa en stor gymnastiksal og en dejlig idrætsplads.

Nr Vedby kommune var for en del aar siden en lille fredelig plet, hvor fremmede kun sjældent fandt hen, men efter bygningen af Storstrømsbroen og anlægget af den nye Kippingevej tværs gennem kommunen er man kommet nærmere ind paa livet af omvendenen. Kommunen gennemkrydses nu af den stadigt voksende trafik mellem Sjælland og Lolland, og naar fugleflugtslinien ad aare bliver til virkelighed, vil den store, internationale trafik drøne op over Møllebanken, hvor den gamle stubmølle i fordums tider knejsede som en ensom majestæt i det fredelige landskab. (Loll-F stiftstid 26. maj 1955).

Præsteembedet her hørte til landets største, indtil lønningsloven kontormæssigt forvandlede det til et 3. kl. embede. Det var højere lønnet end de fleste bispeembeder. Man sagde, at præsten i Riserup tjente 1 rdl i timen aaret rundt. Nettoindtægten har været over 17,000 kr. Forfatterinden *Helene Strange,* som i flere af sine bøger har givet fine skildringer fra Nordfalster, kalder et sted Nr Vedby-A: »De gamle præsters embede«. Og det passede indtil 1935. Indtil 1940 er ingen sp forflyttet herfra siden reformationen. Nr Alslev blev anneks 1695. Den store, gamle præstegaard laa i Riserup, og den var ramme om et rigt præstegaardsliv.

I kirken og paa kirkegaarden er der minder om flere af de gamle præster. Ved opgangen til prædikestolen hænger et mindedigt, som den første evg præst, *Rasmus Olsen* (1532–67), skrev om sin hustru, og der ses prægtigt udhuggede ligsten over provst *Hans Tuftesen (Justesøn) 1601–16,* og *Hans Børresen (Borræus)* 1616–44, med utydelige indskrifter, flankerende alteret. Paa sydvæggen ses et epitafium over præsten *Niels C. Othsing* samt paa nordvæggen over præsterne *Rasmus Scharvin* (1658–74), som var legatstifter, og mag *Gert A. Meier* (1674–87) og hustru. Meier »døjede meget med sin trættekære hustru«, der var enke efter formanden. *Chr. Poulsen* (1736–51) omtales som formuende.

En mægtig ligsten udvendig paa taarnet fortæller om provst *Isaac Sidenius* (1751–80), den »velærværdige og høylærde mand, som i 29 aar med utrættet flid forestod sit embede, indtil han nedlagde sin hyrdestav og gik ind til en lyksalig evighed. Min sjæl dø den retfærdiges død, og mit endeligt være som hans.« Provst S holdt som bekendt straffeprædiken i Nykøbing for jomfru Mossin, præstedatteren fra Gundslev, som var anklaget for at have dræbt sin trolovede (pastor Clausen, Stadager) med rottegift. Hun blev henrettet ved Ønslev 1754, (se s 214). Se iøvrigt ovenfor. Provst *Sidenius* havde 14 børn. (Stamt 80). Var »dygtig, men streng, dog til tider munter og spøgefuld.« De fattiges patron.

Prof *H. C. Glahn* (1781–1804) havde været missionær i Grønland, var gift med en datter af Hans Egedes søn, Poul Egede, var professor i grønlandsk, en anset og virksom mand, som »man kaldte pastor consummatus« (W III, 477. Stamt 35). Allerede som ung var G optaget af Grønland og Hans Egede. Da han gentagne gange søgte optagelse paa Det grønlandske seminarium, men afvistes, fordi han var for ung, lod han sig i sin skuffelse hverve som rytter i Holsten i haab om, »at svinge sig op til« officer, men da der ingen udsigt var dertil, vendte han tilbage til Kbhvn og kom endelig 1761 paa Det grønlandske seminarium. 1763 drog han som missionær til Holsteinsborg i Grønland. Han sejlede i kajak, fulgte grønlænderne paa deres fangstrejser, færdedes over land og hav og is til de fjerneste bopladser, blev meget kyndig i eskimoernes sprog, tænkte, talte og skrev eskimoisk, var en energisk, virkelysten foregangsmand, forud for sin tid, f eks mente han, at blandede ægteskaber kunne være til gavn for befolkningen, og han slog til lyd for en ny lovgivning, baseret paa nøjeste kendskab til eskimoernes gemyt og skikke. Han kæmpede for unge grønlænderes »fordomsfri« uddannelse i Danmark. Han var nok sin tids betydeligste kender af Grønland. 1771 blev han sp i Ullersvang i Hardanger, hvor han var meget afholdt, slog til lyd for kartoffelavl og frugtavl og nye veje. 1779 blev han sp i Tingsted, 1781 i Nr Vedby. Han var en betydelig præst og spillede en førende rolle paa Falster. Hans skriftlige arbejder handler om Grønland, de er vigtige kilder til Grønlands historie. Han blev titulær professor 1779, titulær provst 1786. (Fam Glahns slægtebog 1907, 7–41).

St. St. Blicher boede her 1801—03.

Det var vist den gamle pastor **Blicher** i Gundslev, som fik sin unge slægtning, c theol **Steen Steensen Blicher** (ved hjælp af inspektøren for de Falsterske krongodser, **G. Faye**) ansat som huslærer hos hof- og statsretsprokurator **Holger Foss,** Holgershaab, Nr Alslev (Holgershaab var anneks-præstegaard, indtil den 1790 solgtes af prof **H. C. Glahn** til Holger Foss). Den unge Blicher var af lægerne blevet dømt til en tidlig død af tuberkulose, men ved et friskt friluftsliv var han kommet til kræfter. Skønt herren til Holgershaab ikke var af de blideste og længe var skeptisk over for Blichers pædagogiske evner, faldt Blicher godt til; med sin elev, Lauritz Foss, samlede han planter til et »herbarium vivum«; de foretog farlige sejl- og køreture Naar Molbech skriver, at Blicher havde prøvet at vælte med sin vogn over 30 gange, kan man roligt sige, at flertallet af vælteturene var paa Falsters slette veje. Der førtes stor selskabelighed paa Holgershaab, Glahns fra Riserup, Grundtvigs fra Torkilstrup (gift med biskop Balles datter), den unge **N. F. S. Grundtvig,** mag **Biering** fra Aastrup kom her meget, og der var jagter, musik og dans, Blicher spillede solo paa fløjte. Viserne fra danske og norske selskaber blev sunget, Rahbeks studentikose oplysningsaand raadede. Glahn førte Blicher ind i en verden med større perspektiver, især med sine skildringer af Hans Egede og Grønland. **Grundtvig** i Torkilstrup var altid kampklar mod rationalismen og præget af biskop Balles syn, gamle **Blicher** i Gundslev talte som **Faye** og mag **Biering** om landbrugets udvikling efter stavnsbaandets ophævelse. For Blicher gled armoden i hjemmet og moderens sygdom i baggrunden. Han følte sig atter som en »mahognifyr« og befandt sig godt, selvom gamle Blicher (med sine ombejlede døtre, Grundtvig blev hans svigersøn) gnavede over, at hans kvindfolk ødslede med det dyre

brænde i kakkelovnene. Blichers »udlændighedstid« paa Falster var en lykkelig og udviklende periode i hans liv. Han færdedes frit mellem de ældre og kyndige præster og mellem de unge piger, hvis mødre fandt ham charmerende. Mange oplevelser havde han, og mange digte og noveller spøgede i hans hjerne. Men han længtes trods alt efter Jylland. Af falstringerne fik han en forstandsbetonet, jordbunden, men gammeldags from indstilling til livet, der litterært førte ham uden om romantikken, udenom »Bragesnakken« og uden om de gudeligt vakte. Han blev paa Falster den poetiske realismes mand. Hans helbred blev stærkt, og hans kaar blev bedre. De 2 aar her kom ham til hjælp i senere svære tider.

Den ædle Gustav Faye var norsk præstesøn; som teologisk student var han med i digterkredsen i Norske selskab, hvor Wessel var førende. Faye opgav teologien, blev ex jur og 1791 forvalter hos grev Reventlow. Han fik snart meget at administrere, fik afløst hoveriet og gennemført jordforbedringer. 1805 blev han amtmand i Thisted. Han vedblev at være Blichers ven til sin død 1845 og hindrede f eks engang en tvangsauktion hos Blicher.

Christopher Nyrop (1804–31), norsk præstesøn, var rationalist. Blandt hans 8 børn var professor Camillus Nyrop (f i Riserup 1811), som i sin selvbiografi 1884 levende har skildret livet i præstegaarden her. Han virkede for kartoffelavl og forbedret landbrug. Konsistorialrd *L. M. Lund* (1832–43) mindes paa en tavle udvendigt paa kirken: »Han var en trofast lærer, en retsindig sjælesørger, sandhedens uforfærdede talsmand. Nidkærhed for Herrens hus har fortæret ham, Sl 69,10.« Men BDG I, 158 siger, at »han var langtfra nogen særdeles agtet mand, uagtet »Kjøbenhavnsposten« 1843, nr 63, lod sig noget saadant fortælle.« Han skrev bidrag i »Minerva«.

Det kirkelige liv var ringe. Selvom der i flg aar var betydelige præster, forblev kirkegang og aandelig interesse svag. Stiftsprovst *Heiberg-Jürgensen* (1843–60) var en aristokratisk og dygtig mand, nært knyttet til guldaldertidens store navne og til den falsterske præsteslægt Koch. Han havde som provst en del vanskeligheder med J. C. Lindberg i Tingsted. – Provst *H. P. G. Koch* (1860–83) var baade som provst og som formand for provstikonventet, som personlighed og prælat en af Falsters førende præster. Men han kunne ikke faa folk til at gaa i kirke, og han mødte en vis opposition (se ndf). Hans søn, kirkehistorikeren, provst, dr *L. Koch,* skriver, at der ikke var tale om nogen form for vækkelse. Men der var respekt for kirken. Af kapellanerne var *H. K. Winding* grundtvigsk. *Th. Løgstrup* blev nidkær IMs præst og landskendt som DMS' sekretær og provst Jens Vahls medarbejder.

Hidtil havde præsterne været højkirkelige. Provst *Jens Vahl* (1884–98) var medlem af IMs bestyrelse, en umaadelig virksom og flittig præst. Han fik ikke rigtigt tag i Nr Vedby, men i Nr Alslev vandt han indgang (han er begravet i Nr Alslev). Hans uvisnelige fortjeneste her var opførelsen af Gyldenbjerg kirke (se ndf). Landposten kaldte ham »missionsgrossereren«, fordi han fik saa vældig en post. Den gamle, troende lærer kaldte ham »en tør knark«. Men han fik udrettet noget. Han fik privat indsamlet 8000 kr i dette »døde pastorat« til den nye kirke. Han var »manden med de 117 idéer«, der baade kom sognene og IM til gode. Pastor *Alfr. Levinsen* kaldte ham »stærkt bredkirkelig«, men han manglede »vækkelsens gave«, medens hans kapellan og svigersøn, *Louis Blauenfeldt*, vel »var vækkelsesprædikant, men vistnok stødte mere fra, end han drog til«. Der kom mange til møde i præstegaarden, men kun faa blev omvendt. Vahl fik f eks den unge, ivrige pastor *Julius Steen* til at tale her, og ham kunne man lide. Flere af de ældre benyttede stadigt evg-chr salmebog. De gamle erklærede, at de »troede paa Vorherre« og kunne ikke forlige sig med Blauenfeldts omvendelsesprædiken om Jesus som frelser fra synd og fortabelse. Da provst *Vahl* kom hertil (efter opfordring af kapellanen i Karleby-H-NØ, *H. F. Poulsen* (Ynglinge-Poulsen), men V sagde først nej), skrev han til en ven: »Her er een af de dødeste egne i landet, og man betragter det næsten som en ny religion, at man ikke kan blive salig ved sine egne gerninger, men alene ved troen paa Guds uforskyldte naade i Jesus Kristus.« Og hans datter, *Johanne Blauenfeldt, f Vahl,* skrev senere: »Skønt jeg personlig nærer stor kærlighed til Falster, vel ikke mindst fordi den første del af mit eget trosliv faldt dér, har jeg dog ofte haft vanskeligt ved at forstaa, hvorfor fader skulle til et saa vanskeligt sted paa sine gamle dage... Paa Nordfalster levede man paa den tid endnu paa »Den evangeliskchristelige salmebog«, og mere end een dernede har i de første aar i al venskabelighed betroet mig, at de troede ikke, at fader ville vinde nogen indgang i sognet med »den nye tro«. Det var et uimodsigeligt vidnesbyrd om en saa stor vankundighed, at man knap kan tænke sig den mulig i et land, hvor kristendommen dog har været forkyndt i over 1000 aar.« Men Vahl lagde ikke hænderne i skødet. Med ungdommelig iver tog den 55-aarige provst fat, han glædede sig over at have faaet som kapellan en mand, »der ret har opvækkelsens naadegave, saa han kan maaske bedre end jeg bryde igennem.« Den aarlige bedeuge samlede en del i præstegaarden. Der blev gjort talrige husbesøg. Provsten selv tog staven i haand og vandrede ud. De to præster gennemstrejfede det store pastorat paa kryds og tværs. Hurtigt blev det klart for provst Vahl, at der maatte bygges en kirke til i det store Nr Vedby sogn. Beboerne omkring Gyldenbjerg havde omtr 1 mil til kirke, og det var mest smaakaarsfolk, som ikke havde køretøjer. Der blev holdt møder i Orehoved, i Nyskolen og paa fattiggaarden, men det, der tiltrængtes, var en kirke. Saa rejstes *Gyldenbjerg kirke,* frit og højt beliggende, 1889, og den staar der som et vidnesbyrd om provst Vahls iver for sine sogn. Han var en ægte missionsmand.

1888 holdtes den *første missionsuge* paa Falster 9.–15. dec i Nr Vedby skole, hvor *Vahl, Blauenfeldt* og indremissionær *Lars Aage* talte hver aften. Og samtidig med, at Vahl sled i sine sogne, fik han tid til en masse arbejde ud over det lokale: Han var formand for DMS i en for DMS skelsættende periode 1889–1897, han udgav sit store missionsatlas og sin lærebog i missionshistorie, var redaktør af »Nordisk missions tidsskrift«, redigerede »Christelig samler«, var meget virksom i IMs bestyrelse. Og han havde i sin præstegaard det største YMs bibliotek, nogen præst hidtil har haft, over 12,000 bind.

Provst *S. Schjøtt* (1899–1914) var grundt-

vigsk og nærmest imod IM; den kreds, som Vahl og Blauenfeldt havde dannet, manglede nu ledere. De søgte til pastor *Møller* i Gundslev. Men de begyndte snart at arbejde paa at faa bygget et missionshus Provst Schjøtt ville meget nødigt have et missionshus i sit pastorat. Efter aftale med pastor Møller blev der saa bygget et missionshus paa grænsen ml Gundslev og Nr Alslev sogne, men i Gundslev sogn, 1906, og her samledes IMs venner fra begge sogne. I tidens løb blev det mest benyttet af folk fra Nr Alslev, og det blev nedlagt 1932. Man købte 1932 elektricitetsværkets maskinhal i Nr Alslev og indrettede dér et smukt, solidt missionshus. Søster *Anna,* der havde været forstanderinde paa Gundslev pigehjem, tog sig af den økonomiske side af sagen og samlede mange penge. Kapellanen, pastor *Kelstrup,* havde et vist tag paa de unge. Han var grundtvigsk.

1908 overtog proprietær *K. Møller* gaarden Ulriksdal. Under Holeby-Bursø (s 70) er omtalt hans virksomhed som mejeriejer, om hvordan han fandt sin hustru, *Signe Due,* der var begyndt et missionsarbejde i det »døde« Holeby sogn, og om hendes forbindelse med pastor *Bachevolds,* og om det IMs pionerarbejde de to øvede i Holeby. De overtog Ulriksdal 1. maj, og allerede 10. maj holdt de det første missionsmøde paa gaarden (med miss *J. Thorsen,* senere sp Gilleleje). Der kom 70. Men de skulle erfare, at det var et vanskeligt sted at arbejde. Trods provst Vahls ihærdige arbejde var der kun faa troende mennesker. De søgte forbindelse med de faa andre IMs venner paa Nordfalster. Proprietær Møller var meget virksom for herregaardsmissionen; da der skulle holdes aarsmøde, var provst Schjøtt ret uvillig til at overlade dem kirken, og først da pastor Bachevold havde raadet Møller til at gaa til biskoppen om sagen, gav provsten tilladelse til at benytte Gyldenbjerg kirke. Fra 1912 holdtes der regelmæssige IMs gudstjenester i Gyldenbjerg kirke, først ved pastor *S. C. C. Søbye,* Vordingborg, saa ved pastor *Bachevold,* senere ved pastor *P. P. Thoreby.* Enkelte blev omvendt; især vakte det opsigt, da en proprietærfrue fra sognet blev omvendt ved en prædiken af pastor *A. Fibiger* i Gyldenbjerg kirke. Hun blev et trofast vidne, hun døde 7 aar efter. Fodermesteren paa Ulriksdal, *Vils,* og hans kone var ivrigt med i det aandelige arbejde i sognet. (Med tanke paa ham sagde proprietær Møller engang til en kollega paa Lolland: »I skulle have nogle flere røgtere i jeres samfund!«). Da præstegaarden blev bygget 1915, erklærede menighedsraadets formand, at der skulle være brede fløjdøre, for at sognets folk kunne gaa ud og ind. Men i pastor *Zanoni Nielsens* tid (han blev udnævnt efter et kampvalg ml IM og »de andre«) kom der kun faa i pgd. 1916 kom proprietær Møller ind i IM's bestyrelse som anerkendelse af hans gerning, og efter pastor *Bachevold* blev han formand for IMs kredsbestyrelse paa Lolland-Falster. Møller havde adskillige vanskeligheder i samarbejdet med provst *Schjøtt* og pastor *Nielsen,* »og det var ikke altid hans skyld, selvom han godt kunne være haard og ensidig i sin bedømmelse« (L-F st, s 243). Men han havde et godt samarbejde med pastor *Skydsgaard.* Proprietær *K. Møller* døde 1946. Hans søn, proprietær *Erik Møller,* Ulriksdal, har fortsat sin faders gerning, baade i sognet og i Herregaardsmissionen. Fra 1948 er han medlem af IM's bestyrelse.

Pastor *Skydsgaards* korte præstetid (1935–40) mindes af mange med taknemmelighed. Der blev sat meget i gang. Da Skydsgaard forlod Nr Vedby, udtalte han til pressen, at han altid havde vidst, at han ville være præst, og da han skrev sin doktordisputats, skete det uden universitetet som maal. Han var glad for aarene her, hvor han mødte megen velvilje, og det glædede ham, at ungdommen gerne kom i præstegaarden. Han følte, at de unge »ville gøre oprør mod gammel materialisme, gudløshed og forsamlingshusmoral«, og i det hele regnede han med, at »redningen skulle komme fra ungdommen«.

Elektricitetsværksbestyrer *Schmidt,* Nr Vedby, (han og hans hustru var københavnere) blev omvendt ved et møde paa Ulriksdal, og saa længe han levede, var han et meget virksomt medlem af IMskredsen. Det lille samfund i Nr Vedby var sammensat af folk af alle samfundslag, baade husmænd og proprietærer. Ulriksdal var midtpunktet i det hele. Der blev ofret tid, penge, kaffe og gæstfrihed. 2 gange om maaneden var der samfundsmøde. Det ændredes lidt, da missionshuset blev bygget, men Ulriksdal er stadigt samlingssted for IM's venner.

Der har ogsaa gennem aarene været en lille grundtvigsk kreds. Pastor Skydsgaard havde ogsaa samarbejde med den. Han forstod at vinde tillid i alle kredse og havde dog sit selvstændige standpunkt.

Som helhed er der ikke meget liv. IMkredsen tæller c 50, flertallet er u p, folkekirkelige.

Pastor *J. Holdt* skriver:

»Nu er der igen en ganske alm mand i sognepræsteembedet. Der knyttes til det, der er, og saa vidt kræfter og evner rækker, bringes evangeliet til sognets mennesker, hvor lejlighed gives. Der holdes menighedsmøder i pgd, og de er som regel velbesøgte efter falsterske forhold. Ungdommen er saa optaget og bliver mere faatallig, efterhaanden som mekaniseringen skrider frem, og er vanskelig at faa i tale. Vi er her alle i folkekirken. Der har ingen udmeldelser været i flere aar; nogle katolikker har paa eget initiativ anmodet om optagelse i folkekirken; nogle, paavirkede af Jehovas Vidner, har af egen drift henvendt sig til deres sp for at faa besked om de ting, som J V taler om. Forholdet til IM er i det store og hele godt, og alle IMs venner er kirkesøgende, men den alm indfødte sognebefolkning faar IM ikke i tale, og særlig flink til at gaa i kirke er den ikke. Det er ikke skik og brug her paa stedet. 9. april og 5. maj og tiden derimellem har ikke haft nogen positiv kristelig virkning. Falster har ikke haft sin profet; men vi prøver at gøre dagens gerning i den profetløse tid.«

Forfatterinden **Helene Strange** (* 1874 i Eskilstrup, † 43 i Nr Vedby) havde gn højskoleophold, rejser og selvstudium skaffet sig en alsidig uddannelse. Hun var en flittig skribent, samlede hos gamle folk paa Lolland-Falster 4 bd folkeminder: »Fra den ældre generation« (1933—37), skrev en række fortællinger og skuespil. Hendes hovedværk er en omfangsrig slægtsroman om Sværkerne med ind-

gaaende skildringer af falstersk bondeliv fra 1700 til vor tid, ialt 8 bd (1929—41) med megen historisk viden og intimt kendskab til Falsters almue, værdifuld kulturhistorie. Hun skrev flere hjemstavnsskildringer og rejste meget. 1926 anlagde hun anlægget Nr Vedby Møllebanke med friluftsscene, hvor dilettanter i folkedragter viste falsterske folkelivsbilleder og talte falstersk dialekt (DBL XXIII, 33).

Paa kirkegaarden hviler Ellehammers fader, **Mads Hansen,** den første, for hvem det lykkedes at tømme Vaalse vig.

1915 oplyses: Kkg kun nogenlunde, lidt IM, ellers intet særligt. IM holder gudstj ved indkaldt præst. 1922: Ringe kkg, ikke meget liv, IM arbejder energisk. 1930: Kkg 3 pct, ringe interesse, velvilje. 1939: Kkg 5 pct, nogen hørelyst, lille KS, IM (50), mange ukirkelige, kirkeblad. 1955: Kkg 3 pct, folkekirkelige forhold, IM, nogle gr, sdsk, fh, centralskole 1955.

Nørre Vedby kirke, Falsters anseligste landsbykirke, ligger frit paa en 24 m høj bakke, bestaar af gotisk skib med tresidet afslutning, gotisk taarn med blindingsprydede kamgavle og nyere vaabenhus mod syd. Opført af mursten og kalket lyserød. Slanke, spidse vinduer, 3 spidsbuede døre, høje, gotiske hvælvinger, smukke ribbekonsoller. Stor, smuk bruskbarok-altertavle fra 1637 af Jørgen Ringnis med to samtidige malerier (Nadveren forneden, korsfæstelsen foroven), alterkalk fra 1663, alterstager fra c 1500, korbuekrucifix fra c 1275, rest 1939. Højrenæssanceprædikestol fra c 1610—20, udvidet 1630, malerier i felterne; meget smuk bruskbarokfont i træ, skaaret af Jørgen Ringnis c 1645, ottekantet og med mange figurer, baaret af 4 evangelistfigurer. Klingpung fra 1701. Flere epitafier og gravsten. En katolsk altertavle er fjernet til Nationalmuseet. 300 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1171—87, Rhode, II, 214, Danske malede portrætter IX, 240, 242, Mackeprang: Landsbykirker, s 82.

Gyldenbjerg kirke, indviet 15. dec 1889, arkitekt H. C. Glahn, ligger højt, opført af røde mursten, bestaar af skib og kor ud i eet med tresidet afslutning, taarn med spir, vaabenhus. Fladt loft. Paa alteret en gibsafstøbning af Thorvaldsens Kristus. Krucifixtavle. 3 malmlysekroner. 140 sd. Byggesum: 14,000 kr.

Folketal: 1850: 1064 og 696 (Nr Alslev), 1901: 1399 og 896, 1921: 1720, 1950: 1802.
Altergæster: 1922: 100 og 200, 1930: 80 og 250, 1938: 180 og 330, 1953: ialt 300.
Menighedsraad: 1922: 2 gr, 2 soc, 3 u p, 1934: 1 IM, 1 gr, 3 soc, 2 u p, 1953: 2 IM, 1 venstre, 2 soc, 2 rad, alle kirk.
Kommunevalg: 1943: Soc 242 (3), rad 252 (3), venstre 197 (2), u p 52 (0), 1954: Soc 276 (3), rad 187 (2), venstre 249 (3), u p 110 (1).

Sognepræst

Indt 1850: a) 14 hvede, 38 rug, 562 byg, 10 havre, b) 42 rdl, c) 85 sn æg, 85 par kyllinger, 85 gæs, 85 maal mælk, 117 byg, 60 rdl, d) 300 rdl, e) 80 td ld. Stor gl pgd i Riserup. — 1870: Regul 5027 kr, netto 9794 kr. — 1913: 1. kl, 1930: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opf 1916.

17. 10. juni 1843–17. maj 60 (sp Sdr Kirkeby- SA 24. juni 37): Stiftsprovst **Peter Andreas Heiberg Jürgensen,** * 20. febr 00 Kbhvn. Forældre: Dispachør Frederus Christian J og Dorthea Elisabeth Buntzen. Stud Rosk 19, c april 24 (1), sp Rold-V 4. april 27, provst Falster 25. febr 41, stiftsprovst Lolland-Falster 2. sept 52, r af Dbg 53, † 17. maj 60. ~ 8. sept 27 sin kusine Thomasine Elisabeth Johanne Koch, * 27. sept 09 Horbelev, † 13 febr 86. Forældre: Konsistorialrd Hans Christopher K, † 47 (af Horbelev-F) og Laurentze Marie Buntzen (søster til forfatterinden Thomasine Gyllembourg-Ehrensvärd. (~1 forfatteren Peter Andreas Heiberg), * Buntzen († 1856). – Dattersøn: Lütken, Simmerbølle. Hustrus broder: Eftermanden her, slægt, se der. Stamt 50.

Stiftsprovst Heiberg Jürgensen var en af Falsters betydelige præster, og han øvede en værdsat indsats som præst og provst. Han var en aristokratisk og nobel natur, nær knyttet til og optaget af guldaldertidens litteratur. Han mindes som en besindig og hensynsfuld tilsynsmand. Se Khst saml 6. r V, s 142 ff, Gudrun Eriksen: Minder om stiftsprovst H J, Jul i Roskilde 1952, s 8 f.

18. 9. aug 1860–23. marts 83 (sp Sdr Kirkeby-SA 18. aug 43): Provst **Hans Peter Gyllembourg Koch,** * 1. nov 07 Horbelev. Forældre: Konsistorialrd Hans Christopher K, † 47 (af Horbelev-F) og Laurentze Marie Buntzen. Stud Nykøb 25, c april 30 (1), adjunkt Nykøbing 30, sp Vodder 4. juli 34, provst Falster 17. juli 60–2. marts 82, r af Dbg 69, † 23. marts 83. ~1 10. maj 35 Karen Magdalene Amalie Parelius, * 12. april 14 Nykøbing F, † 27. nov 46. Forældre: Jstrd, amtsforvalter Hans Ludvig Schielderup P og Petrea Søborg. ~2 14. juni 50 hendes søster Anna Oline Parelius, * 26. april 23 Nykøbing F, † 14. marts 61. – Sønner: Kirkehistorikeren, provst, dr L. K, Glostrup, Emil K, rkp Sct Knuds k, Odense, E. T. K, Slagslunde-G. Sønnesønner: Provst Hans K, Solbjerg k, K. C. K, Brylle. Brødre: Horbelev-F. Stamt 50.

Provst Koch var en af Falsters mest ansete præster i 19. aarhundrede. Han var en flittig præst i sine sogne til besøg hos syge og gamle og fattige. Sine bedste aar havde han i Sdr Kirkeby (se der). Han var i 25 aar formand for Falsters præstekonvent. Hans søn, dr L. K, fortæller, at »da der skulle laves love for konventet, erklærede provst K, at der kun maatte være een paragraf: at det var tilladt at ryge tobak under møderne. Og den paragraf blev nøje overholdt.« Biskop *Monrad* var ofte gæst i konventet, og han satte megen pris paa provst Koch. I sine visitatsbemærkninger anfører Monrad flere sætninger, der karakteriserer Koch: »Han udmærker sig ved kirkelig sans og megen selvtænkning, hans foredrag er jævnt og naturligt . . . hans prædiken er velgennemtænkt og indtrængende.« Breve fra Monrad viser, at han kunne udtale sig fortroligt og uforbeholdent til provst K. Biskop *Bindesbøll* kaldte ham en »nidkær ordets forkynder, der ikke indskrænker sin virksomhed til kirken alene, men ogsaa udenfor ved bibellæsninger paa søgnedage søger K at skaffe ordet venner . . . Han har øje for den herskende kristendoms svage sider og mod til uforbeholdent at udtale sig derom og blotte dem, hvormed han forbinder et paa fortsat granskning grundet kendskab til skriften. Kirkerne besøges ret stadigt af menighederne, men uagtet deres sognepræst prædiker til opvækkelse, kan man dog ikke regne menighederne til de opvakte, snarere har der over for hans bestræbelser vist sig en oppositions-aand, som næppe ret selv ved, hvor den vil hen, men som indtil videre nøjes med *ikke* at ville derhen, hvor præsten vil have den. En saadan opposition traadte saaledes virksomt frem ved hans bestræbelser for at faa den nye salmebog indført.« Senere skrev biskop *Monrad,* at K prædikede »med sin

sædvanlige trofasthed og paalidelighed.« 1875 skriver Monrad: »Provst K har alle betingelser for en gavnlig virksomhed som landsbypræst. Hans prædiken er klar, jævn, inderlig, rolig og har det ejendommelige præg, der kun fremkommer, hvor den bæres af en overbevisning, der har varet livet igennem. Ikke desmindre synes det ej at lykkes ham at vække menigheden af den dybe nordfalsterske religiøse ligegyldighed.« Kirkegangen var derfor kun ringe, men man havde stor ærbødighed for den højt kultiverede og noble provst.

L. Koch: Erindringer, 1 f, 95 f, Loll-F st 150 aar, 1955, s 126 f, 148, 155, 159,251.

Hjælpepræst hos provst Koch

1875—76: **H. K. Winding,** se Haarslev-T.
1877—80: **J. N. T. Løgstrup,** se Nyborg.
1880—83: **H. P. Traustedt,** se Gaverslund.

19. 15. febr 1884–1. april 98 (sp Karrebæk 22. sept 77): Provst **Jens Vahl,** * 24 nov 28 Aalb. Forældre: Regimentskirurg Hen(d)rik V og Vilhelmine Bøggild. Stud Sorø 48, c 54[1] (l), huslærer hos propr Worm, Kalsbøl, Raarup, 54, hjpr Farum-V 4. april 56, do Jetsmark 13. jan 58, rkp Vor Frue k, Aarhus-sp Aaby 12. maj 64, sp Øster Snede 30. aug 69, provst Nørvang-Tørrild herr 29. nov 69, r af Dbg 92, † 1. april 98. ~ 9. nov 64 Emilie Magdalene Christine Worm, * 10. juni 36 Nr Aldumgaard, † 26. maj 12. Forældre: Proprietær, ejer af Kalsbøl m m, ex jur Christian Jacob W af Ørum-D og Andriette Justine Vilhelmine Hastrup. – Datter ~ Blauenfeldt, Tamdrup. Dattersøn: Ringe. Søn: Prof (geografi) dr phil, c theol Martin V. Fætre: Brix, Rødding-K, Bøggild, Skivholme-S, Bøggild, Gadstrup-S.

Red Alm Kirketid 60, red Ny christelig samler 68, medstifter og fmd Foreningen til gudelige smaaskrifters udg, medstifter Jydsk hist-top selskab 58, medstifter og BM Stefansforeningen 76, medstifter af samfundet for dsk-norsk personalhist og genealogi 79, BM kirkelig forening for IM i Danmark 81, BM Dansk missions selskab 70—97, næstfmd 82, fmd 89—97, BM Diakonissestiftelsen, BM Evangelisk alliance, næstfmd 84 m m. Udg flere gud smaaskrifter anonymt, medd mange bidrag t Evang Ugeskr, Teol Tidsskr, Sædemanden, IMs Tid, Fædrelandet, Berl Tid, Nationaltid, Evangelical christendom, Bulletin du monde chretien, Neue evang Kirchenzeit samt udg 57: Er mormonlæren sand eller ikke? Efter det engelske, 59: Er det Guds villie, at christendommen i vore dage skal udbredes blandt hedningerne? 61: Mormonernes lærdomme ifølge deres egne skrifter. Nr 1–4 (ny udgave 77), 62: Aalborg Stiftscalender for 1862, 64: Afskedspræd ov Luk 5, 1—11 i Jetsmark kirke, 66: Lapperne og den lapske mission, 66: Oversigt ov d danske missionsvirksomhed siden reformationen (særtr af Alm Kirketid), 68: Jesus eller Barrabas, udg af Foren til gudl skr udbr, Beskrivelse over missionskortet (3. opl 69, 6. udg 80), 72: Alaska: Folket og missionen, 72: Husandagtsbog. Betragtninger til hver dag i aaret. 78: Christl livsbilleder. I Eduard Field. Biskop af Nyfoundland, Slægtebog over afkommet af Christjern Nielsen, borgmester i Varde, c 1500 (I—II, ikke afsl, 79—96), 83—86: Missions-atlas med forklaring. Bøger ang Hedningemissionen og derhen hørende emner med 1—3 tillæg (84—90). 91: Guds arving (Gudel smaaskr), 92: Missions to the heathen in 1889 og 1890. A statistical review, 92: Stamtavle over slægten Jelstrup, Missions to the Heathen in 1890—91, 1891—92, 1892—93, 1893—94, 1894—95, 1895—96 (93—99), 93: Slægtebog over afkommet af pastor Vitus Pedersen i Bering, † 1768, 94: Ynglingen, som har forladt hjemmet. Eft det engelske, 97: Lærebog i den evangeliske missionshistorie.

1942 udg Ejler Haugsted: Katalog over Vahls missionsbibliotek (i Statsbiblioteket i Aarhus), 373 s, omfattende 12,000 bd. Indledn ved provst F. F. Munck, Ordrup.

Provst Jens Vahls farfader, Martin V, var fra Bergen og døde som professor i botanik ved Københavns universitet. Hans fader døde 1837, og Jens V blev 1841 optaget paa Sorø akademi. Fra sit hjem havde han ikke modtaget noget stærkt indtryk af kristendom, men han havde lært at bede. Han var forskellig fra sine kammerater paa Sorø, søgte kirken, ogsaa naar det ikke var paabudt, og efter konfirmationen gik han jævnligt til alters. Han var dygtig, ofte klasseduks, og tidligt vaagnede hans store kærlighed til bøger. Han ønskede, at han var rig, saa ville han købe mange bøger. Han var en læsehest, tog ogsaa til Gavnø for at se malerier og biblioteket dér. Sorøs rektors vidnesbyrd om ham kom til at passe for hele livet: »Vahl har gode evner, men er noget usikker, hvor det gælder en skarp anvendelse af tænkningen. Han har altid haft lyst til historisk læsning og syslen med bøger.« Som dreng samlede han paa adelige segl og vaabenskjolde og arbejdede med stamtavler. Talrige kongerækker kunne han udenad. Gennem sin moder havde han et barnligt tillidsforhold til Gud, som han bevarede gn hele livet. Han læste dagligt i bibelen, og i sin dagbog skrev han, at han bad til Gud om, at »intet af de store biblioteker maatte brænde«. Hans helbred var svagt, og tanken om døden var ofte fremme hos ham. Han blev student, fik betegnende nok ug i religion, historie og geografi. Han vaklede mellem teologi eller filologi, men valgte teologien. Hans kristendom var da en pligtkristendom, hvor han ærligt stred for at leve dydigt, men han havde ikke kristen klarhed. Det fik han først senere i studietiden efter en alvorlig krise (1853), som endte med bønnen om »at blive et dygtigt, nidkært og troende redskab i Guds haand til sandhedens og kirkens fremme, til kristendommens fremme hjemme og ude.« Han boede paa Valkendorffs kollegium, levede meget fattigt, maatte »hugge sig igennem« ved at give undervisning. Megen tid tilbragte han paa bibliotekerne og studerede især den nyere kirkehistorie. Hans interesse for Ydre Mission blev vakt ved nogle missionsblade, han købte paa auktion som student. Hele sit liv var han en bogorm, og fra de unge aar var han hyppig gæst ved bogauktioner. Trangen til at blive præst var stærkt fremme allerede 1849. Et særligt træk hos ham var ogsaa hans lyst til at rejse. Det er »en hovedlidenskab hos mig«. Han gik lange fodture, deltog 1851 i studentermødet i Kristiania (»det var perlen af alle mine rejser«). Paa alle sine ture og rejser samlede han stof om kirke- og præste- og slægtshistorie. Han ville hele sit liv gerne ud og se sig om – for at holde sig frisk og for at samle.

Han tog en smuk embedseksamen, men der var lang ventetid for kandidater (som der da var overflod paa), og der skulle da ogsaa gaa 10 aar, før han fik fast embede. Han blev huslærer for 3 drenge hos proprietær *Worm* i Raarup. Her fandt han sin brud, idet han 1855 blev forlovet med Worms datter. 24. juni 55 holdt han sin første prædiken i Nebsager kirke, hvorefter han jævnligt prædikede i egnens kirker og deltog i det kirkelige liv paa Horsens-egnen. Okt 1855 flyttede han til Horsens og var privatlærer. Han holdt foredrag i egnens præstekonvent om et for ham saa beteg-

nende emne som »Evangelisk alliance«. 1856 blev han hjpr i Farum-Værløse. Han blev ordineret 23. april 56 af biskop *Martensen* sammen med sin senere saa nære ven, *Vilhelm Beck*. Herom skriver *Vilh. Beck:* »Martensen behandlede mig saa uforskammet, som det var muligt at behandle et menneske ved en saadan lejlighed (nemlig ved bispeeksamen), og da han siden kom for at meddele os resultatet af vor eksamen, sagde han: »De 6 herrer er alle erkendte meget værdige til at ordineres; Beck værdig.« Vahl saa min daarlige tilstand, og med sit kærlige hjerte sagde han: »Følg med til Blædel i aften!«, og dér havde vi en velsignet aften, som løftede lidt paa det tunge sind. Siden den tid har mit hjerte været uadskilleligt knyttet til Vahl, som rakte haanden ud efter mig, da jeg var allermest forladt.« (Becks erindr, s 32).

I Farum var der meget lidt aandeligt liv. I Værløse hørte nogle familier til de gudelige forsamlinger, og smed *Jens Larsen* blev IMs første missionær (se I 457 f). Vahl sled med bibellæsninger, husbesøg, deltagelse i gudelige forsamlinger, men det faldt ikke i den rationalistiske sognepræst Aagaards smag. I Farum begyndte Vahl 1857 udsendelsen af »*Gudelige smaaskrifter*« (sm m stiftsprovst *Paulli*, dr *P. C. Rothe* og dr *Kalkar*). 1892 gik dette arbejde over til IM, men Vahl arbejdede stadigt dermed, saa han følte sig »som en hel boghandler«.

Til Jetsmark kom V efter biskop *P. C. Kierkegaards* ønske. Han satte Vahl højt, og der trængtes til en ung præst med lyst og evne til at hjælpe paa de indviklede forhold i det store vendsysselske sogn, hvor baptister og mormoner havde vakt megen forvirring. Vahl fik en lykkelig præstegerning i Jetsmark i 7 aar. Kirkegangen voksede, og der kom mange til bibellæsninger og møder. I sin bog om Vahl skriver Louis Blauenfeldt s 90, at V selv ville sige, at »det var egentlig kun i Jetsmark, at hans præstegerning rigtigt lykkedes.« Fra 1860 udgav han »*Almindelig kirketidende*« (den første tid sm m adjunkt *Assens*, Aalborg), der udkom lige til hans død. – Han søgte mange embeder og ville gerne være blevet i Aalborg stift, men han fik embede i Aarhus, senere i Øster Snede hos de »stærke jyder«, som gik flittigt i kirke hos ham. Straks efter sit komme dertil blev han provst, et arbejde, som han gik op i med dygtighed og interesse. Her befandt han sig godt, og da han kom til Karrebæk, tænkte han sig at blive der alle sine dage. Men pastor *H. F. Poulsens* kald og et delvis løfte om at blive provst paa Falster fik ham til at søge Nr Vedby. Han blev dog ikke provst, og gerningen paa Falster faldt ham vanskelig (se ovf). Han var til det sidste en nidkær sognepræst, som flittigt gjorde, hvad han kunne, for at samle folk om ordet.

Hans store virkelyst førte ham ud i meget arbejde. Fra 1868 udgav han »*Kristelig samler*«; han udgav Brochmands huspostil, en husandagtsbog og var flittig redaktør. Diakonisagen optog ham meget; han var med i Stefansforeningen, og han fik diakonisser ansat i Karrebæk. Han var virksom for Evangelisk alliance og fik sat igennem at dennes 8. møde holdtes i København 1884. Diakonissestiftelsen havde ogsaa hans store interesse

Kirkeligt følte Vahl sig klart hjemme i *Indre mission*. I Farum deltog han i de gudelige forsamlinger, og den unge pastor *H. Nic. Holten* i Ferslev (se Torning-L) var hans ven. Men de kunne ikke slutte sig til Indremissionsforeningen af 1853 (lægmandsforeningen). Da Kirkelig forening f IM blev stiftet 1861 med *Vilh. Bech* som leder, kunne Vahl være med af hele sit hjerte, og han ydede selv en betydelig indsats, dels ved møder, dels ved at stifte lokale missionsforeninger (i Aalborg og Aarhus). 1862 slog han til lyd for sømandsmission (ved DMS mødet i Ribe). Han virkede for soldaterne under krigen 1864 (Alm kirketid, 1865, nr. 1), han bistod *Vilh. Beck* og *Johs. Clausen* paa deres store missionsrejse i Jylland 1865 (IMs hist, s 97), han talte sm m Vilh. Beck ved IMs aarsmøde i Aarhus (aug 1866), hvor den mægtige domkirke var overfyldt, 1881 blev han medlem af IMs bestyrelse og sad der til sin død som et betydende medlem. Han var virksom for IMs præstemøder (Alm kirketid, 1883, s 4), ved efteraarsmødet 1882 i Helsingør indledede han om emnet: »Hvorledes kan det vakte liv bedst fremmes og bevares?« og han henviste til den sørgelige kendsgerning, at det ofte gaar saaledes, at det liv, der en tid synes at blomstre paa en egn, sygner hen. Da *H. F. Poulsen* kom hjem fra Schweiz (hvor han lærte KFUM og K at kende) fik Vahl ham til at slaa til lyd for et IMs ungdomsarbejde i »Alm Kirketid«. Poulsen fik en fast rubrik i Vahls blad, og Vahl var en af de første, der (Alm kirketid, 1870, s 57) slog til lyd for, at vi maatte gøre noget for de danske i Amerika. Som medlem af Evg alliance fik han 1883 gennemført den første bedeuge i mange IMs samfund første uge i januar som indledning til det nye aar, og et par aar efter var han med til at stifte den danske afdeling af Evg alliance, som dr *Kalkar* blev formand for, mens Vahl blev næstfmd. Han fik ogsaa tid til at deltage i kirkepolitik og gik skarpt imod Askovadressernes krav om præstefrihed (Alm kirketid, 1881, s 306, 308): »Det vil forandre folkekirkens væsen, og den foreslaaede præstefrihed er en vederstyggelighed for enhver, som ikke anser ordet folkekirke for ensbetydende med folkeoplysningsanstalt eller jeg ved ikke hvad.« 1887 var han den ihærdige talsmand for, at IM skulle optage et arbejde blandt de mange svenske roepiger paa Lolland-Falster; 2 danske og 3 svenske kvinder tog arbejdet op, og 1895 arbejdede de i Maribo amt paa 56 gaarde blandt 787 svenske kvinder. 1887 var han en af hovedmændene for »Mændenes sædelighedsadresse«, der krævede den offentlige prostitution afskaffet (jvf Alm kirketid, 1888, s 194). Han glædede sig over IMs vækst under Becks ledelse og skrev (Alm kirketid, 1890, s 2), at »IM er for tiden den største aandsmagt inden for vor kirke og har den største del af de troende lægfolk bag sig, for saa vidt det ellers er muligt at have nogen mening om sligt«. Han slog til lyd for oprettelsen af et almindeligt konvent for folkekirken sammen med dr *Jens Nørregaard*, og var medstifter af menighedskonventet 1891, hvis første fmd han var.

Tanken var, at man her broderligt skulle drøfte bl a angrebene paa IM, thi IM kunne »ikke glæde sig ved yndest hos den politiske presse« (Alm kirketid, 1892, s 2-3). Til sin død var Vahl IMs fuldtro ven.

V var en mand med *udsyn*. Arbejdet for Evg alliance, arbejdet for danske i Amerika, for sømændene osv viste det. Paa en rejse til Italien lærte han *Valdeserne* at kende, og 1887 oprettedes paa hans initiativ den danske afdeling for Valdesermissionen. Hans økumeniske sans gjorde, at han følte sig hjemme ved Bethesdamøderne, og han var medindbyder til det første af disse møder. Han ville gerne samarbejde med andre retninger (jvf Menighedskonventet) og andre kirkesamfund (Evg alliance). Særlig stor kærlighed havde han til den engelske kirke, saa Vilhelm Beck sagde, at han »led af engelsk syge«; i »Alm kirketid« bragte han mange meddelelser fra »den hellige almindelige kirke«, ikke mindst fra England. Han haabede paa nadverfællesskab med den anglikanske kirke og paa at faa den apostolske succession indført i Danmark (R. Andersen: Den dsk kirke og episkopalkirken, s 198 f).

Dette vidsyn prægede ogsaa hans syn paa Ydre Mission. Og maaske kom han til at yde sin største indsats paa dette omraade. Mens han var i Farum, stillede han forslag til fremme af sagen; da han var færdig i Farum, foreslog dr *Kalkar* ham at gaa i engelsk tjeneste som missionær. Men dertil følte han ikke kald. I Jetsmark arbejdede han for YM, fra 1860 holdt han Hellig 3 kongersgudstjenester, ved YM gudstjenesten efteraaret 1863 var den store Jetsmark kirke overfyldt. Han arbejdede ogsaa for YM i sine senere sogne, fik stiftet »Hjælpeforeninger for DMS« i Aarhus, Ø Snede og Karrebæk. Paa Falster var der ikke interesse, men fru Vahl ledede en kvindeforening for DMS, og paa sine mange rejser i udlandet studerede han flittigt ydre mission. En tid ønskede han at blive forstander for DMS's missionærskole (1863), og han blev skuffet over afslaget. - En anden skuffelse havde han, da han, efter at have skrevet et par bøger om Ydre mission, 1859 fik refuceret en afhandling til den teologiske licentiatgrad om den evangeliske mission. Han fik den tilbage med en bemærkning om, at »den ville kunne gøre gavn i en almindelig læsekreds, naar den først var gennemset med omhu« (!) Han opgav dog ikke sagen, men udsendte sin bog 1859. 1866 skrev han om lapperne, et grundigt og paalideligt skrift, som medførte, at han blev optaget i det finske litterære selskab.

Ved det store opgør i DMS 1870, da der skulle vælges ny bestyrelse, hvori de forskellige retninger gerne skulle være repræsenteret, var det naturligt, at valget fra IMs side faldt paa Vahl. Han følte sig »ikke som en persona grata i bestyrelsen«, men han gik med stor iver op i forhandlingerne. Der skete dog ikke meget, og der var kun faa missionærer. 1883 udsendte han 1. del af sit hovedværk, *Missionsatlas med forklaring*. Med uovertruffen fuldstændighed og punktlig omhu er her givet historiske og statistiske oplysninger om mission i alle jordens egne. Hans enorme missionsbibliotek og hans store viden kom ham til gode baade ved dette værk og ved hans lærebog i evg missions historie. Udenlandske fagfolk erkendte hans flid og sagkundskab. Han skrev mange værdifulde afhandlinger, og selv om der kan paavises fejl og unøjagtigheder, var han ubestridt sin tids mest missionskyndige i Danmark. Paa talrige møder talte han om YM. Han førte en vældig korrespondance, og ved sine rejser kom han i kontakt med næsten alle tidens missionskyndige; han sad inde med et statistisk materiale, som næppe nogen anden paa den tid. Vahl fik vakt interessen for DMS i IMs kredse, der hidtil havde staaet noget afventende, og det betød meget, da nogle af IMs venner, søster *Sara* og pastor *N. P. Hansen*, rejste til Indien 1888. - 1876 kom *H. P. Børresen* paa besøg i Danmark. Hans og Skrefsruds arbejde i Santalistan var da lidet kendt, men Vahl havde som den første af alle skrevet derom (Alm kirketid, 1873, s 153 f). Børresen fik ikke nogen særlig varm modtagelse i Danmark, men Vahl banede vej for ham og ville gerne skaffe ham indgang i IMs kredse, og han arbejdede paa at faa Santalmissionen knyttet til DMS. Det lykkedes ikke, men Vahl blev næstfmd i Santalmissionens bestyrelse 1882. 1889 angreb Vilh. Beck DMS's ledelse (ved det nordiske IMs møde i Kristiania) og han holdt paa, at det blev baaret oppe af »vantro præster« (pastor *A. V. Holm*, Gladsaxe, var fmd). *Vahl* og pastor *Th. Løgstrup* støttede Beck, og ved det betydningsfulde DMSrepræsentantmøde i Fredericia okt 1889, hvor IMs venner strømmede til, blev *Vahl* valgt til DMS's formand, og *Løgstrup* til sekretær. DMS kom nu ind i en vældig vækstperiode. Der dannedes hundrede af missionskredse (især ved Løgstrups iver), mange ny missionærer blev udsendt, først til Indien, fra 1896 ogsaa til Kina. Med hele sin kærlighed og interesse for YM gik Vahl ind i arbejdet, men det blev ikke let, idet han fra 1891 havde vanskeligheder i samarbejdet med sekretæren, pastor *Løgstrup*. Hovedvanskeligheden var forskelligt syn på sekretærens arbejde. Vahl mente, at sekretæren skulle være rejsepræst og en hjælp til at aflaste formanden, men Løgstrup ønskede faktisk at være missionsdirektør efter udenlandske mønstre, hvorved formanden blot blev en slags topfigur.

Forholdet førte med sig, at Vahl ikke kunne skrive til Løgstrup, og juli 1897 blev Vahl angrebet for egenraadighed og »hemmelighedskræmmeri«; det udviklede sig saa ejendommeligt, at det blev pastor *A. V. Holm*, Vahls gode ven, som fik det utaknemmelige hverv at skulle krive til Vahl om at vige sit sæde for sagens skyld (men blive i bestyrelsen). Vilhelm Beck raadede nærmest Vahl til at gaa, og saa trak han sig tilbage. Hans kærlighed til YM forblev dog usvækket. En tid skrev han med Vilh. Beck om at oprette et nyt missionsselskab, der skulle overtage nogle af DMS's stationer. Men det var ønskedrømme. Vahl magtede næppe stillingen som fmd for DMS, dels som følge af manglende forhandlingsevne, dels fordi han var afhængig af Vilh. Beck. Men i 27 aar gjorde han et meget stort arbejde i DMS's bestyrelse. Og han fik afgørende betydning for arbejdets udvikling. Gennem »Nordisk missions tidsskrift« (fra

1890) øvede han megen indflydelse. Fra 1895 var han ene redaktør. Hans tid som formand i DMS blev skelsættende, idet det synspunkt nu sejrede, at kun »troende og hellige« præster og lægmænd, som ville være med til hjemme i deres sogn at vække mennesker til levende kristendom, burde være med i arbejdet for at føre hedningerne til Kristus. Det betød et beklageligt brud med de grundtvigske, – herefter var det IM, der kom til at bære DMS.

Provst Vahls karakteristiske skikkelse var en central figur ved kirkelige møder gennem mere end et slægtled. Hans smukke skikkelse, hans hvide haar og store skæg, hans blink gennem brilleglassene, hans store viden og hans indlæg, der var præget af verdenshorisont blev der altid lagt mærke til.

Foruden alt dette maa det anføres, at han var en flittig genealog og *slægtsforsker*. Hans genealogiske arbejder var af stor værdi og nøjagtighed, og i Selskabet for genealogi og personalhistorie gjorde han et paaskønnet arbejde.

Det gjorde ham ondt at forlade DMS, som han havde arbejdet for siden 1856. Han forvandt aldrig dette slag; et halvt aar senere døde han af et hjerteslag, og han blev begravet under stor deltagelse. *Louis Blauenfeldt, Jacob Møller* og *Asschenfeldt-Hansen* talte. *Vilhelm Beck* var syg og kunne ikke komme. Biskop *Gøtzsche*, Ribe, skrev meget smukt om Vahl i Dansk missionsblad: »Hvad missionskundskab angaar, kan ingen nulevende stilles ved siden af ham, men hvad der frem for alt skal mindes hos ham, var hans inderlige tro, som gav ham den tillidsfulde forvisning om missionsarbejdets sejrrige fremgang.«

Litt: Louis Blauenfeldt: Jens Vahl, et liv i arbejde, 1918, Johanne Blauenfeldt: J. V, 1906, Indledningen til katalog over V's missionsbogsamling, 1942, s V f, IM tid, 1898, s 257 f (Vilh. Beck), Axel Beck: Vilh. og Nina Beck, II, 1922, s 314 f, N. Bundgaard: DMS's historie, I, 1935, s 158 f, samme i »I evangeliets tjeneste«, 1947, s 77 f, L. Bergmann i Kr dbl, 20. maj 42, R. Grundemann i Allgemeine Missions Zeitschrift, X, 1883, s 383 f,G. Kürze: smst XXV, 1898, s 316 f, Havnen, 1898, s 117 f, G. Warneck smst, V, 1878, s 188 f, Nord tidsskr f bok- och biblioteksvæsen, 1942, DBL XXV, s 4 f, Vilh. Beck: Erindr, s 154, DnA, 1907, Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912 (mange steder omtalt), Th. Løgstrup: DMS's hist, 1907, s 99 f, KLfN, XIV, 731, Loll-F st 150 aar, 1955, s 224 f.

Hjælpepræst hos provst Vahl

1885—89: **L. Blauenfeldt,** se Tamdrup.
1889—93: **C. T. Høy,** se Svanninge.
1893—95: **G. Kinch,** se Torslev-S.
1896—97: **C. Krag,** se Nylarsker.
1897—98 (1901): **K. M. Hørlyck,** se Vilstrup, Sdj.

20. 18. febr 1899–8. juni 1914 (sp Lejrskov-J 28. juli 86): Provst **Søren Schjøtt,** * 11. juni 38 Lykkesholm, Vissenbjerg. Faderen: Folketingsmd, sp i Skallerup-V, † 73, se der. Ved landvæsenet. Stud priv 59, lærer Kbhvn, c 65[1] (h_2), inspektør Metodistskolen, Rigensgade, Kbhvn, 65, kommunelærer Kbhvn 67, kkp Hunstrup-Ø-H 20. juli 69, sp Kollerup-H 31. juli 74, provst Vester-Øster Han herr 1. marts 78, sp Brovst 19. maj 79, provst Malt-Anst-Slaugs herr 17. april 88, r af Dbg 92, afsk 8. juni 14, † 10. maj 19. ~ 27. okt 65 Thora Neergaard, * 17. april 43 Flade, † 20. juni 17. Faderen: Sp Ugilt-Taars, † 63, folketingsmd. – Broder: Nakskov-B. Hustrus broder: Politikeren, statsminister, dr Niels Neergaard.

Provst S var en anden type end provst Vahl. Han var *ikke* ven af IM, men grundtvigsk, og modsatte sig planerne om opførelse af et mh i pastoratet. Hans barndom faldt paa Askø, og baade hans og hans hustrus fædre var politikere. Selv havde provst S megen politisk interesse, havde i tidens løb mange kommunale og offentlige hverv, var f eks sogneraadsfmd i Hunstrup og i Brovst. Hans forkyndelse var lys, ofte talte han om Tusindaarsriget (»Gyldenaaret«). Han udgav nogle smaa oversættelser og skrev en del om kirkelige og politiske emner. 1867 udg han en oversættelse af Kurtz: Ledetraad i kirkens historie. Han samlede kun faa i kirken. Han døde i Næstved efter et ulykkestilfælde.

Hjælpepræst hos provst Schjøtt

1902—08: **J. F. V. M. Kelstrup,** se Køng, Fyn.
1908—12: **M. C. J. Korsgaard,** se Hjardemaal.
1912—14: **H. C. Emborg,** se Nr Alslev.

21. 18. aug 1915–15. okt 34 (sp Kobberup-F 20. juli 92): **Jens Christian Henrik Zanoni Nielsen,** * 21. juni 67 Rødby. Forældre: Husmd Jens Christensen og Henriette Jørgensen. Stedsøn af kæmner i Rødby Johan Zanoni Nielsen. Stud priv 86, c 92[1] (h_1), † 15. okt 34. ~ 18. nov 92 Alfrida Jakobine Rasmussen, * 22. sept 68 Bjernæs, Errindlev, † 16. okt 52. Forældre: Lærer Søren R og Sofie Antoinette Rasmussen.

Pastor Z N var en lille mand, venlig og fredelig, men uden kirkeligt initiativ. Han lukkede sig inde i sin præstegaard.

Med *Zanoni Nielsen,* den første sognepræst for Nr Vedby alene, kom der en ganske almindelig gennemsnitspræst til sognet. Han var en samvittighedsfuld embedsmand med en mønstergyldig orden i sine kirkebøger; hans prædikener var omhyggeligt udarbejdede. Kirkeflokken var som regel ikke stor, og de faa blev færre derved, at grundtvigske folk søgte til Vaalse (Fog-Petersen og Lundby) og IM indkaldte »straffeprædikant« og virkede iøvrigt ud fra Ulriksdal og missionshus. Engang blev der rettet den bebrejdelse mod Z. N, at han satte for lidt igang. »Jeg mangler hjælpetropper,« var hans stilfærdige svar. Engang fandt hans hustru ham siddende grædende i sin stue. »Hvad er der dog i vejen, Zanoni?« »Det gaar jo slet ikke!« var det modløse svar.

Man sagde, at hans prædiken tegnede kristendommen for lyst. Selv kunne han til tider (især ved begravelser) være saa bevæget, at taarerne randt ned over hans kinder. Ved pastor Skydsgaards indsættelse udtalte provst J. Th. Sadolin: »Z N var en tro ordets forkynder, men I hørte ham ikke.« Paa hans gravsten staar: »Frelseren er mig en hyrde god.« (J. H).

22. 28. jan 1935–14. marts 40 (kordegn Gentofte 28): Dr theol **K. E. B. Skydsgaard,** fl t docent Kbhvns univ, se teol professorer.

23. 3. juli 1940 (højskolelærer Haslev 38): **Jes Holdt,** * 25. juli 08 Nørby, Løjt. Forældre: Gdjr Chresten H og Mette Marie Jessen Brink. Stud Aabenraa 28, c 36[2] (h_2). Højskolelærer Krabbesholm 37. ~ 18. juli 40 Anna Marie Lassen, * 23. dec 06 Nr Ønlev, Rise. Forældre: Gdjr Las L og Anna Margrethe Lamp. – Fætter: Brede. Hustrus broder: Toftlund.

Litt: Rhode, II, 118, Barfod: Falsters G I, 228, MS, II, B, 63, Lkm, II, 761, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 145 f, Loll-F st 150 aar, s 126 f, 224 f, H. C. Glahns breve fra Riserup pgd, Glahn-samfundet, IV, 1941—42, Camillus Nyrops erindr. fra Riserup pgd, Loll-F aarb, 1914. Pastor Th. Løgstrup har i »Dansk kirkeliv«, 1932, s 89 f, givet en skildring af sin ordination og lidt om kapellantiden hos provst Koch (Løgstrup sluttede sig først senere til IM). Helene Strange: Smaatræk af Gaabenses hist, 1939, samme: Priergaardsslægten, I—II, 1923, Loll-F aarb, 1922, 1949—51, Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livstragedie, I, 1903, s 9—18, Joh. Nørvig: St. St. Blicher, 1943, s 46 f, Loll-F venstreblad, jul 1954 (om St. St. Blicher), Martin Vahl: Landbebyggelse paa Falster, Geograf tid, 1931, 72—89.

NØRRE ALSLEV

(udskilt fra Nørre Vedby 13. febr 1915)

Nørre Alslev sogn, 1391 ha, ved Østersøen, er ret højtliggende, bølgeformet, frugtbart, lidt skov og mose. Smukke udsigter over havet. Byerne: Nørre Alslev, stor stationsby (979 indb) med alle slags butikker. Kost- og realskole, centralskole fra 1940, mh fra 1931, alderdomshjem fra 1952, samt Ravnsø. Enkelte større gaarde.

Det kirkelige liv, se under Nørre Vedby til 1915. (1908 var der planer om, at Nørre Alslev og Nørre Kirkeby skulle være et særskilt pastorat.)

En lille IMkreds søgte til møderne i missionshuset, der 1906 opførtes paa grænsen af Gundslev sogn. 1924 blev missionshuset i Nr Alslev indviet. En tid boede indremissionær *Lars Aage* her og ledede møderne. Der har ogsaa været en kreds af KS, som har holdt særlige gudstjenester. IM har været ledet af gdjr *R. Rasmussen,* senere af parcellist *H. Frederiksen.* Indremissionær *Hans Møller* boede her. Med IM her kan det siges at være smaat. Kirkegangen er god.

Forfatterinden Helene Strange (se under Nr Vedby) boede i mange aar i Nr Alslev og indrettede sit hjem, Priergaard, til et hjemstavnsmuseum. Hun døde 1943, og huset blev solgt. Effekterne blev overgivet til musæer i Nykøbing og Maribo.

1915 oplyses: Kkg kun nogenlunde, lidt IM, intet særligt. Præges af stationsbyen. 1926: Kkg 7–8 pct, mghmøder (50), KFUK (20), rolige forhold. 1942: Kkg 6,5 pct, lille IM kreds, KFUK, mghmøder, kirkeblad. 1954: Kkg 4–6 pct, jævnt gode forhold, lille IMkreds, lille YMkreds, velbesøgte uorganiserede ungdomsmøder, fh.

Amtsskolekonsulent **Ole Hessilt** (* 1887) har været førstelærer i Nr A fra 1921, amtsskolekonsulent fra 35, fmd Nordfalsters lærerforening og Nr A kommunebibliotek.

Nørre Alslev kirke (Sct Nicolaus) i stationsbyen, ved hovedvejen, bestaar af unggotisk skib og kor med tresidet afslutning, et smalt, spidsbuet vindue i hvert fag, taarn med blindingsprydede kamgavle, vaabenhus mod syd. Opført af munkesten og kalket lyserød. Gotiske hvælvinger, lav korbue, kalkmalerier over korbuen, i korafslutningen og skibet, malerierne er fra forskellige perioder og fremdraget og rest 1895—1941. Rigt udskaaren bruskbarok-altertavle fra 1653 af Jørgen Ringnis, korsfæstelsen i storfeltet. Stafferet 1946. 1948 indsattes alabast-relieffer. Alterkalk fra 1735, sengotiske alterstager, korbuekrucifix fra c 1350. Udskaaren prædikestol fra 1643 af Jørgen Ringnis med 4 fag og evangelistfigurer, stafferet 1946, lydhimmel, gotlandsk kalkstensfont af spidsbuetype fra c 1300, sydtysk daabsfad fra c 1575, klokker fra 1595, 1574 og 1638. 150 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1188—1201, Khst saml, 3. r, VI, 450, 459, Larsen, III, 85, Mackeprang, s 388.

Folketal: 1921: 1366, 1950: 1537.
Altergæster: 1922: 500, 1934: 350, 1942: 344, 1953: 626.
Menighedsraad: 1915: U p, 1926: 2 gr, 2 soc, 3 u p, 1938: 2 venstre, 2 rad, 2 soc, 1 IM, 1953: do.
Kommunevalg (Nr Alslev og Nr Kirkeby er een kommune): 1943: Soc 180 (2), rad 168 (2), kons 124 (1), venstre 171 (2). 1954: Soc 258 (2), rad 214 (2), kons 141 (1), venstre 302 (4).

Sognepræst

1915: 2. kl, 1946: 3. kl. — Pgd opf 1920

1. 18. aug 1915–17. sept 51 (kst sp Nr Alslev–Nr Vedby 14): **Hans Christian Emborg,** * 17. marts 82 Kbhvn. Forældre: Bogholder Johan Christian Andreas E og Emmeline Louise Margrethe Warthoe. Stud Østersøg 02, c 09[2] (nc), huslærer, realskolebestyrer Skibby 10, hjpr Nr Vedby-NA 12, afsk 17. sept 51, r af Dbg 51. ~ 3. okt 13 Gerda Marie Jørgine Rasmussen, * 6. nov 92 Brarup. Forældre: Proprietær Anders R og Nielsmine Jørgine Hansen. – Søn: C theol Jørgen E.

2. 3. jan 1952 (kst rkp Læsø 1. marts 51): **Erik Sølling,** * 27. febr 18 Aarhus. Faderen: Sp Sct Pauls k, Aarhus, se der. Stud Aarhus 36, c 43[2] (l-86), højskolelærer Krabbesholm 43, hjpr Valløby-T 2. nov 45, krigsfangesekretær Tyskland (Den dsk mgh hjælpearb) 46, do Frankrig (Nødhjælpen og Lutheran World fed) 48, hjpr Vor Frelsers k, Horsens, 49, Verdenskirkeraadets tilsynsførende med flygtningearb i britisk zone, Vesttyskland, 49, kst rkp Rødby 50. ~ 19. aug 50 Bodil Jensen, * 23. juni 22 Randers. Forældre: Møller Jens Sørensen J og Mettemarie Jensen. – Broder: Rkp Kolding. Søster ~ Reiss, Korup-U. Stamt 85.

Litt: Se under Nr Vedby, endv: J. C. J. Stub: Nr A by og sogn, i Nr Alslev realskoles program, 1911—12, jvf Loll-F aarb, 1915, s 110—25, 1924, s 90 f, s 104 f.

VAALSE

Vaalse sogn, 1937 ha, er en halvø mellem Guldborgsund og Smaalandshavet; jorden er af forskellig beskaffenhed, men som helhed frugtbar, nogle steder bakket. Ved kysten en del skov. Smuk natur. Byerne: V med alderdomshjem fra 1936, kro, Egense, Mygget. Hg Valnæsgaard. Det inderste af Vaalse vig tørlagdes 1840–42. En lille ø, Suderø (6 ha).

Fra den ældre præstehistorie kan nævnes **Chr. V. Kneutel** (sp her 1667—1707), han havde stridigheder med sin kapellan. Han plantede 365 frugttræer i

alleer. 1792—1817: **Johan H. Formann,** en dygtig præst, men hidsig, havde ulykkelige familieforhold. Indtil 1817 havde der siden reformationen været 15 sognepræster, siden 1817 har der ogsaa været 15. Det hyppige præsteskifte skyldes næppe for lille indtægt (1870: netto: 5392 kr), men de specielle forhold. 1908 var der planer om sammenlægning med Kippinge (se der).

Biskopperne *Gad, Sthyr* og *Swane* omtalte Vaalse som »det vanskeligste eller dødeste paa det døde Nordfalster«. En lokal tradition fortalte, at et fransk skib var strandet ved Vaalse og besætningen havde gjort vaalseboerne revolutionære. Kromanden, *H. P. Pedersen,* som maaske er identisk med nedennævnte andenlærer H. P. Pedersen, og som siden købte en gaard i Egense, Vaalse sogn, var i flere aar en af lederne af den antikirkelige bevægelse. Hans hustru var født Marott (fransk afstamning), han stiftede et brandforsikringsselskab for Falster og døde 1867. Man førte iøvrigt sognets kirkefjendskab tilbage til bondeføreren *Hans Rasmussen* (* 1779, † 1858), gdjr i Vaalse. Han var vel begavet og lærelysten, fik gode kundskaber, og han blev den selvskrevne talsmand for sine standsfæller. 1820 blev han sognefoged, han bestyrede 6–7 bondegaarde for staten i Vaalse 1826–27, da de var forladt af deres ejere, og han tog 1841 initiativet til et stort inddæmnings- og udtørringsarbejde, ved hvilket en vig paa 1800 td l blev frugtbar jord i V og Kippinge sogne. Han var meget nidkær og vagtsom over for forurettelse og undertrykkelse af bondestanden. Han var tillige ivrig politiker, var distriktsfmd i bondevennernes selskab og 1848 medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, hvor han sluttede sig til Venstre. Han var til sin død en af Falsters førere (D. E. Rugaard: Fremragende dsk bønder før og nu, 1871, s 232–251). Han var bekendt for den frimodighed, hvormed han lagde sin foragt for kirke og præster for dagen. Hans spor kendtes længe efter, og han passede for en befolkning, der som helhed var ukirkelig og materialistisk.

Da biskop *Boisen* 1820 visiterede i Vaalse, fandt han, at præsten *J. C. Wraae* (1817–32, fl t Kippinge-B) »prædikede godt, og ungdommen læste meget godt i bibelen og svarede med eftertanke«. Da biskop *Brammer* visiterede her 1845, mens pastor *P. H. Aabye* (1845–49, se Andst) var sp her, var der en glædelig stor forsamling tilstede, men biskoppen maatte paaminde lærerne om at »bibringe børnene større bibelhistorisk kundskab«. Lærer var *R. Pedersen,* og *H. P. Pedersen* var *hjælpelærer.* Forholdene udviklede sig ugunstigt. 1848 skriver biskop *Gad* til kirkeministeriet, at pastor *Aabye,* der omtales som uomgængelig (der gik rygter om, at han havde »pryglet sin kone med en støvleknægt«, hvilket dog blev afvist af en lægeattest) skulle have kaldt menigheden »ukristelig og ugudelig«. Biskoppen tog præsten i forsvar og anbefalede ham til forflyttelse, hvilket skete aaret efter. Biskoppen ansaa præsten for at være forfulgt af løgn og bagtalelse og tilføjer, at »hvad menigheden angaar, da *gives der næppe et landsbysogn i Danmark, i hvilket en irreligiøs aand har fundet saa stor en udbredelse som her.* Horrebows »Jesus og fornuften« og andre lignende skrifter fra samme periode, saasom Bruuns, skal endog høre til den mest yndede læsning, og selv mænd, der har den største indflydelse paa stemningen i menigheden skal tillade sig de frivoleste ytringer om religionens helligste sandheder« (Loll-F st 150 aar, s 111, jvf noterne smst 87–88). En lærer *Jürgensen* haanede aabenlyst præsten, men lovede bod og bedring. Der var i det hele megen strid mellem præsten og lærerne.

Da biskop *Bindesbøll* havde været paa visitats her 1859, skrev han en beretning, som fyldte flere sider, om Vaalse. Skønt pastor *Ammentorp* (1849–60) var en god prædikant, »som taler af hjertet og i kærlighedens navn«, fremkaldte menighedens tilstand bekymringer hos biskoppen. 4 børn var ikke døbt (den ene af fædrene var søn af Hans Rasmussen), men anmeldt i henh t lov af 1857 om daabstvangens ophævelse. Præsten havde forgæves søgt at overbevise forældrene om deres vrange anskuelser, men de regnede kun daaben for »en sjat vand«, og de havde ikke bedre tanker om nadveren. De var ikke paavirket af baptister eller mormoner, som de oversaa (men de benyttede deres anfald mod kirken). De var optaget af Kierkegaards »Øjeblikket« og af Horrebow. Biskoppen var betænkelig ved situationen, fordi disse forældre var indflydelsesrige folk, baade ved slægtsforbindelser og borgerlig stilling. De købte og uddelte kirkefjendske smaaskrifter, og i stilhed øvede lærer *Pedersen,* der var gift med en datter af *Hans Rasmussen,* en afgørende kirkefjendsk indflydelse paa børnene og de unge. Han var, skriver biskoppen, »et forstandsmenneske, kold og beregnende, opdraget i rationalismens skole« (paa Vesterborg seminarium). Det maa dog siges, at biskop *Monrad* i sin første bispetid her fandt læreren »meget duelig«, ligesom biskop *Lautrup* roste ham. Bindesbøll var i og for sig tilfreds med ham som lærer, men han var meget utilfreds med hans religionsundervisning. Biskoppen foreslog, at man overdrog religionsundervisningen til en anden. Han ændrede dog denne indstilling, før han afsendte den. Det kunne blive vanskeligt at faa stillingen godt besat, og det kirkefjendtlige parti ville evt gøre lærerens sag til sin. Da Bindesbøll 1862 atter visiterede her, var der 7 udøbte børn, men det anføres som en forbedring, at de omtalte fædre ikke har faaet andre til at følge deres daarlige eksempel, og lærer *Pedersen,* der jo var en (hemmelig) medarbejder i det antikirkelige parti, var afgaaet ved døden (ved selvmord). Pastor *Dahlerup* (1860–68) havde et godt forhold til menigheden, ogsaa de udøbte børns forældre kom i kirke. 1865 skriver biskoppen, at D's prædiken var af »mere apologetisk indhold end almindeligt, men netop passede til de særegne forhold«. Dahlerup var afholdt i Vaalse. De følgende præster havde det meget vanskeligt. Den stilfærdige *Bolwig* var nok den, der havde det relativt bedst. Kirkebesøget var meget ringe, 1861–79 noteres 22 søndage, hvor ingen mødte til gudstjeneste. Ældre folk mente dog den gang, at omkr 1820 havde der været god kirkegang, iflg den sædvane, at hver gaard havde sin stol i kirken, og der skulle komme een fra hver gaard. Biskop *Monrad* kaldte Vaalse »sit smertensbarn« og biskop *Sthyr* fandt Vaalse vanskeligt. Og pastor *Høeg* skrev i liber daticus, at der »næppe

er nogen landsbymenighed i Danmark, hvor vantro har afsat saa dybe spor som i Vaalse«.

Missionær Hans Kristensen omtaler (Hjemliv og trosliv, IV, 101) det »uhyggelige drikkeri«. Kroen laa ved kirken og ejedes af nogle gaardmænd. Her samledes man fra morgenstunden, naar der var daab, bryllup eller begravelse, og ofte mødte de berusede i kirken. Efter kirketjenesten fortsattes drikkeriet.

Det er dog vist et spørgsmaal, om Vaalse har været saa meget værre end mange andre sogne, selv om modstanden maaske her har været særlig mærkbar. Det er en kendsgerning, at flere præster ikke har omtalt vanskelighederne, men derimod skildret sognet som almindelig folkekirkeligt, med kirkevenner og kirkefjender som andre steder. Pastor *J. Falk Rønne* omtalte altid Vaalse venligt, og i sine erindringer nævner han kun, at skulle han »beklage sig over noget, var det over det altfor rigelige traktement, naar han kom rundt paa gaardene. Det var om efteraaret andesteg og rødkaal hver aften« (I sol og blæst, 1936, s 117). Dette kan tyde paa en vis materialisme, men det viser kontakt mellem præst og sognefolk. Provst *Bjerre* mærkede vanskelighederne, men omtalte senere Vaalse med kærlighed. Da han tog herfra, skrev han om den »uiævne kirkegang, dog god for kvindernes vedkommende«, men han tilføier: »Intet kristeligt liv, meget vanskelige forhold. Den, der søger embedet, maa vide, hvad han gør. Præsten maa være en varm og uforkvnt mand med evne til at faa de unge i tale.« Bjerre holdt vel besøgte ungdomsmøder i pgd, i de senere aar ogsaa sdsk. Afholdsbevægelsen havde i disse aar nogen tilgang.

Saa var det, at en kreds, der vel havde sin særlige tilknytning til de gl antikirkelige kredse, fandt paa, at den liberale pastor *Arboe Rasmussen* skulle være Bjerres efterfølger. Dermed opstod hele Arboe Rasmussen-sagen, som omtales ndf. I den aarelange vakance var pastor *N. J. Wamberg* (se Rødovre) kst sp. Han ansaa aarene i Vaalse for nogle af de bedste i sin præstetid, og han fik venner for livet her, bl a den kendte gdjr *Lars Belling*, Vaalse. Arboe Rasmussens præstetid i Vaalse blev en skuffelse, baade for ham selv og for menigheden. Han passede slet ikke her. Vaalse blev lagt under kirkeministerens tilsyn, da biskop Wegener ikke ville føre tilsyn. En særlig lov, »Vaalse-loven«, maatte til for at etablere dette mærkværdige forhold. Men Vaalse vendte tilbage til normalt biskoppeligt tilsyn, da pastor *Johs. Fog-Petersen* kom hertil. Den lange pinlige strid endte. Den havde endog medført, at Danmark som eneste land i verden fik et specielt kirkeministerium. Med Fog-Petersen kom en præst til Vaalse, der evnede at skabe rolige folkekirkelige forhold. Han havde været folketingsmand (1913–20) og medlem af det radikale partis bestyrelse i folketinget, han havde redigeret Loll-F venstreblad 1914–21, han var rejsepræst for Kirkeligt samfund 1923–27 og var en ægte luthersk sognepræst. Siden 1921 har der været normale folkekirkelige forhold, ja beretningerne taler om »gode forhold for folkekirkeligt arbejde« (Kirk hb 1926 og 1955). Kirkelivet er ikke stærkt, men som ellers paa egnen.

1922 oplyses: Kkg jævnt god, alm folkekirk forhold, u p, 1926 omtales en KFUK, kkg 4–5 pct, og saaledes de flg aar. 1954: Kkg 3,5 pct, alm falsterske forhold, velvilje, velbes ungdomsm i pgd, altid indledet med gudstj i kirken, om vinteren børnegudstj ved sp hver 2. søndag. Ikke skarpe sociale skel. Velstillet bef.

Vaalse kirke (Sct Olav), midt i byen, bestaar af romansk skib og kor med rundbuede portaler, sengotisk taarn med pyramidetag og vaabenhus mod syd. Det har været kapel, og i taarnrummet har der været kapel; nyt orgel anbragt ved vestgavlen. Kirken er opført af munkesten og rødkalket. Gotiske hvælvinger. Gotisk trefløjet skabsaltertavle fra c 1450, i det brede midtfelt: Korsfæstelsen i relief, ialt 16 figurer i sidefelterne. Stort topstykke fra 1703, alterkalk fra 1673, alterstager fra c 1575, korbuekrucifix fra c 1300 fiernet til Nationalmusæet. Senrenæssanceprædikestol fra 1631 af Jørgen Ringnis med 4 fag, samtidig 6kantet lydhimmel, romansk granitfont, ret groft udført, stolestader fra renæssancetiden, daabsfad fra 1625, taarnur fra Nykøbing slot, klokker fra c 14—1500. 175 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1202—15, Hjelholt, II, 585, Larsen, III, 93, Dsk atlas, VI, 515, Mackeprang, s 121.

Folketal: 1850: 718, 1901: 728, 1921: 751, 1950: 722.
Altergæster: 1922: 122, 1934: 200, 1942: 350, 1953: 175.
Menighedsraad: 1922: U p, 1926: folkekirk, 1938: 1 gr, 5 u p, 1953: 1 IM, 5 u p, ikke valgt efter kirk partifarve.
Kommunevalg: 1943: Soc 111 (3), rad 119 (3), venstre 141 (3), 1954: Soc 112 (2), rad 121 (3), venstre 159 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 42 hvede, 40 rug, 94 byg, 20 havre, 29 td ærter, b) 84 rdl, c 27 gæs, naturalier, d) 140 rdl, e) 65 td ld. 1870: Regul 2392 kr, netto 5392 kr. 1913: 2. kl. 1946: 3. kl. — Pgd opf 1870.

18. 28. juli 1845–10. marts 49 (sp Tæbring-O-R 20. jan 30): **P. H. Aabye**, fl t Andst-Gesten, se der.

19. 25. sept 1849–24. aug 60 (sp Kobberup-F-G 28. juni 36): **A. Ammentorp**, fl t Tirsted-S-V. se der.

20. 30. okt 1860–29. sept 68 (Ærøskøbing 8. juli 51): **H. V. Dahlerup**, fl t Ørbæk. se der.

21. 26. nov 1868–7. juni 80 (Ø Nvkirke-G 19. april 59): **J. K. Bolwig**, fl t Fanefjord, se der.

22. 2. sept 1880–21. juli 88 (sp Nors-T 26. febr 75): **J. P. E. Madsen**, fl t Horne, se der.

23. 28. sept 1888–30. nov 93 (sp Højslev-D-L 28. marts 78): Provst **J. C. Høeg**, fl t Hunseby, se der.

24. 9. febr 1894–3. juni 1900 (sp Hald-K 18. juni 83): **J. T. Knuhtsen**, fl t Terslev-Ø, se der.

25. 4. aug 1900–3. marts 05 (sp Hee-N 24. dec 95): **J. C. Falk Rønne**, fl t rkp Store Hedinge – sp Højrup, se sp Krist k, Kbhvn.

26. 8. nov 1905–13. marts 1913 (kkp Vordingborg 22. sept 98): **A. Bjerre**, fl t Herlufmagle, se der.

Kst 1913—15: **N. J. Wamberg**, se sp Rødovre.
Kst 1915—16: **K. S. Borgen**, se Lejrskov-J.

27. (Kst 1916). – 13. marts 1917–30. sept 20 (sp Skibsted-L 23. juni 97): **Niels Peter Arboe Rasmussen**, * 1. april 66 Holbæk. Forældre: Overlærer Niels R og Anna Cecilie Margrethe Arboe. Stud Roskilde 84, c 90^1 (1), sp Gøl 5. nov 90, afsk 30. sept 20, ansat ved Det kgl bibliotek, † 11. febr 44. ~ 17. dec 90 Emmy Vilhelmine Andrea Birkerod, * 20. okt 64 Køge, † 30. dec 43. Forældre: Distriktslæge Hans Valdemar B og Angelique Sophie Simmelhag.

Udg 03: Bemærkninger til problemet Jesus Kristus, Guds søn (i Teol tidsskr 02), 06: Daab og bekendelse, fra Sct Hans konvent, 06: De sidste blade af Jesu lidelseshistorie, med en synoptisk oversættelse, 12: Fra papyrusbladet til vort nye testamente, religionshist, smaaskr VIII, 13: Om trosbekendelsen og præsteløftet. Udg sm m Carl Konow: Dogmekirken og vejen frem (2 foredrag, 1911), medred Frit vidnesbyrd 13—15, skr flere afh og artikler og anmeldelser.

Under henvisning til omtalen af Arboe Rasmussen-sagen her, I, 16–17, og til de nedenfor nævnte skrifter og udtalelser skal her kort anføres flg: Allerede som student drev A. R videregaaende studier, og han begyndte som præst nærmest efter IMs linier. Han følte den ringe kirkelige interesse i Skibsted-L som en pine, betegnede sognene som »skrupdøde«; efter nogle aars forløb optog han sine studier, der førte ham ind i liberal teologi og til venskab med Morten Pontoppidan. Hans afhandlinger vakte opsigt, og allerede 1904 drøftede man i det kirkelige udvalg, om han kunne forblive som præst i folkekirken, naar han fornægtede jomfrufødslen. Han erklærede kirkens lære om Jesu fødsel uhistorisk og dogmatisk betydningsløs. Biskop, dr *A. S. Poulsen* tog sagen roligt; han regnede det for »et sygdomstilfælde«. 1906 udsendte A. R sine skrifter om Jesu lidelseshistorie, som han gav en kritisk undersøgelse, og om daab og bekendelse, hvor han søgte at vise, at trosbekendelsen er dogmatisk utilstrækkelig og utilfredsstillende som kirkeligt symbol, hvorfor den burde udskilles fra daaben. 1910 holdt han et foredrag i Studenterforeningen: »Dogmekirken og vejen frem«. Formen var noget udæskende, og der indledtes en undersøgelse, som endte med, at biskop *Poulsen* erklærede, at der i folkekirken ogsaa burde være plads for en mand med A. R's anskuelser. A. R kaldte folkekirken en udpræget dogmekirke, der var i strid med sit evangelium. Fadervor skulle være kirkens eneste bekendelse, medens trosbekendelsen burde falde. Der kom meget skarpe protester, men biskop Poulsen mente, at A. R stadig stod paa folkekirkens grund.

1913 indgav A. R sin ansøgning om Vaalse. Kultusminister *Jacob Appel* holdt hans ansøgning tilbage, men 3 medlemmer af Vaalse menighedsraad krævede den medsendt, og med 3 af 4 stemmer blev A. R indstillet som nr 1. Biskop *Wegener* havde (som sit eneste skrift) i 1911 omtalt sit syn paa »Folkekirken og A. R« og vist sig som en forstaaende bedømmer, idet han hævdede, at forholdet til foreskrevne konfessionelle og rituelle bestemmelser er præget af løshed hos præst og lægmand. Hvis der havde været et mere ordnet lydighedsforhold over for disse bestemmelser, havde A. R forstaaet, at han ikke med sine afvigende og udæskende synspunkter kunne forblive som præst i folkekirken. Biskoppen mente, at A. R burde gaa frivilligt, og at der saa i en kirkeforfatning burde skabes faste rammer. – Efter indstillingen i Vaalse 1913 meddelte biskoppen, at han ville nægte at give A. R kollats, hvis han blev udnævnt. Den ny kultusminister, den radikale *Keiser-Nielsen,* ønskede at udnævne A. R, men efter flere forhandlinger udsatte han afgørelsen. Omtrent samtidig var 6 *biskopper* samlet til møde i Viborg, og de vedtog at lade sagen afgøre ved *domstolene.* (»Man ville have fuld klarhed og tage sin position.«) 3 aar varede sagen gennem 3 instanser, og i de aar var Skibsted-L og Vaalse besat ved konstitution. Provsteretten frifandt A. R 27. aug 14, medens landemoderetten dømte ham til embedsfortabelse. Højesterets afgørelse 9. maj 1916, der var imødeset med stor spænding i vide kredse, lød paa frifindelse, efter som »han har været i god tro« til at mene sig berettiget til at fremsætte sit syn. Efter den dom var man lige vidt. Der blev ikke i den sagt noget om A. R's ret til at forblive som præst og heller intet om hans forhold til læretroskab efter præsteløftet. Kultusminister *Keiser-Nielsen* kom ikke til at træffe afgørelsen, thi *Zahle* delte ministeriet 1916, og udskilte kirkeministeriet som et særligt ministerium; den politisk radikale og teologisk liberale pastor *Thorvald Povlsen* blev kirkeminister. Han var en stærkere mand end Keiser-Nielsen, og hans syn var, at A. R's plads var inden for folkekirken, og at den biskop, der skal indsætte ham, skal give kollats. Nu protesterede biskopperne og særligt Wegener, der bestemt fastholdt, at han ikke ville give A. R kollats. Saa konstituerede *Thorvald Povlsen* A. R 29. juni 16 som sp i Vaalse. 30. juni udsendte biskop *Wegener* til samtlige præster og menighedsraad en skarp protest mod dette »ministerielle magtbud« og tillige imod, at bispeembedets ret til at konstituere var tilsidesat. Biskoppen spurgte: »Kan folkekirken taale dette?« og paaviste, at stillingen var uholdbar baade for ministeren, A. R og for kirken. Biskop W fastholdt, at han ville nægte at give A. R kollats og foreslog, at ministeren saa kunne afskedige biskoppen. Ministeren foreslog, at Wegener gik frivilligt, men dertil svarede W: »Nej! De kan afskedige mig, men jeg gaar ikke frivilligt, fordi jeg er sat til værge for kirken og kirkefolket og maa betragte det som en svigten, om jeg gik af mig selv.« Et lovforslag om at afskaffe kollats blev ikke gennemført, men til gengæld blev den saakaldte *Vaalse-lov* af 9. marts 1917 gennemført, hvorefter A. R blev stillet direkte under kirkeministeriets tilsyn, uden om biskoppen. J. C. Christensen krævede forgæves, at Vaalse menighed skulle have lov til at afgøre, om den ønskede denne særstilling inden for folkekirken.

A. R tiltraadte her 1916, blev udnævnt 1917, men hans præstegerning i Vaalse blev en skuffelse for begge parter. I Vaalse forstod man ikke A. R og brød sig i virkeligheden ikke om hans liberale anskuelser og forkyndelse. Snart efter søgte han afsked, men *Th. Povlsen* ville ikke bevilge den. Først da *J. C. Christensen* blev kirkeminister, blev den bevilget. Til departementschef *Holbøll* udtalte A. R, at han havde ventet at finde en frisindet kirkelig kreds i Vaalse, som han kunne samarbejde med, men han havde faktisk kun haft støtte fra de faa IMs folk i sognet. Efter afskedigelsen udtalte A. R, at hovedsagen for ham ikke var pensionen, men forholdene i det sogn, hvor han slet ikke passede. »Jeg er træt af kirkekamp og længes efter stille, roligt arbejde i mit studereværelse.«

Pastor *Chr. Bartholdy* skriver (Kr dbl 21. jan 1956): I 1918 var jeg et par maaneder

kapellan hos provst Bjerre, Herlufmagle, som var Arboe Rasmussens formand i Vaalse og derfor stadig havde nogen forbindelse med folk dér. Han fortalte mig, hvor drilagtige de var, de Vaalse-bønder, som havde sat himmel og jord i bevægelse for at faa Arboe Rasmussen til præst. De kunne ved gilder sige til ham: Pastor Arboe, De tror da ikke paa, at Jesus er Guds søn? Nej, det gjorde han jo ikke. Ja, men hvor kan De saa søndag efter søndag staa foran alteret og sige, at han lever og regerer i Helligaands enhed med Faderen i evighed? Den var ikke nem at give igen paa. Folk er ikke dummere, end at de kan indse, at her er noget, man maa tage alvorligt, eller ogsaa bør man gaa. Staar en præst ved døbefont og spørger gudmoderen, om hun tror, og enhver i kirken ved, at hvis præsten vil være sand, bør han tilføje: For det gør jeg ikke! – saa er det ødelæggelsens vederstyggelighed paa det hellige sted.

Redaktør *N. P. Nielsen,* Loll-F venstreblad, skriver, at efter Arboe Rasmussens bortrejse blev der holdt et møde i Vaalse, hvor talerne var interesseret i at høre, hvordan det gik til, at han saa hurtigt blev træt af at være i det sogn, han i saa mange aar havde ønsket at komme til. Flere kunne ikke give noget svar; de havde aldrig hørt ham. Men en tilhører sagde, at grunden nok var den, at vaalseboerne ville have ham, fordi de ikke maatte faa ham, og slet ikke fordi de hyldede hans teologi. De de saa fik ham, skulle alt jo være godt. Men han passede sit, og de passede deres, og efter hans første gudstjeneste tyndede det ud, og saa blev han træt.

I professor, dr. *P. G. Lindhardts* populære lille bog om Morten Pontoppidan hedder det s 155: »I Vaalse havde A. R ikke menigheden med sig, ingen dækning i ryggen. Og under menighedsraadsloven kan ingen præst hævde sig, naar han ikke har sin arbejdsgiver bag sig. Da J. C. Christensen 1920 atter blev minister, fik A. R lov til at gaa af, og i største hast forlod han Vaalse uden at sige farvel til noget menneske, kun fulgt til Orehoved af en missionsk lærerinde, – den eneste, som havde vist ham personlig velvilje og forgæves havde søgt at faa kontakten med biskoppen knyttet . . .«

En følge af sagen var, at *Morten Larsen,* Holstebro, og *N. Clausen-Bagge,* Ringkøbing, omdannede deres valgmenigheder til frimenigheder. En anden følge var, at biskop *Sørensen,* Aarhus, som protest mod afgørelsen 1916 nedlagde sit bispeembede og søgte alm sognekald i Nørup. Han »kunne nok være præst i en taalsom folkekirke, men ikke tilsynsmand«.

Af den meget omfattende litteratur henvises til (og er benyttet): Højesteretsdommen i A. R sagen, med bilag (talrige udtalelser af kirkemænd og teologer), 1916, C. Wegener: I folkekirkens tjeneste, Dsk kirkeliv, 1929, s 97—123 (en meget klar og instruktiv oversigt), Morten Pontoppidan: Minder og oplevelser, 1922, s 202 f, DBL, I, 487, L. Nyegaard i Dsk kirketid, 1911, s 531 f, 584 f, prof theol J. C. Jacobsen: Retssagen mod A. R, 1913, Fr. Torm: Nogle bemærkninger om den A. Rske sag, svar til prof J. C. Jacobsen, 1913, Præstef bl, 1916, s 170 f, Loll-F st 150 aar, s 174 f, 179 f, Th. Kierkegaard i Protest tid, 1944, 66—70.

28. 31. marts 1921–4. juli 27 (red Loll-F venstreblad 14): **Johs. Fog-Petersen,** fl t sp Hans Tausens k, Kbhvn, se stiftsprovster, Odense.

29. 22. okt 1927–27. febr 33 (højskolel Vallekilde 23): **J. M. Lundby,** fl t Lem-Ø, se sp Hobro-S.

30. 3. juni 1933–1. sept 41: **Z. E. Brimnes,** fl t Torstrup-H, se Ejde, Færøerne.

31. 17. dec 1941 (hjpr Christiansborg slots k 28. aug 40): **Erik Esbjørn,** * 6. aug 13 Kbhvn. Forældre: Kontorassistent i Frihavnen Axel Peter Esbjørn Nielsen og Adriane Julie Malm. Stud Østersøg 31, c 38^2 (h_1). ~ 30. juni 44 Ruth Boel Kjærsgaard, * 9. nov 17 Oddense. Forældre: Gdjr Esper Boel Nielsen K og Inger Marie Laursen.

Litt: Rhode, II, 159, Barfod, II, 149, MS, II B, 64, Lkm, II, 711, Loll-F aarb 1920, s 141, 1928, s 103 f, 1931, s 51 f, 1933, s 93 f, 1942, s 95 f.

KIPPINGE—BRARUP

Kippinge sogn, 1080 ha, langs Guldborgsund, er fladt og frugtbart, skovløst. Byerne Vester og Øster K med fh fra 1906 og vandrehjem.

Brarup sogn, 1427 ha, gaar ud til Guldborgsund, er bølgeformet, ret højtliggende, leret eller gruset jord. Byerne: B med alderdomshjem fra 1911, Lundby, Alstrup, Guldborg med bro fra 1934 (indtil da var der færgefart) til Lolland, flere større gaarde.

Kippinge er et idyllisk, frodigt sogn. Den stilfulde præstegaard og den berømte valfartskirke med sit høje spir er smukke rammer om kirkens arbejde. I haven rejste provst Sadolin en varde, hvorfra der er udsigt over egnen og Smaalandshavet til Sjælland.

Biskop *Bindesbøll* fandt kommunikanternes antal dalende og kirkerne stod ofte tomme i pastor *Barfods* tid (1851–65). »Barfod er ikke den mand, der kan stille sig i spidsen for en opvækkelse og bringe menigheden ud af det, som det synes, blot udvortes forhold, hvori den tildels har stillet sig til kirke og gudstjeneste. B bliver i sin prædiken staaende ved betragtninger, som ikke fører ud over det almindelige. Han fører ikke tilhørerne ind i den givne tekst, thi han har næppe ved alvorligt studium arbejdet sig ind i den.« »Han har den gave, at han paa prædikestolen ikke let kommer i forlegenhed. Den forlader han sig paa, forbereder sig ikke . . .« Gdjr *Chr. Madsen,* Kippinge, var 1857 en af stifterne af »Falsters læseforening«, der ville vække aandelig interesse blandt de unge (se s 29). Pastor *Malta Müller* (1866–90) skildres af biskoppen som en kraftig, dygtig og nidkær præst. Kirkebesøget bedredes i hans første tid, men han vakte modstand, da han genindførte daglig morgen- og aftenringning, som Barfod havde afskaffet. (Loll-F st 150 aar, s 149.)

I aarene 1883–92 kom indremissionær *Hans Kristensen,* Maribo, her ofte og holdt møder. Han omtaler det »skrækkelige dødvande« paa Nordfalster. Han fortæller om en troende karl

paa Lundbygaard, Brarup sogn. Han hed Jens og var jyde, en stor, sindig fyr. De 3 andre karle klagede over, at han bestilte for meget, men han svarede: »Jeg arbejder for Guds ansigt og for min husbond, saa det er nok jer, der hellere skal rubbe jer!« De lovede ham klø. Og Jens sagde: »Lad os saa afgøre det med det samme; jeg vil bare have ryggen fri.« Han smøgede frakken af sig, og de toer paa ham. Men han var dem for stærk. Han vandt respekt for sin kristendom, men han var ene med den. – Pastor *Malta Müller* var missionærens gode ven og støtte. De to kunne »drøfte Guds riges ting til det lysnede af dag«. Kun een gang saa missionæren ham ophidset. Det var ved et møde i skolen, som var stuvende fuld af folk. »Naa, her kan I komme, men i kirken kan I ikke komme. Mig vil I ikke høre, men ham vil I nok høre!« raabte præsten. Men han fortrød det bagefter og sagde til forsamlingen: »Luk nu jeres stoppede øren op! Thi i aften faar I Guds ord at høre.« Men trods alt kom der ikke vækkelse i disse sogne. (Hjemliv og trosliv, IV, s 101 f).

Der var ringe kirkegang i pastor *Møller Holsts* tid. Men pastor *Monrad Frantzen* havde god kirkegang. Han var noget betænkelig ved at skulle til det »døde Nordfalster«, men professor *N. A. Larsen*, der kendte Falster godt, gav ham mod: »Falster er i opgang.« Folk kom gerne til møder, og hjemmene var aabne. Den gamle sognepræst glædede sig ved at se denne fremgang. Og saa kom Monrad Frantzen her faktisk imod sognepræstens ønske. Møller Holst havde indgivet sin afskedsbegæring, men blev overtalt til at tage den tilbage, da der var planer om sogneomlægning, saaledes, at Vaalse skulle lægges til Kippinge og Brarup til Stadager og Nr Kirkeby til Nr Alslev. Men de specielle forhold i Vaalse gjorde, at der rejste sig betænkeligheder ved at afskrive det som selvstændigt sogn. Navnlig satte pastor *A. Bjerre* sig derimod. Man mente, at disse planer ville blive gennemført, hvis Møller Holst tog sig afsked. Og man fik ham overtalt til at blive. Monrad Frantzen kom saa hertil som hjpr, og han fandt forholdene »efterhaanden opmuntrende«. Indre mission var der intet af, derimod havde Luth mf nogle tilhængere, som var trofaste krikegængere. Provst *Sadolin* skriver, at »kirkegangen i den første tid ikke var god, maaske fordi jeg forskrækkede dem ved at gaa for stærkt frem. Men efterhaanden blev der dog ret god kkg, selv syntes de, at den var helt god.« 1913 holdt provst S vækkelsesmøder i forsamlingshuset en hel uge. Der kom flere og flere for hver aften, og til sidst var der overfyldt (4–500 menn). Et hornorkester bidrog til at trække folk til. Hver aften var der 2 talere, fællessang, solosang osv. Saadanne møder havde ikke før været holdt her (biskop Wegener kaldte dem spøgende: »kirkelig varieté«). Disse møder fortsattes til deres tid var forbi. Der kom ikke mærkbar vækkelse, men de havde sikkert deres betydning. Desuden arbejdede provst S flittigt med ungdomsmøder, bibellæsninger, menighedsmøder, foredragsrækker, havemøder osv, men gudstjenesterne var hovedsagen.

Der er en stor ungdomsf, der holdes møder i pgd, enkelte børnegudstjenester, og kirkelivet er uden partipræg. De kirkelige forhold som helhed uforandrede gn de sidste 100 aar.

Befolkningen er venlig, livlig og let at tale med. De holder af at »komme bort«, saa der har været megen selskabelighed. Men vanskeligt er det at komme dem rigtigt ind paa livet; saa lukker de af. De er modtagelige for alt nyt, men naar det bliver gammelt, mister det sin interesse. Det kirkelige liv har ikke været præget af retninger. Flertallet maa nok betegnes som ukirkeligt, men man kan ogsaa finde gammeldags gudsfrygt.

Trafikminister *Victor Larsen* († 1952) var i mange aar B kirkes værge, men nogen kirkelig betydning havde han ikke.

Mindesten for engelske flyvere 1945 i B.

1912 oplyses: Kkg svingende, alm folkekirk forhold, intet særligt, fh. 1922: Kkg 8 pct, det kirk liv u p, 1930: Kkg 7 pct, velbes møder i fh, 1943: Kkg 5–6 pct, bedst i K, u p, kirkeblad, DdU. 1955: Kkg 4–6 pct, u p, kirkeblad, stor ungdomsf, møder i pgd.

Kippinge kirke ligger ganske frit mellem de to byer (en sejlbar vig har til c 1850 skaaret sig helt ind til kirken). Den er anselig og meget smuk, bestaar af unggotisk skib med tresidet afslutning, taarn med højt barokt spaantækt laternespir, et kapel (vest for taarnet) opf sidst i middelalderen, vaabenhus mod syd, alt opført af munkesten, ikke overkalket. Vestkapellet fra omkr 1530 er omtrent samtidigt med kirkegaardsmuren, der har smuk portal. Spiret fornyedes 1911. Vestkapellet har antagelig været brugt til opbevaring af baarer, krykker o lgn. Det har en smuk blindingsprydet kamgavl. Kirkens indre har tøndehvælving af træ (fornyet 1858) da kalkmalerierne overkalkedes. Koret har den opr murhvælving med kalkmalerier fra 14. aarh, rest 1909. Korpartiet er afskilt fra skibet ved et smukt korgitter, skaaret c 1650 af en af Jørgen Ringnis elever, bruskbarok med snoede søjler, mange malerier osv. Inventaret er iøvrigt meget rigt. Stor bruskbarok-altertavle af Jørgen Ringnis fra 1633 med søjler og buer og malerier og figurer, korsfæstelsen og opstandelsen. Rester af en ældre altertavle paa vestvæggen, smuk gotisk kalk fra c 1375. Svære alterstager fra c 1550, 2 smukke krucifixer fra 13. og 1400, rest 1929. Rigt udskaaren bruskbarok-prædikestol fra 1631 af Jørgen Ringnis, 4 fag, Moses, Johs døber og Kristus malet i felterne. Tilsvarende lydhimmel. Døbefonten er et rigt snitværksarbejde af Jørgen Ringnis fra c 1635, den ottekantede kumme bæres af 4 evangelistfigurer, rest 1927, samtidig fonthimmel af form som en ottekantet laterne. En romansk gotlandsk kalkstensfont staar i vestkapellet. Daabsfad fra c 1575. Skriftestolen er et rigt bruskbarok-arbejde fra c 1650, indbygget i korets nordøsthjørne, med livfulde bibelske relieffer og malerier, degnestol fra 1585, renæssancepulpitur fra c 1630, med apostelmalerier, et sengotisk skab er fjernet til Nationalmuseet (ligesom den gl alterkalk). Den ene lysekrone fra 1690. Den ene klokke er fra middelalderen. 225 sd. Det smukke inventar rest 1928.

Kippinge kirke er en af Danmarks berømteste valfartskirker. Der skete undere med hostien, hvoraf der flød draaber, (som i Wilsbach og Sternberg i Brandenburg). Folk strømmede til i middelalderen, man kunne sejle helt ind til kirken, i hvis nærhed der ogsaa var en hellig kilde. At der kom mange udlændinge ses af de mange udenlandske mønter. Særlig op mod reformationen fik kirken rige gaver, og Chr. II »laante« store summer herfra til krigen mod Sverige. En Maria-tavle blev ogsaa dyrket. Efter reformationen strømmede syge til den hellige kilde, Sct Sørens kilde, og mange syge blev helbredt. Sct Hans aften var der især tilstrømning. Endnu 1768 var besøget stort. 1822 indberettede provst Otto Grundtvig, at kilden var oprenset. Nu er den borte, og man har uden held eftersøgt den. Chr. VIII besøgte kirken 1842 og lovede at kilden skulle blive istandsat, men det skete ikke.

Danm kirker, Loll-F, s 1216—43, Khst saml 4. r. III, 433 f, Dsk atlas VI, 514, Hjelholt II, 599 f. Aug F. Schmidt: Danmarks helligkilder, s 126, Larsen III, 87 f, Rhode II, 202, Mackeprang, s 383. Loll-F

aarbog 1931, s 77 f, Uldall, 134, 136, A K: K kirke, i Nord Ugebl f kat kristne, 1935, 857 f.

Brarup kirke, nordligt i byen, bestaar af senromansk skib, kor og apsis, lavt, svært kamgavlet gotisk taarn og vaabenhus mod syd. Opført af mursten og hvidkalket. Smukke enkeltheder, især nordportalen. Skibet har fladt bjælkeloft, koret er hvælvet. Kirkens indre præges af store kalkmalerier fra 1300 i apsis og kor, (fremdraget 1932) fra c 1400 paa skibets vægge og over korbuen (rest 1939). Sengotisk skabsaltertavle fra c 1450, trefløjet, i midten et stort korsfæstelsesrelief, fløjene har malerier paa bagsiderne, alterstager fra c 1600, alterkalk fra 1653, korbuekrucifix fra c 1300, bruskbarok-prædikestol fra 1635 af Jørgen Ringnis (opr lektoriestol i korbuen) med figurer af Moses, Johs døber og Kristus senromansk gotlandsk kalkstensfont af bægerbladtype, degnestol fra 1589, stolestader fra 1580, herskabsstole fra 1634, rest 1955, klokke fra 1554. 175 sd. Gravminder m. m.

Danm kirker, Loll-F, s 1244—62, Hjelholt II, 586, 599, 691, Khst saml 4 r III, 470, 473 Mackesprang, s 412.

Folketal: 1850: 560 og 678, 1901: 575 og 916, 1921: 596 og 1077, 1950: 662 og 995.
Altergæster: 1922: 262 og 202, 1934: 225 og 257, 1942: 173 og 245, 1953: 223 og 223.
Menighedsraad: 1912 u p, 1922: u p, 1934: 2 soc, 11 u p, 1953: 3 soc, 9 u p.
Kommunevalg: Kippinge—Brarup—Stadager er een kommune fra 1947. 1943: Soc 258 (4), rad 195 (3), kons 48 (0), venstre 231 (4), 1954: Soc 331 (4), rad 258 (3), kons 85 (1), venstre 386 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 92 hvede, 285 byg, 32 rug, 6 havre, 8 td ærter, b) 60 rdl naturalier, d) 150 rdl, e) 72 td ld. 1870: Regul: 3700 kr, netto: 6228 kr, 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl. — Stor pgd, opf 1840, fredet kl B.

Af den ældre præstehistorie: Det fortælles, at da den første lutherske præst, provst **Rasmus Mikkelsen** opførte præstegaarden, sank den i jorden, og paa stedet fremsprang den hellige kilde. Pgd blev saa bygget i Vester Kippinge. Og ordsproget lød derefter: »Det er sunket i jorden som hr. Rasmus' præstegaard«. 1744—54: **Jens H. Schou**, var nidkær i sit embede, var en god fysicus, lærte bønderne at drive jorden bedre. 1793—1801: **Abraham Volchersen**, »var overdreven stolt og havde stundom en skrue løs«. 1801—29: **Jens C. Halse**, var rationalist. Monument paa kg over ham. Derefter **A. P. Meden** († 1831) og **Jens E. Wraae** († 1838).

20. 29. dec 1838–27. jan 51 (sp Skyum-H 12. jan 25): **Frederik Vilhelm Næsted**, * 2. dec 86 Hjørring. Forældre: Distriktskirurg Vilhelm N og Margrethe Falck. Stud Aalb 05, c okt 10 (l), hjpr Hals 7. maj 13, sp Højbjerg-E 5. nov 17, † 27. jan 51. ~ 13. okt 13 Charlotte Kirstine Kyllesbech, * 10. febr 90 Thisted, † 24. juni 79. Forældre: Klokker Peter K og Anna Kirstine Hassing.

Hjælpepræst hos pastor Næsted

49—51: **O. R. E. Pontoppidan**, se Holeby-B.

21. 13. april 1851–16. dec 65 (sp Klovborg-T-G 31. okt 34): **Hans Christian Theodor Barfoed**, * 7. okt 99 Branderup. Forældre: Provst Hans Peter B, (af Lyngby-A), † 41, Fakse og Maren Hjort. Stud Aarhus 18, c jan 22 (h), ord kat Korsør-T 29. sept 24, sp Borum-L 15. juni 32, afsk 16. dec 65, † 29. nov 77. ~ 17. nov 24 Anna Emilie George, * 29. nov 99 Kbhvn, † 29. nov 77. Forældre: Restauratør Hugh G og Anna Elisabeth Fuller. – Brødre: Arninge, Lille Lyngby-Ø, Vaabensted-E. Stamt 5.

D. G. Monrad skriver, at B's prædiken ikke hævede sig over det almindelige, men gjorde desuagtet god virkning, da flere partier af den var gennemtrængt af sand følelse (Loll-F st i 150 aar, s 125).

22. 9. marts 1866–2. maj 90 (sp Bjerring-M 2. marts 56): **Christian Adolph Malta Müller**, * 6. jan 18 Sdr Omme. Forældre: Sp Vejby-T, dr phil, † 48 og Birgitte Kragballe. Stud Horsens 36, c 42^1 (l), adjunkt Randers 46, afsk 2. maj 90, † 26. okt 96. ~ 7. april 49 Anna Helvig (Hedvig) Müller, * 10. jan 30 Fredericia † 8. dec 02. Forældre: Sp Pedersborg-K Johan Ernst M, † 32, og Amalie Thomsen. – Søn: Bjerreby, datter ~ Rosenberg, Haarslev, brodersøn: Haagen-Müller, Vejby-T og Müller, Hatting. Stamt 60 A.

Pastor Malta Müller rejste i kandidataarene i Sverige, Norge og Tyskland, navnlig for at studere katolsk kultus (havde det Lassonske rejsestipendium). Han var en kundskabsrig og dygtig præst, en from og elskværdig personlighed, stod velvilligt over for IM (se ovf), men kirkegangen var svag, især de senere aar.

23. 17. okt 1890–31. aug 1911 (sp Kyndby-K 27. jan 82): **Peter William Møller Holst**, * 20. marts 39 Errindlev. Faderen: Konsistorialrd, sp Magleby-Holtug, † 62, se der. Stud Rosk 58 c 64^2 (h_1), hjpr Galten-V 28. april 65, sp Askø 27. juni 74, afsk 31. aug 11, † 8. dec 29. ~ 9. aug Cecilie Marie Vadum, * 14. aug 39 Galten, † 9. febr 98. Faderen: Sp Galten-V, † 74, se der. – Datter ~ Monrad Frantzen, Ø Egesborg.

Udg afskedsprædiken i Galten-V samt mindeord om svigerforældre, spr Iver H. Vadum og hustru, Galten-V.

»Pastor Møller Holst var et af de fineste og elskeligste mennesker jeg har kendt. Han glædede sig, naar Guds riges gerning lykkedes eller havde fremgang. Han var en stilfærdig og beskeden mand. Ved hans afgang blev der med rette skrevet:

Og stod der end aldrig det store brus
om ham, hans navn og hans virke,
mer redelig tjener i Herrens hus
saas næppe i fædrenes kirke.
Med aaben haand og aldrig trættet fod
dens bud han blev, og hver sjæl han forstod«.

(H. Monrad Frantzen)

Hjælpepræst hos pastor Møller Holst

1908—11: **H. Monrad Frantzen**, se Ø Egesborg.
6. sept 1912 var **G. Borch** udn, men renoncerede, se Vejerslev-T-T.

24. 11. nov 1912–21. juli 41 (sekretær i Kbhvns IM 1. juni 07): Provst **Jørgen Theophilus Sadolin**, * 23. juli 71 Valløby. Faderen: Sp Reerslev-R, † 08, se der (af Torrild-V). Stud priv 90, c 96^1 (l), hjpr Reerslev-R 7. maj 97, sp Tjele-V 8. juli 99, provst Falster nørre herr 9. sept 32, r af Dbg 40, afsk 21. juli 41, † 13. april 56. ~ 22. okt 99 Astrid Hjorth, * 18. april 75 Kbhvn, † 29. april 39. Forældre: Musikinstrumentmager Theodor Emil H og Anna Alinda Louise Meyer. – Søn: Assens. Broder: Grindsted. Stamt 74. Hustrus søster ~ provst Degenkolv, Aastrup.

Fmd Kristeligt socialt forbund 20—28 og 30—35, BM provsteforeningen.

Leder af de kristelige diskussionsmøder med arbejdere i Kbhvn 07 f. Rejste 12 i England for at studere den engelske broderskabsbevægelse, stiftede en lign forening her 1912: Kristne mænds broderskab. Red Kbhvn IMs søndagsblad og »Nye tider«, udg 07: Bethesda i 25 aar, samt i smaaskrifter udg af Kbhvns IM: (09: Er der er Gud til?, 09: Samvit-

tigheden, 09: Hvem var Jesus?) 10: Arbejderne og kirken. 17: Ti sociale prædikener, 24: Slægten Sadolin gn 300 aar. Skrev talrige afh og artikler, bl 36 i Luthers arv og Danmarks kirke om den kristeligt-sociale bevægelse.

Provst S var en betydelig og dygtig præst, af format ud over det almindelige, præget af dansk præstegaardskultur (interesseret og kyndig paa flere felter ud over sin egentlige gerning. Det kristeligt-sociale og slægtshistorie havde især hans interesse).

Til karakteristik gives nogle udpluk fra »Optegnelser om mit levned«. (Ikke trykt), ved pastor Tage Sadolin:

»Hvis Grundtvig har ret i, at det milde og hjertelige er udtryk for det typiske danske sind, saa er vi i vor slægt ikke typiske danske ... ikke folkelige, saa folket har kunnet kende sig selv og høre sig selv tale gennem os.«

»En aften i oktober 1893 var jeg gaaet ind i studenterhjemmet, og vi sad nogle studenter og talte sammen. Da kom husfaderen, pastor F. W. Steinthal, tilstede og spurgte, om han skulle læse noget for os. Han læste da symposion af Kierkegaards »Stadier paa livets vej«. Dette betog mig saa stærkt, at jeg bagefter straks laante bogen paa biblioteket. Efterhaanden fik jeg købt de fleste af hans skrifter og læste dem med stor iver. Dette fik afgørende betydning for min stilling kristeligt og kirkeligt.«

»Som kapellan hos min far i Reerslev og Ruds-Vedby søgte jeg føling med IM og arbejdede sammen med dem, fordi jeg syntes, at der var mest liv og kraft og afgjorthed i dem. Dog kom jeg aldrig til at tilhøre partiet, men følte mig paa mange maader kritisk indstillet overfor det.«

Om aarene som sekretær for Københavns IM: »Det arbejde, som mest kom til at optage mig, var afholdelsen af diskussionsmøder for arbejderne, hvilket jeg tog op paa eget initiativ, og som bestyrelsen, omend med betænkelighed, gav sit samtykke til. Der vaktes ved disse møder forbindelse mellem kirken og arbejderne. Møderne vakte opsigt og blev refereret af dagbladene. Nogle af bladene kaldte dem rabaldermøder, der ikke sømmede sig for kirken; andre forstod deres betydning.«

»Jeg tager roligt paa tingene. Denne min ro kom mig i høj grad til gode ved de store diskussionsmøder i København, hvor det ofte gik voldsomt til. Flere udtalte deres forundring over, at jeg kunne tage det saa roligt. Ja, jeg er rolig overfor de ydre forhold, ogsaa naar situationen er kritisk, men paa bunden af min sjæl er der uro. Jeg kan ikke »slaa mig til ro« – som den rige bonde i lignelsen«.

»Jeg lærte meget som sekretær, særlig hvad arbejdsmetoder angaar. Og jeg lærte mange mennesker at kende, ogsaa mange af de betydeligste indenfor dansk kirkeliv. Jeg ville nødig have undværet den tid. Ellers havde jeg næppe faaet ro i min sjæl.«

»I mine prædikener har jeg altid bestræbt mig for at udtrykke mig saa klart og kort som muligt, i ligefremme ord, saa enhver kunne forstaa det – hvis de da overhovedet havde øren at høre med. Og jeg har søgt at tale saa distinkt og højt, at ogsaa de, som ikke hørte godt, kunne fatte det. – Hvad indholdet angaar, har det vækkende sikkert altid haft en fremtrædende plads i min forkyndelse, hvilket ogsaa er nødvendigt, ikke blot i en folkekirke, men i det hele under jordelivets vilkaar. Skulle jeg sætte en overskrift over mine samtlige prædikener, kunne jeg passende nævne titlen paa et af Kierkegaards skrifter: »Til selvprøvelse«. Nidkærhed for Guds ære har besjælet mig. Men – gid jeg lige saa stærkt havde kunnet forkynde Guds kærlighed, som den er aabenbaret i vor Herre Jesus, thi det er dog vigtigere end alt andet. Ak, en præst samler sig stor, stor skyld.«

25. 25. nov 1941 (hjpr og kordegn Vedbæk 38): **Palle Henning Casper Bartholin,** * 26. jan 12 Kbhvn. Forældre: Lektor, c mag Thomas Johannes B og Marie Hansen. Stud GI Hellerup 30, c 37^1 (h_1), hjpr Vedersø 22. juli 37. ~ 22. juni 38 Inger Marie Seip, * 1. maj 15 Oslo. Forældre: Professor, dr phil Didrik Arup S og Johanne Louise Remmer. – Hustrus faster ~ biskop, dr E. Berggrav, Oslo. Farbroder: Provst Henrik Seip, Skien, Norge.

Fmd Nordfalsters efterskole, BM Konvent for præster og lærere paa Falster og Østlolland. Kredsfmd Præsteforeningen 53. BM Loll-F stiftskonvent 54.

Litt: Barfod: Falsters G II, 91, MS B 6, LPB 48, Lkm II, 777, Hjelholt II, Khst saml 4 r III, Rhode II, 202, Mogens Knudsen Hosum: De templi Kippingensia in Falstria 1707, Loll-F aarb 1924, s 39 f, (hvorledes man red sommer i by i K) 1931, s 77 f, 1934, s 12 f, (om Guldborg færgegaard), Helene Strange: En gl vestfalstersk haandværker (P. Jensen, Alstrup, † 1886), Loll-F aarb 1937, s 73 f.

STADAGER—NØRRE KIRKEBY

Stadager sogn, 1154 ha, langs Guldborgsund, er fladt og frugtbart. Byen Sundby med præstegaard. Nogen skov. Hg Vennerslund (slægten Grandjean).

Nørre Kirkeby sogn, 896 ha, fladt, frugtbart, en del skov. Byerne: NK med fh, Ravnstrup, Lommelev, Bannerup.

Dette pastorat har sit geografiske særpræg derved, at de to sogne adskilles fra Brarup sogn, og der er 3 km imellem dem. 1908 var der planer om sogneomlægning, saaledes at Brarup skulle være anneks til Stadager og Nr. Kirkeby til Nr. Alslev. Men disse planer blev opgivet.

Stadager og Nørre Kirkeby sogne har, bortset fra præsten, kun ringe kendskab og tilknytning til hinanden, og dette er en stor ulempe for det kirkelige arbejde. Fra 1947 er sognene tilmed henlagt til to forskellige kommuner, se ndf.

Dertil kommer, at sognene er ret forskellige. Stadager sogn har gn generationer været præget af herregaarden Vennerslund, en fjerdedel af beboerne hører stadig under denne gaard. En stor del af befolkningens forhold til kirken er begrænset til nogle faa aarlige kirkebesøg, bortset fra bryllupper og begravelser. Der er velvilje, men intet aandeligt liv. Og saa

vidt det kan spores tilbage, har der heller ikke været noget. Man kan træffe nogen gammeldags gudsfrygt, men de flestes interesse er begrænset til det materielle og en smule politik. Sognet mangler sammenhold og trænger til vækkelse paa alle aandelige omraader, ikke mindst religiøst. Præst og kirke betragtes som selvfølgelige, nødvendige ting, der har deres at passe, men som man iøvrigt skal holde sig i passende afstand fra.

Nørre Kirkeby sogns befolkning er friere og selvstændigere, hvilket maaske skyldes, at der ingen herregaarde er. Det religiøse liv er ikke stort bedre end i Stadager, dog har enkelte været i forbindelse med højskolen, hvilket i nogen grad har præget dem. Beboerne i den ene af landsbyerne er regelmæssige kirkegængere, medens man fra de andre byer kun viser sig sjældent. Møder og foredrag i forsamlingshuset har kunnet samle en del, og en flok unge har kunnet samles til møder i præstegaarden, men tilslutningen kan variere stærkt. De unge savner stabilitet, og mange har temmelig taagede begreber om kirkens moral. De flestes interesse gaar ud paa at nyde livet.

Præsterne har været uden særligt retningspræg. Indremissionærer, f eks *Hans Kristensen* har holdt en del møder. Han kom meget hos pastor *Müller*.

Biskop *Monrad* kaldte *Müller* »en varm og alvorlig kristen med et maaske let anstrøg af Herrnhutisk væsen, men han synes ikke at kunne forjage den religiøse ligegyldighed i menigheden.« Det lykkedes ikke hverken ham eller hans begavede kapellan, *Uffe Birkedal,* at vække den temmelig døde egn. »Det aandelige liv i disse menigheder mentes at staa meget tilbage.« (Loll-F st i 150 aar, s 164).

Præsterne *Andersen* og *Warring* og *Sunde* arbejdede paa samme linie som Müller. Gennem alle aarene har kaarene for kirkens gerning her været vanskelige.

Stamhusbesidder, hofjægermester **Vincens Grandjean** (* 1898), Vennerslund, har været sogneraadsfmd 1929—46, fmd L-F Stiftstidende 41—47, menighedsraadsmedlem, fmd for de konservative i valgkredsen fra 1926, BM Det kgl Landhusholdningsselskab. Vennerslund har været i slægten Grandjeans eje siden 1809.

1922 oplyses: Kkg 4–5 pct, meget rolige forhold, ingen retninger, 2 fh. 1927: Kkg ringe i S, noget bedre i NK, ringe aandeligt liv, men lidt hørelyst i NK, aftengudstj og bibellæsninger i S kirke, ungdomsm i pgd, alt med god tilslutning, velvilje, men ikke megen aandelig interesse. 1935: Kkg c 4 pct, ikke videre retningspræg, 1 fh, 1942: Kkg 4 pct, kun ringe aandelig interesse, velbesøgte ungdomsm i pgd, kirkeblad, enkelte katolikker. 1955: Kkg 3–4 pct, rolige – altfor rolige, bedst i NK, velvillig ligegyldighed over for kirken. Fortvivlede geografiske forhold. S kirke ligger uheldigt. Selskabelig ungdomsf, sdsk, kirkeblad. Der kommer mange til alt, hvad der arrangeres i pgd, men kun faa i kirkerne.

Stadager kirke ligger helt frit nær ved Vennerslund (S by er nedlagt), bestaar af romansk skib og kor, gotisk, svært taarn med kamgavle, samt gotisk vaabenhus mod syd. Rige blindingsgavle. Gotiske hvælvinger, delvis overhvidtede kalkmalerier. Altertavle (fra 1838 eller 1847), et tarveligt maleri, kopi efter Rubens: »Korsnedtagelsen« i enkelt ramme. Alterkalk fra c 1500, sengotiske alterstager, bruskbarok-prædikestol fra c 1630 af Jørgen Ringnis med rigt billedskærerarbejde, relieffer med Isaks ofring, korsfæstelsen, opstandelsen og himmelfarten. Lydhimmel. Senromansk gotlandsk kalkstensfont, daabsfad fra c 1550. Flere gravminder. Gotiske helgenfigurer i taarnet. 100 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1263—72, Hjelholt, s 587, J Friis II, 149, Mackeprang, s 382.

Nørre Kirkeby kirke, midt i den lille by, er kullet, bestaar af romansk skib og kor med apsis, moderne vaabenhus mod syd. Opført af kridtsten og kamp og kalket lyserød. Skibet har fladt loft, koret tøndehvælving. Nygotisk altertavle fra 1859 med maleri: A. Thomsen: Gethsemane. Prædikestol fra 1635 af Jørgen Ringnis, 4 fag (som Nr Alslev), lydhimmel, gotlandsk kalkstensfont med spidse buer. Rester af helgengrav i alterbordet. Gravsten 140 sd.

Danm kirker, Loll-F, s 1273—81, Hjelholt: II, 586, 598, J Friis II, 158, Mackeprang s 65.

Folketal: 1850: 333 og 377, 1901: 487 og 403, 1921: 456 og 433, 1950: 389 og 394.

Altergæster: 1922: 89 og 98, 1926: 75 og 110, 1934: 76 og 105, 1942: 32 og 69, 1953: 88 og 41.

Menighedsraad: 1922: U p, 1934: Politisk, 1953: U p. Kommunalt hører Stadager nu til Kippinge-B og Nr Kirkeby til Nr Alslev.

Sognepræst

Indt 1850: a) 27 hvede, 48 rug, 85 byg, 25 td ærter, b) 178 rdl, c) 6 rug, 75 byg, 4 fv brænde, 107 rdl af Vennerslund, d) 100 rdl, e) 80 td ld. — 1870: Regul 3188 kr, netto 6288 kr. — 1913: 2. kl, 1931: 3. kl. Pgd i Sundby, opf 1870.

Af den ældre præstehistorie: 1709—11 var den lærde mag **Jens J. Groth** sp her. Han druknede paa overfarten ved Gaabense sm m sin hustru. 1729—44: **Gros M. Leth,** en ualmindelig nidkær Jesu tjener, utrættelig nat og dag, afholdende og mild, men blev ved landsdommer Niels Stubs efterstræbelse 1744 dømt fra sit embede. Opholdt sig siden i Leyden, hvor han hvert aar fastede 4 gange, den sidste gang i 50 dage. 1754—55: **Johan J. Clausen,** blev forgivet af sin kæreste, præstedatteren Karen Mossin fra Gundslev, hun blev henrettet (se s 214). 1755—62: **Gottfred V. Arent,** afsat ved højesteretsdom 1762, talentfuld, men højst drikfældig, ond, og vist utro mod sin hustru, brændte eller nedbrød det meste af præstegaarden, af hvilken han blev sat ud ved retten. 1762—86: **Laur. Svogerslev,** rostes for flid og nøjagtighed som hører i Roskilde, 1787—1803: **Jens Sørensen,** nidkær, stille, ualm dygtig i levende sprog. 1804—23: **Martin D. Hammer,** havde været missionær i Trankebar.

20. 13. maj 1829–11. nov 54 (sp Fejø 3. okt 21): **Andreas Boje,** * 10. maj 73 Holbæk ved Randers. Forældre: Gaardfæster Søren Jensen B og Birte Andersdatter. Stud Randers 98, c juli 05 (h), hjpr Stege 30. nov 10, † 11. nov 54. ~[1] 15. sept 09 Jacobine Frederikke Antoinette Stauning, * 27. juni 86 Maribo, † 29. dec 23. Forældre: Amtsprovst (af Nørup) Jørgen S, † 14, Stege og Anna Kirstine Mortensdatter Kirketerp. ~[2] 12. jan 25 Ane Margrethe Sidenius, * 2. april 89 Maribo, † 6. febr 66. Forældre: Købmand Edvard S af Nr Vedby-NA og Eccardine Marie Dyssel af Østofte. – Sønnesøn: Helsinge-V. 1. hustrus broder: Herluf-magle. 2. hustrus søstre ~ Skouboe, Vigsnæs, og Sidenius, Hesselager. Stamt 80.

Hjælpepræst hos pastor Boje

1846—50: **A. A. G. Krebs,** se Herredskirke-LL.
1850—54: **C. C. Permiin,** se Torsager-B.

21. 24. febr 1855–26. sept 68 (sp Melby 22. juli 46): **Emil Wesenberg,** * 10. febr 07 Viborg. Forældre: Jstrd, amtsforvalter i Aalborg Ernst Bugislaw W og Albertine Marie Kirstine Sadolin af Ø Tørslev. (Stamt 74). Stud Aalborg 24, c jan 29 (l), ord kat Trinitatis k, Fredericia,

3. aug 32 sp Vinkel-R, 1. maj 38, afsk 26. sept 68, † 16. jan 69. ~ 17. sept 33 Birgitte Gjødvad, * 12. maj 10 Aalborg, † 20. jan 87. Forældre: Købmand Anders G og Dorothea Sophie Finsteen.

Stiftede et legat paa 10,000 rdl for præstedøtre fra Aalborg stift.

Biskop Bindesbøll skriver, at W ikke forstaar at drage folk til kirke, og »han kender grænserne for sin skyldighed og iagttager dem samvittighedsfuldt. (Loll-F st 150, s 148).

22. 7. jan 1869–17. aug 98 (sp Asserballe 3. juni 63, afsat af tyskerne 20. maj 67): **Georg Vilhelm Müller,** * 28. nov 16 Palsgaard. Forældre: Kgl skovrider Chr. Friederich August M og Sophie Christine Georgine Andersen. Stud Nykøb 38, c nov 45 (h), lærer Den mosaiske drengeskole, diakon Sørup i Angel 3. marts 54, till hjpr Store-Lille Solt, diakon Haderslev 8. okt 56. Vikar Tommerup-Brylle 1. marts 68, † 17. aug 98. ~[1] 28. nov 51 Sidsel Ottonia Matzen, * 22. sept 22 Nykøb F, † 12. april 62. Forældre: Kclrd, distriktskirurg Jacob Severin M og Anna Cathrine Steenfeldt. ~[2] 25. sept 63 Ellen Nielsine Jacobsen, * 28. jan 42 Haderslev, † 4. nov 77. Forældre: Orgelbygger og pianofabrikant Jørgen J og Cecilie Jürgensen. ~[3] 28. okt 52 Sara Oline Christiane Flatau, * 15. aug 52 Kbhvn, † 14. sept 29. Forældre: Handelsfuldmægtig Wulf F og Julie Vilhelmine Petersen. – Sønner: Forstander Paul M, Sct Lukas Stiftelsen (hvis hustru var datter af en broder til G. V. Müllers 2. hustru, Jacobsen) og sundhedsforkæmperen J. P. M, gymnastikpædagog. Datter ~ Eyermann, Vigerslev, Fyn.

Pastor M mistede tidligt sin fader, og moderen blev enke med 10 børn. Ved fremmed hjælp blev han student, og som student maatte han selv ernære sig (især ved undervisning). Han havde nogle bevægede præsteaar i Sønderjylland (se der), som han aldrig glemte. Her paa Falster maatte han bygge ny præstegaard, og samtidig bortsolgtes det meste af præstegaardsjorden. Han var ret en type paa en gammel, fin præst, skriver Hans Christensen (Hjemliv og trosliv IV, 102). Ydmyg af hjertet, som han var, beklagede han sin udygtighed til at tage kampen op mod den tiltagende ugudelighed og vantro. Han var ogsaa en lun og fornøjelig mand. H C fortæller fortæller flere morsomme træk om hans humør. Han var en rank mand, – ligesom sine sønner ivrig gymnast. Han fik præsterne i konventet til at gøre gymnastik efter J. P. Müllers system, men det gik ikke af uden spøg og sarkasmer. Han modtog gerne indremissionærer og støttede dem ved deres møder og ville gerne, at Guds rige skulle gaa fremad i sognene. I dagspressen mindedes han som »en i enhver henseende brav og samvittighedsfuld embedsmand, i lige grad agtet af sognefolk og embedsbrødre« (Loll-F stiftstid 18. sept 98).

Hjælpepræst hos pastor Müller

1878—79: **Uffe Birkedal,** se sp Sct Cathrine k, Ribe.
1893—95: **S. C. Rasmussen,** se Ølby-A-F.
1895—97: **F. F. Eyermann,** se Vigerslev.

23. 25. febr 1899–13. marts 22 (sp Ølstykke 17. sept 90): **Alfred Hannibal Andersen,** * 7. nov 51 Korsør. Forældre: Købmand Anders Peter A og Sophie Marie Hee (sønnedt af J. B. Hee, sp Korup-U, † 1792). Stud Hrlf 69, c 78[1] (l), hjpr Vrensted-T 30. aug 78, sp Tømmerup 20. marts 83, afsk 13. marts 22, vikarierede 25–26 i Vissenbjerg, se der, † 16. marts 33. ~ 22. okt 79 Frederikke Louise Cathrine Gylding, * 19. maj 54 Vejle, † 21. jan 25. Forældre: Købmand Andreas Zimmermann G og Frederikke Louise Juncker. – Søn: Stiftsprovst Knud Hee A, Maribo.

Pastor A mindes endnu af de gamle som sognets »rigtige« præst. Han har kun efterladt sig gode minder. Han var meget lærd, en stor personlighed. Interesserede sig meget for botanik. Hans hustru var syg gennem mange aar. Ved hans afgang blev præstegaardsjorden solgt. (P. A. H).

Pastor Andersen var præst af den gamle skole, jævn og solid i sin forkyndelse, ligefrem i sin færd blandt sognets folk, smaa og store, meget interesseret og belæst paa mange omraader (historie, klassiske sprog, naturfag osv), ivrig og kyndig havedyrker. I Tømmerup (1883–90) og maaske endnu mere i Ølstykke (1890–99) fandt han god indgang og blev hjemmevant i den sjællandske landbefolkning, som han var kendt med fra sin opvækst; noget vanskeligere faldt det ham paa Falster. Han huskes som en god hjælper og trøster i nød, og den, der har siddet en halv nat i hans studereværelse og faaet del i hans uhyre viden om fortid og nutid, bevarer indtrykket af en polyhistor af en type, som vel nu er uddød. De to smaa sogne med den katastrofale geografiske adskillelse var en arbejdsmark med faa opmuntringer; men skansen blev holdt gennem 23 aar uden hverken fremgang eller tilbagegang. Efter sin afsked fik pastor Andersen en smuk efterblomstring med flere konstitutioner (navnlig i Vissenbjerg, se der) og gjorde et paaskønnet arbejde mellem syge og gamle i Herlufsholm sogn, hvor han boede sine sidste aar.

24. 30. juni 1922–4. sept 27 (kkp Timotheus k, Kbhvn 29. marts 20): **B. G. Warring,** fl t Slotsbjergby-S, se der.

25. 14. nov 1927–12. dec 34 (sp Gislum-V 19. sept 16): **A. Sunde,** fl t Kolind-E-S, se der.

26. 23. april 1935 (sekr Kristeligt studentersettlement 30): **Peter Anker Høfring,** * 22. juli 04 Tagkær, Tyrstrup. Forældre: Landmand Rasmus Petersen H og Christine Dorothea Nissen. Stud Haderslev 24, c 30[1] (h_1). ~ 31. maj 35 Johanne Ravn, * 10. juni Aalborg. Forældre: Gdjr Severin R og Carla Nielsen. – Fætre: Nissen, Bevtoft-T, Stepping-F. Hustrus farbroder: Ravn, Pjedsted.

Litt: Rhode II, 149, Barfod Falsters G II, MS II b 62, Lkm I, 769, Hjelholt I-II, Loll-F aarbog 1919, s 60 f.

ØNSLEV—ESKILDSTRUP

Ønslev sogn, langs Guldborgsund, (halvøen Klodskov nakke), er lavtliggende og fladt, frugtbart, en del skov. Byerne: Ø, Byskov,

Klodskov. Hg Ny Kirstineberg, Boderup og Pandebjerg. (Hovedsæde for de Tesdorphske godser). Den nordlige del præges af landsbyerne, den sydlige del af de store gaarde.

Eskildstrup sogn, 1443 ha, dels bølgeformet, dels fladt, god jord. I Præsteskoven holdes folkelige og kirkelige møder, Grundlovsfester, fugleskydning etc. Byerne: E, større stationsby (815 indb) med fh og alle slags butikker, Stødstrup, Ostrup, Sørup, Nyby. Store skove mod syd.

Sørupgaard (kaldet Biskopsgaarden) tilhørte Odense bispestol til 1536. Under striden ml lensmanden og biskop Jens Andersen Bæderak angreb lensmanden gaarden.

Det kirkelige liv. Eskildstrup var eget pastorat til 1694.

Fra den ældre præstehistorie. 1609—30 var **Hans K. Beck** sp her; han druknede paa en rejse til Farø. Epitafium. 1676—1714: **Knud M. Haasum,** forestod menighederne med stor berømmelse. Efterfulgtes af sin søn, **Mogens K. H,** som i 1723 flyttede til Sakskøbing. Han var en lærd mand, magister, skrev 1707 et latinsk skrift om Kippinge kirke. Er begravet under koret. 1723—30: **Chr. C. Getreuer,** var poet, arbejdede paa at omskrive salmerne paa »bekvemmere vers« saa bønderne bedre kunne fatte dem. Da han foreviste sine forbedringer af salmerne »Aleneste Gud i Himmerig« og »Vi tro, vi alle tro paa Gud« for biskop Lodberg, skal biskoppen have svaret: »Lad eders bønder blive ved den gamle aleneste Gud!« (W III, 669). Om provst **O. F. Dorph** (1743—60) se Loll-F aarbog 1920, s 105 f. Han blev falskelig beskyldt af en kvinde og blev derfor ked af Ønslev. 1772—99: Mag **Chr. R. L. Humble,** havde været lærer for arveprins Frederik, blev konsistorialraad 73, elsket af en del af menigheden, agtet af næsten alle bønderne, hvis sag han antog sig, men hans fremgangsmaade var »forkert og fremfusende.« Tog engang et barn fra en gudmoder ved en daab, hvorved der blev megen larm i kirken. Forpligtedes 1780 til offentlig afbigt i kirken og mulkt. Havde mange processer. Blev beskyldt for at stjæle fjerkræ. En provsteret dømte ham 1795 fra embedet, men Højesteret ændrede dommen til en bøde paa 300 rdl. 1784 blev alt, hvad han ejede, taget fra ham og solgt. Marken laa øde hen i flere aar. Han maatte bede om mad hos naboerne og skrive sin prædiken, liggende paa knæ ved en gammel ølfjerding. Døde i stor armod. Hans enke fik 1802 en søn med en matros. (Barfod: Falsters G, II, 277—287). 1799—1827: **Peter Dalhoff,** var en anset og dygtig præst. Han holdt altid ved daab en tale til forældre og faddere om foreholdt dem deres pligter. Disse taler faldt i god jord, og bidrog til at bevare mindet om ham og om daaben (Præstef bl 1917, s 191). Gudsfrygt, sanddruhed og flid prægede præstegaarden. Mindetavle i kirken. Pastor N. C. Dalhoff, Diakonissestiftelsen, var hans sønnesøns søn. (N 131). Pastor **C. E. Hansen** (1827—53) var rationalistisk præget. Kirkegangen var kun jævn i pastor **Overgaards** tid (1853—72). Pastor **A. L. Krogh** (1873—81) var biskop Monrads ven, en meget erfaren og alsidig mand (se ndf). D. G. Monrad omtaler den unge kapellan **C. E. Klein** som en af stiftets dygtigste unge præster (Loll-F st i 150 aar, s 125).

I præsterækken er *Johs. Fibiger* (1881–95) det mest kendte navn (se ndf). Kirkelivet har ikke været stærkt. Det er her som ellers paa Nordfalster almindelige, folkekirkelige forhold uden særligt retningspræg. Provst *O. Meulengracht* (1895–1920) var en betydelig og dygtig provst.

Pastor *H. V. Kristensen* (1920–35) skriver bl a: »Indre Mission har ingen jordbund her, skønt en af pastoratets mest indflydelsesrige mænd var IM's ivrige fortaler. Egentligt grundtvigsk liv har der ikke været. Befolkningen er myndig og ret selvbevidst med en intellektuel indstilling, som fører til tankemæssig behandling af alle forhold. Det følelsesprægede og umiddelbare er ikke fremtrædende. Naar en mand vælges ind i et raad ønsker han straks at danne sig sin selvstændige mening om tingene, han studerer love og paragraffer nøje, giver flittigt møde og gør sin mening gældende. – Man har ofte sagt, at Falstringerne er ukirkelige. Det er ikke helt rigtigt. Til daglig har de ganske vist ikke megen brug for kirken. Men i udvortes henseende har man overordentlig megen brug for sin kirke. Man sætter pris paa den kirkelige festivitas og paa, at præsten forretter et bryllup efter en begravelse »smukt og stemningsfuldt«. Jeg har ikke andre steder i landet mødt noget tilsvarende. Men dermed er ikke sagt, at de ikke er til at faa i tale, naar det gælder det egentlig kristelige. Folk her er kritiske, de stiller krav baade til talens form og indhold. Men den gamle oplysningskristendom gør sig stadig gældende (man tror paa Gud, dyd og udødelighed). Lad mig fortælle to smaa historier, som ikke rammer helt ved siden af: I toget mellem Nr Alslev og Nykøbing sidder to mænd og taler sammen om præster. Den ene siger, at hans præst er saadan en dejlig mand osv, og den anden spørger: »Saa gaar I vel meget i kirke i det sogn« ... »Nej! det bru'er vi itte hos os.« – – Præsten kom ud til den ensomme, gamle kone og sagde beklagende: »Det maa være svært for Dem at være syg alene.« Konen, som var en virkelig from kone, svarede: »Næh! jeg har sku da Vorherre hos mig.« Selvom kirkegangen kan være ringe, er der baade Gudstro og kirkelighed, ihvertfald hos de ældre«. Pastor Kristensen tilføjer, at kirkegangen efterhaanden blev rigtig god, og kredsen af KS kunne samle ret store forsamlinger i forsamlingshuset. For de gamle holdtes hvert aar en fest i præstegaarden ligesom kammerherre Tesdorph, Pandebjerg, undertiden indbød de gamle til sammenkomster.

Der har gn aarene været en ret stor KS kreds, og i E har der været en privat missionssal, hvor der jævnligt er holdt møder.

Blandt de betydelige lægfolk i pastoratet kan nævnes kammerherre **Ad. Tesdorph** (* 1859, † 1929), Pandebjerg, fmd for Loll-F landbof og præsident for landbrugsraadet 1919—25. Han var godsejer i stort format og drev en række store gaarde, men boede her, øvede megen indflydelse her og er begravet i Ø.

E. Poulsen har i Loll-F aarbog, s 176 f, fortalt om A. F. Tschernings svigermoder, en bondepige fra Ønslev og hendes skæbne: **Bodil Rasmussen** (* 1790, † 1865).

Gdjr **Marius Pedersen** (* 1888, † 1953), Ostrup, var direktør for Landbostandens sparekasse i Nykøbing og foregangsmand inden for kvæg- og planteavl, medlem af menighedsraadet. Lærer **Henrik Rasmussen** (f 1885) E. Sørup, var fmd f E menighedsraad, en dygtig lærer, flere tillidshverv.

1920 oplyses: Kkg ringe, bedst i E, 6–8 pct, intet særligt, KS, fh, 1930: Kkg 3 og 5 pct, falsterske forhold, missionssal (gdr Krogh, E) lidt IM i E, KS (77), stor ungdomsf, 1942: Kkg 4 pct, alm, u p, lidt IM, KS (fru møller Hansen, E). 1954: Kkg 5 pct, alm folkekirk, u p. Mange arbejdere.

Ønslev kirke ligger frit en halv km øst for byen, ved hovedvejen. Den bestaar af senromansk skib og kor, lavt svært gotisk taarn med rigt blindingsprydede kamgavle, vaabenhus mod syd, opført af mursten og hvidkalket. Korets østgavl har over 3 slanke spidsbuede vinduer en smuk blindingsgavl.

Fladt bræddeloft i skibet, koret hvælvet. Ganske enkelt højrenæssancealtertavle fra c 1620 med et stort maleri fra 1856: Kristus med kalken. Alterstager fra c 1675, højrenæssanceprædikestol fra c 1610 (oprindelig lektoriestol over korbuen) med 4 fag, malerier, sekssidet lydhimmel, senromansk, gotlandsk kalkstensfont fra c 1300 med spidsbuede blade. Daabsfad fra c 1575, renæssancestolestader fra c 1610 med relieffer og malerier. Flere ligsten m m, 200 sd.

Danm kirke, Loll-F, s 1282—96, Suhms saml II, 2, Mackeprang, s 386.

Eskildstrup kirke, nordvest i byen, ved lave enge, bestaar af senromansk skib og kor med tresidet apsis, gotisk taarn med blindingsprydede kamgavle og vaabenhus mod syd, alt af munkesten kalket lyserød, høje vinduer. Skibet har fladt bjælkeloft, koret gotisk hvælving. 1893 er fremdraget kalkmalerier fra 13. aarh paa korets nordvæg og i apsis. Renæssancealtertavle fra 1617, et landligt og groft arbejde. I storfeltet et maleri fra 1926: Stefan Viggo Pedersen: Julenat. En gipsfigur af Thorvaldsens Kristus blev flyttet til norddøren. Rigt udskaaren prædikestol i bruskbarok fra 1639 af Jørgen Ringnis, i 4 fag med evangelistfigurer. Alterkalk fra 1672. Moderne cementfont fra 1872; den romanske granitfont staar i en privat have. Den smukke fonthimmel fra 1620 er fjernet til stiftsmuseet. Solur fra 1727. Gravminder. 200 sd.

Danm kirker, Loll-F st, s 1297—1308, Storck og Clemmensen: Danske teglstenskirker, s 7, Khst saml 3 r, VI, 449, 458, Hjelholt II, 599 f.

Folketal: 1850: 731 og 769, 1901: 1077 og 1077, 1921: 1095 og 1405, 1950: 975 og 1399.
Altergæster: 1919: 600, 1926: 150 og 236, 1942: 102 og 106, 1953: ????
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 3 soc, 10 u p, 1934: 5 soc, 9 u p, 1953: 13 polit.
Kommunevalg: 1943: Soc 304 (3), rad 157 (2), venstre 411 (5), BF 157 (1). 1954: Soc 358 (4), rad 176 (2), venstre 203 (2), BF 289 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 7 hvede, 116 rug, 144 byg, 33 havre, b) 129 rdl, c) naturalier, d) 250 rdl, e) 94 td ld. — 1870: Regul 3900 kr, netto 8094 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd opført 1801.

18. 7. nov 1827–3. marts 53 (sp Todbjerg-M 4. nov 11): **Christian Erhard Hansen,** * 8. aug 77 Hammel. Forældre: Berider hos grev Frijs Niels H og Maren Nielsdatter. Stud Viborg 95, c april 99 (l), sp Mygind-K-S 30. marts 10, † 3. marts 53. ~ 8. aug 10 Anna Maria Mørch, * 15. marts 80 Sdr Kongerslev, † 27. nov 63. Forældre: Sp i Ferslev-D-V Mourits Sørensen M, † 01 og Karen Nielsdatter Flechtner. – Sønner: Egeslevmagle og Mørch-Hansen, Vonsild-D. Døtre ~ Posselt, Østofte og Klein, Bregninge-Søby, Ærø. Hustrus brødre: Mosbjerg-B og Ferslev-D-V. Søstre ~ Ravnkilde, Skørping-F og Bregendahl, Vor Frelsers k, Kbhvn.

Hjælpepræst hos pastor Hansen

1848—53: Svigersønnen: **C. E. Klein,** se Bregninge-Søby, Ærø.

19. 12. juni 1853–27. okt 72 (sp Volstrup-H 18. okt 33): **Jørgen Overgaard,** * 8. aug 93 Hamborggaard, Rær. Forældre: Prokurator, amtsfuldmægtig Martin O og Sigbrit Kirstine Mygind. Stud Viborg 16, c juli 20 (h) sp Taarup-K-B 23. dec 20, sp Alslev-H 9. aug 27, r af Dbg 70, † 27. okt 72. ~ 18. jan 21 Henriette Amalie Stützer, * 11. maj 02 Kbhvn, † 24. juli 92. Forældre: Spisemester i kasernen, brændevinsbrænder Johan Frederik Ludvig S og Mette Marie Hansdatter. – Hustrus brodersøn: Vorning-K-H. Søster ~ Struer, Vissenbjerg.

Biskop Bindesbøll noterer, at O talte til de alm kristelige følelser uden at vove sig ind paa det særegne i de kr troslærdomme. »Inden for sine grænser – hans aandsanskuelser er rationalistiske – bevæger han sig med en frihed, som viser, at han af hjertet hører disse anskuelser til, men hvad der strækker sig ud over disse grænser, viser han helst bort fra sig som noget, der er ham mistænkeligt, for ikke at sige ufornuftigt. Han drog ikke folk til kirke, men han jog dem heller ikke bort. Han er en mand, hos hvem simple folk i deres nød og forlegenhed kan vente at finde aabent øre for deres klager.« (Loll-F st i 150 aar, s 148).

Hjælpepræst hos pastor Overgaard

1868—72: **N. Hofman-Bang,** se Vitten-H-H.

20. 20. jan 1873–10. april 81 (sp Arninge 31. okt 63): **Andreas Lauritz Krogh,** * 5. okt 16, Kbhvn. Forældre: Brygger Andreas K og Inger Maria Brick. Stud Brgdssk K 34, c april 40 (l), sp Majbølle 12. dec 42, † 10. april 81. ~ 28. juni 43 Bolette Caroline Braes, * 19. dec 18 Holeby, † 5. april 92. Forældre: Sp i Holeby-B Johan Adam B, † 31, og Bodil Cathrine Wichmann af Vaabensted-E. – Datter ~ Otto Moe, Sdr Bjert.

Folketingsmand, Maribo 57, 58, 61, medl af Rigsraadets folketing (Maribokredsen) 64 og 65.

Pastor K tilbragte hele sin lange præstetid her i stiftet og var i en aarrække folketingsmand og øvede nogen indflydelse paa rigsdagen. Han var nationalliberal og en af Monrads nærmeste meningsfæller. I »Loll-F stiftst.« rettede han skarpe angreb paa ministeriet Ørsted (under mærket M, hvilket skulle betyde Majbølle, men af flere blev tolket som Monrad). Monrad fandt Ks prædiken »indholdsrig og med eftertanke og følelse«. Monrad skrev efter sin afskedigelse sammen med K, som han satte højt. Brevene handler dels om politik, dels om præstegerning, og Monrad beder K huske, at det »rigeste og bedste liv i verden er at være en jævn, god landsbypræst.« Da Monrad blev afskediget, var K een af de lollandske præster, der ønskede, at den ny biskop *Lautrup,* som tiltraadte under vanskelige forhold, skulle trække sig tilbage. Et brev fra Lautrup til K vidner om den besindige maade, hvorpaa han optraadte overfor modstandere. Biskop *Bindesbøll* var lidt forbeholden overfor den veltalende K, der »taler flydende let, men gaar ej heller dybere ind paa behandlingen af de opgaver, han stiller sig... saa tilhørerne faar ikke lejlighed til at overveje og prøve tankernes gehalt.« I forhandlingen om indførelse af menighedsraad deltog K ivrigt, og biskop Bindesbøll anbefalede, at denne sag skulle gribes an med alvor, klogskab og besindighed, men han anbefalede præsterne at støtten sagen.

Det var en glæde for K atter at faa Monrad til biskop 1871. 1874 skrev Monrad om K: »Der er noget storslaaet og aabent over Ks karakter, og dette i forbindelse med hans oprigtige kærlighed til kristendommen og hans kraftige forkyndelse af ordet skaffer efter mit skøn hans virksomhed indgang i de ham betroede menigheder. Han synes at være noget utilfreds med, at han, uagtet hans politiske anskuelser er uforandrede, dog er kommet til at tilhøre det yderste højre.« Krogh var nemlig ikke glad for, at Monrad satte sig hen og skrev politiske

breve »med smæk til højre og dask til venstre.«

En særlig indflydelse fik K som stifter af og fmd for Musse herredskonvent. Han var den, der holdt sammen paa »brødrene«. Ganske fornøjeligt hedder det i konventsprotokollen fra 1863: »man beklagede kong Fr VIIs død 15. nov, item pastor Kroghs forflyttelse, men da nogle af brødrene vidste, at Arninge var 700 rdl bedre end Majbølle, standsede klagen, og der tømtes efter bordet et glas vin paa vor broder Andreas' velgaaende, og navnlig ønskede vi ham lige saa gode præstenaboer i Arninge, som han havde haft i Musse herred.«

(Loll-F st 150 aar, 1955, s 130, 144, 152, 155, 159, 269). Elberts Den dsk rigsdag.

21. 21. juli 1881–12. jan 95 (sp Vallensved 28. okt 74): **Johannes Henrik Tauber Fibiger,** * 27. jan 21 Nykøbing F. Forældre: Rektor i Kolding Peder Grib F og Jacobine Cathrine Tauber. Stud Rosk 37, c 45² (1), lærer Haderslev lærde skole 50, kollaborator smst 53, præst Sct Johannes hosp smst, rkp Garnisons k, Kbhvn 2. okt 59, r af Dbg 94, afsk 12. jan 95, † 13. nov 97. ~ 29. nov 50 Marie Amalie Waage, * 6. april 24 Kbhvn, † 9. dec 07. Forældre: Professor, direktør for Sorø akademi, dr theol Georg Holger W (fh 1. rkp Kbhvn Domkirke) og Julie Frederikke Broager. – Kusine ~ Gjellerup, Landet-R, hvis søn, forfatteren Karl G, var plejesøn af pastor Fibiger. Slægt, se stamt 30. Hustrus broder: Herluf-magle.

Udg 49: Jephtas datter, et sørgespil, 50: Jeremja, et historisk sørgespil, 53: Omrids af den finske hedentro (Had skoles program), 55: Forsøg til forklaring af en Eddasang (smst), 57: Johannes døber, en christelig tragedie, 58: Kors og kjærlighed, en familie-tragedie, 59: To skoletaler (Had sk progr), 65: Nogle sagn, syv vercificerede fortællinger, 67: Ved Ilia Fibigers jordefærd, 70: Ved prof N. L. Høyens jordefærd, 72: Prædiken ved Rigsdagens aabning, 75: Juletiden, 14 prædikener, 75: Paasketiden, 13 prædikener, 78: Den evige strid (under pseudenymet Diodoros (en græsk oversættelse af den hebraiske form for hans fornavn). Under samme navn udsendte han 80: Graabroderen, en fortælling i 16 sange, 81: Mine søstre (om ungdomshjemmet i Roskilde). Under eget navn 1884: Sorgens genier, tungsindige digte. 1898 udkom (ved Karl Gjellerup) hans selvbiografi »Mit liv og levned, som jeg selv har forstaaet det«. Desuden flere afh og art og digte, bl a sange ved indvielsen af Haderslev nye lærde skoles bygning 65.

Pastor Johs. F tilhørte »den aandsspændte Fibiger'ske slægt« (Vilh. Andersen). Hans fader var lærd (oversætter af Sofokles) hans broderdøtre var Ilia og Mathilde F. – Da faderen døde 1833, flyttede moderen til Roskilde. I sin studentertid gennemgik han 1841–43 en nervøs krise, der fik afgørende betydning for hans senere liv. Efter embedseksamen levede han af undervisning og dyrkede videnskab og digtning. Han var student hele sit liv: Religionshistorie, Gl Test, Oldkirkens kildeskrifter, æstetik og digtekunst. Han var kyndig i hebraisk og græsk, dyrkede de persiske og indiske religionsskrifter paa grundsprogene, satte sig ind i oldnordisk og ægyptisk, blev fortrolig med hieroglyffer og med runer, altsammen for »at indaande den oprindelige duft af oldtidens livstræer«. Den videnskabelige frugt af disse omfattende studier kom, bortset fra enkelte tidsskriftsafhandlinger, ikke offentligt frem. Den poetiske frugt saa derimod dagens lys gn en række tunge, vanskeligt tilgængelige, men fantasirige og tankedybe bøger. Han virkeliggjorde poetisk den plan, som Søren Kierkegaard gik ud fra: »at give den menneskelige aands historie gn en række sagnskikkelser som repræsentanter for livsanskuelse« (Vilh. Andersen). Paavirkningen fra Kierkegaard er tydelig. Bogen om Johs. døber er fremkaldt af Kierkegaard-katastrofen. Skuffet over læseverdenens kølige holdning søgte F saa gn folkevisens mere »hjemlige toner at tolke middelalderens og katolicismens uret« i »Kors og kjærlighed«, men heller ikke denne bog fik mange læsere. Han tav saa i en aarrække, hvad æstetisk litteratur angaar, indtil han udsendte sine Diadoros-bøger. I »Graabroderen« skildres reformationstiden i en hovedperson med adskillige af hans egne træk. I disse bøger fremhæver han sit gammel-humanistiske stade i modsætning til den paa den tid populære »Theodorus«, A. C. Larsens nyrationalisme. Hans selvbiografi er stærkt forkortet, men giver en levende og interessant skildring med mange træk til belysning af tiden, slægten, omgangskredsen og forf selv.

Vilh. Andersen skriver: »Bag Fs bøger laa aarelange studier. Herved brød denne (ved omfanget og arten af sin lærdom) sjældne præst med Martensen, som først havde vakt ham, og sluttede sig til Kierkegaard. I sin ungdom levede han i en kreds af kunstelskende klosterbrødre, især brødrene *Ludvig* og *Emil Mynster* I Haderslev sluttede han op i kredsen om *Edv. Lemcke, Fr. Helweg, Kofoed-Hansen.* Den tavse Lemcke var »en god gren af livets træ ved min side« (og Kofoed-Hansen lærte F at studere Kierkegaard).

Som landsbypræst fortsatte han sine studier, og hans plejesøn, Karl Gjellerup, har i sin digtning omskrevet faderens poetiske kursus i aandshistorie. (Gjellerups roman »Møllen« har navn efter Højmøllen i Ø.) Fibiger kom alligevel meget ud i sine sogne, hvor han var højt agtet; han befandt sig godt som landsbypræst. I København var han kapellan ved Garnisons kirke, hvor Blædel var sognepræst. Men Fibiger satte ikke Blædel særlig højt. En skattet gæst i Ønslev pdg var prof *Harald Høffding,* som i sine erindringer omtaler deres lange og indgaaende samtaler. (Høffding var fætter til Karl Gjellerup.) Da Fibiger en dag havde udviklet sin tros indhold, svarede Høffding: »For mig er det kun poesi!« hvortil Fibiger sagde: »Siger De KUN poesi?« Siden den gang undgik Høffding at sige »kun« i den sammenhæng. F var baade digter og præst, og han erkendte, at han »ikke var klar over, hvor det ene endte og det andet begyndte.« Der var sammenhæng i hans væsen, han var begge dele. Han kunne ikke forlige sig med Martensens sikkerhed i at sætte alle livets problemer paa plads. For F var troen ikke afhængig af teologiske systemer, ej heller frugt af digterisk fantasi, men et udtryk for virkeligheden selv, og poesien var et hjælpemiddel til at fremstille, hvad hans tro indeholdt (E. Schack).

Provst Egede Schack skriver bl a: I sin digtning prøvede Fibiger at gøre det, som han ikke mener, at Martensen formaaede, nemlig historisk og psykologisk at »trænge ind i begivenhedernes forviklinger og menneskelivets dybder«. Nøjagtig det samme havde han for øje som præst, baade som prædikant og i sit forhold til andre mennesker som sjælesørger.. Han taler i sine erindringer — efter manges

mening hans betydeligste værk — om, at »det har været mit livs plage, at jeg har en ustyrlig trang til at sige for meget, og i enhver sag, stor eller liden, at ville have en anden mening end andre mennesker, og ikke at ville lade mig selv eller andre have fred«. Derfor erkender han, at hans ord maa oversættes, før man kan begribe dem.. Jeg kunne tænke mig, at han altid har følt sig ledsaget af en følgesvend, som han kunne risikere ville sætte hans udtalelser paa prøve ved nærmere at undersøge dem. Maaske han ogsaa paa prædikestolen har følt en saadan ledsagers tilstedeværelse, og at han derfor stadig har følt sig tvunget til at drøfte tingene med ham. Men naar man har det paa den maade — og han er formentlig ikke ene om at være under en ledsagers modsigelse — bliver ens tanker jo ikke let tilgængelige. Det er ironien, som altid staar der og vil værne ægtheden og sandheden af, hvad der bliver sagt. Men ironien betyder her ikke en bestemt form for adfærd over for andre; det er et udtryk for en bestemt livsindstilling, som altid tvinger til igen og igen at gaa tingene efter og drøfte dem paany.

Hans værker er derfor altid præget af modsætningerne i tilværelsen. Det er ikke tilfældigt, at han for en del hentede sine emner fra Det gamle Testamentes største skikkelser og mest dramatiske begivenheder. Alle vegne i disse dramaer møder vi modsætningerne, modsigelsen fra følgesvenden, der udsletter al menneskelig sikkerhed, der lader Gud se anderledes ud, end mennesker venter, som lader hans vilje fuldbyrdes anderledes, end mennesker kan tro det muligt. Det er atter ironien, der gør sig gældende, at den vældige profet, udset til at forkynde Guds rigets komme, ender sine dage paa den usleste, mest foragtede maade. Tragedien her har fængslet forfatteren, og han har selv følt sig forbundet med denne tragiske skæbne, i hvert fald paa den maade, at den sande Gud kommer kun i en skikkelse, der er modsat den, som mennesker venter af ham.

Som nævnt var Fibiger i adskillige henseender en discipel af Søren Kierkegaard. Men kun til en vis grad. Da sindene var stærkt oprevne i anledning af dennes haarde angreb paa den bestaaende kirke, prøvede Fibiger at øve en slags vejledning for mennesker netop vedrørende, »hvad der hører og hvad der ikke hører til et menneskes frelse. Om kirken skulle staa eller falde, indlod jeg mig ikke paa, bestandig forvisset om, at den kan bygges paa mange maader, men bliver dog ligefuldt aldrig andet end den, der nok staar, omend taarnene falde«. Her er menigheden til stede, og her var det værd, siger han, at lade sin røst høre og at bøje øret til lovsang i al evighed. Og hans længsler vejer intet mod den tale, som de kan føre, talen ved Guds arnested, og det vil han mindes, naar han lægger sig paa knæ foran alteret, og naar han rækker menigheden livsens brød. Og han beder dem hjælpe ham, saa at han mindes, at de lytter til menneskenes taabelige tale, og at han selv engang skal flytte over til englenes store alterbord. Og saa beder han dem og siger:

»Og kom saa flittigt i min kirke,
forsmaa ei fattig leilighed,
saa skal vi trolig sammen virke
en sær og blandet menighed.«

Her har vi hans kirkesyn; ikke bestemt ved de skiftende tiders forskellige smag og moderetninger, men forankret i et ord, som har varet gennem slægterne, som har været brød for tidligere slægter, og ogsaa er det for ham.

Mennesker, der har oplevet et gennembrud af den art, som Johs. Fibiger oplevede det, indsnævres ofte i deres forhold til menneskelivet og andre mennesker. Man begrænser ofte sin omgang til kun at gælde dem, der har en lignende opfattelse af tilværelsen som en selv. Dette blev paa ingen maade tilfældet med Fibiger. Han havde oplevet, at Guds aand besøgte ham og gjorde hans hjerte levende; dette bevirkede, at han holdt af dem, han mødte paa sin vej, saadan som de var. De smukkeste træk i hans erindringer er de gange, han skildrer med hvilket frisind han kommer mennesker i møde. Dette har sin aarsag i, at frelsens vished var ham saa grundfæstet, at det var uden betydning for ham, om mennesker dogmatisk stod ham nær eller ej. Samtidig svigtede han ikke den frelse, der var ham skænket; han bekendte den for enhver, han mødte, og dette gjorde han med glæde. Han forstod altid mennesker indefra, fra deres egne forudsætninger. Derfor besad han en sjælden aabenhed over for livets foreteelser og de utallige mennesker, som han mødte paa sin vej. Derfor fik han saa stort et udbytte af sit samvær med andre mennesker; de berigede hans liv med deres opfattelse, selv om denne paa væsentlige punkter afveg fra hans egen. Det er ham ogsaa imod som lærer at udøve en direkte kristelig paavirkning over for eleverne. Han siger om sin lærergerning i Haderslev: »Mit ønske var, at saaledes de unge i stilhed maatte vokse sig til kristne, som det da ogsaa maa være den ligefremme mening med at være født og døbt i kristen menighed«.

Det ejendommelige ved hans præstegerning har tillige været, at han gennemførte det syn paa mennesker, at alle uden undtagelse var hans kristne brødre og søstre. Han siger om sine samtaler med de gamle kvinder paa Haderslev hospital, at »troen blev der ikke gjort meget væsen af, det var en given sag, at vi alle var troende«. Og det er ikke mærkeligt, at disse gamle mennesker siger til ham, da han tager afsked med dem for at drage til København: »Saadan en præst faae vi aldrig mere«. De havde i hans forkyndelse hørt ordet om en uforskyldt naade, et enfoldigt evangelium for enfoldige.

Vi vil slutte denne korte skildring af, hvad Johs. Fibiger var baade som digter og som præst med at gengive de ord, hvormed han selv slutter sine erindringer: »Det er saa festligt at tænke paa at skulle see den sol, som aldrig gaar ned, og de stjerner, som er englenes milde øjne. Jeg længes efter skue evighedens dybder og efter alle de sjæle og alle de helligdomme, jeg længes efter at falde ned for min frelser og bekjende alle mine synder«.

Biskop Monrad og F havde en del med hinanden at gøre. Fibiger kalder i sine erindringer Monrad for »den ypperste mand i stiftet, men han var ikke let at omgaas, dog var det snarest min skyld, naar det ikke gik, som det skulle. Han saa mig gerne hos sig og læste med interesse mine bøger, kunne ogsaa betro mig sine sjælelige sorger.« Monrad vurderede Fs studier højt, men følte sig noget generet af, at F lagde for megen vægt paa hans biskoppelige værdighed (L-F st, s 160). Monrad skriver om F: »F er som bekendt en fremragende personlighed. Han forener alvorlige studier med digterisk syslen. Ved siden heraf færdes han meget i menigheden og tager sig af de syge og sorrigfulde. Iøvrigt paavirkes hans opfattelse af krd for meget af hans mytologiske studier.«

Baggrunden for hans virke var det aandelige gennembrud, han oplevede som ung og hvorigennem han blev klar over, at »Gud tog mig til sig i sin kærlighed,« dels hans lykkelige ægteskab. Lyset fra disse to »herligheder« udstraalede fra hans ædle personlighed, som var præget af en alvorlig selvkritik og en opigtig kærlighed til alle mennesker.

Litt: Ovenn Selvbiografi, DBL, VII, 15 f, Had lærde skoles program 1850—51, Cl. Petersen: Dramaturgisk kritik, 1860, s 32 f, J. L. Ussing: N. L. Høyens levned, 1872, I, 237 f, II, 86 f, Norsk hist tidsskr 4 r II, 1904, s 116 f, Ill tid 28. nov 97, Personalhist tidsskr 8 r, III, 1924, s 129, f, 177 f, Harald Høffding: Erindringer, 1928, s 132 f, Vilhelm Andersen: Ill dsk litteraturhist IV, s 21 f, Egede Schack: Digteren og præsten Johs. F, Kr dbl 15.—16. dec 1952, KLfN II, 44, Tilskueren 1900, s 741 f, Loll-F folketid 16. nov 97, Loll-F stift, 150 aar, 1955, s 160 f, 254 f.

Hjælpepræst hos pastor Fibiger

1894—95: **P. C. Kjærgaard**, se Kauslunde.

22. 23. april 1895–29. maj 1920 (sp Onsbjerg 19. dec 82): Provst **Oscar Meulengracht**, * 10. jan 48 Aarhus. Forældre: Købmand, jernstøber Jens M og Nicoline Christine Faurschou. Stud Aarhus 67, c 73[1] (1), lærer Kbhvn, dsk præst Tandil, Argentina 27. nov 75, provst Falster nørre herr 12. nov 03, r af Dbg 15, afsk 29. maj 20, † 23. juli 28. ~ 11. april 74 Jenny Kirstine Bolette Hedviga Jørgensen, * 1. marts 46 Lystrup, Vivild, † 6. maj 33. Forældre: Lærer og orgelbygger Peder J og Hyline Georgine Petrine Juul (plejedt af H. Ingerslev, Kongsted).

Fmd Plejehjemsf Loll-F stift 62. Skrev breve fra Argentine og smaa dagbladsartikler.

Provst Meulengracht var en begavet og dybt original mand, dygtig taler og levende interesseret især i grundtvigsk aandsliv. Hans præ-

steaar i Argentina var ofte i hans tanker. Han var imponerende i sin fremtræden, med præg af bred menneskelighed og gammel kultur, men noget stundesløs og ofte distræt, saa han kunne sige ting højt, som ikke just var beregnet for de tilstedeværendes øren. Alligevel havde han et sikkert greb om tilværelsens realiteter, og han nød anseelse og respekt baade i sine sogne og blandt kolleger. En nabopræst bemærkede engang: »Dersom M havde lige saa godt herredømme over sine handlinger som over sine ord og tanker, ville han være et bispeemne.«

Fr. Schrøder har i Dansk udsyn VII, 1927, livfuldt fortalt om kirke og skole bl danske i Argentina, og herunder ogsaa berettet om Ms gode gerning under meget primitive forhold i det vidtstrakte distrikt. Hans navn mindedes længe blandt emigranterne.

Jørgen Falk Rønne har (»I sol og blæst« 1936, s 121) fortalt om Ønslev dejlige pgd, hvor »der var saa rigeligt af hus- og hjerterum, og hvor man befandt sig saa godt hos det prægtige provstepar. Dette hjem havde sin »morsomhed«: en suveræn foragt for klokkeslet. Middagen blev serveret 3 timer senere end ventet, og naar provstens sult naaede sit højdepunkt, smækkede han døren til køkkenet op paa vid gab og raabte: »Hedvig, Hedvig! Vi æder hinanden!« Belært af erfaring indbød vi engang provstens til at komme en time før de andre gæster til Vaalse præstegaard. Men se, denne gang kom han en time før den ansatte tid. Da vi ikke vidste, hvad vi skulle gøre med ham i de to timer, viste vi ham en ny græsslaamaskine, der optog ham saa meget, at han glemte middagen, og vi fik græsplænen slaaet gratis.«

Hjælpepræst hos provst Meulengracht

1912—15: **S. Ewaldsen,** se Nykøbing-R.
1915—17: **A. P. Dahl,** se Hørby.
1919—20: **A. M. P. Stougaard,** se Rørbæk-G-S.

23. 30. sept 1920–14. juni 35 (sp Verninge 20. dec 12): **Harald Vilhelm Kristensen,** * 5. maj 76 Kbhvn. Forældre: Skoleinspektør i Ballerup Frederik K og Nathalie Marie Cornelia Hansen. Stud Schneekl sk 94, c 00[1] (1), seminarielærer og ord medhj Godthaab, Grønland 27. april 00, lærer Th. Langs skole, Silkeborg 02, pastor vik Ø Ulslev-G 04, rkp Ribe domkirke-sp Seem 29. dec 05, afsk 15. juni 35, † 18. dec 51. ~[1] 21. april Andrea Louise Andresen, * 12. nov 75 Rudkøbing, † 20. marts 02. Forældre: Skibsfører Peter Rasmussen A og Nicoline Sofie Boas. ~[2] 16. okt 03 hendes søster Thora Andresen, * 15. april 81 smst.

Pastor K var en aktiv og veltalende mand, der gerne ville se lyst paa forholdene. Han mødte vanskeligheder, men tog dem med oprejst pande. Han var grundtvigsk og i sine yngre aar meget skoleinteresseret. Om hans gerning og syn paa forholdene her, se ovf og Verninge. Han tog 1910 eksamen med udmærkelse i pædagogik. Han udfoldede en omfattende litterær virksomhed af novellistisk, pædagogisk, religionsfilosofisk, kirkelig og folkelig art, skrev i dagblade og tidsskrifter.

Hjælpepræst hos pastor Kristensen

1933—34: **E. G. Miland Petersen,** se Torslunde-I.
1934—35: **S. A. Jespersen,** se Skibsted-L.

24. 12. okt 1935–14. juli 56 (sp Kauslunde 4. febr 30): Provst **Hans Marius Rasmussen,** * 18. maj 94 Esterbølle, Særslev. Forældre: Gaardejer Lars Hansen R og Madsine Kristine Steffensen. Stud Odense 12, c 18[1] (1), kkp Ølgod-S 14. juni 18, sp Torstrup-H 6. nov 20, provst Falster nørre herr 2. sept 41, r af Dbg 52, † 14. juli 56. ~ 30. juli 18 Birthe Marie Jensen, * 22. maj 93 Sennels. Faderen: Lærer i Hindevad Jens Chr. J. – Broder: Brahetrolleborg-K.

Provst R var grundtvigianer og følte sig gennem hele sin præstetid hjemme i den grundtvigske retning, selv om han saa med forstaaelse paa andres kirkelige stade og anerkendte dem. Allerede i sin tidligste præstetid i Vestjylland som kapellan i Ølgod-Strelluf og senere som sognepræst i Torstrup-Horne var han en meget benyttet taler i ungdoms- og foredragsf, ligesom han var en skattet taler i Kirkelig Samfunds kredse. Fra Vestjylland var han vant til meget stor kirkegang, og saaledes blev det ogsaa for ham, da han flyttede til Kauslunde paa Fyn, fra nabosognene søgte mange hen til hans prædikestol; mindre blev det paa Falster, selv om det efter forholdene maa kaldes meget godt. Provst R var alle dage en meget flittig mand; sit sogns syge og gamle besøgte han tit, men han var ogsaa en studerekammerets mand; som hans hovedfag i studentertiden havde været kirkehistorie med Luther som speciale, saadan var han aarene igennem stærkt interesseret i kirkehistorie, men fulgte godt med i, hvad der ellers kom frem af nyt inden for teologien. I de sidste 10–12 aar af sin levetid var han tit ramt af sygdom, og da han var opstillet som kandidat til sidste bispevalg for Loll-F, laa han meget syg, hvad jo ikke gavnede hans chancer til valget. Efter flere aars tiltagende sygdom døde han nu pludselig 14. juli 1956 mens han sad i sin stol og talte med sin familie.

Da han førtes fra hjemmet, talte biskop Høgsbro, der bl a sagde: »Det var i skyggen af et bispevalg, jeg første gang traf provst R, idet han var den første, jeg besøgte, da jeg kom til stiftet; vi fik talt ud om tingene, og han blev min gode ven og medarbejder gennem aarene; han fyldte paa mere end een maade, hvor han stod, og vi vil savne ham ikke blot her i sognet og i hans provsti men i hele stiftet.

Ved hans begravelse paa Bispebjerg kirkegaard næste dag talte hans broder, pastor Rasmussen, Brahetrolleborg, og bragte ham en tak for, hvad han havde været for sit hjem og for sine søskende gennem de mange aar, og sagde bl a: »Altid var du i din skoletid duks i klassen, du var velbegavet og flittig, og livet igennem brugte du dine rige evner paa saadan en maade, at vi med glæde og stolthed kunne se op til dig som vor store bror.«

Hjælpepræst hos provst Rasmussen

1953—54: **I. Stubbe,** se hjpr Kolding.
1954—56: **Edvard Wulff Pedersen,** * 25. jan 24. Grenaa. Stud Aarhus 42, c Aarhus juni 49 (i-95), accessit Kbhvn 48 (NT). Studierejse Uppsala 49. Hjpr Rudkøbing 27. maj 50. Studierejse til England 51, hjpr Løgstør-L 52. Ugift.

25. 23. okt 1956 (sp Landet, Taasinge 11. nov 47): **Ejnar Flemming Madsen,** * 9. juni 18

Kværndrup. Forældre: Lærer Jens Christian M og Johanne Lydia Hansen. Stud Odense 38, c 46[1] (h-66), hjpr Sct Nicolai k, Vejle, 27. april 46. ~ 1. juli 45 Emmy Margrethe Jakobsen, * 31. jan 21 Odense. Forældre: Kbmd Thorvald J og Marie Gertrud Mogensen.

Litt: Hjelholt, I—II, Rhode, II, 138, Barfod, II, 255, MS, II B, 56, Lkm, II, 158, Loll-F aarb 1950, 105 f, do 1946—48, s 227 f, 1953, s 21 f.

TINGSTED

Tingsted sogn, 2452 ha, er bakket mod nord, fladt mod syd. Frugtbart. En del skov. Den sydlige del grænser op til Nykøbing og har forstadskarakter. Byerne: T med fh fra 1885, Taaderup med pgd, Øverup med alderdomshjem, forstæderne Kraghave (876 menn), 5½ km fra pgd, og Bangsebro (250 menn), 4 km fra pgd. Hg Gl Kirstineberg.

Tingsted har været tingplads. Her sluttede Christoffer II forlig med marsken Ludvig Eberstein 1325, og 1329 sluttede han her forlig med grev Johan. I nærværelse af kong Hans dømtes der her 1512 ml biskoppen og lensmanden. 1695 blev tingene i Nr og sdr herr slaaet sammen, og et fælles tinghus opførtes i T. Det blev nedlagt 1720 ved rytterdistrikternes oprettelse. 1735—90 var der tingsted i Kraghave. (Loll-F aarb 1920 og 1921.)

Professor *Henrik C. Glahn* var sp her 1778–81 (se Nr Vedby-NA). Den kendte *J. F. Biering* var sp her 1825–43 (se Vig-NA). I Tingsted sogns kirkelige historie er *Jakob Christian Lindberg* (1844–57) det mest fremtrædende navn. Under Lille Lyngby-Ølsted (I, 505 f) er givet en skildring af hans liv og værker. Hans fader var præst i Ribe, denne var juridisk anlagt og følte sig som enkers og faderløses kurator. Dette gik i arv til sønnen, der tog artium med udmærkelse og deltog i Tylvtestriden paa Baggesens side. 1818 mødte han Grundtvig, og han var senere med til at skaffe Grundtvig økonomisk hjælp. Han havde fra sin fader taget kamplysten i arv. Især ville han kæmpe for de svageres ret. Fra sin studentertid var han Grundtvigs svorne ven og forkæmper. Han var en lærd mand, studerede syrisk, arabisk og koptisk, udgav lærebøger i hebraisk, der bragte ham i skarp strid med professoren i GT. I kirkekampen 1825 stillede L sig ved Grundtvigs side, og derefter sluttede han sig til forsamlingsbevægelsen. 1833–40 udgav han »*Nordisk kirketidende*«, der blev det førende grundtvigske organ, et hvast vaaben mod alle Grundtvigianismens modstandere, saa selv Grundtvig undertiden maatte søge at dæmpe lidt paa L. Om kampen med *A. S. Ørsted* og beslaglæggelsen af L's bog: »Hvad er kristendom i Danmark?« (1829), om kampen mod de præster, der ikke overholdt ritualerne (stiftsprovst *Clausen, Visby, Gad)* og kampen for de gudelige forsamlinger er fortalt under L Lyngby og Bjerge-Aa herr, Fyn (II, 24 f). L vandt stor tillid i de vaktes kredse, og de søgte raad hos ham, naar de blev miskendt eller forfulgt. Han lærte dem nøje at kende paa mange rejser. Han ville vække nyt liv i kirken, og han ville have præstefrihed. 1837–53 udsendte han sit hovedværk, den store og anerkendte bibeloversættelse. – Han øvede en bedrift som grundtvigianismens og de gudelige forsamlingers »sagfører« i Danmark, og hans djærve ord maa siges at være paa sin plads – rationalisterne havde i sandhed tyranniseret de gammeldags troende. Det var dog ikke kamplyst, men kærlighed til sagen, der var den inderste drivfjeder for L. Derfor blev han elsket af sine venner, men afskyet af sine modstandere (»en af Jesu Kristi køtere« sagde T. C. Bruun).

Han blev udnævnt til Tingsted uden ansøgning efter dronningens henstilling. Dermed begyndte et nyt afsnit i hans liv. Han havde allerede 1844 en kontrovers med biskop *Brammer,* fordi han havde ekskommuniceret en kone, uden at han først havde raadført sig med provst og biskop. Og saa skulle det hverken gaa værre eller bedre, end at han 1845 fik *Gad* til biskop, – det var ikke længe siden, at L havde udsendt sit angreb paa Gad: »Præsten Gad for Herrens alter, et alvorsord mod de falske præsters pavemyndighed i kirken« med en indstilling, der just ikke var præget af sagtmodighed. Gad var jo svoger til H. N. Clausen, og det var oplagt, at der maatte blive kamp. En stor del af bispearkivet fra Gads tid er fyldt med skrivelser ang L. De giver et »tragisk og uhyggeligt billede«. Det gamle fjendskab mærkes i tonen. Lindbergs daarlige pengeforhold spiller ogsaa ind. Han skulle bygge en ny præstegaard, fik et laan paa 5000 rdl, men det blev overskredet, fordi L selv greb ind i byggeriet. Han havde ogsaa privat gæld. Der blev ført processer, som L tabte, – ja, han fik endog bøde for unødig trætte. Han vedblev at ekskommunicere uden at spørge provst eller biskop; han maatte rykkes for tjenstlige indberetninger og papirer, og ved uforsigtig optræden ved gilder blev han beskyldt for drukkenskab. De lange skrivelser er tragiske: En lærd mand, der kæmpede for høje idealer, men en trodsig, kamplysten natur. Han blev engang ved en provsteret dømt til en mulkt paa 100 rdl (evt 80 dages fængsel) for embedsforsømmelse. Han kunne ikke betale bøden, men imidlertid var *Monrad* blevet biskop, og saa blev bøden eftergivet L. – Monrad bedømte L venligt: L holdt »i et særdeles folkeligt og dog rent foredrag en lærerig og vel udarbejdet prædiken over Jh 9, 34 f«, men »L's anskuelse om skoletvangens unødvendighed udøver en uheldig indflydelse paa skolegangen« (1849).

L var en varm ven af levende kirkesang og gjorde meget for at indføre Grundtvigs salmer. Han havde en drøj strid med biskop Gad om benyttelsen af salmeheftet »Rosenkæden« i kirken. Det blev benyttet her i mange aar. Hans spor i Tingsted mærkedes endnu 60 aar senere. P. A. Fenger skriver, at »han var præst med lyst og nidkærhed og virkede til gavn for gamle og unge«. Hans forkyndelse var let at huske og let at forstaa. Hans ansigt, som altid var mildt, kunne straale af glæde. Fjernt fra hovedstaden fuldførte han

sin bibeloversættelse, som blev meget udbredt. Ved sin nære tilknytning til sognefolket, som han gav det videste raaderum, loven tillod i kommunens forhold, kom han ind i politik og valgtes 1853 som frisindet ind i folketinget. Hans hjemliv var meget lykkeligt, og han var utroligt gæstfri, trods smaa kaar.

Han havde mange interesser, han samlede folkesagn, og som rigsdagsmand kunne han undrende skrive: »Underlige tider! Professor *H. N. Clausen* og jeg fraterniserer!« Længe huskede man hans opofrende gerning i koleraaaret 1853. Stadigt kom folk til ham for at hente ham til de syge, vogn efter vogn. (»Hvor lægen kom, døde folk. Hvor præsten kom, blev de raske«).

Han var ogsaa ivrig numismatiker.

Provst, dr theol **L. Koch**, Glostrup, fortæller i sine erindringer (s 19—20): (Koch kalder ham »Johan C. L«).

»Endnu en mærkelig mand kom jeg i berøring med, præsten i Tingsted, Joh. Chr. Lindberg. Jeg havde allerede tit set ham i Kirkeby hos min fader, og han havde gjort et vist indtryk paa mig, især fordi han var en hel kæmpe, stor og stærk og utrolig haardfør. Engang kom han en kold vinterdag for at besørge en forretning i kirken for fader, der var syg. Jeg bragte hans præstekjole ind fra vognen og saa med forbavselse og agtelse, at han ude i den kolde forstue trak først frakken, saa vesten af og tog kjolen paa over den bare skjorte. Siden havde jeg hørt ham meget berømme for det mod og den omhu hvormed han havde plejet de syge, da koleraen 1853 haardt hærgede hans sogn. I de sidste aar, jeg var i skolen, kom jeg nu og da til Tingsted præstegaard, hvor der var jævnaldrende sønner. Jeg har siden lært Lindberg at kende som den hensynsløse polemiker, der ingen vaaben vragede, især naar det gjalt at komme prof Clausen og alle hans slægtninge og venner til livs. Men i det daglige liv var han det sindigste og velvilligste menneske, der kunne tænkes. Jeg kom gerne derud, mere for hans end for sønnernes skyld. Han behandlede mig fuldkommen som voksen, og det er noget, man i 17—18 aars alderen sætter stor pris paa. Jeg fik saa lang en pibe at ryge paa, som jeg aldrig har set, hverken før eller siden, og han kunne tale med mig i timevis. Saaledes kom jeg ud til ham i efteraaret 1854, da det Ørstedske ministerium havde opløst rigsdagen. Han var fyr og flamme; hele aftenen sad han og belærte mig om ministeriets skændighed, om den uro, der var vakt i befolkningen, om at der utvivlsomt nu var oprør i Kbhvn osv. Jeg lyttede til, meget betaget, men hans kone benyttede siden en lejlighed til paa en diskret maade at lade mig vide, at jeg ikke skulle tage alt dette for alvorligt, hendes mands fantasi løb altid af med ham. Hun gjorde et elskværdigt, men lidt forknyt indtryk. Hun har vist lidt meget ved, at hans finanser altid var i den største uorden. En gang gik han formelig fallit; men han tog sligt med stor ro. Medens tvangsauktionen over hans bo, som den gang skik var, bekendtgjordes i Nykøbing ved trommeslag, saas han ganske rolig spadsere paa gaden. — Af sønnerne kunne jeg bedst lide Niels (se valgmghpræster Kerteminde), der siden i mange aar redigerede »Dansk kirketidende«, hvor han ufortrødent tærskede den tørreste polemiske langhalm. Han lignede faderen, men rigtignok var det kun i mindre format. Monrad har træffende karakteriseret J. L, naar han sagde: »Han er det bedste menneske, der kan tænkes, men der er en djævel i hans blækhus«. Jeg er glad over, at jeg har lært gamle Lindberg personligt at kende. Enten det nu var paa grund af eller paa trods af alle de underlige modsigelser, der rummedes i hans hjerne og hjerte, var der noget storslaaet over ham; man glemmer ham ikke, naar man har kendt ham.«

Vel for at være nærmere ved rigsdagen flyttede han til L Lyngby, men døde straks efter, 60 aar gl. Grundtvig selv talte over ham. Der er rejst mindestene for ham i Tingsted, Lille Lyngby og i Skibelund (»Guds og folkets mand«).

Trods Lindbergs varme forkyndelse blev der ikke noget særligt grundtvigsk menighedsliv i sognet. Nordfalster har som helhed været uimodtagelig for kirkelige vækkelser og større menighedsdannelser.

Det kirkelige liv har ikke været stærkt. I 1850'erne arbejdede mormonerne her. Den præst, som maaske har sat de dybeste spor, er pastor *Ulmer* (1880–1921), han var her i over 40 aar, en ydmyg, from og meget flittig præst, uden særligt retningspræg. Han kørte dagligt paa husbesøg, holdt adskillige møder i præstegaarden, og var efterhaanden som en fader for sognets egentlige befolkning. Indremissionærer har jævnligt holdt møder. Der er en mindre IMkreds, ledet af gdjr *R. Lund*, Øverup. Pastor *Schultz* (1922–32) ledede en KS kreds (ophørt 1932). Lt Mf har øvet et godt arbejde i Kraghave. Den voksende befolkning i sognets sydlige del har medført ønsker om en kirke i Kraghave, hvorfra man har langt til sognekirken; enkelte søger til Nykøbing. Her bor mange arbejdere, der har arbejde i Nykøbing. Her har en korshærskreds arbejdet. Der er gode forhold, velvilje, bibelkreds i Kraghave, ungdomsmøder i pgd, YMkreds, ledet af gdjr *Joh. Meier*, Øverup, 3 sdsk. – Førstelærer *Jul. Skafte* (lærer i Kraghave 1901–45) var meget agtet og afholdt og betød meget. Gdjr *Johs. Hansen*, T, er fmd for Loll-F samv landboforeninger fra 1952 og medlem af landbrugsraadet fra 54.

1921 oplyses: Kkg nogenlunde, intet særligt. 1930: Kkg 3 pct, flertallet u p, IM (25), KS (20), KFUK. 1942: Kkg 3 pct, hørelyst, IM (30), KS (30), ØM, sdsk. 1955: 40 i kirke i T, 40 t mdl gudstj i Kraghave, gode forh, IM (30), 3 sdsk.

Tingsted kirke (Sct Peder), nordligt i byen, bestaar af romansk skib og kor, halvrund apsis, lavt, gotisk taarn med pyramidetag, og vaabenhus mod syd. Opført af kridtsten og granit, kalket lyserød. Gotiske hvælvinger, interessante kalkmalerier fra c 1475, rest 1889 (Lykkehjulet m m). Altertavle fra 1616 med maleri af Nadveren (1833). Alterpanel med renæssancemalerier (Dyderne). Alterstager fra c 1675. Rigt udskaaren bruskbarok prædikestol fra 1633 af Jørgen Ringnis, romansk granitfont, daabsfade fra c 1600, smuk fontehimmel fra 1742. Stolestader og vestpulpitur med apostelmalerier fra c 1625. Jernbeslaaet vaabenhus-dør med Chr. V's navnetræk. Gravsten. 200 sd. Korbue krucifix fra 1700. Degnestol fra c 1600. To klokker.

Loll-F, Danm kirker, s 1309—26, Mackeprang, s 121.

Folketal: 1850: 1101, 1901: 1665, 1921: 1994, 1950: 2521.
Altergæster: 1920: 248, 1930: 296, 1942: 592, 1953: 543.
Menighedsraad: 1920: 7 KS, 1930: 2 gr, 3 IM, 3 soc, 1953: 4 soc, 2 IM, 1 rad, 1 venstre, valg.
Kommunevalg: 1943: Soc 601 (5), rad 91 (0), kons 120 (1), venstre 196 (2), u p 141 (1). 1954: Soc 693 (6), rad 163 (1), kons 91 (0), venstre 251 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 6 hvede, 18 rug, 216 byg, 16 havre, b) 120 rdl, c) 3 fv brænde, naturalier, 87 rdl, d) 150 rdl, e) 56 td ld. — 1870: Regul 2592 kr, netto 5350 kr. — 1913: 1. kl, 1946: 2. kl.
Pgd i Taaderup, opf 1846.

20. 8. jan 1844–23. april 57: Dr phil **J. C. Lindberg**, fl t Lille Lyngby-Ø, se der.

21. 1. aug 1857–9. marts 72 (sp Strandby-F 14. juni 49): **Mathias Schwartzkopf Randrup**, * 8. febr 04 Taaderup. Forældre: Sp i Taaderup-T Eggert Schnabel R († 31) og Birgitte Sophie Schwartzkopf af Skovlænge-G-S. Stud

Nykøb 24, c maj 31 (h), hjpr L Lyngby-Ø 25. april 32, sp Ikast 1. febr 40, afsk 9. marts 72, † 22. marts 85. ~[1] 10. juni 36 Meta Amalie Agnethe Nyboe, * 10. juni 14 Kbhvn, † 1. maj 45. Forældre: Sp i L Lyngby-Ø Emanuel N (af Tisted-B-D), † 40, og Petrine Henriette Cathrine Gylche. ~[2] 17. marts 48 Caroline Knudsen, * 19. juni 20 Kbhvn, † 23. maj 84. Forældre: Skibskaptajn Niels K og Ane Cathrine Hall. – 2. hustrus broder: Ortopæden Hans K, sp Bregninge-B (sidst Diakonissestiftelsen).

Hjælpepræst hos pastor Randrup 1867—71: H. Skovgaard, se Slangerup-U.

22. 21. maj 1872–21. nov 79 (sp Femø 31. aug 60): **P. H. Blicher,** fl t Kettinge-B, se der.

23. 27. jan 1880–21. sept 1921 (kkp Nykøbing-Systofte 17. juli 76): **Charles Vilhelm Ulmer,** * 16. juni 46 Kbhvn. Forældre: Fabrikmester Matthias Peter U og Lodina Marie Due. Stud Brgdssk C 66, c 72[2] (h[1]), hjpr Stenløse-V 5. maj 74, afsk 21. sept 21, † 3. sept 22. ~ 30. okt 74 Agnes Emma Augusta Juul, * 10. juli 51 Kbhvn, † 18. juni 46. Forældre: Urtekræmmer Niels Christian Frederik Andreas J og Oline Sophie Birgitte Berg. – Søn: Store Magleby.

Fmd værgeraadet.

»Min far staar for mig som en sjælden personlighed, baade som præst og som mennneske. Saa godt som alle nærede den største respekt for ham. Konfirmanderne og de unge viste ham stor hengivenhed; de skulle lære noget, og far forstod at fortælle bibelhistorie og forklare. Hans fortælleevne var stor, og man mærkede bag det alt hans dybe ærefrygt for Guds ord, han vovede at tro (han holdt fast ved bibelens autoritet: »Ja, men det staar der skrevet«). Og han blev urolig, naar nogen ville rokke derved. Denne trygge tro prægede hans prædiken, der kun havde eet formaal: at føre mennesker til Gud. – Han var flittig til husbesøg, og mange møder blev holdt i præstegaarden og haven for gamle og unge. – Han havde mange interesser: Tegning, træskærearbejde, musik og megen læsning. Han var en stor naturelsker: Fugle, dyr, planter kendte han og interesserede sig for. Han var glad, naar han gik og plejede sin have eller slog de store plæner med le. I timevis kunne han gaa og arbejde i haven. Det var ham en hvile for hans efterhaanden trætte nerver. Og naar bedeslagene lød, blottede han sit hoved til bøn. Han var ikke retningmand. Han levede under ordet: »Han skal vokse, men jeg forringes«. (Aage Ulmer.)

24. 18. febr 1922–17. nov 32 (sp Tolstrup-S 28. juli 17): **J. F. C. Schultz,** fl t Verninge, se der.

25. 23. febr 1933–23. nov 51: **Hans Kristian Axel Eriksen,** * 11. juni 99 Kbhvn. Forældre: Politibetjent Carl Henrik E og Marie Elisabeth Jensen. Lærer Kbhvns maskinistskole 21–33. Stud Statens kurs 22, c 31[2] (h_2), † 23. nov 51. ~ 18. okt 31 Oda Valborg Jantzen, * 3. aug 01 Kbhvn. Forældre: Arkitekt Carl Ludvig Waldemar J og Wilhelmine Isaksen.

Pastor Eriksen var ikke nogen almindelig præst. Københavner vedblev han at være, det sporedes i hans friske facon og uortodokse sprogbrug. Han var udlært som smede- og maskinarbejder, og han fik tidligt brug for sine pædagogiske evner, idet han 22 aar gl blev lærer ved Kbhvns maskinistskole (en lærertid, som kirkeministeriet ubegribeligt nok ikke ville regne med til hans anciennitet). Paa teknisk skole i Nykøbing søgte man ofte hans gode raad. Han underviste her i dansk og teknisk engelsk. Tidligt fik han kald til at blive præst. Han blev ordineret i Maribo domkirke sammen med sognepræsterne Hvidberg-Hansen, Arninge, og Bock, Karleby-H. Han var til stor velsignelse for adskillige. Tingsted sogn er ejendommeligt i den forstand, at det dels er udpræget landsogn, dels forstad. Kirkesagen i Kraghave laa ham meget paa sinde, og det var ham en sorg, at den sag ikke blev ordnet. Han arbejdede fordomsfrit sammen med folk af alle anskuelser, og hans hjertelige væsen var ham en god hjælp. Han deltog trofast i præsternes sammenkomster, og han blev savnet i præsternes kreds. Han var lige blevet valgt til fmd i DMS kredsen, da døden brat kom. Han havde lørdag aften siddet og talt med et par teologiske venner, gik tidligt til ro, fik et ildebefindende, og en blodprop gjorde ende paa hans liv.

Provst *H. M. Rasmussen* talte ved hans begravelse over ordet: »Af Guds naade er jeg det jeg er« og om ordet: »Ikke saa meget hus, men et herberge bygger vi, for vi er her som trækfugle«. »E kom ofte og talte med mig. Vi var uenige i mangt og meget, men om maalet var vi enige: Frelsen i Jesus Kristus. Der havde han sit staasted. Man skal ikke som præst spørge efter resultater, men efter ordrer. Han og hans hustru prøvede at hjælpe mennesker. Han havde det rette præstesind, han følte byrden ved gerningen, han kunne sætte spørgsmaalstegn ved mangt og meget, og det kan være dyrt at have sin egen mening. For ham var ord ikke nok, og om sin gerning her ville han sige: »Det er ikke mig, men det er alt Guds naade.« Han sled sig op.«

Menigheden rejste senere en sten paa hans grav med portrætmedaillon og ordene: »Alt af naade«. Gdjr *Jørgen Pille* sagde ved mindestensafsløringen bl a, at det var alt det, som E maatte igennem for at blive teolog, der havde vakt deres beundring, og som havde faaet dem til at vælge ham til præst. Pligttro var han i alt, et karakterfast menneske, der energisk arbejdede for at gennemføre det han ønskede, og det var altid af det gode. (Loll-F stiftstid 25. nov og 30. nov 51).

26. 17. marts 1952 (rkp Korsør-T 18. juni 46, rkp Korsør alene 49): **Vilhelm Bertelsen,** * 22. dec 14 Kbhvn. Forældre: Lokomotivfører Jens Peter Vilhelm B og Fanny Caroline Adelaide Jensen. Stud Ø Brgdssk 34, c 41[1] (h_2), hjpr Brorsons k, Kbhvn, 13. sept 41. ~ 26. marts 45 Betty Irene Jensen, * 13. febr 23 Lundby. Forældre: Vognmand Steffen Andreas J og Anna Sofie Christiansen.

Litt: Rhode, II, 126, Barfod: Falsters G, II, 151, MS, II B, 59, LPB 46, LKM, II, 767, Loll-F aarb 1920, s 62 f, 1921, s 124 f, 1933, s 86 f, Svend Jørgensen: Loll-F herregaarde i fortid og nutid, 1938, s 92 f. Om J. C. Lindberg: DBL, XIV, 366 f, H. Jørgensen: L's

eftermæle, 1858, Sv. Grundtvig i Gamle dsk minder, II, 185 og s 70 f, Fr. Nygaard: J. C. L, 1897, L. Helveg: Den dsk khst efter ref, II, 1883, H. N. Clausen: Optegn om mit levned, 1877, Mynsters Medd om mit levned, 1854, H. Begtrup: Det dsk folks hist i 19. aarh, I, 1917, s 306 f, L. Koch: Erindringer, 1917, s 19 f, KLitN, III, 60, N. Clausen-Bagge: Grundtvigske banebrydere, 1942, s 3 f, Khst saml, 6. r, V, 142, E II, 144, S II, 223, Loll-F st 150 aar, 1955, s 110, 114, 117 f, 128 f, 203 f, O. J. Lollesgaard om J. C. Lindberg i Menighedsbladet 1945, 156 f, 174 f, 190 f, 225 f, 246 f. Se iøvrigt L Lyngby-Ø, I, 505 f. H. Hjelholt: Hvad folkene fra Kraghave bestilte paa Nykøbing slot 1582, Loll-F aarb, 1932, 92 f.

BOGØ

Bogø sogn, 1397 ha, omfatter den 1302 ha store ø Bogø og den 89 ha store ø Farø. Øerne ligger meget smukt mellem Falster, Møn og Sjælland (dæmning fra 1943 til Møn), frugtbare, bølgeformede jorder, ret højtliggende paa midten, enkelte steder klinter ved kysten, en del skov mod øst. Smukke udsigter over vandet, øerne og kysterne.

Byen B by (Gammelby og Nyby) med centralskole fra 1952, fh fra 1886 (udvidet 1926), feriekolonien Stenkilde, hotel, sportsanlæg, butikker m m. Nyby har overfart til Stubbekøbing. Der kan køres paa havbunden til Farø.

Bogø hører kirkeligt til Falsters nørre herr og Lolland-F stift, har tingsted i Stubbekøbing, hører til Nykøbing–Stubbekøbing politikreds, men hører iøvrigt til Præstø amt, har amtsstue i Stege, hører til Sydsjællands lægekreds, Vordingborg skattekreds og Præstø folketingsvalgkreds. Bogø har amtmand i Næstved, men stiftamtmand i Nykøbing F.

Denne særegne placering medførte en del usikkerhed efter stiftets oprettelse 1803. 1812 ansøgte sp paa Bogø om, at øen ogsaa i verdslig henseende maatte lægges under Maribo amt.

Bogø har været tidligt beboet. Der er flere langdysser; rester af en borgplads ved Østerskov. Ved vestkysten rester af en skanse. 1696 fritoges beboerne ligesom mønboerne for vornedskab mod at forældre lod en søn opdrage som sømand (baadsmand). 1769 solgtes øen til beboerne ved det Mønske krongods salg. Tidligere var befolkningen overvejende søfolk, og der var bl a megen sejlads paa Island. Fiskeri og søfart har endnu nogen betydning. Øen gæstes af mange turister og lystsejlere.

Politikeren *Chr. Berg* var førstelærer paa Bogø 1861–74. Han var fmd for sogneraadet; man kaldte ham »Bogø-kongen«. Chr. Berg var jyde, født i Fjaltring, uddannet paa Ranum seminarium og havde været lærer i Kolding, før han kom til Bogø. Han var en fremragende dygtig lærer; han reformerede fuldstændig skolens undervisning og forholdet til børnene og deres hjem, og han var meget interesseret i børnenes videre uddannelse. Han begyndte med supplerende undervisning og oprettede 1865 en sømandsskole, der senere blev en landskendt navigationsskole. Den besøgtes af tusinder af elever, men nedlagdes 1929. Han oprettede 1887 en privat realskole, sammen med *Chr. Wad.* Realskolen blev til en anset kostskole med gymnasium (nu 170 elever). Chr. Berg betragtede sine Bogø-aar »som den fredeligste idyl i mit liv«. Tidligt begyndte han at interessere sig for politik, og 1865 valgtes han til folketingsmd i Koldingkredsen, kom 1866 i finansudvalget og blev snart efter fører for venstre. Selv om hans politiske virksomhed efterhaanden kom til at optage ham helt og han 1874 tog afsked med Bogø, bevarede han stadigt interessen for Bogø og støttede skolerne her. 1897 rejstes en buste af ham i Gammelby.

Holger Begtrup fortæller (i Gr hjem i 19. aarh II, 38 f): Chr. Berg boede til 1861 i Kolding som lærer. Men da det kneb med økonomien i det gæstfrie hjem, søgte han fast lærerembede.

»I efteraaret 1861 blev Berg kaldet til førstelærer paa Bogø. — Den 24. oktober landede han med sin unge hustru paa den ukendte ø, der snart skulle blive landskendt som deres lille »kongerige«. — To dage efter skrev han til sin gode ven, kbmd Grooss i Kolding: »Vort lille land tager sig dejligt ud. Højt ophøjet kan vi skue ud over nabolandene, som var vi deres beherskere, og spejle vor majestæt og herlighed i de himmelblaa vande, der forbinder os og vort land med den øvrige verden og dens vrimmel. Og alt dette kan vi gøre under den dybeste, mest velgørende fred, fred i naturen, fred blandt menneskene, fred hos os selv. Intet tyskeri, intet kommunalt, intet politisk kævl. Kort sagt, her er et paradis i haabet, men om haabet sker fyldest, derom siden!«

Hans lyse haab blev ikke beskæmmet, for saa vidt som Bogø alle dage vedblev at være et fredlyst hjemsted for den Bergske familie, selv da Berg kom ind i et »politisk kævl«, der var adskilligt større end det, han rejste fra i Kolding. — Men især kom de første aar paa Bogø til at ligge i solglans for fru Berg, da hun havde sin mand hjemme og kunne dele alt med ham. — Det var dog paa ingen maade nogen magelig, idyllisk tilværelse de førte. Det laa ikke for nogen af dem. Bergs enestaaende handlekraft kom straks i gang med at omforme øens skolevæsen og begynde forskellige slags undervisning for den konfirmerede ungdom, danne et læseselskab, samle de bosatte til foredragsmøder osv.

Dette førte til et stadigt rykind i hjemmet og gav den unge husmoder nok at gøre. — Som et eksempel paa husets aabne døre skal jeg nævne nogle linjer af et brev, som Berg ved nytaar 1862 skrev til Grooss. — »Ved afskeden før jul ytrede jeg (til skolebørnene), at hvis ferien blev dem for lang, kunne de jo se op til mig og være velkomne. De takkede vel, men alligevel tvivlede jeg om, at de følte sig fortrolige nok med mig til at benytte sig af min indbydelse, eller at de endnu kunne foretrække mit selskab med forelæsning, historier og samtale for deres sædvanlige julelege. Mine tvivl er hævede. Lige fra 2. juledag har jeg hver eftermiddag nogle timer haft talrige besøg, saa fra denne, saa fra hin kant af øen, for saa vidt jeg har haft lejlighed, og har min kone end engang imellem »ømmet« sig over sine skurede gulve, saa har dog disse bøger været hende til lige saa stor moro som mig.«

Dertil kom, at husholdningen maatte udvides for at optage de unge lærere og lærerinder, som der blev brug for ved det voksende skoleværk. — Det varede heller ikke længe, inden det Bergske hjem blev et brændpunkt for fælleslivet mellem øens 1200 indbyggere. Berg blev som en fader for dem alle, og mange kvinder søgte tillidsfuldt raad hos hans kloge hustru.

I det hele var livet paa Bogø i de aar lykkeligt for Berg og hans hustru. Der raadede en munter tone over samlivet med alle deres husfæller. Der var sol i stuerne, sang og festlig stemning, som de, der fik del deri, aldrig glemte i deres senere liv.

Men saa kom 1864 med den store landesorg og med bekymring for frænderne hjemme i Koldingegnen, hvor fjenden huserede. — Og da krigen var omme, følte Berg en uimodstaaelig trang til at tage offentlig del i folkets genrejsning. Den 30. jan 1865 lod han sig vælge til rigsraadsmedlem for Koldingkredsen. Fra den tid og til sin død ofrede han hovedparten af sin vældige arbejdskraft paa sin omfattende politiske gerning udenfor hjemmet.

Det blev strengt for fru Berg at afse sin mand, da han allerede under grundlovskampen 1865—66 maatte

tilbringe sin meste tid i Kbhvn. Men det kunne ikke falde hende ind at holde ham tilbage fra den store folkelige gerning, som han følte sig kaldet til. Det var jo kun en virkeliggørelse af de drømme, hun længe havde næret om hans betydningsfulde fremtid. Hun gik derfor tappert ind i det forøgede arbejde, det gav, at hun nu tit ene maatte styre hus og hjem. Og hendes arbejde blev endda dobbelt saa stort som før, da sømandsskolen begyndte.«

Skolebestyrer *Chr. Wad* (* 1852, † 1926) var teolog, præstesøn fra Korsør, havde studeret kostskoleliv i England, og 1887 oprettede han kostskolen paa Bogø sm m Chr. Berg. Begyndelsen var beskeden, men skolen voksede; den skønne natur var en ideel ramme om et friskt ungdomsliv. Wad og hans hustru (søster til historikeren, prof Ad. Friis) fulgte deres idealer, og skolen fik betydning for mange, og paa Bogø fik W betydning ved sin personlighed og kaste kristne livssyn. Krigsaarene 1914–18 var vanskelige, og 1920 afstod Wad skolen til *H. B. Kragh*.

Det kirkelige liv har været meget stilfærdigt, uden særlige brydninger eller begivenheder. Præsterne har været uden særligt retningspræg, ligesom kirkefolket paa øen er uden retningspræg. Der er mange ligegyldige. Forsamlingshuset har været brugt til lidt af hvert. Gode forhold, megen velvilje.

1919 oplyses: Jævnt god kkg, intet særligt, rolige øforhold. 1931: Kkg 5–6 pct, intet retningspræg, jævn velstand. 1943: 3–4 pct, uden retningspræg. Husholdningsskole. Kbhvn kommunelærerforenings helaarskoloni for vanskelige børn. 1954: Kkg 3 pct, uden retningspræg.

Bogø kirke ligger smukt, nordligt i Gammelby og nær kysten, bestaar af gotisk skib (koret er ombygget i skibets bredde), kamgavlet taarn og vaabenhus mod syd. Af den romanske granitkirke er kun skibets sydside bevaret, det øvrige af munkesten. Taarnet forhøjedes 1868. Udskaaren alterpanel fra 1661, ret naiv altertavle fra 1655 i bruskbarok, en velsignende Kristus foran storfeltets muslingeskalniche. Alterstager fra 1644, to sengotiske krucifixer, prædikestol med evangelistfigurer fra c 1650. Romansk granitfont af een sten. Nederlandsk daabsfad med dobbelt-ørn. 3 skibsmodeller. 140 sd. Mindetavle over faldne sømænd 1940–45, mindesten over 2 nedfaldne flyvere fra 2. verdenskrig.

Danm kirker, Præstø amt, s 1029–34, Mackeprang, s 51, H. Henningsen: Kirkeskibe, s 74, 151, 153.

Folketal: 1850: 1028, 1901: 1281, 1921: 1194, 1950: 1215.
Altergæster: 1922: 200, 1934: 130, 1942: 130, 1953: 125.
Menighedsraad: Gn alle aarene: U p.
Kommunevalg: Soc 189 (2), rad 116 (1), venstre 274 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 02 byg. 82 rug, b) 63 rdl, c) 30 brød, 7 byg, 7 rug, naturalier, d) 100 rdl, e) 80 td ld. 1870: Regul 2244 kr, netto 5236 kr. — Egebindingsværkspgd fra 1760, meget rummelig. 1913: 2. kl. 1946 3. kl. Pgd opf 1922.

21. 15. marts 1844–21. maj 57 (sp Adslev-M 8. okt 28): **N. E. B. Clausen**, fl t Vejlby, Fyn, se der. (Se Loll-F st i 150 aar, s 125).

22. 1. sept 1857–19. dec 73 (sp Kvong-L 24. aug 46): **Hans Andreas Viborg**, * 31. jan 07 Rønne. Forældre: Byfoged i Faaborg, jstrd Jacob V og Cathrine Guldberg. Stud Odense 26, c april 35 (h), hjpr Bjerreby 18. marts 37, hjpr Horne 39, afsk 19. dec 73, † 22. marts 87. ~ 3. nov 46 Elisabeth Bolette Friis, * 7. juli 10 Viborg, † 24. jan 79. Forældre: Overretsassessor, jstrd Carsten F af Herrested og Frederikke Høst. – Broder: Sct Mikkels k, Slagelse.

Hjælpepræst hos pastor Viborg eller vikarer under pastor V's tiltagende svaghed

1858–59: **L. A. T. Fog**, se Vang.
1864–71: **L. G. Pasbjerg**, se ndf.
1871: **H. K. Rørdam**, se Fanefjord.
1871–73: **G. V. Sodemann**, se Nørholm.

23. 24. febr 1874–16. april 80 (sp Snedsted-Nørhaa 14. marts 71): **L. G. Pasbjerg**, fl t Torkilstrup-L, se der.

24. 19. juli 1880–4. april 1919 (sp Tyregod-V 24. sept 77): **Hans Leon Wladimir Harald Biering**, * 26. juni 46 Langaa. Faderen: Sp Svindinge, † 79, se der. Stud Odense 65, c 72[1] (h_1), lærer Nyborg borgerskole, afsk 4. april 19, † 12. dec 23. ~[1] 2. nov 73 Anna Christine Søtoft, * 15. juni 50 Norup, † 5. okt 76. Faderen: Sp i Norup, † 54, se der. ~[2] 22. maj 78 Frederikke Lucie Thomasine Laurentze Koch, * 4. sept 44 Skærbæk, † 21. jan 81. Faderen: Sp Horbelev-F, † 77 (af Horbelev-F), se der. ~[3] 29. maj 83 Meta Margrethe Frederikke Jenny Boas, * 21. nov 62 Baadsgaard, Højslev, † 1. april 53. Forældre: Proprietær Vilhelm B og Ane Bodil Jespersen, samt plejedt af kbmd Ole Boas, Stubbekøbing. – Broder: Dybbøl. Faders fætter: Vigersted-K. 1. hustrus fætter: Lütken, Simmerbølle. 2. hustrus farbroder: Horbelev-F. Fætre: Glostrup, rkp Sct Knuds k, Odense, og Slagslunde-G. 3. hustrus fætter: Boas, Nyord. – Stamt 8 (Biering) og 50 A (Koch).

Fmd Bogø sømandsforening 88–02.

Pastor Biering virkede her i over en menneskealder, en rar mand af den gamle skole uden partipræg.

25. 7. okt 1919–27. juli 40 (sp Blære-E 21. jan 13): **Ove Lindholm**, * 28. aug 81 Stubbekøbing. Forældre: Bankdirektør Hans Elers Marius L og Nicoline Petersen. Stud Hrlf 00, c 06[2] (1), huslærer Bavelsegaard, vikar Det kgl døvstummeinst, Fredericia, 08, lærer Døvstummeskolen, Nyborg, † 27. april 40. ~ 12. juli 11 Anna Emilie Valborg Møller, * 29. marts 85 Aarhus. Forældre: Tandlæge Jens Emil Sophus Nicolai M og Emilie Berg.

Pastor Lindholm mindes som en nobel, kultiveret mand, der i al stilfærdighed øvede en god og trofast præstegerning. Han tilhørte n KC, var ikke retningspræget. Han havde sit barndomshjem i Stubbekøbing. Paa kostskolen var han en interesseret og afholdt lærer. Menigheden rejste en sten paa hans grav.

26. 16. nov 1940 (hjpr Sct Jakobs k, Kbhvn, 4. jan 39): **Helge Lyhne Thøgersen**, * 23. aug 08 Heltborg. Forældre: Lærer Ivar Lyhne T og Nicoline Kristensen. Stud Ribe 27, c 34[2] (h_2). ~ 1. maj 37 Karen Vibeke Andersen, * 24. okt 08 Kbhvn. – Morbroder: Skjoldborg, Broager.

Litt: Jens Kamp: Dsk folkeeventyr, 1879 og 91 (var fra Bogø), J. V. Gudmand-Høyer: Den hvide pige paa B, 1883, Søndagsbl 1910–11, s 615 (Om englænderne paa B), M. Pontoppidan: Et dagbogsblad fra 1807, i Ill tid, 1913–14, nr 48, Barfod: Falsters G, II, 46, MS, II B, 65, Lkm, II, 779, Grundtvigske hjem i 19. aarh, II, 1930, s 9 f Præstø amts aarb, 1923, s 110 f, Bylov for Bogø i: Vider og vedtægter, IV, 1932, s 70 f, Aug. F. Schmidt i Præstø amts aarb, 1943–46, Achton Friis: De dsk øer, 1927, s 385 f, 406 f, J. Utkov: Dronning Alexandrines bro, 1943, s 107 f, N. M. Plum i Loll-F st 150 aar, 1955, s 41 f.

Falster Sønder herreds provsti

Falster sønder herred, 278 kvadratkm, er meget frugtbart. En del skov langs østkysten. Mod nord noget bakket, mod syd fladt.

Paa Sydfalster kæmpede man tappert mod venderne og andre røvere sydfra. Men det er næppe rigtigt, at befolkningen er af blandet dansk og vendisk blod. Sydspidsen af Falster er et ret kedeligt landskab med stationsbyen Gedser.

Østsiden af Sydfalster har i tidens løb gennemgaaet store forandringer. Det bestod forhen af en landstrimmel, Bøtø, som mod øst skiltes fra havet ved Bøtø nor, der var 2 mil langt, men noret er i det 19. aarh blevet udtørret, og disse lave egne har lidt meget under stormflod. Bøtø laa hen som en fælled, der blev befolket med hollændere under Chr. II, men dronning Sophie Amalie jog hollænderne ud og satte i stedet 2 koforpagtere med 160 høveder derud. De fattige bøtøboeres aftenbøn var iøvrigt: »Herre, giv os et godt vrag i nat!« Digerne er milelange, og Bøtøgaard mindede om en Frisergaard. Men den er brændt, og badehuse har skæmmet stranden. Horreby lyng, en gl typisk lavmose, tilgroet med træer, har stedvis nogen vildskab over sig, ellers møder man overalt Falsters frodighed, og de fleste steder udsigt til hav eller sund.

Kirkelig statistik

	Folketal 1950	Kkg %	Altergæster 1926	%	1942	%	1953	%	Mh	Fh	Menighedsraadsvalg 1953 IM	Gr	Soc	u p	Rad	V	Lt Mf	Valg
Nykøbing	17192	2	3000	23	2122	14	2800	16	1		2	2	8	2			1	
Idestrup	1930	½—5	600	30	320	17		16		1	3	2	2					
Veggerløse	1879	4	247	15	320	18	495	26			2		2	3				
Skelby	667	8	157	23	136	20	241	38		1								
Gedesby	600	7	67	11	106	18	196	33		1	1	6	3				2	Valg
Gedser	1090	5	175	16	181	17	211	19			3		4					Valg
Sdr Kirkeby	483	4	125	25	100	22	96	20		1				6				
Sdr Alslev	270	4	65	18	33	11	36	13						6				
Karleby	444	5	273	54	190	41	200	42		1				6				
Horreby	612	4	221	34	120	21	150	25		1				6				
Nørre Ørslev	708	4,5	200	26	150	21	207	30		1								
Systofte	628	3,5	100	15	150	23	155	24		1	4	1	4	2	1			
Horbelev	1653	4	250	14	371	22				1			2		2	2		
Falkerslev	519	3	125	20	64	12				1			2		1	3		
Aastrup	1543	5	320	18	212	13	200	13		1				7				
	30218	Gnsn 4,4	Gnsn	23	Gnsn	20	Gnsn	25			15	11	27	38	4	5	3	

Provster

(Falster deltes i 2 provstier 12. nov 1903. Provster, se s 206).

Søndre herreds provsti

1. 12. nov 1903–1. jan 1923: **F. C. S. Brandt,** Veggerløse.
2. 29. jan 1923–18. marts 41: **O. Degenkolw,** Aastrup.
3. 3. juni 1941: **E. Hagedorn,** Idestrup.

NYKØBING KØBSTAD

(Systofte var anneks til 27. marts 1930)

Nykøbing købstad ligger smukt ved den østlige side af Guldborgsund, tildels omgivet af skove. Folketallet er mere end fordoblet siden aarhundredskiftet, og siden 1850 er det steget fra 2123 til 17192 (1950).

Lidt historie. Nykøbing nævnes i kong Valdemars jordebog, og den hører til den gruppe af middelalderlige byer, der laa frit ved den aabne kyst (ligesom Stubbekøbing), og hvis byplan er bestemt efter kystlinien.

Den lille by voksede op i ly af det mægtige **Nykøbing slot,** der laa ved nordspidsen af byen, næsten paa en ø, omgivet af Guldborgsund og den forlængst udtørrede slotssø. Her var i 12. aarh anlagt en fæstning til værn mod venderne. Byen var beskyttet af en grav langs stranden og volde med bastioner mod syd langs den nuværende Voldgade. Byen blev hærget af lybækkerne 1253, senere af

Marsk Stig (1287), dronning Margrethe sprænghest boede en tid paa slottet. Christoffer II indtog slottet 1320, og han døde her 1332, efter at være flygtet fra Sakskøbing. 1329—43 var slottet pantsat til grev Johan. Valdemar Atterdag indløste det, og paa slottet fandt betydningsfulde møder sted: 1365 sluttede kong Valdemar her fred med Hansastæderne, 1399 sluttede dronning Margrethe her forlig med Hansastæderne om fælles optræden over for fetaljebrødrene. Mange dokumenter er udfærdiget paa N slot. Under Grevens fejde stod byen paa Chr. II's side og man overrumplede slottet, det beboedes af Fr. I's dronning, Sophie, og Fr. II's dronning, Sophie, som enkesæde. Den sidste († 1631) førte stort hof og var meget virksom for byen. De flg konger boede her ofte, og slottet, der 1588 flg ombyggedes med megen pragt, havde en straalende tid, indtil svenskekrigen standsede det hele. Selv om enkedronningerne Sophie Amalie og Charlotte Amalie boede her, og Gustav Adolfs enke en tid var her som gæst, forfaldt slottet. 1672 havde byen kun 861 indb. Efter at slottet længe havde staaet tomt, blev det bortsolgt 1767, og det jævnedes med jorden saa grundigt, at der næsten intet er tilbage deraf. Raadhuset opførtes 1873 paa slotsgrunden. Paa margarinefabrikkens grund kan ses enkelte rester.

Ved torvet midt i byen laa den gamle **sognekirke**. Den blev brudt ned 1532, og kun navnet »Gammel kirkegaard« minder om den. Et Helliggejsthus for syge og fattige nævnes 1447, en verdslig stiftelse, senere blev det til Nykøbing hospital, der nu er et stort kompleks af ny bygninger. Erik af Pommern stiftede 1419 et **Graabrødrekloster** »ved Sct Nicolai kapel«. Kongen skænkede det en kongsgaard i nærheden; vi ved ikke meget om klostret, men da munkene vandrede ud 1520, indrettedes en endnu bevaret bygning til raadhus og katedralskole 1532, her er nu bolig for sognepræsten. Desuden bevaredes kirken, der blev sognekirke. Klostret havde 4 fløje, men de 2 blev revet ned.

I 17. aarh overfløj Nykøbing Stubbekøbing. Søfart var et vigtigt erhverv, byen har et fartøj med en mand i sit segl. Men Nykøbing var stadig kun en lille by. Den smukke bindingsværksbygning, »Det skæve hjørne« eller »Zar Peters hus«, er fra 17. aarh og har mindetavle om, at Zar Peter spiste her 1716; 1867 besøgtes huset af Chr. IX og den senere Zar Alexander III, da broen over Guldborgsund aabnedes. Byen var præget af de gamle gaarde med dybe grunde ned mod stranden, hvortil stræder som Færgestræde, Badstuestræde og Trollestræde førte. (1853 døde 168 menn i N af kolera.)

Det forbedrede landbrug skabte fremgang fra c 1830 og N blev trafikknudepunkt. 1835 begyndte Nobels tobaksfabrik.

Men den stærke vækst begyndte med aabningen af broen 1867. Østlolland blev nu knyttet til Nykøbing, havnen blev forbedret, 1872 kom banen, 1884 rejstes sukkerfabrikken, senere kom flere fabrikker. Byen blev moderniseret, og er nu en driftig, vaagen industri- og handelsby i stadig vækst.

Katedralskolen fik nu bygninger 1953; der er en stor privat realskole, 3 kommuneskoler. Centralbibliotek (fra 1919), sygehuset er opf 1893 og 1915, nyt Centralsygehus 1956. N kloster var et Helligaandshus, nævnt 1. gang 1447. Det ejede Idestrup kirke til 1950. De nuv bygninger opført i 1830'erne. Her er bolig for 18 damer. — Alderdomshjem fra 1900 (80 pl). Aldersrentebol m 120 lejligheder, asyl (59 pl), flere stiftelser. Museet Falsters minde i »Zarens hus«. Kun enkelte gamle huse. Det smukke hospital er fra 1842 flg.

Indtil 1929 havde byraadet borgerligt flertal, derefter soc dem.

Pressen: 1805 oprettedes Loll-F stiftstidende (kons), venstrepolitikeren Rasmus Clausen oprettede 1872 Loll-F Folketidende. Det soc dem blad hedder »Ny dag«. Loll-F venstreblad (rad) fra 1914.

Nykøbing har været **bispesæde**, siden biskop Brammer 1843 tog bopæl her. Bispegaarden er opført af biskop Monrad. Byen er ogsaa sæde for stiftamtmanden.

Den gamle **kirkegaard** ved kirken blev 1873 omdannet til et anlæg. 1847 blev en kirkegaard indviet (nu kaldet »Gamle kirkegaard«), hvor bl a biskopperne **Bindesbøll** og **Monrad** er begravet. En ny kirkegaard indviedes 1883, her hviler bl a biskop **Sthyr**. Nordre kirkegaard indv 1923.

Af den ældre præstehistorie. 1630—55 var den lærde provst, mag **Laurits Pedersen Thura**, stamfader til slægten Thura, sp her. Han var især kyndig i østerlandske sprog. (N 615). 1655—76: **Jess Jessen**, der ved sin aandsnærværelse og tapperhed reddede byen fra svenskernes ødelæggelse (W II, 478). 1676—91: Mag **Fr. N. Brandt.** Han havde studeret hos berømte teologer i Tyskland, særligt blev et længere ophold i Wittenberg af betydning for ham. Han blev huslærer for stiftamtmanden i Odense og kom her i nær forbindelse med Henning Walkendorf til Glorup og skrev 1658 et smukt trøstedigt til hans enke. I Nykøbing var han tillige hofpræst for dronning Sophie Amalie. Han var gift 4 gange og havde 15 børn. Hans sidste hustru bragte ham en betydelig formue, og han blev anset for en af landets rigeste præster. Han havde et bibliotek paa 3000 bd. Han berømmes meget som taler, og han var tillige en produktiv forfatter. Han havde studeret poesi og retorik i Tyskland og stod hele sit liv tyske førende personligheder nær. Han udgav paa tysk et mindeskrift om den tyske digter, Fr. Taubmann, Wittenberg. Han skrev livligt, udgav flere bøger baade paa dansk, tysk og latin, havde stor evne til at skrive vers. Han oversatte dygtigt Kingos morgen- og aftensalmer til tysk. (Loll-F aarb 1915, 55 f, 77 f, Personalhist tidsskr 1883, 295 f, 1889, 157 f, jf 1923, 1925, 1927, DBL IV, 8).

1691—1720: Mag **Gregers H. Zimmer**, var »ikke nidkær, men prikken paa sin ære. Biskop Kingo klagede over, at han havde holdt tysk ligprædiken over »en Judith«. Skulle 1692 af biskoppen have tildelt en reprimande (BGD). 1720—51: Mag **Fr. H. Flindt**, efterlod et hæderligt eftermæle. Berømt for sine sirlige taler paa dansk, tysk og latin. Fik tilbud om at blive slotspræst i Kbhvn. 1751—84: **Henrik J. Wederkinch**, blev 83 aar, en rar og brav mand, han efterfulgtes af sin søn, **Jørgen Wederkinch**, der døde 1802. 1803—50 var der hyppigt præsteskifte, ialt 8 sognepræster, bl a den lærde mag **P. Estrup**, der var en dygtig skolemand, og en nidkær præst. Han var her kun 10 maaneder, den betydelige **Th. Trojel**, som var her i 2 aar, og **H. P. Svitzer**, der var her i 2 aar og blev stiftsprovst i Odense. 1839—46: **Hector F. Janson Fogh**, var agtet og afholdt, havde en lidenskabelig kærlighed til musik. Han tog afsked i en alder af 50 aar, fordi den ængstelighed, hvormed han altid havde besteget prædikestolen, tog overhaand (BGD I, 190). Han var den første, der afholdt nytaarsaftensgudstjeneste her i stiftet — noget den gang helt usædvanligt. (Loll-F st 150 aar, s 109).

Chr. Sidenius var sp her 1850–70. Han udgav sin tiltrædelsesprædiken her, samt 1854 en smuk prædiken: De smaa sorger tale, de store tie. S var stilfærdig, en hjertelig og nidkær præst af Mynsters type. Kirkegangen var kun ret god.

Immanuel Barfod (se sp Vaabensted-E) var lærer i Nykøbing omkr 1850. Han omtaler det »rige liv«, der den gang var i byen. I den førende kreds var f eks pastor *Mørk-Hansen*, der ogsaa var lærer her, hans ven, adjunkt *Nobel*, læge *Voltelen*, den unge godsejer *Tesdorph* o fl, pastor *Koch*, Sdr Kirkeby, det var et kristent kulturliv, som prægede borgerskabet. Man kan i »Loll-F stiftstidende« fra den tid finde mange vidnesbyrd derom. *J. C. Lindberg* i Tingsted havde forbindelse med denne kreds, som var væsentligt grundtvigsk indstillet.

Den første kkp her, *L. Koch* (1871–76) omtaler det gode samarbejde med den uegennyttige og samvittighedsfulde pastor *Haar* (1870–89). Koch kom til Nykøbing samtidig med, at *D. G. Monrad* for 2. gang blev stiftets biskop. Biskoppen førte et selskabeligt hus, og præsterne kom der ofte. Man var ikke vant til at præsten gik paa husbesøg, men Koch gik en del ud til gamle og syge. Kirkerne var ikke fyldte, men dog jævnt godt besøgte. Der kom omtrent lige mange hos begge præster. Ved stormfloden 1872 var der adskillige nødstedte at hjælpe. Kirken havde i det hele en central plads i byens liv, og der var gammeldags, patriarkalske forhold.

Indre Mission spores første gang i Nykøbing, da IM holdt sit efteraarsmøde her 1869. I IM-tidende kan man læse: »Det var tydeligt at mærke, at IM ikke er videre kendt hernede«.

Mødet, ved hvilken *Vilhelm Beck* prædikede om fmd i kirken (og om eftm talte B sm m pastor *J. Ph. Jeansson* i Industribygningens rummelige sal) var mindre talrigt besøgt, og modsat andre større møder, særligt i Jylland, mærkede man »kun lidt til sammenhold og samfundsliv mellem de troende. De enkelte troende man taler med, klager ogsaa over, at de gaar saa alene med deres tro.« I de flg 20 aar hører man meget lidt til IM i byen. Og kirkegangen gik tilbage i Haars sidste tid.

Der har ikke været vækkelser i Nykøbing. Men omkring 1890 begyndte en almindelig aandelig og kulturel opvaagnen. Byen skiftede om fra de gammeldags forhold, og den nye tid holdt sit indtog. Hertil bidrog ogsaa de nye præster, *Kemp,* der blev sognepræst og kapellanerne *Helms, Holck* og *Bruun-Rasmussen;* de tilhørte alle nærmest KC, arbejdede fortrinligt sammen; der blev en ret stor og stabil kirkegang. Kemp var munter, veltalende, med en klar, kristelig forkyndelse og med megen forstand paa menneskehjerter; ganske uden salvelse eller sentimentalitet. Han kunne sige ejendommelige ting paa prædikestolen, og han begyndte noget helt nyt: Han holdt hverdagsbibellæsninger i kirken vinteren igennem, altid for fuldt hus. Og da der savnedes menighedslokaler, fik han 1901 rejst det smukke *menighedshus,* hvortil han skaffede midlerne ved en stor basar og ved en friskt ledet indsamling. Han benyttede ikke særlige foranstaltninger for at trække folk til. Ja, hverken han eller kapellanerne gik særligt meget paa husbesøg. Det var deres forkyndelse, som i sig selv trak folk til, og den var god og levende.

Omkring 1890 begyndte IM ganske uanseligt at holde møder, et møde hvert kvartal i borgerskolen ved tilrejsende missionærer, især *Lars Aage,* som selv var falstring, og boede i Nr Alslev. Købmand *Stylsvig,* Jernbanegade, var »vært« for disse møder. 1898 fik Nykøbing en fastboende indremissionær, *Axel Nielsen,* og man lejede mødelokale i Markedsgade. Om søndagen samledes en lille flok i frk *Margrethe Andersens* trikotagehandel i Østergade, hvor der ordnedes siddepladser i butikken og stuerne. Her kom *Asschenfeldt-Hansen* og miss *Aage Krohn* og talte. Der stiftedes en ynglingeforening, og kredsen voksede, saa man 1902 kunne købe en centralt beliggende hjørneejendom i Jernbanegade, hvor der indrettedes mødesal, ungdomslokaler og bolig for missionæren. Her havde IM til huse indtil 1915. Fra 1915 har IM holdt sine møder i menighedshuset. Der var skiftende indremissionærer. *Axel Nielsen* rejste 1904, saa kom *M. C. Larsen* 1904–05, *Lars Aage* 1912–14 og saa *Hans Simonsen,* † 1938, der var brøndborer her i byen. Han kom til at betyde meget for mange ved sit indtrængende og erfaringsprægede vidnesbyrd. (Han havde været i USA). Nykøbing havde ligesom Maribo en apoteker, der virksomt stod midt i IM, og hvis hjem gæstfrit husede talerne: Carl Moes broder, *I. O. Moe.* Fyrbøder *L. P. Andersen* var formand for samfundsraadet og Blaa Kors, og kolportør *Krogh* tog sig af DMS. Med pastor *Gotfredsen,* der var her 1909–20, fik Nykøbing en ægte IM's præst. Det var for ham en stor overgang at komme fra Andst til Nykøbing. Der kunne ikke blive »præstegaardsliv« i samme forstand som i Andst. Alligevel var der tit stort rykind af venner og gæster. Aarene i Nykøbing var paa sin vis svære for pastor G, hvis hjem blev præget af sygdom (en datter døde). Pastor G gjorde et godt arbejde for IM og YM. Senere virkede den gamle amerikanske præst, *P. P. Thoreby* (se s 184) som indremissionær her i byen. Pastor *K. Keiding* (rkp 1924–29) betød meget her. IM's arbejde forgrenede sig; der blev sdsk, KFUM og K, sømandshjem, Arbejdernes bibelkredse osv. Blandt indremissionærer fra de senere aar nævnes: *G. P. Knudsen, Fr. Højlund Jahne* og *Aage Andresen.* IM's fmd er kordegn *J. Nielsen,* som i mange aar har gjort et betydeligt menighedsarbejde paa IM's linie. Lærer *St. St. Blicher* har virket trofast i menighedsraadet.

Grundtvigianismen har haft vanskeligt ved at faa indpas i Nykøbing. Valgmenighedspræst *M. P. Schmidt* skriver, at selve N by er kun i ringe grad berørt af det grundtvigske. Men der er gn en aarrække blevet holdt fælles gr møder for Falster og Østlolland med kendte grundtvigske ordførere i Nykøbing, da byen er naturligt samlingssted. Der er en lille KS kreds, en tid ledet af frk *Jespersen,* Neckelmannsgade, skolebestyrer *Kønig Nielssen,* nu af valgmenighedspræst *Johanne Andersen.*

Medens stiftets stiftsprovst tidligere var at finde i forskellige landsbyembeder, var sp i Nykøbing stiftsprovst fra 1904 til 1945, da stiftsprovstiet henlagdes til Maribo domkirke. Stiftsprovst *Kemp* afløstes af stiftsprovst *J. C. Kall,* en fin, meget stilfærdig præst af KCs type. Han var svag af helbred. Da stiftsprovst *Dreiøe* blev udnævnt, var der nogle, der kritiserede, at en IMs og kirkefondsmand var blevet foretrukket. Provst *Hans Koch* skrev beroligende: »Vent og se!« Dreiøe var kirkefondsmand, men han var for selvstændig en mand til at lade sig sætte i baas. 1911 havde han i IMs tidende haft et opgør med IMs førende mænd om IMs ledelse, teori og praksis. 1927 havde han i »Tidehverv« deltaget i en drøftelse om »kirkefondets forhold til folkekirken og folket« med indlæg, der var højst karakteristiske for ham. Han blev fmd for Kristeligt socialt forbund og senere for Almindeligt dansk præstekonvent. Gennem hele hans virksomhed gik een linie: Han kunne ikke slaa sig til taals med forholdene, som de var, men maatte søge nye veje for kirke og teologi. Hans prædikensamling 1935 blev af provst *J. E. Schepelern,* Gentofte, betegnet som »den mærkeligste og betydeligste siden D. G. Monrads Brøndbyprædikener 1871. Dreiøe havde i »Tidehverv« talt om »vor tids prædikens aabenbare mangel paa folkelig kraft og evne«, hvilket han nærmere forklarede: »Vi trænger til en prædiken mættet af den virkelighed, som omgiver os, en prædiken, som tynget af den bitre virkelighed, peger ind mod kristendommens dybder.« Provst Schepelern siger, at man i Ds prædikener »møder en præst, som er eet med sin gerning: ved sygeseng, i arrest, i selskab, paa gaden, i konfirmandstuen, ved begravelse, i kirken . . . en ejendommelig præst, med en logik, som fejer alt vrøvlet til side, saa man kommer direkte til sagen, en vaagen mand.« Stiftsprovsten var af skipperslægt, og han var aldrig bange for at komme ud i høj sø. Og da »Tide-

hvervsbølgerne« slog ind i kirken, »satte han alle sejl til« Kr dbl 5. april 45), saa nogle kaldte ham en IMs (pietistisk) tidehvervsmand. hvad han dog selv tog afstand fra.

Der er i dag folkekirkelige forhold, med samling om kirken. Kirkegangen er jævnt god, men svingende. Der holdes regelmæssig gudstjeneste i nordre kapel. En kirkesag er begyndt i den nordlige del af byen. Der er en menighedskreds, et IMsmf, en kreds af KS, KFUM og K osv, gode, rolige forhold.

Luthersk Missionsforening har gn 2–3 slægtled haft et arbejde i gang med møder, sdsk og ungdomsforening osv. Lt Mf har mh i Skolegade, opf 1894. Formanden for Lt Mf i Danmark, civilingeniør *A. M. Nielsen,* bor i Nykøbing. En ret stor kreds.

Trossamfund uden for folkekirken: Der er romersk-katolsk kirke fra 1916 med egen præst, Frelsens Hær har egen bygning i Dronningensgade. Desuden lidt Pinsemission og nogle ret energiske Jehovas Vidner, alle kun ganske faatallige.

Blandt byens førende mænd fra de senere aar nævner DBL og Kraks Blaa Bog:

Borgmester, by- og herredsfoged **H. C. Holck** (* 1837, † 1906), havde som sagfører i Helsinge været sogneraadsfmd og amtsraadsmedlem. Kom 1890 til Nykøbing som borgmester, tog flittigt del i det offentlige liv, var tillige direktør i Nykøbing sparekasse, var folketingsmd i Frederiksværkkredsen 1879—92, da han trak sig tilbage af helbredshensyn. Han tog ikke videre del i kampen om provisorierne, men des livligere greb han ind, da de sociale spm kom paa dagsordenen. Han var en af lederne i det saakaldte »forligshøjre«, da forslagene om humanere udformning af fattigloven og alderdomsunderstøttelsen blev drøftet 1890—91, han var ofte højres ordfører i sociale sager. 1894—1902 var han landstingsmd valgt i 5. kreds. Her varetog han særligt købstadsinteresser. (L-F stiftstid 18.—31. juli 1905, 16. aug 06, DBL X 373 f).

Hospitalsforstander **Oluf Jensen** (* 1862, † 1944) blev 1916 hospitalsforstander i N, og 28 medlem af direktionen for N sparekasse. Allerede 1882 var han blevet amtsfuldmægtig, senere amtsraadssekretær her. Hans offentlige virksomhed faldt mest paa det kommunalpolitiske omraade. 1900 blev han byraadsmedlem i N, 1920 raadmand, var medlem af talrige udvalg og gjorde et stort arbejde for sin by i fattig-, skole- og aldersrenteudvalg m m. 1917—29 var han fmd for købstadsforeningen, en tid var han skatteraadsfmd, fra 1934 fmd for købstadsforsikrings-foreningen. 1910 valgtes han af højre ind i landstinget, hvor han sad til 1920, kom tilbage som tingvalgt 1931—36, medlem af finansudvalget. Han var ordfører i spm om kommunale sager, om storstrømsbroen, og virkede ivrigt i kampen mod tuberkulose og kræft. En buste af ham staar i N roklubs baadehus.

Overlærer ved latinskolen **Magnus Bohn Jespersen** (* 1833, † 1917) virkede her 1881—1903, skrev en række afhandlinger om geologiske emner, særligt om sin fødeø, Bornholm. Hans geologiske undersøgelser fik varig betydning. (DBL XI, 585, Axel Garboe: M. B. J, 1931).

Redaktør **Chr. Jørgensen** (* 1815, † 76) voksede op i meget fattige kaar i Korsør, han kom som spillemand til Marlbo, blev sat i bagerlære paa fattigvæsenets foranstaltning. kom i bogtrykkerlære, var en tid opsynsmand ved daareanstalten, 1845 kom han til Nykøbing og redigerede til sin død Loll-F stiftstidende, købte ogsaa bogtrykkeri i Marlbo og var til 1863 tillige udgiver af »Lollandsposten«. Han var et arbejdsomt og kundskabsrigt menneske, selvlært, livfuld, poetisk af gemyt. Han gjorde sit blad til et af provinsens bedste og var egentlig banebrydende i pressen. I Nykøbing og omegn fik han stor indflydelse. Han var nationalliberal, men tog afstand fra det forenede venstre. Frisindet aabnede han i 70-erne sine spalter for det moderne gennembruds mænd, der havde svært ved at faa plads i hovedstadens presse, Schandorph, Arentzen og Borchsenius. J var folketingsmd 1852—53, landstingsmd 1859—66. (Schandorphs: Oplevelser, I, 1889, 228 f, J. V. Christensen: Dsk provinspresse, 1925, 67 f, DBL XII 216).

Indenrigsminister, dr phil **Oluf Krag** (* 1870, † 1942) var timelærer og adjunkt her 1897 til 1918, da han blev rektor ved Metropolitanskolen. Han blev 1902 dr phil paa en afhandling om plangeometri, var 1910—18 tillige forstander for Nyk tekniske skole, blev 09 fmd for venstre i Nyk, 1912 for de samvirkende venstreforeninger paa Loll-Falster, var venstres kandidat til folketingsvalg i Stubbekøbing, blev 1914 landstingsmd, hvor hans store forhandlingsevne bidrog til at lette samarbejdet med den radikale regering. Han fik snart betydelig indflydelse, og blev indenrigsminister 1921—24 og 26—29. 1924 valgtes han som J. C. Christensens efterfølger i Ringkøbingkredsen og blev sammen med Madsen-Mygdal venstres førere paa rigsdagen. Dette ligger uden for hans virksomhed i Nykøbing, her virkede han energisk for venstre.

Borgmester **Holger Brodthagen** (* 1896), uddannet som typograf, byraadsmedlem 37, fmd arbejdernes fællesorganisation i N 44—46, borgmester 37—54, landstingsmd 51—53, folketingsmd 53.

Dommer **N. Bruun** (* 1891), var i mange aar stiftsfuldmægtig og amanuensis hos biskoppen i Ribe, udg 40: Menighedsraadenes administrative virksomhed. Dommer i Nyk 50.

Direktør **Axel Henrichsen** (* 1898), ansat 14 i korn- og foderstoffirmaet A. Nielsen og Co, Nyk, 14, direktør 34, norsk vicekonsul, medlem af talrige best i Nyk, fmd landbrugsministeriets eksportudvalg (korn), fmd danske korneksportører, virksom i foreningen »Norden« og i kampen mod polio.

Direktør **Henrik Kæstel** (* 1887), tysk konsul, direktør firmaet Hans Henrichsen og Co, 30, fmd arbejdsgiverforeningen i Nyk 31—35, for turistforeningen i Nyk 34, for industri- og haandværkerf 35, for cementimportører 33.

Landsretssagfører **Johs. Marcussen** (* 1898), sagfører i Nyk siden 26, medl og næstfmd i byraadet 37—39, fmd ligningskomm 33—37, BM Nyk asyler og vuggestue, De dsk spejderes division, raad, medl af talrige bestyrelser.

Redaktør **N. P. Nielsen** (* 1898), rad af Loll-F venstreblade i Nyk fra 1927, medl det radikale venstres hovedbest, arbejdsgiverforeningen, kunst- og litteraturforeningen, byraadsmedl 37—54, fmd centralbiblioteket 54.

Købmand **Knud Sidenius** (* 1901), overtog sin faders (Vilh. S) forretning 30, svensk vicekonsul, fmd Nyk handelsstandsforen 38—49, vicefmd provinshandelskammeret 52, fmd 54, medl vareforsyningsraadet, fmd Loll-F handelsstands centralf, medl talrige bestyrelser.

1909 oplyses: Kkg nogenlunde. Efter byens størrelse ikke meget bevidst tros- eller menighedsliv. 1920: Kkg 4-5 pct, menighedshuset benyttes af alle kirk kredse. KFUM har egen bygning. Megen sædelig løshed og religiøs ligegyldighed. Ikke liden velvilje, men forholdsvis lidet kirkeligt liv. Præstegerningen ikke let. 1925: Kkg 5 og 7 pct, intet særpræg, men de sædvanlige kirkelige afskygninger, der staar fordrageligt over for hinanden. 1942: God kkg, mghmøder ved præsterne om aktuelle emner. Mghkreds uden indskrevne medl, IM, KS osv. 1955: Kkg 2 pct, folkekirkelige forhold (jvf ovf).

Nykøbing kirke er den gamle Graabrødrekirke, som blev sognekirke. Af klostret er kun kirken og vestfløjen (hvor der har været raadhus, latinskole, bibliotek, nu bolig for sp) bevaret. Kirken er opført omkr 1475—1500 af munkesten og bestaar af skib med tresidet afslutning (smukke blindingsprydede kamgavle, svære støttepiller), et lille, spinkelt taarn ved nordsiden med kobbertækt løgspir fra 1766, vaabenhus fra 1950. Sengotisk stil, klostrets søndre korsgang udgør nu kirkens sideskib. Vaabenhus i kirkens vestligste fag. Kirken er opført i flere perioder, den østlige del er ældst. Kirkens indre er smukt, med 7 ret lave hvælvinger, hvis ribber var dekoreret 1874 af C. Weber, nu overkalket. Det forgyldte inventar, lysekroner og smukke epitafier giver kirken et festligt præg. Rigt udskaaren stor senrenæssancealtertavle, skænket af dronning Sophie 1616, talrige figurer, i storfeltet et maleri af korsfæstelsen, i smalle sidefelter Isaks ofring og slangen i ørkenen. Kraftigt og stærkt opdelt topstykke. Alterkalk fra c 1500 og 1670, oblatæske fra 1656, smuk vinkande fra 1692, alterstager fra 1501, akvamanile i form af en løve,

fra c 1200, fjernet til Nationalmuseet. Korbuekrucifix fra c 1646. Bruskbarok-prædikestol fra 1640 af Jørgen Ringnis med 4 store felter med evangeliststatuetter. Stolen bæres af Moses med lovens tavler. Høj lydhimmel. Bruskbarok ottekantet malmstøbt døbefont, skænket 1648 som betaling for et gravsted. Samtidig daabsfad. Orgelpulpitur, orgel fra 1904. Smukke lysekroner fra 1620'erne. Solur fra 1745. Kirkens fornemste pryd er dronning Sophies ahnetavle (den Mecklenburgske stamtavle), der fylder to hvælvingsfag paa korets nordvæg, opsat 1627, med 63 portrætter af dronningens ahner, samt et stamtræ med vaabenskjolde. Smukt udskaarne englefigurer smykker tavlen. Flere andre smukke epitafier og gravsten. 4 middelald klokker. Kirken er sidst restaureret 1873—74 (Herholdt) og 1950. 600 sd.

Danm kirker, Loll-F st, s 206—41, Khst saml 5 r II, 392 f, V. Lorenzen: De dsk Franciskanerklostres bygningshist, 1914, s 77 f, V. Holm: N kirke, i Loll-F aarb 1916—18, F. R. Friis: Bidrag t dsk kunsthist, 1891, s 161, Charles Christensen: N kirke, i Loll-F aarb 1932, s 83 f, Hjelholt: Falsters hist I—II, 1934, Larsen III, 16, Personalhist tidsskr 6 r III, 29, Loll-F aarb 1918, Dsk atlas VI, 527, Rhode: II, 49, C. A. Jensen i Loll-F aarb 1937, s 83 f, Dsk malede portrætter IX, 197 f, 214.

Nordre kapel (opf 1923) har af og til været benyttet til gudstjenester. Ved en gudstjeneste 18. nov 1956 blev det uofficielt indviet til kirkebrug, efter at der er opstillet alter og prædikestol. 125 sd.

Folketal: 1850: 2123 og 473 (Systofte), 1901: 7345 og 565, 1921: 12970 og 667, 1950: 17192.
Altergæster: 1919: 3375, 1934: 1926, 1942: 2122, 1953: 2800.
Menighedsraad: 1922: 4 IM, 4 gr, 3 soc, 4 u p, 1934: 8 soc, 2 IM, 2 gr, 1 Lt Mf, 2 u p, 1953: do.
Kommunevalg: 1943: Soc 3963 (10), rad 691 (1), kons 1885 (5), venstre 408 (1), u p 232 (0), 1954: Soc 4874 (11), rad 749 (1), kons 1829 (4), venstre 456 (1), komm 197 (0).

Sognepræst

Indtægt 1850: a) 164 rdl, 36 rug, 34 byg, 35 havre, b) 77 rdl, 100 rdl af hosp, c) 4 rug, 15 havre, 68 rdl, 13 fv brænde, 51 rdl, d) c 1000 rdl, e) 8 td ld. — 1870: Regul 3064 kr, netto 5634 kr. — 1913 flg: 1. kl. Pgd er en sidefløj til kirken, gl klosterfløj.

18. 27. april 1846–21. jan 50 (sp Melby 26. juli 36): **T. N. Nielsen,** fl t Ramløse-A, se der.

19. 2. april 1850–18. juni 70 (sp Sønderhaa-H 6. aug 39): **C. Sidenius,** fl t Østofte, se der.

20. 12. nov 1870–12. maj 89 (rkp Vor Frue k, Aalborg-sp Sdr Tranders 9. marts 59): **Hans Jørgen Theodor Haar,** * 27. jan 19 Himmelev. Forældre: Sp i Himmelev Edvard Augustinus H, † 20, (af Himmelev) og Caroline Frederikke Baagøe af andenpr Roskilde domkirke. Stud Roskilde 36, c jan 42 (1), huslærer hos Gunni Busck, Brøndbyvester, hjpr Soderup-KE 18. juli 44, ord kat Korsør-T 19. jan 49, r af Dbg 88, † 12. maj 89. ~ 8. marts 50 Maria Christiane Janssen Tjader, * 13. dec 18 Stege, † 25. marts 07. Forældre: Malermester Tobias J. T og Anne Johanne Bruun. – Søster ~ Gad, Darum-B.

Pastor Haar var af præsteslægt og præget deraf. Hans tipoldefader Peder R. H blev 1696 sp i Langaa-Ø, hans oldefader, Edvard P. H blev 1723 sp i Langaa-Ø. Hans bedstefader blev 1771 sp i Himmelev, og hans fader blev 1806 sp i Himmelev. Faderen havde egr til embedseksamen. Pastor Haar var utrættelig i sin gerning Han samlede en talrig menighed om sin jævne, sanddru forkyndelse. »Et skrøbeligt menneske, der vandrede i ydmyghed. Hvad der særligt prægede ham, var hans trofaste arbejde for at være til trøst, hjælp og opmuntring. Han lod ikke folk vente, til de meldte sig selv hos ham, han opsøgte dem som en god ven.« (Loll-F stiftstid 13. maj 89, sørgedigte smst 15. og 18. maj 89). – Menigheden stiftede et mindelegat paa 1000 kr med et lige saa stort tilskud fra hans enke, til fordel for enligt stillede kvinder i Nykøbing.

21. 4. marts 1890–23. dec 1917 (sp Jerne-S 1. april 80): Stiftsprovst **Axel Gudmund Kemp,** * 4. sept 44 Kbhvn. Forældre: Hof-kobbersmed Niels Daniel K og Dorthea Christine Schmidt. Stud Hrlf 63, c 69[2] (1), timelærer, Kbhvn, (hjpr Sct Michaelis k, Fredericia 19. sept 74, tiltraadte ikke paa grund af sp's død), hjpr Smidstrup-S 74, r af Dbg 96, stiftsprovst Loll-F stift 31. dec 04, afsk 23. dec 17, Dbmd 17, død 12. febr 24. ~ 2. juli 75 Johanne Nicoline Knap, * 19. aug 53 Assens, † 9. dec 18. Forældre: Kbmd Peder K og Sara Thune. – Sønner: Overlæge, dr Skat K, Sct Lukas stiftelsen, højesteretssagfører, kammeradvokat Arne K, ORsagf Frithiof K. Fætters sønner: Taarbæk og Brønderslev-S.

Udg 82: Bibellæsninger over 14 af Davids salmer, 92: Gudstjenesten og de kirkelige handlinger i vor folkekirke, 10: Fire prædikener. Enk lejlighedstaler. (Tale over fru Kemp 1877. Landemodeprædiken i Loll-F stiftstid 10. juli 97 m m).

Stiftsprovst K voksede op i et velstillet hjem. Som kandidat rejste han i Tyskland, Østrig og Italien for at studere kunst og opholdt sig især i Rom. Da han kom hjem, arbejdede han bl patienterne paa Frederiksberg hospital og var medarbejder i Kbhvns understøttelsesforening, og fik herigennem en god praktisk forberedelse til præstegerningen. Han fik meget at bestille i Jerne-S, hvor den hastigt voksende by, Esbjerg, laa i pastoratet. Lige efter hans forflyttelse blev Esbjerg udskilt. Han arbejdede ivrigt for opførelsen af Esbjerg kirke. – I Nykøbing virkede han som et friskt aprilsvejr. En lille, tæt mand, med et sokrates-lignende fysiognomi, meget veltealende og med en sund forstand paa mennesker, (se ovf). Han fik meget gennemført og blev en meget agtet og afholdt præst. Opførelsen af Nykøbing menighedshus 1901 skyldtes væsentligt ham.

For den, der en dag paa Nykøbings gader mødte stiftsprovst Kemp, maatte det ved første øjekast staa klart, at her gik en personlighed en i møde. Den uregelmæssige, lidt iltre gang, den raske hovedholdning, den lille tætte, levende krop vidnede om en naturlig ildfuldhed, der ikke spejlede sig selv, men i sin spontanitet røbede en original og helt igennem levende karakter.

Og havde man den lykke at kende ham, blev man modtaget med en fornøjelig hilsen, hvori der laa en aaben hjertelighed, der ikke var indstuderet. Det skulle ikke vare længe, før man var i virkelig samtale, selv om den kunne afbrydes ved idelige smaanik og hilsende tilraab tværs over gaden; stiftsprovsten blev hilst af de ganske smaa og de gamle med kærlighed, eller i køligste fald med uvilkaarlig agtelse af dem, der – idet de ikke kendte hans personlighed paa nært hold – mente at maatte tage afstand fra ham som kirkelig skikkelse.

Lige langt fra højskoleflad selvglæde og indremissionsk selvgodhed var han i sit sind rummelig, fordi en grundpille i hans karakter var receptibilitet. Mens den bonerte er liberal inden for et snevert omraade og uden for dette stiller sig haabløst stejlt, var Axel Kemp lige det modsatte: i sin store indrømmelsestrang var det ham snarere imod at danne sig en afsluttende opfattelse med dertil hørende skarp

dom om personer og problemer; men dette hang sammen med det centrifugale ved hans væsen: i dettes midte opsteg der bestandig et væld af forestillinger, rigtige eller urigtige, men som krævede plads for ham, hævdede ham, blottede ham; uden at være nogen dyb original aand med en saadans bestandige kampe tog han idelig stof af livet omkring sig; en hovedegenskab hos ham var en ustandselig selvfornyelsestrang og -evne, som kom hans udvikling som prædikant til gode.

»Yderligt vovede han sig i sin søgen efter klarhed – men altid var han med de fineste traade og de stærkeste, ubrydelige baand knyttet til den tro, han var døbt til«. Disse ord af Axel Kemp, talt ved hans meget gode ven og aandsfrænde pastor Th. Helwegs kiste, kunne sættes som motto over en karakteristik af hans egen religiøse skikkelse. – Ved læsningen af hans skrifter, være sig prædikener, taler, artikler eller det for hans børn og allernærmeste affattede skrift om hans stilling til og opfattelse af kirken og den kristne religion, er det gang paa gang, som hans lidenskabelige sandheds- og bekendelsestrang flammer op i en umiddelbarhed, der ægger til gennemtænkning og vurdering baade af spørgsmaalene og hans opfattelse af dem. – En passus i: Fire prædikener, pag 10 lyder saaledes: »Enten der er megen eller liden eller slet ingen kristendom i os, saa er vi et kristent folk: paa kristentroens grund hviler folkelivet her, og ud af den maa det derfor genfødes, om ikke folkets kræfter skal spildes.« Et andet typisk sted er følgende (Fire prædikener pag 19): »Jesus græder over Israels folk, fordi det skød hans haand til side, som ville hjælpe det til fuldt ud at leve sit eget liv; det ville frelse sit liv, og saa mistede det det og har aldrig igen kunnet blive sig selv, end ikke i de lande, hvor det som hos os har det friest og bedst. Og endnu efter to aartusinders forløb græder og længes de ædleste og bedste i folket efter at blive sig selv i deres eget land. Disse Jesu taarer siger os, at naar der i Det gamle Testamente i fortællingen om »Babelstaarnet« staar, at de forskellige folk og sprog er blevet til i kraft af Guds straf, der for ned og forvirrede deres tungemaal, saa kan det ikke være saa, og vore børn burde aldrig i skolerne lære, at dette er historisk sandhed. Thi det strider mod selve naturen, mod Guds egen orden, mod Jesu eget hjertelag for folkene, strider mod den kristne opfattelse af folkelighed. I aabenbaringsbogen hævdes det endog, at, naar Guds rige bliver fuldkommet her paa jord, skal folkeslagene vandre i Herrens lys, og hvert af dem skal bringe sit ejendommelige med ind i Guds rige. Derfor er alle internationale bestræbelser, forsaavidt de gaar ud paa at udslette det enkelte folks ejendommelighed, en brøde imod naturen og dermed synd imod Gud.«

Her er det aabne visir igen, den frejdige tale mod Det gamle Testamentes ord, op mod hvilke Det nye Testamentes aand stilles, og ganske særlig hører man Axel Kemp i ordene: »En brøde imod naturen og dermed en synd imod Gud.« – Men han kan ogsaa klarlægge en tanke, før den af sig selv formuleres i et kendt ord, som naar han siger (smst pag 27): »... det sande maal for menneskelivet: at naa frem til at svare til vor skabers tanke med os. Saaledes forstaar vi det omstridte ord: »Først det menneskelige og saa det kristelige.«

I »Min kristne livsanskuelse nedskrevet 1919 –20 for mine børn og deres kjære« – lyder overskriften til første kap: »Menneskekjærlighed er det første og sidste i Jesu liv og lære.« Om troen skriver han: »Den er det usikreste og det frieste af alt. Vil man binde den, bryder den alle baand.« – Karakteristisk for udfaldet af bedømmelsen af hans dismisprædiken var, at den ene censor med ordene: »... man har ikke lov til i sin prædiken at gaa uden om al dogmatik ...« ville give ham haud. Men den anden Censor ville give ham præ. Han fik laud. »Lige efter kom den ældgamle klokker hen til mig, lagde sin haand paa min skulder og sagde: »Unge mand, tak for Deres prædiken; jeg har hørt talrige kandidater, men aldrig har nogen talt til mit hjerte som De!«

Først hældede han til Indre Mission, men blev drevet bort af dens ufordragelighed; dernæst fulgte nogle aar i tvivl om skriften som de ubetingede Guds ord (eksempelvis anfører han modsætningen mellem Pauli ord: Et menneske frelses af tro og ikke af gerninger – og Jacobs: Altsaa frelses et menneske af gerninger og ikke af tro), og til sit livs ende vedbliver han at tage op til drøftelse forholdet mellem ordet og aanden, bestandig med det levende liv og ikke teologien som maal. »Det er ikke Kristi ords ydre form, som den er os overleveret, der skal bestemme vor kristne tro og livsførelse, men aanden i dem som i hele hans liv.« Samvittigheden skal hjælpe os ud af alle religiøse skrift-vanskeligheder, og arbejder man sig fast, er det berettiget at sige: dette spørgsmaal ligger over vor fatteevne. Men at dette langt fra skal friste til at skyde anstrengelser til side, ligger i hans definition af begrebet synd. »Synd er alt, hvad der bringer skævhed ind i livsførelsen, saa man ikke rammer, hvad livet kræver. (Her tænkes paa Det nye Testamentes græske glose: hamartia, taget fejl, ikke ramt maalet). – – Synd er kort og godt ubeherskethed (– eller ved klarere: Ikke-behersken [forfs bem]), fordi man ikke gider gaa ind i den kamp, som selv vor natur viser os er nødvendig til aandelig frigørelse.« Hans antipati mod dogmer er bl a udtrykt i disse ord: »Kirken maa forandre kurs, thi den har stødt flertallet af den arbejdende og den videnskabelige stand fra sig.«

Axel Kemp sagde i talen over pastor Helweg: »Han holdt sig ikke til noget system, forlod de slagne landeveje, som man har kørt paa i aarhundreder – ja, satte ind over grøfter og gærder, marker og hegn med fare for at vælte – og det gjorde han da undertiden – men han kom altid op igen. Mange har han vel stødt derved, men det er deres skam.«

Disse ord kunne ogsaa med sandhed siges om Axel Kemp selv.

For politik havde han ringe sans; det forsnævrede ved at skulle traske i parti var hans væsen inderligt imod, ligesom han afskyede alt hemmelighedskræmmeri, fortielser og fordrejelser; han var for retlinjet til at være diplomat, for generøs over for modstandere; hans fædrelandskærlighed var ikke støjende; hans varme natursans indgav ham glæde over det

fine danske landskab, og karakteristisk for ham var, at han en gang efter en prædiken om Gud og nationalitet lod organisten spille melodien til: »I Danmark er jeg født«.

Man ville tro fejl, om man antog, at han kun ønskede at hævde sig. Var hans væsen maaske egoitet, egoisme var det ikke. Han besøgte de gamle og syge med en hukommelse og trofasthed, der ikke havde vane, og han skaanede ikke sig selv; det var hans ønske at være midt i sin menighed, og han afslog derfor at blive biskop, da han frygtede ved for megen officiel embedsgerning at komme for langt fra den daglige berøring med den enkelte.

Kempernes væsen er paagaaende energi. Højttalende og springende kaster de sig energisk over problemerne, lægger selv over for mindre væsentlige ting en lidenskab for dagen, som røber et kraftoverskud, der er ualmindeligt. Sansen for subtil æstetik er ikke stor, det reale og handledygtige er mere fremtrædende end det fint motiverede kritiske. Menneskekundskaben kunne hos stiftsprovsten ofte være forbavsende ringe, temperamentet gav ikke plads for taalmodig iagttagelse, og forsigtighed var for ham omlydsordet for forsagthed. Han kunne støde i sine prædikener, men gjorde det af mangel paa forstillingsevne, idet han nu og da glemte at lytte til sig selv og overveje, om det sagte eller det, der nu skulle siges, ogsaa ville blive opfattet paa den maade og i den tone, hvori det var ment. Menigheden kunne ryste paa hovedet, men ingen var mere end han tilbøjelig til at indrømme, at det sagte mulig var gaaet hen over hovedet paa et flertal; for ham betød forargelsens mulighed saa lidt, fordi den saa uhyre sjældent tog form i hans tanke.

Men der skulle ogsaa snæverhjertethed til for at mindes og gemme paa et frisprogs ytringer, der mere fremgik af temperamentet end af lyst til at gaa paa tværs. Sundhed, med alt hvad dertil hører af frisk luft og koldt vand, prægede hans forkyndelse; man græd sjældent i kirken, gabede aldrig, men talte med hinanden, naar man gik hjem fra en af Kemps prædikener. Han virkede mere ved intelligens end ved stemning, man vidste mere, end man følte, og vanekristendom havde han liden agtelse for. Han ville saa gerne lære sin menighed at sige tak, ikke af opdragelse, men af trang, og selv takkede han i ord og gerning for den lykke, han følte i sit familieliv. Stolt var han over sine prægtige sønner og døtre og inderlig lykkelig over sin hustru.

Var han et udadvendt temperament med trang og evne til fremtræden, var hun i dette hans modsætning.

Det var ikke paa gaden, man hyppigt traf fru Kemp, det var i hjemmet man saa og elskede typen paa den stilfærdige og kloge husmoder, der vidste den kunst midt i hele livshvirvelen af en halv snes børn at skabe inderlighedens og hyggens tone. Det, der prægede hendes sind, var frem for alt fromhed, som ikke var udtryk for svaghed, men for samvittighedsfuldhed og beskedenhed. Hendes dybe og rolige kristentro, hendes elskelige taalmodighed saavel i det smaa over for en ægtefælle, hvis impulsive væsen hun nu og da gerne ville dæmpe, som i det store: en aarelang svaghed, tilsidst sygdom, som hun bar uden at klage; taknemmelighed over den rigdom, hun ejede i sin mand og sine børn, hemmelig sorg over formedelst den store børneflok ikke at kunne gøre mere godt, en hjertelig trang til at glædes med andre og lide med dem, en stor gæstfrihed, nænsomhed i omtalen af andre – hun ejede i en sum alle de gode og fine egenskaber, som var almindelige i de gode, gamle præstegaarde.

Fri for al stivhed af standsfølelse kunne hun i virkeligheden godt lide at komme ud, hun elskede liv og skrev gerne breve, og på en rejse bød hun sig selv anstrengelser i ønsket om at faa det mest mulige ud af oplevelsen, særlig da formueomstændighederne omsider tillod en rejse til Schweiz. Den lune munterhed, der lyste i hendes øjne, naar en lystig historie blev fortalt, kunne i de senere aar efterfølges af et fjernt, dybt alvorligt blik, og selv om man jo nok kendte aandsfraværelsen fra tidligere, da de mange ting, der laa paa hendes skuldre, kunne hobe sig saadan sammen, at det kneb med at holde rede paa dem: Synet ud i det fjerne røbede særlig de sidste aar af hendes liv, hvor meget hun levede i det aandelige. Den strenge tugt hun vel allerede fra barnetiden havde paalagt sig selv, har sikkert ofte lagt en stærk dæmper paa det tankeliv, hendes hjerne af naturen gerne ville udfolde sig i; lynsnar var hun paa vagt, naar noget blot anelsesvis kunne tydes som utilbørligt, hvad enten det gjaldt kaadhed eller en for haard dom.

Var hun end født i Assens ud af en fattig og flittig haandværkerslægt, hvis beskedne nethed prægede hende: længere tilbage var forfædrene præster, og fromheden kom ikke af opdragelse, men længst tilbage var hun af adel, og disse tre arvepræg forlod hende aldrig. (A. Wahl: Slægten Kemp, mindebog om stiftsprovst A. G. Kemp og hustru, 1928, s 57 f).

Blandt de forskellige billeder, der er tegnet af stiftsprovst Kemp, vælges flg, tegnet af **Peter Freuchen**, der i sin tid gik i skole i Nykøbing og selv skriver, at det »een gang for alle var vedtaget, at Peter Freuchen var en fræk og doven knægt«. Hans billede er maaske subjektivt farvet, men netop fordi han har skildret sin barndoms præst saaledes, skal det citeres her:

»Præsten i Nykøbing hed Kemp. Aldrig har jeg truffet et bedre menneske, og aldrig har jeg set en mand, der kunne opdrage 10 børn til allesammen at blive dygtige og opvokse i kærlighed til hinanden og til deres arbejde. Pastor Kemp forstod sig paa drenge, og naar vi kom ned til ham, havde han altid nogle muntre og kloge ord at sige til os. Af fag var han præst, hvilket ofte vil sige noget verdensfjernt; men denne mand kendte menneskene, og hans humør var ægte, hans kærlighed til medskabningerne saa grundfæstet, at jeg til dato høster nytte af hans lære. Da jeg engang kom til ham og forlangte at blive slettet af kirkebogen som medlem af folkekirken, sagde han med det samme, at det glædede ham. »For den samling man møder der, er ikke de bedste. Men du kan jo altid komme ind igen, hvis du ikke har kræfter nok til at være selvstændig . . .« Siden da har jeg hvert aar flyttet hans billede over i min nye dagbog. Hvis jeg bliver mismodig eller vaklende, kigger jeg bare paa pastor Kemps billede. Han havde dengang som præst kun en lille gage. Men der var nok til 10 børn og endda altid noget at hjælpe andre med. Han var selvfølgeligt ikke afholdt af IM, der vistnok var vanskeligt stillet i byen med denne sognepræst, hvis menneskelighed skar igennem dogmer og retninger og holdt sin menighed sikkert sammen gennem sine prædikener, der vistnok — det lærte jeg, da jeg begyndte at forstaa lidt mere af, hvad han sagde, — næppe havde meget med systematisk kristendom

at gøre. Mit hjem var ikke religiøst, men mor gik i kirke, naar det var Kemp, der prædikede. Han virkede som en hvile i hverdagens gaaen op i husgerning og besvær. Han paalagde ingen byrder eller kvaler. Men mest var det vist hans egen livsførelse, som vi alle hjemme fik opstillet som forbillede for en far og en familieleder. Hver af hans børn havde sine fortrin, alle var særprægede.«

(Peter Freuchen: I al frimodighed, erindringer, I, 1953, s 39 f).

1944 stiftede stiftsprovst Kemps børn »Stiftsprovst A. G. Kemps mindelegat«, der ved sener tilskud, især fra overretssagfører Frithiof Kemp, er vokset til 40.000 kr, legatet er skænket til Nykøbing katedralskole. En lærer kan faa en portion aarlig, ligesom den, som skolens elever udpeger som den bedste kammerat i gymnasieklasserne.

22. 24. juni 1918–30. aug 25 (sp Lynge-VB 22. okt 10): Stiftsprovst **Johan Christian Kall,** * 8. april 67 Bølling. Faderen: Sp Bølling-S, † 72, se der. Stud Rosk 85, c 91^2 (h_1), religionslærer Frberg latinskole, manud, uord medhj hos Chr. Richardt, Vemmetofte, hjpr Lyderslev-F 12. april 93, kkp Sct Knuds k, Odense 19. okt 93, rkp Vor Frue k, Aalborg-sp Sdr Tranders 26. sept 00, stiftsprovst Loll-F stift 15. sept 18, † 30. aug 25. ~ 29. juni 94 Elise Runa Mathea Richardt, * 8. nov 68 Tune højskole, † 23. nov 31. Faderen: Digteren Chr. R, præst i Vemmetofte, † 92, se der. – Hustrus søster ~ Salling, Mandø.

Udg 08: Fra advent til paaske, prædikener, 1911—12: Medudg: Biskop, dr Fredrik Nielsen, I—II, en levnedstegning. Talrige bladartikler.

I Bølling oplevede K som lille dreng, at hans fader maatte tage afsked, 37 aar gl, 1869, og han døde paa Aarhus sindssygeanstalt 1872. Familien tog ophold i Roskilde, hvor J. C. K blev student. Han blev en virksom præst, nærmest KC, og havde navnlig i Aalborg nogle gode præsteaar. Han var en kultiveret mand, der i det stille gjorde en god præstegerning. Hans prædikener er centralt kristelige, med menneskekundskab, baaret af et fromt, ydmygt gemyt. Han stod biskop Fredrik Nielsen nær, baade fra studentertiden og medens han var i Aalborg. Hans skildring af Fredrik Nielsen mødte nogen kritik, men den var udarbejdet ud af vennesind. I Nykøbing blev hans præstetid hemmet en del af sygdom; samvittighedsfuldt passede han sin gerning, idtil kræfterne slap op. Hans hustru Chr. Richardts datter, var ham en udmærket støtte.

Ved stiftsprovst Kalls baare sagde biskop *Wegener* bl a:

Stiftsprovst Kall hørte til den præstetype, som jeg finder tegnet i Herrens ord »en husholder, som tager frem af sit forraad nyt og gammelt«. Man kunne ikke lade være at tænke derpaa, naar man hørte ham prædike, eller naar man talte med ham eller paa anden vis iagttog hans færd. Han havde en særlig evne til at samle ind af menneskelivet i alle dets mange forskellige former, af kristenlivet, af kirkelivet, af Guds ord og fra al Guds skabning. »Intet menneskeligt var ham fremmed«, stærkt interesseret som han var i litteratur og kunst og i alle livets de mange rørelser. Han ejede en ikke ringe kultur, ogsaa i den ikke helt almindelige form af kristelig kultur, eller lad mig sige: af præstelig kultur. Han forstod at samle ind og at gemme. Og hvad han gemte, laa ej hos ham som løsrevne tilfældige stumper og stykker, men det var samlet til et harmonisk hele af en egen skønhed og finhed. Jeg er vis paa, at om man kunne have faaet lov til at se ind i hans forraad, ville man have fundet det indsamlede gemt i den skønneste orden. Man havde ved ham indtrykket af et velordnet sjæleliv. Der var en velgørende stilhed over ham som fortalte om det, der var bagved, og som ikke ville slippe op, men snarere beriges ved brugen. Ja, der var noget »bagved« hos stiftsprovst Kall; han indestod for, hvad han førte frem. Og han kunne bruge det, som han havde samlet, og man følte, at det var ham en glæde at give det ud. Og, naar det saa kom, saa kom det med oplevelsens nyhed – ogsaa med den oplevelsens nyhed, som er udtrykt i apostelens ord: »dersom nogen er i Kristus, saa er han en ny skabning; det gamle er forbigangent; se, det er blevet nyt«. Han havde en egen anvendelsens naadegave for det, som han havde samlet ind. Og han blev ved dermed. Et stilfærdigt, smukt og beskedent og dog paa sin vis vægtigt udtryk for dette kom fra hans haand i de smaastykker, han lod komme i et herværende blad hver uge, ja, endnu fra hans sygdoms allersidste tider.

Det havde været mit haab – og mange har maaske her haabet med mig, at han trods sin svaghed, om end maaske kun for en kort tid, maatte have faaet lov til at vende tilbage til sin præstegerning, som han elskede og savnede; og det gjorde ham ondt, at han paa grund af sin sygdom maatte forsømme den.

Han kunne tale det alvorlige tugtende og myndige ord med vækkelsestonen. Han vidste godt nok dette, at hvilen kunne føre over i søvn. Jeg mindes engang at have hørt en prædiken af ham over ordet i ordspr bog 6, 10: »Du lade, hvor længe vil du ligge? naar vil du staa op af søvnen? Sov lidt endnu, blund lidt, fold hænderne lidt for at hvile, saa skal din armod komme«. Og ved »armod« skulle her ej tænkes blot paa ydre fattigdom, men paa indre tomhed og tynge i hjertet. Alvorligt og myndigt kunne han ogsaa tale om, at mennesker med kristent navn »var forsvundet af Herrens hus«, og han gjorde det med genklang af Grundtvigs ord »hvi er Herrens ord forsvundet fra hans hus«. Han kunne føre dette frem med myndighed. Han var i saa mange maader en myndig mand. Han elskede Guds huset, kirken, denne kirke her i Nykøbing, ved hvilken han fandt sin gerning. Nu er altsaa hans skønne røst forstummet.

»*Lolland-Falsters Stiftstidende*« skrev 31. aug 25:

»Stiftsprovst Kall var ganske vist en stille mand, der ikke i det daglige syntes at være blandt dem, der lægges mest mærke til, men hans personlighed havde vundet ham den største agtelse iblandt byens borgere, baade blandt høje og lave. Det var vel mest hans fint kultiverede væsen, hans dybe forstaaelse og det smukke eksempel, hans færden til alle tider var for enhver, der – hans fordringsløse fremtræden til trods – gav ham evnen til hos sine medmennesker at vinde ikke blot deres respekt, men ogsaa deres sind, saa man kom til at holde af den i ordets allerbedste betydning

fine mand, hvis noble karakter næsten føltes, hvorsomhelst man mødte ham.

Det var altid en opbyggelse at høre stiftsprovsten i kirken. Hans forkyndelse var som han selv afstemt og præget af en inderlig fromhed, der mærkedes gennem hans ord som en varmende glød. Til dette føjede stiftsprovsten en ualmindelig kundskabsfylde; ikke alene teologisk, men paa adskillige omraader var stiftsprovsten en meget belæst mand, der tænkte dybt, og som forstod at give sine tanker ord, der vejede tungere end de fleste andres, saa beskedent de end blev fremsat.

Han havde ogsaa rejst meget, og det havde kun yderligere uddybet hans karakter.

Stiftsprovst Kall tilhørte vel næppe nogen bestemt kirkelig retning. I hans forkyndelse fandt man saa ofte toner, der kunne minde en del om en af den grundtvigske retning præget tankegang, og der var sikkert ogsaa adskilligt i den grundtvigske retning, der havde stiftsprovstens varme sympati, men lige saa ofte kom der en vækkelsestone frem i hans prædiken, og den kunne til tider være stærk og kraftig. Han stod meget frit mellem de forskellige retninger og søgte aabenbart det bedste alle steder. En af hans bedste venner var iøvrigt den grundtvigske præst, pastor *Emil Koch*, Odense.

For saavel naturen som for kunst havde stiftsprovst Kall stor forstaaelse. Desuden havde han udgivet et par bøger. Paa vore egne vil hans korte kristelige betragtninger være kendt fra nærværende blad. De virkede, som stiftsprovsten selv, fordringsløse, men tillige stille og fine. Han havde en lykkelig evne til at finde et point, der kunne vække til eftertanke. Vi har saaledes adskillige erfaringer for, at hans smaa artikler blev læst med stor interesse, og for, at mange var stiftsprovsten taknemlige for de tanker, som han saa smukt forstod at fremsætte.

Gennem mange aar var stiftsprovst Kall svag af helbred, men egentlig syg var han dog kun det sidste aarstid. Sygdommen tog haardt paa ham, og det gik ret tydeligt ned ad bakke, saa det meget ofte kneb for ham at udfylde sin gerning det sidste aar selv til de tider, hvor han forsøgte at genoptage den. Hans pligtfølelse var dog til det sidste stor. Saa sent som i fredags modtog vi saaledes fra stiftsprovsten et brevkort, hvorpaa han beklagede, at sygdom forhindrede ham i at sende os den sædvanlige fredagsartikel, og det var dog saa faa dage, før end døden meldte sig.

For fjorten dage siden rejste stiftsprovsten til et lille sommerhus, som han ejede ved Liseleje, men med sygdommen blev det ikke bedre, tværtimod forstod han, at det ikke kunne lade sig gøre at blive der, fordi hans tilstand forværrede sig, og i fredags kom han atter hjem, men i sygebil, og var meget syg. Sygdommen forværrede sig stadig, indtil døden indtraf i gaar morges.

Biskop *J. Ammundsen* skrev smst: »Der er et udtryk, som det næsten er umuligt at komme uden om, naar man tænker paa stiftsprovst Kall, det er dette: en fin natur. Det var i den grad fremtrædende hos ham, at man ikke kunne undgaa at lægge mærke til det. Det var det, man følte første gang, man stod over for ham og saa ind i de øjne, det var det, man atter og atter tænkte, naar man sad under hans prædikestol, og naar vi nu tager minderne om ham frem, saa er det igen det, de stadig peger hen imod: hvor var han dog en fin natur!

Forskellige ting kan have bidraget dertil. En del deraf kan være ligefrem naturanlæg, noget medfødt – og den del havde han sikkert ogsaa. Jeg traf for ikke længe siden en mand, der havde kendt ham som ung student og ikke set ham siden. Han talte om, hvor fornøjelig og livlig han den gang var, men ogsaa om dette fine, der altid var over ham. Men hvor meget der end kan have været af dette naturlige anlæg, saa er det dog ikke det, jeg særlig tænker paa.

Eller det kan for en stor del være fremkommet ved dannelse. Og stiftsprovst Kall var en gennemdannet mand. Skønt – eller rettere netop fordi han ikke var af dem, som skiltede dermed, tværtimod, var man ikke længe om at opadge, at han havde læst og tilegnet sig meget – blot hans smaastykker i fredagsnumrene af dette blad vidnede derom. Men det var dog heller ikke belæsthed, der var det egentlige betegnende for ham.

Jeg kommer i tanker om et ord af Jesus: »Salige er de rene af hjertet, thi de skal se Gud«. Selvfølgelig er der intet menneske, der i fuldkommen forstand er ren af hjertet, og stiftsprovst Kall ville selv paa det bestemteste have sagt, at det passede slet ikke paa ham, men saa meget desto mere synes det mig, at det netop var noget af dette, der prægede ham – det, som hverken er medfødt eller tillært, men opstaaet under samliv med den, der alene er ren af hjertet i hel betydning.

At opregne, hvori dette viste sig hos stiftsprovst Kall, er umuligt, det var simpelthen hele hans væsen. Jeg nævner kun en enkelt ting, som særlig har slaaet mig: den maade, hvorpaa den bedømte og talte om andre. Hans bemærkninger kunne være overordentlig træffende, men jeg har aldrig hørt ham sige noge nedsættende. Og var kritik uundgaaelig, saa havde han en egen lemfældig maade at gøre det paa, ofte med et formildende stænk af humor.

Det var ogsaa dette sind, som prægede hans forkyndelse. Som prædikant ragede han op over de fleste, ikke ved ydre midler, ogsaa i den henseende kom det rene og fine hos ham frem. Hans veltalenhed var af en egen stilfærdig og nøgtern art – der var maaske dem, der syntes for nøgtern. Men den, som havde øren at høre med, vurderede netop dette hos ham, at han aldrig »spillede for galleriet«, at der aldrig var overflødig pynt, men at hvert ord skulle tages, som det blev sagt.

En gang i sommer læste vi et stykke af ham: »Kristi saarmærker«. Deri skriver han: »der *prækes* vist en del i Danmark om Jesu kors, der *tales* ogsaa ved bibelsamtaler om det. Men mon det ikke var bedre endnu at *leve* med det i tanken, og ikke blot paa langfredag: »gaa under Jesu kors at staa«, men hver dag stille sig under Jesu kors og agte ikke blot paa hans sidste, men paa alle hans ord.« –

Det var netop dette, som var hemmeligheden ved stiftsprovst Kalls fine natur, og derfor si-

ger vi Gud tak for den tid, vi fik lov at have ham iblandt os.

En datter, fru Annette Grum Schwensen, Fredericia, skriver:

Min mor, Anna Mathea Kall, datter af præsten og digteren Christian Richardt, er født paa Tune højskole, hvor hendes far dengang var forstander. Senere blev han præst i Vemmetofte. Chr. Richardt, der var svagelig i de senere aar, maatte have en kapellan til hjælp. Han henvendte sig da til professor Fredrik Nielsen, som varmt anbefalede Johan Chr. Kall. Denne forlovede sig med min mor, og i 1894 stod brylluppet i Vordingborg kirke. Chr. Richardt var da død kort forinden, og vielsen blev foretaget af professor, nu biskop, Fredrik Nielsen. Biskoppen satte megen pris paa min far, og da han senere kom til Aalborg, bad han far, der da havde boet i Odense i 7 aar, om at søge kapellanembedet ved Frue kirke. I 10 aar boede mine forældre nu i Aalborg. Foruden en stor menighed fik de mange gode venner, ikke mindst gennem mors interesse for musik. Mor havde iøvrigt dyrket musikken i sit barndomshjem, og det førte hun videre her, hvor hun fik arrangeret sammenspil og, hvad der laa ganske særligt for hende, fik lejlighed til at akkompagnere. Elever havde mor ogsaa.

Min mor var et meget flittigt menneske, der paa sin rolige maade overkom en mængde. Selv da vi i 1910 flyttede til Lynge ved Sorø, og mor fik endnu mere at varetage end tidligere, idet vi altid havde unge i huset og gæster i ferierne, bevarede hun sin interesse for at dyrke musikken. Hun kunne ikke gaa til ro efter en nok saa travl dag uden først at sidde lidt ved klaveret.

Fars og mors ægteskab var meget harmonisk, de delte gode og svære aar paa den smukkeste maade. I de sidste 7 aar af min fars liv, mens vi boede i Nykøbing Falster, var han svagelig, og mor blev ret haardt angrebet af sukkersyge med flere lange hospitalsophold. Hver dag fik mor et lille brev fra far, enten opmuntrende, sådan som far kunne skrive med sin fine sans for humor, eller med en tak for, hvad mor betød for ham. Iøvrigt sagde far ofte, at mor var hans bedste tilhører, og mor fulgte med største interesse og personlig deltagelse far i hans præstegerning. En stor kreds af gode venner samlede sig om far og mor, hvor de end boede. Mor var ogsaa enestaaende til at gennemføre det daglige liv, saa vi børn ikke skulle mærke for meget til sygdommen.

Naar jeg nu tænker paa mor, da er det mindet om et menneske, der bar livets tilskikkelser uden klage. Hendes stærke tro var baggrunden for hele hendes liv, og saadan som far og mor levede, har de givet os børn de bedste minder om et dejligt barndomshjem.

23. 15. jan 1926–11. april 45 (sp Filips k, Kbhvn, 24. juni 11): Stiftsprovst **Hans Nielsen Dreiøe,** * 5. april 75 Ærøskøbing. Forældre: Fh skibsfører, kgl vejer Niels Hansen D og Metha Christine Pedersen. Stud Odense 94, c 00[1] (h_1), lærer Aalborg og amanuensis hos biskop Fr. Nielsen ved udg af KLfN, hjpr Vor Frelsers k, Aalborg, 12. sept 02, sp Nørhaa 10. jan 06, stiftsprovst Loll-F stift 18. maj 26, r af Dbg 38, afsk 11. april 45, Dbm 46. ~ 26. marts 03 Karen Margrethe Colding, * 19. april 79 Hvidbjerg. Faderen: Sp Køng, Fyn (af Køng, Fyn), † 23, se der. – Datter ~ Seidelin, Knebel-R. Kusine ~ provst Roesen, Kolding.

Fmd Kristeligt socialt fbd t 30, fmd Alm dsk præstekonvent 37–48, sekretær Den dsk afd af World alliance, fmd Loll-F stiftskonvent.

Udg 33: Gennem lukte døre, 4 paaskeprædikener, 35: Evangeliet og mennesket, 40 prædikener, ny udg 46, 48: Efterslet, en aargang korte prædikener (skrevet i »Menighedsbladet« 46–47). Talrige afhandlinger og artikler (bl a 26 i »Tidehverv« om kirkefondet, se ovf).

24. 4. aug 1945 (rkp her 18. juni 30): **Simon Peter Fosdal,** * 16. jan 95 Frederiksberg. Forældre: Gartner Jens Peder Frederik Jensen og Marie Olsen. Stud Wedels kurs 15, c 22[2] (h_1), graver Vanløse kirke 17–20, sp Grædstrup 5. sept 22. ~ 12. okt 22 Lilly Kirsten Gormsen, * 27. juni 95 Frederiksberg. Forældre: Repræsentant Niels Larsen G og Christiane Nørby. – Sønner: Agersø og c th Finn F.

Fmd Kr forening f børneforsorg, Loll-F 35, kredsfmd ØM 36, BM Frihedsfonden 50.

Hjælpepræst hos pastor Fosdal

16. dec 1955: **Allan Peder Lorentzen Pedersen,** * 28. dec 23 Kbhvn. Forældre: Arbejdsmd Jens Christian Lorentzen P og Anne Kristine Hansen. Stud Kbhvns Studenterkursus 48, c 55[2] (1-77).

Ordineret kateket Nykøbing–Systofte

Oprettet 5. okt 1810 (i stedet for et embede som sognekapellan), nedlagt 1. april 1859.

6. 27. april 1846—7. april 51 (hjpr her 18. jan 44): **M. Mørk Hansen,** se Vonsild-D.

7. 8. juli 1851—4. marts 59: **H. T. Voss,** se Bælum-S.

Kaldskapellan Nykøbing–Systofte

(Oprettet 27. aug 1871, nedlagt 4. marts 1890).

1. 27. aug 1871–2. maj 76: **H. L. S. P. Koch,** fl t Skelby–Gedesby, se Glostrup.

2. 17. juli 1876–27. jan 80 (hjpr Stenløse–V 5. maj 75): **C. V. Ulmer,** fl t Tingsted, se der.

3. 1. april 1880–21. jan 84 (hjpr Helsinge–V 4. april 78): **V. H. Petersen,** fl t Ringkøbing–R, se der.

4. 25. marts 1884–14. juli 86 (rkp Østofte–B 19. april 82): **H. Holm,** fl t Løgstør–K–L, se Raklev.

5. 14. okt 1886–4. marts 90: **H. F. Helms,** rkp her.

Residerende kapellan Nykøbing (og Systofte til 1930)

(Oprettet 4. marts 1890, 2. kl).

1. 4. marts 1890–29. nov 95 (kkp her 14. okt 86): **H. F. Helms,** fl t sp Faaborg–D, se sp Vor Frue k, Svendborg.

2. 12. febr 1896–26. nov 1906 (sømandspræst Hull 30. aug 89): **J. C. Holck,** fl t sp Nakskov–B, se der.

3. 13. febr 1907–1. nov 09 (kkp Hillerød–NH 22. maj 95): **F. C. Bruun-Rasmussen,** fl t andenpræst Diakonissestiftelsen, se biskopper, Aarhus.

4. 6. dec 1909–21. sept 20 (sp Andst 9. okt 96): **N. B. Gotfredsen,** fl t Skelby–Gedesby, se der.

5. 13. dec 1920–1. okt 23 (sp Ulsted 3. febr 13): **F. Nielsen,** fl t sp Nyborg, se der.

6. 19. april 1924–21. juli 29 (sp Vaagø 29.

nov 18): **K. Keiding**, fl t hjpr Timotheus k, Kbhvn, se Kolonien Filadelfia, Tersløse.

7. 18. juni 1930–4. aug 45 (sp Grædstrup 5. sept 22): **S. P. Fosdal**, sp her.

8. 16. febr 1946 (sp Studsgaard–H 5. jan 39): **Carl Otto Tscherning Møller**, * 1. aug 08 Neksø. Forældre: Kbmd, indremissionær Balthasar Otto Tscherning M og Dorthea Christensen. Stud Nakskov 27, c 33^2 (h_2), hjpr Sct Nicolai k, Vejle, 23. nov 33, kkp smst 12. juli 35. ~ 9. febr 34 Gerda Madsen, * 11. nov 09 Kbhvn. Forældre: Kaptajn Thomas M og Johanne Jørgensen.

Fmd Sydslesvigs udvalgs Herning afd 45—46, næstfmd KFUM og K i Herningkredsen t 46. Herredsrepr Kirkesagens venner, BM Loll-F stiftskonvent.

Hjælpepræst

1. 12. dec 1923—18. maj 25 (kordegn her 22): **P. F. T. Løgstrup**, fl t Fejø, se Reerslev-R.
2. 10. maj 1926—5. jan 31 (kordegn her 25): **C. M. P. Lindskrog**, fl t Harridslev-A, se sp Vor Frue k, Odense.
3. 8. febr 1935—21. juni 41: **E. A. Juul**, kkp her.

Kaldskapellan

(Oprettet 21. juni 1941, 4. kl).

1. 21. juni 1941–10. okt 46 (hjpr her 8. febr 35): **E. A. Juul**, fl t sp Obbekær-rkp Sct Catharinæ k, Ribe, se der.

2. 11. febr 1947 (sp Købelev 10. sept 31): **Harald Viggo Helms**, * 13. okt 01 Tjustrup. Faderen: Sp Nautrup-V, † 43, (af Viskinge-A), se Nautrup-V. Stud Viborg 22, c 29^2 (h_1), hjpr Terslev-Ø 18. sept 29. ~ 22. okt 31 Ida Sidenius, * 15. jan 03 Gislum. Faderen: Sp Butterup-T, † 23 (af Tranderup), se Butterup-T. – Farbroder: Vor Frue k, Svendborg (kapellan her 1886–95), stamt 42. Hustrus slægt, stamt 80.

Litt: Hjelholt: Falsters hist I–II, 1934, Loll-F aarb 1913, s 1 f, 1915, s 16 f, 1916, s 1 f, 1917, s 1 f, 1918, s 1 f, 1919, s 1 f, 1923, s 23 f, 1924, s 1 f, 1925, s 1 f, 1932, s 83 f, 1949—51, s 36 f, 376 f, Rhode II, 8 f, C. Paludan-Müller: Minder fra N (Loll-F stiftstid 1865, nr 270 og 276, J. V. Gudmand-Høyer: Lidt om N og N slot, 1908, V. Boetius: Nogle blade af læsefcreningens hist 1910, Om tysk gudstj i N kirke, se Khst saml 2 r III, 177 f, 4 r V 804, om skolevæsenet: Khst saml 3 r II, 245 f, Trap, 5. udg bind IV, 3, 1955, s 682 f. Dan. Bruun: Danmark, land og folk IV, 1922, Maribo amt, s 86 f, Købstadforen tidsskr, 1939, s 174 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 157 f, L. Koch: Erindringer, s 89 f, Ebba Jcensen, f Gotfredsen i »Præstegaardsliv« II, 1950, s 138 f, Loll-F stift 150 aar, 1955, IM-tid 1869, Fr. Andersen: N i gl dage, 1923, Om stiftsprovst H. N. Dreiøe: Johs. Schepelern i Berl tid 1. april 45, L. Kring i Købstadf tidsskr 1933, 259 f, Nykøbing 400 aars jubilæum, Købstadf tidsskr 1939, 174 f, Imm. Barfod: Erindringer, se Vaabensted-E, Medd fra pastor J. W. Nellemann, V Skerninge-U m fl, Svend Jørgensen: N gn tiderne, Danmark 1942, s 577 f, Chr. Christensen: De seneste undersøgelser vedr klostret i N, Loll-F aarb 1932, 83—91, G. Nørregaard: N i 1840'erne, Loll-F aarb 1949, 36 f.

IDESTRUP

Idestrup sogn, 3873 ha, strækker sig tværs over Falster fra Østersøen og omtrent til Guldborgsund og grænser op til Nykøbing. Bølgeformet, frugtbart. En del skov. Mod vest en del af det inddæmmede Hasselø nor og mod øst en del af Langø ved det inddæmmede Bøtø nor. Byerne: I med fh fra 1890, alderdomshjem, Sdr Vedby, Tjæreby, Sillestrup, Sdr Taastrup, Elkenøre, Sdr Ørslev, med højspændingsværk for Falster, Hillestrup med bystævne, Ulslev. Hg Orupgaard, Kringelborg og Brændte Ege. Orupgaard børnehave og vuggestue. En del sommerhuse ved de beplantede strandvolde.

Her i sognet har man, ligesom ellers paa Sydfalster, til langt ind i 19. aarhundrede blandt bønderne baaret en særlig dragt af en form, der siges at stamme fra de under Chr. II indvandrede hollændere, se s 263. Ogsaa visse navne minder om denne indvandring.

Bystævnet i Hillestrup brugtes til c 1870.

Af den ældre præstehistorie. 1787—1802 var konsistorialraad, provst **Hans Pontoppidan** sp her, han var forfatter (N 467) og en meget anset præst. Hans efterfølger, provst **Philip H. Friedlieb**, var »en saare værdig præst, der med videnskabelig fremadstræben forbandt christelig alvor (N 177). Embedet hørte til de store, saa her var som regel ældre præster. Kun 2 præster etr forflyttet herfra siden reformationen (1766 og 1923).

Det kirkelige liv var som ellers paa Falster uden særlige begivenheder eller vækkelser. Omkring 1860 agiterede baptister og mormoner her. Præsterne *Graae* og *L. S. Hansen* havde haft bevægede præsteaar i Sydslesvig og var præget deraf. I Graaes tid holdt Luthersk missionsforening nogle møder i Ulslev, og de stiftede en sdsk med 70 børn. Senere blev der et lille IMs samfund i Sdr Ørslev med kvindekreds og sdsk. Begge disse kredse er fortsat til vore dage.

I 1906 kom *Thorvald Helweg* til Idestrup – »Idé«-strup, som hans kirkelige venner drillende sagde. Forud for hans kaldelse gik der dog stærke brydninger. Indre Mission gjorde alt, hvad gøres kan, for at hindre at det skete. En søndag i forsommeren 1906 blev han indsat i embedet af provst Brandt fra Veggerløse, hans skarpeste kirkelige modstander. Saa stod Helweg for første gang paa Idestrup kirkes prædikestol. »Ja, nu hørte I,« sagde han, »at jeg er lovlig kaldet af kongen til at være jeres præst, men denne kaldelse er intet værd, hvis jeg ikke er kaldet af Gud.« Længere hen i prædikenen sagde han: »Brug mig! Lad mig ikke ruste op, men slid mig op.«

Helwegs præstegerning kom til at gribe saa dybt ind i ikke blot Idestrup sogns liv, men ogsaa længere ud, at der maa siges noget mere om de 11 aar, han var præst paa Falster. Havde der hidtil kirkeligt været dødsens stille i Idestrup, blev det nu helt anderledes. Der var i disse aar næppe en søndag, uden at der fra sognets prædikestol blev sagt noget, der maatte vække røre, ogsaa ofte forbitrelse. »Hvorfor satte du ogsaa alting paa spidsen, far?« blev der sagt til ham hjemme. »Fordi det er det eneste sted, hvor det kan staa!« var svaret. – Det kunne ske, at man i avisen fandt en bekendtgørelse, hvor han meddelte, hvad han den følgende søndag ville prædike om. Engang var det barnefødsler udenfor ægteskab, der var emnet. Kirken var den dag fyldt til sidste plads. Og det, han sagde, gik dybt hos alle. Der kunne ogsaa i Helwegs tid komme søn-

dage, da der kun var faa i kirke. Engang var det tilfældet en søndag i høstens tid. Ud over alle marker sang mejemaskinerne. »Mac Cormik« overdøver kirkeklokkeklangen,« sagde Helweg vemodigt. Det blev ogsaa en skuffelse for ham, at han ikke naaede at faa husmændene til at gaa i kirke. Han meldte sig ind i husmandsforeningen, talte ved møder der og havde i det hele taget husmændenes øre i overordentlig grad. Men i kirke kom de ikke. Han havde en forunderlig rig evne til at trøste og opmuntre i samtale. Det kom i høj grad sognets syge og skrøbelige til gode. Dem glemte han aldrig, og naar det gjaldt hans mange venner der, havde han altid god tid. Gdjr *Lars P. Mortensen* (se ndf) var hans nære ven. Man kunne vanskeligt i de dage være sammen med L. P. Mortensen i ti minutter, uden at Helweg og hans gerning kom paa tale. Faldt der saa et kritisk ord om Helweg eller blot en antydning i den retning, var han straks fyr og flamme. Som mange vil vide, var Helweg medvirkende ved oprettelsen af menighedsskolen Liselund ved Slagelse. I en aarrække var L. P. Mortensen og hans hustru faste deltagere i møderne der. De kunne være borte i otte dage, men de vendte altid glade og oplivede tilbage til hjem og børn og dobbelt oplagte til dagens gerning. Det maa ogsaa nævnes, at der kom nogle fornøjelige sammenkomster i stand mellem Vallekildefolk og Idestrupper. Allerede aaret efter, at Helweg var kommet til Falster, var over hundrede mænd og kvinder paa besøg her i fire dage, og det følgende aar var falstringerne i Vallekilde.

Thorvald Helwegs efterfølger som sognepræst i Idestrup blev *Magnus Grell* (1917–23). Ved hans kaldelse havde L. P. Mortensen en finger med i spillet. Han og hans hustru havde været sammen med Misse og Magnus Grell paa Liselund og havde følt sig meget tiltalt af dem begge. Da nu embedet i Idestrup blev ledigt ved Helwegs død, rejste L. P. Mortensen og Ludvig Simonsen til Tyregod i Jylland for at formaa Grell til at søge. Det lykkedes dem at faa hans løfte derom. Da de paa hjemvejen naaede Storebælt, fik de paa færgen øje paa kirkeminister Thorvald Povlsen. L. P. Mortensen røg straks lige i hovedet paa ham, fortalte i hvad ærinde de havde været i Jylland og fik af ministeren løfte om, at Magnus Grell skulle blive kaldet til Idestrup, saa snart menighedsraadets indstilling forelaa.

Det var vist en lykke, at der efter Thorvald Helweg kom en mand til Idestrup af Grells støbning. Thi det er altid godt, at der efter storm følger stille. Men det maa aldrig glemmes, at Helweg var vækkeren, den, der ved ordets magt bragte strømning ind i de stillestaaende vande.

Pastor *Grell* fortsatte Helwegs arbejde. Han kom ogsaa ud og talte i nabosognene, især i Nr Ørslev. Ingen i Idestrup anede, at Grell ville oprette en valgmenighed 1923 (end ikke hans hustru). Men forskellige forhold medførte, at G ret hurtigt forlod valgmenigheden. Han blev sp i Skodborg og blev begravet i Idestrup, hvor han følte sig hjemme. Gdjr *L. P. Mortensen* var den grundtvigske fører paa egnen. Han var et smukt eksempel paa 2. slægtled af virksomme grundtvigianere, og han stod midt i det rige liv omkring Helweg og Grell.

Pastor *K. L. J. Petersen* var 58 aar, da han kom hertil, en jævn mand, der nærmest arbejdede paa IMs linie. Grell havde holdt møder i 3 skoler i sognets udkanter. Dem fortsatte Petersen. Det var ikke mange fra Idestrup, der havde sluttet sig til valgmenigheden. De tilkaldte *Grell* og senere pastor *Jersin,* Veggerløse, til særlige grundtvigske gudstjenester i Idestrup. Pastor Petersen fik støtte fra Lt mf og IM, og om sommeren holdtes der sommermøde i præstegaardshaven.

Forholdene nu maa betegnes som almindelige, folkekirkelige, jævnt gode. Der er en ret stor kreds af KS, ledet af gdjr M. Bonde, Ulslev, og en mindre IMkreds, ledet af gdjr A. Skov, Sdr Ørslev, i forbindelse med en kreds af Lt mf (egentlig een og samme kreds). Der er velvilje og megen offervilje over for kirke og præstegaard. 10 familier er sognebaandsløsere til valgmgh.

Godsejer **Edward Tesdorph,** Orupgaard, Idestrup, (* 1817, † 1889), var en foregangsmand, hvad landbrug angaar, og samtidig var han en levende kristen ... en impulsiv og aktiv natur. Han opfordrede Monrad til at trække sig ud af politik, men Monrad blev vred og skrev til sin datter om Tesdorph: »Saa uforskammet kan kun en tysker være!« (Loll-F st, 150 aar, s 157). T var nemlig født i Hamborg, søn af en storkøbmand, der var pietist. Han købte Orupgaard, da han var 22 aar gl, og paa sine vægge havde han skriftsteder og fyndord. Hans valgsprog var »Arbejde er livets hjul«, og han var altid flittig. Men søndagen holdt han hellig, og kun det nødvendigste arbejde maatte gøres. Han gik flittigt i kirke, efter gudstjenesten besøgte han gerne fattighuset, og han var i det hele meget godgørende. Han fulgte det kirkelige liv med stor interesse. Han støttede Chr. Møller og Lt Mf, da de kom hertil 1868, og et hus blev stillet til raadighed for møder. Om T's faarehyrde, Chr. Madsen, Gedser, se Skelby-G, T støttede ogsaa indremissionærerne og lærer Jørgensens arbejde i Sdr Kirkeby. Orupgaard ejedes til 1937 af Edw. Tesdorphs søn, hofjægermester Edw. T, († 1937), der ogsaa var politiker. 1939 købtes godset af ingeniør Knud Høigaard.

Gdjr **Rs. Claussen** (* 1835, † 1905) var fra Langeland, købte 1870 en gaard i Sillestrup, som han senere byttede med et avlsbrug nær ved Nykøbing. Han blev hurtig kendt som en kyndig forkæmper for stedlige interesser, havde baade ordet og pennen i sin magt. Han valgtes 1872 til folketingsmand, med stort flertal, men fik ved næste valg en farlig modkandidat i grosserer C. Hage. Rs. Claussen blev dog valgt med et lille flertal. Han vandt i anseelse. Selv over for biskop Monrad, der støttede C. Hage, var han en slagfærdig debattør. Han sad urokket i kredsen (Nyk F), indtil han 1903 trak sig tilbage. Han fik indflydelse over hele stiftet ved oprettelsen af Loll-F folketid, der 1874 blev et selvstændigt blad i Nykøbing, efter at have været filial af Stubbekøbing avis. 1876 købte han Nakskov tidende, som han selv redigerede og 1878 overdrog til sin svigersøn, N. T. Petersen. Han overtog derpaa Nyborg dagblad, der 1888—91 redigeredes af hans søn, den kendte digter Sophus Claussen († 1931). 1879 overtog Rs. Claussens svigersøn, red Aage Jordan, Loll-F folketidende. Rs. C fik gn alt dette en stærk stilling og blev en velhavende mand. Paa rigsdagen gjorde han sig stærkt gældende, var selvstændig og kritisk. Han fulgte Chr. Berg og senere Hørup. 1885 idømtes han 3 mdrs fængsel for opfordring til skattenægtelse og dannelse af riffelringe. Han blev statsrevisor, er begravet i Idestrup. Mindesten i Nykøbing. (DBL V 379).

Gaarden »Brændte Ege« var i nogle aar bortforpagtet til statsminister **Th. Madsen-Mygdal.** (Gaardens navn stammer fra en egeskov, som svenskerne afbrændte 1658).

I Idestrup sogn var der omkr 1900 en ny slægt af dygtige unge mænd og kvinder rede til at følge den nye tids kald og vandre fremskridtets veje. Men den af disse unge, som afgjort kom til at betyde mest i tiden, der nu kom, var **Lars Peter Mortensen**

i Sdr Taastrup. I mere end 20 aar fik han en førerplads ikke blot i sognet, men ogsaa længere ud. Det var dog ikke som landmand. Her var hans indsats ikke over det almindelige. Det var paa andre livsområder, hans liv og virke kom til at sætte dybe spor.

Lars Peter Mortensen var født i Sdr Vedby 1865 som eneste søn af fæstebonden Lars Mortensen og hustru Ane Kirstine. Dette, at gaarden ikke var selveje, men kun fæste, lagde skygge ind over hjemmet, fordi det var tvivlsomt, om den ogsaa i fremtiden kunne blive i slægten. Det blev ogsaa tilfældet. Gaarden brændte i 1910 og blev ikke genopført. Dens jorder blev lagt ind under avlsgaarden »Brændte-Ege«.

Der var noget andet, som ogsaa kastede skygge over barndomshjemmet. Det var hans faders sygdom. Lars Peter Mortensen havde kun en svag erindring om at have set sin fader i arbejdstøj. Fra drengens fjerde aar var han syg, maaske især paa grund af overanstrengelse, men ogsaa paa grund af en forkølelse, han havde paadraget sig ved et bryllup. I mange aar maatte han holde sig inden døre. kun naar solen skinnede, og det var nogenlunde stille vejr, kunne han vove sig ud. Senere bedredes hans tilstand noget, men helt rask blev han aldrig. Under disse forhold blev det den gamle farfader, der maatte tage sig af gaardens drift. Han var født 1813 og døde 1899. Faamælt var han, og smil saas sjældent paa hans alvorlige ansigt. Fra tidlig morgen til aften sent hang han i selen, og karlene maatte ogsaa holde trit.

Tidligt maatte den lille Lars Peter hver dag bære avisen Loll-F Stiftstidende om til morfar og mormor paa Ottesgaarden. Det var en stor glæde og opmuntring at komme der. Her skinnede solen altid. Hans morfar var én af Frederik den Sjettes gamle grenaderer. I fire aar havde han ligget inde som soldat og havde været oppasser for en kaptajn. Han havde altsaa oplevet mere og set mere end hans bymænd, som maaske knap nok havde været udenfor Falster. Han var en dygtig fortæller og forstod at krydre sin tale med en mængle smaahistorier. Især havde han en utrolig hoben præste- og degnehistorier paa lager, og naar han der boltrede sig alt for livligt, kunne hans kone sige tørt: »Hold nu oppe, Pejr, du ved godt selv, hvor meget du overdriver.«

Lars Peter Mortensens konfirmation fandt sted i efteraaret 1879 i Idestrup kirke, og allerede den paafølgende dag blev han anmeldt som elev paa Nørre Ørslev højskole. Han var altsaa ikke stort mere end 14 aar, da han blev højskoleelev. Det var selvsagt en altfor ung alder. Men hans forældre har villet det bedste for ham, deres eneste barn, og saa har de sendt ham paa højskole. Selv havde han slet ingen forstaaelse af, hvad det gjaldt. Det gik imidlertid over al forventning godt. Anden nytaarsdag 1880, det var en søndag, kørte hans fader ham over til skolen. Han fik en hjertelig modtagelse af forstander Niels Højgaard og hans udmærkede hustru, Mathilde, og han følte sig hjemme med det samme.

Disse tre vintermaaneder paa Nørre Ørslev højskole kom alle dage til at staa med eventyrglans for Lars Peter Mortensen. Senere, da aar var gaaet, var han en vinter paa Emdrupborg højskole inde ved København, men der brød han sig ikke om at være. Endnu en udfart maatte han gøre, før han i 1889 fæstede bo. Han kom til at aftjene sin værnepligt ombord paa fregatten »Jylland«. Men han var aabenbart ikke født og baaren til livet paa havet.

Lars Peter Mortensen var nu modnet til mand. Hans livsgerning kunne begynde. I 1888 holdt han bryllup med Ellen Kirstine Simonsen og overtog hendes fødegaard i Sdr Taastrup. Deres ægteskab blev dog kun kort. Hun døde 1891 efter at have født en datter. Anden gang giftede han sig i 1893 med Anna Ibsen fra Kippinge. I deres ægteskab er der en stor børneflok.

En række jævnaldrende, dygtige folk var kommen til roret i sognet omtrent samtidig med Lars Peter Mortensen. Det var hans to naboer, den garderhøje, stilfærdige langelænder, Laurids Pedersen, og den ildfulde, letbevægelige Ludvig Simonsen paa Kjeldsvang. Noget fjernene stod Jens Andersen, Sdr Vedby, og den lidt ældre Rasmus Hansen, Elkenøre. Der var flere. Maaske kan enkelte endnu huske den ypperlige fortælling, Zakarias Nielsen udsendte en snes aar før den tid, der her tales om. Den hedder »Nye Tider«. Indholdet er en skildring af de brydninger, den nye tids komme til en afsides landsby afstedkommer. Mangt og meget af bogens indhold passer udmærket paa Idestrup sogn i dette aarhundredes første aartier. Og det er let at se, at Lars Peter Mortensen ligner bogens helt.

Den første store opgave, den unge Idestrupslægt kastede sig over under Lars Peter Mortensens førerskab, var at faa bygget et nyt forsamlingshus i sognet. Der var fra en noget ældre tid et gammelt forsamlingshus i sognet. Det var imidlertid rejst paa et grundlag, der gav vidt spillerum for misbrug, især i retning af drikkeri og slagsmaal. Det ene følger her af det andet. Hvad der dog især gav stødet til, at det nye hus blev rejst, var gymnastikkens vældige fremgang i sognet, noget, der dog ikke gjaldt Idestrup alene. Fremgangen kunne spores overalt i vor landsdel. Den havde netop der ved aarhundredskiftet givet sig et kraftigt udslag i dette, at der for første gang herfra blev sendt et gymnastikhold til landsstævne. Det holdtes i København i sommeren 1901. Holdet var paa 25 mand og blev først af den nu forlængst afdøde, overmaade dygtige gymnastikleder, arkitekt Kildegaard. Holdet kom hjem med glorie om panden. Det var blevet nr 4 efter dygtighed blandt samtlige landshold. Dette smukke resultat satte humøret og modet adskillige takker op. Det gjaldt ikke mindst Idestrup, hvor mandsholdet i sommeren 1901 kunne mønstre 70 gymnaster under Magnus Grimstrups fortrinlige ledelse. Det gjaldt om nu at smede, mens jernet var varmt. Saa satte Lars Peter Mortensen og hans folk sig i bevægelse for at faa rejst et nyt og rummeligt hus paa et godt grundlag.

Lars Peter Mortensen var paa færde tidligt og sent. Det hele kom til at koste 12.000 kroner. Efter den tids forhold en stor pengesum. En efteraarsdag i 1901 blev det indviet ved et stort møde, hvor Klaus Berntsen var taler. At opførelsen af Idestrup forsamlingshus havde vakt opmærksomhed i videre kredse, vidner et nummer af højskolebladet om. Her er der paa forsiden et billede af huset, og i teksten hedder det: »Alt gøgl er udelukket fra huset; i dets love hedder det, at al offentlig dans og al udskænkning af spirituøse drikke er forbudt; foruden til gymnastik maa det kun bruges til møder.«

Lars Peter Mortensen slap aldrig sit kære forsamlingshus, saalænge han havde kræfter. Sammen med med de andre, der havde ført an under dets rejsning, værnede han trofast om dets brug. Det skulle være sognets fælles storstue, ikke et offentligt sted med trækvind fra alle kanter. Nej, i Idestrup forsamlingshus skulle de gode hjems aand raade baade tidligt og silde. Hvor mange aftentimer og nattetimer har han ikke ofret, for at dette krav kunne ske fyldest! — Der er sket tilbygninger og forandringer af mangehaande art ved huset. (Desværre overholdes ingen af de gode bestemmelser for fh mere. Der udskænkes f eks spiritus. Huset bruges til badminton, gymnastik osv).

For L. P. Mortensen var vejen mellem forsamlingshus og kirke kun ganske kort. Da derfor det tidspunkt nærmede sig, da den gamle præst skulle gaa af, var L. P. Mortensen tidligt paa færde, for at forberede det kommende præstevalg. Det skete ved — med sognepræstens tilslutning — at indbyde grundtvigske præster til maanedlige gudstjenester i kirken. Disse tjenester vandt overvældende stor tilslutning. Gang paa gang fyldtes den store kirke af sognets folk, naar de fremmede præster kom. Derigennem blev det saa at sige en given sag, at det skulle være en grundtvigsk mand, der skulle ind i embedet, naar skiftet kom. Men at det skulle blive **Thorvald Helweg** fra Vallekilde, der blev manden, da øjeblikket var inde, skyldtes tilsyneladende en tilfældighed. En efteraarsdag i 1905 var Anna og Lars Peter Mortensen i Stokkemarke paa Lolland for at besøge mejeribestyreren der. Da der samme dag skulle være efteraarsmøde i forsamlingshuset, gik de med derhen. Den ene af mødets talere var valgmenighedspræst **Thorvald Helweg** fra Vallekilde, hvis ord og hele færd tiltalte dem meget. Under et samvær efter mødet fik L. P. Mortensen lejlighed til at spørge Helweg, om han ikke kunne give anvisning paa en god, grundtvigsk præst til Idestrup. Helweg nævnede som en mulighed hans fætter i Askov, Axel Helweg. Imidlertid fik L. P. Mortensen nogle dage efter brev fra Thorvald Helweg med meddelelse om, at dette med fætteren i Askov maatte opgives, men at han selv kunne tænke sig at søge embedet i Idestrup. Dermed begyndte bolden at rulle. Allerede dagen efter — en søndag — rejste menighedsraadets flertal: L. P. Mortensen, Jens Andersen og Rasmus Hansen, sammen med Laurids Petersen og Ludvig Simonsen, til Vallekilde for at tale mundtlig med Helweg og hans hustru om sagen. De naaede ikke derop til kirketid, men om eftermiddagen var de sammen med præstefolkene i deres hjem, og her blev det endelig afgjort, at Helweg skulle søge. Hans hustru havde dog betænkeligheder, fordi befolkningen hernede

havde ord for aandelig træghed. Hun lod sig dog berolige af L. P. Mortensens veltalende tunge. Medvirkende hertil var maaske ogsaa det samlede indtryk, hun fik af de fem gode falstermænd, der sad i hendes stue. Helweg spurgte paa sin morsomme maade, om folk ikke ogsaa var moderate i politik hernede. Gæsterne maatte bekræfte dette. »Ja, saa skal vi nok komme til rette, for moderate folk er altid skikkelige.«

Det er et vidnesbyrd om det fremsyn, der var L. P. Mortensen egen, at han tidligt var opmærksom paa den betydning, elektrisk lys og kraft kunne faa. Allerede i 1907, da Nykøbing byggede elektricitetsværk, var han optaget af den tanke at faa strøm ud paa landet fra værket der.

Dette begyndte dog først at blive alvor i 1911. Da dannedes der et aktieselskab i Idestrup til opførelsen af et elektricitetsværk. Formand blev — naturligvis — L. P. Mortensen. Der blev købt byggeplads i Sdr Ørslev, og arbejdet med opførelse af bygninger begyndte 1912.

Indtil sin død i 1936 var han formand for Idestrup sogns bogsamling, som han selv havde stiftet i 1903. Ogsaa her lagde han sig af yderste evne i selen.

Han læste meget ogsaa af ny litteratur. Traf man ham, og han nylig havde læst en bog, som optog ham, kunne man vanskeligt slippe for at faa hele bogen indhold gennemgaaet.

Der var godt at komme i Anna og Lars Peter Mortensens hjem i Sdr Taastrup. Derfor var det ogsaa et godt sted for unge, baade for hjemmets egne børn og for dem, der tjente paa gaarden. Gæstfriheden var stor. Den har lærere og elever ved Nørre Ørslev højskole ofte nydt godt af. Hvor ofte er vi ikke vandret vejen fra Nørre Ørslev til Sdr Taastrup. Først var vi da inde hos Laurids Petersen, hvor vi altid undrede os over den labyrint af bygninger, som gaarden bestod af. Saa havnede vi til sidst henne hos L. P. Mortensen. Jubelen var stor, naar vi fik garderen Laurids Petersen og marineren Lars Peter Mortensen til at tage livtag inde i stuen. Da rystede det gamle hus i sin grundvold ved kæmpernes livtag.

Lars Peter Mortensen var en trofast tjener. Dermed er i grunden det hele sagt. Han var trofast mod sit hjem, trofast mod det bysamfund, hvortil han hørte, trofast mod land og folk. Og han var trofast mod den danske folkehøjskole og dens aand. Men især var han den trofaste tjener i menighedens forsamling. Han kunne ikke undvære der at være med til søndag efter søndag at love og prise og takke Gud og tage mod ordet — Gudsordet — i daab og nadver. Men dette var ikke blot noget personligt, der vedkom hans eget liv. Det var ogsaa en tjeneste. Han forstod, bedre end maaske de fleste, at det ikke blot er præsten, der tjener, men alle, der under gudstjenesten er inde i samlingen i Jesu navn.

(M. P. Schmidt).

1923 oplyses: God kkg, KS (150), overvejende grundtvigsk præg. 1930: Kkg 2–4 pct, KS (100) afholder særlige gudstj, ikke meget kirkeligt liv. Lidt IM. 1942: Kkg 3 pct, gammel kirkelig kultur, godt sted at være præst. IM (25), KS (56), ungdomsf. 1954: Kkg 5 pct, jævnt gode, IM (25), KS (70), ungdomsf. En del arbejdere.

Idestrup kirke (Sct Jørgen), østligt i byen, er anselig, bestaar af oprindeligt romansk skib og kor af kamp og munkesten (koret har smuk gesims og 3 tilmurede østvinduer), svært taarn med nye gavle, vaabenhus mod nord, alt af mursten. Stærkt restaureret 1876 (arkit Herholdt). Moderne træloft, store vinduer fra 1876. Højrenæssancealtertavle fra 1598, i midten et moderne gotisk midtparti (med maleri: A. Dorph: Emmaus). Alterstager fra 1585. Prædikestol fra c 1600. Smukt krucifix fra 14. aarh. Pulpitur og orgel fra 1876. 300 sd. Ny granitfont (frihedsfont) med indskrift 1945 — 5. maj — 1946 og dette vers (af N. Clausen-Bagge): Som Guds børn er genfødt af daabens gaade, fik folket sin frihed fra ve og vaade. Da Christian den Tiende os til baade var Danmarks drot af Guds store naade.

Folketal: 1850: 1589, 1901: 1781, 1921: 1981, 1950: 1930:
Altergæster: 1922: 804, 1930: 384, 1942: 320.
Menighedsraad: 1922: 6 gr, 1 IM, 1934: 5 gr, 1 IM, 1 soc, 1953: 2 n gr, 3 n IM, 2 soc.
Kommunevalg: 1943: Soc 265 (5), rad 102 (1), kons 84 (1), venstre 338 (6), 1954: Soc 345 (5), rad 117 (1), venstre 448 (7), rf 22 (0).

Sognepræst

Indt 1850: a) 45 hvede, 95 rug, 126 byg, 65 havre, 56 td ærter, b) 6 hvede, 24 rdl, c) 48 gæs, 24 sn æg, m m, d) 200 rdl, e) 73 td ld, 25 td ld skov. — Regul 3904 kr, netto 7972 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 2. kl.

24. 8. aug 1848–20. dec 66 (sp Marslev–B 26. juli 36): **Frederik Oldenburg**, * 12. jan 99 Kbhvn. Forældre: Kammerherre, deputeret i generaltoldkammeret Frederik O og Clarette Marie Benedicte Bastholm (dt af kgl konfessionarius Chr. B). Stud Brgdssk K 17, c juli 22 (1), sp Højbjerg–E 27. maj 25, sp Levring–H 4. maj 32, † 20. dec 66. ~ 20. juli 25 Christiane Sophie Elise Melchior, * 11. marts 97 Kalundborg, † 15. marts 80. Forældre: Byskriver i Kldbg Johan Erasmus M og Elise Sybille Bach. – Broder: Salmedigteden Th. O, sp Sorterup–O, hvis sønnesøn var biskop Paul O, Aalborg. Søster ~ Rothe, Trinitatis k, Kbhvn. Stamt 71.

Hjælpepræst hos pastor Oldenburg

1861: **L. S. Hansen**, se ndf.
1862—66: **A. Holm**, se Veerst-B.

25. 13. marts 1867–27. dec 84 (præst for den frie danske mgh, Flensborg, Helligaands k, 22. april 51, afsat af tyskerne 28. okt 64): **Gomme Frederik August Graae**, * 23. aug 10 Bøstrup. Faderen: Sp Bøstrup († 52), se der. Opdraget fra 1817–24 paa Egeløkke hos major C. F. Steensen Leth (hos hvem Grundtvig var huslærer 1805–08), blev undervist her bl a af senere biskop Boesen. Stud Nyborg 27, c juli 33 (1), huslærer Engelsholm 34, hjpr Lindelse 23. dec 35, sp Mariemagdalene–K 22. dec 38, sp Sct Catharinæ k, Ribe, 29. sept 48, r af Dbg 53, afsk 27. dec 84, † 22. juni 86. ~[1] 11. juni 39 Dorothea Suhr, * 30. juli 14 Kbhvn, † 4. juli 44. Forældre: Kaptajn, grosserer Didrik S og Frederikke Cathrine Schaeltz. ~[2] 9. sept 46 Eline Hansine Carstensen, * 3. aug 26 Østerbygaard, Hjarup, † 27. sept 95. Forældre: Proprietær, senere til Gl Ryomgaard Thomas C og Marie Christine Petersen. – Broder: Tranekær–T. Faders fætters søn: Nysted–H.

Medlem af det teologiske eksamenskollegium for Slesvig 53—64, Stænderdeputeret for 2. gejstl valgdistrikt 60 (indkaldtes først 1863 og ophævedes straks, da tyskerne forlod det). Underskrev adressen til biskop Martensen om de sønderjyske forhold.

Udg 59—71: Krybben og korset, vinterpostille og sommerpostille, skrev mange artikler, prædikener og foredrag, gav paa det skandinaviske kirkemøde 1857 medd om den fri dsk mgh i Flensborg, skrev værkmester Kruses biografi i Slesv provinsialefterretn 1860, skr om de sidste indrømmelser i Fædrelandet 1861, nr 2, om ødelæggelsens vederstyggelighed smst 1864, nr 287—88. Erindringer, se ndf.

I Mariemagdalene fandt Fr. Graae sin 2. hustru, og her oplevede han dønningerne fra friheds- og krigsaaret, saa 1848 blev et afgørende vendepunkt i hans liv. Han begyndte sin dagbog netop 24. marts 1848; hans blod kogte af krigersk patriotisme, der ogsaa begejstrede hans sognefolk, og med »ubeskrivelig glæde« hørte han om regeringsskiftet i Kbhvn. Det gav ham haab om en ny tid, baade for det politiske og det aandelige liv i Danmark. Da han hørte om slaget ved Bov, skrev han: »Hvilken glæde at være dansk i disse dage!«, og 20. maj 48 skriver han til »Aarhuus stiftstidende«: »Som danske vil vi leve, som danske vil vi dø!« Samme aar kom han til Ribe, og her tilbragte

han et par lykkelige aar. Efter krigen turde de danske ikke ligestille det danske med det tyske sprog i Flensborgs kirker, men der blev dannet en dansk frimenighed omkring Helligaandskirken, og af 37 ansøgere blev G foretrukket.

»De har nu det vigtigste embede her i byen!« sagde overpræsident *Lassen* ved hans indsættelse, og snart skulle han lære, at det var sandt, og tillige, at det var det vanskeligste. Han blev selv en af de mest omstridte mænd i byen. Det danske kirkeliv laa faktisk øde, og G maatte opbygge det fra grunden. Han satte alle kræfter ind paa at faa oprettet en skole. Det lykkedes hurtigt hans handlekraftige personlighed at faa skabt en dansk kulturtradition i kirke og skole. Hans smukke ydre, hans vindende væsen og djærve optræden skabte respekt og overvandt mange betænkeligheder. Til tider var han dog for polemisk. Han var navnlig betydelig som sjælesørger, og det var et stort tab for danskheden i Flensborg, at han blev fordrevet. Han var tjenstledig i et par aar og kom saa til Idestrup, hvor han fik en god præstegerning og vandt indgang i befolkningen. Hans efterladte dagbogsoptegnelser blev udgivet 1886 (48 og 64) og 1887 (Mellem krigene). De er værdifulde kildeskrifter ang danskheden i Flensborg.

Pastor Graaes mormoders farfader, mag Fred. Jessen var sp i Idestrup 1695—1731. Han var søn af provst Jess Jessen, der 1658 frelste Nykøbing fra svenskernes hærgen ved sin aandsnærværelse.

DBL VIII, 241 f (H. F. Petersen), Erindr i Personalhist tidsskr 4 r I, 1898, s 1—35, 95—123, IV, 1901, s 1—38, H. Hjelholt: Den dsk sprogordning, 1923, E. Kardel: Die Stadt Flensburg und die politischen und nationalen Zeitströmungen um mitte des 19. jahrhunderts, 1929, s 130 f, pastor Vilh. Muncks optegnelser (Clausen og Rist: Breve og memoirer, XXXIV), 1922, s 57 f, F. Graef: Die dänische Bürgerschule in Flensburg, (Zeitschr f Gesch f Schleswig-H LXI, 1933, s 209 f), H. F. Petersen: Danske i Sydslesvig, 1933, s 26 f, samme: Fra sydslesvigske præstegaarde, 1938, s 29 f, 67, 69, 78, 93, 108, 136, P. Lauridsen: i Tilskueren, 1889, s 33 f, Thomas Graae: Gamle minder, 1917, Khst saml 6 r V, 196, (G's ansøgning til domprovstiet i Roskilde 1866, da Martensen foretrak Gude, Hunseby). H. M. Fenger: Erindringer 1925, s 69, KLfN II, 244, Breve fra pastor G i Sønderj aarb 3 r, 1942, s 268 f.

26. 5. marts 1885–15. maj 91 (sp V Ulslev 3. dec 80): **Magnus Holst Claussen,** * 25. sept 30 Landet, Loll. Forældre: Sp i Horslunde–N Christopher Michael C, † 44 (af Arninge), og Christine Marie Grønnegaard. Stud Nykøb 49, c 58[1] (1), adjunkt Nykøbing F 61, rkp Tirsted–S–V 25. juni 70, sp Skovlænge–G 30. aug 75, † 30. aug 75. ~ 1. aug 62 Laura Augusta Westergaard, * 8. nov 37 Kbhvn, † 19. april 06. Forældre: Kopist Nicolai W og Anne Marie Hedsund.

27. 7. aug 1891–15. nov 1905 (sp Gloslunde-G 6. dec 75): **Lars Simon Hansen,** * 15. marts 29 Svanevig mølle, Østofte. Forældre: Forpagter, senere ejer af Lerbjerggaard og materialforvalter ved grevskabet Knuthenborg Frederik Peter H og Laurentze Clausen. Stud Nykøb 48, c 56[2] (h_2), huslærer hos amtsforvalter Eller, Maribo, senere paa Nielstrup, lærer Friskolen, Chrhavn, hjpr Store-Lille Solt, Sydslesvig 3. okt 60 (var først udn til hjpr Hjordkær, men sp døde), hjpr Idestrup 61, sp Olderup ved Husum, Sydslesvig, 17. okt 61, afsat af tyskerne 28. okt 64, kommunelærer Chrhavn, Kbhvn, præst Horsens straffeanstalt 6. nov 65, afsk 15. nov 05, † 5. maj 14. ~[1] 29. juni 62 Charlotte Johanne Louise Augusta Lassen, * 29. juli 35 Tinnum, Sild, † 4. maj 68. Forældre: Gehejmeetrd, overpræsident i Flensborg Gustav Frederik L og Corinna Sophie Bartholin. ~[2] 5. sept 72 Antoinette Emilie Mazanti, * 26. aug 54 Horsens, † 6. nov 76. Forældre: Inspektør ved Horsens straffeanstalt Ferdinand Anton M (Broder: Udbyneder–K) og Antoinette Dorthea Woldemar. ~[3] 4. jan 78 Christine Frederikke Emerentze Koch, * 28. okt 36 Ravnsø, † 10. dec 84. Faderen: Sp Astrup–S, † 62, se der (af Døstrup). Stamt 50 A. ~[4] 11. marts 87 Cornelia Maria Sofia Engelsted, * 19. maj 33 Røygaard, Hvilsted, † 10. jan 20. Forældre: Proprietær Valdemar E og Mathilde Wittrog. – Fætre: Julius Friis Hansen, Kbhvn kirkefond (se Olsker–A), Hansen, Vejlby, Fyn.

Pastor H var fra Lolland og fik en stor del af sin præstegerning her i stiftet. Om sine bevægede præsteaar i Sydslesvig har han meget levende skrevet i Sønderjydske aarb 1903, og til sin død var han meget optaget af Sønderjyllands skæbne. I Horsens fik han dannet en filial af den sønderjyske hjælpeforening »Dannebrog«, og han var dens fmd til 1875. I Gloslunde havde han nogle gode aar, hvor han stod i samarbejde med den lille, vakte kreds. Han var en solid forkynder af Mynsters type, hans forkyndelse var vækkende. I Idestrup var han virksom paa flere maader. Han var forligsmægler i tyende- og aftægtssager, fmd for de fattiges kasser, stifter af og fmd for sygeplejeforeningen, og han var interesseret i det af biskop Styhr oprettede stiftskonvent. (HF I, 462). Loll-F stiftstid 6. maj 14. Beretn fra Horsens statsfængsel 66–75.

28. 26. febr 1906–27. febr 17 (valgmenighedspræst Vallekilde 17. sept 95): **Thorvald Helweg,** * 29. dec 55 Haderslev. Faderen: Stiftsprovst H, Købelev, † 01, se der. Stud Odense 74, c 80[1] (1), huslærer Gjessinggaard, dsk præst Wisconsin, USA, 2. sept 81, præst West Denmark, Wisc, 87, forstander præsteskolen der, præst Chicago 93, † 27. febr 17. ~ 27. sept 81 Ane Cathrine Petersen, * 15. jan 61 Nebbelunde, † 22. dec 30. Forældre: Uldspinder Peter P og Ingeborg Jacobsdatter. – Sønner: Sp Helligaands k, Kbhvn, og prof, dr med Hjalmar H, psykiatriker. Dt ~ Nielsen, rkp Sct Markus k, Frberg. Farbroder: Rkp Sct Knuds k, Odense. Fætter: Helweg-Larsen, Viborg dk, og Helweg, Askov valgmgh. Stamt 42.

Fmd Dsk amer Mission til 17.

Udg 06: »Ved paasketider i Vallekilde, 07: »Der rinder sorg, rinder harm«, skrev talrige artikler i dansk-amerikanske blade, i Højskolebladet og »Tiden«, samt i »Liselundbogen«, 16: Kristelig læsebog for konfirmander, 16: Krigen og de kristne.

Pastor Halvdan Helweg skriver:

Thorvald Helweg blev født i Haderslev, hvor hans fader dengang var præst. Han var kun tre aar, da hans moder, Agnes, f Anthes, døde. Hun var et fint og elskeligt menneske, og hun blev savnet inderligt. Saa kom 1864, og H. F. Helweg, der en kort tid havde været forstander paa Rødding højskole og var udfordrende dansk i alt, hvad han sagde og skrev, maatte med sine seks børn forlade Haderslev. Det er

derfor ikke saa underligt, at Thorvald Helwegs barndom og ungdom ikke blev rig paa lyse minder. Han nævnte den faktisk aldrig.

Men han havde alligevel faaet en rig aandelig arv med ud i livet fra sin højt begavede og levende far. Det mærkedes gennem hele hans liv. Det var en lys og frodig arv fra en far, som folkeligt og kristeligt hørte med til det første kuld af grundtvigianere. Paa første blad i første bind af hans hovedværk »Spaadomme eller Gud i historien«, 1855, staar der: »Højværdige hr pastor N. Fr. Sev. Grundtvig, kirkehaabets talsmand og hoved-skjald, sagamanden med seer-blikket, tænkeren til Christi huses tarv, helliges her i kjærlighed og haab, hvad jeg haaber ikke skal befindes som mit eget.« Denne ejendommelige og uforbeholdne tilegnelse til Grundtvig er altsaa skrevet i Th. Helwegs fødselsaar, og den holdt sig i baade fars og søns liv, som var den hugget i granit.

Da Th. Helweg efter studentereksamen kom til København, ved man egentlig kun, hvor man kunne finde ham, fra hans meget nære venskab med fru Skibsted. I aaret 1914 udgav Fr. Nørgaard »Breve fra N. J. Termansen til fru Skibsted«, og herfra kan vi se, at i det store og gæstfri hjem Gl Kongevej 108 samledes mange af de kendte mænd i den grundtvigske kreds. Her kom Skat Rørdam, C. J. Brandt, J. H. Monrad, Hostrup, L. Dinesen, J. Jørgensen, Bjerregaarden, N. J. Termansen o m a, og navnlig under vennemøderne udfoldedes der stor gæstfrihed i det velstaaende hjem. Her kom ogsaa kirkehistorikeren Ludvig Helvegs to sønner, og de maa have indført deres fætter, Th. H, i dette hjem, hvor han efterhaanden færdedes som en søn og blev rodfæstet i dette aandelige liv og i Vartovs gudstjenester.

I aaret 1881 blev han gift, samme aar blev han ordineret, og umiddelbart efter rejste det unge par med et af Tietgens skibe, »Tingvalla«, til Amerika. Da Th. H en gang blev spurgt om motivet til denne beslutning, svarede han: »Jo, farbror Ludvig, som jo var med i det udvalg, der var nedsat for at sende præster til de udvandrede danske i Amerika, havde i en artikel skrevet, at der var nok ingen teologiske kandidater, som turde give sig i lag med den opgave, og det syntes jeg ikke, man kunne lade sidde paa sig.« Det var meget betegnende for Th. Helweg, for han følte altid en stærk trang til at melde sig til den opgave, andre lod ligge.

Det er mærkeligt at tænke paa, at Frederik Lange Grundtvig giftede sig samme aar og rejste til Amerika, ogsaa med »Tingvalla«. Der var kun en maanedstid mellem rejserne; men skønt de altsaa var studenter samtidig, synes det dog, som om de først mødte hinanden i Neenah, en den gang lille by i Wisconsin, hvor mange danske udvandrere søgte hen som et udgangspunkt til andre egne.

Her fik Th. Helweg rig lejlighed til i praksis at lære, hvad det folkelige er blandt jævne landarbejdere, som de fleste udvandrere den gang var. Han fandt sig hjemme iblandt dem, og de havde tillid til ham. Han var en af de faa teologer i den danske kirke, og derfor var det naturligt, at han blev forstander for den lille præsteskole, der laa i nybygden West Denmark i en yndig og romantisk skøn egn med søer og store skove. Her udfoldede sig i aarene 1887–1893 et rigt og frodigt menighedsliv. Naar Th. Helweg om søndagen samlede disse haardt arbejdende nybyggere i den lille engelske skole til gudstjeneste, fik alle fra børn til voksne aandelig mad og drikke til næste uge, ja, til hele livet. I præsteskolen gav han en kreds af modne mænd en forberedelse til præstegerningen, der var stærkt præget af hans fars teologiske arbejde og af grundtvigsk syn. Richters »Konfirmandsangbog« kunne alle udenad, og siden kom Fr. L. Grundtvigs ejendommelige, poetiske sangbog. Her var folkelighed og kristendom i en rig og frodig vækst midt i fattige og trange kaar. Th. H kaldte det senere sin »guldaldertid«, og det blev det for mange flere end ham. Der var et nært venskab mellem ham og Fr. L. Grundtvig, skønt de i mange henseender lignede hinanden meget i dybtgående karaktertræk. Maaske var det, der bandt dem sammen, mest deres fælles forstaaelse af det danske folkelivs aandelige værdi og deres uforbeholdne og tillidsfulde tro paa, at i troens ord ved daaben er vort skjold og vor klippegrund i gudsforholdet.

I en brevveksling med en gammel dame, der blev konfirmeret hos stiftsprovst Helweg i Købelev, fortæller hun, at de hver gang sang »Løgnens fader vi forsage«, »og vi syntes nok den gang, at det kunne være træls nok, men nu synes mig nok, at jeg kunne have behov at synge den hver dag.« Denne salme blev ogsaa grundstammen i Th. Helwegs konfirmandundervisning som senere i hans søns, saa i al fald tre slægtled gav dette vidnesbyrd videre.

Tiden i West Denmark blev dog forbitret af striden mellem den grundtvigske og pietistiske fløj. Den samlede sig i spørgsmaalet om Guds ordet er skriften eller ordet til os i daaben. Og i det ydre blev præsteskolen stridsemnet, saa Th. Helweg stod midt i den nærgaaende og yderst personlige strid, der førte til, at det lille kirkesamfund splittedes. Denne strid gav ham hans hvide haar i en ung alder, og efter et par aar som præst i Chicago rejste han med sin familie til Danmark. Frederik L. Grundtvig skrev ved den lejlighed et digt til sin ven, der slutter med disse strofer:

Her blandt os din saga ender,
brydes af i sorg og savn.
Tornestrøet blev din bane,
højt dog tone harpens slag:
Du var tro mod korsets fane,
og du led for folkets sag!

Rynker er der i din pande,
rimfrost er der i dit haar;
men jeg ser en dag dig stande
barnefro i evig vaar.

Det var vel navnlig Fritz Trier i København, som fik ordnet det, saa Th. Helweg kom til Vallekilde, der nu skulle skilles fra Ubberup og have egen præst. Det var vist ogsaa Fritz Triers tanke, at han skulle have overtaget Vallekilde højskoles ledelse efter Ernst Trier, men her tog udviklingen andre veje og godt det samme. Der blev arbejde nok endda.

Der blev ikke tid til at pleje sine saar, og det var nu heller ikke Th. Helwegs natur at hengive sig til saadan tragik og selvbeskuende

beskæftigelse. Selvom mindet om Ernst Trier og Hoff kunne ligge lidt tungt over en nykommer, saa var hele den folkelige og kristelige grundtone den samme, som han havde været med til at fremarbejde og leve i blandt landsmænd i Amerika. Sit arbejde derovre blev han trofast ved at interessere sig for, idet han til sin død var formand for udvalget for dansk-amerikansk mission. Han uddannede ogsaa helt eller delvis enkelte mænd til en præstegerning i Amerika, men ellers lagde han et uhyre arbejde i sine foredrag paa skolen. Her var han næsten for samvittighedsfuld, men for ham var en ulærd bondekarl i enhver henseende ligesaa betydningsfuld som en belæst akademiker, og stoffet skulle bearbejdes med lige stor omhu.

I kirken levede han som i et hjem, hvor alle hører sammen i et fællesskab. Skønt hans trosliv havde saa dybe rødder i det grundtvigske, kunne han – maaske netop af den grund – driste sig til at gaa ind paa omraader og tankegange, der laa forud for hans tilhøreres standpunkter, og hans mangel paa beregning og forsigtighed skaffede ham tit vanskeligheder, men ingen tvivlede om, hvor de havde ham. Troens ord ved daaben gjorde ham fri og frimodig, men forledte ham ikke til at opstille nye teorier bygget paa filosofiske spekulationer. For ganske nylig skrev en af hans den gang unge tilhørere i et brev: »Vi vil mindes Th. Helweg som den mand, der havde den store betydning for os, der var i den vanskelige alder, hvor vores egen forvirrede tilstand og alle den ydre verdens vanskeligheder kom frem. Han grundlagde vores livsanskuelse, viste os klippen at bygge paa. Jeg skriver »vi«, for vi var mange unge, der forstod det. En var en foraarsdag paa vej ud i skoven, men maatte vende om, fordi Helweg prædikede; en anden var gaaet i kirken, fordi det var koldt i skolestuerne, men varmt i kirken, og fik saa varmt et vidnesbyrd, at han resten af vinteren gik i kirke. Naar vi gennem livet har prist os lykkelige for denne livsanskuelse, og ofte har undret os over, at saa mange ikke kan forstaa, at kærlighed og sandhed – som er Vor Herres aand – er det eneste solide i denne verden, saa er vi den mand tak skyldig, den mand, der viste os vejen op til den klippe, hvorfra alt siden har klaret sig mere og mere.«

Ved de store kirkelige møder og efteraarsmøder paa højskolen var der tit kraftige diskussioner, hvor Helweg tog del med liv og lyst. Man husker Morten Larsen og Helweg staaende paa hver sin stol og diskutere hen over hovederne paa de mange i den tætfyldte sal. Uoverensstemmelserne var tit stærke, men vi vidste jo alle, at grundsynet var det samme, derfor blev udbyttet godt. Derimod kunne Th. H daarligt diskutere med f eks IMsfolk, for her laa fra gammel tid uovervindelige modsætninger.

I Vallekilde-tiden rejste Th. H meget ud og holdt foredrag. Navnlig havde han en fast rute i Vestjylland. Først skulle han til Aagaard og snakke med Valdemar Brücker. De var baade enige og uenige om mangt og meget, men ingen af dem var bange for at prøve nye veje, og de mødtes ogsaa i deres respektløshed over for autoriteter, noget, Th. H dog holdt lidt mere i tømme end Brücker. Saa gik turen op langs Vestkystens smaa byer, og mange steder vandt han sig en trofast kreds, der aar efter aar sendte bud efter ham. De forstod hinanden. Stort økonomisk udbytte havde han ikke af det. Han kunne komme hjem og lægge ti kroner paa bordet. Det var 10–14 dages ren fortjeneste.

I de senere aar i Vallekilde var der særlig to bevægelser, der greb stærkt ind i Th. H's gerning og livssyn. Den ene var georgeismen, som i Odsherred fik stor udbredelse og greb en hel række af Vallekilde menigheds betydende mænd. Her fik Th. H fast grund under de sociale interesser, som det kristne budskab gav ham en stærkere og stærkere ansvarsfølelse for. Dette var en betydningsfuld forberedelse til hans gerning i Idestrup sogn.

Det andet var Liselund, som nu begyndte at tone frem fra det ukendte land. Niels Dael kom paa hyppige besøg i Vallekilde valgmenigheds præstebolig, og han og Helweg kunne vandre i haven i timevis og drøfte Niels Daels nye og dristige planer. Begge brændte for sagen. Der skulle være store fællesmøder og menighedsskole. Niels Dael havde jo i sig forenet en praktisk sans med en villighed til at modtage og følge aandens kald, en forening, der er usædvanlig, men skabende, hvor den optræder.

Til sin død elskede Th. H dette Liselund saa inderligt, at han næppe havde kunnet leve det foruden. I sin Idestrup-tid søgte han tit trøst og styrke i de omfattende og indgaaende forarbejder til sine bibellæsninger, hvor han ogsaa mødte til møderne med sine egne trykte oversættelser til Hebræer-, Filipenser- og Galaterbrevet og ikke mindst sin smukke og livfulde gengivelse af Jesu lidelse, død og opstandelse sammenskrevet af de fire evangelier.

Der var mange forhold, som førte Th. H til at flytte fra Vallekilde, der var blevet ham og hans familie saa kært. I paasken 1905 døde en 13-aarig og højt elsket datter efter en haard tyfus. Hvor dybt det ramte, og hvor dybt det rystede ham i sind og sjæl, vidner et lille hefte »Ved paasketider i Vallekilde« om. Men mere end alt andet var det vel det, at han syntes, han havde det for godt. Han maatte ud af hyttefadet, som han sagde, og ud i stormvejr.

Det var vist biskop Sørensen i Nykøbing F, som satte igennem, at han kom til Idestrup paa Falster, men der var ogsaa en dragelse mod de øer, hvor hans fader havde levet og virket i saa mange aar. Skønt han var naaet de halvtreds aar, tog han fat i dette helt nye arbejde med en iver som en ung mand. Han havde en evne til at glemme det, som var bagved, uden at glemme vennerne og dog hige efter det, der laa foran. Hans nye grebethed af georgeismen bevirkede, at han blev formand i den lokale husmandsforening. De ville gerne holde deres bestyrelsesmøder lørdag aften, hvad jo stred mod den præstelige sædvane, men Helweg var hurtig til at forandre sine sædvaner for at imødekomme de andre. Hans tit noget skarpe form skaffede ham uvenner, hvad der kunne gøre ham meget ondt. Han egnede sig ikke til at være politiker, men det stræbte han heller ikke efter at blive, selv om hans ansvarsfølelse og trang til at hjælpe smaafolk drev ham ind paa politikernes baner.

Hvor han i dette sogn stødte paa hindringer, der efter hans mening kunne hæmme kristenlivets vækst, satte han over, selv om han tit faldt og slog sig haardt. Men det maa ogsaa siges, at en kreds af de velstillede gaardmænd trofast støttede og hjalp ham. Det kunne ikke blot for saadanne kræve en vis selvfornægtelse paa det politiske gebet, men det kunne ogsaa kræve en modig fastholden ved præsten, naar han bekendtgjorde i bladene, at næste søndag ville han prædike »om de løse elskovsforbindelser«. Prædikenen blev bagefter udgivet med titlen: »Der rinder sorg, rinder harm –«.

I en lille efterskrift siger han: »Kolleger har rettet to bebrejdelser imod mig i anledning af denne prædiken. For det første, at jeg førte dette emne frem i kirken. Forsamlingshuset er stedet, sagde man til mig. Jeg svarer aldeles bestemt, at kirken er stedet, hvis det da fremdeles er meningen, at vi har lov til at prædike troens første artikel . . .

Dernæst har man spurgt mig: Hvorledes kunne teksten komme til sin ret? Jeg kunne sagtens klare mig uden tekst. 7000 uægte børn om aaret i vort fædreland, det er tilstrækkelig tekst. Om en Paulus eller Peter har sagt eller skrevet noget, der kan finde anvendelse i denne forbindelse, har mindre at betyde, og i alle tilfælde finder jeg, at det er et ynksomt præstearbejde at staa og rive og slide i et apostelord for at faa det til at sige et eller andet, som man ligesaa godt kunne sige paa eget anog tilsvar. Jeg har derfor ikke lagt vægt paa at gøre anden anvendelse af søndagens bibelsteder end den, som nogenlunde let og naturligt tilbød sig den 18. s e helligtrefoldighedsfesten. Havde der ingen naturlig tilknytning tilbudt sig, havde jeg holdt prædikenen alligevel, thi den har sin gode forsvarlige grund i troens ord, og sin tekst kan den hente fra kirkebøgerne.«

Der anføres saa meget af denne efterskrift, fordi den er karakteristisk for Th. H i hans frimodige dristighed, der dog altid var velbegrundet, og hans sikkerhed i at gaa, selv hvor isen var tynd, naar kun troens ord bar ham.

Af angst for det trykte ord, som hans far havde brugt i saa stor stil i sit store forfatterskab, var han næsten ikke til at formaa til at skrive andet end bladartikler, der særlig fremkom i »Højskolebladet« og i de senere aar i »Husmandsbladene«. Men en lille og ejendommelig bog skrev han: »Kristelig læsebog«. Den udsprang af hans ihærdige arbejde i konfirmandstuen. Den blev ikke læst meget, skønt den sikkert den dag i dag ville være vejledende og hjælpende for mange.

Han var blevet angrebet af sukkersyge, og hjertet havde det ikke for godt, men arbejdstempoet baade paa Liselund og i sognet kunne han ikke tænke sig at nedsætte, saa han døde brat allrede i sit 62. aar. Verdenskrigen, som begyndte i 1914, gjorde vel ogsaa sit. Han udgav det aar to taler: »Krigen og de kristne«, man mærker her, hvor dybt han følte sorgen og skammen over en kristen verdens hjælpeløshed over for krigen. Han følte det som et folkeligt og kristeligt nederlag, og vi maa begynde forfra. »Men bøjer vi os for Herren og beder ham om tilgivelse, fordi vi har svigtet, saa tager han ikke ordet ud af vor mund.« (H. Helweg i Højskolebladet 1956, s 37 f, s 50 f).

Pastor Halvdan Helweg tilføjer:

Lige fra sin ordination havde Th. Helweg været fri- og valgmenighedspræst, først blandt danske i USA i 14 aar og derefter i Vallekilde i 11 aar, og han hørte med hele sit naturel og sin arbejdsmaade hjemme i de frie kredse. Dette slap han ikke, fordi han blev sognepræst, og hans frimodige, helt ungdommelige behandling af forholdene i sognet skabte mange brydninger, men ogsaa liv og grøde. Baade i Idestrup sogn, Nykøbing og paa Østlolland, men navnlig i Nr Ørslev med sin lille højskole var der Kirkelig Samfunds kredse, der søgte til hans kirke, og han stod i nært venskabsforhold til biskop *S. Sørensen*, stiftsprovst *Kemp* i Nykøbing, *Munkebo* i Horbelev og andre nabopræster. Den store kirke blev snart fyldt, og han var ikke bange for at bryde de stive former med friske og nye indfald. – Fra Vallekilde medbragte han ogsaa en stor begejstring for Henry George's jordskyldsidéer. Men paa disse kanter mødte en præst, der saa aabent tog parti for »de smaa i samfundet«, naturligvis megen modstand. For at faa disse »smaa« med i menighedens liv var han utrættelig i husbesøg, ja, han kørte ud i de fjernere dele af sognet, lejrede sig ved en grøftekant og talte for dem, han kunne samle. Han kom meget ud til møder paa egnen.

Trods en sukkersyge og tiltagende hjertelidelse skaanede han ikke sig selv. »Jeg vil hellere slides op end ruste op,« erklærede han over for omsorgsfulde formaninger. Han brød sammen lige inden gudstjenesten den 25. febr og døde andendagen efter, den 27. febr 1917, saa han fik den hurtige bortgang, han havde bedt Gud om. Han blev kun 61 aar, men havde sat et dybt præg paa egnen (Halvdan Helweg).

DBL XX, 44 (M. F. Blichfeld), Asger Højmark og Uffe Hansen: De grundtvigske fri- og valgmenigheder, I, 1944, s 101 f, Liselundbogen, 1921 og 1929, Højskolebladet 1917, s 232 f og 537 f, Mindeblade om Th. H, 1917, F. L. Grundtvig: Kirke og folk, 1909, s 265 f, Danske i Amerika, 1908, M. C. Jensen: En dansk-amerikansk præsts erindringer, 1927, Halvdan Helweg: Th. H og Liselund, Liselundbogen 1956. Se tillige stiftsprovst Axel Kemps tale over H; citeret her s 250.

29. 27. juni 1917–8. okt 23 (sp Tyregod–V 26. febr 09): **F. M. H. Grell,** fl t valgmgh, Nr Ørslev, se Skodborg.

30. 29. april 1924–21. febr 36 (sp Børglum 29. nov 17): **Karl Ludvig Josef Petersen,** * 20. marts 66 Roholte. Forældre: Skomager Christopher Andreas P og Margrethe Sophie Larsen. Tog lærereksamen Blaagaards semin 85, lærer Hørsholm private realskole, timelærer ved den reformerte skole, Fredericia, 90, stud priv 93, timelærer Kbhvn kommuneskole 96, c 99^2 (h_1), kommunelærer Kbhvn 02, sp Fjaltring–T 17. aug 08, afsk 21. febr 36, † 15. april 47. ~ 18. april 00 lærerinde ved den reformerte skole i Fredericia Laurine Cathrine Honoré, * 17. dec 61 Fredericia, † 30. aug 43. Forældre: Overhornblæser Abraham H og Maren Sørensen.

Pastor P var en jævn og stilfærdig mand, der ved venners hjælp var blevet hjulpet til at læse til lærer. Opholdet i Fredericia kom til at betyde meget for ham. Lederen af den reformerte skole der, pastor Jacob Ludwig, var en

fremragende pædagog, som paa mange maader vejledede P, og P blev her vel hjemme i tysk. Her fandt han ogsaa sin hustru, og ved en broders hjælp tog han artium, blev lærer i Kbhvn og tog teol embedseksamen i en alder af 33 aar. Han var især interesseret i studiet af GT, og professor *J. C. Jacobsen* betød en del for ham som lærer, og han var meget optaget af mødet i Bethesda 1896, hvor han var med og hørte Vilhelm Beck tilraabe professorerne sit: »Paa knæ for bibelen, professorer!« I de senere studenteraar var prof *P. Madsen* den, der optog ham mest. Han var med til at stifte Kristelig lærerforening. Han fik sin gerning, hvor det kirkelige liv overvejende var grundtvigsk, men han arbejdede nærmest paa en folkekirkelig-indremissionsk linie, holdt bibellæsninger og gik meget paa husbesøg. Han og hans hustru fik mange venner her. Se iøvr ovenfor.

31. 30. maj 1936 (sp Sædder 22. juni 25): Provst **Erik Hagedorn,** * 5. sept 92 Kbhvn. Forældre: Skibsinspektør Jep Thomassøn H og Marie Barfred. Stud Døckers kurs 14, c 21^2 (h^2), højskolelærer Ryslinge 21, Grundtvigs højskole 23, provst Falster sdr herr 3. juni 41, r af Dbg 53. ~ 28. april 23 Ingeborg Clausen-Bagge, * 8. juli 96 Vejle. Faderen. Frimenighedspræst i Ringkøbing, † 48, se der. Stamt 21.

Næstfmd Studenterkredsen 20—21, fmd Provstikonventet, næstfmd Orupgaard børnehave og vuggestue.

Skrev 31 (Gr hjem i 19. aarh): En sømands hjem.

Litt: F. C. A. Betz (lærer i I 1847—95): En gammel lærers erindringer, 1899, Dania V 124 f, Loll-F aarb 1920, s 29, 1923, s 72 f, Barfod: Falsters G I, 202, MS II B 47 og 74, LPB 53, Lkm II, 742, Hjelholt: Falsters hist, Fr. Graae: Falsterminder, 1928.

VEGGERLØSE

Veggerløse sogn, 5310 ha, det næstsydligste pastorat paa Falster og det største sogn i herredet, strækker sig fra Østersøen til Guldborgsund, er i midten noget bølgeformet, men ellers fladt. Bøtø nor er en langstrakt, ganske jævn tørlagt flade, hele arealet under kultur. Lidt skov, frugtbart. Mod vest et par smaaøer i Guldborgsund. Byerne: V med fh fra 1904, mh fra 1930, jernbanest, Stovby, Hasselø, Højet med alderdomshjem, Radbjerg, Marrebæk, Bruserup, Bøtøby. Desuden Marielyst Østersøbad med hotel osv. Flere større gaarde. Diger langs Østersøkysten. Her plantage og mange sommerhuse.

Bøtø var vist oprindelig ubeboet, indtil den blev befolket af indvandrede hollændere, antagelig 1516—23. 1610 var alle disse hollændere døde, men fæstet fornyedes for 10 nyindvandrede hollændere. 1670 nedlagdes 8 af hollændergaardene, og fæsterne flyttede til andre steder paa Falster. Ogsaa paa Hasselø var der hollændere. Hollænderne havde deres egen levevis og klædedragt (som paa Amager). Længst holdt dette særpræg sig paa Hasselø, hvor dyrkningen af køkkensager har haft stor betydning. Mange fornavne minder endnu om den hollandske afstamning. (Trap, 5. udg, IV, 1955, s 970 f). Svenskekrigen gik haardt ud over Bøtø. Flere gaarde lagdes øde. 26 druknede ved stormfloden 1872. 26 mindestene ved Marielyst.

Bøtø nor var tidligere en c 15 km lang og 1 km bred bugt, der fra Østersøen trængte sig ind i Falsters sydøstkyst, hvorfra den skiltes ved en smal landstrimmel eller ø, Bøtø. Landstrimlen blev efterhaanden landfast med det øvrige land, og bugten blev en strandsø. Tidligt var der planer om tørlægning, og der byggedes dæmninger, men ved stormfloden 1872 oversvømmedes det hele og paa Bøtø omkom 26 mennesker foruden mange dyr. Derefter opførtes dæmninger i 4 meters højde, og der indvandtes store enge. 1896 tørlagdes den nordligste del af noret, endnu er c 500 ha under vand, medens der er tørlagt c 2400 ha. — Hasselø var en ø, adskilt fra Falster ved en lille vig, der inddæmmedes 1870. Hasselø nor er afvandet ved sukkerfabrikkens hjælp.

Af den ældre præstehistorie. Kun 2 præster er forflyttet herfra siden reformationen (1804 og 1947). Fra den ældre præstehistorie kan nævnes, at 1654—72 var **Chr. Jacobsen** sp her. Svenskerne plyndrede og afbrændte pgd 1660. 1682—1730 var den lærde og formuende mag **Oluf J. Lundt** sp her, han var anset som »en udmærket præst, med megen myndighed og værdighed i sin færd og fremtræden« (W III, 488). 1730—48: **Johannes J. Burserus:** »En retskaffen Guds mand og af hver mand velsignet i sit støv; lærd, især i historiske kundskaber.« 1748—51: Mag **Fr. C. Lehmeyer,** der efterfulgtes af sin søn: **Peder F. Lehmeyer** 1751—91. Dennes liv var fuldt af modgang og krænkelser, blev især forfulgt og beskyldt af strandinspektør Lars Leegaard, der var en kendt præstehader. En kommissionsdom var Lehmeyer gunstig, men en højesteretsdom 82 gik ham imod, saa han blev suspenderet, men han frikendtes 1788 (BFG I, 275 f). 1804—25: Dr theol **Niels Schyth,** lærd teolog og forfatter, dr theol i Kiel. (N, 544).

Det kirkelige liv var som ellers paa Falster, uden særlige vækkelser eller begivenheder. Sognet var afsides beliggende, indtil banen aabnedes 1886. Pastor *Glahn* (1829–57) var af den gamle skole, en særpræget skikkelse, 1866–1928 var fader og søn, *Brandt,* sp her. – Provst *Brandt* var her 43 aar, og er den præst, der nok har sat de dybeste spor. To aarstal huskes i sognets kirkelige historie: 1905, da provst *Brandt,* der hidtil som sin fader havde været højkirkelig, blev omvendt og klart sluttede sig til IM, og senere blev IM's konvents formand, og 1928, da der efter en bevæget præsteindstilling blev kaldet en udpræget grundtvigsk præst, *Jersin,* til provst Brandts efterfølger .

Der var omkr 1900 lidt IM's liv i Veggerløse. Den bærende kraft i det lille IM's samfund var gdjr *Anders Pedersen,* Stovby. Der kom jævnligt indremissionærer og holdt møder. Provst *Brandt* fortæller selv, at det første stød fik han, da en troende sygeplejerske sagde til ham: »De trænger til at omvende Dem!« En indremissionær holdt i vinteren 1905–06 møde i Veggerløse, og han fandt provsten fyldt med spørgsmaal. Missionæren rejste derfra til pastor *Bachevold* i Tirsted og fortalte derom. Det førte til, at Bachevold indbød provstens til et besøg i Tirsted. Dette besøg fik betydning. Efter morgenandagten sagde Bachevold: »Nu skal vi gaa herfra hen til en hellig højtid, thi det er en hellig højtid, naar Herren tager een af sine egne hjem til sig.« Det var en ung, troende pige, eneste datter i et troende hjem, som var død. Og det blev en højtid, som var præget af en saadan stemning, at end ikke moderen kunne græde. Unge piger sang ved baaren: »Sølvsnoren brister dog engang« ... en sang som Brandt derefter aldrig kunne glemme, og som han ofte sang. Denne oplevelse og samtalerne med Bachevold førte til, at

»man i Veggerløse fik en helt ny provst«. Provst Brandt gik helt og fuldt ind i IM's samfund; hans forkyndelse fik nye toner, og der kom folk fra hele Falster i kirke hos ham. Aldrig havde Veggerløse set saadan en kirkegang søndag efter søndag. Der blev indrettet en sal i pgd, og her blev holdt mange møder ved præster og indremissionærer, og hver dag var provsten paa vandring i det store sogn for at besøge folk og kalde til kirke. Gennem sin meget alvorlige konfirmandundervisning vil provsten huskes længe. En god kreds af medarbejdere groede op om ham, uden at der var nogen egentlig vækkelse. Gdjr *Anders Pedersen* var i mange aar formand for IM; blandt de bærende var f eks fisker *L. P. Mortensen,* Hasselø (om hvem pastor Jersin skal have sagt, at han »aldrig havde hørt klarere vidnesbyrd end af hans mund«); lærer *Jensen,* der kom til Bøtø 1907 fra Vorbasse, hvor der havde været en stor vækkelse, stod ogsaa trofast ved provstens side. Sammen med provsten holdt han møder med bøn og bibelsamtale og megen sang. Her voksede en stærk fælles samfundsfølelse frem. Præstegaardsforpagter *Bergs* hjem var ogsaa et samlingssted for de troende. Deres senere hjem i Tjæreby blev midtpunkt for møder og fester og en meget offervillig kvindekreds for DMS. Da Bergs rejste til Canada, hvor de ledede et kristent ungdomshjem følte det som et savn. Senere kom de dog tilbage til Veggerløse.

Fru *Anna Berg,* dræbt ved en bilulykke ved nytaar 1956, betød meget for IM i V og paa egnen. Hun havde i Canada været meget for emigranterne, her i Danmark virkede hun i Herregaardsmissionen. Hun og hendes mand startede den kvindekreds, som fik bygget V missionshus. Hendes aandsbaarne ord prægede mange møder.

Modstanden blev snart vakt. Det var provst Brandt en sorg, at man indkaldte grundtvigske præster til faste maanedlige gudstjenester, og sogneraadet kunne indstille lærere, som provsten ikke ønskede, »men man kunne ikke forhindre, at de ansatte lærere blev omvendt«.

Da provst *Brandt* søgte afsked, var der uenighed om, hvem der skulle afløse ham. IM, som var i mindretal, ønskede pastor *S. C. Eriksen,* Ø Snede, men de grundtvigske fik udnævnt pastor *Jersin,* der paa Sjælland var blevet brugt meget af grundtvigske til at holde særlige gr gudstjenester, endog i sogne, hvor der var grundtvigsk sognepræst (f eks i Slagelse). Der blev nu arbejdet i kirke og pgd ud fra andre linier end i provstens tid. IM savnede et samlingssted; man havde et byggefond, hvortil bl a kvindekredsen havde skaffet en del midler. Man tog nu fat for alvor, og 31. juli 1930 kunne provst *Brandt* indvi Veggerløse missionshus, tæt ved den kirke, hvor han i 43 aar havde forkyndt evangeliet.

Det var en stor dag i V, pastor *Im. Bang,* Haslev, prædikede i kirken, og om aftenen talte højskoleforstander *Davidsen,* Haslev. Provst Brandts indvielsestale havde 1 Pt 1, 4–6, som tekst.

Lærer *Jensen* blev formand for IM, senere gdjr *Fr. Hornstrup,* Hasselø, nu gdjr *Helge Due-Hansen,* Radbjerg. IM's samfund er ret stort (c 100). Det grundtvigske arbejde har især samlet sig om foredragsforeningen. Der er nu jævne folkekirkelige forhold, fordragelighed. Der arbejdes for en kirke ved Marielyst Østersøbad. (Hertil er samlet c 50,000 kr. Byggegrund er købt). Paa pension Nørrevang ved Marielyst er der holdt vellykkede mandslejre under ledelse af indremissionær *Rønnow,* Sakskøbing.

1922 oplyses: Kkg 7–8 pct, IMsmf, KFUM og ungdomsf, nogle gr. 1934: Kkg 6 pct, gode forhold, de alm retninger, IM, KS (sp), foredragsf. 1942: Kkg 3 pct, IM, KFUM og K, sdsk, foredragsf, ungdomsf. 1955: Kkg 4 pct, alm, jævne, folkekirkelige forhold, IM, sdsk, foredragsf, selskabelig ungdomsf, velstillet befolkning.

Veggerløse kirke, (Sct Olav), ligger ret højt, vestligt i byen, er stærkt restaureret, bestaar af skib og kor, hvor de romanske sydmure staar tilbage, opført af munkesten, senere er tilføjet halvrund apsis, svært gotisk taarn og vaabenhus fra 1861. Murene er forhøjet med gule mursten og taarngavlene er omdannet. Taarnrummet er hvælvet, ellers fladt loft. Nye dekorationer, dog rester af et kalkmaleri fra c 1550 i taarnrummet. Ny altertavle (1868) med maleri af opstandelsen (A. Hofmann). Alterstager fra c 1575. Ny cementfont (den romanske granitfont staar i en gaard). Sydtysk daabsfad fra c 1575 (købt fra Nykøbing kirke 1691). Senrenæssanceprædikestol af Jørgen Ringnis, lysekrone fra 1720. Mindetavle m m. 300 sd. Hovedrestaureret 1861, da kirken fik store vinduer, fornyet 1955. Smukt korbuekrucifix fra c 1275. Ny stolestader. Series pastorum.

(Danm kirker, s 1345—58). Orglet restaur og flyttet ned paa gulvet 1955, da ogsaa en tilmuret dør til præsteværelset aabnedes i korets sydside.

Folketal: 1850: 1083, 1901: 1590, 1921: 1666, 1950: 1879.
Altergæster: 1922: 253, 1934: 300, 1942: 320, 1953: 495.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 3 gr, 2 u p, 1934: 2 IM, 3 gr, 2 soc, 1953: 2 IM, 2 soc, 3 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 229 (3), rad 116 (1), borg fællesl 393 (5), 1954: Soc 269 (3), rad 93 (1), borg fællesl 429 (5).

Sognepræst

Indt 1850: a) 12 hvede, 19 rug, 329 byg, 7 havre, b) 10 læs hø, 15 lam, m m, c) 75 rdl, 10 byg, d) 200 rdl, e) 70 td ld. — 1870: Regul 3160 kr, netto 5630 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opf 1868.

15. 25. aug 1829–30. sept 57 (sp Taars, Loll 6. juni 05): Konsistorialraad **Adam Wilhadt Glahn,** * 17. okt 75 Ullensvang ved Bergen. Forældre: Professor Henrik Christopher G, sp Nr Vedby-NA, † 04 (af Alling-T) og Gjertrud Kirstine Egede (datter af biskop Hans Egedes søn: Biskop Poul Hansen Egede, Vartov). Stud Nykøb 93, c juli 98 (l), sp Majbølle 24. maj 05, konsistorialrd 46, r af Dbg 55, afsk 30. sept 57, † 19. april 63. ~ 23. juni 05 Andrea Bredenberg, * 31. dec 78 Rorup, † 9. maj 42. Forældre: Provst i Ledøje-S mag Knud Andresen B (af Holbæk-M), † 1797, og Cathrine Magdalene Marcusdatter Wøldike af Varde. – Broder: Rkp Garnisons k. Slægt, se stamt 35.

Konsistrd A. V. Glahn hører til Falsters mest ansete præster. Hans gode ven provst *D. P. Smith,* Stege, skildrer ham som en »sagtmodig, ortodox teolog, ivrig for sit embede ... han var altid curiøs i sin maade at være paa.« Han var meget elsket i sin menighed og bar tabet af sin hustru og sine to ældste børn »med sand christelig taalmodighed«. G var en af dem, der fremhævede ka-

tekisation som et betydningsfuldt mellemled ml kirke og skole (Loll-F st i 150 aar, s 124). Biskop *D. G. Monrad* satte ham højt og omtaler hans »vel gennemtænkte og omhyggeligt udarbejdede prædiken, hans foredrag var rent i sjælden grad« (smst s 127). Han skrev i Dsk kirketid om katekisation. (Provst Smiths optegn, Personalhist tidsskr, 2 r III. Glahns slægtebog, s 41. E S I, 564). Fra Glahns tid i V, se Loll-F aarb 1928, s 96 f.

Hjælpepræst hos kstrd Glahn

1848—55: **H. C. E. Koch,** se Horbelev-F.
1855—57: **J. Sidenius,** se Ærøskøbing.

16. 20. dec 1857–10. aug 66 (sp Nibe-V 21. aug 41): **Peder Thomsen,** * 10. jan 01 Askildrup, Blenstrup. Forældre: Grjd Thomas Jensen og Maren Andersdatter. Skolelærereksamen Brahetrolleborg sem 22 (mg). Stud Aalborg 26, c nov 30 (l), sp Norderøerne 22. juli 31, sp Sydstrømø 10. aug 33, sp Vilsted-V 10. marts 38, afsk 10. aug 66, † 27. febr 76. ~ 28. aug 31 Kirstine Cramer, * 23. okt 05 Ørum, Fjends herred, † 25. marts 78. Forældre: Sp i Jyllinge-G, † 36 (søn af den kendte regnebogsudgiver, klokker v Frue k, Kbhvn, H. C. C) og Karen Marie Jansen (dt af biskop J, Aarh). – Søn: Gøl, hustrus brødre: Boddum-Y og Skibsted-L og Stauning.

»Hørtes gerne« (W III, 489).

17. 7. dec 1866–27. dec 84 (sp Vilstrup v Haderslev 19. maj 59): **August Frederik Brandt,** * 6. sept 15 Kbhvn. Forældre: Grosserer Johannes Heggelund B og Magdalene Elisabeth Caroline Stallknecht. Stud priv 34, c jan 42 (l), huslærer, lærer Søetatens pigeskole, kst sp Havetoft, Gottorp provsti 24. sept 50, fast ans 26. nov 50, afsat af tyskerne 28. okt 64, afsk 27. dec 84, † 4. aug. 93. ~ 20. april 47 Augusta Charlotte Steenbuch, * 6. aug 21 Odense, † 18. juli 03. Forældre: Sp ved Vor Frue k, Odense Augustinus Herman S, † 45 (af Uggerslev-NH og Rebekka Sophie Werlauff. – Søn: Se ndf, samt marinemaleren B. Hustrus broder: Sp Sct. Hans k, Odense. Datter ~ prof B. C. Bøggild (af Skivholme-S) Landbohøjskolen.

Underskrev adressen til biskop Martensen om forholdene i Sønderjylland.

Udg 83: Om Den Indre Missions optræden i vore dage, en betragtning til overvejelse for alvorlige, men ubefæstede christne, skrev flere bladartikler.

Axel Steenbuch (»Min slægt fra Eegeris«, 1937, s 104 f), fortæller om, hvordan c theol A. F. Brandt blev forlovet. Han saa sin tilkommende paa et bal (vist ved Rude, hvor hun var paa besøg hos sin broder). Dagen efter friede han og fik ja. Hendes fader skrev til en søn, at flaget i den anledning vajede over Vor Frue præstegaard i Odense i 3 dage. Man var glad for forbindelsen, og den gamle pastor Steenbuch fandt, at den unge Brandt var »et særdeles vakkert menneske«. De fik bevægede aar i Sønderjylland. En dag i marts 1864 holdt en postvogn med Augusta Brandt og hendes 5 børn uden for hendes broders præstegaard i Odense. De var blevet fordrevet af prøjserne. Brandt blev i Sønderjylland til august 64, da den tyske regering afsatte ham. De boede nu 2 aar i Kbhvn. Paa Falster havde de en række gode aar. Pastor Brandt var agtet og afholdt, modstander af IM, nærmest Mynstersk præget. Fru Brandt var en indtagende kvinde, vittig og mild, smuk og værdig til det sidste. En datter var gift med højesteretsassessor P. C. E. Poulsen († 1914), hvis søn var den kendte radiotekniker og opfinder, ingeniør, dr phil *Valdemar Poulsen.* I »Telegrafonen og den traadløse« 1950 fortæller professor Absalon Larsen om Valdemar Poulsens «barndomsparadis« i Veggerløse præstegaard og om hvordan biskop Monrad gav V. P lov til at ligge i græsplænen trods morfaderens forbud.

18. 5. marts 1885–17. jan 1928 (kkp Hammer-Lundby 5. okt 82): Provst **Frederik Christian Steenbuch Brandt,** * 25. dec 57 Havetoft, Angel, søn af forgængeren her. Stud Nyköb 75, c 81[2] (l), timelærer Bohrs skole (v. Westens inst), provst Falster sdr herr 12. nov 03, r af Dbg 15, afsk 17. jan 28, † 20 april 33. ~[1] 19. maj 83 Dorthea Kathrine Wandal Randulf Bull Kielland, * 14. marts 57 Stavanger, † 13. april 17. Forældre: Forlagsboghdlr, bogtrykker Laurits Christian K og Johanne Mette Colbjørnsen Bull. ~[2] 11. aug 22 Marie Hansen, * 23. febr 76 Torkilstrup, F. Forældre: Gdjr Lars H og Kirsten Madsdatter. – Søn: Maleren Sigurd Kielland-B. Datter ~ Alsson, Sandager-H.

Fmd IM's konvent paa Lolland-Falster. BM Kbhvns kirkefond.

Provst Frederik *Christian* Steenbuch *Brandts* præstegerning i Veggerløse fra 1885 til 1928 bar præg af, at han som 9-aarig fik sit hjem i sin fars præstegaard dér og saaledes fra barn af blev kendt med sine senere »sognebørn«. Han efterfulgte sin far i embedet, efter at en deputation fra sognet havde været i audiens herom hos kong Christian.

Gamle folk kan bevidne, at han prædikede godt og tilskyndende om troens gode strid, og med sin gode sangstemme messede han ualmindelig smukt. Der blev holdt møder for unge i præstegaarden, og i 1902 tilbyggedes en stor mødesal m m til stuehuset. Her maa Brandts flittige husbesøg nævnes som et virksomt og paaskønnet led i hans gerning, og som det iøvrigt laa hans vennesæle temperament nær at pleje. Hans milde, musikalske og videnom yndede hustru var med sin fornemme holdning sin mere joviale mand en trofast støtte.

Præstegaardsavlingen var oprindelig forpagtet ud, men overtoges senere. Sin motion fik Brandt ved konstruktivt havearbejde, brændehugning og husflid, særlig trædrejning. Hans interesse for meteorologi og den daglige iagttagelse og registrering af vind og vejr var ham hele livet til glæde og nytte.

En forandring i præstens og sognets liv indtraadte i løbet af 1904–06. B følte, at han ikke gjorde fyldest i sin gerning. Ikke alene nogle teologer, som han søgte samfund med, men ogsaa lægfolk gjorde ham hans egen fattigdom bevidst; men de overbeviste ham ogsaa om, at han manglede den uforbeholdne ydmyghed, som var betingelsen for det nye liv, han var modnet til og higede efter at faa i eje. Og i sit lønkammer bekendte præsten sin hidtidige vantro, kasserede sin agtværdighed som bare usselhed og skam og tilegnede sig i tro bibe-

lens forjættelser om tilgivelse for selv den usleste synder. Dette blev hans bekendelse for Gud og mennesker resten af hans liv med salme 40,3 som omkvæd.

Den nye forkyndelse, som herefter lød i Veggerløse kirke og senere i mange kirker, forsamlingshuse og stuer, var vel ikke i modstrid med den gamle, men anderledes, idet alvor og glæde nu betonedes med den overbevistes overbevisende magt, og Brandt omsluttedes nu af nye venner, baade inden- og udensogns. Egentlig udtalt modstand opstod kun hos faa, mere almindelig var en reserveret holdning, som delvis tilpassedes velvilligt efterhaanden. Og den i forvejen altid gode kirkegang tog snarere til, men sognegrænsen overskredes nu ogsaa af kirkegængere fra begge sider.

For Brandt var livet, det inderlige og hvervende samfundsliv, det primære og den autoriserede lære mere underordnet, han rakte f eks hjertelig broderhaand til troende baptister. Han ruskede op i lunken vanekristendom og deltog i sin tids skarpe stilling til en »grundtvigianisme«, som han fandt religiøst reaktionær. Den kristelig-sociale bevægelse fandt han gik uden om sjælens vitale problem. Valdemar Ammundsen satte han personlig højt, men C. Norlevs forkyndelse var ham for jævn. Til nabopræsten Helweg i Idestrup var forholdet nærmest spændt; men med nabopræsten Gotfredsen i Skelby var venskabet inderligt. Med sit varmtfølende og impulsive sind maatte Brandt undertiden lade sig bremse af sin hustru, og med sin afgjorte holdning undgik han ikke partiskhed; men han kunne ogsaa uforbeholdent, ydmygt og med tak bøje sig for venlig kritik.

Som borger var Brandt saa at sige født konservativ, mest ud af en forsvarsvenlig indstilling; men overfor sociale misforhold kunne han udbryde: »Det er til at blive socialist over«. Da en af amtets prominente godsejere under en passiar ytrede: »Ved De hvad, provst, menneskene er sgu noget rak,« blev svaret: »De har ret, vi maa bare ikke glemme at tage os selv med.« Han var en sand demokrat, men politisk nærmest passiv. »Verdens frelse beroede paa den enkeltes frelse.« Konsekvensen heraf forpligtede ham imidlertid, hvortil kom, at han paa sine gamle dage oplevede en ny politisk problemdebat med bidrag bl a af A. Schack og Edv. Geismar, hvorunder perspektiver om jordisk retfærdighed aktiviserede ham som politisk borger.

Under sit 5-aarige ophold som emeritus i Gilleleje vandt han sig gode venner der, ikke mindst i Lt Mf. Men han var kommen til at længes efter sit gamle sogn for at bo sin sidste tid som husmand der, og i 1933 flyttede han ind i sit nyopførte hus paa Hasselø, hvor han døde faa dage efter. Paa gravstedet i Veggerløse kirkegaard staar opret en tilhugget sten med navnene paa Brandts svigermor, hans første hustru og hendes to søstre, og foran den en liggende natursten, hentet ved Østersøen, med B's data og indskrift forneden: »Beboere i sognet satte denne sten«. (Chr. Kielland-Brandt.)

Provst Brandts datter, fru Rebekka Alsson, skriver:

»Far søgte hertil ikke alene paa grund af, at hans fader havde haft det embede, men sikkert ogsaa for dets skønne beliggenheds skyld. Med det blide Guldborgsund mod vest og det havlignende Østersø mod øst fik vi 4 børn tidligt lært at faa øjnene op for skønheden i naturen – og vi kom til at elske friluftslivet.

Fars meteorologiske interesser var særlig store. Der var termometre i de fleste stuer – ogsaa udendørs. Hvor mange gange dagligt blev der ikke banket paa barometret? Der blev gjort daglige notater i almanakken.

Vi husker, vi som smaa børn blev ført ud paa sognevejen til de største og smukkeste snedriver. Midt under maaltidet blev vi ofte kaldt ud paa verandaen for at betragte skyerne eller solnedgangen over Guldborgsund. Under optrækkende tordenvejr samledes hele husstanden paa den højtliggende tørreplads for at kunne følge med lyn og tordenskrald.

Far havde en meget smuk sangstemme. Mange kom fra Nykøbing F til Veggerløse kirke for at høre hans velklingende røst, det være i messe, tale som sang.

I hjemmet spillede mor til fars sange.

Far kunne glæde sig over den gode kirkegang.

Vi havde landauer (lukket vogn), vi havde gartner til den store dejlige have. To unge piger i huset.

Tiendedagen med den store samovar og kaffedrikning var for os børn en stor aarlig begivenhed.

Jeg kan ikke skrive om livet i Veggerløse pgd uden at tage min moder med.

En nabopræst skrev saa træffende efter vor moders død i det lokale blad bl a:

»Hun ejede sjæl, adel og gammel kultur. Hun efterlod sig et kærligt minde hos alle, der blot kendte hende lidt, og et uudsletteligt minde hos dem, der kende hende meget.««

Provst Brandt mindes som en prædikant med en afgjort forkyndelse om synd og naade, en utrættelig sjælesørger, for adskillige et Guds redskab til omvendelse. Han blev IM's og kirkesagens nidkære forkæmper paa Falster. Han var en højagtet præst. Han var en stor naturelsker (var ogsaa sætteskipper). Hjemmet var præget af gammel kultur, hans 1. hustru var i slægt med Colbjørnsen og Munk. Efter sin afsked tog han bopæl i Gilleleje, men flyttede tilbage til Veggerløse, hvor han følte sig hjemme, men han var nu svag og døde kort efter. DnA 1934, s 95.

19. 19. maj 1928–24. april 42 (sp Herlufmagle 28. febr 24): **Ferdinand Jensen Jersin,** * 13. nov 77 Kbhvn. Forældre: Betjent i overretten Peter Jensen og Marie Nielsen. Stud Brgdssk K 95, c 03^2 (h_1), lærer Rungsted kostskole 03, lærer Roskilde højskole 07, navneforandring til Jersin, kkp Værslev-Jorløse 9. sept 09, sp Jorløse 1. juli 13, till præst for en fri grundtvigsk kreds i Slagelse, † 24. april 42. ~ 25. okt 09 Kristine Begtrup, * 11. febr 83 Askov. Forældre: Højskoleforstander Frederiksborg højsk, c theol Holger Christian B af Birkerød og Johanne Caroline Lange. – Datter ~ Jensen, Torstrup-H.

Skrev om J. P. Jacobsen i »Kirke og kultur«, om Carl Ploug i Nord tid om H. V. Kaalund, D. G. Monrad og Selma Lagerlöf. En større afhandling om Johannes evangelium og en hel bog om H. C. Ander-

sen kom aldrig ud. Skrev talrige artikler og foredrag.

Ferdinand Jersin var født i København af landlige forældre med »gammeldags« kristendom. Han var en lykkelig natur, og det faldt ham let at tale og udtrykke sine tanker og følelser i diskussioner som student i kammeraternes kreds. Her mødte han IM hos venner som Eilschou-Holm og Charles Nielsen; men da han senere kom i forbindelse med højskolebevægelsen og den grundtvigske forkyndelse, blev han klar over, at denne retning harmonerede bedst med hans livssyn.

Efter en tid som lærer gik vejen til præstegerningen. I Jorløse kom han i kontakt med en god kreds af præster og højskolefolk bl. a Carl Koch i Ubberup og Fonnesbech-Wulff i Vallekilde. Han vandt sig mange venner og blev hurtigt en meget anvendt taler og prædikant paa egnen.

Efter 14 aar i Jorløse, som bragte ham megen berigelse, kom han til Herlufmagle, hvor han kun var i 4 aar, men dog naaede at vinde en vennekreds – ikke mindst blandt de unge, som sluttede godt op om de ungdomsmøder, der blev holdt.

Der kom herefter bud fra Veggerløse paa Falster, hvor det grundtvigske livssyn og højskolebevægelsen havde mange venner, og der fandt han sit blivende sted. I dette sogn var der ogsaa en ret udbredt Indre Missionsbevægelse, men med sine unge aars forstaaelse af denne retning opnaaede han et godt forhold ogsaa til denne kreds.

Paa Falster og Lolland fandt han præstekolleger og venner fra flere egne, der ofte samledes og vekslede tanker og erfaringer. (Kirstine Jersin).

20. 10. aug 1942–29. dec 47: **H. M. Fog,** fl t Øsby, se der.

21. 26. maj 1948 (sp Enderslev-V 10. jan 40): **Arne Emil Stærmose,** * 23. jan 10 Rørdal v Aalborg. Forældre: Møllermester Hans Christian Hansen S og Anne Maria Nielsen. Stud Aalb 28, c 35[1] (h_1), hjpr Sct Peders k, Slagelse 16. marts 36, kkp Slagelse 5. april 38. ~ 14. nov 37 Mirjam Elisabet Clausen, * 22. marts 06 Kbhvn. Faderen: Sp Sct Catharinæ k, Ribe, † 32, se der.

Fmd Nykøbing F's blandede kor 52.

Litt: Barfod: Falsters G I, 262, MS B, 48, Rhode II, 746, Lkm II, 746, Hjelholt: Falsters hist I—II, Loll-F st 150 aar, 1955, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 161 f, medd fra provst Brandt og civilingeniør Chr. Kielland Brandt, Knud Hansen: Stormfloden paa Lolland-Falster 1872, Niels Skriver Svendsen: Flod og diger, 19,47, Loll-F aarb 1929, s 58 f, 72 f, 119 f, 1952—54, s 354 f, 1955, s 117 f, O. Lundts optegnelser i V kirkebog, Loll-F aarb 1954.

SKELBY—GEDESBY

(Med filialkirke i Gedser).

Skelby sogn, 1441 ha, mellem Guldborgsund og Bøtø nor, er bakket mod vest, fladt mod øst, frugtbart, lidt skov. Den sydøstlige del er det bebyggelsestomme udtørrede, næsten opdyrkede Bøtø nor. Fiskebæk sø er udtørret. Byerne: S med fh fra 1891, mh fra 1894, Lt Mf mh fra 1951, Fiskebæk, Stavreby. Hg Gedsergaard.

Gedesby sogn, 1665 ha, sydspidsen af Falster, bølgeformet med ret høje klinter ved Gedser odde, er lavtliggende og jævnt frugtbart. Byerne: G med alderdomshj, fh fra 1894, Gedser stationsby (1090 indb) med færgefart til Tyskland, flere større gaarde, bl a Frisenfelt og Ludvigsgave. En del sommerhuse. Flere smaasøer er tørlagt. Plantning langs Østersødiget.

Fra G har der fra gammel tid været overfart til Tyskland. 1886 aabnedes banen, 1903 afløstes dampskibsfarten af færgefart. Den 2. verdenskrig og Danmarks besættelse 1940 kom til at præge overfarten stærkt, og efter Tysklands inddeling i zoner, ophørte faktisk overfarten til Warnemünde, senere er den genoptaget til Grossenbrode (1951).

G sogn skal have haft megen skov, men svenskerne afbrændte skovene 1658—60. Stormfloden 1872 gjorde stor skade, 22 menn og mange dyr omkom. Om holdenderne paa Sydfalster, se s 263. Megen utilfredshed har det vakt, at staten i de sidste aar har nægtet at støtte et digeprojekt, som skulle beskytte Gedser mod oversvømmelser, efter at strømforholdene er blevet ændret, siden staten byggede Gedser havn. Havet er nu en stadig trusel mod den lavtliggende odde.

Syd for Gedesby ligger Svinehave voldsted, hvor formentlig kongens lensmand har haft en borg i middelalderen. (Loll-F aarb 1919, s 51).

Af den ældre præstehistorie. 1604—44 var **Hans Poulsen** sp her. »Han havde flere slemme sager.« 1691—95: **Chr. H. Falster,** fader til den berømte rektor Chr. Falster, Ribe. 1695—1745 var fader og søn sp her: **Eiler C. Wolf** til 1711, og **Hans E. Wolf,** til 1745. 1757—81: Konsistorialraad **Niels F. Amager,** var meget rig, købte 1773 Gedsergaard med gods og kirkerne, hans portræt i S kirke. 1820—28: Provst **Jens Petersen,** havde egr til embedseksamen. 1830—35: **Eggert Chrph. Brygmann,** fik univ guldmed for teol prisopgave.

Det kirkelige liv. Kirkegangen var til 1876 meget ringe. I 1850'erne drev mormonerne en ivrig propagande her (se Sdr Kirkeby). Pastor *Billeschou* (1835–59) var en ejendommelig mand (se ndf), hans kapellan *J. Wøldike,* var ivrig frugtavler (pomolog). Medens B var her, oprettede gamle elever fra Hindholm højskole en *»Falsters læseforening«,* hvis bøger skulle vække og nære dansk liv og udbrede folkelig oplysning. Gdjr *Rasmus Poulsen,* Skelby, var en af de førende i dette arbejde; han satte sig imod, at det mest skulle være landbrugsfaglig litteratur, man købte, og han sejrede med sit syn. Læseforeningen bestod til 1884, da den kvaltes i de politiske kampe. Men de unge ledere af læseforeningen i Skelby og Sdr Kirkeby havde mere paa hjerte. De samlede medlemmerne til oplæsning, samtaler og sang. Flere ældre sluttede sig til disse møder, og ud fra denne kreds opstod tanken om folkelige pinsemøder, og det første holdtes 1870 i Sdr. Kirkeby, se der. Pastor *C. B. Friis* (1859–70) kendt for sine haandbøger for lærere og præster, var en alsidigt interesseret mand.

1868 kom stifteren af Luthersk Missionsforening, *Chr. Møller,* til Falster. Han slog sig ned i Sdr Kirkeby, og godsejer, etrd *Tesdorph,* Orupgaard, i Idestrup, hørte ham gerne. Godsejer Tesdorph ejede ogsaa Gedsergaard, og her var der en »schäfer« (faarehyrde), *Chr. Madsen,* som var ved at blive grebet af mormonernes lære. Tesdorph opfordrede Chr. Møller til at søge en samtale med Chr. Madsen. De anførte en række skriftsteder over for hinanden, og det endte »med en velsignet sejr, som Jesus vandt over et menneskeliv«, skrev Chr. Møller, »en rigtig hjertesejr, han blev en hjertekristen«. Chr. Madsen blev til stor velsignelse paa Sydfalster ved sit ligefremme vidnesbyrd. Men han døde i en ung alder. I flere aar kom Chr. Møller paa Gedsergaard og holdt møder, ligesom han altid, naar han kom til egnen, boede der. Pastor *Friis* kaldte ham en »Guds gave til sognet«, og C. Møller samlede mange ved sine møder her i 10'erne. Pastor Friis ansaa Chr. Møller for »et personligt elskværdigt menneske, der stillede sig vel villigt til sognepræsten og hans arbejde.« Der var ogsaa et lille IMs samfund, som samledes i en sal hos møllebygger *Hans Larsen.* Her blev der holdt børnegudstjenester. 1894 blev der bygget missionshus tæt ved Skelby kirke. De skiftende sognepræster kom gerne til møderne her, og IM og Lt Mf afholder samtalemøder i fællesskab.

I Gedser og Gedesby var troslivet alene præget af IM. Forvalteren paa Gedsergaard, *Gustav Seehausen,* af tysk herkomst, kom hertil fra Taulov, og han indbød indremissionær, gdjr *Jens Holt* fra Taulov, til at tale her. Det skete allerede i 70'erne, senere kom indremissionærerne *Lars Aage* og *Hans Kristensen,* men især var kolportør *Hjort* en skattet gæst. To søstre, *Karen* og *Helene Pedersen,* der drev gartneriet »Bakkehuset«, blev omvendt ved at høre provst *Brandt,* og deres hjem blev et samlingssted for en rig virksomhed.

Aabningen af færgehavnen 1903 betød en stærk vækst for Gedser. 1904 kom toldassistent *Tønnesen* til Gedser. Han begyndte straks at indbyde talere hertil: Provst *Brandt,* pastor *Bachevold,* sekretær *Toft,* indremissionærer. Møderne blev holdt i hotelsal eller paa jernbanestationen. Da Tønnesen rejste, ledede provst *Brandt* faste møder i »Bakkehuset«, som egnede sig fortrinligt til samlingssted. Her kom især præsterne *Bachevold* og *Hindhede,* samt missionærerne *Hans Simonsen, O. Kinch* og *Frands Pallesen.*

I Gedser samlede IM's liv sig om nogle hjem, der var stiftet af tilflyttede fra Østlolland, f eks gdjr *H. P. Boesen,* gdjr *Rich. Boesen,* gdjr *Johs. Laugesen* og gdjr *Rasmus Pedersen,* »Trehøje«. Efter Frands Pallesens raad begyndte man paa regelmæssige samtalemøder, fælles for Gedesby og Gedser.

Provst, dr *L. Koch* har skrevet om sine præsteaar (1876–80) her bl a: »Det var et besværligt sogn, med lange afstande, alligevel kom jeg til at kende befolkningen saa godt, som jeg ikke har naaet det noget af de andre steder, jeg har været. Der var næsten ingen til- eller fraflytning, selv konfirmanderne blev i sognene. I Gedesby var der tildels folk af et eget udseende, høje, kraftige, sorthaarede mennesker, maaske efterkommere af hollænderne. Stedet var jo meget afsides, og befolkningen havde ogsaa noget tilfælles med beboere af smaaøer. De var selvbevidste nok, men dog i mange maader uerfarne, naar de kom i lidt usædvanlige forhold. Der var kort før min tid kommet en fremmed fugl til sognet. Han havde købt en gaard, slog stort op med champagnegilder osv, og da han gik fallit, havde flere velhavende bønder sat deres navne paa veksler, saa de omtrent var ruinerede. De var alle ivrige venstremænd. Da *Hage* som Højres valgkandidat holdt møde i Skelby (hvor de ogsaa var venstremænd), forløb mødet roligt, men i Gedesby rejste de sig alle og gik, da Hage begyndte at tale. – Der var i grunden ikke megen forbindelse mellem de to sogne, og forholdet kunne være lidt spændt. Befolkningen i Skelby var forskellig fra dem i Gedesby. Der var i S flere dygtige, vel oplyste yngre mænd, der havde været paa Hindholm højskole, og dem var det en fornøjelse at have med at gøre. – Den lange vej til købstad gjorde, at man sjældent kom uden for sognet, især smaafolk og kvinderne. Alt dette gammeldags gjorde, at præstegaarden blev midtpunkt i sognet. Præstekonen hed endnu »madammen«, men præsten hed ikke længere »vor far«. Da jeg kom hertil, var der meget lidt kirkegang, medens de voksne gik til alters 2 gange aarligt. Men da kirkegangen bedredes, kom der ogsaa flere altergæster, og vanealtergangen var her et grundlag at bygge videre paa. Godsejer *Tesdorph,* denne mærkelige mand, der mindede om helt eller halvt tyske godsejere sidst i 18. aarh, var opdraget i en pietistisk farvet kristendom og havde en levende følelse af, at adel forpligter. Der var paa hans gaarde intet søndagsarbejde ud over det strengt nødvendige. Aldrig har jeg kendt noget menneske, der kunne udrette det, han kunne. Han drev en række store gaarde (ved forvaltere). Kun da stormfloden 1872 ødelagde hans diger ved Bøtø, saa jeg ham forknyt. Han var ikke populær, og han kunne være haard. Han kunne sidde i timevis og tale med mig; han saa med glæde, at de kirkelige forhold i sognene bedredes, og det var forfriskende at tale med en mand en vid horisont. Jeg paaskønnede, at en saa virksom og optaget mand ville anvende saa megen tid paa en ensom landsbypræst. Da Monrad døde, gjorde han et forsøg paa at faa mig til hans eftermand, men det ville ikke lykkes. I S kom jeg i berøring med en halvt sekterisk retning, de saakaldte »Bornholmere«. Der var nogle faa familier, der havde sluttet sig til disse, men man mærkede ikke videre til dem; de holdt sig rolige og gjorde ingen propaganda. En lang samtale med *Chr. Møller* og et møde gav mig ikke indtryk af, at hans tale var noget andet eller mere end en almindelig indremissionærs. Han gjaldt for at være en dygtig og begavet mand, men jeg fik ikke indtryk af noget ualmindeligt. Af hans tilhængere begyndte de fleste at gaa i kirke hos mig. Det var alvorlige mennesker, der holdt sig

fra alle offentlige forlystelser. Dette var heller ikke vanskeligt, da der ikke var andre end et skovbal hele aaret igennem. Men den aften holdt de demonstrativt et møde og gik med deres salmebøger op forbi dansepladsen. Det var gode aar, vi tilbragte i Skelby.« (L. Koch: Erindringer, s 103 f).

Biskop D. G. Monrad værdsatte pastor Koch (der til gengæld havde delte meninger om biskoppen). Monrad skriver, at »det lykkedes hurtigt den begavede Koch at samle menigheden om sig, og at det var over en menneskealder siden, at Guds hus havde været saa flittigt besøgt her.« (Loll-F st 100 aar, s 160).

Pastor *E. Bøllemose* (1883–96) var uden særligt partipræg. Kirkegangen tog af.

Pastor *E. Fibiger* (1896–1907) var meget afholdt, og det var ikke saa let for pastor *Looft* (1907–20) at blive hans efterfølger. Looft var nærmest KC, en betydelig mand. Det var især ved hans arbejde, at Gedser kirke blev rejst, og der oprettedes fast præsteembede i Gedser.

Pastor *Gotfredsen* blev eenstemmigt indstillet hertil, og det følte sig af ham som en gave fra himmelen, da kræfterne var ved at svigte i Nykøbing. Trods megen sygdom fik G nogle gode arbejdsaar her med mange glædelige oplevelser. Han arbejdede paa IMs linie ligesom efterfølgeren, pastor *Madsen;* begge havde ret god kirkegang og stod i samarbejde med Lt Mf (der ikke altid har været særlig kirkelig) og IMskredsen, gdjr Carl Jørgensen, Stavreby, proprietær J. Pedersen, Lolleseje, og lærerne Berntsen og Petersen, Gedesby.

Sognene er afsides beliggende og uberørt af større vækkelser. Den kirkelige interesse er ikke særlig stor, men forholdene er rolige og gode. Luthersk Missionsforening, som her er kirkelig, ledes af gdjr *Gunnar Olsen,* S, og IMs samfund af gdjr *J. Boesen,* Trehøje.

Gedser by præges af tjenestemænd, der hyppigt flytter. Der er trofaste kredse omkring kirken. Folketallet nedadgaaende.

Paa foranledning af afdøde konsulent **M. K. Kristensen** og sognepræsten, pastor **Ellekilde** blev 2. søndag i advent 1949 for første gang Danmarks største og eneste levende juletræ tændt. Det staar i præstegaardshaven, nær kirken og med sine 100 elektriske pærer ses det ud over hele Sydfalster lige til Veggerløse bakke. Det tændes hvert aar i forbindelse med adventsfesten for sognets ældre i præstegaarden.

1922 oplyses: Kkg 8–6–5 pct, gldags, velvillig befolkning, lidt IM og Lt Mf, ungdomsm, sdsk. 1925: Den præstelige betjening har været meget uregelmæssig de sidste aar: Sygdom, skiftende vikarer. Kkg 5 pct. 1934: Kkg 4–3–5 pct, ikke megen kirkelig interesse, nogen hørelyst, IM og Lt Mf, KFUM, pigemøder. 1942: Kkg 3–2–5 pct, ellers som før. 1955: Kkg 8–7–5 pct, gode, IM Lt Mf, 2 sdsk, 2 fh.

Skelby kirke, midt i byen, er for korets og skibets vedkommende ombygget 1857, af huggen kamp og gule mursten. Kun skibets romanske vestgavl og det svære, gotiske taarn, der nu har pyramidetag, staar tilbage af den tidligere lille kirke. Altertavle med maleri fra 1857 (F. C. Lund: Jesus og den samar kvinde). Prædikestol fra 1857, senromansk ottekantet, gotlandsk kalkstensfont med int reliefer af Jesu barndoms- og lidelseshistorie. Nederlandsk daabsfad fra c 1625. Gravsten. 150 sd. Korbuekrucifix fjernet til Nationalmus. 2 klokker.

Mackeprang, s 375, Danm kirker, VIII, 1359 f.

Gedesby kirke bestaar af gotisk, gulkalket skib (med spinkle mure) uden særligt kor, men med 5-sidet afslutning med støttepiller. Da kirken restaureredes 1854 nedbrødes en bræddeklædt overbygning med lanterne og spir, som var anbragt oven paa et aldrig fuldført taarn. Vindfløjen (fra 1722) anbragtes paa den tagrytter, der blev opsat over Vestgavlen. 1854 ommuredes og forhøjedes murene, og der indsattes rundbuede støbejernsvinduer. Et vaabenhus blev revet ned. Hovedindgangen lagdes mod vest, og muren mellem taarn og skib fjernedes, saa hele rummet er udelt. Fladt loft. Smuk luthersk fløjaltertavle fra 1573, i midtfeltet et samtidigt maleri (korsfæstelsen), kalk og disk, skænket af dronning Sophie Amalie 1627. Prædikestol med himmel fra c 1575. Font af brændt ler fra 1856. Moderne vestpulpitur. Renæssancekrucifix. To epitafier. 250 sd. Maleri af Stormen paa Genesaret sø paa skibets nordvæg.

Danm kirker VIII, 1368 f.

Gedser kirke, indviet 28. marts 1915, arkit P. V. Jensen-Klint og C. Andersen, er opført af hvide mursten, bestaar af skib og kor med rund afslutning, og et 12,5 m højt taarn (med lange, murede længdestriber) ved skibets østside. Hele koret dækkes af et frescomaleri (Elof Risebye: Gud Fader, Sønnen, Helligaanden, omgivet af engle).

Folketal: 1850: 603 og 590, 1901: 778 og 1165, 1921: 814 og 1915, 1950: 667 og 1690.

Altergæster: 1922: 153 og 91 og 135, 1934: 132 og 92 og 191, 1946: 237 og 117 og 190, 1953: 241 og 196 og 211.

Menighedsraad: 1922: 4 IM, 4 gr, 3 kirk soc, 4 u p, 1934: 2 IM, 2 Lt Mf, resten u p, 1946: S-G: 4 IM, 2 gr, 2 arb, 4 u p, Gedser: 5 soc, 2 u p, 1953: S-G: 1 IM, 6 gr, 3 arb, 2 Lt Mf, valg i G, Gedser: 3 IM, 4 soc (valg).

Kommunevalg: 1943: Soc 501 (8), rad 97 (1), kons 170 (3), venstre 214 (3), 1954: Soc 644 (8), rad 102 (1), kons 175 (2), venstre 251 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 540 byg, b) 125 rdl, c) 50 rdl, naturalier, d) 150 rdl, e) 53 td ld. — 1870: Regul 3608 kr, netto 5512 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 1. kl, 1946: 3. kl.
Pgd opført 1863.

20. 6. maj 1835–24. maj 59 (sp Kettrup–G 14. juni 22): **Andreas Jørgen Billeschou,** * 27. dec 76 Nygaard, Hammerum herr. Forældre: Proprietær Peder Mulvad B og Engelke Cathrine Steenberg. Stud Aarhus 98, c maj 03 (h), sp Hirtsholmene 28. juni 11, tillige sp Fladstrand (Frederikshavn) 26. juni 12, afsk 24. maj 59, † 28. maj 61. ~ 12 Karen Elisabeth Jansen, * 68 Kbhvn, † 21. juli 57. Forældre: Parykmager Michael J og Maren Kirstine Hansen.

»Hæderlig, men pudsig i flere henseender, saaledes maatte ingen fødselsdag nævnes eller højtideligholdes i hans hus. Intet menneske kendte hans eller hans kones alder. Naar man spurgte, blev han vred og sagde: »Fanden er gammel.« (W III, 79). Han er den præst, der har siddet her i embedet længst tid, 24 aar.

Hjælpepræst hos pastor Billeschou

1845—47: **H. J. Sørensen,** se Vilslev—H.
1849—59: **J. Wøldike,** se Kværndrup.

21. 14. aug 1859–9. febr 76 (sp Tversted–U–B 2. sept 45): **Christen Begtrup Friis,** * 24. maj 08 Malling. Forældre: Sp i Holme–T, kstrd Peder F, † 56, se der, og Ane Boje. Stud Aarhus 28, c okt 33 (l), skolebestyrer Kbhvn, sp Nyker 6. dec 36, afsk 9. febr 76, † 27. okt 98. ~ 31. marts 32 Kirstine Jensen, * 22. juli 11 Kbhvn, † 5. maj 89. Forældre: Værtshusholder Hans J og Karen Thomasdatter.

Pastor Chr. B. Friis (søn af den meget afholdte kstrd Friis, Holme) blev 89 aar og var til det sidste aandsfrisk. Han dansede ved sit

diamantbryllup (W I 662, Elvius 1884 opgiver s 449 hans dødsaar forkert til 1813). Chr. B. Friis var en vaagen og interesseret mand, han stod velvilligt over for Lt Mf og var derved med til at gøre Lt Mf kirkelig her i sognet. Han var interesseret i skolespørgsmaal og blev 1852 prisbelønnet for en besvarelse af Grundejerforeningens prisopgave: »Bidrag til belysning af skolespørgsmaalet«. Udg 57: Landsbyskolen, haandbog for skolebestyrere og skolelærere. Han udgav ogsaa 1878 en i sin tid meget benyttet haandbog for præster: »Præstegerningen i den danske folkekirke«. Han var særdeles vel hjemme i kirkens forhold og retsregler. Hans haandbøger er klare og anskuelige. I skolen ønskede han liberalt lærerens gerning skilt fra kirkesangerens, og at den administrative forbindelse mellem kirke og skole skulle løses. Hans haandbog for landsbyskolen gav en praktisk og bekvem oversigt over skolelovgivningen.

DBL VII, 390, Joakim Larsen: Bidrag til den dsk folkeskoles historie, 1818—98, 1899, s 183, 187.

Hjælpepræst hos pastor Friis 1871—75: G. C. Madelung, se Sjørring—T.

22. 2. maj 1876–27. febr 80 (kkp Nykøbing-Systofte 27. aug 71): **H. L. S. P. Koch,** fl t sp Brønshøj–Rødovre, se Glostrup.

23. 5. maj 1880–19. marts 96 (sp Grindsted-Grene 8. juni 74): **Emil Frederik Bøllemose,** * 31. maj 32 Nykøbing, Mors. Faderen: Sp Aastrup v Haderslev, † 77, se der. Stud priv 52, c 62[1] (h_2), lærer Aabenraa realskole 62, hjpr Glud-H 3. febr 66, † 19. marts 96. ~[1] 6. aug 67 Ida Knudine Grauer, * 22. marts 40 Aabenraa, † 15. april 81: Forældre: Kclrd, læge Jacob Jørgen G og Nicoline Dorthea Aagaard af Agerskov. ~[2] 31 maj 83 Emilie Vilhelmine Vesterby, * 31. maj 51 Ribe, † 27. nov 29. Forældre: Kæmner Jens Christensen V og Mariane Møller.

Pastor B stod uden for de kirkelige retninger; han tog som andre del i sognets fester. Hans forkyndelse var ikke særpræget. Hans konfirmandundervisning var grundig og huskedes længe, og hans konfirmander mindes ham med glæde.

24. 20. juni 1896–12. jan 1907 (sp Harring-S 10. april 80): **Emil Fibiger,** * 21. aug 46 Ribe. Faderen: Provst. Harring-S († 80), se der (af Jetsmark). Stud Aalborg 65, c 72[2] (h_1), hjpr Sjørring-T 1. april 73, do Skyum-H 31. juli 74, sp Skyum-H 13. april 77, † 12. jan 07. ~ 23. okt 74 Johanne Maria Josefa Nielsen, * 2. dec 44 Christianshavn, † 18. marts 12. Forældre: Musikdirektør Søren Vilhelm N og Birthe Johanne Dorthea Nielsen, samt plejedt af dr A. G. Rudelbach, sp Sct Mikkels k, Slagelse. – Hustrus søster ~ Sørensen, Vrejlev-H. Søstersønner: Wassmann, Reerslev-V og Wassmann, Grønland.

Pastor F var en rigt begavet mand med store evner. Men det var, som om hans evner aldrig ret kom til udfoldelse. Der var noget slapt og spredt over ham. Han havde vanskeligt ved at finde sig til rette i de falsterske forhold, der var saa vidt forskellige fra forholdene i Thy, hvortil han var knyttet med mange baand. Men naar han rigtigt var oppe, var han uforlignelig som fortæller. Han sad inde med en rigdom af historier om gamle, rationalistiske præster og fortalte dem mesterligt. Gamle, troende folk i Thy fortalte, at hans prædikener undertiden kunne være »rent ud ypperlige«. (A. Fibiger i Præstehist saml I, 48–49).

Pastor F var »grundtvigianer, men af den gode surdejg« (Hj og tr XVI, 74). Han blev meget afholdt i Skelby–G og omtales i Loll-F folketid 15. jan 07 som »en dygtig præstemand«. Han var en begavet og nidkær ordets forkynder. Han blev ramt af apopleksi, da han stod og skulle forrette en begravelse i S og døde kort efter.

25. 24. april 1907–16. maj 20 (sp Østerlars-G 26. febr 85): **Conrad Christian Viggo Looft,** * 25. nov 53 Kbhvn. Forældre: Kammerraad, kontorchef ved DSB Heinrich Arnold Thaulow L og Caroline Amalie Theill. Stud Mtrp 71, studerede klassisk filologi til 74, lærer Vesterbros borger- og realskole 72–79, till lærer Schneekl skole 76–77, c theol 79[1] (1), hjpr Grevinge 10. okt 79, † 16. maj 20. ~[1] 24. marts 80 Anna Rosalie Metzlaff, * 10. jan 59 Kbhvn, † 24. okt 86. Forældre: Urtekræmmer Daniel Ferdinand M og Vilhelmine Weiss. ~[2] 18. april 88 Annie Birgitte Magdalene Jensen, * 10. marts 65 Slagelse. Forældre: Sagfører Jens Augustinus J og Caroline Christine Elisabeth Alsing.

Medlem af Præsteforeningens stiftende udvalg 95, kredsfmd Præsteforeningen for Bornholm 04—07 og i Maribo amt 1907—20. I Østerlars fmd f sygekassen, bm De fattiges kasse, revisor i andelsmejeriet og i Bornholms biavlerforening. I Skelby fmd f Sygeplejeforeningen, tilsynsværge f Kbhvn magistrats plejebørn, revisor i stiftets lille enkekasse, revisor i Præsteforeningen 02.

Skrev prædikener i Nationaltid og i »Kirkens aar« og talrige artikler om offentlige anliggender og Præsteforeningens forhold.

Pastor Looft vil blandt præster blive husket som *Den danske præsteforenings stifter.* April 1895 udsendte 16 af Bornholms 17 præster en skrivelse, der foreslog at danne en faglig sammenslutning af danske præster. Man skulle især arbejde med: 1. Rituelle forandringer. 2. Bispe- og provstevalg. 3. Anerkendelse af kirkens ejendomsret. 4. Lønningsspørgsmaal. 5. En ordning af præstevalgsspørgsmaalet. 6. Tilvejebringelse af en kirkerepræsentation og evt en kirkeforfatning. – Provst *K. Sodemann,* Klemensker, modtog indmeldelser og blev foreningens første formand, da den stiftedes 1896. Men L kom med i det foreløbige udvalg, og pastor *J. A. Petersen,* Østermariæ, oplyste, at det var L, der først fik tanken, som han fremsatte i Bornholms præstekonvent 1894 i Østerlars præstegaard. Han var ogsaa den, som væs affattede de nævnte 6 punkter i forhandling med bornholmske præster, og de viser, hvad han interesserede sig for. Flere af disse punkter udgik hurtigt af programmet, da de berørte kirkepolitik. Han bevarede hele sit liv en levende interesse for præsteforeningen og var dens revisor til sin død, ligesom han i mange aar var en dygtig kredsformand.

Han var en vaagen og levende personlighed. 1881 foretog han en længere rejse til Tyskland, Schweiz, Korsika, Frankrig og Belgien. Han holdt i det hele af at rejse. Hans forskellige tillidshverv viser hans interesse for børn, for regnskaber, for biavl osv. Han kom som

præst til at forestaa store kirkebygningsarbejder. Østerlars' gamle rundkirke blev hovedrestaureret 90–91, Gudhjem kirke blev nyopført 92–93, og han var sjælen i arbejdet for at faa bygget Gedser kirke 1915 og skaffede midlerne til Skelby kirkes orgel.

Pastor L var ikke partimand, nærmest KC, men han arbejdede godt sammen med IM og Lt Mf, var virksom for søndagsskole, Ydre Mission og de unge. Han holdt her mange møder (især for de ældre, der ikke kunne komme i kirke) i pastoratets udkanter. Han havde en særlig evne til at tale med mennesker og gik meget ud paa besøg. Han var meget musikalsk og spillede godt orgel og klaver. Sine bedste præsteaar havde han paa Bornholm, men han var ogsaa glad for at være paa Falster. Han ønskede helst at øve sin gerning inden for sine pastoraters grænser. Han var en velbegavet mand, præget af en vis københavnerkultur. Som teolog var han af Martensens skole. Hans prædikener var korte og klare, ægte evg-lutherske. De talte maaske mere til forstanden end til hjertet. Han havde stor sans for kirkens og skolens administration, var vel hjemme i dansk kirkeret. Han døde ganske pludseligt i en jernbanekupe paa vej hjem fra Nykøbing. Da hans medrejsende stod af i Veggerløse, var der intet i vejen, men da en af dem kom tilbage for at hente noget, var pastor L sunket sammen, og ved ankomsten til Fiskebæk konstaterede lægen, at døden var indtraadt.

Paul Nedergaard: Den danske præsteforenings historie, 1946, s 10, 39, 114 (Præsteforeningens blad bragte ingen nekrolog eller omtale ved hans død!) Nekrologer i den lokale presse.

26. 21. sept 1920–4. nov 24 (rkp Nykøbing-Systofte 6. dec 09): **Niels Bernhard Gotfredsen**, * 26. maj 63 Torpe, Aunede. Forældre: Gdjr Gotfred Hansen og Sophie Hansen. Stud Nykøb 83, c 89[1] (l), sp Bording 10. april 89, afsk 15. nov 91, andenlærer DMS missionærskole i Herning 91, sp Andst 9. okt 96, † 4. nov 24. ~ 27. dec 96 Anna Maria Gravesen, * 10. dec 72 Snejbjerg, † 4. juni 49. Forældre: Tandlæge i Ringkøbing Carl Christian G og Johanne Frederikke Gottliebsine Friis. – Datter ~ Joensen, Sct Peders k, Næstved.

Pastor G var søn af en vestlollandsk gaardejer, og hans fader døde 1866. Faa aar efter fik G en alvorlig rygsygdom, som gjorde, at han maatte ligge til sengs flere aar af sin barndom, og som mærkede ham for livet. 9 aar gl mistede han sin moder, og kort forinden havde han oplevet stormfloden 1872, som gjorde dybt indtryk paa ham. Han kom i huset hos en gift søster paa Nordfalster. Hans brødre fik gaarde, men selv var han for svag til legemligt arbejde. Han havde gode evner og kom i latinskole i Nykøbing (hvorfra han kunne gaa 8 km en vinteraften for at være med til kristeligt møde). I studenteraarene var han meget optaget af *Søren Kierkegaard*. Engang tog han med en ven til *Vilhelm Beck* i Ørslev, og det fik betydning for hele hans liv. Her mødte han den stærke forkyndelse, som hjalp ham til klarhed efter de første ungdommens kampe. I Kbhvn fandt han ind i et hjem, hvor Vilh. Beck kom fast som gæst, hos murermester *M. Andersen*, Sdr Fasanvej. Han fik en god gerning i det aandeligt bevægede Bording (se der), men efter kun 2 aars forløb opgav han embedet og blev lærer og husfader paa missionsskolen i Herning, hvor senere biskop, provst *G. Koch* var forstander. Da han blev præst i Andst, kunne han gifte sig. Hans brud gik paa musikkonservatoriet og afbrød sin uddannelse. De fik 13 lykkelige aar i Andst. Hans ensomhed var forbi. Der kom 8 børn, og der blev stillet store krav (se Andst). G fortsatte med at uddanne kvindelige missionærer 1904–06, og de hjalp til i menighedsarbejdet. Der var hver dag mange i præstegaarden, og til 1907 drev G selv præstegaardsjorden. G stod midt i IMs liv. Andst laa mellem Skanderup (Carl Moe) og Askov. Han havde kontakt med begge og var ikke snæver missionsmand. »Far havde øjne, der ligesom saa igennem mennesker, og hans forkyndelse, der var en frugt af Kierkegaard-studierne i de unge aar og hans betagethed af Vilhelm Becks vækkergerning, vakte saa megen uro, at det skete, at folk, som havde hørt ham om formiddagen, kørte til en nabokirke, hvor de fik en mindre nærgaaende prædiken. Det resulterede i en stor sognebaandsløsning i de første aar i Andst, hvad der var et økonomisk tab for præsten, men med sit redelige sinds angst for enhver form for »akkordens aand« stod fader fast, hvor han stod. I løbet af faa aar begyndte en vækkelse ... mors musik blev bindeled mellem præstehjemmet og mange af sognets hjem, som ellers kunne have været lidt ængstelig for faders tilsyneladende strenghed, men som herigennem fandt ind til deres præstefolks menneskelighed« (Fru Ebba Joensen, f Gotfredsen, i »Præstegaardsliv II, 1950, s 138 f). Aarene i Nykøbing blev svære, de første aar var børnene ofte syge, en datter døde. Det var med glæde og forventning, G flyttede til Skelby. Han stod ogsaa her midt i IMs arbejde, og forbindelsen med DMS varede livet ud. Han var med til at tilrettelægge kirkeuger rundt om i stiftet og medlem af IMs konvent. Som prædikant var han særpræget og kaldte altid til personlig afgørelse. Men ogsaa disse aar prægedes af sygdom. 4 gange blev han opereret, et langt sygeleje havde han efter et laarbensbrud. Pastor *K. Keiding*, Nykøbing, var vikar under hans sygeorlov, og han kom til at betyde ikke lidt baade for G og for sognene. Efter den sidste operation døde pastor G, og han blev begravet i Nykøbing. Hans datter skriver videre: »Naar der i saa høj grad for os søskende staar glans om minderne om vore forældre, skyldes det nok, at vi bestandig mærkede, at de begge to havde givet sig en *levende* sandhed i vold, som baade forpligtede og bandt dem, men samtidig frigjorde dem« (smst s 143).

Jvf iøvr: T. Løgstrup: DMS' historie, 1907, s 89, 114, 118, 409, 445, DMS' blad, 1924, nekrologer i dagspressen, DnA 1926, s 60 f.

– **Hjælpepræst hos pastor Gotfredsen (vikar) 1923–24: P. K. J. Ihme-Jensen**, se Skovlænge—G.

27. 27. febr 1925–28. jan 40 (sp Alling-T 17. maj 15): **Laurits Peter Madsen**, * 2. marts 85 Uggerløse. Forældre: Gdjr Jens M og Karen Marie Hansen. Stud Frborg 05, c 12[1] (l), hjpr Kregme-Vinderød 6. dec 12, † 28. jan 40. ~ 30.

juni 15 Astrid Obelitz, * 4. juli 89 Valborup, Hvalsø. Forældre: Skovrider, jagtjunker Peter Frederik O og Anna Sophie Cathrine Juliane von Ahrenstorff. – Hustrus søster ~ Eilschou Holm, Søllerød.

Kredsfmd DMS, Maribo amt.

Pastor *L. P. Madsen* var vokset op i et IMs hjem i Uggerløse, hvor pastor *H. I. F. C. Matthiesen* fik megen betydning for ham. Han blev omvendt i en missionsuge, og han, der allerede fra lille dreng af havde fablet om at blive præst, fik derved en tilskyndelse, som pastor Matthiesen støttede. Madsens forældre døde tidligt, men han blev ansat paa Blaa Kors' redningshjem »Enkretaia« paa Lyngbyvej, og forstanderinden, frk *Simony,* blev ham en moderlig veninde for livet. Efter at have taget embedseksamen skulle han have været KFUM-sekretær i Dansk Vestindien, men hans forlovedes sygdom hindrede ham i at rejse, og saa blev han præst i Frederiksværk, og her havde han et par gode aar i samarbejde med pastor *Mønster. I Alling-T,* i den skønne Himmelbjerg-egn, fik pastor Madsens mange venner. Men for ham, der følte det som selvfølgeligt at staa i IM, var det ikke et let sted at være præst. Der var 2 samtalekredse; i den ene befandt han sig godt; i den anden var der nogle ret indflydelsesrige folk, som var temmelig snævre. Ved en lejlighed sagde en af dem: at Madsen »nok havde oplevet Bethel, men ikke Pnuel.« Senere beklagede han dog disse ord. – I Skelby-G var vanskelighederne af en anden art, han maatte ofte undres over, at mennesker havde saa lidt brug for Guds ord, og dog fandt han, at Skelby, hvad Falster angaar, var et af de bedste steder i aandelig henseende. Kirkegangen var procentvis næsten bedre end i Jylland, 30–35 menn i S, 20–30 i Gedesby normale søndage. Han var ogsaa interesseret medlem af skolekommissionen. Blaa Kors havde stadig hans hjerte, og navnlig i Jylland havde han arbejdet for denne sag. Som fmd for Lolland-Falsters kredsforbund for DMS gjorde han et stort og dygtigt arbejde. Han var en meget samvittighedsfuld og virksom præst. Han døde af en hjertesygdom. Ved hans begravelse udtalte biskop *Ammundsen* bl a: »Det er befriende at tale over et menneske, hvor der ikke er noget at dække over. Jeg tror, at pastor M er et af de bedste mennesker, jeg overhovedet har kendt, og det samme skudsmaal vil alle, der kendte ham, give ham. Det var ikke enkelte egenskaber, der prægede ham, men dette, at han var en god og redelig mand, og i alt baaret af en ydmyg tro. Der var noget sobert og rent ved hans forkyndelse, og det gjorde, at han somme tider kunne blive misforstaaet. Jeg kender ham fra hans første præsteaar. En dag kom han til mig for at tale med mig om, at nogle syntes, at han skulle være anderledes. Fra den dag lærte jeg ham at kende og opdagede, at det ikke var ham om at gøre at høste anerkendelse, men blot forkynde evangeliet, saaledes som Gud havde betroet ham det.« Pastor *Johs. With* talte om M som en præst, »der var grebet af Guds menneskekærlighed, hvilket kom til udtryk i hans forkyndelse. Han var glad, naar han stod paa præstegaardens trappe og bød venner velkommen, og for de syge betød han saa meget.«

En ven skriver:

M var et vennesælt menneske, der var meget afholdt baade i sognet som blandt kolleger. Han virkede sikkert mere ved sin person end ved sin forkyndelse. Han knyttede sig til IM og var en trofast tilhører i Luthersk Missionsforenings missionshus. Uroligheder i verden i slutningen af 30'erne tog meget paa hans tanke og helbred.

Menigheden rejste en sten paa hans grav med ordene: »Vort borgerskab er i himlene«.

(Kr Dbl 29. jan 40, Det Blaa Kors, 1940, nr 4, DMS's blad 1940, s 83.

28. 25. maj 1940–2. juli 48 (sp Toksværd 3. jan 33): **N. Overgaard,** fl t Allerslev, se der.

29. 5. marts 1949 (præst ved De døvstummes mgh, Fredericia-Aarhus 13. dec 45): **Holger Frederik Ellekilde,** * 16. april 17 Næstved. Forældre: Overlærer Hans Frederik Emil E og Maren Kirstine Neerup. Stud Haslev 38, c 45[1] (1-83).~ 19. dec 44 Kirsten Johanne Larsen, * 4. april 21 Fodby. Forældre: Gdjr Hans Jørgen L og Maren Gertrude Pedersen.

Residerende kapellan

(Oprettet 10. okt 1917, bopæl: Gedser, særligt distrikt: Gedser, rkp fører kirkebøger for Gedser og præditer i Skelby 1 gang mdl, 2 gange mdl i Gedesby. Sp præditer 1 gang mdl i Gedser. 3. kl. Embedsbolig fra 1900, indrettet til præstebolig 1926).

1. 7. juni 1918–26. jan 25 (sp Nyord 23. juli 12): **Niels Peter Vegel,** * 1. nov 77 Højby, Ods herred. Forældre: Husmand Niels Mortensen og Marie Simonsen. Stud priv 00, c 09[1] (1), timelærer Frederiksberg højere borger- og realskole 09, manuduktør, navneforandring 07, sp Dejbjerg 19. juni 11, afsk 26. jan 25. ~ 15. april 08 Cæcilie Marie Hansen, * 9. okt 76 Storgaarden, Krogsbølle, † 22. febr 37. Forældre: Gdjr Niels H og Ane Marie Nielsen.

2. 24. juli 1925–24. okt 30 (sp Vorbasse 1. marts 14): **Johs. N. With,** fl t rkp Sct Pauls k, Kbhvn, se der.

3. 11. febr 1931–16. nov 34: **P. J. S. Bang,** fl t Roslev-R, se der.

4. 11. marts 1935–7. maj 56: **K. A. E. Melsom Hansen,** fl t Majbølle, se der.

5. 20. sept 1956 (kkp Johannes Døbers k, Kbhvn, 13. maj 54): **Evald Kristian Jørgensen,** * 28. aug 23 Aastrup, Ribe amt. Forældre: Gdjr Peder J og Ninna Larsen. Stud Rønde 44, c 51[2] (1-101), hjpr Johannes Døbers k, Kbhvn, 4. dec 51. ~ 5. aug 47 Anna Cecilie Mølgaard, * 5. april 23 Mosbjerg. Forældre: Proprietær Berthel M og Kristine Christensen.

Sekretær Kristeligt Studenter-Settlement 52—56.

Litt: Hjelholt: Falsters hist I—II, 1934—35, Barfoed: Falsters G I, 241, MS II B 49 og 75, Rhode II, 89, Lkm II, 748, Achton Friis: Danm store øer II, se iøvr ovf, Loll-F aarb 1919, s 51 f, 1939, s 102 f, Om havets trusel mod Gedser, Berl Tid 26 sept 55, M. K. Kristensen: En konsulents erindringer, 1950, s 11—46, Karen Thue: Træk fra Gedesby 1860, L-F aarb 1948, 563 f.

SØNDER KIRKEBY— SØNDER ALSLEV

Sdr Kirkeby sogn, 1028 ha, er noget højtliggende i midten, frugtbart, lidt skov. Byerne: Sdr K med alderdomshjem, Egebjerg med fh, avlsgaarden Bellinge og Bjerregaard. Godset Orupgaard (delvis).

Sdr Alslev sogn, 1102 ha, langs Østersøen, skraaner mod havet, frugtbart, skove mod nord, naturskønt. Byen: Sdr A. Hg Corselitze (tilh det Classenske fideikommis), Corselitze børnehjem. Sommerhuse ved stranden.

Det Classenske fideikommis oprettedes 1789 af generalmajor Joh. Fr. Classen, der drev sine mange store gaarde med stor dygtighed til sin død 1792. Fideikommisset oprettedes af hans store formue, som bestod af de falsterske godsers 155 td hartkorn, 1200 td bøndergods samt Frederiksværk, Arresødal m m. Fideikommisset fik Corselitze som hovedsæde blandt sine gaarde. Det har ydet betydelige midler til legater, oprettede Classens boliger i Kbhvn, Næsgaard Agerbrugsskole, det Classenske Bibliotek, børnehjem m m.

Af den ældre præstehistorie. Pastor **Chr. Hortulan** (1731—43) fik 1740 en bøde for at have været beruset og opført sig uanstændigt (Georg Hansen: Præsten, s 168). 1761—1801 var **Niels G. Stub** sp her, en god, jævn mand, med simple sæder. Han studerede ideligt, saa længe han levede, og han havde en temmelig stor bogsamling, især af gamle hollandske kommentarer (W II, 93). 1816—24: **H. P. Bang,** kaldtes »lange Bang«. Han var saa høj, at lydhimlen over prædikestolen maatte hæves, da han kom til embedet. Han var en munter mand, som ikke alene spillede komedie i private kredse, men endog spillede sine gode venner mangen lystig streg (BDG). 1837—43: Provst **P. A. Heiberg Jürgensen,** der flyttede til Nr Vedby—NA og senere blev stiftsprovst. Ogsaa hans efterfølger, provst **Koch,** flyttede til Nr Vedby—N—A.

Sdr Kirkeby sogn var for 80–90 aar arnestedet baade for den grundtvigske, for Lt Mf's og for IMs bevægelse paa Falster. Den ydre anledning hertil var antageligt, at det eneste forsamlingslokale uden for kirke og skole fandtes her, hvorfor talere udefra først søgte hertil. Af det røre, der var her dengang, er nu intet spor tilbage.

I de bevægede aar var provst *H. P. Koch* sp her (1843–60). Han var en meget virksom mand, der gik flittigt rundt og tog sig af fattige og syge. Han havde ogsaa nogenlunde kirkegang, hvad der den gang var et særsyn paa Falster. Omkr 1849 kom *Mormonerne* hertil, og de vakte voldsomt røre. Deres talsmand her, *Forsberg,* var leder af bevægelsen i hele Norden, en veltalende mand, der forstod at gøre indtryk paa folk. Koch bekæmpede ham med mund og pen. Der var ikke nogen forsamling, offentlig eller privat, uden at Koch mødte og gendrev ham. Koch holdt ogsaa møder paa Orupgaard, hvor flere var blevet grebet af Mormonismen. Det skyldtes især Kochs energiske optræden, at de maatte holde op med deres offentlige møder. Bevægelsen lagde sig, og kirkegangen voksede. Ogsaa baptister agiterede her; men lærer *Jørgensen* holdt møder mod sektererne, og de forsvandt. Treaarskrigen gjorde stærkt indtryk her. Sejre og nederlag fulgtes med stor interesse. Provst *Koch* havde sine bedste præsteaar her. Han drev selv den store præstegaard, i hjemmet var der 12 børn og mange tjenestefolk, og der levedes et rigt, flittigt og nøjsomt præstegaardsliv. (L. Koch: Erindringer, s 6 f).

Et festligt indblik i falstersk præstegaardsliv er givet af provst Kochs søn, pastor **Emil Koch,** Odense, der skrev om sit barndomshjem til et festskrift om »Odense Højskoleforening« 1921:

En mils vej fra Nykøbing paa Falster ligger en landsby, som kaldes Sønder Kirkeby, og som ikke rummer noget mærkværdigt for den fremmede, der kommer igennem den, men som for mig betyder mere end de fleste andre byer, eftersom det er min fødeby og det sted, hvor jeg levede min første barndoms tid. —

Naar jeg, hvad undertiden sker, gæster den — paa cykle fra Nykøbing — er det altid i en vis spænding og en ejendommelig bevæget stemning, som ikke noget andet sted paa jordkloden kan sætte mig i. Jeg spejder undervejs efter alle de kendte steder og noterer ved mig selv, at de er der endnu, dèr er det og dèr er det — omtrent som det var for 60 aar siden. Vejen gaar igennem frodigt, kornrigt land forbi Tesdorpfs berømte herregaard, med udsigt til mange smaaskove. Naar man er midtvejs, dukker byens høje, røde kirketaarn op og tæt ved det de store træer i præstegaardens have. Tilsidst gaar det ned ad en lille bakke, forbi præstegaardens mark, hvor der i gamle dage laa en lille kæmpehøj, som desværre nu er sløjfet, og saa ind i byen, som for største del er ganske gammeldags, med lave, straatækte, hvidkalkede bindingsværksgaarde og -huse, og hvor, efter falstersk skik, de gamle navne hænger ved gaarden, saaledes at indehaveren af gaarden kaldes Skovboen, Myssen, Pillen, Stubben, medens sønnen, arvingen, hedder Skovboens Jens og Myssens Hans og først, naar han overtager gaarden, rykker op til at være Skovboen og Myssen.

Man passerer gadekæret og sprøjtehuset, hvor jeg engang som ganske lille stod og var højst ilde tilmode, fordi sprøjtevæsenet, der holdt prøve, lod vandstraalen spille tværs over vejen og saaledes spærrede den for mig og indgav mig en frygtelig forestilling om at være for bestandig skilt fra mit kære hjem. — Saa et sving udenom kirkebakken, hvor den gamle, smukke kirke troner bagved sit høje stengærde, kirken, hvor jeg er døbt, med kirkegaarden, hvor moder ligger begravet, og hvor jeg over gærdet kan se det store trækors paa hendes grav — op ad en lille allé af lindetræer, og for enden af denne præstegaarden, lav og lille med bindingsværk og straatag og meget grønt græs i gaardens stenbro.

Stuehuset er bygget efter den sædvanlige model for gamle danske præstegaarde. Midt paa huset er trappestenen og indgangsdøren. Til højre »storstuen«, helt igennem bygningen, med vinduer baade til gaard og til have, og bagved den to smaa gæstekamre, et til gaarden og et til haven. — I vor tid gik der fra indgangsdøren en lang, smal gang tværs igennem huset helt ud til haven, hvor den lukkedes med en glasdør med en stor rude.

Til venstre for gangen laa »den store stue«, ogsaa med vinduer til begge sider. Her stod husets bedste møbler; klaveret, gammelt og tyndt i tonerne, og moders bogskab med mange danske klassikere bag ruderne: Blicher, Heiberg, fru Gyllembourg, Baggesen, Øhlenschläger, Ingemann, og her opholdt man sig om søndagen, og naar her var fremmede. Ellers holdt man til i »den lille stue«, som laa bagved den »store«, og som var familiens opholdssted til dagligbrug. Noget lille til de mange (vi var 12 børn) — og yderst tarvelig udstyret. En haard, gammeldags sofa; foran den et upoleret asketræsbord, som bedstefader havde ladet gøre af et træ i hans have; under bordet et hjemmegjort tæppe af brogede klude; ved den modsatte væg faders chatol med rund klap til at skyde op; i et hjørne en stor lænestol af sortmalet fyrretræ med øreklapper, oldefaders stol, som han sad i, da han døde; og saa en del ret umagelige stole; det var det hele. Om aftenen blev der sat et tællelys i messingstage paa bordet, og det saa man saa ved, saa godt man kunne, og pudsede med en lysesaks, naar tanden blev for lang. — Gulvet var sænket lidt til den ene side, saa en bold, der tabtes, havde tilbøjelighed til at sig selv at rulle ned i hjørnet ved kakkelovnen, hvor brændekurven stod, thi man var jo dengang endnu ikke plaget med kul og koks og andet sort og støvende brændsel, men fyrede i ovnen med dejligt, duftende bøgebrænde — og hvor der etsteds i et af gulvbrædderne var et lille hul, dannet af en udfalden knast, og som egnede sig til nøddeknækker, idet man lagde nødden i hullet og slog paa den med et stykke bøgebrænde. Ved siden af kakkelovnen stod

faders stol, den samme, som jeg bruger den dag i dag ved mit skrivebord. Og i vinteraftener, naar mørket faldt paa, kom han ind og satte sig der og holdt «mørkning« med os — det havde man tid til dengang. Vi børn laa paa gulvet omkring ovnen, hvor brændet knitrede og kastede lys ud i den mørke stue, og saa fortalte han for os. Da vi var meget smaa, var det om hr Oles mus og om lammet, der gik ud paa landevejen, hvor det ikke maatte gaa, og nær var kommet rent galt fra det, og om ulven og ræven — mange gange de samme historier og hver gang nøjagtig med de samme ord. Da vi blev større, blev det om Nordens guder, Loke og Thor, jætterne og Ragnarok — og om de norske konger i Snorre Sturlesons krønike, Olaf Trygvason og Olaf den Hellige, Svolder og Stiklestad.

En tid lang læste fader selv med os. Men jeg er ikke vis paa, at han egentlig havde noget godt greb paa at undervise børn. Han havde vistnok ikke meget af den taalmodighed, som dertil hører. Hurtig og klarhovedet som han selv var, kunne han daarlig finde sig i vor langsomhed og uklarhed. Jeg hører endnu hans utaalmodige: Naa! Naa! Naa! naar vi stod og hakkede i det; og det fremmede afgjort ikke vor duelighed i regnekunsten, naar han gentagne gange forsikrede os, at det regnestykke, som vi sad og gloede paa og ikke forstod et muk af, i virkeligheden var »som fod i hose«. Men der var dog sikkert et omraade, hvor han var en god lærer. Jeg ved i alt fald, at jeg fik min bibelhistorie godt lært (efter L. Chr. Müllers bog), ja, jeg er tilbøjelig til at tro, at det allermeste af det, som jeg nu kan af Israels historie, det kunne jeg allerede, da jeg var 12 aar. —

Der herskede i mit barndomshjem stor tarvelighed i levemaade. Fader havde kun en lille løn, og det er mig egentlig ubegribeligt, at den kunne slaa til. Det hjalp noget, at han var en dygtig landmand, der forstod at faa noget ud af sin mark, men der skulle dog meget til, for at alle de mennesker kunne leve — vi var jo, med smaa og store, henimod en snes mennesker, og det var heller ikke gaaet uden gennemført orden og sparsommelighed. Alt børnenes tøj var hjemmegjort. Landsbyens væver lavede hvergarnstøjet, og moder syede det til klæder til os. Der blev vist aldrig givet penge ud til noget, som ikke var nødvendigt. Forlystelser og adspredelser, som man i vore dage synes er uundværlige, var der naturligvis aldrig tale om. Hvad vi børn havde af penge at raade over var ikke meget. 2 mark til fødselsdagen og en firskilling hist og her for en funden hestesko, som blev solgt til smeden, eller tjent ved at samle kløverfrø paa marken til udsæd. Det var det hele. Det meste gik til julegaver. Naar det lakkede mod jul, blev hele flokken kørt ind til købstaden, hvor indkøbene gik for sig. Foræringer til moder og fader og 11 søskende for 3 mark ialt — det var noget af et kunststykke, selv om man dengang fik noget mere for sine penge, end man gør nu. — Af anden udgift fra vor side ved jeg ikke at sige. Tobaksrygning følte vi os ikke tilskyndede til, — skønt fader røg tobak fra morgen til aften af en lang pibe (det var hans eneste luksus — og det var vist meget billig tobak). Dog med den undtagelse, at vi engang imellem købte for 4 skilling brystsukker hos mdm Hvid, som handlede med den slags ting, især nogle store hvide stykker, om hvilke en hyggelig gammel farbroder, som undertiden besøgte os, sagde, at de smagte helt godt, naar først man havde faaet skidtet slikket af dem. Men »det ufordærvede hjerte bryder sig ej om lidt snavs, ser ikke paa saadanne smaating«.

Husets kost var naturligvis meget jævn. Øllebrød om morgenen, om aftenen to stykker smørrebrød uden paalæg og forresten vandgrød efter behag. Jeg tror nok at kunne sige, at jeg ikke elskede grøden og ikke ville have haft noget imod lidt mere smørrebrød, men saaledes var nu engang skikken, og den kunne man ikke rokke. Kaffe saa man ikke til hverdagsbrug. Men om søndagen, naar fader kom fra kirke, var der dækket et herligt kaffebord i den »store stue« med hjemmebagt hvedebrød, der duftede bedre end noget andet hvedebrød, som jeg i mine dage har haft med at gøre. — Fader havde vist undertiden bekymringer for, hvorledes det skulle slaa til. Vi børn havde det i hvert fald ikke.

Vi levede et lykkeligt liv blandt mennesker, som ville os vel, og som vi havde fuldkommen tillid til, — Naar fader havde sagt om noget, at saadan var det, saa stod det fast, og naar han havde sagt, at dette skulle gøres, saa blev det gjort, og naar han havde sagt, at dette maatte vi ikke, saa faldt det os aldrig ind at gøre indvendinger og sige: Aa hvad! Vi vidste nok, at det hjalp ikke noget.

Da Pontus Wikner blev spurgt om, hvordan han bar sig ad med at faa sine børn til at være lydige, saa svarede han: Der er tre ting, som man dér skal iagttage. Det første er, at man skal ikke give mange befalinger, det andet er, at man skal sørge for, at de befalinger, man giver, altid bliver efterkommet, det tredie er, at man passer godt paa sig selv. — Jeg tror nok, at fader forstod noget af den kunst, som Pontus Wikner anbefalede dem, der ville have lydige børn, at lægge sig efter: Give faa befalinger, sørge for, at de bliver holdt, og selv gaa foran i retskaffenhed.

Der laa bagved huset en stor, dejlig have, hvor allehaande skønne frugter modnedes, vindruer, abrikoser, morbær, graapærer og graastener og masser af stikkelsbær og anden bærfrugt. Men vi børn havde ingenlunde lov til at »æde af alle havens træer«. Vi fik sat vore grænser, og indenfor dem maatte vi holde os. Naar fader sagde: De gule stikkelsbær er givet fri, af dem maa I tage saa mange, I vil! saa kastede vi os over de gule, men de grønne og røde lod vi staa, til vi fik lov til at tage ogsaa dem. Dernæst havde vi lov til at tage det, der faldt ned og laa paa jorden. Og naar fader havde plukket æblerne af, og de laa i store dynger paa loftet, saa tilhørte det, som var blevet siddende tilbage paa træerne, os som en efterhøst — og udenfor disse lovlige grænser gik vi, saa vidt jeg nu husker, meget sjældent eller aldrig.

Moder døde, da jeg var 9 aar gammel og jeg havde 6 søskende, der var yngre end jeg. Men hun fik i den tid, hun var hos os, lært mig to gode ting. Hun lærte mig at bede min aftenbøn, og jeg husker endnu tydeligt, at hun lærte mig fadervor, — dette fadervor, som ingen christelige forældre skulle overlade til skolen at terpe ind i deres børn som en lektie. Og hun lærte mig at synge. Hun sad ved det gamle klaver med de spinkle toner og spillede og sang med os Ingemanns aften- og morgensange, indtil vi kunne dem, — saa længe som hun kunne. Det forundrede mig, at der kom en vinter, da hun ikke mer havde sangstemme; moder blev hæs og svag i mælet og kunne ikke længere synge. Jeg vidste ikke, hvad det betød, — men det betød jo dette, at hendes brystsyge tog overhaand, og da foraaret kom, var hun død. —

Vort hjem var til daglig meget stille, og fader var en stille mand uden mange ord. Og det var en stor sjældenhed, at han kærtegnede nogen af os. Jeg ved kun én gang, at han har kysset mig og kaldt mig sin kære ven, og det var for mig en stor begivenhed. — Og om kristendom talte han udenfor kirken ikke meget. Men naar han engang imellem gjorde det, da gjorde det et dybt indtryk — saaledes som det skete engang en 1. nov, som var hans 70de fødselsdag, da han ved bordet sagde til os: Ja, nu er jeg gammel, og »at sige verden ret farvel« er en stor kunst, »lige tung at nemme i livets gry og livets kvæld«, og jeg siger ikke, at jeg nu har lært den kunst, men jeg øver mig daglig i den, om jeg dog kunne faa den lært; og jeg haaber, det skal lykkes mig! — eller naar han paa min konfirmationsdag sagde til mig: Jeg vil give dig et raad, som du ikke vil fortryde at følge: Naar du beder din aftenbøn, saa sig ogsaa forsagelsens og troens ord! gør det hver dag og lad det være dig et tegn paa, at du endnu har noget med kristendom at gøre! Noget saadant glemmes ikke.

Men blev der i mit barndomshjem ikke talt meget om kristendom — maaske for lidt — saa var dog ingen af os i tvivl om, at det var paa kristendom, at det hele var bygget, det kristelige var i virkeligheden til stede i det altsammen og var kraften i det. Og for os, som voksede op i dette hjem, kunne der ikke være tvivl om, at vi ville holde os til den tro, som de gamle levede og døde paa. Den vej, som fader og moder gik ad, den ville ogsaa vi gaa ad — naturligvis; at vi skulle kunne bryde ud fra deres vej og saaledes aandeligt skille os fra dem og hjemmet, hvor vi havde fundet det bedste, vi kendte, — det var helt utænkeligt. — Jeg skal ikke indlade mig paa at give regler for, hvordan kristne mennesker skal forkynde kristendom for deres børn — ved direkte forkyndelse eller ved stille paavirkning men jeg holder paa, at faders maade at gøre det paa, ikke var ilde, — der kom dog det ud af den, at han fik alle sine 12 børn til at følge sig. —

Det blev ikke let for os, der var vokset op i pgd, at forlade den og flytte ind til købstaden for at gaa i latinskole dér.

Men ferierne var vidunderlige. Ved juletid 2 uger, og ved sommertid 1 maaned. Da kom der gerne vogn efter os, og det var ubeskrivelig fornøjeligt at se Jens med de røde heste holde med vognen i det smalle stræde, og kravle op og komme til sæde og triumferende rasle ned ad byens hovedgade nord

paa ad hjemmet til. Og saa ankomsten. Naar Jens i porten slog skrald og hestene dansede og slog ild med brostenene, og lyset i dagligstuen begyndte at røre sig, og fader kom ud i sin lange, graa slaabrok med piben i haanden og stod paa trappestenen med et fornøjet ansigt og sagde: Naa, er I der!

Det var et lille paradis paa jord. — Jeg tænker undertiden paa, at naar det store paradis engang lukker sig op, saa skal til dets herlighed ogsaa høre det, at fader skal staa i døren og sige glad: Naa, er I der! — og det er mit haab, at vi da skal kunne sige: Ja, vi er her alle! (Jvf Gr Hjem i 19. aarh III, s 109 f).

Provst Koch stod de grundtvigske nær. Flere unge havde været paa Hindholm højskole, og bl dem var gdjr *H. Dyrløv,* Sdr Alslev, som 1857 var virksom for oprettelsen af Falsters læseforening (se s 267), der ville udbrede folkelig oplysning, og i Sdr Kirkeby samledes man til oplæsning, samtaler og sang. De klarede sig uden fremmed hjælp, og det var i disse vaagne kredse tanken opstod om de folkelige *pinsemøder* i Sdr Kirkeby. Provst Koch havde beredt jordbunden, men han rejste 1860. Pastor *Aagaard* (1860–75) støttede aktivt det vakte liv og anbefalede et andragende fra nogle beboere om at aabne kirken for IMs lægprædikanter. Biskop *Bindesbøll* var imod det, men ministeriet gav tilladelsen. Det første pinsemøde afholdtes 7. juni 1870 med højskoleforstanderne kpt *Chr. Nielsen,* Hindholm, og *Frede Bojsen,* Rødkilde, som talere. I Loll-F stiftid 1. juni 1870 forklarede *Rasmus Poulsen,* Skelby, hvad meningen var med Sdr Kirkeby-møderne: »Næst Vorherre beror det paa folket selv, hvor meget eller hvor lidt skikket det er til at udrette noget, der er værd at mindes; men netop fordi saa meget beror paa os selv, er det, vi skal arbejde alle tilhobe paa at dygtiggøre folket til al god gerning, arbejde for, at alt det gode i os og uden om os kan vokse til folkets gavn og fædrelandets hæder.« Man sang meget (Hvad solskin er for den sorte muld, Er lyset for de lærde blot osv), og ejendommeligt var det, at foruden de to indbudte talere havde ikke mindre end 7 mænd ogsaa ordet. Disse pinsemøder aar efter aar var en stor oplevelse for deltagerne, og de kom til at betyde en aandelig opvaagnen for mange. Men desværre kunne de ikke overleve den politiske strid i 80'erne. Denne strid splittede fællesskabet i mange sogne, ogsaa her, og kvalte gode begyndelser til folkeligt fællesarbejde.

Blandt de 7 mænd, der tog ordet ved det første pinsemøde i Sdr Kirkeby var lærer *P. M. Jørgensen,* Sdr Kirkeby. Denne mand, som fik saa stor betydning for det aandelige liv paa Falster, hører baade hjemme i IMs og grundtvigianismens historie.

Lærer **P. M. Jørgensen** (* 1813, † 78) var lærersøn fra Vendsyssel, lærte tømrerprofessionen, kom 23 aar gl paa Snedsted seminarium, hvor **P. K. Algreen** betød meget for ham. 1835 var han i Kbhvn og hørte Grundtvig prædike og J. C. Lindbergs Nordisk kirketidende blev læst op, Jørgensens klassekammerat, Kr. Kold, deltog i de møder, som J efter forbilledet fra Kbhvn begyndte at holde paa seminariet i samarbejde med P. K. Algreen, og disse møder blev igen forbillede for de forsamlinger J senere begyndte i Sdr Kirkeby. 1855 blev J lærer i Beder ved Aarhus. Her kom han i forbindelse med Indre Mission. Da Kirkelig Forening for Indre Mission blev stiftet 1861 i Stenlille, blev missionær **Jens Larsen,** Værløse, (se II, s 411), som nok var noget egenraadig, afskediget. Jens Larsen rejste til Aarhusegnen, hvor han holdt nogle møder, der vakte røre og han var sammen med lærer Jørgensen, Beder, med til 1861 at stifte en »Forening for IM for Aarhus og omegn«. Et af de første medlemmer af denne forening var den kendte grundtvigske pastor **Otto Møller,** Gylling. Der var den gang ikke skarpt skel ml IM og de grundtvigske. Lærer J kom ind i foreningens bestyrelse og blev redaktør af dens blad: »Budbringeren«, hvor han i det første nr af dette blad. Det udgaar for at bringe bud mellem troende kristne, der af genkærlighed til Frelseren saa gerne vil hjælpe med til at udbrede hans rige, og som i dette øjemed har forenet sig her paa Aarhusegnen.« Bladet udkom i 2—3 aar, og hovedindholdet var J's skildringer af folkets kristendom før og nu.

1863 blev J lærer i Sdr Kirkeby. Hans broder, der var lærer i Horbelev, har maaske hjulpet ham med at faa embedet. Om hans virksomhed skrev valgmenighedspræst M. P. Schmidt (Loll-F folketid 30. jan 1910) bl a:

»Det første indtryk han fik af falstringerne og deres ø var godt. Det fremgaar klart af et brev, han kort efter flytningen skrev til sine venner i Aarhus-egnen. Det hedder her: »Falstringerne synes at være baade et venligt og livligt folk, der staar paa et temmelig højt trin af almueoplysning, og jeg tror, de i det hele taget har en aaben sans, saavel for Guds rige, som for det kære fædrelands almene vel, om det end ikke hos mange er kommet til egentligt gennembrud, hvad det første angaar. Dog ved jeg tilvisse, at vor Herre ogsaa her har sine, om end de, som det de fleste steder er tilfældet, lever i adspredelsen. Efter hvad mig fortælles, staar det meget ringe til derovre i nabolandet Lolland baade med kristelig og politisk sans, men jeg tør ikke sige det forvist. Gud ske lov at jeg – eftersom jeg skulle til en for mig fremmed egn – dog ikke kom til en af de egne, hvor man siger, at mørket og fjendskabet har magten, og slet ikke tillader evangeliets straaler at bryde frem. Ja, Gud ske lov, at jeg ikke blot er kommet til en smuk og frugtbar egn, men ogsaa til et venligt folk, der har sans for, hvad der er ædelt og kristeligt, og det ville vistnok ikke være saa vanskeligt ogsaa her at faa en saadan velsignelsesrig forening til Guds riges fremme istandbragt, som derovre i Jylland, naar først Vorherre havde sine gode redskaber tilstede.«

Man kan sige, at Jørgensen var en lykkelig mand, siden han kunne se saa lyst paa det folk, i hvis midte han nu skulle virke. Derved blev han i stand til at nære den kærlighed og den tro til mennesker i sin nye virkekreds, som betinger frugtbart samarbejde.

Han brød fuldstændig med det gamle lektieterperi. Den mundtlige fortælling blev hovedsagen. Balslevs Lærebog og Bibelhistorie blev indført i stedet for Balles, ligesom historie og geografi blev medtaget som ordentlige lærefag. Han blev fra 1868 stærkt paavirket af de grundtvigske friskole- og højskoletanker. Ved et skolemøde i Nykøbing i juni 1870 tog han del i forhandlingen om friskolesagen »for om muligt at overbevise om, at modstanden mod friskolen beroede paa en misforstaaelse.« – To af hans sønner, Konrad og Marinus, blev senere friskolelærere. Den første blev kendt som udgiver af »Højskolebladet«. Ogsaa i arbejdet for mere praktiske spørgsmaal tog Jørgensen del. Saaledes var han i vinteren 1867 med til møder angaaende oprettelsen af brugsforeninger. Hans ældste søn, Severin Jørgensen, blev kort efter uddeler for en saadan forening i Ulslev.

Han blev senere formand for Danmarks Brugsforeninger.

Lærer Jørgensen var dog mere en pennens end en ordets mand. Han var ikke veltalende. Dertil kom, at han i sit ydre gjorde et noget ubetydeligt indtryk. I selskabslivet kunne han slet ikke gøre sig gældende.

Hans betydeligste arbejde som skribent er »Skildringer af en oplyst og gudfrygtig mands færd og omgængelse blandt sine jævnlige«. Allerede i »Budbringeren« havde han, som ovenfor sagt, skrevet om »Folkets kristendom før og nu«. Da han kom til Falster fortsatte han i samme spor gennem en række artikler i Lolland Falsters Stiftstidende. Men alt, hvad han saaledes havde skrevet, samlede han i 1872—73 i 9 hefter under ovenfor nævnte lange titel. Hefterne udkom paa IM's forlag og solgtes i tusindvis rundt i landet. Som overskrift over sit arbejde satte han ordene: »Gudsfrygt er nyttig til alle ting, og har forjættelse for det liv, som er, og for det tilkommende«. I et forord kalder han sine skildringer »naturlige livsbilleder, til dels byggede paa mange erfaringer, men fra forskellige egne af vort fædreland«. Hensigten med disse livsbilleder er »paa en om muligt interessant maade at klare en del falske og fordomsfulde begreber baade i borgerlig og kristelig retning, der vistnok kan findes hist og her, navnlig hos den mindre oplyste menigmand; men især sigtes her hen til en vise, hvorledes kristendommen kan og ogsaa bør gennemsyre vore jordiske anliggender«. Det samme siges i et indledningsdigt, hvor det i de to sidste vers hedder:

Er kristendom for klærke blot?
skal i det blaa den svære?
har hjem den kun i høje slot,
tør hytten ej sig nærme?
Nej, den som salt og surdejg skal
indæltes i hvert jordisk kald,
for alt at gennemsyre«.

»Er kristendom kun søndagsstads
og ikke hverdagsklæder,
da Jesus mistet har sin plads,
og udenfor han leder.
Bank døren op da, Frelser mild,
varm hjertet med din naades ild,
og styr hvert trin, vi tage.«

»Skildringerne« er formede som samtaler, og Jørgensens talerør i disse er gaardmanden Kristen Povlsen. Gennem samtaler med sine slægtninge eller bysbørn faar han sagt det, der ligger ham paa sinde. De forskellige personer har navne, der straks kan give læseren et begreb om deres karakter, for eks Peter Pranger, Terkel Tønde, Ditlev Dranker, Kirsten Kummer, Lars Lunte, Ludvig Let, Frederik From, Palle Pietist osv. Mange forskellige spørgsmaal eller dagligdags forhold behandles i samtalerne: Drukkenskab, dyrplageri, forholdet til de fattige, kirkebestyrelse, politik, kirkebesøg og gudelige forsamlinger, tyendeforhold osv. Skildringerne er jævne, let lærerige, men noget tørt moraliserende og maaske paa steder lidt sødladne. Der er dog mange gode afsnit i dem, og de har sikkert i sin tid gjort megen gavn. De er helt igennem prægede af en ærlig mands trang til at tilskynde sine medmennesker til at leve sundere og rigere. Det er især landboernes liv, han har for øje. Han vil, det skal forme sig som et adeligt liv. Men, det bærende i et saadant adeligt menneskeliv er alene kristendommen. — Den dag i dag kan man i adskillige falsterske hjem finde Jørgensens »skildringer« mellem de faa bøger, huset ejer.

At Jørgensen sad inde med nogen digterisk begavelse, fremgaar af følgende to vers, saavel som af de to ovenfor citerede. Disse er slutningsversene fra en missionssalme, han skrev 1862:

»Thi vel vi Herrens vej
med lyst berede.
Hvo med ham samler ej,
han maa adsprede.
Op brødre, da hans frelserværk at fremme,
at mange med os hist
kan sige tak for sidst
med englestemme.

Dit riges vaar, o Gud,
lad her indtrænge, —
dets frugter vikles ud
i vore vænge.
Din sæd, den rene, falde alle vegne,
send aandens lys og glød
til vore egne.«

I 1868 gæstede han sammen med de to sønner, der var friskolelærere, Askov højskole, hvor de deltog i et lærermøde, og da han kom hjem, begyndte han at samle byens ungdom i skolen hver onsdag aften til folkelige smaamøder og aftenskole. Et sted i »skildringerne« mærkes disse ungdomsmøder. Der er nytaarsgilde hos Kristen Povlsen, og der synger ungdommen »Fædreneland ved den bølgende strand«, »Blev nu til spot dine tusindaars minder«, »Brat af slaget rammet« o fl. Det er aabenbart sangene fra ungdomsmøderne, vi her faar at høre. Man mærker, det er tiden lige efter 1864. En vaagen dansk mand som P. M. Jørgensen var opfyldt af trang til at yde sit bidrag til rejsningsarbejdet efter nederlaget.

Men større betydning end disse ungdomsmøder fik dog de gudelige forsamlinger, som Jørgensen allerede i 1863 fik i gang i sin skole.

Saa tidligt som i 40'erne var der blevet holdt forsamlinger i Taaderup præstegaard, hvor *J. C. Lindberg* var præst. Han stiftede et missionsselskab, hvor kristelig vakte mænd og kvinder samledes, ligesom han gn en kolportør, »den hellige bødker« i Kraghave, søgte at udbrede skrifter. Hele denne virksomhed vakte et ikke ringe røre. »De hellige« var ikke velset af rationalisterne, som var i flertal paa øen, og det kom idelig til sammenstød baade mand og mand imellem og i aviserne. Men den bevægelse, som Lindberg vakte, synes dog ikke at have haft betydning ud over samtiden.

Nærmere skal omtales den vækkelse, som i 60'erne udgik fra Sdr Kirkeby. Byen havde allerede tidligere været noget af et kirkeligt samlingssted, idet provst Koch hvert aar havde besøg af *Budstikke-Bojsen,* som tog ham og hans familie til alters, og ved samme lejlighed holdt gudstjenester under betydelig tilslutning, ikke blot fra selve sognet, men ogsaa fra de omliggende byer. Provst Koch var dog kort før Jørgensens ankomst blevet forflyttet til Riserup. Da han holdt afskedsprædiken, kom han med den vemodige udtalelse, at han ingen synlig frugt kunne se af sin 17-aarige præstevirksomhed i Sdr Kirkeby.

Nu var det saa, at P. M. Jørgensen i 1863 begyndte at samle folk til søndagsmøder i skolen. I sin dagbog kalder han møderne for »Salmesang«. Dette maa dog ikke forstaas, som om der blot blev sunget – skønt sangen har vist spillet en fremtrædende rolle – men Jørgensen holdt en tale, saadan som ordene kunne falde, og læste en prædiken af Luthers eller Birkedals postiller, eller et stykke af bibelen. Mødet sluttede med bøn og ofte med salmen »Brødre og søstre, vi skilles nu ad«. I begyndelsen havde disse møder stor tilslutning – ogsaa fra hjemegnen – men efterhaanden blev flokken mindre, og til sidst var der kun en halv snes stykker, der fulgte dem trofast. Blandt disse var gartner *Petersen,* Karleby Eged, som dengang havde plads i Karleby præstegaard. Han var kommet til at tænke paa, om det ikke kunne være godt

at faa en missionær til Falster. I et brev til IMs forretningsfører i København omtalte han lejlighedsvis dette, og fik til svar, at to fynske missionærer, *Knud Hansen* og *Niels Rasmussen,* se her s 30, allerede var rejst til Lolland til lærer Jacobsen, L Løjtofte (senere redaktør af Lolland-Falsters Stiftstidende). Disse fulgte nu gartner Petersens indbydelse, fik standkvarter hos Jørgensen i Sdr Kirkeby, og tog derfra ud til møder i omegnen, hvor de som helhed fik en god modtagelse – maaske ogsaa fordi de var blevet anbefalet af provst Koch. De holdt 18 møder ved dette første besøg, kom atter tilbage samme efteraar og flere gange senere. Niels Rasmussens arbejde paa Falster blev dog kun af kort varighed. Derimod kom Knud Hansen til gennem mange aar at virke her som missionær og fik enkelte steder – især paa Lolland – ikke ringe betydning for det kristelige livs vækkelse.

Til den bevægelse, som var blevet vakt ved Jørgensen og de to missionærer, kom nu yderligere det røre, som bornholmeren *Chr. Møller* vakte (se I, 520 f).

I 1868 kom Møller første gang til Sdr Kirkeby og holdt møder i Blocks lokale, hvor folk fra vid omkreds nu samledes for at høre ham. Han var tit voldsom og haard i sine udtalelser, men havde evne til at gribe folk og ruske dem op af søvne. Mange sluttede sig til ham, og den Møllerske kreds blev efterhaanden saa stærk, at den kunne bygge et missionshus i Sdr Kirkeby.

Jørgensen havde i begyndelsen glædet sig over Møllers virksomhed, men blev snart opmærksom paa hans fra folkekirkens afvigende lærdomme. Han maaatte lægge mærke til den ringe plads, daab og nadver havde i Møllers forkyndelse. Alt beroede paa at blive vakt. Den uvilje mod folkekirken, der kom til orde i hans tale og hele hans pietistiske syn, tiltalte heller ikke Jørgensen. Han gjorde lejlighedsvis ved møderne opmærksom paa disse uoverensstemmelser, ligesom han fik provst Koch til at komme tilstede og tale mod Møller. Bruddet blev snart fuldstændig. Møller kunne kaste »Indre Missions Tidende« paa gulvet og trampe paa det, ja, hos en kone i Ramsherred drev han det til at kaste det paa ilden som et ugudeligt skrift. – Ogsaa IM og den grundtvigske retning, som i begyndelsen havde staaet i saa nært et forhold, skiltes og kom efterhaanden længere og længere bort fra hinanden.

I begyndelsen af 70'erne blev Jørgensen syg. Det var nervegigt. Han var ogsaa efterhaanden blevet temmelig tunghør. I 1875 tog han sin afsked og flyttede over til børnene i Koldingegnen. Her døde han i maj 1878.

– »1863–75 var Sdr Kirkeby et aandeligt midtpunkt, hvor lyset havde samlet sig og skinnede med noget af en stjernes glans. Her har IM's, Lt Mf's og den grundtvigske retnings vugge staaet paa Falster. Her er der første gang paa Falster blevet gjort et samlet og maalbevidst arbejde af lægmænd for det kristelige livs vækkelse. Dette arbejde er siden blevet fortsat af IM og Lt Mf, og det arbejde, der er gjort gennem mange foredragsforeninger har faaet betydning for kristeligt liv i grundtvigsk aand, men dette arbejde har alligevel ikke taget direkte sigte paa kristelig vækkelse«. (M. P. Schmidt).

Men i 80'erne ebbede livet ud. Kirkegangen har gennem aarene været ret god. Der er nu almindelige, folkekirkelige forhold uden modsætninger og der er alm velvilje overfor kirke og præst. Velstand har dog forringet det aandelige liv, saa selve kirkegangen er gaaet tilbage og bortset fra enkelte faste kirkegængere er kkg blevet ujævn og faatallig.

1922 oplyses: Kkg tarvelig og ujævn, ikke stor kirkelig interesse, men bef er velvillig og hensynsfuld over for sp. Et par brugsforeningssale, en del katolikker. De faste beboere dygtige og velstillede, de mange herregaardarbejdere skifter og er højst forskellige. 1931: Kkg 7–9 pct, gode, rolige forhold, ingen partimodsætninger. 1943: Kkg 4 og 3 pct, folkekirk forhold, enkeltmandskristendom, velvillig befolkn, men uden aandelig forstaaelse for gudstj. Ungdommen søger lærepladser og skoler i byen, har ikke tid til kirkebesøg om søndagen og vænnes til at forsømme gudstj fra de unge aar. Ungdomsf, kvindekreds. 1955: Kkg 4 pct, alm, velvilje, selsk ungdomsf, fh.

Sønder Kirkeby kirke, midt i byen er smuk. Den bestaar af skib, kor med apsis, taarn og vaabenhus mod syd fra 1865. Den romanske bygning af kamp- og kridtsten gennemgik i slutningen af 1820'erne og i aarene 1864—65 en gennemgribende restauration. Ydermurene fik en ny forskalning, kirkestolene blev fornyede, støbte buevinduer med blyindfattede ruder blev indsat, kirken fik panelloft med udskaarne bjælkehoveder, og den af Henrik Werner rigt udskaarne bruskbarok egetræsaltertavle blev restaureret og nyforgyldt. Den er c 1650 skænket kirken af den udvalgte prins Christians enke Magdalene Sibylle, der boede paa Nykøbing slot. Alterstager fra c 1650. Barok prædikestol med himmel fra c 1675, og døbefonten af gullandsk kalksten med kløverbladsbuer er fra 1300. (Fontens oprindelige fod og 2 stenrelieffer, det ene forestillende Kristus mellem Paulus og Peter og det andet en bisp af navn Conrad og en verdslig af navn Toste og som henføres til det 12. aarhundrede og kirkens egen grundlæggelse, er fjernet til Nationalmuseet ligesom Falsters eneste runesten fra Sønder Kirkeby kirke, der henføres til omkr aar 1000 fra Svend Tveskægs tid). En oprindelig søjleportal fra den nu usynlige norddør er anbragt paa indersiden af syddøren, og oven over denne hænger et nyere krucifix. Taarnrummet er overhvælvet og aabner sig mod skibet igennem en bue. Det har været gravkapel for familien Bielke fra det gamle Bellinge. To smukke ligsten med udhuggede figurer og indskrifter er opsatte i væggen. Kisterne er dog nu nedsænkede, og paa det ophøjede gulv staar orgelet. Taarnet har trappegavle, og den der hængende klokke bærer foruden Frederik IV's initialer følgende indskrift: »Da Gud gav kongen fred, han kirkerne lod pryde og mure skoler op og skønne klokker gyde. Anno 1724.« Kirken har nyt ligkapel med trappegavle fra 1940—41. Kirken tilhører det Classenske Fideikommis, Corselitze. 120 sd.

Danm kirker VIII, 1379 f.

Sønder Alslev kirke er romansk, opført af munkesten og bestaar af skib, kor og apsis med polygonal afslutning, trappegavlet, gotisk taarn og mod vest tilbygget gravkapel fra 1796 og nyere vaabenhus mod syd. Billedkvadre i vestgavlen. Skibet er romansk, kor og apsis fra 1861, meget pænt, men desværre af gule mursten. Muligt at kirken oprindelig har været bygget som valfartskapel, da der syd for kirken har ligget den (for øjenlidelse) helsebringende Stjøvel sø. Udskaaren altertavle fra 1865 med oliemaleri af den korsfæstede, men af ikke navngiven maler, ligesom prædikestolen er fra 1861. En alabastfigur »Pieta« er fjernet til Nationalmuseet. Den oprindelige granitfond er blevet fjernet af kirkens tidligere ejer, godset Orupgaard, og erstattet med en cementfont. Taarnrummet er overhvælvet og aabner sig mod

skibet gennem en bue. I taarnet staar orgelet og desforuden er der i vestvæggen opsat en gravsten med udhuggede figurer af Peder Falster fra Corselitze († 1556) og hustru Øllegaard Walkendorff. Stenen har tidligere ligget foran koret, hvor de mange fodtrin stærkt har slidt paa den. Alterlysestagerne er 1651 skænket af Peder Falsters enke Øllegaard Walkendorff og bærer hans og hendes initialer. Skib og kor har fladt bjælkeloft. I taarnet hænger klokken, der bærer samme indskrift som den fra Sønder Kirkeby, men desuden et: Gloria in exelcis Deo. I tilslutning til taarnet mod vest ligger det overhvælvede gravkapel for familien Hincheldey fra Orupgaard. I 1907 blev de der henstaaende kister nedsænket, og kapellet har siden været anvendt til ligkapel for sognets beboere. Kirken er selvejende. 130 sd.

Danm kirker, s 1292 f.

Folketal: 1850: 521 og 233, 1901: 512 og 332, 1921: 505 og 361, 1950: 483 og 270.
Altergæster: 1921: Ialt: 142, 1926: 125 og 65, 1934: 100 og 45, 1942: 100 og 33, 1953: 96 og 36.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 11 u p, 1934: 1 soc, 11 u p, 1953: 12 u p.
Kommunevalg: 1943: Soc 107 (3), rad 48 (1), kons 64 (2), venstre 94 (3). 1954: Soc 171 (5), rad 62 (1), kons 54 (1), venstre 90 (2).

Sognepræst

Indt 1850: a) 29 hvede, 36 rug, 68 byg, 45 havre, 29 td ærter, b) 26 rdl, c) 30 gæs, 30 par kyllinger, 30 sn æg, 70 rdl, 50 byg, d) 150 rdl, e) 42 td ld. — 1870: Regul 2856 kr, netto 5548 kr. — 1913: 3. kl, 1946: 3. kl. Pgd opf 1760.

16. 18. aug 1843–9. aug 60 (sp Vodder 4. juli 34): Provst **H. P. G. Koch,** provst her 17. juli 60, fl t Nr Vedby-NA, se der.

17. 18. nov 1860–30. aug 75 (sp Aaby-Biersted 8. april 54): **Christian Rasmus Aagaard,** * 15. juli 05 Kbhvn. Forældre: Te- og porcellænshdlr Carl Frederik Aa og Elisabeth Susanne Lange. Stud Mtrp 24, c juli 30 (h), sp Dollerup-F-R 10. sept 36, sp Resen-H 2. nov 43, afsk 30. aug 75, † 18. okt 85. ~[1] 10. okt 36 Anne Kirstine Weylandt, * 8. aug 12 Kbhvn, † 4. juni 55. Forældre: Graver ved Holmens k, tidligere skipper Cornelius Mathiesen W og Maren Møller Steenberg. ~[2] 21. aug 56 hendes søster Pouline Petrine Weylandt, * 22. sept 17 Kbhvn, † c 1890. – Hustrus broder: Veflinge.

Ældre beboere mindedes endnu omkr 1930 pastor Aagaards milde og kærlige sind.

18. 2. dec 1875–24. jan 84 (vicepastor Kauslunde 7. dec 66): **C. Høyrup,** fl t Humble, se der.

19. 25. marts 1884–20. maj 1902 (sp Elsted-E 30. dec 78): **S. T. Tram,** fl t Snøde-S, se der.

14. juli 1902 var **H. N. Kemp** udn, men renoncerede, se Brønderslev-S.

20. 25. aug 1902–26. juli 22 (sp Bjerreby 6. maj 93): **Sofus Nikolaj Theodor Hansen,** * 31. okt 52 Niløse. Forældre: Lærer Hans H og Nicoline Christine Lorentzen. Stud Sorø 70, c 76[2] (1), huslærer Giesegaard 76, do Brahetrolleborg 82 (i udlandet 85–87), sp Drejø 4. juli 87, afsk 26. juli 22, † 18. dec 24. ~ 6. juni 88 Louise Caroline Catharine Krohn, * 26. juli 57 V Aaby, † 27. febr 34. Faderen: Sp V Aaby-Aa, † 05, se der. – Hustrus broder: Vestervig-A. Stamt 53.

Sogneraadsfmd 07—09, fmd Sygeplejef 05, BM Maribo amts sygeplejef, BM Loll-F st gejstl enkekasse.

Pastor *S. N. Th. Hansen* var intelligent og retlinet, i besiddelse af en paa een gang kølig tilbageholdenhed og velberegnet aktivitet. Han vidste, hvad han ville, og handlede paa eget initiativ, men han havde stadig en vis ængstelse for at »lukke op for de inderste stuer«. Han havde som teologisk kandidat været huslærer og senere cicerone for den unge greve paa Brahetrolleborg under aarelang rejse fra Frankrig til det hellige land, hvad der for hele livet gav ham en vid horisont. Selv lærersøn og tidlig beskæftiget med undervisning havde han levende sans for skolearbejde og var sikkert en god støtte for sine sognes lærere. Underviste selv sine børn til mellemskolen, og hans hustru, f Krohn, fortalte, hun mangen gang stod ved døren ind til skolestuen og lyttede til geografitimerne, hvor hendes mand fortalte om, hvad han havde set i fremmede lande.

Sin præstegerning omfattede han med stor alvor. Hans prædiken var klar og irenisk, og i sine smaa sogne gjorde han flittige sygebesøg. Ungdommen havde han vundet – maaske var det allerede paa Drejø – ved en søndag at gaa ned paa skydepladsen og dér til de unge skytters forbavselse at skyde det ene pletskud efter det andet.

Han var trofast mod sine venner, med hvem han opretholdt forbindelse ved breve. Han var en glimrende brevskriver. Aldrig besøgte han København uden at opsøge sin ungdomsven, departementschef Damkier, hvem han hilste med et: »Her kommer en af de præster, du ikke skal slaas med.« (H. F. J.).

21. 8. nov 1922–25. febr 31: **K. H. Høyberg,** fl t rkp Sct Thomas k, Frberg, se Magleby, Møn.

22. 12. juni 1931: **Rudolph Franz August Wilhelm Joseph Dahl,** * 29. aug 93. Forældre: Sp Aller, † 35, se der. Stud Flensborg 13, deltog i Verdenskrigen 14–18, ansat ved bankfaget, c 31[1] (1). ~ 17. febr 22 Frieda Petersen, * 22. april 99 Skærbæk. Forældre: Kbmd Peter P og Petrea Bethine Degn.

Litt: Sdr Alslev bylov, L-F aarb 1946, s 176 f, H. Hjelholt: Falsters hist I, 1954, Barfod Falsters G, I, 122, M S II B 50, LPB, 5, L-F stifts 150 aar, 1955, s 211 f, 217 f, L-F aarb 1919, s 53 f, H. Jørgensen og F. Skrubbeltang: Det Classenske fideikommis gn 150 aar, 1942, M. Hald: Nord fortidsminder V, 1950, s 71 f, Jens M. Nielsen: Livstegn, 1943, s 165 f, Medd fra valgmghpræst M. P. Schmidt, se iøvr ovf.

KARLEBY—HORREBY

(Nørre Ørslev var tillige anneks til 24. maj 1895).

Karleby sogn, 860 ha, langs Østersøen, er bølgeformet og frugtbart, skov langs havet. Byerne: K med Det Classenske fideikommis plejehjem for unge piger, (opr 1877) 16–20 pl, fh fra 1920, Hjortebjerg, Tunnerup. Donnemose feriekoloni (Frberg kommune) ved havet.

Horreby sogn, 1141 ha, fladt, frugtbart, højmosen H lyng. Byerne: H med mh fra 1898, fh fra 1912, alderdomshjem. Eged m station.

Af den ældre præstehistorie. Horreby var anneks til Karleby til 1650, da det blev anneks til Falkerslev. 1688 blev det bestemt, at kirken skulle nedbrydes, og menigheden skulle søge Karleby og Nørre Ørslev kirker. Efter ansøgning fra sognet 1697 blev kirken staaende, og sognet blev atter anneks til Karleby. 1729—42 var den lærde **Oluf L. Biering** sp her. Han var især kyndig i arabisk og syrisk. Var »en god husfader«. 1742—53: **Peder P. Hjort,** havde været skuespiller og dansemester og lærer i Bergen. Havde ikke noget godt forhold til mgh, havde modgang i sit hus. 1753—64: Mag **Johan H. Hegelahr,** en lærd mand, havde været rektor i Sakskøbing. 1764—1801: **Jac. Borch,** havde været missionær i Grønland, mindedes som en ærværdig og brav mand. 1803—41: Provst **Hans R. Steenstrup,** en kraftig, dygtig og meget agtet mand, forfatter (BDG I, 138, N 575). Han var rationalist og efter sin tids lejlighed bondeven. Leverede bidrag til Fallesens maanedsskrift, den danske ordbog og Barfods Falsterbog. Deltog ud fra et rationalistisk standpunkt i striden ml H. N. Clausen og Grundtvig. Udg 30: »Lindbergs syn«. Nekrolog i »Genealog og biogr archiv«, s 333—38.

Det kirkelige liv blev i 1860'erne præget af bevægelsen i Sdr Kirkeby, hvor baade Lt Mf, IM og grundtvigianismen paa Falster havde sin vugge (se der), efter at mormonerne og senere baptister havde drevet en ivrig agitation i 50'erne. Pastor *Lütken* (1841–66) bekæmpede mormonerne, og han stillede sig i det hele velvilligt over for det frembrydende liv.

Adskillige fra Karleby-N-NØ kom til lærer *Jørgensens* forsamlinger i Sdr Kirkeby i 60'erne, men efterhaanden svandt tilslutningen ind. Blandt de trofaste var gartner *Petersen,* Eged, som dengang var i Karleby præstegaard. Han fik sammen med lærer Jørgensen den tanke at indbyde en indremissionær, og de fik til svar, at der allerede var sendt 2 missionærer, *Niels Rasmussen* og *Knud Hansen* (»Knud den store«, se s 30 og 277) til stiftet. De opholdt sig i L Løjtofte, men kom nu til Sdr Kirkeby, hvor de fik kvarter hos lærer Jørgensen. Gartner Petersen var en original, som kunne tage en diskussion op med præsten om dogmatik, og hans erindringer gik tilbage til gamle dage, da forsamlinger var ukendte her. De 2 missionærer fik en god modtagelse; provst Koch anbefalede dem, og de holdt 18 møder sammen. *Niels Rasmussens* virksomhed ophørte snart efter, men *Knud Hansen* virkede her til 1886. En af lærer Jørgensens venner, den betydelige gdjr *Niels Gaard* (se s 282) fik Knud Hansen til at slaa sig ned i Nr Ørslev. Knud H blev IM's pioner paa Lolland-Falster. Han gik med sin bogtaske fra sogn til sogn og var til megen velsignelse. Venner satte ham i stand til at bygge et hus i Nr Ørslev med en mødesal. Og her blev holdt mange møder. Desværre fik han sin afsked 1886, da han blev anklaget for at have spillet kort paa sin altergangsdag. Begivenheden gjorde stærkt indtryk i byen og huskedes længe. Provst *Vahl* og pastor *Jac. Møller* blev af *Vilhelm Beck* sat til at undersøge sagen, som altsaa endte med afsked. Han døde 1890 i Nykøbing. Mormonerne havde gjort deres til at berede den aandelige jordbund. Omkr 1855 blev den gamle *Aage* (miss *Lars Aages* fader) vakt til liv derved, at han ville bekæmpe mormonernes lære, men endte med at spørge: »Er du selv en kristen?« Det førte til et aandeligt gennembrud. Han mødte modstand og blev slettet i bylauget; men der blev en lille kreds i Nr Ørslev, som samledes til møder, og præsterne *Jacobi,* Stubbekøbing, *Koch,* Horbelev, og *Müller,* Stadager, støttede dem. Den lille vakte kreds blev ligesom kredsen i Sdr Kirkeby splittet i 3: IM, grundtvigske og Lt Mf, *Niels Gaard* gik over til de grundtvigske og blev deres fører. Lærer *Ingemann* i H var en dygtig grundtvigsk lærer, som paavirkede befolkningen i gr retning. Provst *Poulsen* (1866–1904) var en meget anset mand af højkirkelig støbning. Da hans søn, *H. F. Poulsen,* blev kapellan her, betød det et fremstød for IM. Han havde paa en rejse hørt vækkelsesprædikanten *Robert* i Schweiz og oplevet en klar omvendelse. Han kom som »en fængende ild« til sognene, og der blev nogen aandelig bevægelse. Der blev holdt møder og bibellæsninger i skoler og hjem, en DMSkreds stiftedes 1884, som stadig eksisterer. Pastor *Poulsen* havde en god hjælp i fornævnte gartner *Petersen.* Den unge *Lars Aage* blev hjulpet ved Poulsens forkyndelse. Han kom i IMs tjeneste 1887 og tog bopæl i Hullebæk og virkede over hele stiftet. Lige til sin død 1936 var *Lars Aage* og hans broder *Anders Aage* († 1928) til megen velsignelse paa Falster. *Anders Aage* var blevet omvendt ved en prædiken, som H. F. Poulsen holdt i Horreby kirke om barnedaaben. Stor hjælp fik pastor *Poulsen* af brøndborer *Hans Simonsen,* som 1886 kom hjem fra USA som et troende menneske (se Nyk F). Han havde i USA taget 1. del af præsteeksamen, men opgav det, rejste hjem og blev en af de indremissionærer, der har betydet mest paa Falster. Pastor *H. F. Poulsen,* der blev bekendt som »Ynglinge-Poulsen« for sit pionerarbejde for KFUM, begyndte en sdsk sm m Simonsen, og der var planer om at bygge missionshus. Men da det mødte modstand, lod de det falde. 1895 blev der oprettet en pigeforening i pastoratet. *Hans Simonsen* blev dens formand, og de tog missionsplanerne op med energi. Huset blev bygget i Horreby sogn paa en grund, skænket af gdjr *Hans Svendsen,* lige ved landevejen, paa en »strategisk grund«, som midtpunkt for Karleby, Horreby, Nr Ørslev, Falkerslev, Tingsted, Systofte, Sdr Kirkeby og Idestrup sognes IM's venner og deres arbejde. Huset blev indviet af pastor *Jac. Møller; Asschenfeldt-Hansen* og *Lars Aage* talte, et sangkor fra V Karleby sang. Indvielsesdagen 4. okt 98 var en stor festdag. Huset blev flittigt brugt, og navnlig i den første tid kom der mange. Brøndborer *Simonsen* blev antaget som indremissionær 1912. Pastor *Korsholm,* der blev kapellan hos provst Poulsen 1901, deltog nidkært i IM's arbejde.

Det grundtvigske liv blev de første aar især baaret af gdjr *Niels Gaard* og hans hustru, *Hanne* (se under Nr Ørslev, om Nr Ørslev højskole, der aabnedes 1878, se under Nr Ørslev).

Pastor *O. N. Møller* (1904–25) stod ikke i noget kirkeligt parti, var en rolig, samvittighedsfuld mand af gl. præstekultur. 1923 dannedes valgmenigheden i Nr Ørslev, (som allerede 1895 var udskilt som særligt pastorat). – Fra 1925 har der været unge præster her.

Pastor *William Larsen* tog med frisk mod

et arbejde op paa IMs linie, og kirkegangen voksede, præstegaarden blev samlingssted for møder og menighedsarbejde. Pastor *Bock*, der er sønderjyde, fortsatte paa samme linie. Saa kom pastor *Vald. Mølgaard* hertil 1948. Han var en mand med verdenshorizont, havde virket en aarrække i Kina, var kaptajn i den engelske hær, vokset op i Eliaskirkens menighed og havde været sekretær i KFUM. Han gik med alvor og forventning ind i præstegerningen her. Men der blev en del uro og vanskeligheder; pastor M rejste til England. I en redegørelse i Kr dbl 19. aug 53 meddelte han, at han tog sin afsked af private grunde og afviste paastanden om uenighed mellem ham og sognet.

De kirkelige forhold som Falster i almindelighed.

1924 opgives: Kkg meget ujævn i K, i H en mindre kreds af trofaste kkg. 1 mh i H uden større tilslutning, 2 fh bruges til alt. Meget lidt retningsvæsen. En stærkt partifarvet præst vil vanskelig vinde indgang. Dygtig og imødekommende befolkning. 1930: Kkg 10–20 pct, smaa IM smf (gdjr C. Jørgensen, Lidstrup) ungdomsm m m i pgd, sdsk, kreds f Indenlandsk sømandsmission, gldags kirkelighed. 1942: Kkg 7 og 5 pct, trofast kreds af kkg, lille IM smf, DMS, bibelkreds. 1951: Kkg 5–6 pct, velvillig indstilling, ikke retningspræg, bred, folkekirkelig indstilling, børnehjem, rekonvalescenthj, ledet af 2 diakonisser, idrætsf, sdsk i pgd (25–45), børnehave i pgd. 1955: Kkg 5 og 4 pct. Kredse for DMS og Indenl sømandsmiss, Hjortebjerg pigesk, idrætsf. Konfirmandstue med mødekøkken i pgd.

Karleby kirke, midt i den lille by, er senromansk, kort og bred, af munkesten, hvidkalket, kullet. Bestaar af skib og kor, samt nyere vaabenhus mod syd, bygget i tidlig gotisk tid, med pudsede murstensmure. Et lille spir fra 1855 over vestgavlen. Fladt loft. Portalformet altertavle fra 1832 (Anker Lund: Emmaus, 1892), alterstager fra 1605, empireprædikestol fra 1810, gotlandsk 16-kantet kalkstensfont fra c 1450. Sydtysk daabsfad fra c 1575. 160 sd.

Danm kirker VIII, 1404 f, Mackeprang, s 401.

Horreby kirke ligger højt, ved Nykøbing-Stubbekøbing landevej, bestaar af tidliggotisk skib og kor, sengotisk taarn og vaabenhus fra 1878. Fladt loft. Enkelt bruskbarok altertavle fra c 1650 med daarlige malerier (den ældre, gotiske altertavle er fjernet til Nationalmuseet). Nyere tarvelig prædikestol, romansk granitfont. Mindetavle. 160 sl. Korbuekrucifix fra c 1675.

Danm kirker, s 1413 f.

Folketal: 1850: 420 og 431, 1901: 477 og 485, 1921: 496 og 654, 1950: 444 og 612.
Altergæster: 1924: 172 og 160, 1930: 280 og 275, 1942: 190 og 120, 1951: 200 og 150.
Menighedsraad: 1922: 3 IM, 9 u p, 1934: 2 IM, 2 soc, 8 u p, 1953: 12 u p.
Kommunevalg: (K-H-Nr Ørslev er een kommune): 1943: Soc 264 (3), rad 157 (2), venstre 398 (4). 1954: Soc 332 (4), rad 131 (1), venstre 385 (4).

Sognepræst

Indt 1850: a) 35 hvede, 93 rug, 121 byg, 76 havre, b) 19 byg, 39 rdl, c) 40 læs tørv m m, d) 250 rdl, e) 100 td ld. — 1870: Regul 4024 kr, netto 6056 kr. — 1913: 2. kl, 1946: 3. kl.
Stor, gl pgd, hovedrest 1951, fredet i kl B.

16. 12. maj 1841–16. april 66 (sp Mern 7. juni 25): **Otto Didrik Lütken**, * 24. okt 93 Lumby. Forældre: Amtsprovst i Lumby Peter Vilhelm L (af Skellerup-E), † 44, og Maria Christine Saxtorph. Stud priv 11, c okt 16 (1), adjunkt Kbhvn, hjpr Lumby 17. febr 19, sp Norup 5. dec. 21, † 16. april 66. ~ 26. april 23 Cecilie Marie Leuning, * 19. juli 06 Kbhvn, † 8. april 85. Forældre: Kclrd, justitssekretær i Hof- og statsretten Christopher Gram L og Cecilie Marie Kirchhoff. – Sønnesøn: Simmerbølle. Hustrus broder: Skørpinge-F.

Udg 13: ABC bog, flere oplag, 17: Læsebog for almueskolen, 18: Hus- og skolesangbog, 266 lystige og alvorlige viser og sange, 21: Kr. Hansens og P. Møllers historie, læsebog for almueskolen, prisbelønnet, 4. oplag, 21: Kortfattet anvisning paa indbyrdes undervisning, 23: Bør besparelser i statens udgifter begynde med indskrænkning af udgifter til skole- og fattigvæsen, en frimodig undersøgelse, 37: Om midlerne til at fremme landsbykommunens tarv, (MfL, 135 f), 39: Beskrivelse af Præstø amt, 46: 46 salmer og aandelige sange, oversat fra svensk og tysk, en gave til mine konfirmander, flere prædikener i Damkiers prædikensamling. Skrev talrige afh i blade og tidsskr om bondeforhold, politik, økonomi, skole- og kirkeforhold. Digte, børnerim i Sv. Grundtvigs »Gamle danske minder i folkemunde« 1854.

Pastor L, der var medlem af tiendekommissionen paa Falster, var en aktiv, levende alsidig interesseret mand, især havde skolen hans interesse, jvf titlerne paa hans skrifter.

Han var af den rationalistiske skole, men Monrad beundrede hans energiske indsats. Monrad skriver om hans gode forstaaelse med lærerne og med mgh, paa hvilke han under vanskelige forhold udøvede en beroligende indflydelse. »Den dygtige præst har megen sans og nidkærhed for almuens oplysning, et særegent greb paa at arbejde med skolelærere og indvirke paa almuen.« Han var en flittig skribent og gik paa mange maader i sin ansete faders spor. Biskop Bindesbøll anker over, at han læste sin prædiken op og »svarer ikke som prædikant til hvad man maa ønske. Men uden for kirken virker han ved sin kristelige menneskelighed og ved sit smukke patriarkalske forhold til mgh og indtager ikke uden grund en hæderlig plads bl Falsters præster«. E II, 189, E S II, 283. Om L og livet i Karleby pgd findes en levende skildring i fru overlæge Claudius: »Lykkens ø« (erindringer). Loll-F st 150 aar, s 127 og 145.

17. 10. aug 1866–8. marts 1904 (sp Ensted 20. febr 58, afsat af tyskerne 28. okt 64): Provst **Christian Michael Julius Poulsen**, * 29. nov 22 Aalborg. Forældre: Lærer og kordegn Hans P og Mette Sophie Bergmann. Stud Aalb 40, c juli 45 (1), huslærer hos udenrigsmin grev C. M. Knuth, adj min Hjordkær 23. april 50, slotspræst Augustenborg 13. april 51, provst Falster (kst 1. maj 82), 14. april 85, r af Dbg 88, Dbm 98, afsk som provst 1. juli 03, afsk som sp 8. marts 04, † 23. april 07. ~ 17. okt. 51 Abel Metha Marie Johannsen, * 5. jan 32 Aalborg, † 29. april 14. Forældre: Kbmd Johan J og Sara Cathrine Gjerlev. – Søn: Dalum. Datter ~ Prætorius, Fjelsted-H.

Provst P har i Kirkekalender for Slesvig X skrevet om kirkelige brøst i vort land; han udgav udsnit af sin dagbog: I en mellemslesvigsk præstegaard febr–okt 1864, med tillæg af breve, et interessant kulturhistorisk arbejde om de vanskelige forhold i Sønderjylland 1864.

Paa opfordring fra Udv f folkeoplysnin-

gens fremme udkom disse Slesvig-erindringer 1902 i udvidet form. Brevene til vennen, *Mørk-Hansen* giver udtryk for mismod m h t Sønderjyllands fremtid. (»Min tro er svag, og haabet er ikke stærkt nok til at holde mig oppe«). De 6 aar i Ensted knyttede ham nær til dette sogn. Ved guldbrylluppet 1901 var 2 repræsentanter fra Ensted med i Karleby. P havde ellers den store sorg, at i Ensted præstegaard, der var overbelastet med indkvartering, blev der indkvarteret en tysk oberst, som havde difteritis. Han smittede P's 6 aarige datter, som døde. Ved genforeningen prædikede hans søn, *H. F. Poulsen*, ved en festgudstjeneste i Augustenborg kirke.

Den store Karleby præstegaard med de hvide længer om den mægtige gaardsplads, kvistene i det høje straatag ((præstegaarden er delvis opført af materialer fra det nedbrudte Nykøbing slot), var en smuk ramme om provst P's mangeaarige gerning her. Han drev selv en del af præstegaardsjorden. Han var »en fin gammel herre, ret lille af vækst, med sølvhvidt haar, i graa eller sort frakke, med hvidt halsbind«. Han holdt meget af havearbejde. Der var en naturlig værdighed over ham, en venlig mand, som indgød tillid. Han havde mange bøger, *H. N. Clausens* og *H. L. Martensens* billeder hang paa hans væg. Dem satte han højt. Han var højkirkelig, men uden stivhed over for IM og grundtvigske. Som regel indledede han gudstjenesten med »Aand over aander«. Han forberedte sine prædikener meget grundigt (»vendte aldrig bunken«!). Bag de brune øjne og den høje pande boede en høj intelligens, en betydelig menneskekundskab, en klar dømmekraft og en omfattende viden. Han havde en egen sindig maade at omgaas folk paa. En fast karakter, der ikke gik paa akkord. Han var maaske mere højagtet end elsket, da hans noget tilbageholdende væsen kunne være en hindring for at komme i nært personligt forhold til ham. Hans hustru var en livlig dame, noget for sig selv. Hun havde ikke kunnet taale de svære dage under krigen og tabet af sin lille pige. Hendes hoved havde taget skade, og hun var ikke mere helt sig selv. Hun fortalte stadig om tiden i Ensted. Det var ikke blevet til tungsind, hun var nærmest munter og kunne sige de snurrigste ting; hun kunne ikke holde sammen paa sine tanker, men hun havde den moderligste omsorg for alle i præstegaarden. Datteren, Meta, der blev gift med pastor Prætorius, forstod at skabe liv, rank og spænstig førte hun an med venlig myndighed i den gæstfri præstegaard, hvor mange kende personligheder kom paa besøg. Af kapellanerne blev især sønnen og *Korsholm* paaskønnet. Korsholm brændte som IM's mand af iver efter vækkelse, var altid taktfuld og hensyntagende mod den gamle provst, som troligt sad hver søndag i kirken og hørte kapellanen prædike. Korsholm overtog efterhaanden det meste af arbejdet, og den gamle og den unge præst »stod smukt til hinanden og arbejdede godt sammen.« (H. Budde-Lund i Præstegaardsliv III, 1951, s 15 f).

I 38 aar var provst P her, og han vandt »almindelig anerkendelse ved sin retsindige og samvittighedsfulde færd« (Loll-F stiftstid 25. april 07).

Hjælpepræst hos provst Poulsen
1898—1901: **T. C. Knudsen**, se Gelsted-R.
1901—04: **T. F. B. Korsholm**, se Smidstrup.

18. 27. maj 1904–1. sept 25 (sp Alrø 4. juli 92): **Otto Nicolai Møller**, * 15. april 62 Toreby. Faderen: Sp i Olsker-A, † 79, se der (af Toreby). Stud Sorø 81, c 87^2 (h_1), hjpr Høje Taastrup 14. nov 87, afsk 1. sept 25, † 4. febr 31. ~ 12. okt 92 Caroline Sophie Fog, * 10. marts 69 Ebeltoft, † 7. maj 55. Faderen: Provst, Bogense, † 01, se der. – Søn: Generalmajor Erik M. Oldefader: Biskop Rasmus Møller. Farbrødre: Vesterborg-B, Horslunde-N. Fastre ~ Worsøe, Gundslev, Korff, Mørke, Barfoed, Tommerup, Sodemann, Nørholm. Fætre: Biskopperne Ammundsen. Slægt, se stamt 60 C. Hustrus broder: Uggerslev-NH. Farbrødre: Mjolden-R, og biskop B. J. Fog. Faster ~ Bondo, Vallensbæk. Slægt, se stamt 31.

Kasserer i Præsteforeningen 1919—22.

General Erik Møller skriver:

»O. N. Møllers forfædre var gennem aarhundreder præster, og det bedste fra mange gamle præstegaarde havde han taget i arv.

I sine kirkelige og politiske anskuelser som forøvrigt helt igennem var han konservativ, ikke blindt og utilgængeligt, men hans troskab mod det nedarvede gjorde ham kritisk overfor det nye.

I sit forhold over for mennesker var han helt upaavirket af ting som rang, stilling og økonomi. Han mødte alle med samme stilfærdige imødekommenhed og rolige – maaske lidt værdige – myndighed.

Hans personlighed er vistnok træffende karakteriseret i et efterladt notat af biskop Wegener: »Pastor Møller er i besiddelse af en stille fromhed, som giver ham en egen styrke.«

En klippefast tro i uafkortet og bogstavelig overensstemmelse med trosbekendelsens ord forlenede ham med en kraft, der lod ham være til stor hjælp som sjælesørger for mennesker baade fra den ene og den anden kirkelige retning.

Naar en ældre kollega engang sagde, at der var »grundtvigske stænk« i hans ansigt, var det i hvert fald kun rent fysisk og forsaavidt ikke udelukket, da Otto Grundtvig var hans oldefader. I hans aandelige fysiognomi var der næppe noget grundtvigsk at spore. Heller ikke IM kunne han slutte sig til, men nærmede sig dog i de senere aar lidt mere denne retning.

Samvittighedsfuld troskab i det ham betroede embede i dets forskellige grene var for ham afgørende. Han arbejdede flittigt med sine prædikener. Omhyggeligt førte embedsbøger vidnede om orden i tjenstlige sager.

O. N. Møller var meget afholdt og respekteret af sognets folk og havde let ved at komme paa talefod med de mest forskellige mennesker.

Hans praktiske sans og mangesidige indsigt gjorde ham til en forstaaende og klog raadgiver. Herom vidner ogsaa den omstændighed, at han fra 1895–1901 var sogneraadsformand paa Alrø, samt hans arbejde i me-

nighedsraadene og endelig hans flittige og interesserede arbejde som skolernes tilsynsførende under det bedste forhold til lærerne.«

Otto Møller, Gylling, skrev 30. dec 1901 til Skat Rørdam om Otto Møller, Alrø: »... saa holder jeg mere af Møller, Alrø. Han er en rigtig gejstlig mand. Forleden sagde han til mig, lige naivt og vel fornøjet: Vi er jo alle født med dette at sige nej til saadan noget (talen var om præstefrihed): ... ja vist, det sidder os i kødet: Ikke at unde, ikke at turde«. (Brevveksl II, 341).

19. 7. dec 1925–30. dec 32 (hjpr Nakskov-B 1. dec 22): **Wm. Larsen,** fl t sp Sct Markus k, Aalborg, se der.

20. 6. april 1933–15. maj 48: **B. D. Bock,** fl t 2. rkp Vor Frue k, Aarhus, se der.

21. 8. sept 1948–15. juli 53: **Valdemar Bøyhuus Mølgaard,** * 12. maj 05 Kbhvn. Forældre: Overpolitibetjent Carl Oscar Georg M og Anine Frederikke Cecilie Andersen. Stud Frberg 24, c 30^2 (h_2), sekretær KFUMs centralforening, Kbhvn 30, ord KFUM sekretær (DMS) Kina 31–33, sekretær British and Foreign bible society i Sydvestkina og Indokina 34–40, (Yunnan), fra 1940 frivillig dansk i de allierede styrker, kaptajn i den engelske hær. Afsk 15. juli 53. Rejste til England. Skandinavisk sømandspræst og associated præst ved den irske, presbyterianske kirke i Derriaghy, Dunmurry, Nord-Irland. ~ 20. april 35 Margaret Mc Keown, * 22. april 02 Birmingham, England. Forældre: Pastor John M. K og Lilian Brown.

Lærer under japansk undervisningsvæsen 33—34, redaktør i Yunnan, Reuterkorrespondent, medl af den frie danske bevægelse i Kina, lærer ved flere kinesiske universiteter, oplevede mange bombeangreb. Skrev talr kronikker og artikler, radioforedrag m m, udg 31: Glimt af KFUM's indsats i Ydre Mission. Fra 39 membre correspondent af »Ecole Francaise d'Extreme-orient (Hanoi). Flere eng militærdekorationer, Chr. X's erindringsmedaille.

Fmd Børneværnet i K-H.

22. 19. jan 1954 (Kordegn Taksigelses k, Kbhvn 42): **Jens Christoffersen,** * 12. okt 07 Holbæk, Randers amt. Forældre: Centralbestyrer Mads Peter C og Nielsine Cathrine Hansen. Stud Rønde 35, c 52^2 (1-80). ~ 10. juli 41 Mona Kousholt, * 8. okt 12 Kbhvn. Forældre: Rentier Jakob K og Jenny Nathalie Nelsson.

Se: Min vej til præstegerningen, 1956, s 53 f.

Residerende kapellan

i Karleby-Horreby-Nørre Ørslev.

(Oprettet 8. febr 1868, nedlagt 24. maj 95).

1. 8. febr 1868–2. sept 74 (Hjpr Finderup 30. sept 63): **O. H. Jensen,** fl t Kappel, se Gimlinge.

2. 3. dec 1874–1. aug 83 (Adj Nykøb F 70): **K. A. Gemzøe,** fl t Vejerslev-A-T, se Ferslev-V.

3. 21. april 1885–13. juni 90 (Hjpr Ø Egesborg 5. maj 81): **H. F. Poulsen,** fl t Tjustrup-H, se Dalum.

4. 17. sept 1890–24. maj 95: **N. A. Larsen,** fl t sp Nr Ørslev, se der.

Litt: Foruden ovenn: Hjelholt: Falsters hist I—II, Barfod I, 158 og 174, MS II B, 53 og 75, L-F aarb, 1930, s 87 f (om en kirkestrid i K).

NØRRE ØRSLEV—SYSTOFTE

Nørre Ørslev var anneks til Karleby-H til 24. maj 1895, da det blev selvstændigt sognekald. Systofte, der hidtil havde været anneks til Nykøbing, blev anneks 27. marts 1930.

Nørre Ørslev sogn, 1088 ha, er fladt (med en bakkeryg) og frugtbart. Byerne: Nr Ø med fh fra 1912, friskole fra 1886 og ungdomssk, se ndf, Lidstrup. Villaby langs vejen ved ungdomsskolen.

I Nr Ørslev er 1918 rejst en mindesten for **Ole Villumsen** († 1818) som 1790—1805 var bøndernes talsmand og fører ved jordens overgang til selveje.

Systofte sogn, 1337 ha, er frugtbart, fladt mod vest, ellers bølgeformet, en del skov og mose. Byerne: S med alderdomshj, fh fra 1899, Hullebæk, Bjørup. Flere større gaarde.

Om Nr Ørslev før 1895 henvises til Karleby-H, hvor der er fortalt om IM's liv i Nr Ø. Om Systofte før 1930 henvises til Nykøbing. Trods Nykøbing-præsternes flittige arbejde i S, maatte det kirkelige liv naturligt præges af, at sognet var anneks til en større købstad, hvor præsterne maatte lægge deres hovedarbejde.

De førende lægfolk i det grundtvigske liv var gdjr Niels **Gaard** og hans hustru, Hanne. Pastor M. P. Schmidt skriver om dem:

Paa et stort, men temmelig nøgent gravsted i det sydøstlige hjørne af Nørre Ørslev kirkegaard, staar der et lille, uanseligt mindesmærke, en natursten med et hvidt marmorkors. Stenens indskrift er halvt udvisket, men navnene Niels Gaard og Hanne Gaard kan dog endnu læses, samt dato og aarstal for deres fødsel og død. Som tidens tand har slidt paa gravstenens indskrift, saaledes vil ogsaa det levende minde om disse to, hvis hjem og virke i sin tid betød saa meget her paa disse egne, snart være forsvundet. Vi glemmes hurtigt. Men det skyldes fremfor nogen anden Niels Gaard og hans hustru, at Nr Ørslev **højskole** blev sat i gang i 1878.

De tilhørte begge gamle Nørre Ørslev-slægter. Han var præstebondens søn, og hun var datter fra gaarden Himmelhøj øst for byen. Begge var født i 1840, hun ved foraarstid og han det paafølgende efteraar. De var altsaa jævnaldrende, havde gaaet i skole sammen og havde i ungdomsaarene været i følge med hinanden. Tidligt havde de givet hinanden deres hjerters tro, og 14. febr 1862 holdt de bryllup. Det var et stateligt par, som hin dag stod foran altret i Nørre Ørslev kirke. Begge var høje og ranke af vækst. Men ellers var de meget forskellige baade i sind og skind. Han var lys og havde tillige det præg af mildhed parret med fasthed over sit væsen, som gør det let at vinde menneskers tillid. Hun var mørk. Ikke blot i det ydre, men ogsaa i sindelaget. Og det mørke, det kunne, i hvert fald da hun blev ældre, let blive til strenghed, ikke blot imod andre, men ogsaa i kravet til sig selv. Ved siden af var hun en saare svingende natur. Hun kunne være højt oppe, kunne le og glæde sig med de gladeste. Men hun kunne ogsaa synke dybt ned i mismod og forknythed. Saa forskellige var de to mennesker, som hin vinterdag gav hinanden haand til livsfølge.

De fæstede bo paa gaard nr 1 i byen — Solgaarden — som Niels havde arvet efter en barnløs faster. Gaarden laa lige overfor det sted, hvor nu Anna Hansens gartneri ligger. Et gammelt bindingsværkshus er det sidste minde om den. Men faa aar efter, i 1867, flyttede de gaarden ud og gav den navnet Luenhøj efter en kæmpehøj paa marken bagved den nye gaard. Flytningen tog de to unge ægtefolk med stor alvor. Hanne Gaard har fortalt, hvordan hun, da kransen blev hejst, bad inderligt til Gud om lykke til og velsignelse over den gerning, her skulle øves, og det liv, her skulle leves.

Alle, der har været paa Luenhøj, véd, at der fra gaarden er en — efter falsterske forhold — vid udsigt imod vest, helt ud imod Nykøbing. Og midt i dette aabne landskab ligger Systofte kirke med sine vældige taarnmasser og peger opad med sit spir. Denne udsigt havde de unge folk dagligt for øje, og

den blev, om ikke bestemmende saa dog betegnende for deres liv og gerning.

De var blandt de første paa disse egne, som fik øje for det røre og det genrejsningsarbejde, der efter 1864 kom i gang paa alle omraader i vort folk. Parolen: »Hvad udad tabtes skal indad vindes« havde de grebet og prøvede nu paa at virkeliggøre det indenfor det lille omraade, som var blevet deres kongerige. De nye maader i gaarddrift blev indført: større kvægbesætning, stærkere fodring, rodfrugtdyrkning osv. Niels Gaard fik et saakaldt fællesmejeri i gang paa gaarden. Gamle billeder af Luenhøj viser en høj mejeriskorsten ved stuehusets nordre gavl. Mælken blev købt fra byens og omegnens gaarde, og hver dag skramlede mælkevogne ind og ud paa Luenhøj. Om alt dette — driftsforbedringer og mejeri — ellers gav videre fortjeneste er maaske tvivlsomt. De, der gik foran under de store driftsændringer i 70'erne og 80'erne, maatte ofte betale dyre lærepenge. Men værket skulle føres igennem, hvad det saa end kostede. Saadan tænkte alle, og saadan tænkte ogsaa folkene paa Luenhøj — selv om Hanne vel nok til tider havde bekymringer for, hvordan det hele ville ende. Hun var afgjort den af de to, som havde mest sans for økonomi. — Følgende lille historie kan være oplysende med hensyn til den forskel, der var paa de to ægtefolk og deres indstilling. I Hullebæk boede der paa en af gaardene et par ægtefolk, **Maren** og **Hans Hillike**, som var jævnaldrende med Hanne og Niels Gaard, og med hvem de havde adskilligt tilfælles. Engang sagde Niels Gaard til Hanne: »Hvis du og Hans Hillike havde faaet hinanden, var I da straks kommen op at skændes«. Hertil svarede Hanne: »Ja, hvis du var bleven gift med Maren Hillike, var I aldrig kommen op om morgenen.«

Den store bedrift medførte, at de fik mange unge i deres tjeneste. Helt ovre fra Jylland fandt de vej til Luenhøj. Ogsaa i gaardens husholdning inden døre var der meget at lære; thi Hanne var en sjælden dygtig kone i sit hus og til den alleryderste grænse sparsommelig. — Hun forlangte meget af sine piger. Hun kunne uden videre give en nylig konfirmeret ung pige, som aldrig før havde været ude i verden, en stor kniv i haanden med befaling til at gaa over i laden og skære halsen over paa en nyfødt kalv. Naa, pigen fik jo en af karlene til at gøre det, hun ikke for alt i verden selv kunne. Eller hun kunne, naar der var gjort i stand i køkkenet efter middagen, sige til pigerne: »Nu kan I gaa ind i kammeret og pynte jer lidt, men om 5 minutter sidder I ved spinderok eller syarbejde.« Under arbejdet kunne det jo saa ske, at øjnene fik travlt med noget ude paa gaardspladsen, hvor de unge karle færdedes ved deres arbejde. Straks lød der et hvast: »Ikke for mange sting ud af vinduet!« Tre ting, fortælles der, ville hun ikke se i sit køkken: En tom vandspand, en tom brændekasse og en skidden karklud.

Niels Gaard tog det helt anderledes overfor sine undergivne. Skete det for eksempel i mejeriet, hvor han regerede, at skummetmælken kogte over og drev i stride strømme hen over gulvet, fik mejersken kun et mildt, stilfærdigt: »Pas bedre paa en anden gang!«

Men ellers gik arbejdet paa gaarden med liv og lyst baade ude og inde. Der blev sunget meget. Det var jo en sangens tid. Hver gang, en ny sang kom frem, blev ord og melodi lært med stor iver. Det at kunne mange sange, blev regnet for at være noget saare værdifuldt. Ved vintertid blev der om aftenen læst højt og samtalet om dagens begivenheder og tidens spørgsmaal. Og ved hver ny dags begyndelse prøvede de paa at begynde med salmesang, trosbekendelse og fadervor.

Her staar vi nu ved den anden side af det stærke, virksomme liv, der blev levet af folkene paa Luenhøj, og som kirken i udsigten fra deres gaard talte til dem om, den side, som gav det bærende.

De var blevet kristeligt vakt. Ikke saadan, at det, der har med kirke og kristendom at gøre, havde været dem fremmed. Hanne i hvert fald havde i barndommen været under en from farmor's paavirkning. Men det var alligevel en kristendom, der — om ikke helt, saa dog væsentligt — alene blev baaret af lære og tradition. Det tilfredsstillede dem dog ikke i deres dybeste behov. De var derfor kristeligt søgende mennesker. Derom vidner ogsaa en overlevering, der fortæller, at de een gang rejste til Kristiansfeld for at faa indtryk af Herrnhut-menigheden og for, om muligt, dér at faa hjælp i deres savn. Men de maa være rejst skuffede hjem.

Den, der først hjalp dem og mange andre paa disse egne ind i levende kristentro, var den bornholmske lægprædikant, smeden **Christian Møller**, som Luthersk Missionsforening har sin oprindelse fra. Han kom første gang til Sdr Kirkeby og holdt møder i Block's lokale i aaret 1868. Mange blev vakte ved hans stærke tale, og de unge gaardmandsfolk fra Luenhøj fik ogsaa dér den hjælp, de trængte til. En tid var de stadige deltagere i møllerianernes møder og bar med taalmod alle de skoser, maaske endogsaa fjendskab, som fra familiens og byfællers side regnede ned over dem. Der er omraader, hvor det altid koster at tage en anden stilling end flertallets. Efterhaanden gled de fra det møllerske over til den grundtvigske side i vort kirkeliv. Medvirkende hertil var nogle opbyggelige søndagsmøder, som den grundtvigsk indstillede lærer i Sdr Kirkeby, Peter Michael Jørgensen, afholdt i skolen, og som folkene fra Luenhøj tog del i. Men afgørende var dog vistnok især paavirkning fra to unge lærerfamilier, som var kommet til egnen: Larsens i Lidstrup og Ingemanns i Horreby. Nok er det, i det grundtvigske fik de nu deres faste stade. Det gælder saa afgjort Niels. For Hannes vedkommende var det maaske noget anderledes. Hun vedblev til sin død at bære stærke mærker af den pietistiske livsform, hun havde mødt i vækkelsens morgen, og som noget i hendes natur maatte føle sig draget af. Men trods mulig forskel i den kristelige indstilling, fulgtes de kønt, haand i haand. Da de ikke kunne føle sig tilfredsstillet af sognepræstens (Poulsens) forkyndelse og betjening i Nørre Ørslev kirke, løste de sognebaand til præsten i Nysted, først Christiani, senere provst Nielsen. Det var en lang kirkevej, 4 mil frem og 4 mil tilbage med hestekøretøj. Tidligt afsted om morgenen for at naa frem til kirketid, og først hjem igen langt hen paa eftermiddagen. Men de veg ikke tilbage for besværet. Naar dagen var gaaet, kunne de sige: »Gud ske lov for den gode søndag, vi har haft!« Mandag morgen vaagnede de saa med friske kræfter til hverdagens gerning.

I 1878 var Hanne og Niels Gaard medvirkende til, at *Niels Højgaard* begyndte *Nørre Ørslev Højskole*. Den kom til at ligge paa »Solgaarden«s gamle grund. De var helt fortrolige med folkehøjskolens aand og arbejde. En gang havde de stoppet deres sengklæder i en sæk og var rejst til Vallekilde til et af de gamle 8 dages efteraarsmøder for gifte folk. De var kommet hjem, oplivede og dobbelt oplagte til deres gerning. Egentlig havde vel livet paa Luenhøj gennem mange aar været noget af en højskole. Ogsaa i det daglige. De mange unge, sangen, samtalerne, oplæsningen! Og møder var der ogsaa blevet holdt, baade folkelige og kristelige. – Handlingen i Anna Koch Schiølers store fortælling: »Kaaregaarden« foregaar som bekendt paa Falster. Man skimter egnen ved Lindeskoven, Bøtø Nor og Orupgaard. Et sted fortælles der om en bondegaard, hvor der holdes sommermøde i haven. Man maa gætte paa Luenhøj. Hvor skulle der ellers i de tider være blevet holdt møde netop paa en bondegaard?

Der kan være særlig grund til at nævne det 2 dages landbrugsmøde, som Niels Gaard fik i gang, og som efter kyndiges udsagn er den allerførste begyndelse til lignende møder i andre egne af landet. Disse møder begyndte allerede om formiddagen, og der maatte derfor spises til middag paa gaarden. Der var ligefrem rift blandt egnens unge piger om at faa lov til at varte op.

Da højskolen kom, blev disse møder, som gennem aarene var begyndt paa gaarden og havde faaet hjemstedsret der, efterhaanden flyttet hen paa skolen. Men saa sent som omkring aarhundredskiftet mindes nedskriveren af dette at have været med til et møde paa Luenhøj, hvor præsten Hans Rørdam fra Fanefjord talte.

Til aabningshøjtideligheden paa højskolen den 3. november 1878 havde Hanne Gaard

bidraget ved at binde en blomsterdekoration, der symboliserede tro, haab og kærlighed. Og paa højskolebilledet fra det første vinterhold ses Niels Gaards høje skikkelse i baggrunden. Dermed er det i grunden sagt, at højskolen, eller i nutidssproget: Ungdomsskolen, er Luenhøjs ægtefødte barn.

Hanne og Niels Gaard havde begyndt deres fælles livsværk, da de var helt unge. Mange travle men lykkelige aar var skredet hen. Den store have, der var blevet anlagt ved gaarden, da de byggede paa den aabne mark, og som Hanne havde hæget om og plejet, havde vokset sig stor og gav nu baade skygger og læ. De havde fejret deres sølvbryllup, og deres livssol nærmede sig nu livets middagshøjde. Da faldt slaget!

En foraarsaften i 1889, det var den 26. april, sad Niels Gaard paa sit lille kontor sammen med en ung pige, hans hjælper Karen Stine West, og var travlt beskæftiget med sit mejeriregnskab. Da sank han pludselig sammen og var død, ramt af et hjerteslag. Budskabet om det, der var sket, gjorde overalt det stærkeste indtryk. Alle følte, at en førerskikkelse var gaaet bort, at en plads var blevet tom, som vanskeligt kunne fyldes. Og da begravelsesdagen, 1. maj, kom, blev han fulgt til jorden af et følge saa stort, at noget lignende aldrig før var set paa disse egne.

I hjemmet blev der talt af provst *Nielsen,* Nysted, og af højskoleforstander Niels Højgaard. Men det, som dog gjorde det stærkeste indtryk under denne højtidelighed, var dette, at Hanne Gaard selv traadte hen til den aabne kiste og roligt med fast stemme bekendte den kristne tro og bad fadervor. Det blev et uforglemmeligt minde for alle, der oplevede det. Hans kiste blev ikke ført ind i kirken, men blev straks sænket i graven. Han skal have sagt: »Maa fattiglemmer ikke komme ind i kirken ved deres død, vil jeg heller ikke.« Kirken ville ej heller have kunnet rumme det mægtige følge. Det var saa stort, at det fyldte gaden helt fra kirkegaarden og op til friskolen.

Saa var Hanne ene og skulle nu selv, med en bestyrers hjælp, styre den store bedrift. I godt en halv snes aar gik det, men saa var hun kørt træt. Skiftende gaardbestyrere voldte vanskeligheder. Kort efter aarhundredskiftet solgte hun gaarden og byggede hus, som nærmeste nabo til den ny højskole ved landevejen. Der ville hun bo for mødernes skyld og fordi husmoderen paa skolen var en af hendes kæreste piger fra den gode tid, da hun havde Niels og kunne støtte sig til hans stærke arm. Men hvis hun havde kunnet helt lægge gaardens drift i en bestyrers haand, og saa nogenlunde ladet det gaa dér, saa godt det kunne, er det et spørgsmaal, om hun ikke havde været bedst tjent med det. Hun egnede sig slet ikke til at bo i et lille hus. Hun var skabt til at have meget mellem hænderne. Længselen efter gaarden kom hun aldrig over.

Nu havde hun kun en lille plet havejord at passe, men den blev ogsaa passet efter alle kunstens regler. Hvad andre ikke kunne faa til at vokse, det voksede frodigt i hendes lille have. – Hun var en stadig og trofast deltager i alle skolens møder og sammenkomster, ogsaa de unges.

Dansk Kvindesamfund havde i hende et ivrigt medlem. Da kvindevalgretten blev gennemført med den nye grundlov af 5. juni 1915 var det hende, der plantede grundlovsegen i hjørnet af Ole Rasmussens have omgivet af en stor skare af samfundets medlemmer. Hun nød den ære ved valget til det første kirkelige udvalg i dette aarhundrede at blive valgt som suppleant for fru Thyra Jensen. Men en lykke for hende var det, at hun aldrig kom i funktion. Hun havde i virkeligheden slet ikke egnet sig til at tage aktivt del i udvalgets arbejde og forhandlinger. Derimod var det helt paa sin plads, at hun, da menighedsraadsloven kom, blev valgt ind i Nørre Ørslev sogns menighedsraad paa den grundtvigske liste. Til den plads var hun selvskrevet. Her gjorde hun god fyldest. I en del aar ved det nye aarhundredes begyndelse blev der hver vinter paa højskolen holdt en række kirkelige møder med fremmede talere. Det kan røbes nu, at det var hende, der opretholdt disse møder ved at dække alle mødets udgifter.

En heftig lungebetændelse gjorde ende paa hendes liv den 22. oktober 1919, da hun gik i sit firsindstyve aar. Fem dage senere blev hun begravet fra højskolens gymnastiksal.

Højskolen blev ledet af fynboen *Niels Højgaard.* Bl a medvirkede præsterne *Christiani,* Nysted, og *Rørdam, Holeby,* som lærere. I 11 aar sled Højgaard med højskolen, saa gav han op og bortforpagtede skolen til *Theodor Jensen,* der havde været lærer her 1878–79. Jensen fik mange elever, saa højskolen maatte udvides. 1891 hejstes kransen paa den nye højskole (dagen efter hejstes kransen paa høj- og landbrugsskolen i Nysted). Jensen var en begejstret højskolemand med en fast tro paa arbejdets betydning. Han deltog i meget folkeligt liv, fik oprettet Maribo amts skytte- og gymnastikforening og blev dens første formand. Det var gennem denne forening, at *M. P. Schmidt* fik forbindelse med ungdommen paa Loll-Falster. Højskolens ejendommeligste lærer og maaske dygtigste medarbejder var lærer *Rasmus Larsen.* Han levede stærkt med i skolens og egnens liv, og da *N. A. Larsen* blev præst her, var det *Rs. Larsen,* der tog den unge præst i haanden og gik tur med ham rundt til alle sognets hjem, for præsten straks kunne komme i kontakt med dem. (M. P. Schmidt).

Det var dog især sønderjyden *M. P. Schmidt,* hvis navn blev knyttet til Nr Ørslev. Først som højskolemand, derefter som valgmenighedspræst. Han ledede højskolen fra 1897 til 1921, og han fik megen betydning for falstringerne (se under valgmgh, s 288).

Livet i Nr Ø er skildret af Ole Rasmussen i Loll-F aarb 1920, og man faar her et levende indtryk af falstersk landsbyliv gennem tiderne. Fru Thyra Jensen har i »Fra gamle præstegaarde« II, 1931, s 23 f fornøjeligt fortalt om *Hanne Gaard.* Fr. L. Grundtvig har meget udførligt fortalt om livet i Klokkergaarden i Bjørup i 1. halvdel af 19. aarh (1909). Der var i mange aar forbindelse ml sognepræsten og højskolen, højskolelærer *Rasmus*

Larsen var pastor *N. A. Larsens* gode støtte og pastor Balslev (KC) havde timer paa højskolen. Pastor *Bülow* sluttede sig til IM. Der var en lille kreds af KS, lidt IM og lidt Lt Mf. Valgmenigheden dannedes 1922, og c 140 sognebaandsløsere meldte sig dertil; nu samledes det grundtvigske liv om den, og den dannede en KSkreds. Der var i de første aar nogen spænding ml sogne- og valgmenighed, men den har været i aftagende.

Det lille IM smf i Nr Ø har været ledet af gdjr *Chr. Jørgensen,* senere af hønseriejer *Johs. Hansen,* Lidstrup. Der er sdsk og ungdomsmøder. Blandt grundtvigske i S er mghraadets fmd, sognefoged *Hans Dalby,* der er fmd for ungdomsskolen, (men ikke medlem af valgmgh).

1911 oplyses: Jævnt god kkg, lidt IM, gr og Lt Mf, ikke meget liv. 1921: Kkg 6–7 pct, noget kristeligt liv, men ikke megen kristelig kraft. Gammel og ny strid har tæret paa den. Stadige kirkegængere bl folk af alle kirk retninger, ogsaa Lt. Mf, KS lader afholde særlige mdl gudstjenester. 1931: Kkg 7 og 3 pct, i Nr Ø er bef delt i sognemgh, folkeskole og valgmgh; friskole, begge kritiske over for hinanden. Lidt IM og Lt Mf, ungdomsf. 1943: Kkg 6 pct, gldags kirkelige forhold, IM (30), Lt Mf, c 100 sbl til valgm. 1955: Kkg 4,5 og 3,5 pct, alm falsterske forhold, c 80 til valgm, ungdomsskole, friskole, sdsk, IM (15). Valgmenighedspræsten prædiker i N Ø kirke.

Nørre Ørslev kirke bestaar af romansk skib og kor, opført af teglsten, kalket lyserød, sengotisk taarn med blindingsprydede kamgavle, samt nyt vaabenhus, store moderne vinduer. Fladt loft. Altertavle, relief, udskaaren af Fjeldskov 1873 (Lad de smaa børn komme til mig). Alterstager fra c 1625. Stærkt restaureret renæssanceprædikestol, romansk granitfont, nederlandsk daabsfad fra c 1625. Krucifix over korsbuen. 125 sd.

Danm kirker VIII, 1423 f, Mackeprang, s 121.

Systofte kirkes skib og kor er nyopført 1870—77 (arkit, prof H. J. Holm) i stedet for en nedrevet romansk kirke af mursten med aaben tagkonstruktion, baaret af træbuer. Svært gotisk murstenstaarn (bredere end skibet) med nyt slankt spir. Vaabenhus ved taarnet. Rigt udskaaren altertavle fra c 1640 af Jørgen Ringnis med malede kopier af Carl Bloch. Alterstager fra c 1625. Ny prædikestol. Ny font. Klokke fra 1554. Stort malet præsteportræt fra 1680. Ligsten. 175 sd. Den gl gotlandske kalkstensfont staar paa Bøtøgaard. Messingdaabsfad fra 1646. Epitafium.

Danm kirker VIII, s 1327 f.

Folketal: 1850: 599 og 473, 1901: 682 og 565, 1921: 754 og 667; 1950: 708 og 628.
Altergæster: 1922: 275 og 75, 1934: 150 og 70, 1942: 150 og 150, 1953: 207 og 155.
Menighedsraad: 1922: 2 IM, 1 gr, 3 u p, 1934: 2 IM, 4 gr, 3 soc, 3 u p, 1943: do, 1953: 4 IM, 1 gr, 4 soc, 1 rad, 2 u p
Nr Ørslev hører til Karleby-H kommune. Kommunevalg i Systofte: 1943: Soc 91 (2), rad 55 (1), venstre 167 (4). 1954: Soc 129 (3), rad 46 (1), venstre 147 (3).

Sognepræst

1931: 1. kl, 1946: 2. kl. Pgd opf 1884.

1. 24. maj 1895–10. juni 96 (kkp Karleby-H-Nr Ørslev 17. sept 90): **Nicolaj Andreas Larsen,** * 29. juni 60 Trøstrup-Korup v Odense. Forældre: Lærer Peder L og Martine Frederiksen. Lærereksamen Jonstrup 79. Stud Mariboes sk 82, c 88[2] (1). Univ guldmed 89 i teologi (Forholdet ml Kants lære om det radikale onde og den kirkelige lære om arvesynden). Forstander Ranum seminarium 10. juni 96, forstander Jelling seminarium 24. okt 99, kirke- og undervisningsministeriets konsulent i skolesager med titel af titulær professor og fmd f censorerne ved lærer-lærerindeeksamen 03 (embedet blev et kgl embede 1919), r af Dbg 08, Dbm 19, KII af Dbg 27, afsk 30, † 12. juni 46. ~ 19. nov 91 Martine Marie Frederikke Hansen, * 13. maj 51 Kbhvn, † 16. febr 02. Forældre: Klejnsmedesvend Friederich Martin H og Anne Christine Brønning, samt plejedt af herredsfoged, jstrd Peter Ivar Julius Lunn, Hasle m fl herr. – Brodersøn: Herman Larsen, sp Enghave k, Kbhvn.

Censor Forskoleseminarierne, BM Dsk skolemuseum, fmd 03—34, medl komiteen til opførelse af Grundtvigskirken, medl Det kirkelige udvalg 20 og 28—38, leder af de kateketiske øvelser ved Pastoralseminariet 03—35.
Udg 36: »Folkekirkens gudstjeneste og de kirkelige handlinger,« red Børnesagens tidende 05—21, red »Vor ungdom« 17—28. Talrige art og afhandlinger af pædagogisk og kirkelig art.

Professor N. A. Larsen blev allerede i bedømmelsen af hans guldmedailleafhandling rost for »et videre og friere blik og en større begavelse og selvstændighed paa det filosofiske omraade« end sine medkonkurrenter. Selv om L var lille af vækst og beskeden af fremtræden, mærkedes det snart, at det var en betydelig præst, der var kommet til Nr Ørslev. Han havde nær forbindelse med højskolen; højskolelærer Rs. Larsen gik lange ture med ham, for at han kunne lære befolkningen at kende, og han fik en god gerning her. Men han var lærersøn, og hans hjerte hang ved skolen. Hans lange og betydningsfulde virksomhed som seminarieforstander og skolekonsulent hører under folkeskolens historie, men han havde stadigt nær forbindelse med kirken, dels som menighedsraadsmedlem i Kbhvn, dels som et betydende medlem af de kirkepolitiske udvalg og ikke mindst som de unge teologers lærer i kateketik. Mange danske præster mindes hans noget tørre, men dygtige undervisning med tak. Sin interesse for gudstjenesten og de kirkelige handlinger gav han udtryk i en konservativt præget, polemisk indstillet bog 1936, hvor han gik imod ændringer i ritualerne.

Et par ord skal anføres om ham som skolemand. Hans undervisning var præget af klar disposition og knaphed i ord. Han var lærerne en erfaren og meget besindig raadgiver, som skolekonsulent var han selvstændig (man mindes undervisningsminister Nina Bangs forgæves forsøg paa at afskedige ham), han havde et klart blik for det væsentlige i sagerne, en dialektisk evne til at faa sagerne gennemført. Det kunne vække utaalmodighed hos de reformivrige, at han mere holdt paa, at gældende bestemmelser skulle overholdes, end at han arbejdede for nye pædagogiske strømninger. Man »bøjede sig for hans kloge, ofte vise ord, der sædvanligt var saltet med et tørt, stilfærdigt lune«. Som censor og som redaktør øvede han stor indflydelse paa skolen og paa de unge seminarister; han skrev mere til principiel belysning af pædagogiske spørgsmaal, end han skrev om omstridte problemer.

Oscar Geismar har i »Mennesker jeg mødte«, s 61, tegnet en profil af professor N. A. Larsen:

»Der er ikke et gran af præstevæsen over den mand. Det meget taleri har ikke lært ham at fylde efter med betoninger og ordkunst, saa lidt som der er mindste gran af opbyggelighed at fornemme i hans smil eller hans haandtryk. Resolut og haandfast vil han i al beskedenhed ikke være andet end Larsen, til nød N. A. Larsen, til aller yderste nød prof N. A. Larsen, men saa heller ikke en kvadrattomme mere.

Den voldsomme opposition mod rationalismen, som Grundtvig, lempelig sekunderet af Mynster, rejste for mere end et aarhundrede siden, naaede at præge den teologiske tankegang til helt ned mod vore dage, og hvad under da, at den ogsaa gav det store flertal af præsterne ikke alene et fast staasted, men ogsaa en sikker udtryksform. Videnskaben og den i forbindelse med videnskaben staaende sunde fornuft gjaldt det i hvert fald at holde sig fra livet. Og da man fra modsat side holdt sig hele kirkeligheden endnu længere fra livet, blev det snart svært at raabe hinanden op. Men hist og her overvintrede en fornemmelse af, at der var noget galt ved hele denne kampstilling. Man mere end antydede, at et vist kvantum sund fornuft heller ikke ville misklæde en præst. Og da den teologiske udvikling tilsidst var ved at vende tilbage til sit udgangspunkt, kunne det ske, at en og anden præst aandede lettet op. Han havde hele livet igennem intet haft imod at bruge al den sunde fornuft, hvormed han nu engang var udstyret.

En mand af denne rationelle type er N. A. Larsen. Etsteds i »Faust« staar der noget om, at naar det slaar klik med begreberne, indfinder ordene sig saa meget villigere. Megen gejstlig talekunst gaar paa denne melodi, blot med den gradsforskel, at det for grundtvigianerne er citaterne, som raader bod paa alle savn. Men saadan er N. A. Larsen ikke. Naar han taler, medbringer han ikke en oppakning af redningsbælter. I værste fald maa det saa hellere gaa galt. Og det *kan* gaa saa galt, at sætningerne gaar i stykker, og pauserne bliver lange. Men til gengæld er der altid mening i, hvad den mand siger. Den sunde fornuft skrider langsommeligt, men ogsaa uimodstaaeligt frem gennem hans ord. De ønsker at virke med den indre magt, de dermed maatte eje, men heller ikke ved noget som helst andet.

Alderstegne borgerdydsdrenge vil mindes regnetimerne med hr Larsen. Antagelig faldt denne hans virksomhed i tidsrummet mellem hans lærereksamen og hans attestats, og altsaa for snart et halvt aarhundrede siden. Men regnekunsten er ham stadig kær, og det kunne vist godt have moret ham at have en time i dette ædle fag med kirkeudvalgets medlemmer. Saa ville han have staaet foran den sorte tavle med kridtet i haanden, rede til baade at kritisere og anerkende. Og i bunden af sin sjæl ville han sige til sig selv: Jeg skal lære de karle respekt for den sunde fornuft. Nu maatte han nøjes med at tjene dette høje formaal ad mere indirekte veje.

Det er ikke blot den sunde fornuft, som N. A. Larsen beundrer, men det er selveste logikken. Hvis en taler i udvalget sprang fra sit eget udgangspunkt over i det stik modsatte resultat, skulle N. A. Larsen nok være der, selv om kunststykket udførtes med aldrig saa megen akrobatik. Det kunne endog stikke ham, iført logikkens fulde rustning at gennemlæse og gennemhegle det sidste halve aarhundredes ændringer i vore kirkeskikke og foreskrevne kirkeord. Sommetider kunne han sine 76 aar til trods fare lovlig respektløs frem under denne sin syssel; saa stiv en embedsmand N. A. Larsen end er, har han dog meget af Erasmus Montanus i sig; men unægtelig ramte hans kritik hyppigt sømmet lige paa hovedet. Logikken kræver efter sit væsen ligeløb af sin dyrker. Man anbringer sig paa startstedet, og saa er der ikke andet at gøre end at løbe banen ud. Saadan kunne N. A. Larsen, der fra een side set var konservativere end nogen anden af sine kolleger, provst Nørgaard medregnet, naa at virke radikalt, ja næsten løbsk.

Men bunden i ham er konservativ. Hans yndlingstale i udvalget handlede om præsternes lovløse og selvraadige adfærd overfor alt det, som netop skal ligge fast i gudstjenesten. Som skolekonsulent havde han overværet mangfoldige gudstjenester, man fristes til at sige: i alle stilarter, og han kunne illustrere sit foredrag med skrækindjagende eksempler paa, hvad præsternes private ritualmageri kan føre ud i. Lad dem boltre sig paa prædikestolen, men alle andre steder skal de adlyde, punktligt og præcist. Denne N. A. Larsens præstemoral fremførte han saa muntert og udfra saa dyb en kærlighed til folkekirken, at selv de mest frihedsbegejstrede individualister var færdig ved at give ham ret. En charme til blev det, naar han i en dengang lige udkommen bog kritiserede baade kollekter og ritualer sønder og sammen, i samme aandedræt, som han krævede præsterne lænkede til dem. Er dette ulogisk? Tal ikke til N. A. Larsen om logik. Saa flyver han i flint og er i denne skikkelse en haard negl at bides med.

I centrum af det kirkepolitiske udvalgs mange forhandlinger og faa begivenheder havde N. A. Larsen ikke sin plads. Regnemestre og logikere er og bliver en særlig art af mennesker. Men i mange og lange aar igennem oplivede han tagkamret med sin tætte og faste skikkelse, paa een gang myndig og munter. Saa længe, han sad der, havde den gammeldags konservatisme og det logiske ligeløb en i lige grad fuldgyldig repræsentant. Det var ikke saa galt, at dog eet medlem til enhver tid forlangte, at der skulle være mening i tingene.«

DBL XIV, s 60 f, (Chr. Buur), Univ aarb 1888—89, s 59, Dsk seminarieblad sept 1928, Lærerne og samfundet IV, 1914, s 49, 88, Berl tid 13. juni 46, Folkeskolen 1946, s 342 f, Bavnen 1940, 433—36 (J. Jensen-Sønderup), Børnesagens tid 1946, s 16 f, Højskolebl 1946, s 333 f, Dsk seminarieblad, 1946, s 13 f, (Dr Arne Møller).

2. 19. aug 1896–13. nov 1911 (sp Louns-A 31. maj 88): **J. E. A. Petersen**, fl t Seden-Aa, se der.

3. 10. juni 1911–23. febr 21 (hjpr Ansgar k, Odense, 31. dec 01): **B. Balslev**, fl t Soderup-KE, se der.

4. 1. juli 1921–4. jan 35 (sp Trige-Ø 25. april 00): **Axel Valdemar Bülow**, * 30. jan 66 Kbhvn. Forældre: Premierløjtnant Franz Christoffer Eichstedt von B og Birgitte Jensine Mortensen. Stud priv 85, c 96^1 (h_1), lærer

Kbhvn og Ordrup, † 4. jan 35. ~ 23. maj 00 Frederikke Christine Cecilie Steenberg, * 25. nov 66 Helsingør, † 17. nov 28. Forældre: Havnefoged Viggo Haubert S af Ringsted-B og Medea Møller. – Fætter: Ejlby-M, stamt 19. Hustrus slægt, se stamt 83 B.

Pastor B skildres som en elskelig skikkelse, en israelit, i hvem der ikke var svig. Han var ikke nogen stor prædikant, men han samlede en god og trofast kreds og var meget flittig til husbesøg. Han sluttede sig til IM. (DnA 1936, s 87.)

5. 10. april 1935–4. marts 49 (dsk præst, legationspræst Buenos Aires 25. febr 32): **Svend Søe-Pedersen,** * 29. maj 93 Kbhvn. Forældre: Direktør S-P og Caroline Amalie Hamann. Stud Døckers kurs 14, i handelslære, lærer Købmandsskolen, Kbhvn, 18 (stenografi), højskolel Uldum 16, c 23^2 (h_1), sp Sejerø 6. okt 23, sp Kongsted 7. jan 28, afsk 4. marts 49. ~ 13. okt 23 Else Gunild Marie Henriksen, * 18. aug 04 Frberg. Forældre: Sparekassebestyrer Valdemar H og Gunild Larsen.

6. 4. aug 1949 (fast hjpr Frederikshavn 21. nov 45, kkp smst 8. april 49): **Hans Jensen,** * 8. marts 10 Ydby. Forældre: Gdjr Lars Christian J og Nielsine Petrine Nielsen. Stud Akad kurs 33, c 39^2 (h_1), hjpr Frederikshavn 15. maj 41. ~ 8. juli 45 Gudrun Grøn Iversen, * 27. jan 18 Linde, Randers amt. Forældre: Gdjr Anton J og Anna Marie Mikkelsen Grøn. – Søster ~ Jensen, rkp Emdrup. – Var i Frederikshavn tillige sekretær KFUM.

Litt: Se under Karleby-H. Ole Rasmussen: Nr-Ø bys historie 1946, L-F aarb 1915, s 16 f, 1920, s 32 f, F. L. Grundtvig: Livet i Klokkergaarden efter Lars Rasmussens skildring, 1909.

LOLLAND-FALSTERS VALGMENIGHED, NØRRE ØRSLEV

(Anerkendt som valgmgh 8. okt 1923).

Om baggrunden for oprettelsen af valgmenigheden er nærmere fortalt under Idestrup (s 256).

Her skal blot kort nævnes, at den bornholmske vækkelsesprædikant, *Chr. Møller,* Luthersk missionsforening, havde vakt en del aandelig røre ved sine møder paa Falster fra 1868, især i Sdr Kirkeby. Blandt dem, der blev vakt, var gdjr *Niels Gaard* († 1889) og hans hustru, Hanne, † 1919 (nærmere omtalt s 283 f). De gik senere over til grundtvigianismen og søgte til lærer *P. M. Jørgensens* møder i Sdr Kirkeby (se s 275 f), ligesom de kom under paavirkning af lærer *Larsen,* Lidstrup, og lærer *Ingemann,* Horreby. De tog virksomt del i oprettelsen af Nr Ørslev højskole 1878, og de søgte til kirke i Nysted hos pastor *Christiani* og senere hos provst *Nielsen.* Højskolen, ledet først af *Niels Højgaard* (* 1841, † 1925, hans søn er den kendte ingeniør H, * 1878), senere af *Theodor Jensen,* dannede sammen med friskolen, der blev oprettet 1886, baggrunden for det grundtvigske liv. *Hanne Gaard* og gjdr *L. P. Mortensen,* Sdr Taastrup, var fra 90'erne de bærende støtter, og det var L. P. Mortensen, som 1906 fik *Th. Helweg* til at blive sp i Idestrup. Helwegs friske forkyndelse kom til at betyde meget for grundtvigianismen paa Falster, og hans død var et stort tab. Det var ogsaa *L. P. Mortensen,* der fik *Magnus Grell* til sp i Idestrup efter Helweg. Mortensen havde truffet Grell paa Liselund, og Grell fortsatte Helwegs arbejde med stor iver og varme. Han forstod »at gaa lige ind i folk«, kredsene i Idestrup og Nr Ørslev blev knyttet tæt sammen; her var ogsaa en fælleskreds af KS. 1896 overtog sønderjyden *M. P. Schmidt* ledelsen af Nr Ørslev højskole, som han ledede til 1921. Han kom snart til at betyde meget her og blev en skattet ordfører i hele stiftet. 1921 blev *Kr. Gregersen* forstander for højskolen, og menighedslivet havde nu naaet det punkt, hvor man følte det naturligt at samle sig i en *valgmenighed.* Gdjr *Kr. Kragh* fik sammenkaldt et møde i Nykøbing 1. marts 1923, forstander *Gregersen* talte, og man enedes om at danne en valgmenighed, vælge en bestyrelse, og Nr Ørslev sognekirke skulle benyttes som valgmenighedens kirke. Efter eget og kredsens ønske blev pastor *M. Grell* valgmenighedens første præst. Valgmenighedens oprettelse var en overraskelse for Idestrup (se der). Det vakte nok nogen skuffelse i Idestrup, at valgmenigheden ikke blev knyttet dertil, men mange fra Idestrup løste sognebaand til valgmgh, Grell købte »Bøgelund« i Nr Ørslev, der blev præstebolig og samlingssted, og 21. okt 1923 holdt G sin tiltrædelsesprædiken under stor tilslutning. *Halvdan Helweg,* som netop stod for at gaa over fra at være sognepræst til at blive valgmenighedspræst i sit eget pastorat, og som var søn af *Th. Helweg,* holdt skriftetalen. Det var naturligt, at det grundtvigske røre paa Falster skabte denne valgmenighed, treklangen: højskole, friskole, valgmenighed er velkendt i grundtvigske kredse, og med en fængende og inspirerende personlighed som *Magnus Grell* i spidsen fik valgmenigheden nogle gode aar. Højskoleforstander *Gregersen* var fmd, der var c 200 medlemmer. Foruden Nr Ørslev sognekirke benyttedes Idestrup, Rødby og Kettinge kirker. Tilslutningen fra Rødbyegnen var overraskende, men den hvilede paa forudsætninger, der ikke kunne holde: utilfredshed med en IM's sognepræst i Rødby. (»Sligt er der intet hold i«, tilføjer pastor Schmidt). Der var planer om at bygge egen kirke, men de blev opgivet. De kirkelige møder, der var begyndt 1904 i samarbejde ml de grundtvigske paa Falster og Østlolland (især i Nysted) holdtes fast hver vinter i Nykøbing; de hjalp til at knytte sammen, og det var beklageligt, at de hørte op en tid, men er nu genoptaget hvert aar 1. onsdag i februar.

Der opstod en vanskelighed, da pastor *Grell* 1927 flyttede til Sønderjylland (efter at han 1925 pludseligt havde mistet sin hustru og 1927 giftet sig paany). Efter hans bortrejse forlod en del af hans venner valgmenigheden, især fra Idestrup og Østlolland. De 5 aar var for kort en tid til, at de ret kunne leve sig ind

i fællesskabet. Men flertallet vedtog at fortsætte, og der skete det ejendommelige, at denne valgmenighed derefter har faaet begge sine præster efter en *særlig lov*. Man valgte højskoleforstander *M. P. Schmidt* til præst, men dels var han ikke teolog, dels havde han passeret den alder, som loven foreskrev for præstevielse. Med støtte af biskop *John Ammundsen* blev der gennemført en lovændring, og Schmidt kunne begynde sin præstegerning, der kom til at vare 19 aar. Han havde netop de egenskaber, der krævedes. Hvor *Grell* havde de igangsættende evner, havde *Schmidt* den sejge udholdenhed og gaven til ved trofast arbejde at overvinde hverdagens trivialiteter, som jo ikke er faa i en ny og ikke særlig talstærk menighed. Baade indad og udadtil betød hans gerning en fæstnelse af valgmenigheden, som blev svejset sammen til en enhed. Han overtog selv kirkesangertjenesten. Sangen har altid haft en stor plads baade ved gudstjenesten og ved møderne hver 14. dag i præstehjemmet. *Karen Lind Sværke* betjente orgelet. Hun og hendes mand, *Rasmus Sværke,* var trofaste medlemmer af kredsen, der stadigt ogsaa er en kreds under KS.

Højskolen blev 1937 afløst af en *ungdomsskole,* og under forstanderparret *Rigmor* og *Anders Th. Geertsen,* har skolen øvet en god gerning for egnens ungdom og som samlingssted.

Da Schmidt i 1946 ønskede at trække sig tilbage 78 aar gammel, stod menigheden overfor et præstevalg. C th Johanne Andersen, der lige var kommet hjem fra Askov, hvor hun havde været lærer, prædikede en søndag i aug for pastor Schmidt, og denne prædiken havde til følge, at J. A dagen efter fik en forespørgsel fra et af bestyrelsens medlemmer, frk Kathrine Jespersen, tidl forstander for Nysted husholdningsskole, om J. A kunne tænke sig at være præst for valgmenigheden. Efter nogle dages overvejelser svarede J. A bekræftende paa denne forespørgsel, og efter at have prædiket endnu en gang i løbet af sommeren, blev J. A valgt til at skulle efterfølge pastor S som valgmenighedens præst. Dette valg skete paa et menighedsmøde afholdt paa hotel »Baltic« i Nykøbing F den 30. okt 46.

Da valget nu var afgjort, tog valgmenighedens mangeaarige formand, gdjr K. E. Vangkilde, Skerne, fat paa opgaven at faa løst de vanskeligheder, der var forbundne med at faa en kvindelig præst, og med utrættelig energi førte han i de kommende halvandet aar alle forhandlinger med kirkeministeriet, rigsdag og biskopper.

Den vanskelighed, der laa lige for, var, at ved lov af 1922 havde rigsdagen fastsat, at kvinder ikke havde adgang til præsteembeder i folkekirken. Da denne lov blev ophævet i 1947, var denne vanskelighed overvundet, men der viste sig en ny, idet biskop Plum, Nykøbing, fandt det stridende imod sin overbevisning at præstevie en kvinde og give hende kollats. Der maatte derfor vedtages endnu en lov, inden den kgl stadfæstelse af J. A som valgmenighedens præst kunne foreligge. En lov om stiftsbaandsløsning, hvorved en menighed kunne blive løst fra sit tilhørsforhold til sin biskop blev forelagt rigsdagen, men under udvalgsbehandlingen af dette lovforslag ændrede den karakter, og blev i sin endelige form en lov, hvorved biskopper fik adgang til i visse tilfælde at fritages for at føre tilsyn med en menighed og dens præster. Denne lov blev vedtaget i febr 48 og derefter forelaa den kgl udnævnelse af J. A som Danmarks første kv præst i marts 48.

Tilbage stod ordinationen. Da biskop Plum ikke mente at kunne udføre denne, havde biskop H. Øllgaard, Odense, erklæret sig villig til at ordinere og føre tilsynet med menigheden. Ordinationen fandt derefter sted i Sct Knuds kirke i Odense, den 28. april 1948, og her blev foruden J. A ogsaa cand theol Edith Brenneche-Petersen og cand theol Ruth Vermehren ordineret.

Efter halvandet aars ventetid havde valgmenigheden faaet sin nye præst, og det følte som en stor lettelse nu at have dette forhold ordnet. For at dette kunne ske havde mere end 75 pct af valgmenighedens medlemmer stemt for, at biskop Øllgaard skulle blive menighedens biskop, naar dette nu var den foreliggende mulighed for en ordning. Da Lolland-Falsters stift fik ny biskop i 1950, vendte valgmenigheden tilbage til sit tilhørsforhold til stiftet.

Hvor stærkt valgmenigheden havde levet med i forholdene vedrørende løsningen af dette præstevalg, viste sig ved, at mere end hundrede af dens medlemmer rejste til Odense for at overvære ordinationen, et betydeligt antal i forhold til valgmenighedens størrelse. Ved indsættelsen i Nr Ørslev den 2. maj, hvor biskop Øllgaard selv foretog indsættelsen, blev der da ogsaa ved det efterfølgende menighedsmøde paa Nr Ørslev ungdomsskole, fra mange af deltagerne givet udtryk for glæden over, at denne sag nu var ført til sin endelige afslutning.

Præstevalget i Lolland-Falsters valgmenighed og de lovændringer for folkekirken, som det medførte rejste en debat om spørgsmaalet kvindelige præster, som naaede ud i de videste kredse, og medens valgmenigheden forholdt sig tavs i denne diskussion, blev der talt og skrevet baade for og imod ofte med megen skarphed. Modstandere af kv præster samlede underskrifter til en adresse til regering og rigsdag, hvori ordinationen af en kvinde erklæredes for en skismatisk handling. Denne adresse blev underskrevet af 514 præster. Da loven om kv præster var til afstemning i folketinget sprængtes partirammerne.

Under hele dette røre havde valgmenigheden en rolig tid indadtil, men den lange ventetid gav den den vanskelighed, at den, da pastor S juni 47 traadte tilbage, stod uden fungerende præst. Gudstjenesterne blev nu afholdt af J. A medens pastor S fungerede ved altertjenesten saa længe kræfterne tillod det, men i vinteren 47–48 maatte gudstjenesterne holdes uden altertjeneste og altergang og med skriftlæsning fra kordøren. I denne tid fik menigheden en praktisk belæring om, hvad det betyder at kunne have fuld gudstjeneste med altergang.

Om dette præsteskifte skriver Lolland-Falsters Folketidende i anledning af valgm 25 aars jubilæum det følgende efteraar saaledes: Valgmenigheden for Lolland-Falster kan fejre sit 25 aars jubilæum i en lykkelig stund: paa sej-

rens laurbær. Gennem det sidste par aar har offentlighedens øjne været rettet imod den lille flok og dens sejge, tilsyneladende haabløse bestræbelser for at faa ordineret sin præst. Det var for den i første række spørgsmaalet om at sikre sig sin præst, det gjaldt – at man saa samtidig vendte et blad i kirkens historie og skaffede Norden den første kvindelige præst, det fik man tage med i købet; men i grunden var det underordnet i denne forbindelse. Saadan saa menigheden paa det, og saadan saa Johanne Andersen paa det. – Problemet var rent kirkeligt: at skabe et fuldt lovmedholdeligt og af alle instanser anerkendt forhold mellem en præst, der var kaldet, og en menighed, der havde søgt og fundet.

Udenfor valgmenighedens snævre kreds tog sagen sig imidlertid noget anderledes ud. Sensationen var farligt sprængstof, en uudtømmelig kilde til diskussion, der gav genlyd udover landets grænser som førtes med lidenskab indenfor som – og maaske navnlig – udenfor kirkelige kredse. Rent umiddelbart var det derfor ganske naturligt, om man forudsaa, at dette foretagende – og senere dets lykkeligt opnaaede resultat– ville kunne tage livet af valgmenigheden. For mange var det vel overhovedet saadan, at man ikke kunne forestille sig, hvordan den skulle kunne overleve dønninger, som udefra slog ind over den og de meningsbrydninger, som man maatte formode kom til orde indenfor den.

Men det viste sig, at den almindelige vurdering byggede paa et fundamentalt fejlsyn. Sin yderst stilfærdige eksistens til trods var denne »efternøler« i valgmenighedernes store familie mere livsduelig, end man almindeligvis antog. Det gny, der i kirkelige kredse havde staaet om den ved dens stiftelse for 25 aar siden, var forlængst døet hen, men det viste sig at de stille aar, som fulgte, ikke havde været en blot og bar overvintring, men en tid, hvor der virkedes i dybden og hvor de kræfter skabtes, som blot behøvede anledningen til at gøre sig gældende udadtil.

Et nyt kapitel var nu begyndt for valgmenigheden, det gælder ogsaa bogstaveligt, idet den gamle forhandlingsprotokol, som opbevares hos menighedens nuværende formand, K. E. Vangkilde, Skerne, var udskrevet, og en ny begyndte med denne indledning: »Mandag den 4. novbr (1946) samledes et udvalg, bestaaende af frk Jespersen, Holger Hansen og formanden, med Johanne Andersen til drøftelse af valgmenighedens forhold.« Paa dette møde blev c theol Johanne Andersen, Virket, antaget som præst for valgmenigheden, og de utallige stormløb mod de kirkelige og verdslige autoriteter, der skulle vare uden afbrydelse til den 28. april 1948 – den dag da de tre kvinder blev ordineret i Odense – tog sin begyndelse.

Alt dette er tilstrækkelig kendt, og for valgmenigheden og dens præst er det forlængst et tilbagelagt stadium, blikket er rettet imod fremtiden – og i den samhørighed, som den fælles tørn har skabt. Johanne Andersen vandt det første og vanskeligste slag i sit første aar som præst, uordineret, uden tilladelse til at forvalte kirkens sakramenter og ikke berettiget til at bære kjole og krave. Hun har faaet en god præstegerning her, og de jævneste i mgh forstaar hende.

En falstersk bonde, som første gang overværede den kvindelige præsts gudstjeneste, erklærede, at »det mærkværdige var, at det var slet ikke mærkværdigt« (Berl aften 6. novbr 52). Ganske jævnt og naturligt gled den kvindelige valgmenighedspræst ind i arbejdet. Hun var fra sit hjem i Virket vant til, at døtrene var lige saa nyttig arbejdskraft paa en gaard som sønnerne, og at de to køn stod paa lige fod med hinanden.

Valgmenigheden har nu c 160 medl fra Nr Ørslev, Karleby, Horreby, Systofte, Idestrup, Gundslev, Nysted, Rødby, Hillested og Kettinge sogne. Formand er gdjr *H. C. Høegh-Andersen,* Nr Ørslev. Præsteboligen er opført 1935.

Valgmenighedspræster

1. 8. okt 1923–14. marts 28 (sp Idestrup 27. juni 27): **F. M. H. Grell,** fl t Skodborg, se der.

2. 20. dec 1928–1. juli 47 (højskoleforstander, Nr Ørslev 96): **Mads Peter Schmidt,** * 10. sept 68 Københoved, Skrave. Forældre: Gdjr Peder Madsen S og Kirsten Marie Gram. Havebrugskand 92, højskolelærer Bælum 92, lærer Nr Ørslev højskole til 37, r af Dbg 27, afsk 1. juli 47, † 30. maj 49. ~[1] 15. okt 97 Hanne Margrethe Skytte, * 27. juli 65 Bregninge, † 8. april 29. Forældre: Gdjr Hans Peter Larsen S og Bodil Pedersen. ~[2] 23. april 30 Christine Jensine Jensen Jeppesen, * 7. jan 94 Nr Ørslev. Forældre: Gdjr Christen Jensen J og Karen Kirstine Jensen.

BM KS 30—43, fmd Maribo amts Skytte- og gymnastikf 00—36, medl overbest f De dsk Skytte- og gymnastikf 22—27, forretningsf Loll-F stifts plejehjemsf 21—30.

Udg 28: Peder Kaae, et livsbillede. Skrev 30 i »Kirke og folk« om kirke og folk paa Lolland, udg 40: Niels og Hanne Gaard, jvf, 42: L. P. Mortensen skrev om aandslivets historie paa Falster i Loll-F stiftstidende.

M. P. Schmidt var fra Københoved, den landsby, som den tyske frimenighedspræst G. Horstmann betegnede som det ideale landsbysamfund. *Hans Svejstrup* var sognepræst der. Han døbte Schmidt, men S's forældre sluttede sig til Rødding frimenighed, og han blev konfirmeret af *Cornelius Appel.* I den tyske skole, hvor han gik, var han fritaget for religionsundervisning, saa denne undervisning fik han i sit hjem.

Han kom i gartnerlære, var 1889–90 elev paa Askov, og dette ophold fik afgørende betydning for ham. Han tog havebrugseksamen, – alle dage var han haveelsker, og hans have var i fin stand. Men højskolen havde bjergtaget ham, og han blev lærer hos *Hans Villumsen,* Bælum, der gennem samtaler, vejledning og læsning og som højskoleleder var en uvurderlig hjælp for S. – Saa kom S til Falster, og ikke ret mange ikke-falstringer blev mere rodfæstet her end han. Stilfærdigt og trofast passede han sin højskole. Han blev en meget benyttet ordfører i stiftet, og han var ungdommens mand. Det saas i hans store arbejde for Skytte- og gymnastikforeningerne. Til sin høje alder bevarede han en rank ryg, et spændstigt legeme, og hans indlæg i debat-

ten var altid baaret af »kækhed og ild uden famlen« (Højskolebl 1948, s 299).

Der var vist ingen, der kendte Falster bedre end han. Til dette værk har han leveret mange sider stof og talrige udklip, og udgiveren af dette hæfte skylder ham stor tak. Hans ovennævnte smaa skrifter skildrer aandeligt liv og aandelige førere paa Falster. Nøgternt og stilfærdigt fortæller han paa vort jævne modersmaal. Han kendte grundtvigsk aandsliv tilbunds paa denne ø i skole, i kirke og hjem.

Han havde sine betænkeligheder ved at skulle være præst. Det var jo sin egen sag at skulle skifte livsstilling i 60 aars-alderen. Men *Niels Dael* fik ham til at sige ja. Ogsaa administrative vanskeligheder skulle overvindes, men det gik glat, da der jo her ikke var fare for nogen pensionsbyrde for staten. Schmidt blev sin menighed en god præst, taknemmelighed og ærbødighed strømmede ham imøde, da han tog afsked.

En god hjælp havde han i sin hustru. De sidste aar hindrede sygdom ham i at rejse ud, men han magtede at gennemføre gudstjenesterne, indtil c theol *Johanne Andersen* lidt efter lidt blev i stand til at løse ham af.

A. Højmark og Uffe Hansen: De grundtvigske fri- og valgmenigheder, I, 1944, s 154 f, Fr. Schrøder i Højskolebl 1940, s 299 f, Om valgmenighedens historie og jubilæum, se Højskolebl 1948, s 403 f, smst 1949, s 263 f, (nekrolog og begravelsestaler).

3. 9. marts 1948: **Johanne Hermansen Andersen**, * 11. sept 13 Virket. Forældre: Gdjr, sognefoged Lars Peder A og Anna Hermansen. Paa Askov højskole 31. Stud Akad kursus 37, medarb Kr Settlement, c 45[1] (1-93). Svensk universitetsstipendiat Uppsala 45–46, højskolelærer Askov 46, medhjælper Loll-F valgmgh 47.

Næstfmd Studenterkredsen 42—43, fmd KS Nykøbing F 52, BM Nr Ørslev ungdomsskole 52.

Se Berl aftenavis 6. nov 52, (Esther Noach). Om J. A interview i Aftenberlingeren 3. maj 48, Dagens Nyheter, Stockholm 19. sept 48, Lolland Falsters Folketidende 21. okt 48.

Litt: Se under M. P. Schmidt, samt Asger Højmark og Uffe Hansen: De gr fri- og valgmenigheder, 1944, s 154 f, L-F stift 150 aar, 1955, s 214 f, Nr Ørslev ungdomsskoles aarsskrifter, især 1942, Rigsdagstidende 46—48, desuden Præstef blad 46—48, Menighedsbl 46—48, IM's tid 46—49, Kirkeligt Centrum 46—48, Højskolebladet 46—48 o a, desuden den samlede dagspresse i samme tidsrum.

HORBELEV—FALKERSLEV

Horbelev sogn, 3027 ha, langs Østersøen, er ret højtliggende og bakket, leret eller sandblandet jord. Langs kysten er der flere steder ret høje skrænter, bl a Pomlenakke, med vid, smuk udsigt. En bred skovbræmme langs kysten. En del mose. Byerne: H (540 indb), en stor landsby med fh (fra 1901), hotel, centralskole fra 1943, Melse, Bregninge, Skjoltrup, Halskov, Sdr Grimmelstrup, Særslev, Bønned, Nr Taastrup. Feriekoloni for frederiksbergske børn fra 1918. Flere større gaarde.

Falkerslev sogn, 2123 ha, er bakket og skovrigt. En del mose. Smukke smaasøer. Byerne: F med fh, Virket, Truelstrup. Hg Skørringegaard. Mindesmærke rejst 1947 i Virket til minde om, at bønderne blev selvejende 1766.

Af den ældre præstehistorie. Falkerslev var selvstændigt pastorat, indtil det 1695 blev anneks til Horbelev. Horreby var anneks til Falkerslev 1650—95.

1619—74 var provst **Hans Theophilussen Sadolin** (af Aastrup) sp her. Han efterlod en latinsk dagbog (Hist saml og studier I, 516—54). Han var gift med formandens enke, og han efterfulgtes af sin søn provst **Jacob Hansen Sadolin**, der mindes som »god, ærlig og redelig«. I Falkerslev-(Horreby) var der det ejendommelige, at søn afløste fader i 4 slægtled: 1567—1603 (?): **Jørgen Madsen**, 1603 (?)-29: dennes søn: **Mads Jørgensen Damsberg**, 1629—77: dennes søn: **Jørgen Madsen Damsberg**, 1677—95: dennes søn: **Mads Jørgensen Damsberg.**

I Horbelev-F var 1712—16 mag **Peder S. Aarhuus** (af Halsted-A) sp. Man forundrede sig over hans lærdom, da han allerede 10 aar gl blev student, »men som de tidligt modne frugter snart falder af, saaledes gik det ogsaa ham. Hans nattevaagen og studier svækkede hans helbred, hans hjerne og hans øjne. (W I, 670). Han var gift med formandens enke, som atter giftede sig med eftermanden, den lærde mag **Hans Christopher Elers**, sp her 1716—66. Han var dygtig og nidkær. Der var altsaa 3 præster, men der samme præstekone her fra c 1701 til 1746, da fru Elers døde.

Fra 1766 til 1894, sad derefter slægten **Koch** som sp i Horbelev-F (med en kort afbrydelse 1847—56) altsaa i 119 aar med 4 præster i 3 slægtled. Slægten Koch er knyttet til dette embede som slægten **Balslev** er knyttet til Haarslev paa Fyn (se der). Slægten stammer fra Aastrup ved Haderslev, hvor stamfaderen var degn (se stamt 50 A), og foruden i Horbelev har der været præster af denne slægt paa Falster i Nr Vedby-NA, Skelby-G.

1766—1806 var **Hans Peter Koch** sp her. Han var gift 2 gange og havde med sin første hustru (datter af færgemanden i Gaabense) 2 børn, med sin 2. hustru havde han 7 sønner og 11 døtre. Det blev senere sagt, at »naar en af døtrene var fyldt 16 aar, fremstillede der sig en ung cand theol eller et andet net ungt menneske i pgd. De gik tur i haven, og efter en kort stund traadte de ind som forlovede og kunne lade sig lykønske af uatallige slægtninge og venner« (Kulturminder, 1945—47, s 35). Nok er det, at 2 af døtrene blev bispinder, en blev gift med biskop **P. O. Bugge** i Trondhjem, en med biskop **J. M. Hertz**, Ribe. Helt passer historien om de 16 aarige piger og de nette teologer ikke, thi i hvert fald var Elise Koch 36 aar gl og enke, da hun blev gift med den 38 aarige domprovst **J. M. Hertz**, Roskilde (med hvem hendes yngre søster Christiane Sophie († 1804) først var gift. H. P. Koch mindedes som en almindelig agtet, hæderlig, alvorlig og kraftig præst (W I, 670). 1798 blev hans søn, **Hans Christopher Koch**, kapellan her, og efter faderens død, 1806, sp. Han virkede her til sin død 1847, og bortset fra studieaarene tilbragte han hele sit liv i Horbelev. Han var 1800 blevet gift med Laurentze Marie Buntzen, Thomasine B's søster og fortrolige veninde i de sidste aar, da Thomasine var gift med **P. A. Heiberg** og i tiden, indtil hun blev gift med baron **Gyllembourg**, og hun fik et navn som forfatterinde. H. C. Koch blev konsistorialraad 1836 og naaede som sin fader at fejre 50 aars præstejubilæum. Han havde 11 børn, 7 sønner og 4 døtre, 2 af hans sønner blev sp her, een i Nr Vedby, en datter blev gift med stiftsprovst Heiberg Jürgensen, Nr Vedby. (H. C. Kochs sønner og Heiberg Jürgensen var altsaa fætre til J. L. Heiberg). Der levedes et rigt liv i den store gamle pgd med den meget store have og avling; mange folk, mange gæster, megen ungdom. Kstrd H. C. Koch skildres som en høj mand, med et strengt, alvorligt ansigt, skarptskaaren, lidt duknakket (et slægtspræg) et bydende udvortes, en retsindig karakter. Man mente, at han allevegne og hos regeringen kunne sætte igennem, hvad han ville. Hans anskuelser og vilje svarede til hans strenge ansigt. Han plantede størstedelen af den 3 ha store have, og mellem egetræer rejste han en høj med en mindesten over sin fader og indskriften: »Heic adsint manes parentis.« Han udgav for Det kgl Landhusholdningsselskab »Bondens brevbog« (2. opl 1839). Hans hustru var meget begavet og dygtig. (BDG, I, 210, E II, 44, A. J. Rud: Emil Koch, s 21, L. Koch: Erindringer, s 3).

Der foreligger et par interessante kulturhistoriske skildringer fra H, dels L. Kochs afh i Khst saml 4 r III, 721 om indførelsen af Evg chr salmebog her 1801—02, dels pastor Munkebos skildring af livet i H pgd omkr 1800 (L-F aarb 1922).

Horbelev F hørte i ældre tid til landets højstlønnede embeder. Ingen sognepræst er forflyttet herfra siden reformationen. Der har kun været 17 sognepræster her i de 420 aar siden 1536.

Det kirkelige liv har siden 1849 ikke været præget af særlige begivenheder eller vækkelser. Præsterne af slægten Koch (se ndf) var uden kirkeligt partipræg, nærmest højkirkelige, og der levedes et gammeldags nøjsomt, gudfrygtigt liv i pgd (J. H. Smidth: Danske haver, s 72 f). Omkring 1868 holdt Chr. Møller nogle møder for Lt Mf uden at vinde tilslutning. Præsterne *Jacobi*, der var hjælpepræst her 1872–74, og pastor *Thygesen* (1874–77) stod velvilligt over for IM og deltog i IMs møder. Efter 1894 har der været grundtvigskprægede præster her. Kirkeligt har der gn aarene været gammeldags, folkekirkelige forhold med jævnt god kkg og overvejende grundtvigsk præg. Megen velvilje.

1921 oplyses: Kkg god i H, mindre god i F, rolige forhold, 2 fh, intet særligt. 1930: Kkg 6 og 7 pct, folkekirkelige, n gr forhold, KS (gdjr L. P. Christensen, Pilekær), ungdomsf. 1942: Kkg 5 og 4 pct, gldags, n gr, 2 fh. 1955: Kkg 4 og 3 pct, god alterg i H, mindre god i F, gode, folkekirk forh, gr præg, lidt IM (10), mange faglige foreninger, ungdommen aktivt optaget af gymnastik og fodbold (gn 2 slægtled), centralskole i H. Jævn velstand. En del arbejdere.

Horbelev kirke (Sct Peder) ligger frit, nord i byen, anselig, bestaar af romansk skib og kor med apsis, høje mure opf af kamp; lisener og rundbuer. Sengotisk taarn af mursten med blindingsprydede kamgavle. I taarnmuren er indhugget 4 hoveder, der maaske alluderer til visen om Herremanden hr Troels og hans døtre. Spor af romanske kalkmalerier. Kor og taarnrum har gotiske hvælvinger, skibet fladt loft. Vaabenhus mod syd. Kirken er hvidkalket. Restaureret 1868. Brusk barok-altertavle fra c 1640 med store malerier. Alterkalk fra 1570. En katolsk altertavle med snitværk i taarnrummet. Barok-prædikestol. Ottekantet gotlandsk kalkstensfont fra c 1450 med ejendommelige figurer. Gotisk krucifix, gravsten. 250 sd. Store vinduer. En sengotisk altertavle, trefløjet, fra c 1475 paa skibets nordvæg. En amatør-smalfilm med H kirke som baggrund og sognebeboere som medvirkende blev forevist 3 gange i H og overskuddet gik til en præstetavle i kirken.

Danm kirker VIII, s 1431 f, Mackeprang, s 400.

Falkerslev kirke, ligger frit ved landevejen, nord i byen, bestaar af romansk skib og kor af munkesten, lyserød kalket, sengotisk taarn med blindingsprydede kamgavle, vaabenhus fra 1862 mod vest, opført i st f et vaabenhus, der laa mod syd. Kirken restaur 1862. Fladt loft, undtagen taarnrummet, der er hvælvet. Altertavle med maleri fra 1845 (Aug. Thomsen: Jesu daab), alterstager fra c 1575. Rigt udskaaren Bruskbarok-prædikestol af Jørgen Ringnis (fra c 1640) m himmel. Romansk granitfont. Sydtysk daabsfad fra c 1575. Gravsten. 150 sd. Ny stolestader.

Danm kirker, VIII, s 1447 f.

Folketal: 1850: 1125 og 591, 1901: 1337 og 627, 1921: 1769 og 630, 1950: 1653 og 519.

Altergæster: 1922: 200 og 100, 1934: 293 og 108, 1942: 371 og 64.

Menighedsraad: 1922: 2 IM, 11 n gr, 1934: do, 1953: H: 2 soc, 2 rad, 2 venstre, 1 u p, — F: 2 soc, 1 rad, 3 venstre.

Kommunevalg: 1943: Horbelev: Soc 216 (3) rad 227 (3), u p 255 (3), — Falkerslev: Soc 48 (1), rad 67 (2), venstre 129 (4). — 1954: Horbelev: Soc 227 (3), rad 206 (2), kons 94 (1), venstre 217 (3), — Falkerslev: Soc 93 (3), rad 38 (1), venstre 132 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 60 hvede, 86 rug, 151 byg, 101 havre, 47 td ærter, b) 103 rdl, c) 11 byg, 80 gæs m m, 40 byg, 74 rdl, d) 400 rdl, e) 120 td ld. — 1870: Regul 5264 kr, netto 9214 kr. 1913: 1. kl. 1931: 1. kl. 1946: 2. kl. Den anselige pgd opf 1726, smuk, med stor frontespice, afløst 1923 af ny pgd. Haven 3 ha, usædvanlig stor og smuk, sjældne træer.

12. 7. okt 1847–10. jan 56 (sp Stubbekøbing-M 14. jan 29): **Jørgen Lemvig Fog,** * 9. april 90 Sørbymagle. Forældre: Sp i Idestrup, mag Søren Lemvigh F, † 19 (af Højelse-L) og Riborg Dorothea Tybring. Stud priv 06, c jan 12 (1), ord kat Nykøbing F 26. juni 16, † 10. jan 56. ~ 31. aug 21 Charlotte Eleonore Rosen, * 28. april 99 Kbhvn, † 4. jan 79. Forældre: Toldinspektør Christian R og Elisabeth Kirstine Sletting. Slægt, se stamt 31.

13. 10. april 1856–4. juni 77 (sp Skærbæk 26. juni 42): **Johan Buntzen Koch,** * 3. april 04 Falkerslev. Forældre: Kstrd Hans Christopher K, † 47 (hvis fader var sp her 1766–1806) og Laurentze Marie Buntzen. Stud Nykøb 21, c jan (l-egr-1), adjunkt Nykøbing 26, sp Højrup, Tørninglen, 4. juni 30, † 4. juni 77. ~ 2. juli 31 sin kusine Petrea Pouline Taarning, * 17. dec 06 Butterup, † 25. nov 49. Forældre: Degn Niels Poulsen T og Dorthea Elisabeth Koch af Horbelev-F. – Datter ~ Biering, Bogø. Brødre: Nr Vedby-NA og her. Søster ~ Heiberg-Jürgensen, N Vedby-NA. Stamt 50 A.

Provst L. Koch skriver i sine erindringer, s 46, at »jeg har aldrig kendt nogen ældre mand, der som J. B. Koch forstod at være ung med de unge. Han befandt sig aldrig bedre, end naar han havde en flok af os om sig, og det var nærved, at Horbelev kunne trække mig fuldt saa stærkt som mit hjem (i Riserup pgd). Han var enkemand, og huset bestyredes af hans ældste datter, der uagtet hun kun var et par aar ældre end jeg, forstod at hævde en vis moderlig myndighed over os alle. Det var ubegrænset, hvor mange (ogsaa liggende) gæster, huset kunne rumme, og der kom mange. Der var vist ikke noget sted i hele egnen, hvor folk befandt sig bedre. Husholdningen var tarvelig, og der gjordes ingen forandring, fordi der kom gæster. Minderne fra Horbelev hører til de lyseste fra min ungdom ... Der var 4 sønner og 4 døtre. Og det gik her, som det gik i Nr Vedby, at der var ingen af de mange børn, som voksede op, som ikke holdt fast ved deres barndoms tro, og det skyldtes næst Gud den store, inderlige ærbødighed og kærlighed, hvormed børnene knyttedes til deres hjem« (jvf s 9 smst).

Hjælpepræst hos provst Koch

1872—74: **C. H. E. Jacobi,** se stiftsprovster, Aalborg.
1874—77: **G. E. F. Thygesen,** se Aagerup-K.

14. 31. aug 1877–12. nov 94 (sp Gerrild-H 26. april 61): Provst **Hans Christopher Elers Koch,** * 4. aug 19 Horbelev. Broder til nr 13 her. Stud Nykøb 39, c okt 45 (1), hjpr Horbelev-F 27. dec 45, do Veggerløse 48, sp Gjesing-N 11. okt 55, provst Rougsø-Sønderhald-Nørrre herreder 22. juni 59, afsk 12. nov 94, † 16. jan 95 ~ 11. april 56 Karen Elisabeth Paludan, * 13. dec 21 Aamodt, Hamar stift, Norge, † 1. maj 16. Forældre: Provst i Næs-Baldeshol, Hedemarken, Norge, Julius Frederik P, † 51, af Fanefjord, og Gurine Elisabeth Thesen,

samt plejedt af sin farbroder, kommandør Chr. C. Paludan. Slægt, se stamt 50 A. – Søn: Skelund-V. Hustrus slægt, se stamt 65.

Provst K var en smuk præsteskikkelse, med den høje pande, de kloge, faste øjne og det hvide rundskæg fra øre til øre. Biskop Monrad priste hans »milde kristelige virksomhed« og den »trofasthed, hvormed han forkyndte ordet«, han »øvede sin gerning med alvor og nidkærhed« og fortsatte paa smukkeste maade slægtens traditioner i den store, gamle præstegaard. Slægtens aand var stadigt tilstede (efter indskriften paa stenen i haven), en aand, præget af kultur, gudsfrygt og nøjsomhed, blomsterglæde og munter gæstfrihed.

(Loll-F stiftstid 18. jan 95, Loll-F st 150 aar, s 250.)

Hjælpepræst hos provst Koch

1889—94: **C. C. Jespersen**, se Slaglille-B.

15. 5. marts 1895–19. okt 1921 (sp Lem-V 18. juni 83): **Niels Christian Nielsen Munkebo**, * 23. juni 52 Munkebo. Forældre: Husmand, senere buntmager i Odense Niels Hansen og Kirsten Jensdatter. Stud 71 (understøttedes af kongen), c 78[1] (h_1), navneforandring 79, uord medhj Fausing-A, sp Snejbjerg-T 22. marts 80, afsk 19. okt 21, † 25. maj 35. ~ 23. juni 80 Magdalene Caroline Porep, * 23. marts 58 Kbhvn, † aug 21. Forældre: Snedker Carl Ferdinand P og Anna Cathrine Gundelach.

Skrev art i Højskolebl, Dsk kirketid, kirkebladet, Prædiken i Herrens aar 94. Underskrev den lille Askov-adresse.

Præsten Niels Christian Munkebo var ikke som folk er flest. Venlig og omgængelig, men samtidig med en vaagen kritik overfor alt, hvad han ikke fandt ægte og lødigt. Hans replik var ofte præget af lune og humor, men kunne ogsaa lejlighedsvis være skarp.

Allerede som student var han stærkt engageret i en større kreds af grundtvigsk indstillede jævnaldrende, og holdt gennem hele sit liv nøje kontakt med adskillige af disse, hvoraf flere kom til at indtage fremtrædende pladser i samfundet (bl a Morten Borup, F. Falkenstjerne, Jacob Marstrand, Mygind, Brücker, Jensen Klindt).

Som ung præst i jydernes land (ved Herning og i Salling) var han i fuldt sving, men langt den meste tid faldt hans virke blandt falstringerne (Horbelev-Falkerslev), hvor arbejdets trivsel dog i nogen grad maatte komme til at blive præget af denne egns noget svigtende interesse for aands- og kristenliv. Her kom imidlertid hans »folkelige« evner til at udfolde sig, bl a som leder af de i lang tid aarligt tilbagevendende grundlovs-møder (ved Virket sø), der altid havde en meget stor tilslutning. Han kom ogsaa til at høre til »inderkredsen« ved Liselund-møderne hos Niels Dael.

Munkebo var meget vaagen indenfor litterære og andre kulturelle omraader. Hans varme interesse for malerkunsten førte til trofaste venskaber indenfor kunstnerkredse (bl a Peter Ilsted, Karl Madsen, brødrene Hammershøj).

Den fornemme gamle præstegaard i Horbelev (nu forlængst nedrevet) med den store park-prægede have (Koch'ernes »boplads« gennem generationer) blev der værnet om med stor sagkundskab og pietet – saavel udendørs som indendørs, hvor smukke, særprægede møbler skabte den rette stemning i de gamle stuer, med udfoldelse af et intenst gammeldags og gæstfrit præstegaardsliv, hvor hans hustru (Magda Porep) var ham en dygtig og jævnbyrdig medarbejder.

Som emeritus boede han en aarrække i Kbhvn (for at være i nærheden af sine børn og svigerbørn) og udfoldede her den første tid en ret betydelig og paaskønnet vikarierende præste-virksomhed. (J. Fog, kredslæge, Slagelse). –

Med pastor Munkebo rykkede en ny præstetype ind i Horbelev pgd, et jævnt og hyggeligt præstepar, han var gammel-grundtvigianer, men med aarene mindre retningspræget. Jørgen Falk Rønne skriver om M og hans elskelige hustru, de skønne stuer og »den dejligste præstegaardshave, om skønhed og hjertevarme, der aldrig glemmes« (I sol og blæst, 1936, s 124). Sine bedste præsteaar havde han nok i Jylland, især i det meget aandeligt levende Hammerum herred, i Lem efterfulgte han J. H. Monrad, men han følte sig godt hjemme ogsaa paa Falster og fik en god gerning her, meget afholdt og agtet. (Loll-F stiftstid 26. maj 35, Stig Bredstrup: J. H. Monrad, 1927, s 85 f.)

16. 17. febr 1922–16. april 48 (sp Rorup-G 19. juli 20): **Halfred Jensen Vimtrup**, * 14. april 78 Herlev v Hillerød. Forældre: Lærer Jens Povlsen V og Nicoline Kristine Nielsen. Stud Rosk 98, c 04[2] (h_1), lærer Kærehave husmandsskole ved Ringsted 05, højskolel Søllested 06, lærer Hesselager kostskole 08, ord kat Trinitatis k, Kbhvn, 29. marts 09, dsk præst Tres Arroyos, Argentina, 24. jan 10, sp Torstrup-H 21. juli 15, afsk 16. april 48. ~ 23. febr 11 Christine Marie Petersen, * 8. dec 92 Cascallares, Argentina. Forældre: Landmd Ferdinand P og Anna Andersberg.

BM Dsk argentinsk forening 26—39, fmd Grundtvigsk konvent paa Falster 24, fmd Menighedsraadsf f Lolland-Falster 41—45.

Det var en erfaren, berejst og uforfærdet mand, der i aaret 1922 blev kaldet til sognepræst i Horbelev og Falkerslev menigheder. Pastor Vimtrup havde øvet sin tidligere præstegerning under vidt forskellig forhold og – himmelstrøg. Først i Kbhvn, hvor pastor Vimtrups grundtvigske livssyn yderligere blev uddybet og befæstet under det nære samarbejde og venskab med kirkens lærde sognepræst, P. N. Petersen.

Derefter som præst for en lille dansk-argentinsk frihenighed i Tres Arroyos, hvor hans pastorat i udstrækning var paa størrelse med Sjælland. Til denne frimenighed knyttedes han med stærke baand; her fandt han sin hustru, hvis forældre tilhørte menigheden. Mange stoute og interessante personligheder stiftede han her bekendtskab med; flere af dem blev hans venner for livet.

Ja, pastor Vimtrup længtes hjem. Da de 5 aar var gaaet, i hvilke han havde forpligtet sig til at blive, drog han med hustru og børn til Danmark. Hans første sognepræsteembede blev Torstrup og Horne ved Varde. I Torstrup-H traf han aandeligt vaagne mennesker, der sluttede trofast op om hans dybt kristeligt grundtvigske forkyndelse. Senere flyttede han til Horbelev. – Her i disse sogne var der

brug for hans evner og virketrang. Med ildhu kastede pastor Vimtrup sig ud i det forskelligartede arbejde.

Som formand for skolekommissionen udførte han et stort og godt arbejde. Lærersøn, som han var, nærede han stor interesse for arbejdet i skolen.

Ogsaa som formand for børneværnet udførte pastor Vimtrup gennem aarene et trofast arbejde, der viste hans store kærlighed til de smaa. Han glemte ikke over børnene de syge og gamle i sognet. Ad lange veje drog pastor Vimtrup paa sin cykle for at finde frem til de forskellige hjem, der trængte til trøst og opmuntring. Han var en ivrig samtalens mand. Han kunne begynde med at fortælle træk fra sit ophold i Argentina eller om sin soldatertid i Viborg, men han endte altid i centrum, fandt altid ind i det inderste i sjælen.

Ofte havde han sin violin under armen, og han var ikke karrig med at lade sine sognebørn nyde godt af den skønne kunst. I sine studenteraar var han en dygtig violinist, havde dyrket kammermusikken mere, end det er de fleste mennesker givet. Naar han en saadan festaften sluttede af med gl jyske danse, ville jubelen ingen ende tage. Det var dog først og sidst hans præstegerning, der fyldte og optog ham. Man kunne ikke i pastor Vimtrups liv skille »præsten« ud for sig. Her er der ikke nogen skarp grænse mellem præsten, mennesket og privatmanden Vimtrup. Et langt livs glæder og sorger har sørget for, at disse dele er smeltet sammen til en helhed. I pastor Vimtrup var der stof til en rigtig præst, derfor blev det præsten, der har præget alt det andet – ikke en velærværdighed, men en medmenneskelig præst. Hans forkyndelse bar vidnesbyrd om hans nære kendskab til Paulus, Luther og Grundtvig, som han kender og forstaar ud fra sit kendskab til manden fra Nazareth – menighedens herre.
(Brynhilde Vimtrup.)

17. 8. sept 1948 (sp Grimstrup-VN 30. dec 32): **Niels Charles Lilleør**, * 31. juli 03 Gl Lilleør, Harboøre. Forældre: Gdjr, strandfoged Carl Christian L og Margrethe Kirk. Stud Haslev 22, c 29^2 (h_2). Sp Holbæk-U 4. nov 29. ~ 2. nov 29 Ellen Margrethe Knuhtsen, * 14. maj 03 Sorø. Faderen: Proprietær, landbrugskand Axel Olav K.

Religionslærer Esbjerg statsskole 40—48, hovedkrdsfmd KS 98 37—45, BM Frit Danmark, Esbjerg t 48, folketingskand Ribe amt 45 og 47 (konserv).

Litt: H. Hjelholt: Falsters hist I—II, 1934—35, Barfod: Falsters G I, 166 og 189, Rhode II, 66 og 71, MS II, B, 51, Lkm II, 746, Loll-F aarb 1919, 1920, 1922, Loll-F stift 150 aar, 1955. Alfr Larsen: Fra H pgd, i Loll-F aarb 1948, s 548 f, Loll-F folketid 28. nov 1953. En bylov for F sogn (som den i Kippinge) i Loll-F aarb 1929, s 27 f, jvf Vider og vedt, IV, 1932, s 141 f.

AASTRUP

Aastrup sogn, 3775 ha, langs Østersøen og Grønsund (lave klinter og strandvolde), med Falsters østligste punkt, Hestehoved. Naturskønt og bakket, lange dale, skovrigt, en del mose. Frugtbart. Byerne Aa, Moseby med pgd, Vejringe (med alderdomshjem), Oure, Næs, Hesnæs fiskerleje med havn. Feriekoloni ved Abelvig. Østerskov er udflugtssted. Ved Grønsund var der færgefart til Møn til 1934.

Den **Classenske agerbrugsskole** paa Næsgaard blev iflg J. F. Classens testamente stiftet 1799 under navnet »Det Classenske agerdyrkningsseminarium« med **Oluf Olufsen** som forstander. Oluf O (* 1763, † 1827) havde virket som landmaaler og digter, stod Chr. Pram og Jens Baggesen nær, en fin og følsom natur. 1793 havde hans skuespil »Gulddaasen« premiere paa Det kgl. teater. Det gjorde stormende lykke og opføres endnu. Hans oplevelser som landmaaler og amtsstueskriver, de lystige herregaards- og værthusscener, med de skarptskaarne figurer og den ved skæbnens ugunst deklasserede Faldsmaal — alt dette er frisk og levende tegnet. Kort efter ansatte landhusholdningsselskabet ham som lærer ved det projekterede landbrugsinstitut, og han rejste til Tyskland og Schweiz for at studere landbrug. Han kom ogsaa til England og Skotland, og var »en fuldkommen landøkonom«, da han kom hjem. Det var imidlertid vanskeligt at faa elever, da han kom til Næsgaard, og skolen forlagdes til København (i Classens have), men den blev ødelagt under krigen 1807. O blev professor og flittig forfatter. Vilhelm Andersen kalder ham et af »tidens stærkeste, heleste hoveder«, men hans virksomhed paa Falster blev kun af kort varighed. Tiden var ikke moden til den art landbrugsskoler. — 1849 genoptoges undervisningen paa Næsgaard paa gehejmeetatsraad **P. H. Classens** initiativ. Næsgaard var blevet drevet som forsøgsgaard under forvalter Wichmann. En ung mand, **Niss C. Fangel** (* 1809, † 97) fra Vildmosegaard ved Aalborg, kom hertil som elev, og da agerbrugsskolen genoprettedes, blev han dens forstander, en samvittighedsfuld og praktisk mand, der gennemførte streng disciplin; hans opdragelsesprincipper hørte den gamle tid til, men skolen var i vækst under hans dygtige ledelse. Han trak sig tilbage 1877. En udmærket støtte havde han i lærer **H. Mortensen**. — 1877—1906 var **Albert la Cour** (* 1841, † 1906) skolens forstander. Han var fra Nimtofte, deltog i krigen 64 og fik en udmærket landbrugsuddannelse under Edw. Tesdorph. Han var en moden, praktisk og teoretisk vel uddannet mand, da han overtog Næsgaard. Han havde en egen tilforladelig myndighed, havde let ved at gøre sig gældende og fik stor betydning. Han blev snart en af lederne i stiftets landbrugsforeninger og i Landhusholdningsselskabet, viede navnlig husdyrbruget sin interesse, skrev en række faglige bøger, udtalte sine meninger tydeligt og myndigt, baseret paa rig erfaring. Han var blandt dem, der lagde grunden til gennembruddet i dansk landbrug i aarene 1860—80. To gange var han Højres kandidat ved folketingsvalg i Stubbekøbing. Blandt lærerne var **Ad. Lacoppidan** (* 1811, † 85), som var overlærer her 1856—79, en livlig og lys mand, som fik megen indflydelse, hans agerbrugslære blev solgt i tusinder af ekspl. Han efterfulgtes af **S. C. A. Tuxen** (* 1848, † 1924), der 1889 blev forstander for Malling landbrugsskole, en pædagog med en brændende idealisme og iver for unge landmænds dygtiggørelse. 1907—16 var Tuxen forstander paa Næsgaard, efter sin afsked rejste han til Ostindien, og han tog senere ophold i Graasten, hvor han virksomt deltog i det sønderjyske oplysningsarbejde. Han skrev en række faglige bøger. Personligt virkede han med ildhu, kunne være noget utilnærmelig. 1918 skrev han en bog: »Uden for templet«, hvor han skildrede sin udvikling bort fra dogmatisk kristendom. **H. J. Rasmussen** (* 1868, † 1941) havde været højskolelærer i Nysted fra 91, hvor han fik stiftet Østlollands landboforening (han blev senere æresmedlem). 1898 blev han overlærer paa Næsgaard, 1907 inspektør og leder af Næsgaards store landbrug, som han gjorde til et mønsterbrug, ligesom han var en betydelig kvægopdrætter. Han var forstander paa Næsgaard 1916—38, en grundig og fortrinlig lærer. Han forstod at knytte dygtige medarbejdere til skolen, og hans bøger blev meget brugt af landmænd. Han deltog ogsaa ivrigt i stiftets landboorganisationer, skrev festskrift ved Nordfalsters landboforeningens 50 aars jubilæum 04, og ved De samv loll-falsterske landboforeningers 25 aars jubilæum 22, var fmd for »Ugeskrift f landmænd« og for Statens husdyrbrugsudv fra 18. 1938—49 var **N. P. Gaardmand** (* 1891 i Østbirk, † 49) forstander; han havde været lærer her fra 1920, var fmd for de samv loll-falsterske landboforeninger,

tillidsmand i Sønderjysk forening, forfatter til landbrugsfaglige skrifter. Han døde 49, og afløstes af dr agro **Viggo Steensberg** (* 1898 i Sinding v Herning, † 1956), der var præsident i Det dsk landhusholdningsselskab fra 52.

Ny, anselig hovedbygning fra 1908. Næsgaard indtager en førerstilling blandt landets landbrugsskoler og adskiller sig fra de øvrige ved at have særligt lange kursus (17 mdr) med praktisk og teoretisk undervisning. (Næsgaard-bogen.) Det Classenske rideikommis ejer skovene ved Østersøen og har ejet hg Carlsfeldt (nu udstykket).

I det forlængst nedrevne Borrehus ved Grønsund færgested boede fra 1706 den kendte **Marie Grubbe** fra Tjele († 1718), gift med fhv kusk paa Tjele, færgemand Søren Møller. Her besøgte Ludvig Holberg hende 1711 (jvf hans 89. epistel). Jvf iøvrigt: J. P. Jacobsen: Marie Grubbe, Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livstragedie, II, s 68, A. Fjelstrup: Marie Grubbe, 1904, Severin Kjær: Erik Grubbe og hans 3 døtre, 1904, operaen: »Marie Grubbe«.

Aastrup sognekald, der har været et af landets højest lønnede embeder, er især kendt for sin gamle præstegaard i Moseby, opført 1596–1770, og sin 3,3 ha store og sjældne præstegaardshave. I en overligger findes aarstallet 1596; de smukke stuer gemmer mange minder fra flere aarhundreders præsteliv. Her har maaske Maria Grubbe siddet og ligesaa Ludvig Holberg, her har Thomasine Gyllembourg, J. L. Heiberg og Johanne Louise Heiberg været gæster. Her har været mærkelige og betydelige præster:

1653—60: Mag **Chr. J. Wibe**, der »gik svenskerne mere tilhaande, end man kunne vente det af en dansk præst«, hvorfor han ogsaa 1660 rejste bort med svenskerne; 1677—91: **Peder A. Damb**, som under krigen maatte flygte fra sit embede i Skaane til Danmark p gr a sit danske sindelag. Han var lærd og brav, men fremfusende — var et tugtens ris for de mægtige paa Falster; havde især 3 bitre fjender, amtsforvalteren Ravn i Nykøbing, prokurator N. Busk paa Næs og sognefoged Orm, her. Han skandaliserede dem alle tre ved fra prædikestolen at sige: Ravnen sidder i busken og ormen kryber derunder. Forbandet være de alle tre. Han blev afsat 1691. Hans og hans hustrus navne staar paa porthammeren. 1717—57: **Poul P. Danchel**, en brav mand. 1760—1804: Mag **Chr. H. Biering**, en mand som satte spor, der kendes den dag i dag. Han restaurerede den gamle præstegaard 1770 i tidens stil, saa døre og paneler har barokkens karakteristiske profiler og brudte buer. Da restaurationen var gennemført, skrev han et digt paa latin, der skulle blive et motto for huset, og som D. N. B. Glahn senere oversatte saaledes:

Længe besat med snavs, utæt og med hældende vægge
stod dette hus og udholdt vejrets og vindenes harm,
stærkere staar det nu her, helt smukt og som et nyt snart at skue.
Dette er sket med Guds hjælp, ham ære og pris!
Herre! Velsign med din haand nu din tjener og huset du gav ham.
Skænk ham din fred, og din lov stedse i huset lad bo!

Den vejrbidte tavle med inskriptionen opbevares paa loftet; en kopi hænger over døren fra haven til havestuen. Mag **Biering** anlagde den store have med mange snurrepiberier, hvoraf de fleste nu er forsvundne. Haven i B's tid er beskrevet af L. M. Wedel (se ndf). B var respekteret som en udmærket personlighed med store evner. Man frygtede hans myndighed og skarpe vid. Han var en dygtig landmand, var f eks den, der indførte kartoflen paa Falster. Allerede i sit 15. aar havde han faaet danske og latinske digte trykt. Han var en flittig poet i begge sprog. Han oversatte Horats' breve, skrev talrige hyldest- og sørgedigte, betragtninger over Lissabons ødelæggelse 1755, om verdensfred 1801, var en beundrer af digteren Wadskier. Hans skarpe tunge medførte, at han fik adskillige processer paa halsen; meget omtalt var en proces med 8 falsterske møllere, der følte sig fornærmede ved den haarde og taktløse maade, hvorpaa han fra prædikestolen havde omtalt deres stand (fordi han af en møller i sognet havde faaet for lidt i offer), og han fik bøde ved højesteret. Kirkeligt var han konservativ, praktisk var han fremskridtsmand, kritiserede stavnsbaand og hoveri, gennemførte fuldstændig udskiftning af byens jord. Hans viser til bondefester levede længe i mundtlig erindring paa Falster. Hans søn blev sp Vig-NA (se II, 293), og han var tiptipoldefader til skuespilleren Holger Gabrielsen.

Barfod: Falsters G I, 147 f, Nyerup og Rahbek: Bidrag til dsk digtekunsts hist, IV, 1808, s 457 f, mag P. Læssøe-Møller i DBL II, 598, H. L. Houmand i Loll-F aarb 1953, s 181 ff. Salme nr. 362 i »Den danske salmebog« er af B. Mindetavle i vaabenhuset.

1804—47: Professor **Jens H. Smidth** var en af oplysningstidens betydeligste præster paa Falster, men af Barfod betegnes han som »en ægte søn af 1790-erne, en fritænker i højeste grad. Han splittede sine kræfter altfor meget til at være dygtig i noget fag. Det fag han dyrkede med størst held, var botanik«. Han forbedrede skolevæsenet, fattigvæsenet, land- og havebrug. Han anvendte store summer paa Moseby præstegaardshave, han plantede talrige sjældne planter, og endnu rummer haven flere sjældne træer fra hans tid. I en digtsamling 1823 beskrev han de danske haver. Som sin forgænger var han ikke blot ivrig haveelsker, men ogsaa digter. Han blev som ung betragtet som en af sin tids skønaander, skrev en mængde bidrag til blade og tidsskrifter, oversatte »Hermann og Dorthea« af Goethe og vers af Horats, udgav 1829 en roman »Ulrikkes flugt«, udg en bog om danske ordsprog, dyrkede desuden botanik, filologi og folklore og skrev i sine senere aar nogle opbyggelige bøger, en andagtsbog, Betragtninger over Jesu lidelse og død, samt »Ideer til en ritualreform«, alt præget af rationalisme. Han blev skilt fra sin 1. hustru 1807 og giftede sig igen 1810 med enken efter provst Friedlieb, Idestrup. (DBL XXVII, s 453 f, Monument paa kirkegaarden. BDG I, 203, N, 561, E III, 183). Haven er beskrevet af L. M. Wedel i Indenlandsk rejse, Odense, 1806, s 260 f, af Hage i Nye Maribo amt, s 333, hvor den sammenlignes med grev Rabens have ved Aalholm; H. L. Houmand i Loll-F aarb 1953, s 187 f, J. Tholle i Loll-F aarb 1924.

I 1860'erne arbejdede mormonerne her i sognet. Præsterne har alle været uden særligt partipræg. Livet har udviklet sig roligt, folkekirkeligt uden særlige begivenheder. Der er megen velvilje over for kirke og præst, men kirkegangen er i almindelighed maadeholden.

1952 afsløredes i Østerskov en broncetavle for højtalerens opfinder, **Peter L. Jensen** (* her 1886).

Aastrup kirke, smukt beliggende paa en bakke, bestaar af romansk skib og kor med smukke enkelt heder. Murene er forhøjet i 15. aarh, smuk korgavl, anseligt, svært sengotisk taarn med blindingsprydede kamgavle, sengotisk vaabenhus med kamgavle mod syd. Alt opført af mursten og rødkalket. Skibet er hvælvet, det øvrige har fladt loft. I korvæggen en lille niche, delt ved en søjle. Kalkmalerier fremdraget. Altertavle med maleri af Westphal (Emmaus, 1838). Alterstager fra 1675. Rigt udskaaren Bruskbarok-prædikestol fra 1645 af Jørgen Ringnis, romansk gotlandsk kalkstensfont. Lille, tidliggotisk krucifix fra gl altertavle. Nyligt hovedrestaureret. Middelald klokke. 200 sd. Orgel paa lavt, muret pulpitur i taarnrummet. Smuk skibsmodel fra 1747. 3 præsterækketavler. 1948 smuk romansk frise over korbuen fra 1422 (Kr paa himmeltronen) og gotiske malerier paa hvælvingerne.

Fra Nationalmus arbejdsmark 1950, s 148, H. L. Houmand: Næsgaardsbogen, 1950, Danm kirker, VIII, s 1456 f, Uldall, s 153.

Folketal: 1850: 1338, 1901: 1540, 1921: 1779, 1950: 1543.
Altergæster: 1922: 320, 1934: 280, 1942: 212, 1953: 200.
Menighedsraad: Gn alle aarene: U p.
Kommunevalg: 1943: Soc 305 (3), rad 166(2), venstre 229 (2). 1954: Soc 250 (2), rad 210 (2), kons 63 (0), venstre 262 (3).

Sognepræst

Indt 1850: a) 50 hvede, 55 rug, 127 byg, 52 havre, 33 td ærter, b) 104 rdl, c) 29 ol sild, 48 gæs, 60 læs tørv, 4 rug, 4 byg, 4 havre, d) 320 rdl, e) 130 td ld, 16 td hartkorn. — 1870: Regul 3956 kr, netto 9342 kr. — 1913: 1. kl, 1931: 2. kl, 1946: 3. kl.

Den gamle pgd i Moseby fredet i kl. B. — I præste-

gaardshaven fandtes 1898 rester af en trækasse med 388 mønter fra Erik Menveds tid.

Kun een sp er forflyttet herfra siden reform (1677).

15. 10. april 1847–18. okt 72 (sp Sejerø 16. sept 34): **Antonin Heineth**, * 7. april 06 Nørholm. Forældre: Sp i Viskinge-A Gotfred H, † 38, og Else Susanne Giøe af Høje Taastrup. Stud Brgdssk K 25, c nov 30 (h), hjpr Følleslev-S 9. dec 31, afsk 18. okt 72, † 18. aug 81. ~ 20. okt 34 Magdalena Maria Hedevig Smith, * 5. dec 06 Frolands jernværk, † 11. juni 86. Forældre: Jernværksejer Sigvald Nicolai S og Birgitte Johanne Christiane Roosen.

16. 20. jan 1873–19. maj 92 (sp Strynø 12. maj 42): **Diderik Nicolai Blicher Glahn**, * 28. juni 12 Ulsø. Forældre: Rkp ved Garnisons k, Kbhvn, Poul Egede G, † 46 (af Nr Vedby-NA) og Bodil Maria Elisabeth Blicher af Gundslev. Stud Sorø 31, c maj 40 (h), huslærer Holstenshus, † 19. maj 92. ~ 7. aug 42 Amalie Louise Augusta Berg, * 20. sept 21 Skjoldemose, Stenstrup, † 6. aug 88. Forældre: Godsejer Christian Frederik B og Elisabeth Esmith Hensler. – Datter ~ Fich, Løgstør-L. Brødre: St Hedinge, og Sorø. Brodersønner: Tjæreby og Kongsted. Moster ~ N. F. S. Grundtvig. Stamt 35. Hustrus søster ~ digteren, prof Poul Martin Møller. Broder: Dannemarre-T. Broderdt ~ Valeur, Paarup.

Pastor Glahn var ikke af de mænd, hvis gerning kendes og omtales i vide kredse, men hans menighed saa op til ham med tillid og kærlighed som en troende, retsindig ordets forkynder og som en hjertensgod mand med vilje til at raade og hjælpe (Loll-F folketid 18. maj 92). Paa Strynø mistede han en 8-aarig søn ved en ulykke. Det kastede skygge over hjemmet i mange aar. Forholdene paa Strynø kunne være vanskelige, om vinteren var man ofte i lange tider uden forbindelse med omverdenen. G, der som ung havde villet være mediciner, maatte fungere som læge og lave medicin efter distriktslægens anordning. Han tog som sogneforstanderskabets formand ivrigt del i øens kommunale styrelse. – Fru G var en djærv og varmtfølende, begavet kvinde. Digteren Chr. Winther var ven af huset (Glahns slægtebog, s 51). D. G. Monrad (1873): »G, hvis prædiken er beaandet af varm tro, virker til megen velsignelse i en menighed, der i mange aar har savnet en levende forkyndelse af ordet«.

Hjælpepræst hos pastor Glahn:

1889—92: svigersønnen: **J. F. Fich**, se sp Løgstør-L.

17. 16. sept 1892–31. dec 1910 (sp Ubby 15. sept 79): **Nicolai Thure Krarup**, * 12. febr 35 Naur. Faderen: Provst K (af Vivild-V), † 62, Flødstrup-U, se der. Stud Viborg 53, c 60[2] (l), husl Jystrup pgd, hjpr Bjørnsholm-M 12. dec 63, sp Vilsted-V 7. april 70, afsk 31. dec 10, † 18. april 30. ~ 16. dec 66 Henriette Axeline Emilie Frost, * 14. marts 43 Kbhvn, † 17. juni 15. Forældre: Tømrermester Edvard Valdemar F og Marie Josefa Francher. – Søn: Ikast. Datter ~ Hansen, Bodilsker. Dattersønner: Krarup-Hansen, Marstal og Lundby. Søster ~ Harboe, Dybe-R. Brodersøn: Butterup-T. – Stamt 52.

Pastor K mindedes i Bjørnsholm som »Store-Krarup« i modsætning til den senere »Bette Krarup« (se Nors-T), han stod IM nær, skrev prædikener i IM's tidende, men var ikke udpræget retningsmand. Han var en stilfærdig, beskeden, fredsommelig og flittig præst.

18. 24. maj 1911–18. marts 41 (sp V Hornum-H-F 3. marts 00): Provst **Ove Degenkolv**, * 7. marts 71 Kbhvn. Forældre: Assistent i Bikuben Carl Valdemar D og Mathilde Dorthea Petersen. Stud Mtrp 88, c 95[1] (l), husl Stubbekøbing pgd, hjpr Selde-Aa 9. dec 96 (var 21. juni 09 udn t Gerding-B, men renoncerede), provst Falster sdr provsti 29. jan 23, r af Dbg 35, afsk 18. marts 41, † 22. april 44. ~ 3. maj 03 Ingeborg Hjorth, * 12. aug 71 Kbhvn, † 19. nov 30. Forældre: Instrumentmager Theodor Emil H og Anna Alinda Louise Meyer. – Fætter: Ørum-D. Hustrus søster ~ provst Sadolin, Kippinge-B.

Provst D var en præsteskikkelse, som med sin humanistiske dannelse stod paa højde med og betegner en værdifuld aandssammenhæng med de bedste af det forrige aarhundredes gejstlighed. Han var fmd for Lolland-Falsters stiftskonvent fra 1922, for stiftets menighedsraadsforening fra 1928 og fmd for tiendeafløsningskommissionen i stiftet fra 1930. Han var »centrumsmand« i ordets fuldeste betydning, nærede stor sympati for baade det grundtvigske og IM, men betragtede deres udvækster med en ejendommelig ironisk humor. Han prædikede med en del salvelse, men med et dybt tankeindhold – ofte for dybt for den jævne menighed. Han baade skrev og talte latin med stor færdighed, yndede især vor guldalderlitteratur og var en meget dygtig oplæser. Hans præg af gammel, dansk kultur, hans konservative (bevarende) indstilling, hans sirlige ordenssans, ja, endog hans fine, delvis gotiske haandskrift stod i harmonisk forhold til den stilfulde, gamle præstegaard i Moseby, der dannede rammen om hans virke. Der laa en blanding af smil og respekt i, at hans embedsbrødre omtalte ham som »kardinal Degenkolv«. En præstetype, der er ved at uddø.

(H. L. Houmand i Loll-F stift, 150 aar, 1955, s 256, jvf nekrologer i dagspressen).

19. 4. aug 1941 (rkp Sions k, Kbhvn, 13. juli 31): **Hans Lassen Houmand**, * 6. jan 92 Odense. Forældre: Lærer Hans Christian H og Grethe Hansen Lassen. Stud Odense 11, c 17[2] (h_1), hjpr Gentofte 13. nov 18, kkp smst 15. nov 20, sp V Egede-B 11. sept 21. ~ 11. nov 21 Anna Margrethe Jensen, * 14. juni 98 Kastrup, Amager. Forældre: Sognefoged Jens Peter J og Ane Cathrine Andersen. – Broder: Sp Ordrup. Brodersøn: Kkp Slagelse.

BM Landsf af rkp 33—40, fmd Sønderjydsk forening f Stubbekøbing og omegn 49, censor i dansk v Den Classenske agerbrugsskole paa Næsgaard 41, amtsfmd f de sønderjydske foreninger, Maribo amt, 52, mdl Grænseforeningens hovedbest 52.

Udg 30: Ung sang, 20 melodier, udg flere melodier. Skrev afh om historiske og aktuelle emner i Næsgaardsbogen og Loll-F aarb samt om præster og præstekonventer i Loll-F stift 150 aar, 1955.

Litt: Barfod: Falsters G I, 127, MS II B, 54 og 75, Lkm II, 750, Hjelholt: Falsters hist, Næsgaardsbogen, Loll-F stift, 150 aar, 1955, se iøvr ovf. Loll-F aarb 1932, s 43 f, 1943—45, s 37 f, 1949—51, s 328 f, 1952—54, s 181 f, Næsgaardsbogen, H. Jørgensen og F. Skrubbeltang: Det Classenske fideikommis gn 150 aar, 1942, Sv. Jørgensen: Aastrup sognefolk 1700—1800, H. L. Houmand: Moseby pgd, Loll-F aarb 1953, 181—97.

Lidt personalia-statistik

Hvor kommer Lolland-Falsters præster fra?

Præsternes fødested

Fødeamt	antal
Kbhvn—Frberg	80
Kbhvns amt	7
Holbæk amt	15
Sorø amt	13
Præstø amt	14
Bornholm	4
Odense amt	16
Svendborg amt	14
Maribo amt	47
Aalborg amt	13
Hjørring amt	2
Thisted amt	8
Viborg amt	12
Aarhus amt	13
Randers amt	12
Ribe amt	5
Ringkøbing amt	17
Vejle amt	12
Sønderjylland	15
Udlandet	12
Ialt	431

Der er i dette bind om Lolland-Falster ialt omtalt 431 præster, som har haft deres sidste embede i dette stift. Præster, der er flyttet til andre stifter, er ikke medregnet i flg oversigter.

18,6 pct af præsterne er født i Kbhvn—Frberg, 10,8 pct er født i Loll-F stift.

De 47 præster, som er født i Loll-F stift, er:

(fødestedet nævnes først)

Askø: Brøndsted, Skovlænge-G.
Aunede: Gotfredsen, Skelby-G.
— Søndergaard, Vesterborg.
Brarup: Stang, Slemminge-F.
Errindlev: Møller Holst, Kippinge-B.
Fejø: Garde, Fuglse-K.
— Hegelund, Hillested-S.
Femø: Lund, Halsted-A.
— Nielsen, Vesterborg-B.
Halsted: Dons, Radsted.
— Wegener, biskop.
— Wegener, Radsted.
Idestrup: Fog, Horbelev-F.
Købelev: Møller, Toreby.
Holeby: Rørdam, Torkilstrup-L.
Horbelev: Koch, Nr Vedby-NA.
— Koch, Horbelev-F.
Landet: Claussen, Idestrup.
Maribo: Bruun, Vigsnæs.
Nakskov: Pontoppidan, Holeby-B.
— Langhorn, Herredskirke-LL.
Nebbelunde: Trojel, Købelev.
— Trojel, Nebbelunde-S.
Nysted: Samson, Fuglse-K.
Nykøbing: Fibiger, Ønslev-E.
— Røgind, Vestenskov.
— Priergaard Hansen, Østofte.
— Sidenius, Østofte.
Radsted: Møller, Vesterborg-B.
— Ehrenreich, Vaabensted-E.
Rødby: Zanoni Nielsen, Nr Vedby.
Sakskøbing: Nielsen, Utterslev.
Skovlænge: Keiding, Købelev.
Stubbekøbing: Lindholm, Bogø.
Sædding: Dyssegaard, Utterslev.
Sønder Kirkeby: Paludan, Vestenskov.
Taagerup: Randrup, Tingsted.
Tirsted: Garde, Horslunde-N.
Torkilstrup: Møller, Horslunde-N.
Toreby: Møller, Karleby-H.
Veggerløse: Ellehauge, Askø.
Vesterborg: Boisen: Vesterborg-B.
— Boisen, Sakskøbing.
— Olesen, Vesterborg-B.
Virket: Johanne Andersen, valgr. Nr Ørslev.
Øster Ulslev: Berkow, Hunseby.
Østofte: Hansen, Idestrup.

Fra hvilke samfundslag kommer præsterne?

Langt den største gruppe er **præstesønner**, ialt 99 (23,1 pct). Fra kirkeligt embede eller arbejde er iøvrigt: Kordegne: 4, indremissionærer: 3, Santalmissionær: 1.

Næststørste gruppe er **gaardmandssønnerne**, ialt 29, og iøvrigt fra landvæsen: Proprietær 7. Forpagter: 4, husmand: 3, boelsmd: 2, samt andre med een fra hver kategori (landmand, parcellist, gaardfæster o lign) ialt 50 sønner af **landmænd** (11,8 pct).

Derefter kommer sønner af **folkeskolelærere** (21), desuden fra skolen: 1 af hver af flg kategorier: Rektor, lektor, overlærer, højskoleforstander, skoleinspektør, friskolelærer, skolebestyrer, degn, ialt fra skolen: 29 (6,7 pct).

Fra **handelen:** Købmænd: 11, grosserer: 7, direktør, handelsforvalter, manufakturhdlr, tehdlr, urtekræmmer, hver 2, samt 1 fra hver flg: agent, boghdlr, høker, isenkræmmer, kniplingshdlr, lotterikollektør, ialt 32 (7,3 pct).

Haandværkere er ikke lette at specialisere, ialt 31 præster er haandværkersønner, med en eller to af forskellige kategorier, fra bagere til urmagere. (7 pct).

Arbejderklassen er meget svagt repræsenteret, kun 1 opgiver sig som søn af arbejdsmand, iøvrigt 4 af arbejderstanden.

8 er **lægesønner**, 6 er sagførersønner.

Embedsstanden er repræsenteret med 4 sønner af birkedommere, desuden 1 fra hver af flg kategorier: Justitsminister, amtmand, amtsforvalter, sysselmand, kontorchef, byfoged, herredsfoged, amtsfuldmægtig, borgmester, arrestforvarer.

Postvæsenet: 4, **jernbane:** 3.

Søvæsen: Skibsfører: 5, samt styrmand, skibsinspektør, skibsreder hver: 1. Fra **toldvæsenet:** 2, fra hær og flaade: 11; fra kunstens verden kun een: søn af kgl. kapelmusicus.

Endelig er der en lang række højst forskellige kategorier med kun 1 eller 2 fra hver (f. eks. dispachør, supercargo, centralbestyrer, kancellist, bankassistent, kopist, værthusholder, skovrider, dyrlæge, ingeniør, fodermester, aldersrentenyder osv.)

Lolland—Falsters præster kommer fra alle samfundslag.

Fra hvilke skoler er præsterne dimitteret?

Flest er privat dimitteret, ialt 40. Mere end 15 dimittender blandt præsterne er der fra flg skoler:
Nykøbing F: 28.
Metropolitanskolen: 23.
Odense: 23.
Roskilde: 18.

3 er dimitteret fra udenlandske skoler: Island 1814: Gudmundsson, Nysted; Kiel 1833: Helweg, Købelev; Flensborg 1913: Dahl, Sdr Kirkeby-SA.

4 præster har ikke teologisk embedseksamen: **Hansen**, Toreby (miss), **Ihme-Jensen**, Skovlænge-G (miss), **Thorø Larsen**, Hillested-S (miss), **Schmidt**, valgmgh, Nr Ørslev.

De ældst dimitterede er:
1793: Nykøbing F: **Glahn**, Veggerløse.
1795: Viborg: **Hansen**, Ønslev-E.
1796: Horsens: **Mejer**, Rødby-R.

De yngst dimitterede (i fast embede) er:
1946: Privat: **Kalmeyer**, Skovlænge-G.
1944: Odense: **J. Fog**, Sandby, Mtrp: **Godtkjær**, Birket, Rønde: **Jørgensen**, rkp Gedser.

De 3 præster, som i denne periode har virket **længst tid i samme embede**, er:
C. G. Dahlerup, sp Ø Ulslev-G 6. maj 1835—30. jan 86, ialt 50 aar 7 mdr.
C. L. Galschiøtt, sp Stokkemarke 17. maj 1833—20. maj 83, ialt 50 aar.
F. C. Dresler, sp Toreby 13. dec 1805—27. sept 55, ialt 49 aar, 9 mdr.

De præster, **som (1. april 1957) havde været længst i samme embede var:**
G. W. Zacharlæ, sp i Landet-R siden 26. juni 1922.
Provst **C. P. Agger**, sp i Halsted-A siden 5. dec 1927.
Boje L. H. B. Jensen, sp i V Ulslev siden 3. dec 1928.
Men **C. V. Fogh**, sp Dannemarre-T siden 22. dec 1932, blev sp i Errindlev-O 10. dec 23, og **H. A. G. Folkvard**, sp i Nakskov-B siden 27. okt 1935, blev rkp smst 17. dec 28.

NAVNEREGISTRE

Alfabetisk fortegnelse over præster, omtalt under Lolland-Falster stift 1849—1957

Ved hvert navn er opført sidste embede i Loll-F stift. Sidetallet, hvor de biografiske data (eller hovedomtale) er anført, angives med fede typer. For de præster, der er flyttet til andre stifter, angives i parentes deres sidste embede der. Her findes deres data. Der er kun medtaget præster, der har været ansat i stiftet efter 1849. Hvor intet andet er anført, har vedkommende været sognepræst.

Aabye, P. H., Vaalse 226, 227 (Andst-G).
Aagaard, C. R., S Kirkeby-SA 278.
Agger, C. P., Halsted-A 18, 33, 91, 119, 121, 296.
Ahrensbach, P. A., kkp Maribo 55.
Albrechtsen, A. V., Errindlev-O 67 (Vollerslev-G).
Algreen, P. K., Aaker, 13, 275.
Algreen-Petersen, H. L., hjpr Sakskøbing 158, 160 (Aalsø-H).
Ammentorp, A., Tirsted-S-V 73, 78, 226, 227.
— C. M., hjpr Maribo-H 54 (Barrit-V).
Ammundsen, J. J. A., biskop 12, 27, 28, 34, 48, 99, 109, 140, 17, 197, 253, 272, 288.
Ancher, P. Kofoed, Østofte 26, 50, 81, 82.
Andersen, A. Bang, kkp Rødby-R 61 (Ranum-M).
— A. H., Stadager-NK, 233, 234.
— E. J., Hillested-S 62, 69.
— J. L., hjpr Errindlev-O 66 (Sønderho).
— Johanne, valgmgh Nr Ørslev 29, 247, 288 f, 290.
— Knud Hee, stiftsprovst, Maribo 28, 33, 48, 50, 52, 54.
— L. F., hjpr Købelev 107 (Ullerup).
Anger, E. J., Horslunde-N 30, 93, 111, 113.
Appel, Corn., frimgh Rødding 27, 289.
Arboe Rasmussen, N. P., Vaalse, 27, 47, 64 227—28.
Asschenfeldt-Hansen, C. C. J., Slemminge-F, 16, 18, 27, 31, 32, 45, 74, 78, 79, 88, 89, 93, 103, 113, 114, 115, 116, 117 f, 120, 132, 133, 136, 156, 157, 158, 179, 184, 190 f, 192, 202, 224, 247, 279 (Gern-S).

Baadsgaard, H. G., Dannemarre-T 131.
Bachevold, C. J. A., Tirsted-S-V 15, 18, 27, 31, 32, 34, 52, 55, 56, 61, 70, 71, 72, 74 f, 78—80, 81, 93, 94, 115, 116, 125, 143, 157, 158, 179, 191, 208, 219, 263, 268.
— J. Assing 79.
Bakkegaard Olesen, R., Arninge, 129.
Balle, H. J., Sandby 102 (Grønland).
Balslev, B., Nr Ørslev 34, 286 (Soderup-KE).
Bang, Im., Haslev-F 264.
— P. E. H., Nysted 162, 164.
— P. J. S., rkp Skelby-G-Gedser 272 (Roslev-R).
Bang Andersen, A., kkp Rødby-R 61 (Ranum-M).
Bang-Jensen, J. P. K., Fejø, 86.
Bang-Møller, P., Rødby-R 61.
Barfod, A. T., hjpr Vaabensted-E 174 (Raarup).
— Im., Vaabensted-E 15, 26, 27, 29, 30, 103, 114, 116, 155, 172, 173 f, 246.
Barfoed, H. C. T., Kippinge-B 229, 231.
— M. C., Arninge 128.
Barth, H. G. D., kat Rødby-R 61, 152 (St Tostrup).
Bartholdy, C., Haslev-F 95, 228.
— G. J., Herredskirke-LL 33, 115, 116 (Elias k, Kbhvn).
Bartholdy Møller, A., Brabrand-Aa 142.
Bartholin, P. H. C., Kippinge-B 232.
Bastrup, R. L., hjpr Toreby 188 (Gudme-B).
Bechmann, D. J. A., Vindeby 82, 109, 159, 170 (Værslev).
— N. K., Hunseby 68, 166, 170.
Beck, Vilhelm, Ørslev-S, 30, 51, 52, 56, 78, 93, 94, 98, 101, 112, 113, 117, 124, 153, 158, 163, 179, 182, 202, 222, 223, 271, 279.
Berg, J. R. J., Dannemarre-T 130.
— J. V., Skovlænge-G 144.
Bergenhammer, P., Maribo-H 30, 51, 53, 166.
Berggreen, C. R., Horslunde-N 114.
Berkow, L. P., Hunseby 166, 171, 195.
Bernsteen, S. E. M., hjpr Maribo 55 (Undløse-S).
Bertelsen, A. C., Taagerup-T 63 (Køng, Sj).
— V., Tingsted 242.
Biering, H. L. W. H., Bogø 244.
Billeschou, A. J., Skelby-G 266, 269.
Bindesbøll, S. C. W., biskop 25, 26, 35 f, 73, 92, 97, 114, 130, 146, 156, 159, 166, 168, 207, 220, 226, 236.
Birkedal, Uffe, hjpr Stadager-NK 233, 234 (Sct Catharinæ k, Ribe).
— Vilhelm, valgmgh Ryslinge 106, 160, 163.
Bjarnesen, H. P., Gudum-F 57.
Bjerre, A., Vaalse 227, 230 (Herlufmagle).
Bjerrum, C. M., Utterslev 111.
Blauenfeldt, Louis, hjpr N Vedby 218, 224 (Tamdrup).
Blicher, B., hjpr, Kettinge-B 204 (Elsted-E).
— P. H., Kettinge-B 87, 163, 204, 242.
— St. St., Spentrup-G 14, 217.
Bloch, H. C., Vigsnæs 178 (Hasle-SL).
Blochmann, C. E., Horslunde-N 86, 114.
Blume, A. H., Errindlev-O 26, 29, 50, 65, 66, 207, 209.
Blædel, N. G., Garnisons k, Kbhvn 160, 208.
Boberg, L. S., kat Rødby-R 61 (Astrup-S).
Bock, B. D., Karleby-H 280, 282 (2. rkp V Frue k, Aarhus).
Boeck, J. C. D. E. H., kat Maribo-H 100 (Brøndum-H).
— J. F., Maribo-H 21, 23, 28, 51, 53.
Boisen (Bojsen), C. C., Nebbelunde-S 24, 28, 72, 149 (stiftsprovst, Ribe dk).
— F. E., Stege, 142, 149, 151 f, 159, 163.
— L. N., Vesterborg-B 15, 24, 25, 26, 28, 29, 146, 148, 149, 150 f.
— O. H. B., Sakskøbing 26, 28, 110, 157, 159, 176, 178.
— P. O., biskop 21—23, 28, 141, 148 f.
— P. T. B., kkp Vesterborg-B 150, 154 (valgmgh, Kerteminde).
Boisen Jensen, F. E. B., Søllested 28, 29, 100, 137 f, 142 f.
Boje, A., Stadager-NK 233.
Bolwig, J. K., Vaalse 226, 227 (Fanefjord).
Bondesen, E., Stubbekøbing-M 29, 208, 209.
— T., hjpr Hunseby 170 (Nibe-V).
Borch, G., Vejerslev-A-T 231.
Borella, H. P. A., Skovlænge-G 144 (Mou).
Borgen, K. S., kst Vaalse 227 (Lejrskov-J).
Boysen, J. B., Ø Ulslev-G 61, 90, 199.
Brammer, G. P., biskop 24, 120, 186, 226, 240 (biskopper, Aarhus).
Brandt, C. J., Vartov 40, 163.
— A. F., Veggerløse 263 263, 265.
— F. C. S., Veggerløse 32, 184, 245, 263, 265.
Bredsdorff, M. T., Torkilstrup-L 18, 29, 212, 213 f.
Breinholm, F. C. C. V. L., Søllested 141.
Briem, J. G. G., Gundslev 215.
Brimnes, Z. E., Vaalse, 229 (Ejde).
Brix, J. A., kat Rødby-R 61 (Ærøskøbing).
Brummer, H. F., Askø 90 (Oddense-O).
Bruun, J. K., Vigsnæs 177, 178.
Bruun-Rasmussen, F. C., rkp Nykøbing 29, 247, 254 (biskopper, Aarhus).
Brücker, G. V., frimgh Aagaard 75 94, 137, 261, 292.
Bryndum, E. M., hjpr Radsted 183 (Ullits-F).
Brøndsted, A. C., Skovlænge-G 144.
Brøndum, C. A., hjpr Dannemarre-T 131 (Flødstrup-U).
— L. C., Østofte 83 (Lyngby).
Buchhave, J. R., Herritslev 165.
Busch, A., Vallensbæk 94.
Busck, Gunni, Brøndbyvester-Ø 45.
Bülow, A. V., Nr Ørslev-S 285, 286.
Bøggild, Em., Struer-G 75.
Bøhmer, H. A., Majbølle 180.
Bøllemose, E., Skelby-G 269, 270.

Børresen, C. L., Købelev 104.
— F., rkp Nysted - sp Herritslev 164.

Camradt, C. V. J., Radsted 182, 183.
Carstensen, J. F., Birket 154.
Christensen, F. V., Rønne-K 134.
— (Strangen), H. P., kat Rødby-R 61 (Tranderup).
— J. C. E., Mou (Vestenskov) 123.
— J. Dalum, Herredskirke-LL 116 (Assing).
— M. C. V., Arninge 128.
Christiani, A. C. E., Nysted-H 29, 45, 160, 162, 168, 283, 284, 287.
— F. H., hjpr Sakskøbing 159, 180 (Nibe-V).
Christoffersen, J., Karleby-H 282.
Claudi, S. V., stiftsprovst, Ribe 209.
Clausen, Aa., Stubbekøbing-M 208, 210.
— C. P., Sværdborg 130.
— E., Boeslunde 150.
— H. G., stiftsprovst, Kbhvn 37, 117, 150, 240.
— H. Glud, Halsted-A 28, 117.
— H. N., prof theol 23, 24, 150, 163, 168, 173, 186, 240, 281.
— Johs., Vonsild-D 113, 188, 222.
— N. E. B., Bogø 244 (Vejlby, Fyn).
Clausen-Bagge, N., Tirsted-SV 28, 73, 77, 81.
— N., frimgh, Ringkøbing 229.
Claussen, M. H., Idestrup 144, 201, 202, 259.
Cortsen, O. F., kat Nakskov-B 100 (V Egede-B).

Dael, Niels, frmgh Liselund 261, 290, 292.
Dahl, A. P., hjpr Ønslev-E 239 (Hørby).
— R. F. A. W., S Kirkeby-SA 278.
Dahlerup, C. G., Ø Ulslev-G 196, 198, 296.
— H. V., Vaalse 226 (Ørbæk).
Dahlmann, V. C., Landet-R 136.
Dall, F. J., Slemminge-F 190, 192.
Dalum Christensen, J., Herredskirke-LL 116 (Assing).
Damkjer, J. R., Kettrup-G 130.
Danielsen, J. A., rkp Nakskov-B 95, 101, 113, 116, (Skanderup).
Danæus, R., hjpr Østofte 82 (Harridslev-A).
Davidsen, C. T., rkp Tirsted-SV 30, 74, 81 (Ø Velling-HG).
— V. C. Stokkemarke 147.
Degenkolv, O., Aastrup 29, 34, 35, 245, 295.
Delholm, C., Askø 90 (Rødding-LP).
Denker, O. E. V., Sandby 102 (Allesø-N).
Dickmeiss, V., Vesterborg 150, 153 (Hørsholm).
Diechmann, H. A. S., Stubbekøbing-M 209.
Dons, C. A., Radsted 181, 183.
Dreiøe, H. N., stiftsprovst Nykøbing 28, 34, 49, 60, 247, 254.
Dresler, F. C., Toreby 184, 186, 296.
Dujardin, C. E., kat Maribo-H 55.
Dyssegaard, H. H., Utterslev 111.

Ebbesen, H. H., hjpr Errindlev-O 66 (Vigerslev).
Eghoff, H. O. M. J., Stubbekøbing-M 208, 210.
Ehrenreich, A. C. L., Vaabensted-E 173.
Elleby, K. E., kkp Rødby-R 50, 61.
— K. H., Holeby-B 71.
Ellehauge, J. F., Askø 89, 90.
Ellekilde, H. F., Skelby-G 272.
Elmquist, T. J. A., Nakskov-B 18, 28, 91, 94, 97, 176 (Hvedstrup-F).
Emborg, H. C., Nr Alslev 34, 224, 225.
Engelsen, O. V., Errindlev-O 66.
Engelstoft, F. D. T., Vesterborg-B 28, 31, 94, 150, 153.
Eriksen, E., Rødby-R 23, 57, 59 f.
— H. K. A., Tingsted 241, 242.
— S. C., Ø Snede 264.
Erlandsen, J. J., Vestenskov 27, 101, 102, 123.
Esbjørn, E., Vaalse 229.
Ewaldsen, N. B. C., Købelev 85, 104, 107, 174.
— S., hjpr Maribo-H 55, 238 (Nykøbing-R).
Eyermann, F. F., hjpr Stadager-NK 234 (Vigerslev).

Faartoft, J. L., Nysted 28, 155, 162, 164.
Falk Rønne, J., Vaalse 48, 227, 292 (Krist k, Kbhvn).
Felter, H. I. O., stiftsprovst Maribo 50, 55.
Fenger, J. F., Høje Taastrup 160.
— P. A., V Frelsers k, Kbhvn, 37, 160, 240.
Fensmark, H. E., Horslunde-N 112, 114 (Følleslev-S).
Ferslew, R. W. A., kat Stubbekøbing-M 210 (Hylke).
Fibiger, A., Elias k, Kbhvn 48, 79, 80, 164, 184, 219.
— E. Skelby-G 269, 270.
— J. H. T., Ønslev-E 14, 28, 235, 237 f.
Fich, J. F., hjpr Aastrup (Løgstør-L) 295.
Fjord-Christensen, C., hjpr Nysted 163 (Fodby).
— J., Askø 32, 84, 89, 90, 118, 125, 182.
Flindt, S. T. D., Askø 90.
Fog, A., Stubbekøbing-M 210 (Risskov).
— B. J., biskop Kbhvn 167, 180.
— G. C. V., Majbølle 179, 180.
— H. M., Veggerløse 267 (Øsby).
— J., Sandby 102, 296.
Fog, J. L., Horbelev-F 291.
— L. A. T., hjpr Bogø 244 (Vang).
Fog-Petersen, J., Vaalse 34, 35, 47, 224, 227, 229 (stiftsprovst, Odense).
Fogh (Hansen), C. V., Dannemarre-T 67, 132, 296.
Folkvard, H. A. G., Nakskov-B 99, 100, 101, 296.
Fonager, J., hjpr Vaabensted-E 174 (Snøde-S).
Fonnesbech-Wulff, H. E., biskop, Roskilde 266.
Forman, J. V. C., kkp, Toreby 186, 189 (Rørby).
Fosdal, S. P., Nykøbing 254, 255.
Frederiksen, V. C., Toreby 185, 189.
Friis, C. B., Skelby-G 267, 269.
Friis-Hansen, Jul., Kirkefondet 15, 158, 191.
Frimer-Larsen, V miss Kina 124.
Frimodt, Rud., Sct Johs k, Kbhvn, 182.
Fromholt Hansen, C. C., Fuglse-K 69 (Espe-V).
Fønns, H. C. C. H., Herritslev 164, 165.

Gad, E., hjpr, Døllefjelde-M 195 (Aagerup).
— J. T., stiftsprovst Kettinge-B 28, 49, 155, 163, 202, 203.
— L. F., hjpr Købelev 107 (Taarup-K).
— P. C. S., biskop 24, 37, 226, 240 (Fyns biskop).
Galschiøt, C. L., Stokkemarke 24, 25, 26, 28, 145, 146, 296.
Garde, A. T., Fuglse K 69.
— P. C., Fejø 85 (Søborg-G).
— S. G., Horslunde-N 111, 113.
Geismar, Oscar, rkp Tirsted-SV 18, 75, 76, 81, 285 (Christiansborg slots k, Kbhvn).
Gemzøe, K. A., rkp Karleby-H-NØ 282 (Ferslev-V).
Gerlow, C. S., Errindlev-O 66.
Giessing, S. S., kat Nysted 164, 186 (Hørby).
Gjellerup, C. A., Landet-R 135.
Glahn, A. W., Veggerløse, 25, 263, 264, 296.
— D. N. C., Aastrup 28, 295.
— H. C., Nr Vedby-NA 22, 28, 217.
Godtkjær, O., Birket 154, 296.
Goll, M. K., hjpr Vaabensted-E 174 (Øls-HD).
Gottlieb, A., Kettinge-B 94, 100, 202, 204.
Gotfredsen, N. B., Skelby-G 33, 190, 247, 254, 269, 271.
Graae, G. C., Søllested 141.
— G. F. A., Idestrup 255, 258.
— H. V., Nysted-H 125, 165.
Gregersen, H. G., Vaabensted-E 174.
— J. T., Ø Ulslev-G 196, 199 (Jerne-S).
Grell, F. M. H., valgmgh, Nr Ørslev 29, 34, 57, 140, 205, 256, 268, 262, 287 f, 289 (Skodborg).
Grundtvig, F. L., USA 260.
— N. F. S., Vartov 14, 22, 36, 46, 105, 106, 150, 152, 160, 167 f, 173, 182, 211, 214, 217, 240 f, 260.
Gude, L. J. M., Hunseby 25, 53, 73, 83, 165 f, 167 f, 192 (Roskilde dk).
Gudmundsson, T., Nysted-H 132, 162.
Guldbrandsen, A. F., V Ulslev 202, 203.
Gulstad, C. L. H., Døllefjelde-M 193, 194.
— G. J., hjpr, Døllefjelde-M 194, 302 (Alsted-F).
Gunnersø, A. G., Vindeby 109 (Valløby-T).
Gørtz, O. J. P., Vindeby 108 (Reerslev-R).
Gøtzsche, C. V., biskop, Ribe 224.

Haar, H. T. J., Nykøbing-S 246, 249.
Haase, B. L. C., Landet-R 136.
Hagedorn, E., Idestrup 245, 263.
Hagensen, E. J., hjpr Errindlev-O 66 (Holbæk-U).
Hagerup, E. T., hjpr Stokkemarke 146 (Udby, Fyn).
Hakonsen, A., Radsted 183.
Hallager, L. N., Taars 100, 175.
Halling, C. J. E., hjpr Errindlev-O 66 (Odden).
Hammerich, Fr., prof theol 105, 106.
Hansen, C. C. Fromholt, Fuglse-K 69 (Espe-V).
— C. E., Ønslev-E 236, 296.
— C. V. (Strange), hjpr Nakskov-B 35, 101 (Gadstrup-S).
— F. P. T. Priergaard, Østofte 83, 180, 210.
— F. V. H., kkp Vesterborg-B 150, 154 (valgmgh, Balle).
— H. N., Askø 31, 88, 89, 90 (Krummerup-F).
— H. P. (Martiny), Vigsnæs 178 (Skyum-H).
— H. P., Taagerup-T 62, 64.
— K. A. E. Melsom, Majbølle 181, 272.
— L. S., Idestrup 132, 133, 255, 258, 259.
— M. K., Toreby 101, 189, 296.
— N. C., Bodilsker 134.
— N. P., V Frue k, Odense 223.
— P. Søegaard, Tirsted-V 80.
— R. P. Steenstrup, Landet-R 136 (Alsted-F).
— S. N. T., S Kirkeby-SA 278.
— T., hjpr Dannemarre-T 131 (Præstø-S).
Hanson, C. C. J., Majbølle 181 (Pedersborg-K).
Harder, K., Fejø 85.
Hasle, C. L. T., Gloslunde-G 32, 112, 132, 133.
Hauge, Sv., Diakonissestiftelsen 37.
Hee Andersen, Knud, stiftsprovst, Maribo 33, 48, 50, 52, 54.

Heiberg Jürgensen, P. A., N Vedby-NA, 28, 49, 206, 218, 220, 273.
Heineth, A., Aastrup 295.
Helms, H. F., rkp Nykøbing 254.
— H. V., kkp, Nykøbing 108, 255.
Helt, A. A., hjpr, Maribo-H 55 (Ugerløse).
Helweg, H., Helligaands k, Kbhvn 259 f, 287.
— H. F., stiftsprovst, Købelev 27, 28, 29, 49, 104, 105, 237, 260.
— L., rkp, Sct Knuds k, Odense 163, 213, 260.
— T., Idestrup 18, 29, 250, 256, 257, 259 f, 287.
Henriksen, C. H. M., rkp, Nakskov-B 94, 100 (1. rkp, Domkirken, Kbhvn.)
Heramb, T. J. C., Errindlev-O 66.
Hertel, L. V., hjpr Holeby-B 71 (Brenderup).
Hertz, H. P. K., Ugerløse 124.
Hindhede, N. B., Kappel 32, 80, 112, 115, 124 f, 179, 191, 268 (Maarum).
Hjørlund, A. A., hjpr, Maribo 55 (Sønderup-N).
Hofgaard, L. M. T. S., Taars 90, 175, 176.
Hoflund, S. F., Torkilstrup-L 206, 214.
Hofman-Bang, N., hjpr, Ønslev-E 236 (Vitten-HH).
Holck, J. C., V Frelsers k, Kbhvn 166.
— J. C., Nakskov-B 28, 94, 98, 246, 254.
— S. H., kkp, Nakskov-B 93, 98, 100 (Brønshøj).
Holdt, J., N Vedby 219, 224.
Holm, A., hjpr, Idestrup 258 (Veerst-B).
— A. V., Gladsakse-H 223.
— H., Gloslunde-G 82, 83, 94, 132, 133, 254 (Raklev).
Holme, N. C. T., vik, Majbølle 181 (Melby).
Holmer, J. C., Nebbelunde-S 73 (Flintholm k, Frberg).
Holmstrup, P., Stokkemarke 145, 147 (Kongsted).
Holst, P. V. Møller, Kippinge-B 90, 230, 231.
Holten, H. N., Torning 222.
Hornbech, Carl, Fredericia 115.
Hostrup, J. C., Hillerød-NH 260.
Hougaard, J. K., kkp, Rødby-R 61 (kkp Sct Pauls k, Aarhus).
Houmand, H. L., Aastrup 295.
Husum, H. M., hjpr, Horslunde-N 112, 114 (N Tranders).
Hvidberg-Hansen, B., Arninge 129 (Skibet).
Høeg, F. L., Svendborg 111.
— J. C., Hunseby 31, 155, 158, 170, 226, 227.
Høegh, C. M. F., Taagerup-T 63, 64.
Høfring, P. A., Stadager-NK 234.
Høgsbro, H. R., biskop 16, 19, 27, 33, 49, 239.
Højmark, A., hjpr, Nysted 29, 162, 163 (valgmgh, Aarhus).
Hørlyck, K. M., hjpr, N Vedby 224 (Vilstrup).
Høst, F. A. F., hjpr, Holeby-B 71 (Søllested-V).
Høy, C. T., hjpr, N Vedby-NA 31, 224 (Svanninge).
Høyberg, K. H., S Kirkeby-SA 34, 278 (Magleby, Møn).
Høyrup, C., S Kirkeby-SA 278 (Humble).

Ibsen, P. D., hjpr, Ø Ulslev-G 198 (Allested-V).
Ihme-Jensen, P. K. J., Skovlænge-G 144, 271, 296.
Ingerslev, C., Maribo 33, 52, 54 (Randers).
Ipsen, O. C., Assens 153.
Ishøy, C. F. A., Stokkemarke 145, 146, 178.

Jacobi, C. L. T., Stubbekøbing-M 207, 209, 279.
— C. H. E., hjpr, Horbelev-F 290, 291 (Budolfi k, Aalborg).
Jacobsen, C. P., Rødby-R 58.
— J., Døllefjelde-M 193, 195.
— J. C., prof theol 263.
Jeansson, J. Ph., Øde Førslev-S 30, 93.
Jensen, A., Slemminge-F 33, 191, 192.
— B. L. H. B., V Ulslev 18, 28, 140, 202, 296.
— F. C. R., Taagerup-T 65.
— F. E. Boisen, Søllested 28, 29, 100, 137 f, 142, 143, 176, 178.
— H., Nr Ørslev-S 286.
— Henning, Stenmagle-S 46.
— J. C. Roed, Rødby-R 61.
— J. P. J., kat, Maribo-H 55 (Harridslev-A).
— K., Nysted 164.
— M. K., hjpr, Kettinge-B 205 (Gerlev-E).
— N. O. M., Femø 87 (Faarup-S).
— O. H., Kappel 125, 282 (Gimlinge).
— S. Maribo-H 50, 52, 54, 87.
Jeppesen, A. V. C., Fuglse-K 69.
Jersin, F. J., Veggerløse 34, 264, 266.
Jespersen, C. C., hjpr, Horbelev-F 292 (Slaglille-B).
— H. A., Utterslev 25, 26, 29, 110.
— S. A., hjpr, Ønslev-E 239 (Skibsted-L).
Jessen, H. M. L., Taagerup-T 55, 63, 178.
Johansen, N. C., Herredskirke-LL 116 (Ikast).
Johnsen, J. P., kat, Rødby-R 61 (Hyllested-R).
Juel, Aa., Askø 90 (rkp Sct Lukas k, Frberg).
Juhl, A. C., hjpr, Ø Ulslev-G 199 (Grejs-S).
Jungersen, H. G. H., Halsted-A 28, 91, 119, 121, 160.
Juul, E. A., kkp, Nykøbing 155 (Obbekær - rkp Ribe).
Jürgensen, P. A. Heiberg, stiftsprovst, N Vedby-NA 28, 49, 206, 218, 220, 273.
Jørgensen, J. L. V., Maribo-H 31, 51, 54.
— E. K., rkp, Skelby-G, Gedser 272, 296.

Kaalund, C. E., Søllested 141.
Kalkar, C. A. H., Gladsakse-H 222, 223.
Kall, J. C., stiftsprovst, Nykøbing 28, 49, 247, 252 f.
Kall-Rasmussen, A., Butterup-T 13.
Kallenbach Pedersen, J., Femø 86, 87.
Kallmeyer, P. K., Skovlænge-G 144, 296.
Karstensen, J. K. F., Taars 175 (L Hedinge-H).
Keiding, F. G. H., Skovlænge-G 31, 93, 94, 115, 118, 143, 144, 157, 191 (Bregninge-B).
— J. Købelev 108.
— K., rkp Nykøbing 247, 255, 271 (Kolonien Filadelfia, Tersløse).
Keiser-Nielsen, S., Taagerup-T 29, 63, 64, 75, 150, 154, 228.
Kelstrup, J. F. V. M., hjpr, N Vedby-NA 224 (Køng, Fyn).
Kemp, A. G., stiftsprovst, Nykøbing 28, 49, 247, 249, 262.
— H. N., Brønderslev-S 278.
Kierkegaard, P. C., biskop, Aalborg 160, 222.
Kiilerich, P., Femø 87.
Kinch, G., hjpr, N Vedby-NA 224 (Torslev-S).
Kiærskou, G., hjpr, Errindlev-O 88 (Dalby-S).
Kjeldgaard Knudsen, A., Femø 87 (Seem - rkp Ribe).
Kjær, A. M., Gloslunde-G 134.
Kjærgaard, A., Femø 87 (Ølstykke).
— P. C., hjpr, Ønslev-E 238 (Kauslunde).
Klein, C. E., hjpr, Ønslev-E 236 (Bregninge, Ærø).
— P., V Ulslev 202 (Gudme-B).
Klitgaard Sørensen, S., Slemminge-F 155, 193.
Knudsen, A. Kjeldgaard, Femø 87 (Seem - rkp Ribe).
— Jakob, valgmgh, Mellerup, forf 75.
— M., hjpr Taagerup-T 64 (Gadbjerg-L).
— T. C., hjpr, Karleby-N-NØ 281 (Gelsted-R).
Knuhtsen, J. T., Vaalse 226, 227 (Terslev-Ø).
— T. J., Majbølle 180 (Magleby, Lgld).
Koch, Carl, valgmgh, Ubberup 267.
— C. B., Vigsnæs 123, 178 (Vejby-T).
— Emil, rkp Sct. Knud k, Odense 273.
— G., biskop, Ribe 30, 271.
— Hans, Solbjerg k, Frberg 247.
— H. C. E., Horbelev-F 290, 291.
— H. P. G., N Vedby-NA 25, 173, 206, 218, 220 f, 244, 273, 278.
— J. B., Horbelev-F 28, 291.
— L., Skelby-G 28, 241, 246, 254, 268, 270, 291 (Glostrup).
Koed, P. O., kst, Vigsnæs 177, 179 (Givskud).
Kofod Ancher, P., Østofte 26, 50, 81, 86.
Kofoed-Hansen, H. P., stiftsprovst, Toreby 15, 26, 28, 49, 155, 184, 186 f, 237.
Konge-Hansen, P. Errindlev-O 67.
Korsgaard, M. C. J., hjpr, N Vedby-NA 224 (Hjardemaal).
Korsholm, T. F. B., hjpr Karleby-H-NØ 279, 281 (Smidstrup).
Krag, C., hjpr, N Vedby-NA 224 (Nylarsker).
— P., Sct Jakobs k, Kbhvn 85, 124.
Kragh-Schwarz, M. K., rkp Nakskov-B 95, 101.
Krarup, F. C., Sorø 196, 204.
— N. T., Aastrup 295.
Krebs, A. A. G., Herredskirke-LL 108, 116, 233.
— H. P. T., rkp Tirsted-S-V 81 (Nr Aaby-I).
Kristensen, H. V., Ønslev-E 199, 235, 239.
— P. A. Skjoldborg, Østofte 83.
Krogh, A. L., Ønslev-E 25, 128, 155, 156, 166, 179, 180, 235, 236.
Krogsbæk, J., Stokkemarke 33, 145, 147.
Krohn, Aa., Tostrup-R 158, 247.
— C. J. M., V Ulslev 201. 202 (Vestervig-A).
Kruse, J. H., Søllested 141 (Reerslev-V).
Kryger, T. H. C., Fuglse-K 69.
Kynde, K., rkp, Nakskov-B 95, 101 (rkp Luther k, Kbhvn).

Lange, C. C. A., Døllefjelde-M 87, 193, 194.
— F. J.Wiel, kat, Maribo-H 55 (Brovst).
— J. N., Alm hosp, Kbhvn 187.
Langhorn, C. C. E., Herredskirke-LL 115.
Larsen, K. K., Gundslev 215, 216.
— M., Femø 87 (Lunde, Fyn).
— Morten, frimgh, Holstebro 142, 261, 229.
— N. A., Nr Ørslev 230, 281, 284, 285.
— Otto J., Ø. Ulslev 27, 196 f, 199.
— P. Thorø, Hillested-S 62, 81, 296.
— T. F. L., hjpr, Vesterborg-B 30, 150, 152 (Sørbymagle-K).
— Wm., Karleby-H 18, 33, 94, 95, 101, 279, 282 (Sct Markus k, Aalborg).
Lassen, A. F., Gloslunde-G 133 (Sværdborg).

Laub, H. O., biskop, Viborg 26.
Laustsen, J., Nebbelunde-S 73 (Skarrild).
Lautrup, J. R., biskop 24, 26, 35, 226, 236.
Lebech, J. J. T. G., kat Nysted 164 (Holbæk-M).
Leibølle, H. C. J. H., Nebbelunde-S 73 (Bedsted-G).
Leth, A., Middelfart 85, 160.
Leunbach, H. C., biskop 27, 46, 106, 182.
Levinsen, A. S., Herredskirke-LL 28, 31, 32, 52, 56, 74, 80, 81, 93, 94, 104, 114, 116, 125, 126, 135, 143, 157, 218.
— Johs., hjpr, Holeby-B 30, 70, 71 (Classens boliger, Frberg).
Liisberg, A. A., Rødby-R 34, 59.
Lilleør, N. C. N., Horbelev-F 293.
Lindberg, A. V. J., Majbølle 179, 181.
— J. C., Tingsted 15, 24, 29, 38, 173, 240 f, 246 (L Lyngby-Ø).
Lindhardt, P. G., prof theol 229.
Lindholm, O., Bogø 244.
Lindquist, K. O. W., Sakskøbing 69, 161.
Lindskrog, C. M. P., hjpr, Nykøbing 255 (V Frue k, Odense).
Lintrup, L., kat, Maribo-H 55 (Seden-A).
Looft, C. C. V., Skelby-G 29, 268, 269.
Lund, L. M., N Vedby-NA 24, 218.
— N., Stubbekøbing-M 208, 210 (Kingos k, Kbhvn).
— P. M., Halsted-A 29, 91, 100, 103, 118, 120, 128, 131.
— T. O. C. D., Utterslev 109, 111 (Borre).
Lundby, J. N., Vaalse 224, 229 (Hobro-S).
— L. N., Søllested 29, 75, 109, 138 f, 141, 143 (Vemmelev-H).
Lunddahl, A. P., Stubbekøbing-M 207, 209 (Tølløse-Aa).
Lundsteen, D. M., Holeby-B 70, 71, 203.
Lunn, T., Birket 154 (rkp Haslev-F).
Lunøe, K. A., Skovlænge-G 144.
Lütken, O. D., Karleby-H-NØ 25, 279, 280.
— V., hjpr, Halsted-A 118, 120 (Simmerbølle).
Løgstrup, J. N. T., hjpr, N Vedby-NA 218, 221, 223 (Nyborg).
— P. F. T., Fejø 84, 86, 255 (Reerslev-R).
Løve, A. L., Fuglse-K 27, 67, 68.

Madelund, G. C., hjpr Skelby-G 270 (Sjørring-T).
Madsen, A. H., Kappel 127.
— E. F., Ønslev-E 239.
— H. Cajus, Døllefjelde-M 195.
— J., Tirsted-V 81.
— J. P. E., Vaalse 226, 227 (Horne, Fyn).
— L. P., Skelby-G 269, 271.
— N. P., Kollerup-H 95.
— P., biskop, Kbhvn 47, 192.
Magnussen, J. P. M., hjpr, Tirsted-V 81.
Malta Müller, C. V., Kippinge-B 229, 231.
Manniche, J. C. A., Bandholm 83, 84 (Fredericia).
Marcussen, K. J., Vaabensted-E 90, 172, 174.
Martensen, H. L., biskop Kbhvn 23, 26, 156, 163, 165 f, 169, 187, 222, 237, 281.
Matthiesen, H. I. F. C., Haderslev 272.
Meincke, H. C. T., Østofte 83 (Dover).
Mejer, C. C., Rødby-R 58, 296.
Melbye, K. L., hjpr Nysted-H 163 (Græse-S).
— M., Middelfart 160.
Meldal, A. J., Taars 27, 102, 175.
Melsom Hansen, K. A. E., Majbølle 181, 272.
Meulengracht, O., Ønslev-E 28, 29, 206, 235, 238.
Miland Petersen, E. G., hjpr, Ønslev-E 239 (Torslunde-I).
Moe, Carl, Skanderup 79, 89.
— Otto, Bjert 118, 134.
Momme, L., Utterslev 32, 94, 111, 112, 191.
Monrad, D. G., biskop 15, 23, 25—27, 31, 35, 36—43, 53, 93, 110, 117, 130, 146, 158, 159, 163, 166, 188, 199 f, 220, 226, 236, 238, 240, 247.
Monrad-Frantzen, H., hjpr, Maribo-H 55, 231 (Ø Egesborg).
Mosbech, Holger, prof theol 196.
Munck, F. F., rkp Nakskov-B 32, 93, 94, 100 (Ordrup).
— Johs., Møltrup 185.
Munk, Kaj, Vedersø 12, 13, 14, 19, 27, 62, 75, 79, 135, 137.
Munkebo, N. C. N., Horbelev-F 29, 262, 292.
Müller, C. C., kat, Rødby-R 61 (Hygum-H).
— C., Malta, Kippinge-B 229, 231.
— G. V., Stadager-NK 234.
Mynster, J. P., biskop Kbhvn 22, 23, 36, 53, 167.
— O. F. H., Fuglse-K 68.
Møgelvang, K. A. P., Bandholm 84.
Mølgaard, J. H., Fejø 85.
— V. B., Karleby-H 280, 282.
Møller, A. E. A., Sandby 29, 101, 102 (Ferslev-V).
— C. P., Gundslev 31, 215, 216, 219.
— C. Tscherning, rkp Nykøbing 255.
— H. A., Bandholm 83, 84.
— H. L., Horslunde-N 28, 112, 113, 164.
Møller, H. U., stiftsprovst, Toreby 25, 28, 49, 184, 186, 211, 212.
— Jacob, Radsted 27, 30, 32, 52, 93, 97, 101, 102, 118, 157, 179, 182, 183, 184, 191, 224, 279 (Ørslev-S).
— J. N. M. C., V Ulslev 201, 202.
— K. M. N., Askø 90.
— O. H., Karleby-H 279, 281 f.
— Otto, Gylling 138, 171, 274, 282.
— P. M., Vesterborg-B 28, 153.
— Rs., biskop 14, 23 f, 28, 51, 53, 103.
— Rs., hjpr, Toreby 186 (Olsker-A).
— V., Askø 28, 90 (Allerup-D).
— V. C. G., Holeby-B 71.
Møller Holst, P. V., Kippinge-B 90, 230, 231.
Mørk Hansen, M., Vonsild-D 114, 173, 246, 254, 281.

Nannestad, C., Landet-R 135.
— F. E., hjpr Vestenskov-K 123 (Gødvad-B).
— N. C., Vestenskov-K 26, 91, 123.
Neiiendam, M., Holmens provst 178.
Nielsen, A. J., Gloslunde-G 133.
— C. F. A., Nakskov-B 27, 29, 31, 93, 98, 137 (Magleby, Møn).
— C. L., Sandby 102 (Bøstrup).
— C. L., Utterslev 110.
— Fred., biskop Aarhus 19, 35, 98, 163, 252.
— Fred., stiftsprovst, Toreby 28, 49, 184, 186, 211, 212.
— Folmer, rkp Nykøbing 255 (Nyborg).
— F. A., kat Maribo 55 (Mesinge).
— J. C. H. Zanoni, Nr Vedby 219, 224.
— J. G. R., Vesterborg-B 86, 136, 152.
— J. V. F., kkp, Rødby-R 60, 61 (rkp Esbjerg).
— L. V., Fejø 85.
— L. V. F., Skjørringe 81.
— M. C. B., Nysted-H 29, 72, 162, 163, 282 (Vemmelev-H.)
— T., Nykøbing 249 (Ramløse-A).
— T. W., Skovlænge-G 144 (Roager).
— Wm, Asmild-T 182.
Nielssen, L. D., Nebbelunde-S 73.
Norlev, C. M., Askø 89, 90, 268 (Vangede).
Nyeborg, E. M., Stenmagle-S 124.
Nyegaard, C., Blistrup 153.
Nygaard, H. T., Østofte 83.
Næsted, F. V., Kippinge-B 231.
Nørgaard, C. L., Bandholm 28, 34, 83, 84, 100 (Øde Førslev-S).

Odsbjerg, F., Søllested 122, 143.
Oldenburg, F., Idestrup 258.
Olesen, F. C. D., Vesterborg-B 152.
— R. Bakkegaard, Arninge 129.
Olivarius, S., stiftsprovst, Maribo 28, 49, 50, 52, 54, 83, 84.
Olsen, J., Herredskirke-LL 116.
— J. V., Taars 176.
Ostenfeld, H., kkp, Østofte-Bandholm 28, 47, 83, 197 biskop, Kbhvn).
Overgaard, J., Ønslev-E 236.
— N., Skelby-G 272 (Allerslev).
— P. J., Hunseby 172.

Paludan, H., Fejø 85.
— J. P. D., Vestenskov 71, 123.
Panduro, H. R., kat, Maribo 55 (Magleby, Fl).
Pasbjerg, L. G., Torkilstrup-L 212, 244.
Pedersen, A. P. L., hjpr, Nykøbing 254.
— C., Sandby 102, 116.
— C. J., Taagerup-T 64 (Bregninge, Ærø).
— E. Wulff, hjpr, Ønslev-E 239.
— P. C., Østofte 83.
Permin, C. C., hjpr, Stadager-NK 233 (Torsager-B).
Petersen, C. P., Nakskov-B 93, 97.
— E. G. Miland, hjpr Ønslev-E 239 (Torslunde-I).
— F. L., kat, Nakskov-B 100 (Lunde, Fyn).
— J. E. A., Nr Ørslev (Seden-Aa) 286.
— K. L. J., Idestrup 256, 262.
— P. M. C., kat, Nakskov-B 97 (Viskinge-A).
— P. N., Trinitatis k, Kbhvn 180.
— V. H., kat, Nykøbing-S 254 (Ringkøbing-R).
Philipsen, J. H., Nakskov-B 95, 99.
Plesner, H. P., Vindeby 55, 108.
— U. A., Humble 47, 117.
Plum, N. M., biskop 16, 27, 34, 48, 49, 215, 216, 288.
Pontoppidan, A. C., V Ulslev 202 (Rise, Ærø).
— Morten, Stenløse-V 63, 64, 139, 229.
— O. R. E., Holeby-B 27, 70, 71, 237.
Posselt, H., Østofte 50, 68, 71, 81, 82.
Poulsen, A. S., biskop, Viborg 47, 69, 165, 228.
— C. L., Torkilstrup-L 211, 212.
— C. M. J., Karleby-H-NØ 206, 279, 280.
— H. F., kkp, Karleby-H-NØ 31, 218, 222, 279, 282 (Dalum).
— HMS, Roholte 165, 169.
Povlsen, Thorvald, kirkeminister 64, 256, 228.

Praëm, O. B., hjpr, Rødby-R 61 (Asminderød-G).
Priergaard Hansen, F. P. T., Østofte 83, 180.
Prior, A. G. S., Sakskøbing 28, 155, 158, 160, 314.
Prip, Ejnar, Syrien 184.

Quaade, E. V., Vesterborg 153.
Quistgaard, M. J., rkp Vesterborg-B 154 (Rorup-G).
Quortrup, C. H., Arninge 128.

Randrup, M. S., Tingsted 241.
Rasmussen, A., Gundslev 241 (Bogense).
— A., hjpr, Vaabensted-E 174 (Østerlars-G).
— H. M., Ønslev-E 206, 239.
— P. E., Vindeby 109.
— S. C., hjpr, Stadager-NK 234 (Ølby-AF).
Reiffenstein, J. F. J., Errindlev-O 66.
Ricard, Olfert, Garnisons k 48, 95.
Richardt, Chr., Vemmetofte 252, 254.
Richter, J. P., rkp Tirsted-SV 81 (Breining).
Roed Jensen, J. C., Rødby-R 57, 61.
Rudelbach, A. C., Slagelse 24.
Røgind, A., Vestenskov 123.
Rønne, J. Falk, Vaalse 48, 227, 292 (Krist k, Kbhvn).
Rørdam, H. K., Holeby-B 71, 244, 284 (Fanefjord).
— J. H., Torkilstrup-L 214.
— Skat, biskop, Kbhvn 47, 153, 160.

Saabye, H. G., Toreby 184, 188.
Sadolin, J. T., Kippinge-B 28, 34, 206, 230, 231.
Samson, A. C., Fuglse-K 69.
Sauntved, J., Holeby-B 55, 71.
Schack, Albert, Vonsild-D 52.
— Egede, V Frelsers k, Kbhvn 49, 237.
Schade, R. C. J., Nebbelunde-S 72.
Schepelern, J. E., Gentofte 247.
Schierner, J. J. L., hjpr, Vestenskov-K 123 (Egebjerg).
Schjøpffe, C. W., rkp, Tirsted-SV 81 (Græse-S).
Schjøtt, F. V. E. F. T., Nakskov-B 32, 94, 98.
— S., Nr Vedby-NA 215, 218, 219, 224.
Schmidt, J. H., Aastrup 28, 294.
— L. H., hjpr, Rødby-R 58, 82 (Helligaands k, Kbhvn).
— M. P., valgmgh, Nr Ørslev 18, 29, 33, 34, 57, 247, 276, 284, 287 f, 289, 296.
Schmidth, J. K., Femø 87 (Rudkøbing).
Schougaard, J. L., Ø Ulslev-G 156, 196, 198.
— L. L., hjpr, Slemminge-F 192 (Skallerup-V).
— P. C. E., Femø 87 (Røsnæs).
Schouw, F. C., Fejø 85.
Schrader, T. S., Dannemarre-T 131, 180.
Schultz, J. C. F., Tingsted 241, 242 (Verninge).
Schwalbe, C. V. A., rkp, Tirsted-SV 33, 75, 81, 94 (Tjæreby-A).
Schwarz-Nielsen, J. C., hjpr, Stokkemarke 146 (Tostrup-R).
Sehested, N., Askø 90 (Uggerslev-HN).
Selchau, E. P., hjpr, Kettinge-B 203 (Vandborg-F).
Sevaldsen, J. C., kkp, Rødby-R 56, 61 (Hjørring).
Sick, J. H., Vestenskov 123.
Sidenius, C., Østofte 82, 246, 249.
— J., hjpr. Veggerløse 265 (Ærøskøbing).
Sievertz, C., hjpr, Nakskov-B 101.
Sinding, P. C., kat, Nysted-H 164.
Skjoldager, E., Arninge 129 (rkp Haslev-F).
Skjoldborg Kristensen, P., Østofte 83.
Skjøt-Pedersen, H., Kettinge-B 16, 18, 35, 156, 193, 194, 195, 205.
Skov, L. M. N., hjpr, Kettinge-B 204 (Skanderborg).
Skovgaard, H., Tingsted 30, 242 (Slangerup-U).
— H., Kettinge-B 35, 156, 204 f.
Skovgaard-Petersen, C., Roskilde dk 56, 126, 184, 204.
Skydsgaard, K. E. B., Nr Vedby 219, 224 (prof theol).
Smith, D., Stege 148, 264.
— F. J., Femø 87 (Øsby).
— L., Sakskøbing 159 (Aagerup-K).
— O. L. E., kat, Stubbekøbing-M 210 (Tjustrup-H).
Smith-Petersen, J. J., Gloslunde-G 133, 134.
Sodemann, G. V., hjpr, Bogø 244 (Nørholm).
— K., Klemesker 269.
Spur, N. C. H., kat, Nysted-H 164 (Lyderslev-F).
Stabell, T. V., hjpr, Arninge 128 (Tanderup).
Stang, K., Slemminge-F 191, 193.
Starup, E. L., Vaabensted-E 174.
Steen, G. W., Vestenskov 123.
— Jul., Sct Andreas k, Kbhvn 218.
Steenstrup, J. O. P., Taars 175 (Bøstrup).
— J. V., Taars 175.
— O. G. R., Sandby 31, 101, 102 (Blistrup).
Sthyr, H. V., biskop 27, 31, 46, 59, 226 (biskop, Fyn).
Stougaard, A. M. P., hjpr Ønslev-E 239 (Rørbæk-GS).
Strange-Hansen, C. V., hjpr, Nakskov-B 95, 101 (Gadstrup-S).
Strangen, H. P. C., kat, Rødby-R 61, 188 (Tranderup).
Stricker, P. A., Græsted, 79.
Stubbe, I., hjpr, Ønslev-E 230 (hjpr Kolding).
Stærmose, A. E., Veggerløse 267.
Sunde, A., Stadager-NK 234 (Kolind-ES).
Swane, H. J., biskop, Viborg 170, 226.
Sveistrup, H., Vejen-L 289.
Svendsen, P. W., rkp, Nakskov-B 95, 100, 140.
Synnestved, A. T., hjpr, Rødby-R 58 (Frøslev-M).
Søbye, S. C. C., V Frelsers k, Aalborg 219.
Søe-Pedersen, S., Nr Ørslev-S 287.
Søegaard Hansen, P., Tirsted-V 80.
Sølling, A., Ø Ulslev-G 196, 199, 202 (rkp Kolding).
— E., Nr Alslev 225.
Sønder, R. S., Vindeby 108, 109.
Søndergaard, G., Vesterborg 34, 141, 150, 153.
Sørensen, H. E., Vigsnæs 179.
— H. J., hjpr, Skelby-G 268 (Vilslev-H).
— H. S., biskop 27, 29, 47, 137, 262 (Nørup).
— J., hjpr, Maribo 55 (Hammelev-E).
— J. A., Gundslev 215 (Smidstrup).
— S. J., Dannemarre-T 131, 144.
— S. Klitgaard, Slemminge-F 155, 193.

Teisen, H. V., hjpr, Nysted-H 162 (Aaker).
Tesch, F. T., Stokkemarke 145, 147.
Theil, J. P., Fuglse-K 68.
Therchilsen, J. S., Torkilstrup-L 154, 206, 212, 214.
Thisted, V. A., Tømmerup 188.
Thomsen, C. T., kkp, Østofte 83 (Vallensved).
— M., Nebbelunde-S 73.
— P., Veggerløse 265.
Thoreby, P. P., USA, miss 184, 196, 201, 219, 247.
Thorlacius, J. A. P., Købelev 91, 104, 107.
Thorup, M. A., Kappel 125, 127.
Thorø Larsen, P., Hillested-S 62, 81, 296.
Thygesen, G. E. F., hjpr, Horbelev-F 290, 291 (Aagerup-K).
Thykier, N. M., Taagerup-T 65.
Thøgersen, H. L., Bogø 244.
Tobiesen, C. L., stiftsprovst, Dannemarre-T 26, 28, 49, 91, 129, 130.
— L. E. L., Flemløse 130.
Toft, C. L., Sct Hans hosp, Rosk 126, 267.
— K. J. L., Herritslev 165 (Vallensbæk).
Tram, S. T., S Kirkeby-SA 278 (Snøde-S).
Trandberg, P. C., Bornh valgmgh 134.
Traustedt, H. P., hjpr, N Vedby-NA 221 (Gaverslund).
Trojel, C. J., Sandby 102 (Tødsø-E).
— C. T., hjpr Rødby-R 59 (Søllinge-H).
— P. L., Nebbelunde-S 72, 73, 81, 82, 104, 186.
— T., Købelev 25, 77, 103, 104.
Tryde, G. A., Sakskøbing 157, 159.
Tscherning Møller, C., rkp, Nykøbing 255.
Tuxen, L. R., kat, Stubbekøbing-M 210 (Borup).
— P. M., kat, Rødby-R 61 (Kollerup-H).

Ullersted, J. S., Gundslev 216.
Ulmer, C. V., Tingsted 29, 241, 242, 254.
— M. P., hjpr, Horslunde-N 114 (St Magleby).
Ussing, Henry, stiftsprovst, Kbhvn 118, 184.

Wagner, E. T., hjpr, Sakskøbing 160 (Taastrup).
— L. C. M., Sakskøbing 158, 160, 176.
Vahl, Jens, N Vedby-NA 15, 24, 31, 32, 74, 75, 158, 184, 215, 218, 221 f, 279.
Wahl, A. T. V., Arninge 128.
Valeur, J. M., Søllested 131, 141 (Langaa-TV).
Wamberg, N. J., kst, Vaalse 227 (Rødovre).
Warburg, J. P. M. C., Arninge 28, 91, 102, 122, 129.
Varming, A. E. B., hjpr, Horslunde-N 114 (Durup-T).
Warring, B. G., Stadager-NK 234 (Slotsbjergby-S).
Vater, D. C. Hunseby 166, 170.
Vegel, N. P., rkp, Skelby-G-Gedser 271.
Wegener, C. F. J., biskop 27, 34, 47 f, 57, 64, 80, 99, 228, 229, 252, 281.
— H. E. D., Radsted 182, 183.
— J. E. S., Halsted-A 25, 26, 29, 31, 103, 117.
Welding, C. F. A., Søllested 29, 31, 48, 136 f, 141, 143 (Helligaands k, Kbhvn).
Wesenberg, E., Stadager-NK 233.
Vestergaard, N. P., Majbølle 155, 181.
Westergaard-Jacobsen, A., Vindeby 109 (Flensborg).
Westrup, E. T. J., Tirsted-V 33, 76, 80, 184.
Viborg, H. A., Bogø 244.
Widding, S., Toreby 28, 35, 189 (Taarbæk).
Wiel Lange, F. J., kat, Maribo-H 55 (Brovst).
Willemoes, J. G., Fuglse-K 67, 68, 190, 196, 201, 202.
Villtoft, P. J., Hunseby 155, 166, 171.
Vimtrup, H. J., Horbelev-F 35, 292.
Winding, H. K., hjpr, N Vedby 218, 221 (Haarslev-T).
Winther, F., Slemminge-F 26, 189, 192.
Visby, C. H., St Hedinge 240.
With, J., rkp, Skelby-G-Gedser 272 (rkp Sct Pauls k, Kbhvn).
Volf, P. R., stiftsprovst, St Hedinge 27.
— R., hjpr, Nakskov-B 95, 101 (Tamdrup).
Volquartz, J. M., Søllested 75, 138, 141 (Ødum-H).
Worsøe, V. F. C., Gundslev 164, 215, 216.

Voss, H. T., kat, Nykøbing 254 (Sønderup-S).
Wøldike, J., hjpr, Skelby-G 268, 269 (Kværndrup).

Zanoni Nielsen, J. C. H., Nr Vedby 219, 224.
Zachariæ, G. W., Landet-R 136, 296.

Zeuthen, Fred., stiftsprovst, Fredericia 59, 73, 78, 82, 124, 142, 169.
— M. V., hjpr, Maribo 55 (Krogsbølle).
— N., kkp, Rødby-R 61 (hjpr Grove-S).
Øllgaard, H., biskop, Odense 288.

Alfabetisk fortegnelse over præstefruer, opført efter døbenavn

(Mandens efternavn og sidste embede i Loll-F stift er anført i parentes)

Ahlefeldt-Laurvigen, Nathalie N. C., komtesse (biskop Wegener) 47.
Amondsen, Emma E. (Dahlmann, Landet-R) 136.
Andersen, Birte (Konge-Hansen, Errindlev-O) 67.
— Elisabeth (Hoflund, Torkilstrup-L) 214.
— Elna (Harder, Fejø) 85.
— Jenny (Roed Jensen, Rødby-R) 61.
— Karen (Ammentorp, Tirsted-SV) 78.
— Karen S. (Møller, Gundslev) 216.
— Karen V. (Thøgersen, Bogø) 244.
Andresen, Andrea L. (Kristensen, Ønslev-E) 239.
— Thora (Kristensen, Ønslev-E) 239.
Anthes, Agnes C. S. (Helweg, Købelev) 105.
Arenstorff, Adelaide C. Skeel (Bang, Nysted) 164.
Asmussen, Esther S. (Møller, Askø) 90.

Balle, Else M. (Keiser-Nielsen, Taagerup-T) 64.
Balslev, Henr. C. E. (biskop Ammundsen) 48.
— Margrethe D. E. (Wegener, Radsted) 183.
Bang, Beate (Møller, Holeby-B) 71.
Barfoed, Ellen M. R. (Sick, Vestenskov) 123.
Baunbæk, Gudrun K (Ullersted, Gundslev) 216.
Beck, Hansine C. L. H. (Haase, Landet-R) 136.
Begtrup, Kristine (Jersin, Veggerløse) 266.
Behrendt, Sara (Gjellerup, Landet-R) 135.
Bentley, Sophie M. M. (Breinholm, Søllested) 141.
Bentzen, Sara M. (Saabye, Toreby) 188.
Bergmann, Charlotte C. (Prior, Sakskøbing) 160, 314.
Berg, Amalie L. A. (Glahn, Aastrup) 295.
Bertelsen, Kirsten D. (Madsen, Tirsted-V) 80.
Birch, Charlotte E. (Trojel, Nebbelunde-S) 73.
— Johanne L. S. (Trojel, Købelev) 104.
Birkedal, Marie C. (Bredsdorff, Torkilstrup-L) 212.
Birkerod, Emmy V. A. (Arboe Rasmussen, Vaalse) 227.
Bjerring, Elisa C. (Diechmann, Stubbekøbing-M) 209.
Boas, Meta M. F. J. (Biering, Bogø) 244.
Bochum, Kirstine (Sørensen, Dannemarre-T) 131.
Bogh, Grete E. (Olesen, Arninge) 129.
Boisen, Jutta K. (Jespersen, Utterslev) 110.
Bojesen, Emma C. F. (Graae, Søllested) 141.
Bollerup, Elisabeth (Fjord-Christensen, Askø) 90.
Borre, Rigmor E. (Jensen, Nysted) 164.
Braag, Elisa J. A. (Ishøy, Stokkemarke) 146.
— Marie R. (Ishøy, Stokkemarke) 146.
Braes, Bolette C. (Krogh, Ønslev-E) 236.
Brandt, Ida L. (Ammentorp, Tirsted-SV) 78.
Bredenberg, Andrea (Glahn, Veggerløse) 264.
Brion, Henr. L. (Gregersen, Vaabensted-E) 174.
Brøndum, Marie (Poulsen, Torkilstrup-L) 212.
Bülow, Francisca F. V. (Hasle, Gloslunde-G) 133.
Bødtcher, Emmy R (Høeg, Hunseby) 170.
Bøggild, Anna E. (Madsen, Kappel) 127.
Bønnelycke (Bechmann, Hunseby) 170.
— Maren (Bechmann, Hunseby) 170.
— Svendmine B. (Tryde, Sakskøbing) 159.

Carstens, Ingeborg (Vestergaard, Majbølle) 181.
Carstensen, Eline H. (Graae, Idestrup) 258.
Cathala, Emilie M. C. H. (Schrader, Dannemarre-T) 131.
Christensen, Amalie B. (Ishøy, Stokkemarke) 146.
— Johanne C. (Paludan, Fejø) 85.
— Marie L (Thorup, Kappel) 127.
Christiansen, Michelly (Elleby, Holeby-B) 71.
Christophersen, Yrsa M. K. E. (Andersen, Hillested-S) 62.
Clausen, Drude C. (Mejer, Rødby-R) 58.
— Mirjam E. (Stærmose, Veggerløse) 267.
Clausen-Bagge, Ingeborg (Hagedorn, Idestrup) 263.
Colding, Karen M. (Dreiøe, Nykøbing) 254.
Collstrup, Laura (Høegh, Taagerup-T) 64.
Cramer, Kirstine (Thomsen, Veggerløse) 265.
Cronberg, Louise R. (Lange, Dølleffjelde-M) 194.

Dahlerup, Birgitte P. L. (Schougaard, Ø Ulslev-G) 198.
Dalbø, Sigge M. (Balle, Sandby) 102.
Dampe, Anna V (Tesch, Stokkemarke) 147.
Diderichsen, Ingeborg E. D. (Svendsen, rkp Nakskov-B) 100.
von Ditten, Sara E. M. (Heramb, Errindlev-O) 66.
Dittmann, Johanne L. (Jensen, V Ulslev) 202.
Dorph, Margr (Nannestad, Vestenskov) 123.
Dyrholm, Anna (Bang-Jensen, Fejø) 86.

Edelberg, Helene (Bruun, Vigsnæs) 178.
Ehrich, Kristiane (Larsen, Gundslev) 216.
Engel, Karen C. (Berg, Dannemarre-T) 130.
Engell, Vilh. F. (Jacobsen, Dølleffjelde-M) 195.
Engelsted, Cornelia M. S. (Hansen, Idestrup) 259.
Erichsen, Ida C. E. (Hallager, Taars) 175.

Fibiger, Anna J. E. (Gjellerup, Landet-R) 135.
Flatau, Sara O. C. (Müller, Stadager-NK) 234.
Fog, Betty K. F. (Fog, Majbølle) 180.
— Car. S. (Møller, Karleby-H) 281.
Forsberg, Agnes R. I. (Willemoes, Fuglse-K) 68.
Foss, Anna J. (Christiani, Nysted-H) 162.
Friis, Elisab. (Viborg, Bogø) 244.
Frost, Henr. A. E. (Krarup, Aastrup) 295.
Funk, Else M. L. (Kragh-Schwarz, rkp Nakskov-B) 101.

Gad, Bolette S. (Børresen, Købelev) 105.
Garde, Karen M. (Hasle, Gloslunde-G) 133.
— Sofie S. F. (Garde, Horslunde-N) 113.
— Vibeke S. S. (Priergaard Hansen, Østofte) 83.
George, Anna E. (Barfod, Kippinge-B) 231.
Gesner, Ida V. (Winther, Slemminge-F) 192.
Giørtz, Helmor (biskop Høgsbro) 49.
Gjørup, Cæcilie H. F. (Assens, Rødby-R) 59.
Gormsen, Lilly (Fosdal, Nykøbing) 254.
Grauer, Ida K. (Bøllemose, Skelby-G) 270.
Gravesen, Anna M. Gotfredsen, Skelby-G) 271.
— Inge (Fog, Sandby) 102.
Grundtvig, Elna (Jungersen, Halsted-A) 121.
Grønbech, Nicolette (Quaade, Vesterborg) 153.
Grønvold, Nancy C. M. (Wagner, Sakskøbing) 160.
Gylding, Frederikke L. C. (Andersen, Stadager-NK) 234.

Haastrup, Tove (Thykier, Taagerup-T) 65.
Hagerup, Helga (Keiding, Købelev) 108.
— Marie T. (Wahl, Arninge) 128.
Hanche, Marianne (Ewaldsen, Købelev) 107.
Hansen, Alma (Philipsen, Nakskov-B) 99.
— Anna K. (Posselt, Østofte) 82.
— Cecilie M. (Vegel, Gedser) 272.
— Dagmar (Stang, Slemminge-F) 193.
— Emmy (Sørensen, Vigsnæs) 179.
— Kirsten (Rørdam, Torkilstrup-L) 214.
— Marie (Brandt, Veggerløse) 265.
— Martine, M. F. (N. A. Larsen, Nr Ørslev) 285.
Harder, Gertrud H. (Thykier, Taagerup-T) 65.
Heiberg, Karen S. J. (Blume, Errindlev-O) 66.
Henchel, Ingeborg (Thorø Larsen, Hillested-S) 62.
Henckel, Constance C. (Krebs, Herredskirke-LL) 116.
Henningsen, Emilie L. (Dujardin, kat, Maribo) 55.
Henriksen, Else (Søe-Pedersen, N Ørslev-S), 287.
Hillebrandt, Helene S. V. E. (Mølgaard, Fejø) 85.
Hjorth, Astrid (Sadolin, Kippinge-B) 231.
— Ingeborg (Degenkolv, Aastrup) 295.
Hjørngaard, Dagny (Hakonsen, Radsted) 183.
Hoffmann, Ragna (Larsen, Ø Ulslev-B) 199.
Holm, Anna (Dyssegaard, Utterslev) 111.
— Anna M. A. (Gad, Kettinge-B) 203.
— Hanna F. (Lund, Halsted-A) 120.
Honorè, Laura C. (Petersen, Idestrup) 263.
— Yrsa (Felter, Maribo) 55.
Høgsbro, Cathrine M. (Langhorn, Herredskirke-LL) 116.
Højgaard, Anna E. (Blochmann, Horslunde-N) 114.
Høyrup, Karen (Gottlieb, Kettinge-B) 204.

Ipsen, Mathilde (Rützow) (Boisen, Vesterborg-B) 150.
Iversen, Gudrun G. (Jensen, N Ørslev-S) 287.

Jacobsen, Anna D. (Jørgensen, Maribo-H) 54.

Jacobsen, Charlotte P. M. (Momme, Utterslev) 111.
— Emma (Jacobsen, Rødby-R) 59.
Jakobsen, Emmy M. (Madsen, Ønslev-E) 239.
Jansen, Karen E. (Billeschou, Skelby-G) 269.
Janssen, Sofie A. (Dresler, Toreby) 186.
Jantzen, Oda V. (Eriksen, Tingsted) 242.
Jensen, Agnes M. (Baadsgaard, Dannemarre-T) 131.
— Anna M. (Houmand, Aastrup) 295.
— Annie B. M. (Looft, Skelby-G) 270.
— Betty I. (Bertelsen, Tingsted) 242.
— Birthe (Rasmussen, Ønslev-E) 239.
— Bodil (Sølling, Nr Alslev) 225.
— Dorothea S. C. (Hofgaard, Taars) 175.
— Ellen N. (Müller, Stadager-NK) 234.
— Esther Stokholm (Kjær, Gloslunde-G) 134.
— Hanne F. S. (Lunn, Birket) 154.
— Kirstine (Friis, Skelby-G) 269.
— Marie J. (Ewaldsen, Købelev) 107.
— Thyra, se Lauesgaard.
Jeppesen, Christine (Schmidt, valgm, N Ørslev) 289.
Jepsen, Ella C. (Søegaard Hansen, Tirsted-V) 80.
Jespersen, Mette M. (Faartoft, Nysted) 164.
Johansen, Abel M. M. J. (Poulsen, Karleby-H-NØ) 280.
— Alpha M. A. (Kryger, Fuglse-K) 69.
Johnston, Alice M. (Berggreen, Horslunde-N) 114.
Juul, Agnes E. A. (Ulmer, Tingsted) 242.
Jønsson, Elvira (Villtoft, Hunseby) 171.
Jørgensen, Jenny K. B. H. (Meulengracht, Ønslev-E) 238.
— Norah Haugaard (Fogh, Dannemarre-T) 132.

Kielland, Dorthea K. W. R. (Brandt, Veggerløse) 265.
Kjærsgaard, Ruth B. (Esbjørn, Vaalse) 229.
Knap, Johanne W. (Kemp, Nykøbing) 249.
Knauer, Car. C. (Nielsen, Fejø) 85.
Knudsen, Car. (Randrup, Tingsted) 242.
Knuthsen, Ellen M. (Lilleør, Horbelev-F) 293.
Koch, Christine F. E. (Hansen, Idestrup) 259.
— Fred. L. T. L. (Biering, Bogø) 244.
— Thomasine E. J. (Heiberg Jürgensen, Nr Vedby-NA) 220.
Kolbye, Vilh. (Keiser-Nielsen, Taagerup-T) 64.
Kousholt, Mona (Christoffersen, Karleby-H) 282.
Krag, Johanne A. (Berg, Skovlænge-G) 144.
Kraglund, Christiane T. (Dahlerup, Ø Ulslev-G) 198.
Kristiansen, Paula G. (Hegelund, Hillested) 62.
Krohn, Louise C. C. (Hansen, S Kirkeby-SA) 278.
Kyllesbech, Clara K. (Næsted, Kippinge-B) 231.
Kynde, Catrine M. (Galschiøtt, Stokkemarke) 146.
Køpke, Elisab. (Nannestad, Landet-R) 135.

Langeland, Marie (Gudmundsson, Nysted) 162.
Larsen, Car. A. (biskop Leunbach) 46.
— Dagny (Berggreen, Horslunde-N) 114.
— Johanne M. P. (Davidsen, Stokkemarke) 147.
— Kirsten J. (Ellekilde, Skelby-G) 272.
— Larsine O. (Jensen, Slemminge-F) 192.
Lassen, Anna M. (Holdt, N Vedby) 224.
— Charlotte J. L. A. (Hansen, Idestrup) 259.
Lauesgaard, Thyra M. K. (Boisen Jensen, Søllested) 84, 137 f, 142, 156, 158 f, 176 f.
Lauritsen, Anna M. (Helweg, Købelev) 105.
Lehmann, Dagmar (Nielssen, Nebbelunde-S) 73.
Leuning, Cec. M. (Lütken, Karleby-N-NØ) 280.
Lindeschou, Hanne C. (Boisen, Sakskøbing) 159.
Lorentsen, Bolette E. (Tobiesen, Dannemarre-T) 130.
Ludvigsen, Emma D. (Olsen, Herredskirke-LL) 116.
Lund, Esther (Jensen, Taagerup-T) 65.
— Karen M. (Rasmussen, Vindeby) 109.
Luplau, Vilh. J. (Møller, V Ulslev) 202.
Lütthans, Em. N. (biskop Monrad) 36.
Løbnitz, Dagmar E. K. (Hofgaard, Taars) 175.
Løwensøn, Anna C. (biskop Bindesbøll) 35.

Mac Keown, Margaret (Mølgaard, Karleby-H) 282.
Madsen, Centa A. M. (Kalmeyer, Skovlænge-G) 144.
— Gerda (Tsch. Møller, rkp Nykøbing) 255.
— Inge (Pedersen, Sandby) 102.
— Karen U. (Røgind, Vesterskov) 123.
Mahler, Margr. M. C. (Sidenius, Østofte) 82.
Marcussen, Christiane L. G. (Bruun, Vigsnæs) 178.
Mathiasen, Othena (Steenstrup, Taars) 175.
Mathiesen, Asta (Buchhave, Herritslev) 165.
— Esther (Marcussen, Vaabensted-E) 174.
Matzen, Sidsel O. (Müller, Stadager-NK) 234.
Mazanti, Antoinette E. (Hansen, Idestrup) 259.
Melchior, Christiane S. E. (Oldenburg, Idestrup) 258.
Metzlaff, Anna R. (Looft, Skelby-G) 270.
Meyn, Hedvig M. (Krøyer) (Philipsen, Nakskov-B) 99.
Mikkelsen, Asta (Hee Andersen, Maribo) 54.
Moltke, Sophie I. L., komtesse (Kofoed-Hansen, Toreby) 186.
Müller, Anna H. (Malta Muller, Kippinge-B) 231.
Mürer, Martha (Lindqvist, Sakskøbing) 161.
Mynster, Constance (Bergenhammer, Maribo-H) 53.
— Nic. M. (Bergenhammer, Maribo-H) 53.
Mølgaard, Anna C. (Jørgensen, Gedser) 272.
Møller, Anna E. V. (Lindholm, Bogø) 244.
— Anne M. P. (Schouw, Fejø) 85.
— Bodil M. (Worsøe, Gundslev) 216.
— Henr. C. (Odsbjerg, Søllested) 143.
— Kristjane P. (Engelstoft, Vesterborg) 153.
— Mette M. (Engelstoft, Vesterborg) 153.
Mønster, Erhardine P. (Nielsen, Utterslev) 110.
Mørch, Anna M. (Hansen, Ønslev-E) 236.

Neergaard, Alvilda (Schjøtt, Nakskov-B) 98.
— Thora (Schjøtt, Nr Vedby-NA) 224.
Nielsen, Ellen L. (Madsen, Døllefjelde-M) 195.
— Gerda (Godtkjær, Birket) 154.
— Ida A. C. (Nielsen, Skjørringe) 81.
— Johanne M. J. (Fibiger, Skelby-G) 270.
— Louise (Skjøt-Pedersen, Kettinge-B) 205.
— Marie N. E. (Møller, Horslunde-N) 113.
Nyboe, Meta A. A. (Randrup, Tingsted) 242.
Nyegaard, Cathrine E. (Engelstoft, Vesterborg) 153.
Nørgaard, Anna S. (Gerlow, Errindlev-O) 66.
— Elna M. (Sauntved, Holeby-B) 71.

Obelitz, Astrid (Madsen, Skelby-G) 271.
Olsen, Aug. V. (Liisberg, Rødby-R) 59.
— Birte M. (Christensen, Arninge) 128.
— Dagmar (Westrup, Tirsted-V) 80.
— Johanne K. D. (Krogsbæk, Stokkemarke) 147.
— Marie A. (Lindberg, Majbølle) 180.
— Olivia S. (Steen, Vestenskov) 123.
Oxholm, Agathe C. M. (Reiffenstein, Errindlev-O) 66.

Paludan, Karen E. (Koch, Horbelev-F) 291.
— Marie L. (Paludan, Vestenskov) 123.
Parelius, Anna O. (Koch, Nr Vedby-NA) 220.
— Karen M. A. (Koch, Nr Vedby-NA) 220.
Pedersen, Gudrun (Melsom Hansen, Majbølle) 181.
— Jenny (Elleby, Holeby-B) 71.
— Marie K. (Wahl, Arninge) 128.
Pengel, Nathalie O. (Løve, Fuglse-K) 68.
Perch, Helene K. H. (Nielsen, Toreby) 186.
Petersen, Ane C. (Helweg, Idestrup) 259.
— Anna (Hansen, Toreby) 189.
— Augusta M. (Camradt, Radsted) 183.
— Christine M. (Vimtrup, Horbelev-F) 292.
— Ester M. (Jeppesen, Fuglse-K) 69.
— Frederikke (Carstensen, Birket) 154.
— Frieda (Dahl, S Kirkeby-SA) 278.
— Julie M. G. (Møller, Bandholm) 84.
— Marie E. (Warburg, Arninge) 129.
— Xenia (Klitg. Sørensen, Slemminge-F) 193.
Plesner, Cathrine G. (Plesner, Vindeby) 108.
— Frederikke M. T. (Wegener, Halsted-A) 119.
Plockross, Anna F. (Westrup, Tirsted-V) 80.
Ploug, Henr. M. (Lunøe, Skovlænge-G) 144.
Porep, Magd. C. (Munkebo, Horbelev-F) 292.
Poulsen, Astrid (Søndergaard, Vesterborg) 153.
— Signe H. N. (Kjilerich, Femø) 87.
Priergaard, Sophie (Barfod, Arninge) 128.

Raabye, Inger (biskop Høgsbro) 49.
Rasmussen, Alfrida J. (Zanoni Nielsen, Nr Vedby) 224.
— Anna (Sønder, Vindeby) 109.
— Car. H. C. (Pasbjerg, Torkilstrup-L) 212.
— Gerda M. J. (Emborg, Nr Alslev) 225.
— Gurli A. M. (Thomsen, Nebbelunde-S) 73.
— Jutta E. (Odsbjerg, Søllested) 143.
— Margrethe K. (Nygaard, Østofte) 83.
Rauch, Egertha M. (Jessen, Taagerup-T) 63.
Ravn, Birgit A. A. (Møgelvang, Bandholm) 84.
— Johanne (Høfring, Stadager-NK) 234.
Richardt, Elna R. M. (Kall, Nykøbing) 252.
Riedewalt, Anna H. (Kaalund, Søllested) 141.
Rosen, Charl. E. (Feg, Horbelev-F) 291.
Ross, Mathilde C. S. (Bachevold, Tirsted-SV) 78.
Rothe, Erasmine (Guldbrandsen, V Ulslev) 202.
Rud, Thora V. (Pontoppidan, Holeby-B) 71.
Rüdinger, Louise S. M. (Mynster, Fuglse-K) 68.
Rønne, Ester I (Clausen, Stubbekøbing-M) 210.

Schaldemose, Louise C. (Holck, Nakskov-B) 98.
Scherfig, Else (Smith-Petersen, Gloslunde-G) 134.
Schiern, Beate P. C. A. (Boisen, Vesterborg-B) 150.
Schlegel, Pauline C. (Brøndsted, Skovlænge-G) 144.
Schmidt, Alhed H. (Gulstad, Døllefjelde-M) 194.
— Hedevig A. H. (Pedersen, Østofte) 83.
— Helene (Posselt, Østofte) 82.
Schwarz, Justine C. E. (Nielsen, Vesterborg) 152.
— Thora E. (Blicher, Kettinge-B) 204.
Seidelin, Charl. M. (Olesen, Vesterborg-B) 152.
Seip, Inger M. (Bartholin, Kippinge-B) 232.
Sidenius, Ane M. (Boje, Stadager-NK) 233.

Sidenius, Henr. H. Møller, Vesterborg-B) 153.
— Ida (Helms, kkp, Nykøbing) 255.
— Marie L. H. (Møller, Toreby) 186.
Skeel von Arenstorff, Adelaide C. (Bang, Nysted) 164.
Skovgaard, Karen (Boysen, Ø Ulslev-G) 199.
Skytte, Hanne (Schmidt, valgmgh, N Ørslev) 289.
Smith, Magd. H. H. (Heineth, Aastrup) 295.
Snitker, Ane S. (Petersen, Nakskov-B) 97.
— Petroline F. (Briem, Gundslev) 215.
Stabell, Martha S. (Meldal, Taars) 175.
Stauning, Jc. F. A. (Boje, Stadager-NK) 233.
Steen, Birg. S. M. D. (Dall, Slemminge-F) 192.
Steenberg, Fred. C. C. (Bülow, Nr Ørslev-S) 286.
Steenbuch, Aug. C. (Brandt, Veggerløse) 265.
Stephensen, Bolette (Nannestad, Vestenskov-K) 123.
— Mathilde F. (Bondesen, Stubbekøb.-M) 209.
Stier, Amelie (Agger, Halsted-A) 121.
Stolpe, Joh. M. (Ehrenreich, Vaabensted-E) 173.
Struckmann, Dorothea (Dons, Radsted) 183.
Strunge, Signe (Fønss, Herritslev) 165.
Studsgaard, Rosa (Elleby, kkp Rødby-R) 61.
Stützer, Henr. A. (Overgaard, Ønslev-E) 236.
von Stöcken, Ida D. E. (Quortrup, Arninge) 128.
Suhr, Dorothea (Graae, Idestrup) 258.
Svenningsen, Gertrud (Starup, Vaabensted-E) 174.
Sørensen, Anna S. (Eghoff, Stubbekøbing-M) 210.
— Fanny (Pedersen, Sandby) 102.
— Karen J. (Hansen, Taagerup-T) 164.
Søtoft, Anna C. (Biering, Bogø) 244.

Taarning, Petrea (Koch, Horbelev-F) 291.
Testmann, Sophie C. (biskop Lautrup) 35.
Thalbitzer, Marianne H. (Jacobi, Stubbekøb-M) 209.
Thaning, Louise A. (Kofod Ancher, Østofte) 82.
Theilgaard, Agnes E. M. (Frederiksen, Toreby) 189.
Theill, Agathe F. (Sinding, kat, Nysted) 164.
Therchilsen, Ingrid M. (Therchilsen, Torkilstrup-L) 214.
Thiele, Aug. M. (biskop Plum) 49.
Thomsen, Gerda (Olsen, Herredskirke-LL) 116.
— Ingeborg (Garde, Fuglse-K) 69.
— Karen (Garde, Fuglse-K) 69.
— Johanne (Barfod, Vaabensted-E) 173.
Thorsen, Anna (Berg, Dannemarre-T) 130.
— Helga (Olivarius, Maribo) 54.
Thunander, Anna E. (Westrup, Tirsted-V) 80.
Tjader, Marie C. J. (Haar, Nykøbing) 249.
Topsøe, Agnes D. (Graae, Nysted-H) 163.
Tornøe, Anna B. (Erlandsen, Vestenskov) 123.
Trojel, Vibeke C. (Quortrup, Arninge) 128.
Trübschenck, Thora Y. C. (Thorlacius, Købelev) 107.
Tryde, Louise (Eriksen, Rødby-R) 59.
Tutein, Emmy V. E. (biskop Monrad) 36.

Ulstrup, Olga M. (Engelsen, Errindlev-O) 66.
Unna, Camilla (Vater, Hunseby) 170.

Waage, Marie A. (Fibiger, Ønslev-E) 237.
Vadum, Cecilie M. (Møller Holst, Kippinge-B) 231.
Valeur, Helene (Villtoft, Hunseby) 171.
Warncke, Marie (Bang-Møller, Rødby-R) 61.
Warrer, Tove (Skjoldborg Kristensen, Østofte) 83.
Wedel, Maren P. A. (Nielsen, Gloslunde-G) 133.
Wegener, Joh. C. E. (Skovgaard, Kettinge-B) 204.
Weimann, Ellinor (Møller, V Ulslev) 202.
Welding, Anna P. (Jensen, Maribo-H) 54.
Werner, Thora (Kallenbach Pedersen, Femø) 87.
Westergaard, Laura A. G. (Claussen, Idestrup) 259.
Weylandt, Anna (Aagaard, S Kirkeby-SA) 278.
— Pouline (Aagaard, S Kirkeby-SA) 278.
Wichmann, Anna R. A. (Theil, Fuglse-K) 68.
Wilhjelm, Anna J. (Kofod Ancher, Østofte) 82.
Vilstrup, Therese M. (Levinsen, Herredskirke-LL) 116.
Winding, Petrea M. (Flindt, Askø) 90.
Winsløv, Laura P. (Lundsteen, Holeby-B) 71.
Worm, Emilie M. C. (Vahl, Nr Vedby-NA) 221.

Alfabetisk fortegnelse over lægfolk, der er omtalt i Sogne- og præstehistorien IV

Aage, And., ldmd, Karleby, Falster 279.
— Lars, indremiss, 72, 135, 218, 247, 267, 279.
Aarestrup, Emil, læge, digter, 15, 24, 157, 161, 195.
Abel, N., politiker, Bandholm, 84.
Ahlmann, arkitekt 208.
Ahm, proprietær, Gloslunde 124.
Andersen, E., skoleinsp., Stubbekøbing 208.
— E., statsskovfoged, Rødby 87.
— H., lærer, Keldernæs 145.
— H., banevogter, Aunede 117, 118.
— H. N., etatsraad 15, 92.
— H. P., indremiss 110.
— J., husmand, Radsted 182.
— L. P., fyrbøder, Nykøbing 247.
— M., murermester, Frberg 271.
— Margrethe, trikotagehdlr, Nykøbing 247.
Andresen, Aage, miss, Nykøbing 247.
Andræ, generalauditør 41.
Anna, søster, Gundslev pigehjem 215.
Appel, Jacob, højskoleforst, Askov, minister 228.

Bachevold, J., godsejer, Asserstrup 33, 79, 101, 115.
Bang, skovrider, Vigsnæs 176, 178.
— Nina, undervisningsminister 285.
Beck, Hans Chr., miss, 30, 93, 117, 153.
Begtrup, H., højskoleforst, Hillerød 18, 19, 75.
Belling, Lars, gdjr, Vaalse 227.
Bengtsson, G., højskoleforst, Søllested 141.
Berg, prg forp, Veggerløse 264.
— Anna, frue, Veggerløse 264.
— Chr., politiker 188, 243.
— Sigurd, minister 64.
Berntsen, Klaus, konsejlspræsident 257.
— lærer, Gedesby 269.
Bigum, forvalter, Gurreby 137.
Birk, L., miss 30.
Bissen, H. V., billedhugger 141, 165.
Bjørn, fisker, Vigsnæs 176.
Bloch, Carl, kunstmaler 125, 129, 285.
— S., rektor, Nykøb 103.
Boesen, A., gdjr, Horslunde 112.
— H., gdjr, Holeby 70.
— H. P., tømrer, Toreby 184.
— Hans, gdjr, S Kirkeby 137.
— H. P., gdjr, Gedser 268.
— J., gdjr, Trehøje, Skelby 269.
— Rich., gdjr, Gedser 268.
— Thorv., Toreby 104.
Bojsen, Frede, højskoleforst, Rødkilde 275.
Bockelmann, F., forp, Nebbelunde 72.
Bonde, M., gdjr, Idestrup 256.
Bording, Rs., højskoleforst 137.
Borre, Knud, gdjr, Græshave 132.
— Kristine, frk, Tirsted 74.
Brandt, A. lærer, Halsted 119.
— Olga, frk, Vigsnæs 178.
Bresemann, S., borgmester, Nakskov 11, 92, 96.
Brodthagen, H., borgmester, Nykøbing 248.
Bruun, N., dommer, Nykøbing 248.
Brücker, frue, Nakskov 94.
Brøndsted, S., højskoleforst, Søllested 141.
Buxbom, madam, Vigsnæs 177.
Bøgh, E., kordegn, Rødby, 57.
Børresen, H. P., miss, Santalistan 223.

Cavling, Viggo, forf 196.
Christensen, lærer, Herritslev 162, 203.
— lærer, Ø Ulslev 196.
— skipper, Sæby v Nakskov 117.
— Balth, politiker 11, 92.
— Boline, frk, Nakskov 95.
— C. C., lærer, Stokkemarke 145.
— F. V., lærer, Stokkemarke 145.
Christensen, J. C., konsejlspræsident 64, 228.
— Jens, KFUM, sekretær, Nakskov 94, 100.
— Johs., skomager, Radsted 182.
— Julie, frk, Radsted 182.
— L. P., gdjr, Pilekær 291.
— M., frue, Gerringe 75.
— N. M., Aunede 118.
— P., lærer, Stokkemarke 145.
Christiansen, O., dir., Nakskov 96.
Christoffersen, H., dir, Holeby 70.
— H., gdjr, Holeby 72.
Classen, J. F., 9, 293.
— P. H., 293.
Clausen, H. C., melhdlr, Rødby 56, 79.
— H. C., miss, Søllested 140, 184.
— Rs., gdjr, Horslunde 112.
— R. B., gaardmiss, 15, 31, 103, 112, 115, 118, 196, 201.
Claussen, Rs., gdjr, ftm, Idestrup 252.
— Rs., red, Nyk 11, 111.
— Sophus, digter 15.
Cornelius, V., viceskoleinsp, Nakskov 95.
la Cour, A. P., forst, Næsgaard 161, 293.
— P. H., propr, Holmegaard 96.

Dahlerup, Marie, frk, Ø Ulslev 198.
— V., arkitekt 159, 162.
Dalsgaard, C., kunstmaler 84.
Dam, skomager, Maribo 52.
Damsbo, J., miss, Torsted 56.
Date, A., skoleinsp, Nakskov, 95, 96.
Davidsen, P. C., højskoleforst, Haslev 264.
Diemer, plantagebest, Frejlev 203.
Dinesen, Eva, frk, Vigsnæs 177.
Dorph, A., kunstmaler 58, 63, 68, 110, 180, 182, 197.
Drejer, propr, Glostrup, Købelev 103.
Due, J., gdjr, Græshave 132.
— Rs., gdjr, Nøbbølle 135.

Due-Hansen, H., gdjr, Veggerløse 264.
Dyrlev, H., gdjr, S Alslev 275.

Egelund, miss, Nakskov 94.
Ellehammer, T., opfinder 15, 145.
Eriksen, Anna, frk, Vigsnæs 177.
— P., gdjr, Viet 75.
Esbensen, landbrugskand, Søllested 140.
Eskildsen, J., gdjr, Aunede 119.
Estrup, J. S., konsejlspræs 145.

Falk Hansen, Aage, sekretær, red 184.
Falkenberg Hansen, insp, Nakskov 96.
Fangel, N. C., forstander, Næsgaard 293.
Faye, G., godsinsp, Nr Vedby 217.
Fibiger, Mathilde, forf 14.
— V., kirkeminister, propr 60.
Fjeldskov, billedskærer 285.
Forsberg, mormonprædikant 273.
Frederiksen, E., planteforædler 11.
— J. D., Højby sukkerfabrik 11.
— H., parcellist, Nr Alslev 225.
Frijs-Juellinge, greve 106.
Fugl, H. K., Horslunde 112.

Gaard, Niels og hustru, Nr Ørslev 29, 278, 282 f, 287.
Gaardmand, N. P., forstander, Næsgaard 294.
Galsgaard, A., propr, Købelev 94, 103, 115, 124.
— C., propr., Købelev 32, 104.
Geertsen, A. F., forstander, Nr Ørslev 29, 288.
Gjellerup, Karl, forf 14, 237.
Glahn, H. C., arkitekt 162, 220.
Gluud, murerm, Nakskov 125.
Grandjean, V., stamhusbesidder, Vennerslund 233.
Grandt, W., redsekr, Nykøbing 172.
Gravlund, T., forf 12 f.
Gregersen, Kr., højskoleforst, Nr Ørslev 287.
Grimstrup, M., Idestrup 257.
Grymer, Dagmar, forst, frk, Femø 86.
Græmer, Inge, forf, Femø 86.
Gudme, Margr, frk, sekr, KFUK, Nakskov 94.
Guldberg, Stig, pr løjtn, forst, Nysted 161.
Gyllembourg, Thomasine, forf 14, 220, 290, 295.

Hage, C., konsul, Nakskov 93, 97, 106, 121, 256, 268.
Hall, C. C., konsejlspræs, 41.
Hamre, C., kordegn, kunstmaler 125.
Hansen, forp, Ødegaard, Sakskøb 158.
— lærer, Vigsnæs 158, 176.
— lærer, Radsted 182.
— skrædder, Toreby 184.
— A. C., ftm 215.
— A. M., ftm, lærer, Gundslev 215.
— Ane, syerske, V Ulslev 205.
— C. A., stiftsfysikus, Nysted 161, 163.
— C., miss, Snesere 93.
— C. E., red, Nakskov 96.
— Carl, skibshdlr, Nakskov 93.
— Carl, bager, Tirsted 76.
— Carl, højskolef, Søllested 138 f.
— H., gdjr, Sakskøbing 158.
— Hanne, fru, Nakskov 93, 117.
— Hans, parcellist, Skovlænge 143.
— Hans, miss, Nakskov 32, 93.
— H. A. V., oberstløjtn, 33.
— H. C., arkitekt 53.
— Holger, Nr Ørslev 289.
— J., gdjr, Tingsted 241.
— J. A., politiker 41.
— J. F., Holeby 70.
— Johs., hønseriejer, Lidstrup 285.
— Johs., gdjr, Nebbelunde 72.
— Knud, miss 30 f, 51, 56, 72, 93, 113, 114, 124, 132, 277, 279.
— Margrethe, frk, Sakskøbing 158.
— Mads, Nr Vedby 220.
Hansen, Niels, Nakskov 93, 94.
— Olaf, digter, Nakskov 15.
— P., husmd, Lundby 11.
— P., gdjr, Holeby 70.
— P., lærer, Knubbeløkke 124.
— Rs., urmager, Vigsnæs 177.
— Sofie (Chr. Winthers forlovede) 195.
— Viggo, miss, Stubbekøbing 208.
— Vald., elektricitetsværkbest, Holeby 70.
— Vald., miss, Sakskøbing 158, 159.
Hansen-Karstofte, H. C., politiker, 191.
Hansen-Vandman, R., politiker 62, 76.
Hanssen-Nørremølle, H. P., 64.
Hartmann, Emil, komponist 184.
Hasling, P., gdjr, Nebbelunde 72.
Hegelund, E., lærer, Ringsebølle 57.
Heiberg, J. L., digter 294.
Hennings, Betty, kgl skuespillerinde 161.
Henningsen, Em., lærer, Hillested 61.
— lærer, Kappel 124.
Henrichsen, A., direktør, Nykøbing 248.
Herlufsen, J., miss 32, 94, 110.
— Lydia, DMSmiss 32.
Hillike, H., gdjr, Nr Ørslev 283.
Hindhede, M., læge 114.
Hjarup, bankdir, Sorø 99.
Hjort, kolportør, Gedser 268.
Hoff, B., rektor, Sorø 204.
Hoffmann, Kr., miss 95.
Hofmann, A., kunstmaler 264.
Holbøll, V. departementschef 228.
Holck, A., amtsforv, Maribo 11, 99.
— H. C., borgmester, Nykøbing 248.
— H. J., borgmester, Nysted 61.
Holm, gdjr, Gurreby 137.
— H. J., arkitekt 63.
Holstein-Holsteinborg, C., lensgreve 94.
Holstein-Ledreborg, F. A., greve 23.
Holt, Jens, miss, Taulov 267.
Hornshøj, frk, Guldborg 180.
Hornstrup, F., gdjr, Hasselø 264.
Hovmand, dyrlæge, Nykøbing 172.
Huus, J., direktør, Nakskov 94, 95, 99.
Høegh-Andersen, H. C., gdjr, Nr Ørslev 289.
Høffding, Harald, prof 35, 196, 204, 237.
Højbæk, L. P., lærer, Købelev 104.
Højgaard, frue, Gurreby 140.
— N., højskoleforst, Nr Ørslev 29, 283, 284, 287.
Højlund, Fr., miss, Nykøbing 247.
Højmark, lærer, Gurreby 140.
Høyer, Oluf, miss, Arabien 116.
— Sigv., miss 30, 93, 101, 132, 157.

Ilsted, P., kunstmaler 208.
Ingemann, B. S., digter 9, 14, 22, 40, 210.
— Lucie, frue 212.
— lærer, Horreby 279, 283, 287.

Jacobsen, enke, Købelev 103.
— H. J., lærer, L Løjtofte 30, 114.
— J. P., forfatter 9.
— S., dyrlæge, Købelev 104.
Jakobsen, enke, Stubbekøbing 208.
— K. P., fisker 93.
Jensen, godsejer, Fredsholm 106.
— lærer, Bøtø 264.
— A. P., lærer, Hjelm 179.
— A. T., lærer, Vestenskov 122.
— C., propr, Kappel 125.
— Ernst, Askø 89.
— Hans, dyrlæge, Stubbekøbing 208.
— J. K., højskolel, Søllested 137.
— Joh., gdjr, Græshave 132.
— Karl, miss, Maribo 52, 72.
— M. A., ostehdlr, Maribo 52.
— N. C., gdjr, Horslunde 112.
— N. C., skrædder, Rødby 57.
— N. P. C., højskolef, Abed 29, 145.
— Ole, grundtvigsk lægprædikant 29.
— Oluf, hospitalsf, ltm, Nykøb 248.
Jensen, Peter L., opfinder 294.
— Sofie, Nebbelunde 56, 72.
— Th., højskolef, Nr Ørslev 29, 284, 287.
— Ulrik, foderm, Døllefjelde 194.
Jensen-Klint, arkitekt 269, 292.
Jerndorff, A., kunstmaler 178.
Jeroms, arbmd, Nakskov 93, 94.
Jespersen, M. Bohn, overl, Nykøb 248.
— frk, K., skolebest, Nysted 162, 288.
Johansen, lærer, Hillested 61.
— lærer, Oreby 159.
Juul, Hans, miss, Nakskov 94.
Jürgensen, lærer, Vaalse 226.
Jørgen-Jensen, Elna, solodanserinde 176.
Jørgensen, lærer, Lynge 117.
— lærer, Soesmarke 179.
— Carl, maler, Holeby 70.
— Carl, gdjr, Stavreby 268.
— C., gdjr, Lidstrup 279, 285.
— C., red, ltm, Nykøb 248.
— Fr., sognefoged, Vindeby 11.
— L., etrd, godsejer, Søllestedgd 29, 120, 136 f, 145.
— fru, J., Søllestedgd 138, 140.
— Karl, miss, Tirsted 75.
— Kastor, kbmd, Nakskov 99.
— Konrad, red Højskolebladet 275.
— Mar., friskolel 274.
— P. M., lærer, Sdr Kirkeby 29, 30, 256, 272, 275 f, 279, 283, 287.
— Rich., graver, Nakskov 95.
— Sv., lærer, ftm, Ryde 135.

Kierkegaard, Søren 15, 23, 116, 167 f, 237, 270.
Kildegaard, arkitekt 257.
Kinch, O., miss 267.
Kirkegaard, lærerfrue, Herritslev 158.
Knudsen, G. P., miss., Nykøb 247.
Knuth-Knuthenborg, C. M., lensgreve 166.
— F. M., lensgreve 199.
— K., lensgrevinde 199.
Koch, dyrlæge, Sakskøbing 159.
— P. C., red., Haderslev 120, 187.
Koch Schiøler, Anna, forf 283.
Kold, Kr., højskoleforst 30.
Krag, O., dr phil, indenrigsminister 248.
Kragh, H. B., skolebest, Bogø 244.
— Kr., gdjr, Nr Ørslev 287.
Kristensen, Gerda, lærerinde, Torslunde 30.
— Hans, miss, Maribo 31, 51, 52, 56, 70, 72, 89, 93, 110, 115, 118, 124, 132, 135, 184, 201, 227, 229, 233, 268.
— Kr., gartner, Toreby 185.
— M. K., konsulent, Skelby 269.
— Olga, DMSmiss 32.
Kristiansen, J., gdjr, Sandby 101.
— N., gdjr, ftm, Volshave 137, 143.
Krogh, gdjr, Ønslev 235.
— kolportør, Nykøb 247.
— P., gdjr, Vejleby 74.
— P., fæstegmd, Meltofte 117, 118.
Krohn, V., distriktslæge, Sakskøbing 32, 74, 138, 157, 158, 179.
— Volmer, forf 108.
Kryger, Else, frk, Toreby 185.
Krøyer, T. G., konsul, Nakskov 96.
Kæstel, H., dir., Nykøb 248.
Kølle, N., gdjr, Tirsted 76.
Kønig Nielsen, skolebest, Nykøb 247.

Lacoppidan, A., overlærer, Næsgaard 293.
Langhoff, S. E., assurandør, Nakskov 95.
Larsen, lærer, Landet 135.
— lærer, Lidstrup 283, 287.
— A. C., teolog 237.
— H., møllebygger, Gedser 268.
— Jens, lægprædikant, Værløse 222, 275.
— L. J., arkitekt 112.
— M. C., miss, Nykøb 247.
— P., miss, Abildøre 30.
— Rs., gdjr, Holeby 77.
— Rs., højskolel, Nr Ørslev 284, 285.

Larsen, V., trafikminister, propr, Brarup 15, 230.
— V., herregaardsmiss, Rødby 57, 89.
Larsen-Badse, gdjr, ftm, Hillested 62.
Larsen-Skræppenborg, P. 149, 160.
Larssen-Bjørner, Anna 176.
Laugesen, J., gdjr, Gedser 268.
Laursen, forp, Søllested 140.
Laursen-Bak, J. P., miss 115.
Lauesgaard, Karen, frk, Vigsnæs 177.
Lawaetz, C., forp, Rudbjerggaard 94, 115.
— Lotter, forp, Helgenæs 96, 115.
Lemcke, Edv., forf 237.
Lerche, P. C., handelsmd, Toreby 184.
Lind, Mads, sekr, miss 93.
Lindhardt, lærer, Soesmarke 179.
Lippert, F. L., lærer, Døllefjelde 194.
Lund, Anker, kunstmaler 280.
— F. C., kunstmaler 133, 269.
— M., frue, Kastager 109.
— R., gdjr, Tingsted 241.
Lytzen, N., kunstmaler 112.
Løjmand, Hans, forf 15.
Lønborg-Jensen, H., arkitekt 141.

Madsen, C., faarehyrde, Gedser, 256, 268.
— C., gdjr, Kippinge 29, 229.
— Martin, miss, Stubbekøbing 208.
— P., gdjr, Græshave 132.
— Rich, gdjr, Askø 89.
Madsen-Mygdal, Th., statsminister 256.
Madvig, J. N., prof, minister 25, 37.
le Maire, Joh., frue, Sandby 101.
Marcussen, J., lrssagfører ,Nykøb 248.
Mathiesen, Aage, arkitekt 129.
Mejer, J. gdjr, Tingsted 241.
Melchior Jensen, H., forst, Sønderskovhjemmet 33, 185.
Moe, I. O., apoteker, Nykøbing 30, 32, 247.
Moesgaard-Kjeldsen, C., godsejer, Lidsø 56.
Moltke, A. V., greve, konsejlspræs, 37.
Mortensen, frk, Fejø 84.
— gartner, Rødby 56.
— H., lærer, Næsgaard 293.
— L. P., gdjr, Idestrup 256, 257 f, 287.
— L. P., fisker, Hasselø 264.
— M., skatteopkræver, Maribo 52.
Munk, dommerfuldm, Stubbekøb 207.
— Anna, frk, Stubbekøb 207, 208.
Musse, propr, Utterslev 109.
Müller, J. P., gymnastikpædagog 15, 78.
Mygind, distriktslæge, Nakskov 94.
Mynster, Emil og Ludvig 237.
Møller, apoteker, Rødby 57.
— Chr., Luth mf, smed 30, 157, 256, 268, 277, 283, 287.
— Erik, propr, Ulriksdal 32, 219.
— H., miss, Nr Alslev 225.
— K., propr, Ulriksdal 32, 70, 79, 219.
— Laura, dir, Sakskøbing dampmølle 176, 158.
— Poul Martin, digter, prof 14, 23, 103, 211.
Mørch, E., arkitekt 137.

Nannestad, Lise og Sara, frk 149.
Neergaard, Bodil, fru, godsejer, Fuglsang 32, 184, 185, 189.
Nielsen, frue, Gloslunde 134.
— frue, Sædinge 57.
— frk, husholdningsskolef 179, 184.
— propr, Adamsgave 247.
— Axel, miss, Nykøb 247.
— A. M., civiling, Nykøb, fmd Lt mf 247.
— C. C. A., arkitekt 112.
— Ditlef, dr phil 196.
— Ellen, DMSmiss, Kina 133, 157.
— Edv., miss, Maribo 52, 141.
Nielsen, Evald, tromleforer, Døllefjelde 194.
— Hans, lærer, Radsted 182.
— H. C. O., plantageejer, Guldborg 179.
— Hans, lærer, Radsted 182.
— H. C. O., plantageejer, Guldborg 179.
— Jens M., miss, Nakskov 18, 95, 132.
— L. O., lærer, Tirsted 76.
— M., skrædder, Majbølle 179.
— M. P., borgmester, Nakskov 92.
— Marie, frk, Askø 88.
— Mourids, skrædder, Guldborg 180.
— N. P., red 229.
— Niels, Majbølle 179.
— Niels, R., Askø 88.
— P. G., inspektør, Sakskøbing 172.
— Rs., ftm, Lillevang 75.
— Rs, prof 167 f.
— R. K., postbud, Majbølle 179, 180.
— Vilh., lærer, Døllefjelde 194.
— Zacharias, forf 257.
Nissen, A. C., miss, hotel, dir, Kbhvn 56.
— R., gdjr, Vejleby 76.
Nobel, adjunkt, Nykøb 246.
Nutzhorn, H., højskolel, Askov 213.
Nyholm, godsejer, Mariebjerg 103.
Nørregaard, Jens, gdjr, Skovlænge 139, 143.
— højskolef, Testrup 222.
— Marie, fru, Skovlænge 140.

Olafsson, skomager, Stubbekøbing 208.
Olsen, frue, Søllested 140.
— Gunnar, gdjr, Skelby 269.
Olufsen, Oluf, digter 14, 293.
Ottosen, sognefoged, Vigsnæs, og frue 159, 176.

Pallesen, Frands, miss 32, 52, 79, 95, 127, 145, 182, 268.
Pedersen, A., gdjr, Veggerløse 263.
— A., miss, Stubbekøbing 208.
— C., lærer, Langø 125.
— H., amtsfuldm, Maribo 52.
— H. P., kromand, lærer, Vaalse 226.
— J., propr, Lolleseje 269.
— Jens, træhdlr., Maribo 52.
— Jens, skrædder, Vejleby 76.
— Jul., højskoleforst, Guldborg, 32, 179, 180.
— Karen (og Helene), frk, Gedesby 268.
— Mar, gdjr, Ønslev 235.
— N. P., højskolel, Søllested 137.
— R., gdjr, Gedser 268.
— Stefan Viggo, kunstmaler 86, 236.
Petersen, gartner, Karleby 279.
— lærer, Gedesby 269.
— postbud, Rørbæk 158.
— propr, Kappel 125.
— skomager, Sakskøbing 158.
— Arthur, højskoleforst, Søllested 140,141.
— Ejnar, miss, Sakskøbing 158.
— Ethel, ethiopiermiss 89.
— Laur, Idestrup 258.
— Nis, forf 15.
— N. T., red 256.
— Ove, arkitekt 159, 178.
— P., gdjr, Tirsted 137.
— Th., grosserer 33.
Petri, Philemon, israelmiss 94.
Philipsen, Ruth, frk, Nakskov 100.
Pille, Jørgen, gdjr, Tingsted 242.
Poulsen, Hanne, Græshave 132.
— Hans L., gartner, Græshave 132.
— Ludv., parcellist, Græshave 132.
— Mads, havemand, Holmegaard 96.
— Rs., gdjr, Skelby 29, 267, 275.
— Th., fmd, Nakskov 95.
— Vald., opfinder 15, 265.

Raabuk, Anna, Vigsnæs 176.
Raadsig, maler 18.
Raben-Levetzau, Aalholm 161.
Rasmussen, gartner, Rødby 57.
Rasmussen, Bodil, Ønslev, 235.
— C., gdjr, Nebbelunde 72.
— C., lærer, Fjelde 191.
— H., parcellist, Lillebrænde 212.
— H. J., forstander, Næsgaard 294.
— Hans, gdjr, Vaalse 226.
— Henrik, lærer, Ønslev 235.
— Knud, miss 124.
— Niels, miss 30, 277, 279.
— Ole, gdjr, Nr Ørslev 284.
— Poul, husmd, Majbølle 179.
— R., gdjr, Nr Alslev 225.
Rasch, V., sømandsmiss 134.
Ravens, C. B., miss 52, 115.
Reventlow, C., red 11.
— C. D. F., greve 11, 14, 111, 147, 148.
Ringberg, O., organist, Maribo 52.
Risebye, Elof, kunstmaler 269.
Roed, Jørgen, kunstmaler 125.
Rosenørn-Lehn, Benedicte 176.
Rosenørn-Teilmann, kultusminister 106.
Rubak, J. gdjr, Vigsnæs 178.
Rude, gdjr, Kettinge 159.
— Olaf, kunstmaler 15.
Ruders, gdjr, Vesternæs 124.
Ruge, apoteker, Maribo 32, 52.
Rønnow, I., miss 158, 214.
Rørdam, Holger, læge, ftm 159.
— Vald., digter 9, 15.

Saugman, frk., forstanderinde, Guldborg 32, 179, 184.
Scavenius, J., kultusminister 27.
Schmidt, elektricitetsværksbest, N Vedby 219.
Schrøder, C. D. F., skovrider 65.
— Johs., E., grosserer 157.
— Ludv., højskoleforst, Askov 62.
Seehusen, G., forvalter, Gedser 268.
Sejerbo, J. P., lærer, Krønge 67.
Sellebjerg, lærer, Tirsted 76.
Sibbern, F. C., filosof 167.
— H., arkitekt 84.
Sidenius, K., kbmd, Nykøb 248.
Sigvard, lærer, Vesterborg 150.
Simonsen, Hans, miss, Nykøb 184, 247, 268, 279.
— L., gdjr, Idestrup 256.
Skaaning, cyklehdlr, Søllested 141.
Skafte, J., lærer, Kraghave 241.
— Johanne, Halsted 117.
— N. T., gdjr, Nebbelunde 72.
— Rs., propr, Gurreby, Søllested 29, 143, 237.
Skov, Anna, Askø 89.
— gdjr, S., Ørslev 256.
Skovdam, Hans N., miss 72, 93.
Skovgaard, J. T., kunstmaler 145.
Skrefsrud, L. O., santalmiss 223.
Sonne, C., forpagter, Knuthenborg 166.
Staal, Emil, ORsagfører 94.
Stage, K., kredslæge, Sakskøbing 13.
Steensberg, V., forstander, Næsgaard 294.
Steffensen, J. P., kbmd, Nakskov 95.
Stenfeldt, N., lærer, Fejø 86.
Stephansen, A., højskoleforst, Hindholm 29.
Storck, H., arkitekt 53, 208.
Strange, Helene, forf 15, 216, 217, 219, 225.
Stub, Signe, frk, Birket 154.
Stubkjær, Anders, miss 30, 66, 93, 101, 153, 155, 201.
Stylsvig, kbmd, Nykøb 247.
Svendsen, gdjr, Horreby 279.
— Ole, Rødby 61.
Sværke, Rs., Nr Ørslev 288.
Søegaard, Fr., Birket 140.
Sørensen, A., direktør, Nakskov 95.
— C., sogneraadsfmd, Rørbæk 158.
— Maren, Valsbøl 142.
— P., gdjr, Søllested 137.
— Rs., lægprædikant 73.

Termansen, N. J., 260.
Tesdorph, A., kammerherre, Pandebjerg 235.
— Edw., kmhr 9, 30, 173, 256, 267, 268.
Theill, DMSmiss, Indien, 94, 32.

Theil, propr, Fuglse 67.
Therchildsen, J., arkitekt 214.
Thomsen, lærer, Skjørringe 74.
— A., maler 223, 291.
— Carl, kunstmaler 209.
Thorvaldsen, Bertel, billedhugger 77, 133, 194, 197, 201, 209, 220.
Tietgen, C. F. 118.
Trier, Ernst, højskoleforst, Vallekilde 261.
Tscherning Møller, C., miss, Nakskov 94, 110.
Tuxen, S. C. A., forstander, Næsgaard 293.
Tønnesen, toldass, Gedser 268.
Wad, C., skolebest, Bogø 244.
Valentiner, godsforv, Corselitze 34.
Vangkilde, K., gdjr, Skjerne 288, 289.
West, Karen, Nr Ørslev 284.
Wested, M. lærer, Vejleby 14, 75, 76, 135.
Weyse, C. E. F., komponist 187, 188.
Wiboltt, A., kbmd, Nakskov 30, 93, 94, 95, 99.
Wichfeld, Monica, Engestofte 15, 172.
Wied, Gustav, forf, 15, 92.
Wiingaard, G., konsul, forf 14.
Villumsen, H., højskoleforstander, Bælum 289.
Vils, fodermester, Ulriksdal 219.
Vind-Hansen, C., lærer, Abed 146.
Winther, Chr., digter 14, 24, 103, 195, 211.
— H., smed, Holeby 70.
Voltelen, læge, Nykøb 246.
Wollesen, A., sømandsmiss 55.
Worm, R., propr 221.
Wright, W., gaardmiss 196.
Zahle, C. T. H., statsminister 228.
Zeltner, T., arkitekt 175.
Ziersen, frue, Vilhelmsborg 137.
Ørsted, A. S. 25, 41, 240.

Et kort over de 4 østifter (København, Roskilde, Fyn og Lolland-Falster) følger med dette hefte og det kan indføjes enten i bd I eller i bd IV.

Kortet skal opfattes som et *forsøg*. Det er vist første gang et kort af denne art er fremstillet. Forud er gaaet mange eksperimenter for at finde frem til en form, der i nogen maade kunne anskueliggøre kirkeligt liv rundt om i sognene. Der er gjort forsøg med at gengive kirkegangsprocent (1–5 pct, 6–10 pct, 11–15 pct osv) med forskellige farver for hvert sogn, ligesaa med altergangsprocenten. Men det var ikke muligt paa grundlag af det foreliggende materiale at tegne et kort, som gav et reelt billede for disse tal, som ofte angives meget skønsmæssigt, og f eks mangler tal for alle valg- og frimenigheder; værdien af disse oplysninger kan maaske ogsaa være tvivlsom. – Saa blev det forsøgt at tegne et kort med prikker af forskellig farve for hvert menighedsraadsmedlem m h t kirkelig retning. Dette kunne give et meget klart billede af styrkeforholdet ml alle de kirkelige fraktioner sogn for sogn; tillige var indtegnet trossamf uden for folkekirken. Men det blev saa dyrt at fremstille, at tanken maatte opgives. Efter forskellige andre forsøg standsede vi ved et kort, der skulle vise: 1) alle sogne i de nævnte stifter, 2) alle missionshuse samt pastorater, hvor IM har flertal i menighedsraadet, samt IMs større skoler, alt med rødt, 3) alle grundtvigske valg- og frimenigheder, alle pastorater med grundtvigsk flertal i menighedsraadet, højskoler, friskoler, kredse af KS, alt med blaat, 4) menighedsraad, hvor socialdemokrater har flertal (sort farve). For menighedsraadenes vedkommende er signaturen anført for hele pastoratet, da oplysningerne er givet pastoratvis.

Det viste sig, at dette kunne give et nogenlunde anskueligt billede, selvom det er behæftet med mangler. Hvis der skulle savnes enkelte af de anførte faktorer, skyldes det, at de ikke er opgivet til Sogne- og præstehistorien eller til Kirkelig haandbog 1955. Fejl kan ogsaa have indsneget sig paa anden maade. Forslag til forbedringer (der ikke er for kostbare) modtages gerne.

Evt vil et lignende stiftskort følge med hvert af de flg bind om de jyske stifter.

SUPPLEMENT

Tilføjelser til Københavns stift (bind I)

Fortsættelse af tilføjelser i bd II, s 772 f, som var afsluttet 11. marts 1954.

Nedenstaaende tilføjelser er afsluttet 20. april 1957.

1954:

11. marts: **A. B. Hersaa,** sp Norderøerne Øst, udn t hjpr Solbjerg k (s 236 og 569).

24. marts: **Svend Konggaard,** * 28. juni 22 Kbhvn. Forældre: Mekaniker Aage K og Nielsine Kathrine Andersen. Stud Mtrp 41, c 48[1] (I-101), kordegn Gentofte 1. aug 48. ~ 2. febr 47 Laura Rosa Christine Nielsen, * 10. marts 24 Nakskov. Forældre: Møbelpolstrer Peter Nikolaj N og Christine Rasmine Bentsen. — Udn til rkp Simeons k (s 96).

26. marts: **Leif Grane,** * 11. jan 28 Lyngby. Forældre: Ingeniør Jens Ludvig G og Emma Regina Karoline Christensen. Stud Østersøg 46, c 52[1] (I-113). ~ 3. april 52 Kirsten Bützow-Rohde, * 29. Forældre: Grosserer i Hellerup Gudmand B-R og Ella Marie Truelsen. Stamt 70. — Udn t hjpr Brønshøj (s 153).

29. marts: **E. P. Vilhelm,** kkp Suderø N, udn t sp smst (s 574).

31. marts: **Sven Thomas Bowman,** * 24. jan 16 Aalborg. Forældre: Carl Schou Christian B og Efra Thomine Nielsen. Stud Aalb 35, c 45[1] (h-68), afdelingsleder skolen for arbejdsledige 40—45, hjpr Frederiksholm, Kbhvn, 15. marts 45, kkp Sulsted-A 1. okt 45, sp smst 1. febr 48. ~ 2. aug 44 Agnes Kristensen Mølgaard, * 10. okt 12 Poulstrup, Vrejlev. Forældre: Lærer Christian Pedersen M og Else Johanne Kristensen. — Udn t sp Sjælør k, Kbhvn (s 223).

5. april: Fru **Inger Tvermoes Jensen,** ~ K. Tvermoes Jensen, sp Grøndals k, død (s 156).

8. april: Et embede som kkp Taarnby oprettes. Til kkp udn: **Otto Erling Djuraas,** * 13. juli 12 Kbhvn. Forældre: Herskabskusk Niels Peter Jensen og Ane Marie Larsen. Farversv, graver Frihavnsk 38—53. Stud Wedins kursus 46, c 53[2] (I-81), hjpr Taarnby 1. juli 53. ~ 3. maj 36 Eleonora Synnøve Petrine Tvedt Simonsen, * 19. dec 14 Kbhvn. Forældre: Overtoldbetjent Peter Svendsen S og Trine Tvedt (s 337.)

8. april: **E. I. Kragh-Schwarz,** rkp Sct Olai k, Helsingør, udn til sp Nykøbing-R (s 420).

8. april: **Carl Johannes William Hansen Jacobsen,** * 29. april 13 Horsens. Forældre: Skomagerm Jørgen Hansen J og Rasmine Hansen. Stud Rønde 48, soldatermiss KFUM 49, lærer ved Kbhvns skolevæsen 50, c 53[2] (h-70). ~ 16. marts 42 Mary Skov-Hansen, * 18. april 09 Svenstrup, Jyll. Forældre: Skrædderm Marinus H og Marie Larsen. — Udn t hjpr Islev. Udn t kkp 12. april 55, nyt embede (s 341).

8. april: **Børge Johannes Hansen,** * 17. okt 29 Nakskov. Forældre: Glarmester Hans Oluf H og Agnes Lucine Marie Boesen. Stud Nakskov 47, c 53[1] (I-88). ~ 10. juli 54 Solveig Annie Aarup Jensen, * 10. nov 27 Kbhvn. Forældre: Graver Hans Peder J og Filippa Louise Wilhelmine Aarup. — Udn t hjpr Ballerup-M (s 405).

10. april: **C. F. Bruhn,** rkp Sct Thomas k, død (s 239).

20. april: **J. M. Søbye,** sp Samuels k, udn t sp Kg Lyngby (s 145 og 374).

21. april: **E. Schjørring,** dsk præst Rendsborg, udn t rkp Kingos k (s 147 og 590).

27. april: **H. T. Nygaard,** sp Suderø S, udn t sp Østafte (s 574).

30. april: **F. C. Bøss,** kkp Ordrup, udn t sp Gelsted-R (s 359).

4. maj: **J. C. Nielsen,** hjpr Sct Lukas k, Frberg, udn t rkp Sionsk (s 153 og II, 773), udn t sp Norderøerne Vest 26. jan 56 (s 569).

4. maj: **Karl Emil Melchiorsen,** * 4. maj 28 Søndbjerg. Forældre: Overinspektør Jens Christian M og Valborg Balser. Stud Struer 46, c 52[1] (h-72). ~ 25. nov 50 Ellen Langgaard, * 9. febr 28 Sdr Kongerslev. Forældre: Manufakturhdlr Harald Christian L og Ester Rigmor Madsen. — Hustrus fastre ~ Kinch, Brønderslev-S, og Poul Schou, Aalborg. — Udn t hjpr Sundby k, Kbhvn (s 176).

Sekretær DMS's ungdomsarb 56.

13. maj: **E. K. Jørgensen,** hjpr Johannes Døbers k, udn t kkp smst (s 221 og II, 773). Udn til rkp Skelby-G-Gedser 20. sept 56.

29. maj: **Poul Anthon Knudsen,** * 5. okt 21 Kbhvn. Faderen: Maskinarb. I 6 aar paa trikotagefabrik. Stud St kurs 46, c 54[1] (h-73). ~ 17. nov 51 Gunhild Kätchen Ellen Petersen, * 24. marts 24 Kbhvn. Faderen: Gas- og vandmester. Udn t hjpr Sct Lukas k (s 233). Udn t dsk sømandspræst i London 15. marts 56 (s 584).

1. juni: **P. Gadegaard Frandsen,** hjpr Davids k, udn t sp Estvad-R (II, 772).

2. juni: **Christian Emil Brunaa Jeppesen,** * 16. juni 22 Nr Snede. Faderen: Sp Stepping-F, se der. Stud St kurs 47, c 53[2] (h-70), udn t hjpr Frederiksberg slots k (s 231), udn t kkp smst 23. febr 56, nyt embede.

6. juni: Provstinde **Karen Nordentoft,** f Munck, Garnisons k, død (s 111).

11. juni: **Peter Thorkild Beder,** * 27. febr 24 Vaag. Forældre: Fiskeskipper Poul Johs. B og Ingeborg Thomasen. Stud Thorshavn 44, c 54 (h-70). ~ 1. jan 49 Inger Frida Johanne Midjord, * 19. nov 26 Vaag. Forældre: Fisker Jacob Pauli M og Thomasine Nielsen. -- Udn t sp Norderøerne Øst (s 569). Udn til sp Fuglefjord 26. okt 1956 (s 568).

17. juni: **Orla Pedersen,** sekr Østerlandsmiss, udn t kkp Virum, nyt embede (s 378 og 596).

17. juni: **H. P. Mathiesen,** sp Ølstykke, udn t sp Sdr Broby (s 451).

20. juni: **I. C. Poulsen,** sp Absalons k, afsk (s 212). † 30. juli 56.

20. juni: **Palle Nielsen,** * 29. nov 27 Ilskov. Forældre: Lærer Folmer N og Margrethe Rossen. Stud Herning 46, c Aarhus dec 52 (I-110). ~ 11. nov 51 Kirstin Thorn, * 27. maj 27 Horsens. Faderen: Politikommissær N. J. T. — Udn t dsk sømandspræst Rotterdam (s 585).

24. juni: **Carl Frederik Stub Trock,** * 13. nov 22 Sønderborg. Forældre: Grosserer Peter Hermann Gottlieb T og Helga Lauersen. Stud Mtrp 42, landmand 42—45, paa Askov højskole, ansat paa Dybbøldagens kontor 46—49, billedredaktør (This is Denmark) 49—51, lærer Den liberale skole Brejdablik 49—50, ansat i Liberalt oplysningsfbd 50, c 54 (h-69), lærer ved forsvarets civile tjenestetidsundervisning 54. ~ 8. juli 50 lærerinde Kirsten Larsen, * 24. juni 26 Aarhus. Forældre: Skoleinspektør, kgl translatør Niels Chr. L og Anna Margrethe Petersen. — Fmd Venstres studenter 47—49, næstfmd 49—51, fmd Askovkredsen i Kbhvn 46—47. Skrev artikler og kroniker. — Udn t hjpr Sct Thomas k (s 238).

24. juni: **V. Lind,** hjpr Sct Olai k, Helsingør, udn t rkp Hørsholm (s 437 og II, 774).

2. juli: **A. B. Christensen,** sp Neksø. ~[2] Bodil Kirsten Grove Nielsen, * 23. aug 10 Kbhvn (s 551 og II, 775).

3. juli: **P. E. Larsen,** kkp Risbjerg, afsk og ansat som sekretær Dsk sømandskirke (II, 774). Dsk sømandspræst Hull 1. sept 55 (s 584).

9. juli: **O. Christiansen,** kkp Brøndbyvester-Ø. ~ Britta Gjortlevine Christensen, * 11. sept 28 Glostrup. Forældre: Direktør Hans Charles Frithjof C og Karen Ingeborg Elisabeth Nielsen (s 388).

16. juli: **A. H. Reumert,** sp Asminderød-G, død (s 427).

26. juli: **H. A. Jespersen,** kkp Sydstrømø, afsk (s 565).

1. aug: Kbhvns Nørre provsti delt i Nordøstre

provsti med **E. L. Balling**, sp Sct Stefans k, som provst, og Nordvestre provsti med **K. Tvermoes Jensen**, sp Grøndals k, som provst (s 143 og 156).
Til **nordøstre** provsti henføres Sct Stefans, Anna, Samuels, Kingos, Kapernaums, Tagensbo, Bispebjerg, Emdrup, Lundehus, Sions, Kildevæld og Taksigelseskirkens sogne. Til **nordvestre** provsti henføres: Brønshøj, Utterslev, Vanløse, Hyltebjerg, Grøndals, Advents, Ansgar, Husum, Husumvold sogne.
1. aug: **P. Gøtke-Hansen**, hjpr Godthaabs k, udn t sp Raaby-S (II, 773).
9. aug: **J. N. With**, fh rkp Sct Pauls k, død (s 118 og II, 772).
20. aug: **Johan Weihe**, * 13. nov 18 Torshavn. Faderen: Arbmd David W. Stud Torshavn 39, c 53[1] (1-90). — Udn t sp Suderø-S (s 574).
20. aug: **C. Nordberg-Hansen**, hjpr Kingos k, udn t sp Rye-S (II, 772).
6. sept: **Emil Michael Kruse**, * 11. maj 08 Eg, Tved, Mols. Forældre: Gdjr Jens Sigurd Nielsen K og Kirstine Sophine Lauersen. Ved landvæsenet. Stud Rønde 36, c 43[1] (h-69), sp Anholt 26. maj 43. ~ 30. maj 43 Eleonora Jensen, * 2. okt 13 Høje Taastrup. Faderen: Repræsentant Chr. J. — Udn t rkp Sct Olai k, Helsingør (s 420).
6. sept: **J. P. Jørgensen**, hjpr Jægersborg, udn t sp Tryggelev-E (II, 774).
7. sept: **F. W. Jensen**, hjpr Thomas k, anerk som dsk sømandspræst Yokohama (II, 773).
8. sept: **Bertil Bernhard Wiberg**, * 18. juni 27 Kbhvn. Forældre: Arbmd Svante Bernhard W og Lilly Persson. Stud Statens kurs 46, c 52[2] (1-105). ~ 14. jan 55 Lilly Ruth Lindgren, * 25. april 33. Faderen: Handelsgartner L, Tømmerup, Amager. — Fik univ guldmed 51, BM teologisk forening 51—54, studieophold i Cambridge 54. — Udg 54: Jesu lignelser. — Udn t hjpr Sct Mariæ k, Helsingør (s 418), kkp Frederiksberg k 21. april 56 (s 231).
18. sept: **E. Skjoldager**, rkp Haslev-F, udn t rkp Sct Thomas k (s 239 og II, 380).
18. sept: **Arne Madsen**, * 24. juli 11 Gudhjem. Forældre: Baadebygger Emil Anias M og Asta Mogensen. Lærereksamen Vordingborg 35. Højskolel Bornholms højsk 35—36, lærer i folkeskolen 37—45. Stud Rønde 46, førstegraver Holmens k, Kbhvn, 47, c 53[1] (h-56). ~ 26. april 47 Johanne Dorothea Gotzmann, * 3. marts 13 Ratibor. Faderen: Smed. — Udn t hjpr Godthaabs k (s 242), udn 30. aug 55 til sp Buerup (II, 475).
24. sept: Dr theol **S. H. Lerfeldt**, sp Frederikssund-O, udn t sp Helligaands k (s 70 og 475).
30. sept: **Vagn Fuglsang-Damgaard**, * 12. maj 27 Aarhus. Faderen: Kbhvns biskop, se der. Stud Johannessk 47, c 54[1] (1-108). ~ 24. juli 54 lærerinde Grethe Fensager, * 5. dec 28 Kbhvn. Faderen: LRsagfører F. — Udn t hjpr den dsk mgh Flensborg (s 588).
8. okt: **Johannes Otzen**, * 31. okt 28 Kbhvn. Faderen: Provst Jersie-K-S. Stud Rosk 47, c 54[1] (1-113). — Udn t hjpr Kingos k (s 147).
10. okt: Fru **Agnes Birch-Olsen**, f Asschengren, Ramløse-A, død.
14. okt: **V. E. J. Møller**, sp Stigsbjergby-M, udn t sp Absalons k (s 212 og II, 272).
16. okt: Provst **C. Nedermark**, Glostrup, død (s 390).
28. okt: **Jørgen Niels Balle-Olsen**, * 18. okt 26 Frberg. Forældre: Tjener Christian Svend Olsen og Rosa Alvilda Balle. Stud Ø Brgdssk 46, c 53[1] (h-60), hjpr Glostrup 53. ~ 3. juli 53 Elisabeth Holmstrup, * 5. maj 27 Kbhvn. Faderen: Sp Kongsted, † 51, se der. Stamt 5. Fru E. Balle-Olsen er stud Aurehøj 45, c theol 52[2] (1-103). — Udn t kkp Ordrup (s 390 og 359).
8. nov: **O. B. Praëm**, rkp Asminderød-G, til sp smst (s 427 og 428).
8. nov: **N. Svendsen**, kkp Kapernaum k, til sp Samuels k (s 145 og 149).
8. nov: **Jens Christian Johannes Stubberup Christensen**, * 20. juni 27 Biersted. Forældre: Gdjr Anders Ingvard C og Elvine Christine Christensen. Stud Struer 47, c 54[1] (1-81). — Udn t kkp Risbjerg (s 342), nyt embede (II, 774).
8. nov: Store Magleby-Dragør delt i 2 selvstændige sognekald. **S. A. J. Andersen** udn til sp Dragør (s 340). Store Magleby først opsl ledigt april 1957.
8. nov: **I. F. Petersen**, sp Taastrup Nykirke, udn t provst for Smørum herreds provsti (s 385 og 399).
8. nov: **E. A. Førster-Christensen**, kkp Enghave k, afsk (s 211).
11. nov: **Axel Wenningsted Torgaard**, * 21. marts 23 Torshavn. Faderen: Arkitekt H. C. W. T. Stud Torshavn 41, c 54[2] (h-65). — Udn t kkp Sydstrømø (s 565). Radioleder Færøerne 57.
26. nov: **J. C. Schwarz-Nielsen**, kkp Birkerød, udn til rkp smst, nyt embede (s 435).
2. dec: **O. J. Hansen**, hjpr Esajas k, til sp Vedersø (II, 772).
8. dec: **Niels Nielsen**, * 2. aug 29 Kbhvn. Faderen: Bankfuldmægtig Hans Peter N. Stud Eftersl 48, c 54[2] (1-93). ~ 21. aug 54 Birthe Bech. Faderen: Konsulent B, Holbæk. — Udn til hjpr Timotheus k (s 218), kst sp Krogsbølle 55.
9. dec: **Kristian Skov Thomsen**, * 26. marts 25 Sunds. Faderen: Gdjr M. T. Stud Rønde 47, c 54[2] (1-108), udn t hjpr Esajas k (s 125).
9. dec: **Karsten Erik Nørgaard**, * 5. dec 29 Elsø. Faderen: Gdjr Niels N. Stud Nyk M 48, c 54[2] (1-109). Udn t hjpr Enghave k (s 211). Udn til kkp Kildevælds k 28. dec 56 (s 165).
9. dec: **Carl Emil Wisbom**, * 3. juli 29 Kbhvn. Faderen: Bankbestyrer H. F. A. Stud Eftersl 48, c 54[2] (1-79). ~ 26. juni 54 Kirsten Rosenløwe Nielsen. — Udn t hjpr Elias k (s 206).
9. dec: **Carl Lindhardt Jensen**, * 14. marts 29 Brcvst. Faderen: Landmand Jens Peter J. Stud Rønde 47, c 54[2] (1-90). Udn t hjpr Taastrup Nykirke (s 399).
9. dec: **Samuel Fibiger-Jensen**, * 9. marts 29 Næs, Færøerne. Faderen: Sp Vestervig-A, se der. Stud Struer 47, c 53[2] (1-77). ~ 54 lærerinde Else Grete Monberg, * 28. juni 30 Tibirke. — Ord som miss Dsk forenet Sudanmission (s 597).
14. dec: **T. A. W. Glahn**, sp Jesus k, afsk (s 215).
14. dec: **Poul Fritz Jacobsen**, * 3. marts 22 Skaalevig, Færøerne. Faderen: Bogholder S. J. Stud Torshavn 42, c 54[2] (h-58). Udn t kkp Suderø N (s 574).
14. dec: **Jens Kresten Jensen Schmidt**, * 6. marts 19 Mjolden. Faderen: Landm K. J. S. Stud Statens kurs 48, c 54[2] (1-81). Udn t hjpr Herlev (s 348). Kkp Rind 15. marts 57.
28. dec: **P. J. Flintholm**, kkp Rønne, udn t sp Jelstrup-M (s 531).

1955:

4. jan: **Aug. A. J. Andersen**, fh sp Bloustrød-L, død (s 341).
5. jan: **C. A. Jørgensen**, dsk sømandspræst, Antwerpen, udn t sp Rømø (s 585).
15. jan: **O. E. Moeslund**, sp Olsker, udn t sp Strynø (s 540).
19. jan: Pastorinde **Kirsten Rald**, f Dall, Hillerød-NH, død.
14. febr: **H. E. Sand**, sp Blistrup, afsk (s 496).
16. febr: **Niels Torben Højland**, * 1. juli 08 Kbhvn. Forældre: Montør Hans Peter H og Caroline Mette Kirstine Pedersen. Stud Mtrp 27, c mag 33[1] (dsk, engelsk), timelærer Haderslev katedralsk 33, adjunkt smst 37—42, c theol 42[1] (1-87), sp Vindum 27. maj 42. ~ 6 juli 42 Inger Margrethe Hansen, * 19. maj 16 Kagerup. Forældre: Tømrerm Lars H og Birthe Marie Nielsen. — Broder: Hyllested-V-H. — Udn t sp Frederikssund-O (s 475).
21. febr: **K. R. Langberg**, rkp Glostrup, udn til sp smst (s 390).
2. marts: **K. A. P. Møgelvang**, kkp Samuels k, udn t sp Bandholm (s 113).
5. marts: **P. A. Bjerager**, kkp Garnisons k, udn t sp Egebjerg (s 113).
14. marts: **Laurids Kristian Stampe**, * 21. jan 19 Videbæk. Forældre: Murerm Anton Marius S og Karen Kristensen. Stud Herning 38, univ guldmed 44, c 45[1] (1-114), assistent teol laboratorium 47, lærer Zahles sem 48—50, do Blaagaards sem 49, do Dsk missionsraads missionsskole 50, sekretær hos pastoralseminariets forstander 48, universitetsadjudant 49. Studierejse til USA 46—47, magister i teologi (STM) 47 ved Univ Theological sem, New York, universitetslektor Kbhvn 51 (missionshistorie). ~ 25. april 45 Esther Kathrine Sørensen, * 16. jan 19 Boddum. Forældre: Proprietær, landbrugskand Carl Christian S og Janzy Fernanda Hansen.
Skr 46: Bidrag til Vor Frelsers k, 49: Bidrag t Store danske personligheder, afh i Dsk kirkeliv 52, art i Dsk teol tidsskr, Nord misstidsskr, medarb Ill religionsleksikon.
Udn t kkp Kapernaums k (s 149). — Udn 23. april 57 til rkp Christians k, (s 174).
16. marts: **Johannes Albinus-Jørgensen**, * 4. sept 26 Odense. Faderen: Fabrikant N. P. A. J. Stud Od 46, c 53[2] (1-99). — Udn t hjpr Sct Pauls k (s 118). Udn til kkp Herning 20. aug 56.
25. marts: **Jon Asgerssøn Juul**, * 14. febr 15 Frberg. Forældre: Domkantor i Roskilde Asger Callisen J og Ebba Rigmor Gyrithe Høegh Brask. Stud Mtrp 33, c polit 40, kordegn Gentofte 41—48, c theol 48[1] (1-101), valgmenighedspræst Vivild 4. juni 48. ~ 20. aug 41 Gunver Skovrup, * 9. nov 18 Ollerup. Forældre: Højskoleforst Ejnar Jørgensen S og Sigrid Kristoffersen. — Broder: Obbekær, rkp Ribe. Hustrus søster ~ Øllgaard, Vorde-F-R. — Næstfmd

Studenterkredsen 35—37. — Udn t rkp Asminderød-G (s 420).

30. marts: **R. L. E. Møller,** dsk præst Argentina, udn t rkp Nørresundby-H (s 588).

5. april: **O. Christiansen,** kkp Brøndbyvesterøster, udn t sp Brøndbyøster, udskilt som selvstændigt sognekald (s 388).

12. april: **C. Hansen Jacobsen,** hjpr Islev, udn t kkp smst, nyt embede (s 341 og ovf).

16. april: **J. C. C. Wolf,** førstepræst Grønland, udn t sp Ingstrup-H (s 579).

19. april: **Aage Dam-Jensen,** * 26. sept 29 Frberg. Forældre: Arkitekt Vilhelm Andreas D-J og Anna Johanne Clara Johansen. Stud Eftersl 48, c 54[1] (l-114). ~ 5. sept 53 Inge-Vibeke Østfeldt, * 27. febr 29 Svallerup. Faderen: Sp der, se der. — Udn t hjpr Holmens K (s 106). Udn til rkp Køge-Ø 25. maj 54 (II, 92).

12. maj: **Jørgen Erik Ottosen,** * 14. jan 28 Kbhvn. Forældre: Førstegraver ved Kbhvns domkirke Einar O og Ida Anne-Marie Hansen. Stud Mtrp 47, c 53[2] (l-103). ~ 23. febr 52 Lise Schæbel, * 25. dec 29 Kbhvn. Forældre: Inspektør Otto Jens S og Helga Jensine Lund. — Udn t kkp Rønne-K (s 531).

12. maj: **Sigvald Marius Rosenquist,** * 8. dec 20 Assing. Forældre: Landmd Frederik Abel R og Mette Maria Kathrine Pedersen. Stud Rønde 48, c 54[1] (h-74). Ord som miss Østerlandsmissionen (s 596).

16. maj: **Conrad Hansen,** rektor, fhv ord kat v Holmens k, død (s 105).

17. maj: **Ove Peder Bartholdy,** * 10. juli 29 Herredskirke. Faderen: Sp Elias k, se der. Stud Mtrp 48, c 55[1] (l-108). ~ 6. dec 52 Fritzie Jacobsen, * 9. sept 32 Kbhvn. Faderen: Bymissionær Kaj J. — Hustrus broder: Kkp Lemvig-N. — Udn t hjpr Risbjerg (s 342, II, 774). Missionær DMS 56.

17. maj: **R. Christensen,** kkp Frederiksværk-V. — Udn t sp Olsker (s 511 og 540).

18. maj: **Jørgen Hansen,** * 22. nov 27 Feng-huangcheng, Mandsjuriet, Kina. Faderen: Sp Rødding, se der. Stud Od 46, c 53[2] (l-99). ~ 11. juli 53 Gerda Emilie Madsen, * 24. febr 32 Vollerup, Bjolderup. Forældre: Gdjr Johannes Vilhelm M og Anna Emilie Cecilie Mathiesen. — Udn t hjpr Høje Taastrup (s 399). Miss DMS 56.

20. maj: **Arne Hugo Andersen,** * 4. juli 26 Helsingør. Faderen: Togfører R. L. A. Stud Helsingør 46, c 55[1] (h-68). Udn t hjpr Advents k (s 157).

24. maj: **Frank Jacobsen,** * 12. febr 31 Kbhvn. Faderen: Bymissionær Kaj C. J. Stud Mtrp 1950, c 55[1] (l-82). — Søster ~ Bartholdy, hjpr Risbjerg. — Udn t hjpr Tikøb (s 423), kkp Lemvig-N 10. okt 56.

24. maj: **Jørgen Bertel Michaelsen,** * 13. febr 25 Sommersted. Faderen: Husejer Peter M. Stud Haderslev 44, c Aarhus juni 53 (h-65). Udn t hjpr Christians k (s 174).

27. maj: **A. M. N. Bliddal,** 1. rkp Domkirken, udn t sp Jesus k (s 66 og 215). Provst vestre provsti 8. okt 56.

7. juni: **H. Eriksen,** hjpr Jesus k, udn t sp Alslev-H (sp 599).

18. juni: **J. Pedersen,** sp Højdevangs k, afsk (s 187).

18. juni: **S. Krog,** kkp Gladsakse, udn t rkp Glostrup (II, 774 og I, 390).

25. juni: **H. Aaberg-Jørgensen,** hjpr Sundby, udn t kkp Jetsmark (II, 773).

30. juni: **Magnus Daniel Andersen,** * 2. maj 08 Hedensted. Forældre: Kolportør Anders Peder A og Juliane Hansen. Stud Vejle 26, c 32[1] (h$_2$), sekretær KFUM, Nykøbing F, 32, andenpræst Elling 26. jan 34, sp Skæve 26. juli 37. ~ 28. juni 45 Anna Ragnhild Knudsen, * 12. maj 17 Torsager. Forældre: Proprietær Christian Frederik K og Ane Kirstine Kolind. — Broder: Førslev. — Fmd IMs kredsfbd 54—55. — Udn t sp Blistrup (s 496).

16. juli: Fru **Olga P. Geismar,** f Hansen, Christiansborg slots k, død (s 106).

20. juli: Fru **Ellen M. Wøldike Nielsen,** f Jensen, Karlebo, død (s 430).

22. juli: **M. Gottlieb,** kkp Højdevangs k, afsk, ansat som sekretær i Santalmissionen (s 187).

22. juli: **Kristian Kjeldgaard,** * 25. marts 23 Ejdrup. Forældre: Centralbestyrer Niels Nielsen K og Maren Hansen. Stud Rønde 43, c 53[2] (l-82), hjpr Simeons k 11. dec 53. — Udn t kkp Samuels k (s 145).

24. juli: **J. N. Langhoff,** sp Allinge, afsk (s 539).

24. juli: **Jens Peter Christensen,** * 27. aug 25 Kbhvn. Forældre: Overretssagfører, kgl. fuldmægtig Christian Peter Erik C og Ellen Margrethe Hansen. Stud Østersøg 45, c juni 53 Aarhus (l-92), hjpr Knebel-R 3. dec 53—1. dec 54, ansat som hjpr Kgs. Lyngby (s 374). Præst for døve i Kbhvn 23. jan 57 (Sct Andreas k) (s 83).

24. juli: **E. W. K. Bach,** dsk sømandspræst, Hull, afsk og ansat som sekretær i Dsk sømandskirke (s 585). **P. E. Larsen,** kkp Risbjerg, og sekretær i Dsk sømandskirke, afsk og ansat som dsk sømandspræst i Hull (I, 584 og II, 774).

1. aug: **H. Balle,** sp Sandby, udn til førstepræst Grønland (se Sandby, s 577).

14. aug: **H. F. Grønvold,** sp Snostrup — rkp Frederikssund-O, afsk (s 475).

20. aug: Provst **J. T. Engel,** fh sp Frederiksberg k, død (s 230).

30. aug: **N. J. Rasmussen,** sp Norderøerne Vest, udn t sp for den tyske mgh Haderslev (s 569).

19. sept: **Helge Øyvind Lundblad,** * 12. juli 29 Kbhvn. Faderen: Sp Godthaabs k, se der. Stud Østersøg 48, c 55[1] (l-105),religionsl Østersøg gymn. — Udn t hjpr Godthaabs k (s 242).

27. sept: **Harald Peder Madsen,** * 30. juli 01 Silkeborg. Forældre: Kbmd Christian M og Mathea Kirstine Hansen. Stud Silkeborg 20, c 26[1] (l), rkp Ansgar k, Odense, 29. aug 26, sp Vejrum 21. juli 30, rkp Vor Frelsers k, Vejle, 19. juli 35, afsk 28. marts 40, generalsekretær DMS, Hellerup, sekretær i Kirkernes verdensraad 53 (Geneve). ~ 27. okt 26 Ragna Mølgaard-Nielsen, * 30. juli 04 Nyborg. Forældre: Overportør Niels Mølgaard N og Else Jensen. — Søster ~ Birkeland, Andst. Fætre: Munch Madsen, Tranekær, og Jordløse-H.

BM DKU 38—40, medl repræsentantsk DKU 40, BM Kristel pressebureau 40, fmd 47—53, fmd DMS's børneudv 41, medl Dsk missionsraad 44, BM Kirkelig filmsforening 48, kirkelig filmskonsulent 52.

Red Til vore syge 41, overs 34: S. M. Shoemaker: Skal kirken omvende sig? 126 s, medovers 34: A. J. Russel: Eet ved jeg, 400 s, udg 37: Døden overvunden, 32 s, 39: Vær frimodig! 40: Fra vej og sti, 41: Stenene taler, 43: Biografi af kinamissionær J. A. Vyff i »I evangeliets tjeneste«, 44: Biografi af pastor A. V. Holm i »I evangeliets tjeneste«, 43: »Missionæren i moderne litteratur«, art i Nord missionstidsskr, 45: medudg af »Der er en vej« (andagtsbog for syge), 46: Biografi af pastor Eilert Morthensen i »I evangeliets tjeneste«, 46: Gaa ud i alverden, festskr til DMS's 125 aars jubilæum, 49: Jeg var syg, hilsen til syge fra kristne læger, 127 s, 49: Nordisk missionshistorie, 410 s, oversat: 43: Elis Anvill: Bonden Wang og hans sønner, 44: do: Den første blandt Kinas kvinder, 45: do: Kinas stærke mand, 45: Sigrid Berger: Min fader var en ung soldat, 45: Erik Arbin: De prægede et folk, 45: Ester Erling: En engel i graat, 46: Kristofer Benzow: En mand søger sandheden, overs 47: Anvill: Den nye missionær, 50: C. M. Francero: Pontius Pilatus erindringer m m, 42: Større afh om YM i »Den danske kirke og vor slægt«, red Hjemmenes julebog 41, red Kredslederen 40, medred Børn og mission 41—49, red Ungdom og udsyn (konfirmandhefte) 44, red Til vore syge 41.

Udn t 1. rkp Domkirken (s 66).

7. okt: **O. Wøldike Nielsen,** sp Karlebo, afsk (s 430).

19. okt: **Jørgen Vilhelm Jensen,** * 2. marts 26 Silkeborg. Faderen: Herrekviperingshdlr M. J. Stud Silkeborg 45, c 53[2] (h-75), udn t hjpr Simeons k (s 96).

19. okt: **Ole Vilhelm Bastiansen,** * 1. febr 27 Kbhvn. Faderen: Handelsgartner B. Stud Mtrp 46, c 54[1] (l-90). Udn t hjpr Værløse (s 407), udn t kkp Herlufsholm 24. jan 57 (II, 540).

22. okt: **Ejnar Pram Gad,** * 11. jan 15 Aagerup. Faderen: Sp Aagerup, † 25, se der (af Frederiks-K). Stud Stenhus, Holbæk 32, boghandlerlærling, landvæsenselev 36—42, gdjr 42—47, c Aarhus juni 53 (h-73), hjpr Brabrand-Aa 29. aug 53. ~ 28. juni 42 Annelise Ortvad, * 4. okt 18 Kbhvn. Forældre: Revisor Philip O og Ella Helene Jensen. Stamt 33. — Udn t kkp Frederiksværk-V (s 511).

28. okt: **T. Jensen,** hjpr Jersie-KS, udn t kkp Gladsakse (II, 88 og I, 346).

29. okt: **O. L. A. Larsen,** fh præst Kbhvns fængsler, død (s 99).

11. nov: **J. A. Wichmann,** dsk sømandspræst, London, udn t sp Højdevangs k (s 187 og 584).

23. nov: **Bengt Johannes Mathorne,** * 15. april 26 Hillerød. Faderen: Sp L Lyngby-Ø, † 31, se der. Stud Eftersl 44, c 53[1] (l-113). Studieophold i Schweiz (Chateau de Bussey). — Udn t hjpr Rødovre (s 340).

24. nov: **N. K. Stampe,** rkp Apostel k, udn t sp Allinge (s 198 og 539).

25. nov: **Jørgen Estrup Jensen,** * 9. juni 27 Silkeborg. Forældre: Kontorchef Christian Estrup J og Karen Martine Nielsen. Stud Silkeborg 46, c Aarhus juni 53 (l-104). Udn t dsk præst Frederiksstad, Sydslesvig (s 589).

25. nov: **Gunnar Hermansen,** * 26. jan 26 Hersom. Forældre: Skovopsynsmd Valdemar H og Ane Kirstine Christensen. Stud Rungsted 46, c 54[1] (l-83). ~ 11. juli 53 Herdis Valborg Poulsen, * 23. sept Hæsum v Støvring. Forældre gdjr Ludvig P og Bodil Kir-

stine Jakobsen. — Udn t hjpr den dsk sømandspræst London (s 584). Kkp Filips k 8. april 57 (s 183).

2. dec: **Arne Pallesen Kongsgaard,** * 21. juli 22 Vinkel. Faderen: Gdjr Niels Nielsen K. Stud Rønde 42, c 55[1] (h-70). Udn t kkp Højdevangs k (s 187).

8. dec: **N. Juhl,** fh sp Esajas k, død (s 124).

12. dec: **Asger Obdrup,** * 30. marts 29 Havrebjerg. Faderen: Sp Gethsemane k, se der. Stud Sct Jørgens gymn 48, c 55[2] (l-83). Udn t hjpr Højdevangs k (s 187).

22. dec: **J. Bønnelycke Jørgensen,** kkp Frederiksberg k, udn t sp Sønderup-N (s 231 og II, 450).

1956:

6. jan: Provst **C. J. Iisager,** Sct Olai k, Helsingør, afsk (s 413 og 420).

16. jan: **A. Hansen,** fh valgmghpræst Bornholm, død (s 558).

19. jan: **P. C. H. F. Gottschalck-Hansen,** fh sp Sct Johannes k, død (s 79).

26. jan: **J. C. Nielsen,** rkp Sions k, udn t sp Norderøerne Vest (se ovf).

1. febr: **E. J. Jensen,** rkp Christians k, Lyngby, udn t sp Karlebo (s 378 og 430).

7. febr: **Finn Brautz Mathiesen,** * 21. aug 25 Vejle. Forældre: Forsøgsleder Valdemar Christian M og Petra Andrea Frederiksen. Stud Ø Brgdssk 44, c 53[2] (l-98), hjpr Skjern 28. jan 54. ~ 21. juli 56 Elisabeth Bundgaard. Faderen: Sp Skjern, se der. — Udn t kkp Herlev (s 349).

9. febr: **P. Bang-Møller,** rkp Ansgar k, udn t sp Rødby-R (s 150).

13. febr: **G. C. K. Krohn,** fh sp Kg Lyngby, død (s 374).

13. febr: **Kristian Martinius Lauritzen,** * 16. juni 24 Bording. Faderen: Gdjr Peder L. Stud Rønde 48, c 54[2] (l-84). Udn t hjpr Grønland (s 578).

14. febr: **V. Finnerup,** præst Diakonissestiftelsen, udn t sp Kalundborg (s 599 og II, 124).

16. febr: **J. S. Dalsager,** sp Sct Mariæ k, Helsingør, død (s 418).

23. febr: **C. U. B. Jeppesen,** hjpr 2. rkp Frederiksberg k (Fr slotsk), udn t fast hjpr smst, nyt embed (se ovf) (s 231).

26. febr: Sundkirken indviet (s 186).

1. marts: **V. Dickmeiss,** sp Hørsholm, udn t provst for Lynge-Kronborg herr provsti (s 413, 437, jvf 251).

1. marts: Embedet som sp Snostrup — rkp Frederikssund-O nedlægges. Snostrup lægges som anneks til Ølstykke, **B. B. Bøgh,** sp Ølstykke, udnævnes til sp Ølstykke-Snostrup. Pgd i Snostrup bevares indtil videre. Der nyoprettes et embede som kkp Frederikssund-O (s 450 og 475).

6. marts: **Jørgen Laursen Vig,** * 31. aug 18 Bjergager. Faderen: Regnskabskonsulent. Stud Silkeborg 38, c 45[2] (l-101), c mag 49, bibliotekar universitetsbibl 1. afd. Udn t hjpr Glostrup (s 390).

24. marts: **A. S. H. E. Sørensen,** hjpr Apostel k, udn t rkp smst (s 198).

7. april: **Knud Jakobsen,** * 28. nov 19 Kalundborg. Faderen: Herreekviperingshdlr Jacob Bernhard J. Stud Rønde 45, c 55[2] (l-85). Udn t hjpr Vedbæk (s 382).

12. april: **C. F. A. L. Augustsen,** fh rkp Sct Mariæ k, Helsingør, død (s 420).

17. april: **Ingemann Christensen,** * 22. sept 09 Fredericia. Forældre: Togfører Christian C og Petra Møller. Stud Fredericia 27, c 34[2] (hs). ~ 14. juli 31 Anna Kristine Kjær, * 1. marts 04 Frberg. Forældre: Kbmd Thyge Hansen K og Inger Elisa Christensen. — Kkp Sevel 28. sept 35. Udn til dsk præst Sydslesvig (Egernførde) (s 590).

21. april: **Immanuel Hansen,** * 25. maj 23 Slagelse. Faderen: Møbelhdlr. Boghandlerudd (Slagelse, Kbhvn), kontorist, Rigshospitalet 46—49. Stud St kursus 49, medhj universitetsbibl 49, c 55[1] (l-81). ~ 15. juli 50 Birthe Ely Pedersen, * 10. jan 23 Kbhvn. Faderen: Ingeniør. Udn t hjpr Sct Lukas k, Frberg (s 233).

21. april: **Knud Zwicky Norup,** * 28. marts 27 Hjardemaal. Faderen: Sp Raklev, se der. Stud Kolding 46, c 55[2] (h-61). Udn t hjpr Høje Taastrup (s 397).

26. april: **J. V. Sørensen,** rkp Kastrup, udn t sp Tversted-U (s 338).

4. maj: **Helge Anker Larsen,** * 20. okt 26 Karleby. Faderen: Sp Sct Markus k, Aalborg, se der. Dim. Aalborg 45 c 55[2] (l-82). Udn t hjpr Timotheus k (s 218).

7. maj: **Peder Christian Nørgaard,** * 28. marts 25. Faderen: Gdjr. Stud St kurs 52, c 56[1] (l-95). Udn t hjpr Brøndbyvester (s 388). Kkp smst 16. april 1957 (nyt embede).

7. maj: **C. P. Pedersen,** sp Trinitatis k, afsk (s 73).

9. maj: **Poul Henning Jørgensen,** * 19. sept 30 Kbhvn. Faderen: Vinkyper. Stud Østersøg 49, c 56[1] (egr-120). Udn t hjpr Brøndbyøster (s 388).

9. maj: **Knud Tage Andersen,** * 6. marts 27 Kettrup. Faderen: Boelsmd. Stud St kurs 50, c 56[1] (l-93). Udn t hjpr Helleruplund (s 368).

9. maj: **Asger Smitt,** * 16. febr 30 Bjerringbro. Forældre: Skolebestyrer Herman Thorkild S og Kirstine Bertheline Mikkelsen. Stud Silkeborg 49, c Aarhus dec 55 (l-87). Udn t hjpr Holmens k (s 105).

11. maj: **J. B. Leer Andersen,** fh sp Blistrup, generalsekretær Kbhvns kirkefond. Udn t sp Sct Olai k, Helsingør (s 420 og 496).

9. juni: **H. Nielsen,** førstepræst, Grønland, afsk (s 578).

9. juni: **H. F. N. Helleskov,** fra kkp Hyltebjerg-K til rkp Christians k, Lyngby (s 155 og 378).

21. juni: **H. P. Møller,** kkp Helleruplund, udn t rkp Sions k (s 164 og 368).

22. juni: **Halfdan Jensen,** * 18. juli 19 Gjellerup. Faderen: Aldersrentenyder Carl Marius J. Dim v kgl resol 52, c 56[2] (h-59). Udn t hjpr Frederiksholm (s 223).

26. juni: **Marius Storgaard,** * 10. april 25 Karlby. Faderen: Murermester Niels Chr. S. Stud St kurs 50, c 56[1] (l-97). Udn t kkp Frederikssund-O (s 475).

28. juni: **Hugo Bjerre Jakobsen,** * 27. juli 26 Aaby ved Aarhus. Forældre: Ingeniør Laurids J og Mathilde Hulda Schramme. Dim Aarhus 45, c Aarhus juni 50 (l-111). ~ 10. juni 50 Inga Andreasen, * 3. nov 25 Tiset. Forældre: Sognefoged, gdjr Aksel A og Karen Marie Andersen. — Hjpr Ejstrup 10. maj 51, kkp Lemvig-N 8. april 54, udn t præst ved Diakonissestiftelsen (s 251).

Broder: Rkp, Sct Markus k, Aalborg.

9. juli: **I. S. Rommerdahl,** dsk præst Slesvig, udn t sp Rinkenæs (s 590).

17. juli: **Richardt Bjerglund Andersen,** * 5. april 15 Børkop. Forældre: Savværksejer Anders A og Dorthea Kirstine Sørensen. Dim Vejle 33, c 40[2] (l). ~ 28. nov 45 Ragnhild Frimodt-Møller, * 18. marts 15 Bangalore, Indien. Forældre: Lægemissionær, dr Christian Frimodt M (af Herfølge) og Ragnhild Høgsbro. Manuduktør, sekretær KFUM, Aalborg, 41, idrætssekretær KFUM, Kbhvn, 43, hjpr Hellerup 13. nov 45, krigsfangesekretær blandt tysk minestrygermandskab i Danmark 46, sp Ryde-H 2. febr 48. — Udn t sp Sct Mariæ k, Helsingør (s 418).

Hustrus slægt, se stamt 60 B.

17. juli: **P. H. Haremst,** sp Fuglefjord, udn t rkp Ansgar k (s 150 og 568).

24. juli: **K. A. Berg,** kkp Domkirken, afsk, ansat som generalsekretær Kbhvns IM (s 67).

19. aug: **C. Holger Sørensen,** fh sp Hørsholm, død (s 437).

24. aug: Provst, dr phil **J. J. G. Schousboe,** Apostel k, afsk (s 198).

14. sept: **N. V. Nielsen,** rkp Sct Markus k, Frberg, afsk (s 243).

20. sept: **Bjarne Ebert,** * 20. jan 30 Viborg. Faderen: Afdelingsleder ved Hedeselskabet, civilingeniør. Stud Slagelse 48, c 55[1] (h-70). Hjpr Nathanaels k, Kbhvn (s 181).

22. sept: **M. V. Lidegaard** (se II, 772) — førstepræst Grønland (s 578).

28. sept: **E. Klitbo Bach,** dsk sømandspræst Hull, udn t rkp Kastrup (s 338 og 584).

22. sept: **J. M. Krag,** udn t førstepræst Grønland (II, 775 og I, 578).

29. sept: **Arne Bugge,** * 6. jan 30 Holte. Faderen: Kontorchef. Stud Holte 48, c 55[1] (l-118). Udn t kkp Domkirken, Kbhvn (s 67).

3. okt: **F. K. Fangel,** fh rkp Brorsons k, død (s 92).

10. okt: **C. Staal Nielsen,** kkp Kildevælds k, udn t sp Farstrup-L (II, 773).

12. okt: **K. S. E. Rasmussen,** rkp Husum, død (s 158).

13. okt: **P. J. H. Schaumburg-Müller,** hjpr Grøndals k, udn t kkp Hyltebjerg k (s 598 og 155).

18. okt: **Torben Gudmand-Høyer,** * 28. marts 27 Kbhvn. Faderen: Direktør L. J. G-H. Stud Eftersl sk 46, c 53[1] (l-105), hjpr Vor Frue k, Aalborg, udn t kkp Helleruplund (s 368).

7. nov: **H. O. Johansen,** rkp Godthaabs k, Frberg, afsk (s 243).

7. nov: **S. C. H. Kemp,** sp Enghave k, til sp Trinitatis k (s 72 og 211).

14. nov: **K. E. Nielsen,** fh sp Skovshoved, død (s 360).

26. nov: **Knud Nedergaard,** * 18. juli 28 Nr Snede. Faderen: Gdjr. Stud Silkeborg 47, c 54[2] (l-86), udn t hjpr Brøndbyøster (s 388).

27. nov: **S. A. Simonsen,** kkp Filips k, udn t rkp Kalundborg (s 598 og II, 125).

1. dec: **H. I. Madsen,** dsk præst Arnæs, t dsk præst Lyksborg (s 589).

2. dec: Helleruplund kirke indviet (s 367).

14. dec: **M. C. Pilgaard,** rkp Krist k, udn t sp Holme-T (s 210).

14. dec: **Henning Strøm,** * 11. aug 28 Sæby. Faderen: Kirkebetjent Martin S. Stud Briers kurs, Aalborg 50, c 56² (I-105), t hjpr Christians k (s 174).

14. dec: **Carl Emil Blem,** * 9. sept 29 Gentofte. Faderen: Ingeniør Ejnar August B. Stud Ø Brdssk 49, c 56² (I-87), udn t hjpr Sct Pauls k.

14. dec: **Ib Wolfhagen,** * 11. febr 31 Frberg. Faderen: Pastor H. W (I, 597). Stud Mtrp 49, c 56² (I-79) t hjpr Risbjerg, udskilt fra Hvidovre (s 341).

14. dec: **Torben Juul Christensen,** * 25. aug 27 Fredericia. Faderen: Kjolefabrikant Jacob C. Stud Fredericia 46, c 56² (I-89), t hjpr Kingos k (s 147).

18. dec: **H. O. Refshauge,** rkp Brorsons k, afsk (lærer Bogø kostskole) (s 92 og 599).

18. dec: **A. Schjøning-Jepsen,** rkp Ordrup, navneforandring til Schjøning (s 359).

17. dec: **Johannes Hübertz Knudsen,** * 15. sept 08 Skjern. Forældre: Kbmd Mads Johansen K og Maria Louise Nielsen. Stud Haslev 28, c 37² (h₂), andenpræst Elling 11. febr 38, rkp Harboøre-E 30. april 41, sp Ryde-H 17. maj 44—9. okt 47, landssekretær Indenlandsk sømandsmission 1. nov 47, sp Gjesing-N 19. april 52. ~ 27. febr 38 Martha Jeppesen, * 1. febr 18 Undløse. Forældre: Indremissionær Niels Kristian J og Thora Emilie Johansen. — Udn t sp Apostel k, Kbhvn (s 198).

20. dec: **A. Kjærbye-Rasmussen,** rkp Christians k, udn t sp Sct Nicolai k, Svendborg (s 174 og III, 371).

20. dec: Nyt embede: Rkp Sct Stefans k (s 143), hjpr **N. D. Lange** (II, 772) udn t kkp.

31. dec: **Hans Ulrich Parman,** * 8. jan 28 Flensborg. Faderen: Overskoledirektør. Stud Flensborg 48, c 55¹ (egr-120), hjpr Kloster k, Horsens, 18. maj 55. — Ansat som dansk præst Sydslesvig (s 588).

31. dec: **Knud Eyvin Bugge,** * 4. okt 28 Godthaab, Grønland. Faderen: Provst, Grønland (se I, s 577). Stud Mtrp 48, c 54² (I-114). Udn t hjpr Sct Stefans k (s 143).

1957:

4. jan: **L. P. S. Egerup,** fh sp Kyndby-K, død (s 447).

11. jan: **S. N. S. Gundtoft,** sp Helligkors k, død (s 90).

11. jan: Provst **H. Schultz-Lorenzen,** Grønland, afsk (s 579).

18. jan: **J. C. Hejlesen,** valgmenighedspræst, afsk (s 245).

29. jan: **Niels Jørgen Thastum,** * 19. juni 29 Nr Asminderup. Faderen: Sp i Jyderup-H F. E. Sørensen, † 55, se der (II, 270). Stud Sorø 48, c 55² (I-88). Moders søster: Kirkeminister Bodil Koch, ~ prof dr theol Hal Koch. — Udn t hjpr Grøndals k (s 156).

5. febr: **J. J. Schultz,** sømandspræst Antwerpen (se I, 585), kkp Husumvold 5. aug 52, udn t rkp Sct Markus k (s 243).

5. febr: **P. J. Rude Andersen,** hjpr Mariendals k (se II, 773), udn t kkp Johannes Døbers k (s 221).

6. febr: **Marie Ohlmann,** f Lund, enke e A. C. E. Ohlmann, rkp Frihavns k, død (s 127).

12. febr: **J. P. M. Magnussen,** hjpr Tirsted-V (se IV, 81), udn t sp Norderøerne Øst (s 570).

16. febr: **J. A. A. Rasmussen,** kkp (korshærspræst), Sct Hans k, Odense, udn t rkp Godthaabs k, (s 242 og III, 79).

14. marts: **Erling Albinus-Jørgensen,** * 6. sept 28 Odense. Faderen: Fabrikant N. P. A-J. Stud Odense 48, c 56¹ (l), udn t hjpr Kg Lyngby (s 374). — Broder: Kkp Herning, se ovf.

22. marts: Provst **E. Schack,** Vor Frelsers k, død (s 170).

25. marts: Enkepastorinde **Ellen K. Krog,** f Topsøe-Jensen, Godthaabs k, død (s 242).

28. marts: **K. Svejstrup Nielsen,** sp Avernakø, udn t rkp Krist k, (s 210 og III, 481).

28. marts: **K. L. O. Lykkesfeldt,** hjpr Vangede, udn t rkp Brorsons k (s 92 og II, 774).

28. marts: **Christian Thodberg,** * 7. febr 29 Vridsted. Faderen: Sp Nathanaels k, † 38, se der. Stud Mtrp 48, c 55¹ (egr-121), kordegn Jægerborg 54, hjpr smst 28. marts 57. ~ 24. juni 53 Bodil Karen von Mehren, * 2. marts 28 Charlottenlund. Faderen: Provisor, cand pharm. — BM Teol forening 51. — Medudg 54: Augustin: De cicitate Dei. — Søster ~ Bertelsen, Nr Nebel-L (s 353).

7. april: **N. P. N. M. Randkær,** sp Sundby, død (s 177).

8. april: **H. Flensted-Jensen,** fh sp Nyker — udn til kkp Give (II 775).

10. april: **Sv. Rehling,** sp Citadels k — død (s 120).

16. april: Dr theol **N. K. Andersen,** rkp Skovshoved, udn t ekstraord professor (khst) v Kbhvns univ (s 215) og 598.

16. april: **E. Bøytler,** fh rkp Sjælør k, udn t kkp Lindholm (s 223).

16. april: **N. Bundgaard,** dsk præst Sydslesvig, anf som valgmenighedspræst Kbhvn-Frberg (s 245 og 590)

Roskilde stift (bind II)

(Tilføjelser efter 10. marts 1954, se II, 770—71.)

1954:

23. marts: **Erik Nielsen,** * 31. dec 26 Hundested, Torup. Forældre: Fiskeskipper Jens John N og Marie Christiane Madsen. Stud Frborg 46, c 53² (I-92). ~ Ingrid Agnete Fredbo-Nielsen, * 31. dec 22 Græsted. Forældre: Gdjr Niels Peter F-N og Johanne Hansen. — Hustrus farbroder: Advents k, Kbhvn. Fastre ~ Bartholdy, Elias k, og Mortil, Risbjerg. — Udn t hjpr Vordingborg (s 702), udn til sp Jyllinge-G 15. jan 57 (s 55).

24. marts: Pastorinde **Vilh. E. Glahn,** f Varming, Snoldelev-T, død (s 82).

29. marts: **Kjeld Viggo Houmand,** * 15. sept 24 Kbhvn. Faderen: Sp Ordrup, se der. Stud Gentofte 45, c 53² (I-77). ~ 26. marts 49 Merete Fabricius, * 3. febr 26 Frberg. Forældre: Aut revisor Johannes Ferdinand F og Annette Kleisdorff. — Farbroder: Aastrup, Falster. — Udn t kkp Sct Peders k, Slagelse (s 433).

30. marts: Pastorinde **Karen Visby,** f Sell, kolonien Filadelfia, død (s 173).

8. april: **E. I. Kragh-Schwarz,** rkp Helsingør, udn t sp Nykøbing-R (I, 420, II, 284).

18. maj: **Svend Aage Nielsen,** * 27. aug 10 Seest. Forældre: Førstelærer Niels Peter N og Dorthea Jensen. Stud Kolding 29, c 36¹ (l), hjpr Helligaands k, Kbhvn, 15. okt 36, sp Hjembæk-S 12. juni 39, rkp Viborg domkirke 14. aug 51. ~ 10. aug 37 Ellen Erika Petersen, * 3. juni 05 Svenstrup, Als. Forældre: Lærer Erich P og Ellen Nielsen. — Hustrus broder: Alshauge, Oksbøl.

Fik ved bispevalget i Roskilde stift 929 st (IM og u p) 1953.

BM Daabsfondet 47, medl Det mellemkirkelige raad 54.

Udg 48: Den nye pagts bibelsyn, 68 s (For kirke og theologi 3) (samt: Es 7, 10—15, i For kirke og theologi 2). Medud 48: Bibelske salmer (Teol oratoriums forlag), medarb 51: Dsk bibelværk for mgh (Josua, Dommerb, Ruths bog og Samuelsbogen), medudg 52: Jesus Kristus er til stede, Bidrag til læren om den hellige nadver (Teol oratoriums forl), udg 53: Bjergprædikenen, 12 bibeltimer.

Udn t sp Haslev-F (s 379). Provst 23. april 57.

24. juni: **Richardt Munch Andersen,** * 3. okt 26 Vissenbjerg. Faderen: Smedemester Peter Marius A. Stud Odense kursus 45, c 52² (I-88). — Udn t hjpr Fakse (s 561). Sp Kolby 17. juli 56.

25. juni: **Henning Hansen,** * 24. marts 24 Kbhvn. Forældre: Driftsbestyrer Jens William H og Ida Sørensen. Stud Mtrp 43, c 49¹ (I-109), hjpr Broager 18. maj 49. — Udn t kkp Sct Mikkels k, Slagelse (s 431).

3. juli: **T. Larsen,** sp Haarslev-T, udn t rkp Nyborg (s 502).

14. aug: **Harald Bang-Madsen,** * 30. juni 16 Sevel. Forældre: Gdjr Niels M og Ane Johanne Bang. Stud Rønde 37, c 44¹ (I-80), sp Vedersø 26. maj 44. ~ 1. juli 44 Gudrun Margrethe Pedersen, * 28. aug 12 Ugerløse. Forældre: Skrædderm Harald Julius P og Gjerta Benedicte Petersen. — Udn t sp Svallerup (s 154).

20. aug: **C. Nordberg-Hansen,** hjpr Kingos k, Kbhvn, udn t sp Rye-S (s 66 og 772).

18. sept: **E. Skjoldager,** rkp Haslev-F. Udn t rkp Sct Thomas k, Frberg (s 380, I, 239).

29. sept: **R. P. Beyer,** fh sp Rye-S, død (s 62).

14. okt: **V. E. J. Møller,** sp Stigsbjergby-M, udn t sp Absalons k, Kbhvn (s 272 og I, 212).
28. okt: **Jørgen Frederik Bjørn Warring,** hjpr Holmens k, til sp Haarslev-T (s 502 og 772).
5. nov: **C. C. Landbo,** sp Egebjerg, død (s 300).
20. nov: **C. E. Andersen,** fh sp Gyrstinge-F, død (s 407).
30. nov: **C. M. Christiansen,** fh rkp Højby-Lumbsaas, død (s 291).
8. dec: **Thorvald Nielsen,** * 6. febr 19 Faaborg v Varde. Forældre: Tømrermester Niels Peter N og Ane Marie Nielsen. Tømrer. Stud Høng 43, c 50^{2} (l-97). Lærer Sydslesvig. BM Studenterkredsen. ~ 9. febr 45 Anne Marie Hvidtfeldt Rasmussen, * 4. dec 21 Kerteminde. Forældre: Lærer Carl Laurids R og Johanne Margrethe Hvidtfeldt Henriksen. — Udn t hjpr Følleslev-S (s 313). Sp smst 22. okt 55.
16. dec: **E. J. Lyse,** sp L Hedinge-H, udn t sp Anholt (s 639).

1955:

11. jan: **Tage Lunn,** * 24. aug 11 Kbhvn. Forældre: Kontorchef i DSB Erik L og Margrethe Langkilde. Stud Sct Jørgens gymn 29, c 35^{2} (h), hjpr Mariendals k, Frberg, 8. jan 36, do Bethlehems k 37, do Taarnby 40, sp Birket 24. april 41. ~ 11. sept 48 Hanna Frederikke Stryger Jensen, * 10. aug 22 Udby, Sjæll. Forældre: Gdjr Thomas Peter J og Sofie Frederikke Pedersen Stryger.
Fmd Pro ecclesia 37, BM Hist smf, Maribo amt, 42—55.
Udn til rkp Haslev-F (s 380).
4. febr: **C. J. Lysholm,** fh sp Everdrup, død (s 711).
9. febr: **P. M. Wemmelund,** fh sp Buerup, død (s 162).
10. febr: **C. Nielsen,** hjpr Gørlev-B, udn til sp Stigsbjergby-M (s 210 og 272).
19. febr: **B. Lindhardt,** fh sp Haraldsted-A, død (s 354).
5. marts: **P. A. Bjerager,** kkp Garnisons k, Kbhvn, udn t sp Egebjerg (s 300 og 36).
5. marts: **Johannes Jørgensen,** * 25. nov 23 Haarslev, Fyn. Faderen: Lærer J. C. J. Stud Od 43, c 54^{2} (l-83). — Udn t hjpr Kundby (s 267).
10. marts: Provstinde **Karen Nissen,** f Schmock, Hvedstrup-F, død (s 49).
21. marts: **Hans Christian Johannessen,** * 8. dec 25 Frberg. Forældre: Overlæge ved Diakonissestiftelsen, dr med Arne Jens Andreas J og Anna Koch (dt af biskop G. K — stamt 50 B). Stud Frberg 44, c 52^{1} (l-111). Studierejse. Lærer Haslev udvidede højskole 54. — Udn t hjpr Haslev-F (s 379). Udn t sp Ryde-H 7. nov 56.
25. marts: **N. E. Jensen,** sp Buerup, udn t rkp Middelfart (s 162).
26. marts: **Angelica M. Dahl,** f Sørensen, enke e kirkeminister, pastor P. Dahl, Sædder, — død.
19. april: **Jørgen Erik Fabricius,** * 12. juni 21 Vinderød. Forældre: Overførster paa Vallø, hofjægermester Otto F og Ida Schulin. Stud Haslev 41, i murerlære, paa Teknisk skole 41—43, accessit Aarhus 51, c 54^{2} (h-75). ~ 6. juni 47 Kirsten Helene Andersen, * 13. aug 26 Herfølge. Forældre: Gdjr, cand agro Jens Peter A og Valborg Petersen. — Stamt 27.
Medl af Det teol studenterraad 47—50, sekr for det samlede studenterraad 47—48 og fmd smst 48—50, administrerende sekr for folkeuniversitetet 50—52.
Sekr f Teologisk forening 46—48, medl af Dansk ungdoms fællesraads styrelse fra 50, siden 53 som kasserer, sekr f Grundtvigs-selskabet af 8. sept 1947 fra 51, medl af Den danske UNESCO nationalkomités udvalg vedrørende ungdomsspørgsmaal fra 52, medl af Danmarks pædagogiske instituts repræsentantskab fra 54, næstfmd i Studenterkredsen fra 54.
Udn t sp Lille Hedinge-H (s 639).
28. april: **Arne Vilhelm Sørensen,** * 1. august 27 Suldrup. Faderen: Landpostbud K. E. S. Stud Rønde 47, c 53^{2} (h-62), udn t hjpr Skelskør (s 482).
4. maj: **F. E. Sørensen,** sp Jyderup-H, død (s 270).
2. juni: **P. M. Thomsen,** sp Rønnebæk-O, udn t valgmghspræst Vivild-V (s 649).
5. juli: **S. J. R. Gjetting,** sp Følleslev-S, afsk (s 313).
17. juli: **J. T. V. Lyndby Jensen,** sp Osted-A, afsk (s 57).
17. juli: **Erik Sinding-Jensen,** * 14. aug 28 Kbhvn. Faderen: Sp Lynge-VB, se der. Stud Sorø 48, c 54^{1} (l-90). ~ 9. juli 53 Tove Kirsten Frederiksen, * 4. dec 30 Vallensved. Forældre: Gdjr Harald Thorvald F og Asta Rasmussen. — Udn t hjpr Sct Mortens k, Næstved (s 671), udn t sp K Hyllinge-L 8. okt (s 68).
17. aug: **Hans Erik Christensen,** * 27. aug 25. Faderen: Kgl fuldmægtig, c jur & mag C. P. E. C. Stud St kurs 46, c 55^{1} (l-91). Udn t hjpr Lynge-V-B (s 397). ~ 2. febr 57 Birthe Dahlgren. Faderen: Tømrerm i Skelskør.
30. aug: **A. Hjørlund,** sp Sønderup-N, udn t sp Jyderup-H (s 450 og 270).
30. aug: **A. Madsen,** hjpr Godthaabs k, Frberg, udn t sp Buerup (s 162 og ovf).
5 sept: Pastorinde **Karen Hoffmeyer,** f Petersen, Jorløse, død (s 326).
29. sept: Domprovst **C. A. Skovgaard-Petersen,** død (s 33).
1. okt: **E. B. Landert,** rkp Nykøbing-R, udn t sp Rønnebæk-O (s 285 og 649).
19. okt: Provst **M. Kragh-Müller,** Kalundborg, afsk (s 120 og 124).
22. okt: **T. Nielsen,** hjpr Følleslev-S, til sp smst (s 313 og se ovf).
28. okt: **T. Jensen,** hjpr Jersie-KS, udn t kkp Gladsakse (s 88 og I, 346).
2. nov: **S. C. T. Hjorth,** fh sp Hylleholt, død (s 561).
4. nov: **I. Etzerodt,** kkp Sct Peders k, Næstved, afsk, ansat som dsk præst Tandil, Argentina (s 561, 667, 771 og I, 587).
1. dec: **Per Georg Vilhelm Christiansen,** * 9. aug 21 Kbhvn. Forældre: Afdelingsbestyrer under Det kgl assistenshus Paul Georg C og Kirstine Skalstad Nielsen. Stud Eftersl 39, c 47^{1} (l-96). Sp Helgenæs 21. juni 47. ~ 9. juli 47 læge Sigrid Erna Hansen, * 13. juni 20 Roskilde (cand med & chir 47^{2}, jus practicandi 49, skolelæge). Forældre: Gdjr Knud Ejnar H og Gurli Herold Jensen. — Udn t sp Osted-A (s 57).
7. dec: **Jens Koefod-Jespersen,** * 19. aug 24 Haderslev. Faderen: Toldinspektør Kr. K-J. Stud Øregaards gymn 44, c 55^{1} (h-71). Udn t hjpr Jersie-KS (s 88).
16. dec: **P. W. Johannesen,** sp Sdr Asminderup-G, udn t sp Sct Lukas k, Aarhus (s 238).
22. dec: **J. Bønnelycke Jørgensen,** kkp Frederiksberg k, udn t sp Sønderup-N (s 450 og I, 231).

1956:

7. jan: **M. J. E. J. Jensen,** fh sp Keldby, død (s 756).
21. jan: **K. O. Faarvang,** rkp Køge-Ø, udn t sp Vilstrup, Sdj (s 93).
31. jan: **B. J. Wilsdahl,** sp Agersø, udn t rkp Nykøbing-R (s 285 og 515 — pastor Wilsdahls navn mangler i registret II, 793).
14. febr: **V. Finnerup,** præst ved Diakonissestiftelsen, udn t sp Kalundborg (s 124 og I, 599).
16. febr: **Gunner Steno Hansen,** * 4. maj 23 Haslev. Faderen: Montør Martin H. Stud Kbhvns studenterkursus 50, c 55^{2} (l-101), udn t kkp Sct Peders k, Næstved (s 669).
22. febr: Provst **C. J. V. Rørbeck,** Kundby, død (s 220 og 267).
23. febr: **A. P. Dahl,** fh sp Hørby, død (s 260).
28. febr: **J. P. Lundøe,** fh sp St-L Fuglede, død (s 156).
18. april: **J. G. Mørck,** sp Ørslev-S, død (s 188).
26. april: **Oluf Jørgensen,** * 11. febr 21 Horsens. Forældre: Værkfører Hans Martin J og Helga Johansen. Dim Horsens 40, c 47^{2} (h-64). ~ 6. okt 45 Erna Larsen, * 6. maj 23 Kbhvn. Forældre: Tehandler Henry Andreas Peter L og Marie Jørgensen. Hjpr Sct Pauls K, Kbhvn 31. aug 48, ungdomssekr DMS 1. april 49, kkp Sct Johannes k, Vejle, 16. marts 54. — Udn t sp Sdr Asmindrup-G (s 238).
25. maj: **A. Dam Jensen,** hjpr Holmens k, Kbhvn (se ovf under Kbhvns stift), udn t rkp Køge-Ø (s 93).
28. maj: **Jens Fosdal,** * 18. marts 26 Grædstrup. Faderen: Sp Nykøbing F, se der. Stud c 55^{2} (h-59). Udn t sp Agersø (s 515).
17. juni: **H. L. Jespersen,** sp K Hyllinge-L, død (s 68).
21. juni: **Kjeld Olesen,** * 28. marts 28 Kbhvn. Faderen: Handelsgartner O. C 54^{1} (l-77). Udn t hjpr Karise-A (s 576).
22. juni: **Ole Zwergius,** * 27. dec 16 Kolding. Forældre: Overlæge Carl Emil Z og Laura Marie Münster. Dim Stenhus, Holbæk 36, c 44^{2} (h-75). ~ 27. dec 45 Kristine Jacobsen, * 14. maj 16 Gadbjerg. Forældre: Gdjr Carl J og Marie Kristensen. Højskolelærer Købmandshvile, Rungsted, 44, sekretær Kristeligt studentersettlement 45, lærer Aarhus 47, hjpr Sct Lukas k, Aarhus 6. maj 50, tillige præst Aarhus arrest, præst ved statsfængslet Møgelkjær, Raarup, 54. — Udn t sp Kundby (s 267).
1. juli: **L. P. A. Hedegaard,** sp Spjellerup-S, død (s 564).
9. juli: Embedet som fast hjpr Sorø omdannet til kkp. **A. J. Kærup** udn t kkp (s 390).

17. juli: **R. Munch Andersen,** hjpr Fakse, udn til sp Kolby (s 564).
20. aug: **Laust Iver Iversen Kristensen,** * 9. dec 25 Vorbasse. Faderen: Gdjr N. M. K, c 56[1] (1-82), udn til hjpr Fakse (s 561).
27. aug: **R. Christiansen,** rkp Kalundborg, udn til sp Ørslev-S (s 125 og 188).
29. aug: **A. W. Mathisen,** sp Jyllinge-G, død (s 55).
12. okt: **P. J. Toftager,** kkp Herlufsholm, udn t sp Spjellerup-S (s 771 og 564).
22. okt: Bispinde **Laura Rosendal,** f Møller, død (s 24).
26. okt: **Edvard Wulff Pedersen,** * 25. jan 24 Grenaa. Stud Aarhus 42, accessit 48, c Aarhus juni 49 (1-95), lærer, hjpr Løgstør-L 52, do Ønslev-E 54. Ugift, ansat som hjpr Herslev-G (s 50).
11. nov: Pastorinde **Monika E. Buchhave,** f Schmidth, Stenmagle-S, død (s 416).
26. nov: **A. B. J. Bernsted,** kkp Holbæk, udn t sp Ejlby-M (s 770 og III, 232).
27. nov: **S. A. Simonsen,** kkp Filips k, Kbhvn, udn t rkp Kalundborg (I, 598 og II, 125).
14. dec: **Jørgen Jensen,** * 24. dec 26 Kbhvn: Faderen: Organist O. M. J. Stud Chrhavns gymn 45, c 56[2] (h-72), t hjpr Lynge-VB (s 397).
15. dec: Pastorinde **Harriet Hjorth,** f Walsøe, Hylleholt, død (s 561).

1957:

1. jan: **O. V. Petri,** fh sp Nr Jernløse-E, død (s 235).
15. jan: **O. V. Bastiansen,** hjpr Værløse (se ovf s 310), udn til kkp Herlufsholm (s 545).
7. febr: **E. W. Nyholm,** sp Aversi-T, død (s 674).
12. febr: **H. Monrad Frantzen,** fh sp Ø Egesborg, død (s 733).
8. marts: **A. V. Hansen,** hjpr Munkebjerg k, Odense, udn t kkp Holbæk-TM (s 230 og III, 704).
13. marts: Enkepastorinde **Marie Knudsen,** f Jensen, Sct Peders k, Næstved, død (s 669).
15. marts: Provst **J. V. Beck,** Ringsted-B, afsk (s 350).
23. marts: **A. S. A. Christoffersen,** sp Marvede-H udn t sp Hesselager (s 533 og III, 535).
10. april: **V. P. Sørensen,** sp Butterup-T, udn t sp Kerteminde (s 233 og III, 130).
24. april: **J. Rubæk-Nielsen,** sp Svendborg, udn t sp Albæk (s 664).

Fyns stift (bind III)

Afsluttet 17. aug 1956.

1956:

18. sept: **J. V. Petersen,** sp Sct Nicolai k, Svendborg, død (s 371).
? sept: Pastorinde **Ellen Lund,** f Enemark, Ørsted-O, død (s 282).
5. okt: Pastorinde **Jenny Becker,** f Poulsen, rkp Assens, død (s 260).
25. okt: Provstinde **Anna K. Thelle,** f Christiansen, Rudkøbing, død (s 614).
23. okt: **E. F. Madsen,** sp Landet, t Ønslev-E (s 411).
26. nov: **A. B. J. Bernsted,** kkp Holbæk, udn t sp Ejlby-M (II, 770, III, 232).
20. dec: **A. J. Kjærby Rasmussen,** rkp Christians k, udn t sp Sct Nicolai k, Svendborg (I, 174, III, 371).
30. nov: Pastorinde **Elna J. Fog,** f Milling, Uggerslev-NH, død (s 220).
3. dec: Provst **Gudmund Bruun,** Hesselager, død (s 535).
28. dec: **N. H. B. Gohr,** sp Frørup, udn t provst Gudme-Vinding herr (s 484 og 583).

1957:

27. jan: Stiftsprovstinde **Emma M. M. Lützhöft,** f Zimmermann, Odense, død (s 59).
16. febr: **J. A. A. Rasmussen,** kkp Sct Hans k, udn t rkp Godthaabs k, Frberg (s 79).
19. febr: **Alfred Markvardsen,** f 13. nov 08 Revninge. Forældre: Gdjr Niels Lauritz M og Hansine Nielsen. Landbrugskandidat 35 (udmærkelse), assistent ved det landøkonomiske ungdomsarb i Sydsjælland og assistent ved den kgl veterinær- og landbohøjskoles landbrugsafd 35—40 (afd m landbrugsmaskiner, afd f landbrugsøkonomi). Stud Statens og hovedst kursus 39, assistent i regnskabsføring ved Aalb amts landbof 40—41, landbrugslærer, landbrugsskolen, Lyngby 41—47, c theol 53[1] (1-92), hjpr Espe-V 1. juli 53, sp Tunø 1. aug 54. — Ugift. — Udn t sp Landet (s 411).
8. marts: **A. V. Hansen,** hjpr Munkebjerg k, udn t kkp Holbæk-TM s(704 og II, 230.
20. marts: **A. Poulsen,** fh sp Baagø, død (s 263).
23. marts: **A. S. A. Christoffersen,** sp Marvede-H, udn t sp Hesselager (s 535 og II, 533).
28. marts: **M. V. Zeuthen,** sp Krogsbølle, afsk og ansat i Luth Verdensfbd (s 218).
28. marts: **K. Svejstrup Nielsen,** sp Avernakø, udn t rkp Krist k, Kbhvn (s 481 og I, 210).
10. april: **V. P. Sørensen,** sp Butterup-T, udn t sp Kerteminde (s 130 og II, 233).

Under Lolland-Falsters stift bind IV

1957:

30. jan: Provstinde **Charlotte C. Prior,** f Bergmann, Sakskøbing (s 161).
12. febr: **J. P. M. Magnussen,** hjpr Tirsted-V, udn t sp Norderøerne Øst (s 81).
23. april: **A. Jensen,** sp Rønninge-R, afsk (s 174).

Heftet »100 danske præsteslægter« (Hft 19 A)

Side 5, sp 1, linie 7 f o, 1923, læs 1928.
Side 6, sp 1, pastor Gøtzsche, Finderup, havde foruden de 3 døtre, der er anført som gift med præster, en 4. datter, der blev præstefrue, gift med Mygind, Fraugde.
Side 7, Tre søstre som præstefruer, tilføj:
Bitsch (døtre af grosserer Johs. B): Gift med Johs. Larsen, Hellerup, Nielsen, hjpr Lemvig-N og Tobiassen, Kolding.
Ilsøe (døtre af provst I, Karlby-V): Gift med Ove Nielsen, N Nissum, Thorsager, Aaker og Lund-Sørensen, Frederiks k, Kbhvn.
Side 10, sp 2 l 28 f o: Tilføj: H. R. Hansen, Smidstrup.
Side 20, sp 2: indføj efter l 10 (som datter af J. M. Blicher, N Broby):
➔ g1. Anna M. B, ~ R. A. Matthiesen, Strynø.
Side 20, sp 21 l 16 f o: Johanne, læs: Joachimine Ulriche B (~ Lassen, Østrup-H).
Side 22, sp 1 l 23 f o: se stamt 89, læs 63.
Side 28, sp 2 l 19 f n: stamt 36, læs 28.
Side 29, sp 2: Tilføj sidst under slægten Dahlerup:
b8. H. D. V. Dahlerup (1815—94), Ørbæk.
Side 29, sp 2, de tre navne Bertelsen i l 15 flg skal være Berthelsen.
Side 31, sp 2, tilføj efter l 5 f o:
g2. Eleonora E. J. S. Nyegaard (1818—1900) ~ F. V. Bagger, Brahetrolleborg-K.
Side 34, sp 1, l 28 f n »broder til nedenst«, læs: fætter til — jvf stamt 43.
Side 36, sp 2, tilføj efter l 6 f o:
➔ g1. Jørgen D. F, godsforvalter, Selchausdal.
➔ h1. Ida E. F (1825—88 ~ N. L. G. Rützau, Viby, Fyn.
Side 38, sp 2, l 25 f o, Veggerslev-V, læs Veggerby-B.
Side 40, sp 2, tilføj efter l 6 f n (søn af overlæge, dr Sev N):
➔ h1. Ivar Nordentoft (1898—1943) Mariager, ~ Margrethe Lomholt.
Side 41, sp 2, tilføj efter l 28 f n, som søn af L. Blædel, Keldby:
➔ k1. L. O. Grundtvig Blædel, (1841—69) kkp Humble ~ Thyra Nielsen af Jelling-H.
Side 42, sp 1, l 18 f n: Laura, læs Louise.
Side 42, sp 2, l 9 f n: C. L. Rohmann, læs: J. L. Rohmann.
Side 47, sp 1, tilføj efter l 18 f o:
c2. Martha Holt (1919), ~ O. Finsen, Tjæreby-A.
Side 53, sp 2. Lange A. Efter e2. Johan M. C. L, tilføjes:
➔ f1. Jonathan L (1865—1913) adjunkt, Ribe, ~ Ingeborg S. Horneman.
➔ g1. Astrid L (1896) ~ provst P. Otzen, Jersie-KS.
➔ h1. Johs. O, (1928) hjpr Kingos k, Kbhvn.
h2. Benedict O (1929) c th.
g2. Halfdan L (1898—1955) c th, ornitolog, medhjælper i flygtningelejren Esterwegen, Tyskland.
g3. Aagot L (1903) ~ A. S. Kielberg, Vemmelev-H.
g4. Thyra L (1908) ~ H. A. Øllgaard, Lunde-O.
f2. Agnete L (1861—1924) ~ kunstmaleren, prof Joakim Skovgaard.
f3. Aksel L (1871) botanisk gartner osv.
Side 55, sp 1: Indføj under A. S. Levinsen, Herredskirke-LL efter Frederikke L.
e2. Anne Sofie L (1887—1935) ~ J. Bachevold, Assing (af Tirsted-V).
e3. Grosserer Søren L (Kbhvn).
Side 56 indføjes som l 10 som søn af Johannes Monrad, Ketting, Ditlev Johansen M (1613—88) Sønderby og Karen Madsdatter af Gamtofte.
Side 59, sp 2: Indføj som søn af Jerem. Müller, Vejby-T.
e2. A. A. G. Müller (1820—82), Hjermind-L-H. ~ Marie Lovise Spreckler. Det flg c2 rettes til c3.
Side 60, sp 1, l 20 f n, 1937: læs 1837.
Side 60, sp 1 indføjes under stiftsprovst H. U. Møller, Toreby, hans datter: Ulrikke Louise M blev gift med fuldmægtig L. Sodemann, hvis søn var A. F. Sodemann, († 1932) Farstrup-L.
Side 63, sp 1, indføj slægten Obel som søn af Bertel Obel, Hillerslev-K:
➔ g1. Jens Karmark O, apoteker, Randers, ~ Nicolette Køster.
➔ h1. Margrethe Obel (1877) ~ provst C. E. Skjerbek, V Hæsinge-SL.
➔ i1. C. E. Skjerbek, (1907), Simmerbølle, ~ Agnes Sørensen.
Side 69, sp 1, efter l 17 f n indføjes:
➔ e2. Charlotte S. P (1853—1932) ~ N. J. Schaarup, Ø Brønderslev-H (søster til provst J. V. P).
Side 69, sp 2, efter l 11 f n tilføjes:
➔ h1. Sigrid Thyssen (1875) ~ F. C. Krebs Lange, frimghpræst, Stevns.
Side 72, sp 2, l 9 f n, indføjes:
➔ e2. Thora Oldenburg (1836—1900) ~ J. Johansen, Svanninge.
Side 76, sp 2: Provst P. Sølling Schousboe døde 1887.
Side 87, sp 1, l 16 f o: Pastor P. L. Trojel døde 1923.
Side 99: Stamtavlen over slægten Guldberg er ikke revideret, men udarbejdet af pastor Chr. Rosenmand.

Efter henstilling tilføjes:

102. BLÆDEL

Slægten Blædel er indvandret fra Nürnberg. Stamfaderen til den danske familie Blædel er:

Paulus Blædel (1749—1803), skræddermester i Kbhvn ~ Cecilia Sandahl (1745—1814).
b. Werner Ludvig B (1783—1862) Assens k, Anna Elisabeth Dons (1785—1855).
➔ c1. Pauline C. B (1807—84), ~ August Ferdinand Horneman (1803—78), Sct Jørgens S.
c2. Ludvig B (1809—79) Keldby, ~ Bolette Charlotte Grundtvig af Gladsaxe (1808—80).
➔ d1. Ludvig Otto Grundtvig B (1841—69), kkp i Humble, ~ Thyra Nielsen af Jelling (1842—94).
➔ e1. Lucie Bolette B (1869—1940), ~ Harald Ludvig Westergaard, professor, dr (formand for Kbhvns kirkefond) 1853—1936.
d2. Maria Amalie B (1842—1929), ~ dyrlæge C. J. H. L. Gottlieb af Sønder Omme (1839—1929).
d3. Anna E. O. B (1844—1901, ~[1] veterinær Niels Hartvig Feilberg af Vester Vedsted (1841—75).
d4. Bolette Charlotte B (1846—1939), ~ distriktslæge paa Møn Julius E. Randbøll af Skrydstrup (1843—1903).
d5. Carl Fr. B (1850—94), forpagter, ~[1] Vilhelmine C. M. S. Jensen af Kalundborg (1851—80).
c3. Charlotte Elisabeth B (1811—93), ~ Niels Munk Plum af Fyn (biskop) (1803—65) Taarnby.
➔ d1. Anna E. Plum (1836—1910), ~ forfatteren M. Fr. Georg Bøgh af Skamstrup (1836—82).
d2. Thorvald Plum (1844—1923, grosserer (stifter af »Kirkeklokken«), ~ Helga A. Secher af Ingstrup H. A. (1858—1925).
d3. Charlotte P. Plum (1845—1917), ~ Peter Rosendahl af Harboøre (1821—1902), bogholder i Broager.
c4. Christian B (1813—53), skibstømrer, ~ Nicoline Olsen (1810—80).

⚭ d1. Anna E. B (1847—1919), ~ Hans J. V. Berthelsen (1833—99), Gangsted S.
c5. Carl Anthon B (1815—87), fabrikant i Stuttgart, ~[1] Sophie F. M. Semmendinger (1829—57).
⚭ d1. Otto Ludwig B (1857—1933), ingeniør, missionær i Cairo.
c6. Nicolai Gottlieb B (1816—79, Garnisons i Kbhvn, ~ Henriette Dons (1814—79).
⚭ d1. Nicolai Dons B (1845—1926), forpagter, kordegn, ~ Phillippa Romhann af Rønninge-R (1844—1904).
⚭ e1. Anna E. B (1876—1953), ~ Jens A. Giede Bøving af Faaborg (1871—1929), materialist i Nyborg.
d2. Johannes Dons B (1849—1936), fuldmægtig, ~ Augusta E. Langkilde (1859—1949).
⚭ e1. Nic. G. B (1882—1943), cand theol, chefredaktør, ~ Inger M. M. Velschou (1887).
e2. Lili B (1883), ekspdsekretær i Kbhvns kirkefond.
d3. Victor Dons B (1852—91), Hvalsø, ~ Francisca H. Berggreen (1851—1922).
c7. August Ehlers B (1818—87), As-K, ~ Wilhelmine A. Prahl (1821—97).
⚭ d1. Christian Fr. B (1851—1908), købmand i Glamsbjerg, ~[1] Marie C. Schousboe af Landet, Taasinge (1845—98).
c8. Rudolph Bay B (1822—1916), forpagter, ~ Marie Acton Dons (1823—1907).
⚭ d1. Poul Dons B (1850—1908), bestyrer i Buenos Aires, — Charlotte C. Heise af Roholte (1863—1929).
d 2. Anna M. E. Dons B (1859—1900), ~ læge Peter J. L. Scavenius-Nielsen af Vor Frelsers i Kbhvn (1856—1938).

(Ved Fiin Blædel.)

103. SCHACK

Der er flere vidt forgrenede slægter af den nordtyske adelsslægt Schack. Rigsfeltherre, greve Hans S († 1676) til Schakenborg naturaliseredes 1658 og optoges i grevestanden 1671. Slægten Schack-Schackenborg, og digteren Adolph Schack von Staffeldt († 1826) er af denne slægt (DBL XXI, 1).

Den borgerlige slægt Schack har talt fl præster:

a. Landmand Anders Clausen S, Hillerup ved Ribe, ~ Marie Nielsdatter.
b. Dr phil Nicolai Clausen S (1781—1844) Vor Frelsers k, Kbhvn, ~ Tagea Dorothea Erasmi.
⚭ c1. Edle M. S (1808—71) ~ J. C. Johansen, Taarnby.
c2. Dr phil Marcus Andreas Tage S (1810—62), Herstedøster-V, ~ Hildeborg Marie Bruun. Hendes søster, Johanne Louise Augusta Bruun var gift med skibskpt John Christian Schrader, hvis søn var Tage Schack Schrader (1847—1930), Dannemarre-T, ~ Emilie M. C. H. Cathala, og hvis datter Tagea E. Schrader (1880) var ~ dr theol V. Lindegaard Petersen, Vejlby-H.
⚭ d1. Albert S (1849—1925), Vonsild-D, ~ Laure Augusta Olivarius af Aagerup-K.
⚭ e1. Therese S (1882—1937) ~ Johs. N. With, rkp Sct Pauls k, Kbhvn.
⚭ f1. G. A. Olivarius Schack With (1919), sp Middelfart, ~ Estrid Kiellermann.
e2. Johs. S (1883—1913) c theol.
e3. P. Tage S 1892—1945), sp Simon Peters k, Kbhvn, ~ Johanne D. Nybølle.
e4. Provst E. Schack (1895—1957) Vor Frelsers k, Kbhvn, ~ Ebba Gøtzsche, dt af biskop Johs. G, Viborg, (stamt 39).
d2. Gertrud P. E. Tagea S (1850—1906) ~ provst G. O. V. Barfod, Skævinge-G (af L Lyngby-Ø, stamt 5).
d3. Tage E. S (1857—1931), Marslev-B, ~ Fanny E. Jungersen, af Ferslev-V, (stamt 48).
c3. Vilhelmine Aug. S (1812—86) ~ C. V. Nielsen, sp Trinitatis k, Kbhvn.
c4. Marie N. T. S (1814—88) ~ skolemanden, prof Kristen Rovsing (1812—89), Kbhvn.
⚭ d1. Tagea D. Rovsing (1847—82), legatstifter, ~ klædefabrikant M. V. Brandt († 1921).
d2. N. I. A. Rovsing (1850—1909) prof, dr med, Kbhvn.
⚭ e1. Ellen R (1889) skuespillerinde, ~ dr phil Egill Rostrup.
c5. Hansine P. S (1817—98) kvindesagsforkæmper, ~ konsejlspræsident, gehejmeraad C. G. Andræ (1812—93).
c6. Hans Egede S (1820—59), c jur, forfatter (»Phantasterne«).

Desuden har der af navnet Schack været en præst: Ludvig Marcussen Schack (1815—96), Tirstrup-F, adoptivsøn af ritmester Johan Ludvig S, Thisted.

(Lengnicks stamtavler; Lengnick: Efterkommere af Jørgen Saabye, 1916, Personalhist tidsskr 8 r VI, 168 f, 263 f).

Kirkeligt kort over Østifterne

Tegnforklaring:

- IM-flertal i mghraad
- Missionshus
- IM højskole
- Gr. valg- eller frimenighed
- Gr. højskole
- Kreds af KS
- Gr. flertal i mghraad
- Gr. friskole
- Socialdem. flertal i mghraad

Kortet er udarbejdet paa grundlag af oplysninger i Dansk Præste- og Sognehistorie I-IV og Kirkelig Haandbog 1955.

